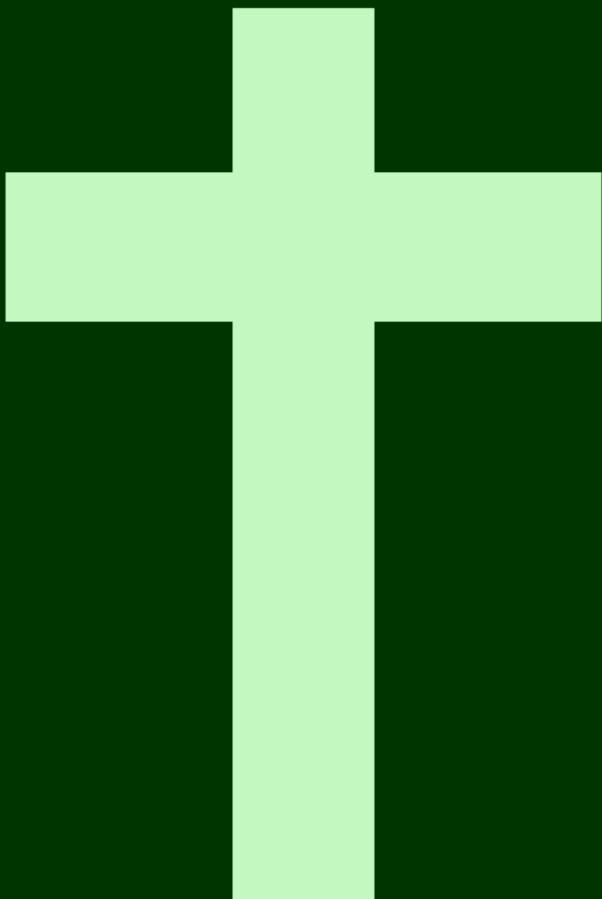

Yusugât Pat Âlep Den

The New Testament in the Timbe Language of Papua New Guinea

Yusugât Pat Âlep Den

The New Testament in the Timbe Language of Papua New Guinea
Nupela Testamen long tokples Timbe long Niugini

copyright © 1987 Wycliffe Bible Translators, Inc.

Language: Timbe

Translation by: Wycliffe Bible Translators

This translation is made available to you under the terms of the Creative Commons Attribution-Noncommercial-No Derivatives license 4.0.

You may share and redistribute this Bible translation or extracts from it in any format, provided that:

You include the above copyright and source information.

You do not sell this work for a profit.

You do not change any of the words or punctuation of the Scriptures.

Pictures included with Scriptures and other documents on this site are licensed just for use with those Scriptures and documents.
For other uses, please contact the respective copyright owners.

2012-10-23

PDF generated using Haiola and XeLaTeX on 4 Mar 2019 from source files dated 4 Mar 2019
03f82704-6ad1-5094-a78e-e240d9f2d4f8

Contents

.	.	.	1
Mataio	.	.	3
Mareko	.	.	53
Luka	.	.	82
Yohane	.	.	132
Aposolo	.	.	167
Roma	.	.	217
1 Korinti	.	.	238
2 Korinti	.	.	260
Galatia	.	.	275
Epeso	.	.	283
Pilipi	.	.	291
Kolosai	.	.	297
1 Tesalonike	.	.	303
2 Tesalonike	.	.	308
1 Timoteo	.	.	311
2 Timoteo	.	.	317
Tito	.	.	321
Pilemonj	.	.	324
Hebraio	.	.	326
Yakobo	.	.	343
1 Petoro	.	.	350
2 Petoro	.	.	357
1 Yohane	.	.	361
2 Yohane	.	.	367
3 Yohane	.	.	368
Yuda	.	.	369
Den hulan agep	.	.	371
Bible reading	.	.	397

Yesugât Pat Âlep Den

The New Testament in the Timbe language of Papua New Guinea
 Nupela Testamen long tokples Timbe long Niugini

Yesugât Pat Âlep Den

The New Testament in the Timbe language of Papua New Guinea
 [tim]

Translation, © 1987, Wycliffe Bible Translators, Inc.

Print publication, 1987 by Bible League International

Web version
 © 2014, Wycliffe Bible Translators, Inc.
<http://www.Wycliffe.org>

<http://pngscriptures.org>

<http://www.ScriptureEarth.org>

This translation is made available to you under the terms of the Creative Commons license (Attribution-Noncommercial-No Derivative Works).
<http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/3.0>

Your are free to share — to copy, distribute and transmit the text under the following conditions:

- Attribution. You must attribute the work to *Wycliffe Bible Translators* (but not in any way that suggests that they endorse you or your use of the work).
- Noncommercial. You may not use this work for commercial purposes.
- No Derivative Works. You may not alter, transform, or build upon this work.
- In addition, you have permission to port the text to different file formats, as long as you don't change any of the text or punctuation of the Bible.

Notice — For any reuse or distribution, you must make clear to others the license terms of this work.

Tok Orait

Dispela Buk Baibel i kam wantaim tok oraite na lo bilong Creative Commons Attribution-Noncommercial-No Derivative Works license. Em i tok olsem yu ken givim kopi long narepela manmeri. Yu ken wokim kopi na givim long husat i laikim. Tasol, yu mas tok klia dispela samting i kam long <http://tokplesbaibel.org>. Yu no ken kisim mani na salim dispela. Yu mas givim nating. Na tu, yu no ken senisim Tok.

Ol piksa i kam wantim ol Baibel na narapela buk i stap long dispela sait i gat tok oraite long usim wantaim dispela samting tasol. Sapos yu laik narapela tok oraite, yu mas askim husat i papa bilong copyright long dispela ol piksa.

Sapos yu laik stretim samting i no oraite long dispela tok oraite, stretim tok, salim Buk Baibel, o tainim Tok bilong God long nupela tok ples, yu ken askim mipela.

Olgeta tok oraite na lo long tok ples English i stap long <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/3.0/legalcode>.

Sapos yu gat askim long dispela, plis askim mipela.
Esenje ire ekjet

esenje

Mataio

Yesugât hakulupje yâk yengât kot.

¹ Yuda luâk âmbâle areyengât hakuyeje kotje Abraham yâkgât bâgiye siâ kotje Dawidi aregât bâgiye siâ kotje Yesu Anutuje hungunajdo giep amâ yâkgât hakulupje are koteje hin. ² Ulik ulik luâk kotje Abrahamiye nanje kotje Isaka miep. Isakaje humo akmâ âmbâle mendo nanje kotje Yakobo miep. Yakoboje humo akmâ âmbâle mendo nanje kotje Yuda miep. Akto nanajlupje siânba meyegep. ³ Akto Yudanje humo akmâ âmbâle kotje Tama erânjie mendo nanlogâtne lâuwâ meyelegep, kotejetje Perese akto Sera. Akto Peresene humo akmâ âmbâle mendo nanje kotje Hesororj miep. Hesororjje humo akmâ âmbâle mendo nanje kotje Ram miep. ⁴ Ramje humo akmâ âmbâle mendo nanje kotje Aminadaba miep. Aminadabarje humo akmâ âmbâle mendo nanje kotje Nasoj miep. Nasojje humo akmâ âmbâle mendo nanje kotje Salamonj miep. ⁵ Salamojje humo akmâ âmbâle kotje Rahaba mendo nanje kotje Boasi miep. Boasije humo akmâ âmbâle kotje Ruti mendo nanje kotje Obede miep. Obedeje humo akmâ âmbâle mendo nanje kotje Yese miep.

⁶ Yesene humo akmâ âmbâle mendo nanje kotje Dawidi miep. Dawidiye luâk kotdâ akmâ malep. Sop ain Dawidiye Urigât âmbâle kambut mendo nanje kotje Salomo miep. ⁷ Salomoje humo akmâ âmbâle mendo nanje kotje Rehabeam miep. Rehabeameje humo akmâ âmbâle mendo nanje kotje Abia miep. Abiane humo akmâ âmbâle mendo nanje kotje Asa miep. ⁸ Asanje humo akmâ âmbâle mendo nanje kotje Yosapata miep. Yosapataje humo akmâ âmbâle mendo nanje kotje Yoram miep. Yoramje humo akmâ âmbâle mendo nanje kotje Usia miep. ⁹ Usiane humo akmâ âmbâle mendo nanje kotje Yotam miep. Yotamje humo akmâ âmbâle mendo nanje kotje Ahasi miep. Ahasiye humo akmâ âmbâle mendo nanje kotje Hisikia miep. ¹⁰ Hisikiane humo akmâ âmbâle mendo nanje kotje Manase miep. Manaseje humo akmâ âmbâle mendo nanje kotje Amoj miep. Amojje humo akmâ âmbâle mendo nanje kotje Yosia miep. ¹¹ Yosiane humo akmâ âmbâle mendo nanje kotje Yekonia miep. Akto emilupje meyegep. Akto sop ain kepia humo kotje Babiloñ aregât ambolupnande togom Yuda luâk hikom meyegi. Akto luâk âmbâle meyekmâ purik katmâ kewuguyekbiâ Babiloñ kepian arim hoj bawa akyengim mali.

¹² Babiloñ hânâni mali aregât kakjân Yekoniane âmbâle mendo nanañ kotje Salatie miep. Salatienje humo akmâ âmbâle mendo nanje kotje Serubabe miep. ¹³ Serubabenje humo akmâ âmbâle mendo nanje kotje Abiudu miep. Abiuduje humo akmâ âmbâle mendo nanje kotje Eliakim miep. Eliakimje humo akmâ âmbâle mendo nanje kotje Aso miep. ¹⁴ Asoje humo akmâ âmbâle mendo nanje kotje Sadoko miep. Sadokonje humo akmâ âmbâle mendo nanje kotje Akim miep. Akimje humo akmâ âmbâle mendo nanje kotje Eliudu miep. ¹⁵ Eliuduje humo akmâ âmbâle mendo nanje kotje Eleasa miep. Eleasarje humo akmâ âmbâle mendo nanje kotje Mataj miep. Matajje humo akmâ âmbâle mendo nanje kotje Yakobo miep. ¹⁶ Yakoboje humo akmâ âmbâle mendo nanje kotje Yosepe miep. Are humo akmâ Mariagât dâtâne dâmbiâ malep. Akto Mariaje Yesu miep yâk âmâ, “Anutuje hungun anjo giep.” hain dâmaen. ¹⁷ Akto hain miawakmâ gayi, are Abraham yâkgâlânba miawakmâ gam Dawidi miawagep are luâk kâmotje miawakmâ gambiâ gambiâ luâk kâmotje 14 agep. Akto luâk kotje Dawidi ainba gam Babiloñ hânâni mali are âmâ luâk kâmotje miawakmâ gambiâ gambiâ akai hainâk 14 agep. Akto ainba gam Anutuje nanje Kristo hungun anjo gem hânâni miawagep are âmâ kâmotje miawakmâ gambiâ gambiâ akai hainâk 14 agep.

Yesu miawagep.

¹⁸ Akto Anutuje Yesu Kristo hunjunganjo gem Mariagât tepnjân meawakto Marianje miep aregât keiже amâ hin tatâp. Memeje Maria amâ Yosepegât dâtâje malep. Ikiheâk ikiheâk manbela âmâ Anutugât Wâtnjande memeje aganjo luâkne olop bo penianjim maliat. Yân potalakmâ manbela âmâ tepje agep. ¹⁹ Tepje agep aregât Yosepeje Anutugât den lokom malepgât biwijnande hin nângâep, “Nângât dâtâje luâk siâje miep gârâmâ luâk unduwâk dewunyerjân watere arjun angiwop dâm aregât yonjâk watbe.” hain nângâep. ²⁰ Hain akmâ benje aregât nângâm mando asinjân Humogât anjelo siâje hin dâm maganjep, “Yosepe gâ Dawidigât hakuje hin makgijndere nângâ. Anutugât Wâtnjande meme aganjo Maria tepje aktâp aregât memberâm hanâk han lâuwâ bo akben. Hanâk olojmâ emetgân katmâ siân memben. ²¹ Dâ hinje âmâ bo mendâlân Anutugât Wâtnjande meme aganjo nanje membiap amâ yâkgât kotje Yesu dâm konben. Akto kot aregât keiже hin. Yâkgât kâmot bâleje akmai aregât dosa pulimbo aregât Anutuje yekto huraguwiap.” Anjeloje hain dâm magajmâ hepulep. ²²⁻²⁵ Hain dâm magajmâ hepundo Yosepeje agatmâ den are lokom Maria gala agajmâ malep. Hain mando nanje mendo Yosepeje kotje Yesu dâm kolep. Akto ainba penianjim maliat. Akto Anutuje aregât keiже miawagâk dâm ulikjân makto Propete siâje hin kulemgoep, “Âmbâle sigan siâje nanje siâ membiap aregât kotje Imanue dâm konbai.” dâm kulemgoep. Kot aregât keiже amâ hin, Anutuje nen olop manmap.

2

Luâk nângâ nângârâje Yesu nanaj togom egi.

¹ Luâk kotdâ siâ kotje Herote are malep sop ain Maria akto Yosepe Betelehem kebia Yudaia hânân talewân ain manbela Marianje Yesu miep. Mendo manbiâ luâk nângâ nângâyeje olop diâgât keiже nângâyije dewutâ gaganjângenba togom Yerusalem kebia Yesu miawagep aregen togom ambolupje aiyenjum hin dâyi, ² “Nanaj siâ Yuda yenjât kembu miawagep aregât diâ kâmje dewutâ gaganjângen ain miawakto ekten. Ekmâ kotje mem agatne dâm diâ watmâ hân kâlewângenba togoen aregât emet yâten miawaktâp?” hain dâyi. ³ Hain dâmbiâ luâk kotdâ Herote arekje hamep akto kebia ambolupjande nângâm sân sân meyi. ⁴ Akto Heroteje sumbe kat kat luâk areyenjât humomolupyene akto Mosegât den kârikje makmâ kepigi are mem mendugu yekmâ hin dâm aiyenjuep, “Yeje Anutuje hungun ando gewiap arekje kebia wânângen miawakbiap dâmai?” hain dâm aiyenjuep. ⁵⁻⁶ Hain dâm aiyenjumbo hin dâyi,

“Anutuje makto propete siâje hin kulemgoep, “Luâk kembu siâ Betelehem kebia bâlensiâ Yudaia hânân talewân ain miawakbiap. Miawakmâ manmâ nângât kâmot Israe luâk âmbâle yenjât kautyeje manmâ damunyeje akbiap aregât Betelehem kebia bâlensiâ aregât nângâmbiâ agatbiap.” den hain kulemgoep aregât Anutuje hungun ando gewiap yâkgât hin nângâen Betelehem kepien Yudaia hânân miawakbiap.” dâyi.

⁷ Den hain dâmbiâ Heroteje nanaj are hombaj amon agep aregât nângâwerâm luâk nângâ nângâyeje olop diâ keiже nângâyi are yonjâk mem olojyegep. Olojyekmâ diâ miawagep aregât soggât aiyenjuep. Aiyenjumbo sop magajbiâ hin makyenjuep, ⁸ “Betelehem kebia ain arijet. Ain arim yeje kârikje akmâ nanaj are undâgâtmâ mem miawakmâ âmâ togom kebia yâgâten miawagep are makniybiâ nâkâ hainâk arim âmâ kotje mem agatbian.” dâm heyenjuep.

⁹ Hain dâm heyenjumbo ariyi. Dâwân arim dewutâ gaganjângen hân yenjângen diâ kâmje are miawakto egi are siâkâ miawakmâ pagaleje yenjumbo watmâ arimbiâ nanaj talep aregât emet kakjân kârigem talep. ¹⁰ Tato ekmâ aregât kambiamyeje heroye humo nângâyi. ¹¹ Akto emelan âgâm Marianje nanje tambogo akmâ tato yelekmâ nanje okot âlep agajmâ pâwutyene ligim kotje mem agali. Mem agatmâ ito lândem katmâ tâwât dewunje siâ me siâyeje mem togoyi are akto goli akto lâwin hâkje âlepje are akto lâwin hâkje siâ siâ are waŋi. ¹² Waŋmâ tatmâ asij yem hin egi. Anutuje

Herotegâlân bo purik katjet dâm asinjân miawakyengimbo agatmâ dâp siângenba purik katmâ kepiayerjângen ariyi.

¹³ Purik katmâ arimbiâ Yosepeje asinj yendo Kembugât ajelo siâne miawagajmâ hin dâm maganjep, “Nângât. Heroteje Mariagât nanje moâk dâm komberâm aregât undâgâtmâ mandâp aregât agatmâ nanaj mejâi meyelekmâ Aigita hânân arim nângât dengât lâmgom manben.” dâep. ¹⁴ Hain dâmbo Yosepeje agatmâ nanaj mejâi meyelektô hândâkjânâk Aigita hânângen agatmâ ariyi. ¹⁵ Akto ulikjân Humoje den siâ propete siâgât biwiijân kato kulemgoep are hin, “Nâje nanne konmâ olojdere Aigita hân hepunmâ purik katmâ togowiap.” den are bunje agep aregât Yosepeje Herote mombiawân âmâ purikatbian dâm Aigita hânân lâmgom malep.

Heroteje makto nanaj gurukje yenjuyi.

¹⁶ Akto luâk diâgât keiye nângâyiye Herote are bo miawaganjmâ arimbiâ nângâm biwiye bâlimbo kuk agep. Akto luâk diâ keiye nângâyiye Kotdâ Nanje miawagep aregât sop dâm miawakmâ maganji aregât nângâm tembe luâklupje are huñgun yenjimbo Betelehem kepia ain ariyi. Arim are ewumâk ewumâk kepia bâlej malej tali ain nanaj miawagi are hombaç lâuwâ bo akyenjieg are hârogâk yenjumbiâ moyi. ¹⁷ Akto emelâk propete Yeremianje den hin kulemgoep are bunje agep,

¹⁸ “Siân âmbâle siâ kotje Rahe yâkgât hakulupje Rama kepijan manbai are siânbanje nanajlupyene yenjumbiâ mombai aregât nângâm inde humo indewai. Aregât luâk âmbâle bikjande kambiamyeje sândugeâk dâm okot âlep akyenjimbâ kambiamyeje bo sândugewiapi.” hain dâm kulemgoep.

Den are bunje akto Heroteje makto nanlupyerje yenjumbiâ memelupyerje Rama kepijan Betelehem ginjân talep ain indeyi.

Herote mondo purik katmâ togoyi.

¹⁹ Akto Herote mundo, Yosepe Aigita hânân manmâ giwet ekto Humogât ajelo siâne miawakmâ den hin maganjep, ²⁰ “Emelâk gasa akyenjim Mariagât nanje kone dâm agi are hârok moyigât agatmâ nanaj mejâi meyelekmenâ Yudaia hânân purik katmâ arinjet.” dâep. ²¹ Hain dâm hepundo Yosepeje nanaj mejâi are meyelektô Yudaia hânân purik katmâ togoyi. ²² Purik katmâ togombiâ den hin dâmbiâ Yosepeje nângâep, “Herote are mondo nanje kotje Akelao are ewejaet gewâkjân kinmâ Yudaia yenjât luâk kotdâ mandâp.” dâmbiâ nângâep. Den are nângâm hamewakmâ Yudaia hân ain manberâm han lâuwâ agep. Hain akto giwelân Anutuñe miawaganjmâ maganjo Yudaia hân hepunmâ Galilaia hânân ariyi. ²³ Galilaia hânân arim kepia siâ kotje Nasarete ain arim mali. Ain arim manbiâ aregât umbuñân Anutugât propetelupjande den kulemgoiyi aregât bikje hin tatâp, “Yâk âmâ Nasarete kepia ain gâtje.” hain tatâp. Den are bunje akto Yesuñe Nasarete kepijan malep.

3

Yohaneye âi keiye katmâ den dâm makyenjieg.

¹ Aregât hamijân Yohane tu puli puli luâk yâkje âi keiye katmâ Yudaia hân kamitjângen arim mando luâk âmbâle ekberâm arimbiâ hin dâm makyenjieg, ² “Anutuñe damunyeje akberâm aktâp aregât agak memeyerje bâlej makmâ miawakmâ panmâ han biwiyeje purik katjet.” hain dâm makyenjieg. ³ Akto ain manmâ den dâm makyenjimbo aregât emelâk propete kotje Yesaianje hin kulemgoep den are bunje agep.

Hân kamitjângen luâk siâ hin dâm tatbiap, “Ye kotdâgât dâp are megatnet. Akto gibâjâne ukuleje me kundet kokone hâgâm kigilikmâ ârândân ketugumbiâ dâp huraguâk.”

Den magep are bunje miawakto Yohane miawagep.

⁴ Akto Yohaneye âmâ hâk pekeje siâ songo kamele aregât dumutjande mendugum paruli are mem luguakmâ malep. Akto himbân tâkje siâ lalep. Akto sotje âmâ mumak

koaje akto duki kotje kendemuñ are nem malep. ⁵ Hân kamitjângen are mando Yudaia hân ambolupje akto Yerusalem aregât ambolupje akto Yodaj tu biken biken tatmâ ariyi aregât ambolupjande kebia ainba denje nângâne dâm yâkgâlân togom menduguyi. ⁶ Mendugu akmâ tatmâ yenzaet agak memeyerje bâleje are makmâ miawakmâ panbiâ meyekmâ Yodaj tuân meyekmâ gem tu puliyekminep.

⁷ Akto Parisaio akto Sadukaio are yengât kâmolân gâtje luâk âmbâle dondârje tu pulinenegâk dâm yâkgâlân togombiâ yekmâ hin dâm makyenjieg, “Ye âmâ niambigât kâmot. Bundâk biwiyeje purikato togoâi me? ⁸ Agak memeyerje bâleje are panbiâ âmâ han biwiyeje Anutugâlânâk kindo aregât bunje hainare âlepjeâk akmâ biwiyeje irakjeâk manjet. ⁹ Akto biwiyejande hin bo nângâjet, “Nen Abrahamgât kâmot manden.” hain bo nângâjet. Aregât maktere nângâjet. Anutuje dâwiap, “Kât irekje Abrahamgât kâmot miawakjet.” dâmbo âmâ âlepje miawakbai. ¹⁰ Akto hâunje ye yengiwiap, aregât den ginje siâ maktere nângâjet. Luâk siâje unam are emelâk dâtje hâwim lâwin keijân kalep are lâwin siâ bunje bo yendo kârâm pando gembo kâlâwân ombiâ omhiap.

¹¹ Akto agak memeyerje bâleje makmâ miawakmâ hepunbiâ âmâ biwiyeje Anutu ikijsaelân ari kindo aregât nâje tuân katyekberân. Hain katyekmâ mandân are âmâ luâk siâ haminângen togom mandâp aregât kârikje humo talanjâp. Yâk âmâ luâk Kotdâ. Dâ nâmâ luâk yârje aregât nâje yâkgât ito are mem gâunmâ golianjbeangât dopje bo. Yâkje âmâ Anutugât Heak akto kâlâp puliyekbiap. ¹² Yâk gagap urutbiapgât mem togom sot koko welamje ain gagap urutmâ hejgemgom âmâ sot bunjeâk kepilâm emelan kato tatbiap. Dâ gagapje âmâ urutmâ ondo kâlâwân omhiap.” hain dâep.

Yohaneye Yesu tu puliep.

¹³ Sop ain Yesuñe Galilaia hân hepunmâ arim Yodaj tuângen ariep. Arim Yohaneye tu puli negâk dâm ariep. ¹⁴ Arim Yohane maganjo Yohaneye nângâmbo umatje akto Yesugât den are mem ge katbe dâm hin dâep, “Gâne nâ tu pulinekberâm nângâlân togoât are ârândâj bo aktâp. Gâne âmâ nâ tu pulinekmenâ dâine ârândâj akbop.” ¹⁵ Hain dâmbo dâep, “Ujak Anutuje nângâp aregât nângâmenâ umatje bo agâk. Akto netje Anutugât den lokoetje aregât Anutuje nângâmbo ârândâj akberâp.” hain dâep. Hain dâmbo Yohaneye nângajep. ¹⁶ Nângajmâ tu pulimbo agatmâ âgâmbo ainâk himbim dâpje pâroj âgâmbo Anutugât Heak arekje lâut kotje kembâ hain are akmâ Yesugât kakjân gembo egep. ¹⁷ Gembo ainâk himbimâンba Anutuje den siâ hin dâep, “Ekjet. Imâ nângât nanne. Kambiamne are yâkgâlâk nângâm manman aregât ekmâ ukenje nângâ.” dâep.

4

Hiangi Ambojande Yesu dop kombo âmâ Yesuñe kârikje agep.

¹ Akto sinduk baniara bâleje yengât humoyeje Hiangi Amboje arekje Yesu biwiye dop kowerâm agep aregât Anutugât Heakje Yesu olondo hân kamitjângen ariep. ² Ain arim sot bâlâk mando hilâm hândâk 40 bo akto mopje dondâ aguep. ³ Mopje agumbo âmâ Hiangi Amboje arekje yâkgâlân arim hin maganep, “Gâ bunje Anutugât nanje mandât akto mopge aguâpgât makmenâ kât irekje sot akto ne.” hain dâm maganep. ⁴ Maganjo Yesuñe hin dâep, “Bo. Anutuje den hin makto kulemgoyi are yendâp, “Luâkje sotgâlâk dâm mando âmâ manmanje bo miawakbiap. Anutugât denje mem lokomâk mando manmanje ârândâj akbiap.” hain kulemgoyi.” dâep. ⁵ Hain dâmbo Yesu mem Yerusalem kebia humoâンsumbe kat kat emetje talep aregât bokjân olondo âgâep. ⁶ Âgâ kato kindo hin dâm maganep, “Anutuje makto siâ hin kulemgoyi tatâp, “Anutuje kâlân gugum keige hârewopgât ajelolupje hunjun yengimbo menjekbiâ bo guguwerâp.” den hain tatâp aregât gâ Anutugât nanje mandân dâmat amâ inba sopanmenâ ajelone menjeknet.” dâep. ⁷ Dâmbo Yesuñe dâep, “Bâe. Hain bo. Anutuje makto siâje hin kulemgoye, “Anutu Humoge bo dopkowen.” Den hain tatâp aregât lauge

bo lokowerân.” dâep. ⁸ Hain dâmbo mem gimbâje kâlep siân olojdo âgâep. Âgâm kindo ain hânje hânje luâk kâmotje kotdâlupyereje manmâ ariyi are yeñgât kotje egâliaj siâ siâ keiye keiye are hekalajmâ hin dâep, ⁹ “Nâje ire hârok damunyeje akman. Aregât gâ ga okotnân kinmâ ulit niñmâ nângât nângâmenâ agato damunyeje kat gektere damunyeje akbiat.” dâep. ¹⁰ Hain dâm maganjo Yesu je hin dâep, “Bâe. Hain bo. Anutuje den siâ hin dâep are tatâp, Anutu Humoge konok gala aganjmâ hoj aganjmâ akto ikiye den lokoajmâ kotje mem agatben. Den hain tatâp aregât ya maktât are bo lokowerân. Hiangi Amboje, gâmâ hepun nekmâ ari.” dâep. ¹¹ Dâmbo hepunmâ ariep. Arimbo Yesu hân kamitjângen tato ajetolupje togom hoj aganjmâ tângoyi.

Yesu je Galilaia hânân ari manmâ Anutugât den dâm makyenjgim malep.

¹² Akto aregât kaknjân hân aregât luâk kotdâ Heroteje dâmbo Yohane mem lope kâlegen katbiâ talep aregât pat Yesu je nângâm Galilaia hânângen ariep. ¹³ Ain arim âmâ Nasarete kebia are hepunmâ Kapanaum kepien ain arim tattmâ malep. Akto Kapanaum kepien ain dengân humo siâ kotje Galilaia dengân aregât dâtjân tatmap. Akto dengân are hân lâuwâ kotoyetje Sebulon akto Naptali are yetgât ginnjân tatmandat. ¹⁴ Akto Yesu je kebia ain ariep aregât emelâk Anutuje dâmbo propete Yesaiâje den hin kulemgoep are bunje agep,

¹⁵ “Sebulon akto Naptali hân are Galilaia luâk âmbâleje Anutu bo nângajmai yâk yeñgâlai dengân akto Yodaj tu biken tatmandat. ¹⁶ Areyetgât ambolupjande Anutugât bonângâm manmai. Hain manbiâ biwiyeje gisap agum hândâgân yendo pagalejande siliq siliq dâm ewuyekto biwiyeje pâroj âgâwiap. Akto ain hilip aguwai aregât pat katyengiep yâk yeñgâlân pagaleje humo miawakto biwiyeje pâroj âgâwiap.”

den are hain tatâp. Den are bunje miawakto Yesu je ain malep. ¹⁷ Ain manmâ keiye katmâ hin dâm makyenjgip, “Anutuje damunyeje akberâm aktâpgât agak memeyene bâleje makmâ miawakmâ hepunjet.” hain dâm makyenjgip.

¹⁸ Akto sop ain arim Galilaia bâtgum ginnjân arim luâk lâuwâ emi teu ijan olojnmâ manbela yelegep. Siâ âmâ kotje Simon kotje siâ Petoro akto emiye âmâ Anderea yâkje wângan kinmâ ñalu ñalu are bâtgumân injangât panmâ kiliat. ¹⁹ Akto Yesu je yelekmâ hin dâm makyetkiep, “Yetje nângâlân gambela arine. Hinje âmâ injangât âi mendat. Dâ nâje âmâ tânyetkure luâk nângât kâmot akbaigât âi membiandat.” dâep. ²⁰ Hain dâmbo ainâk dowâk wan me wan hârok hepunmâ Yesu olop arimbela mali. ²¹ Akto arim âmâ emiteu lâuwâ mem miawakyelegep kotoyetje Yakobo akto Yohane yâk Yebedaiogât nanlogâtje. Eweyetje olowâk wângan tattmâ ñalu ñalu injangât are mem parutmâ hengemgom kili. ²² Kinbiâ Yesu je yetkondo dowâk wañganba gem eweyetje hepunbelâ Yesu olop ariyi.

²³ Akto Yesu Galilaia hân are hâlñjmâ kebia bâlej bâlej den emetje talewân ain âgâm Anutuje damunyeje akberâm agep den pat âlepje aregât keiye dâm makyenjgip. Akto luâk âmbâle kundat keiye keiye agi are hârok hengem yeñguep. ²⁴ Hain akto den pat arekje Siria hânângen sambelem arimbo nângâm âmâ luâk kundat agi akto hâk hilâlâm olop mali are kâmotje kâmotje mem yâkgâlân olon yekmâ togoyi. Akto sinduk baniaranje mem bâliyegi are akto dewun biri akmâ mali akto luâk kei bâtyeje bâli bâlije are meyekmâ yâkgâlân togombiâ hârok hengem yeñguep. ²⁵ Akto Galilaia hân akto kebia bât bip bip hârok ain tali kotoyeje humo siâ Dekapoli dâm koli are akto Yerusalem akto Yudaia hân akto Yodaj tu biken ain luâk âmbâle kâmotje mindugu akmâ Yesugâlân togoyi.

Yesu je gimbâjân miti makyenjgip.

¹ Akto Yesu je luâk âmbâle kâmot humo are yekmâ âmâ gimbâje siân âgâep. Âgâ tato âmâ âi luâklupje ginnjân gambiâ ² den hin dâm makyenjgip, ³ “Biwiyejande yeñjaet

nângâmbiâ gembo nen luâk yânne manden hain nângâmai amâ Anutuje are yengât nângâm himbimgât pat emelâk yengiepgât aregât biwiyeje heroje agâk. ⁴ Akto bâlejaet nângâmbiâ biwiyeje bâlimbo indem manmai are Anutuje hâmbâi mem sândukjân katyekbiap aregât kambiamyeje heroje akto manbei. ⁵ Luâk lumbeje manmai yâk yengât nângâre âlepje akmap. Yâkje hân hârokogât ambo akbai aregât biwiyeje hinje heroje agâk. ⁶ Akto biknjande sotgât tugât umburuk akmâ âmâ tu sot aregâlak nângâmbiâ humo akmap dop hainâk âlepje aknegât nângâmbiâ humo akmap yâk âmâ tepeyeje pikto sândugewiap aregât biwiyeje hinje heroje agâk. ⁷ Akto luâk âmbâleje yengumbiâ hâuqe bo memai amâ akbiâ âlepje akmap amâ Anutuje hainâk âlepje akyenjowiap aregât biwiyeje heroje agâk. ⁸ Akto biwiyeje Anutu gâlânâk kinmâ kau kau akto ikiqe denje lokom biwi lâuwâ bo akmâ manmai are âmâ Anutu dewunyejande ekbai aregât biwiyeje heroje agâk. ⁹ Akto biwiyejande gala konok manne dâmai are Anutuje meyekmâ, “Nune nanne baratne.” dâmap aregât biwiyeje heroje agâk. ¹⁰ Akto Anutugât den lokom manbaen dâmbiâ gasalupyeyande kuk akyenjimai aregât hanâk denje lokom manmai are yengât Anutuje damun nenje akmap aregât biwiyeje heroje agâk. ¹¹ Akto nângât akmâ manmai are hâk hilâlâm yengim den bâleje makyenjim hâkyeje tunmai. ¹² Hain akyenjimbiâ âmâ ainâk hin nângâwai, “Ulikjân Anutugât propetelupje are siânbanje hanâk bâleje akyenjiyi dop hainâk hinje hainâk bâleje aknengimai aregât siân hâuqe âlepje manmâ himbimâñ membaen.” dâmai aregât biwiyeje heroje agâk.

Kâtembe aregât dop.

¹³ Akto aregât den ginje makyenjire nângâjet. Nen âmâ kâtembe mem sot kakjân katenje ukenje akmap aregât dopje hainâk akmâ yeâmâ luâk âmbâle hut yeqân manmai. Akto kâtembe are ukenje. Gârâmâ bo damunje akbiâ âmâ pâlâmje akto âmâ gain gain lâuwâje ketugumbiâ ukenje lâuwâje akbiap? Are bo agakje. Arekje hin me hain agakje bo tatâp amâ yân kâim panmâ keinenjande tâlimaen.

Kemdâ pagaleje aregât dop.

¹⁴ Akto ye luâk âmbâle hâanje hâanje manmai are yengât ululunje mandâi. Kepia humo siâ gimbâje tek tekjân tatmap are heambukbiapgât dop bo tatâp. ¹⁵ Akto kemdâ are gaujmâ kalmâ âmâ bo mem heambukmaen are tek tekjân katenje om pagalembo emet ambolupjande pagaleje yengimbo tatmâ manmai. ¹⁶ Aregât kemdâ pagaleje omap dop hainâk yeqe Anutugât den lokom agak memeyeje âlepjeâk akmâ manbiâ luâk âmbâle yânjande yekbiâ ârândâj akto Eweyeje himbimâñ manmap aregât kotje nângâmbiâ humo akbiap.

Yesuje Mosegât akto propete yâk yengât den bo komberâm giep.

¹⁷ Akto siâ makbe. Yeqe âmâ nângâ yâkgât hin dâmai me bo? “Moseje den kârikje kulemgoep are akto propete yâkje den kulemgoyi are komberâm aktâp.” Nângât hain nângâmai me? Nâje âmâ propete yengât den are komberâm bo geân. Bo kârikje. Nâje are yengât den lokore bunje agâkgât geân. ¹⁸ Nâ bundâk makyenjive. Hân himbim yembiandat dopjânâk den kârikje yem âgâwiap. Ulikje siâ yem tik panbiapgât dopje bo. Are hârok bunje olowâk miawakmâ metewiap. ¹⁹ Aregât luâk siâje den kârikje konok pâje siâ are longaim âmâ bikjande hainâk akjet dâm yâk yengâlân arim hain dâm hâwât yekbiap yâkje âmâ himbimgât kâmolân dewatim luâk gegeje manbiap dâwaen. Hain gârâmâ luâk siâje den kârikje are lokom manmâ bikjande hainâk akjet dâm yâk yengâlân arim hain dâm hâwât yekbiap yâkje âmâ himbimgât kâmolân dewatim âmâ luâk humo manbiap dâwaen. ²⁰ Aregât makyenjire nângâjet. Yeqe âmâ Anutugât den lokom manmâ Mosegât den kârikje makmâ kepikmai are akto Parisaioje wan me wan âlepje akmai are bo ewangim âmâ himbimgât kâmot bo akbai.

Kuk bo akbaen.

²¹ Bâgilupnenjande den hin dâm kali, “Gâje luâk siâ bo komenâ mombiap. Dâ hain akbiat âmâ Anutuje denân katgekto dosa membiat.” hain dâm kali. ²² Hain gârâmâ nâje âmâ maktere nângâjet. Luâk me âmbâle siâne galajaet kuk nângâjiap are Anutuje denân katbiap. Akto luâk siâne galajaet nângâmbo gemap are humomolupyerjande menduguyekmâ dâm makmâ hâreyenjawi. Akto luâk me âmbâle siâne galajaet nângâmbo gembo biwi bâle akmâ hengân nângajmap are âmâ kâlâpgât pat akmâ dosa umatje membiap. ²³ Aregât hin dâre nângâjet. Yengâlân gâtje siâ me siâne Anutugât sumbe omberâm akmâ âmâ biwiye kezik akto hin nângâwiap. Nâje galane umatje aganjân aregât kuk akiñjdâp. ²⁴ Hain dâm sumbe are hepundo tato galajaelân ariwiap. Arim den yetje are makmâ ârândâj ketugumbela bo akto ainâk purik katmâ arim sumbe are Anutugât pat ketugum onmenâ âlepje omobiap. ²⁵ Akto gasagande menjekmâ kiapgâlân arim denân kat gekmâ dâm hâregiñdo tembe lokolupñande menjekmâ kala busiân katgekbâi aregât dâwân arim galage makmâ miawagajmenâ yetjeak nângâm gala aganjiwiandat. ²⁶ Borâm hâre aŋgiwiandat akto âmâ kala busiân katgekbiâ tatmâ âmâ yân bo gewiat. Hâu hârok puligom kutigitbialân âlepje ain gewiat.

Gala siâgât âmbâle ekmâ bo egâliajbaen.

²⁷ Akto siâ makbe. Moseñe den kârikje kulemgoep are hin dâmbiâ nângâmai. Yengâlân gâtje siâne galajaet âmbenje ekmâ kakje kom bo membiap. Hain dâmai. ²⁸ Aregât nâje âmâ hin dâre nângâjet. Yengâlân gâtje siâne âmbâle siâ ekmâ memberâm nângâm âmâ ikiye biwiyande emelâk miep aregât dosa talañdâp. Aregât den memeje hin dâwe. ²⁹ Gâ hememgât pat akbâtgât dewunge bungenje bâleje membom dâm nângâm âmâ dewunge are ewum limbâpkowen. Hain akmâ dewunge bikje siâ are âlepje akto manmenâ ârândâj akbiap. ³⁰ Akto hememgât pat akbâtgât hainâk bâtge bungenje bâleje akberâm akto âmâ hârem panben. Hain akmenâ bâtge bikje are âlepje akto manmenâ ârândâj akbiap.

Âmbenlupnenje hanâk hepun yekbaengât dop bo tatâp.

³¹ Bikjande amâ hin dâmai, “Luâk siâne âmbenjaet hâkâj akmâ hepunbe dâm aregât kulem esenje siâ mem âmbâi hepun hepungât kulemgom wañmâ hñgun aido yân ariwiap.” hain dâmai. ³² Aregât nâje âmâ hin dâm makyengiwe. Luâk siâne âmbenje kondarâ bo akbiap are yân hâkâj akmâ hepundo âmâ âmbâle arekje luâk siâ mendo âmâ luâk âmbâle lâuwâ lâuwâ dosa membiandat. Akto luâk aŋgâje âmbâle hepun hepunje mem âmâ yâkâ hainâk dosa membiap.” hain dâep.

³³ Akto Yesuñe den siâ hin dâm dewatiep, “Bâgi hakulupyerjande hin dâm makyengiyi, “Anutugât metejâñ hin me hain dâm makbai amâ hainâk akbei.” hain dâyi. ³⁴ Dâ nâmâ hin makyengire nângâjet. Hinje âmâ Anutugât metejâñ dâm bo makbei. Akto areâk bo. Himbimâñ âmâ Anutuje ain tatmap aregât himbimâñ bo horatmâ makbei.

³⁵ Akto hângâlân horatmâ bo makbei. Amâ wangât? Hingât. Anutuje keinande tâlim tatmap aregât. Akto Yerusalemgât metejâñ bo makmâ horatbei. Amâ wangât? Hingât. Yerusalem amâ Anutu Humoyene yâkgât kebia kautje aregât. ³⁶ Aregât ire maktere nângâjet. Dumutyene bândup are makbiâ heleñ bo akbiap. Akto heleñ are makbiâ bândup bo akbiap. Aregât kautyenâñ horatmâ bo makbei. ³⁷ Akto siâñ me siâñ bo ewum makbai. Are bo agakje. Aregât denyeje are bunje akto âmâ are dâmbiâ bunje akbiap. Akto bo dâmbiâ bo hainâk akbiap. Aregât kakjân makmâ dewatiwai amâ Hiañgi Ambojande hâwâtyekto miawakbai.

³⁸ Akto den siâ hin kulemgoi are makbiâ nângâmai, “Gasagande dewunge ewum hogombo bokto âmâ gâkâ hainâk dewunje ewum hogomenâ bokbiap. Akto gasagande dâtge kom bererek kombo âmâ gâkâ hainâk dâtje are kom bererek kowen.” hain dâyi.

³⁹ Aregât âmâ hin dâre nângâjet. Luâk bâleje gala aganjen. Ondopge biken hogombo âmâ ondopge bikje wañben. ⁴⁰ Akto luâk siâne gâ olop ewangiak ewangiak bâleje dâm kiapgâlân menjekmâ ari denân katgekmâ gângât hâk pekege timojâñ olojmâ mengiñdo âmâ kakjân olowâk are hainâk mem wañmenâ lâuwâ lâuwâ membiap. ⁴¹ Akto luâk siâne,

“Nângât wan me wan dewunje siâ siâ lokom kepia indâgen ari.” dâm makgijdo âmâ gâne kepia magep ain lokom tângom ewangim indânjân ari katben. ⁴² Akto luâk siârje wan me wan siâ siâgât ulit gjido âmâ are wañben. Akto wan me wan are yân yogan mem manbe dâm makgijdo âmâ âlepje nângârben. Ye hârok hain akmâ manbei.

Gasa me gala are gala konok agangiendaen.

⁴³ Akto ye biknjande den siâ hin dâmbiâ are nângâmai, “Gâne galage âlepje biwi heroje agarjben. Dâ gasage are âmâ gasa agarjben.” Hain dâmai. ⁴⁴ Dâ nâmâ aregât hin dâre nângâjet. Yenê gasalupyene yekmâ âmâ gala akyengiwai. Akto ye yengum watyekmâ manmai yâk yenjât tânyengum Anutu ulilajmâ heroje nângâ yenjowi. ⁴⁵ Hain akmâ himbim Eweyejaet nanje baratje bunje akmâ manbai. Yâkje âmâ makto yanep pagalejande luâk âlepje me bâleje hârok pagaleyekmap. Akto tânâkgât makto luâk âlepje me bâleje hanâk hologoyengimap. ⁴⁶ Akto luâk siârje ye olop gala konok manne dâm aregât akyengimai yâk konok yenê gala akyengimbiâ âmâ Anutu je wan hâuje yenjwiap? Luâk biknjande gawamangât puli meyengimaije hain akmai aregât yenê luâk bikje gasa akyengim are gala bo akyengimbiâ âmâ aregât hâuje hâmbâi Anutu je yenjwiap. ⁴⁷ Akto galalupyere yâk konok yekmâ gala katyekmai arekje ârândâj bo akmap. Luâk âmbâle Anutu bo nângârben hain akmai. Aregât yâkâ hainâk akbai aregât hâuje âlepje Anutu je bo yenjwiap. ⁴⁸ Aregât himbimâ Eweyejande wan me wan akmâ mendo huragumap yekâ hainâk akmâ manbei.” dâep.

6

Anutugât âiân manmâ kotnenje bo mem agatbaen.

¹ Akto Yesu je den siâ hin makyengiep, “Gâne Anutu heroje agarjdere ârândâj akbiapgât mene dâm âmâ luâk âmbâleje nekbiâ huraguâkgât bo nângâm manben. Hâk mem agat agat akmenâ âmâ himbimâ Ewegande gekmâ aregât ukenje bo nângâ gjjmâ hâuje âlep bo gjjbiap. ² Aregât gâne luâk umburuk manmai are han kalem akyengim âmâ luâk âmbâleje nekbiâ huraguâk dâm aregât bo nângâm manben. Wangât? Hingât. Luâk biknjande nen bâleje bo akmaen dâmai arekjeak dewunyenjânâk den emetjân akto kâmot kepien ain hâkyeje mem agatmai. Luâk hain arekje kâmot humoân kinmâ kalem akyengimai. Aregât maktere nângâjet. Hain dâmat are Anutu je hâuje âlepje bo gjjbiap. Emelâk hâuyeje yendâp. ³ Aregât luâk umburuk manmai yâk han kalem akyengiwe dâm bâtge bungenje wan akbiat aregât kanegenje bo nângâwiap. ⁴ Yonjâk akmenâ âmâ galalupgande bo gekmâ aregât keiye bo nângâmbiâ âmâ Ewege Anutu je yonjâk yekmâ nângâmapje ikinak gekmâ nângâmbo ârândâj akbiap. Akto kalem akyengimatgât hâuje gjjbiap.

Anutu ulilajbaengât keiye.

⁵ Gâne âmâ heambukmâ kinmâ Anutu âlepje dâm ulilajben. Dâ luâk bikje âmâ hiangi luâk manmai je hain bo akmai. Yâkje âmâ Yuda luâk mendugum tatmaiâ me kâmolâni ari kinmâ âmâ luâk âmbâleje nenekmâ egâliajjet aregât nângâm hâkyeje mem agatmâ Anutu ulilajmai. Aregât âmâ hin dâre nângâjet. Yenê hain akbiâ âmâ aregât hâuje emelâk membiâ bo aktâp. Anutu je hain dâm hâuje siâ bo dewatim yenjwiap. ⁶ Gâ âmâ Anutu âlepje dâm ulilajberâm âmâ emetgân âgâm heambukmâ hângi gugum Ewege tikjân manbiap yâk ulilajben. Akto Ewege tikjân siâ me siâ ekmâ nângâmapje bunje mem peniajma gjjbiap.

Anutu hin ulilajmâ manbaen.

⁷ Akto aregât hin dâre nângâjet. Luâk biknjande Anutugât keiye bo nângârbenje âmâ hin nângâm hilipkomai, “Nengât den kâlep hanâk hanâk ulilajdenje dowâk nângâm bunje nengiwerâp.” hain dâm hilipkomai. Aregât gâne luâk hain are bo akmâ âmâ den kâlep bo makmâ ulilajben. ⁸ Akto gâ amâ Ewege Anutu irawot bo ulilajmenâ yâkje soj nângâ gjjmap. Aregât hanâk hanâk bo makmâ ulilajben. ⁹ Aregât gâne hin dâm

âlepje dâm ulilanjben, "Himbimân Ewenenje gângât kotge âlepje akto kotge are kârikje tato nângâenje bunje akto manbaen. ¹⁰ Akto hân ârândâj Kembu aknengi. Himbimân gâtjande lauge lokomai hainâgâk hânângâtje nenje lauge lokoенje ârândâj agâk. ¹¹ Akto ujak ire gâne sotnenje are dopnenjânâk nengimenâ nene. ¹² Akto luâk âmbâle bikjande bâleje siâ siâ aknengimbiâ âmâ are yengât dosayeje hanâk hepun yengim manmaen dop hainâk gâne dosanenje are hepun nengiwen. ¹³ Nen bo dop nenguwen. Akto bâlejânba kotgâm menenekben. A bundâk." Yerje hain dâm Anutu ulilanjbei. ¹⁴ Aregât luâk âmbâle bikjande bâleje siâ siâ akyengimai are yengât dosa hepun yengimbiâ âmâ âlepje. Aregât himbimân Eweyeyande yengât dosa hainâk hepun yengiwiap. ¹⁵ Are âmâ luâk âmbâle bikjande bâleje siâ siâ akyengimai are yâk yengât nângâm âmâ benje himbimân Eweyeyande yengât dosa hainâk bo hepun yengiwiap. Dâ hepun yengimbiâ âmâ benje dosayeje hepunyengiwiap.

¹⁶ Akto hiangi luâkje hin dâmai, "Luâk âmbâle bikjande nen hâk hilâlâm nângâm Anutu ulilanjmaen are nângâm nen nenekmâ egâliajjet." dâm aregât sot hepunmâ hâmeyerje olonbiâ gembo hewugewai are Anutuje yekmâ hâurje âlepje bo yengiwiap. ¹⁷ Aregât ye hain bo akbei. Yerje âmâ sot hepunmâ âmâ tu puliakmâ dumutyere kelu ketugu akmâ manbei. ¹⁸ Hain aksiâ yekmâ âmâ sot hepunmâ mandâigât keiyeje bo nângâwai. Eweyeyje Anutuje bo egekje ekmapje keiyeje yojâk memai are nângâm aregât hâurje âlepje yengiwiap.

Puli siâ siâ tat nengiâp aregâlâk bo nângâm manbaen.

¹⁹ Hângât tâwât dewunje siâ siâ tije nemai akto dek saj sajje hâreyengimai akto motmot akmâp akto kâmbu meyenjimai aregât yerje dondâ tat nengiâkgât bo undâgâtbei. ²⁰ Are âmâ himbimân tije bo neyengimap akto dek saj sajje bo igim hâreyengimap akto motmot bo akmâp akto kâmbu bo meyenjiwai aregât wan me wan bunje kârikje tat yengiwiap. Aregât Anutuje pat katyengiep are himbimân tatâp ain dewatimbiâ bo gulip akyengiwiap. ²¹ Tâwât dewunje siâ siâyeje katbiâ tat yengimap ainâk bikiyeje kinmap aregât himbimgât nângâmbiâ âgâwiap.

Biwinenjande pâlâmje akbopgât biwi golâk manbaen.

²² Akto dewunyeje âmâ pagaleje dop hainare aktâp. Dewunyeje âlepje tato ain âmâ âlepje ekmâ bam gutbai. ²³ Dâ dewunyeje bâlimbo âmâ bikiyeje hândâk humo dâgâwiap aregât biwyenjân pagaleje tatâp are bokbiap âmâ biwi nângâ nângâyeje pâlâmje akbiap.

Anutu konok hoj agajbaen.

²⁴ Nanaj konokje luâk kotdâ lâuwâ yâk yetgât den lokom âmâ âlepje hoj bo manyetkiwiap. Siâ gala agajmâ siâ âmâ hâkâj agajbiap. Akto siâgâlângen dewatim siâ âmâ hamiajbiap. Puli siâ siâgât ukenje nângâmai yâkje âmâ gain gain Anutugât den lokom manbai?

Anutuje damun nenje akmapgât bo nelâm nengiwiap.

²⁵ Ye manman yengaet nângâmâk akmâ hin bo dâwei, "Wan arekjaet mem nem manbaen? Akto hâknennaet nângâm wan mem manmâ luguakbaen." dâm nângâmâk bo akbei. Amâ hingât. Bâin dâjet. Manmanyejande bunje me sotje bunje? Akto hâkgande bunje me hâk pekegande bunje? ²⁶ Aregât siâ maktere nângâjet. Lâut are ekjet. Arekje âmâ âi bo ketugumai. Akto kalamjânba sot wan bo mem katmai. Akto sot hapatet bo ketugum âmâ alekje bo mem katmai. Hain bo akmâ amâ himbimân Eweyeyande hanâk sot mem miawak yengimap. Ye lâut bo. Ye luâk aregât Anutuje dowâk tânyengumap. ²⁷ Akto yengâlân gâtje siâje nângâm hanoko akmâ âmâ manman sopjaet âlepje kâlep mem dewatim manbiapgât dopje bo tatâp. ²⁸ Akto sângum lâuwâ lâuwâ aregât nângâm han lâuwâ akbiâ bâliwiap. Aregât hin dâre nângâjet. Lâwin buluŋe are ekjet. Arekje âmâ sângum lâuwâ lâuwâgât âi bo ketugumap. ²⁹ Buluŋe are âlep âlep aregât luâk siâ kotje Salomo ulikjân malep yâkje sângum lâuwâ lâuwârje kulem

melem âlep âlep hain are mem malep arekje buluje are bo ewangiep. ³⁰ Pâlonjângen siâ me siâ buluje ujak miawakmap akto hole bererek âgâm gembo ombiâ bo akmap aregât Anutuje dâmbo hanâk kulemje âlepje miawakmap aregât Anutu bo nângajmâ ketelajmâ manmaiye yâk yejaet gai hainâk dâmbo wan me wan miawakyengwiap. ³¹ Are nângâm henjemgowej. Are ekmâ nângâm âmâ bo hanokoakmâ âmâ hin bo dâwei, “Wan nemberen me wan lalakberen?” ³² Are âmâ luâk bikje Anutu bo nânganmai arekje âmâ puli me sângum me siâ siâ aregât nângâmbiâ humo akmap. Hain akbiâ bâlimap aregât hain bo akmâ manbei. Are âmâ benje himbimân Eweyejande nângâ yengimap aregât hâk peke bâlâk bo manmai. ³³ Yeje âmâ Anutuje damun nenje akbiapgât akto yâkgât agak meme ârândâj dâp ain han nângâ nângâyeje ulikjân katbiâ yembiâp. Akto aregât kakjân Anutuje siâ me siâ bikje are hârok yengwiap. ³⁴ Aregât yeje agatmâ umatje gain hin arekje miawak nengwiap hain dâm aregât nângâmbiâ humo bo akbiap. Agatmâ miawakbiap are âmâ agatmâgât pat. Ujak iregât hain are miawak nengiâp are ârândâj agâk dâm aregât kakjân han lâuwâ bo akjet.” Yesu je hain dâep.

7

Gala siâgât den bo makmâ hâreaybaen.

¹ Yesu je den siâ hin dewatim makyengiep, “Anutuje den âiân katyekbopgât yeje luâk bikje den âiân bo katyekbei. ² Dâ yeje yâk yengât den dâm hâre yengiwai dop hainâk Anutuje ye dâm hâre yengwiap. Akto yeje siâ siâ akyengiwai dop hainâk Anutuje mem purik katmâ akyengwiap aregât siâgât bo dâm hâreyengiwei. ³ Aregât den dopje hin dâre nângâjet. Gâje galagaet dewunjân gagap bâlensiâ tatâp are ekmâ âmâ guge dewungân gagap humo dondâ tatâp are bo ektât are ârândâj bo aktâp. ⁴ Gagap humo guge dewungân tatâp are bo ekmâ galagaet dewunjân tatâp aregât hin dâmenâ ârândâj bo akbiap, “Galane kin. Gagap mem pan gidbe.” dâwiat. ⁵ Hiangi luâk gâ. Guge dewungân gagap humo tatâp a soj mem panakmâ âmâ ekmâ dewunge hularj akto âmâ ekmâ henjemgom âmâ galagaet dewunjân gagap bâlensiâ tatâp are memenâ ârândâj akbiap.

⁶ Yeje Anutugât sot are dua bo yengiwai. Hain akbiâ âmâ yenguwai. Akto puli umatje are mem bau kâit bo yengiwai. Hain yengimbiâ âmâ igim hârem purik dâm âmâ yengiwai.” Yesu je hain dâep.

Anutu ulilajmâ âmâ bunje membaen.

⁷ Akto Yesu je den siâ hin dâm makyengiep, “Yeje hin aregât undâgâtmâ Anutu maganbiâ âmâ tân yengowiap. Akto emet ginjân kinmâ woa dâmbiâ hângi ambonjande meyengimap. ⁸ Aregât Anutu aikomapje den hâunje nângâmap. Undâgâtmaphje mem miawakmap. Woa dâmap are âmâ hângi mem kalaçjmap. ⁹ Aregât hin dâwe. Yengâlan gâtje siâje nanjande sotgât ulilajdo âmâ kât bo wañmap. ¹⁰ Akto iñangât ulilajdo âmâ gipmañ bo wañmap. Bo. ¹¹ Akto ye luâk bâlejande nanaj lepatlupyereje damun akyengim hin are yengimai aregât dopje are ewangim Anutu himbimân manmapje luâk siânbâje ulilajmai are yengât okot nângâm dowâk wan ulilajmai are yengimap. ¹² Akto den dâm makyengiân aregât keiye hin. Yeje bikjande âlepje aknenginetdâm hârok âlepje tân yengum manmâ âgâwei. Aregât âmâ Moseje akto propete luâkje Anutugât den kârikje kulemgoyi aregât keiye hainâk tatâp.

Himbimgât dâp aregât den.

¹³ Hilip agu hilip agugât kepia aregât dâp are humo akto pempemâk aregât dâp humo ain âlepje ari ari aregât luâk dondâne arimai. Yeje âmâ ain bo ariwei. Ye dâp gâwikjânba ariwei. ¹⁴ Are âmâ manman kârikje aregât dâp amâ gâwik gâwikje, heambuk heambukje akto yonjâk yemap. Dâp are watmâ luâk âmbâle undup akmâ bo arimai. Dâ konok konokje ain arimai. Ye âmâ dâp are watmâ ariwei.

Hiangi luâk yâk yengât keiyeje.

¹⁵ Propete luâk hiaŋgi arekje âmâ hâkyeŋje lama hâk yeukje hainare dâ hanyeŋje âmâ dua metje han hainare aregât yâk yengât damun agaŋgim manbei. ¹⁶ Siâ siâ Bunye bo aregât nâŋgâm kepileyekbei. Giat ain kewu bunye memaen mon? Me kâdenân ham bunye miawakto memaen mon? ¹⁷ Lâwin âlepñâŋ bunye âlepñâŋ miawakmap. Lâwin bâlenjân bunye bâleŋeâk. ¹⁸ Aregât lâwin âlepñâŋba bunye bâleŋe bo miawakmap aktô lâwin bâlenjânba bunye âlepñâŋ bo miawakmap. ¹⁹ Aregât ire maktere nâŋgâŋjet. Lâwin siâ bunye âlepñâŋ bo kindo âmâ kârâm ondenje ombiap hain. ²⁰ Yeŋje luâk keiyeŋje ekmâ gain gain akmâ iare akmâ aregât nâŋgâwai.

²¹ Aktô aregât hin makbe. Luâk âmbâle nogonmâ âmâ kotdâ nenje kotdâ nenje hain dâm nogonmai yâk hârokje himbim kepian bo ariwai. Himbimâ Ewenaet denje lokom manmainje âmâ ariwai. ²² Luâk dondâŋje sop humoâŋ hin dâm maknijbai, “Kotdâ ire nâŋgâ. Nenje gâŋgât kotgaet akmâ denge makmâ miawakmâ makyenjigiyion. Aktô gâŋgât kolân konmâ sinduk baniara bâleŋe watyenjienje luâk hepun yekmâ ariyi. Aktô gâ gogonmâ kuleŋ keiye keiye are ketuguyion.” ²³ hain dâmbiâ âmâ nâŋgâ hin dâm makyenjigiwian, “Nâ ye bo nâŋgâ yengiâŋ. Nâŋgâlân bunye bo dewatiyigât hepun nekmâ arinjet. Ye amâ bâleŋe meme luâk.” hain dâwian.

Luâk lâuwâ emetyetje ketuguyiat aregât den.

²⁴ Aregât den ginje ire maktere nâŋgâŋjet. Luâk siâŋje denne ire nâŋgâm lokomapje âmâ dop hinare aktâp. Luâk nâŋgâ nâŋgâŋje olop yâkje emet are gimbâŋje kârikjân ketugumbo kilep. ²⁵ Emet kât kakjân mâŋgipep aregât tu tânâk humo gembo âmâ ugurup humo gam lokowerâmbo âmâ kârikjê akmâ nâŋgâ kilep. Dop hain. ²⁶ Dâ luâk siâŋje denne ire nâŋgâm laune bo lokomapje âmâ dop hin are aktâp. Luâk nâŋgâ nâŋgâŋje bo siâŋje emet nupiâŋk ketuguep dop hain are. ²⁷ Ketugumbo kindo tu seru humo pando ugurup humoŋe togombo emet are gagai akmâ kom bâliep.” Yesuŋe hain dâm makyenjigiep.

²⁸⁻²⁹ Yesuŋe Anutugât den keiŋânbak nâŋgâm makyenjigiep. Aktô biwiyeŋjân kalepgât denje nâŋgâmbiâ dâtje akto hin dâyi, “Mosegât den kepikmâ maknengimai are hârok ewangi yektâp.” hain dâm yâkgât nâŋgâmbiâ humo agep.

8

Luâk siâ diwi kârikjê akmâ malep are Yesuŋe mem howaimbo âlepñâŋ agep.

¹ Aktô Yesuŋe den makmâ metem gimbâŋjânba gembo luâk âmbâle biwirâŋje watbiâ olop ariyi. ² Aktô luâk siâ diwi kârikjê akmâ malep arekje Yesu ekmâ enemjân togom pâwutne ligim hin dâm magaŋjep, “Humo, kârikjêge tatgiŋdâpgât makmenâ diwine bo aknijâk mon?” dâep. ³ Hain dâmbo Yesuŋe hâkje mem howaim kinmâ hin dâep, “Âlepñâ, nâŋgâ giŋdângât diwige are pandak giŋjâk.” dâmbo ainâk diwi bo aganjo hâkje âlepñâŋ agep. ⁴ Âlepñâŋ akto ainâk Yesuŋe magaŋmâ hin dâep, “Gâ iregât den pat luâk bo makyenjim âmâ yâŋk arim sumbe kat kat luâk damun yâkgâlân konok ari. Arimenâ keige gekmâ nâŋgâmbo âmâ benye Mosejé wan me wan iregât den kârikjê kuleŋgoep are lokom Anutugât sumbe omben. Sumbe omenâ are ekmâ nâŋgâm heŋgemgoweî.” dâm hungun anjep.

Yesuŋe hoj bawa siâ mem heŋgemgoep.

⁵ Akto arewa arim kepia siâ kotje Kapanau mân arim âgâmbo Roma yengât tembe loko are yengât humoyene siâŋje yâkgâlân arim den hin dâm ulilanep, ⁶ “Humo, nâŋgâ hoj bawane siâ kundat akmâ hâk hilâlâm bâleŋe umatje miawaganjo kei bâtje kâregembo yem tatâp.” dâmbo ⁷ dâep, “Âlepñâ, arim mem heŋgemgowerân.” dâep. Hain dâm magaŋdo ⁸ hin dâep, “Humo, nâ luâk âlepñâŋ bo mandân aregât nâŋgâ emelan bo âgâwerât. Inâk kinmâ denâk makmenâ âmâ nâŋgâ hoj bawane are âlepñâŋ agâk.” ⁹ Akto nâ gai luâk kotdâ yâk yengât den lokom manman akto nâ luâk humonande nâŋgâ niŋmâ damunyeŋeak dâm katnegep. Aregât nâŋgâ tembe lokolupne den makyenjire lokomai akto yâk yengâlân siâŋgât, “Gâŋje siâ ari.” hain dâm magaŋdere âmâ âlepñâŋ arimap. Akto

siâgât, “Gâ ga.” dâre âlepje gamap. Akto hoj bawane siâ ekmâ, “Âi ire me.” dâre âmâ ãi are hainâk memap. Aregât gâ Humo inâk kinmâ denâk makmenâ âlepje agâk.” hain dâep. ¹⁰ Hain dâmbo Yesu je den are nângâmbo dâtje akto purik dâm hamijân togom mali are hin dâm makyengiep, “Den bunje maktere nângâjet. Israe kâmot ire yejgât hutyerjân luâk siâne nângât keine nângâm hejgemgoep hainare siâ bo ekman. Roma luâk irekje hârok ewangi yektâp. ¹¹ Hâmbâi hân tungujângen biken biken ainba luâk biwirâne togom âmâ Abraham, Isaka, Yakopo yâk olop manmâ Anutugât kepian âgâm menduguakmâ ain sot keiye keiye nem heroje akbai. ¹² Dâ emelâk Anutu je Yuda luâk damunyeje akminep are panyekto yâk âmâ kepia ginjângen hândâgân gem manmâ indem kambojmâ manbai.” ¹³ Hain dâm makyengim purik dâm tembe loko humoyeje are ekmâ hin dâm maganep, “Gâne biwige nângâlân katmâ hain nângât aregât bunje miawakgijndâp. Gârâmâ bam ari.” hain dâmbo bam arimbo sop ainâk hoj bawaje are âlepje akto egep.

Yesu je makto Petorogât hewonje âlepje agep.

¹⁴ Akto arewa arim Petorogât emelan âgâmbo Petorogât hewonje kundat akmâ hâk kâlâp akmâ yem tato egep. ¹⁵ Bam ekmâ bâtjân mendo ainâk kundat are bo agajep. Bo agajdo agatmâ sot om wanje. ¹⁶ Wanjo nem tato emet dâgâwerâm akto âmâ sinduk baniara bâlejande luâk âmbâle bikje kautyerjân meyegi are meyekmâ yâkgâlân togoi. Meyekmâ togombiâ Yesu je lauñande makmâ watyekto sinduk baniara bâleje arekje hepun yekmâ ariyi. Akto kundat agi arekâ hainâk lokoyekmâ togombiâ yekmâ mem hejgem yejguep. ¹⁷ Hain agep aregât emelâk propete Yesaiaje den siâ hin kulemgoep are bunje agep amâ hin, “Nen kundat umatje miawak nengimbo me wan me wan pâpkom nângâm hilipkomaen aregât yâkje bâleje are mendo bo agep.” dâm kulemgoep den are bunje akto Yesu je kundatdâ dondâ hejgem yejguep.

Luâk hin arekje âmâ Yesugâlân dewatiwai.

¹⁸ Yesu je hain akmâ tân yejgumbo ainâk luâk âmbâle biwirâne yâkgâlân togom ândeajmâ kinbiâ Yesu je are yekmâ, “Bâin, wânga mem indâgen bam arine.” dâm aposololupje makyengiep. Hain dâmbo wânga mem bâtgum humo are hâtikom ariwerâm agi. ¹⁹ Ariwerâm akbiâ Mosegât den makmâ miawagi are yengâlân gâtje siâne bam hin dâm maganep, “Apo, gâ iregen me aregen ariwerâm âmâ maknijmenâ olop ariwaet.” dâep. ²⁰ Hain dâmbo Yesu je hin dâm maganep, “Yo âmâ lâwin timopnjân yemap. Dâ lâut âmâ lâwin bât bâtjân kelom tatmai. Dâ nâmâ luâk akmâ geân aregât nângât emet âmâ bo tatnijdâp.” dâep. ²¹ Akto luâklupje yengâlân gâtje siâ arekje yâkgâlân togom hin dâm maganep, “Humo, nângâ niymenâ arim ewene soj hangom âmâ benje purik katmâ togore âmâ olowâk ariwaen.” dâep. ²² Hain dâmbo Yesu je hin dâm maganep, “Hain bo. Luâk âmbâle momojandeak momojelupyeje hangoyekjet, Dâ gâmâ hinje nã wat nekmenâ olowâk arine.” dâep.

Yesu je makto seru nângâgâep.

²³ Hain dâm wângan âgâmbo aposololupje olop ariyi. ²⁴ Arim manbiâ seru humo sâñ sâñ pando haru are bâliep. Akto haru je wânga kâlegen gewerâm agep ain Yesu asij yiep. ²⁵ Akto aposololupjande goajmâ hin dâm magaji, “Humo, haru je kawut nenekberâm aktâp aregât agatmâ tân nengu.” dâyi. ²⁶ Hain dâmbiâ hin dâm makyengiep, “Bo nângâniymâ kepilânekmai. Ye wangât hamewaktâi?” dâm agatmâ seru pando haru bâliep are den makyetkimbo ainâk nângâgâyat. ²⁷ Nângâmbela ekbiâ dâtje akto hin dâyi, “Ae, yâkje seru akto haru makyetkimbo yâkgât den lokom nângat aregât luâk ire gain hinare?” dâyi.

Yesu je sinduk baniara bâleje watyekto bau biwijângâyiat.

²⁸ Akto bâtgum are hâtikom indâñjân bam Gadara hânângan ariyi. Arim manbiâ luâk lâuwâ siâ sumângena togom manbela yelegi. Yâk yetgât keiyetje hin. Sinduk baniara bâlejande kaut yetjân mendo metje akmâ luâk âmbâle hârok mem bâli yekte

dâm manminiat. Akto dâwân togombela âmâ luâk âmbâle hârokje hamewakmâ ain bo arimini. Keiyetje hain. ²⁹ Lâuwâ arekje togom Yesu peniajmâ den hin dâm maganjiat, “Gâ Anutugât nanje, gâ gain gain aknetkiwerâm togoât? Gângât sop bo tâlágumbo hâk hilâlâm netkiwerâm togoât me?” dâyiat. ³⁰ Akto indâgen bau kâmot humo siâ tâmut nem mali. ³¹ Akto sinduk baniara bâleje arekje Yesu maganjmâ hin dâyi, “Gâne wat nenekeberâm âmâ hungun nengimenâ bau biwiyerjân gene.” dâyi. ³² Hain dâmbiâ Yesu je, “Âlepje gejet.” dâep. Hain dâmbo luâk lâuwâ are hepun yelekmâ bau hârok biwiyerjân geyi. Gembîâ bau arekje pârigim arim indâgen bâtgum siân sopanbiâ tuje lauyerjân pikto moyi. ³³ Mombiâ bau damunlupyenjande arim kepia yenjângen âgâm Yesu je sinduk baniara bâleje wavyekto bau biwiyerjân gembîâ moyi aregât den pat are kepia ambolupje makyenjigyi. ³⁴ Makyenjimbiâ ainâk luâk âmbâle hârokje Yesu are ekne dâm kepiayerjânba geyi. Gem kepia yeje hepunmâ ariâkgât wârakmâ maganji.

9

Yesu je luâk parâne siâ mem âlepje ketuguep.

¹ Maganbiâ Yesu je hepun yekmâ ariwerâm wañgan âgâm bâtgum biken hâtikom arim ikiye kepia ain ariep. ² Arim kindo luâk bikjande galayeje siâ bâtje keiye mom kârikje akminep are temân katmâ yâkgâlân lokom togombiâ Yesu je are biwiyeje ekmâ nângâm luâk kundatdâ are hin dâm maganje, “Bâleje akmâ manmâ gaen aregât dosa puli gijdân.” dâep. ³ Hain dâmbo Mosegât den kârikje makmâ kepikmâ makmini are yenjâlân gâtje bikjande biwiyerjân hin nângâyi, “Anutu ikinjak âmâ dosayeje puli yenjimap ina luâk yânje irekje Anutu ewangiwerâm aktâp imâ bâliâp.” hain dâm nângâmbiâ bâliep. ⁴ Biwiyerjânâk hain nângâmbiâ Yesu je biwiyeje ekmâ nângâm hin dâm makyenjiegip, “Hanyejande wangât den bâlejaet nângâi?” ⁵ Gain gain arekje owâije luâk bâtje keiye mom kârikje akmap ire hin dâm maganberân. Anutu je dosage hepungijndâp hain dâm maganberân me hin dâm maganberân. Agatmâ temge are lokoakmâ ari? ⁶ Aregât maktere nângâjet. Nâ luâk akmâ geângât dosayeje hepun yenjiverâmgât Anutu je makmâ niijep aregât keiye ekmâ nângâjet.” dâm makyenjiegip. Luâk kundatdâ are hin dâm maganje, “Agatmâ temge loko akmâ emetgângen bam ari.” dâep. ⁷ Hain dâmbo agatmâ temje lokoakmâ emetjângen bam ariep. ⁸ Arimbo luâk âmbâleje are ekmâ otneyeje arimbo hin dâyi, “Yesu je Anutugât kârikjân kinmâ agak meme bo agakje aktâp.” dâm Anutu kotje mem agatmâ kinmâ mañganli.

Yesu je luâk kotje Mataio gawamangât puli meme are miep.

⁹ Akto Yesu ainba arim gawamangât puli meme luâk kotje Mataio puli emetjânen tato ekmâ hin dâm maganje, “Nângâlân dewatimenâ nâ olop mande.” dâep. Hain dâmbo agato olop ariyat.

¹⁰ Arim sot nemberâm âmâ hoj bawa olop emetjânen âgâmbiâ Romagât puli meme akto bâleje meme luâk biwirâne yâk yenjâlân arimbiâ Yesu akto luâklupje olowâk sot neyi. ¹¹ Nem tatbiâ Parisao luâk bikjande yekmâ Yesugât hoj bawalupje hin dâm aiyenjigui, “Wangât eweyerjande Romagât puli meme akto bâleje meme luâk olop tatmâ sot nendâp?” dâyi. ¹² Hain dâm aiyenjumbiâ Yesu je den are nângâm hin dâm makyenjiegip, “Hin nângâm hengemgowe. Âlepje mandâi yenjâlân are doktaje âi mene hain bo dâm arimai. Kundat aktâi are yenjâlân âi mene hain dâm arimai. ¹³ Ulikjân Anutu je makto luâk siâne kulemoep are hin, “Yeje dosayejaet akmâ âmâ songo wan gâim om nângâlân katmai aregât bo nângâm egâliajman. Gala konok akmâ manjetgât nângâm egâliajman.” den hain tatâp aregât keiye yeje nângâmbiâ huraguâkgât mendugum den âi mem maganji goanji akmâ manjet. Aregât maktere nângâjet. Luâk bikjande, “Nen luâk âlepje akmâ yân târârâgâk manmaen.” hain dâmai luâk hain are mem olojyekbe dâm bo geân. Bo kârikje. Nâmâ luâk bâleje meme oloj yekbiangât togoân.” dâep.

Yesu Anutugât pat sot hepunmâ maligât aikoyi.

¹⁴ Hain dâmbo Yohane tu puli keiye kalep are olop mali arekne Yesugâlân togom hin dâm aikoyi, “Nen Anutugâlân okot âlep agakgât akto Parisaio luâk nenje âmâ sot hepunmâ manmaen. Dâ luâklupge âmâ wangât sot sapa bo akmai?” dâyi. ¹⁵ Hain dâmbiâ hin dâep, “Aregât den ginje siâ makbe. Luâk kotdârje âmbâle siâ mendo âmâ kâmotlupje olop manmâ okot bâle akmâ sapa bo akmai. Hâmbâi biknjande menekbiâ bo aktore sop ain nângâm indem tatkâ sot sapa akmâ manbai. ¹⁶ Nirjande sângum tâmbâjân iraknjande katmâ parutbop? Bo. Iraknjande tâmbâjê are olonjo dondâ torokbopgât hain bo akmaen. ¹⁷ Me niñjande waiñ iraknjande hôpu tâmbâjân kâimbo gewop? Bo. Waiñ iraknjande hôpuje tâmbâjê tâlim hogombo waiñ akto hôpu bâliwopgât hain bo akmaen. Waiñ iraknjande hôpu iraknjân gembo âlepne akmap.” dâep.

Yesuñe makto Yairo baratje momojânbâ agalep.

¹⁸ Yesuñe den hain dâm makyengim kindo luâk damun siâne togom kângom hânâñ gem âmâ hin dâm ulilanjep, “Baratne hinje mondâp aregât nâ olop arim momojânbâ goajmenâ agalâk.” dâep. ¹⁹ Hain dâmbo Yesuñe agatmâ arimbo luâklupje olop ariy. ²⁰ Arim âmbâle siâ hutyejâñ kilep aregât keiye hin. Âmbâi are dewutâyeje gam yengumap dop hain bo geminep. Sop kâlep gembo mando hombaj bât bip bip hârok keiâñ lâuwâ bo agep. ²¹ Yâkne Yesugât hamijâñ arim hin nângâep, “Nâ sângumjeâk howaim âlepne akberâñ.” nângâep. ²² Hain nângâm yorjâk watmâ sângum kâlep are mem howaimbo Yesuñe purik dâm ekmâ hin dâep, “Woe, meñ, gâne biwige nângâlân katâtgât Anutuje nângâ gjido kundat are ujak bo akgindâp.” dâmbo ainâk âmbâle are âlepne agep. ²³ Akto Yesuñe arim luâk damun yâkgât emetjâñ âgâm âmâ uruwaku waitbiâ nângâep. Uruwaku waitmâ den maganji goanji akbiâ ekmâ nângâm hin dâm makyengiep, ²⁴ “Âmbâi sisik ire bo mondâp. Yân asiñ yendâp aregât gem arijet.” dâep. Hain dâmbo nângâm girinjañ. ²⁵ Girinjañbiâ den makyengimbo gem sopali. Gem arimbiâ âmâ baratje yiep ain bam bâtrâñ mem agato âlepne akmâ agatmâ kilep. ²⁶ Akto kulem miep aregât den pat maganji goanji akbiâ kepiaje kepiaje arimbo hân humo are ambolupjande nângâyi.

Yesuñe luâk lâuwâ dewunyetje bokbokje hengemyetkuep.

²⁷ Akto Yesuñe kepia are hepunmâ arimbo luâk lâuwâ dewunyetje bokbokje arekne hamijâñ arim den hin dâm maganjiat, “Woe Dawidigât kâmolân gâtje gâ den makgindetje netgât okot nângâ netki.” dâyat. ²⁸ Hain dâm watmâ arimbela emetjâñ âgâmbo watmâ âgâm enemijâñ kinbela aiyetkum hin dâep, “Biwiyetjande gain gain nângat? Maktere âlepne dewunyetje hulañ akberâp me bo?” dâmbo dâyat, “Humo, âo, kârikjege tat gjindâpgât nângâgindet.” dâyat. ²⁹ Hain dâmbela dewunyetje mem howaim hin dâep, “Han biwiyetje nângâlân katat aregât dopjâñ bunje miawak yetkiâk.” dâep. ³⁰ Hain dâmbo dewunyetje hulañ akto emet egiat. Akto Yesuñe hin dâm makmâ hâre yetkiep, “Yet bât kulem iregât den pat luâk siâ me siâ bo makyengiwiandat.” dâep. ³¹ Hain dâm makyetkimbo hepunmâ arim den koajmâ aregât den pat are makyengimbela sambelem arimbo luâk âmbâle biwirâje nângâyi.

Yesuñe luâk kopa siâgât sinduk baniara bâleje walajep.

³² Akto arimbiâ ainâk luâk siâ Yesugâlân kewugum togoyi aregât keiye hin. Are sinduk baniara bâlejande mânjimbo kopa akmâ den bo makmâ yân manmâ gaep. ³³ Akto luâk are kewugum togombiâ sinduk baniara bâleje are wato hepunmâ arimbo nângâ nângâje miawakto den agep. Hain akto aregât kâmot humo ain kili arekne hin dâyi, “Israe nengât hutnenjâñ kulem hinare ulikjâñ siâ miawakto bo ekmâ malion.” hain dâm ekmâ nângâm bâtyene dâtyenjâñ igim kili. ³⁴ Dâ Parisaio yâkne âmâ Yesugât nângâm bâliajñmâ hin dâyi, “Sinduk baniara bâleje are yengât humoyejande memene aganjo aregât sinduk baniara bâleje are watyekmap.” hain dâyi.

Yesuñe luâk âmbâle damunlupyeye bo mali are yekmâ okotje nângâ yengiep.

³⁵ Akto Yesuŋe kepianje are hepunmâ arim den emetŋe ârândâŋ âgâm Anutunge damunyene akberâm agep aregât pat âlep den makyengim malep. Manmâ kundat keiŋe keiŋe agi are mem heŋgem yenguep. Hain akmâ malep. ³⁶ Akto lama damunlupyene siâ bo manmai dop hainâk akmâ luâk âmbâle arekje biwi gulip akmâ wâtyeŋe gembo mali Yesuŋe are yekmâ okot nâŋgâ yengiep. ³⁷ Okot nâŋgâ yengim aregât luâklupje den ginje siâ hin dâm makyengiep, “Kalamân sot bunje dondâ tatâp aregât âi luâk amon siâ manmai yâkgât âi kalam are mem metewaigât dop bo tatâp ³⁸ aregât kalamgât Amboŋe Humo are ulilaŋbiâ âmâ âi luâk siâkâ hunjungyengiâk.” dâm makyengiep.

10

Yesugât hoj bawalupje yâk yengât koteŋeŋe.

¹ Akto Yesuŋe luâklupje keiâŋe lâuwâ yengonmâ meyekto togoyi are hin dâm makyengiep, “Yeŋe sinduk baniara bâleŋe are luâk âmbâle mânŋiyekbiâ bâlyi are watyekjet. Akto kundat keiŋe keiŋe aktâi are mem heŋgem yenguŋejet.” dâep. Hain dâm aregât memeŋe akyengiep. ² Akto Aposololupje yâk yengât koteŋeŋe hin. Luâk siâ kotje Simon kotje siâ Petoro akto emiŋe Andereia. Akto Yebedaiogât nanlogâtje koteŋetŋe Yakopo akto Yohane. ³ Akto siâ Pilipo, siâ Batolomaio, siâ Toma. Akto siâ kotje Mataio gawamangât puli meme luâk manminep akto Yakopo amâ Alipaiogât nanje are, akto Tadaio ⁴ akto Simon siâ Roma damunlupyene yengât hâkâŋ agi are yengâlân gâtře. Akto siâ âmâ Yudasi Karioto kepian gâtře yâkje halop hogom luâk oloŋ yekto Yesu meyi are.

⁵ Akto Yesuŋe aposololupje are hin dâm hunjungyengiep, “Yeŋe âmâ Yuda luâk âmbâle bo yâk yengâlân me Samaria gâtře kepia siâ me siâ yâk yengâlân bo ariwei. ⁶ Dâ Lama are damunyene bo manmâ ari hilip agumai dop hainâk Israe luâk âmbâle yâkje hilip agune dâm aktâigât yâk yengâlânâk tâŋ tâŋâk ariwei. ⁷ Israe yâk yengâlân areâk arim hin dâm makyengiwei, “Anutu himbimân manmapje damunnenje akberâm aktâp.” ⁸ Hain dâm amâ kundat aktâi yâk mem heŋgem yenguwei. Akto luâk âmbâle momorje areyengât dâmbiâ momonjânbâ agatbai. Akto hâk bâle aktâi are mem heŋgem yenguwei. Akto sinduk baniaranje meyegi are watyekbiâ ariwei. Nâmâ yâŋ kârikje yengim hunjungyengiâŋ aregât ye gai hainâk wan me wan yâŋ yengiwei. ⁹ Akto hin akmâ ariwei. Tâwât dewunje âmâ bo mem ariwei. ¹⁰ Akto ito siâ siâyeŋe bo lugum goliakmâ ito bâlák ariwei. Akto hâk pekeŋe konogâk lugu akmâ ariwei. Akto kei pekeŋe hainâk konogâk katmâ ariwei. Akto huwan hepuniâ talâk. Yâŋ arimbiâ âmâ kepia ambolupjande yekmâ luâk âirâ dâm tânyengumbiâ ârândâŋ akbiap. ¹¹ Akto hunjung yengire arim ulik gulik kepia ambolupje yengât keiyeŋaet makmâ aikowi. Akto siâgât nâŋgâmbiâ ârândâŋ akto yâkgât emetŋâŋ âgâm ainâk tatmâ manbei. ¹² Emetŋâŋ âgâm Anutunge damunyene agâkgât makmâ heroŋe akyengiwei. ¹³ Heroŋe akyengimbiâ emet amboŋjande ye gala akyengim denyeŋe nâŋgâmbiâ ârândâŋ akto aregât bunje miawakyengiwiap. Gârâmâ denyeŋe nâŋgâm hâkâŋ akmâ gala bo akyengimbiâ âmâ hamiyengimbiâ aregât bunje bo miawak yengiwiap. ¹⁴ Akto yeŋe kepia siâŋ arim makyengimbiâ hâkâŋ akbiâ aregât kepia are hepunmâ Anutunge hâuŋe yengiwiap aregât dop akmâ keiyeŋâŋ hamaj siâ tatbiap are paŋ pangom tâlim pulimbiâ gewiap. ¹⁵ Areŋât maktere nâŋgâjet. Sop humoâŋ Anutunge Sodom akto Gomora kepia ambolupjande bâleŋe agi aregât hâuŋe yengimbo meyi. Gârâmâ ye kepia yeŋâŋ arimbiâ gala bo akyengiwei âmâ dosa yeŋaet hâuŋe umatŋe membai.

Biwiyeŋjande Anutugât nâŋgâm manbaine Anutugât pat akbai.

¹⁶ Lama pâlâmje are pugaiya yengât hutyeŋâŋ arimbiâ hilip yengune dâm kinmai dop hain are akmâ hunjung yengire luâk bâleŋe hutyeŋâŋ ari manmâ aregât bo hamep akbei. Akto songo kotje hewam are nâŋgâ nâŋgâjet olop manmâ damun aganjiŋimap dop hainâk ye biwi golâk manbei. Akto lâut kotje kembâ arekje bo kârâ nenekmap kopakom tatmap dop hainâk yeŋe arim yeukjâŋ manmâ bo mem bâli yekbai. ¹⁷ Ye luâk bikje yengât nâŋgâmâk manbei. Yâkje yâk yengât den emetŋâŋ katyekmâ luâk

kembulupyene yâk yengât dewunyejân bugâje yenguwai. ¹⁸ Akto areâk bo. Ye nângât akmâ mandâigât kiap me luâk kembu yâk yengâlân meyekmâ arimbiâ den âi membai. Aregât ye yâk yengât meteyenjân akto Anutu bonângajmai yâk yengât meteyenjân kârikjeâk kinmâ den bunje makmâ hulañbei. ¹⁹ Den âiân katyekbiâ âmâ den gain gain hinare maktenje ârândâj akbiap aregât nângâm han lâuwâ bo akmâ hanoko bo akbei. Anutuje biwiyenjân Heaknej kato yâkje makmâ miawakyengimbo areâk makbei. ²⁰ Sop ain âmâ den makbai are Eweyejaet Heaknjande biwiyenjân den kato nângât keine makyengiwai. Are âmâ yejeâk bo makbai. Amâ Heaknjande makmâ miawakyengiwiap. ²¹ Akto sop ain teulupyenejande emilupyene monjet dâm oloj yekmâ togo kiap maganbiâ yengumbo mombai. Akto ewelupyenejande nanlupyene yengum gasa akyengim kewugu yekmâ humomolupyenaelân arimbiâ âmâ yengumbiâ mombai. Akto nanañ lepatlupyenejande ewe memelupyene gasa akyengim kiapgâlân arimbiâ tembe lokolupyenejande togom meyekmâ arim yenguwai. ²² Akto ye kot patnaet akmâ luâk hârok yâkje yengât nângâmbiâ bâliwiap. Aregât yengâlân gâtje siâ me siâne nângât akmâ bo hâkâj akbiap âmâ sop humoân himbim kebia membiap. ²³ Akto ye meyekmâ den âi mem bugâje yengune dâm akbiâ ain hepun yekmâ kebia siân arim manbei. Aregât siâ hin maktere nângâjet. Yeje âmâ Israe kebia ârândâj tatmâ ariâp ain bo purik katmâ arim âiyeje ketugum metembiâ âmâ nâ luâk akmâ geân aregât sopje ewumâk akbiap. ²⁴ Nanajne humoyeje ewangiwaigât dop bo tatâp. Akto hainâk luâk humomolupyene akto hoj bawalupyene yâk dop konogâk membai. ²⁵ Akto nâje âmâ yengât kautje mandân. Akto yeje âmâ nângât den lokom hoj aknijmâ mandâi. Akto luâk bâleje arekje âmâ hin dâm nogondâi, “Sinduk baniara bâleje yâk yengât amboyeje kotje Besebulu.” dâm nogondâi hainâk hâmbâi ye hoj bawalupne manmâ denne lokom manbiâ âmâ makmâ mem ge katyekmâ mem bâliyekbai.

²⁶ Aregât yâk yengât bo hamewakbei. Amâ wan me wan siâ yonjâk kinmâ akmai are hainâk bo yembiap. Are hâmbâi miawakto ekbai. Akto wan me wan siâ akmâ heambukmai are hainâk bo yembiap. Are hainâk hâmbâi tek tekjân miawakto ekbaen. ²⁷ Aregât âmâ nâje ye olop yonjâk yonjâk tatmâ den makyengim mandân ire luâk âmbâle hârokje nângâjetgât makyengiwei. Akto nâje den hilop halowân makyengim mandân ire hâmbâi kâmot humoân kinmâ makyengiwei. ²⁸ Akto luâk bâlejande yengât wâtyeje bo akyerjigâk dâm bugâje yenguwai. Gârâmâ yengât otne biwiyeje hilipkowaigât dopje bo tatyenjîap are yengât bo hamewakbei amâ Anutu yâk konokje ye yengum aregât kakjân otne biwiyeje hilipkowiapgât kârikje talajdâp yâkgât konok hamewakbei. ²⁹ Laut sâmbâlilik are gagap amâ bunje bo. Are amâ tâwât dewunyande puligowaengât dopje bo tatâp. Hain gârâmâ sâmbâlilik siâ mombiap momo aregât himbimâñ Eweyejande bo ewum pâpkowiap. ³⁰ Yâkje dumutyene aregât yalanje nângâm metemap. Aregât ye manbiâ bo nelâm yengiwiap. ³¹ Dâ ye âmâ sâmbâlilik bo. Ye luâk, aregât Anutuje damunyeje akmap. Akto yâkje keiyeje hârok nângâmap. Aregât luâk yengât bo hamewakbei. ³² Akto yengâlân gâtje siâne luâk âmbâle yengât bo hamewakmâ yâk yengât dewunyejân kinmâ, “Nâ biwine Yesugâlân katere kinbiap.” dâm makyengiwiap âmâ nâje hainâk hâmbâi himbimâñ Ewenaet dewunyân kinmâ, “Luâk ire âmâ nângât kâmolân gâtje.” dâre Anutuje luâk hainare manman âlepñjân katbiap. ³³ Aregât luâk anjâne âmâ luâk âmbâle yengât hamewakmâ dewunyejân kinmâ, “Nâ Yesu are bo nângajman.” dâwiap âmâ nâkai hainâk Ewenaet dewunyân kinmâ, “Bo nângâ gjindân.” dâwian.

³⁴ Akto yeje nângâ yâkgât hin bo dâwei, “Yesu âmâ nen gala konok manbaengât giep.” hain bo dâwei. Aregât maktere nângâjet. Nâje miawakmâ geân aregât bugâ miawakbiap. ³⁵ Nâje geân aregât eweje nanje potalakmâ gasa agangjiandat. Akto memeje baratje potalakmâ gasa agangjiandat. Akto erânjje erânjje potalakmâ ikiñeâk ikiñeâk gasa agangim manbiandat. ³⁶ Me yengât ginbailupyenejande gasa agangjiwai. ³⁷ Akto siâ ewe meme han kalem humo akyetkim nâ bâlensiâ aknijbiap âmâ yâk nângât pat bo akbiap. Akto siâ nanje baratje han kalem humo akyengim nâ bâlensiâ aknijbiap

âmâ yâk hain âgâk nângât pat bo akmâ manbiap. ³⁸ Akto luâk siâje gasalupnande mem hilip nuguwai dâm aregât hamep akmâ ikihe hâkjaet hanokoak akmâ manbiap âmâ nângât pat bo akbiap. ³⁹ Me luâk siâje manmanje are ikijaelâk mem hanokoak akmâ manbiap arekje hâmbâi hilip aguwiap. Dâ luâk siâje nângât akmâ nângâ nijmâ manmanjaet bo hanokoak akmâ manmâ denne lokom manmâ manbiap arekje âmâ manman kârikjân manmâ âgâwiap.

⁴⁰ Ye huñgun yengire arimbiâ gala konok akyenjimai yâkje nâ gala konok akniymai aregât dop aktâp hainâk nâ gala konok akniymai yâkje âmâ Ewenande huñgun niyep yâk gala konok agajmai aregât dopje aktâp. ⁴¹ Akto Anutugât propete siâ mandâp aregât luâk siâje nângâm gala konok agajdo ain gâthjande hâmbâi Anutuje ikihe propetegât hâuñe wanbiap. Akto luâk siâ agak meme âlepje mem manmap aregât luâk siâje yâkgât keihe ekmâ nângâm hejgemgoep aregât gala konok agajmap yâk Anutuje luâk âlepje yâkgât hâuñe wanbiap. ⁴² Me luâk âmbâle siâje biwiyeje nângât katbai yâk yengâlân gâtje gegeje are luâk siâje ekmâ nângâm âmâ tu hâgâm wanbiap yâkje aregât hâuñe âlepje hâmbâi membiap.” dâep. Yesuñe den hain dâm aposololupje makyenjieg.

11

Yesuñe Yohanegât magep.

¹ Yesuñe hoj bawalupje keiâñ lâuwâ are hain dâm makyenjieg. Hain makyenjim metem kepia are hepunmâ kepianje kepianje arim Anutugât den akto ikihe keihe are makmâ miawakmâ makyenjim malep.

² Sop ain âmâ Yohane are kala busi kâlegen katbiâ talep. Kala busi kâlegen katbiâ tatmâ Kristoje kulem keihe keihe mem malep aregât pat nângâep. Nângâm tatmâ galalogâtje lâuwâ huñgun yetkimbo arim ³ hin dâm aikoyiat, “Damun netje Yohane are ulikjân yâk togom damun nenje akbiapgât dâyi are gâ me niyaet lâmgom manbaen? dâm maknetkimbo gutet.” dâyat. ⁴ Hain dâmbela Yesuñe hin dâm makyetkiep, “Yet arim âmâ wan me wan ekmâ nângat iregât den pat are Yohane hin dâm maganbiandat.

⁵ Dewunyeje bok bokje yâk yengât makto dewunyeje hulaj akto emet ektâi. Akto luâk kei bâtyeje bâli bâlije yâk yengât makto âlepje akmâ bam gutâi. Akto diwi kârikje akmâ manmai yâk yengât makto pandak yengâp akto ondopyeje bok bokje yâk yengât makto ondopyeje kepik akto den nângâi akto makto momorjânba agatmâ golâk mandâi. Akto umburuk mamburuk mandâihe den pat âlepje makyenjimbo nângâi. ⁶ Akto luâk siâje hâkâjne bo akbiap âmâ yâkgât nângâre âlepje aktâp.” hain dâm huñgun yetkimbo purik katmâ ariyat.

⁷ Huñgun yetkimbo purik katmâ arimbela Yesuñe Yohanegât hin dâm luâk âmbâle kili are makyenjieg, “Ye Yohane hân kamitjângen malep yâk wan ekne dâm yâkgâlân ariyi? Seruñe dakerâ waito bam gutmap are ekne dâm yâkgâlân ariyi me? ⁸ Me luâk siâje hâk peke kulem melem are mem luguagep. Luâk hainare ekne dâm yâkgâlân ariyi me? Luâk hain arekje hâk pekeje kulem melem luguakmâ hejgemgom luâk kotdâ yengât emelan tatmâ manmai. ⁹ Ye wan ekne dâm hân kamitjângen ariyi? Amâ propete siâ ekberâm ariyi mon? Ye Yohane Anutugât den makmâ miawagep are ekne dâm ariyi aregât Yohane egi arekje âmâ luâkje luâkje Anutugât den makmâ miawakmâ manmâ gayi yâk yengât dop bo. Yâk amâ siâ. Yâkje âmâ propete hârok ewangi yekmâ kautje mandâp. ¹⁰ Yâkgât âmâ ulikjân Anutuje den hin dâep are tatâp, “Nune hoj bawane huñgun aijdere laune lokom gângât ulikjân akgijmâ dâp hejgemgo giñbiap.” den are amâ bunje akto Yohane miawagep. ¹¹ Akto Yohane yâkgât den siâ maktere nângâjet. Luâk yânnjande âmâ Yohane bo ewangimap. Dâ Anutu himbimâ manmapje damunyeje akto yengâlân gâtje hârokje âmâ Yohane ewangimai. ¹² Akto Yohanenje âi keihe katmâ den makyenjim malep sop arewa luâk âmbâle biwirâje Anutuje damunnenje akberâm aktâp aregât den pat âlepje nângâm biwiyeje heroje maroje akto aregât bunje mene dâm aktâi. Akto luâk âmbâle kârikje akmai yâkje himbimâ pat akbai. ¹³ Propete luâk akto Mosegât den kârikje yâk hârokje Anutugât keihe kulemgom manmâ gayi. Akto Yohanenje aregât

den bâije makmâ miawagep. ¹⁴ Propete luâk siâ kotje Elia are malep luâk hainare hutnenjân miawakbiap, den are nângâmbiâ ârândâj agâkgât tatyengiâp mon? ¹⁵ Ire nângâm biwiyejê kepigâkgât den ire mem biwiyejân katmâ nângâmâk manbei.

¹⁶ Hinje mandâi yengât den gain gain maktere ârândâj akberâp? Dop hinare. Nanañ lepat hain are kâmot lâuwâ kebia sombeimân tatbai. Tatmâ kâmot siâne kâmot siâ are hin dâm makyengiwi, ¹⁷ “Nenne han nenneâk kep konden hain konjet dâen. Hain dâm makyengienje ye bo kondâi. Umbi mem indiengât yekâ han mem indejet dâen. Hain dâm makyengienje yekâ hainâk bo indeâi.” dâwai. Akto hainâk nâje bo indem okot bâle akmâ sot bâlâk manman aregât nângât hainâk hâkâj aktâi. Akto aregât maktere nângâjet. ¹⁸ Yohaneje sot waij tu bo nem âmâ yân manmâ gambo aregât ye hin dâyi, “Ai luâk ire âmâ sinduk baniara bâlejande kautje mem gulip ketuguâp.” dâyi. ¹⁹ Akto nâ luâk akmâ gem sot songo nendere hin dâm maganji niñmai, “Luâk irekje sot humo nem mandâp amâ Roma yengât pat akmâ puli meme akto luâk bâleje yâk yengât gala.” dâm maganji goangi akmai. Gârâmâ Anutugât nângâ nângâje nângâm watmâ manbai âmâ siâ me siâ bunjeâk akto keiye yâk yengâlân bunje miawakbiap.” dâep.

Yesuñe kepiâje kepiâje hârok makmâ sârek yenguep.

²⁰ Akto emelâk Yesuñe kepiâje kepiâje manmâ kulem keiye keiye mendo ekmâ kinmâ agak memeyeje bâleje yeje bo makmâ miawakmâ han purikali aregât nângâm bâli yengim sârek yenguep. ²¹ “Bâe, Korasij kebia ambolupje, bâe, Besaida kebia ambolupje yengâlân kulem hamepjre olowâk mem manmâ gan hainare Tiro akto Sidon kepiâ ketugure dâine yâk emelâk agak memeyeje bâleje hepunmâ kângom kinmâ okot bâle nângâ arjim kinmâ Anutugât den nângâwâi. ²² Dâ ye âmâ hain bo agi aregât hâmbâi sop humoân Tiro akto Sidon kebia ambolupjande aregât umatje membai. Hain gârâmâ ye âmâ agak memeyeje bâleje bo hepubli aregât hânuje umatje bâleje membai. ²³ Akto Kapanau kebia ambolupje ye âmâ Anutuje meyekto himbimân âgâwai mon? Hain bo. Anutuje âmâ ye hepun yekto hememân gewai. Yengâlân kulem keiye keiye ketuguâni are Sodom kepiâ ketugure dâine kebia aregât ambolupje hanyerje purik katbiâ Anutuje bo yenguwop. ²⁴ Aregât hin makyengiwe. Sop umburâni Sodom kebia ambolupjande bâleje agi aregât umatje meyi. Dâ ye âmâ sop humoân umatje bâleje membai.” dâep.

Yesuñe biwi sânduk ketugu nenecko wâtnenje kârikje akmap.

²⁵ Sop ain Yesuñe Eweje mangamâ hin dâep, “Apo, hân himbim amboje gângât okot âlep akgijdân. Ewene gâ luâk biknjande gângât keige nângâne dâm nângâ nângâ emetnjân âgâyi yâk yengât wan me wan ire nângâwâi dâm dâp tigi yengimat. Are nângâre ârândâj aktâp. Dâ nanañ hinare yânjande âmâ aregât nângâjet dâm hekat yengimenâ nângâmai aregât gâ mepaige mendân. ²⁶ Apo gâ hain miawakmâ ariâkgât nângâmenâ âlepje agep.” dâm maganep. ²⁷ Akto den siâ hin dâm makyengiep, “Ewene yâkje nâ memeje aknijdo aregât kotje siâ siâ akbiangât dopje aktâp. Akto Ewenaet keiye nângângât luâk âmbâle potat yekmâ biken biken makyengire arekje âmâ hainâk keiye nângâwai. ²⁸⁻³⁰ Akto nâje nunak yeuknjân manmâ damunyeje akberâm aktângât ye hâk hilâlâm kaknjân manmai me umatje miawak yengimbo wâtyeje sândugewerâm aktâp ye hârok nângâlân togombiâ âmâ nâje welam yeukje âlepje are mem katyengire âmâ nângât keine nângâm hejgemgombiâ mem hâk sânduk ketugu yektere wâtyeje kârikje akbiap. Akto biwiyeje sândugembo sâñ bo membai.” hain dâm makyengiep.

12

Âi bo meme sopjaet den.

¹ Âi bo meme sopje Sarere ain Yesu akto hoj bawalupje âi kalam kâlegenba bam ariyi. Arim hoj bawalupje mopyeje agumbo sot mem hâkje gagaim neyi. ² Akto Parisao luâkje yekmâ Yesu hin maganji, “Hoj bawalupgande âi meme sopje bo ain ina sot hâkje gagaim nendâi are yektenje ârândâj bo aktâp.” dâyi. ³ Hain dâmbiâ Yesuñe hin

makyengiep, “Ye Dawidiŋe agep aregât den pat oyajmai are bo oyajmâ nāŋgāmai mon? Yâk akto tembe lokolupje mop humo miawak yengimbo mali. ⁴ Hain akmâ Anutugât sumbe kat kat emetjân âgâyi. Âgâm âmâ Anutugât sumbe dâm sot kâmbokje dâtâŋe are om kali are neyi. Are âmâ sumbe kat kat luâknejak ne. ⁵ Moseŋe den kulemgoep are oyajmai dâ amâ bo nāŋgâmai. Sumbe kat katgât âi luâknej âi mem Sarere âi bo meme sopnân sumbegât âi memai amâ dosa bo akmai. ⁶ Nâŋe âmâ sumbe kat kat emetjê are ewangiâŋ. ⁷ Akto ye den ire Anutuŋe makto kulemgoep, “Sumbe ogogât âmâ hâkâŋ aktâŋ. Dâ okot âlep agakgât âmâ egâliaŋdâŋ.” den are nāŋgâmai dâine agak memeyenje bâleŋe bo akmai yâk yenjân den âiâŋ umatje bo katyekbâi. ⁸ Nâ luâk akmâ geâŋ âmâ âi bo meme sopje Sarere aregât damunje akman.” dâep.

Yesuŋe luâk siâ mem âlepje ketuguep.

⁹ Akto Yesuŋe arewa arim yâk yengât den emetjân âgâep. ¹⁰ Âgâm ain luâk bâtje bâleŋe siâ tato egep. Akto Parisaio luâk arekje, “Gain gain akmâ Yesu denâŋ katbaen.” dâm aregât hin dâm maganji, “Sarere âi bo meme sopnân âlepje luâk kundatdâ hengem yenguwerât me bo?” dâyi. ¹¹ Dâmbiâ hin makyengiep, “Hut yenjân gâtje siâŋe lama siâ kinarbiap. Akto lama arekje Sarere âi bo meme sopnân lâmâŋ gewiap. Akto luâk arekje lâmâŋba bo hikom oloŋbiap me? ¹² Hanâk hikom oloŋbiap akto luâknej âmâ lama ewangimap. Aregât nen âlepje âi bo meme sopje Sarere ain luâk hengem yenguenje ârândâŋ akmap.” dâep. ¹³ Hain dâm kinmâ luâk bâtje bâleŋe are hin dâm maganje, “Bâtge panmenâ agalâk.” dâmbo bâtje pando âlepje akmâ bâtje biken aregât dopje agep. ¹⁴ Akto Parisaio luâknej agatmâ arim mendugum Yesu kombiâ mombiapgât maganji goaŋgi agi.

Yesu miawakbiapgât magi a kârigiep.

¹⁵ Hain akbiâ Yesuŋe den are nâŋgâm kepia are hepunmâ agatmâ ariep. Akto luâk âmbâle dondâŋe olop arimbiâ luâk kundatdâ dondâ hengem yenguep. ¹⁶ Hain akmâ aregât den pat bo makyengiwei dâm den kârikje makyengiep. ¹⁷ Makyengiepgât Anutuŋe ikiŋe hoj bawagât den siâ Yesaia magaŋdo hin kulemgoep,

¹⁸ “Hâmbâi nâŋgât hoj bawane nâŋe emelâk makmâ hâreanjân. Nâ yâkgât ukenje humo nâŋgâŋ akto yâkgât okot âlep nâŋgâŋ. Akto nâŋe nune Heakne are yâkgâlân katbian akto yâknej agak meme âlepje aregât den pat are hâŋe hâŋe manmai are makyengiwiap. ¹⁹ Akto yâknej kuk hengâŋ denje bo makbiap. Akto dâp humo watmâ bo kamboŋdo nâŋgâwai. ²⁰ Akto hâlâm pelâknej kokone are bo hârem kâlâwâŋ panbiap. Akto kâlâp ululunje are bo limbâpkombo bokbiap. Nâŋgât hoj bawa hain akmâ âi humo mem ârândâŋ den mem hulan golaŋ mânjimbo nâŋgâmbiâ âlepje miawakbiap. ²¹ Akto hâŋe hâŋe manmai arekje yâkgât kotje nâŋgâmbiâ humo akto biwiyeŋe sândugembo yâkgât lâmgom tatmâ mâruŋe akmâ kommâ manbai.” Yesaiaŋe hain kulemgoep.

Yesuŋe sinduk baniara siâ walajep.

²² Akto sop ain luâk siâ yâkgâlân kewugum togoyi. Akto luâk are âmâ sinduk baniara bâleŋande kautjân miep. Dewunje akto lauŋe hârok gisap aguep. Akto Yesuŋe luâk are mem âlepje ketugumbo denje bo arekje den hogom emet ekmâ agep. ²³ Akto luâk âmbâle kâmot humo arekje ekmâ otneyerje arimbo hin dâm maganji goaŋgi agi, “Luâk ire Dawidigât hakuŋe me aŋgâ?” dâm han lâuwâ agi. ²⁴ Akto Parisaio luâknej den are nâŋgâm hin dâyi, “Yâkgât keiŋe hingât akmâ kinmâ sinduk baniara bâleŋe watyekmâ kindâp. Sinduk baniara bâleŋe yengât humoyenje kotje Besebulu yâkgât kârikjân kinmâ watyekmâ kindâp.” dâyi. ²⁵ Hain dâmbiâ Yesuŋe biwiyeŋe ekmâ hin dâm makyengiep, “Luâk kâmot siâŋe potalakmâ yengeak agumbiâ dâine bo akbop. Me emet me kepia humo siâŋe potalakmâ agumbiâ dâine emet kepia are bo yembop. ²⁶ Dâ hainâk Hiaŋgi Amboŋjande ikiŋak walakto dâine kâmotlupje emelâk potalakmâ bo akbâi. ²⁷ Hiaŋgi Amboŋjaet kârikjân kinmâ âi mem manman dâine bunje bo miawakbop. Dâ Anutugât kârikjân kinman aregât Hiaŋgi Amboŋjaet âi luâk watyekman. Akto aregât lâuwâŋe

makbe. Ye nāngâ yâkgât Besebulugât kârikjân kinmâ Besebulugât kâmot watyekmap dâi aregât hin dâm makyengiwe. Yenjât luâklupyerjande hainâk Besebulugât kârikjân kinmâ sinduk baniara bâleje watyekmai. Yâkne âmâ hâkyeje tunmâ keiyerje mem miawakmai. ²⁸ Akto nâ Anutugât Heakjande wâtje nindo sinduk baniara watyekman aregât Anutuje wan me wan hârok damunyeje akbiapgât soppje tâlâwâk aktâp. ²⁹ Akto nângât keine aregât den dopje siâ makyengire nângâjet. Luâk kârikje siâje mâron goliakmâ tembe bisârâj mem âgâm emet kepijane damungom hengemgowiap âmâ yâkgât ito me wan me wan âlepje talajbiap. Dâ gasa kârikje dondâje togom emet damunje akmap are tâkje hikombo yeukje akto âlepje ito me bau me wan me wan are meakbiap.

Heak bo hâkâjje akbaen.

³⁰ Akto aregât siâ maktere nângâjet. Luâk âmbâle siâje gala bo akniijmapje âmâ gasa akniijmap. Akto siâje âi mendere bo tân nugumapje nugum pan nekbiapgât dop aktâp. ³¹ Akto luâk âmbâle bikjande nugum bâleje maleje hârok mânjinekmai dosa are Anutuje ikiñak kutigit yenjiwiapgât dopje aktâp. Dâ luâk siâje Anutugât Heakje are pilâkom mem ge katmâ âmâ dosa membiap are Anutuje hepunbiapgât dopje bo tatâp. ³² Akto nâ luâk akmâ geân nângât siâje makmâ bâleniñbiap âmâ dosa are Anutuje ikiñak kutigilanjbiapgât dopje aktâp. Dâ Heak âlepje yâkgât makmâ bâliajbiap yâkgât dosa âmâ Anutuje bo kutigilanjbiap. Borondâ. Luâk are dosa olop manmâ âgâwiap.

³³ Lâwingât keiñe bunjande mem miapanmap. Aregât ye lâwin siâgât nângâm kepilâm imâ âlepje dâm benje bunjejaet hainâgâk âlepje dâmai. Akto lâwin siâgât nângâm kepilâm imâ bâleje dâm âmâ benje bunjejaet hainâgâk bâleje dâmai. ³⁴ Wei, mulum nanañlupje, ye bâleje akmai aregât gain gain den âlepje siâ makbai. Amâ hanyejân wan me wan siâ yendâp hain âgâk lauyerjânba gamap. ³⁵ Luâk âlepjande han nângâ nângâne âlepjânba siâ me siâ âlepje lândemap. Dâ luâk bâlenjande âmâ han nângâ nângâne bâlenjânba siâ me siâ bâlejeâk lândemap. ³⁶ Aregât hin makyengire nângâjet. Siân sop humoân luâk âmbâle hârokje den keiñe bo makmai are makmâ miawakbiâ Anutuje den âiân katyekbiap. ³⁷ Amâ hingât. Den makmat arekje keige âlepje mem miap pando Anutuje hâuje âlepje akgiñbiap. Me den makmat arekje keige bâleje mem miap pando Anutuje hâuje umatje gindo umatjân manmâ âgâwiat.” dâep.

Yesuñe kulem mendo eknegât magani.

³⁸ Yesuñe hain dâmbo sop ain Mosegât den kârikje makmâ kepigi akto Parisaio luâk arekje Yesu magajmâ hin dâyi, “Apo, gâje kulem siâ memenâ ekne.” dâyi. ³⁹ Hain dâmbiâ hin makyengiep, “Hain bo. Luâk âmbâle bâleje yeje Anutugât kotje mem bâlimai arekje kulem miawakto ekne dâmai. Dâ nâje âmâ kulem bo hekat yenjwian. Konok amâ hin. Yonagât kulem are nângâm hengemgowi. ⁴⁰ Ulikjân propete kotje Yona ijan humo siâgât tepje kâlegen hilâm âlâwu yiep hainâk luâk akmâ geân nâ hilâm âlâwu hân kâlegen yembian. ⁴¹ Dâ Yona arekje kepijane bâleje dondâ kotje Niniwe aregât ambolupje den makyengimbo hanyene purik kali. Dâ nâ Yonagât Humoñe nâje makyengire hanyene kârikje akmai aregât Niniwe ambolupjande yenjât dosa mem miawakyekmâ makbiâ agak memeyerje bâleje are mem miawakbiap. ⁴² Aregât den siâkâ makbe. Ulikjân hakunenje Dawidi yâkgât nanje Salomoñe den nângâ nângâne makmâ miawagep. Den are sambelem arimbo âmbâle kembu siâ hân bâinjângen Salomogât den are nângâwerâm togombo magando nângâmbo dâtje agep. Dâ nâje âmâ Salomogât Humoñe aregât yu kindâi ire makyengire nângâmbiâ dâtje bo akto aregât âmbâle kembu arekje yenjât dosa mem miawakmâ hâkyeje tun akto agak memeyerje bâleje are miawakbiap.

Niambije luâk hepunmâ arim manmâ purikamâ gewâkjânâk togoep.

⁴³ Ye hain akmaigât hin makyengire nângâm hengemgojet. Sinduk baniara heleñ bâleje siâje luâk siâ hepunmâ hân kamitnjângen luâk memberâm undâgâto bo akbiap.

⁴⁴ Undâgâto bo akto hin dâwiap, “Emelâk nângât luâk are agajmâ hepulân aregâlân purik

katmâ arim manbian.” hain dâm purik katmâ arim luâk aregât biwijân siâ siâ bo kindo ekmâ ârândâj aktâpgât ⁴⁵ âmâ arim galalupje bât biken lâuwâ bâleje dondâ akmai are âmâ mem miawakyekmâ kewuguyekto togom manbiâ umatje bâleje dondân manmâ âgâwiap. Akto agak meme hain arekje luâk âmbâle bâleje hinje mandâi are yengâlân miawakbiap.” dâep.

Yesugât memeje emilupje.

⁴⁶ Den hain dâm makyenjimbo ainâk memeje emilupje togom betgen kinmâ, “Teunennej gemenâ makgijne.” dâm koli. ⁴⁷ Hain dâm konbiâ luâk siâne hin dâm maganep, “Memene emilupge betgen kinmâ gogonmâ kindâigât gemenâ makgijnerâi.” dâep. ⁴⁸ Hain dâmbo Yesu je luâklupje are yekmâ hin dâm maganep, “Memene niñe? Akto emilupne niñema? ⁴⁹ Memene me emilupne amâ ire. ⁵⁰ Ewene himbimân manmap yâkgât laurje lokomai yâkje amâ nângât memene akto emilupne garilupne aktâi.” dâep.

13

Luâkje sot koanje kâmelep.

¹ Akto sop ain Yesu je emet are hepunmâ sopanmâ arim bâtgum ginjân talep. ² Ain tato luâk âmbâle dondâne yâkgâlân togom gam ândeansi. Hain agi aregât wanga siân âgâep. Akto luâk âmbâle togoi are bâtgum dâtjân kinbiâ makyenjieg. ³ Waŋga kâlegen kinmâ den ginje dondâ makyenjieg are hutjân den ginje siâ ikijaet pat hin dâm makyenjieg, “Luâk siâne seŋgo alekje mem âi pâirjângen ariep. ⁴ Hain akmâ arim mem biken biken pando giep. Dâ seŋgo alekje bikje âmâ dâwâan ge yiep. Are lâutje dowâk togo nem meteyi. ⁵ Dâ bikje âmâ hân kât kâlegen hân dondâ bo ain ge yiep aregât dowâk pâtkombo kâmje dowâk gambo ⁶ dewutâ kârikje pando kândârâne tâlâwâk aregât dipkom moep. ⁷ Dâ bikje âmâ hele kândârâne kâlegen ain ge yiep arekje sopnân pâtkom kâmje gambo hewukje âkâ hainâk gam kârikje akmâ sot tigimbo bunje bo agep. ⁸ Akto seŋgo alekje bikje âmâ hân kelurâ ambonjande mem bandikoep ain ge yiep are biknjande pâtkom agatmâ bunje âlepje agep. Dâ biknjande amâ pâtkom agatmâ bunje âlepje dondâ agep. ⁹ Gârâmâ ye den ire nângâm biwiyenjân katmâ hengemgom manbiâ bunje yengâlân miawakbiap.” dâep.

¹⁰ Hain dâmbo luâk âmbâle dondâ arimbiâ luâklupjande Yesu hindâm aikoyi, “Amâ wangât den ginjeâk makyenjîat?” dâmbiâ hin makyenjieg, ¹¹ “Ye Anutuje damunyeje akmap aregât keiŋe yoŋâk malep are miapjân makyenjiman. Dâ luâk âmbâle bikje Anutuje bo damunyeje akmap are Anutugât den patgât keiŋe miawâk bo makyenjiman.

¹² Aregât luâk âmbâle biknjande siâ me siâ are damun akmâ mem manmai are siâ me siâ siâkâ yengire sambe miawaganjbiap. Dâ biknjande âmâ siâ me siâ bâlensiâ are mem manmai are mendere yân manbai. ¹³ Aregât den ginjeâk makyenjiman. Amâ yâkje âmâ ekmâ âmâ bo ekmâ nângâwai. Akto nângâwerâm hâumgowai arekje keiŋe bo nângâwai.

¹⁴ Aregât den siâ Yesaiaje ulikjân kulemoep bikje bunje aktâp. Amâ hin,

Anutuje hin dâep, “Luâk âmbâle yu mandâi amâ ondopyerjande nângâwai. Dâ hanyejande âmâ bo nângâm kotgâwai. Akto dewunyerjande ekbai. Dâ ekmâ âmâ bo hengemgowai. ¹⁵ Luâk kâmot irekje hanyejê kârikje akto ondopyerje bokbokje akto dewunyerje âmâ bogep. Amâ dewunyerjande siâ me siâ ekmâ ondopyerjande nângâm hengemgom âmâ han biwiyenje purikatmâ hengemgombiâ nâje mem hengemgomyekbomgât wan me wan bo ekmâ nângâm hengemgowai.” Anutuje hain dâep.

Yesaiaje den yu kulemoep are bunje aktâp.

¹⁶⁻¹⁷ Den bunje makyenjewe. Ulikjân Anutugât propete akto luâk âmbâle bikje Anutugât dewunjân agak meme âlepjeâk akmâ mali arekje wan me wan uŋak yenge ekmâ mandâi hainâk ekberâm ukenje humo nângâm mali. Dâ amâ bo egi. Akto den pat âlepje makyenjire nângâi ire gai nângâwerâm ukenje humo nângâm mali. Dâ amâ bo

nângâyi. Aregât ye âmâ wan me wan ekmai aregât nângâm heroje humo akmai. Akto den pat âlepje makyengire nângâmai aregât heroje humo nângâm manmai.

Sot kâmelep aregât keije.

¹⁸ Akto nârje luâk siâje sengo palepgât den ginje maktân aregât keije amâ hin. ¹⁹ Seingo palep amâ Anutuqe damunyeje akbiapgât den dopje makyengiman. Akto dâwân mesokto ge yiep are amâ den maktere bo nângâmbiâ ainâk Bâleqe Ambojande dowâk togom den âlepje biwiyenjân gewop dâm den pat are kondo bo akmap. Hain are. ²⁰ Dâ seingo bikje hân kât kâlegen ge yiepgât maktân are amâ luâkje hin akmai. Den pat âlepje maktere âlepje nângâm manmai. Akto ire amâ âlepje dâm heroje akmâ getek mem manmai. ²¹ Dâ den biwiyenjân bo gem hejgemgoep aregât getek manmâ umatje siâje me nângât dengât Anutugât gasa togombiân hamep akmâ den are hepunbai. ²² Dâ koarje hele hewukje kândârânjân yiep ain palep hân aregât dopje amâ luâk âmbâle hin akmai. Luâk âmbâle den makyengire are nângâm kinmâ hin dâmai, “Den ire lokowaen.” dâmai âmâ benje sikumgât me puligât me hâkgât ukenje aregât nângâm han lâuwâ akbiâ sikumje kambiamyeje olondo den âlepje hepunmâ sikum aregâlâk nângâmai. Hain nângâm agak meme âlepje bo akmâ bunje bo akmai. ²³ Dâ hân âlepjân palep hân aregât dop amâ luâkje hin akmai. Yâk âmâ den pat âlepje nângâm kotgâm hejgemgom mem manmâ agak meme âlepje bunje akmai. Dâ bikjande âmâ hain akmâ agak meme âlepje dondâ akmai. Den dopje maktân aregât keije amâ hain.” dâep.

Sot âlepje aregât hutnjân hele pâtkomap aregât den.

²⁴ Akto Yesuqe den dopje siâ hin makyengiep, “Himbimân manmap yâkje damunyeje akbiap aregât den dopje hin. Luâk siâje seingo alekje mem âiângen arim kâmelep. ²⁵ Hain kâmeto bo akto emetjân âgâmbo emet dâgâep. Emet dâgâmbo ainâk hârok asij yembiâ âmâ gasaje togom seingo kât aregât alekje mem togom seingo hutnjân kâmelep. ²⁶ Hain akmâ arimbo hilâm siân amâ seingo kâmje gambo bunje miawakto seingo kât bunje bo are âkâ pâtkoep. ²⁷ Pâtkombo luâk aregât hoj bawalupje arekje humoyeje hin maganji, “Apo, seingo alekje kâmelen aregât gain gain seingo kât dondâ hutnjân pâtkoâp?” dâyi. ²⁸ Hain dâmbiâ kalam amboje arekje hin makyengiep, “Maktâi amâ nângât gasa siâje togom seingo kât kalep.” dâep. Hain dâmbo âi luâklupjande hin maganji, “Akto gain gain nângât? Nenje ari seingo kât are hindâne me?” dâyi. ²⁹ Hain dâmbiâ hin makyengiep, “Hain bo. Hepunjet. Ageine mesokmâ koarje âlepje hindâ yekbâi. ³⁰ Gârâmâ hepunbiâ hain yendo titnan bunje miawakto âlepje ainâk ire seingo, ire bo dâm nângâm kepilâwai. Aregât hâre hâre luâklupne hin makyengiwian, Arim hele wan bunje bo are hindâm dâgâm mendugum kâlâwânâk panbiâ oâk. Dâ seingo bunje olop are orem nângât sot emetjân menduguwei. Hain dâwian.” dâm makyengiep.”

Lâwin koarje akto kâtembe aregât den.

³¹ Yesuqe den dopje siâ hin dâm makyengiep, “Himbimân manmap yâkje damunyeje akbiap aregât den dopje hin. Lâwin koarje siâ kotje wesem are âi luâk siâje koarje are mem arim ikiqe kalamjân kâmelep. ³² Koarje amâ bâlensiâ dondâ. Dâ pâtkom âmâ humo akmâ lâwin siânba are hârok ewangiyekmap. Hain akmâ lâwin humo akto lâutje togom bât bâtjân panmai.” dâep.

³³ Hain makyengim benje den dopje siâ hin dâm makyengiep, “Anutuqe damunyeje akberâm aktâp amâ kâtembe dop hinare. Âmbâle siâje kâtembe bâlensiâ mem hamân golangoep. Akto kâtembe bâlensiâ arekje ham hârok mângimbo ukenje agep.” dâep.

Yesuqe den dopjeâk magep.

³⁴ Yesuqe hain dâm den dopjânâk luâk âmbâle togoyi are makyengiep. Dâ den miapjân amâ bo makyengiep. ³⁵ Akto den dopje siâ makyengiep amâ ulikjân propete siâje kulemgoep are bunje miawagep hin kulemgoep,

“Nârje den ginjeâk hârok makyengiwian. Akto wan me wan Anutuqe ulikjânbak heambukto yem âgâep den are makmâ miawakyengire nângâwai.”

Hain kulemgoep den are bunje akto Yesuje den ginjeâk makyengim malep.

³⁶ Akto Yesuje luâk âmbâle kâmot humo are hepun yekmâ emelan âgâep. Akto hoj bawalupnande âgâm magajmâ hin dâyi, “Senjo kâitje kalam kålegen pâtkoepgât maktât are nenâkâ keije maknengimenâ nângâne.” dâyi. ³⁷ Hain dâmbiâ Yesuje den ginje aregât keije hin makyengiep, “Luâk senjo alekye kâmelep amâ luâk akmâ geân nâ. ³⁸ Dâ kalam amâ kepia hârok. Dâ senjo koanje âlepje amâ luâk âmbâle Anutuje damunyeje akberâm aktâp are. Dâ hele bâleje amâ Bâleje Ambojaet luâk âmbâle. ³⁹ Dâ gasaje togom kalam kålegen hele bâleje koanje kâmelep gât maktân amâ Hiangi Amboje yâk. Dâ kalamân sot bunje memegât maktân amâ hâmbâi sop humoân miawakbiap aregât maktân. Dâ are âmâ ajieloje mendugum kâlâwân omabaigât maktân amâ hâmbâi dop hainâk hân himbim bo akbiandat sop ain miawakbiap. ⁴⁰ Dâ hele bâleje hindâm kâlâwân omabaigât maktân amâ dop hainâk hâmbâi miawakbiap. ⁴¹ Amâ luâk akmâ geân nâne ajielolupne hujgun yengire wan me wanje luâk biwiyeje mem bâlimap are akto luâk agak meme bâleje akmai are olojyekmâ kâlâwân panyekbiâ gewai. ⁴² Gem indem hâk hilâlâm humo nângâm elewetyeje igim kinmâ manbai. ⁴³ Akto sop ain luâk âmbâle agak meme âlepjeâk akmâ manmai are âmâ Eweyerjaet dewunjân dewutâ dewunje hinare akmâ pagalem kinbai. Gârâmâ ye den ire biwiyejân katmâ nângâm manbei.

⁴⁴ Akto Anutuje damunyeje akberâm aktâp are âmâ luâk siâje tâwât dewunje kalam kålegen heambukto yiep hinare. Akto luâk siâje tâwât dewunje are ekmâ benje yâkâ hainâk lâuwâje heambugep. Hain akmâ aregât mâruje dondâ akmâ wan me wan mem arimbo luâk bikjande puligoyekbiâ puli are mem arim tâwât dewunje egep are memberâm kalam are puligoep.

⁴⁵ Anutuje damunyeje akberâm aktâp are âmâ sikum luâk siâje kune âlep âlep gât undâgâtmap hinare. ⁴⁶ Luâk arekje kune siâ âlep âlepje dondâ ekmâ âmâ ikiñandeân siâ siâ mem arim yengimbo puli wañbiâ puli arekje kune delem are puligoep.

⁴⁷ Akto siâ gai hainâk Anutuje damunyeje akberâm aktâp amâ hin. Âi luâk bikjande jalû ñalu panbiâ haru kålegen gembo ijan bâleje âlepje hârok olojyegi. ⁴⁸ Olojyekbiâ pikbiâ ginjângen olorbiâ giеп. Hain akmâ ijan âlepje âmâ kepilâmbiâ kondo siân giep. Dâ ijan bâleje amâ pali. ⁴⁹ Hainâgâk hâmbâi himbim hân ire bo akbiap sop ain âkâ hainâk akbai. Ajieloje gem luâk bâleje luâk âlepje yengât hutyeyeje tete manmai are mem kepilâ yekbai. ⁵⁰ Hain akmâ kâlâp humo om yemap ain panyekbai. Akto sop ain âmâ hâk hilâlâm nângâm elewetyeje igim indem kambojmâ yembai.” dâep. ⁵¹ Akto Yesuje aiyenjum hin dâep, “Den keije hârok makyengiân are âlepje nângâi me bo?” dâmbo, “Âlepje nângâen.” dâyi. ⁵² Akto hin makyengiep, “Mosegât den tâmbâje makmâ hulanmai areyengâlân gâtje siâ himbimân manmap yâkje damunyeje akbiapgât keije makyengire nângâmap âmâ hin akmap. Itoânba sikum tâwât irakje akto wan tâmbâje lândem katmap.”

Nasarete kepijan gâtjande Yesu hâkâye agi.

⁵³ Yesuje den ginje are hârok makmâ metem hân are hepulep. ⁵⁴ Hepunmâ ikiñe kepijanân arim den emetje âgâm den pat âlepje makyengiep. Hain akto luâk âmbâle arekje otneyeje arimbo sâñ sâñ mem hin dâyi, “Luâk ire amâ niñande hekalajdo nângâ nângâne miawaganjmap akto kulem keije keije mendo miawakmap? ⁵⁵ Imâ nengâlân gâtje, eweje Yosepe emet ketugu ketugu âi meminep akto memeje amâ ingâtje Maria are akto emilupje amâ Yakobo siâ akto Yosepe akto Simon siâ akto Yudasî ⁵⁶ akto garilupje amâ in mandâi aregât yâk siâ me siâ hârok are yâgâtenba mem miap palep?” ⁵⁷ dâm nângâmbiâ bâliep. Hain akbiâ Yesuje hin makyengiep, “Anutugât Propete siâje hân siân siân arim makyengimbo denje nângâm hejgemgomai. Dâ ikiñe kepijanân âgâm makyengimbo âmâ hâkâj akmâ hamiajmai.” dâep. ⁵⁸ Hain dâm kepia ambolupnande biwiyeje yâkgâlân bo katmâ âmâ hâkâj agi aregât yâk yengâlân gâtje konok konok mem hejgem yenguep.

14

Heroteje Yohane kondo moep.

¹ Akto sop ain luâk kembu kotje Herote arekje Yesuŋe âi mem kotje siâ siâ akmâ malep aregât den nâŋgâep. ² Nâŋgâm hoj bawalupje makyenjim hin dâep, “Luâk kotje Yohane tu puli keiŋe kalep are emelâk moep arekje sumânba agatmâ mandâp. Aregât kulem keiŋe keiŋe siâ siâ memap.” dâep. ³ Dâ Heroteje Yohane kondo moep aregât keiŋe hin. Uliknjân Herote are akto luâk siâ kotje Pilipo emi teu tatminiat. Akto Pilipo arekje âmbenje kotje Herodia miep. Mendo âmbâle arekje luâkje Pilipo are hepunmâ Herote miep. ⁴ Hain manbela Yohane tu puli keiŋe kalep arekje Herote hin magajep, “Den kârikje kom kandâge memenâ bâliâp.” dâep. ⁵ Hain dâmbo kondere moâk dâm kala busi kâlegén kato talep. Hain akto âmâ luâk âmbâleje Yohane âmâ Anutugât Propete dâmini aregât Heroteje hamewakmâ hepulep. ⁶ Akto tatmâ hilâm siân Herote miawagepgât hombaj sopje akto galalupje mendugu yekmâ sot om yeŋgjeip. Sot om yeŋgimbo mendugum nem tatbiâ âmbenjaet baratje âmbâi sigan arekje hutyeŋjân kinmâ keŋu kom ândiep. Hain akto âmâ kambiamyeŋe âlepje akto ⁷ Heroteje hin dâep, “Anutugât dewunjân makbe. Wan me wan ekmâ ulit niŋmenâ âmâ are âmâ âlepje giŋbian.” dâep. ⁸ Hain dâmbo arim memene aikombo memenjande Yohane kombiâ moâk dâm magajdo baratjande bam Herote hin magajep, “Yohane tu puli keiŋe kalep aregât kautje hârem kondoân katmâ niŋ.” dâep. ⁹ Hain dâmbo Heroteje nâŋgâmbo umatje agep. Gârâmâ magep aregât den koko bo agep. Akto luâk tali are yeŋgât dewun yeŋjân denje gewopgât magep. ¹⁰ Akto hoj bawarje siâ tâwât amboje are hunjung anjo tâwât mem arim kala busi kâlegén âgâep. ¹¹ Âgâm Yohanegât hanje hârem kautje kondoân katmâ mem gutmâ âmbâi sigan are waŋep. Waŋdo memenjaelân lokom ariep. Lokom arim memene waŋep. ¹² Akto Yohanegât hoj bawalupjande pat are nâŋgâm ari hâkje mem hangoyi. Hangom âmâ aregât arim Yesu magani.

Yesuŋe luâk 5,000 sot yeŋgimbo neyi.

¹³ Yesuŋe den are nâŋgâm kepia are hepunmâ luâk âmbâle dondâ are hepun yekmâ wanga mem hân pumâŋgen ariep. Arimbo luâk âmbâleje nâŋgâm kepia humo hepunmâ kei hân watmâ togoyi. ¹⁴ Akto waŋganba sopanbiâ Yesuŋe luâk âmbâle dondâ yekmâ okot nâŋgâyengim kundatdâ mem heŋgem yeŋguep. ¹⁵ Hain akmâ mando hoj bawalupjande togom hin magani, “Emet engaiŋe aktâp. Akto hân iren kepia me emet bo tatâi aregât luâk âmbâle ire hunjung yeŋgimenâ mopyeŋe aguwopgât kepia enemânâk ain arim sot puligom nejet.” dâyi. ¹⁶ Hain dâmbiâ hin magajep, “Wangât ariŋjetgât maktâi? Ye sot om yeŋgijet.” dâep. ¹⁷ Hain dâmbo hin dâyi, “Nen âmâ sot bo minden. Sot koanje momerâk akto iŋjan lâuwâ kindâp.” dâmbiâ hin dâep, ¹⁸ “Sot are niŋjet.” dâmbo mem ga waŋbiâ ¹⁹ luâk âmbâle makyenjimbo umiliŋ kakje tete tatmâ ariyi. Hain tatbiâ sot are mem kinmâ himbimân ekmâ Anutu mepaiŋe miep. Mepaiŋe mem sot yeŋgimbo luâk âmbâle are yeŋgiyi. ²⁰ Yeŋgimbiâ nem tepeyene pikto sot pipiŋe ge yiep are pitim mendugum haka bât bip bip hârok keiân lâuwâ lugumbiâ piŋep. ²¹ Akto luâk sot neyi are yeŋgât yalayeŋe âmâ 5,000. Dâ âmbâle nanan âmâ bo oyaŋyegi.

Yesuŋe bâtgum kaknjân ariep.

²² Ainâk Yesuŋe hoj bawalupje hunjung yeŋgim hin dâep, “Yeŋe soŋ wangan âgâm haru biken arimbiâ âmâ nâmâ titnan luâk âmbâle ire hunjung yeŋgire arimbiâ âmâ togowerân.” dâep. ²³ Hain dâmbo arimbiâ yâk luâk âmbâle are hunjung yeŋgimbo hârok arim metembiai ikiŋeâk Anutu ulilaŋberâm gimbâje siân âgâep. Âgâ ewerje ulilaŋmâ kindo emet engaiŋe agep. ²⁴ Engaiŋe akto luâklupje waŋga mem arim emelâk haru tânâmñâŋgen ariyi. Arimbiâ waŋga hâmenjâŋgenba seru gambo waŋga are âgâm gem malep. ²⁵ Gem mando emet haŋberâm akto hândâk pipiŋe tatoâk Yesuŋe haru kaknjân tâlim tâlim yâk yeŋgât enemyenjân togoep. ²⁶ Togombo ekmâ sâñ sâñ mem ongâyeŋe hogombo hin dâyi, “Niambi siâ togoâp.” dâm hamewakmâ kamboŋji. ²⁷ Kamboŋbiâ âmâ dowâk makyenjim hin dâep, “Bo hamewakŋet. Biwiyeŋe sândugeâk. Nâŋe togoân.”

dâep. ²⁸ Hain dâmbo Petoroje hin maganep, “Gâje togoât aregât nogonmenâ nakkâ haru kaknjân tâlim tâlim gângâlân gutbe.” ²⁹ Hain dâmbo Yesuße, “Âlepje gut.” dâmbo Petoroje waŋga hepunmâ gem haru kakje tâlim tâlim Yesugâlân baep. ³⁰ Bam haru are ekto seruje waito agatmâ gem agatmâ gem akto ekmâ hamewagep. Hamewakmâ haruân gewerâm agep. Hain akmâ konmâ hin dâep, “Humo tân nugu.” dâmbo ³¹ Yesuße dowâk bâtre panmâ Petoro mem hin maganep, “Gâ nângât biwige bo katmâ hengemgomat. Gâ wangât han lâuwâ aktât?” dâep. ³² Hain maganjo waŋgan bam âgâmbela ainâk seru nângâep. ³³ Akto luâk waŋgan tali yâkje enemjân kângom hin dâyi, “Gâ Anutugât Nanje bunje.” dâyi.

³⁴ Haru are hâtikom kebia siâ kotje Genesaret ain ariyi. ³⁵ Arimbiâ patje nângâm togom ekmâ nânganji. Akto luâk arekje den katbiâ kebia ewumâk ewumâk ariep. Akto luâk âmbâleje kundatdâ meyekmâ yâkgâlân togoji. ³⁶ Togom Yesu konmâ maganjmâ hin dâyi, “Apo nengâlân gâtje kundatdâ irekje sângumge howaim âmâ âlepje akjet.” dâmbiâ âlepje dâmbo bikjande howaimbiâ Yesuße hengem yerguep.

15

Sotje biwinenje bo hilipkomap.

¹ Sop ainâk Parisaio luâk akto Yuda luâk yâk hârokje bâgilupyeje yengât den lokom sot nemberâm akmâ bâtyeje pulimâk sot nemini. Luâk arekje Yerusalem kepiantba togom Yesugâlân mendugum hin dâm aikoyi, ² “Hoj bawalupgande wangât bâgilupnenje yengât den bo lokom bâtyeje tuân bo pulim yân sot mem nendâi?” dâyi. ³ Aregât hin makyengiep, “Dâ ye amâ wangât yeraet agak memeyeje bâliwopgât Anutugât den kârikje kalep are longaimai? ⁴ Aregât keiye hin. Anutuňe den kârikje makto Moseje kulemgoep bikje hin tatâp, “Gâ ewege memege amukyetjân manben.” akto bikje hin tatâp, “Luâk âmbâle siâne ewege memege den bâleje makyengiwia pâmâ humomolupjande kombiâ mombiap.” hain tatâp. ⁵ Aregât ye den hamianjmai. Hamianjmâ hin dâmai, “Luâk âmbâle siâne ewege memege hin dâm makyetkiwiap, “Mej, apo, sot me puli me wan me wan yetkiwangât are Anutugât sumbe emetjân katere tatbiap.” ⁶ dâm puli me wan me wan are ain kato tato ârândâj akbiap.” dâmai. Aregât ewege memege tânyenjguwiapgât nângâmbiâ gemap. Akto nengât den bunje agâk dâm Anutugât den kombiâ gemap. ⁷ Ye hiangi luâk. Uliknjân propete Yesaianje ye dop yengum hin kulemgoep, ⁸ Anutuňe hin dâep, “Luâk âmbâle kâmot irekje lauyenjandeak nângât kotne mem agatmai. Dâ han biwi olowâk amâ bo. ⁹ Akto luâk yengât den are nângâmbiâ bunje akmap. Hain akmâ hâkjeak nângât kotne mem agatmai.” hain kulemgoep are bunje akto ye Anutugât den kombiâ nângâre dondâ bâliâp.” dâep.

¹⁰ Akto Yesuße luâk âmbâle yengondo togombiâ hin makyengiep, “Ye den ire nângâm hengemgom mem biwiyenjân katjet. ¹¹ Wan me wan luâkje lauyenjân nembia gemap arekje âmâ luâk mem helej bo ketugu yekmap. Dâ wan me wan luâk biwiyeje kâlegen yem lauyenjânba gamap arekje âmâ luâk mem helej ketugu yekmap.” dâep.

¹² Hain dâmbo hoj bawalupjande togom maganjmâ aikom hin dâyi, “Parisaio luâk makyengimenâ nângâm bâligindâi are nângât me bo?” dâyi. ¹³ Hain dâmbiâ hin dâm makyengiep, “Ewenande bo kâmetyegep are hâmbâi hârok hindâm panyekbiap.

¹⁴ Aregât yene hepun yekbei. Luâk dewunyetje bok bokje arekje olojakmâ gain gain dâp hekalaŋgiwiandat? Gârâmâ Parisaio luâk âmâ dewunyeje bok bokje hainâk luâk âmbâle Anutugât dâp hekat yengiweren dâm dâp bâlenjângen olojekmâ arimai.” dâep.

¹⁵ Hain dâmbo Petoroje maganjmâ hin dâep, “Apo, den dopje maktât aregât keiye maknengimenâ nângâne.” dâep. ¹⁶ Hain dâmbo hin dâep, “Woe, yekai hainâk nângâ nângâyeje bo me? ¹⁷ Ye den iregât keiye nângâjet. Ye sot nembia lauyenjânba gem tepyenjân tatmap. Akto tepyenjânba âmâ gem lâmân arimap. ¹⁸ Dâ luâk âmbâle bâleje yengât biwiyejân wan me wan yemap are makbiâ den arekje luâk âmbâle mem helej ketugu yekmap. ¹⁹ Aregât keiye hin. Luâk âmbâle bâleje are yengât biwiyejân hin yemap. Nângâ nângâ bâleje siâ yengumbiâ mojetgât, luâkdâ âmbendâ mem hepunak

hepunak, egâliaj bâleje, kâmbu, hiaŋgi den akto den hembalik galagât hogo hogo bâleje olowâk.²⁰ Arekje luâk âmbâle biwiyenâŋ gemap. Hain gem miawakto bâleje akmai. Dâ luâk âmbâle bâtyeje bo pulim sot mem nemai are amâ bâleje bo akmap.” dâep.

Âmbâle siâŋe Yesu ulilajep.

²¹ Yesu kebia are hepunmâ kebia lâuwâ kotoyetje Tiro akto Sidoŋ aregen ariep. ²² Ain arimbo âmbâle siâ Kanaŋ gâtje Yuda gâtje bo arekje togom Yesu hin ulilanjep, “Humo, Dawidigât hakuje nânjât akmâ han kalem akniŋ. Sinduk baniara bâleje siâŋe baratne mem bâlimbo umatjânâk manmap.” dâep. ²³ Hain dâmbo Yesuŋe den hâuŋe bo maganjep. Hain akto âmbâle arekje hoj bawalupje hâwât yekto Yesu hin maganji, “Apo, âmbâle irekje hâwât nenektô hâkâŋ akten aregât watmenâ ariâk.” dâyi. ²⁴ Hain dâmbiâ Yesuŋe aregât hin magep, “Israegât kâmotje gulip manmai are hengem yenguwen dâm Anutuje hunjung niŋdo geâŋ. Dâ kâmot siâ siâ are yengât bo geâŋ.” dâep. ²⁵ Hain dâmbo âmbâle are gutmâ enemjân kâŋgom kinmâ hin dâep, “Humo, gâŋe nâ tân nugu.” dâep. ²⁶ Hain dâmbo hin dâep, “Nanaŋ yengât sot are mem dua yengienje bo ârândâŋ akmap.” dâep. ²⁷ Hain dâmbo hin maganjep, “Kembu, bundâk maktât are nânjâre ârândâŋ aktâp gârâmâ nananje soŋ sot nem tatbiâ pipije gembo âmâ duanje hanâk nemai.” dâep. ²⁸ Hain dâmbo hin maganjep, “Meŋ, den hain maktât aregât han biwigande nânjâ niŋmâ kepilâm kinmâ maktât aregât nânjâ giŋdâŋ.” dâep. Hain dâmbo emetjân arim sinduk baniara arekje Yesuŋe magep sop ainâk baratje are hepulep.

Yesuŋe luâk biwirâ mem âlepje ketuguyegep.

²⁹ Akto Yesu kebia are hepunmâ Galilaia bâtgum ginjân ariep. Arim gimbâŋe siâŋ agâ talep. ³⁰ Akto luâk âmbâle dondâŋe yâkgâlân mendugum luâk âmbâle keiyeje bâleje me dewunyeje bok bokje akto hagityeje goŋ goŋ agu aguŋe me den bo makmâ mali akto kundat keiŋande meyegep are loko yekmâ togo Yesugât keiŋân menduguyegi. Hain akbiâ Yesuŋe mem hengem yenguep. ³¹ Hengem yengumbo denyeje bo arekje den hogoyi akto hagityeje kâm kâmje are ârândâŋ akyengiep akto keiyeje bâleje arekje bam guli akto dewunyeje bok bokje arekje emet egi. Hain akbiâ luâk âmbâle ain kili arekje are yekmâ nânjâmbiâ dâtje agep. Hain akmâ Israegât Humoyeje Anutu aregât kotje mem agali.

Yesuŋe luâk 4,000 sot yengimbo neyi.

³² Yesuŋe hoj bawalupje yengondo togoyi. Togombiâ hin makyenjieg, “Nâ luâk âmbâle ire yekmâ okotne nânjâŋ. Nâ olop tatmâ manbiâ hilâm âlâwu bo akto sot bâlâk tatmâ mandâi. Gârâmâ sot bâlâk âmâ bo hunjung yengire ariwerâi. Ageine yâŋ hunjung yengire arim dâwâŋ sotgât dewun biri yenguwop.” dâep. ³³ Akto hoj bawalupjande hin dâyi, “Hân iren âmâ aŋgim nene bo tatâp aregât yâgâtenba sot unduwâk mem luâk âmbâle kâmot humo ire yengiweren?” dâyi. ³⁴ Dâmbiâ Yesuŋe hin makyenjieg, “Yengâlân sot wan kindâp?” dâmbo hin dâyi, “Sot koaje nâmbulân lâuwâ akto ijan bâleŋ maleŋ konok konok kinnengiâp.” dâyi. ³⁵ Hain dâmbiâ Yesuŋe luâk âmbâle are makyenjimbo hân tete tatmâ ariy. ³⁶ Akto Yesuŋe sot koaje nâmbulân lâuwâ are akto ijan amon siâ are mem Anutu mepaiŋe mem munditmâ yengiep. Yengimbo potatmâ luâk âmbâle are yengiyi. ³⁷ Yengimbiâ nem tepyeje pikto hoj bawalupjande sot pipije are pitim mendugum haka nâmbulân lâuwâ lugumbiâ pigep. ³⁸ Akto luâk sot neyi are âmâ 4,000. Dâ âmbâle nanaŋ âmâ bo oyanyegi. ³⁹ Akto Yesuŋe luâk âmbâle are hunjung yengimbo arim meteyi. Arim metembiaâ âmâ luâklupje olop waŋgan âgâm kebia siâ kotje Magadaŋ aregen ariy.

Yesuŋe kulem mendo eknegât makbiâ bo dâep.

¹ Akto Parisaio luâk bikje akto Sadukaio luâk bikje arekje Yesu dop kom hiaŋberâŋ togom hin maganji, “Himbimgât kulem siâ memenâ ekne.” dâyi. ² Hain dâmbiâ hin

dâep, “Ye amâ hin akmai. Engaije akto himbim gilâm aktâp are ekmâ hin dâmai, “Woe, hamandat gilâm aktâp aregât emet huraguwerâp.” dâmai. ³ Dâ hândâgân hamandatje tigimbo hin dâmai, “Woe, hamandat hândak aktâpgât ujak amâ tânâk seru akberâp.” hain dâmai. Aregât emet kulem keije ekmâ nângâm hejgemgomai. Dâ sop humo aregât keije amâ bo nângâmai. ⁴ Aregât siâkâ makbe. Luâk âmbâle bâleje akmâ dâp gulip manmai arekje kulem miawakto ekne dâmai. Uliknjân luâk kotje Yona wan miep aregât kulem konok areâk miawakto ekbai.” dâep. Hain dâm Yesu je hepun yekmâ luâklupje olop waungan âgâm ariyi.

Parisaio akto Sadukaio luâk minao makyenjieg.

⁵ Warja mem bâtgum hâtikowerâm akbiâ luâklupje nelâm yengimbo sot bo mem bâtgum hâtikoyi. ⁶ Akto Yesu je makyenjim hin dâep, “Parisaio akto Sadukaio yengât kâtembe aregât biwiyejaet damunje golâk manbei.” dâep. ⁷ Hain dâmbo magarjgi goangi akmâ hin dâyi, “Sot bo mem togoen aregât maktâp.” dâmbiâ ⁸ nângâm hin makyenjieg, “Ye sotgât nângâmbiâ humo aktâp aregât nângâlân biwiyeje getek katmai. ⁹ Nâ siâ me siâ agân aregât nelâmyenjieg mon? Luâk 5 tausen akmâ sot koanje momerâk nembiâ pipiye gembo haka dondâ lugumbiâ pigep. ¹⁰ Akto luâk 4 tausen akmâ sot nâmbulân lâuwâ nembiâ tepeyene pigep. Pikto pipiye gembo haka dondâ lugumbiâ pigep. ¹¹ Aregât sotgât bo nângâmbiâ humo akbiap akto kâtembe gât maktân are âmâ sotgât bo maktân. Maktân are lâuwâne maktere nângâjet. Parisaio akto Sadukaio yengât kâtembe hâkje hâkje arekje yengâlân hâtikombo bâliwâi.” dâep. ¹² Hain dâm makyenjimbo hin magangi goangi agi, “Sotgât hanokoak bo akjet dâm maknengiâp. Parisaio akto Sadukaio yâk yengât den nângâwâi dâm maknengiâp.” dâyi.

Petoroje Yesugât keije makmâ hulajep.

¹³ Akto ainba arim hân kotje Kaisarea kotje siâ Pilipi aregen ariyi. Ain arimbiâ Yesu je hin aiyenjuep, “Luâk âmbâleje nâ luâk akmâ geân nângât gain gain dâmai?” dâmbo ¹⁴ hin dâyi, “Bikjande âmâ Yohane tu puli luâk arekje mandât dâmai. Dâ bikjande âmâ Eliae gem mandât dâmai. Dâ bikjande âmâ propete siâ kotje Yeremia me propete siâ me siâne mandât dâmai.” dâyi. ¹⁵ Hain dâmbiâ hin aiyenjuep, “Dâ yeje âmâ nângât gain gain dâm nângâ niijmai?” dâmbo Petoro kotje siâ Simoj arekje hin magajep, ¹⁶ “Anutu je hungunando miawakbiapgât dâtâne Anutu manman kârikje yâkgât nanje gem mandât.” dâep. ¹⁷ Hain dâmbo hin dâep, “Simoj Yonagât nanje luâk âmbâle siâne den ire makgindo bo maktât. Ewene himbimân mandâp arekje den ire makgiqdâp aregât heroje ak. ¹⁸ Gângât kotge Petoro den aregât keije amâ kât aregât dopje hainâk yu maktât den arekje nune emet ketuguwian ain Hememgât ambolupnjande nângât kâmot are mem ge katyekberâm âi humo mem kinmâ pâpkowai. ¹⁹ Akto nâ himbim kâlejaet hângigât tâkje gjinbian aregât gâ hânân wan hikowiatgât âi memenâ himbimân gai hikowiapgât miawakbiat. Dâ hânân hulañbiatgât âi memenâ himbimân gai hulañbiapgât miawakbiap.” dâm magajep. ²⁰ Akto Yesu je hoj bawalupje makyenjim hin dâep, “Nâ Anutu je hungun niido geân iregât den siâ me siâ bo makyenjwei.” dâep.

Yesu je mom agatbiapgât makyenjieg.

²¹ Akto sop ain Yesu je keije katmâ Yerusalem kepian âgâmbo Israe yengât humo molupjeje akto Mosegât den kârikje makmâ kepigi akto sumbe kat kat luâk arekje mem siâ siâ mângim hâk hilâlâm wajmâ kombiâ mom benje hilâm âlâwu bo akto momojânba agatbiap aregât den hoj bawalupje makyenjieg. ²² Akto Petoroje Yesu kewugum gjinjângen bam den kugâk kugâk mângim hin magajep, “Humo, gâ hain bo akbiat. Wan me wan akgiñbaigât maktât are gângâlân bo miawakbiap.” dâep. ²³ Hain dâmbo Yesu je purik dâm Petoro magajmâ hin dâep, “Gâ Hiangi Amboje aregât hepunnek. Gâmâ nâ pej panmâ nuguâkgât dâp tiginjîdât. Gâ Anutugât nângâ nângâ are bo nângât. Gâ luâk yengât nângâ nângâ are nângâm maktât aregât henijndât.” dâep.

Yesu olop manbaengât den.

²⁴ Hain dâm hârok hin dâm makyenjieg, “Luâk âmbâle biknjande biwiyene nângâlân katmâ nâ olop ariwerâm âmâ wan me wanje hilipyenguiap aregât bo hamewakmâ hanâk watnekmâ manbei. ²⁵ Dâ siâje ikiŋe hâkje gangerâwiap are âmâ yâk manman âlepje bo penianjbiap. Akto siâje nângât den âi aregâlâk nângâm mando kombiâ âmâ momojân ba agatbiap. ²⁶ Luâk siâ hângât wan me wan hârok mem mando manmanje gulip akto gain gain manmanje miawaganjbiap? Akto manmanjaet den dâtâje are gain mendo ârândâj akbiap? ²⁷ Aregât keiŋe hin. Sop humoân Ewenaet pagalene olop akto anjelolupje âkâ olowâk Ewenande luâk akmâ geân nâ lâuwâje hujgun niŋdo gewian, sop ain âmâ luâk âmbâle agak meme akmai aregât hâuje hainâk yengiwian. ²⁸ Akto aregât makyengire nângâjet. Luâk bikje yu kindâi ire hâmbâi boâk mombiân nâ emelâk luâk akmâ geângât togom damunyeje aktore nekbai.” dâep.

17

Yesuŋe gimbâjân himbim towat agep.

¹ Akto hilâm nâmbulân konok bo akto Yesuŋe Petoro Yakobo akto emije Yohane kewugu yekto gimbâje siâ ain âgâyi. Âgâm ain yeŋeâk kili. ² Ekmâ kinbiâ Yesugât hâkje purik âgâmbo aŋgâ agep. Hain akto enim dewunje arekje dewutâ dewunje hinare akmâ pakpak dâep. Pakpak dâmbo sâŋgumje wan arekje kau kau dondâ agep.

³ Akto ainâk Mose akto Elia miawakbela Yesu olop den magangi goaŋgi akbiâ yegi.

⁴ Akto Petoroje yekmâ Yesu magaŋmâ hin dâep, “Humo wan siâ hekat nengimenâ ekten aregât ukenje nângâen. Gârâmâ gâŋe âlepje dâmenâ âmâ nâje uligi âlâwu in ketuguwerân. Gâŋgât siâ akto Mosegât siâ akto Eliagât siâ.” ⁵ Hain dâm makmâ kindo are olowâk hamandat kau kau arekje tigyegep. Akto hamandat are kâlegenbak den siâ hin miawagep, “Ire âmâ nângât nanne akto biwinande mem hengemgoman. Akto yâkgât agak meme aregât ukenje akman gârâmâ ye yâkgât den nângâwei.” dâep. ⁶ Akto hoj bawalupjande den are nângâm hamewakmâ enim dewunyeje hânângen gembo kâŋgom tali. ⁷ Akto Yesuŋe enemyenjân gutmâ mem goaŋ yekmâ hin makyenjieg, “Agatjet. Ye hamep bo akjet.” dâmbo ⁸ agatmâ luâk lâuwâ are bo yelegi. Yesuŋe konok ikiŋak kindo egi.

⁹ Akto gimbâje are hepunmâ pelepje gem gem Yesuŋe den kârikje makyenjim hin dâep, “Wan me wan âuren ye ektâi aregât den luâk siâ me siâ bo magaŋbei. Titnan luâk akmâ geân nâ momojânba agatbian ain âmâ âlepje makyenjwei.” dâep.

¹⁰ Akto hoj bawalupje olop kili arekje aikom hin dâyi, “Mosegât den kârikje makmâ kepikmai arekje hin dâmai, “Eliae lâuwâje togombo âmâ hamijân Anutugât hoj bawa togowiap.” dâmai. Amâ gain gain?” dâyi. ¹¹ Hain dâmbiâ hin makyenjieg, “Amâ bundâk, Eliae âmâ togom wan me wan are hârok hengemgowiap. ¹² Gârâmâ aregât hin makyengiwe. Elia âmâ lâuwâje emelâk togoep gârâmâ luâk biknjande bo ekmâ nângâm hengemgom ukenyeje watmâ agak meme keiŋe keiŋe agarbiâ moep. Aregât hainâk akmâ luâk akmâ geân nâ hâk hilâlâm niŋbiâ mombian.” dâep. ¹³ Yesuŋe hain dâmbo hoj bawalupjande hin nângâyi, “Eliagât maktâp amâ Yohane tu puli keiŋe kalep aregât maktâp.” dâyi.

Aposoloje nanaj siâ hengemgone dâm hâumgoyi.

¹⁴ Akto arewa gembia luâk âmbâle dondâ yâkgâlân togoyi. Akto luâk siâje Yesugât enemjân togom pâwutje ligim hânân tatmâ kâŋgom hin magaŋje, ¹⁵ “Humo, gâ hanâk nannaet okotge nângâ. Nâ nune nanne biwi gulip akmâ manmap. Akto kâlâwân me tuân gembo sop unduwâk aktâp. ¹⁶ Akto gâŋgât hoj bawalupgande mem hengemgojet dâm mem togore hengemgowerâm âsimbiâ bo agep.” dâep. ¹⁷ Hain dâmbo Yesuŋe hin dâep, “Ye wangât nângâlân biwiyene bo katmâ âmâ yengaelâk nângâm kautyeje oremai. Nâ ye olop sop kâlep bo manbaen aregât arire âmâ ye gain gain akmâ manbai? Akto sokom katyektere sop kâlep akbiap mon? Bâin, nanaj are kewugum nângâlân gaŋjet.” dâep. ¹⁸ Hain dâmbo kewugum yâkgâlân âgâmbiâ sinduk baniara bâleje are den kugâk

kugâk mânjimbo luâk sigan are hepunmâ ariep. Akto ainâk kundat are bo aganep. ¹⁹ Akto hoj bawalupjande ikiñeâk yoñâk tatoân Yesugâlân togom magajmâ hin dâyi, “Keine gain gaingât nenje sinduk baniara bâleje are watberâm mem âsienje bo aktâp?” dâyi. ²⁰⁻²¹ Hain dâmbiâ yâkje hin makyenjieg, “Ye nângâlân biwiyeje kârikje bo katmâ hejgemgomai aregât walajberâm âsiâi. Dâ yeje biwiyeje nângâlân getek katmâ âmâ âlepje borâje ire magajmâ hin dâwai, “Gâ agatmâ indâgen ari.” dâmbiâ ariwerâp. Akto wan me wan miawagâk dâmbiâ âlepje miawakbiap.” dâep.

Yesuue mom agatbiapgât makyenjimbo sop lâuwâ agep.

²² Akto Yesu Aposololupje olop Galilaia hânâni ariyi. Arim Yesuue hin makyenjieg, “Nâ luâk akmâ geân nâ luâk bikjande nugumbiâ mombian. ²³ Akto nugumbiâ mom benje hilâm âlâwujân momojânba agatbian.” Hain dâmbo biwiyeje umatje agep.

Petoroje ijyan lauñânbâ puli miep.

²⁴ Akto arewa Kapanaum kepian ariyi. Akto sumbe kat kat emetjaet puli dâtâje memini arekje Petorogâlân togom aikom hin dâyi, “Yengât tiksayejande sumbe kat kat emetjaet puli siâ katmap me bo?” dâm magaaji. ²⁵ Hain dâmbiâ Petoroje, “Âo.” dâep. Hain dâm ikiñjak emet kâlegen âgâmbo Yesuue soj magajmâ hin dâep, “Simoj gâ gain gain nângât? Hângât luâk kembuje yeje nanlupyene yengâlânba puli dâtâje memai me luâk angâ yengâlânba memai?” dâep. ²⁶ Hain dâmbo Petoroje magajmâ dâep, “Luâk angâ yengâlânba memai.” dâmbo Yesuue hin magaaje, “Bundâk maktât. Gârâmâ nanlupyenjande puli dâtâje kat katgât âi bo memai. ²⁷ Gârâmâ bo katenje nângâmbiâ bâliwopgât hanâk netgât puli dâtâje kat. Gâje haruângen arim tâk panmâ ijyan ulik gulik olorberât are tepje gâimenâ puli koarje siâ miawakto mem netgât katberât.” dâep.

18

Nanaj gurukje yengât towat manbaen.

¹ Akto sop ain hoj bawalupjande Yesugâlân togom hin magaaji, “Anutuue damun nenje akmap nengâlân gâtje niñande bikje ewangi nenekmâ damun nenje akbiap?” dâyi. ² Hain dâmbiâ nanaj siâ kondo gambo hutyenjân kato kindo ³ hin dâm makyenjieg, “Den ai nuguâi aregât makyenjire nângâjet. Nananjlupyenjande akmai are yeje hain akbiâ âmâ Anutuue meyekbiap. Dâ hain bo akbai amâ Anutugât kâmolân bo dewati nenekbai. ⁴ Akto nanaj ire hainare akmâ amâ ikiñaet nângâmbo gewiap aregât yengâlân gâtje siâne hainâk akmâ ikiñaet nângâmbo gembo âmâ Anutugât kâmot damunyeje akbiap. ⁵ Akto luâk âmbâle siâne âmâ nanaj ire hinare tângomap arekje amâ nâ tân nugumap aregât dop akmap. ⁶ Dâ luâk siâne nanaj biwiyeje nângâlân katmai are yengâlânba konok bâliwerâm hâkje hâkje hain akto âmâ gâuk, siâne kât humo dondâ hanjân imbogoajmâ haru bâtgumân hâkokombo dâine arekje âmâ siâ me siâ owâinje miawagañdâp akbop.

⁷ Akto dop yengumapje ye hârok dop yenguwerâm biwiyejân gewiapgât dop tatâp aregât hân hâroksgât okotne nângân. Gârâmâ luâk âmbâle siâne bikje bâleje akjet dâm hilip yengumbo Anutuue hâunje humo wanjiap. ⁸ Akto hememgât pat akbâigât bâtyeje me keiyeje bikjande bâleje akbâigât hârem panbei. Hain akmâ keiyeje me bâtyeje bikje are âlepje akto manbiâ ârândâj akbiâp. Dâ bâtyeje keiyeje biken biken âlepje tatbiap âmâ arekje olonyekto kâlâwâñâk manmâ âgâwâi. ⁹ Akto dewunyerjande bâleje akjet dâm oloj yekto dosa akbâen dâm dewunyeje are kâwutmâ panbei. Akto dewunyeje konogâk tatyenjawiap amâ âlepjeâk manbai. Dâ dewunyeje lâuwâ lâuwâ tatbiap amâ arekje oloj yekto hememgât kâlâp humo yemap ain gewâi.

¹⁰ Akto himbimân anjelore nanaj damunyeje akmai arekje âmâ hokboâk hokboâk Ewene ekmai. Aregât nanaj sisik ire hut nenjân hinare yengât nângâmbiâ gewop.

¹¹ Akto luâk âmbâle hilip aguwâigât nâ luâk akmâ geân nâ hejgemgo yekbian aregât hin makbe. ¹² Luâk siâ lama 100 kinajbiap. Akto hutyenjânba konokje heambukto ambonjande lama bikje are gimbâñân hepun yekmâ siâ heambugep aregât undâgâtbiap.

¹³ Undâgâtmâ mem miawkmâ okot âlep akbiap. Dâ lama bo heambukmâ âlepjeâk kinbai aregât amâ heroje hain bo akbiap. ¹⁴ Hainâk Ewene himbimân mandâp arekje nanañ itik matik bâliwâi dâm damunyeje akmap.

Galagaet dosa hepunben.

¹⁵ Akto den siâ hin makbe. Galage siâne gângâlân dosa akto âmâ bâleje aregât keiye pumân maganben. Hain akmenâ yâkje gângât den nângâmbo âmâ gala konok manbiandat. ¹⁶ Dâ yâkje gângât den bo nângâmbo âmâ luâk âmbâle amon siâ yenjgonmenâ gutmâ den yetje ârândâj ketugune dâwai. ¹⁷ Dâ yâk yenjât den are bo nângâmbo nângât kâmolân gâtje arim makyenjewen. Akto are âkâ hainâk yâk yenjât den are bo nângâmbo âmâ gâne yâk hin maganben, “Gâmâ luâk bâleje akmai are yenjât dop aktât.” dâwen. ¹⁸ Akto aregât bunje maktere nângânet. Ye hânân wan hikowaigât âi membiâ himbimân gai hikowiapgât miawakbiap. Dâ hânân hulanbaigât âi membiâ himbimân gai hulanbiapgât miawakbiap. ¹⁹⁻²⁰ Gârâmâ siân nângât kâmolân gâtje lâuwâ me âlâwu Anutu ulilajberâm mendugum kinbiâ ainâk nâ hutyerjân manbian aregât wan me wan ulilajberâm han konok katmâ Anutu ulilajbai amâ ainâk Ewene himbimân manmap arekje wan me wan âlepje yenjwiap.” dâep.

Hoj luâk hâkye hâkjaet den.

²¹ Akto sop ain Petorone Yesugâlân togom maganjmâ hin dâep, “Humo, galanande sop amon nângâlân dosa akto âmâ nâne dosa are hepun aqbian? Nâmbulân lâuwâ akto hepun aqbian me kaknjân siâkâ aktoân hepun aqbian?” dâep. ²² Hain dâmbo Yesuje maganjmâ hin dâep, “Hain bo. Hanâk luâk are dosaje hepunajmâ âgâwiat. ²³ Aregât den dopje siâ hin makbe. Anutuje damunyeje akbiap amâ luâk kembu hinare yâkje ikiye luâklupje hâuyerjaet akmâ hengem yenjguwerâm agep. ²⁴ Yâkje hâu are hengemgowerâm âi miep. Akto yâkje luâk siâ yâkgâlân mem ari âi luâk aregât hâu âmâ 13 milion kina hainare. ²⁵ Akto luâk arekje hâu are kutigitbiapgât puli dop hainare bo talanep. Aregât akmâ luâk kembu arekje makyenjimbo luâk are ikiye akto âmbenje nanañlupje meyekmâ yenjgâlân kotje siâ siâne are hârok puligom benje puli are mem luâk aregât hâu kutigitberâm agi. ²⁶ Hain akto âi luâk arekje luâk kembu aregât enemjân kângom hin maganep, “Gâmâ hanâk nângât okot nângâm lâmnugu. Hâmbâi âlepje hâu are gângâlân kutigitbian.” dâep. ²⁷ Akto âi luâk aregât humoyande luâk aregât okotje akmâ dosaje hepunanep. ²⁸ Akto âi luâk arekje hâkjângen gem benje ikiye âi luâk siâ hanjâne mem metawolep. Amâ luâk aregât hâu amâ 100 kina. Akto âi luâk are mem hin maganep, “Gâne hâu are hârok kutitbmâ meteniñ.” dâep. ²⁹ Hain dâmbo ikiye âi luâk arekje enemjân kângom ulilajmâ hin dâep, “Gâ nângât okotge nângâm lâmnugu. Hâu are âlepje gângâlân kutigitbian.” dâep. ³⁰ Hain dâmbo yâkje yâkgât den are bo nângâm lope kâlegen katmâ hin dâm maganep, “Inâk tatmenâ hâu are ârândâj akto âlepje ariwiat.” dâep. ³¹ Akto hoj bawa aregât galalupjande den are nângâm bâlianji. Hain akmâ arim den are humoyeje maganji. ³² Akto humoyeje arekje damun are kondo guto hin maganep, “Gâ luâk bâleje. Gâne ulit niijmenâ aregât hâuge yiep ina hanâk yân hepun gektân. ³³ Nâne gângât okot nângâ gjydân ina gâkâ âi luâkge aregât okot bo nângâjdât are nângâre umatje dondâ aktâp.” dâep. ³⁴ Humoye hain dâm biwijje kâlâp akto tembe loko yenjgâlân kato membiâ hin makyenjieg, “Âi luâk bâleje ire hâk hilâlâm aganbiâ hâu are ârândâj akbiap.” dâm makyenjieg. ³⁵ Aregât keiye hin. Yene galalupyene yenjât dosa are biwyerjân makmâ manbiâ âmâ Ewene himbimân mandâp yâkje yenjât dosa bo kutigitbiap.” dâep.

Âmbâle mem bo hepunyekbaengât den.

¹ Yesuje den are hârok makmâ metem Galilaia kepia are hepunmâ hân humo kotje Yudaia tu kotje Yodaj biken ain ariep. ² Arimbo luâk âmbâle dondâne olop ariyi. Akto ain luâk âmbâle kundatdâ dondâ mem hengem yenguep.

³ Akto Parisaio luâkne yâkgâlân togom dop komberâm hianjim hin dâyi, “Gain gain luâkne âmbenlupyere watyekbaigt dâp tatâp me bo?” dâmbiâ ⁴yâkje hin makyengiep, “Ye den ire oyajmâ nângâmai, “Anutuje hân himbim ketugyelegep sop ain âmâ luâk âmbâle ketugu yelegep. ⁵ Ketugu yelekmâ hin dâep, “Luâkne eweje memeje hepun yelektô âmbenje olop dewati akbiandat. Hain akmâ yâk hâkyetje konok hainare akto manbiandat.” dâep.” den hain tatâp. ⁶ Hain gârâmâ yâk siâkâ ikiheâk ikiheâk bo akbiandat. Yâk hâkyetje konok hainare akbiandat. Hain gârâmâ Anutuje mem mendugu yelegep are luâk siâne luâk âmbâi lâuwâ are potatyelekbiapgât dop bo tatâp.” dâep. ⁷ YesuJe hain dâmbo Parisaio luâkne magajmâ hin dâyi, “Maktât are gain gain maktât? Wangât Moseñe den kârikje katnengim hin dâep, “Luâk siâne âmbenje watberâm âmâ âmbâle hepun hepungât kulem esenje kulemgom âmbenje wajmâ wato ârândâj akbiap.” dâep?” dâyi. ⁸ Akto YesuJe hin makyengiep, “Moseñe amâ yejaet agak meme bâleje akbiâ biwiyene kârikje akmap aregât akmâ kulemgoep amâ yeje agat agatje akbiâ dâp katyengiep. Dâ ulikjân âmâ agak meme ire hain bo yiep. ⁹ Aregât ye hin makyengiwe. Luâk siâgât âmbenjande dâp gulip bo mando âmâ yân luâk arekje watmâ âmbâle siâ membiap âmâ luâk arekje luâkdâ âmbendâ yejgât dâp are mem bâlimbo dosa miawagarjbiap.” dâep.

¹⁰ YesuJe hain dâmbo hoj bawalupjande hin magaji, “Luâk yejgât agak meme hain tato âmâ luâkne hanâk âmbâle bo membiâ ârândâj aktâp.” dâyi. ¹¹ Hain dâmbiâ hin makyengiep, “Luâk hârokje den ire membaigât dop bo. Anutuje luâk bikjeâk kârikje yejgiep. Luâk arekjeak âmâ den ire âlepje membai. ¹² Hin. Luâk bikje memelupyenjande meyegiân âmbâle bo meyekbaigât dop tatâp. Dâ luâk bikje âmâ gasalupyenjande gâiyengimbiâ âmbâle meyekbaigât dâp bo tatâp. Hainâk luâk bikjande amâ himbimgât akmâ âi humo mem manmai yâk âmbâle bo menegât nângâmai are ârândâj akbiap. Gârâmâ den ire amâ Anutuje memeje akyengimbo aregât kârikje manmai.” dâep.

YesuJe nanaj yejgât Anutu ulilajep.

¹³ Akto sop ain luâk âmbâle bikjande YesuJe nanajlupyere bâtjande kautyerjân mem Anutu ulilajâkgât yâkgâlân meyekmâ togoyi. Hain akbiâ hoj bawalupjande den kugâk kugâk akyengiyi. ¹⁴ Hain akyengimbiâ YesuJe hin makyengiep, “Ye hepunbiâ nanaj are nângâlân togojet. Ye bo mem ganyene dâjet. Anutuje damunyeje akbiap amâ nanaj hainare yejgât.” dâep. ¹⁵ Hain dâm bâtjande kautyerjân kalep. Katmâ âmâ kepia are hepunmâ ariep.

Luâk sikumdâje Yesu aikoep.

¹⁶ Akto luâk siâne Yesugâlân togom hin magajep, “Tiksa. Nâ agak meme gain hinare akmâ âlepje akmâ âmâ manman kârikjeâk manmâ âgâwian?” dâmbo ¹⁷ hin magajep, “Gâ wan me wan âlepjeâk maknijdât keihe âmâ âlepje Anutu konok. Gârâmâ gâ manman âlepje manberâm âmâ Mosegât den kârikje kat katje are hârok watben.” dâmbo ¹⁸ luâk arekje hin dâep, “Wan den kârikje?” dâmbo hin magajep, “Den kârikje amâ hin. Gâ luâk bo yejgumenâ mombai. Gâ luâkdâ âmbendâ yejgât dâp are bo mem hilipkowen. Kâmbu bo akben. Gâ luâk siâgât den bo hianjiven. ¹⁹ Gâ ewege memege yetgât amukyetjân manben. Akto gugaet akmat hainâk galalupge are akyengiwen.” dâm magajep. ²⁰ Hain magajdo hin magajep, “Den kârikje kat katje ire hârok emelâk akmâ meteân. Gârâmâ wan bâine mendere âmâ manman kârikje miawakniqbip?” dâmbo ²¹ YesuJe hin magajep, “Gâ âlepje dondâ akberâm nângâm âmâ ari kotje siâ siâne are hârok yejgimenâ puligombiâ puli are mem ari luâk umburuk yejgiwen. Hain akmenâ âmâ Anutuje gângât wan me wan âlepje are himbimâkat giñbiap. Gârâmâ gâ nâ watnekmâ gamenâ arire.” dâep. ²² Hain dâmbo luâk sigan arekje nângâm kotje siâ siâ dondâ talahep aregât nângâmbo humo akto aregât YesuJe tâwât dewunge panben dâm magajep aregât biwihe umatje akto gem yân ariep.

Luâk pulirâ sikumdâje Anutugât kâmolân dewatiwerâm âmâ âi humo membai.

²³ Akto Yesuŋe hoj bawalupŋe hin makyengiep, “Makyengire nāŋgājet. Luâk pulirâ sikumdâŋe Anutugât kâmolân dewatiwerâm amâ âi humo membai. ²⁴ Soŋgo pike dâpjâŋba gawerâm amâ âi humo membiap. Dop hainâk luâk pulirâ sikumdâŋe Anutuŋe damunyeje akbiap ain ariwerâm âi humo membai.” dâep. ²⁵ Hain dâmbo den are nāŋgâm sâŋ sâŋ mem hin magi, “Bâe, ninjande manman âlepñâŋ ariwiap?” dâyi. ²⁶ Dâmbiâ Yesuŋe tâŋ tâŋjâk yekmâ kinmâ hin makyengiep, “Anutugât manman âlepñâŋ ariwaigât nāŋgâ nāŋgâyeje watbiâ bo akmap. Dâ Anutuŋe konok âmâ wan me wan miawakbiapgât bo pâpkomap.” dâep. ²⁷ Hain dâmbo Petoroŋe magajmâ hin dâep, “Woe, nen âmâ kotje siâ siâ hârok hepunmâ gâ olop malion aregât hâuŋe nen wan membaen?” dâep. ²⁸ Akto Yesuŋe hin makyengiep, “Hâmbâi kotje siâ siâ ire hârok irakje akmâ metewiap. Sop ain âmâ luâk akmâ geân nâ lâuwâŋe gem âmâ luâk kembu yengât tat talân tatbian. Akto nâ watnekmâ manmai yekâ hainâk tat tat keiâŋ lâuwâ ain tatbai. Tatmâ Israe luâk âmbâle kâmot keiâŋ lâuwâ are mem potat yekbai. ²⁹ Akto luâk âmbâle nāŋgât nāŋgâ emetyeje me emi teulupyene me meme ewelupyene me nanaj me âi kalam me wan me wan nāŋgât akmâ hepunmai amâ hâmbâi aregât hâuŋe kotje siâ siâ dondâ membai. Hain akmâ manman kârikjâŋ manmâ âgâwai. ³⁰ Aregât siâkâ makbe. Luâk âmbâle bikje hinje hâkyeje mem agatbai are âmâ hâmbâi Anutuŋe hamijâŋen katyekbiap. Dâ bikje âmâ hinje hâkyeje mem gewai are âmâ Anutuŋe hâmbâi tânyengumbo ulik gulik akbai.” dâep.

20

Waiŋ âi meyi yengât den ginje.

¹ Akto Yesuŋe hin dâm makyengiep, “Anutuŋe damunyeje akbiap amâ luâk siâgât hâŋ humo yearŋmap dop hainare akto hândâktâk dondâ agatmâ âiâŋen âi meanjetgât âi luâk bikje meyekberâm ariep. ² Akto âi luâk bikje olop den akmâ hilâm konokgât hâu dâtâŋe aregât puliŋe membaigât makyengimbo âlepje dâmbiâ hunjung yengimbo âi memberâm ariyi. ³ Arimbiâ âmâ 9 kilok wan hainare kepian arim luâk bikje yekto kepia tete yâŋ tali. ⁴ Yâŋ taligât luâk arekje makyengim hin dâep, “Ye arim nāŋgât waiŋ âiâŋen âi membiâ aregât puliŋe âi aregât dopjâŋnâk yengiwerâŋ.” dâep. ⁵ Hain dâmbo arimbiâ benje 12 kilok akto 3 kilok ain âkâ hainâk agep. ⁶ Hain akmâ âmâ engaiŋe 5 kilok wan hainare arim yekto luâk bikje yâŋ tatmâ manbiâ yekmâ hin makyengiep, “Ye gain gain akmâ hilâm humo ire yâŋ tatmâ mandâi?” dâmbo ⁷ yâkje hin maganji, “Luâk siâ me siâŋe âi siâ bo nengimbo aregât yâŋ tatmâ manden.” dâmbiâ yâkje hin makyengiep, “Ye arim nāŋgât waiŋ âiâŋen âi menjet.” dâep. ⁸ Akto emet dâgâmbo âmâ luâk arekje âi luâklupŋe yengât damun are magajmâ hin dâep, “Âi luâk yengonmenâ togombiâ hilâm konokgât hâu dâtâŋe yengi. Akto âi luâk hamî togoâi are yengâlânba keiŋe katmâ yengim maleine âi luâk ulik gulik togoâi are âmâ bâiŋe yengiwen.” dâep. ⁹ Hain dâmbo âi luâk 5 kilok âi meyi are âmâ hilâm konokgât hâu dâtâŋe konok yengiep. ¹⁰ Akto luâk ulik gulik togom âi keiŋe katmâ meyi are togom, “Nenje âmâ hilâm konokgât puli aregât kaknjâŋ memberen.” dâm nāŋgâyi. Dâ ina yâkâ hainâk hilâm konokgât hâu dâtâŋe yengiep. ¹¹ Yengimbo mem kalam amboŋe aregât dondâ nāŋgâm bâliaŋi. ¹² Hain akmâ magajmâ hin dâyi, “Luâk ire âmâ hinjeâk togom âi getegâk mendâi ina gâŋe hilâm konokgât yengiat. Akto nenje âmâ dewutâ kârikjâŋ âi humo menden akto dewutâŋe dondâ nenektâp ina hainâk nengiat are ârândâŋ bo aktâp.” dâyi. ¹³ Hain dâmbiâ yâkje luâk hutyeŋâŋ kilep siâ magajmâ hin dâep, “Gala, nâ bâleŋe bo akgijdâŋ. Nâŋe hilâm konokgât hâu dâtâŋe memberât dâm makgiŋdere gâŋe âlepje dâm nāŋgâmenâ ârândâŋ aktâp aregât ¹⁴ gâ pulige are meakmâ ari. Puli ya giŋdâŋ hainâk luâk hamî dondâ togom âi getek mendâi are nunaet ukennaet akmâ yengiān. ¹⁵ Nâŋe nune puli ire mem siâ me siâ akbiangât amâ nunaet pat. Gâŋe damunne akmat me? Nâŋe agak meme âlepje akgiŋdere aregât gâŋe wangât nāŋgâm bâli niŋdât? Nâŋgâm bâli niŋmenâ ârândâŋ bo aktâp.” ¹⁶ Luâk âmbâle bikjande hinje hâkyeje mem agatbai are amâ hâmbâi Anutuŋe

haminjângen katyekbiap. Dâ bikje hâkyeje mem gewai are âmâ Anutuje hâmbâi mem ulik gulik katyekbiap.” dâep.

Yesuße mom agatbiapgât sop âlâwu makyengiep.

¹⁷ Yesuße Yerusalem kepia âgâwerâm akmâ hoj bawalupje keiân lâuwâ are meyekto ariyi. Arim mammâ Yesuße dâwân makyengim hin dâep, ¹⁸ “Ye nângâjet. Bâin. Nen Yerusalem kepian âgâne. Akto ain sumbe kat kat luâk akto Mosegât den kârikje makmâ kezikmai ain tatmai yâk yengâlân gâtjande luâk akmâ geân nâ bâleje aknijmâ sumbe kat kat luâk akto Mosegât den kârikje makmai yâk yengâlân makyengimbiâ menekbai. Akto den âiân katnekmâ nugumbiâ mombian aregât den magaŋgi goaŋgi akbai. ¹⁹ Akto den hembalik mânji nekmâ lâwinân nugumbiâ mombiangât Roma luâk are yengâlân oloŋ nekbiâ bâleje mânji nekmâ lâwinân nugumbiâ mombian. Mondere han nugumbiâ hilâm âlâwu akto momorjânba agatbian.” dâep.

Yakobo akto Yohane yâkje galalupyetje damunyeje akbiandatgât aikoyiat.

²⁰ Akto sop ain Yebedaiogât âmbenjande nanlogâtje Yakobo akto Yohane are kewugu yelekmâ Yesugâlân togom kâŋgom ulilajep. ²¹ Ulilajdo hin maganjep, “Gâ wangât nângât?” dâmbo hin dâep, “Sop siâŋ gâne togom luâk âmbâle hârok damunyeje akbialân sop ain nanlogâtnande gasomge bikje bikje tatumâ kembu akbiandat.” dâep. ²² Hain dâm ulilajdo Yakobo akto Yohane hin dâm makyetkiep, “Yet aregât keije pâpkom maktat. Nâ wan me wan umatje miawak niŋbiap are hârok yet âlepje miawakyetkiwiap me?” dâep. Hain dâmbo hin dâyat, “Maktât are miawak netkiwiap aregât nângâetje ârândâŋ akbiap.” dâyat. ²³ Hain dâmbela hin dâep, “Wan me wan umatje miawak niŋbiap arekje âlepje hainâgâk miawak yetkiwiap. Dâ Anutu Ewene yâkje konok nângât amuknân manmâ damunyeje akbai aregât emelâk kotyeje dâm hâriepl. Amâ nângât âi bo.” dâep. ²⁴ Hain dâm makyetkimbo hoj bawarje bât bip bip hârok yâkje den are nângâmbiâ umatje akto Yohane akto Yakobo peiyelegi. ²⁵ Peiyelekbiâ Yesuße yengondo bambiâ hin dâm makyengiep, “Hângât luâk kembuje luâk damunyeje akmâ âmâ hoj bawalupyeje meyekbiâ manmai are âmâ nângâmai. ²⁶ Dâ yene âmâ hângât luâk kembu are yengât agak meme are hain bo akbei. Yengâlânba siâŋe Anutuje nekto ârândâŋ agâk dâwiap âmâ benje galalupje yâk yengât hoj bawa akmâ manbiâp. ²⁷ Akto yengâlânba siâŋe Anutuje nekmâ, “Woe, damunyeje akbiapgât dop tatâp dâwiap.” dâm aregât galalupje yengât âi luâk manbiâp. ²⁸ Nâ hainâk hoj bawalupnande tân nugunjet dâm aregât bo geân. Âi humo mem hâk hilâlâm nângâm luâk âmbâle dondâ are yengât dosa bo akyengiwiapgât mombian aregât luâk akmâ geân.” dâep.

Yesuße dewunyetje bokbokje lâuwâ mem heŋgemyetkuep.

²⁹ Yesu akto hoj bawalupje Yeriko kepia hepunnâ ariyi. Arimbiâ hamî yengân luâk âmbâle dondâ ariyi. ³⁰ Akto dâp ginjân luâk dewunyetje bok bokje lâuwâ taliat. Yesu togoep aregât den nângâm kârikjeâk konmâ hin dâyat, “Humo, gâ Dawidigât hakurje gâ hanâk netgât okotge nângâ.” ³¹ Hain dâm konbela luâk âmbâle ain kili arekje nângâm hin dâyi, “Woe, den hepule.” dâyi. Hain dâmbiâ denyeje bo nângâm âmâ lâuwâne koliat, “Humo, gâ Dawidigât hakurje gâ hanâk netgât okotge nângâ.” ³² konbela nângâm dâwân kinmâ yetkondo gutbela hin aiyetkuep, “Gain gain akyetkiwegât nângat?” dâmbo hin dâyat, ³³ “Humo âlepje eget dâmenâ dewunnetje hularjagâkgât ulit giŋdet.” dâyat. ³⁴ Hain dâmbela okotje nângâm dewunyetje howaimbo hulan akto Yesu olop ariyi.

Yesuße dongi kakjân Yerusalem âgâep.

¹ Akto arewa arim Yerusalem kepia ewumâk Betepage kepia akto gimbâje kotje Oliwa ain togoyi. Togo Yesuße hoj bawalogâtje lâuwâ hunjgun yetkuep. ² Hunjgun yetkim hin makyetkiep, “Yet kepia bâlensiâ tato ektat âuren âgâet. Âgâm âmâ dongi siâ hikombiâ kindâp nanje olowâk are dowâk mem miawak yeleget. Meyelekmâ mem âmâ nângâlân

togoet. ³ Dâ luâk siâ me siâne den wan siâ makyetkimbo âmâ hin magaŋberat, “Iregât âi miawakto Humonetjande maknetkiâp gârâmâ mem arietje âi bo akto âmâ dowâk mem purik katberâp.” dâep. ⁴ Wan me wan ya miawagep are amâ Propete siâne den kulemgoep aregât bikne bunje miawagep den are hin tatâp,

⁵ “Sion gimbâje ambolupje nâŋgâjet. Yengât kembuyeje amâ hâkne mem gemap. Hain akmâ yonâk ariwerâm âmâ dongigât kaknjân tatumâ togowiap. Dongi aregât nanje are olop togowiap.”

⁶ Yesuŋe hain dâm hungunyetkimbo arim hain agiat. ⁷ Dongi akto nanje lâuwâ mem olonyelekmâ togombela sângum kaknjân luguakmini are olomâ dongi kaknjân katbiâ yâkne âgâ talep. ⁸ Âgâ tato luâk âmbâle dondâne Humonenje togoâp aregât dâp heŋgemgone dâm sângum kaknjân luguakmini are olomâ dâwân lengaim ariy. Dâ biknjande âmâ esenje siâ siâ ligim dâwân katmâ ariy. ⁹ Akto luâk âmbâle dondâ enemnjân akto hamijân olop ariyi arekje âmâ hin koli, “Woe, hakunenje Dawidi yâkgât kâmolân gâtje gâne damun nenje ak. Anutu Humoŋe wâtje giŋmâ huŋgun giŋdo togoât aregât heroje akgijne. Akto kembunenje yu togoât iregât Anutu himbimân manmap yâk nâŋganjenje kotje humo agâk.” dâyi. ¹⁰ Akto Yesuŋe Yerusalem kepiān âgâmbo kepia humo ain luâk âmbâle tali arekje sâñ sâñ mem hin dâyi, “Luâk ire niŋe?” dâyi. ¹¹ Hain dâmbiâ luâk âmbâle yâk olop ariyi arekje makyenŋiyi, “Imâ Anutugât Propete siâ kotje Yesu, Galilaia hân aregât kepia Nasarete ain gâtje.” dâyi.

Yesuŋe sumbe opmânânbâ watyegep.

¹² Hain dâmbiâ Yesu Yerusalem kepiān âgâm sumbe kat kat opmânjân âgâm luâk âmbâleje siâ me siâ katmâ anjim kili are wat yekmâ siâ me siâ yeje me kembâ welamje me puli tat tat welamje mem kâwulep. ¹³ Kâwuttmâ watyekmâ hin makyenŋiep, “Anutuje makto kulemgoyi bikne hin tatâp, “Nâŋgât emet âmâ luâk âmbâle hârokne ulitniŋbaigât emet kindâp.” Den kulem hainâk yendâp are hâkâŋ akmâ mânŋimbiâ luâk kâmburâ yengât emet hainare aktâp.” dâep.

¹⁴ Hain dâm sumbe kat kat opmânjân luâk dewunyeje bok bokje akto keiyeje pâwutyeje bâleje are togombiâ mem heŋgem yeŋguep. ¹⁵ Akto nanaŋ lepat ain âgâm Yesugât hin dâyi, “Dawidigât hakuŋe kotje mem agatne.” dâyi. Hain dâmbiâ sumbe kat kat luâk akto Mosegât den kârikje makmâ kepigi arekje Yesuŋe kulem keiye keiye miep are ekmâ akto nanaŋ lepat are yergât den nâŋgâmbiâ bâlimbo kuk bâleje agi. ¹⁶ Hain akmâ Yesu hin magaŋi, “Nanaŋ lepat irekje kotge konmâ mem agatbiâ nâŋgât mon?” dâm magaŋi. Hain dâmbiâ hin makyenŋiep, “O nâŋgân gârâmâ aregât Anutuje makto kulemgoyi bikne aregât hin tatâp, “Anutuje nanaŋ lepat memene akyenŋimbo kotje mem agatbai.” den are oyaŋmâ nâŋgâm meteyi mon?” dâep. ¹⁷ Akto ainba hepun yekmâ kepia humo are ginŋâgen gem hândâk ain Betania kepiān yiep.

Yesuŋe makto lâwin siâ ululun dâep.

¹⁸ Yem kindo hauŋdo hândâktâk purik katmâ kepia humoân âgâm sotgât mopje aguep. ¹⁹ Akto dâwân lowot hainare siâ kindo ekmâ bunje yendâp dâm keinjân baep. Bam ektô bunje siâ bo yendo esenjandeâk kilep. Akto lowot are magaŋmâ hin dâep, “Lâwin iregât koanje siâkâ bo yembiâp. Boâk tiŋ.” dâmbo ainâk lowot arekje ululun kârâep.

²⁰ Hain akto hoŋ bawalupjande are ekmâ otneyeje arimbo sâñ sâñ mem hin dâyi, “Gain gain akmâ lowot ire dowâk ululun kârâp?” dâyi. ²¹ Hain dâmbiâ Yesuŋe makyenŋim hin dâep, “Nâ iregât keiye makyenŋire nâŋgâjet. Ye nâŋgâlân biwiyeje katmâ heŋgemgom han lâuwâ âlâwu bo akbai âmâ nâye lowotgâlân aktore ektâi hainâk âlepje akbai. Akto are konok bo akbai. Gimbiŋe ire magaŋmâ hin dâwai, “Gâ kâwulakmâ haruâñ umbure ge.” dâmbiâ âlepje hain akbiap. ²² Akto yeje nâŋgâlân biwiyeje katmâ heŋgemgom kinmâ wan me wan memberâm ulilaŋbai amâ wan me wan are âlepje membai.” dâep.

Yesugât keiye nâŋgânegât aikoyi.

²³ Akto Yesuŋe sumbe kat katgât opmânnjân âgâm luâk âmbâle den pat âlepje are makyengiep. Akto sumbe kat kat luâk akto Israe yengât kembu yâkgâlân togom magajmâ hin dâyi, “Gâ wan me wan akmat are niŋaet lau lokom akmat? Akto niŋande memeŋe akgiŋdo memat?” dâyi. ²⁴ Hain dâmbiâ Yesuŋe hin makyengiep, “Nâkai hainâk wan siâgât ai yeŋguwerân. Gârâmâ yeŋe den hâuŋe makniŋbiâ âmâ benje nâkâ wan kârikje tatniŋdo âi meman iregât keiŋe makyengiwerân. ²⁵ Yohanenje tu puli keiŋe kalep are niŋande meme agaŋdo âi are meminep? Anutuŋe me luâk yâŋjande?” dâep. Hain dâmbô den are nâŋgâm are yeŋeâk magarji goaŋgi akmâ hin dâyi, “Nenje Anutuŋe meme agaŋep dâweren âmâ yâkje hin maknengiwerâp, “Ye wangât yâkgât den bo nâŋgâm heŋgemgoyi?” dâwerâp. ²⁶ Dâ nenje are luâk yâŋjande memeŋe agaŋmini dâweren âmâ luâk âmbâle yu kindâi irekje Yohane âmâ Propete dâm kuk aknengiwâi aregât gain gain magaŋberen?” dâyi. ²⁷ Hain dâm kinmâ Yesu hin maganji, “Yohane niŋande memeŋe agaŋdo akminep are bo nâŋgâen.” dâyi. Hain dâmbiâ Yesuŋe hin makyengiep, “Nâkai hainâk niŋaet laugât kinmâ âi meman aregât bo makyengiwerân.

Nanay lâuwâ yetgât den ginje.

²⁸ Aregât den ginje makyengiwe. Luâk siâgât nanlogâtje lâuwâ maliat. Akto teuŋe aregâlân arim hin magaŋep, “Nan, gâ uŋak arim waiŋ âiâŋgen âi me.” dâep. ²⁹ Hain dâmbô nanje arekje magaŋmâ dâep, “Nâ borân.” dâep. Hain dâm tatmâ benje beirâŋâŋgen hanje siâ akto arim âi miep. ³⁰ Akto eweyetjande emiŋe aregâlân arim arekâ hainâk magaŋep. Akto nanje arekje magaŋmâ dâep, “Apo, âlepje ariwerân.” dâm hiangim bo ariep. ³¹ Gârâmâ nanlogâtje lâuwâ arekje niŋande âmâ eweŋaet den lokoep?” dâmbô dâyi, “Teuŋe arekje.” dâyi. Hain dâmbiâ Yesuŋe makyengim hin dâep, “Aregât den bunje hin makyengire nâŋgâjet. Puli dâtâŋe meme luâk akto âmbâle dâp gulip manmai yâkje ye ewangiyekmâ Anutugât kâmolân dewatiyi. ³² Amâ yeŋe Yohanenje agak meme âlepje hekat yengimbo hâkâŋje akmâ denje bo lokoyi. Dâ gawamangât puli meme luâk akto âmbâle dâp gulip manmainje âmâ denje nâŋgâm hanyenjande nâŋganji. Dâ ye âmâ are ekmâ hanyenje bo purik kato denje bo nâŋgâyi.

Waiŋ damunje bâleŋaet den.

³³ Akto den dopje siâkâ makyengire nâŋgâjet. Luâk siâŋe hân siâŋe tâk kotje waiŋ are kâmetmâ metem lope dâgâep. Akto waiŋ tuŋe pipikowaengât dâm kondo ketugum heŋgemgom damun yeŋaet emet mem âi kalam hârok ketugum metem hoŋ bawalupje hin makyengiep, “Kalam ire damunje akmâ sot bunje akto mem niŋbai.” dâm hân siâŋen ariep. ³⁴ Arim manmâ manmâ mando sot bunje akto âi luâk siâ sot bunje bikje meyekjet dâm hunjung yengimbo ariyi. ³⁵ Arimbiâ damun luâklupje arekje hoŋ luâk are kât mem pitim panmâ yengumbiâ bikje arimbiâ bikje moyi. ³⁶ Hain akto amboŋe arekje âi luâk dondâ hunjung yengimbo arimbiâ a hainâk kalam damunlupje arekje hoŋ luâk are hainâk yengum watyegi. ³⁷ Amboŋjande pat are nâŋgâm hin dâep, “Nune nanne hunjung aŋdere arimbo yâkgât amukjân manbâi.” dâep. ³⁸ Hain dâm hunjung aŋdo arimbo âi damunlupjande nanaŋ are ekmâ maganji goaŋgi akmâ hin dâyi, “Woe, humonenjaet nanje togoâp. Eweŋe mondo yâkje hârok membopgât kondenne moâk. Hain aktenje bât bâiŋe hârok nengât akbiap.” dâyi. ³⁹ Hain dâm mem oloŋmâ hâkâŋâŋgen kombiâ moep. ⁴⁰ Hain akbiâ âi amboŋe are gain gain akbiap?” dâep. ⁴¹ Hain dâmbô hin dâyi, “Âi amboŋe arekje togom hoŋ bawa are yengumbo mombiâ âmâ benje dumyejân hoŋ bawa siânbâje sot yendoân niŋbai dâm katyekbiap.” dâyi. ⁴² Hain dâmbiâ Yesuŋe hin dâep, “Anutuŋe makto luâk siâŋe hin kulemoep,

“Emetje ketuguwerân âmâ luâkje kât siâ ekmâ hâkje hâkje dâm panbiâ yendo Anutuŋe kât are mendo emetgât kun kun kârikje agep. Are ekmâ, “Imâ Humoŋe mem miawaktâp.” dâm ektenje humo aktâp.” Siâŋe ulikjân hain kulemoep.

Aregât ye âmâ nananyeŋjânbak oyaŋmâ nâŋgâyi amâ wangât hilipkoyi? ⁴³ Aregât makyengire nâŋgâjet. Anutuŋe damunyeŋe akberâm aktâp yâkje yekto ârândâŋ bo akto luâk âmbâle aŋgâ damunyeŋe akbiap are yâk Anutuŋe damunyeŋe akbiap aregât

bunje membai. ⁴⁴ Dâ luâk siârje kât tetembeje kârikje are ekto ârândâj bo akto âmâ hâkje hilipkowiap. Akto kât arekje amâ luâk siâ kaknjân ge kom hambumbo hogoakbiap.” ⁴⁵ Hain dâmbo Parisaio luâk akto sumbe kat kat luâk areyejngât humomolupyenjande den are nângâm hin dâyi, “Imâ nengât dop maktâp.” dâm nângâmbiâ bâliep. ⁴⁶ Hain akto aregât Yesu mem kala busi kâlegent katberâm agi. Hain akmâ memberâmbiâ luâk âmbâle dondâne ain kili arekje Yesu amâ Propete luâk dâm nângâyi aregât, “Mendenje nenguwâi.” dâm hamewakmâ yânâk hepuli.

22

Luâk hâk katip bâlâk yâkgât den ginje.

¹ Akto Yesu je den ginje siâ hin makyenjieg, ² “Anutuje damunyeje akbiap amâ hângât luâk kembu siâgât agak meme hainare. Luâk kembu aregât nannjande âmbâle memberâm akto luâk kembu arekje sot songo dondâ om hâwuruep. ³ Akto uliknjân luâk bikje nanjande âmbâle mendoân togombiâ sot om yengiwiapgât makyenjieg. Akto nannjande âmbâle memberâm akto ain âi luâklupje bikje hunjun yengim, “Ari luâk are kewugu yekmâ togojet.” dâep. Akto âi luâklupnjande ari makyenjimbiâ yâkje borâm bo togoji. ⁴ Akto lâuwârje âi luâklupje bikje hunjun yengim hin makyenjieg, “Ye arim nâje uliknjân luâk makyenjîan are hin makyenjîwei. Ye nângâjet. Sot akto bau akto songo humomo emelâk kom om katân akto kotje siâ siâ hârok emelâk mem ârândâj ketuguân. Gârâmâ ye togom nannande âmbâle memberâp iregât sot nejet.” dâm âi luâklupje are makyenjim hunjun yengiep. ⁵ Akto âi luâklupnjande arim den are luâk âmbâle makyenjîyi. Makyenjimbiâ den a bonângâm hansumbu akmâ ariy. Siânbarje gem kalam yengângen ariy. Dâ bikjande âmâ puli âi memberâm gem ariy. ⁶ Dâ bikjande âmâ luâk kembugât âi luâk are hilip yengumbiâ mom meteyi. ⁷ Hain akbiâ luâk kembu are biwiye kâláp akto tembe lokolupje hunjun yengimbo arim luâk koko yengumbiâ mom meteyi. Mom metembia kepiayerje arekâ ombiâ om bo akyegep. ⁸ Akto luâk kembu arekje âi luâklupje makyenjim hin dâep, “Nannande âmbâle mendâp iregât sot songo emelâk mem ârândâj ketugure yendâp. Dâ nâje luâk togoweigât makyenjîan are yengât agak memeyerje ârândâj bo. ⁹ Gârâmâ ye arim dâp kautje ârândâj kinmâ âmâ luâk âmbâle arim togombiâ yekmâ âmâ makyenjimbiâ togom sot ire nejet.” dâep. ¹⁰ Hain dâm hunjun yengimbo âi luâklupje arekje dâp kautje ârândâj kinmâ arimbâ luâk âmbâle âlepje me bâlenje togombiâ hârok mendugu yegi. Akto luâk âmbâle arekje togom luâk âmbâi lâuwâ meagiat are yetgât emet are pikmâ tej tej dâm tali.

¹¹ Akto luâk kembu arekje luâk âmbâle are yekberâm emet are kâlegent bam âgâep. Âgâm luâk siâ hombaj tat tatgât sângum are bo lalakmâ togoep. ¹² Togom ekmâ luâk kembu arekje maganjmâ hin dâep, “Gala, gâ gain gain akmâ luâk âmbâle meak meak aregât sângum bo latmâ in togoât?” dâep. Luâk kembu arekje hain dâmbo yâkje denje nângâk kinmâ arjun argiep. ¹³ Arjun arjimbo luâk kembu arekje âi luâklupje makyenjim hin dâep, “Ye luâk are mem keiye bâtje mem mendugum dâgâm ge hândâkjângen ain panbiâ yeâk. Yem âmâ hâk hilâlâm dondâne nângâm indem kambojmâ yem âgâwiâp.” dâm makyenjieg. ¹⁴ Aregât den ginje purikje hin makbe. Anutuje luâk âmbâle dondâ makmâ yengonmap. Dâ luâk âmbâle konok konok potatmâ yengondo Anutugât kâmolân dewatimai.” dâep.

Yesu puligât aikoyi.

¹⁵ Akto Parisaio luâk arim hin dâyi, “Hianjenje Yesu je den siâ makmâ hilipkombo mene.” dâm magangi goangi agi. ¹⁶ Hain akmâ hoj bawalupyenje akto Herotegât âi luâklupje hunjun yengimbiâ Yesugâlân togom lau tu agarjmâ hin dâyi, “Humo, gângât keige nângâen. Gâ hiangi den bo makmat. Bunjeâk makmat. Gâ luâk hârok Anutugât dâp âlepje makmâ makyenjimat. Akto luâk yengât nângâ nângâyenjaet bo watmat. Akto luâk âgâ âgâne me gegeje areyejngât hamep bâlâk akmâ ârândâjâk makmâ hekatnengimat aregât ire makmenâ nângâne. ¹⁷ Nen Roma luâk siâ damun nenje kotje

Sisa are gawamangât puli wañmaen are âlepje me bo? Aregât gain nângâmat? Puli wañbaen me bo?" dâyi. ¹⁸ Hain dâmbiâ biwiyejaet keiye ekmâ nângâm hin makyengiep, "Ye hianjinjdâi. Denje hami kom katnijdâi. ¹⁹ Romagât puli koanje siâ mem niñbiâ ekbe." dâep. Hain dâmbo mem wañbiâ mem agatmâ hekat yengim hin dâep, ²⁰ "Puli ire ekjet. Iregât otneje akto kot ire niñaet?" dâep. ²¹ Hain dâmbo hin dâyi, "Damun nenje Roma luâk kotje Sisa yâkgât otneje." dâyi. Hain dâmbiâ hin dâep, "Wan me wan Roma luâk humogât dâtâje amâ yâk wañbei. Dâ wan me wan Anutugât dâtâje are amâ Anutu wañbei." dâep. ²² Hain dâmbo nângâmbiâ humo akto yân hepunmâ ariyi.

Momoñânba agatbaengât aikoyi.

²³ Akto hilâm ainâk Sadukaio luâk are togoi. Luâk arekje momoñânba luâk bo agatbai dâmini. Yâkâ hainâk togom lau tu agajmâ hin dâyi, ²⁴ "Tiksa, Moseje ulikñân hin dâm kulemgoep, "Luâk siâne âmbâle mendo nanaj bo miawakto mondo emiñjande kambut mem teuñaet kâmot bo akbopgât membiap." Moseje hain kulemgoep aregât hin makgijne. ²⁵ Emi teu nâmbulân lâuwâ nen hutnenjân mali. Hain manmâ ulikñân teuyejande âmbâle mem nanaj bâlâk manmâ moep. ²⁶ Mondo emiñjande kambut are mem hainâk nanaj bâlâk manmâ mondo emiñje siâne âmbâle kambut are miep. Hain akmâ mundo emi teu nâmbulân lâuwâ arekje âmbâle konok are mem nanaj bâlâk manmâ mom meteyi. ²⁷ Bâiñe kambutyene are hainâk moep. ²⁸ Akto luâk nâmbulân lâuwâ are hârogâk âmbâle konok areâk mem mom meteyi. Aregât sop bâinjân agatmâ metembiâ âmâ âmbâle are niñaet âmbenje akbiap?" dâm hianjiyi. ²⁹ Hain dâmbiâ Yesuje hin makyengiep, "Ye Anutuñe makto kulemgoyi are akto Anutugât kârikjene bonângâmai are nângâm hilipkom hain dâm maktâi. ³⁰ Luâk me âmbâle momoñânba agatmai yâk himbirâm anjelo mandâi hainare akmâ luâk âmbâle meak meak are hepunmâ yân manbai. ³¹ Dâ momoñânba agat agatgât keiye hin maktere nângâjet. Anutugât den aregât keiye makyengire nângâm hengemgojet. ³² Anutuñe hin magep, "Nâ Abraham akto Isaka akto Yakobo yâk yengât damunyene akman." dâep aregât yâk âmâ momoñe yâk yengât Anutu bo. Golâ manmanje yâk yengât Anutu akmap." dâep. ³³ Hain dâm Sadukaio gâtje makyengimbo luâk âmbâle yânje ain kili arekje den are nângâmbiâ umatje agep. ³⁴ Akto Yesuje den magep are Sadukaio gâtjande nângâm den hâuñe gain gain magajne dâm pâpkoyi aregât anjun anjim hepuli, parisaijje aregât nângâm âmâ Yesugâlân menduguyi. ³⁵ Mendugumbiâ hutyenjân Mosegât den kârikjje makmâ kepigi ain gâtje konok Yesu hianberâm aikom hin dop koep, ³⁶ "Tiksa, Anutuñe den kârikjje kalep ain gâtje wan soj lokowaen." dâmbo ³⁷ hin dâep, "Anutuñe makto Moseje kulemgoep are bikje hin tatâp, "Gâne Humoge Anutu yâkgâlân biwi kambiamge me nângâ nângâge katmâ manben. Yâkgât âi akto den lau aregâlâk nângâm kârikjje akmâ hange konogâk manben." ³⁸ Den are soj lokombiâ huraguwiâp. ³⁹ Akto hamijân den ire lokombiâ huraguwiâp, "Gâ gugaet agakmat hainâk luâk siâ aganben." ⁴⁰ Anutugât den kârikjje lâuwâ irekje amâ den kârikjje are hârokgât keiye aktâp. Akto Anutugât Propete luâk den ire nângâm aregât keiye kulemgoyi." dâep.

Yesuje ikijaet keijaet aiyenguep.

⁴¹ Hain dâm Parisaio luâk menduguyi aregât Yesuje aiyengum hin dâep, ⁴² "Ye Anutuñe hunjgun ando gewiap aregât gain gain nângâi? Yâk âmâ niñaet nanje nângâi?" dâmbo Parisaio luâk bikje arekje hin dâyi, "Dawidigât hakurje." dâyi. ⁴³ Hain dâmbiâ hin dâep, "Bâin, Anutugât Heaknjande Dawidigât biwiye mem agato hin dâep,

⁴⁴ Anutu Humoñe nângât Humone hin magajep, "Gâ enemnân togom bâtne bungen tatmenâ gasalupge keigaet amukñân kâmot katere tâlyekbiat."

⁴⁵ Aregât keiye hin. Dawidiñe Anutuñe hunjgun ando gewiap are amâ nângât Humone dâm komminep. Aregât gain gain yâk âmâ Dawidigât nanje dâmai?" dâep. ⁴⁶ Hain dâmbo luâk ain kili arekje Yesuje den magep are hâuñe bo magaj. Hain akmâ are hamijângen den siâ me siâgât lâuwâne bo aikoyi.

Yesuŋe Parisaio minao makyengiep.

¹ Yesuŋe luâk âmbâle dondâ akto ikiŋe hoj bawaluprje hin makyengiep, ² “Luâk Mosegât den kârikje makmâ kepikmai akto Parisaio luâk yâk âmâ Mosegât welamjân tatmai. ³ Aregât den makmâ hekatyenjimbâ nângâm lokowi. Dâ yâkje yâk yengât den bo lokomai aregât agak memeyeje bo watbei. ⁴ Yâk yengât agak meme are hin. Luâk âmbâle den kârikje wârakmâ hin makyengimai, “Âi humo mem hâk hilâlâm nângâm manmâ âgânet.” dâm makyengimai âmâ bo tân yengumai. Denâk akmai. ⁵ Akto wan me wan hârok akmai are âmâ luâkje nenekjett dâm aregât akmai. Akto nenekjett dâm manmâ âmâ mitigât siâ me siâ wan me wan mem manmâ kâlewâk mângim manmai. ⁶ Akto luâk âmbâle mendugum kinmaiân me den opmânjân âgâmaiân âmâ yâkje nennej soj dâm tat tatje egon tatmai. ⁷ Akto yâkje luâk âmbâle kepien tiksa humonenje dâm nengonjet dâm aregât ukenje nângâmai. ⁸ Dâ ye amâ tiksayeje konok akto ye hârok gala konogâk akmai aregât tiksa humonenje dâm nengonjet aregât bo nângâwei. ⁹ Akto Eweyeje konok mandâp amâ Anutu himbimâ manmap yâk aregât iren hânâ gâtje siâgât ewenenje bo dâwei. ¹⁰ Akto humoyeje konok mandâp amâ Anutuŋe hunjung niŋdo geân aregât humonenje dâm nengonjetgât ukenje bo nângâwei. ¹¹ Akto yengâlân gâtje bikje tân yengum âi yengât mem manmap are âmâ Anutuŋe ektô huragumap. ¹² Aregât yengâlân gâtje siâŋe ikiŋe kotje mem agato âmâ Anutuŋe mem gewiap. Dâ kotje mem gembo âmâ Anutuŋe mem agatbiap.

¹³ Gâuk Mosegât den makmâ kepikmai akto Parisaio ye hârok hiangi luâk. Luâk âmbâle himbimgât kâmolân ariwerân akbiâ âmâ yeje dâp gisapko yengimai. Yeje âmâ ain bo ariwaen dâm âmâ ariwaen dâmai yâk yengât dâp gisapko yengimai. ¹⁴ Gâuk Mosegât den makmâ kepikmai akto Parisaio hiangi luâk yeje mându kambut yengât emet me wan me wan kâmbu memai. Dâ nenebbiâ huraguâk dâm Anutu sop kâlep ulilajmai. Aregât Anutuŋe hânuje umatje bâleje akyenjwiap. ¹⁵ Gâuk Mosegât den makmâ kepikmai akto Parisaio ye luâk konok yengât pat agâkgât âi humo mem haru akto hân hâtikom arima. Arim hâwâtyekbiâ dewatiyekmâ âmâ benje hemem kâlâpgât pat akmâ ewangiyekbiap. ¹⁶ Gâuk Mosegât den makmâ kepikmai akto Parisaio yeje luâk âmbâle manman âlepñân kewuguyektenje ariwai dâmai gârâmâ ye âmâ dewunyeje bokbokje. Aregât hin dâmai, “Luâk âmbâle siâŋe sumbe aregât meterjân dâm makbiâ âmâ yânje akbiap. Dâ sumbe kat kat opmângât goli aregât metejân dâm makbiâ âmâ âlepje akbiap.” dâmai. ¹⁷ Hain dâmai amâ dewunyeje nângâ nângâ yeje hândâk akmap. Anutuŋe wan ektô humo akmap? Goli me sumbe emetje? Sumbe kat katjaet emetjande goli are ewangimap. Sumbe emetje bo tatâp dâine puli are yânje akbop. ¹⁸ Akto ye hin dâmai, “Luâk âmbâle siâŋe sumbe kat katgât alata kotje konmâ den kârikje makbiâ yânje akbiap. Dâ yâkje sumbe om alata kakjân katmai are konmâ den kârikje makbiâ amâ kârikje akto areâk membei.” dâmai. ¹⁹ Hain dâmaigât âmâ dewunyeje hândâkje akmap. Wan me wan Anutu waŋmai arekje alata bo ewangimap. Alata bo tatâp dâine sumbe yânje akbop. ²⁰ Aregât luâk âmbâle alata aregât kotje konmâ den kârikje makbai arekje alatagât kotje areâk bo konbai. Alata akto sumbe me wan kakjân katmai are olop konmâ makbai. ²¹ Akto luâk âmbâle sumbe kat kat opmângât kotje areâk bo konbai. Opmângât akto aregât Amboje Anutu yâkgât kotje konbai. ²² Akto himbim kotje konmâ den kârikje makbai arekje Anutu tat tat akto tat tat Amboje lâuwâ lâuwâ yetkonbai.

²³ Gâuk Mosegât den makmâ kepikmai akto Parisaio ye hiangi luâk. Ye metâ akto lombo akto sot siâ siâ are dopñân potatmâ Kembugât pat dâm bikje katmai. Dâ Mosejje kulemgoep den bikje umatje are hepunbiâ bâlimap. Aregât den amâ hin. Wan me wan âlepje membiâ ârândâŋâk akto okot nângâ nengim gala akmai akto Humogâlân biwi kat kat aregât agak meme are âkâ hamiaŋmai aregât siâŋe hânuje humo bunewâk yengiwiap. Ye Mosegât den owâiŋe akto umatje are lâuwâ lâuwâ lokomai dâine ârândâŋ

akbop. ²⁴ Ye, “Nen kewuguyekmaen.” dâm âmâ luâk dewunyeje bok bokje are yeñgât dop hainâk akmai. Wan me wan bâlensiâ aregâlâk nânjâmai. Dâ wan me wan umatje Anutuje egâliajmap are amâ yânje dâm hepunmai.

²⁵ Gâuk Mosegât den makmâ kezikmai akto Parisaio ye hiangi luâk. Ye hâk akto hângât aregâlâk nânjâmai. Âmbâle siâne kondo akto umbâ hâkyeâk pulim kâlegen bo pulim akmap aregât dop hainâk yâk hâkyeje âlepje akmai. Dâ biwiyerân âmâ kâmbugât akto hâkgâlâk egâliaj aregâlâk nânjâmai. ²⁶ Woe, Parisaio luâk, ye âmâ dewunyeje bokbokje hainare akmai. Kâlegen biwiyeje son hengemgombiâ âmâ huraguiwap benje hâkyeje gai hainâk salek salek akbiap.

²⁷ Gâuk Mosegât den makmâ kezikmai akto Parisaio ye hiangi luâk. Lâmân luâk âmbâle han yeñgumai are buluþe me wan me wan âlepje agâk dâm kâmetmai. Dâ kâlegen âmâ hagitje akto hâkye hambune are yemap aregât dop hainâk ²⁸ luâk âmbâle bikñande hâkyeje yekbiâ ârândâj akmap. Dâ biwiyerân âmâ den hiañgim agak meme bâleje akto Anutugât den kârikje hamiañmâ nânjâmai.

²⁹ Gâuk Mosegât den makmâ kezikmai akto Parisaio ye hiangi luâk. Ye hin nânjâm hilipkomai. Hokboâk hokboâk propete luâk akto luâk agak meme âlepje akmâ manmini are yeñgât sum are buluþande hâk meañmâ kotyere lauyerjande mem agatmai. Are nânjâre bâliâp. ³⁰ Buluþande meañmâ hin dâmai, “Woe, nen ulikjân bâgilupnenje mali dop hainâk malion dâine yâk tân yeñguenje Propete luâk bo yeñguwâen.” dâm lauyerjande makmai. ³¹ Hain akmâ keiyeje mem miawakmai. Ulikjân akmini areyengât dop ye hainâk akmai. Aregât ye ain manmini dâine Propete luâk are yeñgumbiâ mombâi.

³² Akto humomolupyene dosa kakjân manmâ gayi, ye gai hainâk dosa kakjân manbiâ dosayerje pikmâ yembiap. ³³ Ye niambigât kâmot, ye Anutuje dosa yeñaet hâuþe yeñgimboân âmâ gain gain akmâ âlepjân ariwai? ³⁴ Aregât hoj bawalupne propete luâk akto nânjâ nânjâ luâk akto den makmâ kezikmai luâk are hungun yeñgire yeñgâlân togom makyengimbiâ bikje yeñgum siâ siâ ketugu yekbiâ bikje mombai. Dâ bikje amâ lâwinâñ yeñgumbiâ mombai. Dâ bikje amâ yeñje den opmânâñ bugâje yeñgumbiâ hâk hilâlâm akbai. Hain akmâ bikje kepia siânbâ watyekbiâ kepia siâñ ariwai. ³⁵ Aregât ulikjân Anutuje keiye katmâ luâk âmbâle ketuguyekto mali sop ain Anutugât hoj bawalupne hilip yeñgum gayi are yeñgât nânjâmbiâ âlepje akmap aregât yeñje hainâk akmâ dosa hainâk membai. Akto hakulupnenjande bugâje Abe kom ainba keiye katmâ yeñgum gam gam bâiye Berekia nanje Sakaria sumbe emetjaet hângi akto alatagât keiye aregât hutnjân gam ariwerâm akto ain kombiâ moep. Akto hakulupnenjande Anutugât Propete hârok yeñgumbiâ moyi. ³⁶ Aregât hin makyengire nânjâjet. Yu mandâi irekjé Anutugât luâk âi membiâ ârândâj agep are hilipyeyengumbiâ moyi aregât hâuþe amâ yeñgâlân miawakbiap.

Yesuþe Yerusalem ambolupje yeñgât okotje nânjâep.

³⁷ Bâe, Yerusalem kepia ambolupje areyengât keiyeje hin. Yâkje Anutuje hojlpnej akto propetelupje hungun yeñgimbo yeñgâlân togombiâ kâtje mem panbiâ yeñgumbo momai. Puije nanaylupje damunyeje akmâ mem mendugu yekmâ korat yeñgumap aregât dop hainâk mendugu yekmâ okotnân katyekmâ damunyeje akberâre hâkâjne akmâ arimai. ³⁸ Aregât Anutuje damunyeje bo akmap kepiayene hepundo bugâ miawak yeñgiwiap. ³⁹ Aregât nâ bo nekmâ âgâmbiâ hilâm siâñ miawaktere nekmâ hin dâm makniñbai, “Wei, Gâje Anutugât laugât togonengiât aregât âlepje akgijne.” hain dâwai.” Yesuþe hain dâep.

Yesuþe lâuwâje togowiapgât magep.

¹ Yesuþe sumbe kat kat emetjânba sopando luâklupje emet are ekbiâ humo akto hin dâyi, “Humo, sumbe kat kat emetje ire ek.” dâmbiâ ² hin makyengiep, “Emet humo

ire ektâi are hâmbâi gasalupyeyande kârikje akmâ kât me wan me wan ire gagaim itij gulam mem patakowai.” dâep.

³ Hain dâm makyengimbo gimbâje kotje Oliwa ain âgâyî. Ain tatmâ luâklupje yâkrjeak yonjâk Yesu hin aikoyi, “Gâ maknengiât are amuten miawakbiap? Akto sop humo miawakbiap akto gâje purik katmâ lâuwârje in manmenâ hân hârok bo akbiap aregât dâp gain gain nângâwaen?” dâyi. ⁴⁻⁵ Hain dâmbiâ hin makyengiep, “Luâk dondâ miawakmâ nângât kolân hâk tunangim hin dâwai, “Nâmâ Anutuje huñgun ninjo geân.” hain dâmbiâ luâk âmbâle dondârje han gulip akbai. Gârâmâ ye han gulip akbâigât den yu maktân ire nângâm biwiyeje damunje kârikje agançim manbei. ⁶ Akto bugâgât warapje me bugâgât denje nângâm ainâk hin nângâwei, “Anutuje are miawakbiapgât nângâmbo miawaktâp.” dâm aregât bo hamep akbei. Dâ sop bâije âmâ irawot miawakbiap. ⁷ Bugâ akto kuk me wan me wan umatje are miawakbiap dâm Anutuje den makmâ kalep. Are miawakto hân biknjande gasa agançim ariwai. Akto mop humo miawakbiap. Akto wâriñ humo mem wan me wan hârok mendo duwuj humo akbiap. ⁸ Hinje maktere nângâi are amâ umatje. Aregât keißeâk miawakto hamijân umatje dondâ miawakbiap.

Tembe bugâ miawakbiapgât magep.

⁹ Yenjât gasalupyeyande den âiân katyekmâ den opmânnân bugâje yenjewai. Akto yenjâlân gâtje biknjande mombai. Dâ bikje âmâ nângât den lokowai aregât hân hârok aregât ambolupjande kuk bâleje akyengiwai. ¹⁰ Aregât, “Nen Yesugâlân gâtje.” dâmai are yenjâlân gâtje dondârje hepun nekmâ ikißeâk ikißeâk akmâ gasa agançiwai. Akto yenjâlân gâtje biknjande bikje kewugu yekmâ kiapgâlân arim makyengimbiâ yenjewai. ¹¹ Akto sop ain luâk dondâ agatmâ, “Nen Anutugât Propetelupje.” dâm heyenjimbiâ luâk âmbâle dondâ han undup akbai. ¹² Akto agak meme bâleje are miawakmâ humo akbiap aregât luâk âmbâle dondârje nângât akto galagât okot nângâ nângâ aregât agak meme are âmâ hepunbai. ¹³ Dâ biknjande âmâ kârikje akmâ tatmâ âgâmbiâ sop humoân âmâ Anutuje meyekbiap. ¹⁴ Akto Anutuje damunyeje akbiap aregât den pat are luâk âmbâle hânje hânje hârok nângâmbiâ Anutugât keiße humo agâk dâm hân hârok manmâ makyengim manbai. Hain akbiâ hamijân sop humo miawakbiap.

Siâ me siâ hâkje hâkje dondâ miawagep.

¹⁵ Aregât propete Daniel arekje kulemoep are yaiwâk oyanmâ nângâm hengem-gowei. Den are kârigembo siâ me siâ bâleje hilip agu agu je olowâk âgâm kinmâ sumbe kat katjân ain bo kin kinjân kinbiap amâ ye nângâm hengemgowei. ¹⁶ Hain akmâ nenguwâi dâm Yudaia hânângenba pârigim gimbâje siân âgâwai. ¹⁷ Akto kepia ewumâk manbiap arekje emetje kâlegen purik katmâ âgâ ito sikumje bo membiap. ¹⁸ Akto âiângenba manbiappje kepijan âgâm sângum dâgâmje bo membiap. ¹⁹ Akto sop ain âmbâi tepdârje me namân gâtje olowâkje âmâ gain gain akbai? Umatje olowâk akbai sop ain âmâ umatje humo dondâ miawakbiap. ²⁰⁻²¹ Amâ Anutuje luâk mem miawak yegewânbak hainâk bo miawagep. Akto hân himbim liunyelegewânbak umatje hainâk bo miawagep. Akto hamijân umatje hainâk bo miawakbiap aregât Anutu hin ulilañbei, “Humonenje umatje are tânâk kâlegen me âi bo meme sopjân bo miawak nengiwiap.” dâwei. ²² Aregât Kembuje sop are bo dâm hârembo dâine luâk me âmbâle siâ me siâ bo manmâ kârikje manbop. Dâ Anutuje ikiße kâmotlupje yâk yenjât akmâ âmâ sop aregât makto tâlâwâk akbiap.

Miti luâk hiangi miawakbai.

²³ Akto Anutuje huñgunañdo iregen miawaktâp akto Anutuje huñgunañdo indâgen miawaktâp den hain makmâ bam gamâk akbiâ bo nângâyengiwei. ²⁴ Amâ hingât. Sop ain hiangi luâk akto Propete yânje togom nângât kâmot potatmâ kepilâyegân are han biwiyeje mem gâlikowaigât kulem siâ siâ akto tirip keiße keiße mem âi humo membai. Gârâmâ hanyene mem gâlikowaigât dâp bo tatâp aregât ewum hâumgowai. ²⁵ Akto ye gulip akbâi dâm irawotjân yu makyengiân. ²⁶ Akto ain hiangi luâkje hin

makyengiwai, “Wei, Anutuje hungunajdo gewiap dâmai âmâ hân kamitjângen ain miawaktâp.” dâmbiâ yâk yengât den bo nângâm ekberâm ariwei. Akto hiaŋgi luâkje hin makyengiwai, “Woe, hoj bawa arekje purik katmâ gem emet kâlegem miawaktâp.” dâmbiâ arekâ hainâk bo nângâwei.²⁷ Aregât lâuwâje makbe. Himbim belek akmâ dowâk sop konok miawakmap dop are hainâk luâk akmâ geân nâ hân siângen miawakbianâñ âmâ hân hârok mem belekje memap dop hainâk nâje hânâñ gem miawakbian.²⁸ Siâ siâ mom yembiâ liplipje nemberâm mendugumai.

Luâk akmâ gewiap aregât keije.

²⁹ Akto areâk bo. Umatje humo are bo akto sop ain âmâ dewutâ lâuwâ lâuwâk pagaleje bo akbiandat. Akto diâ himbimânbâ bererek kârâm hânâñ gewai. Akto wan me wan himbimâñ yendâp are hârok duwuñ akbai.³⁰ Akto sop ain luâk akmâ geân nângât kulem are himbimâñ miawakbiap, aregât luâk âmbâle hânje hânje manmai are hârok indem tâgâiak akbai. Ainâk nâ hamandat kakjân tatkâ pagaleje humo olop agat agatne akmâ gere ekbai.³¹ Gârâmâ lâmun kârikje kondere munje humo miawakto ajetolupne mendugumbiâ hungun yengire nângât kâmot nune dâtâje dâman are hân hârok ainba mem kewuguyekmâ ariwai.

Sop humogât den.

³² Akto den ginje siâkâ makbe. Ye lâwin kotje solom are esenje bererek dâmbo hin dâmai, “Wei, emelâk sot kâmetberengât sopje aktâp.” dâmai.³³ Aregât dop hainâk hâmbâi wan me wan maktân are hârok miawakto ye hin nângâwai, “Emelâk togowiapgât sop ewumâk aktâp.” dâwai.³⁴ Luâk âmbâle yu mandâi arekje ire hârok miawakto ekbai.

³⁵ Aregât hin makbe. Wan me wan yu maktân ire âmâ bunewâk miawakbiap. Hân akto himbim âmâ bo akbiandat. Dâ nângât den âmâ bo boakbiap. Amâ yem âgâwiap.

³⁶ Akto sop aregât hin makbe. Luâk me âmbâle aregât sop bo nângâmai. Dâ ajetlo himbimâñ manmai arekje âkâ bo nângâmai. Akto nâkâ hainâk bo nângân. Dâ Ewene konokje aregât sopje nângâmap.³⁷⁻³⁹ Amâ hin akbiap. Ulikjân Noa malep ain ugurup miawagewâñ sop ain luâk âmbâle hanâk hanâk manmâ, “Nen âlepje manbaen.” dâm sot tu nem luâk âmbâle meagi. Hain akmâ manmâ âgâmbiâ Noaje waŋga kâlegem âgâep. Âgâmbiâ âlepje manden dâmbiâ umatje miawak yengiep. Are bo nângâm hanâk hanâk manbiâ tânâk humo momoje gembo ugurupje humo togom luâk âmbâle hârok mem kawut yekto mom meteyi. Aregât dop hainâk siâñ âmâ luâk âmbâle aregât sop bonângâmbiâ luâk akmâ geân nâ gere umatje humo miawak yengiwiap.⁴⁰ Sop ain âmâ luâk lâuwâ âiângem manbela ainâk Anutuje luâk konok mem konok âmâ hepunbiap.

⁴¹ Akto sop ain âmbâle lâuwâ âi membela ainâk Anutuje âmbâle konok mem konok hepunbiap.⁴² Akto Humoyeñe nâ togowiangât sop bo nângâmai aregât ye damun kârikje akmâ manbei.⁴³ Aregât den ginje siâ makbe. Kepia amboñande gasa hândâgân togowiap aregât sop nângâm âmâ ain biwi golâk tatmâ emet kepijane damungombo âmâ bo bâliañbiap.⁴⁴ Dop hainâk luâk akmâ geân nâ lâuwâje gewian aregât sopje bo nângâmai aregât yeâmâ biwi pâlâmje akmâ bo nângâ niŋbâigât nângâmâk biwi golâk damun nugum manbei.

Biwi asij bâlâk manbaen.

⁴⁵ Aregât den ginje siâkâ maktere nângâjet. Luâk kotdâ siâje hoj bawalupje yengât damun siâ katmâ hin dâm maganbiap, “Arim mandere gâje damunyeñe akmâ sopjâñâk sot me soŋgo are dop yengâñâk yengim manben.”⁴⁶ Hain dâm hepun yekmâ arimbo damunyeñe arekje âi aregât biwiñande mem hejgemgom humojande purik katmâ togom ekmâ okot âlep nângâ anbiap.⁴⁷ Hain akbiap aregât hângât sikum siâ siâ are hârok damungoâk dâm maganbiap.⁴⁸ Dâ humoyeñande damunyeñe akmâ manben dâm arimbo âmâ damunyeñande biwiñande hin nângâwiap, “Kotdânande hepun nekmâ arim sop kâlep mandâp imâ dowâk bo togowiap.”⁴⁹ Hain nângâm âmâ luâklupje are bugâ yengum âmâ tu kârikje nem biwi gulip akmâ yâk olop hain akmâ manbiap.⁵⁰ Hain

akmâ hilipkom biwi pâlâmje akmâ mando humoñande ainâk togowiap. Are bo nângâm mando humoñande dowâk sân sânâk togom ⁵¹ ekmâ yeñgum bâleje akyeñgiep aregât mem kom gâimbo itik matik akto hiangi luâk âmbâle yâk olowâk hemem kâlâpgât pat akbai. Akmâ indem kamboñmâ hâk hilâlâm nângâwai.” dâep.

25

Âmbâle bât biken hârok yengât den ginje.

¹ Akto Yesuñe den ginje siâ hin magep, “Sop humoân Anutuje damunyeje akbiap amâ âmbâi kâmje bât bip bip hârok yâkje agi dop hain akbai. Amâ luâk siâje âmbâle siâ miep arekje yâk yeñgâlân togowerâm agep. ²⁻⁴ Akto âmbâle momerâk âmâ biwi golâk damun agançim manmini aregât manmâ pagaleje akto pagaleje tuje kâlegen kâim âmâ tu bikje hâpuñân kâimbiâ gembo mem ariyi. Akto âmbâle bikje momerâk are âmâ hanâk hanâk manmini aregât pagaleje akto pagaleje tuje kâlegen mem âmâ tu hâpuñân bo kâimbiâ gembo mem ariyi. ⁵ Hain manmâ tatbiâ luâk âmbâle miep arekje titnan togombo etemje tatemâ asij yem mali. ⁶ Hain akbiâ hândâk timoñân luâk siâje hin dâep, “Luâk âmbâle mendâp ina togoâp gârâmâ ari dâwân peniajmâ kewugumbiâ togojet.” dâep. ⁷ Akto âmbâi kâmje arekje agatmâ pagalejeyeje are membiâ ululunje humo oep. ⁸ Hain akto âmbâle hanâk hanâk manmai arekje âmbâle nângâ nângâyeje âlepje are hin makyenjyi, “Pagalejenenje bokberâm aktâp gârâmâ yere tu siâ potatmâ kâim nenginet.” dâyi. ⁹ Hain dâmbiâ âmbâle nângâ nângâyeje âlepje arekje hin makyenjyi, “Bo. Tu irekje nengât dop bo. Gârâmâ bo akbopgât ye arim aŋgim nene emetjângen arim yeneak puligojet.” dâyi. ¹⁰ Hain dâmbiâ yâk tu are puligowerâm aŋgim nene emetjângen arim manbiâ luâk âmbâle miep are togoep. Akto âmbâle wan me wan mem dunjân ketugum tali yâk luâk are olop sot songo nemberâm emet kâlegen âgâm hângi gisapkombiâ tali. ¹¹ Akto âmbâle bikje are hamî togom hin magi, “Humonenje gâ hângi mem katnengi.” dâyi. ¹² Hain dâmbiâ luâk arekje hin makyenjieg, “Nâ ye bo nângâyejgâi.” dâep. ¹³ Aregât keije hin. Nâ sop humoân togolian aregât bo nângâi aregât biwiyejaet damun kârikje akmâ manbei.

Luâk puli geârâk yengât den.

¹⁴ Akto aregât den ginje siâkâ makbe. Luâk siâje kâlewângen ariwerâm hin agep. Luâk arekje âi luâklupje yengondo togombiâ hin makyenjieg, “Wan me wan tatniyndâp iregât damun kârikje akbei.” dâep. ¹⁵ Akto âi luâklupje are yengât agak memeyereje akto âi memeyereje aregât keije nângâm kinmâ âi luâk siâ ikiyeâk ikiyeâk âi dopyenjân puli hin yengiep. Siâ ito momerâk akto siâ ito lâuwâ akto siâ ito konok puli lugumbo giep. Hain yengim ikiye gem ariepl. ¹⁶ Akto luâk ito momerâk miep arekje aŋgi goangi âi mendo puli arekje puli olondo ito momerâk siâkâ miawakto 10 agep. ¹⁷ Akto luâk ito lâuwâ miep arekâ hainâk aŋgi goangi âi mem ito lâuwâkâ olondo ito imbât miawagep. ¹⁸ Dâ luâk puli ito konok miep arekje âmâ humoñaeet puli are mem ari lâm kendâm ain heambukto yiep.

¹⁹ Akto manmâ manmâ sop kâlewâk akto âi luâk yengât humoyeje are purik katmâ togoep. Togom âi luâklupje puli meyi are olop den hengemgowerâm agi. ²⁰ Akto luâk ito momerâk miep arekje puli siâkâ mem togo humoye are hin maganjep, “Luâk humo ulikjân gâje ito momerâk niñen arekje âiñe mem ito momerâk siâkâ yu meân.” dâep.

²¹ Hain dâmbo humoye arekje hin maganjep, “Gâ âi luâk âlepje. Gâje âlepje dondâ agen. Gâje âi mem hengemgom wan me wan bâlensiâ ire damunje akmâ hengemgoen aregât nâje wan me wan ire hârokgât damunje kat gektere kambiamne âlepje aktâp aregât herojie ak.” dâep. ²² Akto luâk ito lâuwâ miep arekje togom humoye are hin maganjep, “Ulikjân gâje puli niñen arekje âiñe mem ito lâuwâ siâkâ meân.” dâep.

²³ Hain dâmbo humoye arekje hin maganjep, “Gâ âi luâk âlepje. Gâje âlepje dondâ agen. Gâje âi mem hengemgom wan me wan bâlensiâ ire damunje akmâ hengemgoen. Aregât nâje gâ wan me wan dondâ iregât damunje kat gektere kambiamne âlepje aktâp

aregât gâ hainâk kambiamge heroje agâk.” dâep. ²⁴ Akto luâk ito konok miep arekje togom humoje hin maganep, “Luâk humo nâ gângât keige nângân. Gâ luâk kârikje. Luâk siâje âi kâmetmap are gâje hindâm om nemat. Akto hân siâ luâk siâje sot koanje panmap ain gâje sejgo orem om nemat. ²⁵ Hain akmât aregât gângât hamewakmâ puli ninjen ire mem arim lâm kendâm ain heambuktere yemap. Wan me wan ire gângât aregât meak.” dâep. ²⁶ Hain dâmbo humoje arekje hin maganep, “Gâ âi luâk bâleje. Gâ luâk konam. Akto luâk siâje kalam kâmelep ainba sot mem om nemat dât. Akto luâk siâje sot koanje panmap ainba sejgo orem om nemat dât. ²⁷ Aregât puli ire siâ waŋmenâ âi mendo puli siâkâ mendât dâine togomân âmâ are mendere ârândâj akbop.” dâep. ²⁸⁻²⁹ Akto damunyejande tembe lokolupne hin makyenjieg, “Luâk biknjande wan me wan dondâ memai amâ nâje dondâ siâkâ yenjewian. Dâ luâk siâje wan me wan getek memai amâ wan me wan bâlensiâ kinajbiap are meman aregât ito konok are mem luâk ito momerâk miep are waŋjet. ³⁰ Akto âi luâk konam are âmâ watbiâ ginjângen hândâkjân are geâk. Ain gembo luâk âmbâle bâleje indem kamboŋmâ manbai are olop manbai.” Luâk kembu arekje hain dâep.

Yesuje mem potat nenebiap.

³¹ Aregât lâuwâje makbe. Luâk akmâ geân nâ purik katbian sop ain pagalejân anjelolupne olop togom luâk âmbâle damunyeje akbian. ³² Akto lama damunyejande lama potatmâ biken katyekmâ nâniŋ biken katyekmâ akmap. Hain akmâ luâk âmbâle hârok enemnân mendugumbiâ mem potatmâ kâmot lâuwâ katyekbian. ³³ Lama are âmâ bâtne biken bungen katyekbian. Dâ nâniŋ are âmâ kanegen katyekbian. ³⁴ Hain akmâ damunyeje nâje luâk âmbâle bâtne bungen kinbai are hin dâm makyenjewian, “Ewene damun akmap arekje ulikjân hân himbim liunyelegewân bâtje bâije manman âlepje katyengiep are yenjimbo mem manmâ âgâm heroje akbai. ³⁵ Nâje sotgât mop agu agu mandere yeje sot om niŋ. Akto tugât nângâm mandere yeje tu niŋbiâ neân. Akto nâ kebia siâŋ gâtje ina yeje kewugu nekmâ emetyejân katnegi. ³⁶ Akto sâŋgum bâlâk mandere yeje sâŋgum niŋ. Akto kundat akmâ mandere togom nekmâ tân nuguyi. Akto humomolupnande kala busi kâlegen katnekbiâ tatere togom okotyeje nângâm tân nuguyi.” ³⁷ Hain dâre luâk âmbâle agak meme âlepjeâk akmâ manmai arekje den hâuje hin maknijbai, “Humo, gâ maktât amâ bo nângâen. Amuten gâje sotgât me tugât nângâmenâ giŋion? ³⁸ Akto amuten gâ luâk kebia siâŋ gâtje me sâŋgum bâlâk manmenâ ³⁹ me kala busi kâlegen tatmenâ me kundat akmâ manmenâ tân guguyion? Nen amâ hain siâ bo akgijion.” dâwai. ⁴⁰ Hain dâmbiâ damunyeje nâje hin makyenjewian, “Nângât kâmolân gâtje siâ yâkgât kotje bo tatâp are yeje tângoyi are amâ nâ tân nuguyi dop aktâp.” dâwian. ⁴¹ Hain dâm makyenjim benje luâk âmbâle bâtje kanegen tatbai are âmâ hin makyenjewian, “Ye luâk bâleje. Ekejet. Anutuje Niambi akto yâkgât anjelolupne kâlâwân katyekbian dâm kâlâp kalep ain manjet. ⁴² Nâje sotgât mop agu agu mandere yeje siâ bo om niŋ. Akto tugât nângâm mandere tu siâ bo hâgâm gutmâ niŋ. ⁴³ Akto nâ kebia siâŋ gâtje ina yeje kewugu nekmâ emetyejân bo âgâ katnegi. Akto sâŋgum bâlâk mandere yeje sâŋgum siâ bo niŋ. Akto nâ kundat agân me kala busi kâlegen katnekbiâ talân sop ain bo togom negi.” ⁴⁴ Hain dâre hin maknijbai, “Woe, amuten gâje sotgât me tugât nângâen me luâk kebia siâŋ gâtje me sâŋgum bâlâk manmenâ me kala busi kâlegen tatmenâ me kundat akmâ manmenâ âmâ bo tân guguyion?” dâwai. ⁴⁵ Hain dâmbiâ hin dâwian, “Yeje nângât kâmolân gâtje gegeje are bo tânyenjuyi âmâ yeje nâ hainâk bo tân nuguyi dop aktâp.” dâwian. ⁴⁶ Hain dâm watyektere kâlâwân arim hâk hilâlâm dondâje nângâm âgâwai. Dâ luâk âmbâle âlepje amâ kewugu yektere manman âlepjân manmâ âgâwai.” dâep.

¹ Yesu je den are hârok makmâ metem sop ain hoj bawalupje hin makyenjieg,
² “Nângâi. Hombaç kotje Pasowa aregât sop amâ hilâm lâuwâ akto miawakbiap. Ain luâk akmâ geân nâ lâwinânu nuguwaigât mem miawak nekbai.” dâep.

³ Akto sop ain sumbe kat kat luâk akto Israe yengât humomolupyeje arekje sumbe kat kat yengât humoyeje siâ kotje Kaipa aregât emelan mendugum ⁴ Yesu hiañgim mem kondene moâk dâm aregât yonâk magangi goangi agi. ⁵ Hain akmâ benje hin magangiyi, “Hombaç kâmboknjân ire hain bo akberen. Ageine luâk âmbâle dondâ kuk akbiâ bugâ humo miawakbopgât.” dâyi.

Âmbâi siâje Yesu tu higenje âlepje puliarje.

⁶ Yesu je Betania kepijan luâk siâ diwi bâleje agep kotje Simoj aregât emelan talep.
⁷ Emelan tato âmbâle siâje tu higenje ukenje hôpurâ pulije âgâ âgâje are mem yâkgâlân togoep. Togom tu higenje ukenje are Yesu sot nem tato ain yâkgât kautnjân kâiep. ⁸ Akto Yesugât hoj bawalupjande are ekmâ nângâmbiâ ârândâj bo akto hin magangi goangi agi, “Wangât tu higenje ukenje ire yân kâiâp? ⁹ Nenneje ire mem arim yengienje dâine luâk biknjande puli humoje puligombiâ puli are mem arim luâk umburuk yengiwâen ina.” dâyi. ¹⁰ Hain dâmbiâ Yesu je den are nângâm hin makyenjieg, “Wangât ye âmbâle iregât kaknjân umatje katâi? Hepunjet. Agak meme âlepje dondâ aknijndâp are nângandere âlepje aktâp. ¹¹ Luâk umburuk âmâ ye olop sop kâlep manbai. Dâ nâmâ ye olop sop kâlep bo manbian. ¹² Âmbâle irekje tu higenje hâknânu kâiâp ire âmâ sumân katnekbai aregât dopje aktâp. ¹³ Nâ den bunje makyenjire nângâjet. Hâanje hâanje âmâ den pat âlepje ire makyenjawai akto âmbâle irekje wan me wan aknijndâp irekje âkâ olowâk makbiâ yâkgât nângâwai.” dâep.

Yudasije Yesu hâkje tunmâ puli miep.

¹⁴ Akto sop ain hoj bawalupje keiân lâuwâ are yengât hut yeqâne gâtje siâ kotje Yudasi Karioto gâtje yâkje sumbe kat kat luâk yengât humomolupje yengâlân ariep.
¹⁵ Arim hin makyenjieg, “Yeje wan niybiâ âmâ nâje Yesu yâgâten tatberâp ain kewugu yekmâ arim ire dâm hekat yengire membai?” dâep. Hain dâmbo puli koanje 30 wani.
¹⁶ Akto sop ain âmâ yâkje keiye katmâ gain gain aktere Yesu menjet dâm aregât âi mem malep.

Yesu je luâklupje olop sot neyi.

¹⁷ Akto Pasowa hombaç aregât sop are miawakto hoj bawalupjande Yesu hin magangi, “Emet wanânu sot om katenje nemberen?” dâyi. ¹⁸ Hain dâmbiâ yâkje hin makyenjieg, “Ye Yerusalem âgâm âmâ ain luâk siâ ekmâ âmâ hin maganbei, “Tiksaje hin maktâp, “Emelâk nângât sop ewumâk aktâp gârâmâ nâ hoj bawalupne olop gângât emelan sot nemberen.” tiksa hain dâp.” dâwei.” Yesu je hain dâm makyenjim hunjgunyenjimbo ariyi. ¹⁹ Arim Yesu je magep hain akmâ sot songo are mem dumjân dumjân ketuguyi.

²⁰ Akto emet enjaine akto Yesu akto hoj bawalupje keiân lâuwâ olop sot nem tatmâ ²¹ yâkje hin makyenjieg, “Nâ makyenjire nângâjet. Yengât hutyenjân gâtje siâje nângât gasa kewugu yekto menekberâi.” dâep. ²² Hain dâmbo nângâm biwiyene umatje akto siâkâ ikiyeâk ikiyeâk hin magangi, “Amâ nâ mon?” dâyi. ²³ Dâmbiâ hin makyenjieg, “Luâk yu kondo konogân sot olop nemberet irekje nâ mem miawak nekberâp. ²⁴ Anutuje makto kulemgoyi aregât den bunje akberâpgât âlepje luâk akmâ geân nâ momberân. Gârâmâ luâk nâ mem miawak nekberâp are memejande bo miep dâine owâinje agarjbop. Amâ umatje humo miawaganbiap.” dâep. ²⁵ Hain dâmbo luâk kotje Yudasi Yesu mem miawagep arekje hin magajep, “Apo, nâmâ bo me?” dâmbo Yesu je hin magajep, “Amâ ya gugak maktât are.” dâep.

²⁶ Akto sot nem tatmâ Yesu je sot siâ mem Anutu mepainje mem âmâ munditmâ hoj bawalupje yengim hin makyenjieg, “Ire mem nejet. Ire âmâ nângât sunumne aregât dop.” dâep. ²⁷ Akto waij hôpurâ siâ mem Anutu mepainje mem âlepje dâm magajmâ kâim yengim hin makyenjieg, “Ye hârok tu ire mem nejet. ²⁸ Ire amâ Anutu

olop irakje dewatiakbaigât hepne amâ luâk âmbâle dondâ yâk yeñgât dosa bo agâkgât kâiwerân. ²⁹ Nâ hinje waij koanje bunje bo nemberân gârâmâ yân manmâ hâmbâi Anutuje lâuwâje damunyeje akberâm keiñe kato ain ye olop nem agak meme irakje akmâ heroje akbian.” dâep.

Yesuma Gesemane kalamân ariyi.

³⁰ Hain dâm makyenjimbo Anutugât kot mem agatmâ kep siâ membiâ bo akto arewa sopianmâ Oliwa gimbâjân âgâyi. ³¹ Âgâm ain hoj bawalupje hin makyenjieg, “Anutuje makyenjimbo kulemgoyi bikje hin tatâp.

Anutuje hin dâep, “Nâje lama damunyeje kondere mondo lama are awam akmâ kait akmâ metewai.”

Den pat bunje miawakto menekberâm togombiâ ye hamep akmâ hârok gem awam akmâ hanâk hanâk ariwerâi. ³² Akto nugumbiâ mondere han nugumbiâ momojânba agatmâ arim Galilaia hânân lâmyenjure Galilaia hânângen menduguwai.” dâep. ³³ Hain dâmbo Petoroje hin maganjep, “Gângât gasa togombiâ hamewakmâ ariwerâi me bo. Bo nângân. Dâ nâmâ bo hepun gekberân.” dâep. ³⁴ Hain dâmbo Yesu je hin maganjep, “Makgiñdere nângâ. Hândâk ujak gâne nângâ yâkgât kotje bo nângâman dâm makyenjimenâ âlâwu akto ainâk gokorok indewerâp.” dâep. ³⁵ Hain dâmbo Petoroje kârikje akmâ hin dâep, “Bo. Nâ gâ olowâk mombaet aregât hamep bo aktân. Akto nâ gângât kotge bo mem heambukberân.” dâep. Akto luâklupje hârok hain dâyi.

³⁶ Akto arewa arim kalam siâ kotje Gesemane ain ariyi. Ain arim Yesu je hin makyenjieg, “Ye in tatbiâ indâgen kinmâ Apo olop den magaŋgiweret.” dâmbo ain tali. ³⁷ Hain tatbiâ hutyerânbâ Petoro akto Sebedaiogât nanlogâtje meyekto bayi. Ba kinmâ biwiye umatje akto hin dâm makyenjieg, ³⁸ “Ye âmâ iren damun tatjet. Biwine umatje dondâ akto gain gain akberâm aregât tân nugum tatjet.” dâm makyenjieg.

³⁹ Makyenjim hepun yekmâ getek indâjânba hânân ge tatmâ Anutu hin maganjep, “Ewene ujak umatje miawak niŋberâm aktâp aregât bo niŋ dâm ulit giñdân. Gârâmâ gâne âmâ nângât han nângâ nângâne bo watben. Guge hange nângâ nângâge watben.” dâm maganjep. ⁴⁰ Hain dâm gutmâ yem tatbiâ yekmâ Petoro goaŋmâ hin maganjep, “Ye wangât asiŋ yendâi? Hinje hepun yektân ina pâlâmje yendâi. ⁴¹ Biwiyeñande âmâ laune lokowerâm aktâp. Dâ hâkyeñe âmâ konam aktâp aregât agak meme bâleñe arekje togom dop yeŋguwerâm akbopgât damun kinmâ Anutu ulilanjet.” dâep. ⁴² Hain dâm makyenjim purik katmâ bam lâuwâje hainâk Anutu maganjep, “Ewene, gain gain nângât? Ujak âi niŋen aregât makmenâ umatje miawak niŋâkgât nângât me? Hain nângâmenâ âlepje agâk.” dâm maganjep. ⁴³ Magaŋmâ purik katmâ hoj bawa âlâwu asingât dondâ nângâyi aregât asiŋ yembiâ yegep. ⁴⁴ Akto hepun yekmâ bam âlâwuje Anutu hainâk maganjep. ⁴⁵ Magaŋmâ metem purik katmâ yâk yeŋgâlân gutmâ hin makyenjieg, “Woe, wangât asiŋ yendâi? Bâin. Emelâk Anutuje ire miawak niŋbiapgât hñgun niŋdo luâk akmâ geâñ aregât galanande heninjâmâ gasalupne kewuguyekmâ togombo menekberâigât sop ewumâk aktâp. ⁴⁶ Gârâmâ bâin agatmâ indâre yekjet. Nângât halop hogoâi ina togoâi. Agatbiâ arim penâyeñgine.” dâep.

Gasaje Yesu meyi.

⁴⁷ Hain dâmbo kinbiâ ainâk indâgenba Yudasije luâk dondâ sumbe kat kat luâk are yeñgât humomolupyeye yeñgât kâmiti arekje hñgun yeñgimbiâ bugâ soj soj membiâ Yudasije kewugu yekto togoyi. ⁴⁸ Akto luâk gasa kewugu yekto togoyi are âmâ Yudasi Karioto gâtje luâk arekje gasa tirip katyengim hin makyenjieg, “Yesu are âmâ lokom mangandere ekmâ âmâ hikom mem arijet.” dâm makyenjim kewugu yekto tâwât bugâ me soj soj mem togoyi. ⁴⁹ Togom gasa are iŋgon kinbiâ Yudasije Yesugât enemjân âgâm Humone dâm lokom manganlep. ⁵⁰ Maŋgando Yesu je hin maganjep, “Gala, gâ wan me wan akniŋberâm togoât are akniŋmenâ miawagâk.” dâmbo gasa Yudasi olowâk togoyi arekje âgâ Yesu mem hikoyi. ⁵¹ Mem hikombiâ luâklupje yeñgâlân gâtje siâne tâwât mem oloŋmâ sumbe kat kat yeñgât humoyeñjet hoj bawaje siâ ondopjeâk kârâm

hârembo giep. ⁵² Hain akto Yesu je hin maganep, “Luâk siâne tâwâtje kuk akberâm mandâp amâ siâne tâwâtjeak kârâmbo mombiap. ⁵³ Gâ bo nângât. Nâne âlepje Ewene magajndere dâine âlepje yâkne anjelolupje dondâ niñdo tân nuguwâi. ⁵⁴ Gârâmâ nâne hain aktân dâine Anutuje nune mombian dâm makyengimbo kulemgoyi denje are bunje bo akbop.” dâep. ⁵⁵ Akto sop ainâk Yesu je luâk kâmot togoji are hin makyengiep, “Ye tâwât bugâ lokom togoâi ire nâ me luâk kâmburâ siâ aganberâm togoâi? Nâ hilâmje hilâmje sumbe kat kat emetjân kinmâ den pat makyengiman. Sop ain menekbâi gâten. ⁵⁶ Anutuje hârok nângâm makyengimbo kulemgoyi are yendâp are bunje miawagâkgât hinje menekjet.” dâmbo hoj bawalupnjande hamep akmâ hepunmâ gem awam agi.

Yesu den âiân kali.

⁵⁷ Akto Yesu mem sumbe kat kat are yengât humoyerje kotje Kaipa yâkgâlân ariyi. Ain arimbiâ Mosegât den kepikmâ hekatyengimini are akto Yuda yengât kâmiti hainâk ain mendugum kili. ⁵⁸ Luâklupje hamewakmâ arimbiâ Petoroje konok purik katmâ yonjâk haminjângen yonjâk wavyekmâ togom emet kili aregât ginjâンba ba sombeimân kilep. Bam âmâ luâk humo aregât tembe lokolupje yengât hutyejân tatmâ wan me wan aganberâi are ekberâm talep. ⁵⁹ Tato sumbe kat kat luâk yâk yengât humoyerje akto Yudagât humomolupyene arekje luâk niñjande Yesugât agak meme are nângâp are makto kone dâm lâmgom kili. ⁶⁰ Hain akmâ luâk dondâne hiajgim den aŋgâ hogom togo hâkjân hâkjân agi. Akto denyeje aregât keiye nângâmbiâ Yesu kombiâ mombiapgât dop bo agep. ⁶¹ Akto bâiye luâk lâuwâ siâ togom hin dâm hiajiat, “Luâk irekje hin makto nângâyiot, “Nâne Anutugât sumbe kat kat emetje ire gagaim patakore awam akmâ yendo hilâm âlâwu kâlegen nunak mem metewom.” dâep.” dâyat. ⁶² Akto sumbe kat katyengât kautjande hutyejânba agatmâ kinmâ Yesu hin maganep, “Gâ wangât den hâu je siâ bo maknengiât? Den aŋgâ aŋgâ hogom togo hâkgân hâkgân aktâi iregât nângâmenâ ârândârj aktâp me bo? Gain gain maknengimenâ nângâne?” dâep. ⁶³ Hain dâm magando Yesu je den hâu je bo magajmâ denje nângâk kilep. Akto humoyerje arekje totokomâk hin maganep, “Bâin, Anutu manman kârikje amboje yâkgât metejân kinden aregât makgijndere maknengi. Gâ Anutuje nanje hujgun ando gewiap dâmaen are me siâ?” dâep. ⁶⁴ Hain dâmbo Yesu je hin dâep, “Amâ gâne ya maktât are. Aregât ye hârok hin makyengiwe. Ewenaet enemjân manman aregât luâk akmâ geân nâ himbimâンba hamandat kakjân gem âmâ hârok damunyeje akbian. Ain âmâ nekbai.” dâep. ⁶⁵ Hain dâmbo humoyerje arekje den are nângâm biwiye kâlâp akto aregât ikiye sângumje mem duwatomâ galalupje hin makyengiep, “Bâin, siâne siâ siârâm akbiâ den âi humo membâen. ⁶⁶ Luâk ire âmâ Anutugât kotje mem bâlimbo nângâen aregât ye gain gain nângâi?” dâep. Hain dâmbo luâk âmbâle mendugum kili arekje Yesugât hin dâyi, “Emelâk bugâgât pat aktâp aregât moâk.” dâyi. ⁶⁷ Hain dâm enemjân tâwutkoyi. Akto bikjande ondopje kom hogom hin magaji, ⁶⁸ “Anutuje hujgun niñdo geân dâmat aregât bunje akto amâ aregât kârikjân konmâ ondopje hogoâp aregât kotje kon.” dâyi.

Petoroje Yesugât muney agep.

⁶⁹ Akto Petoro iñgon emet aregât ginjâن tato ainâk hoj âmbâle siâne ekmâ hin dâm maganep, “Gâ Yesu olop Galilaia hânâñ maliat are me?” dâep. ⁷⁰ Hain dâmbo luâk hârok dewunyenjân are bo nângâñ dâm hin magep, “Nâ luâk kondât are bo nângâñdâñ. Akto den maktât aregât keiye bo nângâñ.” dâep. ⁷¹ Hain dâm arim âmâ sombeim ginjâñ kindo âmbâle siâne ekmâ luâk âmbâle ain kili are hin makyengiep, “Woe, luâk ire amâ Yesu Nasarete gâtje yâk olop manmandat are.” dâep. ⁷² Hain dâmbo hin magep, “Nâ Anutugât metejân den bunje makgijndere nângâ. Nâ luâk are bo nângâñ.” dâep. ⁷³ Hain dâm getek ba kindo luâk enemjân kili arekje Petoro hin magaji, “Yesu âmâ Galilaia hânâñ gâtje. Gâ den maktât are âmâ Galilaiaje makmai han hainâñgen maktât aregât gâmâ Yesu olop mali areyengâlân gâtje.” dâm magaji. ⁷⁴ Hain dâmbiâ Petoroje kârikje akmâ hin dâep, “Woe, hinje heyengiwerâñ âmâ benje Anutuje nugumbo momberâñ aregât makyengire nângâjet. Nâ yene luâk kotje kondâi are bo ekman.” dâep. Hain dâmbo

arekjeak gokorok indiep. ⁷⁵ Indembo nāngām Yesu je den hin magajep are hanjān ga miawagep, “Gâ gokorok bo indemboâk nāngâ yâk bo nāngâ ajman dâmenâ âlâwu akbiap.” dâep are hanjān ga togombo nāngām dondâ indiep.

27

Yudasije hip meagep.

¹ Akto emet haujdo sumbe kat kat yengât humoyeje akto Israe yengât kâmiti arekje Yesu kombiâ mombiapgât den magangi goangi agi. ² Hain akmâ tâkye hikom mem kiap kotje Pilatogâlân ariyi. Ain arim wanjiâ tembe lokolupnjande kala busi kâlegen kali.

³ Akto luâk kotje Yudasije Yesugât gasa kewugu yekto meyi arekje Yesu kondenje moâk dâm kili are yekmâ hanje purik kato puli koaje 30 wañi are mem purik katmâ arim sumbe kat kat yengât humomo akto kâmiti hin makyengiep, ⁴ “Nâje Yesu dosanje bo ina bâleje agajdere mem kombiâ momberâp aregât dosa humo aktân.” dâmbo hin magaji, “Maktât are amâ gângât dosa aregât guge hengem guguwiap.” dâyi. ⁵ Hain dâmbiâ biwiye bâlimbo puli koaje are sumbe kat kat emetnjân ain pando hânâ gembo sopanmâ ari ikiye hikoagep. ⁶ Akto sumbe kat kat luâk yengât humomolupyenjande puli koaje are pitim mem hin dâyi, ⁷ “Puli ire amâ luâk moâkgât puli kat katje ina emet iregât katenje bo ârândâj akberâp. Aregât gain gain akberen?” dâm magangi goangi akmâ puli arekje luâk siâ umbâ ketugumap yâkgât kalam siâ puligoyi. Hân are puligom hin dâyi, “Hân ire amâ hin akbiap. Luâk kâlewângenba togom manmâ mombai are in hanyenguwaen.” dâmbiâ hain arekje bunje agep. ⁸ Hain akmâ hân aregât kotje Hepgât hân koli. Akto kot are hinje hainâk yendâp. ⁹ Hain aregât benje Anutuje uliknjân makto Propete siâ kotje Yeremiaje hin kulemgoep, “Israe luâk siâ moâkgât puli koaje 30 gasanje wanjai. ¹⁰ Hain katbiâ puli are purik kato mem luâk siâ umbâ ketugumap yâkgât kalam puligowai. Are âmâ Humoje maknijep.” dâm kulemgoep. Den are bunje miawakto sumbe kat kat luâk akto kâmiti arekje kalam are puligoyi.

Kiapje Yesu moâkgât makmâ hâriepl

¹¹ Akto sop ain Yesu je kiap kotje Pilato yâkgât enemjân kindo hin aikoep, “Yuda yengât luâk humoyeje are gâ me?” dâmbo hin dâep, “Amâ gâje ya maktât are.” dâep.

¹² Akto luâkje Yesu meyi arekje den aŋgâ aŋgâ hogom hâkjân hâkjân agi. Hain akbiâ den hâuje siâ bo makmâ yânâk kilep. ¹³ Hain akto Pilatone Yesu hin magajep, “Nângâ. Den aŋgâ aŋgâ hogom togo hâkgân hâkgân aktâi aregât gâ den hâuje siâ wangât bo makmâ kindât?” dâep. ¹⁴ Hain dâmbo Yesu je den hâuje bo makmâ yânâk kilep. Kindo Pilatone den hâuje bo magep aregât nângâmbo bimbiâk agep.

¹⁵ Akto sop ain Pasowa hombaj aregât kala busi kâlegen gâtje aregât ukenyejaet akmâ kotje konbiâ are watmâ akminep. ¹⁶ Aregât Pilatone nângâm Yesu me bâleje luâk siâ kotje Baraba are watere yânjângen ariâk dâm malep. ¹⁷⁻¹⁸ Akto Pilatone hingât nângâm, “Sumbe kat kat are yengât humomolupyenjande, “Luâk âmbâle hârokje Yesugât kotje mem agatbiâ nengât kotnenje gewop.” dâm nângâmbiâ bâlimbo aregât mem nângâlân togoâi.” dâm nângâm aregât hin makyengiep, “Niже Baraba me Yesu Anutuje hñgun ando giep dâmai are watere yengâlân geâkgât nângâi?” dâep. ¹⁹ Akto Pilatone ainâk tatmâ den siâ siâ nângâm hengemgom kilep ainâk âmbenjande yâkgât den katmâ hin magep, “Nâ asinjân giwit siâ Yesu ekmâ hengemgom hanoko aktân aregât Yesu dosanje bo are bâleje bo agajben.” dâep. ²⁰ A hârok nângâm hengemgom tato âmâ sumbe kat kat are yengât humomolupyenjande kâmiti luâk âmbâle are hanyenjân gem wâragi. Akto hin makyengiyi, “Konmâ wârakbiâkâ Pilatone Baraba hepundo gembo âkâ tembe lokolupnjande Yesu kombiâ moâk.” dâyi. ²¹ Hain dâmbiâ Pilatone lâuwârje hin makyengiep, “Ye luâk lâuwâ ire yâk hutyetjân niже hepundere geâkgât nângâi?” dâmbo hin dâyi, “Baraba.” dâmbiâ hin makyengiep, ²² “Dâ Yesu Anutuje hñgun ando giep dâmai ire amâ gain agajberângât nângâi?” dâmbo hârokje hin dâyi, “Lâwinâk kombiâ moâk.” dâyi. ²³ Hain dâmbiâ hin makyengiep, “Woe, keiye wangât akto bâleje wan

agep aregât kombiâ moâk dâi.” dâep. Hain dâmbo hin dâyi, “Hanâk lâwinân kombiâ moâk.” dâm wâragi. ²⁴ Pilatoje mem mulunyekto den gulip milip dondâ akbiâ ekmâ nângâm dâmbo tu hâgâm wañbiâ yâk yengât dewunyenjân bâtje pulim hin magep, “Luâk dosa bâlak manmap iregât dosanje nângâlân bo hâtikowiap. Yerjeak hejgemgojet.” ²⁵ Hain dâmbo dâyi, “Kombiâ momberâp aregât dosa amâ nengâlân akto nengât nan baratlupnenje yengâlân miawakmâ âgâwiap.” dâyi. ²⁶ Hain dâmbiâ Pilatoje Baraba hepundo yâk yengâlân giep. Dâ tembe loko makyengimbo Yesu âmâ bugâne kombiâ hâk hilâlâm nângâmbo lâwinân kondenje moâk dâm mem ariyi.

Tembe lokoje Yesu kom hâk hilâlâm wani.

²⁷ Akto tembe lokoje Yesu mem kiap humogât kala busi kêlegen mem âgâyi. Mem âgâm tembe loko hârogâk yengonbiâ togoji. ²⁸ Togombiâ den hembalik mângim hin dâyi, “Woe, luâk humo.” dâm girinjamâ sângum gilâm siâ luâk kembuje lalakmai hain are lalañmâ ²⁹ tâk dâtâ dâtâ siâje irimut ketugum kautjân kaunjanji. Akto kâro siâ bâtje bungen katbiâ miep. Hain mendo togo enemjân pâwutyeje ligim katmâ hin dâyi, “Woe, Yuda yengât luâk kembuyeje.” dâm hiañgim girinjanji. ³⁰ Hain dâm tâwutkom kâro arekje kautjân oreyi. ³¹ Hain akmâ sângum gilâm are hilojmâ ikiye sângum lalañmâ lâwinân komberâm mem ariyi.

Yesu lâwin parâjân koyi.

³² Mem arim dâwân luâk siâ egi are kotje Simoñ Kirene hânân gâtje wârakmâ tatbiâ Yesugât lâwin are lokombo ariyi. ³³ Arim hân siâ kotje Goligata aregât den purikje âmâ kaut hagitje ain ariyi. ³⁴ Arim âmâ waij akto biwi gulip tu kâim mendugum wañbiâ getek nem nângâm borâep. ³⁵ Akto lâwinân kom mem anuñbiâ kindo sângumje memberâm koteje kulemgom koteje umbân panbiâ gembo bâtyeje panbiâ gembo kot siâ mem olojbiâ luâk kotje miawagep arekje Yesugât sângum are meyi. ³⁶ Akto ain tatmâ Yesugât damun kili. ³⁷ Akto kom kautjân lâwin ulikjân kulem kulemgoyi aregât keiye hin, “Ire âmâ Yuda yengât luâk kembu.” ³⁸ Akto bugâ koko kâmburâ lâuwâ siâ Yesugât gasomje biken biken lâwinân yetkuyi. ³⁹ Akto luâk âmbâle gam ariyi arekje Yesugât den hilit balit agajmâ hin dâyi, ⁴⁰ “Woe, gâje hin dâmat, “Sumbe emetje gagaim hilâm âlâwu kêlegen lâuwâje ketuguwian.” dâmat aregât kârikje akmâ lâwinânba ge. Gemenâ benje gâ bunje Anutugât nanje dâweren.” dâyi. ⁴¹ Akto sumbe kat kat are yengât humomolupyene akto Mosegât den kârikje makyengimini arekje hainâk den hilit balit agajmâ hin dâyi, ⁴² “Luâk angâ âmâ tân yengumap. Dâ ikiye âmâ wangât bo tânaguâp? Akto Israe nengât kembu dâmap inarekje lâwinânba gembo ekmâ amâ den are bunje dâm nângâweren. ⁴³ Akto, “Nâmâ Anutugât nanje aregât tân nuguwiap nângân.” dâmap aregât Anutuje tângombo lâwinânba gembo bunje dâweren.” dâyi. ⁴⁴ Hain dâmbiâ luâk bâleje lâuwâ biken biken lâwinân yetkum hikoyelegi areâkâ hainâk den bâleje magajiat.

Yesu moep.

⁴⁵ Akto hilâm tânâmjân ainâk hândâk humo dâgâm yendo engaine agep. ⁴⁶ Engaine akto Yesu je ikijaet denân kot hin kolep, “Eli Eli lama sabaktani?” dâep. Aregât purikje amâ, Humone wangât hepun nektât? ⁴⁷ Akto luâk kili bikjande den are nângâm hilip koyi aregât hin dâyi, “Âure nângânet. Elia kondâp.” dâyi. ⁴⁸ Hain dâmbiâ siâje pârigim arim sângum papaje siâ kâroân bigeim bigeim waij ñasukjân panmâ mem neâk dâm Yesugât launjân katmâ kilep. ⁴⁹ Hain akto galalupjande hin magaji, “Hepun. Elianje bunje himbimâna gem tângombo lâwinânba gewerâp me bo aregât ekmâ kinne.” dâyi. ⁵⁰ Hain dâmbiâ Yesu je lâuwâje kârikjeâk kambojmâ ainâk moep.

⁵¹ Mondo ainâk sângum sumbe kat kat emetjân kimminep ina tânâmjânba duwalakmâ hâreagep. Hain akto wârij humo mendo kât humomo hogo agep. ⁵² Akto sum bikje kepik akto Anutugât luâk âmbâle ulikjân moyi are yengâlânba dondâje agatmâ bam guli. ⁵³ Sum hepunmâ agatmâ âmâ benje Yesu agalep sop ain Yerusalem kepian arimbiâ luâk âmbâle dondâje yegi. ⁵⁴ Akto Yesu moep sop ain tembe loko humoyerje siâ akto

Yesu damunje akmâ kili arekje wârij humo are nângâm akto wan me wan miawagep are ekmâ hamep keirâk akmâ hin magi, “Woe, luâk ire amâ Anutugât nanje bundâk.” dâyi.

⁵⁵ Akto âmbâle bikje ain kili arekje getek kâlewânâk kinmâ egi arekje Galilaia hânânbâ Yesugât hoj bawa akbiâ olop mali. ⁵⁶ Areyengât hutyejân gâtje amâ kotejene hin, Maria Madala kepijan gâtje akto Maria siâ âmâ Yakobo siâ akto Yose yâk yetgât memeyetje akto âmbâle siâ Sebedaiogât nanlogâtje yetgât memeyetje.

Yesu hangoyi.

⁵⁷ Akto emet dâgâwerâm akto puli sikumdâ luâk siâ Yesu nângajmai yenjâlân gâtje Arimataia kepijan gâtje kotje Yosepe are togoep. ⁵⁸ Arekje togom Pilato hin aikoep, “Gain nângât? Yesugât hâkje mem arim hangowerân. Âlepje me?” dâmbo Pilatorje âlepje dâm tembe loko makyengimbo bam Yesugât hâkje lâwinân ba mem gutmâ Yosepe wanji. ⁵⁹ Wanbiâ mem bam sângumje kau kau siâ mem Yesugât hâkje are katipkoep. ⁶⁰ Hain akmâ mem ari kât dâpje parâ parâ siân Yosepeje mondere in han nuguwai dâm kendâep ain katmâ kât humo siâje hâkokombo tigiep. Hain hâkokombo tigimbo Yosepe Arimataia gâtje ariep. ⁶¹ Akto Maria Madala gâtje akto Maria siâ are olop Yosepeje Yesu kât dâpjân kato talep ain taliat.

⁶² Akto emet haujdo Sarere akto sumbe kat kat are yengât humomolupyeje akto Parisaio luâk arekje Pilatogâlân ariyi. ⁶³ Arim hin maganji, “Humonenje, Yesugât ulit gjindenje gain nângât? Yesu hiangi luâk arekje malep sop ain den siâ hin magep, “Nugumbiâ mondere han nugumbiâ hilâm âlâwu akto ain âmâ momojânba golâ akmâ agatbian.” dâep. ⁶⁴ Hain gârâmâ gâje tembe lokolupge bikje makyengimenâ sum dâpje are gisapkom hejgemgombiâ kindo hilâm âlâwu bo akbiap. Ageine hoj bawalupjande togo hâkje are lokom ari siângen hangom luâk âmbâle makyengim, “Emelâk sumânba agalep.” dâmbiâ sum pum are ekmâ bunje dâmbiâ hiangi den arekje sambelem arim âmâ ulik gulik ewangirop.” dâyi. ⁶⁵ Hain dâmbiâ Pilatorje hin makyengiep, “Yerje nângât tembe lokolupne bikje meyekbiâ arim yeneak maktâi hain akmâ sum dâpje are tigim golâk tatmâ damunje akmâ kinbei.” dâep. ⁶⁶ Akto arim sum dâpje are tigim hejgemgombiâ tembe loko bikje kât aregât damun kili.

28

Yesu agalep.

¹ Akto Sarere bo akto emet haujdo Sonda hândâktâk Maria Madala gâtje akto Maria siâ arekje sumângen ariyat. ² Akto ainâk wârij humo miep. Akto Humogât ajelo siâje himbimânba gem kât humo are hâkokombo arimbo âgâ kaknjân talep. ³ Akto ajelo aregât enem dewunje pagaleje akto sângumje kau kau hainare agep. ⁴ Hain akto tembe loko ain kili arekje yâkgât hamewakmâ ongâyeye hogombo sân sân mem ge hân tete luâk momojande yemai hain yezi. ⁵ Akto ajelo arekje âmbâle lâuwâ are hin makyetkiep, “Yet âmâ bo hamep aget. Yet Yesu lâwinân koyi are ekberâm togoatgât nângân. ⁶ Yâk in bo yendâp. Yâk uliknjân magep hain akmâ emelâk agatâp. Yet gutmâ gewâkje ire egét. ⁷ Ire ekmâ nângâm hejgemgom âmâ benje dowâk arim hoj bawalupje iregât makyengiet. Akto siâ hin makyetkire nângâet. Yâk emelâk Galilaia hânân yâkje soj ariwerâm ariâp gârâmâ ye aregen arim ekbei.” dâep. ⁸ Hain dâmbo âmbâle lâuwâ arekje hamep agiat. Dâ biwiyetjande heroje humo agiat. Hain akmâ sum are hepumâ hoj bawalupje makyengiwerâm pârigim kepiangen ariyat. ⁹ Akto Yesu je dâwân yelemkâ hin makyetkiep, “Âmbâi lâuwâ.” dâep. Akto âmbâi lâuwâ arekje enemjân bam ge hânân tatmâ keinjân mem heroje agiat. ¹⁰ Hain akbela Yesu je hin makyetkiep, “Yet bo hamewakmâ âmâ arim nângât galalupne are makyengimbela Galilaia hânân ariwei. Arimbiâ nâmâ ain arire nekbai.” dâep.

¹¹ Akto âmbâi lâuwâ are dâwân arim manbela tembe loko sum damunje kili arekje kepija humoân ariyi. Arim wan me wan miawagep aregât den pat are sumbe kat

kat luâk yengât humomolupyene are makyenjiyi. ¹² Akto sumbe kat kat yengât luâk humomolupyene akto kâmiti luâk arekje yeneâk mendugum den magangi goangi akmâ tembe loko are puli dondâ yengiyi. ¹³ Hain akmâ hin makyenjiyi, “Ye âmâ hin makbei, “Nen asij pâlâmje yem mandenje Yesugât hoj bawalupjande hândâgân togom hâkje are petâm lokom ari siângen hangoyi.” dâwei. ¹⁴ Dâ kiap Pilato arekje den ire nângâmbo âmâ nenje den siâ maganjenje ye hin me hain bo akyengiwiap.” dâyi. ¹⁵ Hain dâmbiâ tembe loko arekje puli mem yâkje den makyenjiyi are watmâ hain agi. Akto den pat hiangi arekje Yuda luâk yengâlân sambelem metiep. Aregât Yuda luâkje den are hinje hainâk makmâ manmai.

Yesuje aposolo miti âi yengiep.

¹⁶ Akto hoj bawalupje keiân konok yeneâk Galilaia hânâan ariyi. Arim gimbâne siâ ain togowei dâm Yesuje tirip katyengiep gimbâne ain togoyi. ¹⁷ Togom Yesu ekmâ heroje agi. Bikjande nângajmâ âmâ kotje konmâ nângâmbiâ humo agep. Dâ yâk yengât bikjande âmâ nângâ nângâyeje lâuwâ âlâwu agep. ¹⁸ Akto Yesu enim yeqân gutmâ kinmâ hin makyenjiep, “Anutu Ewenande meme akniido hân himbim me wan me wan hârok damunyerje akmâ manmâ âgâwian. ¹⁹ Aregât ye arim luâk âmbâle hârok hânje hânje manbai are makyenjimiâ bikjande biwiyeje nângâlân katbai are mem tuân katyekbei. Ewene akto nâ akto Heak nen konokgât akten aregât kotnenje konok are konmâ tuân katyekbei. ²⁰ Hain akmâ benje wan me wan den kârikje makyenjîan are hârok makmâ miawakmâ metewei. Dâ âi ire âlepje agâkgât nâje hokboâk hokboâk tânyenjuwian. Hain akmâ tân yengum manmâ âgâre sop bo akbiap.” dâep.

Yesugât den pat Marekorje kulemgoep

Yohaneye âi keije kalep.

¹ Yesu Kristo Anutugât nanje yâkgât den pat âlepje aregât keije amâ hin. ² Propete siâ kotje Yesaia, yâkje den hinâk kulemgoep,

Nune hoj bawane magajmâ hungun ajdere laune lokom gângât uliknjân akgijmâ dâp hengemgo ginbiap. ³ Hân pumângen manmâ luâk hin makyengim manbiap, “Kembu Humo togowiapgât dâp megatbei. Gimbañe ukuleje me kundet kokojé hâgâm kigilkmâ ârândâj ketugumbiâ dâp huraguâk.”

Yesaiaje hain kulemgoep aregât bunje akto Yohane togoep. ⁴ Togom tuân katyekberâm keije katmâ hân pumângen arimbo luâk âmbâle togombiâ hin makyengiep, “Bâlenjeyeje makmâ miawakbiâ âmâ Humoje are ekmâ dosayeje bo akyengiâk dâmbo bo akyengimbo tu puli yenjiwe.” dâep. ⁵ Hain dâmbo hân humo siâ kotje Yudaia aregât ambolupje dondâ akto kepia siâ kotje Yerusalem are ambolupje dondâ arekje yâkgâlân togom bâlenjeyeje makmâ miawakbiâ Yohaneye Yodaj tuân katyegep. ⁶ Yohane hâk pekeje yo hâkje akto tâkje pâjnâlalagep akto sotje kendemuñ akto mumak koanje neminep. ⁷ Hain akmâ hin dâminep, “Hâmbâi luâk siâ togom penâniido nâ yânje akmâ yâkgât ito goliandere ârândâj bo akbop. ⁸ Akto nânje âmâ tu yânje puli yektân. Dâ yâkje âmâ Heakje magando kaut yenjân Meyekbiap.” Yohaneye Humogât hain dâep.

⁹ Sop ainâk Yesu Nasarete kepianta Galilaia hânân togombo Yohaneye Yodaj tuân mem puliep. ¹⁰ Hain akto Yesu je tu hepunmâ gambo âmâ ainâk himbim dâpje pâroj âgâmbo Anutugât Heakje arekje kembâ akmâ gem gem Yesugât kautnjân mendo egep. ¹¹ Akto himbimânta Anutuje hin magajep, “Gâ nângât nanne, nânje gekmâ ukenje aktân. Akto biwine heroje aktâp.” dâep. ¹² Himbimânta den hain dâmbo ainâk Anutugât Heakjande Yesu kewugumbo hân kamitnjâgen ariep. ¹³ Arimbo ain hândâk hilâm 40 mando sinduk baniara bâleje areyengât humo yeje arekje bâliâk dâm magajmâ biwije dop kom hiañgiep. Hiañgim mando Yesu je kârikje akmâ malep. Kârikje akmâ halângen yo yenjât hânân mando ajelo arekje tângoyi.

Yesu je luâklupje imbât yenjonep.

¹⁴ Akto Yohane kala busi katbiâ mando âmâ Yesu je Galilaia hânân togom Anutugât den pat âlepje are makyengiep, ¹⁵ “Anutuje damunyeje akbiapgât sop tâlâguâp aregât bâlenjeyeje makmâ miawakmâ hamianjmâ den pat âlepje ire nângâjet.” hain dâm makyengiep.

¹⁶ Den heroje are makmâ bam arim Galilaia bâtgum ginjân arim luâk emi teu lâuwâ Anderea akto Simoj yelegep. Yâk ijan âi meme luâk aregât bâtgumâñ ñalu ñalu yetje panmâ kiliat. ¹⁷ Âi are mem kinbela Yesu je hin dâm makyengiep, “Gaet. Gambela nâ olop manne. Iñangât âi mem mandat are hepunbela nânje luâk yengâlân âi membiandatgât âi hekat yetkiwe.” dâmbo ¹⁸ ainâk âi are hepunbela Yesu olop ariyi. ¹⁹ Akto Yesu je baine luâk kotje Yeweri aregât narlogâtje Yakobo akto Yohane kinbela yelegep. Yelekto yâk wañgan tatmâ iñangât ito yetje hâreagep are parutmâ hengemgom tatbela yelemâ yetkolep. ²⁰ Yetkondo nângâm eweyetje Sebedao are akto âi luâklupje wañgan tatbiâ hepun yekmâ Yesu olop manbaet dâmbela Yesu olop ariyi.

Yesu je Niambi walep.

²¹ Akto yâkje Kapanaum kepiant arimbiâ hilâm âi bo meme sopje Sarere akto Yesu je kepiant aregât den opmânjân âgâmbo hoj bawalupje akto kepia ambolupje âgâmbiâ den pat âlepje are makyengiep. ²² Makyengimbo luâk âmbâle arekje nângâm bâtyeje dâtyenjân igim kinmâ hin dâyi, “Nengâlân gâtje den kârikje hekat nengi nengi luâkje maknengimbiâ âmâ nângâenje porap porap akmap. Dâ den amboje irekje âmâ maknengimbo nângâenje ârândâj aktâp.” dâyi. ²³ Hain dâm kinbiâ den opmânjân are

luâk siâ sinduk baniara bâlejande mângeip siâje kambojmâ hin dâep, ²⁴ “Yesu Nasarete kepian gâtje gângât patge nânğân. Gâ Anutugât luâk âlepje manmat. Anutuje hunjunginjido togoen gârâmâ hilip nenguwerâm togoen mon?” dâep. ²⁵ Hain dâmbo Yesu je sinduk baniara bâleje are hin maganep, “Den bo ak. Luâk ire hepunmâ ari.” dâmbo ²⁶ sinduk baniara arekje kambojmâ luâk are hâkje humoâk mem duwuj ketugum panmâ hepunmâ ariep. ²⁷ Arimbo luâk âmbâle den opmânnjân tali arekje ongâyeje hogombo magangi goangi akmâ hin dâyi, “Yei, imâ wan arekjaet siâ? Imâ pat âlep den keiye angâ. Luâk irekje kârikjenje olop sinduk baniara bâleje makyengimbo arekje gai launje lokomai.” dâyi. ²⁸ Hain dâm aregât luâk âmbâle hârokje magangim arimbâ Yesugât pat arekje sambelem Galilaia hân hârok ârândâj agep.

Yesu je dâmbo Petoro hewonje âlepje agep.

²⁹ Akto den opmânnjânba gem Yakobo akto Yohane olop arim âmâ ainâk Simon akto Anderea yetgât emelan âgâyî. ³⁰ Akto Simoñgât hewonje hâkje kâláp akto kundat humo akmâ yiep. Hain akmâ yendo ainâk Yesu aregât maganji. ³¹ Maganjiâ Yesu je ba bâtnjân mem agalep. Hain akto ainâk hâkje sândugembo kundat hepundo sot om yeنجiep.

Yesu je dâmbo luâk âmbâle dondâ âlepje agi.

³² Emet dâgâmbo kepia ambolupnjande kundatdâ me sinduk baniara bâlejande meyegi are meyekmâ arim ³³ Yesu je emet talep aregât hârgi ginnjân mendugu yekmâ kili. ³⁴ Akto Yesu je kundatdâ keiye keiye mem âlepje ketuguyegep. Akto luâk sinduk baniara bâlejande meyekmai are sinduk yeje wavyekto ariyi. Sinduk baniara je yâkgât keiye nânğâygât makbâi aregât makmâ hâreyenjieg.

Yesu je Galilaia hân humo aregât kepia hârok manmâ makyengim malep.

³⁵ Akto emet boâk haundo hândâkjân Yesu agatmâ kepia are hepunmâ hân pumângen arim Anutu maganep. ³⁶ Magando Simon galarâje agatmâ ekbiâ bo akto yâgâten ariâp dâm undâgâlajmâ ariyi. ³⁷ Arim ekmâ, “Luâk âmbâle biwirâje undâgât gjindâi.” dâyi. ³⁸ Hain dâmbiâ hin makyengiep, “Nâje den âlepje makyengiwerâm aktere kepia siâ siâ ewumâk ewumâk ariwaen. Nâ ai ire memberâm togoân aregât kepia ewumâk ewumâk ariwaen.” dâep. ³⁹ Akto Galilaia hân humo aregât kepia hârok manmâ den opmânnje ârândâj âgâm den pat âlepje are mem makyengim malep. Hain manmâ sinduk baniara bâleje wavyekmâ malep.

Yesu je dâmbo hâk bâle bo agep.

⁴⁰ Luâk diwi kârikjenje miawaganjo malep siâje Yesugâlân arim pâwutje ligim katmâ ulilajmâ hin dâep, “Yesu gâje kundatdâ yekmâ âlepje akjet dâmenâ âlepje akmai. Aregât nânğât gain gain nânğât?” dâep. ⁴¹ Hain dâmbo Yesu je han kalem bâtgumjaet akmâ okotje nânğâm bâtje hâkjân katmâ hin maganep, “Nânğâ gjindâi aregât diwige pandagâk.” dâmbo ⁴² ainâk diwije pandakto hâkje âlepje agep. ⁴³ Akto ainâk luâk are hunjunañmâ hin maganep, “Nânğât? Gâje iregât pat bo makyengiwen.” ⁴⁴ Dâ Moseje hin dâep, “Gângât kundat bo akto sumbe kat kat luâk gâlân arimenâ gekmâ diwige emelâk pandak gjindâp aregât sumbe o dâm makgindo songo wajmenâ ombiap. Akto ainba luâk âmbâle hârok sumbe kat kat luâk arekje makyengimbo nânğâmbiâ âmâ hutyenjân âlepje manben.” Moseje hain dâep aregât den are lokowen. Akto diwi bo akgindâp aregât pat bo makyengiwen.” dâep. ⁴⁵ Hain dâep are bonângâm arim makyengim malep. Makyengimbo den arekje sambelem ariep. Ariepgât Yesu je kepia humoâñ arimbo luâk âmbâle dondâ gam turuj anbiâ, “Gain gain akbian.” dâm aregât kepia tungunjâñgen malep. Akto ain luâk âmbâle bikenba bikenba Yesugâlân togoyi.

Yesu je luâk bâtje keiye kârigem malep are hengemgoep.

¹ Yesu je hilâm siâñ purik katmâ Kapanaum kepian arim emetjân âgâep. Akto yâkgât den pat arekje sambelem arimbo kepia aregât ambolupnjande nânğâm yâkgâlân togoyi.

² Togom luâk âmbâle dondâje emet kâlegen tatmâ hângi gisapkoyi. Hain akbiâ den pat âlepje are makyenjieg. ³ Akto luâk imbât akmâ luâk siâ kei bâtre kârigem agep are lokom luâk bikje olop togoyi. ⁴ Lokom togo luâk âmbâle dondâje enemjân kinbiâ yekmâ lokom tirekjânba emet boknjân gam âgâyî. Âgâm Yesuue emet talep are bokje gagaimbiâ dâpje miawakto arewa temdâk katbiâ giep. ⁵ Enemjân gembo biwiyeje yâkgâlân kali aregât nângâm hin maganjep, “Gala gângât dosa bo aktâp.” dâep. ⁶ Hain dâmbo luâk Mosegât den kârikje makmâ kepigi arekje magaŋgi goaŋgi akmâ hin dâyi, ⁷ “Luâk ire wangât hain maktâp? Anutuue konok âmâ dosa pulimap. Anutugât kot bâliwopgât den are hepulâk.” dâyi. ⁸ Hain dâmbiâ den are nângâm âmâ hin makyenjieg, “Wangât biwiyenjân hain nângâi? ⁹ Gain gain arekje owâirje? Luâk bâleje hin dâm maganberân, “Dosage puligindere Anutuue hânuje bo giŋbiap.” hain dâm me hin dâm maganberân, “Agatmâ tem tâkge are hulaŋmâ loko akmâ ari.” ¹⁰ Aregât maktere nângâjet. Nâ luâk akmâ geângât dosayene hepunyengiwiangât Anutuue dâm ninjep aregât keiye ekmâ nângâjet.” dâep. Hain dâm benje luâk miwindik akmâ yiep are hin maganjep, ¹¹ “Nâ makgijndere nângâ. Gâ agatmâ tem tâkge are hulaŋmâ loko akmâ emetgân ari.” dâep. ¹² Hain dâmbo tem tâk are lokoakmâ emetjân ariep. Akto luâk âmbâle ain kili arekje ekmâ bâtyeje dâtyejân igim hin dâyi, “Wei, Anutu konok âlep âlepje dondâ akmap. Nen ire bo ekmaen ina uŋak konok pup pup ekten.” dâyi.

Yesuue Lewi âigât konlep

¹³ Yesuue bâtgum humo giŋjân giep. Gembo luâk âmbâle hârok Yesu ekberâm gembia Anutugât den pat âlepje are makyenjieg. ¹⁴ Benje ainba arim luâk siâ kotje Lewi Alipaiogât nanje arekje gawaman yengât puli emetjân tato Yesuue magaŋmâ hin dâep, “Nâ olop manbaetgât gamenâ arire.” dâep. Akto Lewiye puligât âi hepunmâ puli emetjânba gembo Yesu olop ariyat. ¹⁵ Yesuue kewuguyekto arim Lewigât emelan tatmâ Yesu akto hoj bawalupje sot neyi. Akto sop ain puli meme luâk bikje akto luâk bâleje meme siâ hainâk olop Yesu olop tatmâ sot neyi. Amâ luâk âmbâle biwirâ watmâ maligât. ¹⁶ Akto Anutugât den hekat yengi yengi luâk bikje koteje Parisaio biknjande Yesuue puli meme luâk akto luâk bâleje hutyerjân tatmâ sot nendo ekmâ Yesugât hoj bawalupje hin dâm makyenjiyi, “Wangât humoyerjande dosa luâk akto puli meme luâk are yengât hutyerjân tatmâ sot nendâp?” dâyi. ¹⁷ Hain dâmbiâ Yesuue den are nângâm Parisaio luâk are hin makyenjieg, “Luâk âlepjande dokta yengâlân bo arimai. Luâk kundatdâje amâ dokta yengâlân arimbiâ hengem yengumbiâ âlepje akmai. Akto nâ hainâk luâk nen dosanenne bo dâm mandâi are âmâ hepunyekman. Dâ luâk bâleje meme akto dosayene olop are âmâ hengem yenguwerâm geân.” dâep.

Sotgât hanoko agi aregât den.

¹⁸ Akto sop ain Yohanegât hoj bawalupje akto Parisaio luâk yâkje Anutu mangaminigât sot bâlât yân mali. Akto luâk biknjande Yesugâlân togom hin dâm magarji, “Yohanegât hoj bawalupje akto Parisaio luâk yâkje Anutu kambiamje âlepje agâkgât sot bâlât manmai. Dâ gângât hoj bawalupgande âmâ hilâm ârândâñâk sot nemâk manmai.” dâyi. ¹⁹ Hain dâmbiâ Yesuue hin makyenjieg, “Luâk siâ âmbâle membiapje galalupje olop hero âlepje manmai aregât galalupje okot âlep akyenjim sot ondo nemai. ²⁰ Sot om nem heroe akmâ manbiâ gasalupjande galayeje are membiâ kulâgâlanbiâ bo akto âmâ galalupjande biwi bâle akmâ sot bâlât manmai. ²¹ Nen sângum tâmbâje tokto dâpje humo akbop dâm sângum irakje bo puli pulije are katmâ bo parutmaen. Hain akmâ dâine tuân pulienje irakjande gâwigem tâmbâje are olojdo tokto dâpje humo dondâ miawakbop. ²² Akto nen âmâ waij tu irakje yo hâkje tâmbâjân bo kâienje gemap. Hain akmaen dâine waij turje arekje yo hâkje tâmbâje are mendo bim âgâm hogoakbop. Akto waij akto soŋgo hâkje lâuwâ lâuwâ bâliwat. Aregât waij irakjande yo hâkje irakjân gembo âlepje akmap.” dâep.

Sarere âi bo meme sop aregât den.

²³ Âi bo meme sopje Sarere siâñ Yesu akto hoj bawalupje âi kalam hutjânba ariyi. Arim hoj bawalupjande seingo konok konok mem nem arim manbiâ ²⁴ Parisaio luâknej yekmâ Yesu hin maganji, “Ek, hoj bawalupgande âi bo meme sopjân siâ me siâ bo agakgât âi are akbiâ ârândâj bo aktâp.” dâyi. ²⁵ Hain dâm hâwâtbiâ Yesu je hin makyenjieg, “Anutuje makto kulemgoyi yendâp are siâ oyañmâ nângâmai me bo? Uliknân sumbe kat kat luâk areyengât humoyerje kotje Ambiata malep, ²⁶ sop ain Dawidiuje Anutugât sumbe kat kat emetjân âgâm sotgât momberâm akto Abiatanje sot kâmbokje wando niep. Akto bikje hoj bawalupje yenjimbo neyi. Akto sot are âmâ sumbe kat kat luâk areknejak nemini. Dâ luâk yânje me Anutugât opmânâñ bo âgâmini arekje âmâ sot are bo nemini. ²⁷ Aregât hin nângâjet. Anutuje hilâm iregât luâk ketugum hilâm ire tângonjet bo dâep. Anutuje luâk heroje akjet dâm aregât hilâm ire makmâ kalep. ²⁸ Akto luâk akmâ geân nâne Sarere âi bo meme sopje aregât kautje akmâ mandân.” dâep.

3

Sarere siâñ Yesu je luâk siâ heygemgoep.

¹ Yesu je Sarereân den opmânjân âgâm luâk bâtleje bâleje siâ ain tato egep. ² Âgâmbo luâk koteje Parisaio arekje ekmâ maganji goaŋgi akmâ hin dâyi, “Yesu denân katbaengât gain gain akmâ keije ekne. Dâ luâk bâtleje bâleje indâre maganjo âlepje akto ekmâ âmâ Sarereân âi mendâpgât dâm denân katbaen.” dâyi. ³ Dâmbiâ âmâ Yesu je luâk bâtleje bâleje are hin dâm maganep, “Agatmâ dewunyenjân kin.” dâmbo agatmâ kindo ⁴ Parisaio are hin makyenjieg, “Moseñe den kuleangoep are gain gain tatâp? Hombaj sopjân âlepje akbei dâep me bâleje akbei dâep? Me luâk mem hejgem yenguwaen dâep me hilip yenguwaen dâep?” dâm makyenjimbo denyeje nângâk kili. ⁵ Kinbiâ hanyene kârikje agep aregât biwiye umatje akto purik gurik akmâ luâk are yekmâ peiyekmâ luâk bâtleje bâleje are hin maganep, “Bâtge panmenâ agalâk.” dâmbo pando âlepje akmâ agalep. ⁶ Agato Parisaio luâkje arim humoyerje kotje Herote yâkgât tembe lokolupje olop mendugum hin maganjiyi, “Nen gain gain akmâ Yesu kondenje mombiap.” dâyi.

Yesu je luâk âmbâle dondâ makyenjieg.

⁷ Yesu je hoj bawalupje meyekto Galilaia bâtgum dâtjângen ariyi. Arimbiâ Galilaia hânângenba luâk dondâ Yesugât den nângâyigât eknerâm togoyi. ⁸ Togom luâk dondâ siâ siâ Yudaia hânângenba akto Yerusalem kepianba akto Idumaia hânângenba akto Yodaj tu bikenba akto kepia lâuwâ kotejetje Tiro akto Sidon aregenba luâk âmbâle dondâ yâkgâlân togoyi. ⁹⁻¹⁰ Hârok togom mendugum kinbiâ Yesu je emelâk luâk âmbâle dondâ hejgem yenguep aregât luâk âmbâle dondâje howaim âlepje akberâm togoyi. Togom papalakmâ kombâigât wanga are membiâ gutmâ enemjânâk kilâkgât hoj bawalupje makyenjieg. ¹¹ Makyenjimbo sop ain sinduk baniara arekje togo ekmâ hânâñ gem kârikjeâk konmâ hin dâyi, “Gâ Anutugât nanje.” dâmbiâ ¹² ainâk kârikjeâk konmâ den yenguep. Den yengum hin makyenjieg, “Ya maktâi are lâuwâje bo makbei. Patnande sambelewopgât bo makyenjwei.” dâep.

Yesu je aposololupje meyegep.

¹³ Akto Yesu je gimbâjân âgâwerâm akto luâk âmbâle dondâ olop âgâyi. Akto Yesu je hoj bawalupje bikje nunaet dâtâje dâm yengonlep. Yengondo enemjân ba tali. ¹⁴ Ba tatbiâ âmâ ikiye olop manbaigât akto hunjungeyngimbo den patje makyenjimbiâ nângâwaigât yengonlep. ¹⁵ Akto sinduk baniara bâleje watyengiwerâm manbaigât luâk keiân lâuwâ meyegep. ¹⁶ Amâ koteje hin. Simoj kotge irakje gogonbe dâm Petoro dâm kolep. ¹⁷ Akto Sebedao nanlogâtrje kotejetje Yakobo akto Yohane, kârikje akmandatgât kotejetje Boanerges yetkolep aregât purikje amâ himbim kururuñdâp. ¹⁸ Anderea, Pilipo, Batolomaio, Mataio, Toma, akto Alipaiogât nanje kotje Yakobo, Tandio, akto luâk siâ Roma yengât hâkâj agi areyengâlân gâtje siâ kotje Simoj ¹⁹ akto kepia siâ kotje Karioto ain gâtje siâ aregât kotje âmâ Yudasi arekje manmâ beirânjângen Yesu gasa aganep.

Yesuße Anutugât wâtyân kinmâ sinduk baniara bâleje watyegep.

²⁰ Gimbâjânba gem Yesu olop emelan âgâmbiâ luâk âmbâle dondâ arekje togo turuŋyekbiâ Yesugât hoj bawalupnjande hin dâyi, “Luâk âmbâle dondâ irekje emet pikbiâ âmâ gain gain sot nemberen?” dâyi. ²¹ Hain dâmbiâ Yesugât ginbailupnjande den are nâŋgâm hin dâyi, “Yesu nâŋgâ nâŋgâje gulip akto aregât arim mene.” dâyi. ²² Akto Mosegât den kepikmâ makyengimini are Yerusalem kepianta togoyi arekje hin dâyi, “Sinduk baniara bâleje yengât humoyeje kotje Besebulu arekje Yesu kautjân mendo yâkgât kârikjân kinmâ sinduk baniara bâleje watyekmap. Akto sinduk humoyerjande tângombo sinduk baniara bâleje watyekmap.” dâmbiâ nâŋgâep. ²³ Aregât yengondo togombiâ den ginje ginnje siâ siâ makyengiep, “Sinduk baniara humoyeje Niambi arekje ikiŋe kâmotlupje watyekmap dâine yâk akto ikiŋe kâmotlupje bo akbâi. ²⁴ Akto luâk kepia konokje potalakmâ hanâk hanâk agumbiâ kepia are pum yembop. ²⁵ Me kâmot siâ aregât luâkje potalakmâ gasa hanâk agangimbiâ âmâ kâmot are bo akbiap. ²⁶ Me Niambigât sinduk baniaralupnjande potalakmâ agumbiâ dâine Niambi kârikje bo miawagarjbop. Akto Niambi akto kâmotlupje bo akbâi. ²⁷ Me luâk siâje luâk kârikje siâgât emelan âgâm wan me wan kâmbu meaŋberâm akbiap. Hain akmâ gain gain memberâm yonjâk âgâmbo amboje asij yendo tâkje keiŋe bâtje hikom pando yendo âmâ âlepje wan me wan ekmâ pitwiap.

²⁸ Aregât den bunje hin makyengire nâŋgâjet. Luâk siâ bâleje mem manmai bâleje me Anutugât kot mem bâliajmâ sârek kommai aregât dosa Anutuje kutigitbiapgât dop tatâp. ²⁹ Gârâmâ luâk siâje Anutugât Heakje amâ bâleje dâm makmâ bâliajmâ sârek konbiap âmâ luâk aregât dosa Anutuje pulianbiapgât dop bo yendâp. Anutugât Heakje amâ bâleje dondâ dâmbo âmâ dosa are ekmâ hainâk yeaŋjâk.” dâep. ³⁰ Yesuße Anutugât Heakje aregât kârikjân kinmâ âi mendo ekmâ yâkje nâŋgâm hilip koyi aregât den hain makyengiep.

Yesugât memeye emilupje.

³¹ Den hain dâm makyengimbo memeye emilupje togom betgen kinmâ, “Teunenje ge.” dâm siâ hungunanji. ³² Hungunanbiâ gambo luâk âmbâle Yesu ketokmâ emelan tali arekje Yesu hin maganji, “Memege emilupje betgen kinmâ kulâgât giŋdâi.” dâyi. ³³ Hain dâmbiâ Yesuße hin makyengiep, “Niŋema memene me emilupne aktâi?” ³⁴ Hain dâm turuŋajmâ tali are yekmâ hin dâep, “Nâŋgât memene akto emilupne garilupne amâ ire. ³⁵ Akto Anutugât lau lokomai yeje âmâ nâŋgât memene akto emilupne akto garilupne aktâi.” dâm makyengiep.

4

Anutugât den aregât dâp.

¹ Yesuße hilâm siâng bâtgum ginjân gem den pat âlepje makyengiep. Makyengim âmâ luâk âmbâle dondâ togo mendugumbiâ âmâ waŋan âgâep. Luâk âmbâle togoyi are bâtgum dâtjân kinbiâ makyengiwerâm waŋga siâng âgâm getek baep. ² Bam bâtgum ginjân kinmâ den ginje dondâ makyengiep. Are hutjân den ginje siâ hin makyengiep, ³ “Luâk siâje seŋgo alekje are hânan urutmâ aiângen ariep. ⁴ Hain akmâ arim uruto alekje bikje âmâ dâwâŋ ge yiep are âmâ lâutje dowâk togo nem meteyi. ⁵ Dâ bikje âmâ hâŋ bawalawâŋ ain ge yiep arekje pâtkombo kâmje dowâk gambo ⁶ dewutâ kârikje pando kândârâŋe tâlâwâkât dipkom moep. ⁷ Dâ bikje âmâ hele hewukje humo yiep are hutjân ge yiep arekje sopnâŋ pâtkom kâmje gambo hewukje âkâ hainâk gam kârikje akmâ sot tigimbo bunje bo agep. ⁸ Akto seŋgo alekje bikje âmâ hâŋ kelurâ ain ge yiep are bikjande pâtkom agatmâ bunje âlepje agep. Dâ bikjande âmâ pâtkom agatmâ bunje âlepje dondâ agep. Akto bikjande âmâ pâtkom agatmâ bunje humomo âlepje dondâ akmâ bikje hârok ewangiyegel. ⁹ Gârâmâ ye den ire nâŋgâm biwiyenâŋ katmâ heŋgemgom manbei.” dâep.

Sot kâmelep aregât keiŋe.

¹⁰ Akto luâk âmbâle hârok arim metembiâ bikje konok konok kili are akto hoj bawalupje keiân lâuwâ arekje Yesu hin aikoyi, “Den ginje maknengiât are keiже gain gain?” dâyi. Hain dâmbiâ hin makyengiep, ¹¹ “Anutuje damunyeje akmap aregât keiже makyengiân. Gârâmâ luâk bikje Anutuje damunyeje akmap aregât kei же bo nângâm hejgemgomai aregât den ginje ire makyengiân. ¹² Anutuje makto siâje kulemgoep are bikje hin tatâp,

“Luâk bikje ondopyeje mem gisapkum âmâ bo nângâmai. Akto dewunyeje mem tigim âmâ bo ekmai. Amâ hingât. Biwiyeje nângâlân katbiâ dosayeje puliyengi-womgât den bo hejgemgomai.” Anutuje hain dâep are bunje agâk dâm luâk hainare yâk den ginjeâk makyengiman. ¹³ Akto yeje âmâ den ginje nângâm hejgemgomai dâre bo nângâm hejgemgomai aregât gain gain maktore âmâ âlepje nângâwai? Den ginje maktân aregât kei же hin makyengire nângâjet. ¹⁴ Luâk sot koanje urutmâ manmap arekje âmâ Anutugât den pat are makyengimap. ¹⁵ Dâ koanje dâwân giep are âmâ wan? Hân are âmâ luâk manmai ire. Gârâmâ luâk siâ den âlepje aregât nângâmbo amâ ainâk sinduk baniara yengât humoyerje kotje Niambi arekje dowâk togo den âlepje biwiyân kinmap are kondo momap hainare. Akto hanyerje purik katbop dâm den âlepje are mem heambukmâ gem arimap. ¹⁶ Dâ koanje kât kaknjân palepgât maktân are âmâ luâkje hin akmai. Luâk are âmâ hân aregât dop hainare yâkje âmâ Anutugât den âlepje nângâm manmâ heronje akmai. ¹⁷ Akto hanyerjân kândârârje bo yeyengimapgât sop pâj konok mem manbai gârâmâ Anutugât dengât gasa akto bugâ miawakto ainâk hamep akmâ den are hepunmai. ¹⁸ Dâ koanje hele hewukje yiep are hutnjân palep. Hân aregât dopje âmâ luâkje akmai. Luâkje den nângâm kinmâ manmâ âmâ ¹⁹ benje manman iregât hanokoakmâ âmâ hângât siâ me siâ aregât egâliaj gogâleanj akmâ puli sikumgât ukenje akmâ aregât egâliajmai. Arekje gem biwiyejân den aregât hanyerjân tigimbo bunje bo miawakmap. ²⁰ Dâ hân âlepjhân urulep hân aregât dop âmâ luâkje aktai. Yâk âmâ luâk âmbâleje Anutugât den pat âlepje mem manmâ agak meme âlepje akmâ manbiâ Anutuje yekto ârândâj akmap. Dâ biknjande nângât den lokomai are âmâ agak meme âlepje akmai. Dâ biknjande hain akmâ agak meme âlepje dondâ akmai. Dâ biknjande âmâ agak meme âlepje hârok penâyengimap.” Yesu je hain dâep.

Pagalejaet dop.

²¹ Yesu je luâklupje den ginje siâ hin makyengiep, “Kâláp ululunje emet kâlegen mem âgâm kau kaknjân katmaen. Amâ emet kâleje pagaleâk dâm âmâ kau kaknjân katmaen. Akto hândâk akbop dâm âmâ umbâ kâlegen bo katmaen. Me dâgâmje bo tigimaen. ²² Siâ me siâ tiwâk yemap are yem bo yembiap. Are Anutuje mem miap panbiap. Dâ siâ me siâ akmâ totokom heambukmai are gai hainâk yem bo yembiap. Are mem hulaejmâ metewiap. ²³ Gârâmâ ye den ire nângâm biwiyejân katmâ hejgemgom manbei. ²⁴ Amâ den siâ me siâ hokboâk hokboâk nângâm potatmâ manbei. Yenjeak siâ me siâ akmâ mem yengiwai âmâ dop hainâk Anutuje gai hainagâk purikatyengiwiap. Akto areâk bo. Umatdâk yengiwiap. ²⁵ Akto luâk siâ wan me wan lokomap me nângâmap are damun akmâ mando âmâ hâmbâi Anutuje humoâk waŋbiap. Dâ luâk siâje wan me wan bâlensiâ mem manmap are Anutuje bâtjânba kenjomâ membiap.” dâep.

Sot pâtkomap aregât den ginje.

²⁶ Hain dâm kinmâ siâ hin makyengiep, “Anutuje damunyeje akberâm akmap aregât dopje hin. Luâk siâje arim wan me wan koanje kâmetmap. ²⁷ Akto golâ manmâ me yem mando koanje arekje hogoakmâ kâmje gamap. Akto luâkje aregât kei же bo ekmap. ²⁸ Hân arekjeak tângombo hogoakmâ ulik gulik kâmje gamap. Hamijân esenje katmap. Hamijân bunje miawakmap. Akto bâije âmâ bunje humo miawakmâ âlim yemap. ²⁹ Âlim yendo âmâ ainâk luâk arekje, “Emelâk bunje akmâ âlim yendâp.” dâm âmâ tâwât mem arim oremap.” dâep.

Lâwin koanje aregât den.

³⁰ Hain dâm siâ hin makyenjieg, “Anutuje damunyeje akmapgât dâpje gain gain makyenjire nânĝâwerâi? Anutuje damunyeje akmap aregât keije âmâ hin. ³¹ Lâwin koaje bâlensiâ lâwin bikje koanjeje aregât biknjân gegeje akmap. ³² Gârâmâ koanje ire âmâ kâmetenje humo akmâ siânba ewangiyekmâ lâwin humomo akmap. Akto aregât bât bâtjân lâutje togo tatmai.” dâep. ³³ Yâkje den keije keije hârok makmâ den âlepje are luâk âmbâle hârok togombiâ den ginjân makyenjim malep. Akto luâk âmbâle bikje nânĝâ nânĝâyeje dopnjân makyenjim malep. ³⁴ Dâ den miawâk âmâ bo makyenjieg. Gârâmâ hoj bawalupje olop yejeâk manmâ âmâ Anutugât den aregât keije are makmâ miawak yengiep.

Yesu je seru magajdo sândugiep.

³⁵ Sop ainâk emet dâgâmbo hoj bawalupje hin makyenjieg, “Nen bâtgum biken arine.” dâmbo ³⁶ luâk âmbâle dondâ are hepun yekmâ wañgan âgâm ariyi. Wañgan arimbiâ wañga siânba watyekbiâ olop ariyi. ³⁷ Bâtgum biken ariwerâm akbiâ âmâ seru humo togombo bâtgumne kaulem wañga kâlegen gembo pikberâm agep. ³⁸ Akto Yesu âmâ wañga hamijângen dâgâmne kautje korânje katmâ asin yem tato hoj bawalupjande goaŋbiâ agato hin dâyi, “Haruân gewerâm akten aregât nengât okotge nânĝât me bo?” dâyi. ³⁹ Hain dâmbiâ agatmâ kinmâ seru hin maganep, “Nânĝâgâ.” dâmbo nânĝâgâep, “Seru nânĝâgâ.” dâmbo nânĝâgâmbo harugât magep, “Bâin nânĝâgâm yeâk.” dâmbo haru nânĝâgâm yiep. ⁴⁰ Seru akto haru nânĝâgâm yembela hoj bawalupje hin makyenjieg, “Wangât hamep aktâi? Bo nânĝâniñmâ kepilâm manmâ gayi mon?” hain dâm makyenjieg. ⁴¹ Hain dâmbo hamep dondâ akmâ ongâyeje hogombo maganji goaŋgi akmâ hin dâyi, “Ire luâk me wano? Seru akto bâtgum yetgât makto lauñe lokoat ire gain gain aktâp?” dâyi.

5

Yesu je sinduk baniara watyekto bau yengât biwi yeqân geyi.

¹ Yesu akto hoj bawalupje wañgan arim bâtgum hâtikom kepia siâ kotje Gerasene ain togoi. ² Togom wañganba sopanmâ âgâmbiâ luâk siâ sinduk baniara bâlejande kautjân miep arekje Yesu egep. ³ Luâk are sum kâlegen manminep. Akto hân dâpñân manminep. Hain akmâ manmâ metje akto kepia aregât ambolupjande tâkje keije bâtje hikom mendugumini. Hain akbiâ bo akminep. ⁴ Luâkje hilâmje hilâmje keije bâtje dâgâm mendugumbiâ tâk hâreminep. Akto tâk kârikje kotje sein arekje dâgâmbiâ olon akmâ âi humo mem hâreminep. Akto siânbanje gala katberâm togombiâ kârikje akto hepunmini. ⁵ Luâk sinduk baniara bâlejande kautjân miep arekje hilâm hândâk ârândâj sumân me tâumjân yem agatmâ kambojmâ manminep. Akto kât pitim ikiye aguminep. ⁶ Akto Yesu togombo luâk arekje Yesu kâlewângen togom mando ekmâ yâkgâlân pârigim togom enemjân kângœp. ⁷⁻⁸ Kângom kindo Yesu je sinduk baniara bâleje aregât hin dâep, “Gâ luâk iregât biwiñjânba hepunmâ ari.” dâmbo luâk arekje kambojmâ indem hin dâep, “Yesu, gâmâ Anutu Humogât nanje. Anutuje nânĝâmbo ârândâj agâkgât nânĝât den loko. Gâ hâk hilâlâm âi bo nin.” dâep. ⁹ Hain dâmbo hin maganep, “Kotge niñe.” dâm aikombo, “Nâ kotne dondâ. Nen dondâ manden aregât kotne dondâ.” dâep. Hain dâm kârikje akmâ hin ulilajep, ¹⁰ “Sinduk baniara bâleje are watyekmenâ kâlewângen bo ariwerâi.” dâep. ¹¹ Akto hân are pelepjân bau dondâ siâ hemem kautje tete tâmut nem mali. ¹² Akto sinduk baniara dondâ arekje hin maganji, “Maknengimenâ nen bau yengât biwiñjân gene.” dâyi. ¹³ Hain dâmbiâ nânĝâ yengim, “Hepunjet.” dâmbo luâk aregât kautjânba hepunmâ âgâm bau yengât biwiñjân geyi. Gembia bau arekje sâñ sâñ mem hemem kautjânba tu bâtgum humoân gem tu nem metem moyi. Akto bau are getek bo. Dondâ 2,000 hain are geyi. ¹⁴ Gembia yekmâ damunlupyenjande arim kepia ewumâk ewumâk talep aregât ambolupje makyenjigi. Makyenjimiâ ekberâm togoyi. ¹⁵ Yesugâlân togo ekberâmbiâ luâk sinduk baniara bâleje dondâje kautjân memini are nânĝâ nânĝâje hulan akto hâk peke lalakmâ âlepje

tato togom egi. Hain akmâ tato luâk âmbâle togoyi arekje ekmâ hamep akmâ bâtyeje dâtyenjân igim kili. ¹⁶ Ulik gulik egi arekje Yesuje luâk are wan aganep akto baugât pat are makyengimiâ nângâm Yesu hin maganji, ¹⁷ “Arimân in nengât hânân ire bo manben.” dâm wârakmâ hâwâtbiâ ariep. ¹⁸ Arim wangan âgâmbô luâk sinduk baniaranje mem hepuli arekje hin dâep, “Nâ gâ olop arire.” dâep. ¹⁹ Hain dâm maganjo Yesuje hin maganep, “Bo. Kepiagângen arim ginbailupge olop manmâ Anutuje okot nângâ gjindâp iregât makyengiwen. Akto Anutuje gângâlân kulem humo mem hejgem guguâp iregât pat luâklupge makyengiwen.” dâm dengoep. ²⁰ Hain dâmbo purik katmâ arim Yesuje wan aganep aregât denje kepia bât biken hârok ain makyengim malep. Makyengimbo nângâmbiâ dâtrje akto bâtyeje dâtyenjân igim kili.

Yesuje dâmbo den emetjaet damun luâk siâ yâkgât baratje siâ momorjânba agalep.

²¹ Yesu akto hoj bawalupje purik katmâ togom wañganba sopanmâ gem nupiân kinbiâ luâk âmbâle dondârje ekberâm togo menduguyi. ²² Hain akmâ kinbiâ den opmânjaet damun siâ kotje Yairo, arekje togom ekmâ enemjân tatmâ kânjgoep. ²³ Hain akmâ kârikje akmâ hin maganep, “Baratne momberâm aktâp. Gârje gutmâ bâtgande howaimenâ âlepje agâk.” dâep. ²⁴ Hain dâm maganjo nângâm olop ariyat. Arimbela luâk âmbâle biwirâ Yesu ekberâm togo ewumâk kinmâ olop ariyi. ²⁵ Yesu watmâ arimbiâ are yeñgât hutyenjân âmbâle siâ ariep. Yâkgât keiye hin. Âmbâle yeñgât dewutâ gambo kundat akmai dop hain bo akminep. Hilâm ârândâj gembo mando hombaj keiân lâuwâ bo agep. ²⁶ Hain akmâ manmâ dokta yeñgâlân arimbo kundatje bo agâkgât âi membiâ bo akto kundat humo akto malep. Akto kundatje bo agâkgât puli are dokta yeñgimbo puli bo akto kundat hainâgâk yendo hombaj keiân lâuwâ akto humo akmâ hainâk yiep. ²⁷ Hainâk manmâ Yesugât patje nângâm luâk âmbâle arimbiâ are hutyenjân arim Yesu howaiwerâm agep. ²⁸ Arim hin nângâep, “Nâ sângumjeâk howaim âlepje akberân.” dâep. ²⁹ Hain nângâm howaim ainâk âlepje akto nângâep. ³⁰ Alepje akto Yesuje hin nângâep, “Siâje togom nângât kârikjene mem âlepje aktâp.” dâm nângâm purik katmâ hin aiyenquep, “Nângât sângum nijande howaiâp?” dâep. ³¹ Hain dâmbo hoj bawalupjande hin maganji, “Luâk âmbâle dondâ howai gekbiâ nângât are konokje bo howai gektâp. Wangât hain maktât?” dâyi. ³² Hain dâm maganbiâ yâkje purikatmâ âmbâle are ekberâm wâragep. ³³ Akto âmbâle kundat bo aganep arekje nângâm hamewakmâ hâkje sâñ sâñ mendo togom enemjân kânjgom ikiye keiye hârok maganep. ³⁴ Hain akmâ maganjo nângâm hin maganep, “Mej, nângâniñdâtgât nâ hin makginje. Kambiamge sândugembo arim hâk hilâlâm bo nângâm manben.” dâep. ³⁵ Hain dâm maganmâ kindo luâk bikjande Yairo aregât emelanba togom hin dâyi, “Baratge mondâp aregât Humonenje bo hâwâtmenâ inâk talâk.” ³⁶ Hain dâmbiâ nângâm Yesuje den opmânjaet damun are hin maganep, “Biwige nângâlân katmâ âmâ bo hamewak.” dâep. ³⁷ Hain dâm siânba hepun yekmâ Petoro, Yakobo, akto Yakobogât emije Yohane, areâk meyekto ariyi. ³⁸ Arim den opmânjaet damun aregât emelan penianji. Emelan togombiâ luâk âmbâi gulip tatmâ umbi mem âgâ indem tali. ³⁹ Hain akmâ tatbiâ emet kâlegen âgâm yekmâ hin makyengiep, “Ye wangât togo indem tatâi? Âmbâi sitnan ire bo mondâp âmâ yân asin yendâp.” ⁴⁰ Hain dâmbo nângâm girinjañi. Girinjañi âmâ Yesuje, “Ekejet.” dâm wavyekto betgen ge kili. Kinbiâ âmbâi sitnan aregât memerje eweje akto hoj bawalupje âlâwu olonyekto âmbâi sitnan aregât ginjân guli. ⁴¹ Gutmâ âmbâi sitnan aregât enemjân kinbiâ bâtnjân mem ikiye denân hin dâep, “Talita kumi.” dâep. Amâ den purikje hin, “Âmbâi sitnan makgindere agat.” dâep. ⁴² Hain dâmbo ainâk agatmâ bam gulep. Âmbâi sisik are âmâ hombajje keiân lâuwâ. Akto luâk âmbâle arekje ekmâ bâtyeje dâtyenjân igiyi. Akto âmbâi sisik arekje âlepje akmâ bam guto aregât hin dâep, ⁴³ “Iregât bo makyengiwei.” dâm kârikje makmâ hâreyengiep. Hain akmâ âmbâi sitnan aregât hin dâep, “Sot om wañbiâ neâk.” dâm makyengiep.

6

Nasarete kepian gâtjande Yesu hâkâijye agi.

¹ Ainba Yesuŋe ikiŋaet kepian ariwerâmbo hoj bawalupnje olop ariyi. ²⁻³ Arim manbiâ âmâ âi bo mem sopje miawakto den opmânjân âgâm den makyenjieg. Makyenjimbo âmâ luâk âmbâle dondâne nângâmbiâ dâtje akto hin dâyi, “Luâk ire amâ in gâtje. Ulikjân emet ketugum manminep akto memeŋe âmâ Maria, akto emilupnje âmâ koteŋe Yakobo, Yose, Yudasi, akto Simor, akto garilupnje nen olop in manmaen aregât yâkgât keiŋe nângâmaen ina niŋande kulem keiŋe ire hekalaneŋ. Nângâ nângâje humo akmap ire yâgâtenba mem togoep. Kulem mendo nen ekmâ kambiamnenje agatâp.” dâm bâtyeŋe igim kili. Hain dâm nângâmbiâ kambiamyene bâliep. Hain akmâ Yesu ingâtje dâmbiâ ⁴ aregât hin makyenjieg, “Luâk siâŋe kepia biken biken arim Anutugât keiŋe makyenjimbo nângâmbiâ humo akmap. Dâ ikiŋaet kepia me emetjân arim ginbailupnje makyenjimbo nângâmbiâ gemap.” dâep. ⁵ Hain dâm âmâ kundatdâ konok konok meyekto âlepne agi. ⁶ Akto Yesugât nângâmbiâ giep aregât Yesuŋe nângâmbiâ dâtje agep. Hain akmâ ikiŋaet kepia hepunmâ kepia siâŋ siâŋ arim kepia are ambolupnje den pat âlepne makyenjieg.

Yesuŋe aposololupnje hungunyengimbo âi keiŋe kali.

⁷ Kepia siâŋ siâŋ arim hoj bawalupnje keiâŋ lâuwâk lâuwâk hungunyengim hin makyenjieg, “Makyenjire nângâjet. Kepia siâŋ siâŋ arim nâŋe meme akyenjire nângât kâriknân kinbai. Aregât hungun yengire lâuwâk lâuwâk akmâ kepia siâŋ siâŋ arim âmâ sinduk baniara bâleŋe watyenginjet. ⁸ Akto ariwaiâŋ âmâ sot me ito me puli sâŋgum dondâ bo mem ariwei. ⁹ Akto kei peke luguakbai are akto sâŋgum luguakbai arekje konok hâkyenjân tatbiap akto tânamum ariwaigât huwan konokjeâk panmâ tânamum sâŋgum konogâk lugu akmâ ariwei. ¹⁰ Akto ariwaiâŋ kepian arim âmâ emet konogân asiŋ yembei. Akto emet hanâk hanâgân bo âgâm manbei. ¹¹ Dâ kepia siâŋ arimbiâ wan me wan denje makyenjimbiâ âmâ nângâmâk bo akmâ gasa akyenjimbiâ âmâ ariwerâmâŋ Anutuŋe hâuŋe yengiwiap aregât dop akmâ keiŋeŋjân hamaj siâ tatbiap are tâlim pulimbiâ gewiap.” dâm lâuwâk lâuwâk hungunyengiep. ¹² Hain dâm hungun yengimbo lâuwâk lâuwâk akmâ arim luâk âmbâle hin makyenjiyi, “Bâleyeŋe makmâ miawakmâ âmâ hepunjet.” dâm makyenjiyi. ¹³ Akto sinduk baniara bâleŋe watyengim mali. Arim hain akmâ manmâ makyenjimbiâ luâk kundatdâ togombiâ lâwin hâjemje puliyekmâ âlepne akrjet dâmbiâ âlepne agi.

Heroteŋe makto Yohane kombiâ moep.

¹⁴ Yesugât hoj bawalupnande hain akbiâ pat arekje sambelembô luâk dondâne nângâyi. Nângâm âmâ bikjande Yesugât hin dâyi, “Yohane tu puli yengiep are luâk kembu nenje Herote, yâkgje kondo moep arekje sumâmba agatmâ mandâp. Luâk ire Yohane moep arekje golâ akmâ agatmâ yu mandâp ire.” dâyi. ¹⁵ Hain dâmbiâ bikjande Yesugât patje nângâm hin dâyi, “Propete luâk kotje Elia arekje purik katmâ gem mandâp.” dâyi. Dâ bikjande âmâ hin dâyi, “Propete luâk ulikjân moyi are yengâlân gâtjande mandâp.” dâyi. ¹⁶ Akto Heroteŋe hin dâep, “Yohane hanje hâreâŋ arekje momojânba agatmâ mandâp.” dâep.

¹⁷⁻¹⁸ Aregât keiŋe hin. Herote are akto luâk siâ Pilipo, emiteu are tatminiat. Akto ulikjân Pilipo arekje âmbenje kotje Herodia miep. Mendo âmâ âmbâle arekje luâkje Pilipo hepundo kandâne Herote, are olop meakbela aregât Yohaneŋe nângâm hin dâep, “Den kârikje kom kandâge memenâ bâliâp.” dâep. ¹⁹ Hain dâmbo aregât âmbâle Herodia arekje âmâ Yohanegât nângâm bâlim gain gain akmâ kombe dâm âsim manminep. Komberâm nângâm kinmâ luâkje hâwâto kala busi kâlegén kato talep. ²⁰ Dâ luâkje Herote arekje âmâ Yohanegât den are nângâm han lâuwâ akmâ hin nângâep, “Luâk ire âmâ Anutugât lauŋe lokom agak meme âlepneâk mem manmap.” dâm denje nângâm heroje akmâ benje han lâuwâ agep. Hain akmâ luâk âlepne dâm damunje agep. ²¹ Hain akmâ Herote miawagepgât sopje akto luâk kembu akto tembe lokolupnje yengât

humomolupyene akto luâk kautje kautje me Galilaia yengât humoyeje mendugu yekmâ sot om yengiep. ²² Sot om yengimbo mendugum nem tatbiâ âmbenjaet baratje âmbâi sigan arekje hutyenjân kinmâ kep kejgu koep. Hain akto âmâ kambiam yeje âlepje akto aregât Heroteje hin dâep, “Barat, wan me wangât nângâm maknijmenâ nâ âlepje giqbian. ²³ Anutugât dewunnjân makgiñdere nângâ. Wan me wan ekmâ ulitniñmenâ are âlepje giqbian. Amâ nângâ yâkje hân niñjâk dâm ulit niñmenâ are âkâ bikje potatmâ giqbian.” ²⁴ Hain dâm magando âmbâle arekje arim memeje hin maganep, “Luâkgande wan me wan hârok niñberâm aktâp aregât wangât ulilajbe?” dâmbo memejande hin dâep, “Luâk tu puli keiye kalep kotje Yohane, aregât kautje hârem niñ dâmenâ hârem giñjâk.” dâep. ²⁵ Hain dâm magando âmbâle sigan arekje pârigim luâk kembugâlae arim ulilajmâ hin dâep, “Gâ Yohane hanje hârem kautje kondoân katmâ niñ.” dâep. ²⁶ Dâmbo âmâ luâk kembu are biwiye dondâ bâliep. Dâ magep are Anutuje nângâep aregât nângâm den koko bo agep. Akto luâk tali are yengât dewunyenjân denje gewopgât magep hain agep. ²⁷ Hoj bawaje siâ tâwât amboje are hungunando tâwât mem arim kala busi kâlegen âgâep. ²⁸ Âgâm Yohanegât hanje hârembo mondo kautje kondoân katmâ mem gutmâ âmbâi sigan are wañep. Wañdo mem memejalae lokom ariep. Lokom arim memeje wañdo miep. ²⁹ Mendo âmâ Yohanegât hoj bawalupjande pat are nângâm ari hâkje mem hangoyi.

Yesu je luâk 5,000 sot yengimbo neyi.

³⁰ Yesugât hoj bawalupje kepianje kepianje arim den pat âlepje are makyengim manmâ purik katmâ Yesugâlân togoi. Yâkgâlân mendugum kinmâ wan me wan agi me den makyengiyi aregât pat hârok mem maganji. ³¹ Akto sop ain luâk âmbâle dondâne Yesu ekberâm togom ekmâ purik katmâ ariyi. Hain akbiâ aregât hoj bawalupjande hin maganji goangi agi, “Gulip nengumbiâ gain gain sot nemberen.” dâyi. Hain dâmbiâ Yesu je hin dâep, “Bâin pumângen arine. Luâk dondâne togombiâ aregât pumângen nenjeâk ari manmâ hâk mem biwiyeje sândugeâk.” dâep. ³² Hain dâmbo yeneâk wañgan âgâm pumângen ariwerâm akmâ ariyi. ³³ Arimbiâ luâk âmbâle kepia siânba siânba togoi arekje yekmâ nângâm yâkje soñ dowâk pârigim bâtgum ginjâñ togoyi. ³⁴ Togom kinbiâ wañganba sopanmâ gem yekmâ hin dâep, “Luâk âmbâi dondâ ire yengât damun bo mandâi.” dâm okotje nângâep. Hain akmâ den pat âlepje are makyengiep. ³⁵ Makyengim kindo emet dâgâwerâm akto hoj bawalupjande hin dâm maganji, “Ire âmâ pumângen mandenje dewutâ gewerâm aktâp ³⁶ aregât hunjun yengimenâ arijet. Hân iren anjim nene emetje bo kindâp aregât hunjun yengimenâ kepia siân siân arim ain sot puligom nejet.” dâyi. ³⁷ Hain dâmbiâ Yesu je hin makyengiep, “Yeneak sot yenginjet.” dâmbo hin dâyi, “Nen gain gain lauge lokoweren? Luâk âmbâle kâmot ire yengât sot âmâ 2,000 kina hainje puligoenje ârândâj bo akyengiwerâp aregât gain gain lauge lokoweren?” dâyi. ³⁸ Hain dâmbiâ hin makyengiep, “Yengât sot amon tatyenjîap? Ba ekmâ gutmâ maknijjet.” dâmbo bam oyanmâ ekmâ gutmâ hin maganji, “Nengât sot momerâk akto ijan lâuwâ tatâp.” dâyi. ³⁹ Hain dâmbiâ, “Hârok kâmot ikiyeâk ikiyeâk umiliç kaknjân ain ge tatjet.” dâep. ⁴⁰ Hain dâmbo hainâk kâmot 50 âk hârok ain ain tattmâ ariyi. ⁴¹ Hain akbiâ sot are mem himbimân dewunje panmâ Anutu mepaine miep. Hain makmâ sot are munditmâ hoj bawalupje yengimbo potatmâ lokom bam luâk âmbâle tali are yengiyi. Akto ijan hainâk yengiep. ⁴² Yengimbo nem tepyeje pigep. ⁴³ Nem tepyeje pikto hoj bawalupjande pipiye haka keiân lâuwâ lugumbiâ pigep. ⁴⁴ Akto luâk 5,000 hain arekje sot neyi.

Yesu je bâtgum kaknjân ariep.

⁴⁵ Akto Yesu je hoj bawalupje hin makyengiep, “Yene soñ wangan âgâm Besaida kepijan arimbiâ âkâ nâje luâk âmbâle ire hunjun yengire arijet.” dâep. Hain dâmbo hoj bawalupje wañgan âgâm bâtgum biken kepia kotje Besaida ain ariwerâm akbiâ Yesu je luâk âmbâle ain kili are hin makyengiep, ⁴⁶ “Bâin arijet.” dâmbo arimbiâ gimbâñjân âgâm ikiyak Anutu magajmâ talep. ⁴⁷ Hain akmâ tato emet dâgâmbo hoj bawalupje emelâk

haru tânâmjângen arim manbiâ Yesu ikiňak gimbânjânba gem bâtgum ginjân kinmâ yegep. ⁴⁸ Yekto seru humoje meyekto gain gain akmâ arine dâm âi humo mem tatbiâ emet haujberâm agep. Hain akto hândâk pipiye tatoâk bâtgum kakjân tâlim tâlim ari ewangiyekberâm agep. ⁴⁹ Hain akto hoj bawalupjande ekmâ, “Hat sinduk togoâp.” dâm hamewakmâ dâtyeje igim ongâyeje hogombo kamboji. ⁵⁰ Hain akbiâ nângâm ainâk hin dâep, “Nâje togoân. Bo hamewaknet. Kambiamyeje sândugeâk.” dâep. ⁵¹ Hain dâm wangan âgâmbo ainâk seru nânjâgâmbo ekbiâ bimbiâk agep. ⁵² Akto sot munditmâ yengiep aregât keiye nângâm hejgemgoyi dâine wan me wan aregât nângâmbiâ dâtje bo akbop.

⁵³ Bâtgum hâtikom metem Genesaret hânân togom wanga hikombiâ kilep. ⁵⁴ Kindo luâk âmbâle togom ainâk Yesu ekmâ nângâyi. ⁵⁵ Ekmâ nângâyi aregât kepia ewumâk ewumâk ain purik katmâ pârigim arim kundatdâ temân katmâ lokoyekmâ togoyi. Hain akmâ kundatdâ yâgâten tatâi dâm undâgât yengim arewa temân katmâ lokoyekmâ Yesugâlân togoyi. ⁵⁶ Togom âmâ Yesu je kepia humo me bâlensiâ me pâlojângen ain togom kilep aregen kundatdâ kâmotdâk katbiâ yembiâ Yesu ulilajmâ hin dâyi, “Gângât sângumge howaim âmâ âlepje akjet.” dâmbiâ, “Âlepje.” dâep. Hain dâm kindo biknjande howaimbiâ hejgem yenguep.

7

Sotje biwinenje bo hilip komap.

¹ Akto Parisaio akto Mosegât den kârikje makmâ miawagi are bikje Yerusalem kepijanba togo Yesugâlân menduguyi. ² Mendugum tatbiâ Yesugât hoj bawalupjande bâtyeje bo pulim sot nembiâ yekbiâ ârândâj bo agep. ³ Amâ Parisaio luâk akto Yuda luâk yâk hârokje bâgilupyene yengât den lokom sot nemberâm akmâ bâtyeje pulimâk sot nemini. ⁴ Akto angim nene emetjânba purik katmâ togom hainâk tu puliak puliak bâlâk sot bo nem manmini. Akto areâk bo. Bâgilupyene yengât den lokom umbâ akto kondo me sot kat katgât are tu pulimini. ⁵ Akto Yesugât hoj bawalupje yekbiâ ârândâj bo agepgât Parisaio akto Mosegât den kârikje makmâ miawagi arekje Yesu hin maganji, “Wei, hoj bawalupgande wangât bâgilupnenje yengât den bo lokom bâtyeje tuân bo pulim yân sot mem nendâi?” dâm maganji. ⁶ Hain maganjiâ Yesu je hin makyenjieg, “Ulikjân Yesaia arekje yengât keiyeje nângâm hin kulemgoep are tatâp.

Anutuje hin dâep, “Luâk kâmot irekje lauyenjandeak gangerânekmâ mañgannekmai.

Dâ han biwiyejande âmâ hepun nekmâ sârekonekmai. ⁷ Nângât den kârikje panmâ aregât dumjân luâkgât den yânje are bunjerâm makmâ kepikmai are nângâm hâkjeak nângât kotne mem agatbiâ ektere yânje akmap.” dâep.

⁸ Yesaiane hiangi luâk yengât hain kulemgoep aregât dopje akmâ ye Anutugât den are panmâ luâk yengât den are lokom manmai. ⁹ Yenje yengât dengât nângâmbiâ humo aktâp. Dâ Anutugât den nângâmbiâ geâp. ¹⁰ Aregât Moseje hin dâep, “Gâ memege ewege amukyetjân manmâ den bâleje makyetkimenâ âmâ humomolupgande gugumbiâ mombiat.” dâep. ¹¹ Gârâmâ yenje âmâ aregât den panmâ hin makmai, “Luâk siâje eweje memeje amukyetjân tatmâ manmâ eweje memeje hin makyetkiwiap, Emelâk tânyetkuâñ gârâmâ hepun yelekmâ wan me wan yu yetkiwerân ire âmâ Anutugât pat katberân. ¹² dâmbo nengât denje are mem kârikje ketugumbo memeje eweje bo tânyetkumbo ârândâj akbiap.” ye hain dâmai. ¹³ Ye hain dâm Anutugât den kombiâ gembo yenzaet den makyenjibiâ sambelem arimap are ârândâj bo akmap. Akto areâk bo. Siâ siâgât hainâk Anutugât den kom âmâ yenje den mem manmai.” Yesu je Parisaio akto Mosegât den kârikje makmâ miawakmini are hain makyenjieg.

Wan me wan bâlejaet nângâm makmaen arekje âmâ heley bâleje aknengimap.

¹⁴ Yesu je hain dâm luâk âmbâle yekmâ siâkâ togojet dâmbo togombiâ hinâk makyenjieg, “Nâ makyenjire luâk âmbâle ye hârok nângâjet. ¹⁵ Wan me wan tepeyjân gemap are âmâ kâmbokje bo akto bâleje bo akmap. Dâ den bâleje makmai arekje

âmâ luâk mem bâliyekmap. ¹⁶ Gârâmâ ye den ire nânjâm biwiyejân katmâ hengemgom manbei.” Yesuße hain dâep. ¹⁷ Hain dâm luâk âmbâle hepunyekmâ emelan âgâmbo hoj bawalupjande den ginje magep aregât aikoyi, “Hinje maktât are keiße gain gaingât maktât?” dâyi. Hain dâmbiâ hin makyengiep, ¹⁸ “Woe, ye nânjâ nânjâyeje bâlak mandâi hainare me? Wan me wan nembiâ tepyejân gemap arekje bâleje bo akmap. A bonângâi mon? ¹⁹ Akto wan me wan nembiâ arekje nânjâ nânjâyeje bo tângomap, are yân tepyejân gem potalakto panmai.” dâep. Akto magep aregât keiße âmâ hin. Sot hârok âlepje akto nendenje bâleje bo akmap. ²⁰ Akto Yesuße lâuwâje hin dâep, “Wan me wan bâlejaet nânjâm makmai arekje âmâ helej bâleje akyengimap. ²¹ Luâkgât kambiamjânba me hanjânba hinâk gamap. Nânjâ nânjâ bâleje me egâliaj keiße keiße me âiân kâmbu, me kuk hengân me âmbâle mem hepun hepun akmai. ²² Akto ukenje kotje siâ siâ bâleje hiangi, âgâ âgâyeje bâleje me galagât hogo hogo me hâk mem agat agat me kopa agak meme. ²³ Are hârok yu maktân irekje âmâ nânjâ nânjâyejânba helen bâleje akmâ luâk âmbâle hilip yengumap.” dâep.

Âmbâle siâye Yesu ulilajep.

²⁴ Hain dâm kebia are hepunmâ Tiro akto Sidoj ginjân are yengât hânân togoep. Togom siânbaje nânjât pat nânjâwai dâm yojâk emet siân âgâep. Âgâmbo patjande sambelem ariep. ²⁵⁻²⁶ Akto ainâk âmbâle siâ Girik âmbâle Siria hân aregât amboje arekje patje nânjâm togoep. Âmbâle aregât baratje sinduk baniara bâleje siâye kautjân mendo tato aregât togoep. Âmbâle kebia siân gâtje arekje togom enemjân kângom ulilajmâ hin dâep, “Sinduk baniara bâleje watmenâ baratnaet kautjânba hepunmâ ariâk.” dâep. ²⁷ Hain dâmbo hin magajep, “Nenje âmâ nanañ soj sot om yengimaen. Nanañ sot bâlak tatbâi dâm dua soj bo yengimaen.” dâep. ²⁸ Hain dâmbo âmbâle arekje hin magep, “Kembu, bundâk maktât are nânjân amâ nanañlupnenjande soj sot nem tatbiâ sot pipiye gembo âmâ duanje hanâk nemai.” ²⁹ dâmbo Yesuße hin magajep, “Den hain maktât aregât nânjâ gjindân. Gârâmâ gâ emetgân ari. Sinduk baniara bâleje arekje baratge emelâk hepundâp.” dâep. ³⁰ Hain dâmbo emetjân arim sinduk baniara arekje baratje emelâk hepundo welamjân yendo egep.

Yesuße makto luâk kopa den bo makminep siâ den magep.

³¹ Yesuße Tiro kepijiba purik katmâ Sidoj kebia ewangim togo Galilaia bâtgum hâlânjmâ kebia bât bip bip hârok tali are yengâlân togoep. ³² Ain togombo luâk ondopje bokbokje kopa den bo makminep siâ tatminep are mem yâkgâlân kewugum arim bâtgande mem howai dâm ulilaji. ³³ Hain dâm ulilajbiâ nânjâm kâmot humo hepun yekmâ kewugumbo ariyat. Arimbela bâtjande ondopnjân katmâ benje bâtjân tâwutkom elewetjân miep. ³⁴ Hain akmâ âmâ himbimâne ekmâ herâm, “Epata.” dâep amâ den purikje ondopge pâroj âgâk hain dâep. ³⁵ Hain dâmbo ondopje pâroj âgâm elewetje purik âgâmbo den agep. ³⁶ Den akto bikjande nânjâyeje aregât, “Iregât pat bo makyengiwei.” dâep. Hain dâm makyengimbo yâkjje kârikje akmâ makbiâ sambelembô luâk âmbâle hârokje nânjâyi. ³⁷ Akto ekbiâ dâtje akto magajgi goangi akmâ hin dâyi, “Wan me wan mendo ârândâjâk hârok akmap. Ondopyeje bok bokje pâroj âgâk dâmbo pâroj âgâmap. Akto luâk denyeje bo yengât makto den âlepje akmai. Akto kotje siâ siâ hârokgât makto âlepjeâk hârok akmai.” dâyi.

Yesuße luâk 4,000 sot yengimbo neyi.

¹ Sop ain luâk kâmot humo arekje lâuwâje Yesugâlân mendugum sot bâlak tatbiâ hoj bawalupje hin makyengiep, ² “Gutjet. Nâ luâk âmbâle ire yekmâ okot nânjân. Yâkjje nâ olop mandenje hilâm âlâwu akto sot bâlak mandâi. ³ Siânbaje hân kâlewângeneba togoyi aregât hunjung yengire arim sotgât dâwân dewun biri yenguwop.” dâep. ⁴ Hain dâmbo hoj bawalupjande hin magajji, “Hân pumân ire angim nene emetje bo tatâp aregât sot humo wanânbâ mem miawakmâ yengiweren?” dâyi. ⁵ Hain dâmbiâ Yesuße

hin makyenjieg, “Yengâlân sot koanje amon kindâp?” dâmbo, “Nâmbulân lâuwâ.” dâyi. ⁶ Akto “Luâk âmbâle hârok hânân tatjet.” dâmbo tatbiâ sot nâmbulân lâuwâ are mem Anutu mepaije miep. Mepaije mem sot are munditmâ hoj bawalupje yenjimbo kalem katmâ luâk âmbâle yenjiji. ⁷ Akto ijan amonsiâ talep arekâ mem hainâk Anutu magajmâ gâim potatmâ hoj bawalupje hin makyenjieg, “Ire yenjinet.” dâmbo hain agi. ⁸ Luâk âmbâle arekje nem tepyene pikto sot pipihe hânân giep are pitim haka nâmbulân lâuwâ lugumbiâ pigep. ⁹ Luâk 4,000 hain are sot are neyi. Akto hunjung yenjimbo purik kali.

Yesuqe kulem mendo eknegât makbiâ bo dâep.

¹⁰ Luâk âmbâle arekje arimbiâ ainâk hoj bawalupje olop wañgan âgâm arim Dalimanuta kepian togoyi. ¹¹ Ain togom wañganba sopanmâ gembiaâ Parisaio luâkjje togom hin dâyi, “Makmenâ himbimânba kulem siâ miawakto ekne.” dâm magajmâ dop koyi. ¹² Hain dâm hiañbiâ biwi umatje akto nângâm herâm hin makyenjieg, “Kulem miawagâkgât egâliañmai amâ nângâre ârândâr bo aktâp. Luâk âmbâle hârokje kulem gâlât nângâmai gârâmâ kulem siâ bo hekat yenjwian.” dâep. ¹³ Hain dâm hepun yekto wañgan âgâm bâtgum biken arim mali.

¹⁴ Wañgan âgâm arim sotgât nelâm yenjimbo sot koanje konok wañgan yiep. ¹⁵ Yendo hin makyenjieg, “Ye Parisaio akto Herote yâkje yenjât matuk pipikom nemai are nângâm hanokoak akbei.” dâep. ¹⁶ Hain dâmbo yâkje den aregât keinaet pâpkom magangi goangi akmâ hin dâyi, “Ire âmâ sotgât nelâm nengimbo togoen aregât maknengiâp me gain?” dâyi. ¹⁷ Hain dâmbiâ nângâm hin makyenjieg, “Ye wangât hain dâi? Ye iregât keiye bo nângâm hejgemgoâi me? Hanyeye kârikje aktâp mon? ¹⁸ Ye âmâ ekmai amâ bo ekmâ nângâmai. Akto nângâmai amâ bo nângâm hejgemgomai. Ye wan me wan ekmâ nângâm âmâ benje wangât dowâk nelâm yenjimbo manmai? ¹⁹ Nâje sot momerâk potatmâ luâk 5,000 yenjire nembiâ pipihe yendo membiâ haka amon ge pigep?” dâep. Hain dâm aiyenjumbo, “Keiân lâuwâ.” dâyi. ²⁰ “Dâ sot nâmbulân lâuwâ kalem katmâ luâk 4,000 yenjire nembiâ pipihe yendo membiâ haka amon ge pigep?” dâmbo, “Nâmbulân lâuwâ.” dâyi. ²¹ Hain dâmbiâ hin makyenjieg, “Aregât keiye boâk nângâm hejgemgoâi mon?” dâep. ²² Hain dâmbo Besaida kepian togoyi.

Yesuqe dâmbo luâk dewunje bokbokje siâje hârok ekmâ metiep.

Togombiâ kepia ambolupjande luâk dewunje bokbokje siâ mem Yesugâlân togom bâtnjande howaiâkgât ulilañji. ²³ Ulilañbiâ luâk dewunje bokbokje are bâtnjân mem kepia ginjângen ge kinmâ dewunjân tâwutkom puliajymâ bâtje katmâ hin aikoep, “Wan me wan siâ ektât me bo?” dâep. ²⁴ Hain dâmbo dewunje panmâ ekmâ hin dâep, “Nâ luâk yektere lâwin hinare akmâ arim togom tatâi.” dâep. ²⁵ Hain dâmbo bâtnjande dewunjân lâuwâne howaimbo luâk arekje âlepje akmâ dewunje pagalembo tâlâwâgân me kålewân siâ siâ hârok ekmâ metiep. Hain akto Yesuqe hin maganjep, ²⁶ “Gâ arim âmâ kepia humoân bo âgâm yoñâk emetgân ariwen.” dâm magajmâ hunjung ando ariep.

Petoroje Yesugât keiye makmâ miawagep.

²⁷ Arimbo yâk hoj bawalupje olop Kaisarea Pilipo hân aregât kepia siâ siâ ewangiyeckmâ ariyi. Arim manmâ hoj bawalupje aiyenjum hin dâep, “Luâkje nângât keine gain gain dâm magangi goangi akiâ nângâmai?” dâmbo hin dâyi, ²⁸ “Siânbanje âmâ Yohane tu puli luâk are dâmai. Dâ siânbanje âmâ Elia dâmai. Dâ bikjande âmâ propete siâ dâmai.” dâyi. Hain dâmbiâ hin dâm makyenjieg, ²⁹ “Dâ yejeak âmâ nângât niye dâmai?” dâmbo Petoroje hin maganjep, “Anutuje hoj bawañe hunjung ando gewiap dâmai are amâ gâ.” dâep. ³⁰ Hain dâmbo den kârikje hin makyenjieg, “Luâk bikje ire bo makmâ miawak yenjwai.” dâep.

Yesuqe mom agatbiapgât makyenjieg.

³¹ Akto hilâm ain keiye katmâ den hinâk makyenjieg, “Luâk humomolupyeje akto sumbe kat kat luâk akto Mosegât den makmâ kepigi yâkje mendugum luâk akmâ geân nâ

haminijmâ mem hâk hilâlâm niñbiâ mondere hilâm âlâwu akto momojânba agatbian.” dâep. ³² Den are makmâ miawak yengimbo nângâm Petoroje kuk akmâ Yesu ginjângen kewugum gem den kârikje kugâk kugâk maganep. ³³ Hain magajdo purik katmâ hoj bawalupje yengâlân dewunje panmâ Petoro den kârikje agajmâ hin dâep, “Gâ Niambi aregât eke. Akto maktât are âmâ luâk nângâ nângâ hainare aktâp. Anutugât den bo.” dâep.

³⁴ Hain magajmâ Yesu je luâk dondâ mali are akto hoj bawalupje yekmâ, yengondo togom mendugumbiâ hin makyenjieg, “Luâk siâne nâ watnekberâm âmâ han hâkjaet siâ me siâ are hamianjmâ lâwin parâne lokom watnekbiâp. ³⁵ Luâk siâne manmanje gangerâmbo âmâ gulip aganjiap. Dâ luâk siâne nângât akmâ pat âlep dengât hâk biwiye kondo âmâ miawaganjiap. ³⁶ Dâ luâk siâne hângât egâlian delem me ito mem manmâ âmâ manmanje mesokto gulip koanjbiap. Amâ wan âlepje miawaganjiap? ³⁷ Akto luâk siâ Anutu hamianjmâ manmap aregât hâmbâi Anutu manmawân ariwiapgât dop bo tatâp. ³⁸ Akto kâmot agak meme bâleje akmai are yengât hutyenjân siâne manmâ hin dâwiap, “Yesu akto ikiye dengât hâkâj akmâ mandân.” dâm haminijdo âmâ benje hainâk luâk akmâ geân nâ lâuwârje gem ewenaet himbim pagaleje olop ajelo olop togom luâk aregât hin dâwian, “Nâkâ hainâk bo nângâ giydân.” dâm hamianjbian.” dâep.

9

Mose akto Elia Yesu olop den magangi goangi agi.

¹ Yesu je hin makyenjieg, “Makyenjire nângâjet. Anutuje damunyeje akbiap aregât sop tâlâguâp gârâmâ yu kindâi ire yengât hutyenjân gâtje bikjande bo mom âmâ golâ manbaiân kulem pagaleje are olop miawakto ekbai.” dâep.

² Akto arewa hilâm nâmbulân konok bo akto ain Yesu je Petoro Yakobo akto Yohane areâk kewuguyekto gimbârje siân âgâyî. Âgâm Yesu je hâk siâ mendo egi. ³ Yâkgât sângumjânba pagalem kau kau akto egi. ⁴ Hain akto Mose akto Elia ulikjân maliat are ainâk miawakmâ kinbela yelekbiâ Yesu olop den magangi goangi agi. ⁵⁻⁶ Hain akbiâ hoj bawalupjande hamewakmâ aregât Petoro nângâ nângâne guliwakto gain dâm hin maganep, “Humonenje wan siâ hekat nengimenâ ekten aregât ukenje nângâen. Gârâmâ iren uligi âlâwu meyengine. Gângât siâ Mosegât siâ akto Eliagât siâ.” dâep. ⁷ Hain dâmbo ainâk hamandat humo siâne gem tigijegep. Tigiyekto âmâ are kâlegenba den siâ hin miawagep, “Yâk âmâ nângât nanne âlepje yâkgât okot âlep nângân. Yene âmâ yâkgât denje nângâwei.” dâep. ⁸ Hain dâmbo den are nângâm ainâk purik gurik akmâ ekbiâ Yesu je konok kindo egi.

⁹ Akto ainba gimbârje hepunmâ gem gem Yesu je hin makyenjieg, “Âuren kulem ektâi aregât luâk bo makyenjim manbei. Nâmâ luâk akmâ geân nâ momojânba agatbian ain âmâ âlepje makyenjwei.” dâep. ¹⁰ Hain dâmbo den are nângâm kinmâ magangi goangi akmâ hin dâyi, “Wangât golâ akmâ momojânba agatbian dâp.” dâm ¹¹ Yesu hin aikoyi, “Mosegât den kârikje makmâ miawakmai arekje hin dâmai, “Elia togowiap.” dâmai are wangât hainâk dâmai?” dâmbiâ ¹² hin makyenjieg, “Elia bundâk togom siâ me siâ mem hulan gulan akbiap. Aregât Anutuje makto kulemgoep hin tatâp, nâ luâk akmâ geân nângât akmâ bikjande hâkâj nekbiâ hâk hilâlâm manbian kulemgoep. ¹³ Ulikjân Anutuje propete makyenjimbo kulem kulemgoyi tatâp are den bunje. Elia emelâk lâuwârje togoep gârâmâ luâk in manmai irekje ukenyerjaet akmâ bâleje aganji. Anutuje makto kulemgooyi are hain aganji.” dâep.

Yesu je sinduk baniara bâleje walep.

¹⁴ Gimbârjânba gem metem hoj bawalupje bikje yengâlân togom yegi. Akto luâk âmbâle dondârje turunyekmâ kinbiâ Mosegât den kârikje makmâ miawagi arekje Yesugât hoj bawalupje olop den bao guto magangim peiyekmâ kinbiâ Yesu akto hoj bawalupje bikje yâkje gem yegi. ¹⁵ Gem yekbiâ luâk âmbâle dondâ turunyekmâ kili arekje Yesu ge kindo ekmâ sâñ sâñ mem pârigim togom Yesu manjanli. ¹⁶ Manjanbiâ

Yesuñe hin dâep, “Ye wan den magaŋgi goaŋgi aktâi?” dâep. ¹⁷ Hain dâmbo yâk yeŋgâlânba siâje hin dâep, “Kembu, nâŋgât nanne sinduk baniara bâlejande lauŋe mem gisapkombo tatmap. ¹⁸ Hain akmâ tatmâ hilâm ârândâŋ sinduk baniara bâlejande arekje mem kârikje ketugumbo yendo lauŋânbâ tâwut gambo nekamje kândij akmâ keiŋe bâtnej kârikje akto yemap. Nâŋgât nanaj hain akmâ arekje kewugum togom hoj bawalupge ulityengjân, “Sinduk baniara bâlejande ire walanjnet.” dâre walanjberâm âsimbiâ bo aktâp.” dâep. ¹⁹ Hain dâmbo Yesuñe hin makyenjieg, “Ye wangât hanyenjande bo nâŋgâniŋmâ kepilâmai? Nâ ye olop sopje sopje manmâ sokom katyekbian mon? Bâin. Nanaj are mem nâŋgâlân ga.” dâep. ²⁰ Hain dâmbo luâk sigan are Yesugâlân mem âgâmbiâ sinduk baniara bâlejande arekje Yesu ekmâ dowâk luâk sigan are mem hâkokombo hânâŋ ge purik gurik akmâ yendo lauŋânbâ tâwut gem yiep. ²¹ Hain akmâ yendo Yesuñe eweŋe hin aikoep, “Sop amuten miawaganjep.” dâmbo hin dâep, “Nanaŋânbak miawaganjdo hinâk akmâ gaep. ²² Akto sinduk baniara bâlejande irekje nanne hilip aguâk dâm kâlâwân me tuân hâkokombo gewerâm akmâ arekje Yesu gâ kârikge tatgiŋdâp me bo? Tatgiŋdâp akto netgât okot nâŋgâm tânnetku.” dâep. ²³ Hain dâmbo hin maganjep, “Wangât kârikje tatgiŋdâp me bo dâm han lâuwâ akmâ ainuguât? Aregât makgiŋdere nâŋgâ. Luâk siâ nâŋgâniŋmâ kepilâmap are tângore bunje miawaganjmap.” dâep. ²⁴ Hain dâmbo ainâk luâk sigan arekje eweŋjande humoâk konmâ hin dâep, “Biwine getek gâŋgâlân katân gârâmâ tânnugumenâ gâŋgâlân bunewâk kârikje katberân.” dâep. ²⁵ Hain dâmbo luâk âmbâle dondâ togom mendugumbiâ yekmâ arekje dowâk sinduk baniara bâlejande walanjberâm hin maganjep, “Sinduk baniara bâlejande gâje luâk ondopyene akto elewetyeŋe mem bâlimat arekje makgiŋdere nâŋgâ. Agatmâ ari. Siâkâ purik katmâ lâuwâŋe luâk irekje kautje bo mem gulipkowen.” dâep. ²⁶ Hain dâmbo sinduk baniara bâlejande arekje kârikjeâk kamboŋmâ luâk sigan are tâlim pando mom hin pâlâmje yendo ariepl. Hain akmâ arimbo luâk âmbâlejande are ekmâ hin dâyi, “Bunje mondâp.” dâmbiâ ²⁷ Yesuñe luâk sigan are bâtjân mem oloŋdo agatmâ kilep. ²⁸ Nanaj are agatmâ kindo arewa emelan âgâmbo hoj bawalupjande pumân aikom hin dâyi, “Nen wangât watberâm âsiennye bo aktâp?” dâyi. ²⁹ Hain dâmbiâ hin makyenjieg, “Walanjberâm âmâ kinmâ ain Anutu ulilajmâ âmâ âlepje walanjbai.” dâep.

Mombiap arekje humo akmâ miawagep.

³⁰ Akto arewa arim Galilaia hân ewangim ain âmâ hoj bawalupje ikiŋaet pat makyengiwerâmbo arekje yorjâk ariyi. ³¹ Arim manmâ dâwân makyenjim hin dâep, “Siâŋ âmâ luâk siâje gasalupne kewuguyekto luâk akmâ geâŋ nâ mem nugumbiâ mombian. Akto hilâm ai meme âlâwu akto ain momojânbâ agatbian.” dâep. ³² Hain dâmbo den keiŋaet pâpkom aikowerâm hamewagi.

Luâk gain hin arekje humo akmâ ewangiyekbiap.

³³⁻³⁴ Hain akmâ Kapanaum arim arim hutje siâŋ hoj bawalupjande yeŋeâk magaŋgi goaŋgi akmâ hin dâyi, “Nengât humonenje âmâ njihande akbiap?” hain dâm yeŋeâk pa-palagi. Hain akbiâ âmâ emetrjân tatmâ hin aiyenjieg, “Dâwân wangât dâm magaŋgiâi?” dâmbo ajuŋ aŋgim yân kamilem tali. ³⁵ Hain akmâ tatbiâ ge tatmâ hoj bawalupje mendugu yekmâ hin makyenjieg, “Siâŋe Anutugât dewunjân luâk kautje manberân dâm âmâ hârok yeŋgât amukyenjân manmâ hâkje mendo gembo hoj bawayeŋe akto Anutuje ekto ârândâŋ akbiap.” dâep. ³⁶ Hain dâm nanaj bâlensiâ siâ hutyerjân katmâ bâtrjande mem kinmâ hin makyenjieg, ³⁷ “Luâk siâje nanaj ire hinare ekmâ tângowiap âmâ nâ tânnuguwiap aktâp. Dâ areâk bo. Yâkje nâ akto hunjung niŋep net tân netkumap.” dâep.

³⁸ Akto Yohanene Yesu hin maganjep, “Humo, nen luâk siâje gâŋgât kotge konmâ sinduk baniara bâlejande watyekto ekmâ nen olop bo manmapgât makmâ hâreyion.” dâep.

³⁹ Hain dâmbo Yesuñe hin dâep, “Hain bo akbei. Siâŋe nâŋgât kotne konmâ kulem membiap hain arekje gain gain akmâ nâŋgât owâiŋeâk makmâ bâliwiap? ⁴⁰ Akto âinenje bo mem bâliwiap arekje gala tân nenguwiap. ⁴¹ Amâ luâk siâje Anutuje

hungun ninjep nângât hoj bawa mandâi ye tân yenjuwerân dâm tu hâgâm yenjiwiap amâ lau loko loko ya akbiap aregât Anutuje hâuqe waŋbiap.

Hemem kâláp aregât den.

⁴² Akto luâk siâne nanaq biwiyenje nângâlân katmai are yenjâlânba konokje bâliwerâm hâkje hain akto gâuk, siâne kât humo dondâ hanjân imbogoajmâ haru bâtgumân hâkokombo dâine arekje âmâ siâ me siâ owâiŋe miawaganjbop. ⁴³ Dâ bâtge arekje kambiamge oloŋdo bâleqe akbiat âmâ bâtge hârem panben. Dâ wan âlepje? Bâtge konok umatjân manmâ manman âlepjân ariwai me bâtge lâuwâ âlepjeâk manmâ mom âmâ kâlâwân manbiat? ⁴⁴ Amâ hemem kâláp bo bokmâ âgâwiap ain naneyerje bo mombiap. Dâ kâláp bo bokbiap. ⁴⁵ Akto keigande kambiamge oloŋdo bâleqe akbian dâwiat gârâmâ aregât keige hârem panben. Wan âlepje? Keige konogâk manmâ manman âlepjân ariwai me keige lâuwâ lâuwâ âlepje manmâ mom âmâ kâlâwân manbiat? ⁴⁶ Amâ hemem kâlâwân naneyerje bo mombiap. Dâ kâláp amâ bo bokbiap. ⁴⁷ Dâ dewungande bâlejaet pangojân kat gekberâmbo âmâ mem hârem panben. Gâ dewunge konok manbiat âmâ Anutugât amukjân ariwen amâ âlepje. Dâ dewunge lâuwâ lâuwâ âlepje manmâ mom âmâ kâlâwân manbiat amâ bâleqe. ⁴⁸ Amâ hemem kâlâwân naneyerje bo mombiap. Dâ kâláp bo bokbiap. ⁴⁹ Luâk hârok kâláp kâtembe olowâk miawakyenjwiap. ⁵⁰ Akto kâtembe are ukenje gârâmâ bâlimbo âmâ gain gain aktenje kârikjene lâuwâŋe miawakbiap? Amâ bo. Aregât ye kâtembe ukenje hinare akmâ manmâ galagât agaŋgi goaŋgi akbiâ biwiyenje sândugewiap.” dâep.

10

Âmbâle mem bo hepunyaŋbaengât den.

¹ Yesu arewa togom Yudaia hânâni Yodaŋ tu biken togoep. Togom ain mando luâk âmbâle dondâ yâkgâlân togombiâ akmâ malep hainâgâk den totokom makyengiep.

² Hain akto Parisaio luâkje dop koajberâm aregât hin maganji, “Luâk siâne âmbenje hepundo nengât den bâliwiap me bo?” dâyi. ³ Hain dâmbiâ den hâuqe hin makyengiep, “Moseje ulikjân aregât den gain gain makmâ miawak yenjwiap?” dâmbo ⁴ hin dâyi, “Siâne âmbenje hepunberâm âmâ kulem esenje kulemgom wajmâ watbiap. Moseje aregât nângâ nengiep.” dâyi. ⁵ Hain dâmbiâ Yesuŋe hin dâep, “Moseje ye hanyerje kârikjaaet akmâ den kârikje ire kulemgoep. ⁶ Dâ Anutuje ulikjân hân me himbim me wan me wan kotje hârok ketugum luâk âmbâle katyelegep ⁷ aregât luâk siâne memerje eweŋe hepun yelekmâ âmbenje olop manbiandat. ⁸ Hain akmâ hâk me biwyetje konogâk akmâ manbiandat. Den hain yendâpgât yâk lâuwâ bo konogâk akmâ mandat.

⁹ Anutuje mem mendugu yelegepât luâkje bo mem potat yelekbai.” dâep.

¹⁰ Hain dâmbo arim metembia purik katmâ togom emelan âgâmbo hoj bawalupjande hin maganji, “Hinje makyengiât are den keiŋe gain gaingât?” dâmbiâ hin dâep, ¹¹ “Luâk siâne âmbenje hepunmâ siâ membiap âmâ yâk âmbâle aregât hâkâŋ agaŋmâ mem bâlim dosa humo akbiap. ¹² Dâ âmbâle siâne luâkje hepunmâ siâ membiap âmâ yâkje dewati dewateriyetje hârewiap aregât dosa humo membiap.” dâep.

Yesuŋe nanaŋlupyenje Anutugât pat makyengiep.

¹³ Akto luâk âmbâle bikjande Yesugâlân nanaŋlupyenje meyekmâ arimbiâ bâtjande mem howaiyegâk gât lokoyekmâ ariyi. Hain akbiâ hoj bawalupjande watyekberâm akbiâ Yesuŋe nângâmbo bâlimbo hin dâep, ¹⁴ “Ye hepunbiâ nanaq are nângâlân togojet. Ye bo gangerâ yekjet dâjet. Nanaq hain arekje âmâ Anutugât amukjân manmai. ¹⁵ Aregât makyengire nângâjet. Nanaq hin arekje akmai âmâ luâk siâne areyengât dop hainare akmâ Anutugât welam bo gangerâwiap âmâ Anutuje damunje bo akbiap.” dâep. ¹⁶ Hain dâm nanaq are mem menduguyekmâ yâk yenjât Anutu ulilajep.

Luâk kotdâ siâne sikumje mem gangerâm biwiŋe Yesugâlân bo kalep aregât den pat.

¹⁷ Akto arewa arim mando dâwâni luâk siâne pârigim togom kâŋgom tatmâ hin aikoep, “Humone, gâmâ âlepje amboŋe. Nâ agak meme gain hinare akmâ âlepje aktore

Anutuje makto âmâ kârikje manmâ âgâwian?” dâmbo ¹⁸ hin maganep, “Âlepje amboje âmâ Anutu konok. Gârâmâ gâne âlepjje amboje dâm maknijdât aregât den makmakgaet damun akben. ¹⁹ Akto gâne den ainuguât aregât hânuje hin makgijndere nângâ. Gâ Anutuje den kârikje kalep are nângâmat me bo? Gâ kuk bo akben. Âmbenge bo hepunben. Kâmbu bo akben. Gâ siâgât hiajgi den bo makben. Siâne wan me wan gjndo dop hairnâk warjmenâ ârândâj akbiap. Akto memege ewege yetgât lau lokowen.” dâep. ²⁰ Hain dâmbo luâk arekje hin dâep, “Humo, nâ are nanajânbak akmâ gaman.” dâep. ²¹ Hain dâmbo Yesu je ekmâ yâkgât okotje nângâ arjmâ hin maganep, “Konok tatâp are akben. Amâ hin. Gâ arim âmâ ito sikum tatgijndâp are potatmâ luâk umburuk yengimenâ nâ olop ariwaet. Gârâmâ aregât hânuje hâmbâi Anutuje girjbiap.” dâep. ²² Hain dâmbo den are nângâm siâ siâ dondâ yeajep aregât nângâm biwiye umatje akto gem ariep.

²³ Arimbo purik katmâ hoj bawalupje yekmâ hin makyengiep, “Luâk sikumdâje Anutugâlân arienje damun nenje agâk dâm ariwerâm âi humo membai.” dâep. ²⁴ Hain dâmbo nângâm sân sân membiâ totokom hin makyengiep, “Luâklupne makyengire nângâjet. Luâk siâne Anutuje damunne agâk dâm âmâ biwiye Anutugâlân katberâm akmâ âi humo membai. ²⁵ Bau siâne piñgi dâpnânbâ gewopgât âmâ dâp bo yendâp. Hainâk luâk ito sikumyeje humo olopje Anutugât pat nângâwerâm akbai amâ dâp bo miawakyengiwiap.” dâep. ²⁶ Hain dâmbo nângâm sân sân mem hin maganji goaŋgi akmâ dâyi, “Ya maktâp aregât niŋande âmâ âlepjje Anutugât manman âlepjân ariwiap?” dâyi. ²⁷ Hain dâmbiâ yekmâ hin makyengiep, “Anutugât manman âlepjân ariwaigât luâk nângâ nângâyeje watbiâ bo meawakmap. Anutu konokje wan me wan mem miawakbiapgât bo pâpkomap.” dâep. ²⁸ Hain dâmbo Petorone den are nângâm hin dâep, “Nângât? Nen âmâ siâ siâ nenje hârok hepunmâ metem âmâ gâ olop manmaen.” ²⁹ Hain dâmbo hin maganep, “Nâ bundâk makbe. Siâne emet me emiteu me mama gari me meme ewe nanaŋ me âi kalam me wan me wan are nângât dennaet aregât akmâ hepun yekbiap aregât hânuje hâmbâi Anutuje waŋbiap. ³⁰ Wanjo sambe humo dondâje membai. In hânânen emet opmân emi teu akto mama gari meme ewe nan barat me âi kalam siâ me siâ are hâk hilâlâm kakjân miawaganjbiap. Dâ beirâ maleine âmâ manman kârikje mem manbiap. ³¹ Dâ siâne hinje hâkje mem agatbiap are âmâ hâmbâi Anutuje mem haminjângen katbiap. Dâ siâne hinje hâkje mem gewiap are âmâ Anutuje hâmbâi tângombo ulik gulik akbiap.” dâep.

Kombiâ mombiap aregât den.

³² Yesu je Yerusalem kepian âgâwerâm akmâ yâkje soj akmâ arimbo hoj bawalupjande are ekbiâ dâtje agep. Dâ haminjângenba luâk âmbâle watmâ togoyi arekje âkâ hamewagi. Hain akmâ arimbiâ Yesu je hoj bawalupje keiân lâuwâ are yonjâk mendugu yekmâ wan me wan miawak aŋbiap aregât den hekat yengim hin dâep, ³³ “Nen Yerusalem kepian âgâenje ain mandenje âmâ luâk akmâ geân nâ siâne sumbe kat kat luâk areyengât humomolupyere akto Mosegât den kârikje makmâ miawakmai are kewuguyekto arekje togom menekmâ kondenne moâk dâm Roma yengâlân katnekbai. ³⁴ Hain akmâ den hembalik aknijmâ tâwut nugum lâwinân nugumbiâ hâk hilâlâm nângâm mombian. Hain akniŋbiâ mondere hannugumbiâ hilâm âlâwu akto golâ akmâ agatbian.” dâep.

Yakopo akto Yohane yâkje Yesu ulilajiat.

³⁵ Akto sop ain Sebedao nanlogâtje Yakopo akto Yohane, yâkje Yesugâlân arim hin dâyiat, “Humonetje, net wan siâgât ulit giŋberâm aktet are netkiwerât me bo?” dâmbela hin makyetkiep, ³⁶ “Aregât keiŋe maknijbela nângâwe.” dâmbo hin dâm maganjiat, ³⁷ “Sop siâne pagaleje olop togom luâk âmbâle hârok damunyeje akbialân net menelekmenâ netje luâk âmbâle hârok damunyeje aktetje gâne âmâ nen hârok damun nenje akbiat.” dâyiat. ³⁸ Hain dâm ulilajbelâ hin makyetkiep, “Yet aregât keiŋe pâpkom hain maktat. Nâ tu nembian are yet âlepjje nembiandat mon? Me tu utunjânde puliakbian are yet âlepjje puliakbiandat mon?” dâmbo ³⁹ hin maganjiat, “Âlepje

aktetje miawaknetkiwiap.” dâmbela hin makyetkiep, “Nâ tu nembian are yet bundâk nembiandat. Akto tu puli puli are miawakniŋbiap arekje yet gai miawakyetkiwiap. ⁴⁰ Gârâmâ biken biken ginnân tatbiandatgât amâ nângât pat bo. Anutuŋe nângâm kepilem yetkiep. Irawot Humoŋe damunyeŋe akbiap sop ain Anutuŋe luâk lâuwâ nângâm kârikje yetkimbo nângât amuknân kinmâ wan me wangât damun akbiandat.” dâep. ⁴¹ Hain dâm makyetkimbo hoj bawalupŋe biknjande yâk yetgât den are nângâmbiâ ârândâŋ bo agep. ⁴² Akto Yesuŋe hoj bawalupŋe mendugu yekmâ hin makyenŋiep, “Hângât luâk kembuje luâk damunyeŋe akmâ âmâ hoj bawalupŋe meyekbiâ manmai are âmâ nângâmai. ⁴³ Dâ yengâlân âmâ hain bo miawakbiâp. Yengâlânba siâŋe luâk kotdâ akberân dâm galalupŋe yâk yengât hoj bawa manbiâp. ⁴⁴ Gârâmâ yengâlânba siâŋe Anutuŋe nekto ârândâŋ agâk dâwiap âmâ galalupŋe yengât hoj bawa akmâ manbiâp. ⁴⁵ Hoj bawalupnande tân nugunjet dâm aregât bo geâŋ. Hoj bawa âi mem luâk âmbâle dondâ are yengât dosa bo akyenŋiwiapgât mombian aregât Ewenande huŋgun niŋdo geâŋ.” dâep.

Yesuŋe dâmbo luâk siâ dewunye hulaŋ akto emet egep.

⁴⁶ Yesu akto hoj bawalupŋe Yeriko kepian âgâyi. Âgâm arewa arimbiâ hamî yengâŋenba luâk âmbâle dondâ ariyi. Arimbiâ dâp ginjân luâk dewunye bokbokje puligât ultiŋgiŋim talep. Luâk are kotje Batimaio yâkgât eweŋe kotje Timaio, yâkje dâp ginjân tatmâ ultiŋgiŋiep. ⁴⁷ Akto Yesu Nasarete gâtje arekje togoepgât den are nângâm konmâ hin dâep, “Yesu, gâ Dawidigât hakune nângât okotge agâk.” dâep. ⁴⁸ Hain dâm kondo luâk âmbâle togoi arekje nângâm hâkâŋ akmâ den yonjâk dâyi. Hain dâmbiâ yâkje denyeŋe bo nângâm hainâk kolep, “Dawidigât hakune nângât okotge agâk.” ⁴⁹ dâmbo nângâm dâwân kinmâ hin dâep, “Magaŋbiâ gulâk.” dâmbo dewunye bokbokje are konmâ hin dâyi, “Gogondâp gârâmâ kambiamge sândugembo agatmâ ari.” ⁵⁰ Hain dâmbiâ nângâm ainâk sâŋgum kaknjân gâtje are hulaŋmâ katmâ agatmâ yâkgâlân gulep. ⁵¹ Guto hin dâm aikoep, “Gain gain akginbegât nângât?” dâmbo dewunye bokbokje arekje hin dâep, “Humo, âlepje ek dâmenâ dewunne hulaŋ akniŋdo âlepje ekbe dâm aregât ulitgiŋdâŋ.” dâep. ⁵² Hain dâmbo hin maganep, “Gâŋe biwige nângâlân katât aregât heŋgem guguwerân.” dâep. Hain dâmbo ainâk dewunye hulaŋ akto Yesu olop ariyi.

11

Yesuŋe Yerusalem kepian âgâm ariep.

¹ Arim kebia kotje Betepage akto Betania ewangi yelekmâ arewa arim Yerusalem ewumâk akto Oliwa gimbâŋân togoi. Ain togom Yesuŋe hoj bawalogâtje lâuwâ huŋgun yetkim hin dâep, ² “Kebia ewumâk tatâp âuren âgâm arim ain dongi nanje hikombiâ kindâp are ekberat. Amâ dongi nanje are luâkje kaknjân bo tatmai irakje are ekmâ hulaŋmâ mem togoet. ³ Hulaŋbela âmâ luâk siâŋe, “Wangât hulaŋdat?” dâmbo hin dâm maganet, “Humonetjande iregât dâm huŋgun netkiâp. Gârâmâ mem arietje âi bo akto benje mem purikatbaet.” yet hain dâwerat.” ⁴ Yesuŋe hain dâm huŋgun yetkimbo hoj bawalogâtje lâuwâ arekje arim dongi nanje emet siâgât hâŋgiâŋ hikombiâ kindo ekmâ hulaŋiat. ⁵ Tâk hulaŋbela âmâ luâk kili arekje yelekmâ hin dâyi, “Woe, niŋjande dâmbo hulaŋdat?” dâmbiâ ⁶ Yesuŋe den makyetkiep a makbela nângâm âlepje mem ariet dâmbiâ mem ariyat. ⁷ Hain akto Yesugâlân mem arim sâŋgum kaknjân luguakmini are kaknjân katbiâ yâkje âgâ talep. ⁸ Âgâ tato luâk dondâŋe sâŋgum kaknjân luguakmini are dâwân lengaim ariyi. Dâ biknjande âmâ kalamânba siâ siâ esenje ligim katmâ ariyi. ⁹ Luâk âmbâle dondâ olop ariyi arekje âmâ hin koli, “Woe, heŋgemnengumapje kembugât laugât togonengiât aregât dâm âlepje akgijne. ¹⁰ Hakunenje Dawidi yâkje âmâ hân humo akto luâk âmbâle dondâ damunyeŋe agep are hainâk gâŋe damunnenje akbiat. Gâŋe damunnenje akbiatgât mâruŋe akten. Anutu kotje mem agatne.” dâyi.

¹¹ Hain aganbiâ Yerusalem kepian togom sumbe kat kat emetnjân âgâep. Âgâm siâ siâ hârok yekmâ metem emet engaije akto gem hoj bawalupje keiân lâuwâ meyekto Betania kepian âgâyî.

Yesuje makto lâwin siâ ululun âgâep.

¹² Betania kepian âgâm yem kinbiâ haujdo yâk olop gem Yesuje sotgât mopne agumbo ¹³ lâwin siâ lowot hainare esenje olop kâlewângem ekmâ koanje yendâp me bo dâm ari ekto bo agep. Bunje sopne boâk akto esenjeâk kilep. ¹⁴ Hain ekmâ lâwin aregât hin dâep, “Lâwin iregât koanje lâuwârje bo yembiap.” dâmbo hoj bawalupjande nângâyi.

Yesuje sumbe opmânâba watyegep.

¹⁵ Akto Yesu olop Yerusalem kepian âgâyî. Âgâmbiâ Yesuje sumbe kat kat opmânjân âgâm luâk âmbâleje kotje siâ siâ katmâ angim kili are watyekmâ siâ siâyeje me kembâ welamje me puli kat kat welamje mem kâwulep. ¹⁶ Opmânâb siâ me siâ aganjiyi are watyekmâ hin makyengiep, “Sumbe kat kat opmânâb inba wan me wan bo mem aŋgi goanji akmâ bam gutjet. Ye arijet.” dâep. ¹⁷ Hain dâm âmâ wan me wan hekat yengiwerâm hin dâep, “Anutuje makyengimbo kulemgoyi are hin tatâp,

“Nângât emet amâ wangât kindâp? Luâk âmbâle hân hârok nâ olop tatmâ maganji goanji akbaengât kindâp.”

Miti kulem hainâk yendâp are hâkâj akmâ hepunbiâ bâleje akmâi are yengât emet hainare aktâp.” dâep. ¹⁸ Hain dâmbo sumbe kat kat luâk akto Mosegât den makmâ miawagi luâk arekje ekmâ, “Gain gain akmâ kondenne mombiap.” dâm maganjiyi. Luâk âmbâle hârok Yesugât den âlepje aregât nângâmbiâ dâtne akto aregât sumbe kat kat luâk me Mosegât den kârikje makmini are luâk âmbâle dondâ Yesugât den âlepje nângâm hamewakmai. Aregât, “Gain gain akmâ kondenne mombiap.” dâyi. ¹⁹ Emet dâgâmbo Yesu kepia humo hepunmâ ariep.

Lâwin ululun dâep aregât keije.

²⁰ Yem kinbiâ haujdo âmâ dâwâan ariyi. Akto arim arim lâwin magep are momberâm kândârâjân bak âgâm ululun kârân kindo egi. ²¹ Hain kindo ekmâ Petorone Yesuje magep are nângâm Yesu hin magajep, “Wei, Apo ek. Lâwin den umatje kaknjân kalen ina ululun dâm kindâp.” dâmbo ²² hoj bawalupje hin makyengiep, “Ye den bunje hin makyengire nângâjet. Ye biwiyeje Anutugâlân katjet. ²³ Luâk siâje hân gimbâje ekmâ hin dâwiap, “Gimbâje are hogoakmâ haruân geâk.” dâm âmâ biwiye Anutugâlân katmâ han lâuwâ bo akmâ nângâm hengemgom makto âmâ are bunje miawako gimbâje are hogoakmâ gewiap. ²⁴ Aregât hin makyengiwe. Yeje siâ me siâgât nângâm Anutu ulilajmâ are emelâk miawaknengiâp dâm han lâuwâ bo akbiâ âmâ are âmâ Anutuje yengwiap. ²⁵ Dâ yeje ulilanjerâm kinmâ, luâk siâje bâleje akginep aregât dosa kutigitâr dâmbiâ âmâ Eweyerjande hainâk yengât dosa hepunbiap. ²⁶ Dâ yeje luâk yengât dosa mem gangerâwai âmâ hainâk yengât dosa mem gangerâwiap.” dâep.

Parisaije aikombiâ Yesuje ikiye keije bo makyengiep.

²⁷ Hain dâm arewa Yesu akto hoj bawalupje arim Yerusalem kepian togom sumbe opmânjân âgâmbiâ sumbe kat kat luâk areyengât humomolupyeje akto Mosegât den kârikje magi luâk are akto Yuda yengât damun yâkje yâkgâlân togom hin dâyi, ²⁸ “Gâ wan me wan akmât are niŋaet lau lokom kinmâ akmât? Niŋande hain akdâm makgindo akmât?” dâmbiâ ²⁹ hin dâm makyengiep, “Nâ den konok aiyenjure maknijbiâ âmâ nâkâ hainâk niŋaet laugât wan me wan akman aregât hânuje makyengiwerâ. ³⁰ Yohanene tu puli âi miep a niŋaet laugât hain akminep. Anutugât laugât me luâk yengât laugât akminep aregât makbiâ nângâwe.” dâep. ³¹ Hain makyengimbo yâkje hin dâm maganji goanji agi, “Nen Anutugât lau lokominep dâenje âmâ yâkje hin maknengiwerâp, “Woe, aregât wangât denje bo nângâm lokoyi.” dâmbo ajuŋ aŋgiwâen. ³² Dâ, “Luâk yengât lau lokominep.” dâenje luâk yu kindâi irekje Yohane propete dâm kuk nengiwâi. Aregât gain gain maganberen?” dâyi. ³³ Hain nângâm kinmâ Yesu hin maganji, “Yohane niŋaet

laugât hain akminep nen bo nângâen.” dâmbiâ yâkâ hainâk dâep, “Nâkâ hainâk niňaet laugât iren wan me wan agân aregât hâuňe bo makyenjgiwerân.” dâep.

12

Luâk bâleyjande kalam damunje akmâ tali aregât den umatje.

¹ Yesuje den ginje siâ hin makyenjgiep, “Luâk siâne hân siâne tâk kotje waij are kâmetmâ metem lope dâgâep. Akto waij tuje pipikowaengât dâm kondo ketugum hejgemgom damun yengât emet mem âi kalam hârok ketugum metem hoj bawalupje hin makyenjgiep, “Kalam ire damunje akjet.” dâm hân siângen ariep. ² Arim manmâ sop kâlep mando sot bunje akto âi luâk siâ sot bunje bikje meâkgât hungun ando ariep. ³ Arimbo damun luâkne mem kom watbiâ yân purik kalep. ⁴ Purik kato benje ambojande âi luâk siâ hungun ando arimbo kautje kom hionjmâ mem bâliyi. ⁵ Benje ambojande totokom hoj bawa siâ hungun ando yâk yengâlân arimbo kombiâ moep. Kombiâ mondo ambojande luâk dondâ hungun yengimbo arimbiâ âi damunjande kuk akmâ bikje sâwâ yengum bikje momoje yenguyi. ⁶ Akto kalam amboje aregât nanje konok malep. Akto ambojande hin dâep, “Nune nanne okotne nânganjman aregât hungun aňberân. Hungun aňdere arimbo yâkgât amukjân manbai.” dâep. ⁷ Hain dâm ambojande nanje hungun ando arimbo âi damunjade nanje are ekmâ magaŋgi goaŋgi akmâ dâyi, “Humo nenjaet nanje togoâp. Eweje mondo âi hân ire yâkje membopgât kondenne moâk. Hain aktenje âi ire nengât akbiap.” dâyi. ⁸ Hain dâm mem kombiâ mondo kalam ginjângen panbiâ yiep. ⁹ Hain akbiâ âi amboje are gain gain akbiap? Yâk togom damun are momoje yengum damun âlepjje siânbâ katyekbiap. Aregât keiye makyenjire nângâjet. ¹⁰ Anutunge propete makyenjimbo kulemgoyi yendâp are oyaŋmâ nângâmai me bo? Den are hin tatâp.

Emet ketugu ketuguâne luâkne lâwin siâ ekmâ hâkje hâkje dâm panbiâ yendo Anutunge lâwin are mendo emetgât kunkun kârikje agep. ¹¹ Are dewunnenjande ekmâ ire âmâ Humoje mem miawaktâp dâm kambiamnenje agatmap.”

¹² Yesuje Anutugât den tâmbâje dâmbo Yuda yengât humomolupyenjande magaŋgi goaŋgi akmâ hin dâyi, “Den ire nen dop nenguwerâm maktâp.” dâm kambiamyenje bâlimbo aregât mem kala busi kâlegen ain katberâm agi. Hain agi arekje luâk âmbâle dondâ yengât hamewakmâ hâumgom yân hepunmâ ariyi.

Yesu puligât aikoyi.

¹³ Hepunmâ arim Parisaio luâk bikje akto Herotegât hoj bawalupje bikje Yesugât denje hamî kom mânji aganjetgât hungun yengiyi. ¹⁴ Hungun yengimbiâ togom hin magaŋji, “Humo, gângât keige nângâen. Gâ hiaŋgi den bo makmat. Bunjeâk makmat. Akto horat gorat bo akmat. Gâ luâk hârok Anutugât dâp âlepjje makmâ hekat yengimat aregât makmenâ nângâne. Nen Roma luâk siâ damun nenje kotje Sisa are puli waŋmaen are âlepjje me bo? ¹⁵ Puli waŋbaen me bo?” dâyi. Hain dop kombiâ biwiyeje keiye ekmâ nângâm hin makyenjieg, “Ye nâ denne hamî kom katmâ dop nuguâi me? Puli koanje siâ mem niŋbiâ ekbe.” dâep. ¹⁶ Hain dâmbo waŋbiâ mem agatmâ hekatyengim hin dâep, “Puli ire ekjet. Iregât otneje akto kot ire niňaet?” dâmbo yâkje dâyi, “Romagât damun nenje kotje Sisa yâkgât otneje.” dâmbiâ ¹⁷ hin makyenjieg, “Wan me wan Sisagât are âmâ humo purik katmâ Sisa waŋbei. Dâ wan me wan Anutugât are âmâ purik katmâ Anutu waŋbei.” dâep. Hain dâm makyenjimbo den are nângâmbiâ dâtje akto bâtyeje dâtyenjân igim kinbiâ hanyene undup agep.

Momojân agatbaengât aikoyi.

¹⁸ Akto den makmak luâk siânbâ kotsyeje Sadukaio luâk are togoyi. Luâk arekje momojânbâ luâk bo agatmai dâmini. Yâkje togom hin dâyi, ¹⁹ “Humo, Moseje ulikjân hin dâm kulemgoep are oyaŋmaen, “Luâk siâne âmbâle mendo nanaŋ bo miawakto mondo eminjande kambut mem teunaet pat nanaŋ mem miawakbiap.” Moseje hain kulemgoep aregât hin dâne. ²⁰ Emi teu nâmbulân lâuwâ mali. Hain manmâ ulikjân

teuyenjande âmbâle mem nanaj bâlâk manmâ moep. ²¹ Mondo emijande kambut are mem hainâgâk nanaj bâlâk manmâ manmâ mondo emije siârje âmbâle kambut areâk miep. ²² Emiteu nâmbulân lâuwâ arekje âmbâle konok are mem nanaj bâlâk manmâ mom meteyi. Bâiye kambutyenje are hainâgâk moep. Akto luâk nâmbulân lâuwâ are hârogâk âmbâle konok areâk mem mom meteyi. ²³ Gârâmâ sop bâinjân agatbaiân âmbâle are niyaet âmbenne akbiap?” dâyi. ²⁴ Hain aikombiâ yâkje hin makyengiep, “Ye Anutuje makyengimbo kulemgoyi are akto Anutugât kâriknejaeat pâpkomai aregât nângâm hilipkom hain dâmai. ²⁵ Luâk me âmbâle momojânba agatmâ yâk himbimân ajelo mandâi hainare akmâ luâk âmbâle meak meak are hepunmâ yân manbai. ²⁶ Gârâmâ Anutugât denân momojânba agat agat aregât keiye makyengire nângâm hengemgojet. Den ire Moseje hin kulemgoep. Mose yâk lâwinân kâlâp ululunje miawakto ekmâ arimbo Anutuje hin maganep, “Nâ Abraham akto Isaka akto Yakopo yâk yengât damunyeje akman.” dâep. ²⁷ Anutuje hain dâep aregât ye wangât, “Luâk mom âmâ hâkje akto otneje hârok momo yânje akmap.” dâmai? A bo. Luâk âmbâle ulikjân manmâ biwiyeje Anutugâlân katmâ manmâ moyi. Dâ otneyeje âmâ golâk mandâi.” dâm makyengiep.

Anutuje den kârikje kalep ain gârje wan soj lokowaengât aikoep.

²⁸ Akto den nângâ nângâ luâk siârje togom yekmâ kindo Sadukaio luâkje aikombiâ Yesu je den hârje âlepje makyengimbo ekmâ Yesu hin aikoep, “Anutuje den kârikje kalep ain gârje wan soj lokowaen.” dâmbo ²⁹ hin dâep, “Anutuje makto kulemgoyi are bikje hin tatâp. Israe yengât hakulupyeje ye makyengire nângâjet. Kembu Anutunenje kembu bunje yâk konok mandâp. ³⁰ Yeje yâkgâlân biwi kambiamyeje me nângâ nângâyeje katbei. Yâkgât âi akto den me lau aregâlâk nângâm kârikje akmâ hanyene konogâk manbei. ³¹ Akto den siâ hin yendâp. Ye yenzaet agangimai hainâk luâk siâ aganbei. Anutugât den kârikje ire kaknjân siâ bo tatâp.” dâep. ³² Hain dâmbo Mosegât den kârikje makyengimini areyenjâlân gârjeje hin dâep, “Humo, gârje den dâmenâ nângâre ârândâj aktâp. Anutu yâk bundâk kembu bunje. Yâk konok. Yâk hainare siâ bo mandâp. ³³ Gârâmâ nâ han nângâ nângâ kârikje yâkgâlân katbian. Akto nenje agangimaen are hainâk siânba akyengienje ârândâj akbiap. Akto Anutugât sumbe me wan me wan siâ aganjenje den lâuwâ are bo ewangimap.” dâep. ³⁴ Hain dâmbo Yesu je nângâmbo ârândâj akto hin maganep, “Gâ Anutugât amuknjân manberâm ewumâk aktât.” dâep. Sop ain luâkje Yesu aikowerâm akmâ Yesu je den hârje âlepje makyengiep are nângâmbiâ umatje akto hamewakmâ hepubi.

Yesu je ikijaet keijaet aiyenjuep.

³⁵ Yesu je sumbe opmânjân kinmâ hin dâm aikoep, “Mosegât den kârikje makmai are wangât hin dâmai, “Anutuje hunjung ando gewiap are âmâ Dawidigât kâmot are yengât hutyenjân miawakbiap.” dâmai? Amâ hianjimai. ³⁶ Akto ulikjân Anutugât Heakjande Dawidi kautjân mendo hin dâep,

Anutu Humoje nângât Humone hin maganep, “Gâ enemnân togom bâtne bungen tatmenâ gasalupge keigaet amuknjân kâmot katere tâliyekbiat.” dâep.

³⁷ Aregât den keiye hin. Dawidiye ikiye Humo dâm kolep. Aregât âmâ gain gain akmâ yâk âmâ Dawidigât kâmolân gârje miawakbiap dâwai?” dâep. Hain dâmbo kâmot humo arekje denje nângâmbiâ dârje akto heronje agi. ³⁸ Sop ain Yesu je den dewatim hin makyengiep, “Ye Mosegât den kârikje maknengimai are hepun yekbei. Yâkje hâkyene mem agat agat akmai. Hain akmâ luâkje dâwân nenekmâ, “Woe nângâ nângâ luâk yengât agak meme âlepje akmai.” dârjet dâm aregât sângum kâlep lalakmai. ³⁹ Akto areâk bo. Hâkyene mem agatmâ hin akmai. Den opmânjân me mendugu mendugu opmânjân luâk âmbâle arekje tatmâ nenekmâ egâliaj nenekjjet dâm aregât enemyenjân tatmâ yenzaet nângâmbiâ âgâmap. ⁴⁰ Hain akmâ âmbâi kambut yengât emet akto kotje siâ siâ kâmbu memai. Hain akmâ luâk âmbâle bikje yengât dewunyenjân kinmâ den

kâkâlep Anutugâlân makmai aregât Anutuŋe hâuŋe bâleŋe yengimbo dowâk hamep akbai.” dâep.

Âmbâle kambut umburuk siâje Anutugât pat dâm puli kalep.

⁴¹ Yesuŋe sumbe emetjân âgâmbo luâk âmbâle dondâ togom puli kat kat kondoân puli katbiâ gembo yegep. ⁴² Hain akbiâ yekmâ tato sikum luâkje puli katbiâ giep. Hain akbiâ âmâ âmbâi kambut siâje âmâ togom puli gutje gilâmje lâuwâk kalep. ⁴³ Akto Yesuŋe are ekmâ hoj bawalupje yengondo gutbiâ hin makyengiep, “Imâ bunje makbe. Âmbâi kambut umburuk irekje âmâ yeaŋdâp are hârogâk katmâ meteâp aregât bikje yengât dop ewangiâp. ⁴⁴ Bikjande âmâ humo yeyengimbo bikjeâk katâi. Dâ âmbâi kambut umburuk ire âmâ talanđâp dopŋân hârok katmâ meteâp. Siâ bo talanđâp.” dâep.

13

Sumbe emetje patakom hilipkowai aregât magep.

¹ Hain dâm sumbe emetjânba gem ariwerâmbo hoj bawaŋe siâje hin dâep, “Humo ek. Sumbe emetje âlepje dondâ kât hamepje olowâkje ketugum hengemgoyi.” dâmbo ² hin magajep, “Sumbe emetje yu ektâi ire hâmbâi gasalupyenjande togom hârem gagaim itij gulam ketuguwai.” dâep.

³ Yesu akto hoj bawalupje gimbâŋe kotje Oliwa ain âgâyi. Âgâm âmâ sumbe emetje humo are gimbâŋe biken tato egi. Ain tatmâ Petoro, Yakopo, Yohane akto Anderea yâkje Yesu ikijaet aikom hin dâyi, ⁴ “Maktât are amuten miawakbiap? Akto den are bunje miawakberâm akto ain kulem gain gain hinare miawakbiap?” dâyi. ⁵ Hain dâmbiâ hin makyengiep, “Siâje nâŋgâ nâŋgâyene hilip kowopgât nâŋgâm manbei. ⁶ Luâk dondâ miawakmâ nâŋgât kolân hâk tunâŋgim hin dâwai, “Nâmâ Anutuŋe hujgun niŋdo geân.” hain dâmbiâ luâk dondârje han gulip akbai. ⁷ Akto den o hilo kot kamboŋ miawakto kukgât pat nâŋgâm hanyeŋe bo bâlim yeugewiap. Hain are miawagâkgât mak makje miawakto sop humo dowâk bo miawakbiap. ⁸ Akto hâŋje hâŋje kâmot humo bâleŋe akmâ arekje gasa akmâ agum walakmâ ariwai. Akto hainâk wâriŋ mendo duwuŋ humo akbiap. Hain akmâ mop humo miawakmâ yembiap amâ hâk hilâlâm nâŋgâwai. Hinje maktere nâŋgâi are âmâ umatje aregât keiŋeâk miawakto haminjân umatje dondâ miawakbiap. ⁹ Ye hengem agum manbei. Yengât gasalupyenjande denân katyekmâ den opmâŋjân bugâŋe yenguwai. Akto areâk bo. Nâŋgât akmâ luâk humomo yâk yengâlân meyekmâ arimbiâ yâk yengât dewunyeŋjân kinmâ nâŋgât den makyengiwai. ¹⁰ Akto denne hâŋje hâŋje sambelem arim metembo hârok nâŋgâwaiâi âmâ sop humo miawakbiap. ¹¹ Akto gasalupyenjande hâkyeŋe tunmâ damunlupyenjande yâk yengâlân me kiap yengâlân meyekmâ ariwaiâi âmâ luâk yenaet den gain gain den hâuŋe dâwaen dâm nâŋgâmâk bo akbei. Sop ain âmâ den makbai are Anutugât Heakjande dâm miawakmâ makyengimbo âlepje dâwai. ¹² Sop ain âmâ luâk âmbâleŋe hin akbai. Teuŋjande emiŋe kiapgâlân katmâ hiaŋdo kombiâ mombiap. Akto ewejande nanje kiapgâlân katmâ hiaŋdo kombiâ mombiap. Luâk âmbâi sisikje ewe memelupyenjande kiapgâlân katmâ hiaŋbiâ nâŋgâmbo yengumbiâ mombai. ¹³ Akto patne lokom manmai aregât luâk hârokje yekmâ nâŋgâmbiâ âmâ kukje olowâk umatje olop manbai. Gârâmâ bikjande nâŋgât pat mem manbai âmâ Anutuŋe tânyengumbo biwiŋenje agato ârândâŋâk manmâ âgâwai are âmâ Anutuŋe meyekbiap.

Siâ me siâ hâkje hâkje dondâ miawakbiap.

¹⁴ Ye kulem ire oyaŋmâ nâŋgâm hengemgowe. Ye manmâ hâkje hâkje kautje bâli bâliŋe olop are bo kin kinjân kinbiap âmâ ye den ire nâŋgâmbiâ hain miawakto ekmâ nenguwâirâm Yudaia hâñangenba pârigim gimbâŋe siâŋ gâwai. ¹⁵ Akto kepia ginjân manbiapje emetje kâlegén purik katmâ âgâm ito sikumje bo membiap. ¹⁶ Akto âiâñgenba manbiapje kepian arim sâŋgum dâgâmje bo membiap. Nuguwâirâm pârigim dowâk gimbâŋe siâŋ ariwai. ¹⁷ Akto sop ain âmbâi tepdâŋe me namân gâtje olowâkje âmâ gain gain akbai? Umatje olowâk akbai. ¹⁸ Aregât Anutu hin ulilaŋbei, “Humo

umatne are tânâk kâlegen bo miawakbiap.” dâwai. ¹⁹ Akto sop ain siâ me siâ hârok wilâgem poyagem metewiap, dop hainare Anutuje luâk liunmâ mângevâñ bak bo miawagep. Dâ manmâ gai bo miawakbiap. ²⁰ Aregât kemburje sop are bo dâm hârembo dâine luâk me âmbâle siâ me siâ bo manmâ kârikje kinbop. Dâ Anutuje ikihe kâmotlupje yâk yengât akmâ âmâ sop aregât makto tâlâwâk akbiap. ²¹ Anutuje hain dâwiap aregât nânjâm siâne Anutugât hon bawa gewiap are, “Iren nengâlân miawaktâp me yâk indâgen yengâlân miawaktâp.” dâmbiâ âmâ bo nânjâwei. ²² Sop ain hiangi propete siâ me luâk siâ miawakmâ âmâ, “Anutuje hungun nengimbo damunyeje akberâm geyion.” dâm nânjât kâmotlupje heyengim yengâlân dewatiwaigât âi humo membai. Akto siâne miawakmâ nânjât kolân hâk tunajgim nânjât kâmotlupne hilipyenjuguwaigât kulem humo memberâm aregât âi humo membai gârâmâ Anutuje ye yekmâ nânjât dâtâje dâm tânyengumbo aregât hanyeje hilipyenjuguwaigât dop bo tatbiap. ²³ Are boâk miawakto hinje makyengiân are nânjâm hejgemgom manbei.

Yesuе lâuwâje togowiapgât magep.

²⁴ Umatne humo are bo akto sop ain âmâ hândâk humo arekje dewutâ hilâm gâtje dâgâm yembiap. Akto dewutâ hândâkjân gâtje bo pagalewiap. ²⁵ Akto diâ hânân pekmâ gewai. Wan me wan kârikje himbimâñ yendâi are duwuj akbai. ²⁶ Sop ain nâ luâk akmâ geân aregât lâuwâje hamandat kakjân gem pagaleje olop kârikje akmâ gere nekbai. ²⁷ Nâje ajejolupne hungunyengim hin dâwian, “Hân himbim bâijângen arim luâk âmbâlelupne nune dâtâje dâman are meyekjet.” dâm hungunyengire ariwai. ²⁸ Ye lâut kotje kâli kak kak are nânjâi. Indemo âmâ, “Woe, dewutâ âlepje komberâm aktâp.” dâmai. ²⁹ Hainâk hâmbâi wan siâ miawakbiap are ekmâ nânjâwai, are emelâk ewumâk akmâ Kristo togowerâm aktâp dâwai. ³⁰ Nâ makyengire nânjâjet. Luâk âmbâle yu mandâi ire manbiâk den maktân ire bikjande ekbai. ³¹ Akto hân himbim âmâ bo akbiandat. Dâ denne irekje âmâ yem âgâwiap. ³² Akto maktân iregât sopje luâk siâne bo nânjâp. Akto ajele himbimâñ mandâi arekje bo nânjâi. Akto Anutugât nanje nâ bo nânjâñ. Ewene konok yâkje nânjâp. ³³ Sop amuten wan me wan siâ miawakbiap dâm aregât nânjâm hejgemgom manbei. Ye purik katbian sopje bo nânjâi. ³⁴ Luâk siâne emetje hepunmâ kâlewângén ariwerâm akbiap. Hain akmâ âi luâklupje hin makyengiwiap, “Siâ siâ ire lâmgojet.” dâm âi are potatmâ ikiheâk ikiheâk yengiwiap. Yengim âi luâk siâ magajmâ hin dâwiap, “Gâ hângiân ire damun kinben.” dâm ariwiap. ³⁵ Aregât biwi golâk manbei. Gârâmâ emet damunjande âi are mem âmâ purik katbiap aregât sopje bo nânjâmai aregât damun kârikje kinmâ manbei. “Engaije me hândâktâk, me gokorok indemoâñ me emet haujdo me ³⁶ asij yendere togom nekmâ watnekbop.” dâm hilâm ârândâj damun kârikje kinbei. ³⁷ Den ire yeâk bo makyengiân. Luâk âmbâle hârok yengât maktân. Amâ biwi golâk manbei.” dâep.

14

Yesu konegât magangi goangi agi.

¹ Akto hombaj siâ aregât kotje Pasowa are âi meme sopje lâuwâ bo akto miawakbiapgât ain sumbe kat kat luâk aregât humomolupyene akto Mosegât den kârikje makmâ kepigi arekje âmâ hin dâyi, “Gain gain akmâ Yesu hiajdenje den bâleje makto aregât kondenne moâk. ² Akto hinje Yesu mendenje luâk âmbâle dondâ hombaingât togoi irekje nânjâmbiâ kuk miawakbopgât hinje bo memberen.” dâyi.

Âmbâi siâne Yesu tu higenje âlepje puliajep.

³ Akto Yesu Betania kepian âgâep. Âgâm luâk hâk bâle siâ agep kotje Simon aregât emelan âgâ tatmâ sot niep. Akto ain âmbâle siâ togoep. Arekje tu higenje ukenje siâ umbâ bâlensiâñ mem togoep. Tu are akto umbâ are pulije âgâ âgâje dondâ are hogom Yesugât kautjân kâiep. ⁴ Kâimbo luâk bikje ain kili are biwiyeje bâlimbo hin dâyi, “Wangât tu ire yân kâiâp? ⁵ Nenje ire luâk yengâlân mem arim dâine âlepje puli dondâ mem âmâ luâk umburuk yengiwâen.” dâyi. Hain dâm âmbâle are peiyi. ⁶ Peimbiâ Yesu

hin dâm makyengiep, “Ye âmbâle ire bo peijet. Wangât umatje warjdâi? Âmbâle irekje okot âlep aknijdâp.⁷ Sop kâlep luâk umburuk ye olop tatmâ manbai are tânyerjguwerâm aregât aktâi. A âlepje hain akjet. Dâ nâmâ ye olop sop kâlep bo manbaen.⁸ Dâ âmbâle irekje aktâp ire âmâ âlepje aknijdâp. Tu hâknân kâiáp ire âmâ mombian aregât nângâm aknijdâp.⁹ Gârâmâ bunje makyengire nângâjet. Hânje hânje nângât pat ire makyengim manbai ain âmbâle ire aktâp yâkgât pat nelâmyengiwopgât gai makyengimbiâ nângâwai.” dâep.

Yudasi Yesu hâkje tunmâ puli miep.

¹⁰ Yesugât aposololupje keiân lâuwâ mali are yengât hutyenjân gâtje siâ kotje Yudasi arekje sumbe kat kat luâk areyengât humomolupyene are yengâlân arim hin makyengiep, “Nâne Yesu yâgâten me yâgâten mando ain hekatyengire mearjbai.” dâm makyengimbo ¹¹ nângâm biwiyeje heroje akto puli wanbaigât maganji. Akto aregât den dâpje gain gain makyengire Yesu mem miawakjet dâm dâpgât undâgâlep.

Yesu je luâklupje olop sot neyi.

¹² Akto hornbarj kotje Pasowa are keiже katmâ sot bo kauliep are nemini. Akto sop ain lama gâim om nemini. Aregât hoj bawalupjande Yesu maganjâ hin dâyi, “Sot songo emet wanân ondenje nemberen?” dâmbiâ ¹³ Yesu je aposolologâtje lâuwâ hungun yetkim hin dâep, “Yet âmâ Yerusalem kepian ariet. Arim luâk siâ ain umbâ helen heleñjân tu hâgâm lokom manmâ yelekto aikombela kewugu yelekmâ emet are hekat yetkiwerâp.¹⁴ Hekatyetkimbo emet amboje hin dâm maganberat, “Humo netjande hin dâp, “Nângât emet kom hâre hâreje are yâgâten hoj bawalupne olop sot nemberen?” hain dâp,” dâmbela ¹⁵ kom hâre hâreje humoâk egon kaknjâgen are hekatyetkiwerâp. Emet kâlegen are âmâ dâgâm me kondo bunewâk hengemgoyi, ain arim sot wan kalet.” Hain dâm hungunyetkimbo ariyat. ¹⁶ Arim Yesu je makyetkiep are mem miawkmâ sot are mem hombangât wan me wan hejgemgoyiat.

¹⁷ Hain akbela engaije akto Yesu togom aposololupje keiân lâuwâ olop sot songo are neyi. ¹⁸ Nem tatmâ hin dâep, “Makyengire nângâjet. Yu tatâi yengât hutyenjânba siâne nângât gasa akmai are yengâlân arim nâm mem nuguwerâi aregât keiже hekatyengiwerâp are nâm olop tatmâ sot nenden ire.” dâep. ¹⁹ Hain dâmbo aposololupjande biwiyeje umatje akto siâkâ ikiñeâk ikiñeâk hin maganji, “Maktât amâ nâm mon?” dâyi. ²⁰ Hain dâmbiâ Yesu je hin makyengiep, “Amâ luâk keiân lâuwâ tatâi yengâlân gâtje konok luâk are âmâ yu nâm olop sot nemberen kondo kâlegen bâtnetje pandetje geâp yâkgât den umatje makyengire nângâjet. ²¹ Anutugât den bunje miawakto luâk akmâ geân nâm mombian gârâmâ nângât gasa yengâlân katnekberâp arekje umatje humo mem manbiap. Luâk are memerjande bo miep dâine owâije aganbop.” dâep.

²² Akto aposololupje sot nem tali akto Yesu je sot siâ mem munditmâ Anutu mepaije mem hin makyengiep, “Ire âmâ nângât sunumne aregât dop.” hain dâm yengimbo neyi.

²³ Akto waij hâpu siâ mem kinmâ âkâ hainâk Anutu mepaije mem yengimbo neyi.

²⁴ Nembia den hin makyengiep, “Tu ire âmâ nângât gilâmne aregât dop. Tu yu kâim yengire nendâi gârâmâ hâmbâi Anutu je den pat kârikje kalep are miawakto nugumbiâ gilâmne gembo luâk âmbâle dondâ areyengât dosa bo akbiap. ²⁵ Nâ hinje waij koanje tuje bo nembian arekje maleine bunewâk Anutu je damunyeje akberâm keiже kato ain tu irakje nembian.” hain dâm makyengiep.

²⁶ Hain dâm makyengimbo Anutugât kotje mem agatmâ kep siâ membiâ bo akto arewa sopanmâ Oliwa gimbâñjân âgâyi.

Yesu je Petoro magajep.

²⁷ Âgâm ain aposololupje hin makyengiep, “Anutu je makyengimbo kulemgoyi aregât bikje hin tatâp,

“Nâne bau damunyeje kondere mondo bau are awam akmâ kâit akmâ metewai.”

Den pat are bunje miawakto menekberâm togombiâ ye hârok gem awam akmâ hanâk hanâk ariwerâi. ²⁸ Gârâmâ nugumbiâ mondere han nugumbiâ momojânbâ agatmâ

arim Galilaia hânâñ lâm yenjguwian.” dâep. ²⁹ Hain dâmbo Petoroje hin maganep, “Gângât gasa togombiâ hamewakmâ ariwerâi me bo. Bo nângân. Dâ nâmâ bo hepun gekberân. Gâ olop tatmâ tân gugum âgâwian.” dâep. ³⁰ Hain dâmbo Yesu je hin maganep, “Makgiñdere nângâ. Hândâk ujak gâne nângâ yâkgât kotje bo nângâman dâm makyengimenâ sop âlâwu akto ainâk gokorok lâuwâne indewerâp.” dâmbo ³¹ kârikje akmâ hin dâep, “Bo. Nâ gâ olowâk mombaet aregât hamep bo aktân. Akto nâ gângât kotje bo mem heambukberân.” hain dâep. Dâmbo galalupje hârok hainâk dâyi.

Yesu je Eweje ulilajep.

³² Arewa ari kalam siâ kotje Gesemane ain ariyi. Ain arim Yesu je aposololupje makyengim hin dâep, “Ye ge tatbiâ indâgen ba kinmâ Apo mangamâ ulilajberân.” dâmbo ge tali. ³³ Hain akmâ arewa Petoro, Yakopo akto Yohane meyekto bayi. Ba kinmâ biwiñe umatje akto hin dâm makyengiep, ³⁴ “Ye âmâ iren damun tatjet. Biwine umatje dondâ akto gain gain manberân aregât tân nugum iren damun tatjet.” dâm makyengiep. ³⁵ Makyengim hepun yekmâ getek indâñân ba hânâñ ge tatmâ Anutuje umatje ire hepunniñâk dâm hin ulilajep, ³⁶ “O Apo, gugak âmâ siâ me siâ hârok miawakbiapgât bo pâpkomat aregât ujak umatje miawak niñberâm aktâp iregât bo niñ dâm ulit giñdân. Gârâmâ gâne âmâ nângât nângâ nângâne bo watben. Guge nângâ nângâge watben.” dâm ulilajep. ³⁷ Hain akmâ purik katmâ bam yekto aposololupje âlâwu are asij yeyi. Yembâ yekmâ Petoro goaçmâ hin maganep, “Simor gâ asij yendât me? Hinje hepun yektân ina pâlâmje yendât.” dâm ³⁸ aposololupje âlâwu are hin dâm makyengiep, “Biwiyejande âmâ laune lokowerâm aktâp. Dâ hâkyeje âmâ konam aktâp aregât hâkje hâkje arekje togom dop yenjuerâm akbopgât damun kinmâ Anutu ulilajnet.” dâep. ³⁹ Hain dâm makyengim purik katmâ bam lâuwâne hainâk Anutu ulilajep. ⁴⁰ Ulilajmâ metem purik katmâ gutmâ yekto asingât dondâ nângâyigât asijâk yem tali. Hain akbiâ hainâk aiyengumbo dengât pâpkom arjun angim tali. ⁴¹ Hain akmâ kinbiâ hepunyekmâ bam hainâk âlâwuje akmâ guto asij yembâ hin dâm makyengiep, “Ye asij yem mandâi mon? Bâin. Ujak âmâ nâ luâk akmâ geân aregât dosa luâk yengâlân katnekto menekmâ hilip nuguwerâigât sop ewumâk aktâp. ⁴² Gârâmâ bâin agatmâ indâre yekjet. Nângât halop hogoâp ina togoâp. Ye agatbiâ arim peniarjne.” dâep.

Yesu meyi.

⁴³ Den are hain dâm makyengimbo kinbiâ ainâk indâgenba Yudasije luâk dondâ sumbe kat kat luâk areyengât humomolupyeje akto Mosegât den kârikje makyengimini akto Yuda yenjât damunlupyejande hunjung yenjimbâ Yudasije kewugu yekto togoyi. ⁴⁴ Akto luâk gasa kewugu yekto togoyi are âmâ Yudasi Karioto gâtje luâk are Yesu ikiñe hoj bawa inarekje ari gasa tirip katyengim hin makyengiep, “Yesu are âmâ lokom mangandere ekmâ âmâ hikom mem ariwei.” dâm makyengim kewugu yekto tâwât bugâ me soj soj lokom togoyi. ⁴⁵ Togom gasa are ingon kinbiâ Yudasije Yesugât enemjân âgâm, “Humone.” dâm lokom mangando ⁴⁶ olowâk togoyi arekje âgâ Yesu mem hikoyi. ⁴⁷ Akto luâk kili are hutyejânba siâne tâwât mem olojmâ sumbe kat kat humo yejaet hoj bawa siâ kârâmbo oloj akto ondopjeâk kârâm hâriepl. ⁴⁸ Hain akto Yesu je hin makyengiep, “Ye nângât nângâm âmâ bugâ luâk dondâ hanyerân ge mandere tenjâ soj soj lokoakbiâ bugâ humo miawakbopgât togoâi mon? ⁴⁹ Nâ hilâmjé hilâmjé sumbe emetjân Anutugât den pat makyengiman sop ain menekbâi gâten. Anutuje hârok nângâm makyengimbo kulemgoyi are yendâp are bunje miawagâkgât hinje menekjet.” dâmbo ⁵⁰ aposololupjande hepunnâ gem awam agi.

⁵¹ Akto Yesu hamijân togombiâ yâkgât kâmolân gâtje luâk sigan siâ sângum kau kau konok lalakmâ togoep. ⁵² Togombo memberâm akbiâ pârigimbo sângum kau kau areâk mem hulañbiâ sângum bâlâk pârigim ariep.

Yesu den âiân kali.

⁵³ Akto Yesu mem sumbe kat kat areyengât humogâlân ariyi. Yâkgât emelan âgâmbiâ sumbe kat kat luâk areyengât humomolupyeje akto Mosegât den kârikje makyengiyi

are akto Yuda luâk areyengât humomolupyeje arekje âgâmbiâ mendugum kili.⁵⁴ Akto Petoro purik katmâ yojâk hamiyerângen yojâk watyekmâ togom emet kili aregât ginjân ba sombeimân kilep. Bam ain luâk humo aregât tembe lokolupye yenjât hutyerângen talmâ kâláp nângâm talep.⁵⁵ Tato emet ain âgâyî arekje luâk niijande Yesugât agak meme are nângâp are makto kone dâm ai aguyi. Ai pei agum keiye undâgâli.⁵⁶ Hain akmâ luâk dondârje den angâ angâ hogom togo hâkgân hâkgân agi. Akto den are dopre konogâk bo magi.⁵⁷ Siânbanje siâ dâmbiâ dâmbiâ agi. Akto luâk siânbanje Yesugât hiajgi den hin magi,⁵⁸ “Den siâ hin makto nângâyion, “Sumbe emetje humo meyi ire gagaim patakore awam akmâ yendo hilâm âlâwu kâlegen nunak bâtnandeak mem metewian.” dâep.” dâyi.⁵⁹ Hain dâmbiâ den yu dâyi ire gai den ulik gulik magi are olop dop konok bo agep.⁶⁰ Akto sumbe kat kat yenjât kautjande hutyerânbâ agatmâ kinmâ Yesu hin maganep, “Gâ wangât den hâuqe siâ bo maknengiât. Den angâ angâ hogom togo hâkgân hâkgân aktâi iregât nângâmenâ ârândâi aktâp me bo? Gain gain maknengimenâ nângâne.” dâep.⁶¹ Hain dâm maganjo Yesu je den hâuqe bo magajmâ denje nânjâk kilep. Akto sumbe emetjaet luâk humo arekje totokomâk hin maganep, “Gâ Anutuje hunjun gjndo gien are me siâ? Humo kotje mem agatmaen aregât nanje gâ me?” dâep.⁶² Hain dâm maganjo Yesu je hin dâep, “Gârje ya maktât are amâ nâ. Nâ luâk akmâ geân aregât nâmâ kârikje amboje Anutugât enemjân manman aregât Anutuje kârikje nijmâ hunjun niido himbimânbâ hamandat olop gem âmâ hârok damunyeje akbian ain âmâ nekbai.” dâep.⁶³ Hain dâmbo sumbe kat kat luâk humo arekje den are nângâm biwiye kâláp akto aregât ikiye sângumye mem duwatmâ galalupye hin makyenjiegip, “Siâne siârâm siârâm akbiâ âmâ den âi humo membâen.⁶⁴ Luâk ire âmâ Anutugât kotje mem bâlimbo nângâen aregât ye gain gain nângâi?” dâmbo luâk âmbâle mendugum kili arekje Yesugât hin dâyi, “Moâkgât dâp miawaktâp.” dâyi.⁶⁵ Hain dâm arewa keiye katmâ tâwutkoyi. Akto biknjande sângumye dewunje dâgâm tigim koyi. Kom kinmâ hin dâm maganji, “Ondopge hogoâp aregât kotje kon.” dâmbiâ tembe lokoje ondopre hogoyi.

Petoro hamewakmâ, “Nâ Yesugât kâmolân gâtje bo.” dâep.

⁶⁶ Akto Petoro iñgon emet aregât ginjân talmâ kâláp nângâm talep. Tato ainâk emet aregât amboje luâk humo aregât sumbe kat kat yenjât kautje yâkgât hoj bawa âmbâle siâ togoep.⁶⁷ Togom ekto Petoro kâláp nângâm tato âmbâle arekje ekmâ totokomâk totokomâk egep. Ekmâ hin maganep, “Gâ Yesu Nasarete kepian gâtje are olop manmandat.” dâep.⁶⁸ Hain maganjo Petoroje munej akmâ maganep, “Nâ luâk are bo nângândân akto den maktât aregât keiye bo nângân.” dâep. Dâm âmâ dâwângan ariwerâm gembo gokorok indiep.⁶⁹ Gokorok indembo âmbâle arekje Petoro yojâk egep. Ekmâ kinmâ arekjeâk hin dâep, “Luâk ire âmâ Yesugâlan gâtje.” dâm makyenjiegip.⁷⁰ Makyengimbo Petoroje lâuwâje hainâk magep, “Bunje dondâ nâ luâk are bo nângândân.” dâep. Akto getek kinmâ luâk enemjân kili arekje Petoro hin maganji, “Gâ maktât aregât den amâ Galilaiaje makmai han hainângen maktât aregât gâmâ Galilaia areyengâlân gâtje.” dâm maganji.⁷¹ Hain magajbiâ makmâ bâlejeâk magep, “Anutugât metejân makmâ kârigem makberân. Nâ yene luâk kotje kondâi are bo ekmâ hejgemgoman.” dâep.⁷² Hain dâmbo ainâk gokorok lâuwâje indiep. Indembo nângâm Yesu je den hin maganep are hanjân ga togoep, “Gâ gokorok lâuwâje bo indemboâk nângâ yâkgât bo nângâ ajman dâmenâ âlâwu akbiap.” dâep are hanjân ga togombo nângâm okotje akto indiep.

Pilatoje Yesu aikoep.

¹ Akto emet haujdo ain sumbe kat kat areyengât humomolupyeje akto Mosegât den kârikje makyenjimini akto damun hârok menduguyi. Mendugum Yesu hikom mem kiap kotje Pilato gâlân arine dâm den âi meyi. ² Hain akmâ mem Pilato gâlân arimbiâ hin

maganjep, "Yuda yengât luâk humoyerje are gâ me?" dâmbo Yesu je hin dâep, "Amâ gâne ya maktât are." dâep. ³ Akto sumbe kat kat yengât humomolupyene arekje den anjâ anjâ hogom togo hâkjân hâkjân agi. ⁴ Hain akbiâ Pilatoje Yesu hin maganjep, "Gâ den hâuße siâ wangât bo makmâ kindât? Nângâ. Den anjâ anjâ hogom togo hâkgân hâkgân aktâi." dâm maganjep. ⁵ Hain dâmbo Yesu je den hâuße bo makberâm aregât yânâk kilep. Kindo Pilatoje nângâm han lâuwâ agep.

⁶ Akto Pasowa hombaj sop ain âmâ kala busiânba luâk ikinjak siâ bo watyekminep. Luâk âmbâleje togo luâk siâ kombiâ watmâ watmâ akminep aregât nângâep. ⁷ Sop ain âmâ luâk siâ kala busiân talep kotje Baraba arekje ulikjân kukgât dâtje mendo agum luâk siâ kombiâ moep aregât akmâ kala busiân katbiâ talep. ⁸ Akto luâk âmbâle mendugum kili arekje ulikjân akmnen hainâk ak dâm Pilato konmâ tali. ⁹⁻¹⁰ Akto Pilatoje hingât nângâm, "Sumbe kat kat areyengât humomolupyenjande, "Luâk âmbâle hârokje Yesugât kotje mem agatbiâ nengât gewop." dâm nângâmbiâ bâlimbo aregât Yesu mem nângâlân togoâi." dâm nângâm hin makyenjieg, "Ye Yuda yengât luâk kembuyene ire hepundere yengâlân gulâkgât nângâi me wan?" dâm makyenjieg. ¹¹ Hain dâm makyenjimbo sumbe kat kat luâk arekje luâk âmbâle hin makyenjiyi, "Ye konmâ wârakbiâkâ Baraba konok hepundo geâk." dâm makyenjiyi. ¹² Hain dâm makyenjimbiâ hainâk konmâ wârakbiâ Pilatoje lâuwâje hin makyenjieg, "Ye nângâi. Yuda yengât luâk kembuyene dâmai ire gain mângiwegât nângâi?" dâep. ¹³ Hain dâm makyenjimbo luâk âmbâle arekje konmâ hin dâyi, "Lâwinâk kombiâ moâk." dâyi. ¹⁴ Hain dâmbiâ Pilatoje hin makyenjieg, "Wan akmâ hilipkoâp?" dâmbo luâk âmbâle arekje konmâ wârakmâ, "Lâwinâk kombiâ moâk." dâm wâragi. ¹⁵ Akto Pilatoje luâk âmbâle dondâ wâragi aregât okotyeje âlepje agâk dâm tembe lokolupje hin dâm makyenjieg, "Baraba kala busiânba hunjun aŋbiâ ariâk." dâmbo arim hunjun aŋbiâ ariep. Akto tembe lokolupjande Yesu handomje orem lâwinâk kondenje moâkgât mem ariyi.

¹⁶ Akto tembe lokoje Yesu mem kiap humogât emetje ain mem âgâyi. Mem âgâm tembe loko hârogâk yengonbiâ togoji. ¹⁷ Togom âmâ sângum gilâm siâ lalañjmâ tâk dâtâ dâtâ siâje irimut ketugum kautjân kauñarji. ¹⁸ Hain akmâ siânbajje lau elek agajmâ hin maganji, "Wei, Yuda yengât luâk kembuyene." dâyi. ¹⁹ Hain dâm kâroje mem kom tâwutkom togo enemjân pâwutyeje ligianjmâ girinjaji. ²⁰ Hain akmâ sângum gilâm are higotmâ ikiñe sângum lalañjmâ lâwinâk komberâm mem ariyi.

Yesu lâwin parânjân koyi.

²¹ Mem arim dâwâñ luâk siâ egi are kotje Simon Kirene hânâñ gâtje Alesande akto Rupu eweyetje are halângenba togom mando dâwâñ egi. Ekmâ wârakmâ tatbiâ Yesugât lâwin are lokombo ariyi. ²² Arim hân siâ kotje Goligata den purikje amâ kaut hagitje ain ariyi. ²³ Akto hâk hilâlâm humo nângâwop dâm waij akto biwi gulip tu kâim mendugum wañbiâ borâep. ²⁴⁻²⁵ Akto dewutâ gambo lâwinâk koyi. Kom mem anuñbiâ kindo sângum memberâm koteje kulemgom are umbâ kâlegen panbiâ gembo luâk koteje miawakto arekje sângum are meyi. ²⁶ Akto kom kautjân lâwin ulikjân kulem kulemgoyi aregât keiñe hin, "Ire Yuda yengât luâk kembu." ²⁷ Akto bugâ koko kâmburâ lâuwâ siâ Yesugât gasomje biken biken lâwinâñ yetkuyi. ²⁸ Akto Anutuje makyenjimbo kulemgoyi âmâ hin yendâp are bunje miawagep, "Nângât hoj bawane yâk luâk bâleje hâkje hâkje yengât hutyejân katbai." dâep. Are bunje miawakto aregât luâk kâmburâ lâuwâ olop yetkuyi. ²⁹ Akto luâk âmbâle gam ariyi arekje Yesu den hembalik mângim hin dâyi, "Sumbe kat kat emetje gagaim hilâm âlâwu kâlegen ketuguwian dâmat aregât ³⁰ bâin kârikje akmâ lâwinâba ge." dâyi. ³¹ Akto sumbe kat kat luâk areyengât humomolupyene akto Mosegât den kârikje makyenjimini arekje hainâk den hembalik mângim maganji goanji akmâ hin dâyi, "Luâk aŋgâ âmâ tân yengumap. Dâ ikiñe âmâ wangât bo tânaguâp?" ³² Anutuje hunjun aŋdo togom Yuda luâk nengât luâk kembu mandâp dâmai inarekje lâwinâba gembo ekmâ âmâ den are bunje dâm nângâweren."

dâyi. Hain dâmbiâ Yesugât enemje bip bip yetkuyi lâuwâ arekâ hainâk den bâleje maganjiat.

Yesu moep.

³³ Akto hilâm tânâmjân ain hândâk humo dâgâm yendo engaije agep. ³⁴ Engaije akto ain are Yesu je kot hin kolep, “Eli Eli lama sabaktani?” dâep. Den purikje âmâ, “Anutuje, Anutuje wangât hepun nektât.” dâep. ³⁵ Akto luâk ain kili ainba siânbarje nângâm hin dâyi, “Âure nângâjet, Elia kondâp.” dâyi. ³⁶ Akto luâk siârje pârigim arim sângum paparje siâ kâroân bigeim waij ñasuknjân panmâ mem agatmâ Yesugât laujân katmâ kinmâ galalupje hin makyengiep, “Eliae bunje gem tângombo lâwinânbâ gewerâp me bo aregât ekmâ kinne.” dâep. ³⁷ Hain akto Yesu kârikjeâk kambojmân ainâk panagep. ³⁸ Akto sângum humo sumbe emetjân kilep are tânâmjânba duwalakmâ giep. ³⁹ Akto tembe loko humoyeje siâ Yesugât enemjân kilepgât ekmâ kindo mondo hin dâep, “Ire amâ Anutugât nanje bunje.” dâep.

⁴⁰ Akto âmbâle bikje ain kili arekâ getek kâlewânâk kinmâ ekmâ kili are hutyejân kilep siâ kotje Maria Madala kepien gâtje akto Maria siâ Yakopo bâlensiâ akto Yose areyetgât memeyetje, akto Solome. ⁴¹ Are âmâ Galilaia hânânbâ Yesugât hoj bawa akbiâ olop mali. Akto yâk konok bo. Âmbâle bikje Yesu olop Yerusalem kepiangenba togoi are olowâk kili.

Yesu hangoyi.

⁴² Âi bo meme sopje irawot akto emet dâgâwerâm akto ain Arimataia kepien gâtje luâk siâ kotje Yosepe are togoep. ⁴³ Luâk are âmâ damun akto kaunsoli yengât hutyejân mando ekmâ luâk âlepje dâmini. Are Anutuje hoj bawane hunjung ando gem damun agâk dâm ulilajep. Hain akmâ yâkje hamep bo akmâ Pilatogât emet kâlegen âgâm ba enemjân kilep. Kinmâ, “Yesugât hâkje mem arim hangowerân.” dâep. ⁴⁴ Dâmbo Pilatoje hanje undup akto tembe lokoje siâ hin maganje, “Emelâk mondâp me? Bam ek.” dâmbo bam ekmâ gutmâ emelâk mondâp dâep. ⁴⁵ Hain dâmbo Pilatoje Yosepe maganjmâ, “Âlepje Yesugât hâkje mem ari hango.” dâep. ⁴⁶ Akto Yosepeje bam sângum kau kau siâ puligom mem ari Yesugât hâkje are mem ge sângumân are katmâ katipkoep. Hain akmâ mem ari kât dâpje siâ ulikjân parâ parâ kendâyi ain katmâ kât humo siâ hâkokombo tigiep. ⁴⁷ Akto Maria Madala gâtje akto Yose memeje are Yosepeje Yesu kât dâpnjân kalep sum are ekmâ kiliat.

16

Yesu momojânba agalep.

¹ Âi bo meme sopje are bo akto hândâk pipirje tatoâk Maria Madala gâtje akto Maria siâ Yakopo memeje akto Solome Yesugât hâkje hambuwopgât dâm tu higenje ukenje puligom mem togoi. ² Sonda hândâktâk dewutâ gambo ain sumângen arim dâwân yeneâk magangim hin dâyi, ³ “Niñande tân nengumbo kât humo are hâkokoweren.” dâyi. ⁴ Hain dâm togom kinmâ ekbiâ kât humo sum dâpje tigiep are bo yiep. ⁵ Are ekmâ kât kâlegen âgâyî. Âgâm ekbiâ luâk sigan siâ sângum kau kau humo luguakmâ bâtje bungen kindo ekmâ sân sân mem hamewagi. ⁶ Akto luâk arekje hin dâm makyengiep, “Bo hamewaknet. Ye Yesu Nasarete gâtje lâwinânbâ koyi are ekberâm togoâi amâ emelâk agatmâ ariâp. In bo yendâp. Gutmâ in kali aregât gewâkje ekjet. ⁷ Yeâmâ arim Petoro akto hoj bawalupje aposololupje bikje are makyengijet amâ Yesu âmâ ulikjân makyengiep hain aktâp. Emelâk Galilaia hânânbâ ariâp. Gârâmâ ye ari makyengimbâ Galilaiagen ari ekjet.” dâep. ⁸ Akto âmbâle are kât kâlegenba gam hamewakmâ biwiyeje gulip agepgât luâk siâ aregât den pat bo makyengiyi.

⁹ Akto Sondan emet haundo hândâktâk Yesu momojânba agatmâ arim Maria Madala kepien gâtje ulikjân ikinjak sinduk baniara bâleje nâmbulân lâuwâ watyenjieg yâkgâlân arim miawaganje. ¹⁰ Miawaganje arim Yesu hamijângen olop manmâ indeajmâ mali are arim makyengiep. ¹¹ Makyengim hin dâep, “Yesu âmâ togo

miawakniido ekmâ yu togoân.” dâmbo den are bo nângarji. ¹² Akto arewa luâk lâuwâ siâ kebia are hepunmâ arim manbela dâwân YesuJe enem dewunje siâ akto miawak yetkiep. ¹³ Akto luâk lâuwâ arekje Yesu egiat aregât purik katmâ arim galalupyetje makyenjiyiat. Akto yâkje, “Den are hiaŋgiat.” dâm nângâyi. ¹⁴ Akto sop siân aposololupje keiân konok arekje sot nem tatbiâ YesuJe hutyeŋân togo kilep. Kinmâ hin makyenjieg, “Wangât biwiyeje nângâlân bo kali? Akto momonjânba agatere âmbâleje nekmâ togom makyenjimbâ, “Hiaŋgiâi.” dâyi are wangât hain agi.” dâm kugâk kugâk akyenjieg. ¹⁵ Akto hin dâm makyenjieg, “Yeâmâ arim hânnje hânnje nângât den pat âlepje ire makyenjwei. ¹⁶ Luâk siâ bunje maktâi dâm biwiye nângâlân kato tu puli aŋbai are âmâ sop humoân dosa bâlâk kinbiap. Dâ siâ nângâm hiaŋgiâi dâm nângâlân biwiye bo katbiap akto bo nângâniŋmâ kepilâniŋbiap are âmâ dosa mem manmâ kâlâpgât pat akbiap. ¹⁷ Nângâlân biwiyeje katmâ manbai arekje âmâ kulem keiye keiye membiâ yekmâ, “Ire Yesugât kârikjân kindâi.” dâwai. Kulem are âmâ hin. Nângât kolân sinduk baniara bâleje wavyekbai. Akto denyeje irakje membai. ¹⁸ Akto hâme hewuk niambi sâmbâ bo ekmâ tâlimbiâ yeŋgimbo bo mombai. Akto wan me wan sait kâmbokje nem âmâ bo mombai. Akto luâk kundatdâ areyeŋgât hâkyeŋân bâtyeje katbiâ âlepje akbai.” YesuJe hain makyenjieg. ¹⁹ Makyenjimbo Anutuje olojdo hepunyekmâ himbimân purik katmâ âgâep. Âgâm Anutugât bâtje bungen ain talep. ²⁰ Akto aposololupje arim kepiarje kepiarje Yesugât den pat makyenjim mal. Manbiâ ain ikiŋak kârikje yeŋgimbo kulem keiye keiye membiâ luâk hârokje are ekmâ, “Luâk ire âmâ den bunje makmâ manmai.” dâyi.

Luka Kulemgoep

Lukaje Yesugât den pat âlepye kulemgoep.

¹ Apo Teopilo, Luâk âmbâle bikjande Yesu olowâk maliye wan me wan bunje nengât tânâmnenjân miawagep are ekmâ keijânbak dâm luâk hârok maknengiyi. ² Dâm maknengimbiâ luâk unduwâkje den pat are hejgemgowerâm kulemgoyi. ³⁻⁴ Akto gâje keijânbak den pat are nângâen gârâmâ kulem esenje ire oyajmâ keije nângâm hejgemgowiatgât den pat are hârogâk hejgemgom tâj tâjâk kulemgom katgijdân. Den pat are hin.

Ajeloje Sakaria miawagep.

⁵ Unjujân Heroteje Yudaia yengât luâk humo malep. Mando âmâ yâk yengât sumbe kat kat luâk siâ malep kotje Sakaria, yâk Abia yâkgât kâmolân gâtje akto yâkje âmbâle siâ kotje Elisabete are âmâ Aroj yâkgât kâmolân gâtje are miep. ⁶ Akto Anutugât dewunjân manmâ bâleje bo akminiat. Âlepye manmâ Anutugât den are lokom manmâ gayiat. ⁷ Akto luâk âmbâi lâuwâ are gupin akmâ manmâ gam sâmbâ agiat.

⁸ Akto sumbe kat kat luâk yâkje ambojân ambonjân akmâ Anutugât sumbe omni. ⁹ Akto omni aregât sop tâlâgumbo âmâ humomolupjande hin dâyi, “Sakaria Anutugât biwiye geâkgât wan me wan omenâ higenje agalâk.” dâmbiâ, sumbe kat kat emetje ain âgâep. Âgâm sumbe ondo âmâ ¹⁰ luâk âmbâle bikjande sumbe kat kat emetje aregât kâlegen gam Anutu ulilajmâ kili. ¹¹ Ulilajmâ kinbiâ âmâ Anutugât ajelo siâje Sakaria miawagajmâ ombiâ higenje agep aregât alata bungen kilep. ¹² Miawaganjmâ kindo luâk sâmbâ arekje ekmâ sân sân mem hamep akmâ kilep. ¹³ Hamewakmâ kindo ajeloneje hin dâm magajep, “Sakaria bo hamewak. Âmbengande nanaj luâk membiapgât Anutu ulilajmâ gamat aregât bunje Anutuje nângâ ando âmbengande nanaj siâ membiap aregât kotje Yohane dâm konbiat. ¹⁴ Akto miawakbiawân kambiamge heroe akbiap. Akto miawakto ainâk luâk unduwâkje aregât heroe nângâwai. ¹⁵ Akto nanajânbak Anutugât Heaknjande memeje agarjbiap. Akto yâk âmâ Anutugât dewunjân luâk humo akmâ manbiap. Akto tu kârikje bo nem manbiap. ¹⁶ Akto miawakmâ manmâ âgâm Israe luâk mem hâwât yekto âmâ biwiyeje Kotdâ Anutugâlân katmâ manbai. ¹⁷ Akto emelâk Eliae Anutugât bâtjân manmâ kârikje mem malep hainâk nangande manmâ âgâm Anutuje hoj bawaje hungun ando gewiap yâkgâlân luâk âmbâleje biwiyeje katjetdâm aregât arim den pat makyengiwiap. Akto hain dâm arim nanaj akto ewelupyenjande kuk akyengiwai are makyengimbo gala akyengiwai. Dâ den koko yâk makyengimbo ârândâj manmai yâk yengât nângâ nângâgât dâp watbai. Akto Kembuje ikiye kâmot olonyegep yâk yengât biwiyeje agalâkgât nangande makyengim âgâwiap.” dâep. ¹⁸ Anutugât ajeloneje hain dâmbo Sakariaje hin aikoep, “Net luâk âmbâi sâmbâ agiotgât gâje nanangât dâmenâ nângâre bunje bo aktâp hain dâm aktân. Gain gain nângâre bunje akbiap?” dâep. ¹⁹ Hain dâmbo ajeloneje hin dâm magajep, “Agon aktore nângâ. Nâ Gabirie, nâ Anutugât hoj bawa manman. Ire nek. Hungun nipdo gem den bunje makgijdân. ²⁰ Gârâmâ henijndât dât aregât dosa amâ hin akbiat. Gâje kopa akmâ den bâlâk manmâ âgâmenâ den yu makgijdân ire bunje akbiap sop ain âmâ âlepye akbiat.” Hain dâm ainâk heambukto Sakaria ikinjeâk kilep. ²¹ Sakariaje sumbe emetnjân âgâm sop kâlep mando luâk âmbâleje gain gain akmâ sop kâlep mandâp dâm aregât han lâuwâ agi. ²² Hain akbiâ emelâk yâk yengâlân gem âmâ den makyengiwerâm akto âmâ lauji tigjakto kopa agep. Kopa akto aregât hin dâyi, “Yâk âmâ sumbe emetnjân âgâmbo biwiye purik kato kulem siâ miawaktâp are ektâp.” Hain dâmbiâ yâkje bâtjandeak kulem akmâ den makberâm hâumgoep. ²³ Hain akmâ tato âmâ âi sopje bo agep. Âi sopje bo akto kepian purik katmâ ariep. ²⁴ Purik katmâ arimbo manbela emelâk âmbenjande tepje agep. ²⁵ Tepje akmâ âmâ hin dâep, “Anutu Kotdâje nângâ nipdo tepne aktân

aregât luâk âmbâle dewunyejân aju hulañ akniyjdâp.” dâep. Hain dâm emetjânâk tato dewutâ momerâk bo agep.

Ajeloje Mariagâlân miawagep.

²⁶ Dewutâ momerâk bo akto âmâ Anutuje ajelo kotje Gabirie are lâuwârje huŋgun ajep. Huŋgun ardo Nasarete kepia are Galilaia hânâr talep ain âmbâle sigan siâ malep yâkgâlân giep. ²⁷ Akto âmbâle sigan are kotje Maria are Dawidigât kâmolân gârje luâk siâ kotje Yosepe yâkgât dâtârje malep. ²⁸ Akto ajelo arekje magajmâ kinmâ hin dâep, “Anutuje gekmâ âmbâle âlepje aktât nângâm memeje akgiñdâp aregât heroje ak.” dâep. ²⁹ Ajeloje hain dâmbo nângâmbo biwirje umatje akto biwirjande hin nângâep, “Den makniyjdât aregât keiñe gain gain?” dâep. ³⁰ Hain dâmbo ajeloje hin maganep, “Maria, gâ bo hamewak. Anutuje gekmâ âlepje manmat nângâp. ³¹ Aregât gârje nanaj mem kotje Yesu dâm konbiat. ³² Yâkje âmâ luâk humo tâmbâ mando âmâ Anutu Humo dondâ yâkgât nanje dâwai. Akto Humo Anutuje bâginenje Dawidi yâkgât gewâkjân kato ³³ Yakobogât kâmot nengât luâk kotdâ manbiap. Akto luâk damunyeje akmâ ai mem kârikje manmâ âgâwiap.” dâep. ³⁴ Hain dâmbo Marianje hin dâm maganep, “Nâ luâk bâlâk mandângât den are âmâ gain gain akmâ kârikje akbiap?” dâmbo ³⁵ ajeloje hin maganep, “Anutugât Heakjande tigi gekto Anutu Humo yâkgât bâtjân kinmenâ meme akgiñdo ain gârje nanaj membiat aregât kotje siâ kau salek salek are Anutugât nanje konbai. ³⁶⁻³⁷ Akto den siâ makgiñdere nângâ. Anutuje hain akberâm aregât bo ewum pâpkomap. Lâuge Elisabete are gupinâk manmâ âmbâi sâmbâ aktâp yâk Anutuje meme aganjo tepje akmâ nanaj luâk membiap. Akto dewutâ nâmbulân konok bo akto aregât kakjân âmbâi gupin dâmai are hain miawaganjiap.” ³⁸ Ajeloje hain dâmbo Marianje hin dâm maganep, “Nâ Humogât hoj bawa âmbâle aregât den maktât are hanâgâk akniybiap. Hanâgâk akniydo âmâ âlepje dâwian.” dâmbo ajelo are purik katmâ ariep.

Mariaje Elisabetegâlân ariep.

³⁹ Akto Maria manmâ âgâmbo kâlep bo akto âgâm arim Yudaia hân gimbâjân kepia siâ talep ain ariep. ⁴⁰ Ain arim Sakariagât emelan âgâm Elisabete ekmâ magajmâ heroje agarjep. ⁴¹ Herorje agarndo nângâmbo ainâk tepje kâlegen nanaj arekje pirin pirin kalep. Hain akto Anutugât Heakje Elisabete kautjân mendo hin dâm maganep, ⁴² “Lâune Anutuje meme akgiñdo gângât heroje maroje arekje âmbâle hârok yenjât ewangiyekbiap. Akto Anutuje nanaj membiat aregât tângowiapgât heroje akbiap. ⁴³ Gârje Kembunenje membiat are nângâm hin nângâ. Nâmâ âmbâle yârje mandân aregât nângâlân togomenâ ârândâj bo aktâp. ⁴⁴ Togom nogonmenâ ainâk nanaj tepnân heroje akmâ bam guto nângâ. ⁴⁵ Akto den siâ makbe. Emelâk Anutuje makgiñep are bunje akbiap aregât biwige heroje aktâp.” dâep.

Mariaje Anutu magajmâ heroje agep.

⁴⁶ Hain dâmbo Marianje hin magep, “Nâne Anutugât kotje mem agatmâ hin dâwe. ⁴⁷⁻⁴⁸ Nâ Anutugât hoj bawa manmâ âmbâle yârje mandân. Aregât Anutu Humo nêngât okot nângâ nijmâ mem agat nektâp. Mem agat nekto luâk kâmotje kâmotje nângât nângâm Anutuje tângombo heroje akmap dâmai. ⁴⁹ Anutu Humo dondâ arekje damunne akmap arekje wan me wan âlepje akniyep aregât kotje mem agatmâ âmâ Anutugât biwine heroje aktâp. ⁵⁰ Akto luâk âmbâle bikje nenje Anutugât hame-wakmâ denje lokoeneje nengât biwinenje nângâm yaiwâk aknengim âmâ bâgilupnenje miawakbai are hainâk hainâk akyenjawiap. ⁵¹ Anutuje wan me wan mem miawak yenjiverâm akto aregât niñande luâk âmbâle hâkyene mem bâliwiap? Akto agatmâ, “Nenjeak humo akten.” dâmbiâ are mem biwiyene gulip yenjumbo awam akmai. ⁵² Akto bikjande luâk humo akmâ mem damunyeje akberâmbiâ hain are mem gulip yenjumap. Hain akbiâ âmâ luâk yârje me luâk gegeje are mem agat yekmap. ⁵³ Akto mop yenjimap yâk yenjât damunyeje akmâ sot yenjimap. Akto luâk sikum olop manbiâ yâk mem gulip akyenjimbo yârje manmai. ⁵⁴ Akto ulikjân âmâ den dâm bâgilupnenje yenjât pat dâtârje makyenjiegip aregâlâk nângâm manmap, aregât Israe luâk âmbâle

nengât han kalem akmâ damun akmap. ⁵⁵ Akto bâgilupnenje Abrahamgât kâmot okotje nângâ nengimbo nen Abrahamgât kâmot akmâ manmâ âgâwaen nengât dâtâje aregât bunje miawaktâp. Aregât kotje mem agatbe.” dâep. ⁵⁶ Marianje hain dâm Elisabete olop malep. Akto yâk olop manmâ dewutâ âlâwu bo akto kepijanâ purik katmâ ariep.

Yohane miawagep.

⁵⁷ Purik katmâ arimbo Elisabete sopje miawakto manmâ nanañ miep. ⁵⁸ Mendo âmâ lâulupje kepia ambolupjande Anutu Humoje Elisabete okotje nângâepgât nângâm yâk olowâk kambiamyeje heroje agep. ⁵⁹ Hain akbiâ hilâm nâmbulân âlâwu bo akto âmâ mendugum nanañ aregât hâkje gâiwerâm âmâ ewejaet kot nambe Sakaria are konberâm agi. ⁶⁰ Hain akbiâ memerjande hin makyengiep, “Bo. Kotje Yohane konberen.” dâep. ⁶¹ Hain dâmbo hin magañi, “Are âmâ tâulupge yâk yengâlân gâtje siâ kot nambe hain are siâ bo tatâp.” dâm magarji goangi akmâ hin dâyi, ⁶² “Eweje luâk kopa are gain gain nângâp?” dâm bâtyejjandeak kulem akbiâ ⁶³ tapegât ulityengimbo tape papaje siâ mem wañi. Wañbiâ gâwu mem hin kulemgoep, “Kotje Yohane konberen.” hain kulemgoep. ⁶⁴ Kulemombo oyajmâ nângâmbiâ ainâk den miawaganjep aregât Anutugât kotje mem agalep. Kulem are miawakto ⁶⁵ kepia ambolupjande nângâmbiâ dâtje akto kulem aregât hanyeje lâuwâ akto den arekje heroje akmâ sambelem kepia ewumâk ewumâk hârok ariep. ⁶⁶ Luâk âmbâle Yuda gimbâje tete kepijje kepijje malinje den are nângâm hin dâyi, “Nanañ hain arekje humo akmâ gain gain akbiap?” hain dâm hanyejeâk akmâ nângâyi. Akto Humoje tângombo malep.

Sakariaje Yesugât keiñe dâm miawagep.

⁶⁷ Akto Anutugât Wâtgât memerjande nanañ aregât eweje Sakaria kautjân mendo den kârikje hin dâep, ⁶⁸ “Israe luâk nen Kembunenje Anutu mepaije mene. Yâkje âmâ luâklupje mete katnengim gannenje dâmap. ⁶⁹ Hain akmâ âmâ Dawidi yâkgât tepjân gâtje konok miawagajmâ hejgemgo nengiwiapgât hambo kunkun akbiapgât anujep. ⁷⁰ Amâ tâmbâje dondâ hân miawagewânba ain propetelupje makyengimbo den makmâ mali dopjân hainâgâk miawaktâp. ⁷¹ Akto siâje gasa aknengiwiap. Aknengim âmâ hilipnenguwerâm akbiâ âmâ tân nengumbo âlepje manbaen. ⁷² Akto ulikjân Anutuje bâgilupnenje yengât okotje nângâm den kârikje katyengiep are kambiamyejân kato tato bo nelâm ariep. ⁷³ Akto tân nengumbo ainâk gasalupnennjande bo hilip nenguwai aregât pat Abraham are makmâ hâreanjep. ⁷⁴ Aregât Israe nen hârogâkje Humonenje Anutugât âlepje dâm ikiñe den lokom bo hamep akmâ ⁷⁵ wan me wan bâleje bo akmâ gala konok akmâ biwi irakjeâk manbaen. ⁷⁶ Nanne gâ irekje sigan akmâ Humonenje ulik gulik aganjiat. Gâne soj akmâ aregât hin dâm makyengiwiat, “Humonenje irawot togom hejgem nenguwiap aregât nângâ nângâyeje bâleje hepunbiâ biwyenje Anutugâlân ari kindo Anutuje kambiamje nângâm dosayenje hepun yengiwiâp.” dâm makyengimenâ nângâwai. ⁷⁷ Gâ hain akmâ kembu luâklupje âlepjaet den potatmâ yengimenâ nângâm hejgemgombiâ dosayenje bo akbiâp. ⁷⁸ Anutunenje han kalemjje humo yendâpgât dâmbo egonba hândâktâk pagalem arekje ⁷⁹ hândâkjân akto momo bâlâprjân talion nen mem hañi neneckmap. Akto olojneneckmâ dâp sândukjân katnenekmap.” Sakaria hain dâep.

⁸⁰ Akto nanañ are hagitje tiñ tiñ dâmbo hâk biwi olowâk humo agep. Humo akmâ manmâ eweje memeje hepun yelekmâ hân kamitjângén luâk bo manmaiângén arim malep. Manmâ manmâ makyengiwiapgât sop tâlagumbo âmâ purik katmâ Israe luâk âmbâle hutyenjân arim miawakmâ malep.

Yesu nanaj miawagep.

¹⁻² Akto ulikjân kiap humo siâ kotje Kuirinio yâk Siria yengât kiap humo malep sop ain âmâ Roma luâk kotdâ siâ malep kotje Augusto yâkje den kârikje hin dâep, “Luâk hâñje hâñje areyengât kotojje oyaryekbiâ yekbian.” dâep. Are âmâ agak meme

hain are umbuñân bo agi. Iraknej keiñe katmâ kulemgoyi. ³ Keiñe katmâ hârogâk oyan yekberâm akto aregât kepia yeñângenba hârogâk purik katmâ arim meteyi. ⁴ Arimbia Nasarete kepia are Galilaia hânâr talep ain gâtje luâk siâ kotje Yosepe, are Dawidigât kålegen gâtje are hainâk Yudaia hânâr Dawidigât kepia kotje Betelehem ain ariwerâm âmbâle ikiñe dâtâne are kewugumbo olop ariyat. ⁵ Yosepe akto âmbâi patje dâtâne kotje Maria tepdâk malep are kewugumbo kotejetje kulemgowerâm ariyat. ⁶ Arim luâk yâkje menduguak menduguak emetje are pikbiâ aregât makao emetñân âgâ taliat. ⁷ Tatbela Mariañe nanañ memberâm hâk hilâlâm nângâmbo nanañ ulik gulikje miawagep. Miawakto sângumje mem katipkom makaõje sot nemai ain kondoân katbela ge talep.

⁸ Akto kepia ewumâk ain luâk bikñande hândâgân umiliñân lamalupyene damunyeje akmâ kili. ⁹ Kinbiâ âmâ Anutugât anjelo siâne yâk yengâlân miawakto Anutugât pagaleñjande erâmbo ekmâ ongâyerje hogoep. ¹⁰ Akto anjelo areknej hin dâm makyenjieg, “Bo hamep akjet. Nângâi. Nâje den pat âlepnej siâ mem togoân ire makyenjire nângâjet. ¹¹ Urjak ire âmâ heñgemgo yekbiapgât luâk areknej âmâ Dawidigât kepia kauthjân ain miawaktâp. Yâkje âmâ damunyeje akbiap. Aregât den ire sambelem arimbo luâk âmbâle hârokje nângâm heroje akbai. ¹² Akto nanañ are sângumjeak katipkom makaõje sot nemai kondo are kålegen katbela tatâp gârâmâ arim âmâ mem miawakbi. Akto nângât den bunje nângâjetgât arim mem miawakmâ nângâm heñgemgonjet.” dâep. ¹³ Anjeloje den hain dâm makyenjimbo ainâk anjelo kâmot humo togom galayerje peniarñbiâ menduguakmâ kinmâ Anutugât kotje mem agatmâ hin dâyi, ¹⁴ “Anutuje luâk âmbâle bikñe nângât dâtâne dâm potatyegep are yengât heroje akyenjimbo yengâlân gala konok miawak yengâp. Aregât nen hârogâk heroje akmâ himbimâñ egon Anutugât kotje mem agaten.” dâyi.

¹⁵ Hain dâm himbimâñ purik katmâ âgâmbiâ lama damunyeje yâkje hin dâm magangi goaŋgi agi, “Nen Betelehem kepiñ arim Anutuje anjeloje hunjgun ando gem den maknengiâp are bunje mem miawakne.” dâyi. ¹⁶ Hain dâm dowâk pârigim arim Maria akto Yosepe yâk yetgâlân arim mem miawaktelemâ âmâ nanañ makaogât kondoân katbela ge talep are egi. ¹⁷ Ekmâ nanañ aregât den pat are luâk âmbâle makyenjim mal. ¹⁸ Makmâ miawakbiâ nângâm hin dâyi, “Yae, nanañ areknej hâmbâi gain gain akbiap?” dâmbiâ biwiyeje agalep. ¹⁹ Akto Mariañe den are biwiñân kato kindo malep. ²⁰ Akto lama damunyeje are purik katmâ arim wan me wan egi aregât den pat are nângâm anjeloje makyenjieg are miawagepgât Anutu mepaiñe mem kotje mem agatmâ kinmâ heroje agi.

Simeoj akto Hana yetgât den pat.

²¹ Akto ainba hilâm nâmbulân âlâwu bo akto hâknej gâim kotje Yesu koli. Nanañ are bo miawaktoân anjeloje Mariagâlân miawakmâ, “Kotje Yesu konbiat.” dâepgât aregât lauñe lokom kotje Yesu dâm koli.

²² Akto ulikjân Moseje hin kulemgope are tatâp, “Âmbenlupyenjande nanañ membiâ âlepnej akto âmâ Anutugât den pat lokombiâ yekto ârândâñ akbiâp.” dâm den kârikje kulemgope den are lokom kinmâ âmâ Maria akto Yosepeñ Yesu mem Yerusalem kepiñ mem âgâyiat. ²³ Âgâm âmâ ulikjân Anutuje den hin dâep are lokoyiat, “Nanañ luâk ulik gulik miawakto are âmâ Humogât pat konbai.” Den are lokom kinmâ agiat. ²⁴ Akto Humogât den kârikje siâ talep are hin, “Eweje memeje kembâ lâuwâ me gâmut lâuwâ mem huit oyelekmâ Anutu wanjiandat.” Den are lokom kinmâ ariyat.

²⁵ Akto sop ain Yerusalem kepiñ luâk siâ malep kotje Simeoj, yâkje âmâ Anutugât den lokom luâk âlepnej manmâ Anutuje heñgemgo nenebiapgât hunjgun ando miawakbiap aregât lâmgom malep. Akto Anutugât Heakñande biwiñân hutgombo malep.

²⁶ Akto emelâk Anutugât Heakñande den siâ hin maganep, “Gâ boâk mombialân Anutu Humoyenjande damunyeje agâkgât hunjgun ando gewiap are miawakto ekbiat.” dâep.

²⁷ Akto Anutugât Heakñande memeje agajdo owâiñe akmâ Israe yengât sumbe kat kat

emetjân âgâep. Âgâmbo âmâ Maria akto Yosepe Anutugât den lokowerâm nanyetje mem âgâmbela.²⁸ Simeonje nanaj are lokom hin dâm Anutu maganep,²⁹ “O Humo dondâ, hinje Israe damun nenje akbiap yâk miawakto ektângât biwine heroe aktâp. Den are emelâk magen ina are bunje aktâp. Hain gârâmâ mombiangât sop miawaktâp.³⁰ Akto nanaj ire guge hungunajmenâ humo akmâ luâk âmbâle hengem nenguwiap ina ektân.³¹ Amâ gâ hân ârândâj luâk âmbâle hârokje ekjetgât mem miawaktât.³² Arekje Anutu bo nânganjmai yâk yengât han ewum pagalewiap. Akto luâklupge Israe nengât egâliaj pagaleje aknengiwiap.”³³ Nanaj aregât hain dâmbo eweje memerjande nângâmbela biwiyetje agatmâ hogoep.³⁴ Akto Simeonje Anutu je tân yetkuâk dâm Anutu ulilajmâ nanaj aregât memeje are hin dâm maganep, “Nângât. Israe potalakmâ bikje biwinenje yâkgâlân katenje kindo manbaen. Dâ bikje âmâ yâkgât hâkâj akbiâ biwiyenje pâlâmje akto bâliwai.³⁵ Akto siân kambiamge dondâ bâliwiap. Hain are miawakto ain luâk dondâje agak memenenje ekmâ keinenje mem miawakbai.” dâep.

³⁶ Akto âmbâle siâ Anutugât den makmâ miawakmâ malep are kotje Hana are Panuegât baratje Asa kâmolân gâtre akto âmbâle arekje ulikjân luâk mendo manbela hombaaj nâmbulân lâuwâ bo akto luâkje moep.³⁷ Mondo aregât kaknjân ikinjak kambut manmâ âgâmbo hombaaj⁸⁴ are bo akto âmbâi kambut akmâ malep. Akto âmbâle arekje hilâmje ârândâj sumbe kat kat emetjân âgâm Anutu ulilajminep. Akto sopje sopje sot bâlâk manmâ ulilanep.³⁸ Akto yâkje sop ain sumbe kat kat emetjân âgâm nanaj are egep. Ekmâ âmâ Anutu heroe agajmâ maganep. Magajmâ Yerusalem kepia ambolupjande Anutu je damunyeje are hujgun aنجbiap aregât lâmgom mali yâk Yesugât keiже makyenjiegip.

³⁹ Akto Maria akto Yosepe den kârikje lokowerâm nanyetjaet sot dâtâje are Anutu wajmâ metem kepia yetjângen Nasarete are Galilaia hânâni talewân ain purik katmâ ariyat.⁴⁰ Arim manbela nanyetjaet hagitje kârigembo nângâ nângâne humo akto Anutu je memeje aganep are nângâm kinmâ agak meme âlepjeâk akminep.

Maria akto Yosepeje Yesu kewugum Yerusalem kepijan âgâyat.

⁴¹ Akto ulikjân ajele siâje Israe luâk damunyeje akmâ Aigita are yengât nanaj ulik gulik miawagi are yenguep aregât nângâm hombaaj kotje Pasowa ain serâ omini. Serâ omberâmbiâ sop miawakto aregât Yosepe akto Mariaje kepiyetje hepunmâ Yerusalem kepijan âgâyat.⁴² Akto Yesu nanaj are hombaajje 12 akto luâk sisik akto serâ are omberâm kewugumbela olowâk âgâyi.⁴³ Âgâm manbiâ hombaaj are bo akto luâk âmbâle awam akbiâ âmâ Maria akto Yosepe yâkje nanyetje bo ekbela tato Yerusalem kepia are hepunmâ yetjeâk purik kariat.⁴⁴ Purik katmâ arim hin nângâyat, “Nannetje kâmot humo yâk olop emelâk ariâp mon?” dâyat. Hain dâm dâwân arim galalupyetje yengât hutyenjân undâgâtbela bo akto manbela hândâk agep.⁴⁵ Akto galalupyetje aiyengum undâgâtbela bo akto purik dâm Yerusalem kepijan purik katmâ arim undâgâlanjat.⁴⁶ Undâgâlanjbelâ hilâm âlâwu bo akto âmâ sumbe emetje ain âgâyat. Âgâmbela âmâ Yuda luâk den makyengimini are yengât hutyenjân tatmâ amâ denyeje nângâm aregât keiјaet aiyengumbo tali.⁴⁷ Hain tatmâ yâk hârogâkje nângâ nângânaet akto denjaet nângâm ekbiâ biwiyenje agatmâ hogoep.⁴⁸ Akto yâk yengât hutyenjân tato mem miawakmâ âmâ han undup akmâ kiliat. Akto memerjande hin dâm maganep, “Ewege olop net gângât undâgât gjindetje bo akto kuknetkimbo togoet. Aregât gâ wangât hain aktât?”⁴⁹ Hain dâmbo hin makyetkiep, “Gain gain akmâ kulâgâtnijmâ mandat? Nâ Ewenaet âiâni memberâm akman are bo nângât me?” dâep.⁵⁰ Hain dâmbo denje are nângâmbela hâumgoep.⁵¹ Are âmâ memerjande denje are biwijâni katmâ nângâm gaep. Hain akto yâk olop Nasarete kepijan purik katmâ arim yâk yetgât den lokom malep.⁵² Akto nângâ nângâne humo akto manmâ gambo Anutu akto luâk âmbâle hârokje ekbiâ ârândâj agep.

3

Yohaneye âi keiye kalep.

¹ Roma luâk siâ kotje Tiberio Sisa are Roma yengât luâk humo manmâ gambo hombaj 15 bo agep. Bo akto âmâ Yohaneye âi keiye katmâ miep. Sop ain luâk siâ kotje Pontio Pilato yâk Yudaia yengât kiap humo malep. Akto luâk siâ kotje Herote yâk âmâ Galilaia luâk âmbâle yengât damunyeje akmâ malep. Akto emije kotje Pilipo yâkne âmâ Ituraia akto Trakoniti yâk yengât luâk humo malep. Akto luâk siâ kotje Lisania, yâkje Abilene yengât luâk humo malep. ² Akto sumbe kat kat luâk are yengât kautje lâuwâ maliat kotoyetje Anasi akto Kaipa luâk lâuwâ are luâk humo akmâ manmâ gayiat. Sop ain Sakariagât nanje kotje Yohane are hân kamitjângen mando âmâ Anutuje den dâm wajectep. ³ Den dâm wando Yodaj tu biken biken manmâ hin dâm makyenjieg, “Agak memeyerje bâleje are makmâ miawakmâ biwiyeje Anutugâlân katbiâ kindo togombiâ tuân katyektere dosayene bo agâk.” dâep. ⁴ Akto ulikjân Anutuje dâmbo propeteje Yesaia yâkne den hin kulemgoep aregât bikje hin tatâp,

“Luâk siâne hân kamitjângen manmâ hin dâm tatâp, Humogât dâp megatjet. ⁵ Mem gimbâje mambâje are kârâmbiâ dâp konogâk agâk. Akto hân hutaguâk akto huruj dâmbo âmâ totokombiâ dâp ârândâjâk agâk. Akto dâp gongoj mengoj are tâj tâjâk hengemgowai. Akto dâp bâleje are mem âlepje ketugujet. ⁶ Akto luâk âmbâle hârok Anutuje hejgem nenguwerâm aktâp aregât keiye nângâwai.”

Yesaiarje hain kulemgoep are bunje akto Yohane miawagep.

Yohaneye den ginje makyenjieg.

⁷ Akto luâk dondâ yâkne Yohanegâlân togom tuân kat nenegâk dâmbiâ aregât hin dâm makyenjieg, “Niambilgât kâmot ye bâlejaet hâunej togowerâm aktâp are hamewakmâ awam akmâ arinjetgât ninjande makyenjieg? ⁸ Ye hanyeye purikatmâ manbaigât dopje bunje peniajmâ ariwai. Dâ hin bo makjet, “Nen Abrahamgât kâmot manden.” Nâ makyenjire nângâjet. Anutuje kât ire makto luâk akmâ Abrahamgât kâmotlupje irakje yengât dumyerjân miawakbai. ⁹ Akto den ginje siâ makyenjewe. Unam are emelâk dâtje hâwim lâwin keijân kato tatâp. Arekje lâwin siâ bunje bo kindâp are kârâm kâlâwân ombiap.” dâep. ¹⁰ Hain dâm makyenjimbo âmâ hin dâm aikoyi, “Wei, aregât gain gain akbaen?” dâmbiâ hin makyenjieg, ¹¹ “Luâk siâne hâk pekeje lâuwâ talanjo galanje umburuk mandâp are ekmâ âmâ âlepje warjbiâp. Akto sot potatmâ warjbiâp.” dâep.

¹² Akto gawaman puli meme luâk yâkne hainâk tuân katnenegâk dâm togoji. Togom aikom hin dâyi, “Ewenenje, nen gain gain akbaengât nângât?” dâyi. ¹³ Hain dâmbiâ hin makyenjieg, “Damunlupyeyjande gawaman puli dop hainâk mejet dâm makyenjimbiâ aregât yeye siâ bo dewatim membai.” dâep. ¹⁴ Akto tembe loko yâkne hainâk yâkgâlân togom dâyi, “Nennejâmâ gain gain akbaengât nângât?” dâmbiâ hin dâm makyenjieg, “Siâgât wan me wan ekmâ kukyengimbiâ yeukje akbiâ are bo membai. Akto wan me wan memberâm akmâ âmâ bo hiangim ire nengât dâwai are borondâ membai. Agak meme ire akbai âmâ âigât puliye yengimai are ârândâj akto areâk membai.” dâep.

Yohaneye Yesugât keiye makmâ miawakyenjieg.

¹⁵ Akto luâk arekje Yohanegât nângâm biwiyeje hikom hin dâyi, “Anutuje huñgun ando togom damun nenje akbiap aregât biwinenjân katmâ manmaen are ire me anjâ?” dâm nângâyi. ¹⁶ Nângâm aikombiâ hin dâm makyenjieg, “Nâ tu yân puliyektân. Dâ siâ haminângen togom mandâp yâk âmâ kârikjeje dop siâ yeañdâp. Yâk nâ hin arekje sikumgât ito goliandere ârândâj bo akbop. Yâkne âmâ Heakgât kâlâp are puliyekbiap.

¹⁷ Akto yâkgât den ginje siâ makyenjewe. Sot pipiye urutmâ kâlâwân panmaen dop hainâk yâkne gagap mem urutmâ kâlâwân katbiap. Dâ sot neneje kitalân katmaen dop hainâk sot âlepje potatmâ katbiap.” ¹⁸ Yohaneye hainâk dâm pat âlepje are kârikjeâk makyenjieg.

Heroteje akmâ hilipkoep.

¹⁹ Akto sop ain luâk humo Herote yâkje âmâ kandârje kotje Herodia are emirjaet âmbâle are kâmbu miep. Mem âmâ aregât kakjân agak meme bâleje dondâ mendo dosahe humo miawagep. Hain akto Yohaneje, “Bo agakrje aktât.” dâm den kârikje magajep. ²⁰ Maganjo nângâmbo bâlimbo aregât Yohane mem lope kâlegen kato talep, aregât Heroteje dosa siâ miep.

Yohaneje Yesu tu puliep.

²¹ Ulikjân luâk dondârje Yohanegâlân arim tuân katyegâkgât magaji. Magaŋbiâ tuân katyegep. Katyekto âmâ Yesu yâkâ hainâk arim magajep. Maganjo tuân kato sopanmâ Anutu ulilaŋdo ainâk himbim pâron âgâmbo ²² Anutugât Wâtgât memene Heakjande himbimâンba lâut kotje kembâ hainare akmâ Yesugât kakjân giep. Gembô himbimâンba Anutuje den siâ hin dâm Yesu magajep, “Gâ nanne kambiamnân gâtrje aregât gekmâ ukenje nângân.” Anutuje den hain dâep.

Yesugât bâgilupjaet koteje.

²³⁻³⁸ Yesu bâgilupjaet koteje âmâ hin. Keiже katmâ Anutuje Adam akto Ewa kat yelegep. Akto Adamje Ewa mendo Sete miep. Seteje humo akmâ âmbâle mendo nanje kotje Enosi miep. Enosije humo akmâ âmbâle mendo nanje kotje Kenaj miep. Kenajje humo akmâ âmbâle mendo nanje kotje Mahalale miep. Mahalaleje humo akmâ âmbâle mendo nanje kotje Yaredie miep. Yaredenje humo akmâ âmbâle mendo Enoko miep. Enokoje humo akmâ âmbâle mendo Metusala miep. Metusalanje humo akmâ âmbâle mendo Lamek miep. Lamekje humo akmâ âmbâle mendo Noa miep. Noanje humo akmâ âmbâle mendo Sem miep. Semje humo akmâ âmbâle mendo Arpasada miep. Arpasadaje humo akmâ âmbâle mendo Kenaj miep. Kenajje humo akmâ âmbâle mendo Sela miep. Selaje humo akmâ âmbâle mendo Ebe miep. Ebeje humo akmâ âmbâle mendo Pelege miep. Pelegenje humo akmâ âmbâle mendo Ragau miep. Ragauje humo akmâ âmbâle mendo Serugu miep. Seruguje humo akmâ âmbâle mendo Naho miep. Nahoje humo akmâ âmbâle mendo Tara miep. Taraje humo akmâ âmbâle mendo Abraham miep. Abrahamje humo akmâ âmbâle mendo Isaka miep. Isakaje humo akmâ âmbâle mendo Yakobo miep. Yakoboje humo akmâ âmbâle mendo Yuda miep. Yudanje humo akmâ âmbâle mendo Perese miep. Pereseje humo akmâ âmbâle mendo Hesoroj miep. Hesorojje humo akmâ âmbâle mendo Arani miep. Aranije humo akmâ âmbâle mendo Adamin miep. Adaminje humo akmâ âmbâle mendo Aminadaba miep. Aminadabaje humo akmâ âmbâle mendo Nasoj miep. Nasojje humo akmâ âmbâle mendo Sala miep. Salarje humo akmâ âmbâle mendo Boasi miep. Boasije humo akmâ âmbâle mendo Obede miep. Obedeje humo akmâ âmbâle mendo Isai miep. Isaije humo akmâ âmbâle mendo Dawidi miep. Dawidiye humo akmâ âmbâle mendo Nataj miep. Natajje humo akmâ âmbâle mendo Matata miep. Matataje humo akmâ âmbâle mendo Mena miep. Menaje humo akmâ âmbâle mendo Melea miep. Meleaje humo akmâ âmbâle mendo Eliakim miep. Eliakimje humo akmâ âmbâle mendo Yonam miep. Yonamje humo akmâ âmbâle mendo Yosepe miep. Yosepeje humo akmâ âmbâle mendo Yuda miep. Yudanje humo akmâ âmbâle mendo Simeonj miep. Simeonje humo akmâ âmbâle mendo Lewi miep. Lewije humo akmâ âmbâle mendo Matata miep. Matataje humo akmâ âmbâle mendo Yorim miep. Yorimje humo akmâ âmbâle mendo Eliese miep. Elieseje humo akmâ âmbâle mendo Yosua miep. Yosuanje humo akmâ âmbâle mendo Ere miep. Ereje humo akmâ âmbâle mendo Elimadam miep. Elimadamje humo akmâ âmbâle mendo Kosam miep. Kosamje humo akmâ âmbâle mendo Adi miep. Adiye humo akmâ âmbâle mendo Meliki miep. Melikiye humo akmâ âmbâle mendo Neri miep. Neriye humo akmâ âmbâle mendo Sealitie miep. Sealitienje humo akmâ âmbâle mendo Serubabe miep. Serubabeje humo akmâ âmbâle mendo Resa miep. Resaje humo akmâ âmbâle mendo Yoanan miep. Yoananje humo akmâ âmbâle mendo Yoda miep. Yodanje humo akmâ âmbâle mendo Yosek miep. Yosekje humo

akmâ âmbâle mendo Semeij miep. Semeinje humo akmâ âmbâle mendo Matatia miep. Matatiane humo akmâ âmbâle mendo Mata miep. Matajne humo akmâ âmbâle mendo Nagai miep. Nagaijne humo akmâ âmbâle mendo Esili miep. Esilijne humo akmâ âmbâle mendo Nahum miep. Nahumjne humo akmâ âmbâle mendo Amosi miep. Amosijne humo akmâ âmbâle mendo Matatia miep. Matatiane humo akmâ âmbâle mendo Yosepe miep. Yosepejne humo akmâ âmbâle mendo Yanai miep, Yanaijne humo akmâ âmbâle mendo Meliki miep. Melikine humo akmâ âmbâle mendo Lewi miep. Lewijne humo akmâ âmbâle mendo Matata miep. Matatajne humo akmâ âmbâle mendo Eli miep. Elijne humo akmâ âmbâle mendo Yosepe miep. Akto Yosepegât hin nângâm hilipkoyi, “Yosepejne âmâ Yesugât eweje.” hain dâyi. Dâ Yesu amâ Anutugât nanje are himbimân gâtje. Akto Yesu je mando hombaj 30 are bo akto âmâ âi keiye kalep.

4

Niambiye Yesu dop koep.

¹ Anutugât Heakjande Yesu hungun ando Yodaj tu are hepunmâ hân kamitje siân ariep. ² Arim âmâ sot bâlâk manmâ gambo hândâk hilâm 40 bo agep. Sop ain mopje dondâ aguep. Hain akto Niambiye yâk dop komberâm hin dâm maganep, ³ “Mopge aguâpgât gâ Anutugât nanje akto âmâ kât ire makmenâ sot akto ne.” dâep. ⁴ Dâmbo hin maganep, “Bo, Anutuqe den hin dâmbo kulemgoyi are hin tatâp, Anutuqe damun nenje akmap aregât nenje sotgâlâk nângâm mandenje ârândâj bo akbiap.” dâep. ⁵ Hain dâmbo Niambiye hân gimbâje siân olojmâ âgâm âmâ luâk hânje hânje manmâ ariyi are yeñgât sikum me ito siâ siâ hekalajep. ⁶ Hekalajmâ hin maganep, “Nâje ire hârok damunyeje aktân. Akto ire hârok niñande damunyeje agâk dâm nunagâk damunyeje akman. Akto niñande nângât okotnân malâk dâm nunak hain akman. ⁷ Aregât kotne mem agatmenâ âmâ sikum me wan me wan ire hârok damunyeje katgekmâ giñbian.” dâep. ⁸ Hain dâmbo den hâunje hin maganep, “Anutuqe den hin dâmbo kulemgoyi are tatâp. Kembu Anutu konok hoj bawa agajmâ kotje mem agatben.” dâep. ⁹⁻¹¹ Hain dâmbo âmâ Niambiye Yesu mem sumbe kat kat emetje Yerusalem kepian talep aregât bokjân olojmâ âgâm katmâ hin dâm maganep, “Anutuqe den siâ hin dâmbo kulemgoyi are tatâp,

“Nâje ajetolupne hungun yengire menjekmâ tân gugum damunge akjet. Kâlân gugum keige hârewopgât ajetolupnande bâtgân menjekjet.”

aregât gâ Anutugât nanje mandât aregât gâ inba sopanmenâ ajetoloje damunge akbiâ kâlân me wan me wanâr bo guguwerâp âlepje sopanberât.” dâep. ¹² Hain dâmbo hin maganep, “Anutugât den siâ hin tatâp, Anutuqe damunge aktâpgât keiye ekberâm dop komenâ ârândâj bo aktâp.” dâep. ¹³ Hain dâmbo Niambiye hepunmâ sop siângât lâmgom malep.

Yesu je Nasarete kepian arim den kepikmâ makyenjim malep.

¹⁴ Anutugât Heakjande Yesu memeje agando Galilaia hânâr purik katmâ ariep. Purik kato aregât den patje sambelem arimbo kebia ambolupje hârogâk nângâyi. ¹⁵ Akto ain den emetje ârândâj arim den potatmâ yeñgimbo kârgoajmâ kotje makmâ egâliaji.

¹⁶ Hain akmâ arim nanañânbak manmâ gaep ikietai kebia Nasarete ain arim âi bo meme sopjân Sarere ârândâjâk den emetjân âgâminep. Hainâk âgâm malep. Âgâm manmâ Anutugât den emelâk kulemgoyi are oyañberâm âgâmbo ¹⁷ propete luâk Yesaiane kulem kulemgoep are wanji. Wanbiâ mem kelalakom ekmâ den hin kulemgoep talep are oyañmâ makyenjiegip,

¹⁸ “Humogât Heakjande meme akniido kinmâ den hin dâm makniyep, “Luâk bi-wiyeje umat bâleñâr mandâi are yeñgâlân arim den pat âlepje makyenjigien. Akto hikoyekto mandâi amâ hulanjekben. Akto luâk dewunyeje bok bokje yâk yeñgâlân arim makyenjimenâ dewunyeje hulanj akto âlepje ekbai. ¹⁹ Akto Anutuqe tân

yenguwiapgât sop tâlâguâp aregât den pat makyenjewen.” hain dâm makniyep.” dâep.

²⁰ Den hain dâm oyajmâ kulem esenje are mem bigeim hoj bawa siâ wajmâ âmâ ge talep. Ge tato den emetnjân tali yâkje hârogâk hewugem ekmâ tali. ²¹ Ekbîâ den hin dâm makyenjieg, “Den ya oyañdere nângâi are ujak yu dewunyenjân bunje miawaktâp.” ²² Hain dâmbo nângâmbiâ den are ukenje akto hin dâyi, “O, ire Yosepegât nanje arekje gain gain ujak den bunje akto âlepje miawaktâp dâp.” ²³ Hain dâmbiâ aregât hin dâm makyenjieg, “Yerje hin dâm makniymai, “Gâje siâ hejgemgoen aregât hinje guge hejgemgoak. Akto Kapanaum kepian âi ketugumenâ den patge nângâmaen hainâk kebia iren ketugumenâ ekne.” hain dâm makniymai. ²⁴ Aregât den bunje makyenjire nângânet. Anutuje propetelupje makyenjimbo are makmâ miawakbiâ areyengât ginbailupyenjande denyeje bo nângâmai. ²⁵ Ulikjân Israe luâk siâ kotje Elia malep sop ain dewutâ kârikje kondo hombar âlâwu dewutâ nâmbulân konok hain bo akto âmâ mop humo miawakto luâk âmbâle hârok sot bâlâk mali. ²⁶ Akto sop ain Israe yengât âmbâle kambut dondâ manmâ gambiâ âmâ Anutuje Elia hunjun ajdo ikiñe kebia hepunmâ Yuda luâk bo manmaiân Sareta kebia are Sidoj hânân talep, ain âmbâle kambut siâ yâkgâlân arimbo Anutuje tângombo sot wañdo niep. ²⁷ Israe luâk siâ kotje Elisa malep sop ain Israe kebia ambolupje dondâje hâk bâle agi. Akto yâk yengâlân gâtje siâ bo âlepje akbiâ luâk siâ kotje Naemar are Yuda luâk bo manmaiân Siria hânân gâtje konokje âlepje agep.” dâep. ²⁸ Hain dâm makyenjimbo den emetnjân talije den are nângâmbiâ bâliepgât kuk dondâ akmâ ²⁹ agatmâ kebia hamijângen mem bam borâje siân âgâm katmâ ainba hemem dâtjân mem, “Pandenje geâk.” ³⁰ dâmbiâ bo menekjet dâm hut yerjânba hepun yekmâ gem ariep.

³¹ Akto arim kebia siâ kotje Kapanaum are Galilaia hânân talewân ain arimbo âi bo meme sopjân Sarere akto den makyenjieg. ³² Makyenjimbo are nângâm hin dâyi, “Oe, luâk irekje den maknengim tatâp are nângâenje dâtje kârikje aktâp.” hain dâyi. ³³ Hain dâmbiâ den emetnjân ain luâk siâ kinmâ sinduk baniara bâlejande kautjân mendo den humo akmâ hin dâep, ³⁴ “Woe, Yesu Nasarete kebia amboje gâ wangât nengâlân togoât? Keige nângâan. Gâ Anutugât nanje bunje mandâtgât hilip nenguwerâm togoât.” dâmbo ³⁵ Yesu je magajmâ hin dâep, “Den bo ak. Luâk ire hepunmâ ari.” dâep. Hain dâmbo sinduk baniaraje hepunmâ pando ge hutjenjân yem âlepje akto ariep. ³⁶ Hain manmâ arimbo ekbiâ hanyene undup akto hin magangi goangi agi, “Wâe, ire âmâ gain gain? Sinduk baniara bâleje magajdo hepunmâ ariáp.” dâyi. ³⁷ Hain dâmbiâ aregât den pat sambelem arim kebia biken biken ârândâj akmâ arimbo yâkgât magangi goangi agi.

Yesu je dâmbo Petorogât hewonje âlepje agep.

³⁸ Akto Yesu je agatmâ den emetnjânba gem ariep. Arim luâk siâ malep kotje Simon Petoro yâkgât emelan âgâep. Âgâmbo âmâ Simongât hewonje kundat akmâ hâkje kâlâp akto yem kilep. Aregât ginbailupyenjande Yesu ulilañi. ³⁹ Ulilañbiâ yâkgât enemjân ba kinmâ kundatgât makto âlepje agep. Âlepje akmâ agatmâ sot om yengimbo neyi.

⁴⁰ Akto dewutâ kulukberâmbo âmâ galalupyenjande kundat agi are meyekmâ Yesug-âlân togombiâ bâtnjandeak meyekto kundat ainâk bo akyenjieg. ⁴¹ Akto sinduk baniara bâleje are watyenjimbo âmâ hepunyekmâ bam arim hin dâyi, “Gâ Anutugât nanje hunjun gjindo togoen.” dâmbiâ Yesu je mem iratyenjum hin dâm makyenjieg, “Den bo ak.” dâm makyenjieg.

⁴² Akto yem kinbiâ haundo emelanba gem hân siâ luâk bo manmaiângen ariep. Pumângen arim mando luâk dondâ undâgâtmâ manmâ mem miawakmâ hin dâm magangi, “Gâ nen olop in manbaengât nângâen.” dâmbiâ hin dâm makyenjieg, ⁴³ “Bo, kebia ârândâj arim Anutugât den âlepje makyenjire lokom manbai aregât hunjun niido geân.” ⁴⁴ Hain dâm Yuda yengât den emetje ârândâj arim manmâ den makyenjim malep.

Yesuße dâmbo ijan dondâ meyi.

¹ Hilâm siân Yesuße Genesaret bâtgum dâtjân kindo Anutugât den are nângâwerâm gam ândeajmâ kinbiâ ² waŋga lâuwâ yelegep. Aregât ambolupnjande waŋganba sopanmâ ijan ito pulim kili. Akto ijangât ito pulim kinbiâ ³ Yesuße Simoŋgât waŋgan âgâm hin magajep, “Den makyenjiverân aregât waŋga ire memenâ getek bam indâŋjân kilâk.” dâmbo mendo indâŋjângen ariyi. Arim tatbiâ Yesuße kâmot nupiân kili are den makyenjim malep. ⁴ Makyenjimbo bo akto Simoŋ hin dâm magajep, “Bâtgum tânâmnân arim âmâ ijan ito panmâ ijan oloŋ.” dâep. ⁵ Hain dâmbo Simonjje hin dâm magajep, “Apo, hândâknjân sop kâlep manmâ ijan itoje are pandenne gembo ijan siâ bo menden. Bo dondâ. Gârâmâ gângât den are lokom arim ijan ito panmâ ekberen.” dâep. ⁶ Hain dâmbo âmâ ijan ito are panbiâ gembo ijan dondâ kâlegen kulukbiâ aregât umatjân tâk hâre akberâm agep. ⁷ Hain akto hâk hilâlâm nângâm âmâ galalupyene waŋga siân mali are yengonbiâ gam tân yenguyi. Tân yengum ijan are bikje membiâ waŋga lâuwâ lâuwâ pikto âmâ kumbuje kawut yekberâm agep. ⁸⁻¹⁰ Hain akto Petorogât galalupje akto emi teulogâtje lâuwâ kotoyetje Yakobo akto Yohane are Sebedao nanlogâtje yâkje ijan dondâ are ekmâ sân sân meyi. Sân sân membiâ Simoŋ Petoroje Yesugât keiŋjân kângom gem hin dâep, “Woe, Humo, dosane humo mem luâk bâleje manman aregât hepun nekmâ ari.” dâep. Hain dâmbo Yesuße hin dâep, “Gâ bo hamewak. Ijangât âi memat dop hainâk hâmbâi luâk mem oloŋ yekmenâ nângât kâmot akbai.” dâep. ¹¹ Hain dâmbo waŋga are membiâ nupiân âgâmbo âmâ wan me wan are hepunmâ Yesu olop arim mali.

Yesuße dâmbo hâk bâle bo agep.

¹² Yesuße manmâ kepia are hepunmâ siângen ariep. Arimbo luâk siâ hâk bâle kârikje malep arekje Yesu ekmâ âmâ enemjân gam hin dâm ulilajep, “Kotdâ, gâne diwi bâle aktân ire mem howai nekmenâ âlepje akberâr aregât kârikje tatgiñdâp aregât gugak mem howai nekmenâ âlepje akberâr me bo?” dâep. ¹³ Hain dâmbo Yesuße hâkje mem howaiep. Howaim hin dâm magajep, “Nângâ giñdângât pandagâk.” dâmbo ainâk hâk bâle are pandakto ârândâj agep. ¹⁴ Akto Yesuße den hin magajep, “Gâne iregât pat luâk bo makyenjim yânâk arim âmâ sumbe kat kat luâk are yengâlân arimenâ gekbi. Akto diwi pandak giñdâp iregât Moseje den kulemgoep are lokom Anutugât pat songo huit omenâ are ekmâ hin dâwai, “Âo, luâk iregât diwi bâle emelâk pandakto ârândâj aktâp.” dâwai.” dâep. Yesuße hain dâm magajdo ariep. ¹⁵ Hain magajdo luâk âlepje agep aregât den pat arekje sambelem kepia ârândâj arimbo hin dâm magajgi goangi akmini, “Yesuße den makto nângâenje bunje akbiap, are âmâ kundatnenje bo aknengiwiapgât yâkgâlân arine.” Hain dâm hârogâkje yâkgâlân arimini. ¹⁶ Arim mendugum kinbiâ hepun yekmâ hân pumângen arimbo Anutu olop den akminiat.

Yesuße luâk bâtje keiŋje kârigem malep siâ hengemgoep.

¹⁷ Akto hilâm siân Yesuße den makmâ hulaŋmâ potatmâ yengim malep. Mando âmâ Parisaio luâk akto Mosegât den kârikje oyanmâ makyenjiyi are Galilaia hânângâtje akto Yudaia hânângâtje akto Yerusalem kepien gâtje arekje togom tali. Tatbiâ Anutuße Yesu memeŋje aganjo âmâ luâk heŋgem yenguep. ¹⁸ Heŋgem yengumbo ainâk luâk bâtje keiŋje kârigiep siâ galalupnjande temân katmâ lokom togoyi. Togom âmâ emelan mem âgâm Yesugât enemjân katberâm ¹⁹ âmâ luâk gam turuŋ panmâ kili. Aregât gain gain akmâ katne dâm tirekjânba âgâm emet boknjân kinmâ ainba bok gagaimbiâ dâpje miawakto ainba luâk are temdâk tâgân panbiâ gem gem luâk âmbâle hutyerjân Yesugât enemjân giep. ²⁰ Gembo Yesuße biwiyeje ekmâ nângâm âmâ luâk kundatdâ are hin dâm magajep, “Dosage puligijñdângât Anutuße hânuje bo giñbiap.” ²¹ Hain dâmbo Mosegât den makyenjiyi akto Parisaio luâk yâkje den are nângâm âmâ biwiyejân hin nângâyi, “Anutuße ikiŋjak âmâ dosayeje hepun yengimap ina luâk irekje yâkgât dop akberâmbo bâliâp.” dâyi. ²² Hain nângâm kinbiâ Yesuße yekmâ nângâm âmâ

hin dâm makyengiep, “Biwiyejân hain nângâi are âmâ ârândâj bo aktâp.”²³ Gain gain arekje owâirje luâk bâleje ire hin dâm maganberân, “Anutuje dosage hepundâp.” hain dâm maganberân me hin dâm maganberân, “Agatmâ ari.”²⁴ Aregât maktere nângânet. Nâ Anutuje dosayeje puliwiangât hungun niñdo geân aregât Anutuje nâ kârikje niñep aregât keiye ekmâ nângânet.” dâep. Hain dâm makyengim aregât luâk bâtje keiye kârigiep are hin dâm maganep, “Agatmâ tem tâkge meakmâ emetgân ari.” dâep.²⁵ Hain dâm maganjo ainâk tem tâkje meakmâ Anutu kotje mem agatmâ kepiajângen ariep.²⁶ Arimbo ekmâ nângâm bâtyeje dâtyejen igim kinmâ Anutu kotje mem agatmâ hin dâyi, “Uñjak iren agak meme irakje pup pup ekten.” dâyi.

Yesuñe Lewi kolep.

²⁷ Akto Yesuñe emelanba gem ariep. Arimbo puli meme luâk siâ kotje Lewi yâkje gawamangât puli emetjân tato ekmâ hin dâm maganep, “Gâ nâ penâniñmenâ olowâk manbaet.” dâmbo²⁸ Lewiye wan me wan are hârok hepunmâ agato Yesu olop ariyat.

²⁹ Akto Lewiye Yesu ikiye emelan talâk dâm kewugum âgâm Yesugât heroje nângâm sot oep. Om puli meme luâk akto luâk bikje meyekto gambiâ olop sot neyi.³⁰ Nem tatbiâ Parisaio luâk akto Mosegât den makyengiyi yâkje yekmâ nângâmbiâ bâlimbo Yesu olop mali are hin dâm makyengiyi, “Yene Roma yengât gawaman puli meme luâk akto luâk bâleje yâk olop tatmâ sot nembiâ ârândâj bo aktâp.”³¹ Hain dâmbiâ Yesuñe nângâm hin dâm makyengiep, “Âlepje manmai are yengâlân doktanje âi bo ketugumai. Kundatdâ areyengâlân âi ketugumai.”³² Aregât keiye hin. Nâje luâk âlepjeâk bo meyekman. Luâk bâleje olowâk mem oloj yektere aregât bâleje yene makmâ miawakbiâ biwiyene Anutugâlân ari kilâkgât dâm yengât geân.” dâep.

Sotgât hanoko agi aregât den.

³³ Yesuñe hain dâmbo Parisaio akto Mosegât den makyengiyi are yengâlân gâtje biknjande hin dâm magaji, “Yohane olop manmai arekje âmâ hilâm ârândâj sot hepunmâ manmâ Anutu ulilajmai. Akto nengâlân gâtje hainâk akmâ manmai. Gârâmâ gâ olop mandâije sot hanâk nem manmai are nângâenje ârândâj bo aktâp.” dâyi.

³⁴ Hain dâmbiâ Yesuñe hin makyengiep, “Luâk humo siâje âmbâle mendo âmâ sot ombiâ kâmotlupje yâk olop heroje akmâi sop ain âmâ biknjande sot bo nem yân tatberen dâmbiâ aregât ârândâj bo akmap.”³⁵ Bo kârikje. Hâmbâi luâk humo nâ menekmâ kewugunekbiâ bo aktore âmâ undâgât nirjmâ okotyeje nângâm sop ain âmâ sot bâlak manbai.” Yesuñe hain dâep.³⁶ Hain dâm âmâ ikiñaet den ginje siâ hin dâm makyengiep, “Luâk siâje sângum irakje hârem arekje mem hâk katipje duwalak duwalakje tâmbâje are bo parutmap. Sângum irakje tâmbâje hut bit parutmap dâine sângum irakje are bâliwop akto sângum lâuwâ are dopje konok bo akbop.”³⁷ Akto nen âmâ waij tu irakje yo hâkje tâmbâjn bo kâienje gemap. Hain akmaen dâine waij tuje arekje yo hâkje are mendo âmâ bim âgâm hogoakbop. Akto waij akto yo hâkje lâuwâ lâuwâ bâlewat.

³⁸ Aregât waij irakjande yo hâkje irakjân gembo âlepje akmap.³⁹ Dâ siâ waij tâmbâje nem hanje agepje waij irakje aregât hâkâj akmâ hin dâwiap, “Tâmbâje are nendere ukenje aktâp.” dâwiap.” dâep.

Sarere âi bo meme sop aregât den.

¹ Akto Sarere âi bo meme sop siâñ Yesu olop maliye kalam ginjângen ariyi. Arim olop mali yâkje kalamâンba sot bâikje konok konok are mem hâkje digim neyi.² Hain akbiâ Parisaio luâk arekje yekmâ hin dâyi, “Ye wangât hain aktâi? Uñjak âi meme sopje bo aregât âi membiâ ârândâj bo aktâp.”³ Hain dâmbiâ Yesuñe hin dâm makyengiep, “Ye bo nângâi me? Dawidi akto luâklupje mop miawak yengimbo agi are nângâi me bo?”⁴ Yâkje hin agi. Dawidiye Anutugât sumbe kat kat emetjân âgâm sot Anutugât pat dâm kali are mem nem bikje luâklupje yengimbo olowâk neyi. Sot are luâk añgâ yengât pat borâm sumbe kat kat luâk are yengâlâk dâm magi. Ainba yâkje hanâk mem neyi.⁵ Aregât keiye

makmâ miawaktere nânjânet. Nâ Anutuŋe hungun niŋdo luâk akmâ geân Sarereân âi bo meme aregât kautje akmâ mandân.” dâep.

Sarere siân Yesuŋe luâk siâ heŋgemgoep.

⁶ Akto Sarere siân den emetjân âgâm den makyenjieg. Makyenjimbo luâk siâ talep aregât bâtje bungen âmâ kamunje agep. ⁷ Hain akto Mosegât den kârikje makyenjimini akto Parisaio luâk arekje, “Yesuŋe luâk ire mem heŋgemgowerâp me bo?” dâm aregât ekmâ âmâ denân katbaen dâm aregât damungom tali. ⁸ Akto Yesuŋe yekmâ nânjâm âmâ luâk bâtje kamunje are hin maganje, “Agatmâ kin.” dâmbo agatmâ kilep. ⁹ Kindo damungom kili are hin makyenjieg, “Sarere âi bo meme sopnân wan me wan âlepje me bâleje akkaen are luâk heŋgem yenjumaen me hilip yenjumaen aregât makniŋbiâ nânjâwe.” dâep. ¹⁰ Hain dâm tâŋjâk yekto den hâuŋe bo maganji. Yân kinbiâ bâtje kamunje are ekmâ hin maganje, “Bâtge mem agat.” dâmbo bâtje mem agato âlepje agep. ¹¹ Akto are ekmâ hin maganji goangi agi, “Sarere âi meme sopje boân ina âi ire mendo ârândân bo aktâp. Aregât gain gain akne.” dâm Yesugât kuk bâleje akmâ kili.

Yesuŋe Aposololupje meyegep.

¹² Akto sop siân emet dâgâwerâm akto Yesuŋe gimbâje siân Anutu maganberâm âgâep. Agâmbo Anutu olop den akbela emet hauŋdo ¹³ luâk olop mali hutyerjânba keiân lâuwâ are mem olon yegep. Oloŋyekmâ âmâ Aposolo yengonlep. ¹⁴ Dâ kotoyene ikiŋeâk ikiŋeâk âmâ hin. Simoj kotje siâ Petoro emije Anderea, Yakobo, Yohane, Pilipo, Batolomaio, ¹⁵ Mataio, Toma, Yakobo siâ are Alipaiogât nanje akto Simoj siâ Roma yenjât hâkâŋ agi are yenjâlân gâtje akto ¹⁶ Yudasi are Yakobogât nanje akto Yudasi siâ Karioto kepian gâtje arekje âmâ beirâ Yesugât gasalupje makyenjimbo kombiâ moep.

¹⁷ Yâk meyekmâ gimbâje kautjângenba gem hân ukulenjân arim luâk âmbâle dondâ penâyenjiyi. Penâyenjimbiâ luâk dondâ yâk yenjâlân togom menduguyi. Akto Yudaia hânângenba akto Yerusalem kepiangenba akto Tiro akto Sidoj kepia are haru dâtjân talewângenba togom mendugu akbiâ den potatmâ yenjieg. Akto kundat agi are yenjât makto âlepje agi. ¹⁸ Akto sinduk baniara bâlejande kautyejân miep are watyekto arimbiâ âlepje agi. ¹⁹ Hain akmâ Yesugât kârikjejande heŋgemnengumbo howaim âlepje akne dâm kili.

Yesuŋe den dâtje makyenjieg.

²⁰ Akto Yesuŋe ikiŋe hamijân gâtje yekmâ hin dâep, “Ye puligât umburuk akmâ manmai aregât Anutuŋe damunyeje akberâm aktâp. Aregât yenjât nânjâre âlepje aktâp. ²¹ Sop hinjeâk iregât âmâ mop mandâi. Dâ hâmbâi âmâ Anutuŋe wan me wangât egâliaŋ akmai are yenjimbo ârândâŋ akbiap. Aregât yenjât nânjâre âlepje aktâp. Sop hinje âmâ okotyene nânjâm indem mandâi yeje âmâ hâmbâi biwyene heroje akbiap aregât yenjât nânjâre âlepje aktâp. ²² Luâk âmbâle biknjande luâk akmâ geân nânjât hâkâŋ akmai aregât ye yekbiâ gembia hogom nânjâyenjim watyekmai ²³ aregât yenjât hâu âlepje hâmbâi Humoŋe himbimân wan katyenjieg are tatâp aregât biwyene heroje humo nânjâm manbi. Amâ bâgilupyejande yeje aktâi dop hainâk akmâ Anutugât hoŋ bawa agajmâ mali.

²⁴ Woe, niŋemaje puli siâ siâ tat yenjâp aregât emelâk âlepje yejaet hâu meyi. Ye hâmbâi âmâ bâlejân arim âi girâp akbai. ²⁵ Woe, uŋak âmâ sot humo nem unsambe manmâ heroje aktâi. Dâ hâmbâi âmâ bâlejân arim mop manmâ âi girâp akbai. Akto uŋak âmâ girijmâ heroje maroje kaknjân mandâi. Dâ hâmbâi âmâ indem umatjân manbai. ²⁶ Woe, ulikjân luâk biknjande agatmâ den mem hin hiaŋgim dâyi, “Nen Anutuŋe den dâm maknengiâp are makmâ miawaktenje nânjâm lokonjet.” dâmbiâ âmâ bâgilupyejande heroje akyenjiyi. Heroje akyenjimbiâ Anutuŋe bo hungun yenjieg, yânâk agatmâ hiaŋgi den dâyi aregât dosayene yenjieg. Aregât uŋak iregât âmâ luâk âmbâle kâmot humo arekje yenjât nânjâm heroje akyenjimbiâ âmâ hanoko akbi.

Gasa are gala akyengjiwei.

²⁷ Gârâmâ nâ hin maktere nângâjet. Yeje gasalupyere yejgât nângâm gala akyengjiwi. Akto yejgât hâkâj akmai are mem gala katyekbi. ²⁸ Akto ye bâleje akyengimai are heroje akyengjiwi. Akto makmâ hâkâj yekmai yâk yejgât akmâ Anutu ulilanji. ²⁹ Luâk siâje ondopge hogombo are ondopge bikje wanben. Luâk siâje gângât ito mengijberâm kârikje akto âmâ iripânge biken are wanben. ³⁰ Luâk siâje puli siâ siâgât ulit gjido are wanbijat. Akto luâk siâje puli siâ siâ are mengijdo aregât purik katum niij bo dâwiat. ³¹ Yeje wan me wan siâ siâ aknengijet dâm aregât ukenje akmai dop hainâk akyengjiwai.

³² Luâk âmbâle bikjande ye han kalem akyengimai yâk han kalem purikatmâ akyengiwai amâ hâu gain gain miawakyengiwiap? Amâ luâk bâlejande galalupyere han kalem akyengimai gai. ³³ Akto bikjande gala akyengimai yâk gala akyengiwai amâ hâu gain gain miawakyengiwiap? Amâ luâk bâlejande hain akmai aten. ³⁴ Akto hâuue purikatmâ nengijetdâm wan me wan yejgiwai amâ Anutuje hâu wan hinan purikatmâ yejgiwiap? Amâ Anutugât den bâlak manmai yâkje galalupje hin dâm siâ me siâ yejgimai, “Maleine yekâ hainâgâk hâuue nengiwi.” dâmai. ³⁵ Bo. Ye hain bo akbi. Ye gasalupyere gala akyengjiwi. Hâuue bo yejgiwai yâk hanâk hengemyengum siâ me siâ yejgiwi. Hain akmâ maleine hâuue umatje membai. Hain akmâ Humo yâkgât nan barat akmâ manbai. Yâkje âmâ luâk gulip akto metje yâk hanâk han kalem akyengimap. ³⁶ Eweyerjande han kalem manmapgât yeje hainâk han kalem olop manbi.

³⁷ Akto yeje yâk yejgât den borâm hâre yejgimbiâ âmâ hainâk Anutuje dosayeje bo kat yejgiwiap. Dâ dosayeje hepun yejgimbiâ âmâ hainâk Anutuje dosayeje hepun yejgiwiap. ³⁸ Puli me wan me wan akyengimbiâ âmâ Anutuje hainâk akyengjiwiap. Gârâmâ Anutuje lugum totokombo humo akto yejgiwiap. Are âmâ yeje yejgimai dop hainâk Anutuje yejgiwiap.” dâep.

Yesuje den umatje dâm makyengiep.

³⁹ Yesuje den hain dâm makyengim den ginje hin dâm makyengiep, “Dewunyetje bok bokje lâuwâ siâje yetjeâk oloj akmâ dâp mesokmâ siâgen arim hememân hâkoko akbiandat. ⁴⁰ Akto den siâ makbe. Nanaj âmâ tiksaje bo ewangimap. Nanaj are wan me wan nângâm hengemgom âmâ tiksa aregât dop akmap. ⁴¹ Akto den siâ makbe. Gâje galagaet dewunjân lâwin uneje tatâp are ekmâ guge dewungân lâwin papaje tatâp aregât bo nângangim galagaet dewunjân tatâp aregâlâk hin dâmenâ ârândâj bo akbiap, ⁴² “Gala, dewungân gagap tatâp are mengijbe.” Gâ hiajgi luâk. Guge dewungân lâwin papaje tatâp are soj meakmenâ âlepje akto âmâ galagaet dewunjân lâwin uneje tatâp are memenâ ârândâj akbiâp.

Lâwin keije keije.

⁴³ Akto den siâ makbe. Lâwin keije keije aregât koanje ikiyeâk ikiyeâk kinmap. Lâwin koanje âlepjande lâwin bâlejân bo kinmap. Akto hainâk lâwin koanje bâlejande lâwin âlepjân bo kinmap. ⁴⁴ Giat bunjande kewu bo akmap. Akto kânden bunjande ham bo akmap. Bunjaet keije ya ekmâ nângâmai are. ⁴⁵ Luâk siâgât biwijân wan me wan bâleje me âlepje pikmâ yendâp aregât laurjârba âlepje me bâleje miawakmap. Aregât luâk âlepje siâ biwi irakje manmapgât bunje biwijânba agak meme âlepjeâk miawakmap. Dâ luâk bâleje siâ biwi helej manmapgât bunje biwijânba agak meme bâlejeâk makmap.

Emet kârikje akto yeukje aregât keije.

⁴⁶ Yeje lau yejandeâk, “Humonenje, Humonenje.” dâm nogonmâ âmâ nâje den makyengiman are bo lokomai are amâ ârândâj bo akmap. ⁴⁷ Siâje nângât denne nângâm lokom manmap are âmâ dop hin dâre nângâjet. ⁴⁸ Luâk siâje emetje ketugum tetemberje kâlep anundo gembo totokombo kârikje agep. Kârikje akto âmâ emetje are ketugumbo ârândâj akmâ tato âmâ wârij humo mendo tu seru kârikje akto emet are kârikje akmâ bo kâwulakmâ kilep. Luâk hain arekje dop hain aktâp. ⁴⁹ Dâ siâje

denne ire nāngâm âmâ hepulep aregât dop âmâ luâk siâ emet ketugum âmâ tetembeje yân hanâk yogan yogan kakñân anuþdo kilep. Ain âmâ tu seru humo pando âmâ yogan yogan akmâ kâwulakmap.” dâep.

7

Yesuße dâmbo hoj bawa siâ âlepje agep.

¹ Yesuße den bunje are makyengim metem âmâ Kapanauum kepian ariep. ² Arimbo Roma tembe loko yejgât kautje siâje ikiþe hoj bawa nângâ aþdo humo agep are momberâm agep. ³ Hain akto luâk kotdâ arekje Yesugât pat nângâm âmâ Yuda damunyeje mali are arim Yesu kewugumbiâ togom hoj bawa maganjo kundat hepulâkgât makyengiep. ⁴ Makmâ hunjungyengimbo arim hin dâm ulilaji, “Roma tembe loko yejgât kautje siâ hutnenjân mando luâk âlepje dâmaen. ⁵ Akto nengât den emetjaet puli kato ketugu nengiyi aregât denje nângâmenâ ârândâj agâk.” dâm maganji. ⁶ Hain maganbiâ nângâm yâk olop ariyi. Arim emetje are ewumâk akbiâ galalupje den hin dâm makyengim hunjung yejgimbo Yesugâlân arim maganji, “O Humo, damun nenjande hin dâp, “Nâ luâk yânje mandân aregât nângâlân bo togowen. Akto nunaet nângâre ârândâj bo aktâp. ⁷ Akto nâ gângâlân bo togoman. Aregât gâ yân denâk makmenâ hoj bawane ire âlepje agâk. ⁸ Akto nâ luâk humomo yejgât den lokoman. Dâ tembe lokolupnande âmâ nângât den lokomai. Hain akbiâ hutyejân gâtje siâ magajmâ, “Gâ ari” dâre âlepje arimap. Akto siâgât, “Gâ ga” dâre âlepje gamap. Akto siâgât, “Ai me” dâre ai memap.” hain dâp.” dâyi. ⁹ Hain dâmbiâ Yesuße tembe loko yejgât den are nângâmbo dâtje akto aregât purik katmâ haminjân dondâ kili are hin dâm makyengiep, “Makyengire nângâjet. Israe luâk yejgât hut yejânba luâk siâje nângâniñmap âlepje hinare bo mem miawagân.” dâep. ¹⁰ Hain dâmbo tembe loko galalupjande purik katmâ arim emelan âgâm hoj bawa âlepje agep are egi.

Yesuße dâmbo luâk momoje siâ agatmâ âlepje agep.

¹¹ Akto Yesu Aposololupje olowâk kepia siâ kotje Nairj ain arimbiâ luâk kâmot humoje hamiyenjân kinbiâ olowâk ariyi. ¹² Akto kepia are tâlagumbo luâk âmbâle kâmot humo siâje âmbâle kambut siâgât nanje konok moep are lokom hangowerâm togoij. ¹³ Togombiâ Humoje âmbâi kambut are ekmâ okot nângâm hin dâep, “Bo inde.” dâep. ¹⁴ Hain dâm temân dâgâm lokom togoij are mendo yân kinbiâ hin dâep, “Luâk sigan agat.” ¹⁵ dâm maganjo luâk momoje are agatmâ den agep. Den akto Yesuße magajmâ, “Memegi olop malet.” dâep. ¹⁶ Hain dâmbo luâk âmbâle arekje ekmâ ongâyeje hogombo bâtyeje dâtyenjân igim kinmâ Anutu magajmâ hin dâyi, “Anutu gâje hoj bawage humo siâ hunjunganen are hutnenjân mandâp.” dâyi. Dâm âmâ hin dewatim dâyi, “Anutuje luâk âmbâle damun nenje akberâm hunjung aþdo togoep.” dâyi. ¹⁷ Akto Yesuße agep aregât pat are sambelem arim Yudaia hân akto hân biken biken arimbo hârokje nângâyi.

Yesuße Yohanegât dâep.

¹⁸ Yohane tu puliyenjieg yâkgât galalupjande Yesuße wan me wan miep aregât den pat maganji. ¹⁹ Maganbiâ galalogâtje lâuwâ siâ yetkondo togombela den hin makyetkim hunjung yetkiep, “Humogâlân arim den hin dâm maganjet, Luâk togowiapgât dâyi are gâ me? Nen njande togoâk dâm lâmgom manden?” hain dâm maganjet.” ²⁰ Hain dâm hunjung yetkimbo Yesugâlân togom hin dâm maganjet, “Yohane tuân katyegep arekje hin dâm hunjung netkiâp. Luâk togowiapgât dâyi are gâ me? Me siâgât lâmgom manbaen?” dâyat. ²¹ Akto sop ain Yesuße luâk kundatyeyeje olop are makyengimbo bo akyengiep. Akto sinduk baniara bâlejande kautyejân meyegi are watyegep. Akto dewunyeje bok bokje makyengimbo dewunyeje hâreakto egi. ²² Aregât Yesuße Yohanegât galalogâtje hin dâm makyetkiep, “Yet arim âmâ wan me wan yetje dewunyetjande ektat akto ondopyetjande nângat nângâ yâkgât den pat Yohane hin dâm maganjet, “Dewunyeje bok bokje yâk yejgât dâmbo dewunyeje hâreakto ektâi.

Keiyeje gongoje yâk yengât dâmbo âlepje akmâ bam gutâi. Hâk bâle miawak yengimbo manmai yâk yengât dâmbo âlepje aktâi. Ondopyeje bok bokje yâk yengât dâmbo ondopyeje pâroj âgâmbo den âlepje nângâi. Momone yengât makto golâ akmâ mandâi. Akto umburuk mandâi are den pat âlepje makyengimbo nângâi.” ²³ Akto luâk siâ nângât akmâ bo bâlenijmâ hâkâj akniybiap amâ yâkgât nângâre âlepje humo akbiap.” Hain dâm hungun yetkiep.

²⁴ Hungun yetkimbo purik katmâ arimbela Yesu je luâk âmbâle kili are Yohanegât hin makyengiep, “Ye hân kamitnjângen wan ekberâm ariyi? Seru je kâro waito duwuj aktô are ekberâm ariyi me?” ²⁵ Yohane âmâ haingât dopje bo. Me luâk siâje hâk pekeje kulem melem agakje luguakmâ kei pekeje âlepje dondâ kalep are ekberâm ariyi me? Amâ bo. Luâk hain arekjande luâk humomo yengât emelan tatmâ sot âlepje nembia tepyeje pikto gemai. ²⁶ Yohane âmâ hainare yengât dopje bo. Aregât ye wan ekberâm ariyi? Ye Anutugât den dâm miawagep siâ ekberâm ariyi. Aregât makyengire nângâjet. Yohane egi are âmâ Anutugât den makmâ miawakmâ gayi yâk hainare bo. ²⁷ Yâk âmâ siâ. Yâkje âmâ hârok ewangiyektâp. Hain gârâmâ Anutu je yâkgât den hin dâep are tatâp,

“Nune hoj bawane magajmâ hungunajdere laune lokom gângât ulikjân akgijmâ dâp hejgemgo giybiap.”

Akto den kulemgoep are bunje akto Yohane togoep. ²⁸ Akto luâk siâje Yohane ewangiwiapgât dop bo tatâp. Are âmâ Yohanerje ulik gulik akmâ âinaet keiye bo ekmâ nângâwiap aregât luâk yâkje biwiyerje Anutugâlân katbiâ arim kinbiap yâk hârokje Yohane ewangiwai.” ²⁹ Hain dâm makyengimbo luâk âmbâle dondâje gawamangât puli mem luâk olowâk yâkje emelâk Anutugât den lokom manbiâ Yohanerje tuân mem katyegep yâkje Anutugât den are tângombiâ bunje agep. ³⁰ Dâ Parisaio luâk akto Mosegât den makyengimini yâkje âmâ Anutugât dâp are hâkâj akmâ Yohanerje tuân bo kat nenegâk dâm manmâ gayi. Hain agigât yâkje âmâ nângâmbiâ bunje bo agep.

³¹ Akto den siâ hin dâm lâuwâne makyengiep, “Luâk kâmot ire yâk yengât wanân dop katmâ makbe? Yâk wan hinare?” ³² Nanaj kâmot lâuwâ kepia sombeimân tatbai. Akto kâmot siâje kâmot siâ are hin dâm makyengiwai, “Nenje heroje akmâ bâtâ kondenne yene kep bo kondâi. Akto nenne âi girâp akmâ indien hain indejet dâm makyengienje bo indeâi.” dâwai. ³³ Akto aregât maktere nângâjet. Yohanerje tuân katyegep yâkje âi keiye katmâ tu sot bo nem manmâ âmâ yâkje mem manmâ gambo hin dâyi, “O, luâk ire sinduk baniara bâlejande meme aganjâp.” ³⁴ Akto nâ luâk akmâ geân nâje sot songo nendere nekmâ hin dâmai, “Luâk ire âmâ sot humo nem mandâp are gawamangât puli mem luâk akto luâk bâleje yengât gala.” dâmai. ³⁵ Anutugât nângâ nângâ kâmot are âmâ ginbailupje yâkje yâkgât keiye mem golâ katbiâ bunje kârikje agep.” dâep.

Âmbâle siâje Yesugât keiye puliep.

³⁶ Parisaio luâk siâje Yesu kewugumbo emetjân âgâmbo mendugu akmâ sot neyi. ³⁷ Sot nem tatbiâ ain gâtje âmbâle dâp gulip malep siâje Yesu Parisaio luâk yâkgât emetjân âgâm talep are nângâm tu higenje are mem âgâep. ³⁸ Mem âgâm hamijân kinmâ indembo dewunje tuje târâj dâm keinjân giep. Gembo dumutnje yeukje arekjne keiye pulim metiep. Pulim metem âmâ keiye mem manjanmâ tu higenje are keinjân kâim puliep. ³⁹ Hain akto Parisaio Yesu kewugumbo âgâyat arekjne ekmâ biwijânâk hin nângâep, “Dâp gulip manmap irekjne aktâp ire bo agakje. Gârâmâ bundâk Yesu Anutugât hoj bawa manmap dâine âmbâle iregât keiye nângâwop.” dâm nângâep. ⁴⁰ Hain nângâmbo Yesu je ekmâ nângâm âmâ hin maganep, “Simor, den siâ maktere nângâ.” dâmbo hin maganep, “Tiksa, makniymenâ nângâwe.” dâmbo ⁴¹ hin maganep, “Luâk siâje luâk lâuwâ puli yetkiep siâ 50 kina siâ 5 kina. ⁴² Akto siân aregât hâurje niñlet dâmbo puli are panbela bo agep. Bo akto bo mem miawagiat aregât yâkgâlân arim kinmâ hin dâyat, “Puli bo tat netkiâp.” dâmbela hin makyetkiep, “Hanâk, misiget, âlepje ariet.” dâmbo ariyat. Hain akto âmâ niñjande dosa hepunajep aregât nângâmbo huraguep? 50 kina miep arekjne me 5 kina miep? Aregât makniymenâ nângâwe.”

dâep. ⁴³ Hain dâmbo hin dâep, “Puli dondâ miep areknej ukenje nânjâep.” dâep. Hain dâmbo YesuJe hin dâm maganep, “Gâ âlepje maktât.” ⁴⁴ Hain dâm âmbâle are ekmâ hin dâm SimoJ maganep, “Âmbâle ire ek. Nâ gânjât emelan gare tu bo kâim niñmenâ puliaktân. Akto âmbâle ireknej âmâ indembo dewunje tuje keinân gembo dumutjande puli nektâp.” ⁴⁵ Gâne âmâ bo mañgan nektât. Dâ âmbâle ireknej âmâ keine mem mañgan nekmâ heroe akniñdâp. ⁴⁶ Akto gare gâne âmâ tu higen suk suk siâ kautnân bo kâiat aregât âmbâle ireknej âmâ tu higenje olop kâimbo keinân gembo puli nektâp. ⁴⁷ Âmbâle ireknej âmâ gala konok akniñdâpgât nâ yâkgât patje hin maktere nânjâ. Luâk siâne galanjaet dosa umatje puliando aregât heroe humo nânjâ aŋbiap. Dâ luâk siâne galanjaet dosa bikjeâk puliando aregât heroe kakjeâk nânjâ aŋbiap. Aregât keiñe hin dâre nânjâ. AnutuJe âmbâle iregât dosaje umatje are emelâk hepun aŋdo heroe humo nânjâ niñdâp hain.” ⁴⁸ Hain dâm âmbâle are hin dâm maganep, “Dosage emelâk hepun giñdân.” dâep. ⁴⁹ Hain dâmbo olowâk tatmâ sot neyi areknej biwi yerjân hin nânjâyi, “Luâk iregât keiñe gain gain hinare? Gain gain akmâ dosage emelâk hepun giñdân dâp?” ⁵⁰ Biwiyeñjande hain nânjâmbiâ YesuJe âmbâle are hin dâm maganep, “Biwige Anutugâlân arim kindâp aregât kambiamge sândugembo manbiat.” dâm maganep.

8

Yesu olop ariyi yenjât keiyeñje.

¹ Sop aregât kakjân YesuJe kepia hârogâk ândeajmâ arim AnutuJe damunyeñje akberâm aktâp aregât den pat âlepje makyenjim malep. Akto Aposololupje keiñe lâuwâ are oloj yekto olowâk ariyi. ² Akto âmbâle bikje olop ariyi are yenjât keiyeñje hin. Bikje âmâ sinduk baniara bâlenjande meyekbiâ are watyenjimbo âlepje agi are. Akto bikje âmâ hengem yenquep yâk olop ariyi. Akto yâk yenjâlân gâtje siâ kotje Maria Madala kepijan gâtje, yâkgât âmâ sinduk baniara bâleñje nâmbulân lâuwâ walajep. ³ Akto siâ kotje Yohana are Herotegât hoj bawa luâk kotje Kusa yâkgât âmbenje. Akto siâ kotje Susana. Akto âmbâle bikje puli oyañmâ Yesu akto aposololupje yenjîyi are olowâk ariyi.

Anutugât den aregât dâp.

⁴ Luâk âmbâle dondâñe kepiayene hepunmâ Yesugâlân togom mendugumbiâ yekmâ âmâ den ginje hin dâm makyenjiep, ⁵ “Luâk siâne seño alekjje are panberâm âiângen mem ariep. Akto alekjje bikje dâwâñ gembo luâkje tâlim hogombiâ lâutje togom nem meteyi. ⁶ Dâ seño alekjje bikje âmâ hân yam yamâñ gembo kâmje gam âmâ tu bogât ainâk moep. ⁷ Akto alekjje bikje hele kâlegen giep. Gem kâmje gambo are âmâ hele humoje gam âgâm lokom gunduñajdo moep. ⁸ Akto alekjje bikje âmâ hân kelune olowâñ gembo miawakmâ kâmje bususuk dâm gam bunje dondâ miawagep.” Hain are makmâ âmâ benje kârikjeâk makmâ hin magep, “Luâk ondopdâñe den ire nânjâwi.” dâep.

⁹ Akto hoj bawalupjande den memeñje aregât keiñe gain gaingât maktât dâm aikoyi. ¹⁰ Aikombiâ hin dâm makyenjiep, “AnutuJe ye emelâk nânjâ nânjâyeñje mem pâronj kalep. Kato AnutuJe damunyeñje akmapgât keiñe nânjâi. Dâ bikje amâ ekmâ âmâ bo ekmâ nânjâm heñgemgomai. Amâ AnutuJe makto dewunyeñjande âmâ ekmai. Dâ biwiyeñjane bo gemap. Akto ondop yenjande nânjâmai. Dâ nânjâ nânjâ yenjâñ bo gemap. Aregât den dopjân maktere keiñe bo nânjâmai. ¹¹ Hain. Akto den ginje makyenjîan aregât keiñe hin. Anutugât denje seño alekjje aktâp. ¹² Seño alekjande dâwâñ giep. Hân dop are âmâ hinare manbai arekjje Anutugât den nânjâmbiâ biwiyeñjane ewuwiap. Ewumbo NiambiJe ekmâ den are nânjâm biwiyeñje nânjâlân katbiâ AnutuJe damunyeñje akbopgât hâreyenjim ariwiap. ¹³ Dâ seño koanje kât heregân giep dop hainare manbai yâkje den pat âlepje nânjâm arekjjeak ukenje akbai. Dâ hanyenjân kândârâñe bo giepgât sop pâj konok dondâ mem âmâ dopko dopko miawakto den pat âlepje hamiañmai. ¹⁴ Akto seño alekjje bikje hele kâlegen giep dop hinare manbajne

amâ Anutugât den nânjâwai. Nânjâm âmâ hâkgât siâ me siâgât nânjâm henjemgom puli me sângum lâuwâ lâuwâ me ito sikum aregât ukenje nânjâm hanokoakmâ âmâ den are hepunbiâ âmâ bunje bo akmap. ¹⁵ Dâ koanje hân kelurâ ain giep dop hainare manbai yâkje den pat âlepje nânjâm han yeje henjemgom yeuknjân mem manmai. Hain akmâ kârikje akmâ bunje peniajmai.

Pagalejegât dop.

¹⁶ Luâk siâne pagaleje sagom âmâ umbâ kâlegen me yeye amuknjân kato bo tatmap. Tek tekjân kato emet kâleje pagalembo ekmâ gem âgâmai. ¹⁷ Aregât keiye âmâ hin. Wan me wan tip yemap are mem miapanbai. Dâ siâ me siâ ekbiâ bo akto are pagalejân miawakto hârokje ekbai. ¹⁸ Siâ siâ me siâ talando âmâ Anutuje siâ wanjo sambeleajbiap. Dâ siâ siâ me siâ bo talanjmap are bâtnân tatnijdâp dâm nânjâm hilipkombo are Anutuje bâtjânba olojmâ pando yân tatbiap. Aregât den makmâ tatân ire nânjâm gangerâm manbi.” hain dâep.

Yesugât memeje emilupje.

¹⁹ Sop ain luâk kâmot humoje Yesu ândeajmâ kinbiâ memeje emilupje togom imbiajymâ ekberâm ewum hâumgom kâlewânâk kili. ²⁰ Kâlewânâk kinbiâ luâk siâne hin dâm magajep, “Memege emilupgande gekberâm togo ijgon betgen kinmâ gemenâ gekne dâm gogondâi.” dâep. ²¹ Hain dâmbo Yesu je hin dâm magajep, “Anutugât den nânjâm lokomai ire âmâ nânjât memene emilupne are yengât dop aktâi.” dâep.

Yesu je seru magajdo sândugiep.

²² Hilâm siâne Yesu je hin dâm makyengiep, “Bâtgum ire hâtikom biken arine.” dâmbo olop wanjan âgâm ariyi. ²³ Arimbiâ Yesu asij yiep. Yem tato seru humo pando âmâ haru are bâliep. Bâlimbo âmâ wanja are kâi akberâm agep. ²⁴ Kâi akberâm akto Humo are goajmâ hin dâyi, “Wâe, luâk Humo, nen ire haruân bâliweren.” dâmbiâ agatmâ makto seru akto haru nânjâm nânjâgâyiat. ²⁵ Nânjâgbela hin dâm makyengiep, “Nânjâm kepilâniymai are yâgâte?” dâmbo yâkje âmâ wan me wan akmâ miep are ekmâ otneyeje ariep. Arimbo kinmâ hin dâm magangi goangi agi, “Ae, luâk irekje âmâ seru akto haru ina den makto nânjan dat aregât keiye gain gain?” dâyi.

Yesu je sinduk baniara watyekto bauyengât biwiyejân geyi.

²⁶ Akto bâtgum are hâtikom Galilaia hân biknjângen Gerasene are yengâlân ariyi. ²⁷ Ain arim wanjanje haru dâtjân kindo sopanmâ ge kindo âmâ luâk siâ kepiangena togom penianje. Aregât keiye hin. Sinduk baniara bâleje kugâkje memeje agarbiâ malep. Aganbiâ hâk pekeje bâlak manmâ anjun bo angim sop kâlep hainâk malep. Manmâ emetjân bo manmâ âmâ sumângen hilâm ârândâj arim togominep. ²⁸⁻²⁹ Hain akto tembe lokoje bâtje bikje bikje dâgâmbiâ âmâ piriñ piriñ kato hâreakto sinduk baniara arekje hâwâlanjo hân kamitjângen ariminep. Keiye hain. Akto luâk are togom Yesu ekto sinduk baniara bâleje are wat yekberâm akto aregât enemjân ge yiep. Yem âmâ hin magajep, “Yesu gâ Anutu Humo dondâ yâkgât nanje wangât nânjâlân togoât? Nâ hâk hilâlâm bo niñ.” dâmbo ³⁰ ekmâ magajep, “Kotge niñ?” dâm aikombo sinduk baniara dondâje memeje aganbiâ malep aregât agonakmâ hin dâep, “Kotne kâmot humo.” dâep. ³¹ Hain dâmbo sinduk baniara dondâ arekje Yesu hin dâm ulilaji, “Âlepje huñgun nengimenâ hememân bo gienje nenguwerâp.” dâm ulilaji. ³² Akto hân ain bau dondâ tâmut nem mali aregât sinduk baniara bâleje arekje magaji, “Nânjâ nengimenâ luâk ire hepunmâ bau yengât biwiyejân gene.” ³³ dâmbiâ, “Âlepje.” dâmbo arekjeak luâk are hepunmâ bauyengât biwiyejân geyi. Gembia bauje gem tu dengânân gembia lauyenjân pikto moyi.

³⁴ Akto bau damunyeje arekje are ekmâ pârigim arim luâk âmbâle dondâje kalam yenjângen me kepia yenjângen ari den pat are makyengiyi. ³⁵ Makyengimbiâ luâk âmbâle hamepje olowâk wan me wan agep are ekberâm Yesugâlân togoyi. Togombiâ sinduk baniaranje memeje aganji yâkje âmâ nânjâ nânjâne hulanj akto hâk pekeje lugu akmâ

Yesugât keinjân talep. Are ekmâ hamep akmâ kili. ³⁶ Kinbiâ âmâ wan me wan are ekmâ nângâyiye sinduk baniara wavyekto âlepjé agep yâkgât den pat makyenjigi. ³⁷ Makyenjimbiâ Gerasene hân amboluphjande hamep akmâ Yesuße hân are hepunmâ siângen ariâk dâm aregât maganji. Maganbiâ ariwerâm wangan âgâmbo ³⁸ luâk sinduk baniara walajep arekje olop arire dâm maganep. Magando Yesuße hin maganep, “Gâ tat. ³⁹ Anutuße hengem guguâp aregât den pat ewege memege akto ginbailupge makyenjawi.” dâm maganep. Hain dâmbo purik katmâ arim Yesuße hengemgoep aregât den pat hârogâk makyenjiep.

Yesuße dâmbo den emetje damun luâk aregât baratje siâ momoyâmba agalep.

⁴⁰ Akto Yesuße keipia are hepunmâ bâtgum biken ariep. Arimbo lâmgom tali arekje dondâne heroje agi. ⁴¹ Heroje agaŋbiâ den emetje damunje siâ kotje Yairo arekje keinjân kângom âmâ togom hin dâm maganep, ⁴² “Baratne konok dondâ hombanjé 12 are momberâm aktâpgât gâ kewugu gekmâ emetnân ariwerâm aktân.” Hain dâm magando olowâk ariyat. Arimbela luâk âmbâle dondâne watmâ arim ândeaj gondeaj agi.

⁴³ Akto hutyejân âmbâle siâ kilep yâkgât keihe hin. Âmbâle yengât dewutâ gambo akmai dop hain bo akminep. Hokboâk hokboâk gambo mando hombaj 12 bo agep. Hain akmâ manmâ gambo doktarje tângowerâm ewum hâumgom hepunmini. ⁴⁴ Akto âmbâle arekje Yesugât hamijân arim luguak luguakje mem walip koanje. Walip kom arekjeak âlepjé agep. ⁴⁵ Âlepjé akto ainâk Yesuße hin dâm aiyenguep, “Nirjande mem walip nuguâp?” dâep. Hain dâmbo hârogâkje ândeaj gondeaj agi arekje nen bonângâen dâmbiâ aregât Petoroje hin dâep, “Apo, luâk dondâ ândeaj gondeaj ketugu gektâi.” dâmbo ⁴⁶ hin dâep, “Wâtne gembo aregât maktân. Siâje walip nuguâpgât nângân.” dâmbo ⁴⁷ âmbâle arekje bundâk howaire nângâp dâm ongâje hogombo Yesugât enemjân bam âmâ walip kom âlepjé agep aregât keihe hârogâk ain kili yengât dewunyejân makmâ miawakmâ maganep. ⁴⁸ Magando nângâm hin maganep, “Men, biwige nângâlân katât aregât Anutuße nângâ gjido âlepjé aktât. Yeuknjân bam ari.” dâep.

⁴⁹ Hain dâm kindo ainâk Yairogât hoj bawa siâje emelanba gam hin dâm maganep, “Baratge emelâk mondâp aregât luâk Humo ire inâk talâk. Umatje siâkâ bo agaŋ. Bo hâwâlaŋ.” dâmbo ⁵⁰ Yesuße nângâm Yairo hin dâm maganep, “Nângâmâk bo ak. Biwige nângâlân katmenâ baratge âlepjé akberâp.” dâep. ⁵¹ Hain dâm olojymâ arim Yairogât emet ewumâk kinmâ bikje yengât dâmbo kili. Kinbiâ Petoro, Yohane, Yakobo akto âmbâi sisik aregât eweje memeje meyekto emelan olowâk âgâyi. ⁵² Akto luâk âmbâleje indem kambiäm bâle agi are hin dâm makyenjiep, “Baratyetje ire bo mondâp. Yân asij yendâp aregât ye bo indejet.” dâmbo nângâm giriŋ anj. ⁵³ Giriŋ ajmâ hin dâyi, “Wangât hain dât? Are bunje mondâp.” ⁵⁴ dâmbiâ baratyetje mem maganep, “Barat agatmâ kin.” ⁵⁵ dâmbo tepjân tuk tuk dâmbo ainâk agalep. Agato sot om waŋbiâ neâk dâm makyenjiep. ⁵⁶ Hain akto aregât eweje memenjande ekbela dâtje agep. Akto Yesuße hin dâm makyetkiep, “Iregât den pat bo makyenjawiandat.” dâm makmâ hâre yetkiep.

Yesuße Aposololupje hungunyengimbo âi keihe kali.

¹ Yesuße Aposolo 12 mem olonyekto togombiâ sinduk baniara bâlejande meme akyenjimini are wavyengiwaigât akto kundatdâ mem âlepjé ketugu yekbaigât aregât makmâ kârikje yengiep. ² Akto Anutuße damunyeje akto den pat makyenjim kundatdâ mem âlepjé ketugu yekbai aregât hungun yengim hin dâm makyenjiep, ³ “Ariwerâm âmâ huwan, ito, sot, puli akto hâk pekeje dondâ bo mem ariwai. ⁴ Kepia siâni arimbiâ emelan oloj yekmâ âgâmbiâ ainâk tatmâ gem ariwai. ⁵ Akto siâni arimbiâ âmâ gala bo akyenjimbiâ âmâ keipia are hepunmâ keiyejân nukum tatbiap are paŋ panjom panmâ den kârikje makyenjim arimbiâ âmâ yengât keiyeje nângâwai.” dâep. ⁶ Hain dâm

makyengim hungun yengimbo kepijane kepijane arim manmâ Anutu damunyeje akbiap aregât den pat makyenjiyi. Akto kundatdâ mem âlepje ketugu yegi.

Heroteje Yesugât den pat nângâep.

⁷⁻⁹ Akto Yesu je ya agep aregât bikjande hin maganji goangi agi, “Yohanerje momojânba agatmâ mandâp mon?” dâyi. Dâ bikjande âmâ hin dâyi, “Eliaeje lâuwâje miawakmâ mandâp mon?” dâyi. Dâ bikjande âmâ hin dâyi, “Anutugât hoj bawa emelâk gâtne siâje momojânba agatmâ mandâp mon?” hain dâyi. Hain dâmbiâ Heroteje nângâmbo ârândâj bo akto han lâuwâ akmâ hin dâep, “Emelâk maktere Yohane hanje hâreyi. Dâ ire âmâ ninjande hainare akmâ mandâp aregât den pat ire nângân?” hain dâm Yesu ekberâm agep.

Yesu je luâk 5,000 sot yengimbo neyi.

¹⁰ Akto aposololupjande âi ketugum mali. Manmâ purik katmâ aregât den pat Yesu maganji. Den pat dâm maganbiâ Yesu je meyekmâ, “Nenneak ari manmâ biwiyeje sândugeâk.” dâmbo Besaida kepiangen ariyi. ¹¹ Arimbiâ luâk bikjande yekmâ âmâ hamiyenjân ariyi. Akto Yesugâlân togombiâ gala akyengimbo mali. Manmâ Anutu je damunyeje akberâm agep aregât den pat makyenji. Akto kundat agi are mem hejgem yenguep. ¹² Hain akmâ kindo emet dâgâ yengiwop dâm aposololupje bât biken lâuwâ arekje togom hin maganji, “Iren hân kamitnjângen manden aregât luâk âmbâle hungun yengimenâ kepiayenjângen arim sot mem nejet.” dâm maganji. ¹³ Hain dâmbiâ hin dâm makyenji, “Yene sot siâ yenginet.” dâmbo hin dâm maganji, “Nen sot momerâk akto ijan lâuwâ areâk tat nengiâp. Aregât gain gain akberen? Kepiangen arim luâk kâmot humo ire yengât sot puligonegât maktât me?” dâyi. ¹⁴ Amâ luâk 5,000 maligât. Dâ Yesu je hin dâm makyenji, “Makyengimbiâ kâmot 50 âk hârok ain ain tatum arijet.” dâep. ¹⁵ Hain dâmbo makyengimbiâ hainâk tatbiâ ¹⁶ sot akto ijan are mem himbimân dewunje panmâ Anutugât mepaije mem agatmâ ijan are munditmâ ligiep. Ligim sot are mem munditmâ hoj bawalupje ârândâj yengimbo luâk âmbâle kâmot tali are oyaç yekmâ yengimbiâ neyi. ¹⁷ Nembia tepyeje pikto bikje talep are âmâ hakan lugumbiâ haka 12 pigep.

Petoroje Yesugât keije makmâ miawagep.

¹⁸ Akto hilâm siâne Yesu ikiheâk manmâ Anutu olop den maganjiyat. Hain akbela Aposoloje yâkgâlân arimbiâ aiyengum hin dâep, “Luâk âmbâleje nângât niye dâmai?” dâep. ¹⁹ Hain dâmbo yâkje hin dâm maganji, “Bikjande âmâ Yohane tuân katyegep are hain dâmai. Dâ bikjande âmâ Elia hain dâmai. Akto bikjande âmâ Anutugât hoj bawa propete siâ emelâk moep arekje momojânba agatmâ mandâp hain dâmai.” dâyi. ²⁰ Hain dâmbiâ hin aiyenguep, “Dâ yeje âmâ nângât niye dâmai?” dâmbo Petoroje hin maganji, “Gâmâ Anutu je hungun giido damun nenne akberâm gien are bunje.” dâep. ²¹ Hain dâmbo aregât bo makmâ miawakmâ makyengivi dâm makmâ hâreyenji. ²² Akto lâuwâje hin dâm makyenji, “Nâ luâk akmâ geângât nâ wan me wan aknijbiâ nâ hâk hilâlâm nângâwian. Ain âmâ sumbe kat kat luâk akto Mosegât den kârikje makmâ miawakmai akto kepia ambolupje yengât damunlupyenjande gasa aknijmâ nugumbiâ mondere hilâm âlâwu bo akto momojânba agatmâ manbian.” dâep.

Yesugât den lokom manmai aregât keije.

²³ Yesu je luâk âmbâle hin dâm makyenji, “Luâk bikjande biwiyeje nângâlân katmâ nâ olop ariwerâm âmâ wan me wan akmâ hilipkowai aregât bo hamep akmâ manbai. Akto yeje hâkyejaet bo nângâm hilâmje hilâmje nângât den lokom manbai. ²⁴ Dâ siâne ikihe manmanje gangerâwiap are âmâ hilip aguwiap. Akto siâne nângât den âi aregâlâk nângâm mando kombiâ âmâ momojânba agatbiap. ²⁵ Dâ siâne manmâ siâ siâ mem lokom aregât ukenje âlepje akbiapje mombiap sop ain wan me wangât ya ukenje akbiap arekje bo tângombo momo kârikjânba bo agatbiap. ²⁶ Akto siâne nângât hâkâj akmâ nângât den bo lokom manbiap aregât keije hin. Nâ luâk akmâ geân akto ewene

netgât pagaleje netjande panmâ ńirik ńirik dâmbo âmâ himbimâñ ajetolupnetjande nâ olop gienje luâk ya akmai are nâkâ hainâk hamî yengiwian.²⁷ Maktere nângâjet. Yu kindai ire bikje bo mom golâ manbaiâñ Anutuñe damunyeje akbiapgât are ekbai.” Hain dâm makyenjieg.

Mose akto Elia Yesu olop den magangi goangi agi.

²⁸ Yesuñe den hain dâm makyengimbo hilâm 8 mon bo akto Anutu olop den akberâm Petoro, Yohane, Yakobo, meyekto gimbâñe siâñ âgâyî. ²⁹ Âgâmbiâ Anutu olop den akbela Petoro akto galalogâtje yâk asinjât akmâ tali. Hain akbiâ Yesugât enem dewunje siâ akto hâk pekeje lugu agep are kau timan timan agep. ³⁰ Hain akto himbim pagaleje belek belek dâm yendo luâk lâuwâ Mose akto Elia ainâk miawagiat. ³¹ Yâk miawakmâ Yesu Yerusalem kepiñ arim Anutuñe yâkgât makmâ hâreanje are watmâ mombiap aregât yâk olop den magangi goangi agi. ³² Den aregât magarjim kâlâkom agatbiâ Petoro akto galalogâtje asinjât dondâ akyetkimbo dewunyeje panmâ Yesu pagaleje kulemeje akto luâk lâuwâ yâk olop kinbela yelegi. ³³ Akto Mose akto Elia ariwerâm akbela Petoroje tirip aregât keiñe bo nângâm Yesu hin dâm magajep, “Luâk Humo, âlepne dondâ nen in manden aregât gâ nângâmenâ uligi gângât siâ Mosegât siâ Eliagât siâ hain ketugune.” dâep. ³⁴ Hain dâmbo ainâk hamandat akmâ dâgâm bup panmâ tigi yekto Petoro, Yohane akto Yakobo yâkje ongâyeje hogombo kili. ³⁵ Hain akbiâ hamandat kâlegenba Anutuñe hin dâm makyenjieg, “Are ekjet. Luâk ire nângât nanne okotne nângâ aejdere nângât lau lokom manmap yâkgât denje nângâm lokom manbai.” ³⁶ Anutuñe den hain dâm kondo Yesuñe ikiñeâk kindo egi. Akto wan me wan egi are sop ain luâk siânba bo makyenjim yân biwyenjânâk katmâ nângâm mali.

Yesuñe sinduk baniara bâleje walep.

³⁷ Emet hauñdo gimbâñâñba gembiañ luâk kâmot humorje togom Yesu peniañi. ³⁸ Togom peniañi yâk yengât hutyenjânba siâñe Yesu hin dâm magajep, “Luâk Humo, iregât yu ulitgiñbe. Nanne konok ire gam ek. ³⁹ Keiñe hin. Sinduk baniara bâleje siâñe hilâm ârândâñ kautjân mendo dewunje gâwâñ gâwâñ dâmbo ge yendo laujân barak pâtkombo den kârikje makmap. Akto sinduk baniara bâleje arekje hilâm ârândâñ hainâk hilipkom hâk hilâlâm wajmap. ⁴⁰ Haingât aposololupgande watjet dâm ulit yengire ewum hâumgom hepuli.” dâep. ⁴¹ Hain dâmbo Yesuñe hin dâm magajep, “Yei, luâk kâmot bo nângâniñmai ye hanyeje kârikje. Nâ ye olop sopje sopje manmâ sokom katyekbian mon? Nange are mem ga.” dâep. ⁴² Hain dâmbo Yesugâlân mem âgâmbo sinduk baniaranje bâleje agando dewunje gâwâñ gâwâñ dâmbo ge yiep. Hain akto Yesuñe sinduk baniara bâleje are watmâ pando arimbo âlepne akmâ ewenaelân ariep. ⁴³ Arimbo luâk âmbâleje Anutuñe memeje agando kulem miep are ekmâ nângâm bâtyeje dâtyenjân igim kinmâ han lâuwâ agi.

Mombiap aregât makmâ miawagep.

⁴⁴ Hain akmâ dât yenjân igim kinbiâ Yesuñe hoj bawalupje oloj yekmâ makyenjim hin dâep, “Den ire makyenjire nângâm mem biwyenjân katmâ manbi. Nâ luâk akmâ geâñ nâ hilip nuguwerâm luâkje menekbai aregât sop tâlâguâp.” dâep. ⁴⁵ Hain dâm makyengimbo nângâmbiâ den keiñe yenaelân Anutuñe bo kalep aregât akmâ aikowerâm agi are nângâm hamep akmâ hepuli.

Luâk gain hin arekje humo akmâ ewangiyekbiap.

⁴⁶ Akto hoj bawalupje, “Nengâlân gâtje nijande humonenje akmâ manbiap?” dâm magangi goangi akmâ papalagi. ⁴⁷ Hain akbiâ Yesuñe biwyenjaet keiñe ekmâ nângâm âmâ nanan bâlensiâ siâ mem hutyenjân kato kindo hin dâm makyenjieg, ⁴⁸ “Siâñe nanan bâlensiâ ire hinare tângomap are âmâ nâ tân nugumap aregât dop akmap. Akto siâñe nâ tân nuguâp aregât dop akmap arekje Anutuñe hujgun nijep nâ tân nugumap. Akto yengâlân gâtje siâñe, “Nâ luâk yânje mandân.” dâm biwijande ikiñjaet nângâmbo gemapje emelâk ewangi yektâp.” dâep. ⁴⁹ Hain dâmbo Yohanerje Yesu hin dâm

maganjep, “Luâk humo aنجâ yengâlân gâtje siârje gâ gogonmâ sinduk baniara bâleje watyekto are ekmâ, “Gâ nengâlân gâtje bo. Hain bo ak.” dâm koarjion.” dâep. ⁵⁰ Hain dâmbo Yesu je hin dâm maganjep, “Luâk siârje gasa bo akyenjimapje amâ ye tân yengum gala akyenjigiwiap. Gârâmâ siârje hain akto âmâ bo koarjbi.” dâm maganjep.

Samaria kepia amboluppyande Yesugât hamep agi.

⁵¹ Yesu je himbimâ purik katmâ âgâwiap aregât sop tâlâgumbo Yerusalem kepiā ariwerâm aregât biwihe humo kalep. ⁵² Hain akmâ hoj bawalupje hungun yengimbo den mem ariyi. Arim Samaria yengât kepia siân arim Yesu ain ariwiap aregât, “Emet siâ yogan nengimbâ hengemgone.” dâm aregât kepia ambolupje makyenjiyi. ⁵³ Makyenjimbiâ Yesu Yerusalem kepiā ariwiap aregât kautje oriepgât nângâm bo dâyi. ⁵⁴ Hain dâm emet gangerâmbiâ Aposolo lâuwâ Yohane akto Yakobo yâkje nângâmbela ârândâj bo akto peiyekmâ Yesu aikom hin dâyat, “Humo gâ nângâmenâ netje dâetje himbimâンba kâláp siâ gem oyegâk.” dâyat. ⁵⁵ Hain dâmbela purik dâm yelekmâ, “Hepulet.” dâm den are koyetkiep. ⁵⁶ Koyetkimbo kepia siâgen ariyi.

Luâk hain arekje Yesugât hamijân ariyi.

⁵⁷ Arimbiâ luâk siârje mem miawakyekmâ Yesu hin dâm maganjep, “Gâ iregen me aregen ariwerâm akmenâ nâ watgekmâ manbian.” dâep. ⁵⁸ Hain dâmbo Yesu je hin dâm maganjep, “Songo âmâ emetyeje âlepnâ yemai akto lâut âmâ kelomyeje âlepnâ tatmai. Dâ nâmâ luâk akmâ geân nâmâ emetne bo tatnijdâp.” dâep.

⁵⁹ Akto sop siân Yesu je luâk siâ mem miawakmâ hin dâm maganjep, “Gâ nâ wat nekmenâ olop mande.” dâmbo hin dâep, “Humo, nângâmenâ nâje soj arim apone hangom âkâ purik katmâ togore gâ olop ariwaet.” dâep. ⁶⁰ Hain dâmbo hin dâep, “Momorje manmai arekje momolupyene hangoyekjet. Dâ gâmâ arim Anutuje luâk âmbâle damunyeje akbiap aregât den pat makyenjewen.” dâep. ⁶¹ Hain dâmbo luâk siârje Yesu hin dâm maganjep, “Humo gâ olop ariwaetgât nângân. Gârâmâ nângâmenâ nâ purik katmâ arim ginbailupne yekmâ indem katyekmâ purikatmâ togore âmâ gâ olop ariwaet.” dâep. ⁶² Hain dâmbo Yesu je hin dâep, “Maktât aregât hin maktere nângâ. Luâk siârje âiân ariwerâm âmâ pâhâne hepunbiapje amâ Anutugât kepiā ariwiap gât dop bo talañbiap.” dâep.

10

Yesu je Anutugât den makyenjijet dâm luâk 70 hungun yengiep.

¹ Manmâ Yesu je luâk 70 siâ mem oloj yekmâ âi den dâm yengiep. Akto ikiñak kepiākepiāje ariwerâm nângâep ain âmâ luâk lâuwâk lâuwâk mem katyekmâ, “Yeje soj arijet.” dâm hungun yengiep. ² Hungun yengiwerâm kinmâ den hin dâm makyenjiep, “Kalamân sot bunje dondâ miawaktâp aregât âi amâ humo. Dâ âi luâk amâ amon siâ. Aregât sotgât Amboje maganbiâ Amborjande ikiñe kalamângan luâk siâkâ lâuwâne katyegâk. ³ Akto siâ makbe. Lama pâlâmje are dua metje hut yengâr arimbiâ hilip yengumai dop hainare akmâ luâk metje tânâmyenjân hungun yengire arim manbai. ⁴ Hungun yengire ariwerâm âmâ delem me puli me kei pekeje himbân lâuwâ bo meakmâ ariwai. Akto kepiāgen ariwerâm dâwângan luâk olop den kâlep bo akbai. ⁵ Yânâk tân tânâk kepiā ariwai. Akto emet siân âgâwerâm âmâ emet aregât ambolupje heroje akyenjiwai. ⁶ Herroje akyenjimbiâ emet ambolupje bikjande heroje akmâ, “Gambiâ biwi konok akne.” dâmbiâ âmâ gala akyenjiwai. Dâ emet ambolupjande gala bo akyenjimbiâ âmâ hepun yekmâ ariwi. ⁷ Âi luâk âi meyengimai are âlepjje puli yengimbiâ ârândâj akmap. Aregât nângât âi ketuguwai aregât ⁸ kepia siâ me siân âgâmbiâ sot om yengimbiâ âmâ nem ain tatbi. Tatmâ emet ain ba bam emet aŋgân hanâk hanâk bo âgâwi. ⁹ Gala hain akyenjimbiâ ainâk tatmâ kundat akbai are hengem yenguwai. Hengem yengum âmâ hin dâm makyenjivi, “Anutuje damunyeje akberâm aktâp aregât ire akyenjien.” ¹⁰ Hain dâm makyenjim arewa kepia siân arimbiâ hâkânyeje akbai âmâ sombeimâンkinmâ hin dâm makyenjivi, ¹¹ “Kepia in gâtje gagap pipije siâ bo membaen

aregât keinenjân nukum me gagap tatâp ire pañ pangom pandenje amâ hin ekmâ nângâjet. Anutuje damunyeje akberâm aktâp aregât miawakbiapgât sop tâlâguâk." Hain dâm makyengim hepun yekmâ ariwi. ¹² Akto aregât keiñe maktere nângâjet. Sop humoân Sodom kepia ambolupje agak meme bâleje agi aregât hâu membai. Dâ kepia ambolupjande yengât hâkân akbai aregât hâu bâleje humo membai." dâep.

¹³ Yesu je hain dâm kepia bikje yengâlân katmâ hin magep, "Woe, Korasiñ kepia ambolupje, woe, Besaida kepia ambolupje, nâje yengâlân kulem hamepjje olowâk ketugum manmâ gan hain are Tiro Sidoj kepian ketuguân dâine yâkje emelâk agak memeyene bâleje are hepunmâ kângom kinmâ yenaet okot bâle nângâ aنجim manmâ Anutugât den nângâwâi. ¹⁴ Ye hain akbai aregât siâñ sop humoân Tiro Sidoj kepia ambolupjande dosa membai. Hain membiâ yeâmâ dosa umatje bâleje membai. ¹⁵ Akto Kapanaum ambolupje ye hilâm ârândâj koteje mem agatmâ hin dâmai, "Nen emelâk himbimgât pat akmâ manden." Hain dâm mandâi. Aregât ye âmâ hememân gewai.

¹⁶ Yerje den ire luâk âmbâle bikje makmâ miawakyengimbiâ âmâ Anutugât den tânjâk nângâwai. Akto den ire makyengim miawakyengimbiâ hâkân akmâ bo lokowai are âmâ ye bo hâkânyenjywai. Are âmâ nâ hâkânyinjmâ akbai. Akto huñgun niñep yâk gai hâkâñ aganjbai." dâep. Hain dâm huñgun yengimbo ariyi.

Luâk 70 purik kali.

¹⁷ Luâk 70 arekje manmâ purik katmâ togom biwiyeje heroje humo akto aregât Yesu magajmâ hin dâyi, "Humo gâ gogonmâ kepia ain ain sinduk baniara watyengienje dennenje lokoyi." dâmbiâ ¹⁸ yâkje hin dâep, "Ye arim sinduk baniara bâleje watyekbiâ âmâ Niambiye âmâ mem belek katmap dop hainâk akmâ himbimâñ ba ge kondo egân. ¹⁹ Nângâi. Niambi sâmbâ metje me dek kakjân tâlimbiâ hilip yenguwop akto sinduk bâlejande mem siâ me siâ yengiwop dâm aregât kârikje yengiân. Gârâmâ wâtnân kinbiâ memeje akyenjire manbai. ²⁰ Gârâmâ sinduk baniara bâlejande denyeje lokombiâ aregât heroje bo akjet. Himbimâñ manbaigât Anutuje koteje kulemgoep aregât nângâm heroje akjet." dâep.

Yesu je biwi heroje nângâep.

²¹ Akto sop ain Anutugât Heakjande memeje aganjo Yesu je biwiyeje heroje humo nângâm Anutu hin dâm magajep, "Apone, himbim haru hân amboje gâne luâk bikje nângâ nângâyerjaet nângâmbiâ humo akmap are âmâ gângât denge are mem heambukyengimat. Dâ nanañ âmâ makmâ miawakyengimat. Aregât nâ mepaige mendân. Gâ hain miawagâkgât makmâ kârigien. ²² Ewene yâkje nâ meme aknijdo aregât kotje siâ siâ akman. Akto Ewenaet keiñe nângângât luâk âmbâle potatyekmâ biken biken makyengire arekje âmâ hainâk keine nângâwai.

²³⁻²⁴ Hain dâm hoj bawalupje yonjâk hin dâm makyengiep, "Den bunje makyenjive. Ulikjân Anutugât propete akto luâk kotdâ dondâje wan me wan ujak yene ekmâ mandâi hainâk ekberâm ukenje humo nângâm mali. Dâ amâ bo egi. Akto den pat âlepje makyengire nângâi ire gai nângâwerâm ukenje humo nângâm mali. Dâ amâ bo nângâi. Aregât ye âmâ wan me wan ekmai aregât nângâm heroje humo akmai. Akto den pat âlepje makyengire nângâmai aregât heroje humo nângâm manmai." dâep.

Luâk siâje gasaje ekmâ benje gala agajep.

²⁵ Akto Mosegât den makmâ kepigi siâje Yesu dop komberâm den hin dâm aikoep, "Luâk humo, gain gain akmâ âmâ manman kârikjaet pat aktere ârândâj akbiap?" dâep.

²⁶ Hain dâmbo hin dâep, "Moseje den gain gain kulemgoep? Akto wan oyajmat?" dâmbo ²⁷ hin magep, "Den kulemgoep are hin tatâp, "Anutugâlâk nângâm denje lokom biwige yâkgâlân katmâ yâkgât wâtnân kinmâ manben." Akto siâ hin tatâp, "Gâ gugaet akmat hainâk galagaet aganben." hain tatâp." dâep. ²⁸ Dâmbo hin dâm magajep, "Âlepje den are lokom kinmâ manman kârikjaet pat akbiat." dâep. ²⁹ Hain dâmbo luâk arekje ikiñe agak memeje are mem agatberâm akmâ kârikjaet kulâgâtmâ hin

dâm maganep, “Gâ ninjaet nânjâmenâ gala aktâp?” dâmbo ³⁰ Yesu je den ginje siâ hin dâm maganep, “Yuda luâk siâne Yerusalem kevia hepunmâ Yeriko kepiangen arimbo gasalupjande tengâ kinmâ kombiâ gilâmje gem yiep. Ge yendo hâk pekeje me puli me wan me wan meajmâ ariyi. Arimbiâ âmâ momberâm akmâ yiep. ³¹ Hain akmâ yendo Yuda gâtje sumbe kat kat luâk siâne dâp hainâk togom yendo egep. Dâ egep amâ hâkâñ akmâ yân hanâk ewangiep. ³² Akto sumbe emetje aregât hon bawa siâ Lewigât kâmolân gâtje siâne âkâ hainâk togom yendo ekmâ enemjânâk bam tânjâk egep arekje benje biwi je pâlâmje akto yânâk ewangim ariep. ³³ Hain akto benje gasa je siâ Samaria hânân gâtje arekje togom âmâ egep. ³⁴ Ekmâ okotje nânjâm enemjânâk bam ekmâ âmâ gilâmje puliajñmâ keluje mem pulim diwi je are katip koanje p. Hain akmâ dongirje kaknjân mem kato âgâmbo mem kevia siâ arim luâk lombo togo yemai are yengât emet yenjân kato tato gala aganjmâ damunje agep. ³⁵ Hain akto emet haujdo ariwerâm âmâ emet aregât amboje puli wajmâ hin maganep, “Damunje akmâ manmenâ puli gijdân ire bo akto âmâ siânlâuwâne gjibian.” dâm ariep. ³⁶ Hain agep aregât aigugure makniñ. Gâne nânjâmenâ luâk âlâwu are yengâlân gâtje ninjaet âmâ nânjâmenâ âlepjye aktâp?” dâep. ³⁷ Hain aikombo hin dâep, “Han kalem aganep luâk arekje kei je nânjâm damunje agep are.” dâep. Aregât Yesu je hin maganep, “Gâne dop hainâk akyerjewen.” dâm maganep.

Mata akto Maria.

³⁸ Akto Yesu Aposololupje kevia siângén arimbiâ âmbâle siâ kotje Mata yâkje Yesu kewugumbo emetjân âgâyiat. ³⁹ Âgâmbela gari je kotje Maria, yâkje âmâ Humogât enemjân bam tato magajdo nânjâm talep. ⁴⁰ Den nânjâm tato Mataje ikiñak sot om âi miep aregât, “Garinande siâ bo tân nuguâp.” dâm nânjâm bâliajñmâ hin dâep, “Humo, garinande yân tato nunagâk sot om tatân aregât nânjâre bâliâp. Magajmenâ tân nuguâk.” dâmbo ⁴¹ Yesu je hin dâm maganep, “Mata, gâ wan me wan yânje aregât hanoko akmâ hâk hilâlâm kaknjân kindât. ⁴² Garige âmâ nânjât den nânjâwerâm akto ârândâj aktâp aregât siâne bo gulipkowiap.” dâep.

11

Anutu olop den akbaen aregât kei je hin tatâp.

¹ Yesu je siângén arimbo Anutu olop den agiat. Akmâ metembela âmâ hoj bawa siâne hin dâep, “Humo, Yohanene galalupje Anutu olop den agi aregât kei je makyenjieg aregât hainâk maknengimenâ nânjâne.” dâyi. ² Hain dâmbiâ hin dâm makyenjieg, “Anutu magajberâm âmâ hin dâm magajbi. Ewenenje kotje agat agatje are hainâk âlepjye tatmâ âgâwiâp. Damun nenje akmenâ wâtgân kinmâ mandenje hânâ humo aknengiwen. ³ Akto hilâmje hilâmje sot dop nenjânâk ârândâj nengiwen. ⁴ Akto luâk siânbajje bâleje aknengim aregât dosa memai are hepun yengim malion dop hainâk dosanenne kutigit nengiwen. Akto gâne bo dop nenguwen.”

⁵ Yesu je hain dâm den ginje siâ hin dâm makyenjieg, “Yengâlân gâtje siâne hândâk tânâmjân arim galaje siâ hin dâm magajbiap, ⁶ “O galane, makgindere nânjâ. Galane siâ dâp manmâ nânjâlân togombo sot bo akto wan wañberâm aregât sot siâ njimenâ wañdere neâk dâm aregât gângâlân togoân.” dâmbo ⁷ galaje arekje emelanâk tatmâ hin dâwiap, “Galane, gain akmâ hândâk timonjân togom nogondât? Emelâk emet hângije gugure nan baratlupne asij yendâi aregât agatmâ gjibérângât dop âlepjye bo.” ⁸ Aregât hin makyenjire nânjâjet. Galajande hain dâm emelanâk tatmâ gala bo agajbiap. Dâ kârikje akmâ hâwâtmâ ulilañdo aregât hanâk wañbiap. ⁹ Aregât maktere nânjâjet. Yeje hain are aregât undâgâtmâ manmaen dâm Anutu magajbiâ tân yengumap. Akto kulâgâtmâ manmai je mem miawakbai. Akto emet hângiân “Woa” dâmbiâ wan me wan magajmai dop hainâk Anutu je wan me wangât makbiâ hainâk yengimap. ¹⁰ Aregât Anutu aikomapje den hânuje nânjâmap. Akto undâgâtmappje mem miawakmap. Emet hângiân konmai yâkje wan me wan ulilañbiâ hainâk miawak yengimap. ¹¹ Akto yengâlân gâtje siâgât nanjande sotgât ulilañdo kât wañbiap mon? Akto yengâlân gâtje siâgât

nanjande injangât ulilando niambi sâmbâ bo wanbiap. ¹² Akto pui koaŋaet ulilando kendemuŋ are bo wanbiap. ¹³ Akto ye luâk bâlejande nan baratlupyeye damunyeje akmâ wan me wan âlepjeâk akyengimai hainâgâk Eweyeje Anutu himbimân mandâp arekje dopje are ewangim luâk siâŋe aikombo yâkgât nâŋgâm ikiŋe Heakje dowâk huŋgun aŋdo gewiap.” dâep.

Yesuŋe Anutugât wâṭyâŋ kinmâ sinduk baniara bâlejeye watyegep.

¹⁴ Akto sop siâŋe sinduk baniara bâlejande luâk siâ olorjmâ hanje dâpje tigimbo den bo makmâ malep. Den bo makmâ mando Yesuŋe sinduk baniara are wato arimbo hanje pâroŋ âgâmbo den agep. Den makto luâk âmbâleje ekmâ bâtyeje dâtyenjân igim kili. ¹⁵ Akto Parisaio luâk bikjande hin dâyi, “Niambi kotje Besebulu sinduk baniara bâlejeye are yengât humoyerje arekje meme aganjo sinduk baniara watâp.” dâyi. ¹⁶ Dâ luâk bikjande âmâ hiaŋmâ hin dâm ulilaji, “Makmenâ kulem siâ himbimânba miawakto ekmâ keige nâŋgâwaengât dopje agâk.” dâyi. ¹⁷ Hain dâmbiâ yekmâ nâŋgâm den ginje hin dâm makyengiep, “Hân siâŋgât ambolupjande potalakmâ agumbiâ âmâ kotejeye humo bo akbiap. Bo kârikje. Are hilip aguwai. Akto hainâk luâk âmbâleje hain akmâ nanaj lepatlupyeye hilip yengumbiâ dâine kâmot are gulip akbop. ¹⁸ Dop hainâk Niambigât kâmotje potalakmâ galalupyeye watyekmai dâine Niambi âi kârikje bo ketuguwop. Aregât yene âmâ nâŋgât hin dâi, “Besebuluŋe memeŋe aganjo sinduk baniara are watâp.” dâmbiâ ârândâŋ bo aktâp. ¹⁹ Hain dâmbiâ aregât yengât hoŋ bawalupyeyjande sinduk baniara bâlejeye watyektâiâŋ nijaet wâṭyâŋ kinmâ watyektâi? Yâkje âmâ keiyeje makmâ miawakbiâ âmâ yengât den are nâŋgâm heŋgemgowi. ²⁰ Nâŋje âmâ Anutugât wâṭyâŋ kinmâ sinduk baniara bâlejeye are watyektângât Anutuje damunyeje akmap aregât keiŋe uŋak yu ektâi. ²¹ Aregât den ginje siâ maktere nâŋgânet. Luâk kârikje siâŋe mâron goliakmâ tembe bisârâŋ me nandup me kândâm meakmâ ikiŋe kârikjeŋaet nâŋgâmbo humo agep are mem âgâm emet kepiŋe damungom heŋgemgowiap âmâ yâkgât ito me wan me wan âlepje talanbiap. ²² Hain akto gasa kârikje dondâŋe togom bugâ mâron aregâlâk nâŋgâwiap are kom watmâ gulip kom aregât tembe bugâ kemunj puli me wan me wan dua baulupje are meaŋmâ arim galalupje oyaŋmâ yengiwiap. ²³ Aregât luâk siâŋe gala bo aknijmapje âmâ gasa aknijmap. Akto siâŋe âine ekmâ bo tân nugumapje nugum pan nekbiapgât dop aktâp.

Sinduk baniara bâlejande galalupje mem kewuguyekto lâuwâŋe purik katmai.

²⁴ Sinduk baniara siâ walaŋdo âmâ hân pumâŋgen are luâk nijaet undâgâtmâ manbiap. Undâgâtmâ mando bo akto hin dâwiap, “Emelâk nâŋgât luâk are agaŋmâ hepulân aregâlân purik katmâ arim manbian.” ²⁵ Hain dâm purik katmâ arim emetnenje pulim mem âlepje ketugumaen dop hainâk luâk arekje ekmâ hin dâwiap, ²⁶ “Sinduk baniara galalupne dondâ bâlejeye are meyekmâ togom luâk are mem manmâ nâŋgâwian.” dâm arim galalupje nâmbulân lâuwâ bâlejeye dondâ akmai are mem miawakyekto togom membiâ emelâk bâlejeye agaŋje are ewangim umatje agaŋbai.”

²⁷ Yesuŋe hain dâm makyengimbo kinbiâ hutyeŋjânba âmbâle siâŋe hin dâm magaŋje, “Memegande mengekmâ nam giŋep yâkgât nâŋgâre âlepje aktâp.” dâep. ²⁸ Hain dâmbo Yesuŋe nâŋgâm hin dâep, “Âlepje maktât gârâmâ nâŋje Anutugât den nâŋgâm lokom manmai are yengât nâŋgâre âlepje humo aktâp.” dâep.

Kulem siâ miawakto ekberâm nâŋgâyi aregât makyengiep.

²⁹ Luâk dondâŋe Yesugâlân togom mem ândeŋe gondeŋe ketugum kinbiâ hin dâm makyengiep, “Kâmotyeje bâlejeye, yene kulem siâ miawakto ekberâm maknijmâ manmâ gai are ektere bâliâp. Hain aktâi aregât hinjeâk âmâ kulem siâ bo mem miawakte re ekbai. Aregât ulikjân âmâ Anutuje luâk kotje Yona aregâlân kulemgoep are uŋak kulem dop hainâk mendere ekmâ nâŋgâwai. ³⁰ Ulikjân âmâ Yonaje kulem siâ agep are Niniwe kepiŋe ambolupjande egi kulem hain are hâmbâi luâk akmâ gewiap dâmai are nâ ū ge mandân hâmbâi siâ bo nekbai. ³¹ Akto âmbâle kotdâ siâŋe ulikjân Salomo yâkgât

nângâ nângâje ekberâm kebia kâlewângenba togoep. Nângât nângâ nângâne irekje Salomogât nângâ nângâje are ewangiâp ina yeje nângât den bo lokomai aregât sop humoân keiyeje makmâ miawakbiâ ekbianâr âmbâle kotdâ arekje hutyejân agatmâ kinmâ biwiyejaet den dopyenjân dâm keiyeje makmâ miawakto dosa membai. ³² Aktô Yonaje Niniwe kepiar arim kebia ambolupje den kârikje makyengimbo hamep akmâ agak memeyeje bâleje makmâ miawakmâ mali. Aregât hin maktere nângâjet. Nâne âmâ Yona ewangiâr ina yeje nângât den bo nângâm lokomai. Aregât sop humoân Niniwe kebia ambolupjande agatmâ kinmâ yeje nekamyenjân tângom kinbiâ hârokje hâuje membai.” hain dâep.

Pagalejaet dop.

³³ Aktô Yesu je den ginje siâ hin dâm makyengiep, “Luâk siâje pagaleje sagom gaunmâ umbâ kâlegen katmap dâine pagaleje bo miawakbop. Gârâmâ tek tekjân kato âmâ emet kâlegen ululunjé arekje pagalembo ekmâ gem âgâmai. ³⁴ Hâkgaet pagaleje amâ dewunge. Dewunge âlepje tato âmâ hâkge mem pagalewiap. Dâ dewunge bâlimbo hâkgande hândâk akbiap. ³⁵ Aktô biwiyejân pagaleje tatâp are bo akbopgât nângâm kinmâ biwi golâ manmâ âgâwi. ³⁶ Aktô biwiyejande agak memeyeje irakjeâk akmâ pagaleje olowâk tatbiawân hainâk wan me wan âlepje are tek tekjân ekbai. Pagaleje mem tek tekjân katmai aregât dop hain tatâp.” dâep.

Hiajgi bo akmâ manbi.

³⁷ Den are makyengim mando Parisaio luâk siâje Yesu sot neâk dâm mem olojep. Mem olojdo emetjân âgâm bâtje bo pulim yânâk sot mem nemângen ge talep. ³⁸ Hain aktô bâtje puliâkgât soj bo maganepgât Parisaioje nângâmbo bo ârândâj agep. ³⁹ Hain aktô Humoje hin dâm maganep, “Bâe, Parisaio ye hin aktâi. Yeje âmâ kondo, umbâ tuân pulim hâkgâlâk nângâm manmai aregât biwiyeje âmâ helen akmâ yasukje agep aregât bo nângâmai. ⁴⁰ Ye âmâ luâk ulikjân Anutuje Adam ketugum hâk biwi nângâ nângâje olop kalep aregât Anutuje hâkgât akto biwigât lâuwâ lâuwâ nângâm manmap. Gârâmâ ye âmâ hâkgâlâk nângâm manmai. ⁴¹ Aktô aregât hin makyengiwe. Biwiyeje damunje akmâ Anutugât den nângâm hergemgom lokowai âmâ ârândâj akto Anutuje yekmâ âlepje dâwiap.

⁴² Bâe, Parisaio ye wan me wan usak lombo me hemi me kârik hainare amâ Humogât pat dâm katmai. Hain akmâ siâ me siâ Anutuje ekto ârândâj akmap me Anutugât han kalemje are bo lokomai. Gârâmâ wan me wan umatje me owâinje lâuwâ lâuwâ akmâ manbiâ âmâ ârândâj akbiap. Hain akmâ manmai dâine ârândâj akbop. ⁴³ Bâe, Parisaio yeâmâ den emetjân âgâm luâk kembu yengât tat talân tatberâm aregâlâk nângâmai. Aktô dâwân luâk âmbâleje yekmâ nângâ yengimbiâ humo agâkgât bam gane dâm aregâlâk biwiyeje humo yemap. ⁴⁴ Bâe, Parisaio yengât dop siâ hin. Luâk siâ mondo yonjâk lokom hangombiâ hambuep dop hain. Aktô luâk âmbâleje kakjân bam gutmâ aregât bo nângâmai. Ye dop hain akmâ manmai.” dâep.

Yesu je den hain makmâ Mosegât den kârikje makmâ kepigep siâ sârekoep.

⁴⁵ Yesu je hain dâmbo Mosegât den kârikje makmâ kepigi areyengât hutyejân gâtje siâje hin dâm maganep, “Luâk humo, hain dâm makyengim nen olowâk hâkâj nenekmenâ nângâenje bâliâp.” dâmbo ⁴⁶ hin dâm maganep, “Bâe, Mosegât den kârikje makmâ makyengimai yeje den siâ siâ umatje are luâk kakyejân katbiâ lokombiâ yeje âmâ bo tânyejgum âmâ owâinjân manmai aregât aju bo aنجimai. ⁴⁷ Bâe, ulikjân bâgilupnenjande Anutugât den makmâ miawagi are yengum mem siâ siâ ketugu yekbiâ mombiâ are yengât sum kakjân siâ siâ buluje mem togom katmâ mem âlepje ketugu yekbiâ kebia sombeim hain are miawagep. ⁴⁸ Hain akmâ âmâ bâgilupnenjande yengâlân lâuwâje bugâ yenzaet nângâmbiâ âlepje agep. ⁴⁹ Aregât Anutugât nângâ nângâje humo arekje den hin dâep, “Hoj bawalupne propetelupne akto aposololupne âi makmâ yengim hungun yengire yengâlân togom makmâ miawakbiâ yengum hâk hilâlâm siâ siâ ketugu yekbiâ bikje mombai.” Anutuje hain dâep. ⁵⁰ Aktô aregât ulikjân Anutuje

keiже katmâ luâk âmbâle ketugu yekto mali sop ain Anutugât hoj bawalupne hilip yenjamayi are yenjamâ nânjamâbiâ âlepje akmap aregât yene hainâk akmâ dosa hainâk membiâ Anutuje yekâ hainâk akyenjamayi. ⁵¹ Uliknjân hakulupnenjande bugâne luâk kotje Abe kom ainba keiже katmâ yenjamayi gam gam bâine Sakaria sumbe emetjaet hângi akto alatagât keiже aregât hutnjânba gam ariwerâm akto ain kombiâ moep. Aregât hin makyengire nânjamâjet. Yu mandâi irekje Anutugât luâk ai membiâ ârândâj agep are hilipyenjamâ moyi aregât hâune amâ yenjamâ miawakbiap. ⁵² Bâe, Mosegât den kârikje makyenjamai yene luâk âmbâle arekje Anutugât keiже nânjamâ denje lokoyi aregât dâp tigi yenjamayi gamai. Tigi yenjamâbiâ biknjande ariwerâmbiâ dâp katyengim âmâ yeneak âmâ hâkâj akmâ dâp ainba bo arimai.” Hain dâm makyenjamayi.

⁵³ Akto kepia are hepunmâ siângen ariwerâmbo Mosegât den kârikje makmâ kepigi arekje akto Parisao yenjamâ biwiyeje kâlâp akto den kaknjân hogo aijberâm agi. ⁵⁴ Hain akmâ Yesu je den hilipkom dosa meâk aregât lâmgom kinmâ mali.

12

Tik tiknjân tatâp siân tek teknjân miawakbiap.

¹ Akto luâk âmbâle dondâje togom pikmâ kondan agum kinmâ keiyejande tâliagi. Hain akmâ kinbiâ hoj bawalupne are hin dâm makyenjamayi, “Ye Parisao yenjamâ kalak arekje yenjamâ hâtikowopgât ekmâk manbi. Nâ Parisaiorje biwi hiangi akmâ manmâ keiyeje bo nânjamâ aregât maktân. ² Wan me wan munej akmai are hainâk bo tatbiap are siân tek teknjân miawakbiap. Akto wan me wan siâ tik tiknjân tatmap are hainâk bo tatbiap, are siân mem miawakbai. ³ Ye hândâknâh heambukmâ kinmâ den dâmai are siân dewutâ humoân âmâ ekmâ nânjamâ hârogâk ekmâ mem miawakbai. Akto den yonjâk makmai are siân sombeimân kinmâ makmâ miawakbiâ nânjamâ metewai.” dâep.

Anutuje oyan nenektâp.

⁴ Akto Yesu je den siâ hin dâm makyenjamayi, “Galalupne ire maktere nânjamâjet. Luâk siâne hâkyeje yenjamayi benje aregât kaknjân lâuwâne bâleje siâ akyenjamâbiâ kârikje bo tatyenjamâ aregât hamep bo akbi. ⁵ Akto hamep akjetgât makyenjamayi nânjamâjet. Yenjamayi metem âmâ hamijân kâlâp kâriknjân panyekto manbai yâkgât hamep akjet. Gârâmâ yâkgât konok âmâ nânjamâ hamep akjet dâm aregât makyenjamâ. ⁶ Laut siâ kotje sâmbâlilik are âmâ laut yâne dâm aregât puli gegejande puligomaen. Hain gârâmâ Anutuje sâmbâlilik are yenjamâ hârogâk nânjamâbo tatâp. ⁷ Dâ Anutuje yenjamâ kautyeje dumutje oyajmâ metemap. Aregât hamep bâlâk manbi. Ye sâmbâlilik bo. Ye luâk.

Yesugât nânjamâ ajuñ angîwaengât dop bo tatâp.

⁸ Akto siâ maktere nânjamâjet. Luâk siâne biwiye nânjamâbiâ katmâ luâk âmbâle hutyenjamâ agatmâ, “Biwine Yesugâlân katere kindâp.” hain dâm makyenjamâbiâ yâkgât akmâ luâk akmâ geân nâ hainâk Anutuje hunjung ninjo gewianân âmâ Anutugât ajetolupne makyenjamayi bunje membai. ⁹ Dâ luâk siâne, “Yesu are bo nânjamâdân.” dâm makyenjamâbiâ yâk hainâk nâ Anutuje hunjung ninjo geân aregât Anutugât ajetolupne yenjamâ dewunyerâne kinmâ, “Luâk are bo nânjamâdân.” dâwian. ¹⁰ Akto luâk siâne nâ luâk akmâ geân bâleje aknijmâ mem ge katnekmâ âmâ dosa membiap are Anutuje dosa hepun aijbiapgât dopje tatâp. Dâ luâk siâne Anutugât Heakje are mem ge katmâ âmâ dosa membiap are Anutuje hepun aijbiapgât dopje bo tatâp. Borondâ. ¹¹ Akto siâ maktere nânjamâjet. Denâkat yekberâm meyekmâ den emetjaet damunje yenjamâbiâ me kiap yenjamâbiâ meyekmâ ariwaiâm âmâ, “Den hâune gain gain dâwaen.” dâm nânjamâbiâ bo akbi. ¹² Sop ain den akbai are Anutugât Heakje den dâpje meyengim makyenjamâbiâ âlepje dâwai.” hain dâep.

Hângât wan me wan aregât egâliaj bo akbaen.

¹³ Akto kinbiâ hutyenjamâbiâ luâk siâne agatmâ hin dâm Yesu magajep, “Luâk Humo, maktere nânjamâ. Ewenetje mondo teunande ito sikum ikiyeâk mem mandâp. Mem

mandâp aregât magajmenâ bikje potatmâ ninjâk.” dâmbo ¹⁴ hin dâm magajep, “Luâk kotdâ siâje nâ yengât damunyeje dâm bo kat negep aregât gâ wangât nânjâlân aregât maktât?” dâep. ¹⁵ Hain magajmâ purik katmâ kâmot kili are yekmâ hin dâm makyengiep, “Sikum me kalam humo are biwyerjaet bo. Are âmâ hâk yenzaelâk. Haingât galalupyenjande hainare mem manmai are yekmâ aregât ukenje nânjâmbiâ biwyerje bâlimap are bo agakje.” ¹⁶ Hain dâm den ginje hin dâm makyengiep, “Luâk kotdâ siâje sot kâmeto bunje dondâ miawakmâ unsambe agep. ¹⁷ Akto biwyerjande hin nânjâeap, “Gain gain akbe? Sot dondâ ire mem emet gain hinan katbe? ¹⁸ Nâ hin akbe. Nâje sot emetje bâlensiâ are patakum humoâk ketugum âmâ katere tatbiâp. ¹⁹ Tato unsambe humo yenijdâpgât tatumâ nânjâm sop kâlep aregât sot tu nem ukenje nânjâm heroye maroye manmâ âgâwian.” hain nânjâmbo ²⁰ Anutuje hin dâm magajep, “Gâ kopa. Emet dâgâmbo momberât. Momenâ âmâ wan me wan siâ siâ are katmâ mem konok ketuguen are luâk niyande membiap?” dâep. ²¹ Den ginje are keiye hin dâm makyengire nânjânet. Siâ yâk Anutugâlân han unsambe bo yeardo âmâ ikiyaet pat dâtâne sot sikum mem olojmâ mem manbiap dopje hainâk hâmbâi miawaganbiap.” dâep.

Anutuje damun nenje akmap aregât ongânenje bo hogowiap.

²² Akto Yesuue aposololupje hin dâm makyengiep, “Aregât maktere nânjânet. Manmanyeraet hanokoak bo akbi. Akto hin bo dâwi, “Wan nem manbaen?” Akto hâkyerjaet nânjâmâk bo akmâ hin bo dâwi, “Wan mem luguakmâ manbaen?” ²³ Sotje amâ bunje bo. Manmanyerjande amâ bunje. Akto sângumije amâ bunje bo. Hâkyerjande amâ bunje. ²⁴ Ye lâut are yekjet. Are âmâ âi bo ketugumai, akto kalam yeyânba sot wan bo mem mendugumai. Akto kâmbum bo ketugum alekje katmai. Hain bo akmai aregât Anutuje irawotnjân sot mem miawak yengiep. Ye lâut hainare bo. Lâut amâ gegeje. Dâ ye amâ âgâ âgâne aregât nânjâm hejgemgom âmâ bo hanokoakmâ manbi. ²⁵ Akto yengâlân gâtje siâje ikiye nânjâ nânjâ watmâ manman kâlep manbiapgât dop bo tatâp. ²⁶ Arekje wan me wan yânje hain are akmâ ewum pâpkomai aregât wan me wan umatje aregât nânjâm hanokoakbiâ ârândâj bo akmap. ²⁷ Akto aregât siâ makbe. Dem dem surandem are ekjet. Sângum lâuwâ lâuwâ yenzaet âi bo ketugumai. Akto Salomo yâkje sângum kulem melem âlepjre dondâ mem malep arekje tâk buluje are bo ewangiâp. ²⁸ Akto pâlonjângen siâ me siâ buluje yeukje ujak hainare miawaktâp dâ hole hainare bererek âgâm gembo ombiâ omap amâ Anutuje hanâk makto kulemje âlepjre miawakmap. Aregât yengât sângum wan me wan mem miawakmâ yengiwiap aregât nânjâ nânjâ yeukje bo nânjâm hejgemgowi. ²⁹ Akto wan me wan nembauen me tugât gain gain membaen dâm aregât bo hanokoakbi. ³⁰ Are âmâ luâk âmbâle hânye hânye manmâ Anutu bo nânjâymai yâkje hanoko akmâ kulâgâtmâ manmai. Dâ ye siâ me siâ are bâlâk âlepjre bo manbai are Eweyerjande nânjâmap. ³¹ Dâ ye âmâ, “Anutuje damun nenje akberâm aktâp.” hain nânjâm denje lokombiâ âmâ damunyeje akmâ wan me wan are yengiwiap. ³² Aregât nânjâm biwyerjân katmâ hamep bo akmâ manbi. Eweyerje Anutuje yengât nânjâmbo heroye akto, “Nânjâlân gambiâ olowâk manbaen.” dâm makyengiwiap. ³³ Aregât kotje siâ siâ tat yengiâp are mem arim yengimbiâ yâkje puli yengimbiâ mem arim luâk umburuk manmai are yengiwai. Hain akbiâ himbimâ katyengiep are bo gulip akyengiwiap. Akto himbimâ are luâk kâmburâne bo meyengiwai me saj saj siâje bo nem hilipko yengiwiap. Hain akbiâ are kârikjeâk tat yengiwiap. ³⁴ Egâliaj yenze yembiap hainâgâk hanyerje yembiap.

Biwi golâk manbaen.

³⁵⁻³⁶ Hoj bawalupyenjande luâk humoyerje siâje âmbâi mendo aregât sot om taliânba purik katmâ togom emet kâlegen gambo, “Woa” dâm den hogo anberâm hângiân lâmgom tatmai dop hainare akmâ biwi golâk tatmâ manbi. Tatmâ manmâ, “Humonenje amuten purik katmâ togowiap.” dâm biwyerjaet damun kârikje akbi. ³⁷ Luâk kotdâne hoj bawalupje biwyerje golâ akto tatbiâ âmâ purik katmâ togom mem miawak yekmâ âmâ nânjâ yengimbo âlepjre akbiap. Hain akmâ biwi hero nânjâm itoje lândem katmâ

sot om oyañmâ yenjim nejet dâm yenjwiap. ³⁸ Akto hândâk timoñân yendo hoj bawalupje biwi golâ tatmâ damungombiâ purik katmâ gam mem miawakyekmâ biwi hero humo nângâ yenjwiap. Hain nângâm heroe akjet dâm nângâ yenjwiap. ³⁹ Akto siâ maktere nângâjet. Kepia ambolupjande gasalupyene hândâknjân togowai sop are nângâm dâine âmâ biwi golâ tatmâ kepiayerje damungombiâ âmâ bo bâliyenjwop. ⁴⁰ Aregât nâ luâk akmâ geân nâmâ hâmbâi lâuwâje purik katmâ gewian aregât sopje bonângâmai. Aregât yeâmâ biwi golâk damun nugum manbi.” dâep.

Hoj bawa âlepje bâleje yenjât keiye.

⁴¹ Yesuje den ginje hain dâmbo Petoroje aikom hin maganjep, “Humo, den ginje are Aposolo nengâlâk maktât me luâk hârok nengât maktât?” dâmbo ⁴² hin makyengiep, “Den umatje siâ maktere nângâjet. Luâk kotdâ siâje hoj bawalupje yenjât damun siâ katmâ hin dâm maganbiap, “Arim mandere gâje damunyeje akmâ sowânâk sot me songo are dop yenjânâk yenjim manben.” ⁴³ Hain dâm hepunyekmâ arimbo damunyeje arekje âi aregât biwinjande mem hejgemgom mando humojande purik katmâ togom ekmâ okot âlep nângâ ajiapi. ⁴⁴ Aregât den bunje hin makyengiwe. Hângât sikum siâ siâ are hârok damungowen dâm maganbiap. ⁴⁵ Dâ humoyejande damunyeje akmâ manben dâm arimbo âmâ damunyejande biwinjande hin nângâwiap, “Kotdânande hepun nekmâ arim sop kâlep mandâp imâ dowâk bo togowiap.” nângâm âmâ damunyeje akmâ âmâ gala bo akyengim tu kârikje nem biwi gulip akto ⁴⁶ humojande dowâk sân sânâk bo nângâwiap ain togom ekmâ aregât hâuqe wañmâ mem kom gâimbo itik matik akto den bo lokomai ain hâkokombo hememgât pat akbiap. ⁴⁷ Akto aregât siâ makbe. Hoj bawa arekje den are nângâm hejgemgom âmâ bo lokomaije aregât hâuqe umatje membai. ⁴⁸ Dâ hoj bawa siâje âmâ humonjaet den pâpkom âmâ âi mem hilipkomap amâ bugâje owâije igiwiap. Hain aregât den dâtje âmâ hin. Luâk siâje umatje are wañdere memapje âi ketugum manmâ bunje umatjeâk mem miawakto âmâ ârândâj akbiap. Dâ luâk siâ âi humo makmâ wañdere memapje aregât hâuqe bunje umatje dondâ bo mem miawakto âmâ are ârândâj bo akbiap.

Yesuje gembo potalakmâ manden aregât den.

⁴⁹ Kâláp punduñ panmâ longaim siângen arim om metemap dop hainâk agak meme bâleje akbiâ aregât hâuqe yenjwiyan aregâlâk nângâ. Are emelâk miawakto dâine heroe akbom. ⁵⁰ Akto hâk hilâlâm nângâre aregât kaknjân nângât den pat âlepjande miawakmâ ariwiap. Aregât hâk hilâlâm are miawakto bo akbiap aregât biwine umatje aktâp. ⁵¹ Akto maktere nângâjet. Nângât âmâ hin bo dâwi, “Gala konok manjet dâm aregât maktâp.” Hain bo. Nâ geân aregât hionjakmâ me potalakmâ kâmot lâuwâ akmâ mandâi. Akto hainâk akmâ manbai. ⁵² Emet siâ aregât kâlegen luâk âmbâle nan baratlupyetje momerâk mammaije potalakmâ kâmot lâuwâ akbai. Biken lâuwâ biken âlâwu hain potalakbai. ⁵³ Akto eweje nanjâi arekje potalakmâ yetje gasa agaنجiwiandat. Akto memeje baratjâi âkâ hainâk potalakmâ yetje gasa agaنجiwiandat. Akto erâňje erâňje arekâ hainâk potalakmâ gasa agaنجiwiandat. Amâ hainâk nâ geân aregât gasa agaنجiwi.” dâep.

Sop humoân Yesu gewiap aregât keiye.

⁵⁴ Yesuje luâk âmbâle kâmot humo are hin dâm makyengiep, “Hamandat dâgâmbo âmâ ye hin dâmai, “Woe, tânâk hologowerâm aktâp.” hain dâmbiâ hainâk akmap. ⁵⁵ Akto hamandat tokberâmbo âmâ ye hin dâmai, “Emelâk dewutâ komberâp.” dâmbiâ hainâk akmap. ⁵⁶ Ye hiangi luâk. Yenje hamandat kulewojwoj aregât keiye nângâmai. Dâ sop iregât keiye wangât bo nângâm hejgemgomai? ⁵⁷ Aregât gain gaingât âmâ hanyeneâk akmâ dâp âlepje bâleje are bo ekmâ nângâmai? ⁵⁸ Gasagande menjekmâ kiapgâlân arim denâñ kat gekmâ dâm hâre gjido tembe lokolupjande menjekmâ kala busiân kat gekbâi aregât dâwâñ arim galage makmâ miawaganmenâ yetjeâk dâm gala agaنجiwiandat. ⁵⁹ Borâm hâre aنجiwiandat akto âmâ kala busiân kat gekbiâ tatmâ âmâ yân bo gewiat. Hâu hârok puligom kutitbialân âlepje ain gewiat.” dâep.

13

Agak memenenje bâleje are hepunmâ Anutugât den lokom mandenje damun nenje akbiap.

¹ Sop ain luâk biknjande Yesugâlân togom den pat hin maganji, “Pilatoje dâmbo tembe lokolupjande Galilaia hânâr gâtjande lama akto makao kom gâim Anutugât sumbe higenje oyi yâk yengumbiâ gilâmyeje gembo makao gilâmyeje olop mendugum katmâ oyi.” dâyi. ² Hain dâm maganbiâ hin dâm makyenjieg, “Pilatoje dâmbo yenguyi areyengât gain dâmai? Moyi yengât dosa bâleje arekje âmâ Galilaia siânba yengât dosa are ewangiâp dâmai me?” ³ Hain bo. Akto yengât dosa keiye aregât agak memeyene bâleje dondâ bo hepunmâ âmâ Anutugât den bo nângâ ajmai are hâuje yengwiap ain hainâk ye yengwiap. Akto aregâlâk siâ makbe. ⁴ Yerusalem luâk 18 kinbiâ Siloam kepiagât emet kâkâlep arekje kâwulakmâ tigiyegep are yengât hin bo dâwi, “Dosayerje bâleje âmâ Yerusalem kepia ambolupjande angâ yengât dosa ewangiâp aregât moyi.” ⁵ Hain bo dâwi. Aregât maktere nângâjet. Yengât dosa tatâp aregât agak memeyene bâleje are bo hepunmai, biwiyeje Anutugâlân bo katmai akto âmâ yekâ hainâk hilip aguwai.” dâep.

⁶ Den aregât dop siâ makyenjiverâm aregât hin makyenjieg, “Luâk siâne lowot siâ kâmeto humo agep. Akto amborjande koanje hârewerâm akmâ arim ekto koanje siâ bo yiep. ⁷ Hain akto aregât kalam damunje hin magajep, “Nâ lâwin iregât bunjaet kulâgâtmâ lâmgom mandere hombaj âlâwu aktâp lâwin ire wangât yân kinbiap? Kârâmenâ geâk.” dâep. ⁸ Hain dâmbo yâkje hin dâep, “Luâk humo, hanâk hepunmenâ hombaj irekâ kilâk. Hâmbâi nâje keiñân ire une lokom togo katere hambumbo âmâ bunje siâ yembiap me bo are ekbaet. ⁹ Sop siân bunje miawakbiap amâ âlepje. Dâ arekâ hainâk bo akto âmâ makmenâ kârâm panbaen.” hain dâep.”

Sarereân Yesu je dâmbo âmbâle hamije hagitje gojgoj aguep arekje tâjâk kilep.

¹⁰ Yesu Sarere âi bo meme sopje siân den emetjân âgâm den potatmâ makyenjieg. ¹¹ Den makyenjimbo âmbâle siâ ain talep. Are âmâ sinduk baniara bâlenjande memenje agajmâ hamije hagitje mem goj gongombo kângomâk manmâ gambo hombaj 18 bo agep. ¹² Akto Yesu je âmbâle are ekmâ hin dâm magajep, “Mej, hinje âmâ kundat bo akgiido âlepje ak.” dâep. ¹³ Hain dâm bâtnjande mendo hamije miwindik akto tâjâk kinmâ Anuturje okot âlep akniyâdâp dâm heroje agep. ¹⁴ Hain akto Yesu je âi meme sopje boân hengemgoep aregât den emetjaet damunje nângâmbo bâlimbo luâk âmbâle hin dâm makyenjieg, “Âi ketugu ketugu sopje tatâp ain togombiâ âmâ hengem yenguiap. Dâ ujak Sarereân hengem yenguâp ire amâ bo agakje.” dâep. ¹⁵ Hain dâmbo Yesu je aregât den hâuje hin magep, “Bâe, hiangi luâk. Ye Sarere âi meme sopje boân yeye dojgi me bulimakao pekeyeje hindâm meyekmâ arim tu yengimaigât dâp tatâp. ¹⁶ Dâ âmbâle hamije tâjâk bo ire âmâ Abrahamgât hakuje siâ Niambi arekje memenje agando kopa akmâ manmâ gambo hombaj 18 bo agep. Haingât Sarereân mem hengemgore ârândâj aktâp.” dâep. ¹⁷ Hain dâmbo gasa aganji arekje ajuñ anjiyi. Akto luâk âmbâle kâmot humo arekje kulem âlepje miep are egi aregât heroje agi.

Anutugât den lokomaen nengât keinene.

¹⁸ Yesu je den siâ lâuwârje hin dâep, “Anutugât kâmot manmai are yengât dop wanâr katmâ maktere ârândâj akberâp?” ¹⁹ Aregât hin dâwe. Kapok koanje âmâ bâlej siâ gârâmâ luâk siâne mem arim âi kâlegen kâmeto kâmje gam miawakmâ lâwin humo akmâ kinmap. Akto lâutje togom aregât bât bâtnjân panmâ tatmai.

²⁰ Akto siâ makbe. Anutugât kâmot manmai areyengât wanâr dop katbe? ²¹ Are âmâ matuk keluje hain are âmbâle siâne matuk keluje are mem pipikom ondo sot hârok ukeneje akmap dop hain are.” dâep.

Himbimgât dâp are gâwikje.

²² Akto Yesu je Yerusalem kepijan purik katberâm arim kepijanje kepijanje den potatmâ yengim malep. ²³ Hain akto luâk siâne aikoep, “Anuturje luâk amon bâlenjânba mem

oloñyekto âlepñâñ gamai? Amon siâ mon?” dâep. ²⁴ Hain dâmbo hin dâep, “Himbimân âgâwerâm âmâ dâp gâwikñâñ hâk hilâlâm nâñgâm ariwai. Akto luâk âmbâle dondâ ain ariwerâm âmâ hâk hilâlâm humo nâñgâm ewum hâumgowai. ²⁵ Emet amboje akmâ manmâ dawalauje tigimbo luâk âmbâle dondâje âgâwerâm ewum hâumgom betgen kinmâ hin dâwai, “Humo, hâñgi mem katnengi.” dâmbiâ hin dâwiap, “Ye wânâñ gâtje?” ²⁶ Hain dâm aiyengumbo aregât hin dâm maganbai, “Nen âmâ gâ olop kondo konogân sot neyion. Akto kebia nenjân manmâ den potatmâ nengimenâ nâñgâyion aregât hâñgi mem katnengi.” ²⁷ Hain dâmbiâ hin dâm makyengwiap, “Ye wânâñ gâtje? Nâ bo nâñgâ yengiân. Ye bâleje meme aregât arijet.” hain dâm wat yekbiap. ²⁸ Hâmbâi ye Anutuje wat yekto purik katberâm kinmâ hamienjângen Abraham akto Isaka akto Yakobo akto Anutugât den makmâ miawakmâ gayi are hârogâk Anutugât kâmolân purik katmâ mandâi are yekmâ biwiyeje bâlimbo kuk nâñgâm han kalak akmâ manbai hain. ²⁹ Sop ain dewutâ gaganjângenba akto gegejângenba akto bikenba bikenba areâk gam menduguakmâ sot nem heroje akbiâ Anutuje damunyeje akbiap. ³⁰ Nâñgâi. Yengâlân gâtje siâje, “Nâ luâk humo.” dâm ikiuje kotje mem agatbiap are âmâ hami togowiap. Dâ siâje, “Nâ luâk gegeje.” dâm manbiap are âmâ Anutuje mem âgâm ulik gulik katbiap.” dâep.

Herotegât den.

³¹ Sop ainâk Parisaio luâk bikjande togom hin dâm maganji, “Heroteje guguwerâm aktâp aregât hân ire hepunmâ siângan ari.” dâmbiâ ³² hin dâep, “Nâñgâi. Sinduk baniara bâleje watyekmâ mandân. Akto luâk kundatdâ areyengât maktere bo akyengiâp. Âine ketugum mandere hilâm âlâwu bo akto ârândâij akbiap. Aregât ye arim dua metje Herote are nâje wan me wan aktân mendân iregât den pat maganji. ³³ Akto ire maktere nâñgâjet. Yerusalem kebia ambolupjande Anutugât den makmâ miawagi are Yerusalem kepiyan yengumbiâ moyi aregât nâkâ kebia siân mombomgât Yerusalem kepiyan arire hilâm âlâwu akto ewangiwian. ³⁴ Yerusalem kebia ambolupje, yene Anutugât den makmâ miawagi are bugâne yengumai. Akto Anutuje hoj bawalupje huñgun yengimbo yengâlân togombiâ kâtje mem yengumai. Puije nanajlupje damunyeje akmâ mem mendugu yekmâ korat yengumap dop hainâk mendugu yekmâ okotnân katyekmâ damunyeje akberâre hâkâñne akmâ arimai. ³⁵ Aregât Anutuje damunyeje bo akmâp aregât kepiyene hepundo bugâ yembiap. Hain gârâmâ siâ hin maktere nâñgâjet. Hâmene bo nekmâ âgâwai aregât hilâm siân miawaktere nekmâ âmâ hin dâwai, “Anutu Humoje wâtrje giñmâ huñgun giñdo togoât aregât heroje akgijne” hain dâwai.” dâep.

14

Sarereân Yesuße dâmbo luâk keije diwirâ siâ âlepye agep.

¹ Sarere siân Parisaio are yengât damun kautjande sot nemberâm Yesu kewugumbo emetjân âgâyat. Âgâmbela luâk bikjande yelekmâ Yesuße akmâ hilipkombo eknerâm aregât damun kili. ² Damun kinbiâ luâk siâje hâkñânbâ diwi metje humo miawaganje arekje Yesu ekberâm âgâep. ³ Âgâmbo Yesuße ekmâ Mosegât den kârikje makmâ kepigi are akto Parisaio hin dâm makyengiep, “Mosegât den kârikje are gain gain tatâp? Âi bo meme sopñâñ luâk âmbâle hengem yenguwiangât dopje tatâp me bo? Makniñbiâ nâñgâwe.” dâep. ⁴ Hain dâmbo den hâuße bo maganji. Hain akmâ ajuñ angim kinbiâ makto diwi metje are bo agando huñgunando ariepl. ⁵ Arimbo emelan tali are hin makyengiep, “Lamayerje me bulimakao yere siâ âi bo meme sopñâñ lâmân gembo âmâ aregât undâgâtmâ mem miawakmâ hikom oloñmâ gamai me bo?” dâep. ⁶ Hain dâm makyengimbo hâuße bo maganmâ hanyejeâk ajuñ angim tali.

Hâknenje bo mem agatbaen.

⁷ Akto sop ain luâk bikje togom emet ain gam âgâyi arekje yene hanyejan âgâ kau dewunjân tatberâm akbiâ yekmâ aregât hin dâm makyengiep, ⁸ “Luâk siâje âmbâle membiapgât sot humo omberâm oloñ gekto arim âmâ gâje hangeâk âgâ kau dewunjân

bo tatben. ⁹ Dâ gâne hain akbiat âmâ luâk oloj gekbiap arekje hin dâm makgiñbiap, “Ire gângât welam bo. Ekemenâ âkâ luâk irekje talâk.” Hain dâm makgiñdo arjun aŋgim hamî hamî gem arim tuŋguŋâgen tatbiat. ¹⁰ Hain gârâmâ gâ hin akben. Luâk tatbiâ ain âmâ gugaet nâŋgâmenâ gembo tatmenâ emet ambojande gekmâ hin dâm makgiñbiap, “Galane tuŋguŋâgen tatât unzure gam âgâ dakegen tat.” dâm makgiñdo âmâ ain tatbai arekje gekmâ okot âlep akbai. ¹¹ Aregât keiye hin. Luâk siâne ikiye kotje mem agatbiap are âmâ hâmbâi Anutuje mem ge katbiap. Dâ luâk siâne ikiye kotje bo mem agatbiap are âmâ hâmbâi Anutuje mem agatbiap.” dâep.

¹² Hain dâm makyengim benje luâk olojep are hin dâm maganep, “Sot omberâm âmâ emi teulupge me nan baratlupge me ginbailupge me luâk puli me ito sikumyeje olowâk mandâi are bo oloj yekben. Dâ hain akbiat âmâ hâmbâi yâkâ aregât hainâk hâuje mem oloj gekbiâ aregât dosa bo akbiap. ¹³ Aregât hain bo akben. Sot omberâm âmâ kopa me umburuk me dewunyeje bok bokje me keiye bâleje hain are oloj yekben. ¹⁴ Hain are oloj yekmâ hâu bo giŋbaigât heroje maroje kakjân sot om yeŋgimenâ nembai. Gârâmâ hâmbâi sop humoân agatbaiâ Anutu ikiŋak hâuje giŋbiap aregât nâŋgâm biwige heroje agâk.” dâep.

Sot humo oyi aregât den umatje.

¹⁵ Hain dâmbo sot nem tali are hut yeŋânba siâne den are nâŋgâm hin dâep, “Anutugât kâmot manden aregât sop humoân Anutu olowâk sot nembæn aregât nâŋgâre heroje aktâp.” dâep. ¹⁶ Hain dâmbo Yesu je den ginje siâ hin dâm maganep, “Luâk humo siâne sot ombian dâmbo aregât sot mem mendugumbiâ kindo luâk dondâ yeŋgât sop kalep. ¹⁷ Akto arim arim emelâk sop are miawakto sot om katbiâ ekto ârândâŋ akto hoj bawa siâ huŋgun ando arim âmâ hin dâm makyengiep, “Sot hârok om katmâ lâm yeŋguengât togojet.” dâm makyengimbo hâkâj agi. ¹⁸ Hâkâj akmâ luâkje luâkje hârok hin dâyi, “Hân puligoân arekje oloj nektâpgât are ekberâm ariwerân aregât luâk humoge are magajmenâ nâŋgâmbo bo bâliwiâp.” ¹⁹ Akto siâne hin dâep, “Bulimakaolupne 10 puligoân are meyekmâ togowerângât luâk humoge are magajmenâ nâŋgât nâŋgâmbo bo bâliwiâp.” ²⁰ Siâne hin dâep, “Hinjeâk âmbâle meângât bo togowerân. Gain gain akmâ togowerân?” hain dâep. ²¹ Akto hoj bawa arekje purik katmâ arim luâk humoje den dâyi are magajdo nâŋgâmbo bâliep. Nâŋgâmbo bâlimbo hoj bawa are hin dâm maganep, “Gâne dowâk arim emetje emetje luâk umburuk mandâi are akto luâk kopa akto ondopyeje bok bokje me dewunyeje bok bokje luâk hainare meyekmenâ togojet” dâmbo hin dâm maganep, ²² “Luâk humo. Den maktât are akmâ meteân. Gârâmâ emetge ire boâk piktâi.” dâep. ²³ Hain dâmbo hin maganep, “Hanâk siâkâ arim kepia ginjângen akto halângen yonjâk yonjâk mandâi are undâgât yeŋgim mem miawak yekmenâ togojet. Togom emetne pikjet. ²⁴ Dâ emelâk mem olonyekberâm aktere bo dâyi are âmâ yânâk tatbai.” dâep.” Yesu je den ginje hain dâep.

Yesu olop manbajie hâkyeye bo mem agatbai.

²⁵ Akto luâk dondâne Yesu hamijâgen watmâ arimbiâ purik dâm hin makyengiep, ²⁶ “Luâk siâne nâŋgâlân dewatiwerâm akmâ âmâ ewe memelupje me âmben nanaŋlupje me emije garije hepun yekbiâp. Akto ikiye manman aregât ukenje bo nâŋgâm gangerâwiâp. Dâ luâk siâne hain akbiap are âmâ nâŋgât hoj bawa akmâ manbiap. ²⁷ Luâk siâ gasalupjande wan me wan siâ akmâ hilipkowai aregât hamep akmâ ikiye hâkje gangerâm manbiap arekje nâŋgâlân bo dewatiwiap. ²⁸ Yeŋgâlân gâtje siâne emet ketuguwerâm âmâ ulik gulik puli soj oyaŋmâ ekto ârândâŋ akto âmâ emet are ketugumap. ²⁹ Dâ hain bo akmâ yân emetje are ketugumbo puli bo akto pâŋjân hepundo emet are yân kindo ekmâ aregât den pat magangi goangi akmâ dewunyâŋ gem girij aŋmâ hin dâwai, ³⁰ “Luâk irekje luâk hanjeâk nâŋgâm tetembeje anujdo giep ina gain gain akmâ benje yân hepundo kindâp.” hain dâmai. ³¹ Akto siâ hin. Luâk humo siâne luâk humo siâgât gasa agajmâ ligim ainâk agatmâ bo arimap. Tatmâ nâŋgâ nâŋgâ hin soj nâŋgâwiap, “Nen ire amâ amon siâ manden dâ indâgen âmâ yâk biwirâ hain

mandâi. Aregât nenje âlepje yengwaengât dop bo.” ³² Hain dâm ikiñaet nângâmbo gembo gasalupje kålewângen manbai ainâk hoj bawa siâ hungun ardo arim hin dâm makyenjiwiap, “Ye olop gala konok manberâm hungun nijdâp” hain dâwiap. ³³ Aktô aregât keiñe hin. Yengâlân gâtje siâne hainâk kotje siâ siâ mem gangerâm hârogâk bo hepumâ nângâlân dewatiwiap are âmâ maktere nâ olop âlepje bo manbaet. ³⁴ Kâtembe siâ ukenje bo hengemgom kotje gulip katbiat âmâ dowâk pâlâmje akbiap. Hain akbiap aregât siân gain gain akmâ âmâ lâuwâne ukenje akbiap? Are bo agakje. ³⁵ Hain akmap aregât yân kaienje gemap. Gârâmâ ye den ire nângâm biwienjân katmâ hengemgom manbi.” dâep.

15

Lama siâ gulip agando bo hepunbiap.

¹ Aktô luâk biknjande gawaman yengât puli meme luâk akto luâk agak meme bâleje akmini arekje sop siân Yesugâlân den nângâwerâm togoyi. ² Togombiâ Mosegât den kârikje makmâ kepigi akto Parisaio luâk arekje nângâmbiâ bâlimbo Yesugât hin dâyi, “Yesuñe puli meme luâk akto luâk agak meme bâleje akmai are meyekto yâk olop sot nendâi imâ bâliâp.” ³ Hain dâmbiâ aregât Yesuñe den ginje hin dâm makyenjiiep, ⁴ “Yengâlân gâtje siâgât lama 100 kinañbiap. Aktô hutyenjânba konokje heambukto ambojande hepunbiap me bo hepunbiap? Amâ bo hepunbiap. Bikje are hân harjanjân katyekto kinbiâ siâ heambukbiap aregât undâgâtbiap. ⁵ Undâgâtâmâ mem miawakmâ okot âlep akmâ olojmâ kepian togowiap. ⁶ Kepian togom galalupje yengonmâ hin makyenjiwiap, “Lama siâ heambugep ina mem miawaktân aregât heroje akne.” dâwiap. ⁷ Aregât maktere nângâjet. Luâk 99 yâkje âmâ dosa nenje bo dâmai are yengât Anutuje okot âlep humo bo akyengimap. Gârâmâ bâleje meme luâk konokje agak memeje akto dosaje are nângâmbo bâlimbo hanje purikato Anutuje ekto ârândâj akto dosaje hepun aنجbiap. Hain akmâ hulañdo himbimân manmai arekje heroje humo akbai.

⁸ Aktô den siâ hin. Âmbâle siâne puli koanje 10 membiap. Aktô puli koanje siâ heambukto hepunbiap me undâgâtbiap? Bo hepunbiap. Are kemdâ sagom gauñmâ gagap urutmâ undâgâtâmâ manbiap. ⁹ Undâgâtâmâ manmâ mem miawakmâ aregât emi tâulupje akto ginbailupje yengonmâ hin makyenjiwiap, “Puli koanje heambugep are ina mem miawaktân aregât heroje akne.” dâwiap. ¹⁰ Aregât maktere nângâjet. Himbimân Anutugât aŋelolupjande hainâk bâleje meme luâk siâne agak meme bâleje makmâ miawakmâ, “Anutu dosane hepun niñ.” dâwiap aregât okot âlep nângâ aňbai.” dâep.

Nanje bâijande sikum mem arim gulipkoep.

¹¹ Aktô Yesuñe den ginje siâ hin dâm makyenjiiep, “Luâk siâgât nanlogâtje lâuwâ maliat. ¹² Manmâ nanje bâijande eweje hin dâm magajep, “Tâk puli are teune olop potatmâ netki.” dâep. Hain dâmbo tâk puli are ewe yetjande potatmâ teuje olop yetkiep. ¹³ Aktô emije are âi ketugum getek manmâ tâk pulije are meakmâ dâp kålewângen ariep. Arim manmâ sot songoân puligom kotje gulip gulip akmâ puli are hârok panmâ metiep. ¹⁴ Panmâ metembo hân ain mop humo miawagep. Miawakto nanañ are tâwât dewunje siâ siâgât umburuk akmâ ¹⁵ hân amboje siâgâlân arim mando yâkje yâkgât bau damunjé akmâ manben dâm hungunañep. Hungunanjo arim bau damungom mando mopje dondâ agumbo siâ me siâ sot bo wañdo âmâ ¹⁶ bau yengât goka hâkje nemberâm agep. ¹⁷ Hain akmâ nângâ nângâne miawakto hin dâep, “Apogât âi luâklupjande âmâ sot dondâ nemai. Dâ nâ âmâ sotgât akmâ hilip aguwerâm aktân. ¹⁸ Aregât agatmâ kepian purik katmâ apogâlân arim hin dâm magajbian. Apo, bâleje aktere dosanande Anutugâlân akto gângâlân umatje agep. ¹⁹ Akmâ hilipkoân aregât nange bo nogonben. Yân hoj bawage akbiangât menekmenâ manbe.” ²⁰ Hain nângâm agatmâ arim aňgângen togombo ewejande dewunje panmâ egep. Ekmâ okotje nângâm pârigim arim nanje lokom manganlep. ²¹ Aktô nanjande hin dâm magajep, “Apo, bâleje aktere dosanande gângâlân akto Anutugâlân umatje miawagep aregât

nekmâ nanne bo dâwen.” dâep. ²² Hain dâmbo ewejande âmâ âi luâklupje hin dâm makyenjieg, “Dowâk sângum kâlep are mem ga luguarbiâ geâk. Akto donet siâ baraganjân katjet. Akto kei pekeje luguarjet. ²³ Akto bulimakao nanje keluje olowâk are gâim ombiâ ondo nem heroje akne. ²⁴ Nanne emelâk moep dân ina togoâp. Emelâk gulip aguep dân ina miawakmâ togoâp.” dâmbo heroje agi.

²⁵ Hain akmâ tatbiâ nanje ulik gulik arekje âiângen malepgât purik katmâ togom kepia ginjân kinmâ heroje maroje girij gegek kep keñgu akbiâ nângâm ²⁶ âi luâk siâ kondo gembo hin dâm aikoep, “Heroje maroje âure wangât akmâ tatâi?” ²⁷ dâm aikombo hin dâep, “Emige gulip aguep dâyion ina togombo aregât eweyetjande dâmbo bulimakao nanje kelurâk are kom ondenje om kindo heroje aktâi.” dâep. ²⁸ Hain dâm magando nanje ulik gulik arekje kuk akmâ kepia ain âgâwerâm hâkâj agep. Akto ewejande kepia ginjângen gem, “Gâ ga.” dâm magajep. ²⁹ Magando nângâm hansumbu akmâ hin magep, “Nâne âi luâkgande hin hombaj dondâ âi ketugu gjymâ den bo konjigmâ gan. Akto nâniij nanje siâ bo niñmenâ galalupne olop nem heroje agion. ³⁰ Akto nangande gângât tâk puli aregât ukenje nângâm mem arim âmbâle kondarâ olop manmâ panmâ metiep ina togoâp yâkgât makmenâ makao nanje kelurâ are kom gâim ombiâ nângâre bâliâp.” dâep. ³¹ Hain dâmbo ewejande hin dâm magajep, “Nanne, gâmâ nâ olop sop kâlep manmâ gamat aregât nâneân kotje siâ siâ tatâp are hârok gângât pat aktâp. ³² Dâ emige emelâk moep dâman ina togoâp. Akto emelâk gulip aguep dâman ina togoâp. Aregât heroje akmâ okot âlep agañdenje ârândâj aktâp.” dâep.”

16

Damunje puli siâ siâ mem hanâk hanâk ketuguep aregât den umatje.

¹ Yesu je Aposololupje den ginje siâ hin dâm makyenjieg, “Luâk humo sikumdâ siâ malep yâkgât tâwât dewunje akto sângum me kotje siâ siâ aregât damunje malep. Aregât den hâkje tunmâ hin dâm maganji, “Gângât hoj bawa âige damunje akmâp arekje tâwât dewunje siâ siâ mem hanâk hanâk ketugumap.” ² Hain dâmbiâ mem olojmâ dâep, “Gângât hâkge tunbiâ nângân. Hainâk damun lâuwâne bo menjektere hepunbiat aregât puligo puligo kulem esenje are mem gamenâ tâwât dewunje siâ siâ yeñgât keije mem miawakbe.” dâep. ³ Hain dâmbo arim damunje biwiñân hin nângâep, “O luâk humonande wat nekbiap aregât gain akbe? Âi ketugum kâmetbiangât hâkâj aktâi. Akto hokboâk hokboâk ulilanjdere nekbiâ ajuñ anjiman. ⁴ Hinje nângân. Galalupne mem gala katyekmâ mem heroje maroje katyektere luâk humonande watneko âmâ emetyenjân olojnekbiâ olowâk manbaen.” dâep. ⁵ Hain nângâm luâk humojaet tâwât dewunje siâ siâ dosa agajmâ mem mali aregât ikiñeâk ikiñeâk mem olojyegep. Hain akto togombiâ aiyenjum dâep, ⁶ “Gângât dosa humogâlân amon tatâp?” dâmbo lâwin kelujaet dop 100 dâep. Hain dâmbo hin dâep, “Âlepje 50 âk niñben.” dâep. ⁷ Hain dâm siâkâ aikoep, “Luâk humogâlân dosa amon tatâp?” dâmbo, “Saj saj koanje are ito 100.” dâmbo dâep, “Âlepje 80 âk niñben.” dâep. ⁸ Hain dâmbo luâk humojaende nângâm damunje are hin magajep, “Gângât nângâ nângâge humo aregât nângâre biwine âlepje aktâp.” humoje hain dâep. Wangât? Hingât. Anutugât den bo lokomai bikjande tâk puliyene damungom galalupyene heyengimai aregât nângâ nângâyeje humo tatâp yeje âmâ Anutugât den lokomai ewangi yektâi. ⁹ Haingât ire maktere nângâjet. Yeje hainâk tâk puli me wan me wan mem manmâ are gala akyenjim âmâ hâmbâi umatje miawak yeñgiwiap sop ain yâk yeñgâlân arim kepia tatmâ âgâwiap ain manbai.

Wan umatje me owâiye aregât den.

¹⁰ Luâk siâje wan me wan owâiye damungom biwiñande lokom manmapje âmâ tâwât dewunje wan me wan bunje are hainâk biwiñande lokom damungomap. Gârâmâ luâk siâje wan me wan hanâk damungom hilipkomapje âmâ tâwât dewunje wan me wan bunje are hainâk hanâk damungom hilipkowiap. ¹¹ Haingât yeje tâwât dewunje me

wan me wan hângât egâliaj are biwiyenjande bo lokom manbiâ âmâ wan me wan bunje hâmbâi bo yeñgiwiap. ¹² Akto humo yenzaet puli me wan me wan bo damun akmâ heñgemgombiâ aregât âigât hâunje bo yeñgim heñgemgowiap. ¹³ Akto aregât siâ makbe. Nanan konokje luâk kembu lâuwâ yetgât hoj âlepje bo akyetkiwiap. Wangât? Hingât. Siâgât lau lokoajmâ benye siâgât lau bo lokoajbiap. Akto siâgâlân purik katmâ siâgâlân hâkâj akmâ hamianjbiap. Aregât Anutugât lau lokowerâm âmâ puligât nângâmbiâ humo bo akbiap.” dâep.

Yesuñe Parisaio den kârikje dâm makyenjieg.

¹⁴ Yesuñe hain dâmbo Parisaioje tâwât dewunje aregât ukenje nângâmbiâ âgâep aregât Yesuñe den magep are nângâm âmâ hâkâj akmâ dewunjân geyi. ¹⁵ Dewunjân gembiaâ makyenjieg, “Yerje âmâ tek tekjân manmâ luâk âmbâleje nenekmâ egâliajjet dâmai. Dâ Anutuje âmâ biwiyejaet keiже nângâp. Wan me wan siâ siâ ekbiâ âlepje akmap are âmâ Anutuje ekto bâlimap. ¹⁶ Akto siâ maktere nângâjet. Mosegât den kârikje akto Anutugât den kulemgom gayi den are kârikje tatmâ gam gam Yohanegâlân bunje miawagep. Miawakto aregât kaknjân Anutuje damun nenje akberâm aktâp aregât den pat âlepje haujmâ arimbo nângâmbiâ biwiyeje pagalembo aregât bunje memberâm akmâ âi humo mem wârakmâ âgâwai. ¹⁷ Himbim hân haru are âmâ gulip akbiandatgât dopje tatâp. Gârâmâ Mosegât den kârikje are dowâk gulip akbiapgât dopje bo tatâp. ¹⁸ Akto siâ maktere nângâjet. Luâk siâje âmbenje hepunmâ aنجâ membiapje âmâ dosa umatje membiap. Akto luâk siâje âmbenje wato bam mando siâje mem âmâ dosa olowâk manbiap.” dâep.

Luâk sikumyeje olop akto luâk umburuk are yeñgât den umatje.

¹⁹ Akto Yesuñe den siâ hin makyenjieg, “Luâk humo siâ malepje tâwât dewunje humo mem hâk pekeje âlep âlep puligom mem malep. Manmâ hilâmje hilâmje sot keiже keiже om nem unsambe malep. ²⁰ Hain manmâ luâk siâ umburuk malep kotje Lasaro mando diwi kârikje miawaganjo hâkje diwiâk hârok agep. Hain akmâ betgen yem manminep. ²¹ Hain akmâ luâk humoje emelanba manmâ sot nendo gagapje gembo are nemberâm akminep. Hain akto duanje togom diwiye elewelajmâ mali. ²² Akto manmâ umburuk are mondo ajeloge olanjâmâ âgâm Abrahamgât okotjân katbiâ malep. Akto kaknjân luâk kotdâ are mondo hangoyi. ²³ Hangombiâ mom kâlâwân gem âmâ hâk hilâlâm humo nângâm manmâ hâkjângen Abraham akto Lasaro yelegep. ²⁴ Yelekmâ hin dâm Abraham magajep, “Apo, kâlâp bâlenjân tatmâ hâk hilâlâm bâleje nângâm mandân aregât okot nângâm Lasaro magajmenâ bâtje pikjân tu katmâ gutmâ elewetnân howaimbo getek sândugeâk.” Hain dâmbo ²⁵ Abrahamje dâep, “Gala, gâ nângât. Hânân ukenje akto heroje humo kaknjân malen aregât sop bo agep. Lasaro yâgâmâ okot bâle kaknjân malep are hainâk bo agajep. Aregât biwiye heroje mandâp. Dâ gâmâ hâk hilâlâm humo nângâmâk mandât. ²⁶ Akto hut nenjân hemem humo kindâp aregât in gâtjande yeñgâlân gewaigât dopje bo. Akto yeñgâlân gâtjande nengâlân gawerâm hainâk ewum pâpkowiap.” ²⁷ Hain dâmbo luâk kâlâwân talep arekje hin dâep, “Apo, siâ maktere nângâ. ²⁸ Lasaro hungunañmenâ ewenaet emelan ariâk. Kepianân emilupne momerâk mandâiye hâk hilâlâm iren togowâigât Lasaro hungun ajmenâ aregât den kârikje makyenjimbo nângâ nângâyeje pâroj dâk.” dâep. ²⁹ Hain dâm makto Abrahamje hin magajep, “Bo, Moseje den kârikje kulemgoep are tatâp. Akto Anutuje den makyenjimbo propetelupjande kulemgoyi are tatâp are oyajmâ nângâjet.” ³⁰ dâmbo dâep, “Apo, hain bo. Moyi yâk yeñgâlân gâtje siâje arim makyenjimbo âmâ agak memeyerje bâleje Anutugâlân makmâ âmâ han biwiyeje purik katmâ manbai.” dâep. ³¹ Hain dâmbo hin dâep, “Mosegât akto propete yeñgât den are oyajmâ nângâm hâkâj akmai aregât moyi yâk yeñgâlân gâtjande arim makyenjimbo hainâk den are hâkâj akbai.” dâep.” Yesuñe hain dâep.

17

Dosa aregât keiye.

¹ Yesuŋe hoj bawalupje den siâ hin dâm makyenjieg, “Niambiŋe ye hârok dop yenjuwerâm biwiyeŋân gemap aregât dop tatâp. Gârâmâ luâk siâŋe Niambi gala agajmâ luâk siâ ekmâ bâleŋe ak dâmap are Anutuje hâuŋe humo waŋbiap. ² Gârâmâ luâk siâŋe nanaŋ siâ ekmâ bâleŋe ak dâmbo are siâŋe kât humo dondâ hanjân imbogoajmâ haru bâtgumân hâkokombo dâine arekje âmâ siâ me siâ owâiŋe miawagaŋbop. ³ Aregât biwiyeŋe pâlâmje bo agâk. Akto siâ makbe. Galage siâŋe bâleŋe akto âmâ sami maganjbiat, “Bâleŋe aknijdât aregât dâm maknijmenâ dosage are bo akberâp.” dâmenâ hain akto gala konok akbiandat. ⁴ Akto hilâm konok aregât kâlegen bâleŋe akgijmâ dosa are makmâ miawakmâ arim nâmbulân lâuwâŋe hain dâm miawakmâ âmâ hin dâm makgiŋbiap, “Gala hain akgijdângât biwine bâliâp.” Hain makgiŋdo gâkâ hainâk, “Âlepje, are bo aktâp.” dâm gala aganjbiat.” dâep. ⁵ Hain dâmbo aposololupjande hin dâm ulilaŋi, “Humo, gâ nâŋgâ nâŋgânenje mem sambelem nengiwen.” dâyi. ⁶ Hain dâmbiâ Kembuje hin dâm makyenjieg, “Nâŋgâ nâŋgâyeŋe bunje bâlensiâ dondâ dâwok koanje hinare yeyergimbo dâine âmâ lâwin indâre petakmâ haruâŋ gem kilâkgât maganjbâi âmâ lauyeŋe lokom hain akbop.

⁷ Yenjâlân gâtje siâŋe hoj bawa âi ketugum bulimakao damunje mando emet dâgâmbo guto âmâ ain hin dâm maganjbiat me? “Emetgân âgâ tatmenâ sot om giŋbe.” ⁸ Hain bo dâwiat. Hin dâm maganjbiat, “Letge konok areâk latmâ tatmâ sot om niŋmenâ nendere hâmbâi âmâ guge om nembiat.” dâwiat. ⁹ Haingât keiye hin. Gâŋe hoj bawa âi dâm wajen are ketugumbo gâŋe bo mepairje membiat. Yân nâŋgâmenâ ârândâŋ akbiap. Akto aregât hin maktere nâŋgâjet. ¹⁰ Yenjât keiyeŋe âkâ hainâk tatâp. Âi makmâ yenjire are ketugum metem âmâ hin dâwi, “Nen hoj bawa yâŋje akmâ manden. Âi makmâ nengiŋ are konok mem metien.” dâmbiâ ârândâŋ akbiâp.” dâep.

Luâk 10 hâk bâle miawak yenjieg.

¹¹ Yesuŋe Yerusalem kipian ariwerâm âmâ Galilaia hân ewangim Samaria hân hâlâŋmâ kipia bâinjâŋgenba ariep. ¹² Arim kipia ginjâŋ luâk 10 hâk bâle miawak yenjieg arekje ekmâ âmâ kâlewâŋen kinmâ hin dâm konmâ maganji, ¹³ “Woa, luâk humo Yesu, gâ nengât okot nâŋgâ.” ¹⁴ dâm konmâ maganjbâi yekmâ âmâ hin makyenjieg, “Sumbe kat kat luâk are yenjât damunjande yekbaigât yâk yenjâlân arijet.” dâm makyenjimbô arim manbiâ hâkyene are dâwâŋ âlepje akmâ metiep. ¹⁵ Hain akto yâk yenjâlân gâtje konokje egakto hâkje âlepje akto aregât purik katmâ togoep. Togom kârikje akmâ Anutu manjanlep. ¹⁶ Maŋganmâ Yesugât enemjâŋ togo keinjâŋ ge yem âmâ heronje akmâ manjanlep. ¹⁷ Akto luâk are Samaria hânâŋ gâtje aregât Yesuŋe hin dâep, “Luâk 10 âlepje aktâi are 9 âmâ yâgâten? ¹⁸ Yâkje âmâ arim nâŋgâm ondop kârik akmâ yân manbiâ luâk lombo konokje togom Anutugât mepairje mendâp.” ¹⁹ Hain dâm luâk are hin dâm maganje, “Biwige nâŋgâlân katâp aregât Anutuje nâŋgâ giŋdo âlepje aktât aregât arim biwige sândugeâk.” dâep.

Anutuje damun nenje akbiapgât sop.

²⁰ Sop hain Parisaio luâk bikjande Yesu aikom hin dâyi, “Sop amuten Anutuje miawakmâ damun nenje akbiap?” dâyi. Hain dâmbiâ hin makyenjieg, “Anutuje damunyene akbiap ain kulem keiye keiye bo miawakto ekbai. ²¹ Aregât hin bo dâjet, “In miawaktâp, me indâgen miawaktâp.” hain bo dâjet. Nâŋgâi. Anutuje damunyene emelâk akberâm aktâpgât pat âmâ hutyenjâŋ mandâp ire.” dâep.

²² Hain dâm kinmâ Aposololupje hin dâm makyenjieg, “Hâmbâi sop siâŋ umatje miawak yenjimbô ain ye hin dâwai, “Wei, luâk akmâ giep yâkgât sop siâ ekne.” dâm nâŋgâmbiâ humo akbiap. Ain bo miawakto ekbai. ²³ Akto sop ain luâk bikjande nâŋgâ yâkgât hin dâm makyenjibai, “Aregen miawaktâp me iregen nengâlân miawaktâp.” dâmbiâ aregen bo ariwi. Akto are nâŋgâmbiâ bunje bo akbiâp. ²⁴⁻²⁵ Akto hâk hilâlâm

humo nāngâre âmâ luâk dondâne haminijmâ hâk hilâlâm niñbai. Hain akbiâ aregât haminjân mem belek akmâ himbim bikje belek dâmbo âmâ bikje arimap, aregât dop akmâ luâk akmâ geân lâuwâne gem miawaktere luâk âmbâle hârokje nekbai. ²⁶ Akto ire maktere nângâjet. Ulikjân luâk siâ kotje Noa, yâk malep sop ain âmâ hin areâk akmâ mali hainâk nângât sop humo tâlágumbo ain hainâk akbai. ²⁷ Emelâk âmâ sot songo neyi. Akto âmbâle mem luâk mem agi. Hain akmâ manbiâ aregât purikje Noanje yekmâ wañgan âgâmbo tânâk humo giep. Tânâk humo gembo ugurupje humo togom âmâ luâk âmbâle hânân mali are hârok kawut yekmâ metiep. ²⁸ Akto aregât haminjân luâk siâ kotje Loti, yâk malep sop ain âkâ hainâk agi. Sot songo akto tu neyi. Akto kotje siâ siâ are mem angi goangi agi. Akto âi kalam kâmetmâ siâ siâ agi. Akto emet opmân ketuguyi. ²⁹ Hain akmâ manbiâ sop ain Lotiye Sodom kipia hepundo himbimânbâ kâláp humo gem kipia ambolupje hârogâk om meteyegep. ³⁰ Gârâmâ nâ luâk akmâ geân purik katbian sop ain âkâ dop hainâk miawakbiap. ³¹ Akto sop humoân luâk siâ kipia sombeimânbâ kinbiap arekje emetnjân âgâm kotje siâ siâ bo meakbiap. Akto siâ âiângen manbiap arekje kipian bo purik katbiap. Hain bo akbi. Dowâk pârigim ariwi. ³² Lotigât âmbenjaet pat nângâm hengemgowi. ³³ Aregât keiye hin. Luâk siâne manmanje gangerâwiap arekje âmâ hilip aguwiap. Dâ siâ manmanje hepunbiap arekje âmâ âlepje tatbiap. ³⁴ Maktere nângâjet. Sop ain luâk lâuwâ akmâ opmân konogân yembiandat. Yembela are siâ mem siâ âmâ hepunbiap. ³⁵ Akto âmbâle lâuwâne sot gâim tatbiandat. Tatbela siâ mem siâ âmâ bo membiap. ³⁶ Akto luâk lâuwâ âiân kinbela âmâ siâ mem siâ âmâ hepunbiap.” Yesuþe den hain dâmbo aposololupjnande aikom hin dâyi, ³⁷ “Humo, yâgâten miawakbiap?” dâmbiâ hin makyengiep, “Siâ siâ momoþe yembiâ ain liplipje neyekberâm togomai.” dâep.

18

Âmbâle kambut siâne kiap ulilajmâ malep.

¹ Yesuþe konam bo akmâ âmâ hilâm ârândâj Anutu olop den akmâ manjet dâm aregât den ginje siâ hin dâm makyengiep, ² “Kiap siâne den âiân katyekmâ malep. Hain akmâ manmâ Anutugât den bo lokom âmâ bo hamewagep arekje luâk âmbâle yekmâ yâk yengât nângâmbo gegeje akto malep. ³ Hain akmâ mando kipia ain âmbâle kambut siâ malep. Manmâ hilâmje hilâmje kiap aregâlân arim hin dâm magajmâ malep, “Gasanande hilip nuguwerâm aktâp aregât gala aknijmâ tân nugu.” dâep. ⁴ Hain dâmbo kiap arekje âmbâle kambut aregât den are hâkâj akmâ nângâm pâlâmje akmâ malep. Mando sop kâlep akto biwijande hin nângâep, “Nâje Anutugât den bo lokom bo hamewaktân luâk âmbâle are yengât nângâre gemap are bunje. ⁵ Gârâmâ âmbâle kambut arekje hilâm ârândâj den maknijmap aregât biwinande hâkâj akmap. Dâ uñak âmâ hanâk tângowe.” dâep.” ⁶ Aregât Yesu Humoþe den dewatim hin dâep, “Kiap den kokonje hain dâepgât nângâm hengemgowi. ⁷ Gârâmâ Anutuþe âmâ luâk bikje olonyekto hilâm ârândâj ulilañbiâ dowâk tân yengum gasalupyeyen den âiân katyekbiap. Hâkâj akmâ bo tân yenguwiapgât dopje bo tatâp. Bo kârikje. ⁸ Manmâ kâlep bo akto dowâk tân yengum gasalupyeyen den âiân katyekbiap. Hain gârâmâ Anutuþe hunjun niñdo geân nâje hâmbâi lâuwâne gem luâk âmbâle siâne biwiyeþe nângâlân katmâ manmai are mem miawakyebian mon?” dâep.

Parisaio akto Roma gawaman yengât puli meme luâk.

⁹ Luâk bikjande yenzaet nângâmbiâ âlepje akto galalupyeyen yengât nângâmbiâ gemap are yengât nângâm Yesuþe den ginje siâ hin makyengiep, ¹⁰ “Luâk lâuwâ siâ sumbe emetnjân âgâm Anutu den dâm maganjat siâ âmâ Parisaio, dâ siâ âmâ puli meme luâk. ¹¹ Akto Parisaio luâk arekje âmâ ikiþaet nângâmbo agato bin binâk kinmâ hin dâep, “O Anutu, âlepjân kat nekmenâ ârândâj agep. Akto luâk bikjande kâmbu akmâ bâleþe siâ siâ akmai. Dâ nâmâ hainare bo. Akto nâ puli meme luâk iñgon yu kindâp arekje bâleþe akmap hainare bo akman. Nâ mandere nekmenâ ârândâj akmap aregât gâje

âlepje aknijdât dâm mepaige mendân. ¹² Akto hilâm lâuwâ kâlegen gângât kambiamge âlepje agâk dâm sot bâlak manman. Akto tâk puli kotje siâ siâ are hutjânba konok âmâ gângât pat dâm katman.” dâep. ¹³ Hain dâmbo puli meme luâk are ijgon aنجângen kinmâ arjun aنجim kângom hin dâep, “O Anutu, nâ luâk bâleje mandân gârâmâ hanâk bo hepun nekben.” hain dâep. ¹⁴ Aregât keiye hin makyengire nângâjet. Anutuje puli meme aregât âmâ dosaje puliaido purik katmâ ariep. Dâ Parisaio are âmâ dosaje hainâk talanjep. Akto aregât hin nângâjet. Luâk siâje ikiye kotje mem agato Anutuje mem ge katbiap. Dâ luâk siâje ikiye kotje mem gembo âmâ Anutuje mem agatbiap.” dâep.

Yesu je nanajlupyenjaet nângâm Anutugât pat makyengiep.

¹⁵ Luâk âmbâle bikjande nanajlupyene kewuguyekmâ Yesugâlân togom meyegâk dâmbiâ hoj bawalupjande sârek yeŋguyi. ¹⁶ Sârek yeŋgumbiâ Yesu je mem olonyekmâ hin dâep, “Hepunbiâ nanajlupyene are nângâlân ganjet. Hain arekje Anutugât kâmolân gâtje aregât bo mem gangerâ yekjet. ¹⁷ Aregât bunje maktere nângâjet. Nanajlupyenje dowâk Anutugât den lokom biwiyene yâkgâlân katmai. Gârâmâ siâje hain bo akbiap âmâ Anutuje bo meyekbiap.” dâep.

Luâk kotdâ siâje sikumje mem gangerâm biwije Yesugâlân bo kalep aregât den pat.

¹⁸ Akto damun siâje Yesu aikom hin dâep, “Luâk humo âlepje amboje aktât. Aregât maktere nângâ. Kârikje manmâ âgâwiangât gain gain akbian nângât?” dâmbo ¹⁹ hin maganep, “Âlepje amboje âmâ Anutu konok. Gârâmâ âlepje amboje dâm maknijdât aregât nângâm mak makgaet damun akmâ manben. ²⁰ Akto ainuguât aregât keiye makgiŋbe. Den kârikje nângâmat amâ hin. Âmbâle siâ ekmâ egâliaj bo akben. Akto luâk siâ moâk dâm bo komben. Kâmbu bo memben. Den bo hiangiwen. Ewege memegande den makbela loko yetkiwen.” ²¹ Hain dâmbo hin maganep, “Ya maktât are âmâ nananânbak den kârikje âlepjeâk lokom gam yu mandân.” dâmbo ²² Yesu je den are nângâepgât hin maganep, “Konok tatâp are âmâ hin akben. Arim âmâ puli me ito sikum me wan me wan are oyanjmâ luâk umburuk mandâi are yeŋgiwen. Hain akmâ âmâ nângâlân lâuwâne togomenâ nâ olop âi ketugum manbaet. Hain akbiat âmâ himbimân aregât hâuŋe miawak giŋbiap.” dâep. ²³ Hain dâmbo puli me ito sikum siâ siâje dondâ talanjep aregât den are dâmbo nângâmbo umatje agep. ²⁴ Hain akmâ kambiamje bâlimbo Yesu je ekmâ hin dâm magep, “Luâk âmbâle puli me ito sikum me wan me wan olowâkje Anutugât den lokom manberâm akbiâ âmâ umatje miawak yeŋgiwiap. ²⁵ Akto aregât hin makbe. Songo piki dâpjânba ariwiapgât dop bo tatâp. Are âmâ luâk kotje siâ siâ talanjâp arekje Anutuje damunje akbiawân ain ariwerâm akmâ hainâk hâumgowiap.” dâep. ²⁶ Hain dâmbo âmâ nângâm kilije hin dâyi, “Niŋe himbimân âgâwiap?” dâyi. ²⁷ Hain dâmbiâ hin makyengiep, “Are âmâ han yeŋeâk âgâwerâm aregât ewum hâumgomai. Anutuje âmâ dâp hainare mem miawakberâm aregât bo pâpkomap.” dâep. ²⁸ Hain dâmbo Petoroje agatmâ hin maganep, “Nângât, kotje siâ siâ hârok hepunmâ metem nen gângâlân purik katmâ malion akto manmâ gaen.” dâep. ²⁹ Hain dâmbo Yesu je hin makyengiep, “Luâk siâje Anutugât âi ketuguwerâm akmâ âmâ emetje me âmbenje me emije garije me eweje memerje, me ginbailupje hanâk hepun yekbiap ³⁰ are âmâ sop uŋak ire gala agajmâ tângowerân. Tângore âmâ hinje wan me wan dondâ miawakberâp. Akto titnan sop humoân âmâ tângore dondâ sambelem âgâwiap akto manman kârikjân manmâ âgâwiap.” dâep.

Kombiâ mombiap aregât den makyengiep.

³¹ Yesu je Aposololupje mem olonyekmâ hin dâm makyengiep, “Maktere nângâjet. Yerusalem kipian âgâwerâm akten. Gârâmâ âgâenje âmâ luâk akmâ geân nângât den makmâ miawakto kulemgoyi are bunje akberâp. ³² Roma luâkje menekmâ nugum mem ge katnekmâ siâ siâ aknijmâ âmâ tâwut nuguwai. ³³ Akto tâk metje arekje mem orenekmâ nugumbiâ mombian. Mondere hilâm âlâwu bo akto âmâ momorjânba

agatbian.” dâep. ³⁴ Hain dâmbo nângâmbiâ ârândâj bo akto keiye nângâwerâm akbiâ dâp bo akto âmâ bo nângâm hengemgoyi.

Yesu je dâmbo luâk siâ dewunje hâreakto emet egep.

³⁵ Yesu arimbo Yeriko kipia are tâlâguep. Hain akmâ dâp ginjân luâk siâ dewunje bokbokje siâ puligât ulit yenjim talep. ³⁶ Hain akmâ tato luâk kâmot humoje dâp hainâk arimbiâ keiyeje munje nângâm aregât aiyengumbo hin dâyi, ³⁷ “Yesu Nasarete kipian gâtne togoâp.” ³⁸ dâmbiâ nângâm kârikjeâk konmâ hin dâep, “Woa, Yesu, gâ Dawidigât kâmolân gâtje, aregât okot nângâ niij.” dâep. ³⁹ Hain dâmbo luâk ulik gulik ariyi arekje den are nângâm den hepun dâm magaaji. Hain maganbiâ den are koyengim kârikjeâk dondâ konmâ hin dâep, “Dawidigât kâmolân gâtje, aregât okot nângâ niij.” dâm kolep. ⁴⁰ Hain dâmbo Yesu je nângâm âmâ dâwân kinmâ hin dâep, “Kewugum nângâlân ganjet.” dâep. Hain dâmbo dewunje bok bokje arekje yâkgâlân gambo ⁴¹ aikom hin dâep, “Gain gain akgiñbegât nângâm aregât nogondât?” dâmbo hin dâep, “O humo, dewunne hulañ akto emet ekbegât nângân.” dâep. ⁴² Hain dâmbo Yesu je hin maganlep, “Biwige nângâlân katât aregât âlepnje ek.” dâmbo ⁴³ ainâk dewunje hulañ akto emet egep. Ekmâ âmâ Yesugât hamijân arim Anutu mañganlep. Akto luâk bikje are egi aregât hainâk Anutugât kotje mem agali.

19

Sakaioje agep aregât den pat.

¹ Yesu Yeriko kipian arim ewangiwerâm agep. ² Hain akto kipia ain luâk tâlâwâk siâ malep kotje Sakaio. Arekje puli meme yenjât luâk humo agep aregât yâkgât puli me ito sikum dondâ talajep. ³ Akto Sakaioje Yesu ekberâm agep. Ekberâm akmâ âmâ luâk tâlâwâkgât luâk hutyejân kinmâ gain gain akmâ ekbe dâm kâleleim agato bo agep. ⁴ Hain akmâ pârigim ewangiyekmâ arim lâwin siâ lokom lokom âgâm kinmâ hin nângâep, “Yesu in gutmâ arimbo ekberân.” ⁵ Hain nângâm kindo Yesu je ain togom dewunje panmâ egon ekmâ hin dâm maganlep, “Sakaio, nâ gângât emelan âgâ tatberâm nângân aregât dowâk sopanmâ ge.” dâep. ⁶ Hain dâmbo ainâk sopanmâ gem biwiñe herone agep. Hain akmâ emetjân olojmâ âgâep. ⁷ Olojmâ âgâmbo luâk hârokje ekmâ nângâmbiâ bâlimbo hin dâyi, “Gain gaingât luâk bâlejaet emelan âgâp?” dâyi. ⁸ Akto Sakaioje Yesugât enemjân ba kinmâ hin dâep, “Humo, nângât puli me kotje siâ siâ are dopje konogâk mem potatmâ luâk umburuk mandâi are yenjewian. Akto luâk âmbâle yenjât puli are heyengim meyerjiân hainâk mem agatmâ emelâk konok yenjîan aregât hâunje imbât yenjim metewian.” dâep. ⁹ Hain dâmbo Yesu je hin maganlep, “Gâ Abrahamgât kâmolân gâtje bunje. Anutuje gala akgiñmâ damunge aktâp are nângâm ektân. ¹⁰ Akto nâ luâk akmâ gem miawkmâ luâk bâlejande hilip yenjuwâigât meyekmâ himbimgât pat katyekberâm aregât geân.” dâep.

Luâk kotdâje puli geârâk konok konok yenjim ariep aregât den ginje.

¹¹ Yesu olowâk arimbiâ Yerusalem kipia are tâlâgumbo âmâ denje nângâyiñe hin dâyi, “Anutuje damun nenje akbiap aregât sopje tâlâguâp.” dâyi. ¹² Hain dâmbiâ aregât Yesu je den ginje siâ hin dâm makyenjieg, “Luâk kotdâ siâje luâk kotdâ siâgâlân ariwerâm âmâ ikijaet hin nângâep, “Damunyeje katnekbiap aregât arim benje togowian.” hain nângâep. ¹³ Akto ariwerâm âmâ hoj bawalupje bât bip bip hârok yenjondo togombiâ puli koaje humo konok konok yenjim hin dâm makyenjieg, “Puli irekje âi ketugum puli mem sambe ketugumbiâ hâmbâi purik katmâ togom ekbian.” dâep. ¹⁴ Hain dâm kâlewângen arimbo luâk âmbâle bikjande hâkâj akmâ âmâ luâk hoj bawa siâ hungun arbiâ luâk kotdâ aregâlân arim hin maganlep, “Gâje damun nenje bo manbiat dâmbiâ aregât togoâan.” ¹⁵ Hain dâmbo yâkgât luâk kotdâ arekje hân damunje malâkgât kato purik katmâ togoep. Togom âmâ hoj bawalupje puli yenjieg are yenjondo gembiañ hin dâm makyenjieg, “Puli yenjîan arekje âi ketugumbiâ amon miawagep?” dâep. ¹⁶ Hain dâmbo hoj bawa siâje hin dâep, “Luâk kotdâ, gâje puli

konok nijen arekje âi ketugure puli koanje 10 hain miawagep.” ¹⁷ dâmbo hin dâep, “Âlepje hoj bawane kotje siâ siâ âirje âlepjeâk ketuguengât nâje kipia bât bip bip hârok are yengât damun kat gektere manbiat.” ¹⁸ Hain dâmbo benje hoj bawa siâne gam hin dâep, “Luâk kotdâ, gâne puli koanje konok nijen arekje âi ketugure koanje momerâk miawagep.” dâmbo ¹⁹ hin dâep, “Âlepje arim âmâ kipia momerâk are yengât damun manben.” ²⁰ Hain dâmbo benje hoj bawa siâne âmâ gam hin dâep, “Gâne puli koanje konok ire nijen a ainâk sângumnande katipkom katere tatmap. ²¹ Gâ luâk heñgân gugak kotje siâ siâ bo mem olojmenâ âmâ bikjande mem miawakmai are yengât memberâm aregât ukenje akmat. Akto gugak âi bo kâmetmat. Bikjande âi kalam ketugumbiâ bunje miawakto nemberâm aregâlâk mârum tatmat. Hain akmat aregât puli nijen ire heambukbop dâm sângumnande katipkom katere tatmap.” dâep. ²² Hain dâmbo hin dâep, “Gâmâ hoj bawa bâleje dondâ. Gugak den maktât aregât keige mem miawakbe. Nunak kotje siâ siâ bo mem olojdere âmâ bikjande mem miawakbiâ are membe dâman. Akto nunak are bo kâmetmâ bikjande kâmetbiâ bunje miawakto âmâ nembe dâman a nângât. ²³ Keine hain nângâm puli gjinjân are luâk yengâlân kalen dâine âi ketugumbiâ sambelembô membom ina gârje are bo agen.” dâep. ²⁴ Hain dâm maganjmâ luâk âmbâle kili are hin makyengiep, “Puli wanjân are bâtjânba mem âgâ luâk 10 mendâp are wañjet.” dâmbo ²⁵ hin dâyi, “Hain bo. Yâk emelâk 10 mendâp aten.” dâyi. ²⁶ Aregât hin makyengire nângâjet. Luâk siâ kotje siâ siâ talanjdâp are mem humo ketugumbo are âmâ purik katmâ wañbian. Akto luâk siâ kotje siâ siâ talanjiap are biwijande bo lokom manbiap are âmâ keñgojmâ membian. Mendere yân manbiap. ²⁷ Akto gasalupnande nângâ yâkgât luâk kotdânenje bo malâk dâm magi yâk meyekmâ nângâlân gambiâ yektere yengumbiâ monet.” dâep.

Yesuße Yerusalem kipian âgâm ariep.

²⁸ Yesuße den are makmâ metem luâk âmbâle kâmot humo are hepun yekmâ Yerusalem kipian âgâwérâm ariep. ²⁹ Arim Oliwa gimbâjân âgâm âmâ Betepage akto Betania kipia lâuwâ are talewân ariep. Arim Aposolo lâuwâ hin dâm hunjgun yetkiep, ³⁰ “Kipia indâre tatâp ain ariet. Arim âmâ dongi kâmje siâ luâkje kakjân bo tatmai are tâkje hikombiâ kindâp are mem miawakberat. Mem miawakmâ hulañjmâ mem olojnmâ togoet. ³¹ Hulañbela âmâ luâk siâne, “Wangât hulañdat?” dâm aiyetkumbo âmâ hin dâm maganberat, Humoje iregât maktâp. dâwerat.” dâm hunjgun yetkiep. ³² Hain dâm makmâ metembo Aposolologâtje lâuwâ arekje arim gain dâm makyetkiep hainâk mem miawagiat. ³³ Mem miawakmâ dongi kâmje are hulañbela ambojande dâyi, “Nijande makto hulañdat.” dâmbiâ ³⁴ hin dâyat, “Humoje iregât dâmbo togoet.” dâyat. ³⁵ Hain dâm Yesugâlân mem togombela bâlápjaet hâk pekeje kâlep are olojnmâ dongi kakjân kali. Katbiâ Yesuße âgâ talep. ³⁶ Katbiâ âgâmbo luâk âmbâle dondâje hâk pekeyeje olojmâ dâwân mem melalakom dâp watmâ leñgaim arimbiâ hamiyenjân dongi kakjân wavyekmâ ariep. ³⁷ Arim Oliwa gimbâje ewangim gembo âmâ luâk âmbâle kâmot humo Yesu olop manmini arekje Yesuße kulem siâ siâ ketugumbo ekmâ gayi aregât nângâm âmâ heroje akmâ Anutugât kotje mem agatmâ âmâ Yesugât hin dâyi, ³⁸ “Luâk kembunenne Kembugât laugât togoâp yâk mepaine mene. Egon himbimân biwi sânduk humo miawaktâp. Dâ egon egâlian gogâlean miawaktâp.” dâyi. ³⁹ Hain dâmbiâ Parisao konok konok hutjenjân kili arekje hin dâm maganji, “Tiksa, gângât maktâi are sami den makyengimenâ den yonjâk kinmâ den hepunjet.” dâyi. ⁴⁰ Hain dâmbiâ hin makyengiep, “Makyengire nângâjet. Den hepunbiâ âmâ kât irekje yâk yengât dumyenjân kinmâ heroje maroje akbai.” dâep.

Yesuße Yerusalem kipia ekmâ okotje nângâm indiep.

⁴¹ Akto Yesuße Yerusalem kipia ginnjân arim tatmâ âmâ ekmâ biwiye umatje akto indem hin dâep, ⁴² “Yae, kipia ambolupje, âlepnejân manberâm aregât dâprje emelâk miawagep are egi. Are hinje miawaktâp ina dewunyeje boktâpgât bo ekmâ nângâi. ⁴³ Sop siân ain gasalupyejande kipiayeje awam mewam ketugum dâp tigi yeñgiwai. Tigi

yenjim âmâ wavyekbiâ bo akbai. ⁴⁴ Bo akbiâ âmâ âmber nanaylupyeje akto âiângen me kipiangen hârogâk hilip yenjum itij gulam ketugu yekmâ yenjum om meteyekbiâ kawum yeneâk kinbiap. Amâ Anutuje togom meyekbiap aregât sopje hâkâj agigât.” hain dâep.

⁴⁵ Den are makmâ metem sumbe emetjân âgâep. Âgâm âmâ kotje siâ siâ goangi akmâ tatbiâ yekmâ kuk akmâ wavyekmâ hin dâm makyengiep, ⁴⁶ “Anutugât denjande hin dâep, “Anutugât emet amâ Anutu olop den makbaigât opmân.” Den hain tatâp ina yene akbiâ âmâ luâk kâmburâ yenjât emet hainare aktâp.” dâep.

⁴⁷ Akto hilâmrje hilâmrje sumbe emetjân âgâm den potatmâ yenjim malep. Hain akmâ mando sumbe kat kat luâk aregât damun akto Mosegât den kârikje makmâ kepigi akto humomolupyeje hârokje Yesu kondenne bo agâk dâm aregât den maganji goangi agi. ⁴⁸ Hain akbiâ luâk âmbâle yânje biknjande âmâ denje nângâmbiâ âlepje dondâ akmap aregât nângâmbi umatje akto hepuli.

20

Parisaioje aikombiâ Yesu je iki jaet kei je bo makyengiep.

¹ Hilâm siân Yesu je sumbe emetjân kinmâ iki je den pat âlepje dâm potatmâ yenjimbo âmâ sumbe kat kat luâk kautje Mosegât den kârikje makmâ kepigi akto humomolupyejande yâkgâlân togom hin dâm aikoyi, ² “Makmenâ nângâne. Kulem hinare akmat are niject kârikjân kinmâ akmat? Nijande hain akben dâm kârikje ginjepgât akmat?” dâmbiâ ³ hin makyengiep, “Akto nâkâ aiyenguwe. ⁴ Yohanenej meyekmâ tuân katyegep aregât kei je gain gain? Anutuje dâmbo agep me luâk yânjande makbiâ agep aregât makbiâ nângâwe.” dâep. ⁵ Hain dâmbo yeneak hin dâm maganji goangi agi, “Anutuje dâep hain dâenje âmâ dâwerâp, “Dâ wangât denje bo nângâm lokoyi?” ⁶ Gârâmâ nenje, “Luâk yânjande tângoyi.” dâenje luâk âmbâle Yohanenej Anutugât den maknengiminep dâm aregât kâtje mem nenguwâi.” ⁷ Hain dâm maganji goangi akmâ benje Yesu hin dâm maganji, “O Yohanegât kei je bo nângâen.” dâyi. ⁸ Hain dâmbiâ hin makyengiep, “Akto nâkai hainâk niject kârikjân kinmâ kulem hin are akman aregât kei je bo makyengiwerân.” dâep.

Luâk bâlenjande kalam damunje akmâ tali aregât den umatje.

⁹ Yesu je den ginje siâ hin makyengiep, “Luâk siâje tâk waij aregât âi kâmelep. Kâmetmâ damun katyekmâ hân siâgen arim sop kâlep malep. ¹⁰ Akto bunje miawaktâp me bo aregât sop tâlâgumbo hoj bawaje siâ bunje bikje meâk dâm aregât hungun ando damun yenjâlân togombo kom watbiâ yânâk purik kalep. ¹¹ Purik kato ambojande kârikje akmâ hoj bawaje siâ hungun ando hainâk arim damun yenjâlân togombo kom watbiâ âmâ yânâk purik kalep. ¹² Purik kato ambojande hoj bawa âlâwuje are hungun ando yâk yenjâlân togombo hâk hilâlâm waejmâ kom watbiâ purik kalep. ¹³ Purik kato ambojande, “Gain gain akbe?” dâm hin nângâm dâep, “Nune nanne okotne nângajman are hungun ajdere arimbo yâkgât den lokom sot âlem yendâp are bikje waejbiâ mem togowiap mon?” dâep. ¹⁴ Hain dâm hungun ando yâk yenjâlân togombo âmâ damunlupjande maganji goangi akmâ hin dâyi, “O, yâkje âmâ âi ire amboje akbiap haingât kondenne âi ire nengât akbiap.” dâyi. ¹⁵ Hain dâm watmâ hewukjângen panbiâ gembo aregen kombiâ moep. Mondo arekjeak âi ambojande gain gain akyengiwiap? ¹⁶ Aregât maktere nângâjet. Ambojande togom âi damunlupje hainâk yenjum damun angâ katyekbiap.” dâmbo hin dâyi, “Bo. Hain akto ârândâj bo aktâp.” dâyi. ¹⁷ Hain dâmbiâ Yesu je tânjâk yekmâ hin dâep, “Ye pâpkoâi. Anutuje hain akmap aregât makyengimbo kulemgoyi are hin, “Emet ketuguwerâm âmâ tetembeje ekmâ bâlenje dâm hepuli are tetembeje kârikje aregât dopje aktâp.” ¹⁸ Den are bunje akto luâk siâje tetembeje are kâwutmâ hilipkowiap. Akto tetembeje arekje kâwulakmâ ge kondo mombiap.” dâep.

¹⁹ Akto Yesuŋe Mosegât den kârikje makmâ kepigi akto yâk yengât keiyene nâŋgâm den ginje are dop yengum makyengimbo nâŋgâm biwiyeje bâlimbo ainâk kala busiân katne dâm agi. Hain akberâm agi arekje luâk âmbâle kâmot humo are yengât hamep akmâ hepuli. ²⁰ Hepunmâ hin dâyi, “Hâmbâi Yesuŋe den makmâ hilip kombo âmâ kiapgâlân mem ariwaen.” dâm aregât damun agaŋi. Hain akmâ luâk konok konok meyekmâ hin dâm makyengiyi, “Yesu yonâk hiangim aikombiâ den makmâ hilip kombo aregât kiapgâlân mem arim kombaen.” hain dâm hunjung yengiyi. ²¹ Hunjung yengimbiâ Yesugâlân togom lau tu hin dâm magaŋi, “Luâk humo, keige nâŋgâen. Den makmat are bunge âlepje. Akto luâk kotdâ are yengât bo hamep akmâ kinmâ Anutugât dâp bunjânâk maknengimat. ²² Aregât makmenâ nâŋgâne. Roma luâk kotdâ yengât puli katenje ârândâŋ akmap me bo?” dâyi. ²³ Hain dâmbiâ hiangigât keije biwiyenâk ekmâ nâŋgâm hin dâep, ²⁴ “Puli koanje mem hekat niŋbiâ ekbe.” dâmbo mem hekalaŋbiâ hin dâep, “Ire ekjet. Niŋaet otneje katbiâ tatâp?” ²⁵ dâmbo dâyi, “Roma luâk kotdâgât otneje tatâp.” dâmbiâ hin makyengiep, “Roma luâk kotdâ yengât pat are âmâ luâk kotdâ waŋbi. Dâ Anutugât pat are âmâ Anutu waŋbi.” dâep. ²⁶ Hain dâmbo denje are nâŋgâmbiâ humo akto luâk âmbâle dondâ kiligât gain gain aknerâm ewum pâpkoyi.

Momoŋâンba agatmâ âmâ aŋelo yengât dop akbaen.

²⁷ Akto Sadukaio luâk bikŋande Yesugâlân togoyi. Sadukaio yâkje âmâ momoŋâンba agatbaengât dopje bo tatâp dâm mali. Bo kârikje hain nâŋgâm mali. Akto Yesugâlân togom hin dâm magaŋi, ²⁸ “Luâk humo, Moseŋe den kârikje siâ hin dâm kulemgoep are tatâp. Luâk siâŋe âmbâle siâ mendo manmâ luâk are mondo âmâ emiŋjande kambut mendo nanaŋ membiap are âmâ teuŋaet pat akbiap. Den kârikje hain tatâp aregât den pat siâ maktenje nâŋgâ. ²⁹ Emelâk emi teu nâmbulân lâuwâ manmâ teuyerjande âmbâle mem nanaŋ bâlâk manmâ moep. ³⁰ Mondo emiŋjande kambut areâk mem yâkâ hainâk nanaŋ bâlâk manmâ moep. ³¹ Mondo benje emiŋje siâŋe kambut areâk mem yâkâ hainâk nanaŋ bâlâk manmâ moep. Hainâk akmâ manmâ gam âmâ emi teu nâmbulân lâuwâ arekje âmbâle konok areâk mem nanaŋ bâlâk manmâ mom meteyi. ³² Hain akmâ mom metembiaŋâle kambut are bâinjâŋen moep. ³³ Akto luâk nâmbulân lâuwâ arekje âmbâle konok areâk meyi aregât hâmbâi momoŋâンba agatbaiâlân âmbâle are niŋaet pat akbiap?” dâyi. ³⁴ Hain dâmbiâ Yesuŋe hin dâep, “Uŋak âmâ âmbâle aŋgi goaŋgi akmâ mandâi. ³⁵⁻³⁶ Dâ titnan sop humoân âmâ Anutuje nâŋgâmbo âmâ dop konogâk manmâ âgâwai. Anutuje makyengimbo momoŋâンba agatbai. Agatmâ aŋelo yengât dop hainare akbai. Haingât luâk âmbâle aŋgi goaŋgi akbaigât dopje bo tatâp. Bo kârikje. Akto ain âmâ Anutuje dâmbo lâuwâŋe bo mombai. ³⁷ Akto momoŋâンba agatbai aregât Moseŋe den kulemgoep are hin tatâp. Lâwin keiŋâŋ kâláp punduŋ katmâ oep aregât kulem âmâ luâk âmbâle hârokje moyi aregât Anutuje den siâ hin kalep, “Nâmâ Abraham Isaka akto Yakobo yâk yengât damun.” Den hain dâm kulemgoep tatâp aregât keije hin. ³⁸ Anutu hâk heambuk are damunyeje akmap, akto luâk golâ manmai are yengât damunyeje akmap aregât Abraham, Isaka, akto Yakobo, âmâ golâ mandâi.” ³⁹ Yesuŋe hain dâm makyengimbo Mosegât den kârikje makmâ kepigi bikŋande hin dâyi, “Luâk humo âlepje maktât.” dâyi. ⁴⁰ Hain dâm siâkâ aikowerâm akmâ nâŋgâmbiâ umatje akto hepuli.

⁴¹⁻⁴³ Hain gârâmâ Yesuŋe den hin dâm makyengiep, “Dawidiŋe kep keŋgugât kulem hin kulemgoep,

Anutuje nâŋgât Humone are hin magaŋep, “Gâ bâtné bungen tatmenâ gasalupge keigaet amukŋâŋ kâmot katere tâliyekbiat.” dâep.

Hain gârâmâ Anutuje hunjung aŋdo gem damun nenŋe akbiap are Dawidigât hakune dâmai hain bo. ⁴⁴ Dawidiŋe humorjaet nâŋgâm nâŋgât Humone, hain dâm kolep aregât yeje âmâ gain gain akmâ Dawidigât tepŋâŋ gâtje dâmai?” dâep.

⁴⁵ Den are makmâ metem purik dâm luâklupje makyengimbo luâk âmbâle kili arekje hin nâŋgâyi, ⁴⁶ “Mosegât den kârikje makmâ kepikmâ manmai dop hain bo manbi.

Yâkje âmâ hâk pekeje kâlep are kulem melem are luguakmâ dâp arim luâk âmbâle yekmâ heroje aknenginet dâm aregâlât nângâmai. Akto den emetjân âgâm luâk hutyejân tatmâ âmâ luâk humomo yengât welam pat dâm yengiyi ainâk nenje soj tatne dâm aregât akmai. ⁴⁷ Akto âmbâle kambut yâk yengât kotne siâ siâ meyengimai. Akto luâk âmbâleje nenekbiâ humo agâk dâm aregât miapnjân kinmâ Anutu maganberâm kinmai. Luâk hain arekje aregât dosa dondâ memai. Aregât ye yâk yengât dop bo akmâ manbi.” dâep.

21

Âmbâle kambut umburuk siâje Anutugât pat dâm puli kalep.

¹ Hain dâm sumbe kat kat emetjân tatmâ Yesuße dewunje panmâ yekto puli siâ siâ humo tatyenjieg arekje Anutugât pat dâm puli katbiâ gombo yegep. ² Katmâ arimbiâ âmbâle kambut siâje ikiye puli gilâm lâuwâk kato giep. ³ Kato gombo Yesuße ekmâ Aposololupje hin dâm makyenjieg, “Bundâk makyenjigiwe. Âmbâle kambut ire umburuk mamburuk manmap irekje puli gilâmje lâuwâk katâp irekje âmâ puli humo katâi are hârok ewangi yektâp. ⁴ Puli humo tatyenjigâp arekje âmâ oyañmâ bikjeâk mem ga katâi. Dâ âmbâle kambut ire âmâ hain bo. Yâk âmâ puli gilâmje lâuwâk talanjdâp are hârok katmâ âmâ yân manberâp.” dâep.

Sumbe emetje patakom hilipkowai aregât magep.

⁵ Hain dâmbo Yesugât kâmot bikjande sumbe emetjaet hin dâyi, “Emet iregât ambolupjande Anutugât opmân aregât dâm kotne siâ siâ katbiâ humomoje are mem sumbe emetje ketuguyi.” dâyi. ⁶ Hain dâmbiâ Yesuße hin dâm makyenjieg, “Opmân yu ektâi ire hâmbâi togom hârem gagaim itij gulam ketuguwai.” dâmbo ⁷ hin dâyi, “Luâk Humo, den yu maktât ire âmâ sop amuten miawakbiap? Akto sop are tâlâgumbo âmâ kulem gain gain hinare miawakbiap?” dâyi. ⁸ Hain dâmbiâ hin magep, “Bikjande olonyekbiâ han gulip akbâigât keiye makmâ miawaktere biwiyejân katmâ manbi. Keiye hin. Luâk dondâje togom nângât kolân agonakmâ, “Nâ Anutuje hungun njido geân.” hain dâwai. Akto bikjande âmâ, “Sop tâlâguâp.” hain dâwai. Gârâmâ ye luâk hainare yengâlân bo dewatiwi. ⁹ Akto bugâ hanâk hanâk miawakto aguwai aregât den pat akbai are âmâ nângâm ain bo hamewakbi. Are soj miawakbiapgât Anutuje magep. Dâ dowâk bo miawakbiap.” dâep. ¹⁰ Hain dâm den dewatim hin dâep, “Hângât luâk kotdâje makbiâ tembe lokolupyenjande hân siâgât amboje yenguwai. ¹¹ Akto mop humo miawakbiap. Akto wan me wan bâleje miawak yengwiap. Akto wâriy humo ain membiap. Akto wan me wan hamepje olowâkje miawakyenjwiap. Akto sop ain kulem bâleje aregât emelâk bo egion dâwai, hain arekje himbimân miawakto ekbai.

Biwiyejande Yesugâlân hokatmâ manbai arekje âmâ Anutugât pat akbai.

¹² Hainare bo miawakto âmâ âi keiye katmâ meyekmâ yengum wat yekmâ mem siâ siâ ketugu yekbai. Akto ye nângât kotne mem manmai aregât yâkje denân kat yekmâ kala busi kâlegen kat yekbai. Luâk humo akto kiap are yengâlân meyekmâ ariwai. ¹³ Hain akyenjimbâiâ âmâ nângât den pat âlepje aregât keiye makmâ miawakbiâ nângâwai. ¹⁴ Akto are yengâlân kinmâ âmâ den gain gain maktere ârândâj akbiap aregât nângâm bo hanokoakmâ umale akbi. ¹⁵ Nâje nunak memeje akyenjire lauyerje owâije akto den makbai amâ gasalupyenjande denyeje are mem ge katberâm ewum hâumgowai. ¹⁶ Akto sop ain ewe memelupyene me emi teulupyene tâulupyene akto galalupyene yâkjeak gasa akyenjim meyekmâ yengumbiâ yengâlân gâtje bikjande mombai. ¹⁷ Akto sop ain âmâ ye nângât kotnaet akmâ manmai aregât yengât nângâm bâli yengim luâk kâmot humoje gasa akyenjim manmâ âgâwai. ¹⁸ Siâ me siâ hain akyenjimbâ nâje tânyengure kautyeje dumutje siâ bo gulip akbiap. ¹⁹ Aregât kârikje kinmâ âmâ bo hâkâj akbiâ manmanyere bunje miawakyenjwiap.

Yerusalem kipia mem bâliwai aregât Yesuße magep.

²⁰ Akto gasalupyeje yengât tembe loko kâmotje kâmotje togom Yerusalem kipia ire awam ketugumbiâ âmâ yekmâ hin dâwai, “Hilip nengumbiâ kipia kawum akberâm aktâp.” hain dâwai. ²¹ Akto sop ain âmâ Yudaia hân ambolupje kipiayen hepunmâ hewuknjângen pârigim heambukmâ ariwai. Akto Yerusalem kipia kâlegen manbai yâkâ hainâk pârigim ariwai. Akto kipia ginjângen manbai arekje wan me wan memberâm purik katmâ kipian bo gawai. ²² Sop ain dosa membai aregât emelâk kulemgoyi are Anutuje bunje agâk dâm dosa aregât hâurje yengwiap. ²³ Yai, âmbâle tepdâ me nanaj nam yengim tatbai arekje gain gain akbai? Yâk ariwerâm hâk hilâlâm nângâm umatje akmâ ewum hâumgowai. Hain akbai aregât hâurje âmâ Anutuje purikje yengimbo hân ambolupjande yae dâm agatmâ sopanmâ hâk hilâlâm nângâm manbai. ²⁴ Are tembe lokoje bikje oloj yekmâ hâanje meyekmâ arimbiâ hoj bawalupyeje akmâ manbai. Ain âmâ Anutu bo nângajmai arekje gasa akyengim Yerusalem kipia itin gulam ketuguwai. Ketugumbiâ kawum akto âmâ manmâ âgâmbiâ âmâ Anutuje hin dâwiap, “Nângât bo nângâ nijsmai are yengât sop bo aktâp.” dâwiawân ain hilip aguwai.

²⁵ Akto siân âmâ dewutâ hilâmgât akto hândâkgât me pituŋ me hân akto haru bâliwiapgât kulem keiye keiye miawakto ekbai. Ekmâ âmâ luâk âmbâle hârokje biwiyeje agatbiap. ²⁶ Akto dewutâ me pituŋ arekje duwuŋ akmâ kotje hanâk hanâk bam gutbai. Hain akbiâ kulem are ekmâ hamewakmâ hin dâwai, “Gain gain akne? Yâgâten arim heambukne?” dâmbiâ okotyejân tuk tuk erâmbo âmâ biwiyeje gulip akbiap. ²⁷ Hain akbiâ pagaleje pakpak dâmbo âmâ luâk akmâ geân nâ kârikje akmâ hamandat kulewojwoj kakjânba gere âmâ nekbai. ²⁸ Kulem hain miawakto ekmâ dewunyeje egon panmâ ekmâ hin dâwai, “O nen bâlenjânba mem oloj nenekberâm geâp.” dâwai.” dâep.

²⁹ Yesuŋe hain dâm den ginje siâ hin dâm makyengiep, “Ye hâpugât keiye ya nângâmai are. ³⁰ Hâpu tataŋgaine gagai akto aregât hin dâmai, “O imâ dewutâ komberâm aktâp.” dâmai. ³¹ Hainâk kulem hainare miawakto ekmâ âmâ hin dâwi, “Emelâk humo miawakmâ nen olop mando Anutuje damun nenje akbiap aregât sop tâlâguâp.” hain dâwi. ³² Den ire maktere nângâm biwiyejân katjet. Luâk kâmot yu tatâi irekje bo mom golâ manbiâk hainare miawakto ekbai. ³³ Himbim hân haru kârikje yembiap dâmai are hârok gulip aguwapi. Dâ nângât den yu maktân ire âmâ kârikje akmâ yem âgâwiap. Gulip akbiapgât dop bo tatâp.” dâep.

Yesuŋe Aposololupje makyengim, “Biwi golâ manbi.” dâep.

³⁴⁻³⁵ Akto Yesuŋe hin dâm makyengiep, “Iren hânâni kotje siâ siâ keiye keiye mem aregâlâk nângâwâigât biwi golâ manjet. Akto tu kârikje nembiâ wâtyeje bo akto nângât nelâm yengiwopgât aregât âkâ hainâk biwi golâ manjet. Wangât? Hingât. Nâje dowâk miawakmâ togowian ain âmâ luâk hârokje dosayejaet hâurje membai. Bo nângâm pâlâmje manbiâ hamî komje sâñ sâñâk meyekmap dop hainâk togowian. ³⁶ Anutugât den konok lokom mammâ biwiyeje yâkgâlân kârikje tatbiâp aregât nângâm hokboâk hokboâk Anutu ulilajmâ biwi golâ manmâ âgâmbiâ kulem hainare miawakbiap. Hain akmâ manbiâ nâ miawakmâ kinbian ain bo ajuŋ angjiwai.” Yesuŋe hain dâm makyengiep.

³⁷ Akto hilâm ârândâj sumbe emetnjân âgâm kimâ den potatmâ makyengim malep. Hain akmâ manmâ âmâ emet dâgâmbo âmâ Oliwa gimbâjân âgâm ain tatminep. ³⁸ Hain akminepgât emet hauŋdo luâk âmbâle hamepje olowâkje denje nângâwerâm sumbe emetnjân âgâm mendugum lâmgoyi.

Yudasije Yesu membian dâm makyengiep.

¹ Akto hombaj siâ aregât kotje Pasowa dâmini ain sot bo kaulemap omni are tâlâguep. ² Akto sop ain sumbe kat kat luâk akto Mosegât den kârikje makmâ kepigi yâkje luâk âmbâle dondâ are yengât nângâm hamep akmâ aregât Yesu gain gain agaŋdenje moâk dâm magaŋgi goaŋgi agi. Hain akmâ dâpgât undâgâtmâ mali.

³ Hain akmâ manbiâ Niambiñe Aposolo siâ Karioto kipian gâtje kotje Yudasi are kautjân mendo ⁴ sumbe kat kat luâk are yeñgât damunlupyere akto tembe loko kautje arekje magangi goangi akmâ, “Yesu gain gain aktenje kojet.” dâmbiâ Yudasije arim aregât keiye makyenjieg. ⁵ Den makyenjimbo biwiyeje âlepje akto puli warberâm agi. ⁶ Hain akbiâ denyeje are lokom luâk âmbâleje aregât keiye nângâwâi dâm aregât yonjâgângen mem miawakmâ âmâ kombai aregât ekmâ watmâ malep.

⁷ Akto hombaj are miawakto hilâm siâna lama gâim om nemberâm agi ain ⁸ âmâ Yesuñe Petoro akto Yohane hin dâm makyetkim huñgun yetkiep, “Yet arim âmâ hombaj Pasowa aregât lama gâim âmâ om lâm nengum tatbela togoenje nemberen.” dâep. ⁹ Hain dâmbo hin dâm aikoyiat, “Emet wanân gâim om lâm yeñguweret?” dâmbela ¹⁰ hin dâep, “Kipian âgâm âmâ luâk siâne asap lokoakmâ arimbo ekmâ âmâ are hamijân watmâ arimbela emelan kewugu yelekmâ âgâmbo âgâwerat. ¹¹ Âgâm emet amboje mem miawakmâ hin dâm magaňberat, “Luâk humonetjande gângât hin dâm maktâp. Emet kâleje gain hinan luâklupne olop Pasowagât pat om nemberen? ¹² Hain dâm maknetkiâp.” dâm magaňbela emet kâleje humo siâ mem âlepje dondâ ketuguyi are hekat yetkimbo âmâ âgâm sot wan om lâm nenguwerat.” dâep. ¹³ Hain dâm huñgun yetkimbo ariyat. Arim magep hainâk mem miawakmâ magaňbela emet are hekat yetkimbo siâ siâgât magep hainâk hainâk mem hejgemgoyiat.

Yesuñe Aposololupje olop sot neyi.

¹⁴ Mem hejgemgombela kindo sop akto âmâ aposololupje olop penâyetkimbiâ sot neyi. ¹⁵ Nem tatbiâ âmâ hin dâm makyenjieg, “Nugumbiâ hâk hilâlâm nângâwerângât sop tâlâguâpgât ye olop sot ire nemberengât ukenje nângâan.” ¹⁶ Akto maktere nângâjet. Nâ hinje ye olop sot yu nenden hainâk lâuwâje bo nembian arekje maleine bunewâk Anutuje damunyeje akberâm keiye katbiap âmâ lâuwâje nembian.” dâep. ¹⁷ Hain dâm waij are nemberâm hâpurâ mem Anutu maňganmâ mepaije mem hin makyenjieg, “Ire mem potatmâ nejet. ¹⁸ Akto ire maktere nângâjet. Nâ hinje waij tu ire bo nem mandere Anutuje bâin dâm damunyeje akberâm keiye kato âmâ tu irakje nembian.” dâep. ¹⁹ Hain dâm sot siâ mem Anutu maňganmâ mepaije mem munditmâ Aposololupje yeñgiep. Yeñgim hin dâm makyenjieg, “Imâ nângât sunumnaet dop. Nângât pat nelâm yeñgiwopgât sot ire nem manmâ âgâwi.” dâep. ²⁰ Hain dâmbo nembia bo akto waij hâpurâ siâ mem hin makyenjieg, “Waij irekje Anutugât dâp irakje miawakto dosayene hepun yeñgiwiap aregât nugumbiâ gilâmne gewiap aregât dopje aktâp. Are yeñgât pat dâm makmâ hâreân aregât mem nejet. ²¹ Akto den siâ ire maktere nângâjet. Yeñgâlan gâtje siâne nângât nângâm bâli nijmâ moâk dâm gasalupne makyenjimbo menekmâ nuguawai. ²² Aregât Anutuje hin dâm maknijep, “Dâp hainâk arim manbiat.” hain dâm huñgun niido aregât dâp hainâk arim mombian. Are âmâ nugumbiâ mombiangât luâk siâne henijmâ dâp hainâk olojnekmâ ariwiap aregât dosa umatje bâleje membiap.” dâep. ²³ Hain dâmbo hin dâyi, “Nengâlan gâtje niñande akbiap?” dâm magangi goangi agi.

Aposololupjande papalakmâ den magaji.

²⁴ Akto Aposololupjande magangi goangi akmâ papalakmâ hin dâyi, “Nengâlan gâtje niñande humonenje mandâp?” dâmbiâ ²⁵ hin dâm makyenjieg, “Hân siâ siâ yâk yeñgât luâk humo yâkje âmâ hoj bawalupje meyekto hoj bawa agaňmai akto hoj bawa arekje luâk aŋgâje luâk humo yeñgonmâ kotejeje mem agatmai. ²⁶ Dâ yeje âmâ hângât luâk kembu are yeñgât agak meme hain bo akbi. Gârâmâ yeñgâlan gâtje siâne humo akbian dâm âmâ gegeje manbiâp. Akto Anutuje nekmâ luâk humo dâwiap dâm manmâ âmâ ye hârok yeñgât hoj bawa akyenjawiâp. ²⁷ Akto luâk siâne sot om katyengim tân yeñgumap are âmâ luâk yâñje dâmai. Dâ luâk siâ ai bo mem yâñ tato hoj bawañande sot om kalañdo nemap aregât âmâ luâk humo dâmai. Gârâmâ ye hain bo akbi. Aregât nâkai hain nângâm hoj bawa akyenjim tân yeñgum malân. ²⁸ Akto nâ hâk hilâlâm kaknjân manmâ gan amâ yeje bo hepun nekbiâ biwiyeje nângâlanâk kindo olowâk manmâ gayion. ²⁹ Hain akbiâ

aregât Ewenande damunyeje kat negep hainâk nânje âmâ damunyeje dâm katyekbian. ³⁰ Hâmbâi lâuwâne miawakmâ gere âmâ olowâk manmâ nembaen aregât pat kat yengiân. Akto ain âmâ luâk kotdâ yengât tat talân tatmâ Israe luâk kâmot keiân lâuwâ tatbai are yengât den makmâ hâre yengiwai aregât pat katyengiân.” hain dâep.

Yesuje Petoro magajep.

³¹ Yesuje hain dâm Petoro hin dâm magajep, “Simoj, Simoj, matuk helekje are mem pipikoенje tuje ingoen gembo helekje are mem pandenje arimap dop hainâk Niambije keige ekberâm aregât aktâp. ³² Niambije hain dâmbo nânje âmâ biwige bâliwop dâm gângât Ewene ulilanjdân. Ulilanjdere aregât ulik gulik nângât hâkâj akmâ hamijân biwigande nângâ nijmâ âmâ galalupge are tân yenguwiat.” dâep. ³³ Hain dâmbo Petoroje hin dâep, “Humo, gâ kala busi kêlegen kat gekbiâ tatbiat me bugâ mem mombiat âmâ nâ gâ bo hepun gekbian. Nâkâ hainâk akbian.” dâmbo ³⁴ hin dâm magajep, “Petoro maktere nângâ. Gokorok bo indemboân gâje nângâ yâkgât bo nângajman dâm munej akmenâ sop âlâwu akbiap.” dâep.

³⁵ Hain dâm benje luâklupje hinâk makyengiep, “Emelâk puli bo ito bo kei pekeje bo, hain hungun yengire arim umburuk akmâ malî me bo?” dâmbo hin dâyi, “Nen umburuk bo malion.” dâmbiâ ³⁶⁻³⁷ hin makyengiep, “Nângât den kulemgoyi are hârogâk bunje akbiapgât sopje tâlâguâp. Akto Anutuje nângât den siâ dâmbo kulemgoyi are hin, “Bâleje meme yâk yengât kâmolân katbai.” den are nângâlân bunje akberâp aregât ito me iripân me wan me wan tatyengiâp are mem ariwerâi. Dâ yengâlân gâtje bikjande puli me wan me wan bo tat yengiâp yene âmâ yengandeân hâk pekeje mem yâk yengimbiâ puli yengimbiâ puli are mem arim bugâ puligowai.” dâep. ³⁸ Hain dâmbo hin dâm maganji, “Humo ire ek. Nengâlân tâwât lâuwâ tatâp.” dâmbiâ hin dâep, “Bâin. Hain talâk.” dâep.

Oliwa gimbâjân âgâm Anutu ulilajep

³⁹ Hain dâm Yesuje hândâk ârândâjâk kipia are hepumâ Oliwa gimbâjân âgâm manminep hainâk kipia hepumâ Oliwa gimbâjân âgâwerâm hoj bawalupje kewugu yekto âgâyi. ⁴⁰ Âgâm malewân arim hin dâm makyengiep, “Bâlejande mem katyekbopgât in tatmâ Anutu ulilajjet.” ⁴¹ Hain dâm kat yekmâ getek bam ge tatmâ hin dâm ulilajep, ⁴² “Apo, gâ nângâmenâ ârândâj akto makmenâ âmâ hâk hilâlâm irekje gam ewanginegâk gârâmâ nângât den bo. Gângât den kârikje agâk.” dâm ulilajep. ⁴³ Hain dâmbo anjelo siâje himbimânbâ gem memeje agarjep. ⁴⁴ Hain akto biwiuje umatje akto nângâm kârikje akmâ lâuwâne hainâk dâm ulilajep. Ulilando âmâ ogowak biririk dâm gem gilâm tiriñ târâj gemap dop hainâk akmâ tiriñ târâj dâm hânân giep. ⁴⁵ Hain akto ulilajmâ metem Aposololupje bam yegep. Akto okot yene nângâm wâtyeje hutuk âgâmbo asij yeyi. ⁴⁶ Asij yembiâ yekmâ hin dâep, “Gain akmâ asij yendâi? Agatmâ kinjet. Hâwâtyekto bâleje akbâigât Anutu ulilajjet.” dâep.

Yesu meyi.

⁴⁷ Hain dâm kindo ainâk dondâ togoyi. Togombiâ âmâ Aposolo siâ kotje Yudasi yâkje sumbe kat kat luâk are yengât humomolupyeyeje akto areyengât tembe loko akto Yuda yengât kaunsoli are olop halop hogoajmâ den hikoyi are watmâ gasa makyengim kewugu yekmâ togo katyekto kinbiâ ba Yesu lokom manjanlep. ⁴⁸ Manjando Yesuje hin dâep, “Yudasi, luâk akmâ gewiap dâmai are âmâ nâ menekjetgât wangât manjan nektât?” hain dâep. ⁴⁹ Hain dâmbo Aposololupjande siâ siâ akyengiwi aregât nângâm hin dâyi, “O humo nângâmenâ tâwâtje kârâ yekne.” dâyi. ⁵⁰ Dâmbiâ are hutyenjân gâtje siâje tâwât mem sumbe kat kat luâk humoyerje siâ yâkgât hoj bawa siâgât ondopje bikje tâwâtje kârâm hâriepl. ⁵¹ Kârâm hârembo Yesuje ekmâ hin dâep, “Hepunjet.” dâm luâk aregât ondopje are mendo âlepje agep. ⁵² Hain akmâ sumbe kat kat humomolupyeyeje akto yâk yengât tembe lokolupyeyeje hin dâm makyengiep, “Yene âmâ nângât nângâmbiâ bugâ koko luâk akman aregât bugâyeje loko akmâ menekberâm togoâi mon? ⁵³ Nâ sop ârândâj sumbe kat kat emetjân ye olop manmâ gayion sop ain

wangât bo menegi? Dâ uŋak ire âmâ Hândâk Amboje arekje memeje akyenjîp aregât togoâi.” hain dâep.

Petoro hamewakmâ, “Nâ Yesugât kâmolân gâtje bo.” dâep.

⁵⁴ Hain dâmbo mem arim sumbe kat kat luâk yengât humoyeje aregât emelangen mem ariyi. Mem arimbiâ Aposolo awam akmâ arim meteyi. Akto Petoroje purik katmâ yonjâk yonjâk hamienjângen wavyekmâ togoep. ⁵⁵ Akto emelan mem âgâmbiâ tembe loko bikne âmâ sombeimân kâláp om nângâm tatbiâ Petoro âkâ hainâk kâláp nângâwerâm yâk yengât hut yengân ge talep. ⁵⁶ Hain tatbiâ hoj bawa âmbâle siâje ekmâ nângâm hin dâep, “O luâk ire âmâ Yesugât kâmolân gâtje.” dâmbo ⁵⁷ muney akmâ hin dâep, “Nâ luâk are bo nângân. Akto bo ekman.” dâep. ⁵⁸ Hain dâmbo sop kâlewâk bo aktoâk luâk siâje ekmâ hainâk dâep, “Âo gâ yâk yengâlan gâtje.” dâmbo hin dâep, “Nâ yâk yengât kâmolân gâtje bo.” dâep. ⁵⁹ Hain dâm getek sop kâlewâk hin tato luâk siâje ekmâ wârakmâ hin dâep, “Bundâk gâ yâk olop manmai. Akto gâ Galilaia denân makmenâ nângân.” dâep. ⁶⁰ Hain dâmbo hin dâep, “Nâ gângât den are pâpkoân.” dâmbo ainâk gokorok indiep. ⁶¹ Indembo âmâ Yesu Humoje purik dâm Petoro tânjâk egep. Ekto âmâ Humoje den hin dâm maganep are nângâep, “Gokorok bo indemboâk gâje nângât keine tigimenâ sop âlâwu akbiap.” dâep. ⁶² Den are nângâm biwiye umatje akto arim indiep.

Yesu mem keije hârok mângiyi.

⁶³ Akto Yesu damungom kili arekje dewunjân gem den magajmâ sângumje dewunje hikom tigim ondopje hogoyi. ⁶⁴ Ondopje hogom hin dâyi, “Ondopje hogoâp aregât kotje kon.” dâyi. ⁶⁵ Hain dâm den are magajmâ den bâleje magajmâ kili.

⁶⁶ Hain akmâ kinbiâ emet haujdo sumbe kat kat luâk akto Mosegât den kârikje makmâ kepigi, akto Israe yengât damunlupyene dondâ mendugu akmâ Yesu kâmot yengân mem âgâ katmâ hin dâm magaji, ⁶⁷ “Gâje Anutuje hujgunnindo geân maktât aregât âmâ keige makmâ miawak.” dâmbiâ hin dâep, “Den ire hâkaj akberâigât nângân aregât hepunbe. ⁶⁸ Akto den siâ aiyengure bo maknijberâi. ⁶⁹ Gârâmâ sop iregât luâk akmâ geân nâ Anutu kârikje amboje yâkgât bâtle bungen tatere nekbai.” dâep. ⁷⁰ Hain dâmbo hârokje nângâm hin dâm magaji, “Gâje hin dâmat, “Nâ Anutugât nanje mandân.” dâmat are bunje me bo?” dâmbiâ, “Âo, ya maktâi are.” dâmbo hin dâyi, ⁷¹ “Siâje siârâm siârâm akbiâ âmâ den âi humo membâen. Emelâk maktâp areâk bugâ neâk.” dâyi.

23

Yesu mem Pilato akto Herote yetgâlân arim denje dâm hâreyi.

¹ Akto Yesu meyi arekje hârogâk agatmâ Yesu mem Pilatogâlân ariyi. ² Yâkgâlân arim kinmâ hin dâm yâkgât den dâm hiangyi, “Luâk iregât keije hin. Luâk hârok yengât biwiyenjâ nângâ nângâ bâleje lugumap are hin. Roma luâk kotdâgât puli bo katjet dâm aregât makmâ nâ Anutuje hujgunniindo geângât damunyeje akman dâmap.” dâyi.

³ Hain dâmbiâ Pilatoje aikom hin dâep, “Gâ Yuda yengât luâk humo me?” dâmbo hin dâep, “Gâje maktât are bunje.” dâep. ⁴ Hain dâmbo Pilatoje sumbe kat kat luâk are yengât humomolupyene akto luâk dondâ ain kili are hin dâm makyenjieg, “Luâk iregât dosa siâ bo tatâp nângân.” dâep. ⁵ Hain dâmbo kârikjeâk konmâ hin dâyi, “Bunje luâk mem hanâk hanâk ketugu yekmâ biwiyenjâ gem denne hâanje hâanje ariâk dâm aregât makmap. Akto Galilaia hânâan bam keije makmâ ainba Yudaia hânâan togom hainâk akmap.” dâyi. ⁶ Hain dâmbiâ Pilatoje hin aiyenguep, “Luâk ire Galilaia hânâan gâtje me?” dâmbo ⁷ hin dâyi, “Âo ain gâtje.” dâmbiâ Pilatoje hin nângâep, “Galilaia hân are Heroteje damunje akmap ain gâtje.” are nângâm yâkgâlân mem arinjet dâm hujgun yengiep. Akto sop ain Heroteje Galilaia hân hepunmâ Yerusalem kipian malep aregât hujgun yengimbo Herotegâlân mem ariyi.

⁸ Yâkgâlân mem arimbiâ Heroteje Yesugât den pat are nângâm ekbeâk nângâm malepgât Yesu ekmâ âmâ biwiye heroje agep. Hain akmâ kulem siâ ketugumbo ekberâm aregât ukenje nângâm malep. ⁹ Akto Heroteje den keije keije aregât aikombo hâuje

bo maganjep. ¹⁰ Hain akto sumbe kat kat luâk akto Mosegât den kârikje makmâ kepigi arekje hâkje tunmâ den umatje siâ siâ magi. ¹¹ Hain akbiâ Herote akto tembe lokolupje yâkje Yesu dewunyân gem betorok panaji. Betorok panajmâ den hembalik mânjigi. Hain akmâ Heroterje dâmbo hâk pekeje kulemje âlepje dondâ siâ mem lugu aŋbiâ gembo Pilatogâlân mem purik katmâ ariy. ¹² Dâ ulikjân Pilato akto Herote gasanje gasarje maliat. Akto mem arimbiâñ amâ ainâk gala agiat.

¹³ Akto Pilatoje sumbe kat kat luâk akto Israe yengât damunlupyene akto luâk âmbâle yânje are yengondo togom menduguyi. ¹⁴ Mendugumbiâ hin dâep, “Yenje luâk ire nângâlân mem togom yâkgât hin dâm maknijdâi, “Luâk irekje luâk mem kotje hanâk hanâk ketuguyekmâ biwiyejân gemap.” dâi aregât nânje yengât dewunyênâk keiye mem miawaktere dosanje bo aktâp. ¹⁵ Emelâk Heroterje makmâ hâreajâk dâm huŋgun yengire bo akto nângâlân lâuwârje mem togoâi. Nângâi. Luâk ire mombiapgât dosanje siâ bo ektân aregât hin aktore ârândâj akberâp. ¹⁶ Tembe lokolupne makyengire tâkneak orem hâk hilâlâm waŋmâ huŋgun aŋbiâ yân gem ariâk.” dâep. ¹⁷ Hain dâm kinmâ sop ain Pasowa hombaj ârândâj nângâ yengim kala busi kâlegem kat yekbiâ tatmini are yengâlân gâtje konok wato ariminep. ¹⁸ Hain akminep aregât luâk âmbâle arekje moâkgât konmâ kârikje akmâ hin maganji, “Are amâ moâk. Dâ yâkgât dumyân Baraba are watmenâ geâk.” dâyi. ¹⁹ Akto Barabagât keiye hin. Yâkje luâk dondâ mem mendugu yekmâ hin dâm makyengiep, “Kiap tembe loko hârok yengum wat yektenje arinjet.” dâm bugâ mem luâk siâ kondo mondo aregât kala busi kâlegem katbiâ talep. Keiye hain. ²⁰ Akto Pilatoje lâuwârje hin dâep, “Nâmâ Yesu watere gewerâpgât nângân.” dâep. ²¹ Hain dâmbo den kârikje konmâ maganji, “Yesu lâwinâñ kombiâ moâk. Lâwinâñ kombiâ moâk.” dâyi. ²² Hain dâmbiâ Pilatoje den koyengim âlâwurje hin makyengiep, “Bâleje bo agepgât nângâre dosanje bo tatâp aregât maktere bugâye yânâk kom mem hulaŋbiâ yân arim manbiâp.” dâep. ²³ Hain dâmbo kautyeje orem kârikje akmâ den dâyi hainâk dâyi, “Lâwinâñ kombiâ moâk” dâmbiâ arim denyejande gewe âgâwe akmâ yendo amâ Pilatogât den are mem ge kali. ²⁴ Mem ge katbiâ Pilatoje den dâyi aregât bunje miawagâkgât dâm aregât makmâ hâre yengiep. ²⁵ Hain akmâ denyeje lokom Baraba luâk koko akto den koko luâk are hulaŋmâ yâkgât dumyân Yesu moâk dâm makmâ hâreajep.

Yesu lâwinâñ kombiâ moep.

²⁶ Hain dâmbo arim luâk siâ dâwâñ gembo egi kotje Simoj, Kirene kipian gâtje yâk aiângënba togombo lâwin ire loko dâm maganji. Magajmâ Yesugât lâwin are kambejân katbiâ lokom hamijân arimbo luâk kâmot humo hamiyenâr ariy. ²⁷ Arimbiâ hutyejân âmbâle biknjande okot dondâ nângâ aŋmâ indem ariy. ²⁸ Akto Yesu je purik katmâ yekmâ hin dâep, “Yerusalem âmbâle nângât bo indejet. Yenjaet akto nananjuplyene yengât indejet. Maktere nângâjet. ²⁹ Hâmbâi yenje hin dâwai, “Bâe, âmbâle gupin, âmbâle sigan yânâk nanaj bo meyigât nângâenne âlepje aktâp.” ³⁰ Hain dâm ain gimbâje iregât hin dâwai, “Hogoakmâ gem tigi nenegâk.” dâwai. Akto hemem keiñân kinmâ, “Gem nenguâk.” dâwai. ³¹ Aregât hin dâre nângâjet. Lâwin golâ ombiâ amâ bo omap. Dâ lâwin momone amâ ombiâ dondâ omap. Aregât gain gain akbai.” dâm makyengiep.

³² Akto bâleje meme luâk lâuwâ biken biken yâk olowâk yenguwerâm meyelekmâ ariy. ³³ Arim hân siâ kotje kaut hagit ain arim lâwinâñ koyi. Kom amâ bâleje meme luâk lâuwâ are biken biken kat yelekmâ yetkuyi. ³⁴ Olowâk yengumbiâ Yesu je hin dâm Anutu maganjep, “Apo yu aknijdâi ire amâ keine bo nângâm kinmâ aknijdâi aregât dosayeje hepun yengiwen.” dâep. Hain dâmbo tembe loko arekje Yesugât hâk pekeje memberâm aregât kulem esenje bâlen malej oyanjmâ puli memai dop hain akmâ aŋjyi. ³⁵ Akto luâk âmbâle kâmot humo kinmâ tâŋâk ekbiâ Israe yengât damunlupyene arekje dewunyân gem den hin dâm maganji, “Emelâk luâk dondâ tân yengumbo âlepje agi. Akto ikiñaet hin dâmap, “Nâ Anutugât nanjande ewenande huŋguniido gem damunyene akmâ mandân.” dâmap aregât lâwinâñba sopanmâ geâk.” dâyi. ³⁶ Hain dâmbiâ tembe

loko yâkje hainâk dewunjân gem waiŋ tu ḡasukje bâleŋe are mem waŋmâ hin dâyi,
³⁷ “Gâ Yuda yeŋgât luâk humo mandât akto âmâ pekmâ sopanmâ ge.” dâyi. ³⁸ Hain dâm Yesugât lâwin ulikjân hin dâm kulemgom kali, “Ire Yuda yeŋgât luâk kembu.”

³⁹ Akto bâleŋe meme siâ Yesugât enemje biken lâwinâk kombiâ kilep arekje hainâk Yesu dewunjân gem hin dâep, “Bundâk, gâ Anutuje hungun giŋdo damun nenne akberâm gien akto âmâ tân netkumenâ nen hârok sopanmâ gene.” dâep. ⁴⁰ Hain dâmbo galaje siâ Yesugât enemje biken kombiâ kilep arekje hin dâm galaje are maganjep, “Gâ bugâgât pat aktât arekje gain gain akmâ Anutugât hamep bo akmâ hain dât? Amâ bo agakje aktât. ⁴¹ Net âmâ dosanetje tat netkiâp aregât wan me wan aknetkimbiâ âmâ ârândâj aktâp. Dâ luâk ire âmâ dosanje bo ina hanâk agaŋdâi.” dâep. ⁴² Hain dâm maganjmâ benje Yesu hin maganjep, “Yesu, lâuwâŋe damun nenne akberâm miawakmâ gewiat sop ain nâŋgât nâŋgâ niŋben.” dâep. ⁴³ Hain dâmbo Yesuŋe hin maganjep, “Bunje makgiŋdere nâŋgâ. Hinje emet boák dâgâmbo mom Anutuje tatmawâ arim tatberet.” dâep.

Yesu moep.

⁴⁴ Hain dâmbo hilâm tânâmje akto ain dewutâ are heambukto hândâk agep. Hândâk akmâ yendo enjaiŋe agep. ⁴⁵ Akto hândâk agep ain sumbe kat kat emetjaet dawalaune aregât sâŋgum kâlep humo tigiŋi arekje tânâmâŋjânba hioŋakmâ bikje bikje agep. ⁴⁶ Hain akto Yesuŋe hin dâep, “Apo, otnene gâŋgâlân purik kalâkgât nâŋgân.” hain bâin dâm manmanje palep. ⁴⁷ Panakto tembe loko yeŋgât humoŋe ekmâ nâŋgâm âmâ Anutu manganmâ hin dâep, “Bundâk, luâk iregât dosanje bo.” dâep. ⁴⁸ Hain dâmbo luâk kâmot humo are ekberâm togo kili arekje kulem miawagep are ekmâ biwiyeŋe bâlimbo nâŋgâm bâlim ariyi. ⁴⁹ Akto Yesugât nâŋgâm âmbâle bikjande Galilaia hân hepunmâ Yesu watmâ togoyi yâk olowâk kâlewâŋen kinmâ kulem miawagep are ekmâ nâŋgâyi.

⁵⁰ Akto luâk siâ malep kotje Yosepe, are Arimataia kipia Yudaia hânâŋ talep ain gâtje. Akto yâk Yuda yeŋgât kaunsoli mali yâk yeŋgâlân gâtje. Akto luâk are âmâ âlepje gala konok malep. ⁵¹ Hain gârâmâ galalupjande Yesugât den makmâ hâreaŋmâ kombiâ moâk dâmbiâ âmâ biwiŋande nâŋgâmbo ârândâj bo agep. Hain akmâ Anutuje damun nenne akbiap aregât ukenje nâŋgâm lâmgom malep. ⁵² Luâk arekje Pilatogâlân arim Yesugât hâkje mem arim hangowerâm aregât maganjep. ⁵³ Magaŋdo âlepje dâmbo arim lâwinâŋjânba mem gem sâŋgum kau kau siâŋe katipkom lokom arim kât dâpje siâ sumgât dâm kepiŋmâ hepunbiâ yâŋ kilep ain kalep. ⁵⁴ Ain âmâ hole amâ âi meme sopje bo dâm aregât Yesugât hâkje ain kalep. ⁵⁵ Akto emet dâgâmbo âmâ âmbâle bikje Galilaia hân hepunmâ Yesu watmâ togoyi arekje Yosepe olop arim Yesu sumâŋ kalep are egi. ⁵⁶ Ekmâ tu higenje âlepje are puligowerâm aregât kipiāŋen purik katmâ ariyi. Akto Moseje den kârikje siâ kulemgooep are hin, “Sarere akto ain âi bo ketugum yâŋ tatmâ nâŋgâwi.” den are lokom kipian yâŋ tatmâ nâŋgâyi.

24

Yesu momojâŋjânba agalep.

¹ Akto sonda hândâk pipirje tatoák âmbâle arekje tu higenje pindindiŋ dâm yendo are mem sumâŋgen ariyi. ² Arim ekbiâ kât humo siâŋe lâm dâpje tigiŋi are hindakmâ siâŋgen arimbo lauŋe miawâk kilep. ³ Hain akmâ kindo gem Yesugât undâgâli. ⁴ Undâgâtbiâ bo akto kinbiâ ainâk aŋelo lâuwâ hâk pekeyetje kau kau dondâ arekje miawakmâ kiliat. ⁵ Kinbela yelekmâ hamep akmâ kâŋgom kinbiâ hin dâm makyenjigiyat, “Ye wangât golâ mandâp aregât undâgâtmâ sumâŋ togo kindâi? ⁶ Yâk iren bo yendâp. Emelâk agatmâ ariâp. Akto ulikjân Galilaia hânâŋ manmâ den makyenjigiep are nelâm yeŋgiep mon? Emelâk hin dâm makyenjigiep, ⁷ “Luâk akmâ geân nâ menekmâ makbiâ luâk bâleŋjande nugumbiâ mombian. Mondere hilâm âlâwu bo akto sumâŋba agatbian.” ⁸ hain dâm makyenjiginep.” dâyat. Hain dâm makyenjibela biwiyeŋe pâroj dâmbo den are nâŋgâm heŋgemgoyi. ⁹ Nâŋgâm heŋgemgom sum are hepunmâ purik katmâ

arim Aposololupne bât bip bip hârok keiân konok are akto olowâk mali yâk den pat are makyenjiyi. ¹⁰ Akto âmbâle are koteje âmâ hin. Maria Madala kipian gâtje akto siâ Yohana, akto siâ Maria Yakobogât memeje. ¹¹ Yâkje âmâ lâulupyeye bikje olop arim Aposolo den pat are makyenjiyi. Makyengimbiâ nângâmbiâ bunje bo agep. ¹² Hain akmâ Petoroje agatmâ sumângen pârigim arim sângum lâuwâ arekje konok talep are ekmâ nângâ nângâje gulip akto emetjân purik kalep.

Yesu je galalogâtje olop ariep.

¹³ Akto hilâm ainâk Yesugât kâmot are yejgâlân gâtje lâuwâ siâje Emausi kipia Yerusalem kipia okotjângen talep ain ariwerâm ariyat. ¹⁴ Arim dâwân wan me wan miawagep aregât magangi goangi akmâ ariyat. ¹⁵ Arim magangim ai agum bao guto manbela dâwân Yesu je penâyetkimbo olowâk ariyi. ¹⁶ Arimbiâ Anutuje nângâ nângâyetje mem gisapkombo yâk bo ekmâ nângâyetje. ¹⁷ Hain akbela aiyetkum hin dâep, “Gain gain? Ninjaet magangi goangi aktat?” dâmbo hâme yetje bâlimbo kiliat. ¹⁸ Hain akmâ kinmâ luâk siâ kotje Keleopa arekje aikom hin dâep, “Yerusalem kipianganba Sarereân togoyi arekje den pat ire makbiâ luâk âmbâle hârokje nângâm mandâi. Dâ gâmâ gain gain akmâ bo nângâm mandât?” dâep. ¹⁹ Hain dâmbela aiyetkum hin dâep, “Wan denje?” dâmbo dâyiat, “Yesu Nasarete kipian gâtjande hin agep aregât den pat. Yâkje âmâ Anutugât hoj bawa humo malep. Manmâ Anutugât dewunjân akto luâk âmbâle yejgât dewunyenjân den âlepje magep akto âi kârikje ketugum malep. ²⁰ Hain akmâ mando sumbe kat kat luâk humomolupyeye akto humomolupnenjande moâk dâm makmâ hâreajmâ kiapgâlân katbiâ makto lâwinân kombiâ moep aregât den pat magangi goangi akmâ mandet. ²¹ Akto nengât gasalupnenje yejgum watyekto ariwai hain nângâyion ina kombiâ mondo mandenje emelâk hilâm âlâwu bo aktâp. ²² Akto unjak nengâlân gâtje âmbâle bikjande den siâ maknetkimbiâ nângâm han lâuwâ aktet. Amâ hândâktâk âmbâle arekje Yesu hâkje ekberâm sumângen arim ²³ undâgâtbiâ bo akto purik katmâ togom hin dâi, “Anjelo lâuwâ siâje miawak nengim Yesu momorjânba agatâp.” dâm maknengiâi. Hain maknengimbiâ nângâenje dâtje aktâp. ²⁴ Aregât nengâlân gâtjande den maktâi hainâk arim mem miawaktâi. Akto ikiye âmâ bo ektâi.” dâyiat. ²⁵ Hain dâm magajbela hin dâep, “Han biwiyetje pâlâmje akto nângâ nângâyetje umatje. Emelâk Anutuje den dâmbo kulemgoyi are nângâm ewum hâumgombela ârândâj bo aktâp. Haingât hin maktere nângâet. ²⁶ Bundâk Anutuje hungun ando giep are hâk hilâlâm kakjân manmâ mom agatmâ himbimângâwiap.” dâep. ²⁷ Hain dâm ulik gulik Mose akto propete bikjande Anutuje hungun ando gewiap aregât den kulemgoyi aregât keiye makyetkim ikiject pat makmâ miawakmâ metiep.

²⁸ Hain akto arimbiâ Emausi kipia are tâlâguep. Tâlâgumbo hepun yelekmâ ariwerâm agep. ²⁹ Hain akto âmâ hin dâyiat, “Emet dâgâwerâm aktâp aregât olowâk tatne.” dâmbela emelan olowâk âgâyi. ³⁰ Âgâm sot nemberâm akmâ ge tatmâ sot ogone siâ mem munditmâ Anutu mepaije mem sot yetkiep. ³¹ Yetkimbo ainâk biwiyetje pâroj âgâmbo ekmâ nângâyetje. Ekmâ nângâmbela benje ainâk heambugep. ³² Heambukto makmâ magangi goangi akmâ hin dâyiat, “Âo, dâwân togoetje Anutuje makto kulemgoyi aregât keiye siâ siâ dâm maknetkimbo biwinetje agatâp.” dâyiat. ³³ Hain dâm dowâk agatmâ kipia are hepunmâ Yerusalem kipian ariyat. Arimbela hoj bawa bât biken konok are akto luâk âmbâle bikje olop mali arekje yelekmâ hin dâm makyetkiyi, ³⁴ “Humo are bunje agatmâ Simoj miawaganjep.” dâmbiâ ³⁵ Humoje dâwân penâyetkim sot ogone siâ mem munditmâ yetkimbo âmâ ekmâ nângâyetje aregât den pat are makyenjiyat.

Aposololupjande Yesu egi.

³⁶ Den hain makyengimbela tatbiâ Yesu ikiject hutyenjân miawakmâ kilep. ³⁷ Miawakmâ kindo ekmâ sâñ sâñ mem hamep akmâ hin dâyi, “Otne siâ togoâp.” dâyi. ³⁸ Hain dâmbiâ hin makyengiep, “Wangât biwiyetje agatmâ hogoâp? Nâ nunak togoâñ. ³⁹ Keine bâtne ire ekjet. Howai nekmâ nângâm hengemgojet. Nâ otne bo.” dâep. ⁴⁰ Den hain makyengim bâtje keiye koyi are hekat yejgimbo ⁴¹ benje biwiyetje

heroje nângâm han lâuwâ agi. Hain akmâ, “Ire bo agakje” dâyi. Hain dâmbiâ aregât hin dâep, “Sot siâ tatâp me bo?” dâmbo ⁴² ijan siâ oyi are waŋi. ⁴³ Warbiâ nendo egi. ⁴⁴ Nêm metem hin makyenjieg, “Emelâk ye olowâk manmâ âmâ den makyenjîan Mose akto propete luâk bikje akto Dawidi yâkje nângât nângâm den kulemgoyi are hârogâk bunje akberâm aktâp.” dâm makyenjieg. ⁴⁵ Hain dâm makyenjim Anutugât den ulikjân kulemgoyi aregât nângâjet dâm nângâ nângâyeje mem hulanjo den are nângâm heŋgemgoyi. ⁴⁶ Akto hin dâm makyenjieg, “Propeteje nângât hin kulemgoyi, “Anutuje hunjunaŋdo gewiap are hâk hilâlâm nângâm mondo hilâm âlâwu bo akto ain momojânba agatbiap.” ⁴⁷ Akto aregât den pat âlepje arekje sambelem hân hârok arimbo âmâ agak meme bâleje yâkgâlânâk panbiâ arim kindo bâleyeje makmâ miawakbiâ dosayeje hepun yengwiap. Akto maktere nângâjet. Ulikjân nângât den pat arekje Yerusalem kipia ainba ⁴⁸ arim hânjie hânjie ariwiap. Akto âi mendere miawakto egi are makyenjawi. ⁴⁹ Akto Ewenande ikiŋ Heakje âlepje are yengât hunjung arbiap aregât pat kat yengiep are hunjung andere gewiap. Aregât kipia ire bo hepunmâ yân lâmgom manbiâ indâgen miawakmâ gem memeje akyenjimbo wâtjân kinbai.” dâep. ⁵⁰ Hain dâm oloj yekmâ Betania kipia ewumâk arim âmâ bâtje panmâ mem kârikje ketugu yegep. ⁵¹ Mem kârikje ketugu yekmâ hepunyekmâ himbimân âgâep. ⁵² Âgâmbo biwiyeje heroje humo akto nângâm purik katmâ Yerusalem kipian ariyi. ⁵³ Purik katmâ arim sumbe emetjân âgâm Anutugât kotje mem agali.

Yohane ketuguep

Yesu amâ Anutugât den.

¹ Anutugât den âmâ hân himbim bo yiewân Anutu olop manmâ gaep. Akto Anutugât den âmâ Anutu dâp hainare manmâ gaep. ²⁻³ Akto Anutugât den arekje hân himbim kârikje mânjieg. Akto siâ siâ miawagep are âmâ denje olowâk miawagep. Dâ den arekje wan me wan bo mânjieg dâine hân himbim bo miawakbop. Akto luâk nen bo miawakbâen. ⁴ Akto yâk âmâ manman ambojaet akmâ kârikje manmâ gaep, aregât yâkje luâk âmbâle manman are kârikje yeñgimbo âmâ manmâ gambiân gam gam nen yu manden. ⁵ Akto den arekje pagalem hândâgân kinmâ hândâk kondo pagaleje miawagep. Dâ hândâkje arekje pagaleje mem bokberâmbo pagaleje arekje kârikje akto hândâkje bo agep.

Luâkje Yesu gala bo agaji.

⁶ Akto Anutuje hungun ando gewiapgât pagalejaet keiye nângâjetgât luâk siâ kotje Yohane, tu puli keiye kalep, yâkje miawakmâ Anutugât den makyenjieg. ⁷ Akto Anutu pagaleje amboje luâk hârokje nângajmâ heñgemgojetgât Yohane yâkje âi keiye katmâ makyenjieg. ⁸ Yohane ikiye amâ Pagaleje Amboje bo. Yâkje âmâ Pagaleje Ambojaet pat magep.

⁹ Pagaleje Amboje yâkje hânjie hânjie pagaleje yeñgiwerâm hânâan miawakmâ malep. ¹⁰ Akto yâkje hân mem miawagep. Dâ hânâan miawakmâ mando luâk âmbâle hânâan manmai arekje hanyeñande bo nângaji. ¹¹ Akto yâkje ikiye kepiañân togombo kâmotlupnjande gala bo agaji. ¹² Dâ luâk âmbâle bikje nângajmâ han biwiyeje yâkgâlan kali amâ yâkje Anutugât nan baratlupje akjetgât memeje akyenjimbo hain manmâ gayi. ¹³ Akto ire amâ Anutugât kârikjaet nen âlepje agion. Dâ memelupnenjande menenegiân ainâk amâ nen âmâ Anutugât nan baratlupje miawakbaengât kârikje bo miawaknengimap. Are gam gam kaulem âgâenje hainâk bo miawaknengimap. Akto uken nenjaet akmâ agak meme âlepje mem âi humo mendenje hainâk bo miawaknengimap. Akto luâkgât kârikje bo. Bo dondâ. Amâ emelâk Anutuje ikiye hanjaet akmâ potat nenecko yâkgât nan baratlupje akmâ manden.

¹⁴ Akto areâk bo. Den arekje gem luâk akmâ kinmâ hutnenjân miawagep. Miawakmâ mando ekmâ nângâm heñgemgoyion. Akto yâkje bâleje agion aregât bo oyañmâ luâk lumbe akmâ damun nenne akmâ okot âlep aknengiep. Akto den bunje kato nângâyion. Akto keiye ekmâ hin nângâyion, “Kulem ire amâ Anutujeâk mânjimap aregât yâk amâ Anutugât nanje konok.” hain nângâyion. ¹⁵ Akto Yohane hainâk yâkgât keiye makmâ miawakmâ hin dâep, “Haminâan togowiap arekje amâ nâ boâk miawagân ainbak manmâ gaep aregât ewanginekmap.” dâep. ¹⁶ Yohanerje yâkgât dâep yâkje lumbe akmâ aregât tân nengum damun nenne akmâ. Hain akmâ gam gam bo hepun neneckmap. ¹⁷ Akto ulikjân Moseje den kârikje kulemgombo miawagep. Dâ Yesu Kristoje âmâ kârikje nengim damun nenne akmâ okot âlep aknengim tân nengimap. Akto Anutugât keiye bunje maknengimbo mem nângâm manden. ¹⁸ Akto Anutu amâ luâk hârokje bo egion. Anutu konok Eweñaet okotjân tatmapje konok Eweñaet keiye nângâm makmâ hekat nengiep.

Yohanerje Yesugât keiye makyenjieg.

¹⁹ Akto ire amâ Yohane tu puli keiye kalep yâkgât den pat. Yerusalem ambolupnjande sumbe kat kat luâk akto sumbe emetgât hoj bawa hungun yeñgimbiâ Yohane Yodaj biken Betania kepian kinmâ tuân katyegep ain arim hin aikoyi, “Nijande makgijdo âi ire mendât?” dâm aikoyi. ²⁰ Aikombiâ ikiye keiye bo heambukmâ makmâ miawakmâ hin makyenjieg, “Anutuje hungun ando giеп are nâ bo.” dâep. ²¹ Hain dâmbo hin aikoyi, “Agonak. Gâ Elia me?” dâmbiâ hin makyenjieg, “Nâ Elia bo.” dâmbo hin maganji,

"Hain aregât Anutuje propete siâ hungun aŋdo gewiap aregât arekje amâ enem nennjân gutmâ maknengiwiap. Gâ yâk me aŋgâ?" dâmbiâ, "Nâ yâk bo." dâep. ²² Hain dâmbo hin dâyi, "Humomolupnenjande hungun nengimbâ togoen. Dâ keige bo maknengimena âmâ arim gain gain dâm makyenjigweren? Aregât gâ gugaet keige niŋe are maknengi." dâyi. ²³ Hain dâm aikombiâ hin dâep, "Propete Yesaiaje ulikjân hin kulemoep, "Luâk siâ hân kamitnjâgen manmâ hin dâwiap, "Humonenje togowiap aregât dâp megatjet dâwiap." hain dâm kulemoep." den are bunje miawakto nâ yu miawaktân." dâep. ²⁴ Parisaiorje hungunyengiyigât hin aikoyi, ²⁵ "Woe, gâmâ Kristo bo, akto Elia bo, akto propete siâ bo. Aregât wangât tuân kat yekmat?" dâyi. ²⁶ Hain dâmbiâ hin dâep, "Nâne amâ luâk tu yânje puliyekman. Dâ haminâni siâ titnan togom mandâp are amâ bo nângâi. ²⁷ Are amâ haminângen togom mandâp yâk humo hainare nâ hin arekjande hoj bawa agajndere bo huraguwiap." dâm makyenjimbo hepunmâ ariyi. ²⁸ Imâ Yodaj tu biken Betania kepian kinmâ tu puli yekmâ kilep ain togom aikoyi.

²⁹ Akto emet hauŋdo Yesuŋe Yohanegâlân togombo Yohaneŋe akjângen ekmâ hin makyenjieg, "Ekjet. Indâre hân luâk âmbâle nengât dosanenje bo agâkgât Anutugât lama togoâp. ³⁰ Akto nâ emelâk hin makyenjîan, haminâni togowiap amâ nâ boâk miawaktere ulikjân manmâ gaep. Aregât nâ ewangi nekmap ulikjân hain makyenjîan. ³¹ Akto Israe luâk âmbâle arekje yâkgât keiŋe nângâjetgât tuân katyekman. Nunak yâk bo ekmâ nângâm gare Anutuje nâ tuân kat yekbiangât hungun niŋep arekje hin maknijep, ³²⁻³³ "Gâ luâk âmbâle tuân katyekmenâ are yengât hutyeŋjân gâtje siâ Heaknande gem kautnjân tatmâ membiap yâkje amâ luâk âmbâle bikje nângât Heakne yengiwiap." dâm maknijep. Hain dâm maknindo lauŋe lokom luâk âmbâle tuân katyektere luâk iregât kautnjân Anutugât Heaknande himbimânbâ gem kembâ hainare akmâ tâliep. Tâlimbo ya miawagep. ³⁴ Nâ are egângât keiŋe hin makmâ gan. Yâk Anutugât nanje dâm makman." dâep. Yohaneŋe Yesu togombo ekmâ hain dâep.

Luâk bikjande Yesu ekmâ watbiâ olop mali.

³⁵ Akto emet hauŋdo Yohane hoj bawalogâtje olop kili. ³⁶ Kinbiâ ainâk Yesuŋe togombo ekmâ Yohaneŋe hin makyetkiep, "Eget, Anutugât lama togoâp." dâep. ³⁷ Hain dâmbo den are nângâm âmâ Yesu waliat. Watbela yâk olop ariyi. ³⁸ Yesuŋe purik katmâ yelekmâ hin makyetkiep, "Yet wangât watnektat?" dâmbo hin magajiat, "Tiksa, yâgâten ariwerât?" dâmbela ³⁹ hin dâm makyetkiep, "Gambela olowâk arine." dâmbo âgâmbela ariyi. Arim emet dewunje ge kulukberâm akto yâk olop tali. ⁴⁰ Akto gala bikje Yohanegât den nângâm tali amâ Anderea Simongât emiŋe. ⁴¹ Yâkje dowâk arim teuŋe Simon mem miawakmâ hin magajep, "Netje Mesaia ektet." dâep. Akto Mesaia kot aregât purikje amâ Anutuje hungun aŋdo giep. ⁴² Hain dâm Yesugâlân kewugum arimbo Yesuŋe Simon ekmâ hin magajep, "Gâ Yohane siâ yâkgât nanje hinje kotge siâ Petoro gogondân." dâep. Kot aregât purikje amâ kât.

⁴³ Akto agatmâŋjân Yesuŋe Galilaia hânâni ariwerâm kinmâ Pilipo miawaganjmâ kinmâ hin magajep, "Gâ gutmenâ nâ olop mande." dâep. ⁴⁴ Pilipo akto Anderea akto teuŋe Petoro akto yâk hârok kepia yeŋe konok kotje Besaida ain manmini. ⁴⁵ Akto Pilipoŋe hepun yekmâ Natanae miawaganjmâ hin magajep, "Moseŋe den kârikje kulemoep akto Propete gai kulemgoyi. Luâk are emelâk miawakto ekten. Yâk amâ Yosepegât nanje dâmaen Nasarete kepian gâtje." dâep. ⁴⁶ Hain dâmbo hin dâep, "Nasarete kepian kembu humo âlepje siâ miawakbiap me?" dâep. Hain dâmbo Pilipoŋe hin magajep, "Maktât are bâin togom ek." dâep. ⁴⁷ Hain dâmbo Natanaeŋe Yesugâlân togombo Yesuŋe yâkgât hin makyenjieg, "Imâ Israe luâk bunje biwîŋjân den hiaŋgi siâ bo tatâp." dâep. ⁴⁸ Hain dâm makto Natanaeŋe aikom hin dâep, "Gâ wâñâŋgen mandere nektâtgât maktât?" dâmbo Yesuŋe hin magajep, "Pilipoŋe bo gogondoân lâwin keiŋjân tatmenâ gektân." ⁴⁹ dâmbo Natanaeŋe hin magajep, "Apo, gâ bundâk Anutugât nanje Israe nengât luâk Humo." dâep. ⁵⁰ Hain dâmbo Yesuŋe hin magajep, "Lâwin keiŋjân tatâtgât makmâ miawak giŋdân are amâ ekmâ nângât imâ keiŋjeâk. Dâ bunjaet keiŋe hâmbâi ekmâ

nângâm manbiat. ⁵¹ Nâ den bunje makyengire nângâjet. Yeje himbim pâroj âgâmbo Anutugât ajetolupnjande nâ luâk akmâ mandân nângât kautnân âgâm gembia yekbai.” dâep.

2

Yesu je makto tuje waij agep.

¹ Akto âi meme lâuwâ bo akto Kana kepian Galilaia hânân luâk siâ âmbenjâi bâtyetje mem menduguwerâm aregât sot om nemberâm agi. ² Akto sot ambojande makto Yesu memeje akto ikiye hoj bawalupje olojyekto ariyi. ³ Akto mendugum waij nembiâ bo akto Yesu memejande magajmâ hin dâep. ⁴ “Waij bo aknengiâp.” dâmbo hin maganjep, “Mej, nâmâ âi keije katmâ membiangât sop irawot miawakbiap. Aregât wangât hain maktât?” dâmbo ⁵ memejande emet ambojaet hoj bawa are hin makyengiep, “Nannande wan me wangât makyengimbo amâ hain akjet.” dâep. Akto emet ain umbâ bât biken konok tali. ⁶ Yuda luâk âmbâle bâtyeje me hâkyeje hokboâk pulim maligât emet ain umbâ ⁶ hainâk tatyenjieg. Umbâ amâ bâlensiâ bo. Humomo tatyenjieg. ⁷ Akto Yesu je emet aregât hoj luâk hin makyengiep, “Ye tu hâgâm kâimbiâ umbâ pigâk.” dâm makyengimbo hâgâm kâimbiâ pigep. ⁸ Hain akbiâ hin makyengiep, “Ye tu bikje hâgâm sot damunje yâkgâlae mem arim waanjet.” dâep. Hain dâmbo hâgâm mem ariyi. ⁹ Akto sot ambojande nem ekmâ pâpkoep. Dâ hoj luâk hâgâm kâimbiâ giep arekje amâ waijgât keije nângâyi. Akto sot amboje arekje âmâ luâkje âmbâle memberâm agep are olojymâ hin maganjep, ¹⁰ “Nen hin akmaen. Ulik gulik waij ukenje yengienje nem tepeyeh pikto haminjân waij pâlâmje yengimaen. Dâp nenje hain yendâp. Dâ gâne âmâ mem purikmâ ukenje are heambukmenâ tato tu yânje bo akto waij âlepje dondâ mem miawaktât.” dâep. ¹¹ Imâ Yesu Kana kepian Galilaia hânân kulem memeje are keije katmâ ikiyaet kulem mem miawagep. Akto hoj bawalupnjande are ekmâ Yesu nânganji.

¹² Akto Yesu Kana kepiantba Kapanau kepiant ariep. Ain emilupje akto hojupje olop ariyi. Akto ain hilâm amon siâ mali.

Yesu je sumbe emetje samut dâep.

¹³ Akto sop ain Yuda luâk âmbâle hârok hombaj kotje Pasowa are tâlâgumbo âmâ Yesu Yerusalem kepiant âgâm ariep. ¹⁴ Akto sumbe kat kat emetje ain sumbegât lama bulimakao akto lâut mem kinmâ aنجими. Akto puli mem angi goangi akmâ tali. ¹⁵ Hain akmâ kinbiâ Yesu je tâk kârikje siâ mem bigeim arekje luâk me lama me bulimakao are hârok orem watyekto ariyi. Akto puli kat katgât are mem agatmâ pando kâwulagep. ¹⁶ Akto lâut kembâ mem kili are hin makyengiep, “Ye Ewenaet emelan kotje hârok siâ siâ akbiâ aنجим nene emetje aktâp. Ye hain bo akbei.” ¹⁷ Yesu je hain akto âmâ Anutugât denjande magepgât hin nângâyi, “O Anutu luâk âmbâle bikjande gângât emelan akbiâ bâlimbo kambiamne kâlâp dondâ aktâp. Akto hilâlâm niijmap.” ¹⁸ Akto Yuda humomolupyenjande Yesu je den magep are nângâm aikom dâyi, “Gâ wan me wan ire memat aregât kulem memeje wan memenâ keige ekne?” dâmbiâ ¹⁹ hin dâep, “Yeje sumbe kat kat emetje ire patakombiâ nâje âlepje hilâm âlâwu kâlegen ketuguwom.” dâep. ²⁰ Hain dâm makyengimbo hin dâyi, “Bâe, humomolupnenjande sumbe emetje ire hombaj 46 kâlegen mem meteyi. Dâ gâne amâ hilâm âlâwu kâlegen metewâtgât maktât amâ nângâenje bâliâp.” dâyi. ²¹ Yesu je amâ ikiye hâkjaet magep. ²² Manmâ siân kombiâ mom golâ akmâ agatbiap aregât magep. Aregât sop ain hoj bawalupnjande den magep aregât nângâyi. Akto areâk bo. Anutuje makto kulemgoyi a hainâkgât hârok nângâmbiâ bunje agep.

²³ Akto Yesu hombaj kotje Pasowa tatalân Yerusalem kepiant manmâ kulem keije keije memeje siâ mendo luâk âmbâle undupje ekmâ kotje makmâ nângâyi. ²⁴ Dâ Yesu ikiyak âmâ luâk biwyereje ekmâ nângâm metiepgât yâk yengât den bo nângâep. ²⁵ Akto luâk hain biwyereje yekmâ nângânlep aregât akmâ âmâ luâk siâgât keije nângâwerâm gât bo makmâ aiyenguep.

Nikodemo yâkgât den.

¹ Akto Parisaio yâk yengâlân gâtje siâ malep kotje Nikodemo yâk Yuda yengât luâk kembuyeje yengât humo malep. ² Luâk arekje Yesugâlân hândâgân togom hin maganep, “Apo, nen gângât keige nângâen. Gâne âi memat are luâk siâne Anutuje bo tângombo âmâ âi hainare bo memap. Aregât gâ Anutuje kârikje gjido âi memâk kindât nângâen.” dâep. ³ Hain dâmbo hin maganep, “Nâ hin makgijndere nângâ. Nanañ gurukje akmai dop hainâk lâuwâne bo miawakbai âmâ Anutuje bo damunyeje akbiap.” dâep. ⁴ Hain dâmbo hin dâep, “Yae, nen emelâk kaulem meteyion aregât gain gain nanañ hinare akmâ lâuwâne miawakbaen? Gain gain akmâ memelupnenjaet tepeyêjân lâuwâne yendenje menenekbai?” dâep. ⁵ Hain dâmbo hin dâm maganep, “Hin makgijndere nângâ. Memelupyerjande meyekbiâ manmanyere miawagep. Dâ Anutugât Heakjande meyekto âmâ irakje akmâ nanje baratje irakje miawakbiâ Anutuje damunyeje akbiap. Dâ benje siâne hain bo nângâwiap âmâ bo miawaganjbiap. ⁶ Aregât hin makbe. Memelupyerjande luâk hâgâk meyekmai. Dâ Anutugât Heakjande memeje akyejgimbo âmâ Anutugât pat akbai. ⁷ Luâk âmbâle irakje miawakjetgât makgijndere nângâmenâ bo hâumgoâk. ⁸ Akto seru amâ hanâk hanâk waitmap. Akto gâ munjeâk amâ nângâmat. Dâ keiye wanânbâ miawakmâ togomap me wanânbâ ari bo akmap amâ bo nângâmat. Dop hainâk Anutugât Heakjande han kalem akmâ luâk âmbâle bikje potat yekmâ kaut yeqâne mendo Anutugât pat akbai. Aregât keiye hainâk bo nângâmat.” dâep. ⁹ Hain dâmbo hin maganep, “Woe, hain maktât are amâ gain gain hain akbiap?” dâep. ¹⁰ Hain dâm aikombo hin dâm maganep, “Gâne amâ Israe luâk âmbâle Anutugât keiye makyengimat. Akto maktân aregât keiye bo nângât aregât âmâ gain gain den makyengiwiat? ¹¹ Aregât hin makgijndere nângâ. Nenne wan me wan nângâm ekmaen areâk makmâ makgijden gârâmâ dengât hâkâj akbai. ¹² Akto nâ hângât wan me wan owâne aregât makgijndere are hanâk bo nângâm hejgemgoât. Aregât wan me wan umatje himbimânbâ miawakmap aregât makgijndere âmâ nângâmenâ umatje humo akto gain gain nângâm hejgemgowerât? ¹³ Anutuje hunjun nindo himbimânbâ hânânbâ gem luâk akmâ manmâ gan nune konok himbimânbâ âgân. ¹⁴ Akto Moseje ulikjân hân yângângen niambi sâmbâ otneje lâwinânbâ hikom mem agalep. Dop hainâk âmâ luâk akmâ mandân nâ lâwinânbâ hikonekmâ mem agat nekbai. ¹⁵ Aregât nijemane nâ nângâ nijmâ biwiyene nângâlân katbiâ manman kârikjân manmâ âgâwai.” dâep. ¹⁶ Anutuje luâk âmbâle hânânbâ manmai okot dondâ nângâ yengimap. Aregât nanje konok are bo gangerâm hanâk luâk âmbâle bikje are nângajbai arekje siâ bo hilip agum âmâ manman kârikje peniajmâ manbai aregât hunjun ando hânânbâ ge manmâ dumyenjân kilep. ¹⁷ Anutuje nanje hunjun aje amâ luâk âmbâle den âiân bo kat yekbiapgât hunjun aje. Amâ luâk âmbâle dosayerje bo akto hejgem yenguâkgât hunjunajdo giep. ¹⁸ Akto yeje yâkgât nângajmâ hanyejande hikom biwiyene yâkgâlân katbiâ amâ sop bâijân den âiân bo katyekmâ den sami bo makyengiwiap. Dâ bikjande Anutugât nanje konok aregât kotje nângâm biwiyenâ bo katmai aregât emelâk den âiân manmâ gambiâ dosayenjaet hâunje miawakbiap aregât pat aktâp. ¹⁹ Akto hâunjaet keiye hin yendâp. Yesuñe Anutugât pagaleje yâkje hânânbâ miawakto luâk âmbâle bikje, “Agak memenenje ekbâi.” dâm hândâk kâlegen nângâmbiâ humo agep aregât heambukmâ pagalejaet hâkâj akmai. ²⁰ Aregât bâleje memapje pagaleje hamiajmap. Akto bikjande agak memenenje ekbâi dâm pagalejân bo kinmai. ²¹ Dâ den bunje lokomapje âmâ Anutuje ikiye âi keiye hutyenjân ketugumap are luâk âmbâle ekjet dâm pagalejân manmap.

Yohaneye Yesugât keiye makmâ miawagep.

²² Yesu akto hoj bawalupje Yerusalem kepia hepunmâ Yudaia hânânbâ arim mali. Ain manbiâ Yesuñe makto luâk âmbâle bikje tuân mem katyegi. ²³⁻²⁴ Akto sop ain amâ Heroteje bo makto âmâ Yohane kala busi kâlegen boâk katbiâ malep. Aregât Yohaneye

hân kotje Ainoj ain ariep. Ainoj amâ Salim ginjân. Akto tu dondâ ain yiepgât ain arim luâk âmbâle yâkgâlân arimbiâ tu puliyegep.

²⁵ Akto Yohane tu puli luâk hoj bawalupnande Yuda luâk siâ Anutugât dewunjân dosayerje bo miawakbiapgât aikoyi. Aikombiâ maganji goanji agi. ²⁶ Hain akmâ aregât Yohane gâlân togom Yesugât magi, “Apo, gâ Yodaj tu biken manmenâ luâk siâ gângâlân togombo keiye makmâ miawak nengien yâkje hinje luâk âmbâle dondâ tu puliyektâp.” dâyi. ²⁷ Hain dâmbiâ hin dâm makyenjieg, “Anutuje bo hekat nengimbo dâine amâ gain gain akmâ nângâwâen? Bo. ²⁸ Akto nâ Anutuje hujgun ando gewiap dâmai are bo. Dâ yâkgât enemjân âmâ emelâk togoân dâre emelâk nângâyi. ²⁹ Aregât den ginje hin makyenjire nângâjet. Âmbâle yâkgât dâtâje arekje âmbâle mendo galanjande galagât den are nângâm heroje humo nângâmap. Dop hainâk Anutuje nanje hujgun ando giep yâkgât pat nângâm heroje humo nângâan. ³⁰ Yâkje miawakmâ humo akmâ âgâwiap. Dâ nâje âmâ yâkgât amukjân manbian.

³¹ Luâk âmbâle hânân manmai arekje hângât pat areâk makmai. Dâ yâk âmâ himbimgât patje aregât hârok ewangi neneckmap. ³² Yâkje siâ siâ ekmâ nângâep aregât den patje makmap. Dâ luâk âmbâle hârokje yâkgât denje bo nângâmai. ³³ Luâk siâ Anutugât nanjaet den nângâmbo dâtje akto hin dâmap, “Anutu bunje amboje.” dâmap. ³⁴ Aregât keiye hin. Anutuje nanje hujgun ando giep arekje amâ Anutugât denâk makmap are Anutuje ikiye Heakje bo gangerâm âmâ hârok warjmap. Dâ getek bo. ³⁵ Akto areâk bo. Anutuje ikiye nanje ekmâ henjemgom okot âlep agajmâ wan me wan hârok wajep. ³⁶ Aregât Anutugât nângâ arjbiâ âgâwiap. Dâ luâk âmbâle bikje Yesugât den bo nângâm manmaiye manman kârikje âlepje bo membai. Akto Anutugât kambiam bâle arekje yâk yengâlân emelâk miawaktâp. Akto miawakmâ âgâwiap.”

4

Yesuqe Samaria âmbâle olop den agiat.

¹ Akto sop ain parisai luâk âmâ hin nângâyi, “Yesuqe luâk âmbâle dondâ mem tuân katyegep. Haingât Yesugât kâmotjande amâ Yohane tu puli luâk yâkgât kâmot ewangijegep.” nângâyi. ² Den are yân magi. Yesu ikiyak âmâ tu bo puliyegep, hoj bawalupje yâk yengât makto yâkje puliyege. Yesuqe Parisaione magi are nângâm âmâ ³ hân kotje Yudaia hepumâ Galilaia hân ain ariwerâm aget. ⁴ Ain ariwerâm akmâ benje Samaria hânân hâtikowerâm kârikje akmâ ariep. ⁵ Arim arim hilâm siân kepije siâ kotje Sika ain togoep. Akto ulikjân dondâ Yuda yengât hakuyere Yakobo arekje nanje Yosepe hân are wajep. ⁶ Akto ain amâ Yakoboje tu lâmje kendâep ain togombiâ Yesu hilâm tânâmâlân hâkje kâlâp akto dâp togoyigât ongâ ando tu lâmje aregât ginjân talep. ⁷⁻⁸ Ain tato luâklupje hepumâ sot puligowerâm kepiangen âgâyi.

Âgâmbiâ Samaria gâtje âmbâle siâ tu hâgâwerâm togoep. Togombo Yesuqe hin maganep, “Tu siâ hâgâm niijmenâ nembe.” dâep. ⁹ Akto Yuda luâk âmbâle arekje Samaria gâtje hâkâj yekmâ hamî yengimai aregât âmbâle arekje hin dâep, “Yae, gâ Yuda luâk arekje wangât nâ Samaria âmbâle tugât makniyjdât?” dâep. ¹⁰ Hain dâmbo hin maganep, “Nâmâ tugât makgiyjdân. Nângât keine bo nângât. Nâmâ Anutu wan me wan yengiwiapgât keiye amâ nâ aregât bo nângâniyjdât. Nângâniyjdât dâine ulit niijmenâ manmangât tu bunje giybom.” dâep. ¹¹ Hain dâmbo âmbâle arekje hin maganep, “Apo, tu lâmje ire amâ kâlep akto gâ tu hâgâ hâgâge bo mendât aregât tu bunje wanânbâ hâgâwerât? ¹² Akto bâginenje Yakobo yâkje lâm ire kendâm ikiye akto nanlupje akto lama bulimakao akto songo baulupje ireâk nem manmini. Akto hakulupnenje tu iren hâgâm nem gambiâ gambiâ lâm ire hainâk kindo hâgâmaen. Aregât gâje Yakobogât dâp gain gain ewangiwât?” dâep. ¹³ Hain dâmbo Yesuqe hin dâep, “Tu iren nembai âmâ tugât lâuwâje nângâwai aregât hokboâk hokboâk nem nem manbai. ¹⁴ Dâ tu yengire are nembiâ âmâ biwyenjân tu dewunje hainare miawakmâ manman kârikje aregât dâp miawakbiap. Aregât tugât lâuwâje bo nângâwai.” dâep. ¹⁵ Hain dâmbo hin dâep, “Apo, hokboâk hokboâk togo hâgâm kinbomgât gâje tu are

nijmenâ tugât lâuwâje bo nângâwian.” dâep. ¹⁶ Hain dâmbo Yesu je hin maganep, “Bâin, arim luâkge olojmenâ togoet.” dâmbo ¹⁷ âmbâle are hin dâep, “Nâ luâkne bo.” dâmbo maganep, “Gâ luâkne bo maktât amâ bundâk maktât. ¹⁸ Gâ luâk momerâk mem hepun yekmâ gaen. Dâ hinje mem mandât amâ gângât luâkge bo aregât gâ den bunje maktât.” dâep. ¹⁹ Hain dâmbo hin maganep, “Yae, apo, gâmâ propete are yengâlân gâtje nângân. ²⁰ Humomolupnenjande borâje iren Anutugât kotje mem agali. Dâ Yuda luâk yeje amâ Yerusalem kepian Anutugât kotje mem agatne dâmai.” dâm maganep. ²¹ Hain dâmbo hin maganep, “Barat, nâ makgiñdere nângâ. Sop siâ tâlâguâp are miawakto yeje Apogât kotje mem agatbai amâ borâje iren bo. Akto Yerusalem kepian hainâk bo akbai. ²² Dâ hinje ye Samaria gâtje âmâ Anutugât kotje pâpkomai. Gârâmâ Yuda nengâlânba hejgemgo hengemgogât dâp miawakbiap dâmaen aregât nen âmâ Anutugât kotje mem agatbaengât dâp nângâm hejgemgomaen. ²³ Hinje Aponje kotje mem agatjetgât dâm egâliaj yekmap yâkje han biwiyenâ den bunjaet makmâ kotne mem agatjet dâwiapgât sop emelâk miawaktâp. ²⁴ Anutu amâ luâk hinare bo. Yâk amâ Heakje hainâk miawakmap. Aregât Heakje hunjunando owâiже ketuguyekto Anutugât den nângâmbiâ humo akto âlepje kotje mem agatbai.” dâep. ²⁵ Hain dâmbo hin maganep, “Hain gârâmâ Anutu je hunjunando gewiap Kristo arekje miawakmâ wan me wan akmaen are âlepje makmâ miawak nengiwiap.” dâep. ²⁶ Hain dâmbo Yesu je hin dâep, “Hain dâm maktât amâ nâ iregâten, yu makgiñdân.” dâep.

²⁷ Akto luâklupje sot hâukom togom Yesu je âmbâle den maganep aregât ekbiâ hâumgoep. Aregât Yesu, “Gâ wan aktât.” hain dâm bo aikom maganji. Akto, “Wangât den magandât?” hain dâm maganberâm nângâmbiâ umatje akto bo aikom maganji. ²⁸ Akto âmbâle are tu asap are hepunmâ kepiangen pârigim ariep. Arim kepia ambolupje yengondo togombiâ hin dâm makyenjieg, ²⁹ “Yae, luâk siâ nâje ulikjân wan me wan akmâ manmâ gan aregât keiye hârok nângâm makniñdâp. Yâk amâ Anutu je hunjunando gewiap dâmai are me aŋgâ aregât pârigim ari hekat yengire ekjet.” dâep. ³⁰ Hain dâm makyenjimbo ekberâm togoi.

³¹ Dâwân togom manbiâ ain luâklupjande Yesu hin maganji, “Apo, sot ne.” dâmbiâ ³² hin dâep, “Nâ bo nemberân. Sot siânaet yeniñdâp are yeje bo nângâmai.” dâep. ³³ Hain dâmbo aregât yâkje maganji goangi akmâ hin dâyi, “Siânbaje sot mem togo wajdâi me?” hain nângây. ³⁴ Hain dâmbiâ, Yesu je hin dâep, “Apo hunjung nijep yâkgât lauje lokom âije mem metewian aregât ukenje nângân. Lauje lokom âi emelâk mendân aregât tepne pâlâmje aktâp. ³⁵ Akto dewutâ imbât akto sot bunje miawaktâp are dâmai. Ye âmâ miwindik akmâ dewunyeje panmâ âiyenje ekjet. Manman kârikjân ariwaigât âiyenje emelâk bunje aktâp. ³⁶ Luâk sot bunje akto orem mem mendugum katmapje âmâ âigât hâu memap. Akto bunjande âmâ manman kârikjaet pat akbiap. Hain akmâ âmâ luâk siâje alekje kâmelep are olop heroje maroje akbiandatgât. ³⁷ Aregât keiye den ire bunje miawakmâ kârigemap, “Siâje alekje kâmetmap. Dâ siâje sot bunje memap.” ³⁸ Akto nâje ye alekje bo kâmeligât sot bunje orem mem mendugum katjet dâm hungunyengiân. Aregât âi amâ yeje luâk bikjande âi mem maligât bunje miawakto membai.” dâep.

³⁹ Akto Samaria âmbâle arekje kepia aregât ambolupje hin makyenjieg, “Wan me wan meân amâ hârok makmâ metem makniñdâp.” dâep. Amâ luâk âmbâle dondâje den are magepgât Yesu nânganji. ⁴⁰ Bâin, togom âmâ Yesu hin wârakmâ maganji, “Gâ nen olop man.” dâm maganji. Maganbiâ Yesu je den nângâ yengim yâk yengâlai âi meme hilâm lâuwâ malep. ⁴¹ Akto Yesu je ikiye keiye makyenjimbo dondâje nângâm biwiyeje Yesugâlân katmâ nânganji. ⁴² Aregât âmbâle are hin maganji, “Ulik gulik gângât dengât akmâ Yesu nângâ anion. Dâ hinje amâ nenjeak laujânba den nângâm hin nângâen. Luâk imâ bundâk hân hârok nen hejgemgo nenebiapgât kârikje talanjdâp.” dâm maganji.

Yesu je nanañ siâ kundatdâ mem âlepje ketuguep.

⁴³ Akto Yesuŋe âi meme hilâm lâuwâ bo akto Samaria hân hepunmâ Galilaia hân ariep.
⁴⁴ Akto Yesuŋe ikiŋaet ulik gulik hin magep, “Propete siâ ikiŋaet kepiarjân mando kepia ambolupŋande denje bo nâŋgâ aŋbai.” hain dâep. Aregât ain ariep. ⁴⁵ Akto Galilaia luâkŋe hombaj tatalân Yerusalem kepiā manbiâ Yesuŋe kulem siâ siâ miep are egigât Yesuŋe togombo gala aganji.

⁴⁶ Akto Kana Galilaia hânâ emelâk tu makto waiŋ agep ain lâuwâŋe ariep. Ain arim Kapanaum ain kiap siâ talep aregât nanje kundat humo dondâ agep. ⁴⁷ Aregât Yesuŋe Yudaia hân hepunmâ Galilaia hân togoep dâmbiâ nâŋgâm kiap are Kapanaum kepia hepunmâ gem togoep. Togom Yesu hin maganep, “Nanne momberâm aktâp aregât nâ olop arim heŋgemgowen.” dâm wâragep. ⁴⁸ Akto Yesuŋe hin maganep, “Woe, yene kulem me wan me wan ekbiâ dâtje akmap aregât ukenje nâŋgâmai. Dâ ekmâ âmâ biwiyeje nâŋgâlân bo katmai.” dâep. ⁴⁹ Hain dâmbo hin dâep, “Apo, nanne mombopgât dowâk arim heŋgemgowen.” dâep. ⁵⁰ Hain dâmbo hin maganep, “Bâin, ari. Nange âlepje aktâp.” dâmbo Yesugât den are biwiŋân katmâ yânâk pârigim ariep. ⁵¹ Dâwân arimbo hoj bawalupŋande togom peniajmâ hin dâm maganji, “Nange âlepje agep.” dâyi. ⁵² Hain dâmbiâ hin aiyenquep, “Amuten âlepje agep?” dâmbo, “Uran hilâm tânâmje akto kundatje hepulep.” dâyi. ⁵³ Hain dâmbiâ kiap arekje hin nâŋgâep, “Woe, Yesuŋe sop magep ainâk nanne âlepje agep.” are nâŋgâep. Aregât biwiye Yesugâlân kaled. Akto ikiŋe kâmotlupŋe ainâk biwiyeje Yesugâlân kali. ⁵⁴ Akto Yesu emelâk Yuda hânâba Galilaia hânâ togom tatmâ kulem keiŋe mendo lâuwâŋe are agep.

5

Yesuŋe luâk siâ mem âlepje ketuguep.

¹ Aregât hamijân Yuda yengât hombaj humo miawakto Yesu Yerusalem kepiā âgâep. Sop ain amâ âi meme sopŋe bo. ² Akto Yerusalem kepia aregât hâŋgi siâ kotje amâ Lama hâŋgi aregât giŋjân amâ tu bâtgum siâ talep kotje Betesida. Akto bâtgum aregât dâtje amâ momerâk talep. ³ Akto dâp ain amâ luâk kundatdâ akto dewunyeje bok bokŋe akto keiyeje bâleŋe hainare dondâ yem tali. ⁴ Akto Humogât aŋelo siâŋe tu bâtgumjân aren sopanmâ lawagumbo munje akminep. Akto tu munje nâŋgâm kundatdâ siâŋe soŋ geminep arekje soŋ âlepje akminep aregât kundatdâ dondâ are tu duwuŋ agâk dâm lâmgom kinmini. ⁵ Akto kundatdâ are yengât hutyenjân gâtje siâ amâ tato hombaj 38 bo agep. ⁶ Yâk amâ tu bâtgum aregât giŋjân tatmâ tu duwuŋ agâk dâm lâmgopep. Akto Yesuŋe luâk sop kâlep yeminep are ekmâ hin dâm aikoep, “Gâ âlepje akberâtgât nâŋgât me?” dâep. ⁷ Hain dâmbo hin dâep, “Apo, âlepje akberâm nâŋgân amâ siâŋe bo tân nugumbo tu duwuŋ akto bâtgumân kat nekto âlepje akbom. Aregât nunak gewerâre amâ siâŋe soŋ ulikŋân akmâ gemap arekje soŋ âlepje akmap.” dâep. ⁸ Hain dâmbo hin maganep, “Gâ agatmâ âkâ tem tâkge lokoakmâ ari.” dâep. ⁹ Hain dâmbo ainâk hâkŋe âlepje akto agatmâ tem tâkŋe are lokoakmâ ariep. Akto Yesu amâ luâk âmbâle dondâ kili are yengât hut yeŋjân ainâk tik palep.

Akto sop ain amâ âi meme sopŋe bo. ¹⁰ Aregât Yuda humomolupyeyande luâk âlepje agep are ekmâ hin dâyi, “Uŋjak amâ âi meme sopŋe boân tem tâkge lokom amâ den kârikŋe tatmap are wangât ewangiât? Âi memenâ gektenje bo ârândâŋ aktâp.” dâyi. ¹¹ Hain dâmbiâ hin makyenŋiep, “Nâ sop kâlep kundat akmâ yem gan. Ina uŋjak amâ luâk siâŋe makto yu âlepje aktâŋ. Akto metip nuguâp arekje hin dâm maknijdâp, “Tem tâkge lokoakmâ ari.” dâm maknijdâp. Aregât âlepje aktâŋ.” dâep. ¹² Hain dâmbo hin dâyi, “Wei, luâk are kotje konmenâ nâŋgâne.” dâyi. ¹³ Hain dâmbiâ luâk âlepje agep arekje Yesu luâk âmbâle dondâ kili are yengât hutyenjân dowâk tik palep aregât Yesugât kotje bo nâŋgâepgât. Akto kotje bo konmâ makyenŋiep.

¹⁴ Manmâ Yesuŋe luâk aregât âsim kinmâ sumbe emetjân ekmâ hin maganep, “Gâ emelâk âlepje aktât. Gârâmâ benje wansiâ umatŋe miawak giŋbopgât bâleŋe lâuwâŋe bo akben.” dâep. ¹⁵ Hain dâmbo luâk arekje Yesu ekmâ nâŋgâep. Ekmâ nâŋgâm amâ arim Yuda humomolupyeyande hin makyenŋiep, “Luâk metip nuguâp amâ kotje Yesu.”

dâm makyengiep. ¹⁶ Yesuje âi sopje boân âi are miepgât Yuda luâk humomolupyenjande Yesu gasa aganji. ¹⁷ Hain akbiâ Yesuje togom hin makyengiep, “Ewene amâ âi hilâmje hilâmje memap aregât nâkai hainâk meman.” dâep. ¹⁸ Yesuje âi meme sopje boân âi miep aregât gasa aganji. Dâ haminjân Anutu Ewene dâm âmâ Anutu olop dop konok agep aregât nângâmbiâ umatje dondâ akto gasa humo nângâni.

Anutugât Nanje âmâ âi hârok gât kârikje talanjdâp.

¹⁹ Hain akbiâ Yesuje hin makyengiep, “Nâ bunje dondâne makyengire nângâjet. Nanjande ikihe hanje watmâ âlepje âi bo memap. Ewejande âi memap are ekmâ hainâk memap. Yâkje memap hainâgâk Nanjande gai akmap. ²⁰ Akto areâk bo. Ewenande okot dondâ nângâ nijmp map aregât âi memap are hârok hekat nijmpâ metiep. Akto âi emelâk mendere ektâi are konok bo. Anutuje ye âi humo tâmbâ ekbiâ dâtje humo akto han undup akjetgât âi siâ humo tâmbâ hekat nindo membiam. ²¹ Amâ âi humo tâmbâ aregât keihe hin. Ewenande amâ momoje yenjonnâ goaj yekmap hainâk nâkai nângâ nângânaet watmâ luâk âmbâle bikje potatmâ manman âlepje yenjiman. ²² Akto Ewene ikihe konok amâ luâk âmbâle bâleje akbai aregât hânuje den bo makmâ mete yergiwiap âi are amâ nâ nindo dosayene miawagâkgât den âiân katyekbian. ²³ Akto hinje luâk âmbâle bikjande Ewene konmâ nângânaimai hainâk nâ nogonmâ nângâ niinjaigât âi are amâ nindo luâk âmbâle den âiân kat yektere nekmâ nângâ niqbai. Aregât luâk âmbâle siâje bo nogonmâ kotne mem agatmâ âmâ Ewene hujgun nihep are hainâk bo nângânaimai. ²⁴ Aregât hin makyengire nângâjet. Luâk bikjande nângât den nângâm biwiyejân katmâ Anutuje hujgun nihep aregât den bunje dâmai are amâ manman kârikje yenjewian. Akto momogât dâp hepunmâ manmangât dâwân manbai aregât den âiân hâk tun aktore momogât dâp lâuwâne bo ekbai.

²⁵ Akto siâkâ makyengire nângâm hengemgombiâ âmâ humo akberâp. Sop siâ miawakbiap akto hinje miawaktâp amâ luâk âmbâle momoje sumân yemai arekje Anutugât nanje nâje yenjondere den are nângâm agatmâ manbai. ²⁶ Aregât keihe hin. Ewene amâ Manmangât Amboje dâm maknijmâ memeje akniido ²⁷ gem luâk akmâ manmâ gan aregât kembu akmâ luâk âmbâle hâuyenaet makmâ miawakyengiwian. ²⁸ Maktere nângâmbiâ hâumgoâp me? Woe, siâ hin maktere nângâmbiâ humo hâumgowerâp amâ hin. Sop siâ miawakto luâk âmbâle mom sumân yemai are yenjondere nângât den nângâm agatbai. ²⁹ Akto âlepje mali amâ manman kârikgât agatbai. Dâ manman bâleje akmâ mali hârok agatmâ dosa yeaet hânuje membai.

Anutuje Nanjaet keihe mem miawakmap.

³⁰ Nune nângâ nângânaet âi memegât bo yenindâp. Akto Anutuje wan me wan maknijmap den are lokom luâk âmbâle den âiân kat yekbian aregât nune nângâ nângâne bo watman. Ewene hujgun nihep yâkgât nângâ nângâne watmâ gan aregât den âiân katyekbiangât kârikje tatniidâp. ³¹ Nâ nune keine makman dâine bunje bo dâwâi. ³² Siâje bunje mandâp aregât keine makmâ miawakto ârândâj akmap. ³³ Dâ ye âgâlân Yohane tu puli luâk are makmâ aikombiâ den bunje dondâ makyengiep. ³⁴ Amâ luâk nângât keine makyengimap yâkgât den nângâre yânnje aktâp. Gârâmâ yeje nângât keine nângâm hengemgombiâ hengem yenjure manman kârikgât pat miawak yenjâkgât maktân. ³⁵ Yohanegât keihe makyengire nângâjet. Yohane amâ bundâk pagaleje humo akmâ pagaleje yenjiep aregât ye amâ yâkgât den nângâm heroje agi. ³⁶ Dâ Yohanerje nângât keine makmâ miawagep den are amâ agak memenande ewangimap. Ewenande âi makmâ nihep are hârok yu mendere nekbiâ Ewenande hujgun niido geân aregât keihe miawaktâp aregât den patje arekje Yohanerje magep are ewangiâp. ³⁷ Dâ areâk bo. Ewenande hujgun nihep arekje keine makmâ miawagep. Dâ yeje amâ yâkgât launjânba den bo nângâyi akto hâkje bo egi. ³⁸ Akto yâkgât den biwiyejân bo katbiâ tatâp. Denje biwiyejân katbiâ tatâp dâine Ewenande hujgun niido geân nângât den nângâm biwiyeje nângâlân katbiâ âlepje akbop. ³⁹ Ye hin nângâmai, “Anutuje makto kulemgoysi are oyajmâ manman kârikje aregât keihe nângâne.” dâmai aregât sopje sopje

oyañmâ manmai. Dâ Anutuñe makto kulemgoyi arekje nâñgât keiñe mem miawakmap. ⁴⁰ Gârâmâ nâñgâlân bo togom nâñgâ niñbiâ âmâ manman kârikje bo yeñgiwian. ⁴¹ Akto luâkje kotne mem agatjetgât bo maktân. ⁴² Gârâmâ yeñgât keiyerje âmâ nâ bundâk nâñgân. Han biwiyenjande ain Anutugât han kalamjaet bo kinmap. ⁴³ Nâ Ewenaet laugât yeñgâlân geân. Akto ye hanâk gala bo akniñmai. Dâ luâk siâ ikiñe hanje watmâ togombo âmâ gala aganbai. ⁴⁴ Akto areâk bo. Keiyerje amâ hin nâñgân. Yeñaelâk heroje agangimai. Akto yeñaelâk kotejerje mem agalançimai. Dâ Anutuñe yekto huraguâkgât dâp bo hengemgomai. Aregât Anutu bo nâñgâ aymai. ⁴⁵⁻⁴⁷ Akto yeje, “Moseje den kârikje kulemgoep are lokoenje huraguâk.” dâm nâñgâmai amâ benje pâpkomai. Moseje nâñgât keine uliknjân ekmâ nâñgâm hengemgom kulemgoep are lokomai dâine biwiyeje nâñgâlân katbâi. Dâ Moseje kulemgoep aregât hâkâj akmai aregât nâñgât den bo nâñgâm hengemgomai. Aregât keiñe hin. Moseje kulemgoep arekje agak memeyene mem miawakmâ den âiân kat yekbiap aregât nâmâ Ewenaelân makmâ den âiân katyekbiangât âi bo tatniñdâp. Emelâk Moseje makyenjiegip aregât wangât lâuwâne nâje makyenjiwian?” dâep. Amâ Yesuñe Yuda luâk humomolupyerjande kuk agañbiâ den hâuje hain dâm makyenjiegip.

6

Yesuñe luâk 5,000 sot yeñgimbo neyi.

¹⁻⁴ Akto aregât hamijân Yuda luâk âmbâle yeñgât hombaj kotje Pasowa tâlâgumbo ain Yesuñe Galilaia bâtgum kotje siâ Tiweria bâtgum are biken hâtikom ariep. Arimbiâ luâk âmbâle diwirâ kundatdâ dondâ hengem yeñgumbo egigât hamijenjân togoyi. Akto Yesuñe luâklupje kewuguyekto borâñjân âgâ tali. ⁵ Akto Yesuñe luâk âmbâle dondâ togombiâ yekmâ Pilipo biwiñe dop komberâm hin maganjep, “Pilipo wanânba sot mem puligom ire yeñgienje nembiâ tepyeje pikberâp?” dâep. ⁶ Dâ yâk amâ wan me wan akberâp aregât nâñgâep. Amâ biwiñe dop koep. ⁷ Akto Pilipoje hin dâm maganjep, “Woe, puli dondâ panmâ sot puligom mem yeñgienje amâ biknjandeâk sot mem nembiâ biknjande yân tatberâi aten.” dâep. ⁸ Hain dâmbo yeñgâlân gâtje siâ Petorogât emije Anderea yâkje hin maganjep, ⁹ “Nanañ bâlensiâ yu kindâp yâkje sot momerâk akto iñan lâuwâ mem kindâp. Dâ luâk kâmot dondâgât sot ire mem yeñgienje bo ârândâj akyengiwerâp.” dâep. ¹⁰ Hain dâmbo Yesuñe makyenjiegip, “Ye luâk âmbâle makyenjimiâ mendugum ge tatjet.” dâep. Akto hân ain umiliñ yiep ain luâk 5,000 are hârok ge tali. ¹¹ Akto Yesuñe sot mem Anutu mepaim aymâ luâk tatmâ ariyi yâk dopyenjânâk yeñgiep. Akto soñgo hainâgâk makmâ dopyenjân yeñgiep. ¹² Yeñgimbo nem tepyeje pikto hoñ bawalupje hin makyenjiegip, “Sot pipiñe yem bâliwopgât are pitim mendugunjet.” dâep. ¹³ Hain dâmbo arim sot bikje bo neyi are mem haka kâlegen pitim lugumbiâ haka 12 pigep. ¹⁴ Akto luâk âmbâle arekje kulem keiñe are ekmâ nâñgâm hin magangi goangi agi, “Propete humo hânân miawakbiap yâk lâmgomaen amâ ire emelâk miawaktâp.” dâye. ¹⁵ Hain akmâ, “Hâwâtenje damun nenje akbiapgât akne.” dâm magangi goangi akbiâ yekmâ hepun yekmâ ikiñeâk gimbâne siân âgâep.

Yesu bâtgum kakñjân ariep.

¹⁶⁻¹⁷ Akto emet dâgâmbo Yesu boâk togo penâyengiepgât Kapanaum kepiangen purik katberâm bâtgum ginnâjâgen geyi. Ge kinmâ wañgan âgâyî. ¹⁸ Wañgan âgâm hâtikombiâ seru kârikje panmâ kondo ariyi. ¹⁹ Yâkje dopje 4 me 5 kilomita aregât dopje bâtgum tânâmnjân arimbiâ Yesu haru kakñjân togom ewumâk akto ekmâ hamep akmâ sân sân meyi. ²⁰ Hain akbiâ yekmâ hin makyenjiegip, “Nuneâk togoân aregât bo hamep akjet.” dâep. ²¹ Hain dâm wañgan gawerâmbo âlepje dâmbiâ âgâep. Âgâmbo heroje akbiâ ainâk kebia ariwerâm agi are ewumâk akto ainâk wañga are hânân hikoep. Hikombo hânân sopanmâ tali.

Luâk âmbâle Yesu ekberâm togoyi.

²² Tatkâ yem kinbiâ emet haujdo luâk âmbâle bâtgum biken tali are Yesugât undâgâtmâ hin dâyi, “Uran wanga konok kindo egin ain hoj bawalupje yengeak Yesu hepunmâ âgâm ariyi.” hain nângâyi. ²³ Hain nângâm tatbiâ Tiweria kepianba wanga siâ Humoje sot mem Anutu mepaije miep ain togo kilep.

Yesu himbimgât sot.

²⁴ Akto kâmot humo arekje Yesu akto luâklupje kulâgât yengim wangan âgâm Kapanaum kepian purik katmâ arim Yesugât kulâgât aji. ²⁵ Hain manmâ bâtgum iregen kulâgâtmâ ekmâ hin dâyi, “Apo, amuten togoen?” dâyi. ²⁶ Hain dâmbiâ hin makyengiep, “Nâ bundâk makyengire nângâjet. Nâ kulem keije keine mendere nekmâ agi aregât bo kulâgât nijdâi. Akto keine ekmâ bo hejgemgoâi. Sot yengire nem tepyeje pigep aregât kulâgât nijdâi. ²⁷ Aregât hin makbe. Sot yoganje mem nembai aregât bo kulâgâtmâ âi mem manbei. Manman kârikje are miawak yengiâkgât âi kârikje mem manbei. Akto Anutu Ewene arekje meme akniido âi mendere negi aregât luâk akmâ geân nâ ulit nijbâi manman kârikjaet sot âlepje yengiwian.” dâep. ²⁸ Hain dâmbo hin maganji, “Anutugât âi mem kulâgâtbei dât ina gain gain akmâ mem manbaen?” dâyi. ²⁹ Hain dâmbiâ hin dâep, “Anutuje huñgun nindo geân aregât biwiyeje nângâlân katmâ âi are membiâ Anutuje yekto ârândâj akbiâp.” dâep. ³⁰ Hain dâmbo hin maganji, “Hain aregât benje kulem keije keije siâ memenâ âmâ ekmâ nângâ gijne. Akto gain gain memenâ ekmâ hejgemgogijne? ³¹ Akto Anutuje makto kulemgoyi aregât bikje hin yendâp, “Anutuje himbimânta sot yengimbo nem mali.” hain yendâp aregât bâgilupnenjande hân pumân manbiâ Moseje sot yengimbo nemini.” dâyi. ³² Hain dâmbiâ hin dâep, “Anutuje sot bunje yengiep aregât keije makyengire nângâjet. Moseje himbimânta sot bo mem miawakmâ yengiep. Bo. Himbimgât sot bunje amâ hinje Ewenande ye yengimap. ³³ Sot bunje are Anutuje himbimânta hânânta pando gem luâk âmbâle hânânta manmai manman kârikje mem miawak yengimap.” dâep. ³⁴ Hain dâmbo hin dâyi, “Woe, apo, gâ sotgât maktât are hokboâk nengiwen.” dâyi. ³⁵ Hain dâmbiâ hin makyengiep, “Manmangât sot nâ ire yu miawaktân aregât ye nângâlân gutmâ nângâ nijmâ biwiyeje nângâlân katbiâ âmâ meme wâtje akyengire himbimgât sot me tu aregât lâuwâje bo mopyeje aguwiap. ³⁶ Nâ emelâk makyengiân. Yerje nâ nekmâ hejgemgom âmâ hanâk bo nângânijdâi. ³⁷ Apoje nijep yâkje hârok nângâlân togom metewai. Akto nângâlân togowiap yâk bo watmâ hâkokowian. ³⁸ Himbimânta geân amâ nâ nune ukenne watberâm bo geân. Huñgun nijep yâkgât ukenjaet akmâ metewiangât geân. ³⁹ Ewenande luâk âmbâle bikje nângâlân katyekmap luâk are hilip aguwâigât yekmâ menduguyekmâ sop humoân ârândâj goanyecktere agatbai. Are âmâ huñgun ninjepgât han. Lau hain tatâp. ⁴⁰ Luâk âmbâleje nanje nâ nekmâ nângâm kârigenijmâ nângânijbai dopjân manman kârikje ambo akbai. Are amâ Ewenaet den lau hainare tatâp. Akto nâne sop humoân golâ katyekbian.” ⁴¹ Hain dâmbo Yuda luâk âmbâle ain kili arekje Yesu himbimgât sot nâ ire dâepgât nângâm bâliajmâ den agi. ⁴² Akto hin maganji goangi agi, “Yâk, “Nâ himbimânta geân.” dâp are nângâenje bâliâp. Yâk amâ Yesu mon? Nenne amâ eweje Yosepe akto memeje yelekmaen aregât himbimânta bo giem nângâmaen aregât himbimânta geân dâmbo bo ârândâj aktâp.” dâyi. ⁴³ Hain dâmbiâ Yesu je are nângâm hin makyengiep, “Ye bo nângâmbiâ bâliâk. ⁴⁴ Ewene huñgun nijep arekje luâk âmbâle siâ olojdo hanjeâk nângâlân togowiap. Togombo âmâ sop humoân goajdere agatmâ manmâ âgâwiap. ⁴⁵ Akto Propete luâk den kulemgoyi are yengâlân gâtje siâje hin kulemgop, “Anutuje luâk âmbâle bikje ikiجاet pat hekat yengiwiap.” dâm kulemgop aregât luâk âmbâle bikje Ewenande makyengimbo âmâ benje nângâm nângâlân togowai. ⁴⁶ Dâ luâk âmbâle hânânta manmai yerje Ewene bo egi. Akto bo ekmai gârâmâ nâ konok Anutugât enem dewunjânba geân nâje egân. ⁴⁷⁻⁴⁸ Aregât bunje makyengiwe. Luâk âmbâle bikjande nângâ nijbai amâ nâ amâ manman kârikjaet sot aregât manman kârikje yengire manmâ âgâwai. ⁴⁹ Manmangât sot aregât lâuwâje makbe. Bâgilupenjande hân pumân manbiâ Anutuje himbimânta

sot pando gembô mem neyi. Akto manmâ âmâ mom meteyi. ⁵⁰ Dâ sot himbimânba gemap amâ nâ ire. Aregât sot ire luâk âmbâleje nem âmâ bo mom metewai. ⁵¹ Aregât nâ manmangât sot himbimânba geângât luâk âmbâle bikje nângâlânba sot nembai amâ dondâne manmâ âgâwai. Akto luâk âmbâle hânje hânje manmai are manman mem miawakjetgât sunumnande sot aktâp.” dâep.

⁵² Hain dâmbo Yuda luâk âmbâle ain kili arekje magangi goangi akmâ hin dâyi, “Yâk gain gain akmâ sunumje nengimbo nembâengât maktâp?” dâyi. ⁵³ Hain dâmbiâ Yesu je hin makyenjieg, “Aregât hin makyenjire nângâjet. Nângât gilâm akto sunumne bo nembai amâ biwiyenâ manman bo miawak yengiwiap. ⁵⁴⁻⁵⁵ Dâ yengâlân gâtje bikjande sunumne akto gilâmne nembâi âmâ nângât sunumne arekje sot bunje akto nângât gilâmne are tu bunje akmap aregât manman kârikje yengire manbai. Manmâ âgâmbiâ sop humoân goaj yektere manmâ âgâwai. ⁵⁶ Akto gilâmne sunumne nembaije amâ nângâ nijmâ nâ olop manbai. Akto nâkai yâkgâlân manbian. ⁵⁷ Akto Ewene manman ambojande hungun niido geângât Apogât akmâ manman. Aregât yengâlân gâtje sunumne akto gilâmne nembai amâ hainâk nângât pat akmâ manbai. ⁵⁸ Akto bâgilupyenjande sot nem manmâ âmâ moyi. Dâ nângât sot ire himbimân gâtje sot bunje nembai amâ dondâne manmâ âgâwai.” dâep. ⁵⁹ Yesu je Kapanaum kepian manmâ den emetjân kinmâ den ire makmâ ligim yengiwig.

Luâk bikjande Yesu hamianji.

⁶⁰ Akto Yesu je hain makto hoj bawalupje bikjande magangi goangi akmâ hin dâyi, “Wei, imâ nângâenje hâumgoâp aregât niijande nângâm metewerâp?” dâyi. ⁶¹ Hain makmâ hâkâj agi are Yesu je biwiyenâ ekmâ hin dâep, “Den are nângâmbiâ bâliâp me? ⁶² Gârâmâ ina benje nâ luâk akmâ geân ainâk purik katmâ âgâre nekbai amâ gain gain akbai? ⁶³ Akto nângâ nângâyeje akto han biwiyenjande den nângâm lokowaigât kârikje bo tatyengimap. Akto Arutugât Heak yâkje konok manman mem miawakyenjimap aregât yâk den makyenjimap ina denne biwiyenâ totokombo manman âlepje miawak yengiwiap. Dennande tânyengumbo Heakje akto manman kârikje miawakyenjigiat. ⁶⁴ Dâ yengâlân bikje amâ nângâm biwiyenâ bo katâi.” dâep. Amâ Yesu je yâkgât hâkâj agajmai are emelâk yekmâ nângâep. Akto gasalupje kewugu yekbiap are gai emelâk nângâep. ⁶⁵ Akto den siâ hin dewatim makyenjieg, “Nâ aregât hin makyenjân. Ewenande bo oloj yekto amâ nângâlân bo togowai.” dâep.

Petoroje Yesugât keije makmâ miawagep.

⁶⁶ Yâkje hain dâep aregât luâklupje bikjande den are nângâm âmâ hâkâj akmâ hep-unmâ ariyi. ⁶⁷ Arimbiâ Yesu je hoj bawalupje uliknjân oloj yegep 12 are hin aiyenjuep, “Ye hainâk hepun nekberâi me?” dâmbo ⁶⁸ Petoroje hin dâm maganep, “Humo, gâ hepun gekmâ âmâ nijsaelân arim manman âlepje me den kârikje nângâwaen? Gâ guge konok manmangât den bunje maknengimat. ⁶⁹ Siâgâlânba bo aregât nen gângâlân hokatmâ gâ Anutugât nanje bunje aregât nângâ gjinmaen.” dâep. ⁷⁰ Hain dâmbo hin dâm makyenjieg, “Aregât hin makbe. Nâne konok oloj yegân. Dâ yengâlân gâtje konok amâ Hiangi Ambojande biwijân gemap.” dâep. ⁷¹ Amâ Yesu je ikiye luâklupje 12 are yengâlân gâtje Yudasi Simoñ siâgât nanje Karioto kepian gâtje yâkje gasalupje hekat yengimbo membai aregât nângâm magep.

Yesu je Yerusalem âgâep.

¹ Akto Yuda gâtje bikjande Yesu komberâm akbiâ aregât Yerusalem kepia hepunmâ Galilaia hânân togo malep. ² Ain mando Yuda mâron emetjaet hombarj ewumâk agep. ³ Ewumâk akto emilupjande Yesu bo nângajmâ hin magaji, “Luâk siâje keine mem miawakbian dâm yoñâk bo manmâ âi memap. ⁴ Amâ tektekjân âi memap. Aregât kâmot bikjande gâ kulem memat are ekbaigât gâ purik katmâ Yudaia hânân arim kulem memben. Akto âi in memat gârâmâ gâ ari luâk kâmot humoân miawakmâ tek tekjân

kinmâ âi memenâ gekmâ keige nângâm hejgemgowej.” dâyi. ⁵ Emilupjande amâ bo nângajmâ hain dâyi. ⁶ Hain dâmbiâ YesuJe hin makyengiep, “Ye hanâk wan me wan akberâm âmâ âlepje akbei. Dâ nâmâ hain bo akman. Sopjânâk wan me wan meman. Miawakmâ tek tekjân kinbiangât sop boâk miawaktâp. ⁷ Haingât luâk âmbâle ye dopyeje konok. Akto gala katyekmai aregât kuk bo akyengiwai. Dâ nâmâ luâk âmbâle agak memeyeje bâleje are makmâ miawakmâ yengire nângâmai aregât kuk bâleje aknijmai. ⁸ Akto nâ tek tekjân miawakbiangât sop boâk miawaktâp aregât nâ hinjeâk bo ariwerân. Dâ yeje amâ hombangât arinjet.” dâep. ⁹⁻¹⁰ Hain dâmbo emilupjande ulik gulik yâkje soj arimbiâ Galilaia hânân malep. Akto hilâm siân heambukmâ yonjâk ariep.

¹¹ Akto hombaj miawakto Yuda luâk humomolupyenjande Yesugât kulâgâtmâ aikom magi, “Yâk yâgâten mandâp?” dâyi. ¹² Dâ luâk dondâ arekje amâ yonjâk yâkgât den dondâ maganji goangi agi. Akto biknjande hin dâyi, “Yâk âmâ luâk âlepje.” dâyi. Dâ biknjande âmâ den kom hin dâyi, “Bo, yâkje âmâ nen biwi gulip akjet dâm den maknengimap.” dâyi. ¹³ Akto Yuda luâk kembu are yengât hamep akmâ den yonjâk maganji goangi agi.

YesuJe Anutu gâlânba giep aregât magep.

¹⁴ Akto hombaj hutjân YesuJe Sumbe emetjân âgâm den makyengiep. ¹⁵ Makto Yuda luâk humomolupyere arekje Yesu ekmâ hin dâyi, “Yâk âmâ nengât nângâ nângâ emetjân bo malep. Ina ire gain gain akmâ nângâmap?” dâyi. ¹⁶ Hain dâmbiâ YesuJe hin makyengiep, “Nâ makyengiâni imâ nunaet den bo. Hungun ninjep arekje maknijdo makyengiâni. ¹⁷ Akto luâk âmbâle Anutugât lau lokowerâm âmâ nângât akto Anutugât den makmangât nângâm hejgemgomai. Dâ luâk âmbâle Anutugât lau bo lokomaije âmâ nângâ yâkgât hin nângâmai, “Ikijsaelânba den maknengimap.” dâmai. Amâ nângâm hilip komai. ¹⁸ Siâ ikijsaelânba nângâm makmap amâ ikijsaet nângâmbo humo akmap akto hâkje mem agatberâm akmap. Dâ nâmâ hain bo akman. Anutuje hungun ninjep yâkgât kotje mem agatman. Aregât âmâ kotne bo mem agatman. Akto bo hiajgiman. ¹⁹ Akto Anutuje makto Moseje den kârikje kulemgoep. Ye den are bo lokomai aregât nuguwerâm aktâi.” dâep. ²⁰ Hain dâmbo, “Woe, nen âmâ bo guguwerâm akten. Gâje are maktât amâ sinduk bâlejande mem gulip guguâp.” ²¹ Hain dâmbiâ hin makyengiep, “Nâmâ âi mendere luâk âlepje agep are nângâmbiâ humo aktâp. ²² Aregât hin makyengire nângâm hejgemgojet. Moseje nanlupyene hâkyejân kulem mejetgât makyengiep. Dâ are âmâ Mose ikijsak keije bo kalep. Hakulupjene yâkje keije kali. Akto âi are menegât âi bo meme sopjân gai memai. ²³ Yeje amâ Mosegât den bâliwop dâm nanajlupyene âi bo meme sopjân hâkyejê gâimai aregât âi meme sopje boân âi memai. Dâ nâmâ luâk kundatdâ âi bo meme sopjân hejgemgoân aregât nângâm bâli niyi. Ye amâ hiajgi luâk. ²⁴ Ye amâ den hanâk hâkne tunmâ makmai. Hain bo akbei. Den bunje nângâm makbei.” dâep.

²⁵ Hain dâmbo Yerusalem ambolupjene arekje hin dâyi, “Luâk kombae dâyi amâ ire. ²⁶ Dâ amâ wangât den miawagân makto humomolupnenjande den bo koajmâ âmâ bo mem kondâi? Yâkje keije nângâm hejgemgom hin dâi me? “Yâk Anutuje hungun ando giep.” hain dâi aregât bo mem kondâi me gain? ²⁷ Akto luâk ire amâ miawagep aregât kepiaje nângâen. Dâ Anutuje hungun ando gewiap aregât keije amâ pâpkom metewaen.” dâyi. ²⁸ Hain dâmbiâ YesuJe sumbe emetjân kinmâ den hin dâm makyengiep, “Ye amâ hin dâi, “Yesugât kepiaje miawagep aregât keije nângâen.” dâi. Dâ bunje amboje konok mandâp yâkje hungun ninjdo yâkgât enemjânba geân. Dâ ye âmâ yâkgât keije bo nângâmai. ²⁹ Nâmâ ikijsaelânba hungun ninjdo geân gârâmâ nângâm hejgemgoân.” dâep. ³⁰ Aregât mem kala busi kâlegen katberâm agi. Dâ amâ sop boâk miawakto aregât akmâ hepuli. ³¹ Akto luâk âmbâle biknjande hin dâyi, “Anutuje hungun ando gewiap arekje kulem keije membiap nângâmaen ina togom kulem keije keije mem miawaktâp, aregât amâ Yesu amâ yâk me?” dâm nânganji.

Tembe lokojje Yesu memberâm togoyi.

³² Akto luâk âmbâle bikñande yâkgât hain magangi goangi akbiâ Parisaioje a nângâmbiâ bâlimbo âmâ aregât sumbe kat kat humomolupyeye olop tembe lokolupyeye Yesu kala busi kâlegen katjetgât hunjung yenjimbîa togoyi. ³³ Togombiâ Yesu je hin makyenjieg, “Nâ ye olop bâlensiâ manmâ hunjung niijep yâkgâlae purik katbian. ³⁴ Purik katere yeje nângât kulâgât nijmâ bo nekbai. Amâ nâ arim manbian ain bo ariwai. Akto ariwaigât dâp bo tatyengiâp.” dâep. ³⁵ Hain dâmbo hin dâm magangi goangi agi, “Yâk yâgâten ari mando kulâgâlanbaengât maktâp? Nen bikñande hepun nenekmâ Girik yâk yenjâlân ari manmai ain arim makyengiwiapgât maktâp me? ³⁶ Yâk hin maktâp. Kulâgât nijmâ bo nekbai. Akto nâ arim manbian ain bo ariwai, dâm maktâp amâ gain gain maktâp?” dâyi.

Yesu je Heakgât keiye magep.

³⁷⁻³⁸ Akto mammâ hombaj are bo akberâm akto Yesu je agatmâ kinmâ kâmot humo kili are den hin kârikjeâk kambojmâ makyenjieg, “Siâ tugât nângâm âmâ âlepje nângâlân togom nembiâp. Nângâlân togom âmâ nângâ nijmâ biwirjânba tu dewunje hainare gam togomâk yembiap. Are amâ Anutugât denjande hain magep.” dâep. ³⁹ Yesu je amâ tugât bo magep. Amâ Anutugât Heakje aregât magep. Akto Yesu amâ himbimân boâk purik katmâ âgâepgât Anutugâlânba Heak kârikje boâk giep. Aregât biwiyene Yesugâlân kali amâ sop ain Heakjande boâk meyegep aregât magep.

⁴⁰ Akto yâkje hain dâmbo aregât kâmot ain kili arekje potalakmâ bikñande hin dâyi, “Imâ Propete togowiap dâmaen in amâ ire.” dâyi. ⁴¹ Dâ bikñande hin dâyi, “Imâ Anutu je hunjunando gewiap yâk.” dâyi. Dâ bikñande hârem hin dâyi, “Woe, bo. Kristo amâ Galilaia hânân bo miawakbiap me? ⁴² Dâ Anutu je makto kulemgoyi keiye hin yendâp, “Anutu je hunjung ardo gewiap amâ Dawidigât kâmolân gâtje miawakbiap. Akto Dawidigât kepia kautje Betelehem ain gâtje miawakbiap.” Aregât Yesu Galilaia hânân miawakbiapgât amâ Anutu je hunjung ardo gewiapgât bo.” dâyi. ⁴³ Akto kâmot arekje Yesugât hain makmâ potalagi. ⁴⁴ Akto bikñande kala busi kâlegen katne dâmbiâ dâp bo miawakto hepuli.

Yesu memegât dâp bo akto hepuli.

⁴⁵ Akto tembe loko arekje sumbe kat kat humomolupyeye akto Parisaio yenjâlân purik katbiâ ai yenjum hin dâyi, “Ye wangât Yesu bo mem togoâi?” dâmbiâ ⁴⁶ hin dâyi, “Yâkje makmap amâ luâk bikñande hain are bo makbâi.” dâmbiâ ⁴⁷ Parisaio luâkje hin dâyi, “Woe, yâkje hâwâtyekmâ biwi gulip akyenjîap mon? ⁴⁸ Damun humomolupyeye me Parisaio nengâlân gâtje bikñande bo nângajmaen. ⁴⁹ Amâ luâk âmbâle yânje den kârikje bo nângâmainje nângâ anbiâ Anutu je hememângen panyekto hememângen gem manbai.” dâyi. ⁵⁰ Akto galayene siâ kotje Nikodemo emelâk hândâkjhân Yesu togom egep yâkje hin dâep, ⁵¹ “Nengât den kârikje hin bo yendâp, “Luâk siâ ikiye keiye bo makto nângâwai me dosanje bo ekmâ yân hâunjaet den âiân katbai.” hain bo yendâp. Akto yâk hanâk konbaen aregât dopje bo tatâp.” dâep. ⁵² Hain dâmbo galalupjande kuk aganjmâ hin dâm magangi, “Woe, gâje âmâ biwige Galilaia gâtje yâkgâlân kalen me? Gâ ari Anutu je makto kulemgoyi are hârok oyajmâ nângâm hin nângâwiat. Propete siâ amâ Galilaia hânân bo miawakbiap.” dâyi. ⁵³ Hain dâm awam akmâ gem emetyejâni ariyi.

Âmbâle bâleje meme siâ Yesugâlân mem togoyi.

¹ Akto Yesu Oliwa gimbâjân âgâep. ² Emet haunjo arewa Sumbe kat kat emetjân âgâmbo luâk âmbâle dondâje ain togombiâ tatmâ den makyenjieg. ³ Makyenjimbo Parisaio akto Mosegât den makmâ kepikmai aren gâtjande âmbâle siâ dâp gulip akmâ mando egi are kewugum Yesugâlân togom hutyejân katbiâ kilep. ⁴ Katbiâ kindo hin dâyi, “Apo, âmbâle ire âmâ dâp gulip akmâ mando ekten. ⁵ Akto Mose amâ den kârikje hin kulemgoep, “Âmbâle bâleje akmâ manbiâ âmâ kâtje yenjumbiâ mombai.” dâm den

kârikje kulemgoep. Dâ gugak amâ gain gain nângâmat?” dâyi. ⁶ Amâ yân hiañbiâ den hin me hain makto ekmâ âkâ den âiân katnerâm hiañgim dop koyi. Hain makbiâ Yesuñe kângom hânâñ bâtjande kulemgoep. ⁷ Kulemgombo aikom aikom akbiâ bin bin kinmâ hin makyenjieg, “Yeñgâlân gâtje siâ dosa bâlâk manmap arekje soj keiñe katmâ kâtje kondo âmâ kombei.” dâep. ⁸ Hain dâm lâuwâñe hânâñ kângom kulemgoep. ⁹ Akto ain kili arekje den are nângâm ulikñjân gâtjande hamî kinmâ ainba ainba gem arim meteyi. Akto âmbâle are Yesugât enemjân ikinjeâk kilep. ¹⁰ Kindo Yesuñe agatmâ kinmâ âmbâle are ñâñjâk ekmâ aikom hin maganjep, “Barat, den amâ yân hâkge tunberâm aktâi. Siâ me siâne den hâuñe bo makgiñdâi me?” dâmbo, ¹¹ “Humone, siâne bo makniñdâp.” dâmbo hin maganjep, “Nâne hainâk hâuñjaet den bo makgiñberân. Gâ yân arim bâleje lâuwâñe bo akben.” dâep.

Yesu hângât pagaleje.

¹² Akto Yesu sumbe emetje kom hâre hâreje siân ain kinmâ hin makyenjieg, “Nâ hân hârok yengât pagaleje. Aregât siâne nâ wat nekbiap âmâ hândâkñjân bo arim manbiap. Bo. Yâk amâ manmangât pagalenjân manbiap.” dâep. ¹³ Hain dâmbo Parisaio luâkje hin maganji, “Gâ ire gugaet keige maktât amâ nângâenje bunje bo aktâp.” dâyi. ¹⁴ Hain dâmbiâ hin dâep, “Nâmâ yâgâtenba togoân akto yâgâten ariwian aregât hârok nângâman aregât nune keine maktere bunje akmap. Dâ ye âmâ wânânbâ togoân akto wânânbâ ariwiangât bo nângâmai aregât maktere bunje bo dâmai. ¹⁵ Ye hângât nângâ nângâ watmai. Dâ nâmâ hinje den âiân bo katyektân. ¹⁶ Akto siân dosaje miawagâkgât âi membian amâ Ewenande hûngun niñjep arekje tân nugumbo olop âi membaetgât âine bunje mendere miawakbiap. ¹⁷ Akto den kârikje bikje hin yendâp, “Luâk konokgât den bo nângâwei. Luâk lâuwâ akmâ siâgât keiñe bâleje makbela bunje dâwei.” ¹⁸ Aregât nâ nune konok keine bo makmâ miawakman. Ewene hûngun niñjep arekje hainâk makmâ miawakmap amâ net lâuwâ. Aregât imâ den bunje dâm nângâjet.” dâep. ¹⁹ Hain dâmbo hin dâm maganji, “Ewege yâgâten? Hekat nengimenâ ekne.” dâmbiâ hin makyenjieg, “Ye Ewene bo nângâ ajnmai. Akto hainâk nâ bo nângâ niñjdâi. Nâ nângâ niñjmâ dâine Ewene hainâk nânganjbâi.” dâep. ²⁰ Yesuñe sumbe kat kat puli katmini aregât kom hâre hâreje ain den ire magep. Hain dâmbo mem kombaigât sopje boâk miawagepgât kala busi kâlegen katbaigât dâp bo miawakyenjieg.

Yesu amâ himbimâñ gâtje.

²¹ Akto Yesuñe lâuwâñe hin makyenjieg, “Nâ hepun yekmâ arire kulâgât niñmâ bo nekbai. Manmâ mom âmâ dosayerjaet hâu bâlâk bo âgâwai. Akto nâ ari manbian ain ariwaigât dâp bo tatyenjwiap.” dâep. ²² Hain dâmbo hin maganji goangi agi, “Nâ arim manbian ain bo ariwai dâp amâ gain gaingât maktâp. Ikinje hanje hâreakmâ mombiapgât me gain gain maktâp?” dâyi. ²³ Dâmbiâ hin dâep, “Ye amâ ingon gâtje. Dâ nâmâ egon gâtje. Ye amâ hân iren gâtje. Dâ nâmâ hânâñ gâtje bo. ²⁴ Aregât emelâk hin makyenjîan. Ye manmâ mom âmâ dosa akmai aregât hâuñje bâlâk bo âgâwai. Akto aregât keiñe hin. Nâ mandân ire keine hain dâre nângâmai amâ bâlejeyeje yeyenjimbo mombai aten.” dâep. ²⁵ Hain dâmbo hin dâyi, “Keige maknengimenâ nângâne.” dâmbiâ hin makyenjieg, “Ulikñjânbak makyenjim gan are. ²⁶ Nâ yengât keiyeje makmâ miawakmâ den âiân kat yekbiangât âi humo tatnijndâp. Dâ hinje amâ Bunje Amboje arekje hûngun niñdo yâkgât den ire hânâñ makyenjiman.” dâep. ²⁷ Eweñaet hain makyenjimbo yâkje bo nângâm kotgâyi. ²⁸ Aregât Yesuñe den siâ hin makyenjieg, “Yeje nâ mem agat nekbai ain nâ manmâ gan aregât nângâwai. Akto nunaet nângâ nângânaet wan me wan bo akman. Ewenande den makniñjep areâk makyenjiman. ²⁹ Hûngun niñjep yâkgât lauñe lokom âiñe hokboâk hokboâk mendere nekto huragumap aregât yâk nâ olop mandâp. Akto bo hepun nekmap.” dâep. ³⁰ Hain dâmbo luâk âmbâle dondâñe nânganj.

Anutuje Ambonenje akmap aregât den.

³¹ Akto Yesu nāngānji Yuda luâk are hin makyengiep, “Ye nāngāt denân manmâ âmâ nanlupne bunje tiñtiñ akbai. ³² Akto nāngāt den bunje nāngām kotgâmbiâ arekje mem kotgâ yekto tâk bâlak âlepnejâk manbai.” dâep. ³³ Hain dâmbo den hin purikalanji, “Nen amâ Abrahamgât hakulupje aregât luâk siâ bo hoj agajmaen. Dâ nen tâk bâlak âlepnejâk maktât amâ gain gain?” dâyi. ³⁴ Hain dâmbiâ hin makyengiep, “Nâ keiyene hin makyengire nângâjet. Luâk me âmbâle siâne bâleje akbiap amâ bâleje arekje damunje akto hoj bawa aganjo ari arigât dop bo tatbiap. ³⁵ Hoj bawaje humoñjaet emelan hokboâk hokboâk bo manmâ âgâwiap. Dâ Nanjande Eweñe olop hokboâk hokboâk manmâ âgâwiap. ³⁶ Dâ aregât nanjande oloj yekbiap âmâ siâgât hoj bawa bo manbai. ³⁷ Akto ye âmâ Abrahamgât bâgilupje amâ bunje. Dâ den laune bo lokomai aregât nugumbiâ mombiangât nângâmai. ³⁸ Nâ ewenaelân wan me wan ekmâ malân areâk makman. Dâ yeje âmâ ambo yenaelân wan me wan egi areâk memai.” dâep. ³⁹ Hain dâmbo hin maganji, “Nen ambonenje amâ Abraham.” dâmbiâ Yesuñe hin makyengiep, “Ye Abrahamgât bâgilupje manmai dâine âmâ yâkgât dop akbâi. ⁴⁰ Anutugâlânba den bunje nângâ are makyengiâ aregât ye âmâ nuguwerâm maktâi siâ siâ hainare Abrahamje bo agep. ⁴¹ Ye amâ amboyenjaet lau lokom manmai.” dâep. Hain dâmbo hin maganji, “Nengât memelupnenjande dâp gulip bo manbiâ miawagion. Ambonenje amâ Anutu konok.” dâmbiâ ⁴² hin makyengiep, “Anutuje amboyenje akmap dâine nâ gala akniñbâi. Nâ Anutugâlânba geân. Nune ukennaet bo geân. Yâkje hungun ninjo geân ⁴³ aregât gain akmâ manbiâ nângât denne biwyenjân bo yendâp? Nâ den makyengire ondopyeje katmâ bo nângâi aregât denne hâkâj akmai. ⁴⁴ Ye eweyenje Hiangi Amboje akto yâkgât nângâ nângâne akto egâliaj bâlejande makto siâ me siâ akmai. Akto Bâleje Ambojande amâ hângeihe luâk hilip yeñgum gaep akto hinje hainâk manmâ gap. Yâk den bunje hepulepgât nângâ nângârjân den bunje siâ bo yendâp. Yâk amâ Hiangi Amboje akmapgât heyenjimap. ⁴⁵ Yâkje amboyenje akmap aregât nâmâ den bunje makyengire bo nângâ niñdâi. ⁴⁶ Yengâlânba siâne âlepje nângât dosa siâ makbop. Akto nâ dop hain arekje den bunje makyengire wangât bo nângâm heñgemgomai? ⁴⁷ Siâ Anutugât pat manmapje denje nângâmap. Ye amâ Anutugât pat bo manmaigât denje hâkâj akmai.” dâep. ⁴⁸ Hain dâmbo hin maganji, “Woe, gâmâ Samaria luâk. Sinduk baniara bâlejande hut gugumbo aregât wan me wan akmâ memat mon?” dâyi. ⁴⁹ Hain dâmbiâ hin makyengiep, “Sinduk baniara bâlejande bo hut nuguep. Nâmâ Ewenaet lau lokoman. Dâ yeje âmâ nângât hâkâj akmâ denne mem ge katmai. ⁵⁰ Nâ kotne bo mem agatân. Humoñje konok kotne mem agatmap. Yâkje amâ dosayenje miawagâkgât âi membiap. ⁵¹ Bunje makyengire nângâm heñgemgowi. Niñemane nângât den mem manbai amâ momo kârikje bo mem âgâwai.” hain dâep. ⁵² Hain dâmbo hin dâm maganji, “Woe, sinduk aktât. Abraham hângeihe moep. Akto Propete hârok mom meteyi. Dâ gâne amâ hin dât, “Nângât den mem manbai amâ manman kârikje manmâ âgâwai.” dât amâ gâ sinduk aktât nângâen. ⁵³ Akto gâ Abraham moep yâkgât dop ewangim maktât mon? Akto propete hainâk moyi are ewangi yekmâ hâkge mem agatmenâ bo ârândâj aktâp aregât gâ gain gain nângâ aŋgât.” dâyi. ⁵⁴ Hain dâmbiâ Yesuñe hin makyengiep, “Nunak konok hâkne mem akman dâine bo ârândâj akbop. Dâ Ewene are amâ ye damun nenje dâmai yâkje amâ denne nângâm hâkne mem agatmap. ⁵⁵ Dâ yeje Anutu amâ damun nenje dâmai amâ hiangimai. Ye amâ yâk bo nângâjâmâ metemai. Dâ nâye amâ nângâjâmâ meteân aregât nâ bo nângâjaman dân dâine hiangim ye hainare akbom. Dâ nâmâ nângâjâmâ metem denje lokom manman. ⁵⁶ Ye bâginenje Abraham ulikjân moep dâi aregât hin makbe. Abrahamje nângât âi miawakto ekberâm ukenje humo nângâm malep. Akto manmâ nângât âi miawakto ekmâ heroje humo agep.” dâep. ⁵⁷ Hain dâmbo hin dâm maganji, “Woe, Abraham amâ ulikjân malep. Dâ gâmâ sigan aregât gâne gain gain Abraham egen?” dâyi. ⁵⁸ Hain dâmbiâ hin makyengiep, “Nâ den bunje hin makbe. Abraham boâk miawakto nâ ulikjânbak malânjeak manmâ gan.” dâep. ⁵⁹ Hain dâmbo Yesugât nângâmbiâ bâliep aregât kât mem komberâmbiâ yonjâk sumbe emetjânba sopanmâ gem ariep.

Yesu je makto luâk dewunje bokbokje siâ âlepje agep.

¹ Akto âi bo meme sopje siân Yesu dâwân ari luâk siâ dewunje bok bokje memerjande hainâk miep are egep. ² Akto hoj bawalupjande aikom hin dâyi, “Humo, niject dosagât dewunje bok bokje miawagep ikiňaet me memene eweje yetgât?” ³ hain makbiâ hin dâm makyengiep, “Amâ ikiňaet dosagât bo, akto memene eweje yetgât dosagât bo. Anutugât kârikje ain miawagâkgât hainâk miawagep. ⁴ Nâ hunjung nijep yâkgât âi dewutân mem manbian. Akto hâmbâi hândâk miawakto ain mendenje bo akbop. ⁵ Nâ hânân manbian amâ pagaleje dewutâ hainare aktore pagalejande erâm pagale yekbiap.” ⁶ Hain dâm hânân tâwtukom hân olop golañgom luâk aregât dewunjân puliep. ⁷ Pulim hin dâm hunjung anjep, “Gâ ari Siloam bâtgumân dewunge puli.” dâep. Siloam amâ den purikje âmâ hunjung anjep. Akto luâk are arim dewunje pulim emet egep. Emet ekmâ âmâ emetjân ariep. ⁸ Hain akmâ purik katmâ emetjân âgâmbo galalupje sotgât ulit yenjim malep are ekmâ luâk arekje hin maganji goanji akmâ hin dâyi, “Ulit nengim tatmâ manmap amâ ire me gain?” dâyi. ⁹ Hain dâmbiâ bikjande hin dâyi, “Amâ ire.” dâyi. Dâ bikjande amâ, “Bo hinare siâ.” dâyi. Hain dâmbiâ ikiňak magep, “Maktâi amâ nâ ire.” dâep. ¹⁰ Hain dâmbo hin aikom dâyi, “Gâ gain gain akmâ dewunge hulañ aktâp?” dâyi. ¹¹ Hain dâmbiâ makyengiep, “Luâk siâ kotje Yesu arekje hân golañgom dewunne pulim hin dâm maknijdâp, “Gâ arim Siloam bâtgumân hâkge puli.” dâp. Akto nâ arim hâkne pulim arekjeak emet ektân.” dâm makyengiep. ¹² Hain makyengimbo aikom hin dâyi, “Luâk are yâgâten mandâp?” dâmbiâ, “Bo nângân.” dâep.

Parisaioje luâk âlepje agep are hâkokoyi.

¹³ Akto luâk dewunje bok bokje are âlepje agep are Parisaio yenjâlân olojnmâ ariy. ¹⁴ Akto Yesu je luâk dewunje bok bokje hân golañgom arekje hejgemgoep amâ âi bo meme sopjân agep. ¹⁵ Akto Parisaio luâkje hinâk aikom dâyi, “Gâ gain gain akmâ dewunge miawaktâp?” dâmbiâ hin makyengiep, “Yesu je hân golañgom dewunne pulimbo nâ arim Siloam bâtgumân hâkne pulim dewunne hulañnektâp.” dâep. ¹⁶ Akto Parisaio yenjâlân gâtje bikjande magi, “Luâk are amâ Anutugâlân gâtje bo. Yâk âi meme sopje boân âi mem hilipkoâp.” dâyi. Dâ bikjande amâ hin dâyi, “Yâk bâleje luâk manmâ dâine âi hainare gain gain membop?” hain dâm potalagi. ¹⁷ Akto luâk dewunje bok bokje agep are lâuwâne maganjmâ, “Dewunge mem hulañdâp aregât amâ gugak gain gain nângândât?” dâm maganbiâ dâep, “Yâk amâ propete siâ.” dâep.

¹⁸ Akto Yuda luâkje bundâk luâk are amâ dewunje bok bokje manmâ dewunje hulañagep hain dâm aregât han lâuwâ akmâ memene eweje oloj yelekbiâ togombela ¹⁹ hin ai yetkuyi, “Nan yetje ire dewunje bok bokje miawagep dâyiat are amâ gain gain akmâ dewunje âlepje miawaktâp?” dâyi. ²⁰⁻²³ Hain dâmbiâ humomolupyene emelâk hin dâyi, “Siâje me siâje Yesu amâ Anutuje hunjung anjo giep dâwai amâ den emetjânba akto kâmolânba watyektenje yânnâgen manbai.” dâyi aregât yân manbât dâm hin dâyiat, “Imâ nan netje. Akto dewunje bok bokje miawagep are nângâet. Dâ gain gain akmâ dewunje hulañ aktâp akto niňande dewunje hulañdâp amâ bo nângâet. Dâ emelâk handâ agep aregât ikiňe aikombiâ keiňe makyengiâk.” dâyiat. Eweje memene hamewakmâ hain dâyiat. ²⁴ Akto luâk dewunje bok bokje âlepje agep are lâuwâne olojnmâ hin aikoyi, “Nen luâk aregât amâ luâk bâleje dâmaen aregât yâkgât kotje amâ bo mem agat. Anutu konok yâkgât kotje mem agat.” dâyi. ²⁵ Hain dâmbiâ hin dâep, “Woe, luâk bâleje dâi amâ bo nângân. Hingât nângân. Ulikjânbak dewunne bok bokje manmâ gan. Dâ unjak wan me wan ektân are amâ nângân.” dâep. ²⁶ Hain dâmbo hâwâtmâ hin dâyi, “Gain gain akgiido dewunge hulañ akto ektât?” dâyi. ²⁷ Hain dâmbiâ hin makyengiep, “Nâmâ emelâk makyengiâ are bo nângâi. Wangât hâwâtmâ maknijdâi? Ye hoj bawa aganberâm maktâi me?” dâep. ²⁸ Hain dâmbo nângâm bâlim hin dâyi, “Gâmâ yâkgât hoj bawa aganmat. Dâ nen âmâ Mosegât hoj bawa aganmaen. ²⁹ Anutuje Mose maganjep a nângâen. Dâ luâk are niňaet wâtjân kinmâ kulem memap amâ bo

nângâen.” dâyi. ³⁰ Hain dâmbiâ nângâmbo umatje akto hin dâep, “Woe, luâk dewunne hulanjdâp aregât kârikje wanânba memapgât pâpkom bo nângâen dâi? Imâ nângâm hanokoak akyenjîan. ³¹ Nen hârok âmâ hin nângâmaen. Anutuje âmâ luâk bâleje memai yâk yengât den bo nângâmap. Dâ luâk âmbâle lauqe lokom kotje mem agatmai amâ Anutuje nângâyenjimap. ³² Dâ luâk siâ dewunje bok bokje mem hulanjep pat hainare hân miawagewânbâ siâ bo nângâm gambiâ gambiâ ujak yu miawaktâp. ³³ Aregât luâk ire amâ Anutugât wâtnjân kinmâ kulem memap. Dâ Anutuje bo hungun ando giep dâine hinare bo membop.” dâep. ³⁴ Hain dâmbo hin maganji, “Woe, gâmâ bâleje higenje miawakmâ gaen amâ gain gain maknengiwerât amâ bo.” dâm hâkokombiâ giep.

Yesu bonângajmai amâ dewunyeje bok bokje.

³⁵ Akto Yesu je luâk hâkokom panbiâ giep aregât pat nângâm mem miawakmâ hin maganje, “Gâ luâk akmâ gewiap dâyi yâk nânganjât me?” dâep. ³⁶ Hain dâmbo hin dâep, “Apo, gâ maktât amâ niye? Hekat niymentâ ekmâ nângâm hejgemgoaŋbe.” dâep. ³⁷ Hain dâmbo hin maganje, “Makgijndere nektât nâ amâ ire.” dâmbo ³⁸ hin maganje, “Humone, nâ nângâ gjindân.” dâm keinjân kângom kotje mem agalep. ³⁹ Akto Yesu je hin maganje, “Nâ luâk âmbâle dosayeje mem miawakbiangât keiyenje mem makyenjîwerâm hânân geân aregât dewunyeje bok bokje hinare hejgem yengure ekbai. Dâ dewunyeje âlepje are hainare amâ makyenjire dewunyeje bokbiap.” dâep. ⁴⁰ Akto Parisaio luâk olowâk kili arekje nângâm hin aikoyi, “Maktât amâ nen dewun nenje bok bokje hainare me?” dâyi. ⁴¹ Hain dâmbiâ hin dâep, “Ye dewunyeje bok bokje hainare manmai dâine dosayeje bo tatyenjywop. Dâ ye, “Nen âlepje ekmaen.” dâi aregât dosayeje tatyenjîap.” dâep.

10

Yesu amâ lama yengât lope.

¹ Yesu je Yuda luâk âmbâle kili are hin makyenjiep, “Nâ den bunje yu makyenjîwe. Luâk siâ lama yengât hângiân bo âgâm âmâ lope longaim angânba âgâmai are amâ luâk kâmburâ dâmai. ² Dâ luâk siâne hângiânba âgâmap are amâ lama amboyeje dâmai. ³ Yâkje togombo âmâ hângi damunje arekje ekmâ hângi mem kalaŋdo âgâm lama yengondo denje nângâm agatbiâ kewugu yekmâ arimap. ⁴ Akto lama damunyejaet den nângâm agatmai aregât luâk are ikiňaet lama yengondo sopanmai. Sopanmâ amboyeje watmâ arimap. ⁵ Dâ luâk angâne âgâm yengondo bo nângajmâ âmâ bo watmai. Den angâ nângâm hamep akmâ bo watmâ siâgen arimap.” dâep. ⁶ Yesu je den dopje are makto âmâ bo nângâyi.

Yesu lama yengât hângi.

⁷ Akto Yesu je den ginje siâ hin dâep, “Nâ bundâk makyenjîwe. Nâmâ lama yengât hângi damunje hainare. ⁸ Nâ ulikjân hânân boâk geân amâ luâk bikje Anutugât keiňe makyenjîne dâm makmâ hiaŋgiyi. Luâk hain arekje amâ luâk kâmburâ hainare agi. Aregât nângât lama arekje denyeje bo nângâyi. ⁹ Nâmâ hângi hinare. Siâ nângâlân togombo âmâ Anutuje hejgemgowiap. Amâ âlepje gam gem gem akmâ sot me wan me wan sambe mem manbiap. ¹⁰ Dâ kâmburâ amâ lama hilip yengum kâmbu mem ariwerâm togomai. Dâ nâmâ lamalupne heroje maroje manbaigât hânân geân. Heroje maroje getek bo. Heroje maroje humo nângâm manbaigât geân.

Yesu damun âlepje.

¹¹ Nâmâ lama damunyeje âlepje aregât lamalupne dâm nugujet dâm kindere nugumbiâ mombian aregât hamep bo akman. ¹² Dâ damun yânje âigât hâugâlâk nângâm âmâ lama amboyeje bo manmapje dua metje togombo ekmâ hamewakmâ lama hepunyekmâ arimap. Arimbo âmâ dua metje arekje lama yingim itij gulam akyenjimbo awam akmâ arimap. ¹³ Amâ damun yânje puligâlâkgât âi memap aregât lama damunyeje bo manmap aregât lama hepuyekmâ pirâm arimap. ¹⁴⁻¹⁵ Akto Anutuje nângâ niydo nâkâ nângâ ajman dop hainâk lamalupne nângâ yengire nângâ niydmâ

metemai. Aregât lamalupne âlepñân manbai dâm nugunet dâm kindere nugumbiâ mombian. Hain akbiangât nâje konok lama damunyeje mandân. ¹⁶ Akto nângât lamalupne amâ kâmot siâ mandâi akto siân manbai are gai nâ kewuguyekmâ nune konokje damunyeje akbiangât nângân. Aregât yengondere denne nângâm togom kâmot konok akbai. ¹⁷ Akto nâ lamalupne yengât akmâ manmanne hepunmâ mom âmâ lâuwârje manbian. Aregât Apone konok nângâ niemap. ¹⁸ Ewenande mombiangât nângâ nijmâ lamagât âi niemap aregât siâje ikiñaet ukenje watmâ nuguwiapgât dâp bo talajmap. Bo dondâ. Siân nugumbiâ mombian amâ nunaet hanne watmâ maktere hain akbai. Akto lâuwârje membiangât hainâk nunaet hanne watmâ membiangât kârikje yenindâp. Hain akbiangât Ewenande nângâ niemap.” dâep.

¹⁹ Yesu je den hain dâmbo ain kili arekje lâuwârje makmâ potalagi. ²⁰ Potalakmâ bikje hin dâyi, “Sinduk baniara bâlejande hutgombo biwi gulip akmâp aregât bo nângajne.” dâyi. ²¹ Dâ bikjande amâ hin dâm makyenjiyi, “Sinduk baniara bâleje arekje luâk dewunyeje bok bokje hejgem yenguwiapgât kârikje bo tatyenjâp. Aregât Yesu amâ sinduk baniara bâlejande bo tângombo kulem keiже keiже mem amâ den âlepje maknengimap.” dâyi.

Yuda luâkje Yesugât hâkâj agi.

²² Akto hamijân âmâ Yuda yengât sumbe emetje meyi aregât hombaj miawagep. ²³ Akto bâlâpje sopje miawagep ain Yesu Sumbe emetje aregât hângi siâ kotje Salomo ain âgâep. ²⁴ Ain âgâmbo Yuda yengât humomolupyeje arekje ândeajmâ kinmâ hin aikoyi, “Gâ wangât keige heambukmenâ han lâuwâ akten? Gâmâ Anutuje hungun ando gewiap dâmaen amâ gâ me? Keige maknengimenâ nângâm hejgemgone.” dâyi. ²⁵ Dâmbiâ hin dâm makyenji, “Nâ emelâk dondâ makyenji bo nângâm hejgemgomai. Apogât laugât âi meman arekje makmâ miawak nekmap. ²⁶ Dâ ye amâ lamalupne bo akmâ manmaigât denje bo nângâm hejgemgomai. ²⁷ Akto nâje lamalupne nângâm meteyekman are yengondere denne nângâm watnekmai. ²⁸ Watnekmai are âmâ wâtje akyenji manman kepian manmâ âgâwai. Akto bo hilip agum dondârje manmâ âgâwai. Akto siâje nângât kârikjenâba mem hâre yekbiapgât kârikje bo talajdâp. ²⁹ Akto Ewenande lamalupne are niido meyekmâ mandân. Ewene âmâ siâ me siâ hârok ewangiyeckmap aregât siâje Ewenaet kârikjenâba mem bâli yekbiapgât dop bo tatâp. ³⁰ Akto nâ Ewene net amâ dop konok.” dâep. ³¹ Yesu je hain dâmbo Yuda luâk kili arekje nângâmbiâ bâliep aregât kât pitim komberâm agi. ³² Hain akbiâ Yesu je hin dâm makyenji, “Apone âigât kârikje niido âi âlepje keiже keiже mendere egi aregât wan bâleje aktere ekbiâ bâliepgât kâtje nuguwerâm aktâi?” dâep. ³³ Hain dâmbo hin dâyi, “Âi âlepje memat aregât bo guguweren. Dâ gâ luâk manmatje Anutu ewangiwerâm sârekomat are nângâm Anutugât kotje bâliwopgât guguweren.” dâyi. ³⁴ Hain magajbiâ hin dâep, “Woe, Anutuje makto Dawidiñe luâk kembu yengât hin kulemgoep, “Ye amâ hângât kembulupyeje.” dâm kulemgoep. ³⁵ Anutugât den kulemje amâ hilip agu agugât dop bo. Aregât Anutuje den makmâ miawakyenji malep yâk âmâ kembulupyeje dâep. ³⁶ Aregât nâ Ewenande den dâtânerâm makmâ hungun niido geân nâje nâ Anutugât nanje mandân dâre yene wangât gâje Anutu ewangiwerâm sârekom maktât dâm makniydâi? Amâ makbiâ bâliâp. ³⁷ Âi meman are ekbiâ Ewenaet dop bo manman dâine denne hâkâj akbiâ ârândâj akbop. ³⁸ Gârâmâ âi meman are ekmâ imâ Anutugât âi hainare dâmai âmâ âlepje nângâniybei. Nângâniybiâ âmâ benje Anutuje biwinjân kat nekmap akto nâje biwinâkatman are gai nângâm metewai.” dâep. ³⁹ Hain dâmbo nângâmbiâ bâlimbo hikowerâm akmâ mem mesokbiâ hut yengânbâ yojâk gem ariep.

⁴⁰ Akto arewa Yesu je Yodaj tu hâtikoep. Hâtikom hângejje Yohanene keiже katmâ tu puli yekmâ malewân ain ari malep. ⁴¹ Ain mando luâk âmbâle dondârje yâkgâlân togom hin magangi goangi agi, “Yohanene âmâ kulem meme imâ bo miep. Dâ Yohanene Yesugât den magep amâ bunje akmâ metiep.” dâyi. ⁴² Hain dâm are yengâlân gâtje dondârje Yesu nângajmâ biwiyeje Yesugâlân kali.

11

Lasaro moep.

¹ Betania kepian luâk siâ kotje Lasaro are kundat dondâ yiep. Akto Mata garijâi Maria lâuwâ amâ kepia ain gâtjeâk. ² Maria arekje Yesu tu higenje âlepje puliajñmâ dumutjande keiже puliajdo kamiliëp yâkgât emije Lasaro are kundat dondâ yiep. ³ Akto mamañjâi Yesugât den makmâ katbela ariep, “Humo gâ nângâ. Galage kundat dondâ akmâ yendâp.” dâmbela ⁴ Yesuje pat are nângâm hin dâep, “Lasaro âmâ kundat akmâ yem âmâ momo kârikje bo mombiap. Nâ Anutugât nanje nâ kulem mendere kotne akto Anutugât kotje mem agatbaigât kundat are miawaktâp.” dâep.

⁵ Akto Yesuje Mata akto garije Maria akto Lasaro are yengât okotje dondâ nângâep. ⁶ Yesuje kundat aregât pat nângâm hilâm lâuwâ bo akto ⁷ hoj bawalupje hin makyenjieg, “Gambiâ Yudaia hânân purik katmâ arine.” dâmba ⁸ hoj bawalupje hin dâm maganji, “Humo, nengât humomolupnenjande âgâlânâk kâtje guguwerâm agi aregât wangât ariwerât?” dâmbiâ ⁹ hin makyenjieg, “Âi meme sop amâ 12 awa yendâp aregât âi meme sopñân siâ yâk hân iregât pagalejân arimbo wanje me wanje bo ewuwiap. ¹⁰ Dâ hândâkjân siâ pagaleje kulâgâtâr arimbo âmâ wan me wan arekje ewum hiojbiap.” dâep ¹¹ Hain dâm âmâ den hin dâm dewatiep, “Dâ galanenje Lasaro asij yendâp. Nâ arim goaŋberân.” dâep. ¹²⁻¹³ Hain dâm Yesuje Lasaro moepgât den ginjeâk makyenjimbo âmâ yân asingât maktâp dâm bo nângâm hejgemgoyi aregât hin dâm maganji, “Humonenje, asij yem amâ âlepje akbiap.” dâyi. ¹⁴ Hain dâmbiâ Yesuje makmâ miawakmâ hin makyenjieg, “Lasaro moep. ¹⁵ Nâ ain manmâ galane hejgemgoân dâine gain gain kulem humo ekmâ biwiyere nângâlânâk katmâ manbâi? Dâ yene kulem humo ekmâ keine nângâm hejgemgowaigât bo ari hejgemgoân aregât kambiamne herone aktâp. Gârâmâ moepgât arine.” dâep. ¹⁶ Hain dâmba Toma kotje siâ Didimo yâkje hin dâm makyenjieg, “Nen mombaengât bo hamep akmaen aregât nen yâk olop arine.” dâep.

Yesu yâk amâ kârikje akto manmangât Amboje.

¹⁷ Lasaro sumân hilâm imbât yendo Yesuje arim miawagep. ¹⁸ Betania amâ Yerusalem kepia ginjâan ewumâk talep. ¹⁹ Arewa Yuda luâk dondâne arim Maria akto Mata emiyetje moepgât âi girâp akberâm ariyi. ²⁰ Akto Mata Yesu dâwân togom mandâp dâmbiâ nângâm garije emelan tato are hepunmâ dâwân arim peniajep. ²¹ Peniajñmâ hin maganjet, “Humo gâ in malen dâine emine bo mombop. ²² Akto hinjeâk gângât gai nângâm wan me wangât Anutu ulilajmenâ dowâk nângâ giŋberâp.” dâep. ²³ Akto Yesuje hin maganjet, “Emige golâ akmâ agatberâp.” dâmba ²⁴ Mataje hin maganjet, “Manmâ hâmbâi sop humoân golâ akmâ agatbiap amâ nângân.” dâep. ²⁵ Hain dâmba hin maganjet, “Golâ akmâ manbaigât Amboje amâ nâ. Aregât nijemane nâ nângâ niŋbai âmâ manmâ mom amâ âlepje lâuwâne golâ akmâ manmâ âgâwai. ²⁶ Dâ luâk siâ golâ manmâ nângâniŋbiapje amâ momo bâlâk manmâ kârikje manmâ âgâwiap. Gâ den are nângâm hejgemgoât me?” dâm aikoep. ²⁷ Aikombo hin maganjet, “Humone maktât are amâ nângâm hejgemgoân. Akto areâk bo. Anutu je nanje huŋgunajdo gewiap dâm lâmgom gamaen amâ gâ.” dâep. ²⁸ Hain dâm âmâ pârigim ari garije Maria are konmâ yoŋâk hin maganjet, “Ewenenje dâwân togom gâ gogondâp.” dâep. ²⁹ Akto Mariaje nângâm areâk agatmâ Yesugâlai ariep. ³⁰ Ariwerâmbo âmâ Yesu indâgen kepia ginjâan Mata den maganjet ainâk kilep. ³¹ Gârâmâ Maria dowâk agatmâ arimbo Yuda luâk âmbâle Maria biwiye sândugeâkgât âi mem emelan tali arekje sumângen indewerâm ariâp dâm haminjân ariyi. ³² Dâ Mariaje arim peniajñmâ ekmâ Yesugât keiñjân kângom yem hin maganjet, “Humo, gâ in malen dâine amâ emine bo mombop.” dâep. ³³ Hain dâm indembo Yuda luâk âmbâle olop togoyi are olowâk indeyi. Indembiâ yekmâ Yesu kambiamje bâliep. ³⁴ Hain akmâ aiyenguep, “Yâgâten hangoyi.” dâmba hin dâyi, “Humo, togom ek.” dâyi. ³⁵ Hain dâmbiâ Yesuje indiep. ³⁶ Akto kili arekje ekmâ hin dâyi, “Ekjet. Nângâ nângâje amâ yâkgât dondâ nângâmap.” dâyi. ³⁷ Dâ bikjande

hin dâyi, “Dewunje bok bokje siâ makto dewunje hulaç agep aregât âlepje Lasaro hejgemongo dâine golâ akbop.” dâyi.

Yesu je Lasaro kondo golâ agep.

³⁸ Akto Yesu je kambiamje bâlimbo sumângen ariep. Lasaro hâkje amâ kât dâprjângen yiep. Dâ hângi amâ kât humo siâne hâkokombiâ ge tigiep. ³⁹ Aregât Yesu je hin dâep, “Kât hâkokonjet.” dâmbo Lasarogât mamaje Mataje hin dâep, “Humo, hilâm imbât yiepgât higenje aktâp.” dâep. ⁴⁰ Hain dâmbo hin maganep, “Den makgijndere a bo nângât. Hin. Gâ nângâniñmenâ Anutu kârikjaet kulem miawakto ekberât.” dâep.

⁴¹ Akto kât hâkokombiâ Yesu je dewunje egon panmâ hin ulilanjep, “Apo, gâ ulit gjindere nângât aregât mepaige akgijndân. ⁴² Akto ulit gjindere ainâk dowâk nângâmat aregât nângâre âlepje aktâp. Dâ nâ luâk âmbâle yân yu kinmâ ariâi irekje gâne hungan niñmenâ geân aregât biwiyenjande nângâm hejgemgonetgât hain makgijndân.” dâep. ⁴³ Hain dâm kârikjeâk konmâ, “Lasaro agatmâ gut.” dâmbo ⁴⁴ momoje arekje agatmâ gulep. Keiye bâtje sângum duwatmâ dâgâm menduguyi akto enem dewunje sângumje katipkoyi aregât Yesu je hin makyenjep, “Sângum gagaim panbiâ ariâk.” dâep.

Yesu kone dâm den hikoyi.

⁴⁵ Akto Yuda luâk dondâ Mariagâlân togoyi are yengâlân gâtje dondâne Yesu je kulem mendo keiye ekmâ nângâyi. ⁴⁶ Dâ biknjande âmâ Yesu je kulem mendo egi aregât Parisaio yengâlân arim wan me wan agep aregât den pat makyenjiyi. ⁴⁷ Akto sumbe kat kat yengât luâk humomolupyene akto Parisaio luâk arekje nângâm humomo oloj yekmâ hin makyenjiyi, “Luâk are kulem dondâ memapgât wanân gain gain aganbaen? ⁴⁸ Nen ekmâ hansumbu akmâ mandenje âmâ luâk âmbâle dondâne yâkgâlân dewati metembiaâ âmâ Roma luâkje gasa aknengim hân me sumbe emetje me wan me wan hârok hilipkom nengim watnenekbâi.” dâyi. ⁴⁹ Akto yâk yengât galayeje siâ kotje Kaipa hombaç ain sumbe kat kat yengât humo malep arekje hin dâep, “Ye han nângâ nângâyeje bâlak mandâi. ⁵⁰ Aregât hin makyenjire nângâm akberâi. Nen hârok bâlim metewâengât luâk konok arekje dumnenjân kinmâ moâkgât nângâm hejgemgone.” dâep. ⁵¹ Den are ikiye nângâ nângâjaet bo magep. Yâk âmâ hombaç sop ain sumbe kat katgât humo malep aregât den are bunje miawakbiapgât magep. Yesu amâ bunje dondâ luâk yengât akmâ moâkgât makmâ hâreanji. Dâ keiye âmâ bo nângâep hain. ⁵² Hain akto Yuda luâk âmbâle yâkgâlak bo. Anutuje ikiye dâtâne hâne hâne hârok manmâ arimai hârok mendugu yekmâ kâmot konok akmâ manjet dâm aganjo sumbe kat kat luâk Kaipa are hain makmâ hâreajep. ⁵³ Akto Kaipa je hain dâep ainba Yesu komberâm den âi keiye kali. ⁵⁴ Aregât Yesu je Yuda luâk yengâlân lâuwâje bo miawakmâ malep. Gârâmâ kepia siâ hân kamitje aregât ginjân talep kotje Epraim ain hoj bawalupje meyekto ari mali.

⁵⁵ Akto aregât hamijân hombaç kotje Pasowa are tâlâgumbo kepia ginje ginje ainba luâk âmbâle dondâne Yerusalem kepia ain hombaç miawakbiapgât aregât Anutugât emetjân kinbiâ huraguâkgât âgâyî. ⁵⁶ Âgâm sumbe emetjân kinmâ Yesugât kulâgâtmâ hin dâm maganji goanji agi, “Ye gain gain nângâi? Yesu hombaç in togowerâp me bo?” dâyi. ⁵⁷ Akto Sumbe kat kat humomolupyene akto Parisaio luâkje âmâ den kârikje hin dâyi, “Yesu togom mando âmâ siâne ekmâ togom maknengimbo kala busi kâlegen katbaen.” dâyi.

12

Mariage Yesu keiye puliep.

¹ Akto hombaç kotje Pasowa akto hilâm 6 irawot akberâmbo ainâk Yesu je Betania kepien togoep. Akto Betania kepia amâ Lasaro moep ain Yesu je maganjo agatmâ golâ malep yâkgât kepia. ² Yesu je ain togombo ainâk Lasaroma Yesu togoâp aregât heranje maroje aknerâm sot oyi. Yesu akto Lasaro olop tatbiâ Mata Lasarogât mamaje yâkje sot mem gutmâ yengimbo neyi. ³ Nembiaâ ainâk Maria Lasarogât mamaje siâne umbâ konok tu higenje siâ âlepje pulije humo arekje Yesugât keiñân kâiep. Akto dumutjande

pulimbo kamiliep akto higenje arekje emet kâleqe ârândân akto hârok nângâyi.⁴ Akto yâkgâlân gâtje siâ Yudasi Karioto kepian gâtje luâk arekje hâmbâi Yesugât gasa kewugu yekto Yesu meyi yâkje hin magep,⁵ “Woe, âmbâle ire wangât hain aktâp nângâre bo huraguâp. Dâ tu higenje ire luâk yengienje hâukombiâ dâine nenne puli dondâ mem luâk âmbâle umburuk yengiwâen ina.” dâep.⁶ Akto yâk amâ luâk umburuk yengât nângâm bo magep. Yâk âmâ puli damunje akmâ puli bikje kâmbu meminep aregât puligât dondâ nângâm magep.⁷⁻⁸ Hain dâmbo Yesu je hin dâm maganje, “Âmbâle iregât nângâmbiâ bo bâliâk. Luâk âmbâle umburuk ire âmâ ye olop sop kâlep tatmâ âgâwai are tân yenguwerâm akbai amâ âlepne tân yenguwaigât sop tatbiap. Dâ nâmâ ye olop sop kâlep bo manbian aregât luâk âmbâle bikjande tân nuguwerâm akberâi are âmâ sop bo akbopgât hinje dowâk tân nuguâkgât nângân. Aregât âmbâle ire han nuguwaigât tu ire puli njndâp.” dâep.

⁹ Akto Yuda kâmolân gâtje dondâ Yesu ain talep are nângâm ekberâm yâkgâlân togoi. Akto emelâk Yesu je makto Lasaro moep arekje sumâンba agatmâ golâ malep akai ekberâm togoi.¹⁰⁻¹¹ Lasaro golâk agep are togom ekmâ nângâmbiâ humo akto biwiyeje Yesugâlân kali. Hain akbâigât sumbe kat kat humomolupyenjande luâk âmbâle hârok hepun nenektâi dâm aregât Yesu akto Lasaro lâuwâ lâuwâ bugâje yetkuenne moet dâm aregât den âi meyi.

Yesu je Yerusalem kebia âgâm ariep.

¹² Akto agatmâñjân luâk âmbâle dondâ hombaç aregât Yerusalem kebia togoi arekje Yesu Yerusalem togom âgâwerâm agep pat are nângâyi.¹³ Akto Yesu dâwân peniajberâm matuk esenje mem dâwân arim hin dâm koli, “Luâk ire Humonenjande huŋgun anjo giеп. Akto nen Israe gâtje damun nenne togoâpgât aregât heroe akne.” dâm koli.¹⁴ Akto Yesu je dongi nanje siâ mem miawakmâ kaknjân tatmâ mem mânjimbo Yerusalem dâwân togoep. Amâ Anutugât Propete siâje hin kulemgoep,

¹⁵ “Sioj ambolupje hin makyengire nângâjet. Yengât Humoyene togowiap yâkje dongi nanje kaknjân togombo ekbai aregât hamep bo akjet.” dâm kulemgoep.

Den are bunje akto Yesu je dongi nanje siâ kaknjân tato Yerusalem âgâep.¹⁶ Akto sop ain hoj bawalupje âmâ Yesu je siâ siâ miep aregât keije bo nângâm heŋgemgoyi. Dâ hamijâñjân Yesu himbimâññâ ãgâmbô ainâk nângâ nângâyene hulan akto kulem esenje tâmbâñjân Yesu je wan me wan akbiapgât kulemgooyi are hârok nângâm meteyi. Akto ainâk luâk âmbâleje wan agaŋbaigât kulem esenjâññâ tatâp are bunje akto sop ain âmâ aregât keije boâk nângâm heŋgemgoyi.¹⁷ Akto luâk âmbâle undup Yesu olop togoi arekje Yesu je Lasaro konmâ goajdo momojâññâ agalep are egi aregât pat ain kili are makyengiyi.¹⁸ Hain dâm makyengimbâ ainâk kâmot humo arekje Yesu je kulem miep are dâwân peniajne dâm ariyî.¹⁹ Ari peniajbiâ aregât Parisaio ain kili arekje hin magaŋgi goaŋgi akmâ dâyi, “Woe, luâk âmbâle dondâ Yesugâlân dewatiwerâm aktâi aregât gain gain aktenje Yesu hepunjet aregât dâp bo tatâp.” dâyi.

Girik luâkje Yesu ekberâm togoi.

²⁰ Akto sop ain luâk âmbâle dondâ hombaç kotje Pasowa are tatmâ Anutugât kotje mem agatne dâm aregât Yerusalem togom mali. Are yengâlân gâtje bikje amâ Girik luâk âmbâle.²¹ Akto Girik luâk irekje âmâ Pilipo Besaida kebia Galilaia hânâññâ talep aregen gâtje yâkgâlân togom aikom hin dâm maganji, “Gala, nen Yesu ekberâm togoen.” dâyi.²² Akto Pilipo je gain gain aknerâm galanje Anderea maganje. Magaŋdo nângâmbo lâuwâ lâuwâ Yesugâlân arim maganjiat.²³ Maganjela nângâm den hânuje hin magep, “Bâin. Luâk akmâ geâññâ nâ luâk âmbâle dondâññâ nekmâ kotne mem agatbai aregât sopje ewumâk aktâp.²⁴ Den umatje ire makyengire nângâjet. Sejgo koanje hânâññâ bo gem âmâ yân yembiap. Dâ hânâññâ gewiap amâ hambum pâtkom bunje dondâ yembiap.²⁵ Akto luâk âmbâle bikje are manmanyene aregâlâk nângâwai âmâ wan me wan arekje bâliyengiwiap. Dâ luâk âmbâle bikje hâkyene me wan me wan yeaet bo nângâmai arekje âmâ hâmbâi manman kâriknjân manmâ âgâwai.²⁶ Yengâlân gâtjande nâ tân

nuguwerâm akmâ âmâ âlepje nângâlân togombiâ nâ olop manbaen. Akto nâje manbian ain hoj bawalupne arekai ain manbai. Akto nijemaje tân nuguwai amâ Ewene Anutu arekje memeje akyengimbo manman âlepjân manbai.” dâep.

²⁷ Akto Yesuße Anutu hin dâm magajep, “Woe, kambiamne umatje dondâ akto aregât gain gain akbe? Apo, ujak siâ siâ nângâlân togowerâp aregât makmenâ bo agâk gârâmâ hain bo ak. Nâ iregât sop miawagâk dâm togom manmâ gan. ²⁸ Aregât Apo gâ makmenâ kot patgaet kulem agat agatje miawakto luâk âmbâle dondâ ekmâ kotge mem agatbai.” dâep. Hain dâmbo ainâk den siâ himbimânbâ hin giep, “Nâ emelâk kot patnaet maktere miawaktâp. Akmâ kulem agat agatne areâk maktere miawakmâ âgâwiap.” dâep. ²⁹ Akto kâmot kili arekje nângâm bikjande hin dâyi, “Himbim kururujdâp.” dâyi. Dâ bikjande âmâ hin dâyi, “Añelo siâje den magajdâp.” dâyi. ³⁰ Hain dâmbiâ Yesuße hin dâep, “Den amâ nâ nune tân nuguwerâpgât bo miawaktâp. Yenjât akmâ miawaktâp. ³¹ Ujak âmâ Anutuße hân iregât luâk âmbâle potat yekberâp. Akto Anutuße hân iregât Amboje hâkokombo yeukje akbiapgât sop irawot akbiap. ³² Luâk bikjande nâ lâwinân hokat nekmâ mem agatbiâ âmâ ainâk luâk âmbâle hânje hânje manmai are bikje olonyektere nângâlân togowai.” dâep. ³³ Yesuße hain magep amâ ikiye mombiapgât dopje katmâ makmâ makyengiep. ³⁴ Hain makto aregât luâk âmbâle ain kili arekje den are nângâmbiâ bâlimbo hin dâm magajî, “Woe, hain bo. Nen Mosegât denân oyajmâ hin nângâmaen. Anutuße hungun ando gewiap yâkje âmâ bo mombiap. Akto manman kârikjân manmâ âgâwiap. Akto gâ hin dâmat, “Luâk akmâ geân.” dâmat aregât gain gain, “Lâwinân hokat nekbiâ mombian.” dât? Aregât nirjande luâk akmâ giep?” dâyi. ³⁵ Hain dâmbiâ Yesuße hin dâm makyengiep, “Sop tâlâwâk Anutugât pagaleje erâm âgâwerâp. Hâmbâi yâk hân iregât pagaleje hinare yengâlânba agatmâ ariwiap aregât hândâkje katip yenguwopgât ye pagalejânâk bam gutjet. Akto siâje hândâkjân bam gutmap arekje yâgâten ariwiap amâ bo nângâp. ³⁶ Aregât ujak âmâ ye pagalejânâk tatâiânâk hainâgâk pagalejaet nângâjbei. Yâk pagaleje hinare aregât pagalejân manberâmbiâ âmâ âlepje manman kârikjân kat yekto pagalejân manmâ âgâwai.” dâep. Yesuße den ire makmâ metem âmâ hepun yekmâ gem heambugep.

Yuda luâkje Yesugât nângâmbiâ giep.

³⁷ Akto emelâk Yesuße kulem hârok mendo egi amâ yâkgât keiye bo nânganji.

³⁸ Haingât Propete Yesaiarje hin kulemgoep,

“Humo, Propetelupge nennejje âmâ arim gângât den pat are arim makyengienje luâk hârokje nângâm hiarjim dâm bo nângânengimai. Akto Kembugât bât are niraelân miawakmap?” dâm kulemgoep.

³⁹ Den are bunje akto luâk âmbâle dondâje Yesugât hâkâj akmâ yâkgât keiye bo nângâm hejgemgoyi. Akto Yesaiarje den siâ hin kulemgoep,

⁴⁰ “Anutuße dewunyeje mem bukom hanyerje gisapkoep. Amâ luâk âmbâle dewunyejande siâ me siâ ekmâ nângâwâigât, akto hanyejân nângâm kotgâwâigât, akto hanyerje purikatbiâ hejgemyenguwomgât Anutuße hain dâm akyengiep.”

⁴¹ Akto Yesaiarje Yesugât keiye pagaleje hârok nângâm metem âmâ aregât hain kulemgoep. ⁴² Dâ luâk âmbâle kotdâ bikje akto luâk âmbâle yânnje bikje Yesugât keiye nângâyi. Amâ Parisaio luâkje hin dâyi, “Luâk âmbâle bikjande Yesu amâ Humonenje dâwai are den emetjânba akto kepia yenjânba wat yektenje hâknângen manbai.” dâyi. Aregât Parisaioje wat nenekbâi dâm aregât Yesugât keiye bo makmâ miawagi. ⁴³ Akto luâk âmbâle arekje Anutuße kotnenje mem agalâk dâm aregât ukenje bo nângâmai. Dâ luâkjeak kotnenje mem agatjet dâm aregât ukenje nângâmai. Hain akmâ Yesugât keiye bo makmâ miawagi.

Yesugât denjande luâk âmbâle potatyekmap.

⁴⁴ Akto Yesuße konmâ hin dâep, “Luâk âmbâle bikje nângât nângâi amâ nângâlâk bo nângâmai amâ Ewene hungun ninjo togoân yâk hainâk nângândâi. ⁴⁵ Akto nâ nekmapje hungunnihep yâk olowâk ekbiap. ⁴⁶ Nâmâ hân iren pagaleje hainare togoân amâ luâk

âmbâle biwiyeje nângâlân katbai âmâ hândâkñân bo manbai. ⁴⁷ Dâ luâk âmbâle bikje nângât den nângâm bo lokowai âmâ nâ hinje den âiân bo katyekberân. Nâmâ hânân luâk âmbâle ire potatyekbiangât bo togoân. Bo. Nâ luâk âmbâle hejgem yejgum meyekberâm geân. ⁴⁸ Akto luâk âmbâleje haminijmâ nângât den bo nângâwai are amâ nângât den arekje sop bâinjân potatyekbiap. ⁴⁹ Nâmâ den ire âmâ nune nângâ nângânân bo makmâ gan. Apo hungun nindo geân arekje nâ wan makman aregât âmâ makmâ hekat ninjep. ⁵⁰ Aregât keiye amâ hin. Ewenande manman kârikjaet keiye hekat yejgiwen dâm makniyep areâk lokom Aponande makniyewâk makman.” Yesuße hain dâep.

13

Yesuße hoj bawalupne yejgât keiyeje puliep.

¹ Akto hombaj kotje Pasowa are boâk miawakto Yesu hân ire hepunmâ Ewejalaë arwiapgât sop miawakto nângâep. Hain nângâm âmâ ikinaet kâmot yejgât okotje dondâ nângâep. Akto hainâk hainâk okotje dondâ nângâm âgâwiap. ² Akto engaineje sot nem tatbiâ emelâk Hiañgi Ambojande Yudasi Karioto gâtnej luâk siâ Simoñgât nanje yâk Yesugât gasa hekat yejgiâkgât hâwâlep. ³ Hâwâto lauße lokowerâmbo ainâk Yesuße Ewejande siâ me siâ emelâk wanjep are nângâep. Akto Anutuje hungun anjdo gem manmâ benje purik katmâ Anutugâlai âgâwiap are gai nângâep. ⁴ Haingât sot hepunmâ agatmâ sângum kakjân luguagep are olojmâ pando gembo puliak puliak pâjân dâgâep. ⁵ Hain akmâ kondo humoân tu kâim keiye katmâ Aposololupne yejgât keiyeje tu pulim âmâ pâjân dâgâep arekje keiyeje pulimbo kamilep. ⁶ Hain akmâ bam bam Petoro gâlân togoep. Akto Petoroje Yesuße wan akyenjieg aregât nângâmbo umatje akto hin maganep, “Humo, nângât keine bo puli. Hepun.” dâep. ⁷ Akto Yesuße hin dâep, “Siâ siâ nâje ujak aktân amâ gâne bo nângât. Gârâmâ hâmbâi âmâ aregât keiye nângâwiat.” dâep. ⁸ Dâmbo maganep, “Gâ keine bo puliwerât. Bo dondâ.” dâmbo hin maganep, “Dâ nâje bo puli gekberân âmâ gâ nângâlân gâtnej bo akberât.” dâep. ⁹ Dâmbo maganep, “Humo, aregât nângât hâkne hârok kautne bâtne me wan me wan pulinij.” dâep. ¹⁰ Dâmbo dâep, “Luâk siâje hâkne hârok puliep yâk âmâ lâuwâje bo puliakbiap yâk âmâ keiyeâk puliwiap aregât ye emelâk ye puliyektere biwiyeje salek aktâp. Dâ ye hârok bo.” dâep. ¹¹ Amâ Yesuße Yudasije gasalupne makyenjimbo menekberâi nângâm ye hârok bo dâep.

¹² Emelâk keiyeje pulim metem âmâ benje sângum kâlep are lâuwâje mem luguakmâ tattmâ hin makyenjieg, “Nâ siâ siâ yu akyenjîan aregât keiye a nângâi mon? ¹³ Yeje hin nogonmai, “Humonenje akto Tiksa.” dâmai amâ âlepje makmai. Nâmâ Humoyeje akto tiksayeje akman. ¹⁴ Akto nâ Humoyeje akto tiksayeje nâje keiyeje puliân aregât hainâk galalupyeye keiyeje puliwei. ¹⁵ Nâje agak meme âlepje hekat yejgiân gârâmâ yekâ hainâk agak meme âlepje hekat yejgim hainâk akbei. ¹⁶ Nâ den bundâk makyenjire nângânet. Âi luâk amâ damunje bo ewangimap. Akto luâk siâje luâk hungun aŋmap are bo ewangimap. ¹⁷ Akto ye aregât nângâi amâ siâ me siâ ire akbei. Akto hain akbai âmâ Anutuje meme akyenjimbo heroje humo akbai. ¹⁸ Nâmâ ye hârok yejgât bo maktân. Nâje nângât kâmot hârok oloj yektere nângâlân togoyi ye nângâyekman. Dâ yejgâlân gâtnej konok âmâ heroje bo akbiap. Amâ Anutuje makto siâje hin kulemgoep, “Nângât gala nâ olop sot nendâp ire âmâ gasane akmâ bâleje akniybiap.” kulemgoep den are bunje akto yejgâlân gâtnej siâ nângât kâmolân gâtnej bo akbiap. ¹⁹ Nâ ya maktân amâ boâk miawaktâp. Haingât hâmbâi ire miawakberâp âmâ âlepje yeje nângât hin nângâwai, nâmâ yâk, hain nângâwai. ²⁰ Den bunje hin makyenjire nângânet. Luâk siâ nângât âi meâkgât hungun aŋdere arimbo âmâ benje siâje tângowiap nâkai dop hainâk tân nuguwiap. Akto tân nuguwiapje Ewene hungun niŋep are dop hainâk tângowiap.” dâep.

Yesuße gasa yejgât keiye magep.

²¹ Akto Yesurje hain dâm biwiye umatje agep aregât den hin dâep, “Woe, yeñgât hutyerjân gâtje siârje nângât gasalupne hekat yeñgimbo menekberâi.” dâep. ²² Hain dâmbo yenseak âmâ konok konok niye me niye dâm luâk yenseâk ai aguyi. Nijsaet magep amâ bo nângâyi. ²³ Akto Yesurje okotje dondâ nângajmap are Yesugât ginnjânâk talep. ²⁴ Haingât Petoroje yorjâk bâtjandeak konmâ hin dâm maganjep, “Gâje aikomenâ nângâne.” dâep. ²⁵ Hain dâm magando Yesugât ginnjânâk talepgât are hin maganjep, “Humo nijsaet maktât.” dâep. ²⁶ Akto Yesurje den hâuqe hin maganjep, “Sot bikje ire tuân panmâ wajdere ekberâi amâ luâk are konok.” dâep. Hain dâm sot tuân pando gembo mem olojmâ Simoj Karioto kepian gâtje malep yâkgât nanje kotje Yudasî are waqep. ²⁷ Yudasije sot are mem nendo ainâk Hiañgi Ambojande biwiñjân giep. Hain akto Yesurje maganjep, “Wan me wan akberâm dowâk akben.” dâep. ²⁸ Hain dâm maganjep aregât keiye ain tali arekje bo nângâyi. ²⁹ Siânbanje amâ hin nângâyi. Amâ Yudasije puli itoje memap aregât Yesurje hombaj iregât siâ siâ haukoâkgât maganjâp me siâ siâ luâk umburuk yeñgiwiapgât maganjâp hain nângâyi.

Yesurje den kârikje anjâ makyeñgiep.

³⁰ Akto Yudasije sot are mem nem âmâ dowâk gem hâkjângen sopando emelâk emet dâgâep. ³¹ Yudasî arimbo âmâ ainâk Yesurje hin makyeñgiep, “Hinje Anutuje huñgun niñdo geân aregât keiye luâk âmbâle dondârje nângâm kotje mem agatbai aregât dâp miawaktâp. Akto wan membian aregât akai Anutugât kotje mem agatbai. ³² Akto nâ wan akberâr aregât Anutugât keiye miawakto ekmâ kotje mem agatbai amâ benje uñak Anutu nângât keine mem miawagân katberâp. ³³ Hoj bawalupne, nâ ye olop sop pâj konok tatberen. Hâmbâi arire undâgât nekbiâ bo akberâp. Akto nâ ulikjân Yuda humomolupyere akto sumbe kat kat luâk akto Parisaio luâk hin makyeñgiân. Nâ ariwian ain yeje bo ariwai. Akto benje hainâk hinje ye makyeñgiân yâgâten ariwerân aregen ye bo ariwerâi. ³⁴ Akto nâ den kârikje anjâ makyeñgiân hin. Ye hanâk gala okot akmâ tân aguwei. Nârje ye okot âlep akmâ gala akyeñgiân hainâk gala agangiwei. ³⁵ Hain agangiwei âmâ luâk âmbâleje yekmâ hin dâwai, “Ao imâ Yesugât hoj bawalupne.” dâwai.” dâep. ³⁶ Yesurje hain dâmbo Petoroje aikoep, “Humo gâ yâgâten ariwerât?” dâmbo Yesurje den hâuqe hin maganjep, “Nârje kepia uñak ariwerân aregen amâ watnekmâ bo ariwerât. Dâ hâmbâi âmâ watnekmâ togom nekbiat.” dâep. ³⁷ Hain dâmbo hin aikoep, “Humo, wangât gâ olop bo ariweretgât maktât. Amâ nângâre bo huraguâp. Gasalupgande gugumbiâ âmâ tân gugure nugumbiâ mombian aregât ukenje nângâ.” dâep. ³⁸ Hain dâmbo hin dâep, “Hain akberât me? Galane aregât den bunje hin makgiñdere nângâ. Gâje nângâ yâk bo nângâ añman dâm munenâ akmenâ âmâ sop âlâwu akto gokorok ainâk indewerâp.” dâep.

14

Yesu amâ dâp bunjaet akto den bunjaet keiye akto manmangât keiye.

¹ Yesurje hin dâm makyeñgiep, “Kambiamyeje bo umatje agâk. Ye Anutugât nângajmai aregât hainâk nângâ nijbei. ² Ewenaet emet kepia amâ kom hâre hâreñje dondâ. Dâ hain bo dâine aregât emelâk makyeñgiwom. Nâ ariwerân imâ yeñgât gewâk heñgemgowian. ³ Akto gewâkyeje heñgemgom metem âmâ benje purik katmâ togom kewugu yektere arim nâ olop ain manbaen. ⁴ Akto nârje kepia ain ariwerân aregât ye nângâi. Akto ye ariwaigât dâp nângâi.” dâep. ⁵ Hain dâmbo Tomaje hin aikoep, “Humo, gâ yâgâten ariwerât? Nen bo nângâen aregât nen gain gain akmâ dâp aregât keiye nângâweren?” dâmbo ⁶ Yesurje hin maganjep, “Nâ nunak konok dâp bunje akto nâ nunak konok den bunjaet keiye akto nâjeak manmangât keiye. Aregât luâk âmbâle bikñande Anutu nângajberâm âmâ nâ nângâ nijmâ âmâ âlepje Anutu nângajbai. Dâ haminiñmâ âmâ Anutu bo nângajbai. ⁷ Akto yeje ulikjân nâ nekmâ nângâniñmai dâine Ewene hainâk ekmâ nângâm heñgemgoâi.” dâep.

⁸ Hain dâmbo Pilipoje hin maganep, “Humo, Ewege are hekatnengimenâ ekmâ biwinenje sândugeâk.” dâep. ⁹ Dâmbo hin maganep, “Pilipo, nâ ye olop tatmâ mandenje sop kâlep bo agep aregât wangât boâk nângât? Nângâ niijmat maine Apogât nângâwât. Luâk siâ nâ nekmap amâ Apo ekmap aregât gain gain akmâ, “Ewege hekatnengi.” dât? ¹⁰ Akto nâmâ Apogâlân tatân akto Apo yâkje nângâlân tatâp aregât net dop konok aktet aregât keiye bo nângâm âmâ hain maktât. Akto den makyengiman amâ nune nângâ nângânân gâtne bo. Apo nângâlân tatmap arekje âiye ketugumbo yâkgât den makyengiman. ¹¹ Ye den ire nângâm hengemgowej. Nâje Apogâlân tatân akto Apo yâkje nângâlân tatâp. Dâ den are nângâmbiâ umatje akto âmâ âlepjje nâje âi meman are ekmâ nângât akto Apogât keinetje nângâm hengemgowej.

¹² Galalupne, bunje makyengire nângâjet. Luâk âmbâle bikje nângât nângâniqbai amâ nâje âi meman hainâk yekâ âi membai. Akto nâ Apogâlân ariwerângât wan me wan meman are ewangim membai. ¹³ Akto siâ siâ hârokât yeqe kotne mem manmâ ulilanjbâi âmâ dowâk Ewene kotje mem agatbaigât maktere miawakyengiwiap. Miawakyengimbo nângât akto Apogât kotje agatbiap. ¹⁴ Dâ yeqe wan me wangât nângât kotne konmâ Apo ulilanjbai âmâ nâje âlepjje yeqiwian.

Tângo tângo siâ gewiapgât magep.

¹⁵ Dâ yeqe biwiyejân menekmâ âmâ âlepjje nângât den kârikje denyenguân are mem manbai. ¹⁶ Akto nâje Apogâlân ulilanjdere tângo tângo siâ nâ hinare yeqiwiap. Yeqimbo gem ye olop dondâje tatmâ tân yequm âgâwiap. ¹⁷ Amâ hingât maktân. Anutugât den bunje kautjaet Heakje âlepjje aregât maktân. Akto hângât luâk âmbâle arekje yâk bo membai. Akto bo ekmâ nângâwai aregât bo nângânbai. Dâ Anutugât Wâtje âlepjje are emelâk ye olop tatâp gârâmâ hâmbâi kautyenjân membiap.

¹⁸ Akto nâje hinje ye hepun yektere âmâ nanaj mându hinare tatbâigât nâ yeqâlân purikatmâ togowian. ¹⁹ Akto sop bâlensiâ âmâ hân luâk âmbâleje lâuwâje bo nekbai. Dâ yeqe âmâ hâmbâi nekbai. Nâ mandân aregât yekâ hainâk manbai. ²⁰ Akto sop ain âmâ ye olop mandere ye hin nângâwai. Nâ Ewenaelân tatân akto yeqe âmâ nângâlân tatâi. Akto nâkâ yeqâlân tatmâ âgâwian are nângâwai. ²¹ Luâk âmbâle bikjande nângât lau lokomai âmâ âlepjje okot âlep nângâ niqbai. Akto okot âlep nângâ niqbai amâ Ewenande okot nângâ yeqiwiap akto nâkâ hainâk okot nângâ yeqim âgâwian. Akto yeqâlân miawaktere nekbai.” dâep. ²² Hain dâmbo Yudasi siâ amâ Karioto gâtne bo arekje hin maganep, “Humo, gain gain dewun nennjân miawakbiat amâ hân luâk âmbâle yeqât dewun yeqâi gain gain bo miawakbiat?” dâep. ²³ Dâmbo maganep, “Dâ luâk âmbâle bikje biwiyeje nângâlân katbiâ âmâ âlepjje nângât laune lokowai. Hain lokombiâ âmâ âlepjje Ewenande âmâ are yeqât okotje akmâ nângâ yeqim meme akyengimbo heroje akbai. Akto nâ Ewene netje âmâ hilâmje hilâmje hokboâk togoetje olop tatmâ âgâwaen. ²⁴ Dâ luâk âmbâle bikje âmâ biwiyeje nângâlân bo katbai amâ yâk nângât laune bo lokowai. Akto den ire maktere nângâi amâ nunandeân bo. Amâ Apogât den emelâk yâkje hujgun niido geân yâkgât den.

Yesuje kambiamnenje sândugeâk dâm meme aknengimap.

²⁵ Nâ hinje ye olowâk tatân aregât nâje wan me wan iregât hârogâk makyengiân. ²⁶ Dâ Apone ikijandeân Heak âlepjje arekje yeqim tân yequwiapgât nângât kotnaet akmâ hujgun ardo gewiap arekje âmâ siâ siâgât âlepjje hârok hekat yeqiwiap. Akto arekje âmâ nângâ nângâyeje goanjbiap. Hain akto âmâ nâje ulikjân den makyengiân are hârok nângâwai. ²⁷ Akto nâje kambiamyeje sândugeâkgât meme akyengiwian. Akto hângât wan me wan yeqimai hain are bo yeqiman. Aregât nunak wâtne yeqire kambiamyeje bo sâñ sâñ mendo bo hamep akbai. ²⁸ Akto den imâ ye emelâk nângâi, nâ hepun yekmâ ariwerân. Akto purik katmâ togowian. Aregât emelâk yeqe kambiam âlepjknijmai dâine nâje âlepjje Apogâlân ariwian dâre nângâmbiâ âlepjje akbop. Akto Apo âmâ Humo nâ ewangi nektâp yâkgâlân ariwian dâre nângâmbiâ âlepjje akbop. ²⁹ Ire boâk miawaktoân nâje aregât makyengiân. Haingât hâmbâi wan me wan maktân ire

miawakto amâ âlepje ye are ekmâ nângâm nângât keine nângâm hengemgom kambiam âlep akbai. ³⁰ Akto hân iregât damunje ujak togowerâp aregât nâ amâ den dondâ siâ amâ bo makyenjiverân. Dâ yâkje togom bâleje siâ siâ aknijbiapgât kârikje bo talajmap. ³¹ Gârâmâ Apogât okot âlep aganman aregât pat hârokje nângânetgât Aponje wan makmâ hâre niject den are lokowerân. Bâin sopanmâ arine.” dâep.

15

Waijgât den ginje.

¹ Akto Yesu je hoj bawalupje hin dâm makyenjieg, “Nâmâ waij tâk dopje hainare. Dâ Ewene amâ waij kalam amboje hainare. ² Nângât bât bâtne bikje âmâ bunje bo memai amâ Ewenande lingâtmâ panyekbiap. Dâ nângât bât bâtne bikje bunje membai are âmâ bunje dondâ yeâkgât Ewenande hârem hengemgowiap. ³ Akto ye âmâ nângât den makyengiman are nângâmbiâ biwiyerân gembo biwiyeje salek salek agep aregât nângâlân tatbei. ⁴ Ye nângâlân tatbei. Akto nâ gai yengâlân tatbian. Akto waij bât bâtne arekje konjân bo dewatimbo amâ bunje bo yembiap. Dop hainâk ye nângâlân bo dewatim âmâ agak meme âlepje bo memai. ⁵ Nâmâ waij tâkje dâ ye amâ bât bâtne. Ye nângâlân tatbiâ nâ yengâlân tatbian amâ bunje dondâ yembiap. Aregât ye nâ bâlák manbai âmâ yeje wan me wan siâ âlepje bo akbai. ⁶ Akto waij bât bâtne siâ bunje bo yendo âmâ hârem panbiâ mondo ombai dop hainâk luâk âmbâle siâje nângâlân tatmâ agak meme âlepje bo membai âmâ Ewenande hârem pan yekto momo kâlâwân ariwai. ⁷ Dâ yeje nângâlân tatmâ nângât den lokom manmâ âgâwai âmâ âlepje yeje ukenejaet ulit nijniâ are hainâk yengiwian. ⁸ Yeje bunje dondâ mem manbiâ âmâ nângât hoj bawa bunje dâm yengonbian. Hain yengondere Ewenaet kotje humo sambelem ariwiap. Akto ye hain akbiâ âmâ luâk âmbâleje yekmâ, “Ire amâ Yesugât kâmot.” dâwai. ⁹ Akto Ewenande nâ okot âlep aknijmap dop hainâk nâkâ ye emelâk okot âlep akyenjiman aregât hilâmje hilâmje amâ nâje okot nângâ yengiman aregâlâk nângâm manmâ âgâwei. ¹⁰ Akto nâje Ewenaet lauje lokom yâkje han kalemlaet okot nângâ niijmap aregât nângâm gan. Ye dop hainâk nângât laune lokom manbei. Hain manbiâ âmâ okot nângâ yengiman are nângânet dâm meme akyenjire aregâlâk nângâm manbai. ¹¹ Akto nâmâ yengât heroe humo akman aregât nângâm yekâ hainâk heroe humo akjetgât akto biwiyeje sândugewiapgât yu makyenjiani.

¹² Nângât den kârikje hin. Nâje okot âlep akyenjîan dop hainâk yekâ gala okot âlep aganji goangi akyenjwei. ¹³ Dâ luâk siâje galaje tângowerâm âi humo mem mombiap amâ okot âlep tângo tângo irekje agak meme siânba hârok ewangiyekmap. ¹⁴ Aregât hin makbe. Ye âmâ nângât den lokowai âmâ âlepje nângât galalupne akbai. ¹⁵ Akto luâk humo âmâ iki je hoj bawalupje are iki je nângâ nângâje bo hekat yengimap. Yân âi yengimbo memai. Haingât nâ âi luâk lâuwâje bo yengonberân. Den hârok Apo gâlânba nângâman amâ emelâk ye makyenjimiâ. Haingât galalupne dâm yengonberân. ¹⁶ Dâ yeje hanyejaet akmâ nâ bo nângâ niiji. Bo. Nâje ye bo nângâ nijniâ han kalemlaet akmâ olonyektere nângât kâmot agi. Akto nâje âi yengiâan amâ yeje arim bunje mem lokonjet dâm akto yengât bunje are âlepje tatbiapgât olonyegân. Haingât âmâ yeje nângât kolân Apogât ulit akbiâ âlepje yâkje wan me wan siâ yengiwiap. ¹⁷ Akto nâje den umatje are lâuwâje yu makberân. Ye gala okot âlep aganjiwei.

Hân luâkje Yesugât kâmotlupje gasa akyenjimaigât magep.

¹⁸ Dâ hân luâk âmbâleje gasa akyenjimbâ âmâ hin nângâwei. Yâkje ulik gulik nângât gasa akniji. ¹⁹ Dâ ye hân iregât kâmolân gâtje dâine hân luâk âmbâleje, “Woe, ire âmâ nengât kâmolân gâtje.” dâm tân yenguwâi. Dâ ye âmâ hân iregât kâmolân gâtje bo. Emelâk nâje han kalemlaet akmâ hân iregât agak meme hepunjet dâm olon yegân aregât pat hekat yengiâan amâ haingât hân luâk âmbâleje ye gasa akyenjwei. ²⁰ Nâje hin makyenjiani are bo nelâm yengiâk. Ai luâk amâ humoje bo ewangimap aregât hin nângâwei. Hân iregât ambolupjande kuk aknijmai âmâ benje hainâk kuk

akyenjgiwai. Dâ gala aknijmâ denne lokoyi dâine gala akyenjgim den yeje lokowâi. ²¹ Dâ amâ Ewenande hujgun niido geân yâk hân iren gâtjande bo nângâ ajmai. Haingât yekmâ ire amâ Yesugât kâmolân gâtje dâm yekmâ kuk bâleje akyenjgiwai. ²² Akto nâje bo gem hân iregât ambolupje makyenjgiân dâine dosayerje bo miawakbop. Dâ amâ gem makyenjgiân gârâmâ dosayerje akto bâlenjeyeje heambukbaigât dop bo tatyenjîap. ²³ Akto areâk bo. Luâk âmbâle hain arekje nângât gasa aknijbai amâ Ewene gai hainâk gasa aganjbai. ²⁴ Are lâuwâje makbe. Nâje gem âi keiye keiye uliknjân luâk siânbanje hain bo meyi are yengât hut yejân bo meman dâine dosayerje bo miawakbop. Dâ emelâk kulem hârok mendere ekmâ âmâ nâ akto Ewene gasa aknetkimai. ²⁵ Akto Anutuje makto siâje hin kulemgoep are kârikje aktâp, “Luâk dondâje yân gasa aknijdâi.” are bunje miawakto nângât gasa undup miawakmâ gasa aknijdâi. ²⁶ Akto hâmbâi Ewene ulilanjdere ikiye Heak kârikje tân yengumap are hujgun ando wan me wan bunje hekat yengim nângât keine hekat yengiwiap. ²⁷ Hain hekat yengimbo nâje âi keiye kalân ainba nâ olop manmâ nekmâ gayigât nângât keine makmâ miawakbiâ sambelem ariwiâp.” dâep.

16

Heakgât keiye.

¹ Yesu je hin dâm makyenjgiep, “Nâmâ yeje wan me wan miawak yengimbo nângâm gulip akbâi dâm yu makyenjgiân. ² Nângât gasalupnande amâ den emetjânba watyekbiâ yânjângen manbai. Akto areâk bo. Hâmbâi amâ yâkje hin dâwai, “Yesugâlân gâtje yenguenje mombai amâ Anutuje neneke akbiap.” hain nângâm yengumbiâ mombai amâ akmâ hilipkowai. ³ Yâkje amâ Apo akto nâ bo nângâ netkimai. Haingât yenguwaigât ukenje nângâwai. ⁴ Dâ hâmbâi siâ siâ ire miawakbiap arekje yengumbo nângâ nângâyeje hulaç akbiapgât den siâ siâ ire emelâk makyenjgiân. Dâ uliknjân bak amâ nâ ye olop talân aregât ire bo makyenjgiân. ⁵ Dâ ujak amâ hujgun niido geân aregâlân ariwerân. Akto yengât hutyejânba siâje bo ainuguwerâp, “Gâ yâgâten ariwerât?” ⁶ Nâ yu makyenjîangât nângâmbiâ biwiyeje umatje dondâ aktâp. ⁷ Galalupne, nâ bundâk makyenjire nângâjet. Nâ hepun yekmâ ariwerân amâ ye tânyenguwiangât. Dâ bo arire maine Anutuje Heak âlepje bo hujgunanjo âmâ bo gem tânyenguwiwop. Dâ ariwian amâ nâje âlepje hujgun ajdere togowiap. ⁸ Gem luâk âmbâle hârok areyenjât keiyeje mem miawakbiap. Mem miawakmâ hejgemgombo hin nângâwai. Yengât agak meme bâleje akbai aregât keiye nângâmbiâ dosayerje miawakbiap. Akto Ewene agak meme ârândâj akmapje dosayerjaet hâu membiap aregât amâ hâmbâi den âiân kat yekbiap are hârok nângâiwai. ⁹ Aregât keiye lâuwâje makbe. Bâlenjaet keiye amâ hin hekat yengiwiap. Yâk nângât hâkân akmâ biwiyeje nângâlân bo katbai. ¹⁰ Akto Ewenaet agak meme ârândâj are hekat yengiwiap amâ hin. Apogâlân ariwian. Arire ye hinje yu kindâine hinje nâ bo nekberâi. ¹¹ Dâ Anutuje luâk âmbâle ire den âigât keiye hin hekat yengiwiap. Hân iregât Amboje amâ emelâk Anutuje den âiân kato yâkgât bâlejene keiye miawaktâp.

¹² Nâje den siâ siâ dondâ makyenjiverâm aktâ. Dâ yeje amâ ujak memberâigât dopje bo. ¹³ Gârâmâ hâmbâi Anutuje ikiye Heak âlepje hujgunanjo gem den bunjaelâk hârok biwiyejân totokowiap. Arekje amâ ikiñaet hanjaet den bo makyenjwiap. Anutuje wan me wan miawakbiap aregât keiye hekalajmâ hujgun ando makyenjwiap. ¹⁴ Akto nângât keine nângâmap aregât makyenjimbo nângâmbiâ nângât kot humo miawakbiap. ¹⁵ Akto Apone ikiñaet nângâ nângâje are ninjo aregât hin maktâ. Anutugât Heakje arekje nângât keine hekat yengiwiap.

Yesu purikatbiapgât den.

¹⁶ Akto sop bâlensiâ aktôan amâ heambuktere bo nekberâi. Akto hâmbâi sop bâlensiâ siâ aktôan amâ miawaktere nekbai.” dâep. ¹⁷ Yesu je hain dâmbo hoj bawalupje biknjande den are nângâm pâpkoyi aregât nângâm hin ai aguyi, “Amâ wangât maktâ? Apogâlân ariwerân aregât sop bâlensiâ heambuktere bo nekberâi akto hâmbâi nekbai

dâm maktâp. ¹⁸ Akto hin maktâp. Sop bâlensiâ ain nekbai dâm maktâp den are keiye gain gaingât maktâp?" dâyi. ¹⁹ Hain dâm amâ bo aikoyi. Akto Yesu aikowerâm agi aregât nângâm hin makyengiep, "Yeje nâ sopgât maktân aregât ainuguwerâi me? Sop bâlensiâ bo nekberâi. Dâ hâmbâi nekbai dâm maktân aregât keiye ainuguwerâm aktâi aregât hin makyengire nângâjet. ²⁰ Den bunje makyengiwe. Hâmbâi inde humo indem okot nângâ niqbai. Akto sop ainâk hân iregât ambolupje heroje humo nângâwai. Akto ye kambiamyeje umatje akbiap amâ benje siân purik âgâm okot âlep humo nângâwai. ²¹ Aregât den dopje siâ hin makbe. Âmbâle siâne nanaq meakberâm hâk hilâlâm humo nângâmap. Gârâmâ benje nanaq miawakto sop ain amâ benje hâk hilâlâm lâuwâje bo nângâmap. Bo. Amâ emelâk nanaq gurukne miawakto aregât okot âlep humo nângâmbo hâk hilâlâm are emelâk nelâm ajmap. ²² Dop hainâk âmâ ye nâ ariwerân aregât okot bâle nângâi. Gârâmâ nâje lâuwâje yektere nekmâ kambiamyeje heroje akbiap. Hain akbiâ luâk siâne kambiamyeje umatje agâkgât heyengimbo dâp bo miawakbiap. ²³ Akto hâmbâi âmâ benje ai nuguwai aregât âi bo tatbiap. Akto den bunje hin makyengire nângâjet. Yeje Apo siâ me siâgât ulilanbiâ kotnaet akmâ yengwiap aten. ²⁴ Akto keijân bak amâ siâ siâ memberâm nângâm amâ nângât kolân bo ulilanji. Akto hinje nângât kolân Apo ulilanbiâ âmâ yengât kambiamyeje heroje agâkgât dowâk Apoje yengwiap. Aregât kotne konmâ ulilanbei. ²⁵ Akto nâje wan me wan emelâk makyengiân amâ den doprjânâk makyengiân. Hâmbâi âmâ Apogât keiye miapnjânâk makyengiwian. Dâ den ginje amâ bo. ²⁶ Sop ain âmâ yeje nângât kolân konmâ ulilanbai. Gârâmâ nângât Ewenande okot âlep akyengimap aregât kambiamyeje purik âgâkgât bo ulilanbian. ²⁷ Bo. Ewene ikiyak emelâk yengât okot âlep akyengimap. Akto yeje nângât okot nângâ nijmâ Anutuje nanje hunjgun ando luâk akmâ giep amâ Yesu dâm nângâ niqbai aregât Ewenande ikiyak yengât okot âlep akyengimap. ²⁸ Akto nâ keijânba Apo olop tatminiân. Akto sop akto hepumâ hânân geân. Akto ujak âmâ hân hepumâ Apogâlân ariwerân." dâep. ²⁹ Yesu je hain dâmbo hin magaji, "Woe, âlepje maknengiât. Den ginje bo maknengiâtgât dowâk âlepje nângâen. ³⁰ Akto luâk bikñande ai pei bo akgiñbiâ hinje wan me wangât keiye hârok nângâmat aregât nângâen. Akto Anutugâlânba gien are gai nângâen." dâyi. ³¹ Hain dâmbiâ hin makyengiep, "Âlepje nângât keine hârok nângâi me? Gârâmâ bunewâk bo nângâniymai. ³² Aregât sop tâlâgumbo hepun nekmâ siâkâ emetjân emetjân arimbiâ âmâ nuneak tatberân. Dâ amâ nuneak bo tatberân. Amâ Apo olop tatberet. ³³ Nâmâ nângâ nângâyeje nângâlân tato biwyenje sândugeâkgât nângân haingât nâje den hain makyengiân. Hânân ire âmâ umatje siâ siâ tatyengim âgâwiap. Dâ nâje hângât dâtje metje ligiân aregât keiye nângâm heroje akbai." dâep.

17

Yesu je Eweje ulilanje.

¹ Yesu je hain makyengim metem âmâ dewunje egon panmâ Eweje hin maganep, "Apo, emelâk sop tâlâguâp aregât tek tekjân katnekmâ nângât kotne mem agat. Akto nâ lauge lokom âi ire mendere kotge humo akmâ sambelem ariwiap. ² Akto aregât hin makbe. Gâje emelâk hânân manbai areyengât damunyeje akbiangât kârikje nijen. Akto nângât kâmot nijen are manman kârikje yengwiangât makmâ hârenijen. ³ Akto manman kârikje aregât keiye hin. Gâ konok amâ Anutu Humoyeje bunje amboje gâ. Akto gâje hunjgun niymenâ geân Yesu Kristo nâ akto gâ net lâuwâ nângâ netkimbiaâ âmâ tânyenguetje manman kârikje miawak yengwiap. ⁴ Nâje gângât kotge sambelem ariâkgât âi nijen are emelâk mem metere hânân kotge humo akmâ sambelem ariep. ⁵ O Apo, hân bo miawagewân gâ olop himbim pagaleje olop malân. Areâk ire gaetje manmâ purikatmâ niymenâ mem manbiâm.

⁶ Apo, ulikjân nângât kâmot yengât koteje katmâ nângâm nângât dâtâje dâen. Akto hân miawakto nângât kâmot kinbiâ luâk âmbâle bâleje akmai are yengâlânba olonyekmâ nâ niymenâ nângât dâtâje agi. Hain akmâ lauge hârok lokom meteyi. ⁷⁻⁸ Gâje den maknijen amâ hârok makyengiân. Hain makyengire nângâm ire âmâ Anutugât den

bunje dâm nângâmai. Akto areâk bo. Gâje huñgun niñmenâ geân a hainâk nângâm heñgemgom âmâ nângâniñmai. Aregât hinje wâtgân kinmâ manman are hainâk nângâm hârok gât keine siâ siâ akai hainâk nângâmai.⁹ Nâ tân yeñguwerâm ulit giñdân. Dâ luâk âmbâle hânâr manmai areyengât hârok bo ulit giñdân. Gâ guge dâtâje are ninjen areyengât ulit giñdân. Dâ luâk âmbâle bikje bo.¹⁰ Akto gângât patge amâ nângât patne. Dop konok akmâ kotne mem agatmai.¹¹ Dâ uñak âmâ hân ire hepunmâ gângâlân togowerân. Akto nângât kâmot âmâ hânâr tatbai aregât gâje damunyeje akben. Akto Apo Humo, guge kotge wâtge emelâk niñjen arekje kârikje tân yeñgumbo hânâr manbaiâr âmâ gulip bo akbai. Akto net han netje konok akmaet dop hainâk nângât kâmot amâ hanyerje konok akjetgât wâtge akyengiwen. Akyengimenâ hanyerje konok akbai.¹² Akto nângât kâmot ire olop gaen aregât gângât kotge wâtge kinmâ damunyeje aktore siâ me siâje bo hilip yeñguep. Gârâmâ gâje makmenâ kulemgoyi are bunje agâkgât hinje makmenâ luâk bâlejaet amboje are konok bâliâp.¹³ Bâin. Nâ gângâlai togowerâm aktân aregât nângât kâmot yu kindâi ire nângât okot âlep arekje yâk yeñgâlân kilâkgât yu maktân.¹⁴ Denge emelâk makyengiân. Akto hângât agak meme bo watman aregât ye hainâk hângât agak meme bo watmai. Hain akmai aregât hângât luâk âmbâleje gasa akyengiwi. ¹⁵ Haingât hin ulit giñbe. Gâje damunyeje akmenâ Bâleje Amboje arekje bo hilip yeñgumiâp. Nâmâ hânârba ire meyekmenâ himbimânâk hinje âgâwerâi aregât bo ulit giñdân. Bo. Hânâr manbaiâr sop ain damunyeje akmenâ bo hilip aguwai aregât ultigjîdân.¹⁶ Akto nâ hân iregât agak meme bo watman aregât ye amâ hainâk hân iregât ambolupje bo.¹⁷ Gâje den bunjande hanyerje mendugumenâ agak meme âlepje aregâlâk nângâm watbai. Gângât pat âlep den arekje amâ den bunje.¹⁸ Gâje ulikjân huñgun niñmenâ hânâr luâk âmbâle hut yeñjân talân. Hainâk amâ nâje huñgun yeñgire arim hân luâk âmbâle hut yeñjân manbai.¹⁹ Akto nângât kâmot ire den bunjande hanyerje mem mendugumbo agak meme âlepje mem manjetgât nâ gai yâk yeñgât akmâ han hâkje mem mendugum âmâ den lauge lokom mandân.

Yesuje ikiñe den nângâm heñgemgowai yâk yeñgât Eweje ulilanep.

²⁰ Apo, nâmâ gâje ire konok tân yeñgwengât konok bo ulit giñdân. Hâmbâi luâk âmbâle dondâ hânje hânje manbai arekje nângât kâmot ire yeñgât den nângâm biwiyeje nângâlân katbai are yeñgât ulit giñdân.²¹ Yâk hârok han biwi konok tatbaigât nângâr. Apo, gâje nângâlân tatât akto nâje gângâlân tatân aregât han netje konok dop hainâk yâk netgâlân tatmâ manbiâ luâk âmbâle hârok tatmâ manbai arekje gâje huñgun niñmenâ geân aregât keine nângâwai. Are miawakbiapgât ulit giñdân.²² Akto gâje keige hârok hekatnijmenâ nângâr aregât emelâk hekatyenjim meteân. Akto netje gala konok tatmaet dop hainâk akjet dâm hekatyenjîan.²³ Akto areâk bo. Gâje nângâlân tatmâ keige hekatnijen are akto nâje yâk yeñgâlân tatmâ keine hekatyenjîan a hârok nângâm yâk gala konok dondâ akbaigât nângâr. Hain gârâmâ luâk âmbâle hânje hânje manmaiye gâje huñgun niñjen are akto okot nângâ niñmat hainâk nângât kâmot okot nângâ yeñgimat are nângâwaigât ulit giñdân.²⁴ Apo, gâje luâk âmbâle emelâk niñjen are nâ olop tatbaengât nângâr. Nâ olop tatmâ âmâ gâje hân bo talewân okot nângâ niñmâ pagaleje niñjen are ekmâ nângâwai aregât nângâr.²⁵ O Apo, wan me wan memenâ ârândâjâk akmap gâ hân luâk âmbâle arekje gângât keige bo nângâgiñdâi. Dâ nâje âmâ nângâr. Akto nângât kâmot yu kindâi irekje gâje huñgun niñjen aregât keine nângâi.²⁶ Nâje gângât kotge denge hekat yeñgîan. Akto nâ hâmbâi kotge hârok dondâ hekat yeñgiwian. Amâ gâje han kalem okot âlep dondâ aknijmâ tân nugumat han kalem arekje biwi yeñjân gembo nângât keine nângâwai, aregât ulit giñdân.” dâep.

Yesu meyi.

¹ Yesuje den are makmâ metem âmâ hoñ bawalupje olop kepianba tu kotje Kindororj hâtikoyi. Hâtikom kalam siâ lâwin oliwa kinbiâ ain ariyi. ² Akto Yudasi Yesugât gasa

arekje Yesu akto hoj bawalupje ain âgâmini aregât kalam are nângâep. ³ Haingât Yudasiye Parisaio akto sumbe kat kat luâk are yengât tembe lokolupyeje kewugu yekto aregen togom kemdâ akto tembe akto bugâ mem togoyi. ⁴ Kalam ain togom penâyengimbiâ Yesu amâ wan me wan ikinjaelân miawakberâp aregât âmâ bunewâk nângâep aregât bam enem yengân kinmâ hin makyengiep, “Ye niijaet kulâgâtái?” dâep. ⁵ Hain dâmbo hin dâyi, “Nen âmâ Yesu Nasarete gâtje yâkgât kulâgâten.” dâyi. Hain dâmbiâ hin makyengiep, “Amâ nâ ire.” dâep. Akto Yudasi halop hogogo luâk hutyenjân kilep. ⁶ Yesu je “Amâ nâ ire.” dâmbo ainâk kuñ kâruñ ge hânân ge yeyi. ⁷ Hânân ge yembiâ lâuwâhe ai yenguep, “Ye niijaet kulâgâtái?” dâmbo, “Yesu Nasarete gâtje.” dâmbiâ ⁸ hin makyengiep, “Nâ emelâk makyengiân. Nâ amâ ire. Akto ye nângât kulâgât niñdai aregât âlepje luâk ire hepun yekbiâ arinjet.” dâep. ⁹ Hain dâep amâ den emelâk Yesu je Anutu hin maganep, “Luâk ire hârok imâ gâne emelâk niñen amâ damunyeje akmâ gan aregât siâ bo hilip aguyi.” dâep. Den are bunje agâkgât, “Luâk ire hepun yekbiâ arinjet.” dâep. ¹⁰ Akto Petoro amâ tâwât kâlep meagep arekje Sumbe kat katyengât humoyeje yâkgât hoj bawa siâ kotje Maiko orem ondopje bungen hâriep. ¹¹ Petoroje hain akto âmâ Yesu je hin dâm maganep, “Tâwât are katmenâ itoñânâk geâk. Apoje hâk hilâlâmât makmâ hârenijep are miawak niñâkgât nângân are bo miawknijâkgât aktât mon?” dâep.

¹² Yesu je hain dâmbo damunyejande makto Yuda luâk yengât tembe lokolupyejande Yesu mem hikoyi. ¹³ Hain akmâ Anasigât emelan soj mem ariyi. Akto Anasi amâ luâk siâ kotje Kaipa yâkgât laumatje. Akto Kaipa amâ hombaj aregât Sumbe kat kat luâk are yengât humoyeje. ¹⁴ Akto Kaipasiye âmâ emelâk Yuda luâk humomolupyeje hin makyengiep, “Nen hârok bo akbâengât âlepje luâk konok kondenne moâk.” dâep. ¹⁵ Akto bugâ luâkje Yesu mem Anasigât emelan arimbiâ Petoro akto Yesugât galanje siâ yâk yetjeâk watyegiat. Akto Anasiye Yesugât gala nângajmap aregât Yesu ain âgâmbo hainâk Yesu olop arim Anasigât hetagân âgâep. ¹⁶ Âgâmbo Petoro amâ ingon hâkjângen kilep. Hain akto luâk are Anasigât nângâep aregât sopanmâ hoj bawa âmbâle hângi damunje are maganjo hângi mem kato Petoro hetagân âgâep. ¹⁷ Âgâmbo hoj bawa âmbâle arekje Petoro hin aikoep, “Dâ gâ amâ Yesugât hoj bawa siâ me gain?” dâmbo hin dâep, “Nâmâ bo.” dâep. ¹⁸ Akto sop ain seru agep aregât bugâ luâk akto hoj bawa luâk kâláp oyi. Kâláp om nângâm kinbiâ Petoro gai yâk olop kâláp nângâm kilep.

Sumbe kat kat humoyeje Anasiye Yesu aikoep.

¹⁹ Akto Sumbe kat kat humoyeje Anasi arekje Yesu ikiñaet den akto hoj bawalupje yengât keiyere nângâwerâm aikoep. ²⁰ Aikombo hin maganep, “Wangât ainuguât? Nâmâ emelâk luâk âmbâle tek tekjân den makyengiman. Akto sumbe kat kat emetjân me den emetjân âgâm tek tekjân makyengiman. Me yâgâten me yâgâten Yuda luâk mendugum kinmai ain âgâm makyengiman. ²¹ Nâmâ den yoñâk siâ bo makyengiman aregât wangât ainuguât? Luâk âmbâle den are nângâmai are aiyenju.” dâep. ²² Hain dâm maganjo bugâ luâk siâ ain kilep arekje Yesu ondopje hogom maganep, “Gâne amâ Sumbe kat kat luâk humoyeje hain bo maganjo.” dâep. ²³ Dâmbo hin maganep, “Gâ nâne den bâleje maktân aregât keiñe mak. Akto nâne den âlepje maktân aregât wangât nuguât?” dâep. ²⁴ Hain dâmbo Anasiye makto tâkye bâtje dâgâm mendugum sumbe kat kat humoyeje siâ kotje Kaipa yâkgâlân kewugum ariyi.

Petoro hamewakmâ munej agep.

²⁵ Akto Petoro âmâ ain kinmâ kâláp nângâmâk kilep. Ain kindo olowâk kili arekje hin maganji, “Gâ gai yâkgât hoj bawa me gain?” dâmbiâ munen akmâ hin magep, “Nâ bo.” dâep. ²⁶ Hain dâmbo âmâ Sumbe kat katgât hoj bawa siâ emelâk Petoroje ondopje kom hâriep aregât kâmolân gâtje arekje Petoro hin maganep, “Bundâk, gâ yâk olop kalamân kinbiâ yektân mon?” dâep. ²⁷ Akto Petoroje hainâk munen akmâ, “Nâ bo.” dâmbo âmâ ainâk gokorok indiep.

Pilatoje Yesu aikoep.

²⁸ Akto emet hauj haungât tembe loko arekje Kaipagât emelanba kewugum Roma gawaman humo aregât emelan âgâyi. Âgâm âmâ hin nângâyi, “Nen hâmbâi hombaj Pasowa aregât sot nemberen. Aregât Anutuje nenekto huraguâkgât Yuda luâk bo manmai areyeñgât emelan bo âgâweren.” nângâyi. ²⁹ Haingât hâkjângen kili. Kinbiâ Pilato Roma gâtje arekje yâk yengâlân gem makyengiep, “Luâk ire keiye wangât den âiân katberâm aktâi?” dâep. ³⁰ Hain dâmbo hin dâm maganji, “Dâ luâk ire agak meme bâleje bo akmap dâine amâ gângâlân bo mem togowâen.” dâyi. ³¹ Dâmbiâ hin makyengiep, “Yeje agak meme dop yeñân aganjet.” dâep. Hain dâmbo Yuda humomolupyeyande hin dâm maganji, “Roma luâk yeje luâk siâ kondenne moâkgât hain bo akjet dâm makmâ hâre nengimai. ³² Yuda luâk hain akbiâ amâ Yesu ikiye mombiapgât den magep dâp are miawagep. ³³ Haingât Pilato gawaman emelan âgâ tatmâ Yesu kondo âgâep. Âgâmbo aikom maganje, “Gâ Yuda yengât humo me?” dâep. ³⁴ Hain dâmbo hin dâep, “Gugak den are nângâmat me gaingât maktât me luâk siâne nângât hain dâm makgijep me?” dâep. ³⁵ Dâmbo hin maganje, “Nâmâ Yuda gâtje bo aregât yengât keiyene bo nângâ yengiman. Guge kâmot akto bugâ lokolupgande mengekmâ nângâlân togoâi ire gain gain agengât?” dâep. ³⁶ Dâmbo hin maganje, “Nâmâ hân iregât luâk kembu bo. Dâ nâ hângât luâk kembu dâine âlepje âi luâklupnande bugâ mem kuk akbâi. Akto hoj bawalupnande Yuda gâtjande menekbâigât bugâ mem kuk akyengiwâi. Gârâmâ nâmâ hângât luâk kembu bo.” dâep. ³⁷ Hain dâmbo hin maganje, “Hain gârâmâ gâ luâk kembu me?” dâmbo hin maganje, “Gugak ya maktât are. Nâmâ den bunje mak makgât keiye miawagâkgât himbimârba luâk akmâ hânân geân. Aregât luâk âmbâle bikje den bunje aregât ukenje nângâne dâmbiâ makyengire den bunje dondâ nângâmai.” dâep. ³⁸ Hain dâmbo hin maganje, “Den bunje amâ wan?” dâep.

Hain dâm hâkjângen Yuda luâk yengâlât gem hin makyengiep, “Yâkgâlân bâleje siâ bo ektân. ³⁹ Dâ amâ yengât agak meme are watmâ hombaj iregât nâje luâk siâ hepundere yengâlai geâk. Nâje Yuda yengât kembu ire hepundere geâk me luâk siâgât nângâi?” dâep. ⁴⁰ Dâmbo yâkje kârikje konmâ hin dâyi, “Amâ bo. Gâmâ Baraba kala busi kâlegenba hepunmenâ betgen geâk.” dâyi. Amâ Barabaje âmâ luâk yengum siâ siâ kâmbu meyengiminep aregât.

19

Sumbe kat kat humomolupyeyande Yesu moâkgât dâyi.

¹ Akto Pilatoje makto tembe lokolupnande Yesu mem tâk metnjande orem metem âmâ ² benje tâk dâtâ dâtâne irimut ketugum kaujanji. Hain akmâ sângum luguak luguak gilâm are luguanji. ³ Akto enemjân togom kângom hiañgim hin dâyi, “Woe, Yuda yengât kembu.” dâm enem dewunjân bâtyejande hogoyi. ⁴ Akto Pilatoje hâkjângen gem Yuda luâk humomolupyeyande hin dâm makyengiep, “Woe, luâk ire kewugum geân. Amâ yâkgâlân bâleje siâ bo ektân aregât hepundere ariâkgât nângâi.” dâep. ⁵ Hain dâmbo Yesu tembe lokoje irimut dâtâ dâtâ akto sângum gilâm luguanji akto kautjân kaujanji are olop ge kindo Pilatoje hin makyengiep, “Luâk ire ekjet.” dâmbo ⁶ sumbe kat kat humoyeje akto bugâ luâk humomolupyeyande konmâ hin dâyi, “Lâwinân kojet. Lâwinân kojet.” dâmbiâ makyengiep, “Nâmâ yâkgâlân bâleje siâ bo ektân aregât yeneak mem ari lâwinân kojet.” dâep. ⁷ Hain dâmbo hin dâyi, “Nengât den kârikje siâ hin tatâp. Luâk irekje, “Nâ Anutugât nanje.” dâep aregât kombiâ moâkgât nângâen.” dâyi. ⁸ Dâmbiâ Pilatoje den are nângâmat hamep dondâ agep. ⁹ Nângâmat hamep dondâ akmâ âmâ purik katmâ Yesu kewugum Gawaman emelan âgâep. Âgâm Yesu maganje, “Gâ wânân gâtje?” dâmbo den hâjuje bo maganje. ¹⁰ Bo maganjo Pilatoje hin maganje, “Gain gain? Gâ nângâlân den bo maktât. Nâje maktere âlepje hepun gekbai akto maktere guguwai aregât kârikje tatniydâp. Dâ iregât keiye bo nângât me gain?” dâep. ¹¹ Hain dâmbo hin maganje, “Gâ Anutu Humo âurekje kârikje bo gjido dâine gâje

mem ge katnekbâtgât dopje bo. Hain gârâmâ emelâk luâkje gasalupne kewugu yekto menektâi yâkgât dosa arekje gângât dosa ewangiâp.” dâep. ¹² Hain dâmbo Pilatoje hepundo âlepje ariâkgât nângâm den dâpjaet kulâgâlep. Dâ benje Yuda luâk âmbâleje konmâ hin dâyi, “Dâ gâje Yesu hepunmenâ ariwerâp âmâ gâ Sisa humonenje aregât galanje bo. Siâne nâmâ luâk kembu dâm âmâ Sisa dumnjân kinbiap aregât gâje guge nângâ nângâge watberâm luâk ire yân hepunmenâ gewerâp âmâ Sisaje nângâm âmâ gâ gasa akgiñbiapgât nângâwiap.” dâyi. ¹³ Pilatoje den are nângâm Yesu mem hâkñângen giep. Mem gembo kindo Pilato purik katmâ âgâm kembu tat talân talep. Akto tat tat ain hin kommini “Kât dâpje.” Aregât kotje Yuda yengât denân amâ Gabata dâm konmini. ¹⁴ Sop ain amâ Pasowagât hejgemgo hejgemgo hilâmje. Akto Pilato ain tato hilâm tânâmje akto Yuda luâk hin makyenjgiep, “Ekjet. Luâk ire âmâ yengât kembuyeje.” dâmbo konmâ hin dâyi, ¹⁵ “Moâkgât nângâen aregât lâwinân ko.” dâyi. Hain dâmbiâ makyenjgiep, “Nâje kembuyeje ire lâwinân kombegât nângâi me?” dâmbo sumbe kat kat humomoje hin dâyi, “Nengât kembu siâ bo tatâp. Sisa a konok.” dâyi. ¹⁶ Hain dâmbiâ Pilatoje Yesu lâwinân kojet dâm wato yâk yengâlân giep.

Yesu lâwinân koyi.

¹⁷ Haingât Yesu ikiñe membiâ ikiñak lâwinje lokoagep. Akto kepia humo hepunmâ hân siâ hin konmai, “Hân hagitjaet kautje.” Amâ Yuda denân Goligata ain mem ariyi. ¹⁸ Hân aregen Yesu akto luâk lâuwâ olop lâwinân yenguyi. Akto luâk lâuwâ are biken biken yetkuyi. ¹⁹ Yetkumbiâ Pilatoje den siâ hin kulemgoep, “Yesu Nasarete gâtje amâ Yuda yengât luâk kembu.” hain kulemgom lâwinân kondo talep. ²⁰ Akto kulem are amâ Yuda yengât denân akto Roma yengât denân akto Girik yengât denân hain kulemgoep are akto Yesu lâwinân koyi amâ kepia humo Yerusalem ginnjân aregât Yuda luâk âmbâle dondâje den are oyañmini. ²¹ Oyañmâ âmâ Yuda yengât Sumbe kat kat humomolupyerjande Pilato hin maganji, “Yuda yengât kembu hain bo kulemgo. Bo. Gâ hanâk den hin kulemgo. Luâk irekje hin dâmap, “Nâ Yuda yengât kembu.” dâmap hain kulemgo.” dâm hâwâli. ²² Hain dâm hâwâtiâ hin makyenjgiep, “Den kulemgoân amâ emelâk kulemgoân are hainâk talâk.” dâep.

²³ Akto tembe lokoje emelâk Yesu lâwinân kombiâ kindo himbân siâ siâne meanji. Akto kâmot katmâ potatbiâ kâmot imbât agep. Akto sângum luguak luguak gai meyi. Dâ amâ sângum are bo parut parutje hin ketuguyi. Egonba ijngon amâ bunewâk paruli. ²⁴ Haingât tembe lokoje maganji goanji akmâ hin dâyi, “Ire amâ bo duwatberen. Sângum iregât kotnenje esenjân ikiñeâk ikiñeâk kulemgom umbân pandenje gembo are mendenje ikiñe kotje miawakberâp luâk arekje meakberâp.” dâyi. Hain akbiâ amâ benje Anuturje magep arekje bunje miawagep amâ hin,

“Yâkje sângum siâ siâne potatmâ membai akto koteje katbiâ kotje konok miawakto yâkje nângât sângum membiam.”

Den are bunje akto tembe lokoje hain agi.

²⁵ Akto Yesugât lâwin ginnjân amâ Yesu memeje akto Yesu memejaet garije are akto Maria siâ Kelopa âmbenje akto Maria Madala gâtje are hârok kili. ²⁶ Akto âmbâle are hârok Yesugât lâwin ginnjân kili. Yesu memeje akto okotje dondâ nângâ anejp are olop enemjân kinbela Yesuje memeje magajep, “Mej, imâ gângât nange hinare akmâ damunge akbiap.” dâep. ²⁷ Akto luâk are hin magajep, “Gala, imâ memege akmâ mando damunje akben.” dâep. Akto sop ain luâk arekje Maria are emetjân ari katmâ damunje akmâ talep.

Yesu moep.

²⁸ Are bo akto Yesu hin nângâep, “Âi siâ siâ uñak bo aktâp. Bâin. Anutugât kulem esenje are âlepje bunje miawagâk.” dâm kârikje hin kolep, “Nâ tugât nângân.” dâep.

²⁹ Hain dâmbo umbâ siâ talep ain waij ñasukje pikmâ yiep. Akto ain kili arekje sângum siâ mem umbân waij higenje pikmâ yiep ain katbiâ giep. Gembo are mem olorjmâ kâro

kâlewân katmâ dâgâm Yesugât launjân kali. ³⁰ Katbiâ Yesuñe are nem hin dâep, “Nâñgât âi hârok bo aktâp.” dâm makmâ kângom moep.

³¹ Akto sop ain âmâ hombaj agatmâjân miawakbiap aregât siâ siâ hengemgoyi. Akto Yuda gâtre are nâñgâm hombaj bâliwop dâm aregât hâkyeje lâwinân sop kâlep tatbâi dâm Pilato hin maganji, “Luâk bâleje are yengât keiyeje ligimbiâ dowâk mombiâ hâkyeje pandenje agatmâ hombaj are âlepje akbiap. Hombaj bâliwopgât makmenâ tembe lokolupgande keiyeje kom ligijet.” dâyi. ³² Hain dâmbiâ âlepje dâmbo tembe lokolupjande gutmâ luâk lâuwâ Yesu olop yetkuyi are yetgât keiyetje kom ligimbiâ dowâk moyiat. ³³ Akto Yesu âmâ ekbiâ emelâk moep aregât keiye bo kom ligiyi. ³⁴ Dâ tembe loko siâne soj sojje gasomjân ewumbo dowâk arewa gilâm akto tu sopalep. ³⁵ Siâ me siâ are dewunje bunnjande egep yâkje makmâ miawakto bundâk miawaktâp. Akto ye den ire oyañbai âmâ den amâ bunje dâm biwiyeje Yesugâlân katbaigât magep. ³⁶ Amâ Anutuje makto luâk siâ kulemgoep amâ hin, “Nâñgât hoj bawa aregât hagitje siâ bo kom ligiwei.” dâm kulemgoep den are bunje akto keiye bo kom ligiyi. ³⁷ Amâ Anutuje makto luâk siâne hin kulemgoep, “Nâñgât hoj bawa ewumbiâ mombiap yâkgât hâkje tâñjâk ekbai.” are kulemgoep.

Yesu hangoyi.

³⁸ Are bo akto Yosepe Arimataia gâtre Yesugât hoj bawa are yengât hutyenjân gâtre arekje yonjâk togoep. Amâ Yuda luâk yengât hamep akmâ han biwiyeje Yesugâlân kalep aregât keiye heambugep yâkje Yesugât hâkje memberâm Pilato maganjo, “Âlepje mem lokom ari.” dâep. ³⁹ Dâmbo Nikodemo ulikjân hândâgân Yesugâlân togoep arekje Yesugât hâkje hambuwopgât dâm siâ siâ mem togoep amâ umatne dondâ amâ luâk lâuwâ lokowatgât dopje hainare mem togoep. ⁴⁰ Akto lâuwâ arekje Yesugât hâkje mem sângumân katmâ siâ siâ hambuwopgât are olop dâgâyiat. Imâ Yuda luâk âmbâle areyengât pat meyiat.

⁴¹ Yesu lâwinân koyi aregât ginjân amâ kalam siâ tatâp. Akto kalam are amâ kât dâpje irakje ain hâñgeirje luâk siâ bo hangoyi. ⁴² Amâ agatmâ hombaj sopje tâlâguâk akto sum ewumâkgât sum are ginjân tatmap ain kaliat.

20

Yesuñe momojânba agalep.

¹ Akto Sonda ulik gulikgât sowân ain Maria Madala gâtre arekje sumângen hândâktâk dondâ togoep. Akto hândâk dâgâmâk yendo kât are sum dâtrjân bo talep are egep. ² Ekmâ benje purik katmâ Petoro akto luâk Yesuñe nâñgarjimap yâk yetgâlân togom miawak yetkim hin makyetkiep, “Humogât hâkje sumâンba mem ariâi. Mem arim âmâ yâgâten katâi nâ bo nâñgân.” dâep. ³ Hain dâmbo kepia hepunmâ sumângen pârigim ariyat. ⁴ Dâ amâ galanje Petoro ewangim yâkje soj ariep. ⁵ Sum dâpjân gutmâ kinmâ katmâ kângom sângumjeâk yendo egep. Dâ kâlegen âmâ bo âgâep. ⁶ Akto Petoro âmâ hamijân togoep yâkje ewangim kât kâlegen âgâep. Âgâm sângumjandeak konok yiep are egep. ⁷ Akto sângum siâ egep arekje amâ Yesugât kautje katipkoep sângum are amâ sângum bikje are olop bo talep. Sângum are ligim siângen kato talep arekje siângen talep. ⁸ Bâin, galanje ulik gulik pârigim sumân togoep areâkâ hainâk kâlegen âgâep. Akto are ekmâ âmâ Yesu nâñgarjep. ⁹ Dâ ulikjân amâ Anutuje makto kulemgoyi are âmâ bo nâñgâm hengemgoyiat. Amâ Yesu amâ momojânba agatbiap bo nâñgâm ¹⁰ yâk purik katmâ kepiangen ariyat.

Yesuñe Maria Madala kepian gâtre miawagajep.

¹¹ Akto Marianje togom sum are hâknâgen kinmâ indem kilep. Indemâk kinmâ kângom kât kâlegen egep. ¹² Egeine ajele lâuwâ tatbela yelegep amâ sângum kau kau luguagiat arekje ulikjân Yesugât hâkje yiep haingen taliat. Siâne amâ kautjâgen dâ siâne amâ keinaet gewâkñâgen taliat. ¹³ Tatbela yelekto Maria maganjiat, “Barat, wangât indeât?” dâmbela hin dâep, “Siânba je nâñgât Humonaet hâkje mem lokom

ariâi. Are yâgâten katâi are bo nângân.” dâep. ¹⁴ Hain dâm makmâ purik kaleine Yesu kindo egep. Dâ âmâ bo ekmâ nânganep. ¹⁵ Yesu je magajmâ, “Barat, wangât indeât? Gâ niñaet kulâgâtât?” dâmbo âmâ Mariâne luâk ire âmâ kalam amboje dâm hin maganep, “Apo, gâne Yesugât hâkje mem arim siângen katât aregât maknijmenâ ain arim hâkje are lokom ariwerân.” dâep. ¹⁶ Hain dâm purik katmâ kindo Yesu je, “Maria.” dâmbo purik katmâ ekmâ hin maganep, “Raboni.” dâep amâ den purikje amâ Tiksa. ¹⁷ Dâmbo maganep, “Gâ pañâk bo menek. Nâ egon boâk âgân. Apogâlae boâk ariân. Gârâmâ gâ arim galalupne hin makyenjewen, “Yesu je hin maknijdâp, Nâ egon âgâm nâ Ewene akto ye eweyene yâkgâlae âgâwian. Akto yengât damun akto nângât damun yâkgâlae âgâwian.” hain dâp dâm makyenjewen.” dâep. ¹⁸ Hain dâmbo ariep. Arim Aposolo makyenjim hin dâep, “Nâje emelâk Humo ektân.” dâm Yesu je den maganep are makyenjiep.

Aposololupjande Yesu egi.

¹⁹ Sonda ulik gulik aregât hilâm are dewutâ ge kulukberâm agep. Ain hoj bawalupje Yuda yengât hamep agi aregât emet kâlegenâk hângi tigim tali. Ainâk Yesu je togom hutyejân kilep. Kinmâ hin makyenjiep, “Bo hamep akjet. Kambiamyeje yeukje talâk.” dâep. ²⁰ Hain dâm bâtje akto gasomje hekatyejngiep. Hekatyenjimbo ekmâ kambiamyeje heroe agep. ²¹ Akto Yesu je lâuwârje hin makyenjiep, “Kambiamyeje yeukje talâk. Apone emelâk hungun niñdo geân. Hain akmâ nâkâ ye hainâk hungunyengire ariwai.” dâm he dâmbo ²² heakje biwiyejân gembo hin dâm makyenjiep, “Ye Anutugât Heak âlepjande gem kautyejân mendo wâtjân kinmâ ²³ luâk bikje yengât dosa makmâ pulimbiâ âmâ bo akyenjigiâp. Dâ bo makmâ pulimbiâ âmâ tatyenjigiâp.” dâep. ²⁴ Yesu je Aposolo yâk yengâlai togoep sop ain âmâ Aposolo siâ kotje amâ Toma kotje siâ Didimo yâkje konok bo talep. ²⁵ Gârâmâ galalupje Aposolo bikjande maganji, “Nen Humo emelâk ekten.” hain dâm maganjiâ Tomarje hin makyenjiep, “Bo. Nunak koyi gewâkje are bâtjân ekberân me bâtnande ire gewâkjân howaiwerân me bâtne ire ewuyiângen ain howaim âmâ nângâjberân.” dâep.

²⁶ Haminjân hilâm 8 are bo akto Yesugât Aposololupje emet are kâlegen lâuwârje tali. Akto Toma âmâ olop tali. Akto hângi âmâ hârok tigim tatbiâ ainâk Yesu je togom hutyejân kilep. Kinmâ hin dâep, “Kambiamyeje yeukje talâk.” dâep. ²⁷ Hain dâm makyenjim purik katmâ Toma magajmâ hin dâep, “Gut. Bâtge bâtnân in katmenâ gulâk. Akto bâtne ek. Akto bâtge are gasomne ewunegi ire kâlegen katmenâ geâk. Gembo âmâ aregât han lâuwâ gaetje bo akmâ biwige nângâlân katben.” dâep.

²⁸ Hain dâmbo hin maganep, “Gâ Humone akto gâ Anutune.” dâmbo ²⁹ maganep, “Gâ nekmânâk nâ nângâ niñdât me? Luâk âmbâleje bo nekmâ yân nângâ niñbai arekje amâ kambiamyeje heroe humo akbai.” dâep.

³⁰ Yesu je kulem keiye angâ angâ hârok dewun nenjân dondâ miep. Akto are hârok iren bo kulemgoân. Bikjeâk kulemgoân. ³¹ Dâ ire âmâ emelâk kulemgoân. Imâ Yesu amâ Anutugât nanje hungun anjo giep aregât keiye nângâjetgât kulemgoân. Dâ yene ire oyajmâ Yesugât keiye nângâm hejgemgom nângajmâ âmâ âlepje biwiyeje yâkgâlân katbiâ manman âlepje miawak yergiâkgât akto dosayerje bo agâkgât yu kulemgoân.

Yesu je aposolo haruângen miawak yengiep.

¹ Benje are hamijân Yesu je Aposolo bikje are Galilaia bâtgum ginjân manbiâ miawak yengiep. Amâ luâk ire, ² Simoj akto Toma kotje siâ Didimo akto Natanae amâ Galilaia hânâr talep Kana kebia ain gâtje. Akto luâk lâuwâ Sebedaiogât nanlogâtje akto Yesugât Aposolo lâuwâ siâ olop tali. ³ Akto Petoroje hin makyenjiep, “Nâ gem ijan oloñberân.” dâmbo âkâ, “Nen olowâk arine.” dâm arim wañgan âgâyi. Dâ amâ hândâk ain ijangât âi humo mem âmâ ijan bo meyi. ⁴ Akto dewutâ gawerâm akto ain Yesu haru dâtjân togo kilep. Dâ amâ Aposolo Yesu je kilep amâ bo ekmâ nânganji. ⁵ Yesu je hin

makyenjieg, "Galama, ye ijan bikje siâ mendâi me?" dâmbo hin maganji, "Bo." dâmbiâ ⁶ hin makyenjieg, "Bâin, ɣalu ɣaluyeje are waŋga aregât gasomje bâtje bungen hin panbiâ gembo ijan bikje ain meyekjet." dâmbo ɣalu ɣalu panbiâ giep. Gembo ɣalu ɣalu kâlegen ijan unduwâk pigi aregât oloŋbiâ umatje agep. ⁷ Akto Yesuŋe okotje dondâ nâŋgajmap arekje Petoro magajmâ hin dâep, "Imâ Humo nenje." dâmbo Petoroŋe nâŋgâm âmâ emelâk mâronje âi ketuguepgât oloŋmâ kalep are mem luguakmâ gem peniaŋberâm iŋgon tu kâlegen sopalep. ⁸ Akto Aposolo bikjande waŋga siâ mem togoyi. Togom ɣalu ɣaluân ijan pikmâ yiep are tân yengum oloŋmâ âmâ waŋga are haru ginnjângenâk talep aregât ɣalu ɣalu tu kâlegen talâk dâm oloŋmâ tu ginnjân âgâm kili.

⁹ Hain âgâm kâláp siâ om yendo egi. Akto kâlâwân are ijan siâ akto sot siâ kindo egi. ¹⁰ Ekbiâ âmâ Yesuŋe hin makyenjieg, "Ijan uŋak mendâi are bikje mem gaŋet." ¹¹ Hain dâmbo Petoroŋe bam ijan ɣalu ɣaluân are mem oloŋmâ ginnjângen gulep. Akto ɣalu ɣalu are kâlegen ijan humomo yeyi are yengât oyaŋyegi amâ 153 hain are egi. Dâ ɣalu ɣalu are âmâ bo hâre agep. ¹² Ain kinbiâ Yesuŋe hin makyenjieg, "Yekâ gutmâ sot ire mem nejet." dâep. Dâ amâ Humoyerê aregât nâŋgâm bo aikoyi, "Gâ niŋe?" ¹³ bo aikombiâ gârâmâ Yesuŋe sot mem yengiep. Akto ijan gai olowâk mem yengimbo neyi. ¹⁴ Amâ Yesuŋe sumânba agatmâ miawakyenjimbo âlâwuŋe are akto Aposoloŋe egi.

Yesuŋe Petoro sop âlâwu aikoep.

¹⁵ Sot nem metem tatmâ Petoro hin maganje, "Simoj Yohanegât nanje. Gârje âmâ luâk ire ewangiyekmâ nâŋgât okot âlep akmat me gain?" dâep. Hain dâmbo hin dâep, "Âo, Humo, gâ nâŋgât are nâmâ gala akgijman." dâep. Hain dâmbo hin dâep, "Gâ nâŋgât kâmot damunyeje akben." dâep. ¹⁶ Hain dâm lâuwâje aikoep, "Simoj, Yohanegât nanje, gâ nâŋgât okot âlep akmat me bo?" dâmbo, "Âo. Humo, gâ nâŋgât. Nâ gâŋgât gala akman." dâmbo hin dâep, "Gâ nâŋgât kâmot damunyeje akben." dâep. ¹⁷ Hain dâm âlâwuŋe hin aikoep, "Simoj, Yohanegât nanje, gâmâ nâŋgât gala me gain?" dâmbo âlâwuŋe aikoepgât nâŋgâmbo umatje akto magajmâ hin dâep, "Humo, gârje âmâ siâ siâ hârok nâŋgât. Nâmâ gâŋgât galage." dâmbo maganje, "Gâ nâŋgât kâmot damunyeje akben. ¹⁸ Akto wan miawak giŋbiap aregât makgiŋbe. Uliknân sigan talen sop ain egâliaŋgaet ariwerâm âmâ sâŋgum luguakmâ ain arimin. Dâ hâmbâi sâmbâ akbialân sop ain âmâ yân kinmenâ gasalupgande keige dâgâm mendugum menjekmâ ain bo ariwian dâm makbiat ain menjekmâ ariwai." dâep. ¹⁹ Amâ Yesuŋe hin aregât maganje. Hâmbâi luâk siâŋe Petoro mem oloŋmâ kondo mombiap sop ain Anutugât kotje humo sambelem ariwiap. Haingât Yesuŋe dopkom den ire maganje. Hain akmâ Petoro maganje, "Gâ gam haminâŋen watnek." dâep. ²⁰ Petoroŋe purik dâm Yesuŋe okotje nâŋgâ aŋmap arekje watyelekmâ togombo egep. Akto yâk uliknân Yesugât Aposololupje olop konogân tatmâ sot neyi sop ain Yesugât enemŋânâk tatmâ hin maganje, "Humo, niŋjande hâmbâi gasalupge kewugu yekberâp?" dâep. ²¹ Akto Petoroŋe yâk ekmâ Yesu hin maganje, "Humo, luâk ire âmâ gain gain?" dâmbo ²² Yesuŋe maganje, "Yâk mandoân nâ purikatbian aregât yâkgât wangât maktât? Gâ yân gam watnek." dâep. ²³ Hain dâmbo den are Kembugât kâmot yengâlân hanâk ariep, "Yohane âmâ bo mombiap." dâep. Dâ Yesuŋe, "Yohane bo mombiap." bo magep. Amâ, "Yânâk tatoâk nâ purik katmâ togowian me bo amâ gâŋgât pat bo aregât wangât maktât?" dâep.

²⁴ Akto yu kulemgoân ire hârok egân amâ den bunje akto nen amâ hainâk, "Den kulemgoân ire amâ bunjeâk hârok." dâyion. ²⁵ Akto siâ siâ ire hârok Yesuŋe agewâk. Dâ luâkje Yesuŋe wan ketuguep are kulemgowerâm âmâ âi humo membiâ dâp bo tatyenjigwop. Akto nâŋe hin nâŋgân. Kulemgombiâ dâine hân ire hârok amâ kulem esenje iregât dopje bo tatbop. Hain.

Aposolo Yengât Den Pat

Yesuße Aposololupje den makyengim himbimân âgâep.

¹ O galane Teopilo, nâ emelâk den kulemgo giñân are âmâ Yesuße hin dâm luâk âmbâle makyengim makmâ malep aregât den pat hârogâk makgijmâ meteân. ² Aregât keiye âmâ hin. Anutugât Heakjande Yesu tângombo âi keiye katmâ arim Aposolo luâk are mem olonyekmâ lauje bâije makyengim himbimân âgâwerâm agep. Aregât den pat kulemgom meteân. ³ Akto aregât nengât akmâ hâk hilâlâm nângâm mondo sumân katbiâ golâ akmâ momojânba agatmâ mando hilâm 40 akto ain miawak yengim Anutuße damunyeje akbiap aregât keiye makyengim mando ekmâ nângâyî. ⁴ Akto mendugum yâk olop tatmâ manbiâ den hin dâm makyengiep, “Yerusalem kepia hinje dowâk bo hepunbi. Ulikjân hin makyengiân. Ewenande ikiye Heakjé are hungunando gewiapgât manbiâ gem tân yengumbo ariwi. ⁵ Luâk kotje Yohane yâkje tu mem puliyegep. Hain akto sop kâlep bo akto Anutuße ikiye Heakjé are hungun ando gem meme akyengiwiap.” Yesuße hain dâep.

⁶ Akto hilâm siân Aposololupje mendugum mali ain hin dâm aikoyi, “Humonenje, ulikjân bâgilupnenjande kepianje kepianje damun akyengimini hainâk gâje hain akjet dâm hinje maknengimenâ miawakbiap me siân dâmenâ miawakbiap?” dâyi. ⁷ Hain dâmbiâ hin makyengiep, “Are miawakbiapgât sopje ye bo nângâi. Ewenande nângâm miawagâk dâmbo ain miawakbiap. ⁸ Hin konok makyengire nângâjet. Anutugât Heakjande gem kârikje akyengimbo âmâ nângât den âlepje makyengiwaigât dop akbiap. Akto Yerusalem kepia ain manmâ keiye katmâ nângât pat sambelem biken biken arimbo nângâm metembiâ Yudaia hânângen me Samaria hânângen makmâ arimbâ nângâmbiâ hân bâijângen ârândâj akmâ ariwiâp.” ⁹ Hain dâm makyengimbo ekmâ kinbiâ dewunyenjân owâije akmâ âgâep. Âgâmbo hamandatje mem tigimbo undâgâli. ¹⁰ Undâgâtmâ himbimân tânjâk ekmâ kinbiâ ainâk luâk lâuwâ mâronyetje kau golâ golâ arekje yâk yengâlân dowâk miawagi. ¹¹ Miawakmâ hin dâm makyengiyiat, “Galilaia hânân gâtje, ye wangât dewunyeje egon panmâ tânjâk ekmâ kindâi? Yesuße hepunyekmâ himbimân âgâmbo ektâi ina benje hainâk himbimângenba purik katmâ gewiap.” dâyat.

Aposolo purik katmâ ariyi areyergât koteje.

¹² Hain dâm hepunyekmâ arimbela Aposololupje Oliwa gimbâjânba geyi. Akto Oliwa gimbâje amâ Yerusalem kepia ewumâk tatâp arewa purik katmâ ariyi. ¹³ Arim Yerusalem kepien âgâm emet tali ain âgâyi. Akto Aposolo mali are âmâ koteje hin, Petoro, Yohane, Yakobo, Anderea, Pilipo, Toma, Batolomaio, Yakobo siâ Alipaiogât nanje, Roma yengât hâkâj agi are yengâlân gâtje siâ kotje Simoñ akto Mataio. Akto Yudasi siâ Yakobogât nanje.

Ulikjân Yudasi bâlimbo yâkgât gewâkjân siâje kilâkgât Anutu ulilaji.

¹⁴ Aposololupje, Yesugât memeje, emilupje akto âmbâle bikje menduguyekbiâ olop tatmâ biwi konok akmâ tatmâ Anutu den maganji. ¹⁵ Sop ain biwiyeje Yesugâlân katmini are yengât galalupyene 120 arekje mendugum kinbiâ Petoroje tânâmyejân agatmâ kinmâ hin makyengiep, ¹⁶⁻¹⁷ “Galalupne, Yudasigât makyengire nângâjet. Yesugât hoj bawa kotje Yudasi yâkje nen olop manmâ âi miep ina gasa ulik gulik akmâ hekat yengimbo Yesu meyi. Amâ Anutugât Heakjé Dawidi den magajdo den dâm kulemgoep are bunje agep. ¹⁸ Akto Yudasije Yesu bâleje agarbiap aregât puli warbiâ mem hamewakmâ palep. Hain akto kautjande purik dâmbo tepje okotje hârogâk hindakmâ hânân giep. ¹⁹ Hain akto Yerusalem kepia ambolupjande puli are mem yâkgât pat are nângâm metem âmâ hân aregât kotje Akedama dâm koli. Kot aregât purikje amâ, “Hepjaet hân” are puligoyi. ²⁰ Akto Anutugât kepje siâ hin yendâp, “Luâk iregât

emet hewukne akbiap. Akto luâk siâne togom yâkgât dumnjân âi membiap.” akto Anutugât kepje siâ hin, “Luâk siâne yâkgât dumnjân miawakmâ welamnjân kinmâ yâkgât âi damunje akbiap.” ²¹ Aregât Yesu hutnenjân olowâk malion nengâlân gâtje siâ mem miawakberen. ²² Akto ulik gulik Yohaneje âi keiye katmâ tu puli yejgiep are egion. Sop ainba Yesu je maknengim manmâ himbimân âgâep are egion. Nengât hut nenjânba luâk siâ mem miawakberen.” dâep.

²³ Petoroje hain dâm makyenjimbo luâk lâuwâ mem miawakyelegi. Luâk siâ kotje Matia, akto siâ kotje Yosepe. Yosepegât kotje irakje Yusito akto kotje siâ Basaba dâm koli. ²⁴ Hain mem miawakyelekmâ hin dâm Anutu magaňi, “O Kembu nenje, gâ luâk hârok yâk yejgât biwiyeje ekmâ nen hârok keinenje nângâmat aregât luâk lâuwâ yu kindat ire siâ me siâ gugak mem miawakmâ maknengimenâ ekberen. ²⁵ Yudasije Yesugât Aposolo malep ina âi are hepumâ âmâ manman bâlenjân ariep aregât yâkgât welamnjân kinmâ âgâwiap yâkgât kotje maknengimenâ nângâne.” dâm ulilaji. ²⁶ Hain ulilanji kulem esenje mem kotejetje lâuwâ lâuwâ kulemgoep. Kulem esenje lâuwâ kulemgom umbâ kâlegen kato giep. Gembo mem olonjo Matiagât kotje kulemgoep are miawagep. Mem miawakto benje Aposolo keiân konok yâk yejgâlân dewatimbo keiân lâuwâ agi.

2

Anutugât Heakje arekje gem memeyene akyenjiegip.

¹ Hilâm kotje Pendekosi hombaň dâm koli sop are ewumâk akto luâk âmbâle biwiyeje Yesugâlân kali yâk hârogâk emet siângâm menduguakmâ tali. ² Tatbiâ himbimânba mun humo siâ seru munje panmap mun hainâk dowâk sâñ sâñak giep. Gembo emelan tali luâk âmbâle are hârogâk nângâyi. ³ Akto yâk yejgâlân wan siâ kâláp ululunje hain arekje miawakmâ hogoakmâ kautyenjân ârândâj giep. ⁴ Hain akto Anutugât Heakjande humo akmâ tânyenjumbo denyeje siâ siâ magi.

⁵ Hain agi sop ain Yuda luâk Anutugât den lokom bikenba bikenba mendugum mali are togom Yerusalem kepian âgâm mali. ⁶ Ain manbiâ siâkâ denyejân denyejân makmâ manbiâ nângâyi. Are nângâm togom mendugum sâñ sâñ mem bâtyeje dâtyenjân igim kili. Hain akbiâ luâk âmbâle Yesugâlân biwiyeje kali arekje siâkâ denyejân denyejân makmâ mali. ⁷ Akto are nângâm aregât biwiyeje agato bâtyeje dâtyenjân igim hin dâyi, “Luâk den aktai ire Galilaia hânâñ manmai ⁸ arekje gain gain akmâ nengât den hain are makbiâ nângâen? ⁹ Nen togom yu mendugum kinden ire nengât keinenje hin. Nen Pata hânâñ gâtje, Mede hânâñ gâtje, Elam hânâñ gâtje, Mesopotamia hânâñ gâtje, Yudaia hânâñ gâtje, Kapadokia hânâñ gâtje, Ponto hânâñ gâtje, Asia hânâñ gâtje, ¹⁰ Prigia hânâñ gâtje, Pampilia hânâñ gâtje, Aigita hânâñ gâtje, Afrika hânâñ gâtje, Kirene hânâñ gâtje, akto Roma kepian gâtje. Nen kepia ya yejgonden ain gâtje. ¹¹ Akto bikje Kreta ain gâtje akto Arabia hânâñ gâtje. Akto nen kepia ya yejgonden are bikje kâlewângan akto bikje ewumâk nen ain gâtje. Nen âmâ bikje Anutugât den nanaj nenjânba nângâyion akto bikje Yuda yejgâlân dewatiyion hain arekje manden. Akto Anutu je kulem siâ siâ âlepje akmap aregât nengât dennenjân dennenjân dâm maktâi are nângâen.” dâyi. ¹² Hain dâm nângâmbiâ dâtje akto kautyenje gulip akto hin magaňi goaňgi agi, “Iregât keiye gain gain?” dâyi. ¹³ Hain dâmbiâ bikjande Aposolo yekbiâ yânje akto girinjeyengim hin dâyi, “Luâk ire waij tu are nembia biwiyeje gulip akto hain aktai.” dâyi.

Petoroje agatmâ kulem agi aregât keiye makyenjiegip.

¹⁴ Hain dâmbiâ Petoroje Aposololupje keiân konok are hutneyenjân kinmâ den humo hin dâm makyenjiegip, “Galalupne, akto Yerusalem kepian togom mandaiye kulem iregât keiye makyenjire nângâjet. ¹⁵ Yu nenektâi nen âmâ waij tu are bo nenden akto biwi bo gulip akten. Hinje âmâ hândâktâgâk waij tu are bo nenden. ¹⁶ Nen yu aktenje

nenektâi ire propete kotje Yoelerje kulem ire miawakbiapgât den ire kulemgoep are kârikje aktâp.

¹⁷ Anutuje hin dâep, “Hâmbâi humogât sop are tâlâgumbo âmâ nâje nunaet Heakne are hungun anjere gem luâk hârok ârândâj akyengiwiap. Hungun anjere gembo âmâ luâk âmbâle biwyenje nângâlân katmâ manbai arekje nângât den dâm makyengiwai. Akto luâk wan siganlupyenje yengât biwyenje purik âgâmbo giwelân siâ me siâ ekbai. Akto luâk âmbâle sâmbâne asiñ yem âmâ giwet ekmâ nângâwai.

¹⁸ Akto sop ain nângât Heakjande nângât hoj akto âi âmbâle ârândâj meme akyengimbo nângât den dâm magangiwi. ¹⁹⁻²⁰ Akto Kembu togowiap aregât hamep hâwâlije humo sopje tâlâguwiap ain maktere âuren himbimânbâ kulem siâ siâ miawakbiap. Dewutâ golaje hândâk akbiap. Akto hândâkgât dewutâ arekje gilâm miawakbiap. Akto hânân hin miawakbiap. Kâláp dâwoknjande gilâm akmâ emet me hân hârok tigim om derewiap. ²¹ Sop ain luâk bikje Kotdâgât kotje konmai are âmâ Anutuje bo hilip yenguwiap.”

Petoroje Yesugât den ulikyân kulemgoyi aregât keiñe makyengiep.

²² Israe luâk, den siâ makyengire nângâjet. Anutuje Yesu Nasarete kepiān gâtje are ekto ârândâj agepgât humo aganjo hut yeñjân manmâ kulem keiñe keiñe mendo ekmâ nângâyi. Yesugât keiñe hain agâkgât Anutuje makmâ hâriepl. ²³ Hain dâm hârembo wan me wan are agaji. Agajmâ luâk Anutu kotje bo konmai are yengimbiâ mem hâk hilâlâm wañmâ lâwinân kombiâ moep. ²⁴ Hâk hilâlâm nângâm mondo sumân kali. Dâ sumânâk tatbiapgât dopje bo agep aregât Anutuje nângândo golâ akmâ sumânba agalep. ²⁵ Akto aregât keiñe Dawidiye kulemgoep are kârikje aktâp amâ hin,

“Nâje kotdâ bâtne bungen tatmap yâk dewunnande ekmâ tatmâ mandân aregât bo hepun nekmap. Wan me wan nângâre umatje akbopgât yâkje tân nugumap. Tân nugumbo kârikje akman. ²⁶ Aregât biwine âlepje akto gângât herorje aktâ. Akto kep keñgu mendân. Akto siâ agatbiangât biwine owâiâp. ²⁷ Dâ mombian âmâ momoje yengât manmanântatbomgât bo hepun nekbiat. Akto nâmâ gângât akmâ huragumangât aregât hâkne hagitne sumân tatmâ hambuwomgât menekmenâ agatbian aregât momogât bo hamep akman. ²⁸ Gârâmâ gârje manmangât dâp katnijen. Akto gâ olop mammâ kambiamne âlepje akto mammâ âgâman.” Den are Dawidiye kulemgoep. ²⁹ Galalupne hakunenje kotje Dawidi miawagep yâkgât keiñe makyengire nângâjet. Yâk mundo hangoyi yâkgât sumje are ekmaen. Are ekmâ hin nângâmaen. Dawidi hambuep dâmaen aregât Dawidiye ikiñaet bo magep. Dawidi âmâ Propete luâk siâ mando Anutuje den kârikje maganep aregât ³⁰ yâkje âmâ hin dâep, “Anutuje hakulupne yâk yeñgâlân gâtje siâ mem kato luâk kotdâ akmâ manmâ nângât dumnân kinbiapgât makmâ hârenijep.” ³¹ Are nângâm kinmâ Anutuje hungunando gewiap are momojânbâ agatbiap aregât hin dâm magep, “Nâ mondereân otnene sumânâk tato hâkne higenje akbopgât dâm menekto agatbian.” dâep. Dawidi hain magep. ³² Haingât Anutuje Yesu are mem agatmâ kindo Aposolo nenje egion. ³³ Anutuje Yesu mem agato ikiñe bâtje bungen âgâ kindo ewejande ikiñe Heakje katmâ yâkgât nângâm den kârikje magep are miep. Hain akmâ benje hungun anjdo gem tân nengumap aregât kulemje yu ektâi. ³⁴ Dawidi âmâ ikiñe himbimânbâ bo âgâep aregât hin dâep,

Anutu kotdârje nângât kotdâ hin dâm maganep, “Gâ togo bâtne bungen tatmenâ ³⁵ gasalupge mem ge katyektere tâliyekbiat.”

³⁶ Israe luâk âmbâle hârokje hain nângâmbiâ biwyenje kau akbiap. Yeje Yesu moâk dâm lâwinân kombiâ moep are Anutuje nanje are mem agatmâ, “Kotdâ yeje ak.” dâm damun nenje kalep.” dâep.

Luâk âmbâle dondârje biwyenje Yesugât kali.

³⁷ Petoroje den hain dâm makyengimbo den arekje biwyenjân ewumbo Aposolo bikje hin aiyenjuyi, “Galalupnenje wan aktenje ârândâj agâkgât maknenginjet.” dâyi.

³⁸ Hain dâmbiâ Petoroje hin dâep, “Ye hanyene purikatmâ biwiyeje Yesugâlân katbiâ tu puliyektenje bâlenjeyeje bo akbiap. Bo akto Anutuje wâtgât memeje yengimbo manbai. ³⁹ Akto Anutu Humonenje arekje ye akto nanlupyeye akto hânjé hânjé manmâ ariâi are olojyekbiap areyengât den makmâ kalep.” ⁴⁰ Petoroje hain makyengim benje dewatim hin makyengiep, “Luâk yu mandâi imâ pât pâitje aregât yengât hâu âmâ Anutuje makto bâlenjân manbai. Ye hain akyengiwopgât hepunyekmâ biwiyeje Yesugâlân katbiâ Anutuje meyekbiap.” ⁴¹ Hain dâmbo sop ain luâk âmbâle 3,000 yâkje Petorogât den are nângâmbiâ humo akto are tu puli yengimbiâ Yesugât kâmot are yengâlân dewatiyi.

Biwiyeje Yesugâlân kali arekje mendugum biwi konok akmâ mali.

⁴² Hain akbiâ aregât Aposoloje Yesugât keije makyengim potatmâ yengimbiâ nângâm kârikje akmâ mali. Hain akmâ biwi konok manmâ Anutugât kotje konmâ sot mendugum katmâ Yesugât pat nelâm nengiwop dâm nem heroje akmâ. Heroje akmâ Anutu ulilajmini. ⁴³ Hain akbiâ Aposoloje kulem keije keije kenujmâ mali are luâk âmbâle hârokje ekmâ hamep akmâ sâñ sâñ meyi. ⁴⁴ Akto biwiyeje Yesugâlân kâlije biwi konok akmâ manmâ yenaet puli me wan me wan hârok mem mendugum kâmot konogân katmâ mali. ⁴⁵ Akto bikjande wan me wan hârogâk are bo gangerâmbiâ siâje puligombiâ puli are potatmâ galalupyeye yân manmâ puligât umburuk agi are bikje potatmâ yengiyi. ⁴⁶ Hilâm ain sumbe emetjân âgâm biwi konogâk akmâ mendugum den magangi goangi akmâ mali. Akto sot bikje emetyenjân âgâm âmâ menduguakmâ nem mali. Akto ain kambiamyeje heroje akto Anutu âlepje dâm kotje konmâ mali. ⁴⁷ Hain akbiâ luâk hârokje yekmâ heroje agi. Akto Humoje hilâmje hilâmje luâk âmbâle bikje memeje akyengimbo biwiyeje Yesugâlân katmâ manmâ Yesugât kâmolân dewatiyi.

3

Petoroje luâk keije bâliep siâ ekmâ mem hengemgoep.

¹ Hilâm siâ engaije akto Anutugât kotje konminigât sopje ain Petoro akto Yohaneneje sumbe emetjân âgâwerâm agiat. ² Hain akbela âmâ luâk siâ memejaet tepnjânbak keije bâleje miawagep luâk are galalupjande sumbe emetjaet hângi siâ kotje âlep âlepje dâmini ain katbiâ talep. Katbiâ tatmâ hilâmje hilâmje luâk sumbe emetjân âgâm gemini are puli siâ siâ ekmâ egâliajmâ aregât ilityengim tatminep. ³ Hain akmâ mando Petoro akto Yohane yâkje sumbe emetjân are âgâmbela yelekmâ âmâ wan me wan siâ niñlet dâm aregât ilityetkiep. ⁴ Ulityetkimbo ekmâ âmâ Petoroje hin dâep, “Gâ net nelek.” dâmbo ⁵ luâk keije bâliep arekje puli siâ siâ niñberâm aktat dâm biwiye heroje akto enim dewunyetjân yelegep. ⁶ Yelekto Petoroje hin dâm maganep, “Sikum siâ siâ me puli me ito are bo tatniñdâp gârâmâ konok tatniñmap are giñberângât maktere nângâ. Yesu Anutuje hungun ando giep Nasarete kepian gâtje, yâkgât kârikjân makgiñbe. Agatmâ bam ari.” dâep. ⁷ Hain dâm bâtje bungen mem agalep. Mem agato ainâk keije âlepje akto bin bin kinmâ agatmâ sopanmâ agatmâ sopanmâ agep. Hain akmâ Anutu nânganep. ⁸ Hain akmâ agatmâ kindo yâk olowâk sumbe emetjân âgây. Âgâm luâk arekje heroje akmâ agatmâ sopanmâ agatmâ sopanmâ bam gutmâ Anutugât kotje mem agalep. ⁹ Hain akto luâk âmbâle hârokje yâk bam gutmâ Anutu mepaije miep are egi. ¹⁰ Ekmâ hin dâyi, “Sumbe emetjân luâk keije bâle bâleje tatmap ina bin bin kindâp. Luâk are ulikjân bo arim togominep. Sumbe emetjaet hângiân kotje âlep âlep dâmini ain tatmâ puli me sikumgât ultnengim tato ekminion are ina hinje âlepje akmâ bin bin kindâp.” dâm nângâmbiâ bimbiâk agep. Bimbiâk akto gain gain aktâp dâm âmâ nângâm bâtyeje dâtyenjân igiyi. ¹¹ Akto luâk arekje Petoro akto Yohane yetgâlân dewatim meyelektô hetakje siâ kotje Salomo ain kinbiâ hârogâk ekmâ biwiyeje agato aregât magangi goangi akmâ kili.

Petoroje Yesugât keije makyengiep.

¹² Hain akbiâ Petoroje yekmâ hin dâm makyenjieg, “Israe luâk, ye wangât luâk ire ekmâ bâtyerje dâtyerjân igim kindâi? Yu miawaktâp ire netjaet kârikjân bo mem âlepje ketuguet. Akto netjaet nângâ nângân bo. Bo kârikje aregât wangât net tânjâk nelektâi? ¹³ Keiye hin tatâp. Abraham, Isaka, Yakobo yâk yengât Anutu akto nengât hakulupnenje yengât Anutu, yâkje hoj bawarje Yesu ekmâ yâkgât kotje mem agatjet dâm yâkgât kulem are luâk iregâlân mem miawakto kindo ektâi. Yenje Yesu are hâkâje akmâ Anutugât kotje bo konmai yengâlân kali. Katbiâ Pilatoje, “Yesu hunjung andere yângângen geâk.” dâmbo âmâ yenje kârikje akmâ, “Borâen. Luâk aregât hâkâj akten.” hain dâyi. ¹⁴ Akto Yesu je bâleje siâ bo akminep are ina hâkâje akmâ kuk aganji. Akto luâk koko kotje Baraba yâkgât ukenje nângâmbiâ Pilatoje wato hâkângen gembo yâkgât dumjân Yesu are koyi. ¹⁵ Hain akmâ luâk âmbâle yenje manman kârikje aregât amboje ina koyi. Kombiâ mondo hangombiâ âmâ Anutuje momojânba mem agato kinmâ mando egion. ¹⁶ Luâk irekje âlepje aktâp aregât keiye makyenjire nângâjet. Yesu yâkgât kolân dâetje Yesu je meme aganjo biwiye yâkgâlân hikom âlepje aktâp. Âlepje akto ektâi.

¹⁷ Akto galalupne nâ hin nângân. Ye akto humomolupyenje Yesugât keiye pâpkom aregât hain aganji. ¹⁸ Akto emelâk Anutuje Yesugât den hin dâm Propetelupje yengât biwiyenjân kato kulemgoyi are kârikje agep. Den are âmâ hin. Anutuje hungunando gewiap arekje hâk hilâlâm nângâm mombiap. ¹⁹ Hain akto benje Anutuje dosayerje puli yengimbo bo agâkgât biwiyeje hulañ akmâ Anutugâlângen arimbo agak memeyene bâleje are hepunmâ manbai. ²⁰ Hain akbiâ Kembu Yesu yâk olowâk manmâ Anutugât kârikjân kinbiâ âmâ Humoje memeje akyengimbo biwiyenjân ârândâj akbiap. Akto hâmbâi Yesu je damunyeje akbiap aregât hunjung anjo gewiap. ²¹ Uŋak âmâ Kembu Yesu yâk himbimân mandâp. Anutuje propetelupje den biwiyenjân kato kulemgoyi are bunje agâk dâm wan me wan are hejgemgom mem hulañ nenekbiap. Aregât sop tâlâguwiap ain Yesu purik katmâ lâuwâje gewiap. ²² Aregât Moseje Israegât kâmot den hin dâm makyenjieg, “Kembu Anutuje galalupyeje yengât hutyenjân propete luâk siâ nâ hinare mem miawakto arekje den makyengimbo are bo hepunmâ âmâ nângâmâk manbi. ²³ Gârâmâ siâje yâkgât denje are hâkâj akbiap are âmâ yenje mem siângen katmâ watbiâ hâkângen gem manbiap.”

²⁴ Are Mose ikiŋak akbiapgât bo magep. Propete luâk hârok Samue malep sop ainba kulemgom gayi benje hinje âkâ den areâk makmâ kulemgoyi. ²⁵ Akto Anutuje propete mali yâk yengât makmâ katyengiep. Are nengât pat agep. Akto Anutu yâk olop den akbiâ biwiyeje kepik agep. Aregât bunje hainâk nengât agep. Haingât Anutuje Abraham hin maganep, “Siân gângât kâmot sambelem ariwai areyengâlân gâtje konok arekje luâk âmbâle hân biken manbai are hârok tân yengumbo heroje akbai.” dâep. ²⁶ Den aregât bunje miawak nengimbo Anutuje Yesu Anutu ikiye hoj bawa manmâ bâlejaet dâp are hepunjetgât hungunando Israe luâk âmbâle nen soj mem oloŋnenekberâm giap.” dâep. Petoroje hain dâep.

4

Petoro akto Yohane kala busi kâlegen katyelegi.

¹ Petoro akto Yohane yâkje den hain dâm makyenjim kinbela sumbe kat kat luâk akto tembe loko yengât humomolupyeje akto luâk kâmot siâ kotejerje Sadukaio arekje yâk yetgâlân togoji. ² Togombiâ den makyenjim kinmâ Yesu are momojânba agalep hainâk nenâkâ agatbaen dâm aregât den âlepje makyengimbela are nângâm hin dâyi, “Are bo agakje” dâm nângâmbiâ bâlimbo ³ aregât emet engaije agepgât hole aknerâm meyelekmâ arim kala busi kâlegen katyeleksiâ yeyiat. ⁴ Akto Petoroje den potatmâ yengimbo nângâyi are yengâlân gâtje oyanyene 5,000 arekje nângâm agatmâ Kembugât kâmot yâk yengâlân dewatim mali.

Petoroje Israe yengât humomolupyeje makyenjieg.

⁵ Emet haujdo Israe yengât humomolupyene akto sumbe emetjaet damun akto Mosegât den kârikje makmâ kepigi yâkje Yerusalem kepien âgâm ⁶ sumbe kat kat yengât luâk kautje kotje Anasi akto laumatje kotje Kaipa akto galalogâtje Yohane siâ akto Alesande akto kâmotlupyene olowâk den emetjân âgâm menduguyi. ⁷ Mendugum tatmâ Aposolo lâuwâ are yetgât dâmbiâ meyelekmâ gambiâ den âiân katyelegi. Hain akmâ aiyetkum hin dâyi, “Ninjande kârikje yetkimbo uran kulem are membela egion? Akto ninjaet kotje konmâ kinmâ hain agiat?” dâyi. ⁸ Hain dâmbiâ Anutugât Heakjande Petoro kârikje wando kinmâ hin dâm makyenjieg, “Israe, nengât humomolupnenje hin dâre nângâjet. ⁹ Netje luâk keiye bâliep are magajdetje âlepje agep aregât yene hin dâm ainetkuâi, “Ninjande kârikje yetkimbo mem kinmâ luâk are hejgemgoyiat.” dâi, ¹⁰ aregât keiye hin dâm makyenjire yene nângâm Israe luâk hârok ari makyenjowi. Akto aregât keiye hin. Anutuje hunjung anjep Nasarete kepien gâtje kotje Yesu are lâwinân kombiâ moep. Mondo Anutuje momorjânba mem agalep are golâk mandâp yâkgât kârikjân kinmâ dâetje luâk keiye bâliep arekje âlepje agep are dewunnenjân yu kindâp ire. ¹¹ Akto Dawidiye Yesugât nângâm den siâ hin dâm kulemgoep are kârikje agep,

“Emet kenujmai arekje kun kun ire bâleje dâm hepuli arekje agatmâ kun kun kârikje akmâ kindâp.”

dop hainâk yene âmâ emet kenujmai hainâk akmâ Yesu ina bâleje dâm hepuli. ¹² Ire nângâjet. Luâk siâje kârikje nengimbo himbimân âgâwaengât dopje bo tatâp. Bo kârikje. Anutuje Yesu nengât dâm hunjunando giep yâkje ikiye wâtje nengimbo bâli bâligât pat boân manmaen.” dâep.

Israe yengât humomolupyenande Aposolo makmâ hâreyetkiyi.

¹³ Hain dâmbo ain kili arekje Petoro akto Yohane yâk luâk yânnje nângâ nângâgât emetjân bo maliat aregât bo hamep akmâ den kârikje magiat are nângâmbiâ dâtje akto hin dâyi, “O luâk ire âmâ Yesu olop mali.” hain dâyi. ¹⁴ Akto luâk âlepje agep are yâk yetgât hutyetjân kindo ekmâ hin dâyi, “Den hâunje gain gain makne?” dâm yân kili. ¹⁵ Hain akmâ aregât hunjung yetkimbiâ emet kâlegenba betgen ge kinbela yâk yetgât hin dâm magangi goangi agi, ¹⁶ “Nen luâk lâuwâ ire gain gain akyetkine? Yâkje makbela kulem humo miawakto luâk ire âlepje agep. Akto aregât den pat Yerusalem kepia ambolupjande emelâk nângâm meteâi aregât gain gain akne? Denje bo agâkgât dop bo tatnengiâp? ¹⁷ Akto den arekje sambelembô kepianje kepianje nângâm metewâigât Yesugât kotje lâuwâje bo konbiandatgât kârikje makyetkiweren.” dâyi. ¹⁸ Hain dâm kinmâ gaet dâm yetkonbiâ âgâmbela hin dâm makyetkiyi, “Yetje Yesugât kotje bo konmâ yâkgât keiye lâuwâje bo makyenjiyat.” ¹⁹ Hain dâmbiâ Petoro akto Yohane yâkje hin dâm makyenjiyat, “Yenjeak nângâjet. Netje Anutugât den are hepunmâ yengât den lokom kindetje Anutuje nângâmbo bo ârândâj akbiap. Aregât yengât den bo lokoweret. ²⁰ Net Yesurje âi mem hekat netkimbo ekmâ nângâyiot are yene makmâ hâre netkiwaigât dop bo tatâp.” dâyat. ²¹ Hain dâmbela yâkje wârakmâ den kârikje lâuwâje makyetkim benje yenaet hin dâm magangiyi, “Luâk âmbâle kâmot humo arekje ²² luâk âlepje agep are kopa akmâ manmâ gambo hombaj 40 agep aregât nângâmbiâ humo agep aregât nenje gain gain akmâ hâre yetkiweren?” dâm nângâmbiâ umatje akto hepuli.

Biwiye Yesugâlân kali arekje hamep akbâen dâm Anutu ulilaji.

²³ Petoro akto Yohane yâkje arewa gam galalupyetje yengâlân arim sumbe kat kat luâk yengât humomolupyene akto Israe yengât humomolupyene yâkje den makyetkiyi aregât den pat are hârok makyenjiyat. ²⁴ Makyengimbela nângâm biwiye herojie akto nângâ nângâ mendugum Anutugât kotje mem agatmâ hin dâyi, “Kembu Humo, himbim hân haru akto hângât wan me wan keiye keiye kalen aregât amboje gâ. ²⁵ Gângât Heakgande hakunenje Dawidi gângât den lokom malep yâkgât biwiyân kato Dawidiye Anutugât hin dâep,

“Anutugâlân biwiyeje bo katmaine Anutu ewangim kinmâ yâk mem ge katbaigât dop bo tatâp aregât wangât gasa agajdâi? ²⁶ Akto hânân luâk kembu akto humomolupyeje yâkne menduguakmâ hin dâmai, “Anutu kembu yâkne damunyeje ak dâm hunjunando giep are gasa agajmâ siângan katne.” hain dâmai.”

²⁷ Dawidiñe den hain dâep aregât bunje miawakto Herote akto Pilato kotje siâ Ponto yâkne galalupje akto Israe luâk blikje yâk olop kepia ain mendugum magangi goangi agi aregât âmâ damun nenje akberâm aregât nange hoj bawage âlepje are hunjunañmenâ giep yâkgât hâkâñ akmâ wan me wan bâleje agarberâm menduguyi. ²⁸ Are âmâ yene hanyenæt bo agi. Gâñe emelâk nâñgâm kalen are miawakbiap dâmenâ miawagep. ²⁹ Kepia iregât ambolupjande den kârikje maknengimbiâ hamep akbâengât den are nâñgâm nen hoj bawalupge kârikje aknengimenâ denge makberâm hamep bo akbaen. ³⁰ Akto nange Yesu hoj bawage âlepje yâkgât wâtnâñ kinmâ luâk kundatdâ âlepje akbiâ kulem keiye keiye miawagâkgât tân nenguwen.” ³¹ Hain dâm ulilañbiâ emet mendugum tali are duwuñ agep. Hain akto Anutugât Heakje arekje kârikje akyençimbo hamep hepunmâ arim Anutugât den are owâinjeâk makyençim mali.

Yesugâlân biwiyeje kali yâk han biwi konok akmâ mali.

³² Hain akmâ sop ain sikum me puli me wan me wan tatyençiep aregât, “Ire nâñgât are gângât.” hain bo dâm konogâk mendugum katbiâ tânyençuep. Biwiyeje Yesugâlân katmini arekje biwiyeje konogâk akto nâñgâ nâñgâyeje konok akto agak memeyene konogâk akmini. ³³ Akto Aposolo yâkne Yesu Humo momorjânba agalep aregât den pat âlepje are makyençimbiâ kârikje akto hamep bâlâk makyençim mali. Hain akmâ manbiâ Anutuje damunyeje akto luâk âmbâle hârokje heroje akyençiyi. ³⁴ Akto hutyeñjân siâje umburuk me mop bo mali. Akto hân me kalamân gâtje me emet me kotje siâ siâ are luâk blikje togombiâ are yengiyi. Yengimbiâ aregât hânuje puliyençimbiâ puli are kâmot humo yâk yengât pat Aposolo yengâlân katbiâ talep. ³⁵ Akto luâk blikje puli me kotje siâ siâ umburuk manbiâ arewa mem potatmâ yâk yengiyi. ³⁶ Hain akmâ manbiâ hutyeñjân luâk siâ kotje Yosepe are malep. Akto Aposolone yâkgât kotje irakje Banaba dâm koli. Kot aregât purikje amâ hin, “Luâk siâ wan me wanje hâkñâñ âgâmbo dowâk tângomap.” Akto yâk âmâ Lewigât kâmolân gâtje kepia siâ haru tânâmñâñ talep kotje Kipiro ain gâtje. ³⁷ Akto luâk arekje ikiye hân are luâk siâ wanjo puligombo puli are mem aposolo yengâlân togom ârândâñjâk katmâ metiep.

5

Anania akto Sapira yâkje Anutu hianjiat.

¹ Akto luâk siâ malep kotje Anania akto âmbenje kotje Sapira yâkje magangi goangi akmâ hânyetje are puligât yengimbela hângât puli me sikum dondâ yetkimbâ kalakbela tatyetkiep. ² Akto blikje âmâ mem netje dâtâje dâm katbela tato luâkñande blikjeâk mem arim Aposolo yengâlân katmâ, “Hârok mem togoân.” dâm heyençiep. ³ Hain dâmbo Petoroje hin maganep, “Anania gain gain akmâ Niambiye biwige mem gulip ketugumbo Anutugât Heakje hiañmâ hângaet puliye are blikje mem heambuktât?” ⁴ Akto hânyetje bo yengiyat sop ain âmâ yetjaet tatyetkiep. Gârâmâ yengimbela puli yetkimbâ puli are hanyetjaet ukenje waliat amâ ârândâñjâk yiep. Akto puli ire netjeâk hârok dâm togombela umatje aktâp. Aregât gâñe luâk henengiât are bâliâp amâ Anutu hianjdât amâ dondâ bâliâp.” dâep. ⁵⁻⁶ Hain dâmbo Ananiaje den are nâñgâm ainâk kurj kâruñ ge yiep. Ge mom yendo luâk sigan ain mali arekje sângumje katipkom lokom arim hangoyi. Akto Anania moep aregât den pat nâñgâyi arekje hamep agi.

⁷ Akto sop ainâk âmbenjande luâkñae pat bo nâñgâm pâlâmje togoep. ⁸ Togombo Petoroje hin dâm aikoep, “Hânyetjaet puliye luâkge hârogâk mem togoâp me?” dâmbo hin dâep, “Âo, are hârogâk mem togoâp.” dâep. ⁹ Hain dâmbo Petoroje hin aikoep, “Wangât yet biwi konok akmâ Humogât Heakje are hianjiat aregât luâkge mondo lokom arim hangoâigât togom betgen ya kindâi. Arekjeak gâ betgen kat gekberâi.” dâep.

¹⁰ Hain dâmbo ainâk keiye pindiŋ âgâmbô ge mom yiep. Akto luâk siganne luâkje lokom arim hangoyi arekje emet kâlegen âgâm momoŋe are lokom arim luâkjaet sum ginjânâk hangoyi. ¹¹ Akto luâk bikje Yesugâlân dewatiyi arekje patyetje are nângâm hamep humo agi.

Aposoloje kulem keiye keiye ketugumbiâ egi.

¹² Akto sop ain Aposoloje luâk âmbâle hutyejân manmâ kulem keiye keiye membiâ egi. Akto Yesugât kâmot yâkje sumbe emetjaet sombeim humo siâ kotje Salomo ain âgâm biwi konok akmâ hilâmje hilâmje mendugum Anutu maŋganmâ den agi.

¹³ Menduguakbiâ luâk bikjande nângâm aregât hamep akmâ are yengâlân bo togoyi.

¹⁴ Dâ luâk âmbâle bikjande biwiyene Yesugâlân katmâ Yesugât kâmolân dewatiyi.

¹⁵ Akto Aposoloje kulem keiye keiye akbiâ aregât galalupyene kundatdâ are tem dâgâm katmâ lokoakmâ arim dâwân katyegi. Katyekmâ hin dâyi, “Petoroje togombo âmâ otnejande galalupnenje yendâi ire longaiyekto âlepje akberâi.” dâyi. ¹⁶ Hain dâm Yerusalem kepia ewumâk ewumâk ainba galalupyene kundat agi me sinduk baniara bâlenjande meme akyengimini are kewuguyekmâ Aposolo yengâlân togombiâ kundatdâ akto sinduk baniara bâlenjande meme akyengimini are watyekbiâ âlepje agi.

Anutugât ajeloje kala busi kâlegenba Aposolo kewuguyekto hâkjângen gem ariyi.

¹⁷ Akto Aposoloje kulem keiye keiye meyi are nângâm Anutugât sumbe kat kat luâk areyenjât humoyerje akto galalupje Sadukaio kâmolân gâtje arekje nângâm Aposolo yengât kot agato nengât kotnenje gewop dâm aregât biwiyene bâlimbo humoyerjande kinmâ hin dâep, ¹⁸ “Aposolo are meyekmâ kala busi kâlegen katyekjet.” dâmbo mem kala busi kâlegen katyegi. ¹⁹ Katyekbiâ hândâk akto âmâ yembiâ hândâgân Humogât ajelo siâje hângi hindâm kâlegen âgâm kewugu yekmâ ge betgen katyekmâ hin makyengiep, ²⁰ “Ye sumbe emetjân âgâm luâk hârokje manman âlepje aregât den pat makyengim kinbi.” ²¹ Hain dâmbo emet haujdo sumbe emetjân âgâm Yesugât den makyengim kili.

Akto Anutugât sumbe kat kat areyenjât humo arekje galalupje olojyekto den emetjân âgâyi. Âgâmbiâ tembe loko hin makyengiep, “Kala busi kâlegen uran katyegi are oloj yekbiâ ganjet.” dâep. ²² Hain dâmbo sapanmâ gem kala busi kâlegen âgâm undâgât yengimbâ bo akto purik katmâ gam hin dâyi, ²³ “Nen arim kala busi emetje kâlegen are âgâm ektenje hângi tigiyi are hainâk hârok kârikjeâk kindâp akto hângi ârândâj tembe lokoje ariwâirâm kinbiâ yekten. Akto Aposolo meyekberâm arim hângi hindâm âgâm undâgât yengienje bo aktâp.” dâyi. ²⁴ Den hain dâmbiâ Anutugât sumbe kat kat areyenjât humomolupyene akto tembe loko yengât kautje arekje nângâm hin dâyi, “Are bo agakje, aregât wan miawakberâp.” hain dâyi. ²⁵ Hain dâmbiâ ainâk luâk siâje togom hin makyengiep “Nângâi. Luâk kala busi kâlegen katyegi ina arim sumbe emetjân âgâm den makyengim kindâi.” ²⁶ dâmbo sumbe emetjaet tembe loko arekje arim luâk âmbâle kâmot humo arekje nenguwâirâm aregât hamep akmâ yeukjân Aposolo are hin me hain bo akyengim yeukjân meyekmâ purik katmâ den emetjân âgâyi.

Aposoloje luâk humomoŋe menduguyiân âgâm hamep bâlak kinmâ den makyengiyi.

²⁷ Âgâm dewunyejân katyekbiâ kinbiâ âmâ sumbe kat kat luâk are yengât den emetjaet humo arekje hin makyengiep, ²⁸ “Uran Yesugât keiye bo makyengiwi dâm den kârikje makyengiyion ina yeje yâkgât den are makyengimbiâ Yerusalem kepian mandâi hârokje nângâyi. Akto yeje nengât Yesu kombiâ moep aregât dosa nengâlân katnengiwerâm aktâi.” dâyi. ²⁹ Hain dâmbiâ Petoro akto Aposolo bikje yâkje den kaknjân hin makyengiyi, “Nenne luâkgât den lokom âmâ Anutugât den hâkâj akmâ manbaengât amâ bo ârândâj akbiap. ³⁰ Yeje dâmbiâ Yesu lâwinâk kombiâ mondo hangombiâ hakulupnenjaet damunyeje Anutu arekje momojânba mem agato mandâp. ³¹ Akto yâkje Israe luâk nenje biwinenje yâkgâlân katenje dosanenje hepun nengiwiapgât Anutuje mem agato himbimâr âgâm Anutugât bâtje bungen mandâp.

³² Akto luâk âmbâleje biwiyeje Yesugâlân katmâ Anutugât den lokomai yâk yejgât dâm Anutuje Heakje are huñgunarjo nengâlân dewatim Yesugât keiже maknengim tân nengumbo olowâk manmâ Yesuňe wan me wan akmâ miep are ekmâ nângâyion aregât keiже makyenjim manden.” dâyi. ³³ Hain dâm makyenjimbiâ nângâm biwiyeje bâlimbo Aposolo are yenguwerâm agi.

Parisaio luâk siâje agatmâ kinmâ galalupje hanyeje mem giep.

³⁴ Yenguwerâm akbiâ Parisaio yejgâlân gâtje luâk siâ luâk âmbâle hârokje ekmâ luâk âlepje dâmini are kotje Gamalie yâkje hutyenjânba agatmâ kilep. Agatmâ kinmâ, “Aposolo are yogan betgen ge kinjet.” dâep. ³⁵ Hain dâmbo meyekmâ betgen gembia galalupje are hin makyenjieg, “Israe gâtje, ye luâk ire gain gain yejgiwerâi? Ye siâ me siâ akyenjiverâm âmâ nângâm hejgemgom kinmâ akyenjimbiâ ârândâj akbiâp. ³⁶ Ulikjân luâk siâ kotje Teuda yâkje, “Nâje luâk kembu aktân.” dâmbo luâk 400 akmâ yâkgâlân dewatiyi. Hain akbiâ tembe lokoje humo akbop dâm kombiâ mondo galalupje are awam akmâ ariyi. Akto yâkgât âi are yân gem bo agep. ³⁷ Akto aregât hamijân kiapje luâk âmbâle oyanyene nângâwerâm oyan yekto sop ain luâk siâ Galilaia hânâm gâtje kotje Yudasi yâkje ikiже kotje mem agato luâk bikjande yâkgâlân dewatiyi. Akto areâkâ hainâk kombiâ mondo luâklupje are hârok yejgum watyekbiâ hanâk hanâk awam akmâ ariyi. ³⁸ Aregât den hin makyenjire nângânet. Yeje aposolo are hepunyekbiâ arim manjet. Manmâ yejeak nângâm âmâ siâ me siâ akbiâ âmâ bo akbiâp. ³⁹ Dâ Anutuje tânyenjumbo âi are memai akto âmâ yeje gain gain akmâ hilip yenguwai? Dâ hilip yenguwai âmâ Anutu gasa aganbai.” dâep.

⁴⁰ Hain dâm makyenjimbo nângâmbiâ ârândâj akto Aposolo gajet dâmbiâ meyekmâ hutyenjân âgâmbiâ tâk dâtâ dâtâne oreyegi. Oreyekmâ pat âlepje are bo makyenjivi dâm makmâ hâreyenjim watyegi. ⁴¹ Watyekbiâ arim Yesugât pat âlepje are makyenjimbiâ aregât hâunje tâk dâtâ dâtâne arekje oreyegi aregât Anutuje ekto ârândâj akto nângâm biwiyeje âlepje agep. ⁴² Hain akto hilâmjë hilâmjë sumbe emetjân akto luâk âmbâle yengât emelan âgâm Anutuje Yesu huñgun ando giep aregât pat âlepje den makyenjim mali.

6

Luâk nâmbulân lâuwâ meyekmâ Aposolo âi tânyenjunjet dâm yengiyi.

¹ Sop aregât kakjân luâk âmbâle dondârje biwiyeje Yesugâlân katmâ yâkgât kâmolân dewatimbiâ dondâ agi. Dondâ akmâ yâk yengât sikum siâ siâyeje mem konogân katbiâ tatyenjieg ainba mem potatmâ yengim mali. Hain akmâ manbiâ Girik den nângâmai areyengât hutyenjân umatje siâ miawagep. Amâ hin. Puli damunnjande Yuda yâk yengât kambut yengim âmâ Girik yâk yengât bo yengimbiâ Girik luâkje ekbiâ ârândâj bo akto nângâm bâlianji. ² Hain dâmbiâ aregât Aposolo keiân lâuwâ arekje Yesugât kâmolân dewatiyi are hârok mem menduguyekmâ hin makyenjiyi, “Nenne sot me kotje siâ siâ ire mem potatmâ yengim manmâ aregât Anutugât den ire hepundenje ârândâj bo akbiap. ³ Aregât Anutugât Heakjande tân yengumbo kâmot arewa luâk bât biken lâuwâ nângâ nângâyeje olop are mem katyekbiâ nenje âi yengienje sot me kotje siâ siâ are yâkje potatmâ yengiwai. ⁴ Yâkje hain akbiâ benje nenjeak âmâ Yesugât keiже makyenjim Anutu olop magaŋgi goaŋgi akmâ manbaen.” dâyi. ⁵ Den hain dâmbiâ dondâ kili arekje nângâmbiâ ârândâj agep. Akto luâk mem miawakyegi are yengât kotyeje hin. Stepano, yâk biwiye hanje hârok Yesugâlân katmâ malep. Hain akmâ mando Anutugât Heakjande tângombo malep. Akto Pilipo, Porokoro, Nikano, Timon, Pamena, akto Nikolao. Nikolao âmâ Antioquia kepian gâtje ulikjân Yuda luâk yengâlân dewatim Anutu nângâ ajmâ malep. ⁶ Luâk are mem miawakyekbiâ Aposolo olop mendugum tatbiâ kautyenjân mem âmâ Anutu magajmâ mem kârikje ketuguyegi.

⁷ Akto Yerusalem kepian Anutugât den pat are makyenjim arimbiâ luâk âmbâle dondârje sambelem biwiyeje Yesugât katmâ yâk yengâlân dewatim ariyi. Akto sumbe

kat kat luâk yengât humomo mali are yengâlân gâtje dondâje denyeje are nângâm hainâk biwiyeje Yesugât kali.

Stepano meyi.

⁸ Stepanoje luâk âmbâle gala akyengim mando Anutuje ekto ârândâj akto tângombo kulem keiже keiже ketugumbo egi. ⁹ Akto ainâk Yuda gâtje biknjande Stepanogât den mem ge katberâm Stepano olop den magangi goangi agi. Are âmâ nângâmbiâ âgâep yâk yengât den emetjân mendugum mali yâk yengâlân biken biken gâtje amâ hin, bikje Kirene hânân gâtje akto bikje Alesandria kepian gâtje arekje mendugum tali, aregât biknjande kot konmâ hin dâmini, “Wan siâne bo dâgâ nenenekmap.” dâmini. Luâk hainare akto Yuda luâk Kilikia kepian gâtje bikje akto bikje Asia hânân gâtje arekje mendugum kinmâ Stepanogât den mem ge katberâm âi humo meyi. ¹⁰ Hain akmâ magangi goangi akmâ tatbiâ Anutugât Heaknjande Stepano tângoep aregât gain gain akmâ den hânuje magajne dâm umaleyi. ¹¹ Hain akmâ âmâ den halowân luâk bikje makyengimbiâ luâk arekje miawakmâ kinmâ hiangim hin dâyi, “Stepanoje Mosegât den kârikje akto Anutugât kot pat are makmâ hilipkombo nângâyion.” dâyi. ¹² Hain dâm hanân gege akbiâ Israe yengât humomolupyereje akto Mosegât den kârikje kepikmâ makyengiyi are akto kebia ambolupje yengât humomolupyereje yengât hanyenângembia biwiyeje kâláp akto kuk agi. Hain akmâ gam Stepano are mem den emetjân âgâm luâk dondâ kili areyengât hutyenâng katbiâ kilep. ¹³ Ain katbiâ kindo uliknjân galalupyeje hanyenâng gege agi are yengonbiâ Stepanogât hiangim hin dâyi, “Luâk irekje nengât sumbe emetje aregât bâleje dâm Mosegât den kârikje are hepunmâ manmap. ¹⁴ Akto hin dâmbo nângâyion, “Yesu Nasarete kepian gâtje arekje nengât sumbe emetje are mem patakom Moseje den kârikje makmâ nengiep are akto agak memenenje are mem bâliwiap.” dâmbo nângâyion.” dâmbo hiangim hain dâyi. ¹⁵ Den hiangim hain dâmbiâ luâk âmbâle ain mendugum kili arekje Stepanogât enem dewunjân ekbiâ arjelo yengât pagaleje hainare agep.

7

Stepanoje Israe yengât bâgilupyejaet keiyeje makyengiep.

¹ Akto Anutugât sumbe kat kat luâk areyengât humoyeje arekje Stepano hin aikoep, “Den maktâi are bundâk me hiangiâi?” dâmbo ² Stepanoje agatmâ kinmâ hin dâep, “Humomolupne akto galalupne makyengire nângâjet. Hakunenje kotje Abrahamje Haraj kepian bo arim âmâ Mesopotamia hânân mando Anutuje pagaleje olop manmapje miawagajmâ hin dâm magajep, ³ “Gâje hânge tâmbâje akto ginbailupge me galalupge hepunyekmâ nâne hân siâ hekat giybian ainâk arim manben.” ⁴ Hain dâmbo den are nângâm Kairaia hânje are hepunmâ Haraj kepian arim malep. Ain mando eweje mondo âmâ Anutuje hin magajep, “Hân ire hepunmâ siân arim manbiat.” dâmbo hân nenje yu taten iren togo malep. ⁵ Iren togo malep amâ Anutuje sop ain bo wando âmâ bunewâk bo miep. Yogan mendo Anutuje siân Abrahamgât kâmot in manbai dâm makmâ hâriep. Amâ Abraham gupin mandoân Anutuje hain magajep. ⁶ Akto Anutuje den siâ hin magajep, “Kâmotlupge hân siângen arim ain manmâ hoj bawa akmâ yân manbiâ hân aregât ambolupnjande umatje keiже keiже akyengim manbiâ hombaj 400 hain bo akbiap. ⁷ Hoj bawa akyengim manbiâ hâk hilâlâm yengiwai aregât dosa yengire hân ambolupnjande bâgilupge watyekbiâ âmâ hân in togom manmâ nângât den lokom kotne mem agatmâ manbai.” Anutuje hain dâep. ⁸ Anutuje Abraham ikiñaet kâmotlupje hâkyeje gâi gâi akmâ mem manbaigât magajep. Akto manmâ âgâm âgâm Abraham nanje Isaka miawakto hilâm bât biken âlâwu bo akto ewejande hâkje gâiajep. Akto Isaka manmâ humo akmâ nanje kotje Yakobo miep. Akto hamijân Yakobojé hakulupnenje keiân lâuwâ meyegep.

⁹ Akto teulupnjande Yosepe yâkgât hâkaj akmâ mem siâ siâ mângim puligât yengimbiâ puli yengim emiyeje are mem Aigita hânângen ariyi. Akto Aigita hânân mando

Anutuje ain tângom hengemgoep. ¹⁰ Tângombo wan me wan umatje miawagando âmâ Anutuje tângombo Yosepeje heroje kakjân malep. Hain mando Anutuje kârikje wanjo nânjgâ nânjgâne humo akto aregât Aigita yengât luâk humo kotje Parao yâkje ekmâ luâk âlepje dâm âi wanjep. Âi waanjâ ikiye emetje me Aigita hân ambolupje are damunyeje agâkgât magep. Hain dâm âi waanjâ hutyejân kato damunyeje akmâ malep. ¹¹ Mando Aigita akto Kanaj hân ain mop humo miawakto sot bo agep. Hain akto sot bo akto momberâm agi. ¹² Hain akmâ manbiâ Aigita hânân sot yendâp dâmbiâ Yakoborje nânjgâm nanlupje hunjgunyengimbo aregen ariyi. ¹³ Arim puligom togom nem manbiâ bo akto benje lâuwâne hunjgunyengimbo arimbiâ Yosepeje teulupje yekmâ ikiyaet pat makmâ miawakyengiep. Makyengimbo Paraogâlân arimbiâ keiyeje hôrok nânjgâep. ¹⁴ Akto Yosepeje den kato arimbo eweje Yakoborje ginbailupje luâk âmbâle 75 meyekto Aigita hânân ariyi. ¹⁵ Arimbiâ âmâ manmâ manmâ Yakobo moep. Mondo ainba nanlupje âkâ hainâk manmâ mom meteyi. ¹⁶ Hain akbiâ hanyengumbiâ hakulupyenjande hagityeje are mem hakuyeje Abrahamje Sikem kepian gâtje luâk siâ kotje Hemo yâkgât nanlupje yengâlân hân puligoep ain hagityeje are mem arim hanyenguyi.

¹⁷ Akto bâgilupnenje Aigita hânân sambelem manmâ dondâ akmâ mali. Hain akmâ manbiâ Anutuje Abraham den magajep are kârikje agâkgât sop are tâlâguep. ¹⁸ Akto Aigita yengât luâk humo siâ miawagep arekje Yosepegât pat bo nânjgâep. ¹⁹ Akto luâk humo arekje bâgilupnenje mem ge katyekberâm aregât hâk hilâlâm yengiep. Hâk hilâlâm yengim hin dâep, “Sambelewâi dâm nanlupye miawakbiâ mem ge hâkjângen panyekjet.” dâmbo mem yengumbiâ moyi. ²⁰ Sop ain âmbâle siâje nanaj kotje Mose are miep. Mezdo Anutuhe Mose ekmâ nanaj âlepje dâep. Mose hain miawakto ewejande emetjân yojâk mem tato dewutâ âlâwu bo akto mem ge hâkjângen kato yiep. ²¹ Akto Parao baratjande nanaj are ekmâ mem nânjgât nanne dâm damunje akmâ malep. ²² Mando getek kaulem Paraogât luâklupje nânjgâ nânjgâyeje olop are yengât hutyejân kulem emetjân âgâmbo nânjgâ nânjgâ potatmâ warbiâ nânjgâ nânjgâyeje humo akto agak memeje me den makmakje me nânjgâ nânjgâye humo agep. ²³ Hain akmâ manmâ hombaŋje 40 bo akto âmâ hin nânjgâep, “Galalupne Israe luâk are gain gain akmâ mandâi aregât arim yekbe.” dâep. Hain nânjgâm kambiamje owâije akto ariep. ²⁴ Arimbo Aigita gâtje luâk siâje Israe luâk siâ kondo ekmâ galaje are tângom Aigita luâk are kondo moep. ²⁵ Kondo mondo hin nânjgâep, “Galalupnande iregât pat nânjgâm Anutuje tânnugumbo hâmbâi gasalupnenje hilip yenguwangât nânjgâwai.” dâm nânjgâep. Dâ galalupnande âmâ hain bo nânjgâyi. ²⁶ Luâk are kondo mondo emet haunjdo lâuwâne arimbo Israe luâk lâuwâ akmâ agum tatbela mem potatyelekmâ hin makyetkiep, “Yet âmâ gala konokje wangât akmâ gasa kalaktat?” ²⁷ Hain dâmbo bugâ keiye katmâ galaje koep arekje Mose hâkokom âmâ hin magajep, “Gâ netgât kiap me? Nirjande damunnenje akben dâm kat gegep? ²⁸ Uran Aigita luâk siâ koen hainâk nâ nuguwerâm aktât me?” ²⁹ Hain dâmbo Moseje den are nânjgâm hamep akmâ heambukmâ Midiaj hânângen arim lombo tatmâ malep. Manmâ âmbâle mendo nanaj luâk lâuwâ meyelegep.

³⁰ Manmâ gambo hombaŋ 40 siâkâ bo akto arewa hân are hepunmâ hân tuje boângen Sinai gimbâne aregât keijsân arimbo Anutugât ajelo siâje lâwin keiye siâns kâlâp ululunje om kilep ain miawakmâ kindo egep. ³¹ Ekmâ Moseje sâns sâns mem âmâ ekmâ hejgemgowerâm ginjâan âgâ kindo Humorje den hin magajep, ³² “Nâ hakulupge Abraham akto Isaka akto Yakobo yâk yengât Anutu.” dâep. Hain dâmbo Moseje den are nânjgâm sâns sâns mem ongâje hogombo hamep akmâ ekbom dâm dewunje hânângen panmâ kângom kilep. ³³ Hain akmâ kindo Humorje hin dâm magajep, “Nârje yu kindân iregât hân tâliât ire amâ kâmbokje. Gârâmâ gâne kei pekege are olojmâ pan. ³⁴ Akto ire nânjgâ. Kâmotlupge Aigita hânân manbiâ kepia ambolupjande bugâ yengum mem siâ siâ akyengim hâk hilâlâm yengim manmâ gambiâ yekman. Yekmâ indem tâgâiakyeye nânjgâm bâin dâm geân gârâmâ gasalupyeje hilip yenguwian. Akto

gasalupyene yenguwian aregât gâ Aigita hânângen hunjun giñdere ariwat.” Anutuje hain magajmâ hunjunajdo ariep. ³⁵ Arim mando Israe luâk arekje Mosegât hâkâñ akmâ hin magajji, “Nijande gâ kiap dâm kârikne ginjep.” dâyi. Dâ Anutuje âmâ Moseje Israe luâk damunyeje akmâ gasalupyene watyegâk dâm aregât ajele hunjun aido kâláp ululunje kâlegen ge kinmâ âi are wanjep.

³⁶ Akto Anutuje Mose hunjun ardo Aigita hânângen arim kulem keiye keiye ketugumbo egi. Akto arewa togom haru gilâm ain hâtikom arewa hân kamitjângen togom kulem keiye keiye kenujmâ gam manmâ kewuguyekto hombaj 40 agep. ³⁷ Akto Moseje Israe luâk hin makyenjieg, “Yengât hutyenjânbâ Anutuje propete luâk siâ nâ hinare mem miawakbiap.” ³⁸ Moseje hain dâm bâgilupne olop hân kamitjângen tatmâ Sinai gimbâñângâm ajele arekje Anutugât manmangât den magajdo gem makyenjieg. Amâ yâk yengâlâk bo. Gam gam yu manden nen maknengiwiapgât makyenjieg. ³⁹ Moseje bâgilupnenje makyenjimbo denje are hâkâñ akmâ Mosegât den are hâkokom Aigita hânângen purik katberâm aregât ukenje humo agi. ⁴⁰ Hain akmâ Aroj hin magajji, “Gâ lâpio ketugum katmenâ arekje ulikjâñ akmâ kewugu neneke ariwaen. Moseje Aigita hânângenba kewugu nenekmâ togoep ina yâk gulip agep me gain gain agep nen bo nângâen.” dâyi. ⁴¹ Hain dâmbiâ bulimakao otneje siâ mângim kato tato wan me wan otneje aregât nângâmbiâ humo akminep aregât sumbe omberâm heroje agi. ⁴² Hain akbiâ aregât Anutuje hepun yekto biwyenje gulip akto dewutâ akto diâ are ekmâ hin dâyi, “Dewutâ diâ ire âmâ nengât Humonenje.” dâm ulyenjigi. Hain akbai aregât Anutuje dâmbo propeteje kulemgoyi aregât bikje hin tatâp,

Anutuje hin dâep, Israe ambolupne ye hân kamitjângen manmâ songo bau gâim nângât bo, siâgât sumbe higenje om manbiâ hombaj 40 agep. ⁴³ Akto diâ aregât nângâm ulikjâñ lâpiologâtyenje kotoyetje Molok akto Rapañ are yetgât emet kenujmâ katyelekmâ ain âgâm kot yetje mem agali. Hain akmâ aregât dosa akbiâ nângâm hân kotje Babiloñ ain katyekbian.

Israegât bâgilupnenjande Anutugât sumbe emetje mâronje ketugum hikoyi.

⁴⁴ Akto bâgilupnenjande Aigita hân are hepunmâ hân kamitjângen arim manbiâ Anutu yâkgât sumbe emetje mâronje ketuguyi are tatmâ ariep aregât keiye Mose magajep. Hain dâm magajdo ainâk mâron are mem gagaim lâuwâne kenujmâ kenujmâ âgâyi. ⁴⁵ Akto bâgilupnenjande sumbe emetje mâronje ketugum âgâmbiâ Yosuanje ulik gulik akmâ kewugu yekto Anutu bo nângâyi are yengât hânângen togoyi. Togombiâ Anutuje luâk gasalupne are yengum watyekto âmâ bâgilupnenjande hân are mem gangerâm âmâ Anutugât sumbe emetje mâronje kenujbiâ kinmâ âgâep sop ain Dawidi miawagarjep. ⁴⁶ Miawagarjdo âlepje mando Anutuje ekto ârândâñ akto âmâ Dawidiñje Anutugât sumbe emetje humo kenujberâm akmâ aregât Anutu ulilanjep. ⁴⁷ Ulilañdo ikiye nanje siâ kotje Salomo yâkje Anutugât sumbe emetje are kenujguep. ⁴⁸ Hain gârâmâ Anutu Humo âlepje dondâje luâk nenje emet me opmân kenujmaen ain bo tatmâ manmap. Aregât Anutuje dâmbo propete siâje hin kulemgoep are tatâp,

⁴⁹ Kembuje hin maktâp, “Himbim amâ tat tatne dâ hânje amâ tâli tâline. Aregât emet gain hinare siâ mânginibâ ârândâñ akbop? Me welam yeyene âlepje yâten tatniido ârândâñ akbop? ⁵⁰ Nâ bâtnande siâ me siâ hârok are bo mem mângiân mon?”

Anutuje hain magajdo propete siâje kulemgoep are tatâp.

Stepanoje makyenjim malep.

⁵¹ Ye hanyenje kârikje bâleje. Biwi nângâ nângâyeje bo kepigagep. Bâgilupnenjande Anutugât Heakje are hâkâñ akmâ mem hamî pali. Hainâk akmâ yekâ are yengât agak meme are bo hepunmai. ⁵² Bâgilupnenjande propete luâk hârogâk bâleje akyenjim hâk hilâlâm yengiyi. Akto Anutugât hoj bawaje miawakmâ luâk ârândâñ akyenjim togom manbiap aregât propete luâkje makmâ kulemgoyi yâk hârogâk yengum meteyi. Akto yâkgâlân Yesu miawagep ain hiañgim den bâleje makmâ kuk agajmâ lâwinâñ kombiâ

moep. ⁵³ Akto Anutugât aŋelolupjande yâkgât den kârikje makyenjimbiâ kulemgoyi are bo mem mandâi.” dâep.

⁵⁴ Stepanoje den hain dâm makyenjimbo Yuda luâk humomolupyenjande biwiyeje kâláp akto kuk humo nângâm nekameyeje kândij egep. ⁵⁵ Hain akbiâ Anutugât Heakjande tângombo himbimân dewunje panmâ ekto Yesu Anutugât bâtje bungen ain kindo ekmâ Anutugât pagaleje ekmâ hin dâep, ⁵⁶ “Nângâi. Himbim hâreakto luâk akmâ giep are Anutugât bâtje bungen kindo ektân.” ⁵⁷ Hain dâmbo den are nângâm bâin dâm hârokje watmâ mem kom hâkokom ariyi. ⁵⁸ Mem kepia ginjângen gem kâtje koyi. Kâtje komberâm akbiâ luâk sigan siâ kotje Saulo yâkje nângâ yengimbo âlepje akto mâronyeje kâkâlep are olojmâ Saulogât enemjân katbiâ tato kâtje Stepano kombiâ ⁵⁹ Yesu magajmâ hin dâep, “Kembu Yesu, otnene me.” ⁶⁰ Hain dâm pâwutje ligim hânân ge tatmâ hin dâep, “Kembu, yu aknijdâi iregât hâune gâne bo yeŋgiwen.” dâep. Hain dâm ainâk moep.

8

Sauloje Yesugât kâmot gasa akyenjieg.

¹⁻³ Akto Anutugât den lokom mali arekje Stepanogât hâkje mem lokom indem biwi bâle nângâm sumâgen lokom arim hangoyi. Akto sop ain Yerusalem kepia ambolupje luâk âmbâle biwiyeje Yesugâlân katmâ mali are yengât gasalupjande keiye katmâ bâleje keiye keiye yengim gasa akyenjiyi. Hain akyenjimbiâ âmâ Saulo yâkje âmâ Yesugât kâmot are hilip yenguwerâm undâgât yengim emetje emetje âgâm mem miawakyemâ tembe loko makyengimbo mem olonyekmâ arim kala busi emet kâlegen katyekbiâ tali. Hain akyenjim hâk hilâlâm yengimbiâ aregât luâk âmbâle bikje hamep akmâ gem heambukmâ Yudaia akto Samaria hânângen ariyi. Arim manbiâ aposoloe konok Yerusalem kepian mali.

Pilipoje Samaria ambolupje den pat âlepje makyenjieg.

⁴ Akto biwiyeje Yesugâlân kali arekje Yerusalem kepia hepunmâ awam akmâ kepijane kepijane manmâ Yesugât keiye makyengim ariyi. ⁵ Hain akbiâ yâk yengâlân gâtje luâk siâ kotje Pilipo yâkje Samaria luâk are yengât kepia humo ain arim Anutuje Yesu hungun ando giep aregât keiye makyenjieg. ⁶ Makyenjim kulem keiye keiye kenundo luâk âmbâle dondâ ekmâ denje nângâm mali. ⁷ Akto sinduk baniara bâlejande kautyenjân meyegi are wavyekto kambojmâ hepun yekmâ arim meteyi. Hain akbiâ keiyeje kârigiep are mem heŋgem yenguep. ⁸ Heŋgem yengumbo kepia ambolupjande Pilipoje kulem keiye keiye miep are ekmâ biwiyeje âlepje agep.

⁹ Akto kepia ain luâk kâmbokje siâ malep kotje Simon arekje ikiye hâkje mem agatmâ bâleje sait keiye keiye mendo ekmâ ongâyeje hogom nângâjbiâ humo akto mali. ¹⁰⁻¹¹ Akto luâk âmbâle gegeje âgâ âgâje hârokje yâkgât hin dâm mali, “Nângâ nângâje kârikje talajdâpgât den nângâwerâm kârikje aktâp.” dâyi. Hain dâmbiâ sait keiye keiye mem manmâ gaep aregât bâtyeje dâtyenjân igim kinmâ biwiyeje yâkgâlân katmâ mali. Biwiyeje yâkgâlân katmâ, “Simon konok yâkje Anutugât kârikje mem miawakmap.” dâyi. ¹² Hain akmâ manbiâ âmâ Pilipoje Anutuje damunyeje akberâm agep aregât akto Yesu hungunando gem malep aregât kot pat âlepje dâm makyenjimbo are nângâm mem manmâ biwiyeje Yesugâlân katmâ manbiâ tu puli yengiep. ¹³ Hain akbiâ Simon yâkje hainâk biwiye Yesugâlân katmâ mando tu puli aji. Hain akbiâ Simonje Pilipo peniajdo olowâk maliat. Manmâ Pilipoje kulem keiye keiye ketugumbo Simonje sâñ sâñ mem ekto dâtje agep.

Petoro akto Yohaneje Samaria hânân ariyat.

¹⁴ Akto Samaria kepia ambolupjande Anutugât den are nângâm lokom mali. Aregât pat are magajgi goangi akbiâ Yerusalem kepian arimbo Aposoloe nângâyi. Nângâm Petoro akto Yohane hungun yetkimbiâ ariyat. ¹⁵⁻¹⁷ Arimbela yâkje keiyeje hin makyetkiyi, “Emelâk biwinenje Yesugâlân katenje Pilipoje Yesugât kolâñ tu puli

nengiep.” dâyi. Hain dâmbiâ Petoro akto Yohaneje Anutugât Heakje yâk yengâlân bo giep aregât nângâm kautyenjân meyekmâ Anutu ulilanjiat. Kautyenjân mem kinmâ ulilanjbelâ gem tân yenguep. ¹⁸ Akto Petoro akto Yohaneje kautyenjân meyekbela Anutugât Heakjande gem kârikje akyengimbo Simon are egep. ¹⁹ Ekmâ ukenje nângâm aregât puli mem togom hin dâm makyengiep, “Nâje kautyenjân hainâk mendere âmâ Anutugât Heakjande gem kârikje akyengiwiapgât puli ire yetkiwerân. Yetkire mem aregât hâuqe nângâ nângâ niqbela yetgât kârikje tatyetkimap are mendere kârikje niijâk.” dâep. ²⁰ Hain dâmbo Petoroje hin magajep, “Anutuje ikiqe Heakje huñgun ando gemap are gâne puligande puligowerâm aktât are bâliâp akto arekje hememgât pat miawakgiñdâp. ²¹ Hain akmenâ bâlimbo Anutuje biwige ekto ârândâj bo aktâp aregât net bo penânetkiwiat. ²²⁻²³ Akto siâ makgiñdere nângâ. Biwigaet keiye hin ekmâ nângân. Netje kulem mendetje ultnetkimenâ biwige bâliâp. Akto hainâk biwi bâle manmâ hain aregât ukenje nângâm manmenâ biwige hândâk akmapgât Anutuje dâmbo akmâ hilipkoât aregât dosa bo akgijâkgât nângâ nângâ bâleje hepunmâ biwige Yesugâlân katmâ ulilaj.” ²⁴ Hain dâm magando Simonje hin dâm makyetkiep, “Hainare miawak niqbopgât Anutu ulilajlet.” dâep. ²⁵ Hain dâmbo âmâ Petoro akto Yohaneje purik katmâ arim âmâ kepiaje kepiaje Samaria hânân tattmâ ariep ain arim Yesugât den pat âlepje are makyengim ariyat. Arim manmâ dâp ginje tete kepiaje kepiaje âgâm Yesugât den pat âlepje are makyengim makyengim Yerusalem kepien purik katmâ ariyat.

Pilipoje hân kamityângen ariep.

²⁶ Petoro akto Yohane Yerusalem kepien purik katmâ arim manbela sop ain Anutugât anjelo siâje miawakmâ Pilipo hin dâm magajep, “Gâ ire hepunmâ dâp siâ ewangim gem dâp tu tânâk bo gemawân Yerusalemba Gaya arimai dâp are watmâ ariwen.” ²⁷ Hain dâm magando Pilipoje hân kamityângen ariep. Akto Aitiopia hânân âmbâle humo siâ malep kotje Kandake yâkgât pulinjaet damun akto âmbâle damun akminep yâkje Yerusalem kepien arim sumbe emetjân âgâm Anutu kotje mem agalep. Mem agato bo akto hân tâmbânyângen ²⁸ purik katmâ ariwerâm akmâ âmâ ikiqe bau luâk soko arekje hân wanganje siâ olojep ain âgâm tattmâ kepia aregen purik katmâ ariep. Dâwân arim emelâk Anutuje den dâmbo propete luâk siâ kotje Yesaia yâkje kulemgoep are oyanjep. Oyanmâ arimbo Pilipoje egep. ²⁹ Ekto âmâ Anutugât Heakjande Pilipo hin magajep, “Woe, gâne hân wanganje indâgenba togoâp ain arimenâ penigijâk.” ³⁰ Hain dâmbo Pilipoje dôwâk arimbo luâk arekje emelâk Yesaiaje Anutugât den are kulemgoep are oyanjdo nângâm hin dâm aikoep, “Den ya oyanjdât aregât keiye nângât me bo?” dâep. ³¹ Hain dâmbo âmâ bau luâk soko are siâ siâ wando yeukje akmâ kindo hin magajep, “Luâk siâje bo makniñdâpgât nâ nunak oyanmâ keiye nângâwerângât dâp bo tatâp, aregât gâne hân wangan âgâmenâ olowâk tattmâ âmâ keiye maknij.” ³²⁻³³ Hain dâmbo hân wangan âgâmbo olowâk tattmâ ariyat. Akto emelâk Anutuje den makto Yesaiaje kulemgoep are hin,

“Lama are kom gâiwerâmbiâ yân tatmap. Akto lama dumutje hârembiâ âmâ pâlâmje kinmap dop hainâk nângât hoj bawa pâlâmje yekmâ kindo den âiân katmâ ikiqaet pat âlepje makyengiwopgât dâp gisapkombiâ moep. Akto kombiâ mondo ainba kâmotlupje biwiyeje yâkgâlân katmâ manbai yâk yengât oyan yekbaigât dâp bo tatâp.”

³⁴ Akto luâk kotdâje den are oyanmâ aregât Pilipo hin aikoep, “Propete luâk arekje ikiqaet me siâgât kulemgoep?” dâep. ³⁵ Hain dâmbo Pilipoje Yesaiaje den kulemgoep are oyanmâ arewa Yesugât den pat âlepje are magando tattmâ ariyat. ³⁶ Arim tu siâ hâlânjmâ arimbela luâk kotdâ arekje hin dâm magajep, “Indâre ek. Tu tatâp. Nâ tu puli niñberâtgât nângân aregât gain aktere ârândâj akberâp?” dâep. ³⁷ Hain dâmbo hin dâm magajep, “Gâne biwige Yesugâlân katmenâ âmâ âlepje mem tu puli giñberân.” dâm magando hin dâep, “Yesu are âmâ Anutugât nanje aregât biwine yâkgât emelâk katân.” dâep. ³⁸ Hain dâmbo âlepje dâmbo aregât bau luâk soko are mem yeukje ketugumbo

kindo Pilipo akto luâk kotdâ arekje hân wânganjânba gem tuân geyiat. Gem âmâ Pilipone tu puli ariep. ³⁹ Puli arijo tuânba gambela âmâ Anutugât Heakjande Pilipo mem olojdo arimbo luâk kotdâje Pilipo undâgâto bo akto biwi heroje nângâm hân wangan âgâm mem ariep. ⁴⁰ Akto Anutugât Heakjande Pilipo mem Asido kepian kato kindo egi. Eksiâ kepianje kepianje arim Yesugât den pat âlepje makyengim arim Kaisarea kepian ariep.

9

Humoje Saulo miawagajep.

¹ Akto sop ain Sauloje Kembugât kâmot gasa akyengim hilip yenguwerâm akto biwine kâláp agep. Biwiye kâláp akto Sauloje Anutugât sumbe kat kat areyengât humoyerjaelân arim kulem esenje niñjetgât ariep. ² Amâ den emetje Damasko ain tatâp aregât humomolupyje hekatyengim dâp irakjân manmai luâk me âmbâle mem miawakyekmâ bâtyenjân hikom Yerusalem kepian meyekmâ togoâkgât kulem esenjaet ulityenjieg. Ulityenjimbo wañbiâ mem ariep. ³ Akto kulem esenje are mem Yerusalem kepia hepunmâ Damasko kepia ewumâk akto âmâ himbimânba dewutâ pagaleje humo gem belek belek dâm miawakto hânâ ge yiep. ⁴ Ge yendo ainâk den siâ hin dâmbo nângâep, “Saulo, Saulo, gâ wangât nugum watnekmâ mandât?” dâep. ⁵ Hain dâmbo Sauloje hin dâep, “Kembu gâ niye.” dâmbo hin dâep, “Nâ nugum watnekmâ manmat ire. Nâ Yesu. ⁶ Agatmâ gâne kepian arimenâ âmâ siâne gain gain akbiatgât miawâk makgijbiap.” dâep. ⁷ Hain dâmbo olop mali arekje den are nângâm kinmâ etem metem agi. ⁸ Hain akmâ kinbiâ Saulo âkâ agatmâ ekberâm akto ainâk dewunje hândâk agep. Hain akto aregât galalupjande mem olojmâ Damasko kepian ariyi. ⁹ Mem olojmâ arim manbiâ dewunje hândâk akto sot me tu me wan me wan bo nem mando hilâm âlâwu bo agep.

Ananiaje Saulo mem tu puli ariep.

¹⁰ Akto Damasko kepia ain gâtje luâk siâ Yesu kâmolân gâtje kotje Anania. Manmâ biwiye purik dâmbo giwelân Humoje miawagajmâ kolep. Kondo hin dâep, “Humone, wan den maknijberâm aktât?” dâmbo ¹¹ Humoje hin dâm magajep, “Agatmâ ari. Dâp siâ aregât kotje dâp tânjâk dâm konmai ain Yudasi siâgât emet tatâp ain arim âgâm luâk siâ kotje Saulo are Taso kepian gâtje are mem miawakben. Nângât. Yâkje nâ ultinijmâk mandâp. ¹² Uran ultinijmâ âmâ giwelân hin egep. Luâk siâne kotje Anania yâkgâlân arim âmâ dewunje hulan akbiapgât kautjân membiap are egep.” dâep. ¹³ Humoje hain dâm magajdo Ananiaje hin dâep, “Humo, Saulogât hin dâmbiâ nângân. Yâkje âmâ Yerusalem kepia ambolupyje gângât kâmolân mandâi are hilip yengum hâk hilâlâm yengim mandâp. ¹⁴ Akto yâkje kotge kommâ mammaen nen mem olojnenecko Yerusalem kepian purik katmâ arijetgât Anutugât sumbe kat kat areyengât humomolupyenjande magajgim kinmâ hunjunajbiâ togoâp.” ¹⁵ Ananiaje hain dâmbo hin dâep, “Gâ hanâk yâkgâlân ari. Luâk âmbâle hârokje nângât keije nângâjetgât Saulo olojdere hoj aknijmâ luâk âmbâle bikje Anutu bo nângajmai are akto luâk humomolupyene akto Yuda luâk bikje areyengâlân arim keine makmâ miawakmâ makyengiwiap. ¹⁶ Makyengimbo bikjande âmâ nângâmbiâ bâlimbo aregât siâ siâ agajbiâ hâk hilâlâm kakjân manbiap aregât keine magajbian. Aregât agatmâ ari.” ¹⁷ Hain dâmbo Ananiaje âmâ emet tirip kalanje ari arim âgâm Saulogât kautjân mem hin dâep, “Galane Saulo, makgijndere nângâ. Yesu Humoje dâwân miawakjindo egen yâkje dewunge âlepje akberâpgât akto Anutugât Heakjande kârikje akgijâkgât hunjun niñdo gutân.” ¹⁸ Hain dâm magajdo hainâk dewunje henepje gagai akmâ gembo emelâk hârok ektân dâmbo tu puli ariep. ¹⁹ Hain akto sot om wañbiâ nendo hagitje kârikje agep. Akto tatmâ Yesugât kâmot Damasko kepian mali yâk olowâk mali.

Sauloje Damasko kepian manmâ Yesugât keije makyengiep.

²⁰ Manmâ âmâ ainâk keije katmâ Sauloje Yuda yengât den emetjân âgâm Yesugât keije hin makyengiep, “Yesu are amâ Anutugât nanje mandâp.” ²¹ Hain makyengimbo

nângâmbiâ dâtje akto den hin dâm magangi goaŋgi agi, “Amâ yâkje âgâlân Yerusalem kepiā manmâ luâk âmbâle Yesu kotje konmâ manmai are hilip yenguwerâm akmâ hâk hilâlâm yengiep. Akto Yesugât kâmot in mandâi yâk mem oloŋ yekmâ purik katmâ sumbe kat kat luâk arekje hilip yengujet dâm Yerusalem kepiānba iren togoep.” Hain dâm magangi goaŋgi agi. ²² Akto Sauloje ain manmâ nângâ nângâne kârikje akto Yesu amâ Anuturje hungunando giep aregât keiŋe dâm miawakmâ makyengimbo nângâmbiâ han lâuwâ agep.

²³ Yuda gâtjande Damasko kepiā manmini arekje nângâm manmâ biwiyeje kâláp akto Saulo komberâm agi. ²⁴ Den akmâ Saulo komberâm kepiā ginjânnâk kinmâ hin dâyi, “Saulo in gembo âmâ kondene momberâp.” dâyi. ²⁵ Hain dâmbiâ Sauloje nângâm galalupje makyengimbo hândâgânâk haka humo kâlegen lugum tâkje hikom giâkom kâtje haot humo ketugumini are dâtjânba panbiâ gem hânân kinmâ haka kâlegenba yoŋâk agatmâ ariep.

Saulo Damasko kepiā hepunmâ Yerusalem kepiā ariep.

²⁶ Akto Saulo Damasko kepiā hepunmâ Yerusalem kepiā ariep. Ain arim Yesugât kâmolân gâtje penâyengiwerâm agep. Penâyengiwerâm akto imâ Yesu gâlân gâtje bo dâm hamep akmâ gala bo agaŋi. ²⁷ Gala bo agaŋbiâ aregât Aposolo siâ kotje Banaba yâkje Saulogât denje makberâm akmâ Aposolo yengâlân oloŋmâ arim hin dâm makyengiep, “Humonenjande Saulo dâwân mem miawakmâ âmâ den maganep. Magando Damasko kepiā arim ain Yesugât kot den hamep bâlâk makyengiep.” dâep. ²⁸ Banabaje hain dâm makyengimbo gala agaŋbiâ olop manmâ Yerusalem kepiā are gam ândeajmâ arim Humogât kotje dâm miawakmâ makyengiep. ²⁹ Hain dâm makyengim Yuda luâk ulikjân Girik hânâni ariy arekje purik katmâ togoi yâk yengâlân gâtje bikje makyengimbo denyeje gembo âgâmbo akmâ kondene moâk dâm magangi goaŋgi agi. ³⁰ Akto Yesugât kâmotlupje yâkje yâkgât den pat nângâm Saulo mem oloŋmâ Yerusalem kepiā are hepunmâ gem Kaisarea kepiā arim katbiâ waŋgan âgâmbo mem ikiŋe kepiā kotje Taso ain are kato ariep. ³¹ Akto Anutugât Heakjande Yuda ambolupje akto Galilaia ambolupje akto Samaria ambolupje biwiyeje Yesugâlân kali are memeje akyengimbo aregât luâk dondâ yâk yengâlân mendugum dewatiyekbiâ dondâ agi aregât biwiyeje sândugiep.

Petoroje Yesugât wâtyân kinmâ luâk keiŋe bâtje kârigiep siâ kotje Ainea are mem hengem-goep.

³² Petoro hân ain arim togom hâtikom âmâ Yesugât kâmot Lida kepiā mali are yengâlân ariep. ³³ Arim luâk siâ kotje Ainea egep. Yâk âmâ kei bâtje kârigem yiep. Hain mando hombaj nâmbulân âlâwu bo agep. Are Petoroje hin dâm maganep, ³⁴ “Ainea Yesu Kristo yâkje hengem guguâpgât agatmâ gugak tem tâkge loko.” dâmbo ainâk agalep. ³⁵ Âlepje akmâ agato Lida akto Sadoj ambolupjande ekbiâ dâtje akto biwiyeje Yesugâlân kali.

Petoroje Tabita mem agalep.

³⁶ Akto Yope kepiā âmbâle siâ Yesugât kâmolân dewatiyep are kotje Tabita den purikje amâ hânângen. Yâkje luâk âmbâle umburuk mali are gala akyengim tânyenjuep. Hain akmâ manmâ kundat miawagaŋdo moep. ³⁷ Mondo lokom âgâm emet kâleje siâ tu pulim katbiâ yiep. ³⁸ Yope kepiā are akto Lida kepiā are olop kereregâk taliatgât Yesugât kâmolân mendugu ageine Petoro togoâp nângâm luâk lâuwâ hungun yetkiyi. Hungun yetkimbiâ arim hin dâm maganijat, “Kewugu gektetje olowâk hinje arine.” dâmbela âlepje dâmbo kewugumbela ariy. ³⁹ Arimbiâ âmbâle momoje talewân are kewugumbela âgâyi. Âgâmbiâ âmbâle kambutje ândeajmâ tatmâ okot nângâ ajmâ indem tatmâ Tabitanje golâ malewân ain sâŋgum parutmâ yengiep are hârok hekalanj. ⁴⁰ Hekalanjbiâ Petoroje, “Sopanjet.” dâmbo hârok sopanmâ ge betgen kinbiâ enemjân bam kâŋgom Anutu ulilajep. Ulilajmâ âmbâle momoje yiep are ekmâ hin dâm maganep, “Tabita agatmâ kin.” dâmbo ainâk dewunjé hulaj akto Petoro egep. ⁴¹ Ektô

Petoroje bâtnjân mendo agatmâ kilep. Kindo Petoroje yengondo âmbâle kambut aktô luâk âmbâle bikje Yesugât kâmolân dewatiyi are hârok âgâm Tabita momojânba mem agalep are egi. ⁴² Ekmâ Tabita momojânba agalep aregât den pat are magangi goangi akbiâ Yope kepian gâtje biwirâne Yesugâlân biwiyeje kali. ⁴³ Aktô Yope kepian malep luâk siâ kotje Simon yâk makao hâkje gagaim kau hekom parutmâ kato puligomini yâkgât emelan ain Petoroje sop kâlep tatmâ malep.

10

Ajelo siârje Konelio miawagarjep.

¹ Kaisarea kepian luâk siâ malep kotje Konelio Italiagât tembe loko yengât damun kautje malep. ² Yâk aktô kâmotlupje arekje Anutugât den lokom ulilañjmâ mali. Hain manbiâ damunyene arekje Yuda luâk âmbâle umburuk mali are yengât okotje nângâm kotje siâ siâ yengim malep. Aktô yâkje Anutu yâkgât heroe nângâm hilâm ârândâñ mepaije miep. ³ Hain akmâ manmâ hilâm siân engaije biwiye mem purik kato Anutugât ajelo siârje kolep. ⁴ Kondo tânjâk ekmâ sân sân mem hin dâep, “Kotdâ gain gain?” dâmbo hin dâep, “Gâne Anutu magajmâ denje lokom manmâ luâk umburuk manmai are gala akyengimat are Anutu je nângâmbo âlepje akmap. ⁵ Gârâmâ gâ ujak hoj bawalupge hungunyengimenâ Yope kepian arim luâk siâ kotje Simon, Petoro are kewugum togowi. ⁶ Yâk namberje Simon makao hâkje gagaim kau hekom parutmâ kato puligomai aregât emelan tatâp. Akto emet are amâ haru ginjân tatâp.” dâep. ⁷ Ajeloje hain dâm arimbo Konelioje dâmbo hoj bawa lâuwâ akto tembe loko yâk yengâlân gâtje siârje Anutugât denje lokominep yâk gambiâ ⁸ ajeloje den magajep are makyengim hungun yengimbo Yope kepian ariyi.

Anutu je Petoro biwiye mem purik katmâ wan siâ hekalajep.

⁹ Arim dâwân yem kinbiâ haujdo âgâm arimbiâ kebia are tâlâgumbo âmâ dewutâ kârikje aktô Petoroje Anutu den maganberâm emet kakjân âgâep. ¹⁰ Âgâm Anutu magajmâ kinmâ mopje agumbo sot nemberâm aregât, “Sot ojet.” dâmbo sot om tatbiâ ain biwiye purik âgâmbo hin egep. ¹¹ Himbim hâreakto ajeloje wan siâ mâron humo tunguje biken biken hikom mem giâkom katbiâ hânân giep. ¹² Aktô aregât kâlegen songo lâut tojga keije keije Yuda luâkje bo nemini arekjeak ain yiep. ¹³ Are gembo âmâ himbimâンba den hin magajep, “O Petoro, are gâim om ne.” dâmbo ¹⁴ Petoroje hin dâep, “Kotdâ, nâ hain bo akman. Songo kâmbokje bo nene dâmaen hinare bo neman.” dâep. ¹⁵ Hain dâmbo lâuwâne hainâk dâep, “Are gâim ne, Anutu je makto âlepje aktâp are bo neneje hain bo dâm hepunbiat.” dâep. ¹⁶ Lâuwâne âlâwuje hainâk dâmbo mem olonybiâ himbimâñ âgâep.

¹⁷ Himbimâñ âgâmbo Petoroje are ekto biwiñjân kulem mendo nângâmbo ârândâñ bo akto âmâ Konelioje hoj bawalupje hungunyengiep arekje togom Simonjât emetje mem miawakmâ betgen kinmâ den hin dâm koli, ¹⁸ “Simon kotje siâ Petoro gâ ain tatât me?” dâm koli. ¹⁹ Hain konbiâ Petoroje wan siâ egep aregât nângâm hejgemgom kindo Anutugât Heakjande hin magajep, “Nângât. Luâk âlâwu akmâ yâkje undâgât giñdai ²⁰ aregât yâk olop gem ariwerâm âmâ nângâmâk bo ak. Luâk are nârje makyengire togoâi.” dâep. ²¹ Hain dâmbo Petoroje yâk yengâlân gem hin aiyenguep, “Kulâgâtâi amâ nâ ire. Wangât togom nogondâi?” dâep. ²² Hain makyengimbo hin dâyi, “Tembe loko yengât humoyeje kotje Konelio yâkje Anutugât hamep akmâ gala agajmâ yâkgât dewuniñjân âlepje manmap yâkgât Yuda kebia ambolupijande nângâmbiâ ârândâñ akmap. Aktô Anutugât ajelo siâ hungunando Konelio miawagajmâ gâje arim emetjân maganbiatgât magep.” dâyi. ²³ Hain dâmbiâ gala akyengimbo emetjân âgâm yeyi.

Yem kinbiâ haujdo agatmâ Yope kepian bikje biwiyeje Yesugâlân katmâ mali yâk olop ariyi. ²⁴ Arim dâwân yeyi. Yem kinbiâ haujdo agatmâ Kaisarea kepian ariyi. Arimbiâ Konelioje galalupje aktô ginbailupje olonyekto mendugum lâmyengum tatbiâ togoji. ²⁵ Togom Petoroje emetjân âgâwerâm aktô Konelioje kambiamje âlepje aktô

gem enemjân kângom kotje mem agalep. ²⁶ Hain akto Petoroje mem agatmâ hin maganep, “Hepun. Nâmâ gâ hinare luâgâk.” dâep. ²⁷ Hain dâmbo Konelione kewugu yekmâ emelan âgâmbo Petoroje mendugum tali are yekmâ hin makyenjieg, ²⁸ “Ye Yuda luâk nengât agak meme nângâmai. Nenje Yuda luâk bo are gala akyengim yâk olop tatbaengât dâp bo tatmap. Nâmâ luâk den siân gâtje luâk ire âmâ bâlejerâm nângâre gemap. Hain akmâ gala bo akyengiwerâm aktore Anutuje hain bo akben dâm aregât keiye maknijep. ²⁹ Aregât kewugu nekberâm togombiâ âmâ den bo koyengiân. Gârâmâ wangât nâ kewugu nekberâm undâgât niyi aregât keiye maknijbiâ nângâwe.” dâep.

³⁰ Hain dâmbo Konelione hin maganep. “Nâne kulem siâ ekmâ manmâ gare sop ujak hilâm imbâtje bo aktâp aregât den pat makgijbe. Nâ emet engaije Anutu maganberâm aktore âmâ luâk siâ pagaleje olop arekje nângâlân togom nogonmâ hin maknijep, ³¹ “Konelio, Anutu maganmenâ nângâmbo âlepje agep. Akto siâ siâ kalem akmenâ gekmâ nângâ gjndo âlepje akmap. ³² Aregât gâje hoj bawalupge hungunyengimenâ Yope kepian arim ain luâk siâ kotje Simoj kotje siâ Petoro are kewugum togowai. Yâk ikiye nambeje Simoj makao hâkje kau hekom parutmâ kato puligomai aregât emet haru ginnât tatâp ain yâk olop mandat.” dâep. ³³ Ajeloje hain maknindo ainâk hoj bawalupne gângâlân hungunyengire den mem togombiâ togoât aregât kambiamne âlepje aktâp. Akto togom Anutugât dewunjân yu taten imâ Humoje den potatmâ gitep are maknengimenâ nângâne. Gâ aregât togoât gârâmâ maknengi.” dâep. ³⁴ Hain dâmbo Petoroje hin makyenjieg, “Anutuje luâk nengât agak meme nenjaet nângâm hin dâmap, “Luâk hârok dopyeje konogâk akmâi.” dâmap are hinje nângâm hengemoân. ³⁵ Luâk kâmotje kâmotje yâk yengâlân gâtje bikjande Anutu gala agajmâ agak meme âlepjeâk akyengimai aregât meyekbiapgât dopje tatâp. ³⁶ Akto Anutuje propete luâklupje hungunyengimbo Israe nengât hutnenjân togom Anutuje hoj bawaje hungunando gem damunyeje akbiap dâmini are Israe luâk nengâlât bo. Luâk kâmotje kâmotje nen hârok damun nenje akbiap aregât den pat âlepje are biwiyeje sândugeâkgât makyenjim gayi are âmâ Yesu yâkgât keiye ye nângâmai. ³⁷ Akto Yohanene biwiyeje Anutugât katbiâ tu puli yengiwe dâmbo ain gâtjande Galilaia akto Yudaia hân tânâmjân kulem keiye keiye miawakto ekbiâ dâtje agep aregât patje nângâyi. ³⁸ Akto Anutuje ikiye Heakje hungunando Yesu Nasarete kepian gâtje are memeje agando aregât wâtnâ manmâ hân biken biken arim togom gala akyengim malep. Akto Niambi bâlejande luâk mem hilip yenguep are mem hengemyengum metiep. Akto Anutuje tângombo âi hain miep aregât ye nângâi. ³⁹ Akto Yerusalem kepian akto Yuda luâk nen manmaenân ain nen olop manmâ kulem keiye keiye mendo are ekmâ meteyion. Akto lâwinâ kombiâ moep. ⁴⁰ Mondo hilâm âlâwuje bo akto Anutuje memeje agando momorjânba agato egion. ⁴¹ Agatmâ luâk hanâk hanâk yengâlân bo miawagep. Nengâlânâk miawakto egion. Anutuje nune pat dâm menenekto malion nengâlânâk miawagâk dâmbo hainâk miawagep. Momorjânba agato yâk olop sot nem anji goangi akmâ den magangi goangi agion. ⁴² Akto Anutuje golâ manden me emelâk moyi nen hârogâk Yesu je den dâm hârenengiwiap aregât luâk kautje kalep. Akto Anutuje Yesugât den pat âlepje ire luâk kâmotje kâmotje makyenjinet dâm aregât makmâ nengiep. ⁴³ Akto ulikjân propete luâklupnjande Yesugât den hin dâyi, siâje biwiye Anutuje hungunando gewiap yâkgâlân kato Anutuje nanjaet kotjaet akmâ luâk aregât dosa hepunañbiap.” dâep.

Anutugât Heakje Yuda luâk bo are kautyenjân mem tânyenguep.

⁴⁴ Petoroje den hain dâm makyenjimbo nângâm tali are yengâlân Anutugât Heakje gitep. ⁴⁵⁻⁴⁶ Gem kautyenjân mendo elewetyeje purik âgâmbo den siâ siâ makmâ Anutu magajmâ kotje mem agatbiâ aregât Yope kepian gâtje Yuda luâk Petoro olop togoyi arekje yekbiâ dâtje akto han undup agi. ⁴⁷ Hain akbiâ Petoroje hin dâep, “Ulikjân Anutuje Heakje hungunando nengât kaknenjân gitep. Akto hainâk ujak kepia ambolupje yengât kakyenjân geâp, aregât niyande tu puli yengiwerengât makmâ

hârewiap?”⁴⁸ hain dâm luâk âmbâle bikje tu puli yeñgim Yesu kotje konjet dâm makyenjimbo hain agi. Hain akmâ Petoro mem gangerâmbiâ âmâ yâk olowâk manbiâ hilâm amon siâ bo akto ariep.

11

Yerusalem kepiān gâtje Yesugât kâmot Petoro olop magarji goangi agi.

¹ Aposolo akto Yuda luâk âmbâle bikje Yudaia hânâan manmâ biwiyeje Yesugâlân katmâ mali arekje Yuda luâk bo manmai are Anutugât den nângâm lokoyi are yeñgât pat nângâyi.² Nângâmbiâ Petoroje Yerusalem kepiān purik katmâ arim âgâmbo Yuda luâkje Petoroje hain agepgât nângâmbiâ ârândâj bo akto hin magaŋi,³ “Gâje âgâlân hâkyeje bo gâi yeñgyi are yeñgât hutyenjân arim bâtyenjânba sot mem nien are nângâenne bâliep.”⁴ Hain dâmbiâ aregât Petoroje wan me wan miawagep aregât keiŋânbak den pat makyengiep.⁵ Makyenjim hin dâep, “Nâje âgâlân Yope kepiān manmâ Anutu magajmâ âmâ biwine purik kato humoŋe biwinâan den kato hin egân. Mâron humo hainare himbimânbâ gem gem keinân giеп.⁶ Gembo âmâ are ekmâ heñgemgoân. Katip are kâlegen songo lâut tonga keiŋe Yuda nen bo nemaen hain arekjeâk yiep.⁷ Yendo ektere âmâ himbimânbâ den siâ hin dâmbo nângân, “Petoro are gâim om ne.” dâmbo nâje hin dân,⁸ “Humo, nâ bo. Hainare kâmbokje bo neman.”⁹ Hain dâre himbimânbâ den lâuwâne hainâk dâm makniŋep, “Anutuje imâ nenerje dâmap are amâ bâleŋe bo dâwen.” hain dâm makniŋep.¹⁰ Hain akto lâuwâne âlâwuje hainâk dâmbo himbimâñ âgâep.¹¹ Âgâmbo ainâk Kaisarea kepiān gâtje luâk âlâwu akmâ Konelioje huŋgun yeñgimbo togoyi.¹² Togom mem miawakekbiâ Anutugât Heakjande hin makniŋep, “Gâ yâk olop ari. Nângâmâk bo akben.” hain dâmbo arienje Yesugât kâmolâñ gâtje luâk nâmbulâñ konok ire olowâk ariyion. Arim tembe loko yeñgât humoyerje siâgât emelan âgâenne den hin dâm maknengiep,¹³ “Nâ emelan âgâre anjelo siâje miawak nijmâ hoj bawalupne huŋgun yeñgire Yope kepiān arim luâk siâ kotje Simoj Petoro are kewugum togowi.¹⁴ Togombiâ den makto âmâ nâ akto nângât ginbailupne âlepje akmâ manbaigât anjeloje hain dâm makniŋep.” dâep.¹⁵ Konelioje hain dâmbo nâje den hâuje makyenjim kindere sop ainâk Anutugât Heakjande kakyeñjân giep. Ulikjân nengâlân Anutugât Heakjande kaknenjân giep hainâk sop ain kakyeñjân giep.¹⁶ Gembo ekmâ âmâ ulikjân Yesuŋe den maknengiep are nângâm heñgemgoân, “Yohanene tu puli yeñgiep gârâmâ nune Heakjene are huŋgunaŋdere kakyeñjân gewiap.” Yesuŋe den hain dâep are nângâm heñgemgoân.¹⁷ Akto nenne biwinenje Yesu humo Anutuje huŋgunaŋdo giep aregâlân katmâ mandenje âmâ Anutuje ikiŋe Heakjene nengât huŋgunaŋep hainâk yeñgâlân huŋgunaŋep. Aregât nâje Anutu hamiaŋbiangât dopje bo tatâp.”¹⁸ Petoroje hain dâm makyenjimbo nângâm biwiyeje heroŋe akto hin dâyi, “Anutuje ulikjân nengât biwinenje kârikje agep are goaŋnengiep. Goaŋnengimbo biwinenje Yesugâlân katenje hilip nenguwiapgât dop bo agep. Dâ uŋak âmâ Anutuje Yuda luâk bo manmai are oloŋ yekto Yesugâlân biwiyeje kali aregât bâleŋjande hilip yeŋgu yeŋgugât dop bo agep.” dâyi. Dâm nângâm Anutugât kotje mem agatmâ kambiamyeje âlepje agep.

Banabaje Antioquia kepiān arim Yesugât keiŋe makyenjiep.

¹⁹ Akto emelâk luâk kotje Stepano kombiâ moep ainâk Yesugât kâmotlupje bikje yeñgum watyekbiâ potalakmâ bikjande Poinike hânâan ariy. Akto bikjande Antioquia akto Kipiro ariy. Arim manmâ Yesugât den pat âlepje are Yuda luâk makyenjiyi.²⁰ Hain akbiâ hutyenjân gâtje luâk bikje Kipiro kepiān gâtje akto Kirene hânâan gâtje luâk arekje Antioquia kepiān arim Yesu Humogât den âlepje are kepiān ambolupje Girik gâtje are makyenjiyi.²¹ Makyenjimbiâ Anutuje meme akyenjieg aregât luâk âmbâle dondâne Yesugât kâmolâñ dewatiyi.²² Hain akbiâ aregât den pat arekje sambelem Yerusalem kepiān Yesugât kâmot mali are yeñgâlân arimbo nângâm Banaba huŋgun anbiâ Antioquia kepiān ariep.²³ Arim Anutuje ukenje nângâyeñgim damunyeje agep

are ekmâ kambiamje âlepje agep. Akto luâk âmbâleje biwiyeje Humogâlân katmâ mali hainâk akjet dâm aregât den kârikje makyenjieg. ²⁴ Banabaje biwiye Yesugâlânâk katmâ mando aregât Anutugât Heakjande meme aganjo âlepjeâk malep. Akto den pat makyenjimbo nângâm luâk âmbâle dondârje Yesugâlân biwiyeje katmâ mali. ²⁵ Akto Banabaje Saulo ekberâm Taso kepian ariep. ²⁶ Arim mem miawakmâ kewugumbo Antiokia kepian togoyiat. Togombela Yesugât kâmot olop mali. Manmâ Yesugât den pat âlepje are makyenjim manbela hombaj konok bo agep. Akto Antiokia kepian Yesugât kâmot are yekmâ okot âlep akmâ koteje Kristogât kâmot yenjoni.

²⁷ Sop ain Anutugât den makmâ miawagi areyengât hutyenjânba biknjande Yerusalem kepianba gem Antiokia kepian ariyi. ²⁸ Akto areyengâlân gâtrje siâ kotje Agabo are Anutugât Heakjande hân ain mop humo miawakbiapgât maganjo aregât den kârikje siâ makyenjieg. Makyenjimbo luâk kotdâ siâ kotje Klaudio Roma kepian malep sop ain mop humo are miawagep. ²⁹ Akto biwiyeje Yesugâlân kalinje den are nângâm puli me wan me wan tatyenjieg are mendugum katbiâ galalupyeje Yuda hânân mali are yenjâlân ariâk dâm kali. ³⁰ Hain akmâ puli mem menduguyi are Banaba akto Saulo yâk yetkimbiâ mem arim Yesugât kâmot Yuda hânân mali are yenjât galalupyeje yenjiyiat.

12

Heroteje dâmbo Yakobo kombiâ mondo Petoro mem lope kålegen katbiâ talep.

¹ Sop ain luâk kotdâ siâ kotje Herote yâkje, “Yesugât kâmotlupje yenjuwe.” dâep. Dâmbo Herotegât kâmotlupjande Yesugât kâmotlupje luâk âmbâle yenjum hâk hilâlâm yenjim mem kala busi emet kålegen katyekbiâ tali. ² Hain akbiâ Yohanegât teurje Yakobo yâkgât dâmbo tâwâtrje ewumbiâ moep. ³ Hain akto Yuda luâkje yâkgât ukenje akbiâ yekmâ tembe loko hin makyenjieg, “Petoro yâkâ hainâk aganjet.” dâmbo mem kala busi emet kålegen katbiâ talep. Akto sot bo kaulemap aregât sopje miawakto sumbe omberâmbiâ âmâ ainâk kala busi kålegen katbiâ talep. ⁴ Katbiâ tato sumbe om nembiâ bo akto Heroteje Petoro den âiân katberâm aregât hoj bawalupje makyenjimbo lâuwârje mem kala busi kålegen katbiâ tato tembe loko 16 tatmâ Petoro ariwop dâm damunje kârikje agi. ⁵ Ariwop dâm tembe loko humoyenjande âi hârem yenjimbo kâmot imbât siâkâ lâmgombiâ lâmgombiâ akmini. Akto Yesugât kâmotlupjande den are nângâm Petorogât hilâm ârândârj Anutu ulilajni.

Ajelo siârje Petoro mem olojdo lope kålegenba gem ariep.

⁶ Akto Heroteje Petoro mem den âiân katberâm agep aregât sopje tâlâguep. Akto emet bo haundo hândâkjân tembe loko damun lâuwârje Petoro mem tâk kârikje kotje sein arekje hikom katbela hutyetjân asij yiep. Akto tembe loko biknjande betgen kinmâ damungoyi. ⁷ Damungom kinbiâ Humogât ajelo siârje yâkgâlân pagaleje olowâk miawakmâ kindo âmâ pagaleje arekje emet kålegen pagalemo ajeloje Petoro goajmâ hin dâep, “Agatmâ kin.” dâmbo tâk kârikje are hulañ akto Petororje agalep. ⁸ Agato ajeloje hin maganjep, “Hâk pekenjege lalakmâ kei pekenjege mem lugu akmenâ nâ olop arire.” dâep. Hain dâmbo lauñe lokoep. ⁹ Lauñe lokom âmâ lope kålegenba gem Petororje han lâuwâ akmâ ajeloje wan agep are giwelân ekmâ bunje bo dâm nângâep. ¹⁰ Hain nângâm kindo betgen tembe loko kili are ewangi yekmâ arewa arim tembe loko kili arekâ hainâk ewangi yekmâ arim haot bâijângen arim hârji kârikje pali ain arimbela ikiñak lewulakto arewa gem ariyat. Akto gem dâwârjajñi are ainâk heambugep. ¹¹ Heambukto Petoro ainâk biwiye hulañ akto hin dâep, “Hinjeâk âmâ bunje nângâm hejgemgoân. Humoje ajelo hungunañdo gem Herotegât tâk kârikjânba akto Yuda luâk bikje yenjâlânba mem olojnektâp.” dâep.

¹² Hain dâm arim Yohane kotje siâ Mareko memeje kotje Maria yâkgât emelan ariep. Arimbo âmâ luâk âmbâle dondâ mendugum tatmâ Anutu ulilajmâ tali emet ain âgâep. ¹³ Ulilajmâ tatbiâ Petororje âgâm emet dawalañâñ kinmâ, “Woa” dâep. Hain dâmbo hoj bawa âmbâle siâ kotje Rode togom hârjiân talep. ¹⁴ Ain tatmâ nângâm

hin dâep, "Mâ, Petorogât den hin." dâm mârum biwiye heroje akmâ hângi bo mem katmâ âmâ emet kâlegen âgâm hin makyenjieg, "Petoro ina togo hângiân kindâp." dâep. ¹⁵ Hain dâm makyenjimbo nângâm, "Biwige gulip aktâp." dâyi. Hain dâm magaŋbiâ kârikje akmâ dâep, "Bo. Bundâk togo yu hângiân kindâp." dâep. Hain dâmbo hin dâyi, "Otnejande mon togo kindâp?" dâyi. ¹⁶ Hain dâm magaŋgi goaŋgi akbiâ Petoroje hainâk kârikjeâk, "Woe" dâmbo hângi mem katmâ Petoro ekmâ sâñ sâñ membiâ dâtje agep. ¹⁷ Dâtje akto bâtjande koratyenjum, "Den yoŋâk" dâmbo den yoŋâk tatbiâ Humoje kala busi emet kâlegenba mem hulanjep aregât den pat makyenjieg. Hain makyenjimbo nângâm heroje akbiâ hin dâm makyenjieg, "Den pat ire Yakobo akto galalupje makyenjigjet." dâm hepun yekmâ gem siâñgen ariep.

Heroteje bâleje akmâ aregât hâuye miep.

¹⁸ Emet haundo tembe loko arekje Petoro undâgâtmâ gain gain aktâp dâm han lâuwâ agi. ¹⁹ Hain akbiâ Heroteje hâwât yekmâ, "Mem miawakjet." dâm makyenjimbo undâgâtmâ arim tembe loko biknjande Petorogât makyenjimbiâ pâpkom kinbiâ aregât tembe loko monetgât dâep. Akto Herote Yuda hân hepunmâ Kaisarea kepian ge malep.

²⁰ Akto sop ain Heroteje Tiro akto Sidoj kepia ambolupje are gasa akyenjieg. Gasa akyenjimbo aregât kepia ambolupjande mendugum den are makmâ heŋgemgowerâm akmâ luâk kotdâ siâ kotje Bilasto Herotegât hoŋ bawalupje yeŋgât humoyeje malep yâkgât dâmbiâ tân yeŋguep. Tân yeŋgumbo benje wan me wangât magaŋgi goaŋgi akmâ Herotegât hân arewa sot meyigât gala aganberâm Heroteje den are purik katyenjigi-wiapgât den kalep, ²¹ are tâlâgumbo aregât luâk kotdâgât sâŋgum mendo âgâmbo dewun yeŋjân kinmâ luâk kotdâ yeŋgât tatalân tatkâ den makyenjieg. ²² Makyenjimbo luâk hârokje den humo akmâ hin magi, "Den ire luâk denje bo. Den ire âmâ Anutugât denje hinare." dâyi. ²³ Hain dâmbiâ Heroteje den are nângâm Anutugât nângâmbo giep aregât Anutunge arjelo siâ hungunanndo gem kondo nane bâlenjande tepje igim hârembo moep.

²⁴ Gârâmâ luâk âmbâle dondâje Anutugât den nângâm biwyene Yesugâlân katmâ mali.

²⁵ Akto Banaba akto Saulo yâk âi yetkiyi are mem metem Yerusalem kepia hepunmâ Antiokia kepian purik katmâ ariwerâm Yohane kotje siâ Mareko kewugumbela olowâk ariyi.

13

Banaba akto Saulo âigât ariyat.

¹ Yesugât kâmotlupje Antiokia kepian gâtje Anutugât den makmâ miawagi akto den makyenjimini are yeŋgât koteje hin. Banaba akto hâk helej siâ kotje Simeoŋ akto Lukio Kirene hâñâñ gâtje akto Manaej are luâk kotdâ Herote ollop nananjânbak manmâ gala konok akmâ maliat. Akto siâ kotje Saulo. ² Yâkje Anutu magaŋberâm aregât sot bâlâk manmâ âmâ hilâm siâñ tatbiâ âmâ Anutugât Heakjande den hin makyenjieg, "Banaba akto Saulo âi dâm hârem yetkiân are membiandatgât katyelekbi." ³ Hain dâmbo aregât den lokom Anutu ulilajmâ sot bâlâk manmâ âmâ kautyetjân mem âiân ariet dâm hungun yetkimbâ Yohane kotje siâ Mareko are kewugumbela olop ariyat.

Elimagât keiye.

⁴ Arimbiâ Anutugât Heakjande hungun yeŋgimbo Seleukia kepian ariyi. Ain arimbiâ waŋga siâñje meyekmâ Kipiro hân haru tâñâñjân talep ain ariep. ⁵ Ain arim katyekto waŋganba sopanmâ gem Salami kepian ain ariyi. Ain arim Yuda yeŋgât den emetjân âgâm Anutugât den pat âlepje are makyenjiyat. Makyenjimbela Yohane kotje siâ Mareko arekje tânyetkuep. ⁶ Arewa hân biken ariwerâm akmâ kepia kotje Papo ain tali. Ain tatkâ Yuda yeŋgât luâk kâmbokje siâ kotje Barayesu akto kotje siâ Elima are egiat. Yâkje âmâ galalupje heyenjim hin dâep, "Nâ Anutugât den bunje makyenjiman. Akto nâ Anutugât hoŋ bawa mandân." dâep. ⁷ Hain dâm âmâ kiap siâ Seregio kotje siâ Paulosi yâkgât gala malep. Seregio yâk âmâ nângâ nângâje olop malep. Akto Anutugât den are nângâwerâm akmâ Banaba akto Saulo mem oloŋyelegep. ⁸ Mem oloŋyeleko

ainâk luâk kâmbokje Elimâ arekje, “Galane Seregioje biwiye Yesugâlân katbop.” dâm denyetje kaknjân makmâ koyetkiep. ⁹ Den koyetkimbo aregât Saulo kotje siâ Paulo yâkje Anutugât Heaknjande meme aganepgât owâineâk Elimâ tânjâk ekmâ kinmâ hin magajep, ¹⁰ “Gâ Hiangi amboje yâkgât nanje aregât luâk agak meme bâleje mem manmai yâk yengât gala aktât. Akto wan me wan âlepje aregât gasa aktât. Akto hiajgi luâk manmat. Aregât Humogât den bunje are bo nângâjet dâm aregât heyengimat. Gâ biwige bâleje. ¹¹ Aregât hâunje Humoje gjnberâpgât dewunge hândâk akto yânâk man.” dâep. Hain dâmbo ainâk dewunge hândâk akto luâkje bâtnân menekbiâ ariwerâm luâk yengât undâgâtmâ gem ariep. ¹² Gem arimbo Seregioje are ekto dâtne akto Anutugât den are nângâmbo âlepje akto biwiye Yesugâlân katmâ den lokom malep.

Pauloje Antiokia kepia Pisidia hân tânâmjân talep ain arim Yesugât keije makyengiep.

¹³ Paulo galalogâtne olowâk Papo kepia are hepunmâ wangan âgâmbiâ meyekmâ arim Pampilia hân are ginjân Perege kepia haru ginjân talep ain arim katyegep. Katyekto arewa Yohane kotje siâ Mareko yâk hepunyelekmâ Yerusalem kepien purik katmâ ariep. ¹⁴ Arimbo yâk yetjeâk âmâ Perege kepia are hepunmâ arim Pisidia hân tânâmjân Antiokia kepia ain ariyat. Ain arim Sarereân Yuda luâk yengât den emetnjân âgâm mendugum taliân ain âgâmbela olop tali. ¹⁵ Akto yâk yengât damun siâje agatmâ Mosegât den kârikje are akto Anutuje makto kulemgoyi are oyarjo nângâmbiâ âmâ damunyande Paulo akto Banaba hin dâm makyetkiep, “Galalogâtne, luâk âmbâle nen biwinenje mem kârikje ketuguâkgât den siâ âlepje maknengimbela nângâweren me bo?” dâep. ¹⁶ Hain dâmbo Pauloje agatmâ bâtnande koratyengum hin makyengiep, “Israe luâk galalupnetje akto Israe luâk bo yengâlân gâtje biwiyeje Anutugât hame-wakmâ mandâi. Akto ye hârok makyengire nângâjet. ¹⁷ Israe luâk nengât Anutu yâkje bâgilupnenje mem katyekto Aigita hânân manbiâ âmâ tânyengumbo miawakmâ dondâ agi. Akto Anutugât kârikjân kinbiâ ainba kewuguyekmâ togoyi. ¹⁸ Togom hân kamitjân katyekto manbiâ gala akyengimbo manbiâ âmâ hombaj 40 agep. ¹⁹ Akto Kanaj hânân luâk kâmot 7 are Anutuje hilipyengumbo bâgilupnenjande hân are mem amboje akmâ manmâ gayi. ²⁰ Manmâ gambiâ gambiâ hombaj 450 bo agep. Akto sop ain damunlupyeneje katyekto siâkâ sopjân sopjân damunyene agi. Damunyene akmâ gambiâ Propete luâk siâ kotje Samue are miawagep. ²¹ Miawakto âmâ luâk humogât dâmbiâ Anutuje Bensamijgât kâmolân gâtje kotje Saulo miep. Saulo amâ Kisigât nanje yâkje damunyene akto hombaj 40 bo agep. ²² Bo akto are watmâ yâkgât gewâkjân Dawidi are katmâ Anutuje hin dâep, “Nâne Yesegât nanje Dawidi yâkgât nângâre ârândâj aktâp. Wan me wangât dâre are lokom manbiap.” dâep. Hain dâm damunyene ak dâm kalep. ²³ Aregât bunje Dawidigât kâmolân gâtje Yesu Israe luâk nengâlân miawagep. Nengâlân miawakmâ damun nenne agâk dâm yâkgât pat maknengiep are bunje agâk dâm ²⁴ Anutuje Yohane soj hungun aijo miawagep. Miawakmâ Israe luâk hârok hanyeje purik kato Anutugâlân arijet dâm tu puli yengiwerâm den kârikje makyengiep. ²⁵ Akto Yohane âi miep are bo akberâm akto âmâ luâk hin dâm makyengiep, “Nângât niye dâmai? Togom damun nenne akbiap are nâ hinare bo. Ikiyak hâmbâi togowiap. Yâkgât ito goliajdere bo ârândâj akbiap.” dâep.

²⁶ Galalupne Abrahamgât kâmot ye akto Yuda gâtje bo manmai yengâlân gâtje Anutugât hamewakmâ manmai, ye makyengire nângâjet. Anutuje nen hememgât dop akmâ hilip aguwâengât nenenkmâ Yesu hungun aijo giep. ²⁷ Yerusalem kepia ambolupje akto damunlupyenejande Yesugât keije akto propeteje kulemgoyi aregât keije bo nângâm hejgemgom bugâ neâk dâm aregât makmâ hâreajni. Makmâ hâreajbiâ mondo ainâk Propete luâk are yengât den kârikje are Sarere ârândâj oyajmâ manmaen are bunje agep. ²⁸ Akto Yesu je dosa siâ bo agepgât yâkgât dosanjaet undâgâtbâi bo akto hanâk kârikje akmâ kautyeje orem lâwinâñ moâk dâm Pilato magajmâ hâwâtbâi denyeje nângâmbo kombiâ moep. ²⁹ Anutuje hungunaido gewiapgât den kulemgoyi are amâ miawakto lâwinâñ kombiâ mondo lokom arim sumâñ katbiâ yiep. ³⁰ Yendo

arewa Anutuje momojânba mem agalep. ³¹ Mem agato emelâk Galilaia hân hepunmâ Yerusalem kepian olowâk ariyi yâk yengâlân hilâmje hilâmje miawak yengimbo den maganji goangi agi. ³² Miawak yengimbo âmâ Anutuje bâgilupnenje yengât makmâ hâriep are bunje agâk dâm Yesu goando momojânba agalep, aregât pat âlepje dâm makyengimaen. ³³ Akto Yuda yengât kep kejgu lâuwâje agi aregât den kulemgoyi are tatâp.

Anutuje nanjaet hin dâep, “Gâmâ nângât nanne gârâmâ nâje ujak menjektân.”

³⁴ Akto Yesurje momojânba agalep are âmâ hâmbâi lâuwâje bo mombiap, aregât Anutuje nanjaet den hin dâep,

“Ulikjân nâje Dawidi agajân aregât nângâm heroje akmâ agak meme ârândâj agep.
Akto hainâk gângât dâm akgiñbian.”

³⁵ Akto Yuda yengât kep kejgu siâ Dawidinje hin kulemgoep are tatâp,

“Anutu humo gâje hoj bawage âlepje nâ hepun nekmenâ mom âmâ bo hambuwian.”
dâep.

³⁶ Dawidinje den kulemgoep amâ ikiñaet bo kulemgoep are nângâmaen are Anutuje âi makmâ hârem wanje. Are luâklupje yengâlân âi mem metem âmâ moep. Mondo bâgilupnaet sumân hangombiâ hambuep. ³⁷ Akto Anutuje Yesu mem agalep are âmâ bo hambuep. ³⁸ Galalupne nâje makyengire nângâjet. Dosa bâleje hepun yengwiap aregât âmâ Yesu miawagepgât denje dâm makyengiwerâm aktân. ³⁹ Mosegât den kârikje arekje dosanenje hepun nengiâk dâm aregât ewum hâumgoyi. Yeje Yesugâlân biwiyene katbiâ yâkje âmâ âlepje dosayerje hepunbiap. ⁴⁰⁻⁴¹ Akto ulikjân Propete siâje den siâ kulemgoep are tatâp. Anutuje den hin dâep,

“Wangât den hâkâj akmâ mandâi? Yeje ire nângâmbiâ dâtrje akto ain mombai.

Haingât yengâlân wan me wan irakje siâ ujak ketuguwerân aregât pat makyengimbâ yeje hiangjâi dâmbiâ biwiyene kârikje akbiap.” Anutuje hain dâep.

Ye aregât dopje akbâigât den are hejgemgom nângâwi.” Pauloje hain dâm makyengiep.

⁴² Hain dâm dewunyenjânba gembo Banaba olop sopanberâm akbela ain kili arekje togom hin makyetkiyi, “Sarere siân iren âgâenje purik katmâ iregâlât togom maknengimbela nângâm hejgemgowaen.” dâyi. ⁴³ Hain dâm gembîâ kâmot kili are yengâlân gâtje bikje akto Yuda luâk bikje akto Yuda luâk bo manmai arekje Yuda yengâlân dewatiyi yâkje âmâ Paulo akto Banaba hamiyetjân arim mem watylekbiâ hin dâm makyengiyat, “Anutuje ikiñaet akmâ yengât okotje nângâep aregât pat hâkâje bo akjet. Biwiyene yâkgâlânâk katjet.” dâm makyengiyat.

⁴⁴ Akto Sarere siân Anutugât den nângâwerâm ukenje agi arekje hamepje olowâk togoji. ⁴⁵ Togombiâ Yuda luâkje yekmâ hin dâyi, “Hepun nenekbiâ kotnenje gewop.” dâm nângâm aregât Paulogât denje are hâkâj akmâ yâkgât den are mem geyi. ⁴⁶ Hain akbiâ aregât Paulo akto Banaba yâkje kârikje akmâ hin dâm makyengiyat, “Yuda luâk ye makyengietje nângâjet. Anutugât den yengâlân son togoâk Anutuje hain dâm kalep. Den aregât hâkâj akmâ manman kârikjaet den pat are hâkâj akberâm borâi aregât ye hepun yekmâ Yuda luâk bo manmai yâk yengâlân ariweret. ⁴⁷ Haingât Anutuje hin dâep,

“Nâje gâ pagaleje aregât dop hainare kat gektere Yuda luâk bo manmai yengâlân arim nângât den makmâ miawakyengiwen. Akto luâk âmbâle hârokje biwiyene nângâlân katbiâ meyekbiangât kat gektere hân bâinjângen arim makben.” dâep.

Anutuje hain dâmbo propete siâje kulemgombo oyañmâ den ire netgât kulemgoep dâetje hungun netkimbo ariweret.” dâyat.

⁴⁸ Hain dâmbela Yuda luâk âmbâle bo manmai den are nângâm hin dâyi, “Amâ Humogât den.” dâmbiâ aregât biwiyene heroje agep. Akto Anutuje ikiñaet akmâ luâk âmbâle tân yengumbo biwiyene Yesugâlân kali. ⁴⁹ Akto Humogât den are makmâ maganji goangi akbiâ den arekje sambelem arimbo luâk âmbâle ain mali are hârokje nângâyi.

Paulo akto Banaba watyeleksiā ariyat.

⁵⁰ Haingât Yuda luâk arekje âmâ kebia aregât luâk humo akto âmbâle humo Anutugât den lokonerâm Yuda yengât kâmolân dewatim mali, are hanyenjân gembia biwiyeje kâláp akto Paulo akto Banaba hanâk gasa akyetkiyi. Hain akmâ watyeleksiā ariyat.

⁵¹ Ariwerâm kinmâ Yuda luâk dewunyenjân yejaet agak meme bâleje are dop kom keiyetnân gagap talep are parj pangom pamâ hepunyekmâ gem Ikonioj kebia ariyat.

⁵² Arimbela Antiokia kebia ambolupje biwiyeje Yesugâlân kali arekje heroe akbiâ Anutugât Heakjande dondâ tânyenguep.

14

Paulo akto Banaba yâkje Ikonioj kebia arim Yesugât keije makyenjigiat.

¹ Akto hainâk Ikonioj kebia arim âmâ Yuda luâk yengât den emetnjân âgâm Yesugât keije makyenjimbela nângâyi. Nângâm Yuda luâk âmbâle akto Yuda luâk âmbâle bo manmai dondâje biwiyeje Yesugâlân kali. ² Akto Yuda luâk bikjande Yesugât den are hâkâj akmâ mem ge katberâm agi arekje Yuda bo manmaiân gâtje areyenjât hanyenjân gembia biwiyeje kâláp akto aregât Paulo akto Banaba gasa akyetkiyi. ³ Gasa akyetkimiâ kebia ainâk manmâ Humogât den are makyenjim manbela sop kâlep agep. Akto Anutuje luâk âmbâle gala akyenjim damunyeje akberâm agep aregât keije makyenjimbela are bunje agâk dâm Anutuje meme akyetkimbo kulem keije keije mem hamep bâlât maliat. ⁴ Hain akbela yelekmâ Yuda bo manmaiân gâtjande potalakmâ bikjande yâk yetgâlân dewatiyi. Akto bikjande Yuda luâk yengâlân dewatiyi.

⁵ Hain akbiâ hamijângen kebia ambolupje akto Yuda luâk bikjande damunyeje olowâk agatmâ Paulo akto Banaba bâleje akyenjim kâtre yetkuwerâm agi. ⁶ Aregât kebia are hepunmâ Likonia hân ain Listera akto Derebe kebia lâuwâ are talialân ain arim ândeajmâ âi mem maliat. ⁷ Kepia ain arim Yesugât den pat âlepje are makyenjim maliat.

Listera kebia ambolupjande Paulo akto Banaba yelekmâ hewukje luâk togoat dâyi.

⁸ Akto Listera kebia luâk siâ malep aregât keije bâliep. Are memeaet tepnjânbak hainâk miawakmâ yân tatmâ gaep. ⁹ Hain tatmâ gaminep are Pauloje ekmâ Yesugât dâmbo nângâm tato âmâ Pauloje luâk aregât biwiyaet keije ekmâ nângâep. Ekmâ hin nângâep, “Luâk irekje biwiye Yesugâlân katâpgât Anutuje hejgemgowerâp.” dâep.

¹⁰ Hain dâm konmâ hin dâm magajep, “Agatmâ kin.” dâmbo ainâk luâk arekje agatmâ sopianmâ bam gulep. ¹¹ Hain akto luâk kâmot humo kili arekje Pauloje kulem ketuguep are ekmâ yeje denyenjân hin dâyi, “Hat sinduk siâje luâk akmâ hutnenjân miawakmâ mandat.” hain dâyi. ¹² Dâ Banabagât âmâ, “Hat sinduk humoyeje siâ kotje Dia aregât nambeje.” konmâ dâyi. Dâ Pauloje âmâ den makmâ malepgât, “Hat sinduk siâ kotje Hemesi are âmâ Paulogât nambeje yâkje den maknengiminep.” dâm âmâ Hemesi konmâ dâyi. ¹³ Paulo akto Banaba yâkje âi are mem manbela yelekmâ aregât hat sinduk kotje Dia yâkgât luâk kâmbokje siâje ikiye sumbe emetje kebia ginjângen talep ain makto buluje pitim bulimakao hikom olojmâ arim opmân kâmbokje siân kebia ginjân talep ain arim Paulo akto Banaba yetgât sumbe omberâm ariyi. ¹⁴ Arimbia Paulo akto Banaba yâkje den are nângâmbela bo ârândân akto aregât pârigim arim hutyerjân kinmâ bâleje akberâm agi aregât makyenjim hepunjet dâm sângum yetje mem duwalagiat. ¹⁵ Mem duwalakmâ kambojmâ hin dâyat, “Wei luâkma, wangât ire akberâm aktâi? Net gai luâk, yengât dop aregât net amâ hat sinduk bo. Net luâk bunje gârâmâ netgât sumbe bo ojet. Yeje âmâ hat sinduk wan me wan membiâ bunje bo miawakmap aregât hepunmâ biwiyeje Anutugâlân katjet dâm den pat âlepje are makyenjiverâm togoyiot. Amâ Anutu Humoje hân haru himbim akto aregât kâlegem wan me wan hârok kalep yâkgât akmâ togoyiot. ¹⁶ Akto ulikjân bâgilupnenje yâk yengât agak meme nângâm miawakbiâ hanâk dâm denân bo katyegep. ¹⁷ Akto hain dâm bo hepun yegep. Anutuje nângât keine nângâjet dâm gala akyenjim makto tânâk gembo

âi kalam yejân unsambe miawakmâ yendo nem heroje akmâ mali.” dâyiat. ¹⁸ Den hain dâm makyengim, “Netgât sumbe are bo ojet.” dâm luâk âmbâle are mulunyekmâ âi humo meyiat.

Paulo kâtje koyi.

¹⁹ Akto sop ain Yuda luâk biknjande Antiokia akto Ikonioj kepiantogom kepia ambolupje hanyenjân gembîâ biwiyeje kâláp akto Paulo mem kâtje kom âmâ, “O kondenje mondâp.” dâm kepia ginjângen mem olojmâ gem panbiâ yiep. ²⁰ Ain yendo Yesugât kâmotje gem ândeajmâ kinbiâ agatmâ kepiantâgâep. Âgâm yem kindo emet haujdo Banaba olowâk kepia are hepunmâ Derebe kepiantariyiat. ²¹ Arim âmâ Yesugât den pat âlepje are makyengimbela luâk dondâje den are nângâmbiâ bunje akto biwiyeje Yesugâlân katmâ mali. Akto dâp areâk purik katmâ arim Listera Ikonioj akto Antiokia kepiantogoyiat. ²² Kepia ârândâj togom biwiyeje Yesugâlânâk kaligât mem kârikje ketugu yekmâ hin dâm makyengiyat, “Nen bugâ akto hâk hilâlâm kaknjân manmâ Anutugât manman kârikjân ariwaengât dopje tatâp.” dâyiat. ²³ Akto biwiyeje Yesugât kali kâmotje kâmotje yâk yengât damun katyekmâ ainâk manmâ den kârikje are makmâ makyengim Anutu maganberâm aregât sot bâlák manmâ Anutu ulilajiat. Akto damunlupyeyjande emelâk biwiyeje Humogâlân kaligât Humorje meme akyengim damunyeje agâkgât ulilajiat.

²⁴ Akto Pisidia hân are ewangim biken arim Pampilia hânâni ariyiat. ²⁵ Arim Perege kepiantâgâm Yesugât keiye makyengim kepia are hepunmâ gem Atalia kepiantariyiat.

²⁶ Arewa arimbela wanjange meyelekmâ arim Antiokia kepiantariyiat. Antiokia ain âmâ uliknjân âi keiye katbela Yesugât kâmot arekje Humorje tânyetkuâkgât ulilajmâ hunjunguyetkimbiâ keiye katmâ mem ariyiat ain purik katmâ âi bo aktâp dâm togoyiat. ²⁷ Ain togom kâmot are mendugu yegiat. Mendugu yekmâ Anutu Yuda luâk âmbâle bo areyengât biwiyeje mem owâimbo biwiyeje Yesugâlân kali aregât keiye makyengiyat. ²⁸ Akto Yesugât kâmot olop sop kâlep mali.

15

Paulo akto Banaba Yerusalem kepiantariyiat.

¹ Luâk biknjande Yudaia hânânganba togom Yesugât kâmot Antiokia kepiantariyiat yengâlân arim hin dâm makyengiyi, “Moserje den kârikje hin kulemoep are tatâp,” “Ye âmâ hâkyeje gâiwai.” Dâ den are bo lokom manbiâ âmâ aregât Anutu Yuda bo meyekbiap.” dâyi. ² Hain dâmbiâ Paulo akto Banaba yâkje den are koyengim mem ge katyengiwerâm akbela âmâ papalakmâ den humo agi. Hain akbiâ humomolupyeyjande den aregât hin dâm makyetkiyi, “Paulo akto Banaba yetne irewa Yesugât kâmot luâk bikje olop arim Aposolo akto Yesugât kâmotje kâmotje Yerusalem kepiantariyiat mandâi are yengâlân arim damunlupyeyje olop den iregât keiñet makyengiwai.” dâyi. ³ Hain dâm hunjung yengimbiâ Paulo akto luâk bikje olop ariyti. Arim Poinike akto Samaria hân are ewangim arim Yesugât kâmot siâ mali are hin dâm makyengiyi, “Yuda bo manmaiân gâtje kugâkje biwiyeje Anutugât kali.” hain dâm makyengimbiâ yâkje nângâmbiâ biwiyeje heroje humo agep. ⁴ Akto Yerusalem kepiantariyiat arimbela Yesugât kâmot akto Aposolo akto yâk yengât humomolupyeyje yâk olop egakmâ heroe agi. Heroe akbiâ Anutu Yuda meme akyengimbo âmâ Yesugât keiye makyengiwerâm hamep bâlák kinmâ makyengimbiâ âmâ bunje agep, aregât den pat are makyengiyi. ⁵ Makyengimbiâ Parisaio luâk yâkje biwiyeje Yesugâlân kali yâk yengâlân gâtje biknjande den siâ hin dâyi, “Moseje hin dâep, “Hâkyeje gâiyengim Anutugât pat kat yekjet.” dâep, den are lokom kinmâ hâkyeje gâiyenginjet dâm makten. Hain maktenje Yuda luâk bo manmai are âmâ Mosegât den are watbiâ ârândâj akbiâp.” dâyi.

⁶ Hain dâmbiâ aregât Aposolo akto damunlupyeyje yâkje yeneâk ire nângâm hejgengone dâm menduguyi. ⁷ Mendugum den are makyengiwerâm akmâ manbiâ den bambo guto akmâ âmâ Petoroje agatmâ kinmâ hin dâm makyengiep, “Galalupje emelâk

Anutuje mem kepilâ nenekmâ âi makmâ hârem niñep. Akto Yuda luâk bo manmai are yençgâlân arim Yesugât keiße makyengire nângâm biwiyeje Yesugâlân katbai aregât âi Anutuje makmâ hârem niñep are nângâi. ⁸ Akto Anutuje luâk nen hârok biwinenjân ekmap arekje ikiße Heakje huñgun anjo Yuda luâk nengâlân giep. Hainâk Yuda luâk bo manmai are yençgâlân giep aregât Anutuje gala akyengimbo ârândâj aktâp. ⁹ Yuda luâk bo manmai arekje biwiyeje Yesugâlân katbiâ ârândâj akto nen aknengiep dop hainâk yâk akyengim biwiyeje pulimbo salek salek agep. ¹⁰ Yeje are nângâm Anutugât dop are ewangim kinmâ wan me wan umatje are hakulupnenjande akto nenje hainâk lokowerâm ewum hâumgom gain gain akmâ malion. Aregât dop hainâk Yuda luâk bo arekje biwiyeje Yesugât katmâ mandâi are yençgât kautyejân umatje siâ bo katberâm akten. ¹¹ Nenje hin nângâen. Yesu Humoje Yuda luâk bo manmai are yençgâlân gâtje bikje ikiße hanjaet akmâ okot nângâ yençgim olonyekto dosayenjaet hâunje ârândâj agep. Aregât dop akmâ nen hainâk olonyenekto dosanenjaet hâunje ârândâj akbiap. Nenje hain nângâm biwinenne aregâlâk katmaen.” dâep.

¹² Hain dâmbo nângâmâk tali. Tatbiâ Paulo akto Banaba Anutuje meme akyetkimbo Yuda luâk bo manmai are yençgâlân arim kulem keiße keiße meyiat aregât den pat makyengiyat. Makyengimbela hâligâk nângâm tali.

Yakoboje kâmolân kinmâ den makyengiep.

¹³ Makmâ metembela nângâm tatbiâ Yakoboje agatmâ kinmâ den hin makyengiep, “Galalupne, makyengire nângâet. ¹⁴ Anutuje ulikjân Yuda luâk bo are damunyenje akberâm aregât nângât kotne mem agatjet dâm Yuda luâk bo manmai are bikje olonyekto biwiyeje ikinjelân kali, den pat are Petoroje dâmbo nângâen. ¹⁵ Akto ulikjân Anutuje makto propete luâkje kulemgoyi arekje âmâ den pat are olop dopje konok aktâp are hin tatâp,

“Humoje keiñânbak hin dâmbo miawagep, ¹⁶ “Nâje hâmbâi purik katbianâan Daw-idigât kâmotje awam akmâ arimbiâ kepia kawum akbiap are heñgemgowian dâre purik katmâ togom kinbiâ kepia kautje miawakbiap. ¹⁷ Akto aregât luâk kâmot bikje bo nângâ niñmai are mem potatyekmâ olonyektere nângâlân togom kinbai.” Anutuje hain dâep. ¹⁸ Akto den ire uñagâk bo miawaktâp. Keiñânbak Anutuje hain dâm makmâ gambo bunje akto miawaktâp.” den hain tatâp.

¹⁹⁻²¹ Aregât biwinande nen hin akbaengât nângân. Bâgilupnenjande keiße katmâ manmâ gayi amâ kepia ârândâj Mosegât den kârikje ire akmâ manmâ gayi. Akto uñak ire Sarere ârândâj den emetje ârândâj âgâm den are oyanjmâ nângâm manmaen. Akto Yuda luâk bo manmai arekje hainâk âgâm are oyanjmâ nângâm manmai. Aregât Yuda luâk bo manmai are yençgâlân den kârikjaet âi humo bo yençgiweren. Akto bikjande biwiyeje Yesugâlân katmâ Anutugât den lokowerâm akbiâ kulem esenje bo katyengim hainâk makmâ hâreyengiwaen. Lâpio yençgât sumbe ombiâ ain gâtje sot bo nembi. Akto songo mem hanje hâremai are akto songo gilâmjé hainâk bo nembi. Akto âmbâle mem hepun hepun bo akbi. Hainâk makmâ hâreyengim kulem esenje kulemgom yençgiwaen.” dâep.

Yuda luâk bo manmai arekje biwiyeje Yesugâlân kali are yençgât kulem esenje kulemgom katyengiyi.

²² Hain dâmbo Aposolo akto tiksالupyenjande luâk kâmot humo menduguyekmâ, “Luâk nengâlân gâtje lâuwâ meyelekbaen.” dâm makyengimbâ Yesugât kâmot bikjande nângâmbiâ ârândâj agep. Akto luâk siâ kotje Yudasi kotje siâ Basaba akto luâk siâ aregât kotje Sila are meyelekmâ okot âlep nângâ yetkiyi. Luâk lâuwâ arekje Paulo akto Banaba olop Antiokia kepian arijet dâm kulem esenje kulemgowerâm agi.

²³ Akto kulem esenje siâ are hin dâm kulemgom yetkiyi, “O galalupnenje, Aposolo akto Yesugât kâmotlupje yâk yençgât tiksالupyenjande Antiokia, Siria akto Kilikia Yuda bo manmai yeje biwiyeje Yesugâlân katmâ mandâi aregât okot âlep akmâ kulem esenje ire kulemgom katyengien. ²⁴ Nenje bo nângâenje aregât nengâlânba bikjande

yençâlân togom den makyençimbiâ nângâm hanyeje lâuwâ agep. Are âmâ luâk are yene hanyenâ agi. Nenje bo huñgun yençiyion. ²⁵ Aregât âmâ nenje hannerne konok akmâ mendugum kinmâ galalogâtnenne Banaba akto Paulo yâk olop ariet dâm huñgun yetkien. ²⁶ Paulo akto Banaba yâkje Yesu Humo Anutuje huñgun ando giep yâkgât hoj bawa manmâ hâk hilâlâm kaknjân arimbela yetkumbiâ bâsok moyiat. ²⁷ Akto luâk meyelekten ire yetgât kotoyetje âmâ Yudasi akto Sila yâk olop togowerâm aregât yâkje kulem esenje ire keiye makmâ miawakbela nângâwai. ²⁸ Akto Anutugât Heakjaet nângâ nângâne akto nengât nângâ nângânenje dop konogâk yendâp aregât umatje siâ me siâ aregât bo maktenje miawakbiap. Hin akbiâ ârândâj akbiâp. ²⁹ Lâpio yençât sumbe omberâm sot wan katbiâ are bo nembi. Akto songo hanje hâremai are akto songo gilâmje hainâk bo nembi. Akto âmbâle mem hepun hepun bo akbi. Are bo akmâ âlepjeâk manbiâ âmâ ârândâj akbiâp. Âlepjeâk manbi. Den pat areâk.” Hain dâm kulemgom yençim Antiokia kepian hekat yençinet dâm huñgun yençimbiâ ariyi.

Yudasi akto Sila purik katmâ togoyiat.

³⁰ Ainba huñgun yençimbiâ kulem esenje are mem ariyi. Arim Antiokia kepian arim Yesugât kâmot mendugu yekmâ kulem esenje are yençiyi. ³¹ Yençimbiâ biwiyeje agalâk dâm den kulemgoyi are oyañmâ nângâm heroje agi. ³² Yudasi akto Sila yâkje Anutugât keiye makmâ miawakminiat arekje biwiyeje Yesugâlânâk kilâk dâm den kârikje makyençimbela biwiyeje heroje akmâ owâimbo yâk olop sop kâlep mali. ³³ Akto Yerusalem kepia arewa hungun yetkim yâk yençâlân purik katmâ ariet dâm okot âlep kaknjân kinmâ hungun yetkiyi. ³⁴ Hungun yetkumbiâ arim Silanje âmâ lâuwâne bo manberân dâm Antiokia kepian talep akto Yudasi ikinjak ariep.

Pauloje Sila kewugumbo ariyat.

³⁵ Paulo akto Banaba yâkje Antiokia yençâlân âi hokboâk mem maliat. Manbela galalupyetje olowâk Humogât den are makmâ makyençim mali. ³⁶ Manmâ hilâm siân Pauloje Banaba hin dâm maganep, “Net ulikjân arim kepianje kepianje manmâ Humogât den makyençietje biwiyeje Yesugâlân kali are gain gain mandâi, are keiyeje ekmâ manbaet.” dâep. ³⁷ Hain dâmbo Banabaje “Mareko olop arine.” dâep. ³⁸ Are âmâ ulikjân Mareko kotje siâ Yohane are emelâk yâk olowâk arim Pampilia hânâñ hepunyelekmâ purik kato yâk yetjeâk Yesugât keiye makyençim maliat. Aregât Pauloje Banabagât den are nângâmbo ârândâj bo agep. ³⁹ Ârândâj bo akto Paulo akto Banaba hanyetje konogâk bo agep aregât papalakmâ hepun agiat. Hepun akmâ Banabaje Yohane kotje siâ Mareko mendo ariyat. Arimbela wânganje meyelekmâ Kipiro gimbâje haru tânâmjân talep ain ariep. ⁴⁰ Dâ Pauloje âmâ Sila mendo Yesugât kâmotlupnande Humo ulilajmâ damunyetje agâk dâm hungun yetkumbiâ ariyat. ⁴¹ Arim Siria akto Kilikia hânâñ manmâ Yesugât kâmot luâk âmbâle mali are yençât biwiyeje mem kârikje ketugum han biwiyeje Yesugâlân katjet dâm makyençim maliat.

16

Pauloje Timoteo kewugumbo olowâk ariyat.

¹ Paulo akto Sila yâkje Derebe akto Listera kepian ariyat. Arim Listera kepian luâk siâ biwiye Yesugât katmâ malep, are mem miawagiat luâk aregât kotje Timoteo. Yâkgât memeje âmâ Yuda yençâlân gâtje akto yâkâ hainâk biwiyeje Yesugâlân katmâ malep. Dâ eweje âmâ Girik luâk. ² Listera akto Ikonioj kepia ambolupje bikje biwiyeje Yesugâlân kali arekje Timoteogât keiye Paulo maganjmâ heroje maroje agi. ³ Paulo maganbiâ luâk are kewugumbo olop ariwerâm okot âlep agep. Akto Yuda luâk hân ain manmâ ariyi arekje Timoteogât eweje Girik luâk are nângâm meteyi. Aregât Pauloje Timoteogât hâkje bo gâiyi aregât nângâm Yuda luâk biwiyeje bâliwopdâm Timoteogât hâkje gâiep. ⁴ Akto kepia ârândâj manmâ Aposolo akto Yesugât kâmot Yerusalem kepian mali areyengât tiksalupyejande den kârikje magi are lokonjet dâm Yesugât kâmot are makyençim ariyi. ⁵ Hain akbiâ Yesugât kâmotje biwiyeje Yesugâlânâk kindo Anutugât

den nângâmâk mali. Hain akbiâ hilâmje hilâmje Yuda luâk bo manmai are yengâlân gâtje bikje âkâ hainâk biwiyeje Yesugât katmâ yâk yengâlân dewatimbiâ sambeleyi.

Paulo biwiye owâije akto Makedonia luâk siâje miawakto egep.

⁶ Akto Asia hânân Yesugât keiже makyenjim ariwerâm akbiâ Anutugât Heakjande dâp tigiyejgimbo Prigia akto Galatia hânân bam ariyi. ⁷ Arim Misia hân ginjânâk hâlânjmâ ariyi. Arewa Bitinia hânân ariwerâm akbiâ Yesugât Heakjande hanyeje mem pâlâmje ketugumbo hân aregen bo ariyi. ⁸ Hanyeje mem pâlâmje ketugumbo Misia hân are hepunmâ haru ginjân kebia siâ talep are kotje Troa ain ariyi. ⁹ Aregen arim manbiâ nâ Luka nâje penâyenjire emet dâgâmbo hândâkjân Paulo biwiye owâimbo hin miawaganjdo egep. Amâ Makedonia luâk siâje togo kinmâ ulilajmâ hin dâep, “Gâ Makedonia hânângen togo nen tân nenguwen.” dâep. ¹⁰ Hain dâm makmâ metem arimbo emet haundo Paulo luâk arekje miawaganjep aregât hin dâyion, “Makedonia hânân arim Yesugât den pat âlepje are makyenjowiawen aregât Anutuje maknengiâp.” dâyion. Hain dâm maganjim kinmâ Makedonia hânân haru hâtikom ariwerâm dâpgât hâumgom kilion.

¹¹ Kindenje waŋga siâje togom menenekmâ Troa kebia hepunmâ haru tânâmje târârâk arim Samotrade kebia haru tânâmjân talep ain kat nenecko talion. Tatmâ yem kindenje haundo arewa menenekmâ arim Neapoli kepiawat kat nenegep. ¹² Kat nenecko arewa âgâm Pilipi kepiawat ariyion. Akto kebia are âmâ Roma luâkje ulikjân hân amboje akmâ tali. Kepia are âmâ Makedonia hân aregât kebia kautje. Ain tatmâ mandenje hilâm amon siâ bo agep. ¹³ Akto Sarereân kebia are ginjân tu siâ talep ain gewerâm hin dâyion, “Yuda luâkje Humonenje ulilajmâ manmai yâk ain togomai me bo? Gem ekne.” hain dâm gem âmbâle bikje siânbâ mendugum tatbiâ are mem miawakyekmâ gem enemyenjân tatmâ makyenjiyion. ¹⁴ Makyenjienje âmâ Tiatira kepiawat gâtje âmbâle siâ Anutu humo nânganjmâ manminep, kotje Lidia arekje âmâ sângum parutmâ mânjot gilâm pulim âi are mem puli meminep. Akto Humoneje âmbâle aregât biwiye mem agato ondopje katmâ Pauloje den magep are nângâm ukenje akmâ den are mem biwijsjân katmâ hengemgoep. ¹⁵ Akto âmbâle aregât lâulupje hârokje biwiyeje Yesugâlân katbiâ tu puli yengiyion. Tu puli yengienje âmbâle arekje hin magep, “Nâ mem Humogât pat kat nekbiâ nânganjdân aregât nângâmbiâ ârândâj akto âmâ nângât emelan âgâmbiâ nâ olop tatberen.” dâep. Hain dâmbo yâkgât emelan âgâyion.

Paulo akto Sila mem kala busi kâlegen kat yelegi.

¹⁶ Hilâm siânbâ gem welam siâ Anutu ulilajmini ain gem mandenje hoj bawa âmbâle kâmbokje siâje mem miawaknenegi. Akto sinduk baniara bâlenjande kautnjân mendo luâk yengâlân arim hâmbâi wan me wan miawakbiap aregât makyenjimep. Hain akto aregât puli waŋbiâ are mem arim damunlupje yengim malep. ¹⁷ Akto âmbâle kâmbokje arekje Paulo ekmâ hamî nenjânâk gam hin dâm kambojep, “Luâk irekje Anutu Humogât hoj bawa aganjmâ manmai aregât Anutuje hengem nenguwiapgât dâp maknengiwerâm togoâi.” dâep. ¹⁸ Hain dâm hilâmje hilâmje kambojmâ haminenjân gam mando aregât Pauloje hâkâj akmâ purik katmâ sinduk baniara are hin dâm maganjep, “Nâje Yesu Humo Anutuje hunjung aŋdo giep aregât den makgiñdere nângâ. Âmbâle are hepunmâ eke.” dâep. Hain dâmbo ainâk hepunmâ ariep.

¹⁹ Hepunmâ arimbo âmbâle aregât damunlupjande hin dâyi, “Sinduk baniara bâlenjande hepundâp aregât gain gain hâmbâigât pat makmâ miawak yengiwiap? Hain bo akbiap are âmâ nengât puli bo akbiap.” dâm nângâm bâliyi. Hain nângâm Paulo akto Sila meyelekmâ kebia sombeim humoân arim ²⁰ Roma luâk yengât kiap taliân meyelekmâ âgâm hâkyetje tunmâ hin dâm makyenjiyi, “Yuda luâk lâuwâ irekje kepianenjân togom bo agakje are akjet dâm maknengimbela den are nângâm biwinenje bâlimbo kepianenje kukje agatâp.” ²¹ Akto agak meme irakje siâ Roma luâk nenje bo akmaen are akjet dâm maknengim mandat.” dâyi. ²² Hain dâmbiâ luâk humo kili arekje kuk akmâ nângâ yetkimbiâ kiaplupyejande sângum yetje olojmâ hoj bawalupyeje

makyengimbiâ bugârje oreyelekmâ mem kala busi emet kâlegen kat yelekbiâ tatbelâ aregât damunje hin dâm maganji, ²³ “Luâk lâuwâ ire ariwandatgât kei bâtyetje mem kârikje ketugum hiko yelekmâ damun kinben.” dâyi. ²⁴ Hain dâm maganjiâ emet kârikje aregât bâijângen kat yelekmâ lâwin siâ hionjmâ keiyetje kapijmâ hiko yelektô taliat.

²⁵ Akto hândâk tânâmjân Paulo akto Silane Anutu mepaije kep kejgu akmâ tatbelâ luâk bikje kala busi kâlegen kat yekbiâ tali arekje nângâyî. ²⁶ Akto kep kejgu are mem tatbela ainâk wâriy humo mendo emet are duwuñ akto emet aregât hângi hârok lewulagep. Lewulakmâ kindo luâk hârok kala busi kâlegen tali are yengât tâk kârikje kotje sein are hulañ akmâ kiñ pârândâj âgâm metiep. ²⁷ Akto emet aregât damun kilep arekje asinjânba agatmâ ekto hângi are hârok lewulakmâ kindo ekmâ hin dâep, “Wei, luâk bâleje iren kat yektenje tatâi ina hârok arim meteâi.” dâep. Hain dâm aregât hamep akmâ tiñgjânba tâwât siâ mem olonjmâ ikihe hanje hâreakberâm agep. ²⁸ Hain akto Paulone hin dâm konmâ maganje, “Nen hârogâk yu kinden aregât hange bo hâreak.” dâep. ²⁹ Hain dâmbo tembe loko arekje galalupje makyengimbo kemdâ warbiâ kala busi kâlegen mem âgâm ongârje hogombo Paulo akto Sila yelekmâ hânâñ kângom hin dâm makyetkiep, ³⁰ “Agatbela arine.” dâmbo agatbela kewugu yelekmâ den hin makyetkiep, “Luâk lâuwâ nâ gain gain aktore Anutuñe bo hilip nugumbo yâkgât pat akbian?” dâm makyetkiep. ³¹ Hain dâmbo hin dâm maganjiat, “Biwige Yesu Humogâlân katmenâ Anutuñe guge akto ginbailupje meyekbiap.” dâyat. ³² Hain dâm Humogât dengât keihe yâk akto ginbailupje makyengimbela ³³ ainâk damun arekje meyelekmâ arim bugâ gewâkje diwi are puliyetkiep. Akto ikihe akto ginbailupje hârogâk tu puli yengiyiat. Hain akbela Paulo akto Sila kewugu yelekmâ ariep. ³⁴ Arim ikihe emelan sot om yetkimbo neyiat. Ikihe akto ginbailupje hârok biwiyere Yesugâlân katmâ Anutugât pat agigât biwiyene âlepje agep.

³⁵ Yem kinbiâ hauñdo Roma luâk yengât kiaplupyenjande tembe loko hin dâm makyengim hungun yengiyi, “Ye arim luâk lâuwâ are tâk hulañmâ hungun yetkimbâ ariet.” dâm tembe loko hungun yengiyi. ³⁶ Akto damunje den nângâm Paulo hin maganje, “Kiaplupnenjande den katbiâ togoâp. Aregât hungun yetkienje biwiyetje sândugembo ariet.” dâep. ³⁷ Hain dâmbo Paulone tembe loko are yekmâ hin dâm makyengiep, “Net âmâ Roma luâk mandetgât yene gain gaingât net denâñ kat nelekmâ bugâre orenelekmâ mem kala busi kâlegen kat nelegi? Dâ uñak âmâ yonjâk hungun netkiwerâm akbiâ bo ârândâj aktâp. Gârâmâ ye arim kiaplupyeje makyengimbiâ yâk yeneak togom hungun netkimbâ ariweret.” dâep. ³⁸ Paulone den hain dâmbo tembe lokone purik katmâ kiapyengâlân arim Paulone den makyengiep are makyengim Paulo akto Sila yâk Roma luâk mandat dâm makyengimbiâ nângâm sâñ sâñ meyi. ³⁹ Sâñ sâñ mem ongâyerje hogombo arim den yeukje makyetkim kala busi kâlegenba kewugu yelekmâ kepia ginjângen ge kinmâ hungun yetkimbâ gem ariyat. ⁴⁰ Akto kepia are hepunmâ gem Tiatira kepian arim Lidiagât emelan âgâm Yesugât kâmot ain tatbiâ yekmâ biwiyene Yesugâlânâk kilâkgât den makyengim gem ariyat.

17

Paulo akto Sila Tesalonike kepian ariyat.

¹ Paulo akto Sila kepia are hepunmâ Ampipoli akto Apolonia kepia ewangim Tesalonike kepian ariyat. Ain âmâ Yuda yengât den emetje siâ tatâp. ² Ain arim Paulone Yuda luâk yengât den emetje kepianje kepianje talep ain âgâm den makyengiminep aregât akmâ den emetjân âgâm âmâ Anutugât den kulem esenje âlepje aregât keihe makyengimbo sonda âlâwu bo agep. ³ Yesugât keihe magangi goangi akbiâ aregât Paulone hin dâm makyengiep, “Beirâ Anutuñe hungun ando gem hâk hilâlâm nângâm momonjânba agatbiap aregât ulikjân propete luâk mali are makyengimbo kulemgoyi. Kulemgombiâ talep are Yesuñe watmâ hâk hilâlâm nângâep. Anutuñe Yesu hin dâm hungunajep, “Gâ arim luâk âmbâle damunyerje akmâ tânyenjguwen.” hain dâep are

Yesugât.” dâep. ⁴ Pauloje hain dâm makyenjimbo luâk âmbâle biknjande den are nânjâm tatum biwiyeje Yesugât katmâ Paulo akto Sila yâk yetgâlân dewatiyi. Akto Girik luâk Anutu ulilajmâ mali are dondâje hainâk biwiyeje Yesugâlân katmâ yâk yengâlân dewatiyi. Akto luâk âmbâle kotdâ hainâk agi. ⁵ Hain akbiâ benje Yuda luâk biknjande are nânjâm biwiyeje bâlimbo dâwân arim luâk konam mem mendugu yekmâ kukgât hanyenjân gembia kuk akmâ kezia are hanâk hanâk akbiâ kezia ambolupje âkâ hainâk kuk akbiâ kezia are kuk agalep. Kezia are kuk agato Yuda luâk akto kezia ambolupje biknjande Yasongât emelan Paulo akto Sila talialân ain mendugum tali. Mendugum tatum, “Paulo akto Sila meyelekmâ hutnenjân kat yelektenje kilet.” dâyi. ⁶ Hain dâm undâgât yetkimbiâ bo akto aregât kuk dâm Yasoj akto Yesugât kâmolân gâtje bikje meyekmâ humomolupyene yengâlân arim denân katyekmâ hin dâyi, “Luâk lâuwâ siâ kotojetje Paulo akto Sila yâkje hânje hânje manmâ luâk âmbâle den makyenjimbela han lâuwâ akmâ gulip manbiâ ârândâj bo aktâp. Akto ujak nengâlân togombela Yasojne gala akyetkimbo olowâk mandâi. ⁷ Akto humonenje Sisa aregât den kom luâk humo irakje kotje Yesu yâkgât den makbela nânjâm luâk ire meyekmâ togoen.” dâyi. ⁸ Hain dâmbiâ kezia ambolupje akto humomolupyene arekje nânjâm sâñ sâñ mem den humo akmâ magangi goangi agi. ⁹ Hain akbiâ humomolupyerjande Yasoj akto galalupje hin makyenjiyi, “Puli katjet. Puli katmâ ujak aktâi ire lâuwâne hainâk bo akbiâ âmâ puli ire purik katmâ yengiwaen. Dâ hainâk akbiâ âmâ puli ire bo yengiwaen.” dâyi. Hain dâmbiâ puli katmâ ariyi.

Paulo akto Silaje Berea kezia ambolupje Yesugât keije makyenjiyiat.

¹⁰ Akto hândâk ainâk Yesugât kâmotje Paulo akto Sila yoñâk hujgun yetkimbiâ Berea kezian ariyat. Ain arim Yuda luâk yengât den emetnjân âgâm Yesugât keije makyenjiyiat. ¹¹ Akto kezia ain luâk âmbâle biknjande emelâk biwiyeje owâiñe akto mali arekje Tesalonike kezia ambolupje ewangiyegi. Hain aregât Paulo akto Silaje kinmâ Yesugât keije makyenjimbela ondopyeje dowâk katmâ den are nânjâm hergemgoyi. Hain akmâ hilâmje hilâmje aregât magangi goangi akmâ Anutugât den kârikje uliknjân kulemgoyi are oyañmâ nânjâyi, “Luâk Paulo yu kindâp irekje bunje me hiañgim maktâp.” dâm Anutugât kulem oyañmâ nânjâm hergemgom mali. ¹² Aregât yâk yengâlân gâtje dondâje Yesugâlân biwiyeje kali. Akto Girik âmbâle humomolupyene biknjande hainâk agi. Akto Girik luâk biknjande hainâk agi. ¹³ Gârâmâ benje Paulone Berea kezian arim Anutugât den makyenjim malep aregât den pat arimbo Yuda luâk biknjande Tesalonike kezian mali arekje nânjâmbiâ bâliep. Nânjâmbiâ bâlimbo Berea kezian togom kinmâ kezia ambolupje hanyenjân gembia kezia areâkâ hainâk kuk agi. ¹⁴ Hain akbiâ Yesugât kâmotje Paulo hujgun arbiâ dowâk hepunyekmâ haru dâtnjân ariep. Dâ Sila akto Timoteo yâkje âmâ kezia ainâk maliat. ¹⁵ Akto Yesugât kâmotje Paulo dâwân katberâm arim Atej kezian katmâ purik katberâm akbiâ hin dâm makyenjieg, “Ye purik katmâ arim âmâ Sila akto Timoteo makyetkimbiâ dowâk Berea kezia hepunmâ togom penâniñbiandat.” dâep. Hain dâm makyenjimbo hepunmâ purik katmâ ariyi.

¹⁶ Akto Paulo Atej kezian manmâ Sila akto Timoteo yâk yetgât lâmyetkum tatum hambo kotdâ keije keije hâwim katbiâ talep are ekmâ biwiye kâláp agep. ¹⁷ Haingât yâk yengât den emetnjân âgâm Yuda luâk bikje akto Girik luâk bikje Anutugât keije nânjâwerâm mali yâk olop tatum Yesugât keije magangi goangi agi. Akto hilâmje hilâmje kezia sombeimân arim kinmâ luâk âmbâle gam ariyi are hainâk makyenjieg. ¹⁸ Akto kezia ain luâk nânjâ nânjâyeje siâ siâ mali kotojetje Epikue luâk akto siâ Stoike luâk arekje Paulone Yesu momojânba agalep aregât den pat magep aregât kaknjân magangi goangi agi. Akto biknjande hin dâyi, “Luâk ire nânjâ nânjâye gulip akto den kotje hanâk hanâk are gain gain dâwerâm aktâp.” dâyi. Dâ biknjande âmâ hin dâyi, “Luâk arekje kezia bikje bikje yengât lápio aregât den maktâp.” dâyi. ¹⁹ Hain dâm sombeim humo siâ kotje Areo ain olojñâ âgâm hin dâyi, “Gâne den irakje maktât are gain gaingât maktât? ²⁰ Den are unguñjân siâ bo nânjâyion aregât keije maknengimenâ

nângâne.” dâyi. ²¹ Amâ Atej kebia ambolupje akto luâk bikjande kâlewângenba togom mali yâkje den irakje miawagep dâm aregât magangi goangi akmâ nânngâmbiâ humo akminep aregât akmâ Paulo olojmâ hain aikoyi.

Pauloje Areo sombeimân kinmâ Anutugât keije makyenjieg.

²² Hain dâmbiâ Pauloje Areo sombeimân dewunyejân agatmâ kinmâ hin dâm makyenjieg, “Atej kebia ambolupje yengât keiyeje hin nânngân. Ye lâpio keije keije yengât hoj bawa akmai. ²³ Nâ kebia yenjân togom kebia ândeajmâ arim togom âmâ yengât lâpiolupyene sambe are yekmâ âmâ lâpio siâgât welamje ekmâ âmâ den kulemgombiâ tatâp are oyañdân, “Humo yeje siâgât nen bo nânngâmaen yâkgât welamje ire.” oyañdân aregât ye nânngâm hilipkom yâkgât hoj bawa manberâm akmai aregât keije makyenjire nânngâjet. ²⁴ Kotje âmâ Anutu. Anutuje âmâ hân himbim haru are mem miawakmâ aregât kâlegen wan me wan keije katmâ metiep. Yâkje âmâ hân himbim akto haru amboje aktâp aregât den emetje ketugumai ain bo manmap. Bo. ²⁵ Akto wan me wan hârok manmanyere me heakyene yengimap aregât luâk siârje âi ketugu aنجimapgât dop bo talañdâp. Amâ yâkje âmâ siâ me siâgât umburuk bo manmap. ²⁶ Akto keije katmâ ulikjân yâkje luâk konok siâ are ketugumbo yâkgâlânba luâk keije keije miawakmâ Anutugât den lokom sambelem potalakmâ ariyion. Akto arim tatberâm aktenje sop aregât dop katmâ aregât hân horatje makmâ nengiep. ²⁷ Akto biwinenje kezik akto âmâ Anutuje, “Nânngâlân togom nânngâ niñjet.” dâm aregât pat kat nenegep. Akto kâlewân bo mandâp. Hut nenjân ârândân akmâ mandâp. ²⁸ Aregât luâk siârje hin dâep, “Anutuje katip nengumbo manmaen.” Akto yengâlân gâtje kep amboje siârje hin dâep, “Nen âmâ yâkgâlân gâtje.” ²⁹ Anutuje keije katmâ luâk ketugumbo ain gâtjande nen hârok sambelem manden aregât hin dâmaengât dopje bo aktâp. Anutugât keije âmâ hin. Biwinenjânâk nânngâm lâpio me kotje siâ siâ mem miawakmâ kât, goli me siliwa arekje mem ketuguen aregât dop. Hain bo nânngâwaen. Nenje Anutugât nânngâenje aregât dopje bo agep. ³⁰ Anutugât keije pâpkom mandenje âmâ Anutuje nenekmâ bo hilip nenguep. Are âkâ sop bo aktâp. Unjak iregât âmâ luâk âmbâle hânje hânje manmâ arimaen yengât hanyeje purik kato yâkgâlân arijet dâm den dâpje menengiâp. ³¹ Akto sop makmâ kalep are bo akto ain luâk kâmotje kâmotje denân katnenekto keinenje miawakbiap aregât sopje kalep. Akto keinenje mem miawakmâ aregât purikje ârândânâk nengiwiap. Akto luâk siâ dosa âi meâkgât makmâ hunjung anbiap. Akto luâk hârok nenje keije nânngâm hengemgonjet dâm hunjung anjep are momojânba mem agato mandâp.” dâep.

³² Pauloje hain dâmbo luâk bikjande momojânba agatbaen are hiangiâp dâm den hembalik aganji. Dâ bikjande âmâ hin dâm magari, “Den maktât ire sop siârje siâkâ maknengimenâ nânngâwaen.” dâyi. ³³ Hain dâmbiâ Pauloje hepun yekmâ ariep. ³⁴ Akto luâk bikjande biwyere Yesugâlân katmâ Paulogâlân dewatim Yesugât kâmot agi. Are yengâlân gâtje siâ kotje Dionisio yâk âmâ Areo sombeimân mendugum den keije keije magangi goangi agi, are yengâlân gâtje. Akto âmbâle siâ kotje Damari yâkâ hainâk Yesugât kâmot agep.

18

Paulo Korinti kepijan miti âi miep.

¹ Akto Paulo Atej kebia hepunmâ Korinti kepijan ariep. ² Ain Yuda luâk siâ penianjep kotje Akuila yâk âmâ Ponto hânâni miawagep. Akto âmberenje Pirisila yâk olop Italia hânâni manbela luâk humo Klaudioje Yuda luâk Roma kepijan manmini are watyegep. Watyekto ain Akuila âmberenjai Roma kebia are hepunmâ Korinti kepijan ariyat. Ain manbela ain Paulonje penâyetkiep. ³ Akto Paulo mâron emetje mânngiminep. Akto Akuila akto Pirisila âi areâk meminiatgât emetjân tatmâ manmâ tânyetkuep. ⁴ Manmâ Paulonje Sarere ârândân Yuda yengât den emetjân âgâm Yesugât keije Yuda luâk akto Girik luâk makyenjim biwyere Yesugâlân katjetgât makyenjim malep.

⁵ Mando Sila akto Timoteo yâk Makedonia hânângenba togombela Paulone sângum parutmâ uligi ketugum malep âi are hepumâ Anuturje Yesugât damunyeje akben dâm hunjung arjdo giep aregât keiye nânjânet dâm hilâm ârândâj Yuda luâk makyengim malep. ⁶ Makyengimbo yâkje den are hâkâj akmâ agak meme bâlejaet den maga-njimbiâ yekmâ aregât sângumje kâlep are hulajmâ mem pan pangombo gagap giep. Akto ya agep aregât keiye hin dâm makyengiep, “Yerje hilip aguwai âmâ nânjât dosa bo. Dosa âmâ yenaelân aregât arim Yuda luâk bo manmai are yenjâlân arim Yesugât keiye makyengiwian.” dâep. ⁷ Hain dâm hepun yekmâ kepia amboje siâ kotje Titio kotje siâ Yusto are Girik luâk yâkje âmâ Anutugât den are lokoep yâkgât emet Yuda yenjât den emetje siâ are hâlajmâ talep. Ain Paulone âgâmbo olop taliat. ⁸ Akto Paulone Yesugât keiye makyengiep. Makyengimbo den emetje aregât damun siâ kotje Kirisipe yâk akto ginbailupje biwiyeje Yesugâlân katmâ mali. Akto yâk yeneâk bo. Korinti luâk âmbâle akto kepia ambolupje dondâne Yesugât den are nânjâm yâkâ hainâk biwiyeje Yesugât katbiâ tu puli yenjiyi. ⁹ Akto Paulo manmâ hândâk siân biwiye purik kato giwelân Humoje hin dâm maga-jep, ¹⁰ “Nâne tân gugure mandât gârâmâ nânjât keine makberâm hamep bo akben. Akto kepia iregât luâkje dondâne nânjâlân biwiyeje katbai aregât akmâ luâk siâ me siâne bâleje bo akgiñbai.” dâep. ¹¹ Hain dâm magarjo Paulone kepia ainâk manmâ Anutugât keiye makyengim mando hombaj konok dewutâ nâmbulân konok bo agep.

Paulo kewugum den emetjân ariy.

¹² Sop are bo akto Roma luâk siâ kotje Galio are Akaia yenjât humoyeje malep. Mando ainâk Yuda luâkje Paulo ekmâ gasa aganji. Gasa agajmâ kiapgâlân mem arim den âiân kali. ¹³ Kiapgât metejân mem âgâm hin dâyi, “Luâk irekne nengât den kârikje tatmap are hâkâj akmâ konengim biwiyeje siâgâlân katjetdâm maknengimap.” dâm hianjiyi. ¹⁴ Hain dâm hianjimbiâ Paulone den kakjân makberâm akto Galioje Yuda luâk hin dâm makyengiep, “O Yuda luâk. Luâk ire dosaje olop mandâp me wan umatje bâleje siâ aktáp dâine âi humo mem yenjât denyeje nânjâwom. ¹⁵ Gârâmâ ire yenjât wan me wan luâk kotje me yenjât denyeje me den kârikje hain aregât makmâ tatái aregât âmâ yeneak makmâ hârewi. Den ire âmâ nânjât pat bo.” dâep. ¹⁶ Hain dâm watyekto geyi. ¹⁷ Gem âmâ den emetjaet damun siâ kotje Sostene yâk mem miawkmâ lokom kiapgât meterjân âgâm âmâ kom bâleje siâ siâ agarji. Hain agarbiâ kiapje yekmâ uken yejaet dâm hansumbu agep.

Paulone Yerusalem kepian purik katmâ ariep.

¹⁸ Paulo Yesugât kâmot Korinti kepian mali are olop manbiâ sop kâlep agep. Akto sop ain âmâ Kejkereai kepian âgâm âmâ hâmbâi wan me wan siâ akbian dâm aregât dop makyengiep sop are bo akto âmâ dumutje hâreanji. Hâreanji purik katmâ Korinti kepian arim Yesugât kâmot are hepun yekmâ Siria hânângen ariwerâm akto Pirisila akto Akuila yâk olop wangan âgâyî. ¹⁹ Âgâmbiâ meyekmâ arim Epeso kepian katyekto yâk ain luâk âmbâi lâuwâ are hepun yelegep. Hepun yelekmâ ikiye âmâ Yuda yenjât den emetjân âgâmbo Yesugât keietaet magangi goangi agi. ²⁰ Akto Yuda luâk bikje Paulo olowâk manne dâm mem gangerâwerâm akbiâ Pauloje den koyengim hin dâm makyengiep, ²¹ “Anuturje nânjâ niido yenjâlân lâuwâje purik katbian.” dâep. Hain dâm hepunyekmâ ariep. Arim wangan âgâmbo mem togo Kaisarea kepian kalep.

²² Kato âmâ Yesugât kâmotlupje Yerusalem kepian mali yâk yenjâlân arim getek manmâ hepun yekmâ arewa Antiokia kepian purik katmâ arim ain malep. ²³ Manmâ Antiokia kepia are hepumâ arim Yesugât kâmotlupje bikje Galatia akto Prigia hân tânâmnjân mali are yenjâlân arim biwiyeje Yesugâlânâk arim kilâkgât den makyengim malep.

Apoloje Epeso akto Korinti kepian manmâ Yesugât keiye makyengim malep.

²⁴ Akto Epeso kepian Yuda luâk siâ malep kotje Apolo are Alesandria kepian gâtje. Akto yâk nângâ nângâne humo aregât yâkgâne Anutugât den kulemgoyi are oyañmâ nângâm metiepgât yâkgât denjaet ukenje akmini. ²⁵ Akto luâk bikje Humogât keiye bâlensiâ nângâyi arekje maganjiâ are nângâm metiep. Akto ulikjân Yohaneje luâk âmbâle tu puli yengiep aregât keiye nângâm biwiye owâine akto Yesugât keiye bâlensiâ nângâm hengemgoep aregât luâk âmbâle makyengim malep. ²⁶ Hain agepgât Yuda yengât den emetjân âgâm Yesugât keiye makmâ hilip milip makyengimbo Pirisila akto Akuilane den are nângâm gala agañmâ kewugum emetyetjân âgâm Anutugât den are maganjiâ hengemgombela nângâep. ²⁷ Akto aregât hamijân Apolo Akaia hânângen ariwerâm akto âmâ Yesugât kâmot Epeso kepian gâtjande tângowerâm kulem esenje siâ kulemgom wañi. Aregât keiye hin, “Luâk ire yengâlân togowerâm aktâp are gala âlepje agañbi.” Kulem esenje hain dâm kulemgom wañbiâ meakmâ ariep. ²⁸ Mem Korinti kepian arim emelâk Anutugât den kulemgoyi are sombeimân oyañmâ Anutuje Yesu maganjiâ damunyeje akben dâm hungun anjo giep aregât keiye dâm kepikmâ makyengimbo nângâmbiâ bunje akto Yuda yengât den are nângâmbiâ giep. Hain akbiâ Anutuje gala akyengimbo biwiyeje Yesugâlân katmâ mali are Apoloje yâkgje tânyenguep. Tânyengumbo biwiyeje Yesugâlânâk kârikje katmâ manmâ heroe agi.

19

Pauloje Epeso kepian ariep.

¹ Apolo Korinti kepian mando sop ain Pauloje Epeso kepian arim âmâ Yesugât kâmot siâ mem miawakyekmâ hin dâm makyengiep, ² “Ye ulikjân biwiyeje Yesugâlân katbiâ Anutugât Heakjande kautyenjân meyegep me bo?” dâep. Hain dâmbo yâkgje hin dâm maganji, “Nen Anutugât Heak aregât keiye bo nângâmaen.” dâyi. ³ Hain dâmbiâ hin makyengiep, “Ye tu puli yengiyi aregât keiye maknirbiâ nângâwe.” dâep. Hain dâmbo yâkgje hin maganji, “Nen Yohaneje tu puli nengiep keiye areâk.” dâyi. ⁴ Dâmbiâ hin dâep, “Biwiyeje purik kato bâlejeyerje makmâ miawakjetgât Yohaneje makyengiep. Makyengim den siâ dewatim hin dâm makyengiep, “Haminângen luâk siâ togom mandâp, aregât nângâm yâkgâlân han biwi katjet.” Yohaneje hain dâm Yesugât keiye makyengiep.” ⁵ Paulo hain dâmbo nângâmbiâ Yesu Humo yâkgât kotje konmâ tu puli yengiep. ⁶ Puli yengimbo Pauloje bâtje kautyenjân kato Anutugât Heakjande gem kautyenjân mendo elewetyeje purik âgâmbo den siâ siâ agi. Hain akmâ arim Anutugât den are makyengim mali. ⁷ Luâk keiân lâuwâ me hain arekje hain agi.

⁸ Akto Pauloje Yuda yengât den emetjân hilâmje hilâmje âgâm gem hamep bâlak manmâ, “Anutuje damunyeje akberâm agep aregât keiye makyengire nângâmbiâ bunje agâk.” dâm makyengim hanyejân giep. Hain akmâ mando dewutâ âlâwu bo agep.

⁹ Akto luâk bikjande biwi kârik akmâ Yesugât den are nângâmbiâ bâlimbo kâmot humo yâk yengâlân arim Yesugât pat sârek kom makyengim agi. Hain akbiâ aregât Pauloje hepun yekmâ ariep. Hepun yekmâ ariwerâm luâk âmbâle bikje Yesugât biwiyeje kali are mem menduguyekmâ hilâmje hilâmje luâk siâ kotje Tirano yâkgje luâk âmbâle mendugu yekmâ den kepikmâ makyengiep, aregât emelan kewugu yekmâ âgâm Yesugât keiye totokom makyengiep. ¹⁰ Hain makyengimbo manbiâ hombaj lâuwâ bo agep. Akto sop ain Yuda luâk âmbâle ain mali are akto kepia ambolupje Asia hânânen mali yâk hârokje Humogât den are nângâm mali.

Yuda yengât luâk kâmbokje.

¹¹ Akto Anutuje Paulo meme agando kulem keiye keiye ketuguep. ¹² Hain akto aregât luâk âmbâle arekje Paulogât âi sângum me puliak puliak sângum are mem manmâ kundat agi yâk yengâlân arim mem howaiyekbiâ âlepje agi. Akto sinduk baniara bâlejande kautyenjân meyegi are hepun yekmâ ariyi. ¹³ Akto Yuda luâk liunak gonak bikje hân are ândeajmâ mali yâkgje âgâ âgâne akmâ Kembu Yesugât kotje liunak gonak yeje agakgât nângâm luâk sinduk baniara siâ hin makyengiyi, “Yesugât kot patje

Pauloje makmap yâkgât laugât ariwen.” ¹⁴ Akto sumbe kat kat humo siâ kotje Sikeua yâkgât nanlupje 7 yâkje hain agi. ¹⁵ Hain akmâ sop siân sinduk baniara bâleje siâ watberâm âmâ Yesu kotje konbiâ sinduk baniara bâleje arekje hin dâm den hâuje makyenjieg, “Yesu are nângân. Akto Paulo are nângân. Dâ ye âmâ ninjaelân gâtje? Keiyene bo nângân.” dâep. ¹⁶ Hain dâmbo luâk kautje gulip agep arekje kârikje akmâ nanan are yengum wavyekmâ sângumyene are mem duwatmâ panyengim yengum mem siâ siâ ketuguyekto gilâm kaujmâ emelanba sopanmâ hâk peke bâlak gem ariyi. ¹⁷ Akto aregât den pat arekje sambelem arimbo Yuda luâk akto Yuda luâk bo manmai arekje nângâm hamep akmâ mali. Hain akmâ Yesugât kotje mem agali. ¹⁸ Akto Yesugât kâmolân gâtje dondâne Paulogâlân togom wan me wan bâleje mem mali are makmâ miawagi. ¹⁹ Akto emelâk kulem mem mali yâkje gulam sait kârik aregât kulem esenje are hârogâk mem miawakmâ sombeimân katmâ mendugum oyañbiâ ten tausen kina arekje puligoyigât dop hainare agep. Hain akmâ kâláp katmâ ombiâ om bo agep. ²⁰ Om bo akto ain Humogât den are maganji goanji akbiâ den arekje kârikje akto luâk âmbâle hârokje penâyeñgimbiâ sambelem ariyi, aregât luâk âmbâle dondânjande den pat are nângâyi.

²¹ Hain akmâ metembia Pauloje Makedonia akto Akaia hân are ewangim Yerusalem kepien ariwerâm hin dâep, “Nâ Yerusalem kepien âgâm âmâ arewa Roma kepien ariwian.” ²² Hain dâm ariwerâm akmâ luâk lâuwâ kotoyetje Timoteo akto Erasto arekje tângoyiat are hungun yetkimbo Makedonia hânângen ariyat. Dâ ikiye âmâ Asia hânân bâlensiân malep.

Epeso kepien gâtjande kot kambojmâk konli.

²³ Akto sop ain Epeso kepien gâtjande Yesu Humo yâkgât kâmot yengâlan umatje bâleje miawak yengiep aregât keiye hin. ²⁴ Luâk siâ kotje Demetrio arekje angi goanji hin ketugum malep. Kât siâ kotje siliwa are mem lápioyerje kotje Atemesi yâkgât opmân kâmbokje humo aregât otneje bâlensiâ ketuguminep. Akto Demetrioje otneje bâlensiâ ketugu yekto kepia ambolupje akto lombo togo togojande are puligombiâ puli humo are mem âi luâk akto galalupje oyañmâ yengim malep. ²⁵ Akto Demetrioje âi luâk bikje mem menduguyekmâ hin dâm makyenjieg, “Galalupne, Atemesigât opmân otneje ketugum arewa puli humo mem miawakmaen are nângâi. ²⁶ Akto luâk siâ togo malep kotje Paulo yâkgât keiye ekmâ nângâmai. Yâk âmâ Asia hânân gâtje akto Asia hân aregât kepia kautje Epeso aregât ambolupje biwiyeñân gem hin dâm makyenjimap, “Luâkje hanyeñân nângâm lâpio wan me wangât otneje ketugumai are bunje bo.” ²⁷ Hain dâmbo âinenje bunje bo akmap are nângâre umatje aktâp. Akto are konok bo. Asia hânân gâtje akto hân siân gâtje dondâne Atemesigât den lokom maliye den are hepunmâ siâgâlan arimbiâ aregât yâkgât opmân are gao gao dâgâmo kotje gembo nângâre bâliâp.” dâep.

²⁸ Demetrioje hain dâm makyenjimbo biwiyeje kâláp akto kambojmâ hin dâyi, “Epeso luâk nengât Atemesi ire humo âlepje dondâ.” ²⁹ Kot kamboj konmâ hain dâmbiâ kepia ambolupje hârogâk biwiyeje kâláp akto mendugum olowâk arim Makedoniagât luâk lâuwâ Paulo olop gayi are kotoyetje Gaio akto Aristako yâk mem oloj yelekmâ arim kepia sombeimân menduguyelegi. ³⁰ Akto Pauloje aregât nângâm yâk yengâlan ariwerâm akto Yesugât kâmotje mem guguwâi dâm gangerâyi. ³¹ Akto luâk humomo Paulogâlân galalupje ain mali arekje yâk yengâlan bo ariâk dâm makmâ hârem den katbiâ Paulogâlân ariep. ³² Akto luâk arekje sombeim humoân mendugumbiâ ain gâtje biknjande keiye wangât aktai dâm nângâwerâmbiâ bo agep. Aregât den humo akbiâ gembo âgâmo akmâ âmâ hanâk hanâk akmâ gulip milip agi. ³³ Luâk arekje hain akmâ manbiâ aregât Yuda luâkje galayerje siâ kotje Alesande are maganjiâ kâmot humo are hutyenjân kinmâ bâtjande koratyenjum den aregât makmâ hâre yengiwerâm agep. ³⁴ Makmâ hâre yengiwerâm akto luâk are ekmâ nângâm, “Luâk ire âmâ Yuda yengâlan gâtje arekje agatmâ kindâp.” hain dâm âmâ emelâk magi are hainâk makmâ ge tatmâ

nângâm hin dâm kamboji, “Epeso luâk nengât Atemesi are humo âlepje dondâ.” dâm kamboji. ³⁵ Hain dâmbiâ sop kâlep akto âmâ kaunsoligât âi meme yâkrje denyeje are hâkokom korat yejgumbo den hepunbiâ hin dâm makyengiep, “Maktere nângâjet. Epeso kepia ambolupje nenjeak Atemesigât opmân are akto yâkgât kât kâmbokje humo himbimânbâ giep are damunje akmâ manmaen. Aregât keije luâk âmbâle hânje hânje mandâi are hârokje nângâi. ³⁶ Luâk siâne aregât den mem ge katbiapgât dopje bo tatâp. Aregât wan me wan bâleje hanâk aktâi aregât biwiyeje geâk. ³⁷ Luâk meyelekmâ gai arekje lâpio yejaet opmânângâm kâmbu bo meyiat. Akto Atemesigât bâlerje bo dâm magangiyat. Hain bo akbela ina yeje hanâk mem olojyelekmâ togoâi. ³⁸ Demetrio akto galalupjande luâk siâgât nângâmbiâ bâliâp. Akto den hejgemgoweren dâmbiâ aregât kaknjân kiap den nângâ yengimapgât sopje ewumâk akto arim yâkgâlân makmâ miawakbai. ³⁹ Gârâmâ yengât den siâ tatâp. Akto âmâ kepia ire damunlupyeje yâk yengâlân mem ariwai. ⁴⁰ Ujâk iregât den makbiâ biwiyeje bâliâp aregât bugâ ire miawakberâm aktâp. Aregât luâk humo tâmbâ arekje nângâm âmâ sâñ sâñ mendo wan me wan agarjdenje nângâmbo âmâ ârândâj akbiap aregât dop bo tatâp.” dâep. ⁴¹ Kaunsoligât âi meme yâkrje hain dâmbo nângâmbiâ ârândâj akto awam akmâ ariyi.

20

Paulo yâk Makedonia hânân arim arewa Akaia hânân ariep.

¹ Den humo miawagep are bo akto Paulaje Yesugât kâmot mendugu yekmâ biwiyeje Yesugâlânâk arim kilâk dâm makyengim hepunyekmâ Makedonia hânân togoep. ² Hân ain togom Yesugât kâmotje manmâ ariyi yâk yengâlân togom den kârikje makyengim hepun yekmâ kepia siâñ togo hainâk hainâk akmâ manmâ ainba Girik hânân togo penâniyep. ³ Mando dewutâ âlâwu bo akto Siria hânân ariwerâm haru ginjân gem wañgan âgâwerâm akto âmâ Yuda luâk biknjande gasa agajmâ komberâm akbiâ yekmâ nângânmâ purik katmâ Makedonia hânân ariwerâm agep. ⁴ Akto luâk yâk olop ariyi koteje hin. Berea kepia amboje siâ kotje Sopate yâk Piro nanje, akto Tesalonike kepijan gâtje kotejetje Aristako akto Sekundo, akto Derebe kepia amboje kotje Gaio, akto Timoteo, akto Asia hânân gâtje siâ kotje Tikiko, akto Tropimo. ⁵ Yâkrje soñ hepun nelekmâ arim Troa kepijan arim ain Paulo net lâmnetkuyi. ⁶ Arim lâmnetkumbiâ sot bo kaulemap aregât sopje bo akto net Pilipi kepia are hepunmâ wañgan âgâetje menelekmâ arim mando hilâm momerâk bo akto arim katnelektro Troa kepijan âgâm penâyengiyiot. Penâyengietje olop mandenje hilâm nâmbulân lâuwâ bo agep.

Pauloje Troa kepijan luâk sigan siâ moep are momoyânbâ mem agalep.

⁷ Sot om munditmâ ligim nemberâm Sarere hândâkjân menduguyion. Akto Paulaje emet haujdo ariwian dâm aregât Anutugât den makyengim kindo hândâk tânâmje agep. ⁸ Akto emet kâleje siâñ âgâm menduguyegion. Akto emet are dewatim kaknjân kaknjân âlâwu ketuguyi ain kemdâ sagom katbiâ om kilep. ⁹ Akto Paulaje den makyengim kindo sop kâlep akto nanañ siâ kotje Eutiko arekje Paulogât den are nângâm tatmâ seru meme lapanjân tatmâ dewunje asij akto bam gutmâ taleine seru meme are kaknjânba ge kinmâ miwindik ageine ge kondo mom yiep. ¹⁰ Hain akto Paulaje gem nanañ are mem mañganmâ kinmâ hin dâm maknengiep, “Bo indejet. Biwiye golâk yendâp.” dâep. ¹¹ Hain dâmbo emet kâlegen âgâm sot ligim munditmâ nem Yesugât den dâm mañangi goañgi akbiâ emet haujep. Emet haujdo hepunyekmâ ariep. ¹² Arimbo nanañ momoyânbâ agalep are kewugum emetjân âgâmbiâ kambiamyeje âlepje agep.

Pauloje Troa kipia hepunmâ Miletê kipian ariep.

¹³ Akto Paulaje dâmbo nenne hepunakmâ biknjande wañgan âgâm Aso kipian ariyion. Dâ ikiye âmâ kei hân haru hâlâjmâ Aso kipian ariep. ¹⁴ Arim âgâmbo peniañgim olowâk Mitile kipian ariwerâm wañgan âgâenje menenekmâ ariep. ¹⁵ Arim âmâ yem kindenje haujdo lâuwâye Kio hân haru tânâmjân talep ain gem kindenje haujdo âlâwujân Samo hân haru tânâmjân talep ain arim peniañgim yogan talion. Arewa arim imbâtnjân

Milet kipian ariyion. ¹⁶ Akto ain Anutugât Heakjande ulik gulik kakyejân giep, aregât hombaç ain tâlâguep. Aregât Paulo Yerusalem kipian dowâk ariwerâm agep. Aregât arewa arim Epeso kipian arim mandenje sop kêlep akbop dâm Epeso kipia ewangim Milet kipian tâjâk ariyion.

Pauloje Epeso kipia ambolupje makyenjieg.

¹⁷ Pauloje Milet kipian arim wañganba sopianmâ gem luâk siâ huñgun ando Epeso kipian arim Yesugât kâmotlupje are yengât damunlupyene kewugu yekto togoi.

¹⁸ Togombiâ Pauloje den hin dâm makyenjieg, “Galama, nâ Asia hân humoân iren pup pup yeñgâlân manmâ âmâ âi keiye katmâ mem gan aregât keijânbak nângâi.

¹⁹ Akto nâje nune hâkne bo mem agalân. Yân indemâk manmâ Humogât hoj bawa malân. Akto Yuda luâkje gala bo akniñmâ nuguwerâm mem siâ siâ ketugunekbiâ hâk hilâlâm kakjân malân. ²⁰ Hain akmâ manmâ Yesugât keiye are bo tigire talep. Ye âlepjre manjet dâm Yesugât keiye are makyenjiverâm kipiaje kipiaje arim sombeimân me emetyenjân âgâm makyenjim malân. ²¹ Haingât Yuda luâk akto Yuda luâk bo manmai are yeñgâlân arim den dâtâje hin makyenjim malân, agak memeyene bâleje Anutugâlân makmâ miawakmâ biwiyeje Humo Yesu Kristogâlân katjet. ²² Akto ujak ire âmâ Anutugât Heakjande hâwâtnekto yâkgât denje lokom Yerusalem kipian ariwerâm aktân. Indâjân ariwerân âmâ wan me wan gain gain hinare are miawak niñbiap are bo nângâm hejgemgoân. ²³ Hain akto Anutugât Heakjande damunne akmâ makniñdo kipia ârândâj togore kala busi kâlegen kat nekberâm me bâleje siâ siâ akniñberâm akbiâ are nângâi. ²⁴ Gârâmâ bâleje siâ siâ akniñbiâ mombian aregât nângâre owâine aktâp. Aregât Yesu je âi ire dâm hârem niñjep ire konok mem manbaen. Akto iregât konok biwine humo yemap. Aregât dopje hin. Anutuñe ukenjaet akmâ luâk hârok damun nenne akberâm aktâp aregât den pat âlepjre are makyenjim manbian. Âi are konok mem hejgemgom kinbian, hain nângâm aregât konok biwine humo yemap.

²⁵ Akto ire maktere nângâjet. Anutuñe damun nenne akberâm aktâp aregât nâje den pat âlepjre are makyenjim hutyejân mandere nekmai. Gârâmâ arire kakjân lâuwâje bo nekbai. ²⁶⁻²⁷ Nâ Anutuñe nekto ârândâj akmapgât yu makbe. Nâ Anutugât den hârok hamep bâlâk makyenjire nângâyi. Aregât ujak ondop pâronjât makyenjire nângâjet. Siâ hilip agumbo dosaje nângâlân bo tatbiap. ²⁸ Ye han biwi golâ manbi. Hain manmâ Anutuñe luâk âmbâle bikje gilâmrjande pulijegep are damunyeje akbi. Akto Anutugât Heakjande Yesugât kâmot are yengât pat dâm makyenjieg aregât damunyeje akmâ manbi. ²⁹ Nâ hin nângâi. Nâje hepunyekmâ arire âmâ haminân luâk bikenba pugaiya hain arekje yeñgâlân togom luâk âmbâle yonjâk bâleje akjet dâm hâwât yekbai. ³⁰ Aregât dop akmâ yeñgâlân bikjande heyenjim biwiyeje nengâlân katmâ Yesu hepunjet dâm olonyekmâ hilip yeñguwai. ³¹ Aregât han biwi golâ manbi. Akto den ire mem biwiyejân katbiâ talâk. Nâje hâk hilâlâm kakjân manmâ hândâk hilâm Anutugât keiye dâm hârok mendugum makyenjiman. Akto siâ ikiñeâk ikiñeâk dewunje tuje olowâk makyenjim manmâ gare hombaç âlâwu bo aktâp. ³² Akto ujak Anutuñe damunyeje aktâpgât han kalemje denân katyekmâ ariwerân. Anutuñe ikiñe ukenjaet akmâ damunyeje akberâm aktâp aregât nângâmbiâ biwiyeje bo umatje akbiâp. Akto biwiyeje Yesugât katmâ manbiâ yâkje yengât nângâm meme akyenjimbo manman kârikjaet pat yengiep are manbai. ³³ Nâ puli sikumgât makmâ egâliaj bo akyenjîan. ³⁴ Nâ nune akto luâklupne nenjaet wan me wan bâlensiâ bâtne irekje mângire miawknengiep a nângâmai aten. ³⁵ Nâ wan me wan keiye katyenjîan akmâ âi kârikjeâk mem umburuk mamburuk yâk kalemgom yeñgiwangât aregât dâp gai tâlim hekatyengîan. Aregât yeje areâk tâlim Kembu Yesu je den hin magep are nângâwi, galalupyejande yeñgimbiâ âlepjre aktâp gârâmâ yeje yâk yeñgimbiâ âmâ âlepjre dondâ aktâp.” dâep.

³⁶ Pauloje den hain dâmbo kângombiâ Humo konmâ ulilañep. ³⁷ Ulilañdo âi girâp akmâ indem lokom mañganli. Hain akbiâ den hin dâm makyenjieg, ³⁸ “Ariwian iregât

kakjân lâuwâje bo purik katbian.” dâmbo aregât nângâm biwiyeje umatje agep. Hain akbiâ hepun yekmâ wañgan âgâep.

21

Pauloje Yerusalem kipian purik katmâ ariwerâm ariep.

¹ Akto nenje hepunmâ hân siâ haru tânâmjân talep kotje Ko ain tânâk ariyion. Arim yem kindenje haundo arewa arim haru tânâmjân hân siâ talep kotje Rodo ain arim wañga hepunmâ Patara kipian ariyion. ² Ain arim wañga Poinike hân ain ariwerâm akto are mem miawakmâ âmâ âgâenje menenekmâ ariep. ³ Arimbo dewun nenje indâgen panmâ hân siâ haru tânâmjân tato egion are kotje Kipiro. Ekmâ yânâk kanegen tato ewangim ariyion. Arim Siria hânân kipia siâ talep kotje Tiro are haru ginjân talep ain ariyion. Arim wañga are hepunmâ arienje kipia ambolupjande gam wanganba ito siâ siâ are lândem katbiâ giep. ⁴ Akto nenje kipian âgâm Yesugât kâmotlupje mem miawak yekmâ yâk olop mandenje hilâm nâmbulân lâuwâ bo agep. Akto hilâm are hutjân sop siâ Anutugât Heakjande makyengimbo aregât Paulo yâk Yerusalem kipian bo ariâk dâm maganji. ⁵ Akto wañga are ariwerâm akto luâk âmbâle nanañ lepat hârogâk nen kat nenekeberâm kewugu nenekebiâ olowâk haru ginjân geyion. Gem haru ginjân tatmâ kângom Anutu ulilañion. ⁶ Ulilajmâ wañgan bam âgâwerâm aktenje manjan aknengimbiâ hepun yegion. Akto yâk purik katmâ kipiyenjân ariy.

Luâk siâ kotje Agabo yâkje Paulogât keiye makyengiep.

⁷ Wañgan âgâenje menenekmâ Tiro kipia are hepunmâ arim Tolemai kipian kat neneke togoep. Arim âmâ Yesugât kâmot yektenje manjan nenekebiâ olowâk talion. ⁸ Tatmâ sot wan om nem yem kindenje haundo hepun yekmâ arewa arim Kaisarea kipian âgâm luâk siâ kotje Pilipo Yesu bo nângâ ajmai areyengâlân arim Yesugât keiye makyengim malep are mem miawaktenje olowâk malion. Pilipo are emelâk luâk nâmbulân lâuwâ meyekmâ âi dâm hârem yengiyi are yengât hutyejân gâtje. ⁹ Akto baratlupje imbât are âmbâi tat tatjeâk hârok yâkje Anutugât den are oyajmâ makyengim mal.

¹⁰ Akto yâk olowâk mandenje emelâk Yudaia gâtje siâne Anutugât den dâm miawagep kotje Agabo, are nengâlân togoep. ¹¹ Togom Paulogât pânjânba sângum tâkje mem hulañmâ ikiye keiye bâtje dâgâm mendugum hin dâep, “Anutugât Heakjande hin dâp, tâk ire amboje Yerusalem kipian arimbo Yuda gâtje kipia ambolupjande hin hikom Anutugât keiye bo nângâi are yengâlân katbai.” ¹² Agaboje den hain dâmbo nen akto kipia ambolupje nenje Paulo Yerusalem kipian bo âgâwen dâm maganji. ¹³ Hain dâm maganjenje Pauloje hin maknengiep, “Ye wangât indem tatbiâ biwine hioñdâp? Hepunjet. Nâje Yesugât akmâ nângâm Yerusalem kipian âgâre mem kala busi kâlegen katnekbai aregât hamep bo aktân. Akto are konok bo. Humo Yesugât nângâm âmâ âgâre nuguwai aregât hanâk hamep bo aktân.” ¹⁴ Hain dâmbo lâuwâje hâwâtmâ maganjenje nengât den bo nângâ nengimbo aregât hin dâyion, “Bâin. Humogât den are kârikje agâk are Humogât han.” hain dâyion.

Pauloje Yerusalem kipian arim kipia bikje bikje den pat âlepje are makyengiep.

¹⁵ Hain dâenje manmâ manmâ Yerusalem kipian âgâwerâm aregât ito kârugut kom kilion. ¹⁶ Hain aktenje Kaisarea kipia ambolupje biwiyeje Yesugât kali yâk yengâlânba bikjande kewugu nenekebiâ ariyion. Arim luâk siâ Kipiro gâtje kotje Mason yâk ulikjânâk biwiye Yesugât kalepgât yâkgât emelan katnenegi. ¹⁷ Akto arewa arim Yerusalem kipian arienje âmâ Yesugât kâmot bikjande penânenengim heroej aknengimbiâ ain manjan akmâ olowâk talion. ¹⁸ Tatmâ yem kindenje haundo Pauloje oloj neneke Yakopogât emelan âgâyion. Ain âgâenje Yesugât kâmot yâk yengât damunlupjeje hârokje togom penânenengiyi. ¹⁹ Togom penânenengimbiâ Pauloje manganyekmâ Anutuje meme aganjo Yuda bo manmai are yengâlân arim wan me wan akyengimbo bunje agep aregât keiñânbak den pat makyengiep.

Pauloje Mosegât den kârikje are mem agato ekbiâ ârândâj agep.

²⁰ Pauloje den pat hain dâm makyengim metembo ain tali arekje Anutugât kotje mem agatmâ Paulo hin dâm magaŋi, “Galanenje nâŋgât? Yuda luâk âmbâle dondâje biwiyeje Yesugâlân katmâ mandâi. Yâk hârogâkje Mosegât den kârikje are kârikje akmâ mem agatmai. ²¹ Akto gângât den hin katbiâ togombo nâŋgâmai. Yuda luâk âmbâle arekje hân siâŋgen arim mandâi are makyengim Mosegât den kârikje are hepunjet dâm makyengimat. Akto nananjupyeje yengât hâkyeje bo gâiyenginet dâm koyengimat. Akto Yuda luâk nengât agak meme are hepunjet dâm makyengimat, hain dâm togo makyengiyi. ²² Are nâŋgâmbiâ bâlimbo âmâ gain gain akbaen? Gâ Yerusalem kipian togoât aregât den pat nâŋgâwai. ²³ Aregât den siâ yu makgijberen ire akben. Nengâlân gâtje luâk imbât mandâi arekje emelâk Anutugât den kârikje are akbaen dâm makmâ hâreyi. ²⁴ Akto gâje yâk yengâlân dewatim katmâ gala akyengim sumbegât songoŋe puligom yengimenâ olowâk sumbe emetjân âgâmbiâ aregât bâin dâm dumutyereje hârewi. Hain akbiâ nengâlân gâtje bikjande gekmâ hin dâwai, “Iregât me nijaet den katbiâ togombo nâŋgâyion? Dâ luâk arekje âmâ Mosegât den kârikje are mem agatmâ manmap.” dâwai. Hain dâm gângât keige bunje heŋgemgowai. ²⁵ Hain gârâmâ Yuda luâk âmbâle bo manmai biwiyeje Yesugâlân kali arekje lápio yengât sot omai me songo gilâmdâk hanyeje hâremai are bo nembi dâm makmâ hâreyengim den katenje ariep. Akto âmbâle mem hepun hepun bo akbi dâm makmâ hâre yengiyion.” dâyi. ²⁶ Hain dâmbiâ Paulo denyeje lokom luâk imbât are penâyengiep. Penâyengimbo yem kinbiâ emet hauŋdo, “Anutugât dewunjân salek salek manbaen.” dâm aregât purik katmâ sumbe emetjân âgâyi. Âgâmbiâ Pauloje luâk imbâtje den kârikje aregât pat koyengiyi are bo akbiapgât sop akto sumbe ombaughât sumbe emetgât damunlupje makyengiep.

Pauloje sumbe emetjân âgâmbo mem komberâm agi.

²⁷ Hilâm âi meme 7 siâ me siâ manmâ manjetgât magi are bo akberâm akto Pauloje sumbe opmânângâm mando Asia hânângâtje Yuda luâkje are ekmâ luâk hârok hanyeje mem gulip koyi. Akto hanângâtje akyengiyi. ²⁸ Hain akmâ Paulo mem konmâ magi, “Wei Israe luâkma, togo tânnengurjet. Luâk irekje hân ârândâj manmâ Yuda luâk nen gasa aknengim den kârikje akto opmânnenje ire makmâ gâlikom manmap. Hain akmâ opmân nennjân Girik luâk oloŋ yekto gam opmân kâmbokje nenje ire gagap mâŋgimai.” dâyi. ²⁹ Amâ keiŋeje hin. Paulo Epeso kipian gâtje luâk Tropimo yâk olop kipian bawa gaga akbela yelekmâ nâŋgâm hilipkom magi. Sumbe opmânnjân oloŋmâ gaep dâm nâŋgâm hilipkoyi. ³⁰ Paulogât hain dâmbiâ kipia ambolupje dondâje pârigim togo sumbe emetjân âgâm menduguyi. Mendugumbiâ luâk bikjande sumbe emetjânba Paulo mem oloŋmâ geyi. Mem oloŋmâ gembia sumbe emetje hâŋgi are tigiyi. ³¹ Hâŋgi tigimbiâ Paulo mem moâkgât komberâm akbiâ hutyeŋjânba siâŋje den kato Roma tembe loko yengât humoyeje aregât ariep. Akto den kalep are hin, “Yerusalem kipia ambolupje hârokje bugâ komberâm mendugumbiâ kuk humo miawaktâp.” ³² Den hain dâmbo tembe loko yengât humoyeje arekje nâŋgâm tembe loko gegeje âgâ âgâŋe hârok meyekmâ sumbe emetjân togombiâ luâk kâmot humo arekje yekmâ hamep akmâ Paulo hepuniŋâtalep. ³³ Hepuniŋâtato tembe loko humoyeje arekje Paulogâlân togom tembe lokolupyeje hin makyengiep, “Luâk ire mem tâk kârikje lâuwâ arekje bâtje bip bip hikom kala busi kâlegén katjet.” dâmbo are akberâm akbiâ hin dâep, “Luâk ire wânângâtje. Akto gain gain akto biwiyeje bâliâp?” dâep. ³⁴ Hain dâmbo yengeâk purik gurik akmâ maganġimbiâ den gulip milip agep. Den hain akbiâ gulip humo akto den bo nâŋgâm hengemgom tembe loko makyengimbo mem kiap yengât emetyenjân ariwerâm agi. ³⁵⁻³⁶ Mem oloŋmâ arim tirekñânba âgâwerâm akbiâ luâk bikjande gulip milip akmâ dâp tigim kârikjeâk konmâ hin dâyi, “Luâk are moâkgât kone.” dâyi. Hain dâmbiâ tembe lokoje Paulo kombâirâm mem agatmâ kambeyerâŋkatmâ lokom emet kâlegén âgâwerâm agi.

³⁷ Hain akbiâ tembe lokoje wârakmâ Paulo lokom âgâm dawalaunjân katbiâ Pauloje tembe lokoyengât humoyerje are Girik denân aikoep, “Den siâ makgiyberâm aktân.” dâmbo tembe lokoyengât humoyerje arekje hin dâep, “Ai, gâ Girik den nângâmat mon?” ³⁸ Ulikjân Aigita gâtje siâ bugâ komberâm ikiye tembe lokolupje 4,000 meyekto hân kamitjângen ariyi aregât nâje gâ yâk dân. Akto gâ hinje Girik den makniymentâ nângâm, “O luâk ire âmâ Aigita gâtje bo.” dân.” dâep. ³⁹ Hain dâmbo Pauloje hin dâm maganep, “Nâmâ Yuda luâk, Kilikia hân Taso kipia humo aregât amboje. Nâ nângâ niymentâ luâk kâmot humo ire den siâ makyenjige.” dâep. ⁴⁰ Hain dâmbo âlepne dâmbo Pauloje tirek kakjânba kinmâ bâtje pando den nângâmbiâ Yuda yengât denân makyenjieg.

22

Pauloje ikiye keije makyenjieg.

¹ Pauloje Yuda yengât denân hin dâm makyenjieg, “Galalupne akto humomolupne nune keine makyenjire nângâjet.” ² Hain dâm Yuda yengât denân makto luâk tali arekje nângâmap dâm yân tatmâ nângâm ariyi.

³ Hain akbiâ lâuwâje totokomâk hin dâm makyenjieg, “Nâ Yuda luâk Kilikia hân Taso kipia tatâp ain miawagân. Akto nângâ nângâ emetje kipia in katnekbiâ malân. Akto Gamalie yâkje âmâ Anutugât den ligim makniydo yâk olop maliot. Akto bâginenne Moseje den kârikje katnengiep are hârok nângâm meteân. Akto ujak ire yeje aktâi nâje hainâk agân. ⁴ Hain akmâ biwine Anutugâlân katmâ ukene kakjân manmâ âmâ kârikje agân. Hain akmâ Yesugât den pat ire bo agâk dâm nâje Yesugât kâmotlupje hârok mojet dâm bâleje siâ siâ akyenjim manmâ luâk âmbâle dondâ yengum meyekmâ arim kala busi kâlegen katyektere tali. Nâje hain akyenjim malân. ⁵ Akto sumbe kat kat luâk are yengât humomolupyene akto areyengât luâk kautje yâkje nângâmbiâ bunje aktâp. Akto yâkje âmâ Yuda luâk galalupje Damasko kipian mali are yengât kulem esenje siâ niymâ hin dâm makniyemâ huçgun niybiâ mem ariân, “Gâje luâk âmbâle biwiyeje Yesugâlân katmâ mandâi are meyekberâm Damasko kipian arim mem miawakyekmâ galalupyeje kulem esenje ire yengimenâ ekbiâ bâtyenjân hikom Yerusalem kipia iren meyekmâ togowen.” dâyi.

⁶ Hain dâm kulem esenje are niybiâ arire Damasko kipia are tâlâgumbo dewutâ kârikje pando himbimânbâ dewutâ pagaleje humo siliq siliq dâm erânegep. ⁷ Erânekto hânângom yendere himbimânbâ den hin dâm makniyep, “Saulo, Saulo, gâ wangât nugum watnekmâ mandât?” dâmbo ⁸ hin dân, “Humo, gâ niye?” dâre hin makniyep, “Nâ nugum wat nekmâ manmat. Nâ Yesu Nasarete kipian gâtje.” ⁹ Hain dâmbo luâk nâ olop mali arekje pagaleje are egi. Dâ den makniyep are âmâ bo nângâyi. ¹⁰ Akto nâ hin dâm aikoân, “Humo wan me wan akbian aregât makniymentâ lokowian.” dâre hin makniyep, “Agatmâ Damasko kipian arimenâ siâne nâ wan makmâ hâreginjân are akmâ manben dâm makgiybiap.” dâep. ¹¹ Hain dâmbo pagaleje siliq dâm hâknânbâ erâmbo agatmâ ekberâre dewunne hâwilip akto menekmâ Damasko kipian ariyi.

¹² Akto hilâm siân Yesugât kâmolân gâtje luâk siâ malep kotje Anania arekje Anutu mañganmâ manmâ Mosegât den kârikje are lokom mando Yuda luâk Damasko kipian mali arekje nângâmbiâ ârândâj agep. ¹³ Akto Ananiane nângâlân togom hin dâm makniyep, “Galane Saulo, dewunge pagalembo emet ek.” dâmbo ainâk dewunne pagalembo luâk are egân. ¹⁴ Ektere hin dâm makniyep, “Nengât bâgilupnenje yâk yengât Anutu je keije makmâ hekatgiyemâ ârândâj manman Amboje ekmâ lauñânba den nângâwendâm mem kepilâ gegep. ¹⁵ Akto gâ siâ me siâ ekmâ nângâen aregât pat hân ârândâj luâk makyenjim ariwen. ¹⁶ Aregât wangât yân yem tatât? Agatmâ Yesugât kotje konmâ kinmenâ tu puli gjindere dosage bo akgiñâk.” dâm makniyep.

¹⁷ Hain akto Yerusalem kipian purik katmâ arim sumbe emetjân âgâm Anutu maganymâ tatere âmâ biwine purik kato Yesu Humoje miawak niido egân. ¹⁸ Ektere hin dâm makniyep, “Kipia ire ambolupjande nângât den makmat are hâkâj akmaigât dowâk gem

kipian inba yân gem ari.”¹⁹ Hain dâmbo hin magaŋân, “Humo maktere nâŋgâ. Nâŋe luâk âmbâle biwiyeje gâŋgâlânâk kali are den opmânje opmânje meyekmâ âgâm bugâje yenjum malân.²⁰ Akto Stepanorje gâŋgât keige makyenjiverâm akto ain konerâm sâŋgum kâkâlep kâkâlep yeje are hulaŋmâ mendugum katbiâ nâŋe damunje kindere âmâ kombiâ mondo nâŋgâre ârândâŋ agep, aregât patje nâŋgâm meteyi.”²¹ Hain dâre Yesu humoje hin dâm makniŋep, “Hungun giñdere Yuda bo manmai are yenjâlân ari.” dâm makniŋep.” dâep.

Paulo bugâje komberâm agi.

²² Paulo hain dâm mando luâk bikñande ondopyeje katbiâ ainâk Paulorje Yuda bo manmai are yenjâlân ariwian dâm makyenjimbo ainâk den humoâk akmâ kârikneâk kamboŋmâ magaŋgim hin dâyi, “Luâk bâleje arekje hain dâmbo nâŋgâenje bâliâp aregât moâkgât mem arim kojet.” dâyi.²³ Hain dâm den gilinggoj galangoj akbiâ gulip humo agep. Akto sâŋgum kâkâlep yeje are hulaŋmâ mendugum nukum paŋ paŋgombiâ nukum humo agalep.²⁴ Hain akbiâ aregât tembe lokoyengât humoyerjande makto tembe lokolupnjande Paulo mem emet kâlegen âgâyi. Akto luâk humo arekje, “Gain gaingât akmâ biwiyejân tuk tuk ewuyektâp aregât keije makmâ miawakto nâŋgâwegât handomje orejet.” dâm makyenjiep.²⁵ Hain dâm makyenjimbo keije bâtje hikom mendugum katbiâ Paulorje tembe lokoyengât humoyerje are hin dâm maganep, “Nâ Roma luâk hinare aregât keine bo ekmâ âmâ orenekbiâ ârândâŋ bo aktâp.”²⁶ dâmbo tembe lokoyengât humoyerje arekje luâk humoyerje dondâ aregâlân arim hin dâep, “Luâk are amâ Roma luâk bunje aregât gain gain akne?” dâmbo²⁷ luâk kautje arekje Paulogâlân arim hin dâm aikoep, “Bunje, gâ Roma luâk?” dâmbo Paulorje, “Ao.” dâep.²⁸ Hain dâmbo hin dâm maganep, “Nâ luâk yâŋje, Roma yenjât humomolupyene puli humo yenjim âmâ Roma luâk hainare agân.” dâep. Luâk kautje arekje hain dâmbo Paulorje hin dâep, “Nâmâ memenande menekto âmâ Roma luâk hainare agân.” dâep.²⁹ Hain dâmbo ainâk tembe loko arekje sâñ sâñ mem oloj akmâ arim kili. Akto luâk kautje arekje den are nâŋgâm sâñ sâñ mem hin dâep, “Luâk ire Roma luâk ina nâŋe keije bo nâŋgâm kala busi kâlegen mem katjet dâre katâi arekje ârândâŋ bo aktâp.” dâep.

³⁰ Hain dâm nâŋgâmbo umatje humo akto emet hauŋdo tembe loko yenjât kautje agep arekje Yuda luâkje wangât dâm Paulogât nâŋgâm bâliaji dâm aregât keije nâŋgâwerâm sumbe kat kat luâk areyengât damun humo siâ malep kotje Anania arekje Paulogât enemjân luâk kili are hin dâm makyenjiep, “Yenje ondopje hogojet.” dâmbo Paulorje hin dâm maganep,³¹ “Ai, kautge kârikje. Anutuje hâmbâi guguwiap. Gâ bia motmot hinare hâkge âlepje tato biwige hambuep. Gâŋe Mose akto bâgilupnenjande den kulemgoyi are lokom aregât makmâ hâre niŋberâm aktât. Are âmâ gâŋe den kârikje kulemgoyi are hâkâŋ akmâ den are longaim ondopne hogojetgât makyenjiat.” dâep.³² Hain dâmbo luâk enemjân kili arekje hin dâyi, “Wei, Anutugât sumbe kat kat luâk are yenjât damun humo are yâkgât wangât hain dâm maktât?” dâyi.³³ Hain dâmbiâ Paulorje hin dâep, “Galalupne, Moseje den kulemgoyi are hin. Kâmot mandâi are yenjât damunlupyene yenjât den bâleje bo makbei dâm kulemgoyi are nâŋgâm manman. Aregât sumbe kat kat luâk are yenjât humoyerje yâkgât makniŋbiâ nâŋgân dâine are bo makbom.”

23

Paulorje Yuda yenjât humomolupyene yenjâlân arim den makyenjimbo potalagi.

¹ Paulorje dewunyejân kinmâ Yuda humomolupyene tâŋâk yekmâ hin dâm makyenjiep, “Galalupne, nâŋe Anutugât dewunyejân biwi salek manmâ gare sop yu aktâp.”² Hain dâmbo sumbe kat kat luâk areyengât damun humo siâ malep kotje Anania arekje Paulogât enemjân luâk kili are hin dâm makyenjiep, “Yenje ondopje hogojet.” dâmbo Paulorje hin dâm maganep,³ “Ai, kautge kârikje. Anutuje hâmbâi guguwiap. Gâ bia motmot hinare hâkge âlepje tato biwige hambuep. Gâŋe Mose akto bâgilupnenjande den kulemgoyi are lokom aregât makmâ hâre niŋberâm aktât. Are âmâ gâŋe den kârikje kulemgoyi are hâkâŋ akmâ den are longaim ondopne hogojetgât makyenjiat.” dâep.⁴ Hain dâmbo luâk enemjân kili arekje hin dâyi, “Wei, Anutugât sumbe kat kat luâk are yenjât damun humo are yâkgât wangât hain dâm maktât?” dâyi.⁵ Hain dâmbiâ Paulorje hin dâep, “Galalupne, Moseje den kulemgoyi are hin. Kâmot mandâi are yenjât damunlupyene yenjât den bâleje bo makbei dâm kulemgoyi are nâŋgâm manman. Aregât sumbe kat kat luâk are yenjât humoyerje yâkgât makniŋbiâ nâŋgân dâine are bo makbom.”

⁶ Hain dâm yekto luâk bikje âmâ Sadukaio luâk momojânba bo agatbaen dâmai. Dâ bikje âmâ Parisaio luâk arekje âmâ momojânba agatbaen dâmai Paulo are nângâm hejgemgoepgât agatmâ hin dâm kambojmâ makyengiep, “Galalupne, nâmâ Parisaio yengât kâmolân gâtje. Akto ewene bâgine âkâ hainâk Parisaio luâk mali. Akto nenne momojânba agatbaen are nângâmaen den pat are makyengim manman, keine aregât denân katnektâi.” dâep. ⁷ Paulone den hain dâmbo Parisaio akto Sadukaio mendugum yeyi arekje den humo akmâ hutyenjân potat potat miawagep. Hain akmâ biwiyene hiunjep. ⁸ Akto Sadukaio luâkje âmâ den âlâwu hin dâmai. Nen momojânba agatbaengât dopje bo tatâp dâmai. Akto ajelo are akto sinduk baniara bâleje aregât bunje bo mandâi dâmai. Dâ parisaio amâ a hârok nângâmbiâ bunje akmâp. ⁹ Aregât akmâ potalakmâ den kaknjân hogoangiyi. Hain akmâ arimbiâ Parisaio luâk yengât kâmolân gâtje Mosegât den kârikje makmâ kepigi bikjande agatmâ kinmâ den umatje hin dâyi, “Nenje luâk iregât nângâenje dosaje bo aktâp. Gârâmâ ajelo me sinduk baniara siâne den are maganep mon? Aregât siâ bo makberen.” ¹⁰ Hain dâmbiâ biwiyene kâlâp bâleje akto Sadukaio akto Parisaio kâmot lâuwâ arekje gasa agaŋgimbiâ tembe lokoyengât humoyeje arekje Paulo mem kom hâk hilâlâm wanjbâi dâm aregât hamep akmâ hutyenjânba gem Paulo mem kewugum emetyenjân ariyi.

¹¹ Akto emet dâgâmbo Humoje Paulo miawagajmâ hin dâm maganep, “Bwigande nângâmâk tatkâ manben. Akto nângât keine makmenâ Yerusalem kipia ambolupnande nângâi hainâk Roma kipian arim nângât keine makyengimenâ nângâwai.” dâep.

Yuda luâk bikjande Paulo komberâm aregât den agi.

¹²⁻¹³ Emet haunjdo Yuda luâk bikjande luâk lâuwâ yetgât kei bât yetje hârok hain arekje biwi konok akmâ hin dâyi, “Tu sot bâlâk manmâ Paulo kondenne mondo aregât kaknjân âmâ tu sot nembaen.” hain dâm magaŋgi goaŋgi agi. ¹⁴ Akto luâk arekje sumbe kat kat luâk yengât damunyeje akto are yengât damun humomo mali are yengâlân arim makmâ miawakmâ hin dâm makyengiyi, “Nen tu sot bâlâk manmâ âgâm Paulo kondenne mondo aregât kaknjân âmâ tu sot nembaen aregât den kârikje magaŋgien. ¹⁵ Den hain hikoen gârâmâ aregât yenge den ire hin dâm katbiâ Roma yengât tembe loko humoyaelân ariâk, “Gâne dâmenâ Paulo are mem nengâlân katbiâ togombo yâkgât den are lâuwâje hejgemgowaen.” hain dâm hiaŋgimbiâ denyeje nângâm Paulo kato kewugum togombiâ nenne dâwâr tengâ kindenje togombo kombaen.” dâyi.

Paulogât begâtjande bugâgât den makmâ miawagep.

¹⁶ Den hain dâm magaŋgimbiâ Paulogât begâtjande den are nângâep. Nângâm ainâk tembe loko yengât emelan âgâm anije maganep. ¹⁷ Magaŋdo Paulone tembe loko yengât damun siâ hin dâm maganep, “Nanaj ire mem humogaelân arimenâ yâkje den siâ mem togoâp are magaŋâk.” dâep. ¹⁸ Hain dâmbo humoyaelân mem arim hin dâep, “Paulo kala busi emet kâlegen tatmap arekje nanaj irekrje den siâ makgirberâpgât kewugum âgâ dâmbo gâŋgâlân yu kewugum togoâñ.” ¹⁹ Hain dâmbo tembe lokoyengât humoyeje arekje nanaj are yoŋâk mem ba emet kom hâre hârenjângen katmâ hin aikoep, “Wan denye makniŋberâm aktât?” dâep. ²⁰ Hain dâmbo Paulogât begâtje arekje hin dâep, “Yuda luâk areyengât humomolupyenjande yoŋâk den katbiâ gâŋgâlân togowiap. Amâ Paulo togombo konerâm aregât heŋgiŋberâm akmâ hin dâwai, “Paulo hutnenjân mem katbiâ kinmâ keiye makmâ hejgemgombo ekbaen.” dâm heŋgiŋbai. ²¹ Makgiŋbiâ âmâ denyeje bo nângâwen. Luâk lâuwâ yetgât kei bât yetje hârok me gain hain arekje tengâ kinmâ Paulo kondenne moâk dâm den aktâi. Akto, “Sot bo nem yân manmâ âgâm Paulo kondenne mondo aregât kaknjân âmâ sot nembaen.” hain dâm magaŋgi goaŋgi aktâi. Hain akmâ hinje âmâ gâŋgât dengât lâmgom mandâi.” dâep. ²² Paulo begâtjande hain dâmbo tembe loko humoyeje arekje hin dâep, “Gâne den yu nâ makniŋdât ire luâk siâ me siâ bo makyengiwen.” dâm hunjunaŋdo gem ariep.

Paulo kombiâ mombop dâm tembe lokoje kewugum Kaisarea kipian ariyi.

²³ Tembe lokoyengât kautnjande tembe lokoyengât humomo lâuwâ mem olojyelekmâ hin dâm makyetkiep, “Makbela tembe loko tu hânderet akmâ kei hân ariwai akto luâk sewenti akmâ bau luâk soko kaknjân ariwai. Akto luâk tu hânderet siânbarje âmâ soj soj mem keiyenje hân ariwai. Yâkje Paulo kewugum damungom kinbai. Kinbiâ emet dâgâmbo hândâkgât 9 kilok akto sop ain kipia ire hepunmâ Kaisarea ain ariwai. ²⁴ Akto Paulogât bau luâk soko siâ kaknjân ariâk dâm are kalanbiandat. Akto Paulo yeuknjân damungom kiap humo kotje Peliki yâkgâlân mem ariwai.” ²⁵ Hain dâm makyetkim kulem esenje siâ hin dâm kulemgoep,

²⁶ “O galane Peliki, âlepje nanje gâ kiap humo den bâlensiâ hin makgijdere nângâ. Nâmâ Klaudio Lisia, gângât okot âlep nângâm kulem ire kulemgoân. ²⁷ Tembe lokolup-nande luâk ire gângâlân mem togowerâi are Yuda luâkje komberâm aktâi. Hain akbiâ nâje luâk are Roma luâk hainare are nângâm ²⁸ tembe lokolupne olop arim Yuda yengât hutyejânbâ mem olonjion. Akto aregât keije nângâwerâm aregât maktere sumbe kat kat luâk yengât damun humo akto Yuda yengât humomolupyene hârok mendugumbiâ mem arim denân kalân. ²⁹ Denân katere denyenjânâk den kârikje akbiâ âmâ hin nângân. Hain arekje mombiapgât dop bo me kala busi kâlegen katbaengât dop bo egân. ³⁰ Akto luâk biknjande tengâ kinmâ Paulo komberâm akbiâ den are warapje nângâm aregât huñgunajdere gângâlân togoâp. Akto Yuda luâkje yâkgât denje dâwerâm gângât enemgân togowai. Togombiâ âmâ wan me wan akmâ hilipkombo denje dâwerâm aktâi aregât aiyenjumenâ keije makmâ heñgemgombiâ nângâwen.” Kulem esenje hain dâm kulemgom yetkiep.

³¹ Kulem esenje are kulemgom yetkimbo denje lokom tembe loko olop hândâgân Paulo mem kewugum arim hândâgânâk Antipatri ariyi. ³² Emet haundo tembe loko kei hân ariyi are ainba hepunyekmâ purik katmâ kipiajêjân ariyi. Dâ bau luâk soko kaknjân ariyi arekjeak Paulo kewugum Kaisarea kipian ariyi. ³³ Arim kiap kulem esenje are wañmâ Paulo yâkgâlân kali. ³⁴ Katbiâ kiapje kulem are oyanjmâ ekmâ Paulo hin dâm magajep, “Gâ kipia wânân gâtje?” dâmbo Pauloje hin magajep, “Nâ Kilikia hânân gâtje.” dâep. ³⁵ Hain dâmbo kiap humo arekje hin dâep, ‘Denân kat gektâi are togombiâ âmâ gângât den ire nângâwian.’” dâep. Hain dâm tembe lokolupje makyengimbo Paulo mem luâk humo siâ kotje Herote yâkgât emelan ain katmâ damungom kili.

24

Yuda luâk arekje Kaisarea kipian arim Paulogât hâkje tunli agi.

¹ Hilâm momerâk bo akto damun siâ kotje Anania are akto Yuda luâk yengât humomolupyene bikje akto den tânyenguwiapgât luâk siâ kotje Teatulo yâkje Kaisarea kipian gem arim Paulogât hâkje tunmâ katmâ magi. ² Magajbiâ kiapje makto Paulo gembo Teatuloje âgâm Paulogât denje dâm kinmâ den aŋgâ hin dâm kiap are magajep, “O luâk humonenje Peliki, gâ âlepje nanje. Gâje damun nenje akmenâ nen gala konok manmaen. Akto luâk kâmot nengât nângâm damun nenje akmenâ agak meme âlepjeâk akmâ ³ manmaengât nen hârokje nângâ giñdenje âlepje akmap. Akto aregât kotge mem agatmaen. ⁴ Akto den maktere kâlep akbopgât gâje yeukje akmâ nângâm yeugenijmenâ den tâlâwâk siâ makbe. ⁵ Luâk iregât nângâenje dondâ bâlimap. Yâkje âmâ emet kakje amukje manmâ kipiaje kipiaje awam ketuguyekmâ Yuda luâk hutnenjân arim togom nengât biwi kambiam mem bâliakjet dâm aregât hanân gege akmâ mandâp. Akto Nasarete gâtje siâ yâkgât kâmot areyengât humo amâ ire. ⁶ Akto nengât den kârikje hin makmâ hârenengiep, “Luâk siâne sumbe emetje bâleje aganjo âmâ kombiâ mombiap.” den are watmâ Paulo mem denjaet keije nângâne dâenje âmâ ⁷ kiap humo Lisia yâkje kârikje akmâ nengât hutnenjânba mem olojep. ⁸ Akto gângâlân togojet dâm aregât makyengiep. Akto nenje den makgijden ire gugak magajmenâ iki je keije makgijdo nângâm heñgemgo.” dâep. ⁹ Luâk arekje den hain dâmbo Yuda luâk âkâ tângom den areâk makmâ bundâk maktâp dâm wâragi.

Pauloje ikiňaet keiňe makmâ kiap Piliki magajep.

¹⁰ Akto kiapje den hâuňe mak dâm agatmâ Paulogât hâmenjânâk ekto Pauloje kiap are hin dâm magajep, “Gâ kiap kot mem kipia inâk manmenâ hombaj dondâ bo agep, aregât agak memenenje are emelâk nângâm hejgemgomat aregât gâ den amboje aregât heroje aktângât nunaet makgiñdere nângâ. ¹¹ Nâ Yerusalem kipian âgâm Anutu magajmâ sumbe emetjân âgâm manmâ gare hilâm keiâñ lâuwâ bo aktâp. Akto gârje aregât nângâm han lâuwâ akmâ âmâ luâk ire aiyengumenâ makgiñbiâ nângâ. ¹² Akto sumbe emetjân âgâm malân ain me sombeimân kinmâ den magân ain, me den emetje siâñ âgâm manmâ ain luâk siâgât denje bo koajân. Akto luâk âmbâle potalakjet dâm hanyerjân bo geân. ¹³ Luâk irekje hiajgim den aنجâ hogom togo hâknân katâi. Akto den golâ dondâ gagaiâi gârâmâ luâk irekje den bunje siâ makgiñbaigât dopje bo tatâp. ¹⁴ Akto den siâ nângân ire makgiñdere nângâ. Yesugât dâp irakje are bunje bo dâm aregât aktâi. Dâ are nâje nângâre amâ bunje aktâp. Hain gârâmâ ulikjân Mose akto Anutugât propetelupje den kârikje kulemgoyi are nângâre bunje agep dâm bâgilupnenjaet Anutu hoj bawa agajman. ¹⁵ Dâ yâk âmâ luâk âmbâle âlepje bâleje are hârogâk momojânba agatbaen, dâmai aregât nâkâ hainâk nângâmâk manman. Akto Anutugât lâmgom han biwi golâk hikom manman. ¹⁶ Aregât nâ Anutugât dewunjân akto luâk âmbâle yengât dewunyenjân dosa bâlâk han biwi kau kau manberâm aregât biwine humo yemap. ¹⁷ Akto nâje Yerusalem kipia hepunmâ biken biken arim maktere hombaj dondâ bo akto hân aregenba togom galalupje yengât nângâyengim puli niňi are mem Yerusalem kipian âgâm galalupne umburuk mali are yengiâñ. Akto âmâ sumbe emetje humoâñ âgâm sumbe oâñ. ¹⁸ Hain akmâ Yuda nengât agak meme siâ tatâp are aktore ârândâj agepgât Anutugât sumbe omberâm âmâ sumbe emetjân âgâm ondere âmâ mem miawak negi. Mem miawak nekbiâ nunagâk kilâñ. Luâk kâmot humo bo, akto mun humo bo akmâ manman. ¹⁹ Hain gârâmâ Yuda luâk bikjande Asia hân hepunmâ togom mali arekje nâ denâñ katnektâi ireyengât hutyerjân siâ kindâi dâine makbiâ nângâwât. ²⁰ Akto menekmâ Yuda nengât humomolupnenjande menduguakmâ denâñ katnegi âmâ nângât bâleje gain hinare mem miawagi. Akto âmâ luâk kindâi irekje makgiñjet. ²¹ Akto hutyerjân kinmâ den konogâk are maktere nângâmbiâ bo bâliep. Den humoâk konmâ hin dâm makyenjîan. Luâk nenje momojânba agatbaengât pat are tatâp. Biwinande are nângâm manman aregât bikjande denâñ katnekbiâ dewunyerjân yu kindâñ. Hain dâre den aregât denâñ katnektâi.” dâep.

²² Pauloje hain dâmbo aregât Pelikinje Paulogât den are bo hârem yânâk ekmâ talep. Arekje âmâ Yesugât keiňaet pat are konok nângâm hejgemgoepgât hin dâm makyenjiep, “Tembe loko yengât kautje kotje Lisia are gembo âmâ denge makmâ hârewaen.” ²³ Hain dâm tembe loko yengât humoyene arekje tembe loko are hin dâm magajep, “Paulo gasalupnjande ekmâ bâleje agarjbâi gârâmâ gâje hainâk damungom kinben. Hain akmenâ galalupnjande togom gala agaňberâm akbiâ âmâ den bo koyengiwen.” dâep.

Paulo lope kâlegen mando hombaj lâuwâ bo agep.

²⁴ Akto aregât kakjân hilâm amon siâ bo akto Peliki akto âmbenje kotje Drusila are âmâ Yuda gâtje, yâkje togom tembe loko makyenjimbela bam Paulo mem gutbiâ Pauloje âgâm luâk âmbâleje biwyere Anutuje Yesu hujgunañdo giep aregâlân katjet dâm makyenjiep. ²⁵ Akto aregât dâm den keiňe keiňe torokatmâ makyenjiep. Are hin. Nen Anutugât dewunjân han biwi kau kau mannerâm are, akto yeukjân manmâ han biwi damun akmâ manberen are, akto sop humoâñ Anutuje bâin dâm makmâ hârenengiwiap aregât keiňe makyetkiep. Are makyetkimbo aregât Pelikinje hamep akmâ hin dâep, “Den iregât âmâ sop siâñ maktere gamenâ gekmâ tatere den ireâk makbiat gârâmâ sop bo akbopgât gem ari.” dâep. ²⁶ Hain dâmbo arimbo aregât kakjân Pelikinje Paulo lope kâlegen kato talep, aregât puli niňdo hujgunañdere ariwiap dâm aregât hilâm ârândâj Paulogât makto gembo den magajgi goajgi akminiat. ²⁷ Hain akmâ

manbela Yuda kipia ambolupje biwiyeje heroje agâk dâm Paulo bo hulanjo âmâ kala busi emet kâlegenâk tatumâ malep. Akto hombajje lâuwâ bo akto âmâ Peliki arimbo yâkgât dumnjân kiap siâ kotje Porkio kotje humo Pesto katbiâ malep.

25

Pauloje Roma yengât luâk humoje den nânganjâkgât magep.

¹ Akto Pesto are kiap katbiâ mando hilâm âlâwu bo akto âmâ Kaisarea kipia hepunmâ Yerusalem kipian âgâep. ² Âgâmbo sumbe kat kat luâk areyengât humomolupyeye are akto Yuda yengât humomolupyeye arekje mendugum magangi goangi akmâ, “Paulo arimbo dâwân tenjâ kinmâ kombaen.” dâm aregât kiap hin dâm maganji, ³ “Âlepje den nângânengim hoj bawalupge hujgun yengimenâ arim Paulo kewugumbiâ Yerusalem kipian togombo denje nângâ anbiat.” hiajmâ hain dâyi. ⁴ Hain dâmbiâ Pestojie hin dâm makyenjieg, “Paulo âmâ Kaisarea kipian kala busi kâlegen mandâp. Gârâmâ iren bâlensiâ manmâ purik katmâ gewian. ⁵ Gârâmâ ye Paulogât den akberâm âmâ nâ gewian sop ain humomolupyeye olowâk gem âmâ yâkje wan me wan akmâ hilipkoep aregât den akbi.” dâep.

⁶ Hain dâm tato hilâm bât bip bip hârok me gain bo akto Yerusalem kipia are hepunmâ Kaisarea kipian gem ariep. Arim yem kindo emet haujdo den emetjân âgâm Paulogât makto mem den emetjân âgâm katbiâ kilep. ⁷ Mem âgâm katbiâ kindo Yerusalem kipia ambolupjande gangerâm kârikje akmâ den anjâ anjâ hogom togo hâkjân hâkjân agi. Akto denyeje are bunje siâ bo miawagep. ⁸ Hain dâm kârikje akbiâ Paulojie denyeje are mem gem hin dâep, “Nâje Yuda yengât den kârikje akto sumbe emetje, akto Roma yengât luâk humo, ya maktân âlâwu areyengât bâleje siâ bo nângâyengiman.” dâep. ⁹ Hain dâmbo Pestojie Yuda luâk arekje okot âlep nângâniijet dâm aregât Paulo aikom hin dâep, “Âlepje Yerusalem kipian kewugugekmâ âgâm âmâ denge dâm hâregirjdere ârândâj akbiap me bo?” dâep. ¹⁰ Hain dâmbo Paulojie hin dâm maganjet, “Roma luâk humogât den emetje iren katnekbiâ mandân. Aregât nângât den hin dâm hârenijet. Gugak âmâ nângât keine nângât. Nâ Yuda yengât nângâm bâli bâli me kuk hengân siâ bo akyenjigâi. ¹¹ Hain gârâmâ den kârikje siâ koân dâine âlepje nuguwâi. Akto yere âmâ hiajngim den anjâ hogom togo hâknân katâi. Gârâmâ luâk siâje Yuda luâk heroje akjet dâmbo âmâ menekmâ arim bâleje akniqbai, aregât dâp bo tatâp. Bo kârikje. Haingât Roma yengât luâk humo konok Sisa arekje âmâ makmâ hârenijbiapgât nângâm kindân.” ¹² Hain dâmbo Pestogât luâklupje nângâ nângâyeje olowâk arekje tângombiâ Paulo hin dâm maganjet, “Luâk humo nenje Sisa yâkgât maktât, aregât âlepje yâkgâlân arimenâ yâkje denge are dâm hâregirjbiap.” dâep.

Luâk humo siâ kotje Agripa yâkje Pestogâlân arimbo Paulogât den maganjet.

¹³ Akto hilâm siân luâk humo siâ kotje Agripa akto ikihe garije kotje Beanike yâkje Kaisarea kipian arim âmâ Pesto gala agaibela yâk olop mali. ¹⁴ Manmâ manmâ hilâm siân âmâ Pestojie Paulogât den pat are luâk humo are hin dâm maganjet, “Pelikije luâk siâ kala busi kâlegen katmâ arimbo tatumâ manmâ gamap. ¹⁵ Akto nâ Yerusalem kipian âgâre âmâ sumbe kat kat luâk yengât damun humo akto Yuda luâk yengât humomolupyeyande mendugum kinmâ denâni katmâ hin dâm makniyi, “Luâk are komenâ moâk.” dâmbiâ nâje hin dâm makyenjigâi, ¹⁶ “Roma luâk nenje âmâ hin akmaen. Luâk siâgât hâkjân den anjâ hogom togo katmai are mem bugâgât pat dâm dowâk bo katyekmaen. Nenje âmâ hin akmaen. Ulik gulik luâk are mem den amboje are mem arim âmâ niijande niijae denje dâp are soj katenje ikijaet keihe magando âmâ den amboje are olop den akbiâ âmâ aregât hâunje warjmaen.” Hain dâm makyenjigâi. ¹⁷ Akto aregât haminjân yâkje nângâlân togombiâ lâuwâje makyenjigâi. Akto emet haujdo âmâ hainâk âgânet dâre den emetjân âgâm menduguyi. Mendugumbiâ âmâ âgâm tembe lokolupne makyenjire luâk are mem ga katbiâ kilep. ¹⁸ Kindo hin makyenjigâi, “Luâk irekje bâleje agep are makmâ miawakjet.” dâre agatmâ den hâunje makmâ hin dâyi, ¹⁹ “Paulo amâ miti siâ

mem manmap aregât luâk siâ kotje Yesu are emelâk moep yâkgât kotje konmap.” dâyi. Hain dâmbiâ Pauloje hin dâep, “Bo, luâk are golâk mandâp.” dâep. Hain akmâ papalakmâ kinbiâ nângâre siâ me siâ aganbiangât dop bo agep. ²⁰ Hain aregât nângâwerâm pâpkom kilân. Akto hin aikoân, “Yerusalem kipian âgâmenâ âmâ ain gângât den are makmâ hârewian me?” hain aikoân. ²¹ Hain dâre Pauloje hin dâep, “Roma luâk humo konok Sisa arekje den makmâ hâreninjâk.” dâep. Hain dâmbo aregât tembe lokolupne makyenjire mem kala busi kâlegen katmâ damungombiâ luâk humogâlân ariwerâm aregât lâmgom mandân.” dâep. ²² Pestorje Agripa hain magajdo Agripa je hin dâep, “Luâk arekje den siâ makto nângâwerâm aktân.” dâep. Hain dâmbo Pestorje hin dâep, “Âlepje agatmâ makto nângâwen.” dâep.

Pauloje luâk humo Agripa yâkgât dewunyâr kilep.

²³ Yem kinbiâ haujdo Agripa akto Beanike hâk meakmâ hejgemgom den emetnâr mendugum tali ain âgâmbela tembe lokoyenjât humoyeje akto kipia aregât ambolupje luâk humomo arekje hamiyetjân kinbiâ âgâyi. Âgâmbiâ Pestorje tembe loko makyenjimbo gem Paulo mem âgâyi. ²⁴ Mem âgâmbiâ Pestorje den hin dâm makyenjieg, “Luâk kotdâ Agripa akto galalupne ye makyenjire nângâjet. Yuda luâk hutyenjân kindâi arekje akto Yerusalem kipia ambolupjande nângâm bâlim biwi koko akmâ nângâlân togom luâk yu kindâp iregât hin dâyi, “Luâk ire kondenne moâk.” dâyi. ²⁵ Hain dâmbiâ nâje dosanje are ekmâ nângâre momogât dopje bo agep. Akto aregât kakjân ikiňak âmâ Roma luâk humonenjande nângât den makmâ hârewiap dâm magepgât yâkgâlân hunjunañdere ariwiap. ²⁶ Akto Paulogât denje bunje siâ ekbe dâm undâgâtere bo akto aregât luâk humonenjaet kulem esenje gain gain kulemgowe dâm ewum hâumgom aregât hepulân. O humonenje Agripa, aregât makgiñdere nângâ. Pâpkom kilân aregât gâ akto yu kindâi ye dewunyenjân luâk ire katere kindâp. Akto nenje den keije are mem miawakbaen ain âmâ yâkgât den pat are kulemgore ariwiap. ²⁷ Gârâmâ luâk siâ kala busi kâlegen mandâp yâkgât den pat bo kulemgore Roma kipian ariâk dâm yân hunjunañbian âmâ bo ârândâj akbiap.” dâep.

26

Pauloje Pesto akto Agripa yetgât dewunyenjân ikiňaet keije makyetkiep.

¹ Akto Pestorje den hain dâmbo Agripa je Paulo hin magajep, “Gâje guge keige makmenâ nângâne.” dâep. Hain dâmbo Pauloje agatmâ kinmâ koratyenjum ikiňaet keije hin makyenjieg, ² “Yuda luâkje hâkne tunmâ den makmâ manmai aregât unjak âmâ luâk humo Agripa gângât dewungân kinmâ den bikje makgiñberâm aregât biwine âlepje aktâp. ³ Gâje Yuda nengât keinenne nângâm nengât den kârikje aregât dâm papalakmâ âmâ wan me wan owâije aregât dâm magajgi goajgi akmaen aregât keije nângât. Aregât nune keine makgiñdere bo hâkâj akmâ âmâ nângâ. ⁴ Nâ nananjân manmâ nune kipian akto Yerusalem kipian bam gutmâ galalupne hutyenjân manmâ kauleân Yuda luâkje emelâk negi arekje yu akmâ manmâ gan aregât keine nângâi.

⁵ Akto nâmâ Parisai luâkje nengât den kârikje aregât dâm memeje akbiâ yâk yenjât kâmolân malân. Hain mandere nekmâ keine nângâmai arekje makberâm agi are magi dâine nângât keine âlepje dâmbiâ nângâwât. ⁶⁻⁷ Nâ kala busi kâlegen malân are keije siâgât bo malân. Anutugât den pat âlepje are bâgilupnenje makyenjieg are bunje agâk dâm Israe yenjât kâmot keiân lâuwâ manden nen hârokje hândâk me hilâm Anutugât kotje mem agatmâ manmâ den aregât biwinenjande mem hejgemgom manden. O luâk humone den ire maktere nângâ. Nâje den pat maktân ire biwinân katmâ hejgemgom manman aregât Yuda luâkje denân katnektâi. ⁸ Akto Anutuje momonjânba mem agatnenekbiap aregât ye wangât nângâmbiâ bunje bo akmap?

⁹ Akto ulikjân biwinande hin nângâ. Nâje Yesu Nasarete kipian gâtje aregât pat âlepje are gulip agâk dâm aregât âi humo meân. ¹⁰ Akto hain nângâm Yerusalem kipian manmâ âmâ keije kalân. Keije katmâ makmâ sumbe kat kat luâk yenjât

humomolupyene yengâlân arim maktere kulem esenje niñbiâ are mem manmâ Yesugât kâmolân gâtje kuk akmâ kala busi kâlegen katyegân. Akto bugâ nejet dâm makyengimbâ nâkâ denyeje areâk tânyenjuân. ¹¹ Akto Yuda nengât den emetje tattmâ ariep are ârândâj âgâm luâk âmbâleje biwiyeje Yesugâlân kali are Yesugât kot makmâ hilipkojetgât hâk hilâlâm yengim malân. Akto aregât biwine kâláp akto kârikje akmâ kipia kâlewângen arim âmâ yengum hâwâtyekmâ manmâ gan.

Pauloje biwiye Yesugâlân kalep aregât den pat makyengiep.

¹² Hain akmâ sumbe kat kat luâk yengât damun siâje kulem esenje niñmâ hunjung ninjo Damasko kipian luâk bikje olowâk ariyion. ¹³ O luâk humone, ire makgijndere nângâ. Dâp arienje hilâm kârikje akto âmâ himbimâンba pagaleje siâ miawakto egân. Ektore âmâ dewutâ kârikje kom kilewâن mem belek akmâ are ewangiep. ¹⁴ Hain akmâ arekjeak erânekto hânân gem parâ yendere ondopnân Hebraio nengât denâni siâ hin dâmbo nângân, “Saulo, Saulo, gâ wangât nugum watnekmâ mandât? Yenje dua yenguwerâm tâkje hanyerâن hikom olonyekmai. Hainâk nâje mem hiko gektere are olojmâ hâk hilâlâm nângât.” hain dâep. ¹⁵ Hain dâm maknijdo hin magajân, “Humo gâ niye?” dâre hin dâep, “Nâ gâje nugum watnekmâ manmat are nâ Yesu. ¹⁶ Nângât hoj bawa akben dâm menjekberâm miawak gjidân aregât gâ ire wan me wan ektât aregât hâmbâi âmâ den makgijndere hain akbiat aregât pat makyengim manben. ¹⁷ Makyengiwiatgât Yuda luâk akto Yuda luâk bo manmai areyengâlân hunjung gjidere ariwat. Aregât kipia ambolupjande bâleje akgijberâm akbiâ are meyektere yeukje akbai. ¹⁸ Akto nângâ nângâyeje hâre akto bâleje aregât keije nângâm hâkâj akmâ hepunbaigt makyengiwen. Akto Niambigât kârikje hepunmâ Anutugât kârikjân manmâ biwiyeje Yesugâlân katbiâ Anutuje dosayeje hepundo Anutugât kâmolân manjetgât hunjung gjidere yâk yengâlân arim makyengiwiat. Akto Anutuje dosayeje hepundo himbimâンba manman kârikje aregât pat akjetgât makyengimenâ biwiyeje nângâlân katmâ manbaigât hunjung gjibian. Aregât agatmâ arim makyengiwen.” Yesuje den hain dâm maknijep.

¹⁹ Akto luâk koldâ Agripa gâje ire nângâ. Yesuje himbimâンba gem den maknijep ire nângâm lokom manmâ gan. Akto kulem aregât bo hâkâj aktân. ²⁰ Akto Damaskogen âi keije katmâ kipia are ambolupje agak meme bâleje yenzaet makmâ miawakyengim are koyengiân. Akto Anutugât den lokom biwi irakjeâk manjet. Hain dâm Yesugât keije makyengim malân. Akto kipia are hepunmâ Yerusalem arim makyengim malân. Akto arewa arim Yuda luâk kipiarje kipiarje makyengim arewa Yuda luâk bo manmai are yengâlân arim makyengim malân. ²¹ Akto hain akmâ Yuda nenne sumbe emetjân âgâre nuguwerâm menegi. ²² Menekbiâ âmâ ujak iregât Anutuje hilâmje hilâmje tân nugumap aregât den pat luâk gegeje âgâ âgâje ye hârogâk makmâ miawakyengim gaman. Akto den irakje bo are makmâ Anutuje hâmbâi âmâ hin miawakbiap aregât den makyengim gaman. Den ire propete luâklupje akto Moseje kulemgoyi aregât keije hin. ²³ Anutuje hungunarndo gem damun nenne akbiap arekje hâk hilâlâm nângâm mombiap. Mom âmâ moyi areyengât ulik gulik akyengim momojâンba agatbiap. Agatmâ Yuda gâtje akto Yuda gâtje bo are pagalejân manbaigât makyengiwiat. Den kulemgoyi are keije hain dâm manman.” dâep.

²⁴ Pauloje keije hain dâm makyengim kindo Pestoe agatmâ den kârikjeâk makmâ hin dâep, “Paulo gâ biwige gulip aktâp. Kulem emetjân âgâm sop kâlep manmâ gaen aregât biwige gulip aktâp.” dâep. ²⁵ Hain dâmbo Pauloje den hâunje hin dâm magajep, “O Pesto luâk humone, nâ biwine gulip bo aktâp. Nâ den bunje dondâ maktân. ²⁶ Dâ Agripa je iregât keije nângâmap. Aregât magajdere nângâwerâp. Wan me wan dâan are tipjân bo miawagep. Aregât luâk kembuje nângâm metemap. ²⁷ Luâk humone Agripa, Anutuje ulikjân den makyengimbo kulemgoyi are nângâmenâ bunje aktâp me bo? Gâmâ nângâm hengemgomat aten.” dâep. ²⁸ Hain dâmbo Agripa je Paulo hin dâm magajep, “Gâje den bâlensiâ maknijdât are nâje biwine Yesugâlân katbian me

bo?” dâep. ²⁹ Hain dâmbo hin dâep, “Biwige Yesugâlân yân hain katbiat me bo me sop kâlep hainâk manbiat are bo nângân. Hain gârâmâ ujak den ire maktere are nângâmbiâ Anutuje tânyenjumbo kâlep bo akto nâje emelâk biwine Yesugâlân kalân hainâk yekâ yâkgâlân biwiyeje katmâ nângât dop hainâk akjet dâm aregât makmâ kindân. Aregât âmâ tâkje hikonekmâ kala busi kâlegen katnekbiâ manman aregât bo maktân.” dâep.

³⁰ Hain dâmbo luâk kembu akto siâ akto Beanike akto luâk bikje agatmâ potalakmâ ariyi. ³¹ Hain akbiâ âmâ Agripa, akto Pesto, akto Beanikeje den magangi goaŋgi akmâ hin dâyi, “Luâk ire bugâ memegât akto kala busi kâlegen kat katgât dop bo aktâp.” ³² Hain dâm magangi goaŋgi akmâ Agripa je Pesto hin dâm maganep, “Luâk irekje Roma luâk humogât dewunjân kindere makmâ hârenijâk, hain bo dâep dâine gâje âlepje hunjung anmenâ arim âlepje manbop.” dâep.

27

Paulo Roma kipia humo ain ariâk dâmbiâ wanya mem ariep.

¹ Kiapje Paulo Italia hânângen ariâk dâmbo Roma yengât tembe loko kâmot siâ koteje Roma luâk humogât kâmot yengonbiâ areyengât humo siâ malep kotje Yulio yâkje Paulo akto luâk bikje siâ kala busi kâlegenba meyekto nâje Paulo tângowerâre haru ginjân ariyion. ² Arim wanya siâ Adramitej kipia aregenba togom kilep are Asia haru dâtjân kipia haru ginje ginje tatmâ ariep ain ariwerâm akto nâ akto luâk siâ kotje Aristako Tesalonike kipia are Makedonia hânângen talep ain gâtje net olowâk âgâyion. ³ Âgâenje menenekmâ arimbo emet hauŋdo wanya are Sidoj kipian arimbo ain Yulione Paulo nângâ arndo wanya are hepunmâ gem galalupje yengâlân âgâmbo sot wanbiâ niep. ⁴ Wanbiâ nem hepun yekto wangan âgâenje menenekmâ arimbo seru humo wanya hâmeje kâlewângenba togoep. Togombo seru sândugembo arinerâm hân siâ haru tânâmjân talep kotje Kipro akto Asia hân humo are hutyetjân ariyion. ⁵ Arim Kilikia akto Pampilia hân are hepunmâ haru hâtikom arim Mira kipia Likia hân talewân ariyion. ⁶ Arim ain katnenekto kindenje wanya siâ Alesandria kipianganba togom Italia hânângen ariwerâm agep ain âgâenje tembe loko humoyeje yâkje menenekto ain âgâyion. ⁷ Âgâenje seru humo pando âi humo mem titnan titnan âgâm Kinido kipian ariep. Akto ain seruje wirâm wanya mem purikberâm akto kipia are ewangim haru tânâmjân hân siâ kotje Kreta hân humo kotje Salimone are ewumâk tatmap ain ariyion. ⁸ Lasaia kipia are okotjân haru tunguŋângen kipia siâ talep aregen haru tunguŋe âlepje dâm hâmeje ŋejân ewum kârikje akto âi humo mem hâk hilâlâm nângâm wâraktenje ariyion.

Pauloje wanya bâliwiap dâm makyenjieg.

⁹ Haru tunguŋe ain sop kâlep tatmâ manmâ dewutâ siâgât seru humo pando ariwiapgât dop bo agep aregât sopje tâlâguep aregât Pauloje den kârikje makyenjim hin dâep, ¹⁰ “Maktere nângâjet. Kipia ire hepunmâ ariwaengât dopje bo tatâp. Seruje wanya ire mem kâimbo purik dâmbo âmâ ito siâ siâ ire bo akto nen hârokje haruân gewaen aregât nângâm hejgemgoân.” dâep. ¹¹ Hain dâmbo wanya amboje akto damun arekje den koanjbelâ tembe loko damun arekje yâk yetgât den nângâep. ¹² Akto haru tunguŋângen ain kindenje tânâk seru sopje akto wanganje tatbiapgât dop bo agep. Hain akto aregât Kreta nupi biken haru tunguŋe âlepje siâ talep, kotje Poiniki ain arim mandenje seru sopje akbiap aregât maknengiyi. Poiniki haru tunguŋe aregât hân hâmenjande seru tigiep.

Seru humo palep.

¹³ Akto hamijângenba seru yeukje pando âmâ wanganje menenekberâm akto tâk dewatim hikoyi are mem oloŋbiâ gambo Kreta ginje hâlâjmâ ariep. ¹⁴ Arimbo hân pumângen seru humo dondâ kotje kagu are hânânbâ togoep. ¹⁵ Arekje wanya mem kâiwerâm akto âi humo mem hâk hilâlâm nângâm hâkâŋ akmâ hepundenje âmâ wanya are hanâk hanâk ariep. ¹⁶ Arim hân bâlensiâ haru tânâmjân talep aregât kotje Kauda are

biken arienje sânduk sânduk agep. Akto ain diŋgi are haruân gewop dâm âi humo mem oloŋdenje waŋga kaknjân âgâep. ¹⁷ Âgâmbo waŋga hogoakbop dâm tâknej dâgâm hâknej hârok bigeiyi. Akto neŋ kâriknej siâ kotnej Siriti ain âgâwop dâm mâron humo siâ oloŋbiâ gembo seruŋe mem hunjung nengimbo hanâk hanâk ariyion. ¹⁸ Akto seru kâriknej kom yeipgât emet hauŋdo seruŋe kâriknej dondâ panmâ kindo waŋga owâimbo arinerâm ito siâ siâ biknej haruân pandenje giep. ¹⁹ Akto emet hauŋdo seruŋe hainâk panmâ kindo aregât bâiŋe umatje siâ siâ talep are hârogâk panbiâ giep. ²⁰ Akto hândâk me hilâm seru areknej kâriknej dondâ panmâ yendo hilâm dewutâ akto diâ siâ bo miawakto hân bo ekmâ bâliweren dâm hamep agion.

Pauloje biwiyeje bâliwopgât den makyengiep.

²¹ Seru humo kâriknej are hainâk yendo sot bâlâk tatmâ manbiâ Pauloje hutyeŋân agatmâ kinmâ hin dâm makyengiep, “Nârje den makyengiâ are nângâm lokoyi dâine Kretagen âlepje tatmâ manben. Akto ain mandenje dâine ito me wan me wan dondâ ire bo gulip aguwop. ²² Uŋak âmâ nen hârok bo hilipnenguwerâp aregât hamep bo akjet. Waŋgaje konok âmâ bâliwerâp. ²³ Are nârje nângâm iregât keiŋe âmâ hin. Hândâgân Humone Anutu kotnej mem agatman areknej hoŋ bawaŋe aŋelo siâ hunjunaŋdo gem miawaknijmâ hin dâm makniŋdâp, ²⁴ “Paulo gâ bo hamep ak. Roma luâk humogâlân ariwiatgât dopje tatâp. Akto hin maktere nângâ. Anutuje gâ akto luâk gâ olop mandâi are hilip aguwâigât gala akyengiâp.” ²⁵ Hain dâm makniŋdâp aregât galalupne kambiamyeje âlepje agâk. Nârje Anutugât han lâuwâ bo akman. Den makniŋdâp are âmâ bunje akbiapgât nângâm. ²⁶ Akto den are bunje akbiap aregât hin nângâm. Seruŋe kâriknejâk panmâ waŋga lokom pando arim hân siâ kinbaen hain nângâm.” dâep.

²⁷ Pauloje hain dâmbo seruŋe waŋga mem bam purik gurik ketugumbo bam gutmâ mandenje Kreta hepulion ainba sonda lâuwâ bo agep. Bo akto haru kotnej Adria ain hâtkoyion. Hâtkoenje hândâk tânâmijân waŋga damunlupnjande nângâm, “Hân ewumâk aktâp.” dâyi. ²⁸ Hain nângâm aregât dopje siâ panmâ ekberâm tâk geâk dâm panbiâ amuknjân gembo aregât dopje 40 mita hain agep. Akto ainba bâlensiâ bam siâkâ panbiâ gembo ain dopje 30 mita hain agep. ²⁹ Akto neŋ kâriknjân âgâwâen dâm hamewakmâ waŋga hamijâŋgen aŋga imbât talep are panbiâ gembo âmâ tatmâ emet hauŋâk dâm lâmgom talion. ³⁰ Tatenje waŋga damunlupnjande diŋgi siân âgâm hepun nenekmâ ariwerâm akmâ waŋga bâlensiâ are panbiâ gembo den hiaŋgim hin dâyi, “Nenje waŋga hâmejâŋgen âgâm waŋgagât aŋga siâ pandenje gewerâp.” dâyi. ³¹ Hain dâmbiâ Pauloje tembe loko humo are hin dâm magajep, “Damunlupnenje yâk hepun nenekmâ arimbiâ âmâ nen haruân gem hilip aguwâen.” dâep. ³² Hain dâm magajdo tâknej mem diŋgi dâgâyî are hârem hepunbiâ gem haru kaknej hanâk hanâk bam ariep.

³³ Akto hândâk pipiŋe tatoâk Pauloje luâk hârogâk hin dâm makyengiep, “Ye hamep humo nângâyigât sot bo nem manbiâ sonda lâuwâ bo aktâp. ³⁴ Akto aregât wâtyeŋe gewopgât sot nem kâriknej akjet. Hain akbai âmâ âlepje ariwaen. Kautyenje dumutje siâ bo gem gulip akbiap.” dâep. ³⁵ Hain dâm sot siâ mem dewunyeŋân Anutu mepaije mem kinmâ ligim niep. ³⁶ Nendo ekmâ biwiyeje hulaŋ akto yâkâ hainâk sot are mem neyi. ³⁷ Akto waŋgan nen luâk 276 hain areknej sot are neyion. ³⁸ Nem metem âmâ waŋga are umalaŋdo gewopgât sot bâiŋe waŋga kâlegen yiep are lokom haruân panbiâ gembo waŋgaje owâim agalep.

Waŋga hogoagep.

³⁹ Akto emet hauŋdo hân are ekmâ, “Hân ire wâñâno.” dâm pâpkoyi. Hain akmâ haru tunguje siâneŋ boâñ ekmâ, “Waŋgaje ginjâñ nupiâñ âgâk.” dâm âi meyi. ⁴⁰ Hain akmâ waŋgagât aŋga aregât tâk hârembiâ gembo tâk siâ waŋga purik katmap are hulaŋbiâ bam guto mâron siâ waŋga hâmenjân seru oloŋmap are oloŋbiâ âgâmbo seruŋe mem pando haru ginjâñ âgâwerâm agep. ⁴¹ Haru ginjâñ âgâwerâm akto ekbiâ bo ârândâj akto waŋga are nupi bâlensiâ talep ain âgâep. Âgâm hâmeje neŋ kâriknjân ewum tato haru humo panmâ waŋga hamijâŋgen kondo hogoagep. ⁴² Kondo hogoakto tembe loko

arekje kala busi kêlegen luâk mali arekje haruân gem yoloj akmâ arim heambukbâirâm yenjuwerâm agi. ⁴³ Hain akbiâ humo yenjande Paulo kombâi dâm den koyengiep. Den koyengim yoloj akmâ arekje soj sopanmâ arijet dâmbo sopanmâ gem ginjângen âgâyî. ⁴⁴ Dâ yoloj bo akmâ arekje âmâ wanga hogoagep aregât paparje humo siâ kaknjân yem bâtyeñjande haru hâgâm maleine ginjângen âgâyî. Hain akmâ nen hârok âlepjeâk ginjângen âgâyion.

28

Melite gimbâjân arim mali.

¹ Haru ginjângen âgâenje ainâk luâk siâ togombo kipia ire wânân dâenje Melite dâm maknengiep. ² Akto hân aregât ambolupjande gala aknengimbiâ nângâenje dâtje agep. Gala aknengimbiâ tânâk togombo hâknenje bâlápne akto kâláp hâwurum ombiâ nângâyion. ³ Kâláp nângâm tatenje Paulorje kâláp pitim om hewumdâk siâ mem om tato ululunje kêlegenba hâme hewuk siâne onekbop dâm gam Paulogât bâtjân igim bigeim kilep. ⁴ Hain akto hân aregât ambolupjande hâme hewuk arekje Paulogât bâtjân igim kilep are ekmâ hin dâm magangi goangi agi, “Luâk irekje luâk siâ kondo moep aregât hânuje haru je lauñân bo pikto mondâpgât haru ginjângen gambo yu keije hekalajdâp mon?” dâyi. ⁵ Hain dâmbiâ Paulorje bâtjânba kom pando gembo kâlápne oep. Ondo Paulo hâme hewukje bo igiep hainare akmâ âlepje kilep. ⁶ Hain kindo yâkje hin dâyi, “Hâme hewukje igimbo gilâm bâleje bo gam ariâp gârâmâ momberâp.” dâyi. Hain dâm aregât tâjâk ekmâ kili. Ekmâ kinbiâ hain bo akto ekmâ han lâuwâ akmâ hin dâyi, “Luâk ire âmâ luâk niambi me gain?” dâyi.

Paulorje luâk siâ kundatdâ are henjemoep.

⁷ Akto luâk humoyeje siâ kotje Popilio kipia malion are ginjânen malep. Akto luâk arekje gala aknengim oloj nenecko emetnjân âgâm olowâk mandenje hilâm âlâwu bo agep. ⁸ Akto ain Popilio eweje kundat akmâ hâkje kâláp akto tep patatak agep. Hain akmâ mando Paulorje nângâm yâkgâlân arim kautjân mem Anutu ulilañmâ mem henjemoep. ⁹ Henjemoegombo aregât pat kipia ambolupjande nângâm luâk âmbâle kundat agi are hârogâk meyekmâ togombiâ hainâk mem henjemyejgum malep. ¹⁰ Henjemoegombo aregât hânuje okot âlep nângâm gala aknengim sikum ito me wan me wan are nengiyi. Hain akmâ mandenje dewutâ âlâwu bo akto ariwerâm aktenje dâwân sot om nembaigât dâm lokom ba wânga siân katnengiyi.

Melite are hepunmâ Roma kipia humoân ariy.

¹¹ Akto wânga are âmâ ulikjân Alesandria kipianba togombo tânâk seru sopje akto ain kilep are hâmejân lâpioyerje lâuwâ dangândâ hâwim kepikmâ katmâ wânga aregât kotje “Lâpionenje” dâm koli are egion. Ekmâ âmâ mandenje dewutâ âlâwu bo akto tânâk sopje tâlágumbo âmâ ¹² wânga ain âgâenje menenekmâ Siraku kipian ariep. Ain arimbo hilâm âlâwu bo agep. ¹³ Arewa arim seru humo arekje mem pan nenecko Region kipian ariyion. Emet haundo haminenjângenba seru humo siâ puñ puñ pando arim hilâm lâuwâ bo akto Puteoli kipia Italia hân talewân ariep. ¹⁴ Arim wânga hepundenje kipia aregât ambolupjande biwyerje Yesugâlân katmâ maliye togom mem kewugu neneksiâ yâk olop mandenje sonda konok bo agep. Akto arewa kei hân arim Roma kipian ariwerâm agion. ¹⁵ Hain akmâ arim mandenje Yesugât kâmot Roma kipian maliye nengât pat nângâyigât biknjande togom kipia kotje Apio ain lombo yenjât emet siâ kotje “Emet Âlâwu” ain togom penânenengiyi. Penânenengim manjan neneksiâ Paulorje yekmâ biwiye heroje akto Anutugât mepaije miep.

Paulorje Yuda yenjât bâgilupyeraet keiyeye makyengiep.

¹⁶ Roma kipian arienje kiapje dâmbo Paulo kala busi kêlegen bo katbiâ emet yânnjân âgâm gem mando aregât tembe loko siâne damungombo olowâk maliat. ¹⁷ Manmâ hilâm âlâwu bo akto Paulorje gutjet dâmbo Yuda yenjât humomolupyere togombiâ

hin dâm makyengiep, “Galalupne, keine maktere nângâjet. Nâje âmâ bâgilupnenjande den kârikje dâyi are lokom âlepjeâk mammâ gan. Akto Yuda yengât gasa bo akyenjiman. Hain bo aktere hin ina yân hâkâjne akmâ heyenjimbiâ Roma yengât tembe lokolupyenjande menekmâ Yerusalemgen kala busi kålegen katnekbiâ talân.¹⁸ Katnekbiâ mandere Roma luâk arekje nângât keine nângâwerâm ainugumbiâ keine maktere nângâmbiâ dosane bo talep akto hulaq nekberâm agi.¹⁹ Hain akbiâ âmâ Yerusalem yengât humomolupyenjande kârikje akmâ koyenjimbiâ aregen gâtrjande Roma yengât humoyerjande den makmâ hârenijbiap dâm magân. Akto galalupne yengât me bâgilupne yengât den mem ge katyengiwerâm aregât bo togoân.²⁰ Are âmâ Anutuje nengât damun nenje akbiap dâm hungunajdo giep aregât Israe luâk nen biwinenjande konmâ manmaen are emelâk hungunajdo giep dâre aregât tâk kâriknjande hikonegi. Hikonekbiâ arewa yânjângen togom ye olop tatmâ yâkgât maganji goanji aknerâm aregât mem olonyektere togoâi.” dâep.²¹ Hain dâmbo hin dâyi, “Indâgen Yuda hânâ manmainje gângât den bo kulemgom nengiyi. Akto luâk siâ bo hungunajbiâ nengâlân togom gâje wan me wan bâleje akmat aregât keiye bo makto nângâyion.²² Dâ Yesugât kâmot yengât mem ge katyekberâm siâ siâ akyenjimai. Hain dâmbiâ âmâ nângâyion. Aregât âmâ gângât biwige ekberâm togoen.” dâyi.²³ Hain dâm magangiwaen dâm aregât sop kali.

Akto sop are tâlâgumbo emet haundo luâk dondâne Paulogât emelan âgâm menduguyi. Mendugumbiâ Anutuje damunyeje akberâm agep aregât keiye makyengim Paulonje biwiyeje Yesugât katjetgât nângâm ulikjnâ Anutuje Mose akto propetelupne den makyengimbo kulemgoyi are bunje akto Yesu miawagep aregât keiye oyanyenjimbo nângâyi. Hain akmâ tatbiâ emet dâgâep.²⁴ Akto bikjande denje are nângâm lokoyi. Dâ bikjande âmâ hâkâj agi.²⁵ Hain akmâ papalakbiâ aregât Paulonje hin dâm makyengiep, “Anutugât Heakjande propete luâk siâ kotje Yesaia are nengât bâgilupnenje yengât den hin dâm maganjo kulemgoep are ujak bunje miawaktâp,

²⁶ “Gâje arim luâk âmbâle kâmot humo are hin makyengiwen, “Ondopyeje katmâ nângâmai. Dâ keiye biwiyerjân bo katmai. Akto dewunyejande amâ ekmai. Dâ keiye amâ bo ekmâ nângâmai.²⁷ Luâk âmbâle kâmot humo are yengât biwiyeje boâk hâreak dâpgât ondopyeje tigim manmai. Akto dewunyeje tigim manmai. Aregât wan me wan ekmâ keiye bo nângâm hengemgomai. Akto siâ nângâmbiâ biwiyeje umatje akmap. Akto keijânbak bo nângâm hengemgomai. Aregât biwiyeje nângâlân katbiâ kindo hengemgowom.” Anutuje hain dâep.” Yesaianje hain kulemgoep.

²⁸ Aregât hin makyengire nângâjet. Anutuje damun nenje akberâm aktâp aregât patje Yuda luâk bo manmai yâkje nângâwaigât dopje aktâp. Yâkje âmâ nângâmbiâ ârândâj akbiap.” dâep.²⁹ Hain dâm makyengimbo Yuda yengât humomolupyenjande maganji goanji akmâ lauajgim ariyi.

Paulo Roma kipian mando hombaj lâuwâ bo agep.

³⁰ Akto Paulo Roma kipian lombo yengât emelan puli panmâ yem mando luâk âmbâle yâkgâlân togoi are ekmâ manganyegep.³¹ Togombiâ manganyeckmâ âmâ Anutuje damunyeje akberâm Nanje Yesu hungunajep, aregât biwiyeje yâkgâlân katjet dâm aregât keiye makyengiep. Makyengim mando siâje den are bo koarjbiâ âmâ Yesugât keiye hamep bâlâk makyengim mando hombaj lâuwâ bo agep.

Roma

Paulo âijaet keiye.

¹ Galalupne, nâmâ Paulo Yesu Kristogât hoj bawa manman. Nâ âmâ Kristone menekmâ aposolo nogonmâ Anutugât pat âlep den maktere ârândâj akmâ ariâkgât mem kepilânegep. ² Akto Anutugât den pat âlep are âmâ Anutuje tâmbâje dondâ propotelupne makyengimbo kulemgoyi. ³ Kulemgoyi aregât keiye amâ Anutugât nanje miawagep. Yâk âmâ hâk olop miawakmâ Dawidigât hakulupne yâk yençâlanba miawagep. ⁴ Gârâmâ Heak han kau kau akmap arekje kârikje akmâ yâk amâ Anutugât nanje hain miawakmâ maknengiep. Aregât keiye momoñânba agalewân miawakmâ tek tekjân miawakto âmâ Yesu Kristo amâ Humonenje dâm nângâyion. ⁵ Yâkje âmâ han kalem aknengim aposologât âi nengiep. Nengim âmâ yâkgât kotje patje ariâk gât akto hânje hânje arim hârok makyengienje bikjande nângâm Yesu nângajmâ aregât laurje lokowaigât âi nengiep. ⁶ Akto Anutuje Yesu Kristogât kâmot miawagâk dâm olonyegep yâk yençâlanba ye gai hainâk olonyegep.

⁷ Roma kepien gâtje Anutuje han kalem akyengim nângât kâmot dâm yençonlep. Yençât âmâ hin ulilandân. Ewenenje Anutu akto Humonenje Yesu Kristo han kalem akmâ damun yençim akbela han kalem akto lumbe yençâlan hâtikom yendo biwyene sândugewiâp. Hain.

Pauloje Roma luâk âmbâle yekberâm magep.

⁸ Galalupne yeje Yesu nângajmâ kepilâm manmai, aregât pat sambelempo nângâmbiâ ârândâj aktâpgât Yesu Kristogât akmâ nâ Anutu mepaije mem mandân. ⁹ Nâ Anutugât nanjaet pat âlep den makmâ hannande Anutu manajdere keine nângâp gât yâkgât meteñjân den ire makyengire nângâjet. ¹⁰ Nâ hokboâk hokboâk yençât akmâ Anutu ulilañman. Akto Anutuje nângâmbo ârândâj akto dâp penenijdo yençâlan togowian a gai ulilañman. ¹¹ Nâ togom ye yekbiangât nângâm mandân. Togom yekmâ han biwyene yeuk agep aregât owâiwaigât meme akyengire kârikje kinmâ manjetgât makyengim tânyenjuwian. ¹² Tânyenjum âmâ nâ yençâlan manmâ tatere Yesu nângajmâ manmaengât magangi goangi akmâ tân agu agu akmâ manbaen.

¹³ Galama, nânjât keine pâpkowâigât hin makyengiwe. Nâ luâk kâmotje kâmotje bikje arim makyengim mandere bikjande nângâmbiâ âinaet bunje âlim yiepgât miawaknijep. Are hainâgâk yençâlan togom makyengire âigât bunje miawaknijbiap gât nângân. Gârâmâ togowerâm akmâ malân ain siâ siâ bikjande hikonekto bo togoân.

¹⁴ Dâ nânje luâk hârok, Girik luâk akto Anutu bonângajmai akto nângâ nângâ luâk akto kopaje hârok makyengiwian gât âi tatnijdâp aregâlâk nângân. ¹⁵ Aregât Roma luâk ye hainâgâk pat âlep makyengiwerâm hannande owâim manman. ¹⁶ Nâ den pat âlepgât akmâ ajunje olop bo akman. Akmâ nângâre ajunje olop bo akmap. Den pat âlepgât amâ Anutugât kârikjeje olowâk arekje luâk âmbâle Yesu nângajbiâ ârândâj mem meñâleyekbiap, Yuda luâk a soj akto Girik luâk hârok. ¹⁷ Den pat âlep arekje amâ Anutugât ârândâj dâp mem miawakmâ tek tekjân miawakmâ katmap. Amâ hin. Yesu nângajbiâ amâ Anutuje yekto ârândâj akbiapgât keiye. Akto nângajbiâ Anutugât ârândâj dâp yem âgâwiap. Aregât Anutuje makto kulemgoyi bikje hin tatâp, Anutuje yekto ârândâj akmap yâkje amâ Anutugâlâk nângajmâ manmâ âgâwai.

Luâk hârokje Anutu hamiaji.

¹⁸ Anutugât kuk miawakmap aregât keiye hin. Luâk âmbâleje amâ Anutu hepunmâ bâleje akmâ den bunje bo agâkgât kei dâpje gulip komai. Aregât Anutugât kukjande himbimân ba miawakyengimap. ¹⁹ Akto Anutuje ikiye keiye bikje tektekjân mem miawakyengimap gât ekmâ nângâmai. ²⁰ Amâ Anutuje hân liulewânbak Anutugât keiye luâkje bo ekmai are akto keiye kârikje manmâ âgâwiap are akto ikiye keiye pagaleje

are hârok miapjân tatmap. Are âmâ wan me wan Anutuje mânjim ketuguep arekje hekatnengimap. Aregât luâk âmbâle hârokje nen Anutugât keije bo nânjgâmaen dâwaigât dâp bo tatâp. ²¹ Luâk âmbâle hainare âmâ Anutu mandâp nânjgâmai. Gârâmâ imâ Anutu Humo dâm bo kângoañmai akto mepaiñe bo meajmai. Anutu hamiañmaigât nânjgâ nânjgâ yere gulip akmap akto biwiyeje hândákje katip yeñgumap. ²² Akto ainba hin dâmai, "Nen nânjgâ nânjgâ nenje humo aktâp." dâmai amâ nânjgâm hilipkomai. Nânjgâm hilipkom sinduk akmâ manmai. ²³ Hain akmâ manmâ Anutu manman kârikje yâkgât pagaleje hâkâj akmâ âmâ aregât dumjân tukup siâ ketugum luâk momai yeñgât otneyeje me lâut gât otneye me songo gât otneye me mulumgât otneye mânjim âmâ are nânjgâbiâ humo akto pâwut ligiyenjimai. ²⁴ Hain aksiâ Anutuje yekmâ hâkâj akyenjimbo hanyene egâliaj gulip bâleje akmâ han hâkyene mem bâlimai. ²⁵ Yâkje Anutu bundâk amboje hamiañmâ âmâ hiañgimaigât nânjgâbiâ humo akmap. Hain akto Anutuje wan me wan yân liulep are nânjgâbiâ bunje akto hoj agajmai gârâmâ wan me wan aregât Amboje amâ hâkâj akmâ hamiañmai. Amâ Anutuje egâliaj olop manmâ âgâmbo nânjanjenje humo akmâ âgâwiapgât ârândâj akmap. A bundâk. ²⁶ Gârâmâ luâk âmbâle are Anutuje hepunyekto egâliaj bâleje dondâ peniañmai. Hain akto âmbâleje luâkdâ âmbendâ aregât agak meme âlepje are hepunmâ âmbâleâk egâliañmai. ²⁷ Akto luâk hainâk luâkdâ âmbendâ manman hâkâj akmâ hanyene egâliajgât kâláp humo ondo luâgâk yekmâ egâliajñmâ agak meme bâleje aganjimai. Aregât han biwiyeje hilip komapgât hânuje Anutuje hâkyenjân pando hâk hilâlâm nânjgâmai. ²⁸ Hain akmâ manmâ âmâ Anutugât keije nânjgâmai are hâkâj akmâ manmaigât Anutuje hanyene gisap kombo siâ me siâ bo agakje are âmâ akmai. ²⁹ Hain akmâ siâ me siâ bâleje keije keije membiâ âgâmap. Bâleje akmâ egâliaj bâleje akmâ hanyenjân bâlejeâk nânjgâm galagât nânjgâbiâ gembo kuk hengân akmâ luâk bikje yeñgumbiâ moyi dâ bikje yeñgât koteje mem bâlimai. Akto galagât hogo hogo akmâ hamijângen makmai. ³⁰ Hain akmâ luâk siâgât agak meme âlepje ekbiâ gembo hiañgi den makbiâ kotje gemap. Hain akmâ Anutu gasa agajmai. Akto âgâ âgâje akmâ yene hâk mem agatmâ bâlejaet dâp egâliajmai. Hain akmâ ewe memelupyeraet den komai. ³¹ Hain akmâ han nânjgâ nânjgâ bâlak manmâ Anutu bo nânjanjmâ âmâ han kalem bâlak manmai. ³² Hain akmâ âmâ Anutugât den ârândâj kârikje yendâp amâ luâk me âmbâle hain aksiâ âmâ momogât dâp miawakyenjwiap gât den are nânjgâm metembia hanâk dâm bâlejeâk manmâ âgâmai. Akto areâk bo. Bikjande hainâk aksiâ nânjgâbiâ humo akto heronej akyenjimai.

2

Bâlejaet hânuje hamepye.

¹ Aregât gâ yu kulemoân are oyañmâ nâ hain bo akman dât mon? Hain bo. Yene hain are akmâ siânba hâkyene tunbiâ âmâ bo ârândâj akmap. Akto yene siânba hâkyene tunmâ agak meme bâleje hainâk mem âmâ yene hâkyene tunañgiwai. ² Anutuje luâk âmbâle bâleje akmai denâk katyekmâ hânuje umatje yeñgimbo âmâ ârândâj akmap nânjgâmaen. ³ Aregât gâ luâgâk aregât luâk bikje yeñgât dosa makmâ hâkyene tunmâ areâk akmat gârâmâ agak meme bâleje hainâk akmat. Aregât nâ Anutuje gâunniñjmâ âmâ umatjân bo katnekbiap dâmat mon? Hain bo. ⁴ Anutuje han kalem akmâ unsambe akgijmâ bo hâkâj giñmap aregât hâkâj akmâ manmat mon? Anutuje gâ hange purik kat dâm han kalem akgijmap are bo nânjgâm kotgâmat mon? ⁵ Gârâmâ gâ han kârik akmâ hange bo purikatmenâ âmâ Anutugât kuk metje ârândâj are miawakbiawân ain om bâligeckbiap. ⁶ Aregât sopjân Anutuje luâk âmbâle agak meme nenjaet dowân hânuje nengiwiap. Hain. ⁷ Luâk âmbâle bikjande âmâ pagalerjaet pat akto Anutuje nenekto huraguâkgât manman kârikje egâliajmai are Anutuje manman kârikje yeñgiwiap. ⁸ Dâ luâk âmbâle bikje âmâ den kautje bunje hâkâj akmâ âmâ bâleje mem manne dâm yejaet nânjgâbiâ humo akmap yeñgâlân âmâ kuk metje bâleje miawak yeñgiwiap. ⁹ Bâleje meme luâk hârok Yuda luâk soj akto Yuda gâtje bo manmai gai yeñgâlân

sik sererek metje akto hamep humo miawakyengiwiap. ¹⁰ Gârâmâ ârândâj akmâ manbai hârok Yuda luâk are akto Yuda luâk bo manmai yâk Anutuje pagaleje yeñgimbo biwiyeje sândugembo patyeje ârândâj akmâ âgâwiap. ¹¹ Are amâ Anutuje yeñgiep. Anutuje amâ horat gorat bo akmâ potat yekmap.

¹² Akto luâk âmbâle bikje Anutugât den kârikje Moseje kulemgoep den are bâlâk manmâ âmâ bâleje memai amâ yâk hârok den kârikje bâlâk bâlim metewai. Dâ den kârikje olop manmâ bâleje memai yâk hârok den kârikje agak memeyene mem miawakyengim den âiân makmâ katyekmâ kotgâyengiwiap. ¹³ Aregât keiye hin. Anutugât den kârikje yân ondop yeñjân nângâwai yâk âmâ Anutuje yekto ârândâj bo akmap. Gârâmâ nângâm lokomai yâk âmâ ye ârândâj dâm makyengiwiap. ¹⁴ Akto Yuda luâk âmbâle bo manmai yâk den kârikje bâlâk manmai gârâmâ hanyejande den kârikje lokom âmâ den kârikje bâlâk arekje den kârikje olop tirip hainare akmâ. ¹⁵ Hain akbiâ âmâ den kârikje han biwiyejân yonjâk talep aregât keiye miawakmap. Akto hanyejân tuk tuk koyeñgim âmâ nângâ nângâyejande purik gurik akmâ siân kotgâ akmap dâ siân makmâ mulunyekmap. ¹⁶ Are amâ sop humoân âmâ Anutuje Yesu Kristo agando han nenjân siâ me siâ tiwân yendâp aregât keiye mem tektekjân miap katbiap. Aregât keiye amâ nâ den pat makyengiman a hainâk tektekjân miawakbiap. Hain.

Yuda luâk âmbâleje Mosegât denye bo lokoyi.

¹⁷ Akto Yuda luâk gâ hin dâmat mon? Nâmâ Anutuje menekmâ ikiye den kârikje are niyep gât nângâre humo aktâp dâmat aregât hin makgiñbe. ¹⁸ Gâ Anutugât lau den nângâmat akto bikjande den kârikje aregât keiye makgiñi aregât ire agakje ire bo agakje nângâm potatmat. ¹⁹ Hain akmâ âmâ gugaet hin dâmat, “Nâ dewun yeje bokbokje manmai are âlepje kewugu yekmâ dâwân kat yekman, akto hândâkjân manmai are âlepje mem pagaleyekman, ²⁰ akto luâk han kopaje are âlepje manmâ miwindik yekman akto nanañ siâ me siâ âlepje dâp hekat yeñgiman, akto den kârikje aregât keiye amâ nângâ nângâ akto den bunje aregât keiye tatmap dâmat mon?” ²¹ Gâ hain makmat aregât luâk âmbâle bikje makyengim âmâ guge biwige bo magajmat. Gâ kâmbu bo mem dâm makyengimat guge kâmbu akmât mon? ²² Luâkdâ âmbendâ bo hepun akjet dâm makyengim benje gâ âmbenge hepunmat mon? Gâ lâpio sârekomatje lâpio opmâñjaet siâ me siâ kâmbu memat mon? ²³ Gâ Anutugât den kârikje nângâman dâmat amâ bo lokomat aregât bikjande gekmâ Anutugât den nângâmbiâ gemap. ²⁴ Aregât Anutugât den kulemgoyi bikje hin tatâp, “Ye Yuda luâk âmbâleje bâleje akbiâ aregât Yuda luâk âmbâle bo manmai arekje yekmâ Anutugât kotje makmâ sârek kombiâ gemap.”

²⁵ Gâ hâkgân Yudagât tirip tatgindâp are den kârikje lokomenâ bunje aktâp. Dâ den kârikje loñgaimbiâ âmâ hâkge gâiyi are yânje akbiap. ²⁶ Gârâmâ aregât Yuda tirip bâlâk manmai arekje Anutugât den lokom âmâ tiripdâ hainare akbai. ²⁷ Hain akmâ tirip bâlâk manmapje den kârikje lokomap yâkje âmâ keige gagaiwiap. Gagaim âmâ gâ Anutugât den kârikje nângâmat akto Yudagât tirip olop manmat gâ den kârikje loñgaimat aregât hâkge tunmâ keige gagaiwiap. ²⁸ Aregât lâuwâje makbe. Luâk siâ yân hâkje Yuda luâk tirip akbiap amâ hâkjeak manbiap. Hain arekje Yuda luâk bunje bo akbiap. ²⁹ Amâ hanje Yuda luâk arekje bunje akbiap. Amâ Yuda luâk arekje hanñân tirip bunje akmap yâkgât amâ Yuda luâk bunje dâmaen. Dâ hâkjân den kârikjegât tirip areâk mem manmap are bunje bo. Gârâmâ han biwijân tirip mem manmap arekje amâ Yuda luâk bunje dâmaen. Yâk hain aregât heroje amâ luâkgât bo. Anutuje nângâmbo âlepje akbiapgât.

Agak meme bâlejande Anutugât den bo kombiap.

¹ Akto yu kulemgoân are oyañmâ âmâ Yuda luâk âmbâleje âmâ Yuda gâtje bo are bo ewangiyekbaen dâi mon? Me Yuda tirip are yânje aktâp dâi mon? ² Hain bo

dâwei. Yuda luâk âmâ siâ me siâ biwirâ yeyengiep. Yâk âmâ Anutuje den pat keiже keiже makyengimbo aregât amborje agi. ³ Gârâmâ Yuda luâk âmbâle biknjande Anutu hanyenjande bo nângajbiâ aregât hin dâwaen mon? Bo nângajbiâ aregât Anutuje makto den kârikje tatkâ gaep are mem bâliâi hain dâwaen mon? ⁴ Are bo dondâje. Anutuje makto siâje hin kulemgoep,

Anutu, gâ makmenâ âmâ denge bunje ârândâjâk akbiâp, are nângâenje huraguwiap.

Akto gâ makmâ kotgâ akmâ potatmenâ âmâ siâje denge bo mendo gewiâp. Den are bunje akto luâk âmbâle hârokje hiangimai akto Anutuje konok âmâ bundâk makmap keiже are miawaktâp.

⁵ Are oyanmâ gain dâwaen? Bâleje nenjande Anutu ârândâj manmanjaet keiже mem miap panmapgât bâleje aktenje Anutuje aregât hâuqe nengimbo ârândâj bo akbiap dâwaen mon? Den are amâ luâk nângâ nângâgât dowân maktân. ⁶ Hain bo dondâ. Anutuje bâleje nennaet hâuqe bo nengimap dâine gain gain akmâ luâk âmbâle hârok nengât agak memenenje bâleje are mem kepilâwâi? ⁷ Aregât siâje hin dâwiap mon? Hiangi dennande Anutugât den bunje tângombo kotje patje are humo akmâ sambelewiap, aregât wangât Anutuje nâ bâleje agângât hâuqe niijmap? Amâ bo ârândâj akmap. ⁸ Akto bâlenjân mandenje purik âgâm bunje âlepje miawakbiap mon? Nen âmâ hain bo dâmaen gârâmâ luâk biknjande âmâ Paulomaje hain dâmai dâyi. Aregât hâuqe miawakyengimbo ârândâj akbiap. ⁹ Aregât gain gain nângâm hengemgowaen? Yuda luâkje luâk bikje ewangiyekmaen mon? Bo dondâ. Emelâk maktân. Yuda luâk akto Yuda luâk bo nen hârok bâlejaet hoj manmaen. ¹⁰ Aregât Anutugât den hin tatâp,

“Luâk âmbâle siâ ârândâj siâ bo mandâp. Bo dondâje. ¹¹ Hârokje agak meme âlepjaet keiже bo nângâmai. Akto hârokje Anutu konmâ kulâgâtmâ bo akmâ.

¹² Luâk hârokje Anutu hamiajmâ bâleje akmâ hâkje hâkje agi. Siâje siâ me siâ âlepje bo akmap. Bo dondâje. ¹³ Hanyenje are momorje yengât dop. Elewetyeje purik dâmbo hiangi den gamap. Biwityenjande âmâ hâme hewukgât kundat bâleje mem miawâk panmap. ¹⁴ Lauyenjân âmâ sait akto gasagât den pikmâ lugum lokom yemap. ¹⁵ Luâk yenguenje mojet dâm aregât keiyejande owâineâk tâlimai. ¹⁶ Akto itij gulam meyekmâ welam yeneâk mem miap panmai. ¹⁷ Akto han biwi konok manbiâ biwiyeje sândugewiapgât pat bo nângâmai. ¹⁸ Akto Anutu bo nângajmâ yâkgât hamep bo akmâ.” are amâ Anutugât denje maktâp.

¹⁹ Aregât keiже hin. Den kârikje arekje den kârikje nângâmaen nen damun nenje akmap. Arekjeak keinenje gagaim, lau nenje gisapkomap. Akto luâk hârok dosanenje Anutugâlân miawakmâ metemap. ²⁰ Aregât den kârikje lokone dâm âi humo mendenje Anutuje nenecko bo ârândâj akmap. Hain gârâmâ benje den kârikje arekje dosa nenje mem miap panmap. Hain.

Anutuje nenecko ârândâj akmapgât den.

²¹ Dâ hinje âmâ Anutuje nenekmâ dosayerje bo dâwiapgât dâp miawagân miawaktâp. I are âmâ den kârikje lôkowaengât dop bo. Gârâmâ den kârikje akto propeteje kulemgoi den arekje makmâ miawagep. ²² Anutuje nenecko ârândâj akbiapgât dâp amâ nen Yesu Kristo nângajmaen nengât hârok. Siâje me siâje Yesu Kristo nângajdo ainâk ârândângât dâp miawaganmap. ²³ Akto emelâk nen hârokje bâleje akmâ dosagât pat agion, aregât Anutugât egâliaj pagalejân ariwaengât dop bo tatnengiep. ²⁴ Aregât hainâk nen hârok Yesu Kristoje bâleje nenje miepgât Anutuje han kalemjaaet akmâ dosa bâlât dâm menenekmap. ²⁵ Anutuje dâmbo Yesu je bâleje nennaet akmâ sumbe kato Anutuje kuk agajdo bo agep. Aregât nenje nângajbaenje sumbe are mendenje dosa nenje bo agep. Anutuje hain agepgât ikiже agak meme ârândâj are miapnâi miawagep. Akto ulikjân bâleje akmâ gayiongât dosa aregât hâuqe dowâk bo nengiep, a hainâk nângâyion. ²⁶ Anutuje hain akmap âmâ ârândâj amboje manmap dâm nângâyion. Dâ Yesu hannenjande nângajdenje dosayerje bo tatyengiâp dâwiapgât keiже hinjeâk tek tegiâkgât hain are agep.

²⁷ Aregât nen nennaet akmâ nângâenje humo akbiapgât dop yendâp mon? Bo. Hâk nângâ nângânenje are nângâenje bâliâp. Are amâ den kârikje lokoyiongât bo miawaktâp, amâ Yesu nângajdenje hâknenje akto nângâ nângânenje yânje aktâp. ²⁸ Aregât den hin nângâenje yembiâp. Den kârikje lokoenje dosayerje bo dâwiapgât dop bo tatâp. Yesu nângajmâ kepilâenje âmâ dosanenje bo dâwiâp. ²⁹ Dâ Anutu Yuda luâk nengâlâgâk damun mon? Bo. Yâk amâ Yuda gâtje bo yâk yengât damun gai. ³⁰ Anutunenje konok yâkne nen Yudagât tirip mem manmaen me tirip bâlâk manmai nen hârokje Yesu nângajdenje dosayerje bo dâm menenekmap. ³¹ Aregât Yesu nângajmâ âmâ den kârikje nângâenje giep mon? Bo dondâje. Nenne Yesu nângajmâ âmâ den kârikje tângomaen.

4

Anutuje Abrahamgât luâk âlepje dâep.

¹ Akto Yuda nengât hakunenje Abraham âmâ wan peniajep? dâwaen. ² Abrahamje Anutugât den kârikje lokombo Anutuje ekmâ dosage bo tatgiydâp dâep dâine benje Abrahamje ikiňaet nângâmbo humo akbop. Amâ Anutugât meterjân âmâ bo. ³ Akto Anutugât denân hin yendâp aregâten, “Abrahamje Anutu nângajdo aregât dosage bo dâm makmâ miawaganjep.”

⁴ Dâ luâk siâje âi mendo âmâ benje hâuqe wajmaen are amâ han kalem nennaet pat bo. Amâ hâu kutigit aŋmaen. ⁵ Dâ luâk siâje âi bo mem âmâ Anutuje bâleje meme nengât dosa hepunmap yâk nângajbiap âmâ ainâk Anutuje luâk aregât nângâm kepilâ kepilâjaet akmâ nângâm âmâ dosa bo tatgiydâp dâm maganbiap. ⁶ Aregât keiже Dawidiye hainâgâk nângâm âmâ luâk siâ âmâ âi bo mendo Anutuje gâunajmâ dosage bo dâwiapgât yâkgât heroje marojegât keiже hin kulemgoep.

⁷ “Dosa umatje mem manmai yâk Anutuje dosayerje bo tatyengiâp dâwiapgât are nângâmbiâ ukenje akbiap. ⁸ Akto luâk siâje bâleje akmâ gaep yâk Humonje nângajdo dosage olop bo aktât dâm maganbiap yâk nângâmbo amâ ukenje humo akbiap.”

⁹ Akto ukenje humo are âmâ Yuda tirip olop nengâlâk pat aktâp mon? Me tirip bâlâk yâk yengât olop aktâp? Aregât Abrahamgât pat nângâenje keiже miawakberâp. Hin. Abrahamje Anutu nângajdo Anutuje ektô ârândâj agep. Hain nângâmaen. ¹⁰ Akto wan sowâñ dosage bo dâm maganjep? Tirip olop malewân me tirip bâlâk malewân? Tirip olop malewân ain bo maganjep. Ulikjân Abraham tirip bâlâk mandoân Anutuje dosaje hepunanjep. ¹¹ Yâk tirip bâlâk malewân Anutu nângajdo dosaje hepunanjep aregât tirip kulem beirâ warjep. Anutuje hain aganepgât benje Abrahamje hinje tirip bâlâk manmai je Anutu nângajmaigât dosa bâlâk hinare akmai yâk yengât Eweyeje ulikjân meme agep. ¹² Abraham hain agepgât âmâ nen tirip olop manmaen nengât Ewenenje agep. Dâ tirip hâknenjân miawagep aregât bo. Abrahamje hâkjân tirip bo talewân âmâ Anutu nângajminep, dâp areâk watmâ Anutu nângajmaen âmâ benje Anutu amâ Humonenje dâenje ârândâj akbiap.

¹³ Anutuje Abrahamgât bâgilupje hân hârok yengiwian dâm hângât pat katyengiep amâ den kârikje loko lokogât akmâ bo. Abrahamje Anutu nângajmâ kepilâmbo âmâ Anutuje nângâmbo ârândâj agepgât Anutuje hângât magep. ¹⁴ Amâ hingât. Anutuje makmâ hâriepl aregât pat amâ den kârikje lokomai yâk yengât makmâ hâriepl dâine benje Anutu nângajmaen are amâ yânje akbop. Akto Anutuje makmâ hâriepl akai yânje akbop. ¹⁵ Aregât keiже hin. Den kârikje arekje amâ dosagât hâuqe kaknenjân katmap. Dâ den kârikje bâlâgân âmâ den koko are bo miawakmap. ¹⁶ Are gârâmâ Anutu nângajmâ kepilâmaen are nengât miawagep. Amâ wangât? Hingât. Anutuje ukenjaet akmâ han kalem akmâ makmâ hârembo Abrahamgât kâmolân hârok yâk yengâlân miawagep. Dâ den kârikje lokomai gâlâk bo. Abraham amâ nengât hakunenje dâmaengât Abrahamje Anutu nângajdo bunje agep amâ nen Anutu nângajdenje bunje akmap aregât akmâ nengâlân miawagep. ¹⁷ Aregât keiже Anutuje makto

kulemgoep hin tatâp. “Nâje luâk kâmotje kâmotje yâk yenjât Eweyeje akbiat dâm makmâ hâregijdân.” dâep. Abrahamje Anutu nânjajmâ hin nânjâm kârigiep, “Anutu amâ momoje mem golâ katyekmap. Akto siâ me siâ bo yendâp are dâmbo miawakmai.” hain nânjâep.

Abrahamje Anutu nânjâm kepilâ ajepl.

¹⁸ Akto Anutuje, “Gângât kâlelupge biwirâ miawakbai” dâm maganep, den are nânjâmbo humo agep. Akto den are biwijân mem kârikje mânjim malepgât hânne hânne yâkgât bâgilupje miawakbaigât nânjâep. ¹⁹ Hain akmâ âmâ hombanjje 100 malepgât ikiye hâkje serokje akto Saragât hâkje gai hainâgâk agep are ekmâ nânjâmbo umatje bo agep. Akto Anutuje magep are nânjâm âmâ bo hanoko agep. ²⁰ Akto Anutuje pat âlepgât magep are nânjâm âmâ han biwiye bo hogo agep. Amâ bunjerâm malep. Hain akmâ nânjajmâ kârigem Anutugât nânjâmbo âgâ ardo ikiye biwi kat katgât kârikje akmâ âgâep. ²¹ Amâ Anutuje siâ me siâ makmâ hâriep are bunje agâk dâmbo âlepje miawakbiap nânjâep. ²² Hain nânjâepgât akto Anutu nânjajdo bunje agepgât Anutuje yâkgât nânjâm âmâ “Dosage bo tatgijdâp.” dâm makto miawaganep. ²³ Akto Anutuje dosage bo tatgijdâp den are Abraham gâlâk bo magep. ²⁴ Nengât gai aktâp. Kembunenje Yesu Kristo momojân ba mem agalep Anutu yâk nânjajmaen nengât gai magep. Akto nengât akmâ miawknengiwiap. ²⁵ Are âmâ Anutuje makto Yesu dosa nenjaet akmâ moep. Mondo dosa bâlâk manbaengât âmâ Anutuje momojânba mem agalep.

5

Anutuje nengât dosanenje bo agep aregât biwinenje mem sândugemap.

¹ Aregât nen Yesu nânjajiongât Anutuje nenecko dosa nenje bo agep. Aregât Anutuje Humonenje Yesu Kristogât akmâ nânjâmbo kuk bo akto biwinenje sândugemap. ² Yesujeak hângi menengiepgât Anutuje han kalem akmâ damunnenje akto yeukjân manmaen, akmâ maleine Anutugât kulem pagalene miawknengimbo ekmâ egâliajbaen. ³ Akto areâk bo. Umatje miawknengimbo arekje amâ han biwinenje kârikje ketugunengimap aregât bo hâkâj akmaen. Aregât umatje miawknengimboân âmâ heroje akmaen. ⁴ Akto hâk hilâlâm nânjâm bo hâkâj aktenje âmâ wât kârikje miawknengimap. Akto wât kârikjande âmâ himbimgât egâliajbaengât mem miawknengimap. ⁵ Himbimgât egâliajngât olop manbaen arekje amâ bo pâpkom ajuñ aijmaen. Amâ hingât. Anutuje ikiye ukenjaet akmâ Heak owâiyeâk nengimapgât Anutugât han kalem are biwinenjân lugum totokombo gem tatmapgât bo pâpkomaen.

⁶ Akto Yesu bo nânjajion sop ain tân agu agugât dâp bo tatnengiep, sop ain Kristoje bâleje meme nengât hâu mem moep. ⁷ Aregât hin nânjâen. Luâk siâne luâk siâ ârândâjâk manmap are tângowerâm mombiap hainare bo tatâp. Dâ luâk âlepje han kalem akmâ manmap are tângowerâm mombiap hainare konok konok tatmai mon? ⁸ Dâ Anutuje nen bâleje malionân ain han kalemjaet akmâ makto Kristoje bâleje nenjaet akmâ moep. Mondo ainâk Anutugât han kalemje amâ miawakto egion.

⁹ Akto ire Kristogât hepjaet akmâ dosa bâlâk agiongât Anutugât kuk sopje miawakbiawân âlepje tânnengumbo yâkgât akmâ kuk are bo miawknengiwiap. ¹⁰ Amâ hingât. Nen Anutu gasa agajmâ mandenje nanje moepgât akmâ han kalem aknengiep amâ âi humo. Are hinje Anutuje han kalem aknengiewân amâ manmanjaet akmâ manman kârikjân katnenekbiapgât amâ âi owâiye. ¹¹ Akto areâk bo. Kembunenje Yesu Kristoje Anutu olop mendunenegepgât aregât yâkgât akmâ Anutu yâk makmâ egâliaj agajmâ heroje akmaen.

Adamje bâleje agepgât momogât dâp miawagep.

¹² Aregât hin nânjâne. Luâk Adam konokje bâleje agepgât bâleje keiye keiye hânâni miawagep. Hain akto bâlejaet momo miawknengiep. Akto luâk hârok bâlim meteyiongât momogât patje luâk hârok katip nenguep. ¹³ Akto den kârikje bo

miawaktoân bâlenjande ulikñân miawakmâ yiep. Dâ den kârikje bo talep amâ yân yem gaep. ¹⁴ Gârâmâ momoje Adamgâlân keije katmâ luâk manmâ gayi yâk damun yengum gam mando âmâ Mose miawagep. Amâ Adamje den koko agepgât hainare bo agi yâk yengâlân miawagep. Akto Adam amâ luâk siâ beirâ miawakbiapgât tirip akmâ malep.

¹⁵ Dâ han kalemjé âmâ den kokogât dop bo aktâp. Luâk konokgât den kokojaet biwirâje mom hilip aguyi. Hain akto Anutugât han kalemjé amâ luâk konok Yesu Kristo yâkgât âlepjæt akmâ Adamgât den koko ewangim luâk biwirâ nengâlân miawagep.

¹⁶ Aregât lâuwâje makbe. Luâk konok Adam yâkje bâleje agepgât nen hârok den âiân miawaktenje dosanenje miawakbiap. Dâ bâleje nenje humo aktoân âmâ Anutuje han kalem nengiep arekjé nen dosanenje boân manbaengât mem miawaknengiep. Aregât Anutuje han kalem nengiep are akto luâk konokje bâleje akto miawaknengiep are amâ dop yetje konok bo. ¹⁷ Amâ Adam luâk konokje den koepgât momoje damunnenje akmâ gaep. Aregât Anutuje han kalemjé yem âgâwiapgât akto dosa bâlâk manman are nengiwiap. Aregât amâ nenje luâk konok Yesu Kristo yâkgât akmâ manman kârikñân kembu akmâ manbaen. ¹⁸ Aregât hin. Luâk konokje den kom malepgât luâk hârokje hememgât pat agion. Aregât luâk konokje ârândâj mando dosa bâlâk manbaengât pat agion. ¹⁹ Luâk konokgât den kokogât Anutuje nenekmâ dosa luâk dâm nengonlep. Hainagâk luâk konokgât den loko lokogât amâ Anutuje nenekmâ dosa luâk bo dâm nengonlep.

²⁰ Akto den kârikje amâ bâlejande sambeleâkgât tânâmjân miawakto ekbaengât. Dâ bâlejande sambelem miawakmâ âgâmbo ainâk Anutugât han kalem arekjé sambelem ewangim âgâep. ²¹ Dâ aregât luâk âmbâle agak meme bâleje akmâ manbiâ momo dondâ arekjé meyekto gayi. Gârâmâ luâk âmbâle biknjande Yesu Kristo Humonenje yâkgât akmâ nângajmâ manmaen nen Anutugât han kalemjé damunnenje akmâ dosa bâlâk menenekmâ manman kârikñân katnenekbiap. Are âmâ Kristo Kembunenneje yâkgât akmâ miawakbiap.

6

Yesugâlân dewatiyion.

¹ Aregât gain dâweren? Anutugât han kalemjé miawakmâ sambelem ariwiapgât bâleje aktenje ârândâj akbiap. Hain dâweren mon? ² Hain bo. Bâlejaet akmâ moyion nenje gain gain gaetje bâleje lâuwâje akmâ manmaen? ³ Aregât ye hin bo nângâi mon? Nen tu pulinengiyiân âmâ Yesu Kristogâlân dewatiyion. Dewatim âmâ yâkgât momoân dewatiyion. ⁴ Hain akmâ dewatienje âmâ Kristo olop han nenguep. Hain akto Eweje Anutu yâkgât pagalerjande Kristo mem agato momojânba agalep hain agâk nen golâ akmâ manman irakje ain manbaen.

⁵ Aregât lâuwâje makbe. Anutuje nanje moep aregât pat nengiep. Hain nengim âmâ Yâkgâlân dewatinenegep. Aregât akmâ Yesu je momojânba agalep dop hainâk mem agatnenekbiap. ⁶ Aregât hin nângâmaen. Han tâmbâje nenje Yesu olop lâwinân moep dop hainâk bâlejenenje bo agâkgât miawagep. Hain miawakto bâleje nenjande bo damunnenje akbiapgât dâp miawagep. ⁷ Amâ hingât luâk siâ mondo âmâ bâlejande lâuwâje bo damunje akbiap.

⁸ Akto nen âmâ Kristo olop moyion aregât yâk momojânba agatmâ manmâ âgâwiapgât nen âkâ yâk olop manmâ âgâwaen. Hain nângâmaen. ⁹ Akto Kristogât hin nângâmaen. Yâk momojân ba agalepgât lâuwâje bo mombiap. Akto momogât pat arekjé lâuwâje bo damunje akbiap. Bo. ¹⁰ Yâk moep amâ bâlejaet sop konok mondo bo agep are. Akto hinje mandâp amâ Anutugât akmâ mandâp. ¹¹ Aregât ye hainâgâk bâlejeyenjaet pat moyigât Yesu Kristo yâk olop Anutugât akmâ mammâ âgâniâm dâwei. ¹² Aregât bâlejande hâkyeje damunje akbopgât nângâmâk manbei. Akto hâkyejande egâliaj bâlejaet hâwâtyekbopgât are gai nângâmâk biwiyeje damunje akmâ manbei. ¹³ Hain akmâ hâkyejande bâlejaet pat hoj bawa bo aganjbiapgât hin akbei. Anutuje momojânba oloj yekmâ manman âlepjân katyegepgât hâk biwiyeje Anutugât kotgâm

waŋbiâ âlepjaet hoj manbiâp. ¹⁴ Amâ hingât. Ye den kârikjande bo damunyeje akmâ denân katyekmap. Bo. Anutugât han kalemjande damunyeje akmapgât bâlejande luâk kembu bo akyenjwiâp.

Agak meme âlepje aregât hoj bawa agajmaen.

¹⁵ Aregât ire gain akbaen? Anutugât han kalemân manmâ arienje den kârikjaaet horat hulaŋ agepgât bâlejje mendenje ârândâŋ akbiap mon? Amâ bo. ¹⁶ Luâk kembu siâ han biwiyenjande hikom kinmâ lau lokoanjbaije yâkgât hoj agajmâ âi meajbai. Bâlejande damunyeje akto aregât hoj manajmâ ageine mom hilip aguwâi me lau loko lokonje damunyeje akto yâkgât hoj manmâ âgâmbiâ Anutuje yekto huraguwiâp. Are nângâi mon? ¹⁷ Ye bâlejaet hoj manmâ gayi are bo agep. Dâ luâk bikjande Yesugât keije makyenjimbiâ âmâ pâŋjân mem han yejande nângâm kepilâm lokomai aregât Anutu mepainej meajbaen. ¹⁸ Dosa yejande wârakmâ mem ge katyekto aregât hoj bawa akmâ mali are Anutuje kom mem oloŋyekmâ agak meme âlepjân katyekto aregât hoj bawa aganji.

¹⁹ Han tâmbâŋe yeje yeukje aregât luâgân siâ me siâ yendâp aregât dop katmâ makyenjîan. Ye ulikjân hâk biwiyeje egâliaŋ bâlejje aregât hoj agajbiâ humo akto gulip mali. Aregât sop ujak âmâ hâk biwiyeje ârândâŋgât hoj bawa agajbiâ humo akto han ârândâŋjâk akmâ manbei. ²⁰ Ulikjân bâlejaet hoj maliâñ ain ârândâŋ manmangât horat are bo yejengiep. ²¹ Akto sop ain wan bunje miawakyenjiep? Bo. Aregât kakjân momo miawak yengwiapgât pat. Dâ hinje are nângâm âmâ aŋunjje olowâk mandâi. ²² Bâin. Sop hinje amâ bâlejaet tâk hulaŋdo Anutugât hoj manman agi mandâi. Hain akbiâ han irakje akto agak meme ârândâŋ miawak yengiep. Dâ beirâ âmâ manman kârikje mem manbai. ²³ Bâlejaet hâuŋe âmâ momo membaen. Dâ Anutuje han kalemjaaet akmâ Kembu nenje Yesu Kristo yâkgât akmâ manman kârikje nengimbo mem manmaen.

7

Yesu moepgât den kârikjaaet tâk hâreanje.

¹ Galama, den kârikjaaet keije nângâmai ye hin makyenjige. Ye hin bo nângâmai mon? Nen mandenje den kârikje arekje damun nenje akmap. Dâ mombaenâñ âmâ den kârikje arekje bo damun nenje akbiap. ² Aregât âmbâle siâŋe luâk siâ mendoâñ den kârikje hin kalaŋep, luâk hepunbiapgât dop bo yendâp. Dâ luâkje mondo den kârikje makmâ hâreanje are hepunbiapgât dâp talanjbai. ³ Aregât luâkje golâ mandoâñ ain âmâ hepunmâ luâk siâ mendo âmâ âmbâle bâlejje dâm konmaen. Dâ luâkje mondo âmâ luâkdâ âmbendâ menduyelegep tâk are hâreanje. Aregât luâk siâ membiawâñ ain mem hepun hepungât dosa bo membiap.

⁴ Galama yengât keiyerje hainâk yendâp. Kristogât hâkje mondo ain den kârikje aregât tâk hârie. Hârembo den kârikjaaet moyi. Are amâ ambo siâgât agi. Anutuje nanje momonjânbâ agalep mandâp yâkgât kâmot agi. Aregât nen Anutu bunje penianjiongât. ⁵ Dâ ulikjân manman tâmbâŋe malion sop ain den kârikje arekje egâliaŋ bâlejje kâlâpje waito hâk biwinenjân âiŋe mem malep. Hain aknengimbo momogât bunje mem penianjion. ⁶ Dâ hinje amâ den kârikje arekje bo damun nenje akmap aregât tâkje hulaŋ nengiewâñ amâ den kulemgât dâp tâmbâŋe bo watmâ âmâ Heakgât dâp irakje tâlim arimaen.

Bâlejande hilip nengimap.

⁷ Aregât gain dâweren? Den kârikje ire amâ bâlejje mon? Hain bo. Den kârikje bo tatâp dâine nâ bâlejaet keije bo nângâm kotgâwom. Den kârikje arekje hin makmâ miawakniŋdâp, “Egâliaŋ bâlejje bo nângâm egâliaŋben.” den are bo tatâp dâine egâliaŋ bâlejje bo nângâwom. ⁸ Gârâmâ bâlejje are âmâ den kârikje arekje tân agando hanne hâwâto egâliaŋ bâlejje keije keiye miawakniŋep. Amâ den kârikje arekje bo yendâp dâine bâlejande yâŋ limbâp agum yembop. ⁹ Nâ ulikjân den kârikjaaet dâwâñ bo malâñ ain âmâ manmanne miawaknengiep. Aregât hamijân den kârikje arekje penâniŋdo

bâlenjande biwinân âi mendo momogât dâwân ariân. ¹⁰ Den kârikje arekje manmangât dâp makmâ miawakmap arekje purik dâm momogât dâp miawaknijep. ¹¹ Amâ hingât. Bâleje are âmâ den kârikje arekje tângombo kârikje akmâ henijmâ nugumbo momo hinare agân. ¹² Aregât hin nângân. Den kârikje amâ dosa bâlák. Akto Anutuje wan me wan makmâ hâriepl den are hainâk amâ dosa bâlák akto Anutuje nângâmbo âlepje akto ârândâj akmap. ¹³ Aregât hin dâwe mon? Den kârikje amâ âlepje arekje konok nâ nugumbo momogât dâp miawaknijep mon? Hain bo. Bâlenjande den kârikje âlepje aregât akmâ momoje nugep. Amâ hingât. Anutuje wan makmâ hâriepl den aregât akmâ bâlejenaet keije nângâm hengemgore bâlejaet hândâkje dondâ bâleje miawakmâ kinbiapgât.

Bâlejande hikom katnenekmap.

¹⁴ Dâ nenâmâ hin nângâmaen. Den kârikje amâ Heakgât pat. Dâ nâmâ bâlejaet hoj agajmâ hângât pat manman. ¹⁵ Nâ agak memene nângâwerâm aktore purik gurik agep. Amâ hin. Nâ siâ me siâ akberâre umatje akto bo akman. Dâ siâ me siâ sârekoman are amâ akman. ¹⁶ Akto wan me wan sârikoman are akman âmâ benje hin nângân, den kârikje are nângâre âlepje akmap dâman. ¹⁷ Aregât wan akmâ bâliman are amâ nâ nune hangât bo akman. Bâlejande hanân yem hâwâtnenko akman aregât. ¹⁸ Nâ keine hin nângân. Agak meme âlepjaet egâliajman are amâ membiangât dâp bo tatnijdâp, aregât hâknân wan me wan siâ âlepje bo yendâp. Hain nângân. ¹⁹ Amâ hin. Nâ wan me wan siâ âlepje akbian dâm kinmâ âmâ bo akman. Dâ siâ me siâ bâleje bo akbian dâm kinmâ âmâ akman. ²⁰ Bâleje bo akbian dâm makmâ hanâk akman amâ nunak bo. Bâleje biwinân tatmap arekje hunjgunniido hanâk akman, hain nângân. ²¹ Aregât nângâlân hin miawakmap. Siâ me siâ âlepje akberâre âmâ bâlejande mete katnijmap. ²² Nâ han biwinande Anutuje den kârikje kalep are nângâre ârândâj akto heroje akman. ²³ Dâ hâknande âmâ nângâ nângâne are kondo gembo bâleje hâknân manmap arekje hiko nekto umatjân mandân. ²⁴ Aregât mesak gosak akman. Gâuk nijande hâkne momogât pat agakje mem kotdâ nekbiap? Amâ hin. ²⁵ Nâmâ Yesu Kristo Humo nenne yâkgât akmâ Anutu mepaine meman. Bâin. Nâ Anutugât den kârikje are nângâre ârândâj akto nângâ nângânannde hoj agajman. Dâ hâknande âmâ bâlejaet kârikje hoj agajman.

8

Yesuje dosanenje puliepgât yâk nângâm kepilâ aŋbaen.

¹ Aregât Yesu Kristo olop manmaen nen âmâ Anutuje bâlejaet hâuje bo makmâ kotdâ nengiwiap. ² Amâ hingât Anutugât Heak arekje Yesu Kristogât manman are nengiep pat arekje bâlejaet tâk akto momogât tâk hâriepl. ³ Akto den kârikje are han tâmbâne nenjande kârikjeje kondo gembo nengâlân âi mem âsinenekto bo agep. Aregât Anutuje nanje luâk hainare ak dâmbo luâk akmâ gem mando bâlejaet akmâ nanje kuk agajdo moep. ⁴ Mondo âmâ den kârikje loko loko âlepje miawaknengiep. Nen han tâmbâjaet dâp bo watmaen. Bo. Amâ Heakgât dâp tâlimaen nengâlân den kârikje loko loko âlepje mendenje huraguwiapgât dâp miawaknengiep. ⁵ Hâkyejaet dâp tâlimai yâkje âmâ hâkgât nângâmbiâ humo akmap. Dâ Heakgât dâp tâlimaen nenne âmâ Heakgât siâ me siâ aregâlâk nângâenje humo akmap. ⁶ Hâkgâlâk nângâm manbiâ âmâ momo miawakyejimbo hilip aguwai. Dâ Heakgât nângâenje humo akbiap amâ manman âlepje akto biwi sânduk membaen. ⁷ Amâ hingât. Luâk siâje hângâlâk nângâmbo humo akmap yâkgât nângâ nângânannde Anutu gasa agajmap. Nângâ nângânannde Anutugât den kârikjaet amukjân tatbiapgât dop bo tatâpgât den kârikje are hâkâje akmâ panmap. ⁸ Amâ wangât? Hingât. Hâkgâlâk nângâmai yâk Anutuje yekmâ hâkâj akmap.

⁹ Dâ ye Romagâtje amâ Anutugât Heakje arekje hanyejân tatmâ manmapgât hâkgât patnjande bo damun yene akmap. Amâ Heak olop menduguakmâ manmaigât. Dâ siâje Kristogât Heak bâlák manbiapje yâkgât pat bo mem manbiap. ¹⁰ Dâ Kristoje

hanyenjân manmawân hâkyenjande bâlejaet akmâ momoje akyengimap gârâmâ han otne yenjande amâ dosa bâlâkgât golâ akmâ manmap. ¹¹ Akto Yesu momonjânba mem agalep Anutugât Heakje hanyenjân tatmap arekje Kristo Yesu momonjânba mem agalep dop hainâk hanyenjân Heakje mandâp yâkgât akmâ hâkyeje momoje are hainagâk mem golâ katbiap.

Heakje meneneko yâkgât agion.

¹² Galalupne, nengât hâu yendâp aregât hâknennaet bo nângâmâk manbaen. Akto hâkgât agak meme bo mem manbaen. ¹³ Amâ ye hâkgât agak meme watmâ manbai âmâ hilip aguwai. Dâ Heakgât kârikjân agak meme are kombiâ gembo âmâ manman âlepñân manmâ âgâwai. ¹⁴ Aregât keihe hin. Anutugât Heak arekje sokoyekto manmai yâk âmâ Anutuje nan barat dâm yengonmap. ¹⁵ Anutugât Heak yengiep are âmâ hoj manmanlupne manmâ hamep akjetgât bo. Nan barat bunje manjetgât Heak yengiep. Aregât akmâ Ewenenje âlepje dâm konmaen. ¹⁶ Amâ nen Anutugât nan barat manden den are âmâ Heakje biwinenjân makmâ humolembo nângâmaen. ¹⁷ Nanje baratje mandengât Anutuje bâtje bâije nengiwiapgât dop miawaknengiep gât Kristo olop mendugum damun akbaen. Amâ in hânân yâk olop dâtje metje kakjân manbaen âmâ âlepje yâk olop egâliaj pagaleje âlepñân nen hârogâk manbaen.

Manman âlepje aregât lâmgom manmaen.

¹⁸ Galalupne. Nâ hin nângân. Himbimân Anutuje egâliaj âlepje nengiwiap arekje hânân hâk hilâlâm umburuk yendâp are ewangiâp aregât hâk hilâlâm gât nângâenje yânje akbiâp. ¹⁹ Anutugât nan barat manmaen nen pagaleje miawaknengimbo tek-tekjân manbaengât siâ me siâ liulep arekje aregât imbiajmâ lâmgom manmai. ²⁰ Amâ hingât. Anutuje siâ me siâ liulep are mom bâle bâlegât kâlegen katyegep. Are amâ yengât hangât bo. Anutuje siâwan âlepje miawakbiap aregât lâmgom manbaigât lope kâlegen katyegep. ²¹ Amâ hingât. Beirâ wan me wan liulep are gai mom hilipaguwaigât tâkje gujmâ panmâ kârikje akmâ Anutugât nanje baratje nengâlân egâliaj âlepñân dewatinenekbai. Haingât.

²² Nen aregât hin nângâmaen. Anutuje kotje siâ siâ hârok ketuguep are hârokje âmbâleje nanaj memberâm hâk hilâlâm nângâm kambojmai dop hainâk akmâ lâmgom manmâ kambojmai. ²³ Akto wan me wan liulep areâk bo akmap. Nenâkai, Heakje biwinenje bunje aknengimap Anutugât nan barat manden aregât keihe miawak-nengiâkgât akto Anutuje hâk nenje mem hulajmâ hengemgom mem tek tekjân katnenekbiapgât sopje lâmgom manmâ han nennjande mesak gosak akmâ umburukje akmaen. ²⁴ Hain akmâ lâmgom manmaengât amâ Anutuje hengem nenguwiapgât pat miawak nengiep. Dâ siâje siâ lâmgom manbiapje âmâ wan me wan ekbiawân lâuwâje bo lâmgom âmâ biwi owâi bo akmap. ²⁵ Gârâmâ nenâmâ hinje wan bo ekmaen are lâmgomaen âmâ biwinenje owâihe akto bo hâkâj akmaen.

Heakje tânnengumap.

²⁶ Akto dop hainâk Heakje gai nen yeukjaet akmâ tân nengumap. Nen hin me hain ulilajdenje ârândâj akbiap are âmâ bonângâm kotgâmaengât Heakje han nenje mem owâimbo den luâkje bo nângâmaenje are maktenje miawakto Anutuje nângâmap. ²⁷ Akto Anutu biwinenjân ekmapje âmâ Heakgât den nângâmap. Amâ Heakje nen Anutugât kâmot nengât akmâ Anutuje wan me wan makmâ hâriepl are nângâmap areâkgât ulilajmap. ²⁸ Akto areâk bo. Nen hin nângâmaen. Anutu han nennjande nângajmaen nengât akmâ wan me wan miawaknengimap are hârok mem tân nenguwiapgât mânjineneckmap. Amâ yâkje han kalemjæt akmâ oloj nenegep nengât. ²⁹ Ulikjân Anutuje han kalemjæt akmâ potatnenegep gât Nanjaet tirip akbaengât makmâ hâriepl. Akto emije garije biwirâ aktenje ikihe âmâ teunenje humo ulikjân gâtje akmâ manbiapgât makmâ hâriepl. ³⁰ Anutu luâk âmbâle ulikjân nângâm hengemgom potat nenegepgât nengonmâ olojnenenegep. Nengonmâ oloj nenegepgât dosa nenje bo aktâp dâep. Dosa nenje bo aktâp dâep gât egâliaj âlepje nengiep.

Anutugât han kalemânba siâ me siâne bo hilipnenguwiap.

³¹ Den are keiye gain gain yendâp dâweren? Anutuje gala bo aknengimap dâine gasalupnenjande dondâ yeukje aknengimbiâ hilip aguwâen. ³² Anutuje ikiye Nanje bo gangerâm dumnenjân kilâkgât hunjung ando giep are amâ âi humo. Dâ wan me wan yâkgât akmâ nengiwiap amâ owâiye. ³³ Anutuje ikiyak dosa nenje bo aktâp dâmap aregât yâkgât kâmotlupje nen niyande denân katnenekbop? ³⁴ Akto Kristo Yesu ikiyak moep. Akmâ moewâk bo. Yâk momonjânba agatmâ Anutugât bâtje bungen âgâ talepgât nengât akmâ Anutu ulilajmap, aregât niyande denân katnenekto dosa nenje miawakbiap? ³⁵ Akto Kristogât han kalemânba wan arekjaetje oloj neneke to yân manbaen? Amâ hâk hilâlâmje me dâtje metjande me gasalupnenjande me mop manmanje me hanokoak manmanje me tembe bugâye arekje? Are hârokje Kristogât han kalemânba olojnenekbiapgât dop bo. ³⁶ Amâ Anutuje aregât magep hin tatâp,

“Anutu gângât akmâ hâk hilâlâm nângâenje hokboâk hokboâk gasalupnenjande itij gulam menenekmai. Akto bau kom gâimaen aregât dop hainâk aknengimai.”

³⁷ Hain arekje bo mem ge katnenekbiap. Bo. Yesu je han kalem akmagpât kârigem kârikje humo peniajmâ kinmaen. ³⁸ Aregât hin nângâm kârigêan. Momorje me manmanje me ajetorje me luâk kembuje me hinje miawakmapje me beirâ miawakbiapje me siâ me siâ kârikje arekje ³⁹ me siâ siâ âgâye me siâ siâ gegeje me wan me wan Anutuje liulep arekje Anutugât han kalemjande Yesu Kristoje katip nengumap ain ba bo olojnenekbiap.

9

Pauloje Yuda luâk yenjât yai nângâep.

¹ Nâ Kristogât akmâ den bunje maktere nângâjet. Heakje hanne mem pagalembo nângâm hengemgom makyengiwe. ² Nâne nângât ginbailupne Yuda gâtje yâkgât akmâ nângâyenjire biwine umatje dondâ akmâ. ³ Aregât hin nângân mon? Anutuje Yuda luâk galalupne yâkgât akmâ hepun nekmâ âmâ meyekbiap are nângâm owâiân. ⁴ Yuda luâk nengât kotnenje siâ Israegât kâmotlupje are Anutuje nângât mândulupnerâm ikiyak pagaleje hekatyenjieg. Hain akmâ âmâ Anutu olop dewatiwaigât pat akto den kârikje makmâ miawak yenjieg. Akto sumbegât emetje aregât hin akjetgât dâpje keiye hekatyenjieg. Akto siân wan me wan hârok yenjiwian dâm makmâ hâre yenjieg. ⁵ Dâ Yuda nengât hakulupnenje amâ luâk kautje mali. Akto Anutuje nanje hunjunando giep are amâ nengât hutnenjânba miawagep. Yâk âmâ wan me wan hârok nengât kautje malep, yâk âmâ Anutu aregât nenje nângâdenje humoje humo kârikje talanjbiap. A bundâk. ⁶ Dâ ya makyengiân aregât hin bo dâwaen, “Yuda luâkje wan akmai aregât Anutugât den yeukje agep.” bo dâwaen. Israe gâlân ba miawagion âmâ Israe luâk bunje hârokje ârândân bo agi. ⁷ Dâ Abrahamgât uliklupje miawagi are âmâ kâmotlupje bunje gai bo agi. Gârâmâ aregât Anutuje makto Moseje hin kulemgoep, “Abraham gângât nanje Isakagât kâlegenlupje amâ gângât pat akbai.” ⁸ Den aregât keiye hin tatâp. Abrahamgât kâlegen gâtje hârok âmâ Anutuje mândulupnerâm bo yenjgonmap. Anutuje makmâ hâriewân miawagi yâknejak Abrahamgât kâlelupje bunje agion. ⁹ Aregât Anutugât denje hin talep a bunje agep, “Hombaj kakjân sop miawakto Sara nanaj mem mandoân purikatbian.”

¹⁰ Akto areâk bo. Rebeka âmâ luâkje hakunenje Isaka yâk olop manmâ nanaj lâuwâ megolak tepje agep. ¹¹ Tepje akto nanaj lâuwâ bo miawakmâ maliat ain bâleje me âlepje bo agialân Anutuje yâk yetgât hin magep, “Teuñande emirjaet hoj manbiâp.” ¹² Amâ Anutu ikiye hanjaet den are kârikje agâk gât nângâm nanaj manman yetjaet bo makmâ kârigieg. Ikiyak hanjaet mem potat yelekmâ kinmâ hain magep. ¹³ Aregât Anutugât den bikje hin tatâp, “Nâne Yakobo âmâ han kalem agajmâ okot âlep nângân. Dâ Esau âmâ hâkâj agajdân.”

¹⁴ Akto aregât gain dâweren? Anutuje wan me wan mendo bo ârândân akmap? A borondâje. ¹⁵ Ulikjân Anutuje Mose hin maganje,

“Luâk me âmbâle siâ are okot âlep agañdere ârândâj akmap. Akto luâk me âmbâle siâ han kalem agañdere ârândâj akmap.” dâep.

¹⁶ Aregât keiже hin. Anutuje luâk hanyenjaet me âiyenjaet bo nângâyenjimap. Anutu ikiже han kalemjaelâk nângâm makmâ potat nenekmap. ¹⁷ Aregât keiже Anutugât denñande Parao hin maganjet, “Nâ gângâlân kârikjene mem miap pandere hân ârândâj ariâkgât dâm kat gegân.” ¹⁸ Aregât Anutuje âmâ luâk siâ han kalem agarberâm âmâ âlepje agañbiap. Dâ luâk siâ han biwiже gisapkoañberâm âmâ âlepje gisapkoañbiap. Amâ ârândâj akmap.

Yuda luâkje Anutu hamianji.

¹⁹ Are oyañmâ yeñgâlân gâtje siâne hin makniñbiap mon? “Anutuje wan me wan akberâm dâmbo luâkje bo miawagâk gât horat kalañbiapgât dop bo tatâp aregât Anutuje luâk nengât nângâmbo bâlimap are bo ârândâj aktâp.” dâm makniñbiap mon?

²⁰ Wei gâmâ luâgâk. Wangât Anutu den hâunje maganjet? Aregât den dopje hin makbe. Wangât umbâne luâk umbâ mânjimap are hin maganjbop, “Gâ wangât tiripne hain are mânjinegen?” ²¹ Aregât umbâ mânjimap luâk arekje hân numje mem umbâ bikje luâk yâk yeñgât pat mânjiwop. Dâ bikje dua bau yâk yeñgât mânjimbo ârândâj akbiap. ²² Amâ Anutuje kuk akto kârikjene tektekjân kato ekbaigât umbâ bikje hogom panyekbiapgât nângâyenjim bo hâkâj akyenjieg. ²³ Hain akyenjim umbâ bikje han kalamjaet pat maleine beirâ egâliaj pagalerjân kâmot katnenegâk gât nângâmbo yendâp. Umbâ are nengâlân egâliaj unsambe nengiepgât menenekmâ manmap. ²⁴ Dâ aregât amâ Yuda luâk âmbâleâk bo. Hân siâ siâ Yuda luâk bo manmai aregât nen han kalemjaet pat aknegât oloj nenegep. ²⁵ Akto Anutuje propete Hosea hin maganjo kulemgoep,

“Luâk kâmot ambo bo akyenjîan yâk nângât luâk âmbâlelupne yengonmâ makyenjewan. Akto âmbâle okot han kalemje bâlâk malep yâk nângât dâtâne dâm konbian.”

²⁶ Akto den siâ hin,

“Nâje ye nângât luâk âmbâlelupne bo dâm makyenjîan ain kotoyene Anutu manman ambonjaet nanne baratne yengonbian.” dâep.

²⁷⁻²⁸ Dâ areâk bo. Yesaiaje Israegât hin magep,

Kembuje hânâñ denñaet bunje dowâgâk mem miap pando kârigewiapi aregât Anutuje hin dâep, “Israegât kâlelupje haruân nupi yendâp aregât dop miawakmâ manbai nâje hutjânba konok konok mem olojyektere manman âlepjân manbai.” dâep.

²⁹ Akto Yesaiaje beirâ miawakbiapgât hin magep,

“Humonenje kâmot kârikje Humo Amboyejande hutnennjânba konok konok bo oloj neneko dâine âmâ Sodom Gomora itij gulam agiat hain are akbâen.”

Yuda luâkje âlepje aknegât ewum hâumgoyi.

³⁰ Aregât ire gain dâweren? Hin mon? Luâk Anutugât kotje bonângâmai je âlepje akjetgât bo nângâmâk watmâ manmai yâk âlepje manmaigât memai. Are amâ Kristo nânganjmaigât memai. ³¹ Dâ Israe luâk den kârikje lokom kinbiâ Anutuje yekto huraguâkgât kârikje agi. Kârikje akmâ den kârikje bo lokom âlepje bo akmâ âmâ umale agi. ³² Amâ wangât? Hingât. Yuda luâk âmbâle arekje Kristo nângâ añaigât pat bo wali. Yân agak memeyeje aregât âlepje aknegât hain agi. Are amâ dâwâñ kât yiep ain keiyeje kondo kâwâwâñ kârâyi. ³³ Aregât Anutuje hin makto Yesaiaje kulemgoep,

“Nângâi. Nâ Sioj gimbâñjân kât siâ katere tatbiap. Arekje keiyeje erâmbo pej panyekbiap. Akto kât humo katberân ain kom heweweñ panbai. Dâ siâne nângarjbiap âmâ bo pâpkom ajuñ añaawiap.”

¹ Galama, nāngât kâmot Yuda luâk âmbâle are Anutuje meyekbiapgât hannande dondâ hâwât nekto Anutu aregât ulilajman. ² Amâ yâkje Anutugât âi mendenje huraguâk dâm kârikje akmâ manmai. Dâ amâ pâpkom kinmâ akmai. ³ Yâkje Anutugâlân ba dosa bâlâk aknegât dâp yendâp aregât pâpkomai gât yejeak âlepje aknegât âiye kârikje memai. Hain akmâ Anutuje yekto huraguâk gât dâp hâkâj akmai. ⁴ Aregât keiye hin. Kristoje den kârikje are lokombo bo agep. Aregât luâk âmbâle siânbanje Kristo nângajbiâ âmâ Anutuje dosayene bo dâm yejgonmap.

⁵ Aregât Moseje hin kulemgoep, “Luâk siâ den kârikje are hârok lokore Anutuje nekto huraguâk gât manbiap yâkje den kârikje hârok lokombo âmâ âlepje manmanân manbiap.” ⁶ Dâ Kristo nângajbiâ Anutuje yekto huragumap gât den hin yendâp, “Ninjande himbimân âgâm Kristo mem olojdo gewiap? ⁷ Me ninjande hememân gem Kristo momoje yâk yejgât hutyejânba olojdo gawiap? Ye hain bo dâwai.” ⁸ Anutuje magep hin tatâp, “Anutugât denje kâlewângen bo tatâp. Enemân akto biwigân yendâp.” Are amâ biwi kat katgât den pat âlepje nângâjetgât makyengimaen. ⁹ Amâ Yesu amâ Kembune dâwiat akto biwigân Anutuje Yesu momonjânba mem agalep dâm nângâm kepilâwiat benje Anutuje hejgem gugumbo manman âlepjân manbiat. ¹⁰ Aregât han nenjande Yesu nângajmâ âmâ dosa bâlâk manmaen. Akto launenjande makmâ miap panmâ mandenje Anutuje hejgem nengumap. ¹¹ Aregât Anutugât denjande hin dâep, “Siâje nângajbiap âmâ bo pâpkom ajuñ aŋgiwiap.” ¹² Amâ Yuda me Girik luâk potat potat bo yendâp. Humo Kembu konokje amâ hârokogât Kembunenje mandâp. Yâkje luâk me âmbâle biknjande yâkgât kotje konbiâ âmâ ainâk han kalem akyengim wan me wan âlepje potatmâ yejgiwiap. ¹³ Aregât Anutugât denjande hin dâep, “Niже me niже Kembu kondo âmâ ainâk Anutuje mem hejgemgo aŋbiap.” ¹⁴ Gârâmâ luâk âmbâleje amâ Kristo bo nângajmai amâ gain gain kotje konbai? Akto siâje Kristogât keiye bo makyengimbo âmâ gain gain nângajbai? Akto den pat âlepje makmaen nengâlân gâtje konokje bo arim makyengimbo âmâ gain gain den pat âlepje nângâwai? ¹⁵ Akto Anutuje bo hunjunando âmâ gain gain arim makyengiwiap? Anutuje makto siâje hin kulemgoep, “Pat âlep den makmak luâk togombiâ âmâ, munjande han nângâ nângânenje mem owâimap.”

Anutuje Yuda luâk âmbâle yengondo bo nânganji.

¹⁶ Den pat âlepje ire amâ luâk hârokje bo nângajmâ bunjerâm kepilâyi aregât Yesaiaje hin magep, “Kembu, den pat âlepje makmâ miawaktenje siâje bo nângajmâ kârigiep.” dâep. ¹⁷ Aregât hin nângâweren. Siâje Kristogât pat makyengimbo den bunje nângâmaen. Akto den bunje nângâenje amâ biwi kat katgât miawakmap. ¹⁸ Gârâmâ aregât hin aiyenjuân. Luâk âmbâle amâ den pat âlepje are bo nângâyi mon? Hain bo. Anutuje makto siâje hin kulemgoep.

Denyenjande hâneje hâneje sambelem ârândâj agep. Akto den lauyenjande hânturjungângen ârândâj agep.

¹⁹ Aregât gaetje hin aiyenjuân, Israe luâk bo nângâm hejgemgoyi mon? Hain bo. Ulikjân Moseje hin kulemgoep,

“Anutuje hin dâep, Nâje luâk yâanje meyektere ye ewangiyekbiâ nângâmbiâ bâliwiap. Akto luâk kâmot bo nângâ nijbai are olojyektere yekmâ biwiyene kâlâp akbiap.” dâm kulemgoep.

²⁰ Akto beirâ Yesaiaje den umatje mem gem makmâ âmâ bo ajuñ aŋgim hin dâep, “Anutuje hin dâep, Bo kulâgât nekmâ maliye penâniyi. Nângât bo makmâ mali yâk yejgât mete katyengiân.” dâep.

²¹ Hain akmâ Yesaiaje Israe luâk yâk yejgât hin makmâ kulemgoep, “Anutuje hin dâep, Nâ luâk kâmot nângâm gulip agakje akto den kokoje sop kâlep ganjet dâm yejgonmâ mandere bo togoyi dâep.” dâm kulemgoep.

11

Anutuje Yuda luâk bikyeâk ikiyaet pat meyegep.

¹ Aregât nâ hin aiyeñguân, Anutuje Yuda luâk hârok hepunnenegep mon? Bo. Hain bo agep. Amâ nâkai Israe gâtje manmâ gan. Akto hakune amâ Abraham. Akto nâmâ Bensaminj kâmolân gâtje mandân. ² Anutuje Israe bo hepun nenegep amâ hingât. Ulikjân luâk nângâyeñgim potatyegep amâ bo hepun yekmap. Amâ ye Anutugât denje are bo oyajmâ nângâmai mon? Elianje Israe luâk yâk yengât akmâ Anutu hin dâm maganep, ³ “Kembu, Israe luâkje propete yengum âmâ sumbe kat katgât are patakom itij gulam meyi. Dâ nuneâk mandere gai nuguwerâm aktâi.” ⁴ Hain dâmbo den hâuñe gain purikalanep? Hin. “Nâ luâk 7,000 koratyengure lâpio kotje Baali yâkgât bo kângaojni.” ⁵ Anutuje hain dâepgât hin nângâne. Anutuje han kalem akmâ Yuda luâk bikje mem kepilâ yegepgât mandâi. ⁶ Aregât Anutuje han kalemjaet akyengiep. Akyengiep gât âmâ agak meme yenzaet bo akyengiep. Hain bo akto dâine âmâ han kalemje bunje bo akbop.

⁷ Akto gain gain nângâweren? Israe luâk yâkje Anutuje nenekto huraguâkgât kulâgâtmâ âi humo meyi, are bo mem miawagi. Dâ Anutuje mem kepilâ yegep yâkje âmâ meyi. Bikje humo âmâ Anutuje makto biwiyeje kârik agi. ⁸ Aregât Anutugât denjân hin tatâp,

“Anutuje han yeje mem gâlikoep. Akto dewunyeje gai mem limbâpkoep. Akto ondopyeje mem gisapkoep. Gisapkombo gam gam maleine uñak hainâk yu mandâi.

⁹ Akto Dawidiñe hin dâep,

“Anutu, gâje makmenâ sot nem tatbiân âmâ sot akto kat katyenande lâlâmbâlân dowâk pej panmâ yenguâk. Akto wan me wan agigât hâuñe hân dâpjân gewai hainare miawakyengiwiapgât makmenâ miawagâk. ¹⁰ Gâ dewunyeje mem limbâp komenâ dewun bok akbai. Dâ hamiyerje mem gongorgomenâ pâit pâitje akmâ manmâ âgâwei.” kulemgoep.

Anutuje kâmot siân gâtje ikiyaet pat meyegep.

¹¹ Akto hin aiyeñguân. Israe luâk yâkje mokmok mem pej panmâ mom bo akbaigât hain miawagep mon? Hain bo. Israe luâkje bâleje agigât Anutuje Israe gâtje bo manmai meyegep. Meyekto âmâ beirâ Israe gâtjande Israe gâtje bo manmai manman âlepñân manmai are yekbiâ bâliwiapgât. ¹² Akto Israe luâk âmbâle bâleje agi aregât den pat âlepje hâñje hâñje ârândâj arim metiep. Akto Israe luâk âmbâle yeukje akbiâ Anutugât pat bo miawakyengiep gât Yuda luâk bo manmai yâk yengâlân den bunje peniyengiep. Yei, maleine Anutuje Yuda luâk hârok meyekbiawân âmâ hârok bunje miawaknengiwiap.

¹³⁻¹⁴ Galalupne, hinje Yuda luâk bo manmai ye den ire makyengire nângâjet. Nângât kâmot hâwât yektere bikjande nâ watnekmâ âlepje akjetgât Yuda luâk bo manmai yengât Aposolo manman. Akto âine egâliaj kaknjân meman. ¹⁵ Akto Anutuje Israe luâk hepunyegep gât âmâ Anutuje hân ârândâjân manmai yâk meyegep. Arekje Israe luâk meyekbiawân amâ momojân ba golâ manbaengât miawakbiap. ¹⁶ Akto sot ulikje Anutu wañdenje mendâp benje sot hârok ârândâj akmap. Dâ lâwin kândârâñjande ârândâj yendo gai bât bâtje gai hainâgâk ârândâj yembiap. ¹⁷ Den ginje siâ hin makbe. Anutuje bât bâtje bikje hârem panmâ aregât welamjân oliwa pâlonjângen miawagep aregât bâtje gâ Yuda luâk bo manmat oliwagât tuje membiatgât katgekmâ dewatigegep.

¹⁸ Aregât gâje lâwin bât bâtje tâmbâje Yuda luâk yâk bo nângâyeñgimenâ gembo âmâ agat agat bo akben. Hain akbâtgât hin nângâwen. Gâ lâwin kândârâje are bo damunje akmâ hengemgomat. Kândârâje Yuda luâk arekje ge tân gugumi. ¹⁹ Gârâmâ hin dâwerât mon? Anutuje nângât akmâ katmâ dewatinegâk gât bât bâtje tâmbâje are liñgâtmâ palep. Panmâ nâ dâgâm dewatinegep. ²⁰ Gâ Yuda luâk bo manmat amâ bundâk maktât. Anutuje Yuda luâk manmai arekje bonânganji gât hârem panyegep. Dâ gâmâ Anutu nângajmatgât kindât aregât hâkge bo mem agatmâ âmâ kângom manben. ²¹ Amâ

Anutuje oliwa ikihe bât bâtne bo yaigoepgât gâ hainâgâk bo yaiguguwiap. ²² Aregât gâ han kalemgât akto Anutuje hâmbij yekmapgât bo nelâmgijbiap. Hâmbij yegepgât den bunje hamiaji yâk yengâlân hânuje miawagep. Dâ han kalemjaet bunje are âmâ gângâlân emelâk miawagep. Aregât gâ yâkgât han kalemjaet akmâ nângajmâ manmenâ bunje âlepje miawakbiâp. Dâ hain bo akmenâ âmâ gâ gai hârem pan gekbiap. ²³ Akto bât bâtne tâmbâje yâkne biwi kârikyenjaet hepunbaiâ Anutuje lâuwâne dewatim katyekbiap gât kârikne talanjdâpgât meyekmâ dewatim katyekto ârândân akbiap. ²⁴ Akto Anutuje oliwa kâit menjekmâ oliwa emesa lâwinjân dopyeje bo tatâp ain katmâ dewatim katgegepgât bo pâpkomap. Aregât oliwa emesa ikihe bât bâtne gaetje mem dewatiyekbiapgât âmâ âihe owâihe akbiap.

Anutuje Yuda luâk han kalem akyengiwiapgât keije.

²⁵ Galalupne, ye yeraet nângâ nângâyeje nângâmbiâ humo akbopgât den iregât keije makyengiwe. Anutuje Israe luâk bikne han biwiyene gisapkoep. Gisapkombo âmâ beirâ Yuda luâk âmbâle bo manmai dondâ Kristogâlân dewatimbiâ âmâ ²⁶ âlepje Anutuje Israe luâk kâmot hârok meyekto âlepje akmâ metewai. Aregât den Anutuje makto Yesaianje hin kulemoep,

“Sion gimbânjânba luâk siâje hengemgom nengiwiapje miawakmâ Yakobo gâlânba gagap higenje hambuje uruto ariwiap. ²⁷ Hain akto nâ bâleje yeje puliwanâin ain nâ olop manbaigât makmâ hâreyengiwian.”

²⁸ Israe luâkne amâ Yuda gâtje bo manmai yâk yengât akmâ pat âlep dengât gasa manmai. Dâ Anutuje ikihe han kalemjaet akmâ kepilâ yekbiapgât akto hakulupnenje yâk yengât akmâ okot âlep dondâ akyengimap. ²⁹ Amâ Anutuje wan me wan nengimap are akto oloj neneckmap aregât pat bo hilipkombo yeukne akmap. ³⁰ Ye ulikjân den koko akmâ mali akto Israe luâk yâkne gai den koko akmâ mali aregât Anutuje ye han kalem akmâ meyegep. ³¹ Hainâgâk Yuda luâk yâkne han kârik akmâ den koko akmâ manmâ gayi Anutuje ye han kalem akyengiep gât yâk gai hain kalem akyengiwiap. ³² Anutuje luâk hârok den konogân manmai dâm nângâm hengemgoep aregât luâk hârok oloj neneckmap han kalemjân katnenegep.

Anutu humo yâk konok mepaije membaen.

³³ Yei Anutugât han kalem unsambe akto nângâ nângâyeje humo agat agatje talanjmap aregât bâtgumje pikmâ yearjmap. Yâkne makmâ kepilâ akto makmâ kotgâ kotgâjaet keije luâkne bo nângâwâen. Dâ ai memenaet dâp are gai luâkne bo ekmâ hengemgomaen. ³⁴ Kembugât hanjân den yendâp, are luâk niijande nângâep? Dâ Kembunge den makmâ kindo ain niijande dengât tângom magep? ³⁵ Dâ niijande wan me wan Anutu waarlo ârândân agepgât hâu are kutigilañbiap? ³⁶ Amâ siâ me siâ hârok yâkgâlânba togomap. Akto yâkne wan me wan ketugumbo ârândân akmap. Akto yâkne hârok damunje akmap. Aregât egâlian pagaleje yâkgâlân dewatim dewatim yem âgâwiap. A bundâk.

12

Hâknenjande Anutugât sumbe akbiâp.

¹ Aregât galalupne nâ Anutugât han kalemjaet akmâ den sami makyengire nângâjet. Ye hâkyeje Anutugât sumbe golâ kotgâm warjbiâ nângâmbo âlepje ârândân akto ekto huraguwiâp. Hain akbai âmâ Anutu hoj manman bunje manajniâm. ² Akto agak memeyeje hângâlâk nângâm manmai dop are bo akbiâp. Anutuje hanyeye nângâ nângâyeje mem purikatherâmbo owâi akmâ nângâmbiâ humo agâkgât Anutugât han âlepje ârândân are miawakyekto ekmâ egâlianbei.

³ Anutuje han kalem niijep gât ye hârok makyengire nângâjet. Siâje ikijaet nângâmbo âgâ âgâyeje bo akbiâp. Anutuje den dâtâje waarlo nângândo dop areâk akbiâp. Amâ ikijaet nângâmbo humo bo akbiâp. ⁴ Amâ hin nângâjet. Hâk pâjnennenje amâ konok. Dâ kei bâtnenje biwirâje âi keije memai. ⁵ Aregât dop hainâk

nen amâ dondâ dewatiene hâk pâj nenne konok aktâp. Aregât kei bâtne tân agu agu akmaen. ⁶ Anutuje wan me wan keihe keihe han kalemjaet akmâ nengiep are ârândâj tatnengiep. Aregât dopjân ai meniâm. Aregât Anutuje den lau makmâ miawakbiapgât Anutu nângajmaengât dopjân makmâ miawakbaen. ⁷ Anutuje hoj manman ai nengiep amâ ai are kârikje akmâ owâiheâk akmâ membaen. Siâne Anutugât den makmâ kepikmâ makyengimap amâ ai are membiâp. ⁸ Biwiyeje gewop gât den sami makmap yâk aregât kârikje yeajdâpgât makbiâp. Dâ luâk siâne âmâ galalupje wan me wan yengiwerâm âmâ hâuñaet bo nângâm yân han kalem akmâ yengiwiâp. Dâ luâk siâne Yesugât puligât damunje akmâ luâk âmbâle umburuk yengiwerâm âmâ biwi owâiheâk akmâ dowâk tânyenguiâp. Bikje kundatdâne umatjânâk manmai are siâne okot nângajmâ tângowerâm âmâ mâru guru kakjân tângowiâp.

Han kalemgât den.

⁹ Han kalem agak are hâkjeak bo akbei. Siâ me siâ bâlejaet hâkâj yekbiâp. Dâ siâ me siâ âlepjaet âmâ egâliajbei. ¹⁰ Ye gala agak bunje akmâ han aŋgi goaŋgi akjetgât kârikje akbei. ¹¹ Konam bâlâk kârikjeâk manbei. Biwi yenjande owâiâkgât damungom manbei. Kembunenje hoj bawa agaŋbei. ¹² Anutuje wan me wan katyengiep aregât nângâm egâliajmâ manbei. Dâ hâk hilâlâm kakjân manmâ âmâ bo hâkâj akmâ manbei. Akto hokboâk hokboâk Anutu ulilajmâ dewatim mem manbai. ¹³ Kristogât luâklupje umburuk manbai âmâ dowâk wan me wan bo talaŋbiap are waŋbei. Akto lombo togombiâ âmâ dowâk owâiheâk gala akyeŋgiwei.

¹⁴ Bikjande yengum watyekbiâ âmâ yâk yengât akmâ Anutu ulilajbei. Sait den bo makyengiwei. ¹⁵ Bikjande heroje maroje manbiâ âmâ yâk olop heroje maroje akmâ tân yenguwai. Dâ bikjande indem tâgâiak akbiâ âmâ are tânyengum olop indewei. ¹⁶ Hanyerje mendugum kinmâ siâ me siâ konokgât han kalem akmâ manbei. Yeŋaet nângâmbiâ dondâ bo âgâwiâp. Nen gegeje dâmai are dowâk tânyengum manganyekbei.

¹⁷ Siâne bâleje akyeŋgimbo âmâ bâleje bo agaŋbei. Dâ luâk âmbâle hârokje wan nângâmbiâ ârândâj akbiap âmâ areâk nângâmâk manbei. ¹⁸ Ye han kau kau akmâ luâk âmbâle hârok gala akyeŋgim manbei. Amâ bikjande hâkâŋgiŋbiâ âmâ hanâk dosane bâlâk manbe dâm gala akyeŋgiwei. ¹⁹ Galama, bikjande kuk heŋgân akyeŋgimbiâ âmâ dosayerje yengeak bo makmâ hâreangim manbei. Kembuje kuk are hâuŋe meâkgât lâmgom manbei. Aregât Anutugât denjande hin dâep, “Dosa kotgâ kotgâgât ai amâ nângât. Aregât dosayerje mem hâuŋe yengiwian.” dâep. ²⁰ Gârâmâ ye hin akbei. Gasagande sotgât momberân dâmbo sot waŋben. Tugât nângâm dâmbo tu waŋben. Gâ hain akmâ âmâ kâlâp kautjân katbiat dop hainare miawakyengiwiap. ²¹ Bâlenjande gâ bo mem ge katbiâp. Aregât gâ siâ me siâ âlepje akmâ bâleje aregât kârikje komenâ gewiâp.

13

Kiap gawaman yengât den.

¹ Humomolupnenje, kiap, gawaman akto kaunsoli âmâ Anutu konok arekje luâk nengât damunnenje manbeigât katyegep aregât nen hârok yâk yengât den lokoenje ârândâj agâk. ² Aregât luâk siâne gawaman yâk yengât den kom âmâ Anutugât den gai kombiap. Hain akbai âmâ hâuŋe membai. ³ Amâ hingât. Humomolupnenjande amâ agak meme âlepje bo mem ge katmai. Dâ agak meme bâleje aregât hâuŋe yengimbiâ hamewakmâ manmai. Aregât gâje humomolupnenje yengât akmâ hamep bâlâk manberâm kinmâ siâ me siâ ârândâj akben. Siâ me siâ ârândâj akmenâ gâŋgât nângâmbiâ ârândâj akbiâp. ⁴ Gawaman nenne amâ Anutugât hoj bawa manmâ tân gugumbiâ âlepje manbiatgât ai memai. Gârâmâ gâ bâleje akmâ membiat âmâ hamewakben. Yâk bugâ hanâk bo konmai. Bo. Yâk âmâ Anutugât hoj bawa manmai aregât bâleje meme luâk yâk yengâlân Anutugât kuk miawakyengiâp dâm ai mem kinmâ hâuŋe yengiwai. ⁵ Aregât den lauyenje lokom heŋgemgowej. Are âmâ Anutuje hâuŋe

nengiwiapgât hamep gâlâk bo. Amâ guge hangande mokmok membopgât hangande kau kau akbiâp.

⁶ Anutuqe damun âi damunyeje agep are memaigât yeje gawaman puli dâtâje are yenjimai. ⁷ Aregât yeje yâk wan makmâ hâreyi are ârândân yenjiwei. Puligât dâtâje magi are dopnân puli yenjiwei. Dâ hoj manmangât dâtâje makmâ hâreyi âmâ hoj manyenjiwei. Kângo nengijet dâm hâreyi âmâ hainakmâ akyenjiwei. Lau nenje lokowi dâm hâreyi âmâ lau yeje lokowi.

Gala konok mannegât den.

⁸ Akto siâ me siâgât hâu are dowâk kotgâmbiâ bo akbiâp. Dâ hâu konok tatyenjiwiaâp amâ hin, han kalem akmâ okot anji goangi akjetgât membiâ bo bo akbiâp. Aregât han anji goangi olop manmapje âmâ den kârikje lokomapgât dop akmap. ⁹ Anutugât denjande hin maktâp, “Luâkdâ âmbendâgât pat bo hârewen. Gâ bugâ bo komben. Gâ kâmbu bo memben. Gala siâgât siâ me siâ are nângât bo dâwen.” Den kârikje aregât bikje hârok mendugum kautje konok katmâ hin dâep, “Gâ guge tân agumat dop hainâk luâk siâ tângowen.” ¹⁰ Han anji goangi olop manbiapje âmâ galaje bâleje bo aganbiap. Aregât han kalem akmâ okot âlep akyenjiwaen âmâ den kârikje hârok lokowaengât dop miawakbiap.

Pagalejân manbaen.

¹¹ Akto hain akjetgât sop iregât keije nângâi. Nen ulikjân Kristo nângajdenje hejgem nenguwiapgât dâp miawaktâp. Dâ hinje hejgem nengum metewiapgât sop ewumâk aktâp. Aregât asinjânba golâ akmâ agatbei. ¹² Hândâk pipihe akto emet haujberâmgât hândâkgât siâ me siâ gujmâ panmâ âmâ pagalejaet tembe mâron meakmâ manbaen. ¹³ Yanep pagalejân manmaenje ârândânjâk manniâm. Are amâ sot songo nem munej bo akbaen. Akto tu kârikje nem gulip bo akbaen. Akto agak meme bâleje arjun olowâk are bo mem manbaen. Me gasa akmâ bo potalakbaen. Me siâgât nângâenje bo bâliwiâp. ¹⁴ Gârâmâ Kembu Yesu Kristo yâk luguakmâ âmâ benje hâkyejande egâliaj bâleje peniarbopgât nângâmâk nângâmâk manbei.

14

Galagât nângâmbiâ bo gewiâp.

¹ Galalupne, luâk âmbâle bikjande Kristo getegâk nângajmai are dowâk gala akyenjiwei. Amâ galagât heyenjienje penânenjimbiâ ain nângâ nângâyeje gewiapgât papalakmâ manbaengât bo. ² Luâk siâ biwi kat kat kârikje talajmapje âmâ sot hârok hanâk nemap. Dâ siâ biwi kat kat yeukje talajmapje âmâ gârânjâk nemap. ³ Aregât luâk siâje sot hârok nemapje amâ galaje songo bo nemap aregât bo nângando gewiâp. Akto luâk sojgo bo nemapje amâ galaje sot hârok nemap are den âiân bo katmâ kotgâ aŋbiâp. Amâ Anutuqe galaje gala aganepgât. ⁴ Aregât gâ wangât Anutugât lau lokomapje den âiân katbiat? Amâ bo ârândân akbiap. Yâk amâ Anutu Humojaet enemjân kinmâ kârikje akbiap me yeukje akbiap. Are âmâ Kembugât pat. Gârâmâ hin nângâne. Humoje âlepje tângombo kârikje akmâ kinbiapgât bo yeukje akbiap. ⁵ Hainâk luâk siâ hilâmgât âi meme siâ nângâmbo gembo siâ nângâmbo humo akmap. Dâ luâk siâ âmâ âi meme hârok nângâmbo ârândân akmap. Aregât siâ me siâje hin me hain akberâm nângâm hejgemgom kârigem kinmâ akbiâp. ⁶ Hilâm âi meme oyajmâ potatmapje amâ Kembugât akmap. Dâ Anutu mepaije memapgât Kembugât pat akbiap. ⁷ Aregât keije hin. Nengâlânba siâje ikihe kârikjân bo manbiap. Dâ ikihaet akmâ bo mombiap. ⁸ Manman nenje amâ Kembugât akmâ manmaen. Dâ mombaen amâ hainâk yâkgât akmâ mombaen. Aregât manbaen me mombaen are amâ Kembugât pat.

⁹ Akto Kristorje momorje akto golâ yenjât kautje akmâ damun nenje akbiapgât mom amâ golâ agep. ¹⁰ Akto gâ wangât gala den âiân katmâ hâkjeh tunmâ akmat? Me wangât galagaet nângâmenâ gewiap? Nen hârok Anutuqe makmâ hârenengiwiapgât tat tatgât enemjân kinbaen aregât galagaet bo makmâ kotgâwiat. ¹¹ Anutugât denjande hin dâep.

Kembuje hin dâep, “Nâ mandângât luâk âmbâle hârokje nâ pâwut liginijbai. Akto hârokje kotnaet nângâmbiâ humo akto makmâ mem owâinje ketugunekbai.” dâep.

¹² Aregât nen hârok Anutugât metenjân kinmâ keinenje makmâ miawakbaen.

¹³ Aregât nen nenneâk den âiân bo makmâ bo hâk nenje tunmâ angî goangi akbaen. Dâ hin aktenje ârândâj agâk. Galalupnenje han gulip akbâigât wan me wan bâleje dâpyerjân bo katenje keiyeje bo pej parbei. ¹⁴ Nâ Kembu Yesu olop mandân aregât hin nângâm kârigeân. Sot siâ siâ nendere amâ bâleje bo akniijmap. Gârâmâ siâje sot siâ me siâ ire nem bâleje miawak niqbop dâm âmâ hanâk nembiap yâk âmâ bundâk bâleje miawaganjiap. ¹⁵ Aregât gâne galagât sotgât bo nângâm hanoko agajmenâ hanje mokmok membiâp amâ han kalemjaet pat bo akmat. Galage âlepje agâkgât gai Kristoje yâkgât akmâ moep. Aregât nângâm galagande sotgât nângâmbo umatje akmapgât nângâmâk akmâ nem manben. ¹⁶ Ye siâ me siâ membiâ ârândâj akmap are luâk bikjande nângâmbiâ gewopgât damunje kârikje akmâ manbei.

Sot songoje manman kârikjaet tân bo akbiâp.

¹⁷ Akto luâk âmbâle bikje Anutuje damun nenje akmap sot bikje sapa aktenje ârândâj akbiap dâm âmâ Anutugât keiye bo nângâmai. Anutuje damun nenje akmap aregât keiye amâ hin. Anutuje nenekmâ dosayenje bo dâm ikiye Heak nengimbo tân nengumbo Anutuje denân bo katnenekbiap dâm heroje aktenje biwinenje sândugemap. ¹⁸ Siâje dâp are tâlim Kristo hoj manando are Anutuje ekto âlepje akbiap. Akto luâk bikjande gai nângâmbiâ ârândâj akbiap. ¹⁹ Aregât nen gala tân agu agu akmâ kindenje biwinenje sândugeâkgât kârikje akniâm. ²⁰ Gâ sotgât akmâ Anutugât âi are bo itij gulam memben. Amâ sot songo are âlepje hârok. Gârâmâ gâ hanâk hanâk nem manmenâ galagande gekto bo ârândâj akto hanje bâlimbo âmâ bâleje miawaginjiap. ²¹ Gâ galagaet nângâ nângâne gâlikowâtgât yâkgât akmâ songo akto waij tuje hâkâje akmenâ ârândâj akbiâp. ²² Aregât siâ me siâ hain aregât nângâm âmâ hangân yendâp are Anutugât metenjân mem manmenâ gugaet biwigânâk yembiâp. Aregât siâje ikijaet nângâmbo ârândâj akto âmâ ikiye den âiân bo kalakto biwiye sândugembo heroje akmap. ²³ Dâ siâje sot songo hanokoagân nendo bâliwiap. Amâ hingât. Yâk Kristo nângândo huraguepgât bo nângâm nemap aregât. Akto siâ me siâ are biwi kat kat olop bo aktenje dosanje olop akbiap.

15

Yesugât nângâ nângâ watmâ manbaen.

¹ Galama, kârikje olop manmaen nenje âmâ yeukje manmai are sokom katyektenje ârândâj akbiâp. Sokom katyekmâ âmâ nennaet nângâ nângâ nenjân bo maniâm. ² Nen galalupnenje yâk yengât nângâmâk âlepje akjet akto Kristo nângâmbiâ humo agâkgât tânyejnguniâm. ³ Aregât keiye hin. Kristoje âmâ hainâgâk ikiye ukenje bo walep. Dâ Anutugât denjande hin maktâp, “Anutu, gâ hâkâje dâm dâyi yâk yengât den are nângât kaknân âgâep.” dâep aregât den walep. ⁴ Are tâmbâje dondâ den makmâ kulemgoyi are Anutugât keiye nângâm hejgemgome gât kulemgoyi. Anutugât kulemjye hârokje mem kârikje mânjinenekmâ mem owâinenekto siâ me siâ nengât pat dâtâje nângâenje biwinenje owâiwiapgât kulemgoyi.

⁵ Anutuje kârikje aknengimapgât akto mem owâinenekbiap gât ambojande akyejngimbo Yesu Kristogât dopjân han nângâ nângâ konok akmâ manbaigât ulilajdân.

⁶ Ulilajdere akyejngimbo han biwiyeje mendugumbo Kembu Yesu Kristo yâkgât Eweje Anutu mepaije mem manbai. ⁷ Aregât Anutugât kotje humo agâkgât Kristoje meyegep dop hain âgâk ye gala agangim manbei. ⁸ Aregât hin makyengiwe. Anutuje hakulupnenje den pat âlepje makmâ hejgemgom makyenjieg are bunje miawagâkgât Anutuje amâ den bunjeâk makmap a hârok nângâjetgât Kristoje Yuda nengât akmâ hoj bawa aknengiep. ⁹ Hain aknengim âmâ Yuda luâk âmbâle bo manmai yâkje Anutuje

han kalemjaet akyengiepgât mepaije mem heroje aganbiâ kotje agatbiâp. Aregât Anutugât denje bikje hin tatâp,

“Nâje Yuda luâk bo manmai yâk yengât hutyenâ kinmâ mepaige mem kinmâ kep kom kotge patje makmâ egâliajbian.”

¹⁰ Akto den siâ hin tatâp,

“Yuda luâk bo manmai yene Anutugât kâmotlupje olop makmâ heroje maroje akbei.”

¹¹ Akto siâ hin,

“Yuda luâk bo manmai ye hârokje Kembu makmâ mepaije membe. Dâ luâkje luâkje hârokje yâkgât akmâ owâije aganbei.”

¹² Akto Yesaianje hin kulemgoep,

“Lâwin penâje Yesegât kâmje siâ miawkmâ yâkje Yuda luâk bo manmai damunyeje akto nânjanbiâ biwiyeje owâije akbiap.”

¹³ Galama, Anutuje biwi owâi aknengimapgât Amboje yene nânjanigât akmâ wâtnande totokoyekto heroje maroje nânjambiâ biwiyeje sândugembo Heakgât kârikjene yengimbo himbimgât nânjâm owâirje akmâ marimâ âgâwaigât ulilandân.

Pauloje âi âlepjaet mâruje agep.

¹⁴ Galalupne yene han kalemyeje yendâp are akto Anutugât keiyele nânjâm hejgemgomai aregât yenjak mem kârigeakbaigât bo pâpkowai. Are keiyele nânjâm hejgemgoân. ¹⁵ Hain nânjân gârâmâ hanâk Anutuje han kalemjaet niyepgât den bikje meteâk kulemgom kinmâ Anutugât keiyele nânjâyenjiân. ¹⁶ Yesu Kristoje Yuda luâk bo manmai yâk yengât akmâ âi membiamgât wâtje niyep. Aregât akmâ Anutugât pat âlep denjaet sumbegât âi mendere Heakje hanyenâ han kâmdâk katyengimbo Kembugât sumbe akbiâ Anutuje ekto ârândâj akbiap. Amâ Yuda luâk bo yâk yengât. ¹⁷ Aregât Anutugât âi meman are Yesu Kristogât akmâ nânjâre agat agat akmâp. ¹⁸ Âi are âmâ nunaet kârikjân wanjande membom. Bo. Yesu Kristoje Yuda luâk bo manmaiye Anutugât lau lokowaigât wâtje niyep aregât âi mem makyengiman. ¹⁹ Akto kulem bo egekje keiyele keinaet kârikje akto Heakgât kârikje aregât akmâ Yerusalem kepianba Kristogât keiyele makmâ hân hârok ândeajmâ makmâ sambelem arire Ilurikoj hânâr ârândâj agep. ²⁰ Hain akmâ luâk bikje yengât âi kalamân gaetje membomgât Kristogât keiyele bonânjâmai ain kârikje akmâ makyengiwerâm aktere humo akmâp.

Pauloje Roma kepia ewangim Sipen ariwiapgât magep.

²¹ Anutugât denje bikje hin tatâp. Aregât dopjân akman,

“Siâje yâkgât pat bo makyengimbiâ manmâ gayi yâkje yâk ekbai. Dâ yâkgât patje bo nânjâm gayi yâkje yâk nânjanbai.”

²² Den aregât akmâ yengâlân togowerâm kindere sop ârândâj wan me wan siâje dâp tiginijep. ²³ Dâ manmâ gan ain yengâlân togowerâm hannande nânjâm malân aregât akto hân iregen âine bo tatnijdâpgât. ²⁴ Sipen hânâr ariwerâm akmâ yengâlân togowerâm nânjân. Togom ye olop makmâ kârikjeâk tân agum akmâ dâp hejgemgom katnekbiâ hepunyekmâ owâirjeâk Sipen hânâr ariwian. ²⁵ Gârâmâ hinje âmâ Yesugât kâmot Yerusalem manmai yengât akmâ puli mem arim yengiwerâm aktân. ²⁶ Amâ hingât. Makedonia hân akto Akaia hânâr gâtje Yesu nânjanmaiye, Yesugât kâmot Yerusalem kepian umburuk manmai yâk tânyengiwerâm owâim puli kali. ²⁷ Amâ han kalem yeaet akmâ katbiâ ârândâj agep. Yuda luâk bo manmaiye amâ Yesugât den pat amâ Yuda luâk yâk yengâlânba nânjâyigât hâuqe potatmâ yengimbiâ ârândâj akbiap. Hain dâm heroje akmâ puli kali. ²⁸ Puli katbiâ huraguep are mem Yerusalem kepian arim yengire bo akto Sipen hânâr ariwiangât yengâlân soj togowian. ²⁹ Aregât hin nânjân. Nâ yengâlân siâ me siâ bâlâk bo togowian. Kristoje meme aknijmap are mem togom yengire nânjâm âmâ heroje maroje manbai.

³⁰ Galalupne, Kembunenje Yesu Kristogât akmâ akto Heakgât han kalemgât akmâ ondop pâroj den makyengiwe. Ye nânjât akmâ nâ olop Anutuje tânnuguâkgât wârakmâ

Anutu ulilaŋbaen. ³¹ Ye nâŋgât ulilaŋbiâ âmâ Yuda hânâŋ gâtje Anutu bonâŋgaŋmai arekje menekbâigât Anutuje bâtyenjânba mem oloŋnekbiap. Akto Yesugât kâmot Yerusalem ain manmai yengât akmâ puli kali are mem yengire ukenje agâkgât ulilaŋbei. ³² Hain ulilaŋbiâ Anutuje nâŋgâyengim meme akniŋdo heroje akmâ yengâlân togom tatere biwi owâiâk akniŋbai. ³³ Anutu lumbe Amboje âmâ ye olop manbiâp. A bundâk.

16

Pauloje Roma yengât nâŋgâyengim malep.

¹ Galalupne, âmbâle siâ kotje Poibe yâkje Yesugât kâmot Kejkereai kepian manmai tânyenjum manmap. Yâkje yengâlân togombo ye dowâk gala agarjebai. ² Gala agajmâ Kembugât akmâ âmbâle arekje nâ akto bikje dondâ hoj bawa nengiep aregât wan me wan bo talajbiap are dowâk mem waŋmâ tângowei. ³ Akto luâk âmbâi lâuwâ Akuila akto Pirisila Yesu Kristogât âinjat tân nugumandat yâk mangan yelekjet. ⁴ Yâk lâuwâ âmâ nâŋgât akmâ âi humo mem hâk hilâlâm nâŋgâm bâsok moyiat. Aregât nâŋeak bo, Kristogât kâmot Yuda bo manmai kâmotnenje yâk yetgât okot âlep nâŋgâyetkim manden. ⁵ Yâk yetgât emelan Kristogât kâmot mendugumai are nâŋgât akmâ mangan yekbei. Akto galane siâ kotje Epaineto Asia hân humo ain ulikjân akmâ Kristo nâŋganjep yâk gai manganbei. ⁶ Akto âmbâle kotje Mariaje yengât akmâ âi humo miep aregât yâk gai hainâk manganbei. ⁷ Akto nâŋgât kâmolân gâtje lâuwâ Androniko akto Yunia ulikjân nâ Kristo bo nâŋganjânân sop ain nâŋganjat. Akto beirâ tembe lokoje hiko negi sop ain hainâk katyelekbîâ nâ olop talion. Hain akmâ manmâ gambela nen Aposolo manmaen nenje yâk yetgât heroje akmaen aregât nâŋgât makyetkiwei. ⁸ Akto nâ Humogât akmâ luâk siâ kotje Ampiliato yâkgât okotne nâŋgân aregât manganbei. ⁹ Akto Urbanone Kristogât âi meyionân olop miep yâk akto galane Sitaki manganyeletkân gât makyetkinjet. ¹⁰ Apeleje Kristogât akmâ âi humo mem bo hâkâj agep are nen hârok nâŋgâenje ârândâj agep yâk akto Aristobulo yâkgât kâmot gai mangan yekbei. ¹¹ Akto Yuda luâk galane Herodiongât akto Narikisogât kâmot bikje Humogât akmâ manmai yâk yengât nâŋgâre âgâp aregât mangan yekbei. ¹² Akto âmbâi lâuwâ Tiripaina akto Tiripose Kembugât akmâ âi humo mem mandat, yâk akto âmbâle siâ Peasi arekje Humogât âi mem hâk hilâlâm nâŋgâep yâk hârok mangan yekbei. ¹³ Kembuje luâk siâ kotje Rupu olojep yâk akto yâkgât memeje dop akmâ tân nuguep yâk lâuwâ lâuwâ mangan yelekjet. ¹⁴ Akto luâk koteje Asiŋkrito, Pilegoj, Hereme, Patoroba, Herema akto Anutugât kâmot bikje olop manmai yâk manganyejet. ¹⁵ Akto luâk âmbâi lâuwâ Pilorogo akto Yulia akto luâk siâ Nero akto garije akto luâk Olumpa akto Kristogât kâmot yâk olop manmai yâk hârok mangan yekjet. ¹⁶ Yekai hainâk Kembugât akmâ bâtyenje koŋgiŋjet. Akto hânje hânje Kristogât kâmot yâkje yengât nâŋgâ yengim mandâi.

Miti luâk hianjim yengât sami magep.

¹⁷ Galalupne, yengât hutyenjân gâtjande ye umatrjân manmâ potalakbaigât gâlikoyek-berâm akmai luâk are yengât nâŋgâm hengemgom damun akmâ hamep akbei. Yâkje Kristogât keiŋje ye nâŋgâ meteyi are mem gulip kowerâm manmai aregât hamiyengim yâk bonâŋgâ yengiwei. ¹⁸ Luâk hain arekje Kembuje nenje Kristo hoj bawa bo agajmai. Amâ yenaet tep yenaet nâŋgâmbiâ agato aregât hoj agajmai. Akto luâk âmbâle biwiyenje bo damunje akmai yâk makyengim mulun yekmâ heyengimbiâ biwiyenje gulip akmap. ¹⁹ Dâ ye âmâ Kristogât den lokomai aregât patje kepia ârândâj sambelem arimbo nâŋgâm meteyi aregât yengât akmâ heroje akman. Heroje akmâ âmâ yengât han kau nâŋgâm hin akjetgât makyengiwe. Siâ me siâ âlepjaet biwi owâi kakjân manbei. Dâ siâ me siâ bâleŋjande hâwât yekto âmâ bo nâŋganjbei. ²⁰ Ye hain akmâ manbiâ âmâ sop kâlep bo aktoân Anutu biwiyenje sândugeâkgât ambojande Niambi keiyeje amukjân hâkokombo tâliwai. Kembunenje Yesu Kristogât han kalemjje yengâlân yembiâp.

Gala den.

²¹ Galane Timoteo bât tângone akto Yuda kâmotlupne yengâlân gâtje Lukio, Yasoñ, Sosipate yâkje yengât nângâyeñgiâi.

²² Akto nâ Teatio, nâ kulem ire Pauloje makniñdo kulemgoân nâje Kembugât akmâ nângâ yengiân.

²³ Gaioje nâ Paulo akto kâmot hârok in tân nengumap hainâk yengât nângâ yengiâp.

Akto luâk Erastoje kepio iregât puli damunje akmap akto gala nenje Koato yâkje hainagâ aktat.

Anutu akto Nanje Yesu yetgât kot humo.

²⁴ Kembu nenje Yesu Kristo yâkgât han kalemrje yengâlân yem âgâwiap. A bundâk.

²⁵ Anutugât pat âlep makman akto Yesu Kristogât kot makmâ sambeleman, aregât dowân Anutu je tânyenjuiapgât bo pâpkomap. Akto kârikje meyekbiapgât kârikje talandâp. Anutu manman kâriknaet denje amâ yonâk yem gam malep âmâ hinje miapnjân miawagep. ²⁶ Anutugât propetelupnjande Anutugât den keihe kulemgoyi talep are hinje Anutu manman kârikje Ambojande makto hânnje hânnje sambelem ariep. Amâ hânnje hânnje manmaihe Kristo nângajmâ Anutugât lau lokowai gât Anutu je makto miapnjân sambelem ariep. ²⁷ Aregât Anutu ikihe han nângâ nângâ humo talandâp konok are Yesu Kristogât akmâ egâliañje humo makmâ agañdenje yem âgâwiap kârikje. A bundâk.

1 Korinti

Pauloje kulem ire kulemgoep.

¹ Nâmâ Paulo Yesu Kristo yâkgât Aposolo Anutuje emelâk Aposologât âiân makmâ katnegep. Nâ akto galanenje kotje Sostene olop ² Korinti kepian gâtje Anutugât kâmot yengât kulem ire kulemgoet. Ulikjân Anutuje ikihe hanje watmâ oloj yekmâ nângât dâtâje dâm yenjonal. Yengondo Anutuje ye akto luâk bikje bikje yâgâten manmai amâ Yesu Kristo amâ Humonenje dâm manmai ye akto nen hârok Humonenje dâm konmaen, arekje nen hengemgo nenekmap.

³ O galalupne, nâje Anutu Ewenenje akto Yesu Kristo Humonenje yengât hin utilityetkiman. Korinti gâtje yengât biwiyeje mem hengemgom damunyeje akmâ okot nângâyengim biwiyeje sândugeâkgât akyengimbela hainâk tatmâ âgâwai. A bundâk.

Pauloje Anutugât nângâmbo ârândâj agep.

⁴ Akto Yesu Kristoje biwi âlep akyengim damunyeje akmap aregât Anutu âlepjeârâm aregât Anutu okot âlep nângâ ajmâ mepaije meman. ⁵ Akto Anutuje Yesu Kristogât akmâ wât yengimbo den bunje dâmbiâ nângâ nângâyene akto denyeje âlepjeâk miawak yengiep ⁶ aregât nen Kristogât keihe makyengiyion ain Anutuje nângâ nângâyene hulan yengim meme akyengimbo dennenje bunje agep. ⁷ Hain akto sop hinje amâ Yesu Kristo lâuwâje purik katbiap dâm lâmgomai amâ Anutuje wan me wangât laune lokowaigât umburuk akbâirâm tânyergumap. ⁸ Akto sop kâlep mammâ hâkâr akbâigât yâkje tân yengumap aregât Humonenje Yesu Kristo are lâuwâje purik katbiawân ainâk ye han biwiyeje âlepjeâk okot âlewân kinbai. ⁹ Akto Anutuje emelâk nanje olop biwi konok manjetgât makmâ hâriep are bunje bo akbopgât dop bo tatâp aregât Humonenje Yesu Kristo olop biwi konok manmai. Manbiâ âmâ siân Yesu togowiawân yekto dosayerje bo akbiap.

Korinti gâtjande potalagi.

¹⁰ Galalupne, ye Yesu Kristogât kotje mem agatmâ lau lokoajmai aregât agak meme hin akjet. Ye hârok agak meme konogâk akbei. Akto bo potalakbei. Akto ye hârok nângâ nângâyene konok akto han biwiyeje konok akmâ manbei. ¹¹ Aregât lâuwâje makbe. Âmbâle siâ kotje Kolowe yâkgât kâmolân gâtje bikje nângâlân togom hin makniñi, “Galalupge Korinti hânân manmai areyengât hutyenjân kuk humo yendâp.” dâyi. ¹² Akto yengâlân gâtje bikjande hin dâmai, “Nen amâ Paulogât kâmolân gâtje.” dâmai. Dâ bikjande amâ, “Nen amâ luâk siâ kotje Apolo yâkgât kâmolân gâtje.” dâmai. Dâ bikjande amâ, “Nen Petorogât kâmot.” dâmai. Dâ bikjande amâ, “Nen Yesu Kristogât kâmot.” dâmai. Ye hain dâmai aregât nângâre ârândâj bo akmap. ¹³ Akto yengât pat nângâm âmâ hin nângân. Kristo amâ potalakmâ bikje bikje bo agep. Akto nâje yengât dumyejân lâwinân bo kilân. Nângât kolân tuân bo kat yegi. ¹⁴ Yengât hutyenjân luâk lâuwâ siâ kotje Kirisipe akto Gaio, yâk konok tu puli yelegân. Dâ luâk bikje tu bo puli yegân aregât nâ Anutugât okot âlep nângân. ¹⁵ Ageine yengâlân gâtje bikjande, “Nen Paulo kotje kondenne tu puli nenegi.” dâwai aregât dâp bo tatâp. Gârâmâ nâ Anutuje wan me wan agep aregât okot âlep nângâ ajman. ¹⁶ Woe, nelâm nijdâp. Bundâk Stepana akto yâkgât kâmot amâ tu puli yengiân. Dâ yengât kâmot bikje amâ tu puli yengiân me bo amâ bo nângân. ¹⁷ Aregât hin makbe. Nâ Kristoje luâk âmbâle tu puli yekben dâm bo huñgun niject. Nâmâ Anutuje hin dâm makniñep, “Den pat âlepje are makyengiwen.” Amâ luâk nângâ nângâgât bo makyengiman. Hain akman dâine Kristoje lâwinân moepgât kârikjene yânje akbop.

Yesu amâ Anutugât kârikjye akto Anutugât nângâ nângâje.

¹⁸⁻¹⁹ Akto Yesu lâwinân kombiâ moep aregât den pat âlepje aregât keihe makyengiwe. Anutuje makto Yesaiaje kulemgoep aregât bikje hin tatâp, “Nâje nângâ nângâ luâk

yenjât nângâ nângâyeje mem bâliwian. Akto nângâ nângâyeje olop yâk yenjât den kondere gewiap.” Anutuje hain dâmbo bunje akto luâk âmbâle bikje wan me wan akmâ hilipkowerâm Yesu lâwinân kilep aregât denje makmaen are amâ den yânje dâmai. Akto luâk âmbâle bikje Anutuje meneneckmap nenje aregât nângâm âmâ lâwingât denje hejgem nengumap aregât den are âmâ Anutugât kârikje mem miawakmap dâm nângâmaen. ²⁰ Aregât nângâ nângâ luâk amâ yâgâte? Dâ luâk bikjande kulem siâ siâ oyañmâ nângâm hejgemgomai âmâ yâgâte? Dâ sop iregât keiye nângâ nângâ luâk amâ yâgâte? Amâ Anutuje hângât nângâ nângâ mendo yânje akmap. ²¹ Aregât keiye amâ hin. Anutu nângâ nângâye humo yendâp aregât nângâm ikiyaet hanje watmâ hin dâep, “Luâk âmbâle nângâ nângârâ arekje nângât keine nângâwaigât dop bo tatâp. Akto nângât hoj bawa luâk den pat âlepne makbai aregât pat nângâ nângâ luâk are nângâm den gulip dâwai. Gârâmâ luâk âmbâle bikje den pat ire âlepne dâwai.” dâm aregât hunjung nengimbo maktenje luâk âmbâle bikjande biwiyeje Yesugâlân katbiâ Anutuje hejgem yenjumap. ²² Yuda luâk âmbâle kulem membiâ ekne dâm aregâlâk nângâmai akto Yuda luâk âmbâle bo manmaiye nângâ nângâgât keiye hekat nengimbiâ nângâne aregâlâk nângâmai. ²³ Gârâmâ nenje yenjât ukenje bo watmâ Kristo lâwinân moep aregât makmaen den are Yuda luâk âmbâle arekje nângâm, “Den ire hiañgimai.” dâm hâkâj akbiâ nângâ nângâyeje gulip akmap. Akto Yuda luâk âmbâle bo manmaiye are nângâmbiâ yânje akmap. ²⁴ Dâ Anutuje nângât dâtâje dâm oloj nenegep nen Yuda luâk âmbâle me Yuda luâk âmbâle bo manmai nen hârok hin nângâmaen, Kristoje amâ Anutugât kârikje miawagâkgât lâwinân kombiâ mondo Anutugât kârikje akto nângâ nângâye humo miawagep nângâmaen. ²⁵ Amâ hin. Anutuje makto nanje moep are bikjande nângâmbiâ yânje akmap arekje luâkgât nângâ nângâyeje ewangimap. Akto Anutugât nanje moepgât nângâmbiâ gemap arekje luâk yenjât kârikjeyeje ewangimap.

²⁶ Galama, hinje maktân aregât keiye makyengire nângâjet. Yenje agak memeyene akmâ memini are nângâi me? Anutuje yenjondo yâkgât kâmolân dewatiyi aregât nângâm hejgemgowi. Yenjâlân gâtje bikjande nângâ nângâyeje aregât luâk âmbâle bikjande nângâ yenjimbiâ geminep. Dâ yenjâlân bikje luâk kârikje bo miawakyengiminep. Akto bikje luâk kotdâ bo akmini. ²⁷ Gârâmâ Anutuje aregât luâk nângâ nângârâ are hanâk dâm luâk dewunyeyân humomo akmâ âgâ âgâje akmai are âmâ ajuñ meyengiwiapgât luâk âmbâle yânje gegeje dâm nengomai nen âmâ oloj nenecko nângâ nângâ luâk âmbâle arekje neneckmâ ajuñ aŋgim pâpkomai. Akto luâk âmbâle bikje, “Kârikje akmaen.” dâmai are Anutuje ajuñ meyengiwiapgât luâk âmbâle yânjerâm nengonmai nen amâ oloj nenecko luâk âmbâle kârikje arekje neneckmâ ajuñ aŋgim pâpkomai. ²⁸ Akto Anutuje luâk âmbâle âgâ âgâje kotdâ yenjondai are yânje akbaigât luâk âmbâle yânjerâm nengonmap. Nen âmâ oloj nenecko luâk âmbâle kotdâ are amâ hâmbâi ajuñ aŋgim yânje akbai. ²⁹ Anutu wangât hain akmap? Hingât. Siân Anutugât enemjân kinbaenân siâje ikiye kotje mem agatbiapgât dop bo tatâp. ³⁰ Aregât Anutuje ikiyak konok hejgem yenguep. Akto Anutuje ikiye konok Yesu Kristo olop dewati nenecko kindenje manman âlepnyân kat nenegep. Akto areâk bo. “Yesu Kristoje nângât kâmot wan me wan umburuk manbâi aregât bunje yenjîâk.” dâm hunjung aŋej aregât nângâ nângânenje miawakmap. Akto Anutuje neneckmâ dosayeje bo tatyenjîâp dâmap are miawagâkgât hunjung aŋdo giep. Akto aregâlâk nângâm yâkgât lau lokomaen aregât wan me wan Yesu je âi mendo hain aŋej. Akto Yesu je hin dâep, “Dosa akmai aregât Ewenande kuk bo akyengiwiapgât nunaet kâmot yenjât dumyerjân kinbian.” dâep are bunje miawagâk dâm ikiye nengât dumnenjân kilep. ³¹ Aregât Anutuje makto Yeremiasje hin kulemgoep, “Luâk âmbâle yenjaet koteje bo mem agatbei. Humo nennaet kotje mem agatmâ heroe aganbei.” Hain yendâp aregât keiye miawakto kotnenje mem agatbaengât dâp bo tatâp.

Pauloje lâwin parâjaet keiye makmâ miawagep.

¹ Galama, aregât nânje yengâlân togom âmâ Anutugât pat makyenjigerân âmâ luâk koto dâ are yengât pat bo makyenjîan akto nânjâ nânjâ humo olop bo makyenjîan. Bo. ² Yesu Kristo lâwinâan moep aregâlak makyenjîan. ³ Akto yengâlân pup pup togoân sop ain âmâ kârikje bo miawak niject. Akto hamep akmâ ongâ hogo hogo malân. ⁴ Akto den magân are amâ luâk nânjâ nânjârârje makmai hain bo magân. Amâ Anutugât Heakjande meme akyenjimbo nânjât den nânjâmbiâ kârikje agep. ⁵ Akto luâk yengât nânjâ nânjâyeyande tân yengumbo nânjâwâi dâm makyenjîan. Amâ Anutuje tânyenjumbo han biwiyeje yâkgâlân katmâ manmâ nânjâ aŋbei dâm makyenjîan.

Anutugât nânjâ nânjâ kârikje.

⁶ Gârâmâ Yesugât luâk âmbâle bikje handâ are Anutugât keiye nânjâwerâm aktâi are nânjâ nânjârârje den makyenjimaen. Akto nengât den ire amâ nânjâ nânjârâ luâk kembu manmai are hâmbâi yânje akbai aregât den hainare bo mak yengimaen. ⁷ Bo. Ulikjân Anutuje hân himbim bo liulewân ain den keiye nânjâm hengemgom hin dâep, “Nânjât kâmot han kau akmâ manman âlepjân manbai.” dâm makmâ kalep. Anutuje hain nânjâmbo luâk âmbâle miawakbiâ den nânjâ nânjâ are heambugep. ⁸ Akto hângât luâk kembu humomo mali irekje den pat iregât keiye bo nânjâyi. Bo dondâ. Dâ nânjâyi dâine amâ Pagaleje Amboje Humonenje are lâwinâan bo kombâi. ⁹ Aregât Anutuje makto kulemgoi bikje hin tatâp,

“Anutuje yâk han kalem agajmai yâk yengât pat mem yengiwiap are amâ luâk âmbâleje bo ekmai akto bo nânjâmai. Akto han nânjâ nânjâyeyande bo nânjâm hengemgomai.” hain tatâp.

¹⁰ Are bunje miawakto Anutugât Heak are hujun aŋdo biwinenjân mendo kotje siâ are nânjâm hengemgoyion. Aregât keiye amâ Anutugât Heak kârikje are konokje ekmap. Ain tatmapgât Anutugât wan me wan are hârok ekmâ metemap. ¹¹ Akto luâk siâne luâk siâgât biwiye ekbiapgât dop bo tatâp. Dâ luâk are ikinjak biwiye kâlegen tatmap arekje konok ikiye biwiye kâlegen ekmap. Aregât luâk nijecte Anutugât nânjâ nânjârje are ekmap? Aregât dâp bo tatâp. Anutugât Heak konok arekje Anutugât wan me wan ekmâ nânjâmap. ¹² Anutuje hângât nânjâ nânjâ bo nengiep. Borondâ. Gârâmâ Anutuje, “Nânjât kâmot wan me wan owâi akmâ yengiwian are nânjâjet.” dâm ikiyaet Heak kârikje hujun aŋdo kautnenjân miep. ¹³ Akto hângât nânjâ nânjârje bo watmâ âmâ Anutugât Heak kârikjande kautnenjân memap arekje den pat âlepje maknengimbo den keiye hekat yengimaen. Akto nen Heakgât den bunje aregât makmâ den patje makyenjimaen. ¹⁴ Dâ luâk âmbâle bikje Anutugât Heak arekje bo meyegep arekje Heak âlepje are wan me wan nengimap are bo memai. Aregât lâuwârje makbe. Hângât luâk âmbâle arekje, “Woe, Anutugât Heak âlepje arekje luâk âmbâle wan me wangât biwiyeje Anutugâlân katmai are yengimap are amâ yânje.” dâm hâkârje akmai. Hain dâmai aregât Anutugât Heak âlepje arekje okot âlepgât ikiyaet wan me wan luâk âmbâle hain akmai are bo yengimap. ¹⁵ Dâ nen biwinenje Yesugâlân kalion nengât keinenje amâ hin. Kristogât nânjâ nânjârje emelâk nengât biwinenjân talep aregât wan me wan hâkgât siâ siâ are potat yengimaen aregât luâk siâne hâknenje tummâ denâni bo kat nenebiap. ¹⁶ Aregât Anutuje makto Yesaianje hin kulemgoep,

“Luâk âmbâleje Anutuje wan me wan nânjâmap are nânjâm hengemgowaigât dop bo tatâp. Akto siâne Anutu nânjâ nânjâ hekalajbiapgât dop bo tatâp.”

Gârâmâ nenâmâ Kristogât nânjâ nânjârje den mem manmaen.

¹ Galalupne, nā yengâlân togo tatmâ ye hângât nângâ nângâmai aregât nâje ye nanaj gurukje yengât dop akmâ Kristogâlân biwiyeje getek kali dâm yaiwâk den yeukje makyengiminiân. ² Akto ye sot kârikje nemberâigât dop bo aregât nanaj gurukje dop hainâk manmai dâm sot lâwindâk kârikje bo yengim âmâ namâk hainâk yengiân. Akto hinje hainâk biwiyeje Yesugâlân kârikje bo kali. ³ Yeye galalupje gasa akyengimai akto potalakmai aregât hin dân, Ye âmâ hân luâk yânje akto Heak bâlak akmai dân. ⁴ Ye bikje, “Nen Paulogât kâmot.” dâmbiâ bikjande, “Nen Apologât kâmot.” dâmbiâ papalakmâ koteje mem agatmâ galagât hogo hogo akmâ nângâ aنجимиâ gemap aregât hângât luâk âmbâle hainare akmai aten.

⁵ Apolo amâ wan akmap? Paulo nâmâ wan akman? Net amâ hoj bawa Anutugât den makyengietje nângâyi. Aregât Kembuje âi makmâ hârenetkiep dop areâk meyiot. ⁶ Nâmâ alekje mem kâmelân. Dâ Apolo amâ âi hele aregât âije miep. Dâ Anutuje âmâ memeje wando bunje miawagep. ⁷ Aregât mem kâmetman nângât bo makbaen. Akto âi hele memap yâkgât gai bo makbaen. Meme agajdo bunje miawakmap Anutu yâkgât konok makbaen. ⁸ Akto mem kâmetman akto âi hele akmap net dopnetje konogâk. Aregât hâu âmâ âi netjaet dopjân mem potatmâ memaet. ⁹ Net Anutugât bât tângo, dâ ye âmâ Anutugât âi akto Anutugât emet. ¹⁰ Aregât Anutuje han kalem akmâ meme akniijep dopjân nâ emet mângim bunjande hambo tetembeje kârikje kât are katere giep. Dâ nen hârok emet mângi mângigât âi damunje akmâ manne. ¹¹ Akto hambo gem kindâpgât Yesu Kristo mem petâm panmâ siâ katenje gewiap aregât dop bo. ¹² Akto den dopje maktân are dewatim makbe. Luâk siâje tetembeje are kakjân âi âlepje mem âmâ kât goli me siliwa me puli humo panmâ lâwin kârikje âlep âlep are mem âmâ emet kârikje ketuguwiap me dowâk metewerâm konam akmâ lâwin yânje me dakerâ mâpmâpje hanâk hanâk mem togo ketuguwiap. ¹³ Benje hilâm siâ umatje miawakmâ kâlâpje ondo âmâ luâk âi miep aregât keiye miawakbiap. Âlepje me bâleje miep aregât keiye miawakbiap. Dop hainâk nen Yesugât âi mem manmaen amâ hâmbâi Anutuje sop humoân nengât âi dop kom ekberâm âmâ kâlâp kato ondo nengât âi meme gain gain hinare miawakto ekbaen. ¹⁴ Akto luâk siâje Yesu emelâk meyi are yengâlân arim ain âi âlepjeâk mendo kinbiâ Anutuje dop kom ekmâ âlepjerâm hâuje âlepje warjbiap. ¹⁵ Dâ luâk siâ âi mendo kâlâpje wan me wan oajdo âije akto hâuje bâlak tatmâ manbiap. Dâ ikiye âmâ kâlâp ululunjânba âlepje tatmâ âgâwiap.

Nen amâ Anutugât opmân bunje.

¹⁶ Galalupne ye âmâ Anutugât dengât opmân aregât Anutugât Heakje biwiyejân tatmap. Are bo nângâmai mon? ¹⁷ Akto Heak âlepjande emet ain tatmâ nen olop manmap. Aregât gasalupnenjande Yesugât kâmot gasa aknengiwerâmbiâ Anutuje, “Kâmot ire amâ nângât aregât nâ olop manmai.” dâm gasalupnenje yengumbo mombai. Amâ ye Anutugât sumbe emetje hainare aregât.

¹⁸⁻²⁰ Akto Anutuje makto siâje hin kulemgoep, “Anutuje nângâ nângâ luâk are yengât nângâ nângâyeje are mem âmâ luâk are yengumbo gulip akbai.” Akto bikje hin tatâp, “Humoje âgâ âgâye luâk yengât biwi nângâ nângâyeje amâ ekto yânje akmap.” hain tatâp. Aregât hângât nângâ nângâ amâ Anutuje ekto bunje bo akmap. Aregât ye biwiyeje bo hianbei. Akto luâk hutjenjân gâtje siâje, “Nâ hân iregât agak meme watmâ manmâ nângâ nângâne humo aktâp.” dâmap âmâ yâkje nângâ nângâyeje are hamianjdo hângât luâk âmbâle ekmâ ire âmâ luâk kopa dâmbiâ âmâ Anutuje, “Luâk ire nângâ nângâye hinje humo aktâp.” dâwiap. ²¹ Aregât yeye luâk siâgât kotje bo mem agatmâ yâkgât nângâ nângâye bo watbei. Akto siâ me siâ hârok yengât tatmap. ²² Nâ Paulo akto Apolo akto Petoro tânyengunérâm manden. Akto hângât wan me wan me manmaen me mombaen me wan me wan hinje tatmap me beirâ miawakbiap are hârokje tânyenguwaengât manden. ²³ Akto ye amâ Kristogât mandâi. Akto Kristo amâ Anutugât manmap.

Aposolo yengât keiyenje.

¹ Yeje âmâ nennej makyenjimaengât hin nângâwei, “Pauloma Kristogât keije mak-nengimai. Hoj bawa agarjmâ Anutuje ulikjân yonjâk kalep are mem makmâ miawakmâ damunje akmai.” dâwei. ² Akto luâk siâne hoj bawa siâgât makto lauji lokom âi mendo ârândâj akmap dop hainâk âi damunje akmâ hejgemgom mandenje ârândâj akmap. ³ Akto nunaet keine makbe. Ye me luâk mendugu menduguâr yâkje luâk nângâ nângâyenjân nângât denân hâknân hâknân makbai amâ nângâre bunje bo akbiap. Akto nunak âkâ nâ nunak den âiâan bo kalakbian. ⁴ Bunje nunak âi bikje mesogân me bo amâ bo nângân gârâmâ Humo ikinjak âmâ nângât keine me agak memene ekmap. Akto denân kat nekbiap. ⁵ Aregât ye Humogât sop boâk miawaktoân luâk âmbâle hâkyeje tunmâ denân bo katyekbei. Akto sop are miawakto âmâ Humonenje ikinjak gem âmâ ainâk ikinjak wan me wan bo nângâmaen are mem miawakbiap. Akto hinnenjân me biwinenjân wan me wan nângâmaen are hainâk mem miawakbiap. Akto sop ain âmâ Anutuje nen hârok âi nenjaet hâu nengwiap.

⁶ Galama, wan me wan yu kulemgoân ire amâ Apolo me nâ netjaelân katmâ maktân. Amâ hingât maktân. Ye nângâm hejgemgom Anutuje makto kulemgoyi are wan me wan yendâp aregât bo longaiwei. Hain akmâ yenjaet nângâmbiâ bo agatbiâp. Akto gala yengât nângâmbiâ bo gewiâp. ⁷ Akto niijande potatyekto luâk âmbâle bikje ewangiyektâi? Akto wan me wan memai are Anutuje yengiep, aregât wangât hin dâmai, “Wan me wan ire siâne bo nengiep akto nângâ nângâ nenjaelânba miawagep.” hain dâmai? Amâ bo ârândâj akmap.

⁸ Akto ye hin makbiâ nângân, “Emelâk nângâ nângânenje humo aktâp. Akto wan me wan emelâk ârândâj agion. Paulo akto Apolo bo tân nengumbelan nângâ nângârâ agion.” dâmai, amâ netje bo tânyenguetje luâk kembu bo akmai. Wangât ye hain nângâmai? Ye agak meme yeje âlepje dâine ye olop heroe akbâen. ⁹ Aregât hin nângân. Anutuje aposololupje nen âmâ luâk yârje yâk yengât kâmolân katnenegep. Bugâgât pat agakje hainare, hârok dondâne ajelo me luâk nenekebiâ bâleje hainâk hinare akmaen. ¹⁰ Nen Kristogât akmâ luâk nângâ nângâ bâlak akmâ gayion. Dâ ye âmâ Kristogâlân dewatim nângâ nângârâ humo akmâ gayi. Nen âmâ yeukje gegeje akmâ gayion. Dâ ye âmâ kârikje olop akmâ gayi. Ye âmâ bikjande yekbiâ humo âgâ âgâje akmai. Dâ nenekebiâ gegeje akmaen. ¹¹ Aregât nen âmâ tu sotgât mom bâlim manmâ gayionjeak manmâ gaen. Akto himbân hambujeâk lalakmâ Yesugât keije bo nângâmai arekje kuk hengânâk nenekebiâ emet kepia bâlak manmâ gayionjeak manmâ gaen. ¹² Akto nennej bâtnenjande puligât âi humo memaen. Akto hâkgât luâk âmbâleje den hembalik makmâ girij nengimai. Hain akbiâ âmâ nen âmâ Humoje tân yenguâk dâm ulilajmaen. Akto yâkje âmâ kuk hengânâk aknengimbiâ âmâ ainâk hâuji bo yengim âmâ nângâm hansumbu akmaen. ¹³ Yâkje den bâleje makmâ kotnenje mem gembiaâ nen âmâ benje ainâk lumbe den makyenjimaen. Ulikjân akto hinje hainâk akmai. Nen âmâ luâk âmbâle yengât gagap panpanje hainare akmâ gayionjeak manmâ gaen.

Pauloje Korinti luâk âmbâle ewe akyenjieg.

¹⁴ Galalupne, nâ den kulemgoân ire ye ajuun meyegâkgât bo kulemgoân. Nâ ye nanarjupne dop hainâk akmaigât okot âlep nângâ yengiman aregât den sami akyenjim damun agangi goangi akjetgât den ire kulemgoân. ¹⁵ Bunje ye damunyeje akmâ Kristogât agak memeân damunyeje akmai are unduwâk tatyenjimai gârâmâ den pat âlepje pup pup makyenjiminiân a undup akmâ bo. Nune konok yengâlân togom pup pup eweyene dop hainâk akmâ den pat âlepje makyengire den pat are âlepje nângâyi. ¹⁶ Aregât hin hâmbijmâ wârakyekbe. Nâje agak meme akman are hainâk akbei. ¹⁷ Are miawagâkgât nângâm Timoteo biwihe Humogâlân kalep yâk yengâlân hungunajdere togoâp yâk âmâ nanne hinare okot âlep nângâjman yâk âmâ nâje kepia ârândâj ari Yesu Kristogât mendugumai aregât emetje ain makyenjiman aregât makyenjiven dâm

hungun aindere togoâp. ¹⁸ Akto yengâlânba bikñande Paulo bo togowiap dâm âgâ âgâje agi. ¹⁹ Dâ Humonenje yâkje âlepjé dâmbo âmâ yengâlân dowâk togowian. Togom âmâ sop ain luâk âgâ âgâje yengât bo nângâm âmâ agak memeyeje areâk ekbian dân. Togom yengât den bo potatmâ nângâwaen. Amâ agak memeyeje areâk ekmâ potatbian. ²⁰ Akto Anutugât kâmot yengât kârikjeyene amâ den makmai are bo. Bo kârikje. Patyejande amâ kârikje mem miawakmap. ²¹ Aregât togowianân gain gain nângâwai? Orem miwindik yekbiangât kuk akmâ togowian me? Okot nângâ yengim yeukjân togowian?

5

Luâk bâleje miep aregât den.

¹ Galalupne, yengât den are siânba je makniybiâ nângâre ârândâj bo aktâp. Agak meme bâleje hain arekje âmâ luâk âmbâle Yesu bo nângarjmai are yengât hutyenjân miawakto ajuun angiwâi. Dâ ye âmâ bo ajuun angîai. Bâleje are amâ hin. Yengâlân gâtje luâk siâje ewerjaet âmberje miep. ² Hain akto bâleje dondâ miawagep. Aregât wangât yene yenaet nângâmbiâ âgâmap? Hain bo. Bâlenjeyene nângâm makmâ miawakmâ okot bâle nângâm mandâi dâine ârândâj akbop. Aregât dowâk luâk are hepunmâ watbiâ yengâlânba ariwiap. ³ Dâ hâknande âmâ kâlewângen mandân dâ nângâ nângânande amâ hutyenjân mandân aregât luâk bâleje miep yâkgât dosa miawagâkgât hin makmâ hâreân. ⁴ Yesu Humonenje yâkgât kolân kommâ luâk aregât den katmâ maktân. Ye mendugum kinmâ nângât den nângâm akto Humonenje Yesu Kristogât kârikje olop kinbai ⁵ âmâ ainâk Niambiye hâkje mem bâlimbo han biwiyeje potalagâkgât luâk are watbiâ ariwiap. Hain arim manmâ manmâ âgâmbo âmâ hâmbâi Humo are togowiawân âmâ Anutuje olondo ikiňaet kâmolânâk dewatiwiap. Are miawagâk dâm luâk are watbei. ⁶ Ye âgâ âgâje akmai are nângâre bâliâp. Luâk bâleje agep aregât keije den dopje hin makbe. Nen âmâ bau wiþe bâleje siâ are bo mem panmâ are olop sot ondenje âmâ bâlimap. Amâ kalakje akmap. Dâ ye dop hainâk bâliwâigât luâk konok are watbiâ akjângen ariwiap. ⁷ Nengât lama dosanenje bo agâkgât Kristo yâkje nengât sumbe akmâ moep aregât akmâ kalakje bâleje are potatmâ panbiâ arimbo bunje âlepjé areâk akbei. Gârâmâ emelâk irakje maligât. ⁸ Hombaj irakje tatnerâm siâ me siâ kalakje âmâ hârok paniâm. Galalupnenje yengât nângâenje gemapgât akto bâleje malenjegât kalakje panmâ âmâ han kau kau akto bunje den are mem mammâ heroje maroje manbaen.

⁹ Galalupne, nâ ulikjân kulem esenje siâ hin kulemgoân. Luâkje âmberlupyereje hepunyekmâ aنجâ olop hanâk hanâk manmai are gala bo katbei. ¹⁰ Are bâleje akmâ, me sotgâlâk nângâmbiâ humo akmap me galagât wan me wan tatyengiâp aregât nângâmbiâ humo akto muney akmâ kâmbu meyengimai me lâpiogât nângâmbiâ humo akmap luâk are amâ hângât agak meme aregât egâliajmai yâk yengât bo magân. Luâk are hepunyekbei dân dâine amâ hân ire hepunmâ himbimân manbâi. ¹¹ Hain bo magân. Nâ hingât kulemgoân. Luâk âmbâle biwinenje Yesugâlân kalion dâmai amâ luâk âmberlupyereje egâliajgât me lâpio yengât yengonmâk me galagât hogo hogo akmai me tu kârikje nem biwi gulip akmâ bâleje akmai luâk âmbâle hainare amâ hepunyekmâ yâk olop sot bo nembei. ¹²⁻¹³ Akto luâk âmbâle Yesugât kâmolân bo manmai are amâ Anutuje konok den âiân katyekbiap aregât nârje den âiân bo katyekman. Gârâmâ ye hutyenjân Yesu nângâ aنجai yengât dosa denyeje makbiâ ârândâj akbiâp. Aregât luâk bâleje akmâ ewerjaet âmberje miep are watbiâ hutyenjân bo manbiap.

6

Korinti gâtjande kiapgâlân arimbiâ Paulojé nângâmbo bâliep.

¹ Akto den siâ togombo hin nângân. Yengât hutyenjân gâtje siâje galanjaet dosa den mem makbiap are Yesugât kâmot yengâlân bo katmap are amâ keije bo ekmâ nângâmai. Wangât Anutugât den koko luâk are yengâlân ariyi? Hain bo akbei. ² Yesugât kâmot nenne sop humoân hângât luâk âmbâle Yesugât kâmolân bo manmai are den âiân katyekbaen aregât nângâi me? Wan me wan hânâr yânje are makmâ miawakmâ keije

miawagâkgât makmâ den âiân katyekbaigât kârikje tatyengimap. Hain akto hângât luâk kotdâne yengât pat mem miawagâkgât are yengâlân bo ariwei. ³ Akto areâk bo. Nenje ajelo yengât den dât owâiже potatbaen. Aregât nen âlepje hângât wan me wan den are lâuwâne potatbaen. ⁴ Akto den yânjaet siâ siâ miawakto âmâ luâk âmbâle nângâyengienje amâ gegeje akmap, luâk hainare yengâlân den ire potatnerâm arimbiâ bo ârândân akmap. ⁵ Aregât yengâlân gâtje nângâ nângâ luâk bo tatâp me? Ye den are nângâmbiâ ajuŋ yeaet akjetdâm kulemoğan. Aregât yengâlân gâtje luâk nângâ nângâyeje olop siâ manmap yâkgâlân mem arimbiâ makyengiwiap. ⁶ Ye âmâ hain bo akmai. Hângât kiap me kotdâ Yesugâlân gâtje bo areyengâlai gala olop den dosayeje mem miawagâkgât arimbiâ amâ bâliâp. Dâ areâk bo. Anutu bonângajmai yâk yengâlân mem arimbiâ âmâ dondâ bâliâp.

⁷ Galama, den dosayeje Anutu bonângajmai yâk yengât dewunyenjân miawakmap arekje biwi kat katyeje mem gemap. Aregât hin akbei. Yengâlân gâtje siâje galanje bâleje aganđo galanjande hanâk dâm yâkje âlepjeâk agarbiap. Akto yengâlân gâtje siâje galagât wan me wan hilip koajmâ gulip kombo galanjande hanâk dâm hain bo aganđiâp. Ye hain akmai dâine âlepjeâk miawakbop. ⁸ Gârâmâ yereâk akmâ bâlimai akto yengâlân bikjande galalupyenaet hiangi den makyengimai. ⁹ O galama, agak meme hain akmai aregât keiŋe makyengire nângâjet. Luâk bâleje mem manmai are Anutuje ikiŋaet kâmolân bo dewatim katyekmap, ye aregât bo nângâmai me? Ageine biwiyerje hianjbâi gârâmâ luâk âmbâle hainare yengât keiŋeje hin makbe. Luâkje âmbenlupyene hepun yekmai me dâp gulip manmai me lâpio yengât nângâmbiâ bunje akto manmai me luâk siânbâ yengât nângâm egâliaj bâleje manmai me luâk siânbâ yengât dewunyenjân ajuŋe olowâk akmai ¹⁰ me kuk akmâ yengum kâmbu akmai me wan me wan hârok ekmâ egâliajmai me tu kârikje nem biwi gulip akmai me den hembalik makmai me puligâlâk nângâm luâk bikje heyengim umburuk akyengimai luâk hain arekje amâ Anutugât manman are bo ekbai. ¹¹ Akto yengâlân bikjande ulikjân ye hain akmâ manmini. Dâ hinje ire âmâ Humonenje Yesu Kristo are akto Anutunenjaet Heakjande meyekmâ dosayeje pulim panmâ Yesugât kâmolân katyekbela biwi âlepjân mandâi akto Yesu je dosayeje mem dumyenjân kinmâ moep aregât Anutuje yekmâ dosayeje bo agep dâm yengonlep.

Bâleje membâigât minao den.

¹² Galama, ye hin dâmbiâ nângâ, “Wan me wan aktenje Anutuje neneke to âlepje akmap.” dâyi. Aregât makyengiwe. Magi amâ âlepje gârâmâ kotje siâ siâ akmaen, arekje âmâ âlepje bo tân nengimap. Akto wan me wan tat nengâp aregâlâk egâliajma hoj bawa aktenje paŋâk menenekto bâliwâen. ¹³ Aregât hin nângâ. Sot amâ âlepje Anutuje sotyene dâm nengimap. Akto nembangât dâm tep neneje kalep aregât sot amâ âlepje gârâmâ siâ Anutuje bâin dâm sot akto tepnenje lâuwâ lâuwâ meteyelekto bo akbiandat. Dâ hâknenje amâ wan me wan egâliajgât dâtâne bo. Are âmâ Humonenjaet damun akmap. ¹⁴ Akto Anutuje kârikje akmâ Humonenje mem momojânbâ agalep hainâk kârikje akmâ nen mem agatnenekto manmannenje irakje miawakbiap. ¹⁵ Akto hâkyerjande âmâ Kristogât hoj bawa agajmai are bo nângâmai mon? Akto hâkyerje âmbâle dâp gulip manmai are olop tatbiâ ârândân akmap mon? Bo dondâ. ¹⁶ Aregât lâuwâne makbe. Anutuje makto Moseje hin kulemoğap, “Luâkje âmbâle mendo lâuwâne konok akmâ manbiandat.” hain kulemoğap. Aregât luâk siâje âmbâle bâleje mendo lâuwâne han biwi konok akmâ manmandat, are nângâm hejgemgowej. ¹⁷ Dâ luâk siâje Humogâlân andâmbo yâk olop han biwi konok akto nângâ nângâ konok akmandat. ¹⁸ Aregât luâkje âmbenlupyene hepunyekmâ hanâk hanâk âmbâle angâ bo meyekbei. Akto luâk âmbâle bâleje akmai amâ dosa memai gârâmâ hâkyerje bo mem bâliakmai. Dâ âmbâle hanâk hanâk olop manmâ ikiŋe hâk mem bâliakmap. ¹⁹ Aregât den umatje siâkâ makyengire nângâjet. Anutuje ikiŋaet Heak Âlepje hunganjo biwiyenjân miep aregât ye amâ yâkgât emet akmai. Akto ye âmâ yeaet bo. ²⁰ Yesu je Anutugât kugânba

ikiñaet gilâmje kâimbo puligoyegep, aregât ye agak memeyerjande Anutu kotje konmâ mem agatbeigât hâkyeje damunje akbei.

7

Luâkdâ âmbendâ yengât den.

¹ Ye kulemgom katniybiâ togombo oyanjmâ meteân aregât wan me wangât ai nuguyi aregât hin makmâ miawaktere nângâjet. Luâk Yesugât kâmolân gâtjande âmbâle bâlât manbian dâm âmâ âlepje hain akto ârândâj akbiap. ² Gârâmâ egâliajngât dâp dondâ yendâpgât luâk âmbâle hanâk hanâk dâp gulip manbâi dâm âmbâleje luâk ambojân ambojân meyekbei. Akto luâk âkâ hainâk âmbenlupyeyen ikiñeâk ikiñeâk meyekbei. ³⁻⁴ Akto âmbâleje ikiñaet hâkje are bo damunje aganjimap âmâ luâkjeje damunje aganjimap aregât âmbenlupyeyen ikiñaet hâkje bo damunje aganjimap amâ âmbenjande damunje aganjimap, aregât luâklupyeyen ikiñaet hâkje bo gangerâ yengiwei amâ âlepjeâk yengiwei. Akto hainâk luâkje ikiñaet hâkje bo damunje aganjimap amâ âmbenjande damunje aganjimap, aregât luâklupyeyen ikiñaet hâkje bo gangerâ yengiwei. ⁵ Aregât ye âmâ luâkdâ âmbendâ hâkjeje bo gangerâ angiwei. Gârâmâ luâk âmbâi lâuwâ siâne Anutu kârikje ulilañbaet dâm âlepje sop ainâk Anutu ulilañbiandatgât tâlâwâk hâkyetje gangerâ angim Anutu ulilañbela nângâmbo âlepje akbiap. Dâ ult sopje bo akto hamijângen Niambije heyetkim bâleje aget dâwopgât âlepje luâkdâ âmbendâ meakbiandat. ⁶ Dâ ire makberân amâ bo makmâ hâreyeñgiwerân. Bo. Maktere nângâmbiâ bâliwopgât makyengiân. ⁷ Nune âmâ hin maktân. Luâk hârok nârje âmbâle siâ bo meân hainâk bo akmâ manbei gârâmâ are bo akmai. Dâ Anutuje kârikje ikiñeâk ikiñeâk menengimap siâne siânaet memap. Akto siâne siânaet memap aregât kârikje a areâk yengiep aregâlât nângâm manbei.

Luâk âmbâle sigan akto kambut yengât den.

⁸ Akto luâk âmbâle sigan akto âmbâle luâklupyeyen moyi are yengât âmâ hin makbe. Ye nârje âmbâle bo meân, ye hain luâk âmbâle bâlât manbei amâ âlepje akbiap. ⁹ Gârâmâ luâk âmbâle biwyenje kârikje bo damunje akmai arekje âlepje luâkdâ âmbendâ akmâ manbei. Akto egâliajngât kâlâpje mem bâli yekbopgât luâkdâ âmbendâ akmâ manbiâ huraguwiâp.

Luâkdâ âmbendâ yengât den.

¹⁰ Akto luâkdâ âmbendâ yengât den maktere nângâjet. Akto ire nângât den a konok bo ire Humonenjande tân nugumbo maktân, âmbâle luâkdâne luâklupyeyen bo hepunyekbei. ¹¹ Dâ âmbâle siâ emelâk luâk hepulep aregât luâk siâ bo membiâp. Me luâkje emelâk hepulep are olop magangimbela âlepje dâmbo peniangjwiandat. Akto luâk âmbendâ ye âmâ âmbenlupyeyen bo hepunyekbei.

¹² Dâ ye bikje luâkdâ âmbendâ agi yengât den ire Humonenjande bo magep amâ yân makbe. Yengâlân gâtje luâk siâ hinje Yesu nângâ ajepe gârâmâ âmbenjande amâ Yesu bo nângâ ajepe yâkgât hin makyengiwe. Âmbenlupyeyenje âlepje dâmbiâ amâ âlepje meyekbiâ manbei aregât bo hepunyekbei. ¹³ Akto âmbâle hinje Yesu meyi amâ luâklupyeyenje Yesu bo nângajmai yengât hin makyengiwe. Luâklupyeyenje âlepje dâmbiâ amâ hanâk bo hepunyekbei. ¹⁴ Aregât keiye hin. Nan baratlupyeyen je emelâk Anutugât pat akmâ manmai aregât nan baratlupyeyen je bâliwâi dâm Anutuje âmbâle ekmâ nângât kâmot dâmap, aregât luâkje bo nângâniyimap are nângât kâmolân katbian dâmap. Akto luâk Yesu nângajmai amâ luâklupyeyen je are yekmâ nângât kâmolân katyekbian dâmap. ¹⁵ Akto Anutuje yeuknâ gala akmâ manjetgât nengonmap aregât luâk me âmbâle Yesu bo nângajmai arekje âmbenlupyeyen je me luâklupyeyen je hepunyekberâm âlepje hepun yekbai. ¹⁶ Gârâmâ âmbâle Yesugâlân gâtje arekje luâklupyeyen je olop manmâ makyengimbiâ luâklupyeyen je Yesugâlân biwyenje âlepje katbai. Akto luâk yekâ hainâk âmbenlupyeyen je olop manmâ yaiwâk akyengimbiâ âmbenlupyeyen je Yesugâlân biwyenje katbai, aregât bo nângâmai aregât luâkdâ âmbendâ dowâk bo hepun akbai.

Ulikjân malion hainâk manniâm.

¹⁷ Galalupne, ye hôrok hin makyengiwe. Nâ mendugumai emet ain hôrok âgâm hin makyengiman. Anutuje ye oloj yekmâ ikiñaet kâmolân katyegep sop ain ye kin kin gain gain kili. Akto Humonenjande kin kinyege gain gain yenjieg aregâlât nângâm manbei. ¹⁸ Aregât ye Yuda gâtje ulikjân hâkyege gâiyi are Anutuje oloj yegep ye âmâ Anutugât pat hâkyege gâiyi aregât tiripne bo gulip goangiwei. Dâ bikje Yudagât agak meme bo watmâ âmâ hâkyege bo gâiyenjigi hain akbiâ ainâk Yesuqe olonyegep, ye âmâ gâinenekbei hain bo nângâwei. ¹⁹ Are lâuwâje makbe. Hâkyege gâi gâigât me bo gâi gâigât are Anutuje bo ekmâ nângâmap. Akto yâkje âmâ nen laune lokom manbaen are gâlât nângâmap. Aregât hâkyege gâi gâigât bo nângâwei. ²⁰ Galama ye kin kinyege ain me ain kinbiâ Yesuqe yenjgonlep kin kin ainâk kinbei. ²¹ Dâ hoj bawa âi membiâ yenjgonlep are nângâmâk bo akbiâ âmâ kambiamyeje umatje bo akbiap. Gârâmâ damunlupyene âlepne arinjet dâmbiâ âmâ ainâk hoj bawa agajmai arewa sopanmâ yenjât manmanyene yeâkgât damunje akbei. ²² Dâ aregât siâkâ makbe. Ye hoj bawa âi manmai are Humonenjande yenjgonlep aregât yeje luâk me siâ siâ hoj bawa bo akyengimaen dâm heroje akbei. Dâ yeje siâ hoj bawa bo agajmai are Humonenje yenjgonlep aregât Kristo hoj bawa agajmai. ²³ Yesuqe Anutugât kugânba yenjât dumyehân kinmâ puligoyegep aregât Humogâlât nângâm luâk yenzaet bo nângâ angiwei. Amâ Kristo konok nângâ arjbei. ²⁴ Hain akmâ ulikjân Humonenje oloj yegewân gain mali, a hainâk mem manmâ sop hinje âkâ kinmâ Anutugâlân dewatiwei.

Luâk âmbâle sigan yenjât den.

²⁵ Akto ye sigan yenjât hin makyengire nângâjet. Humonenjande bo maknijep âmâ nunak maktân aregât Anutu lumbe Amboje arekje nângâ niido ârândâj akmap aregât nângât den tângomap. ²⁶ Sop hinje dâtje metje dondâ miawaktâpgât ye luâkdâ âmbendâ manmai me sigan manmai hainâk manmâ âgâwei. ²⁷ Aregât yenjâlan bikje luâk âmbendâ emelâk agi ye âmbenlupyene bo hepunyekbei. Dâ luâk sigan manmai yeje âmbâlegât bo makbei. ²⁸ Dâ âmbâle memberâm akmâ membiâ bo bâliwiap. Akto âmbâle sigan hainâk luâk mendo bo bâliwiap. Akto hain arekje hângât umatje miawakyengiwopgât hain kulemgoân. ²⁹ Galalupne, umatje dondâ miawak yenjîwiapgât sop tâlâwâk aktâp aregât âmbenlupyene olop mandâije âmbenlupyene aregâlânâk bo nângâm manbei. ³⁰⁻³¹ Akto hânân âlepne manmai ire bo akbiap aregât indemaije inde bâlâk manmai hain are akbei. Heraje maroje akmaiye manmâ hero maro bâlâk manmai hainare akbei. Akto siâ siâ mem aنجim nene manmaiye âmâ imâ nengât bunje borâm manbei. Akto hân iregât tiripne bo akbiapgât hângât wan me wan mem manmaiye âmâ ire nângâenje humo akbop dâm aregât nângâmbiâ gewiâp.

³² O Galalupne, biwiyene umatje akbop dâm maktân. Akto luâk âmbâle bâlâkje Humonenjaet âiñaet nângâmâk akmai hain akmâ Humonenjande nenekto ârândâj agâk dâmai. ³³ Dâ luâk âmbendâyeje âmâ hângât nângâm hanoko akmai. Akto âmbenlupyeyande nângâyejgimbiâ heroje âlepne agâkgât manmai. Hain akmâ Humonenjaet me âmbenlupnenje yenjât ukenje akne dâm han lâuwâ akmâ manmai. ³⁴ Akto âmbâi sigan yâkâ hainâk Humonenjaet âiñaet nângâmâk akmai. Akto han biwiyene Yesugât dâtâje agâkgât nângâmai. Dâ âmbâle luâkdâje âmâ hângât nângâjmai. Akto luâklupyene yenjât nângâyejgimbiâ heroje ârândâj agâkgât nângâmai. ³⁵ Ye hôrok âlepne manjetgât dâm den are makyengiân. Dâ ye hin me hain akjet dâm wârakmâ hâwâtyekbegât hain bo makyengiân. Ye hanâk hanâk bo manmâ âmâ biwi kambiamyeje mendugumbiâ Humogâlân lâwindâk kilâkgât maktân.

³⁶ Akto ewe siâje baratne âmbâi sigan tat tatje akbop dâm âlepne luâk siâ wanjo mendo bo bâliwiap. ³⁷ Dâ luâk ewe siâje nângâ nângâ kârikje tatmap yâkje baratne yân tatbiap dâm nângâmbo âmâ ârândâj akbiâp. Akto owâim hain makmâ kârikje ketugumbo ârândâj akbiâp. ³⁸ Haingât luâk siâ baratje luâgân kato âlepne akbiap. Dâ siâje baratne siganâk malâk dâm gangerâmbo âmâ ârândâj akmâ hejgemgowiap.

Kambut yengât den.

³⁹ Akto ye âmbâle luâkdâ hin makyenjire nângâjet. Ye luâklupyene olop manmâ âgâm bo hepunakbei. Dâ luâklupyene mombiâ âmâ âlepje luâk siâ Humonenjande meyegi aregâlân gâtje luâk siâ ukenje nângâm memberâm âmâ âlepje membei. ⁴⁰ Dâ luâk bâlak yân manbian dâm manbai aregât agak meme bikje âlepje ewangiyekbiap. Hain akto heroje akbai, hain nângân. Ire nune den. Dâ Anutugât Heaknjande tân nugumbo maktân.

8

Lâpio yengât sotgât hanokoakmâ mali aregât den.

¹ Akto Korinti kepian manmâ Yesu bo nângâmai yâkje sot songo lâpio yengât enemyejân katmâ om nem bikje aنجim neneân katmai ye are nângâmbiâ han lâuwâ agep are nângân. Aregât hin makbe. Yengât biknjande hin dâmai, “Nen keiye nângâ nângârâ humo manden aregât hanâk wan me wan mendenje ârândâj akmap.” Ye hain dâmbiâ are nângâre bunje akto gârâmâ nângâ nângâgât keiye âmâ koteje mem agat agat miawakmap. Dâ okot âlep akyenjim manbiâ âmâ kambiamyeje kârikje ketugumap. ² Aregât yengâlân gâtje siâ nângâ nângâne emelâk humo aktâp dâmap âmâ yâkgât nângâ nângâne bunje bo yemap. ³ Dâ yengâlân gâtje siâ âmâ Anutu okot âlep aganbiap yâk âmâ Anutuje nângâm hejgemgoanjbiap. ⁴ Lâpiogât sot songogât âmâ hin nângâmai. Lâpio âmâ siâ me siâ yânje bunje bo. Anutu konok amâ bunje. ⁵ Kembulupje himbimân mandâi me hânân mandâi amâ yem ariâi aktâp. ⁶ Dâ nen âmâ Anutu Ewenenje konok mannengimap. Yâkgâlânba siâ me siâ miawaknengimap. Akto nen yâkgâlân manden. Hain akmâ Kembu konok Yesu Kristo yâkgât bâtnjânba siâ me siâ hârok miawagep akto nen manmâ metien. ⁷ Gârâmâ nengâlân gâtje bikje aregât keiye hain âlepje bo nângâm hejgemgomai, akto hain arekje uliknjân lâpio bunje dâm mali, yâk hinje Yesu nângajmân âmâ sot hain are nem âmâ biwiyeje kârikje bo aregât lâpio arekje biwiyeje mem helej ketugumbo umatje akmap. ⁸ Akto Anutuje sotgât akmâ bo nângâ nengimbo âlepje akbiap. Aregât sot lâpio yengâlânba are nendenje Anutuje bo nângâm mem agatnengiwiap. Me bo nendenje nângâm bo mem ge kat nenekbiap. ⁹ Gârâmâ yengâlân gâtje, “Wei are emelâk nângân hanâk hanâk nendenje ârândâj akbiap.” dâmai ye âmâ hin akbei. Galalupyene biwi getegâk Yesugâlân kali areyengât biwiyeje gulip akyenjiwopgât nângâm hejgemgwei. Akto sot nemberâm âmâ galalupyene are yengât ukenje nângâyenjwei. ¹⁰ Aregât bikje makbe. Ye biwiyeje kârikje ya maktân hamiajmâ panmâ hanâk lâpio emetjân âgâm sumbe nem tatbiâ galayeje siâ biwiye kârikje bo arekje yekto, “Wei, nâkai âgâm nendere âlepje akberâp.” dâm âgâm nem tato hamijân biwiye bâlimbo dosa akbiap amâ hâuje amâ yengâlân miawakbiap. ¹¹ Amâ ye hanâk nângâ nângânenje kârikje aktâp dâmai, aregât galayerje Kristone yâkgât dumjân kinmâ moep arekje yekmâ âgâm mem nendo bâliwiap. Dosa are amâ yengâlân. ¹² Ye hain akbiâ bâleje dondâ akbiap. Amâ ye hain akmâ galayerje biwiye getegâk kalep are mem bâlimbiâ biwiye gulip akbiap. Aregât dosa amâ yengâlân. Dâ areâk bo. Ye hain akbiâ âmâ Kristogât kotje bâliwiap âmâ dosa amâ yengâlân miawakbiap. ¹³ Aregât nâ sumbe nendere galanande aregât nekto biwiye bâliwopgât aregât nângâmâk akmâ lâpiogât sot bo nem manmâ mombian. Akto sumbe borâm yân manmâ mombian. Aregât ye hain akbei.

9

Aposolo yengât keiyeje.

¹ Galalupne, yeje nâ hâkne tunbaigât dop bo tatâp. Aregât keiye hin. Nâ Aposolo Humonenjye Yesu are egân aregât wan me wan ektere bunje akmap. Akto areâk bo. Nijande pup pup den pat âlepje makyenjimbo biwiyeje Humonenjaelân katmâ manmâ ya miawaktâi? Amâ nâ. ² Akto siânba biknjande, “Paulo amâ luâk yânje aposolo bo.” dâyi. Den are nângâm bo hanokoakman. Akto nângâm âmâ nâ Aposologât âi mem mandere ye Humonenjaelân dewatiyi are nângâm hejgemgom luâk aregât den

bo nāngâwei. ³ Luâk Paulogât keije ekne dâmbiâ kotne bâliwop dâm den hâuje âmâ hin makyengire nângâjet. ⁴ Nâ Aposolo âi mem mandere hâuje niðbiâ ârândâj aktâp. Gârâmâ hain bo akman. ⁵ Akto Aposolo bikje akto Yesugât emiluprje akto Petoro yâk âmbenlupyere olop âiân arimai. Akto âmbenne tatniyjdâp dâine yâk olop arire ârândâj akbop. ⁶ Akto areák bo. Aposolo bikjande ulityengimai are ârândâj akmap. Dâ nâ akto Banaba netkâ hain ulityengietje dâine ârândâj akbop. Gârâmâ netje umat yengiwâet dâm bo ulityengim âmâ âi mendenne net wan ketuguyiot are hâukombiâ netgât sot hâukoyiot. ⁷ Aregât den doprje hin. Tembe loko âi mem arimai damunlupyerjande hâuje yengimai. Akto kalam amboje âi mem mando sot âlimbo bikje nemap. Akto makao damunje âi mem manmâ bikje nemap. Aregât Aposologât âi mem manman aregât hâujaet ulityengiman dâine ârândâj akbop. ⁸ Are amâ luâkgât nângâ nângâje bo tân nugumbo maktân. Anutugât den kulemgoyi arekje hain dâmap are nângâm hain kulemgoân. ⁹ Den kârikje hainâk miawaktâp âmâ hin. Anutuje makto Moseje kulemgoep bikje hin tatâp, “Bulimakaone âi mem mando ainâk sot nembop dâm laurje bo dâgâm gisapkowei.” hain yendâp. Den are Anutuje bulimakao yengât konok nângâm bo magep. ¹⁰ Anutuje nengât hain magep. Luâk siâje âi kâmet kâmet are yân bo akmap. Sop siâ sot bunje miawakbiap aregât ukenje nângâm akmap. Akto luâk siâ sot pitim mendugum katmap are âkâ hainâk bunje membian dâm akmap. Anutuje aregât hain makto Moseje kulemgoep. ¹¹ Aregât nen yengâlan biwigât âi siâ siâ mem hejgemgoyegiongât hâuje yengâlanba hângât siâ siâ menegât nângâenje ârândâj akmap. ¹² Dâ nen âmâ hain bo nângâmaen. Akto yengâlan gâtje makyengimai are yengât bikjande ulit yengimai. Dâ nen âmâ ewangi yekmaen aregât ulit yengienje âmâ ârândâj dondâ akbop. Dâ amâ hain bo akmaen. Dâ bo ulit yengimaen arekje agak meme bikje ewangimap. Aregât siâkâ makbe. Kristogât den pat âlepje bâliwop dâm yengâlanba sot me puli me wan me wan menegât mak makje are menegât nângâm dâm bo ulityengimaen.

¹³ Akto luâk sumbe opmânâi memai yâk âmâ sumbe bikje memai. Akto luâk siâ alatan sumbe ogo yâk âmâ alatagât siâ siâ bikje memai, are emelâk nângâi. Aregât nângâm hejgemgowei. ¹⁴ Haingât Humonenje nengât hin dâep, “Nângât den pat âlepje makmai are bâlâk manbâigât âi mem manbiâ den nângâwerâm mendugum kinmai arekje hâuje yengiwei.” ¹⁵ Dâ nâmâ dâp are watman dâine ârândâj akbop. Gârâmâ nâmâ dâp are bo watman. Amâ ye aregât âlepje akniyjetgât nângâm âmâ ire bo kulemgoân. Bo dondâ. Nângât heroje bo akbopgât luâk siâje siâ me siâje moprje nugumbo mombian are âlepje dâp. ¹⁶⁻¹⁷ Akto den pat âlepje makyengiman âi are nângât kakjân kali aten. Dâ âi aregâlâk nângâm manman dâine manmâ hâuje membom. Akto Anutuje âi ire nijmâ hujgun niñep are nune hangât bo meân. Hain akman dâine âi are bo mendere âmâ yei, umatje bâleje miawak niñbop. Aregât hâuje bo ulit yengim sot wan bâlâk manman, aregât nângâm heroje akman. Mombian are âlepje dâp. ¹⁸ Akto nâ hâuje wan meman? Hin. Âi meman aregât hâuje niðbiâ ârândâj akmap gârâmâ hanâk hâuje are bo niñjet dâm yân hâuje bâlâk arim makyengiman. Aregât biwine heroje akmap.

Paulo luâk keije keije are yengât hoj malep.

¹⁹ Akto siânbarje nângât magarji niðbiâ nângâm hanâk dâre umatje bo akmap. Nâ luâk hârok yengât hoj bawa bo manman yengât hanâk hoj bawayeje agân. Are luâk âmbâle dondâ den pat âlepje nângâm Yesugâlan dewatim manjetgât nângâm agân.

²⁰ Aregât Yuda luâk âmbâle âlepje akjet dâm Yuda agak meme watmâ makyengiman. Akto den kârikjaet hoj bawa manmai yengâlan manmâ luâk âmbâle ire âlepje akjet dâm hainâk den kârikjaet hoj bawa agân. Dâ nunak den kârikje lokore Anutuje nekto huraguâkgât bo malân. ²¹ Luâk âmbâle den kârikje bo nângâmai are yengâlan arim manmâ luâk âmbâle ire âlepje akjet dâm hainâk den kârikje bo nângâmai are hainâk agân. Dâ nunak âmâ Anutuje Kristogât den kârikje katniydo are mem mandân.

²² Akto luâk âmbâle yeukje manmai yâk yengât bikjande Yesu nânganjjetgât dâm hainâk yeukje agân. Akto luâk âmbâle keiye keiye siâ siâ Anutuje hengemgo yegâkgât dâp siâ siâ mem yâk hainâk akmâ âi mem manmâ yu gan. ²³ Siâ siâ hârok are yân bo. Yesugât kot patje miawakmâ ariâkgât akman. Akto nunak âkâ aregât hâuqe memberâm akman.

Paulo kârikje akmâ pârigiep.

²⁴ Akto aregât den ginje makbe. Dop agakjân luâkje wan me wan katbiâ tato memberâm pârigimai. Akto wan me wan amâ konokje wârakmapje togom memap. Akto ye dop hainâk hâuqe wan me wan memberâm âi humo membei. ²⁵ Akto luâk yâkje âmâ kârikje akberâm ukenjaet bo nângâm hâkyeje hengem agum hâuqe memberâm âi humo memai. Dâ hâuqe are amâ buluqe yânjaet dowâk dipkomap aregâlâk nângâm pârigimai. Akto nen âmâ pârigim arimaen nângâ nângânenje yeukje akbop dâm damunje akmaen. Akto nenje hâuqe kârikje membaen. ²⁶ Aregât nâ nunak gai pirâman. Hain akmâ horat kat katje a tiq tiqâk ekmâ kinmâ pirâman. Nâ soj soj are dâp pânjân gulip bo panman. ²⁷ Bo. Nune yânje akbomgât hâk biwine mem geakmâ damunne akman. Amâ bikje makyenjâan aregât hâu bâlâk manbomgât.

10

Yuda yengât den pat.

¹ Galama, Yuda nengât hakulupnenje siâ me siâ mem mali aregât keiye nelâmyenjig-wopgât makyenjire nângâjet. Anutuje yâk yeje hârokgât damunyeje akto aregât hamandatje dâp hekat yengimbo arim haru hâtikoyi. ² Akto areâk bo. Anutuje makto Moseje damunyeje akto siâ siâ âlepje hamandatgât pat akto harugât pat miawakyenjiep. ³ Akto Anutuje sot akto tu yengimbo hârokje neyi. ⁴ Akto tu aregât keiye hin, Anutuje bâgilupnenje kât siâ hekat yengimbo kât kâlegenba tu gembo neyi dop hainâk Anutuje Kristo hunjunando hamienjân arimbo yâkgâlânba kârikje gembo meyi. ⁵ Akto Anutuje bâgilupnenje bikje agak memeyenjaet nângâm bâlimbo hân yânjân mom meteyi. ⁶ Yâk yengâlân are miawagep kulem arekje nengât den minao aktâp. Akto nen yâk bâlejaet okot tuk tuk agi hainâk akbâengât den are tatâp. ⁷ Anutugât denjande hin dâmap, “Luâk âmbâle lâpio yengât meteyerân sot om nem kep mem bâleje agi.” aregât ye nângâm hengemgom hain bo akbei. ⁸ Akto yâk yengâlân gâtje bikje egâliaj bâleje akmâ luâk âmbâle hanâk hanâk mem hepun akmâ bâleje agi aregât Anutuje yengumbo kâmot humo 23 tausen moyi. Nen hain akbâengât den are oyajmâ hamewakmâ âmâ nen hain bo akbaen. ⁹ Akto yâk yengâlânba siânbanje Humonenjaet dewunjân âgâ âgâje keiye keiye akberâmbiâ dop yenguep. Aregât mulumje yengimbiâ moyi. Nen hainâk Anutu dop kom bâlewâengât den are oyajmâ hamep akmâ hain bo akbaen. ¹⁰ Wan me wan Anutuje yengimbo ekbiâ giep. Akto yâk yengâlânba bikjande, “Anutuje bo damun nenje akto âmâ lâpio kotje mem agatne.” dâmbiâ âmâ mem bâli bâli ajieloje mem bâliyekmâ metiep. Aregât nen hain henengiwop dâm den are oyajmâ hamep akmâ hain bo akbaen. ¹¹ Yâk yengâlânba siâ siâ miawagep arekje ye hain akbâi dâm dop kalep. Akto hân purik âgâwiapgât sop ewumâk manden nengât Moseje den minao ire kulemgoep. ¹² Aregât yengâlân gâtje bikje nen âlepje bâleje bo akbaen dâm âmâ bâleje akbâigât han biwiyeye damunje akmâ hengemgom manmâ âgâwei. ¹³ Akto ye ngâlân dopko dopko miawakmâ togomap are luâk hârok nengâlân miawakmap. Gârâmâ Anutuje nengât akmâ manmap yâkje biwiyeye ekmâ biwi yejaet kârikje bo akbop dâm dopko miawak yengimboân ainâk biwiyeye kârikje ketugumap, âlepje manbaigât dâp tatyenjâp. ¹⁴ Aregât akmâ lâpio kotje mem agat agatgât are hepunbei.

Kembugât sot nem gaetje lâpiogât sot bo nembæn.

¹⁵ Galalupne, ye nângâ nângâ olol mandâi aregât den ire maktere yejak nângâm ekjet. ¹⁶ Hâpuân waij kâim yengimaen are Anutuje ekmâ âlepje dâmap. Aregât

Anutu okot âlepgât mepaije mem manjanmâ aنجim nemaen. Aregât mendugum kinmâ Kristogât gilâmje nengât kâiep dâm nâنجâm hejgemgomaen. Akto okot âlepgât manjanmâ aنجim akmâ sot mem munditmâ nem Kristo olop kâmot konok akmaen aregât mindugum kinmaenân Kristo nengât dâm hâkje yenjimbo mem bâliyi are nâنجâm hejgemgomaen. ¹⁷ Sot koanje konok aنجim akmaen aregât bunje nen luâk âmbâle dondâje gala kâmot konok akmaen. ¹⁸ Akto ye Yuda luâk agak meme memai are nâنجâm hejgemgonet. Sumbe katmâ ombiâ ondo nembiâ âmâ ainâk Anutuje meme wâtje akyenjimbo kâmot konok akmai. ¹⁹ Gârâmâ den yu kulemgoân aregât keihe hin. Luâk âmbâle lâpiogât sumbe omai arekje âlepje bo aktâp. Akto lâpio are âkâ bunje bo aktâp. ²⁰ Gârâmâ luâk âmbâle Anutugât bo nâنجajmaihe lâpiogât sumbe omai are amâ sinduk baniara bâlejaet nâنجajmâ omai. Aregât nâ yenjât hin maktân. Ye sinduk baniara bâleje are yenjât bonânjâ yenjwei. Amâ sinduk baniara olop kâmot konok akbâigât. ²¹ Ye mendugum emet siân âgâm Humoje nengât moep nâنجâm aregât sot tu nem metem âmâ ainba gain gain arim sinduk baniara bâleje olop menduguwai? Hain bo akjet. Ye Humogât sot kat kat ainba sot nem manmâ âmâ ainba sinduk baniara yenjât kat kalâンba sot nembiâ âmâ bâleje dondâ akmap. ²² Ye sinduk baniara areyenjât nâنجâmbiâ humo akto âmâ Humoje nâنجâ yenjimbo bâleje akmap. Are miawagâkgât hain meyi mon? Nengât kârikjenenjande âmâ Anutugât kârikjeje ewangimap dâmai mon?

Wan me wan hârokje amâ bo tân nengumap.

²³ Akto ye hin dâmbiâ nâنجân. Kotje siâ siâ hârok tatnengimap are mem mandenje ârândâj akmap dâyi. Aregât makyenjwei. Bundâk magi. Gârâmâ kotje siâ siâ hârok tatyenjimap arekje âmâ âlepje bo tânyenjumap. Akto biwiyeje bo mem kârikje ketugumap. ²⁴ Aregât ye yejaet bo nâنجâm âmâ galalupyene yenjât nâنجâ aنجwei. ²⁵ Han lâuwâ akbâigât ye kâmolân songo puligowerâm nâنجâm hanâk puligom om nembei. Akto sot ire yâňje me lâpio dewun yenjânbâ togoâp hanâk om nembe dâm makmâ nâنجâmâk bo akbei. Akto hanokoak bo akbei. ²⁶ Amâ hingât. Hân ire amâ Humonenjaet aktâp. Akto wan me wan hânan yendâp akai Humonenjaet aktâp. ²⁷ Dâ luâk âmbâle Anutu bo nâنجâ aنجmaihe yenjâlân gâtje siâje yenjondo emetjân âgâmbiâ sot songo om yenjimbo nâنجâmâk bo akmâ hanâk nembei. Akto ai pei bo agaňbei. ²⁸ Gârâmâ siâje songo ire lâpio yenjât sumbe dâmbo âmâ luâk aregât nâنجâmâk akmâ borâwei. Are nembiâ luâk makyenjimbo aregât biwiye bâliwop dâm bo nembei. ²⁹ Luâk aregât biwiye bâlewop dâm hain akbei. Dâ biwige amâ âlepje agâk. Aregât hin makbei. Nâ wan me wan nendere biwine ârândâj akmap aregât luâk siâje nâنجât nâنجâniido wangât bo bâlimap. ³⁰ Akto nâ Anutuje han kalemjaaet niňepgât akmâ mepai meajmâ sot nendere wangât siâje nâنجâm bâlinijdâp? ³¹ Gârâmâ hin akbei. Ye sot songo nemberâm me wan me wan akberâm Anutu okot âlep agaňmâ kotje mem agatmâ mepairje membei. ³²⁻³³ Akto nâ luâk keihe keihe arekje nekbiâ âlepje agâkgât neman. Dâ nunaet siâ siâ âlepje akmangât bo nâنجâm luâk âmbâle dondâ den pat âlepje nâنجâmbiâ Anutuje hejgemgoyekbiap dâm luâk âmbâle siâ siâgât ukenyeje meman. Akto ye hainâk Yuda luâk me Girik luâk bikje akto Anutugât luâk âmbâle yenjât dewunyehâ dosa bâlâk manbiâ yekbiâ bo bâliwiapgât yâk yenjât nâنجâyenjwei.

11

Luâk âmbâle keinenje.

¹ Galalupne, nâ Kristo wan me wan miep are hainâk meman aregât ye hainâk nâنجât agak memene watbei. ² Ye nâ wan me wan agâr are nâنجâm makmâ hâre hârenaet den are watmâ mali are nâنجâre âlepje aktâp. ³ Dâ ire siâ maktere nâنجâjet. Anutu âmâ Kristogât Kautje akto Kristo âmâ luâk nengât Kautnenje akto luâk amâ âmbâle yenjât kautlupyene. ⁴ Aregât luâk siâ sângumje kautje tigim kinmâ Anutu ulilaňbiap me Anutugât den dât makmâ miawakbiap amâ kautje ajuun meajbiap. ⁵ Me âmbâle

siâ sângumje kautje bo tigim kinmâ Anutu ulilanjiap me Anutugât den dât makmâ miawakbiap are âkâ hainâk kautje ajuñ meaŋbiap. Akto âmbâle gulip manmai olop are dopyeñe konogâk aktâp. ⁶ Aregât keiye amâ hin. Âmbâle siâ Anutu ulilanberârâm kautje bo tigim kinmâ hâkje mem agatmap aregât yeje âmbâle bâleje siâ kautje dumutje hârem anditmai aregât âmbâle are ajuñ angiâkgât kautje dumutje hârem anditbai. Dâ âmbâle hain arekje ajuñ angim âmâ benje âlepje kautje tigim manbiap. ⁷ Luâk âmâ kautje bo tigim manbiâp. Yâk Anutugât tirip akto Anutuje ikiye kârikje miawagâkgât mânjinenegep. Dâ âmbâle amâ luâkgât pagaleje ulikje. ⁸ Luâk amâ âmbâle gâlânba ulikjân bo miawagep. Amâ âmbâleje luâk gâlânba miawagep. ⁹ Akto Anutuje luâk âmbâlegât akmâ manbiapgât bo mânjiep. Bo. Amâ âmbâleje luâk tângom manbiapgât mânjiep. ¹⁰ Aregât âmbâleje luâkgât amukjân mandâpgât sângumje kautje tigiangim manbiâp. Amâ yân mando Añelone ekbiâ bâliwopgât. ¹¹ Aregât hanâk luâk ikiyeâk ikiyeâk manmâ âgâwai me âmbâle ikiyeâk ikiyeâk manmâ âgâwai aregât Kemburje âmâ bo makmâ hâriep. ¹² Gârâmâ Anutuje luâk mem âmbâle ketuguep. Dâ hinje âmbâle memelupnenje yengâlânba luâk miawakmaen. Akto siâ siâ are hârok Anutugâlânba miawagon. ¹³ Aregât ye yejeâk den are mem nânjâm hejgemgom potatbei. Âmbâleje kautje bo tigiakmâ Anutu ulilanjiap are âmâ agak meme âlepje me gain? Bo. ¹⁴ Aregât keiye hin. Luâk âmbâle nengât agak meme âmâ hekat yengimap. Amâ benje hin luâk siâ dumutje kâlep are âmâ bo huraguâp. ¹⁵ Dâ Anutuje tigiakjet dâm âmbâle dumutyenje kâkâlep yengiep are âmbâle dumutyenje kâkâlep are âmâ âlepje. ¹⁶ Akto luâk siâne iregât denje borâm hâkâj akmâ kuk akbiap âmâ yâk âkâ hin nânjâm hejgemgowiap. Anutugât kâmotlupje aposolo nen amâ âmbâle kautyeje tigiangim manbei dâm manmaen.

Kembugât sot hilipkoyi.

¹⁷ Akto den siâ hin. Ye mendugum kinbiâ agak meme âlepje bikjeâk miawakmap. Dâ agak meme bâlenjande dondâ miawakmap. Are nânjâre bâliâp. ¹⁸ Akto yekâ agak meme hin akbei. Yejeâk miti emetjân âgâm hârem potalakmai. Nâ den iregât bunje me gain dâm bikje nânjâ. ¹⁹ Akto ye hain akbiâ âmâ hâmbâi luâk âmbâle bikje agak meme âlepjân manmai are tektekjân miawakbiâ yekbai. Are miawagâk dâm hâreakmâ awam mewam akmai are yengâlân miawaktâp. ²⁰⁻²¹ Akto yengât agak meme hin nânjâ. Ye mendugum kinmâ konok konok hârogâk dowâk yenzaet sot areâk nemai. Hain akbiâ bikje âmâ mop yeje aguep. Dâ bikje âmâ tu kârikje dondâ nem biwi gulip akmai. Aregât ye Humonenjaet sot bo nembe. Bo. ²² Ye sotgât nânjâm âmâ benje emetyerjân tatmâ ain sot tu nembe. Agak memeyenje nânjâm hin dâ. Yeje âmâ Yesugât kâmot yengât nânjâmbiâ yâne akto galalupyeje sot bo tatyengimap are bikje bo yengimai are âmâ yengimbiâ ajuñ meyengimai. Nâ yengât gain gain makbe? Nâne hanâk yengât koteje mem agatbian me bo? Bo, agak meme akmai are nânjâre kambiamne bâliep.

Kembugât sotgât den.

²³ Akto Humonenjande sot aregât keiye hekat niñdo emelâk makyenjîan are lâuwârje makbe. Hândâkjân Yudasi Yesu gasalupjaelân katberârâm agep sop ain Yesu Humonenje sot mem ²⁴ Anutu âlepje dâm mepaije mem magajmâ munditmâ hin dâep, “Nunaelân dop katmâ makyenjire nânjâjet. Nânjât pat nelâm yengiwopgât sot ire nem manbei.” ²⁵ Hain dâmbo nembiâ bo akto waij hâpurâ siâ mem hin makyenjiep, “Waij irekje Anutugât dâp irakte miawakbiapgât nugumbiâ gilâmne gewerâp aregât dopje aktâp are nelâm yengiwopgât tu ire nem manmâ âgâwei.” dâep. ²⁶ Ainba âmâ Humo moep aregât den pat makmâ âgâwei ye sot tu nem akmâ âgâm manbiâ Humonenje togowiap. ²⁷ Hain gârâmâ luâk âmbâle siâne kotje hanâk hanâk akmâ tu sot are nembiap amâ Humonenjaet gilâmje kâim hâkje yengimbo kombiâ moep are hâkâj akmâ mando dosa miawaganbiap. ²⁸ Aregât dosa Anutuje kondo bâleje humo miawaganbiap aregât ye nem kinbaiân ainâk biwiyenje ekbei. Biwiyenje ekbiâ ârândâj akto ainâk âgâm sot tu nembe. ²⁹ Luâk siâ Kembugât sot bunje bo ekmâ nânjâm hejgemgom nembiap

yâk âmâ dosa membiap. ³⁰ Dâ yengâlân gâtje hanâk hanâk agi aregât kundat mem miawakmâ bikje mom meteyi. ³¹ Gârâmâ nen biwinenje mem potatmâ hejgemgoyion dâine Humonenjande umatje ire bo nengimbo miawakbop. ³² Dâ Humonenjande umatje ire nengiep aregât hin nângâmaen, “Humonenjande biwinenje orem miwindik nengiepgât hain agep.” dâmaen aregât siân hângât luâk âmbâle denân hâkyeje tunbiap ainâk nen tunbop. ³³ Hain gârâmâ Anutugât sot neneğât mindugum bikje yengât âkâ lâmyengumbiâ togom metembiâ nembei. ³⁴ Akto mindugumbiâ gulip akto Anutuje hânuje yengiwopgât hin akbei. Yengâlân gâtje bikjande sotgât mopje agumbo âmâ uliknjân yeje emelan nembai. Gârâmâ den bikje amâ nunak togomân âmâ makmâ hejgemyenguwian.

12

Heakje âi memap.

¹ O Galalupne, Anutugât Heakje yâkje âigât wan me wan nengimap, aregât pâpkowâi dâm makyengiwe. ² Ye nângâi. Uliknjân bâleje ambolupjande siâ me siâ lâpio den bo makmai yengâlân oloj yekbiâ yekâ lâpio yengât nângâmbiâ bunje agep. ³ Akto siâje Yesu bâlejande kondo bo akbiap dâmbo âmâ Anutugât Heakjande kautjân bo memap. Dâ luâk siâje Yesu amâ Humonenje dâmbo âmâ Anutugât Heakjande kautjân mendâp are nângâm hejgemgowiei.

⁴ Akto Anutugât Heakje konogâk tatâp gârâmâ kautnenjân mem okot âlepât nengimbo kulem kotje hârok miawak nengimap. ⁵ Dop hainâk âi wan me wan dondâ tatnengiâp gârâmâ Humonenje konogâk tato hoj bawa agajmaen. ⁶ Hainâk Anutuje konok âi kotje hârok nengimbo âi are âlepje kenujmaen. ⁷ Aregât keihe hin. Anutuje Yesugât kâmot hârok âlepje manbai dâm ikihaet Heakje hunjunaido nen tâ-naguwaengât konok konok meme aknengimbo âi siâ mem kârikje kenujmaen. ⁸ Aregât nengâlân gâtje siâ Anutugât Heakjande meme agajdo den bunje makyengimap. Dâ nengâlân gâtje siâ âmâ meme agajdo nângâ nângâ âlepje nângâm manmap. Gârâmâ Heak konokgât. ⁹ Heak kârikje arekjeak agajdo han biwyene Yesu nângajmâ kârikjeâk katmâ manbai. Dâ Heak Kârikje arekjeak luâk siâ agajdo diwirâ kundatdâ makto âlepje akbai. ¹⁰ Dâ siâje âmâ kulem memap. Dâ siâje âmâ Anutu wan me wan akbiap aregât keihe maknengimap. Dâ siâje âmâ sinduk baniara yâkgât keihe nângâm potat yekmâ ire âlepje ire bâleje dâm aregât nângâmap. Dâ siâje âmâ den siâ siâ makmap. Dâ siâje âmâ den siâ siâ are nângâm nengât denân purikmâ keihe maknengimap. ¹¹ Akto wan me wan ya maktân ire amâ Anutugât Heakje konok irekjeak nângâ nângâ dondâ mem ukenjaet akmâ kinmâ kinmâ nângâ nângâ are Yesugât kâmot konok konok siâ siâ ârândâr nengimap.

Hâknenje amâ konogâk, dâ siâ me siâje amâ dondâ.

¹² Ya maktân aregât den dopje kulemgowe. Luâk amâ hâk nenje konogâk amâ siâ siâje hârok âmâ dondâ. Akto siâ siâje hârok amâ hâk konogâk are dop hainâk Kristogât kâmot dop konogâk akmaen. ¹³ Akto Kristogât kâmot nen amâ siâ siâ Yuda luâk âmbâle akto Girik luâk âmbâle akto biken amâ hoj bawa manmai dâ siâ amâ luâk kotdâ manmai gârâmâ Anutuje hanâk dâm ikihaet Heakje hunjun ajdo meme wâtje aknengimbo hâk biwi konogân agion. ¹⁴ Hâk are amâ konok bo. Amâ siâ me siâje dondâ. ¹⁵ Aregât keinenjande hin dâwop, “Nâ bâtje bo aregât nâ hâkgât bo tatman.” dâwop. Keinenje amâ hâknenjaet bikje. ¹⁶ Akto ondopnenje hin dâwop, “Nâ hâkgât dewunje bo aregât nâ yân hâkgât bo agân.” dâwop. Âlepje ondop nenje âmâ hâknenjaet bikje tatâp. ¹⁷ Akto nengât hâknenje dewunnenje humo konok akmap dâine ondopnenje bo tato den bo nângâwâen. Akto hâknenjaet ondopnenje humo konok akmap dâine hâme nenje bo tato higenje bo nângâwâen. ¹⁸ Dâ hâknenje hain bo. Anutuje ekmâ nângâm kinmâ nângâ nângâjân luâk dewatim konok konok hârok kalep. ¹⁹ Akto hâknenje ikiheâk bikjeâk konok dâine hâk bunje amâ bo tatnengiwop. ²⁰ Amâ hain bo. Hâkgât

siâ siâne dondâ. Dâ amâ hâknenje konogân akmap. ²¹ Akto dewunnenjande bâtnenje hin magaŋbop, “Gâ bo tatât dâine nâ nunak âlepje tatbom.” dâwop. Me kautnenjande keinenje hin dâm bo magaŋbop, “Gâ bo tatât dâine nâ nunak âlepje tatbom.” dâwop. ²² Hain bo hâknenjaet biken amâ kârikje bo dâmai are bo tatâp dâine hâk ire âlepje bo tatbop. ²³ Akto nengât hâknenje bikje ekbâirâm are sângumje âlepje tigimaen. Akto hâknenje bikje âlepje dâmaen are amâ bo tigimaen. ²⁴ Gârâmâ Anutuje hain bo akmap yâk hâk keiye hârok mem mendugum ketuguep. Aregât hâknenje bikje kotje bo dâmai are Anutuje kot dondâ yeŋgonlep. ²⁵ Yâkje hain agepgât âmâ hâknenje hogoakmâ biken biken akbop. Dâ biken biken tânamum kinbaigât Anutuje hâknenjân kotje bo are dâmaen ikiŋeâk ikiŋeâk yeŋgonlep. ²⁶ Aregât hâknenjân konokje hâk hilâlâmje nâŋgâmbo hainâk hâknenje hârok hilâlâm nâŋgâmaen. Dâ hâk bikjande âlepje kinbiâ hârok heroe akmai. ²⁷ Den ginje yu kulemoân aregât keiye hin. Ye Kristogât kâmot hâkyejaet dop hainâk konogân agi. Akto ye konok konok Kristogât hâkje siâ siâne akmâ manmai. ²⁸ Akto Anutuje Yesugât kâmot are hutnenjân hin katnenegep. Nengâlân ulik gulik bikje Aposolo akjet dâm katnenegep. Dâ hamijân luâk bikje Anutuje wan me wan akbiap aregât keiye makbiâ nâŋgâmaen. Dâ hamijân luâk bikje den kepikmâ makyenjimaen. Dâ hamijân kârikje bo tatyenjimap are tân yeŋgumaen. Dâ hamijân puli me emet me âigât damunnenje akmai. Dâ bâiye âmâ den siâ siâ makmai. Luâk âmbâle ya yengondân are Anutuje âi aregât katyegep. ²⁹ Aregât Yesugât kâmot nen âmâ Aposoloâk hârok bo akmaen. Akto Anutuje wan akbiap are nen hârok bo makmaen. Akto hârokje bo den kepikmâ makyenjimaen. Akto kulem siâ siâ hârokje bo memaen. ³⁰ Akto hârokje bo kundatdâ heŋgem yeŋgumaen. Akto hârokje den siâ siâ bo makmaen. Akto siâ siâ are nâŋgâm bo purikmaen. ³¹ Akto Anutugât Heakje memeje aknengimbo wan me wan âlepje bikje ewangiyekmai are egâliajmâ niŋben dâm Anutu ulilarjbei. Dâ okot âlep nengimap aregâtre siâ siâ hârok ewangi yekmap aregât keiye makyenjawi.

13

Han kalemgât keiye.

¹ Galalupne, nâŋgâmâ luâk yeŋgât kebia siâ siâyeŋgât makmâ aŋelo yeŋgât den hainâk makmâ âmâ han kalem bo akyenjim âmâ makmakne amâ yân munjeâk makman. Amâ gunjâne indemap hain makman. ² Me Anutugât nâŋgâ nâŋgâ katbiap are nâŋgâm makyenjiman me wan me wan yoŋâk tatmap are nâŋgâm meteman me biwine kârikje kat katgât tatniŋdo aregât gimbâje magandere biken arimap gârâmâ okot âlepât dâp bo tatniŋdâp amâ yânje akman. ³ Me nâŋgât siâ siâ hârok luâk âmbâle umburuk yengwiap me gasa togombiâ hanâk manmanje bo gangerâm âmâ hâkne hâkâne dâre kâlâwân katnekbiâ ombiap. Dâ amâ han kalem bâlâk manman âmâ siân âi aregât hâuŋe bo miawakniŋbiap.

⁴ Akto luâk siâ han kalem akmâ okot âlep agakgât talajbiap arekje siâ siâ agajmâ dowâk bo kutigitmai. Akto luâk dondâ tân yeŋgumap. Akto luâk siâ me siâ undup miawaganjo are nâŋgâmbiâ bo bâliwiâp. Akto âgâ âgâŋe bo akmap. Akto yeŋjaet nâŋgâmbiâ bo âgâmap. ⁵ Akto luâk âgâ âgâŋe kotje hanâk hanâk bo makyenjimap. Akto ikiŋjaet ukenje bo watmâ âmâ galalupje yeŋgât ukenyeje watmap. Akto kambiamje dowâk bo bâlimap me yâkât akmâ bâli aŋbiâ are yeŋgât bo nâŋgâmap. ⁶ Yâk bâleŋjande sambelem arimbo nâŋgâmbo âlepje bo akbiap. Dâ den pat âlepjande sambelem arimbo nâŋgâmbo ârândâŋ akbiap. ⁷ Yâkje umatje siâ siâ hârok lokomap. Akto hilâm ârândâŋ Anutugâlân biwije humo katmap. Hain akmâ Anutugât mârum lâmgomap. Akto umatje siâ siâgât kârikje akmâ kinmap. ⁸ Akto okot âlep agak meme are amâ dowâk bo boakbiap. Are amâ manmâ manmâ âgâwiap. Dâ Anutugât den âlepje makmak arekje âmâ âiŋe bo akbiap. Akto den siâ siâ keiye keiye are amâ bo akbiap. Akto nâŋgâ nâŋgâgât âi meme arekje âmâ âiŋe bo akbiap. Dâ okot âlep agakgât amâ bo boakbiap. ⁹ Akto

hinje âmâ nângâ nângânenje amâ bikjeâk bikjeâk nângâmaen. Akto Anutugât den âlepje are hainâk bikjeâk bikjeâk makmaen. ¹⁰ Dâ hâmbâi âmâ wan siâ âlepje dondâ arekje miawak nengimbo âmâ sop ain siâ siâ bikjeâk bo akbiap. ¹¹ Ulikjân nâ nanañnân manminiân sop ain nanar yengât den hogoân. Akto nanañ gurukje han nângâm manminiân. Akto nanañyengât nângâ nângâ hain nângâminiân. Dâ hinje amâ luâk humo akmâ kinmâ nanar agak meme are hepulân. ¹² Akto nen âmâ tu bâtgumnjân enem dewunnenje egakmaen are amâ gulip milip akmâp. Gârâmâ hâmbâi sop humoân ain âmâ Anutugât enem dewunjân miawâk ekbaen. Akto hinje âmâ bikjeâk bikjeâk nângâmaen. Dâ hâmbâi âmâ Anutuje keiñânbak neneñmâ nângâm hejgemgo nengiep dop hainâk wan me wan hekatnengimbo hârok ekmâ nângâm hejgemgowaen. ¹³ Aregât wan me wan amâ hilâmje hilâmje tatmâ âgâmap are âmâ biwi Anutugâlân kat kat agak meme akto Anutugât lâmgó lâmgó are akto okot âlep kat kat are. Dâ ire konok amâ âlepje dondâ hârok ewangiyekmap, okot âlep agak meme are.

14

Den siâ siâ magi aregât den.

¹ Galalupne, ye okot âlep agakgât kârikje akbei. Akto okot âlep aknengimap aregât Heak âlepje siâ siâ nengimap are Anutu ulilajmâ membei. Dâ âi ulik gulik are âmâ hâk hilâlâm akmâ membei amâ hin. Anutugât den âlepje makmak aregât Anutu ulilajbei.

² Aregât keiñe makyenjgiwe. Luâk siâje den siâ me siâ makberâm âmâ Anutu konok maganbiap. Dâ luâk olop kinbai arekje Heakje meme aganjo den siâ me siâ irakje tiktikje makto aregât yâkgât den bo nângâmbiâ denne arekje bo tânyengumap. ³ Dâ luâk siâje Anutugât den âlepje makbiap arekje amâ luâk âmbâle tânyengum nângâ nângâyeje are mem kârikje ketugumap. Akto agak meme âlepje akjetgât goanyeckmap. Akto biwiyeje mem âlepje ketugum hejgem yengumap. ⁴ Dâ luâk siâje den siâ siâ makbiap âmâ ikiñe nângâ nângâ mem kârikje ketugu akmâp. Siâ bo tânyengumap. Dâ luâk siâje Anutugât den âlepje makmap are âmâ Yesugât kâmot mem kârikje ketugu yekmap. ⁵ Ye hârok den siâ me siâ are makjetgât amâ ewiâk. Dâ Anutugât den pat âlepje makyenjbiâ nângâmbiâ âmâ ârândâj dondâ akmâp. Luâk siâje Anutugât den pat âlepje makmap arekje luâk den siâ me siâ makmap are ewangimap. Gârâmâ den are purikmâ yeraet denâñ makyenjimbo ârândâj âlepje akmâp.

⁶ Aregât siâkâ makbe. Nâje yengâlân aregen togom den siâ me siâ makyenjire âmâ ye bo nângâm hejgemgomai. Akto togom Anutuje den bikje niñep me nângâ nângâyeje kârikje agâkgât den are me Anutuje wan membiap aregât keiñe makyenjire âmâ ye den are dowâk nângâmbiâ den arekje tân yenguiap. ⁷ Aregât den dopje siâ makbe. Siâ me siâ golâ bo akmai yânje kamam me lâmun are âmâ konbiâ munje âlepje bo akto âmâ gain gain nângâwaen. ⁸ Me luâk siâje kukgât kot pâpkom kondo bâtâje indembo âmâ tembe loko kuk akberâm bo hejgem aguwai. ⁹ Yu maktân are bâleje indembo luâk bo nângâwai aregât yeje dop hainâk luâk bikjande den bo nângâmai are makbiâ âmâ denyeje are yânje akmâ luâk âmbâle siâ bo tânyenguwiap. Amâ yân mesok gosok makbai. ¹⁰ Akto hânâñ den siâ siâ dondâ yendâp are âmâ luâk konok konok yeraet den are nângâmai. Akto keiñe nângâmai. ¹¹ Aregât luâk siâje ikiñae den nâ bo nângâman are maknijdo nângâm, “Wei, luâk ire âmâ denyeje siâñ gâtje.” dâre yâkâ hainâk nekmâ, “Woe, luâk ire âmâ denyeje siâñ gâtje.” dâm makto nângâ angiwaet.

¹² Akto ye amâ hainâk ye Anutugât Heak âlepjande memeñ akyenjimbo wan me wan okot âlepgât miawak nengimap. Are memberâm kârikje akmâ Anutu ulilajmai aregât Yesugât kâmot kârikje yeâkgât aregâlák nângâm ulilajbei. ¹³ Hain gârâmâ luâk siâje den siâ me siâ makbiap âmâ ainâk Anutu hin ulilajbiap, “Den maktân ire mem purik katbiangât dop olowâk niñbiat.” dâm ulilajbiap. ¹⁴ Aregât hin makbe. Nâje den siâ me siâ makbian âmâ biwinâñ Anutu ulilajbian. Dâ nângâ nângâne are amâ yân tato bo ârândâj akbiap. ¹⁵ Aregât hin nângâ, han biwine akto nângâ nângâne are hârok mem Anutu ulilajbian are âmâ ârândâj akbiap hain nângâ. Aregât ye hain nângâwei.

Akto biwinânâk Anutugât kotje mem agat agatgât kep memberâm âmâ ainâk nângâ nângâne olop kep membian. ¹⁶⁻¹⁷ Aregât benje ye hain bo akmâ âmâ biwiyenjânâk makmâ Anutu okot âlepgât den bunje magajmâ den siâ me siâ magajbiâ denyeje arekje luâk âmbâle bikje Yesugâlân gâtje bo are bo tânyengumap. Bo tânyengumbo âmâ luâk âmbâle arekje denyeje bo nângâm hejgemgom gain gain, “A bundâk.” dâm makbiap? Denjande bo tângombo aregât bunje bo makbiap. Aregât den âlepnejâk makbiâ denyeje luâk âmbâle bikje tânyenguwiâp. ¹⁸ Akto nâne ye hârok den siâ me siâ makmai aregât den siâ siâ makmâ ewangiyekman aregât Anutugât mepaije meman. ¹⁹ Dâ luâk âmbâle hârok mendugum kinbiâ ainâk âgâm den getek den yejân maktere nângâmbiâ nângâ nângâyeje kârikje akbiap are nângân. Dâ den siâ siâ bonângâmai are âmâ dondâ makyengim manbian aregât nângâre yânje aktâp.

Nanaj gurukyande nângâmai han hainare bo akbaen.

²⁰ Galama, ye nanaanje han nângâmai hainare bo nângâwei. Dâ agak meme bâleje are âmâ nanaanje bo nângâmai ye gai hainâk bo nângâwei. Dâ nângâ nângâyeje nanaj yengât hainâk bo akmâ âmâ luâk âmbâle nângâ nângârâ yengât hainâk akbei. ²¹ Anutuje makto kulemgoi biken hin tatâp,

“Humoje hin dâep, “Luâk bikje denyeje siâ Yuda luâk are yengâlân hunjun yengire arim denyeje siâ makyengimiâ Yudagâtjande hanâk dâm misik nângât laune bo lokowai.” Humoje hain dâep.”

²² Aregât luâk siâne kebia siâgât den makto âmâ den arekje Yesugât kâmot are Anutu mandâp aregât keije bo makyengiwop. Dâ den arekje luâk âmbâle biwiyeje Yesugâlân bo katmai are Anutu mandâp aregât keije hekatyengimap. Akto Anutugât den âlepje makmak are âmâ luâk âmbâle biwiyeje Yesugâlân bo kali are yengât bo. Are amâ Yesugât kâmot are yengât. ²³ Aregât ye Yesugât kâmot mendugu akmâ den siâ siâ makbiâ luâk âmbâle nângâ nângâyeje bo me biwiyeje Yesugâlân bo kali arekje âkâ âgâm âmâ yekmâ, “Woe, Yesugât kâmot sinduk akmai.” dâwai. ²⁴ Gârâmâ ye hârok Anutugât den âlepje makbiâ luâk siâne nângâ nângâje bo me biwiyeje Yesugâlân bo kalep arekje nângâmbo denyeje arekje biwiyeje erâmbo ikinjaet agak meme bâleje nângâmbo ye are ekmâ yâkgât keije nângâm hejgemgowai. ²⁵ Akto yâkgât bâleje miawakto aregât hâkjje mendo gembo Anutugât kotje mem agatmâ yekmâ hin dâwiap, “Bundâk, Anutu hutyejân tatâp.” dâwiap.

Mitigât menduguwerâm âmâ han gâliwân bo menduguwaen.

²⁶ Hain gârâmâ gain akbai? Menduguwaiân siâ amâ kepgât. Dâ siâne âmâ makyengiwiapgât membiâp. Dâ siâ âmâ Anutuje wan me wan akbiap aregât keije makyengiwiap. Dâ siâ âmâ den siâ siâ makbiap. Dâ siâ âmâ den are purikmâ den yejân makbiâp. Are amâ hârok luâk âmbâle mem kârikje ketugu yekmapgât. ²⁷ Akto hanâk dâm den siâ siâ makberâm akbiâ ainâk luâk konok me lâuwâ areâk den siâ siâ makbai. Akto hârokje olowâk den bo akbai. Siâne soj makto siâne hamijân makbiap hain akbai. Hain akbiâ âmâ siâne âmâ den are purikmâ makyengiwiâp. ²⁸ Dâ den purik purik luâk bo tato âmâ luâk den siâ me siâ makmai arekje menduguwaiân ain yân kinmâ ikinjak Anutu olop den akbiandat. ²⁹ Akto Anutugât den âlepje makmai arekje lâuwâ me âlâwu akmâ konok konok makbei. Hain akbiâ luâk âmbâle bikjande den mem potatmâ nângâm hejgemgowai. ³⁰⁻³¹ Akto Anutugât den âlepje are konok konok makbiâ ye hârok nângâmbiâ nângâ nângâyeje kârikje akto biwiyeje owâije agakgât hin akbei. Yâkgâlân gâtje siâ tato Anutuje den siâ kalanjo âmâ benje luâk emelâk kinmâ makyengimap are âmâ âlepje makyengim metemboân ainâk âlepje agatmâ makyengiwiap. ³²⁻³³ Akto Anutu amâ gulip melipgât amboje bo. Yâk amâ biwinenje sânduk gewiapgât amboje akto lumbegât amboje aregât Anutugât den makyengiwerâm âmâ yenzaet biwiyeje damunje akmâ kinmâ makyengiwei.

Âmbâleje mitigât mendugum tatumâ den bâlak tatbei.

³⁴ Akto Yesugât kâmot hârok mindugum kinbiâ ainâk âmbenlupyeyande bo makyenjimai. Yengât âmbenlupyeyen menduguwaiân yân tatbei. Yâkje den bo makbei. Yâkje âmâ amukyejân tatbai aregât keiye Anutuje makto Moseje kulemgoep hain tatâp aregât âmbenlupyeyen menduguwaiân âgâm âmâ yân nângâmâk tatbei. ³⁵ Akto âmbâleje mete kimmâ makyenjimbo âmâ bo ârândâj akmap aregât yâkje den siâ keiye nângâwerâm akbai âmâ emetyenjân tatumâ luâklupyeyen aiyenguwai. ³⁶ Akto yengât agak meme nângâre bâleje aktâp. Ye hin dâmai, “Anutugât keiye nengâlân son miawagep akto nenjeâk Anutugât keiye nângâmaen.” ye hain nângâmai aten. ³⁷ Akto areâk bo. Yengâlân bikje agatmâ hin dâmai, “Anutugât keiye emelâk nângâm meteyion akto Anutugât Heak âlepjande kautnenjân mendo nângâ nângânenje humo agep.” dâmai amâ hin nângâwei. Den yu nâje kulemgoân ire âmâ Humonenjaet den kârikje oyaâbiâ bunje akbiâp. ³⁸ Akto hain bo nângâmbiâ aregât nenje luâk aregât bo nângâ ajmâ manmaen. ³⁹ Galalupne, den kâlep yu kulemgoân aregât keiye bâlensiâ Anutugât den makyenjawai aregâlâk nângâm Anutu ulilañbai. Akto siâje den siâ me siâ makberâmbiâ bo kom hârewei. ⁴⁰ Hain akmâ nângâm mem hejgemgowi akto menduguwaiân han biwi konok akmâ manbei.

15

Yesu momojâンba agalep.

¹ Galalupne, nâje emelâk Anutugât den pat âlepje makyenjîan. Makyenjire ainâk nângâm mem manmâ gayi. Akto ye hinje den pat âlepje aregât kârikjân kinmai aregât keiye nelâmyenjigwopgât yu kulemgoân aregât nângâ nângâyeje hulanagâkgât ire makbe. ² Akto ulikjân bo henengiât dâm den pat makyenjîan are kârikje membiâ Anutuje hengemyenjuep. Dâ denje hâkâje akbiâ âmâ den hengemyenjuep are yânjie akbiap. ³ Humonenjande den umatje are son maknijep are mem makyenjîan are keiye amâ hin. Ulikjân Anutuje makto kulemgoyi bunje akto Kristoje nengât dosanenje watberâm akmâ aregât mondo dosanenje bo agep. ⁴ Mondo sumân hangombiâ yem hilâm âlâwuñjân yem momojâンba agalep aregât keiye amâ Anutuje makto kulemgoyi. ⁵ Akto momojâンba agatmâ Petoro miawagardo egep. Hamijân horj bawalupje keiân konok yengâlân miawakyenjimbo egi. ⁶ Benje hamijân luâk âmbâle hanyeje yâkgâlân kali dondâ are yengâlân miawakyenjiep. Akto Yesugât kâmolân gâtje 500 hain are ain kinbiâ are yengâlân miawakyenjimbo egi. Akto luâk âmbâle are âmâ bikje hinje mandâi. Dâ amon siâ emelâk moyi. ⁷ Benje ainba Yakobo yâkgâlân miawaganjep. Benje aregât hamijân Aposolo hârok yengâlân miawakyenjiep. ⁸ Akto bâiye memerjande nanañ mesokmâ panmap nâ dop hain akmâ miawakmâ malân nângâlân miawakniido egân. ⁹ Aregât nângât keine hin. Yesugât Aposololupje biknjande nâ ewangi nekbiâ yânjie agân. Akto nâje Anutugât kâmot Yesugâlân biwiyeje kali are hilip yenguân aregât luâkje Aposolo dâm bo yengonmai nâ hain are agân. ¹⁰ Gârâmâ bâleje agân are hâuße Anutuje bo nijmâ damunne akmâ han kalem akmâ meme aknijep aregât agak meme hinje meman. Akto Anutuje okot âlep nângâ niijep are yân bo tatâp. Nâje âi kârikje mem Aposolo bikje ewangi yegân. Are âmâ nunak bo. Anutuje okot âlep nijmâ memerje aknijep arekje nângât agak meme are mem miawagep. ¹¹ Akto hanâk nâje me Aposolo bikje makyenjienje nângâyi aregâlâk bo nângâ. Biwiyeje Yesugâlân kali aregâlâk nângâ.

Yesu golâ akmâ agalepgât nenâkâ golâ akbaen.

¹² Akto yengâlân gâtje bikje hin dâmai, “Luâk âmbâle moyi are âmâ bo agatbai.” dâmai are nângâre dondâ bâliep. Akto nenje Yesu mondo Anutuje goajdo agalep aregât denje makmaen aregât wangât hutyenjân gâtje biknjande hin dâmai, “Luâk âmbâle moyi are âmâ bo agatbai.” dâmai? ¹³ Dâ luâk âmbâle momojâンba bo agatbai den are bunje dâine hin dâwâen Anutuje benje Yesu gai bo goajdo agalep dâwâen. ¹⁴ Dâ Anutuje Yesu bo goajep dâine nenje den makmaen ire bunje bo akbop. Akto biwiyeje Yesugâlân kali are hainâk bunje bo akbop. ¹⁵ Dâ hain dâine nen Anutuje Kristo goajdo agalep dâmaen

nen âmâ Anutugât keiже makmaen den are hianjgim mem bâliwâen. Amâ momorjande bo agatbâi. ¹⁶ Dâ Anutuje luâk momorjânba bo oloj yekmap dâine Yesu gai hainâk bo olojnop. ¹⁷ Dâ Anutuje Yesu bo olojep dâine ye biwiyeje Yesugâlân kali are bâliwop akto dosayerje olowâk manbâi. ¹⁸ Akto luâk âmbâle biwiyeje Yesugâlân katmâ kinmâ moyi arekâ hainâk yân manmâ âgâwâi. ¹⁹ Akto nen hân iregât manman âlepje aregât han biwinenjande Kristogâlân nângâm kepilâmaen nenâmâ manman âlepje are bo miawak nengimap are bunje bo dâine nengât umatje dondâ arekje luâk âmbâle siâgât umatje ewangimap arekje miawak nengiwop. Aregât luâk âmbâle hârokje nengât okot nângâ nengiwâi.

²⁰ Gârâmâ hain bo. Kristo emelâk mondo Anutuje goajdo agatmâ luâk momoje yâk ulikjân akyengim agalep. ²¹ Amâ hingât. Ulikjân Anutuje luâk konok kotje Adam are ketugumbo malep yâk âmâ nengât keinenje aregât yâk bâleje akto momogât pat miawakto luâk âmbâle hârok momaen. Dâ hainâk Yesu Kristo amâ luâk konok Humonenjande gem mondo goajdo agalep. ²² Aregât Adam gâlân dewatim mom metemaen. Dâ Kristo olop dewatim akmaen nenje âmâ mom âmâ agatbaen. ²³ Hain akmâ âmâ Anutuje magep dopnjân agatbaen. Hin. Moyi are yengâlân Kristoje soj ulik gulik agalep. Akto hâmbâi purik katmâ miawakbiawân nen Yesugât kâmolân gâtje nen hamijân âmâ agatmâ manman golâk manbaen. ²⁴ Sop ain âmâ siâ siâ hârok bo akbiap. Akto Anutugât Nannjande Anutu wan me wan hârok are nengât kautje Humo akbiapgât dâm Ewejande siâ siâ amukjân kalep. Sinduk baniara bâleje akto gawamangât âi are gai kondo bo akbiap. ²⁵ Akto âi luâk kautnenje akto luâk kotdâ akto luâk kârik kârikje are Nannaet keinaet amukjân kato tâliyekbiap benje yâk kautnenje humo akbiap ain hârok Eweje warbiap. ²⁶ Tatmâ âgâm âgâm gasa are erâm hambu yekbiap. Dâ bâinje gasa konogâk tatbiap are âmâ momogât dop akai bâin dâm kondo bo akbiap. ²⁷ Aregât Anutuje Kristogât makto kulemgoyi bikje hin tatâp, “Anutuje ikiже hoj bawagât amukjân siâ siâ katbiap hain tatâp.” Gârâmâ Anutuje hain akbiawân ikiже amukjân bo kalakbiap. Akto sop humoân den are bunje akto aregât Kristoje âmâ luâk âmbâle me wan me wan kotje hârok kautnenje tatbiap. ²⁸ Hain akmâ bâin dâm Ambojande wan me wan nannaet amukjân kato talep yâkje hârok damunyeje agâkgât amukjân tatmâ manmâ âgâwiap.

²⁹ Akto yengâlân gâtje bikjande momoje tânyenguwerâm tu pulinenekjet dâm manmai. Dâ Yesu agalep den are bunje bo dâine momoje siâje bo agatbop amâ momogât akmâ bikjande wangât tu puliyekmai? ³⁰ Dâ nen hainâk wangât umatjân manmâ bâsok momaen? Den makyengimaen are bunje bo dâine emelâk den are hepundenje bo hilip nenguwâi.

³¹ Yesu Kristo Humonenje nâ akto ye hejgem nenguep aregât yengât ukenyeje akman aregât hin makyengire nângâjet. Hilâm ârândâj nâje âi meman âmâ momogât pat meman. ³² Akto hângâlák nângâmai nâ hainâk akman dâine wangât Epeso kepian songo metje hainare olop aguagân. Aregât wan siâ bunje miawakniybiap? Akto hângâlák nângâmai arekje hin dâmai, “Hâmbâi mombaen aregât dowâk sot tu nemâk heroje akbaen.” dâmai. Akto Yesu bo agalep dâine nenje hain dâwâen. Hângâlák nângâwâen. ³³ Aregât biwiyeje are bâliwopgât luâk âmbâle Yesu bo agalep dâmai are hepun yekbei. Nenje luâk bâleje olop bam gutbaen amâ yâkje agak memenenje âlepje nenje hilipko nengiwâi are nângâm hejgemgom âmâ hanokoakbei. ³⁴ Akto bikje hutyejânbâ Anutugât boâk nângâi den ire amâ ye ajuun meyengiân. Aregât momorjânba agatbaengât nângâm hejgemgom âmâ nângâ nângâ bâleje hepunbei.

Hâknenje towatje siâ mem agatbaen.

³⁵ Akto yengâlân gâtje siâje hin ainuguwiap, “Luâk momoje âmâ gain gain agatbai? Akto hâk gain hinare mem togowai?” dâwiap aregât den hânuje hin makbe. ³⁶⁻³⁷ Amâ den kopaje. Gâ sejgo urutmenâ hân kâlegen yem yasukje akmâ bim âgâm âmâ pâtkom kâmjje gamap. Aregât gâ wan siâ siâ ya kâmetmat are âmâ yânjje me momoje hain are

kâmetmat. Dâ are pâtkom âmâ hâkje golâ koaje hain are bo pâtkomap are nângâm hejgemgo. ³⁸ Anutuje koaje amâ ikiye konok konok hâkje siânaet yengimap. Akto kâmetenje pâtkom âmâ hainâk hâkje siâ siâ koaje hinare bo pâtkomap aregât keije Anutuje ikiyak nângâm hejgemgoep. ³⁹ Akto areâk bo. Anutuje luâk me songo me duki kâwâluki are hâknenje konok bo katnengiep. Luâk nengât hâknenje siânaet. Akto songo yengât are siânaet. Akto lâut yengât are siânaet. Akto ijan yengât siânaet. ⁴⁰ Dâ himbimân tatmai hâkyeje siâ. Nen hânân manmaen nengât egeknenne amâ siâ. Akmâ himbimân tattmâ ariâi are kulemje siâ. Akto hânân tattmâ ariâi are kulemje siâ. ⁴¹ Dewutâ hilâmân gâtjaet are siâ akto hândâgân gâtje are siâ akto diâ are siâ siâ hârok are. Akto diâ pagaleyeje konok bo. Keije keije tatâp. ⁴² Aregât luâk momonje agatbaen are akai hainâk tatâp. Amâ hâknenje hangomaen are âmâ hambumap. Dâ otnenenje akto hâknenje irakje Anutuje mem agatbiap are bo hambuwiap akto bo bâliwiap. ⁴³ Akto hâknenje amâ pagaleje olop bo aregât mombiap âmâ yân kârikje bo tatbiap. Dâ agatbaenâm amâ hâknenje irakje pagaleje olop Anutuje mem agatbiap are kârikje dondâ tatnengiwiap. ⁴⁴ Akto hâknenje tâmbâ ire amâ hângât aregât mondenje hâknenje hangombiâ hân akbiap. Dâ hâknenje irakje hâmbâi Anutuje mem agatmâ nengiwiap are amâ manman kârikjaet.

⁴⁵ Akto Anutugât luâkje kulemgoyi bikje hin tatâp, "Luâk ulik gulik Adam yâk golâ akmâ agalep." hain kulemgoep. Dâ beirâ Adam bâine hinare Heakdâ manman nengiwiapgât amboje agep ⁴⁶ amâ Heakdâ yâkje ulikjân bo agep. Hânân gâtje soj ulikjân miawagep gârâmâ Heakdâ beirâ giep. ⁴⁷ Akto hân luâk ulikje are amâ Anutuje hân nukum mem mângiep. Dâ beirâ luâk yâk âmâ himbimânba giep. ⁴⁸ Aregât hânân gâtje malep hainâgâk hânân gâtje manmai. Dâ himbimân gâtje manmap dop hainâgâk himbimgât pat mem manmaen. ⁴⁹ Akto hinje âmâ ulik gulik luâk Adamgât hâkje hainâk akmâ manden aregât hângâlâk akmaen aregât hâmbâi himbimân gâtjaet dâwan manmap are amâ hainâk akmâ manbaen.

Yesu togombo âmâ himbim hâk membaen.

⁵⁰ Galalupne aregât siâkâ makbe. Hâknenjande amâ Anutugât manman âlepje bo membiap. Akto siâ me siâ hambum torok akbiapje siâ me siâ tat tat kârikje are bo membiap. ⁵¹ Nângâjet. Imâ den tipje siâ makmâ miawakyenjiwe. Nen bo mom metewaen. Amâ nen hârok purik âgâm hâk siâ akmâ metewaen. ⁵² Amâ lâmun humo mun akto sân sânâk hain akbaen. Lâmun humo mun akto ainâk momonjande agatmâ mom hambu bâlâk manbaen. Nen hârok tirip siâ akbaen. ⁵³ Hâknenje ire hambuwiap arekje manman kârikje are sângum hinare lugumbo gewiap. Akto momogât patjande manman kârikje lugumbo gewiap. ⁵⁴ Haingât hambum torok akbiap arekje manman kârikje lugumbo gewiap. Akto momogât patjande manman kârikje lugumbo gewiap sop ain Anutugât den kulemgoyi bikje kârigewiap amâ hin,

⁵⁵ "Wei momogât pat kârikjenje yâgâte? Akto momogât pat agakje metje hamepje yâgâte? Amâ bo agep."

⁵⁶ Amâ bâlejaet patjande amâ momogât metje hamepje aktâp. Akto den kârikjenje amâ bâlejaet metje hamepje mem miawaktâp. ⁵⁷ Dâ Anutuje Kembu nenje Yesu Kristo agajdo manman gât kârikje mem miawknengimapgât mepaije meniâm. ⁵⁸ Aregât, galalupne, âlepje yenje kârikje akmâ tâlim kârigem kinbei. Akmâ Kembugât âi sop ârândâj kârikje agajmâ membei. Amâ Kembugât akmâ bunje bo akbiap hain nângâm âi mem manbei.

16

Yerusalem yengât puli mem arim yengiwerâm magep.

¹ Akto Anutugât kâmot tânyengune dâm puli katjetgât yu makbe. Nâje emelâk Galatia hânân malân sop ain kepia siâ siâ arim Yesugât kâmot puligât keije makyenjîan aregât hinje Yesugât kâmot yengiwerâm menduguwai iregât den makyengire nângâm hainâk akbei. ² Sonda ârândâj siâkâ ikiyeâk ikiyeâk tâwât dewunje Sonda uñgunjân

meyi aregât dopnjân nângâwei. Nângâm kinmâ bikje potatmâ hejgemgom katbiâ emet yenjân tatbiap. Hain gârâmâ hâmbâi nâ togowanâr aregât bo undâgâtmâ âmâ puli are dowâk mem miawakbai. ³ Akto hâmbâi nâ togore yejeak luâk bikje mem katyekbiâ luâk âlepje aregât kulem esenje yengire Yerusalem luâk âmbâle umburuk manmai are yengât okot âlepgât puli kali are yengimbiâ ariwai. ⁴ Benje nâ olop arine dâre âmâ olop ariwaen.

Pauloje yâk yengâlân ariwerâm sop kalep.

⁵ Galalupne togowan aregât keiye makyengiwe. Nâje Makedonia hânân arim kepianje kepianje âgâm bam gutmâ manmâ hân are hâtikowian aregâlât nângân. Hain aktore bo akto âlepje yengâlân togo miawakbian. ⁶⁻⁷ Akto hinje sop tâlâwâk olop tatmâ ye konok bo yekberâm dowâk ariwian hain borân. Dâ Humoje âlepje makniybiap âmâ benje ye olop tatmâ manmâ âgâwian. Tatmâ mandere tânâk sopje bo akto benje are hamijân siângen ariwian. Ariwerâre yeje tân nugum manjan nekbiâ aregât kambiamne âlepje akto yâgâten me yâgâten dowâk âlepje ariwian. ⁸⁻⁹ Gârâmâ ujak Epeso kepien âi humo tatniyâdâp âi ire mem âmâ makyengim mandere bunje miawakbiap aregât dop tatâp. Aregât nângât gasa dondâ yendâp. Are nângâm in tatere Heak giep aregât hilâm bo akbiap. Bo akto Makedonia ain arim manmâ manmâ hepunmâ yengâlân togowan. ¹⁰ Akto Timoteo âmâ hinje Humogât âi nunak meman yâk hainâk Humogât âi memap aregât hâmbâi âmâ yâk yengâlân togowiap. Togombo tângombiâ hutyerjân biwi sânduk mem manbiap. ¹¹ Hain gârâmâ yengâlân gâtje yâkgât nângâmbiâ yânje akto hamep bo agarbei. Dâ Paulogâlân âlepje ariwian dâmbo âmâ yeukje ketugum benje hâmbâi dâp mem kalanbiâ yâk akto Yesugât kâmot bikje nângâlân togowi. Are lâmgoân aregât laune lokom tângombiâ biwiye sândugembo bikje olop nângâlân togowi.

¹² Akto galanenje Apolo yâkgât den pat amâ hin. Nâje sop kâlep goajmâ hin maganjân, “Yesugât kâmot bikje Korinti kepien ariwerâm aktâi aregât gâ yâk olop ariwei.” dâre borâm kârikje aktâp. Dâ hâmbâi yâkje sop ekto âlepje akto yengâlân togowiap.

Den bâije.

¹³ Galama, ye ekmâ hejgemgom Humogâlân biwiyeje kârikje katmâ manbei. Akto gasa yengât bo hamep akmâ âi mem kârikje akmâ tatbei. ¹⁴ Wan me wan hârok memberâm âmâ are amâ galalupyeje akto Anutu agak meme biwi waj wañân okot âlepgât membei.

¹⁵ Akto yengâlân gâtje siâ kotje Stepana akto yâkgât kâmotje Akaia hânân yâkje soj biwiyeje Yesugâlân kali. Akto sop ainba ukenyeje akmâ Yesugât kâmot tânyejgum âgâyi. ¹⁶ Nâje ye luâk hainare amukyerjân tatjet dâm goanyektâ. Akto galalupne luâk dondâje kârikje akmâ âi memai yâk yengât amukjân manbei.

¹⁷⁻¹⁸ Akto ye nâ olop bo tatâi aregât kambiamne indeâp gârâmâ luâk âlâwu koteje Stepana akto Potunato akto Akaiko biwiyeje mem sândukje ketugumai aregât biwine âlepje akto heroe dondâ nângân. Hain gârâmâ ye hanâk luâk hainare yengât amukyerjân manbei.

¹⁹ Akto Yesugât kâmolâr gâtje Asia in manmai arekje yengât nângâmbiâ heroe akmâ akto luâk âmbâi lâuwâ koteje Akuila akto Pirisila akto Yesugât kâmot emet yetjân âgâm mindugum kinmâ Anutugât pat makmai are Kembugât akmâ egâliaj dondâ akyengiâi. ²⁰ Akto areâk bo. Nen ire hârok biwinenje Yesugâlân kalion nenne yengât heroe maroje akmaen. Akto ye Anutugât luâk âmbâle aregât manjan akbei.

²¹ Akto emelâk maktân are maktere luâk siâje kulemgoâp. Dâ den bikje ire âmâ Paulo nunak okot nângâyengiâr aregât bâtnande kulemgoân. ²² Akto luâk âmbâle siâje Humonenjaet okot âlep bo warbiap Anuturje yâk hilip kowiapgât ulilandân. O Humonenje gâ dowâk togowen. ²³ Humonenje Yesu Kristoje damunyeje akmâ okot âlep akyengim memeneje akyengiâkgât ulilandân. ²⁴ O Galalupne, ye Yesu Kristogât kâmot aregât yengât okot âlep dondâ nângân.

2 Korinti

Paulo Yesugât hoj manminep.

¹ O galalupne, nâ Paulo akto galanenje Timoteo kulem esenje ire Anutugât luâk âmbâle Korinti kepian mandâi yenjât kulemgoet. Ye kulem esenje ire oyanjmâ metem âmâ Anutugât luâk âmbâle Akaia hânâr mandâi are yenjimbiâ oyañbai. Akto nâmâ Yesu Kristogât hoj bawa aregât aposologât âi Anutuje makmâ katnegep. ² Ewenenje Anutu akto Humonenjenje Yesu Kristo yâknej biwiyeje yâkgâlân kali are biwiyeje sândugeâkgât wâtnej akyenjim damunyenje agetgât ulilañdân. ³ Nen Anutu Humonenjenje Yesu Kristogât Eweñje yâkgât kotnej mem agatbaen. Yâknej damunnenje akto biwinenje sândugemap. Akto okot nângâ nengimap. Akto biwinenje mem sânduknej ketugemap. ⁴ Hain akmâ hâk hilâlâm keiñe keiñe mem limbâpnengemap. Akto Anutuje mem limbâpnengumapgât limbâp areknejen hain agâk gala biknej hâk hilâlâm keiñe keiñe kâlegen manbiâ âlepnej mem limbâpyenjguwaen. ⁵ Akto Kristo nengât hâk hilâlâm nângâep hainâk yâkgât âi memaen aregât hâk hilâlâm dondâ nângâmaen. Hain akmâ âmâ benje Kristogât akmâ wâtnej miawaknengimbo biwinenje sândugembo umatje are lokomaen. ⁶ Galama, nengâlân umatje miawakmap areknejen âmâ ye biwi sânduk miawagâkgât miawaknengimap. Dâ biwi sânduk miawaknengimap are gai yenjât akmâ miawaknengimap. Aregât biwi sânduk nengâlân miawagep areknejen yengâlân hâtikom tânyenjumbo benje umatje nengâlân miawakmap a hainâgâk yengâlân miawakto amâ hâk hilâlâmje biwi sânduk nângâjetgât miawaknengimap akto ye gai miawakyenjimap. ⁷ Aregât nen yenjât hanoko bo akmâ hin nângâmaen. Hâk hilâlâmje umatjân nen manmaen ye gai manmai aregât Anutuje biwinenje mem yeugenengimbo biwinenje sândugemap ye gai yeugeyenjimbo biwiyeje sândugemap a nângâm kârigemaen.

Kembuje Pauloma umatjânba mem oloñyegep.

⁸ O galalupne, nen Asia hânâr hâk hilâlâm kaknjân manmâ gayion aregât pâpkowâigât makyenjire nângâjet. Nen Asia hânâr mandenje umatje dondâjande mem ge kat nenegep. Akto areknejen nengât kâriknej are ewangimbo wâtnenje gembo nen âmâ mombaen me gain o dâm nângâyion. ⁹ Akto ire emelâk momogât pat akten dâm hannenjaet kâriknej are hulañep. Are âmâ yân bo miawaknengiep. Nen nenjaet kâriknej nângâenje gembo Anutu momoñje mem golâ katyekmap yâk konok nângâjimâ tânnenguwen dâm ulilañnegât are miawaknengiep. ¹⁰ Umatje bâleñje miawak nengimbo momberâm aktenje ainâk tân nengumbo bo agep. Aregât hâmbâi gai umatje siâ miawakto tân nengumbo bo akbiap aregât keiñe nângâenje biwinenje sândugewiâp. ¹¹ Akto yekâ hainâk nengât Anutu ulilañbei. Hain akbiâ âmâ Anutuje den nenje dondâ are nângâm wâtnej aknengimbo aregât ultit dondâgât den pat sambelempo Yesugât kâmot hânnej hânnej manmai areknej den are nângâm Anutu mepairje mem agatbai. Are bunje agâkgât Anutu nengât ulilañbei.

Pauloje Korinti gâtje bo heyenjieg.

¹² O galalupne, nen wangât nângâm heroje akmaen? Hin. Nenje luâk âmbâle hânnej hânnej manmai akto Korinti yenjât dewunyenjân agak meme âlepjeâk mem manmaen aregât heroje akmaen. Dâ areâk bo. Anutuje okot nângâ nengiepgât hâkgât nângâ nângâ are bo nângâm âmâ agak meme âlepje akmâ Anutuje damun nenje akmâp aregât biwinenjân ârândâjâk mem manmâ okot âlep akmâ tân yenjumaen. Aregât nângâm heroje dondâ akmaen. ¹³ Akto den yenjât kulemgoyion keiñe amâ bo heambukmâ tatâp aregât hin nângâre humo aktâp. ¹⁴ Nengât keinenje biknejâk nângâi gârâmâ Humonenjenje Yesu are lâuwârje purikato nen manman âlepjân manbaengât heroje akmâ manbeigât nângâm hengemgowe. Akto nenâkâ hainâk ye heroje akmâ manbaigât nângâm heroje akten.

¹⁵ Akto yeje Anutugâlân biwiyeje kali akto siân biwiyeje hainâk kinbiapgât are nângâm aregât yekberâm agân. ¹⁶ Akto ulikjân Makedonia hânân ariwerâm ain hin nângân. Nâ Makedonia dâwân ariwerâm getek kevia Korinti ain âgâm Yesugât kâmot yekbian. Yekmâ arewa Makedonia hânân ariwian. Nâ ain âgâm Yesugâlân gâtje yekmâ ainba purik katbian âmâ hainâk ulikjân nekmâ heroje agi hainâk nekmâ heroje akbaigât nângâm yektere Yudaia hângât dâp ain katnekbai hain nângân. ¹⁷ Akto hain nângâm benje wangât bo togom yegân? Ye aregât hin dâyi, “Paulo amâ ikinjaet nângâ nângâne watmap. Akto den han lâuwân makmap.” hain dâyi. Amâ hiajgiyi. ¹⁸ Dâ aregât keije makyengire nângâjet. Anutuje han lâuwâ bo akmap yâk den bunje makmap. Aregât nen gai yengât han lâuwâ bo akmâ den bunje makmaen aregât wan me wangât makmâ âmâ hainâk memaen. ¹⁹ Dâ areâk bo. Yesu Kristo Anutugât nanje yâkgât den ulikjân nâ akto Sila akto Timoteo nenje makyengiyion. Hin me hain mon? dâm bo makyengimaen. Bo. Kristogât akmâ bundâk dâmaen. ²⁰ Akto hainâk Anutuje wan me wan nengât kârikje ketugu nengiwiapgât dâm heroje are wan me wan Yesuji miepgât miawak nengiwiap. Aregât nen Yesugât kâmolân gâtje Anutuje magep are kârikje agep aregât kotje mem agatmaen. ²¹ Galalupne, Anutu konokje ikiye âi nengiep ye akto nen hârok Kristogât akmâ nen Anutuje menenekmâ kârikje ketugu neneckmap. ²² Hain akmâ nângât kâmot nângâ niijjet dâm ikinjaet Heakje huungun ajdo tirip kat nengimbo nen hin nângâmaen. Anutugât Heak âlepje arekje kautnennjân menenekto nângâen aregât wan me wan nengât dâm hâriepl are siân bunewâk miawak nengiwiap aregât nângâen.

²³ Galama, nâ wangât bo togom yegân aregât lâuwâne makbe. Ulikjân yekberâm akmâ hin nângân. Nâ hinje arim âmâ Korinti gâtje yekmâ bâleje agi are den kom miwindik yekbiangât umatje miawak yengiwiap. Are miawakbopgât hinje ain bo ariwiangât nângân. Yu maktân are Anutuje nângâm bunje dâp. ²⁴ Gârâmâ nenje nângâ nângâyeje kom miwindik yekbaen âmâ ainâk hâknenje bo mem agatbaen. Dâ yeje biwiyeje Yesugâlân kali aregât heroje akbai dâm aregât mem kârikje ketugu yekmaen.

2

Pauloje Korinti kepien bo purikalep aregât keije magep.

¹ Akto biwinânak âmâ hin nângân. Ulikjân Korinti kepien arim makyengire umatje miawakyengiep. Are lâuwâne miawakbopgât aregen hinje bo ariwian. ² Ariwian âmâ galalupne okot âlep niijmai are kambiamyeje bâliwopgât hinje bo ariwian. Ye bâlimbiâ âmâ nâ gain akbian? Hain nângâm aregât bo togom yegân. ³ Gârâmâ siân togowian dâm ain galalupne yeje okot âlep akmâ agak meme âlepje akmâ tân nugumai dâm kulem esenje kulemgom katere togombo emelâk oyanji. Kulemgom ain âmâ yeje nângât akmâ heroje akbaigât nângâm hejgemgoân. ⁴ Akto kulem esenje kulemgoân sop ain âmâ hin nângân. Ye biwiyeje umatje akmâ bâliwopgât akto yengât okot nângâyejgiman are nângâjet dâm yengât akmâ tepne bâlimbo hâk hilâlâm owâiye bo nângâ yengim kinmâ dewunne tuje gembo indem kinmâ kulemgoân.

Galayeje yâk yengât dosa hepunbei dâm magep.

⁵ Hain kulemgoân gârâmâ dondâ maktere bâliwopgât getek makbe. Yengâlân gâtje siâje bâleje agep aregât nâ biwinâ getek umatje miawaknijep. Amâ ye âmâ biwiyeje umatje agâkgât mânjyengiep. ⁶ Ye biwirâ mem miwindikmâ wan me wan aganji are nângâre bo aktâp. ⁷ Hinje yâkgât dosa hepunmâ biwiye mem sândukje ketugunjet. Hain akbiâ luâk aregât biwiye umatje arekje mem ge katbop. ⁸ Aregât nâje goanyektere luâk bâleje agep are yâkgât okot âlep are akmâ manganjet. ⁹ Akto kulem esenje ulikjân kulemgoân amâ ye dop yenguân. Ye âlepje nângât lau watmai me bo dâm kulemgoân oyanjmâ lokom luâk bâleje are hejgemgoyi. ¹⁰⁻¹¹ Dâ hinje laune lokom luâk aregât dosa hepunañbiâ nâkâ hainâk Niambi gulip akjet dâm mem ge kat nenecko ajuñ angiwâengât dosanje hepunañdân. Niambiye Yesugât kâmot gulip akjet dâmap aregât

keiже nāngâmaen. Aregât yengât akmâ Kristoje nāngâmbo âlepje agâkgât luâk aregât dosaje hepundân.

Paulo Troa kepiān biwi umat miawagajep.

¹² Galalupne, nâ hân siân siân ariân aregât keiже makyengire nāngâjet. Nâ ulikjân Troa kepiān âgân ain Humonene Kristo arekje meme akniñmâ luâk âmbâle dondâ meme akyengimbo Kristo hejgem nenguep aregât keiже nāngâwerâm nāngâlân togoi. ¹³ Hain akbiâ makyengiwerâm âmâ galane Tito are bo mem miawaktere biwine umatje akto bo makyengim âmâ hepun yekmâ Makedonia hânâni ariân. ¹⁴ Yoe, Anutuje Kristogât âi luâklupje nen bujäm kom mem miap pannenekmap. Hain aknengimbo pat âlep dennaet higenje âlepje mem sambelienje liwalakmâ hân ârândâj arimap. Aregât mepai humo aganbaen. ¹⁵ Nen Kristogât higen suk suk akmaen aregât luâk Anutuje hejgemgo yekbiap are makyengienje manman âlepje miawakyengimap. Dâ luâk bikje makyengienje hilip agu agugât miawakyengimap. ¹⁶ Hilip agu agugât ambolupje higennenjande olonyekmâ momo higenje akmâ yengimbo momai. Dâ manman âlepje aregât ambolupje olonyekmâ manman higenje akmâ ewum goanyekto manmai. Âi are amâ niñjande mendo ârândâj akbop? ¹⁷ Luâk dondâ arim hanâk hanâk puligât ultiyengim Anutugât den arim makyengimai nen dop hainâk bo akmaen. Nen âmâ biwinenne irakje akto Kristo olop biwinenne konok akto Anutugât dewunjân kinmâ Anutugât den âlepje are makyengimaen. Aregât kârikje Anutuje nengimap aregât Anutugât mepaireje mem nāngâmaen.

3

Anutugât hoj bawa yâk yengât den pat.

¹ Akto ya kulemgoân are âmâ nāngât nāngâ nengimbiâ humo agâkgât kulemgoân mon? Bo. Hinje luâk bikjande âiyeje keiже ekmâ nāngâjetgât kulem esenje kulemgoyi are mem hekat yengiyi are nen âmâ hain bo akmaen. Nen âmâ kulem esenje siâne me yeje kulemgoyi are bo mem manmaen. Nengât âi siânbanje ekmâ nāngâjetgât amâ ye agak meme âlepje memai are yengât ekmâ nāngâmai. ²⁻³ Akto kulem esenje aregât keiже den dopje siâ makbe. Luâk den keiже hekat nengimai arekje âi nenne âlepje are oyanmâ nāngâjet dâm humomolupyenjande kulem esenje kulemgom yengimbiâ are mem arim makyengimai. Akto ye kulem esenje are oyanmai akto kulem esenjân gâwu kulemgomai amâ yân. Akto nen hain bo akmaen. Nengât kulem esenje amâ yeje dop akmai are akto gâwu bo akto kulem esenje bo. Nen gâwu mem kulemgomaen dop hainâk Kristogât den makyengimaen akto kulem esenje kulemgomaen dop hainâk den makyengienje biwiyerjân miawakmap. Akto Anutu manman kârikje amboje arekje ikiже Heak âlepje hunjung aido han biwiyeje mendo agak meme siâ akmai aregât den pat luâk âmbâle dondâ yekmâ nengât âi keiже nāngâmai. Akto ulikjân Mose âmâ den kârikje kâlân kulemgoep amâ nen hain bo akmaen. Biwiyerjân den nenjande gembo agak memeyeje âlepje miawagep are amâ nengât kulem esenje hinare.

⁴ Akto nen nāngâ aŋgienje humo aktâp amâ Kristogât akmâ Anutuje nenecko âlepje akmap. ⁵ Amâ nenne nengât keinene maktenje bunje miawakbiapgât kârikje bo tatnengimap. Dâ siâ me siâ mendenje âlepje akbiap amâ Anutuje meme wâtnenne nengimap hârok. ⁶ Akto nengât âi amâ den areâk bo. Anutugât Heak âlepjande memeje aknengimbo den pat âlepje makyengienje manman âlepje miawak yengimap. Dâ den kârikje bunje mem arekje manman kârikje bo miawak yengimap. Dâ den kârikje nāngâmbiâ Anutugât Heak âlepjande meme akyengimbo ain manman âlepjân manmai.

⁷ Akto den kârikje aregât keiже makyengire nāngâjet. Ulikjân Anutuje den kârikje kâlân kulemgoep amâ momogât pat. Hain akto Moseje ekto kulemgom metembo kât are lokom gem Israe luâk âmbâle mem olor yegep. Hain akto Anutuje den kulemgombo egep aregât enim dewunje pagaleje akto Israe luâk âmbâleje Mosegât enim dewunje ekbiâ dewunyeje hilâlâm yengimbo bo egi. Gârâmâ pagaleje are sopje sopje tatbiapgât

dop bo. ⁸ Aregât Anutugât Heak âlepje arekje wan me wan nengât miawknengiwiap aregât pagaleje kârikje âmâ humo dondâ yem âmâ bo boakbiap arekje âmâ den kârikje ewangimap. ⁹ Are lâuwâje makbe. Den kârikje miawagep ainâk lokowaengât dop bo tatnengiâp. Aregât Anutuje den âiân katnenekbiapgât dâp miawagep. Dâ hinje Yesuve bâleje agion aregât dosanenje mendo Anutuje ye dosa luâk bo dâm nengonlep aregât pagalejande den kârikjaet pagaleje ewangimap. ¹⁰ Aregât ulikjân den kârikje amâ pagaleje kârikje kilep amâ Yesuve miawakto den kârikje aregât pagaleje bo agep. ¹¹ Akto areâk bo. Moseje den kârikje pagaleje yogan tatminep aregât kârikje bo agep. Dâ Yesuve nengât wan me wan miep amâ yoganje bo. Are pagaleje bunje akmâ yem âgâwiap aregât kârikje humo akmâ tatmâ âgâwiap.

Anutuje pagaleje nengimap.

¹² Yu kulemgoân are nângâm biwinenje herone humo akmaen. Hain akmâ Anutuje denâr bo katnenekbiapgât den pat âlepje kepianje kepianje hârok hamep bo akmâ makyengimaen. ¹³ Dâ ulikjân Mose ikihe enem dewunje pagaleje bo akberâm agep are Israe luâk âmbâleje ekbâirâm ikihe enem dewunje tigiep. Aregât dop nen hainâk bo akmaen. ¹⁴ Akto areâk bo. Ulikjân Yuda nengât hakulupnenje Moseje makyengimbo Israe luâk âmbâle ainâk biwiyeje kârikje akmâ katipje katipyenquepgât den are bo nângâm hejgemgoyi. Israe luâk âmbâle ulikjân hainâk akmâ gam gam yu miawaktâi ire amâ hainâk Mosegât den oyajmâ katipje hainare katipyenquepgât bo nângâmai. Aregât katip are yân bo hulaq akbiap. Kristo konokje mem hulaqbiap. ¹⁵ Israe luâk âmbâle Mosegât den keijânbak oyajmâ bo nângâm âmâ tatmâ gambiâ gambiâ yu miawaktâi yâk yenjât hanyene katipje olowâk akmaigât den bo nângâmai. ¹⁶ Hanyeje purikatmâ kembu mete katbiâ arekje katip are hulanjenjiwiap. ¹⁷ Akto Humonenenje ikihe Heak Amboje kautnennjân mendo owâijân mendenje wan me wan âlepje miawknengimap. ¹⁸ Akto areâk bo. Nen âmâ dewunnenjân katip bâlâk akmâ Humonenjaet pagaleje Heak kârikje are ekmâ kindenje ketugu nenecko ikihe towat miawknengimbo manmâ manmâ âgâenje pagalejenenje humo akmâ sambelem âgâmap. Are âmâ Heakgât kulem.

4

Anutugât pat âlepje amâ geâje bâlâk.

¹ Akto Yesugât den pat makyengimaen nen âmâ Anutuje okot nângâ nengim âi ire nengiep. Anutuje okot nângâ nengim âi ire nengiep aregât biwinenje bo bâliwiap. ² Hain nângâm wan me wan bâleje are hamî panmâ hâkâj akmaen. Akto hiajgigât agak meme are hepunmâ Anutugât den are mem siâ siâ bo akmaen. Bo. Nenne den are oyajmâ keihe wan me wan miawakto are hanâk tek tekjân makyengimaen. Hain akmâ Anutugât dewunnenjân kindenje huragumbo luâk âmbâle den pat bunje are hanâk hanâk makyengimaen are nenekmâ biwiyejgân nângânenengimbiâ ârândâj akmap. ³ Akto luâk âmbâle bikje are hemengât dopnjân manmai arekje âmâ den nenne bo nângâmai. ⁴ Luâk âmbâle are amâ hân iregât damunje yoganje akmap arekje, pagalejân gâtje yâkgât den pat are nângâwâi dâm nângâ nângâyeje gisap kombo dennenje bo nângâmai. Amâ den pat are âmâ Kristo Anutugât dopje akmâ pagalejân gâtje yâkgât den nângâwâi dâm nângâ nângâyeje gisapkomap. ⁵ Akto nen âmâ nenjaet keineneje bo makyengimaen. Bo. Nen hin makmaen. Yesu Kristo amâ Humonenenje dâmaen aregât nen âmâ yenjât âi luâk manmaen. ⁶ Akto Anutu ulikjân, “Hândâk kâlegen pagaleje miawagâk.” dâmbo miawagep arekje han biwi nângâ nângânenje hulaje akto hândâk kâlegen malion nen Kristogât enem dewunje ekmâ âmâ Anutugât pagaleje a egion.

Paulo umatje miawaganjo nângâmbo tâjât agep.

⁷ Nengât biwinenjân den âlepje tatmap amâ umbâ hânje mângimai dop hainâk. Haingât nenne kâriknenjân âi are bo mem manmaen. Anutugât kârikjenje kârikje

siâ hârok ewangimap are mem manmaen. ⁸ Umatje miawak nengimap aregât keiye amâ hin. Umatje are bikenba bikenba miawak nengimbo gain gain akmâ manbaen dâenje âmâ umatje arekje nen bo hilip nengumap. Akto umatje arekje nângâ nângânenje tigimbo han undup akmaen amâ nângâ nângânenje are dondâ bo bo akbiap. ⁹ Luâkje wan me wan bâleje aknengimbiâ benje Anutuje bo hepun neneckmap. Luâk bikjande nengumbiâ ge yemaen dâ amâ bo bâlimaen. ¹⁰ Hilâm ârândâj Yesu je hâk hilâlâm nângâm moepgât tirip are mem manmaen gârâmâ Yesu je ikiye manman âlepje nengimbo hâknenje hutuk âgâmbo âmâ bikjande neneckmâ Yesugât manmanje hâknenjân ekmai. ¹¹ Akto nen âmâ Yesugât âi memaen aregât Yesugât pat sambelem ar-iâk dâm aregât hâk hilâlâm nângâm bâsok momaen. Gârâmâ Yesu je wâtje aknengimbo manmaen are luâk âmbâleje hârok ekjet dâm âi humo mem manmaen. ¹² Aregât hin. Nengâlân âmâ momoje âi menenekmap. Dâ yeñgâlân âmâ manman golâje meyekmap.

¹³ Ulikjân Anutugât Heak âlepje arekje luâk siâ meme aganjo kep keñgu siâ kulemgoep aregât bikje hin, “Biwine Anutugâlân kalân arekje hâwât nekto dowâk owâinjeâk makyenjgiwe.” hain kulemgoep. Akto nen hainâk Anutugât Heak âlepje arekje meme aknengim arekje hâwât nenecko nângajmâ dowâk owâinjeâk makyenjimaen. ¹⁴ Akto nen âmâ wangât âi humo mem hâk hilâlâm nângâm hanâk dâm makyenjimaen? Hingât. Anutuje Humo momojânba mem olojdo agalep yâkje âmâ nen akto ye hainâk oloj nenecko agatenje Yesu olop manmâ âgâwaen hain nângâmaen. ¹⁵ Anutugât han kalemjje sambelembo Anutugât mepaije mem manmaigât kâmot arekai sambelemap. Arekje yeñgât akmâ miawakmap.

¹⁶ O galalupne, aregât siâkâ makbe. Umatje miawak nengimap aregât keiye yu kulemgoân arekje hâknenje mem ge katmap. Hain akto âmâ hanâk biwinenje âmâ hilâm ârândâj kârikjeâk kilâkgât Anutuje tân nengumap. ¹⁷ Akto nengât umatjande amâ yogan owâinje akto arekje egâlian umatje tatmâ kârikje akmâ âgâwiap are nengimbo ârândâjâk tatnengimap. ¹⁸ Aregât nen âmâ siâ me siâ hânân miawakmap are bo ekmâ manmaen. Bo. Siâ me siâ tiwâk yemap aregât eknerâm manmaen. Amâ wan me wan ekmaen are amâ yogan. Dâ bo ekmaen are âmâ kârikje tatmâ yembiâp aregât aregâlâk ekmâ âsim kinmâ manmaen.

5

Iren hân yoganjân manmaen.

¹ Nen hin nângâmaen. Hâknenje amâ hân uliginenje hainare tâmbâje ire torokto Anutuje himbimân emet kârikje siâ mem penianjmâ nengiwiap emet are luâk bâtyenjande bo mângiyi aregât kinmâ kârigem kinmap. Akto kinmâ âgâwiap. ²⁻³ Akto nen hinje hâknenje ire mem meanjmaengât hâkâje akmâ bâlak kinbâengât indem manmâ âmâ hâknenje irakje aregât ukenje nângâm Anutugât dewunjân hâknenje irakje mem kinbaen aregât nângâenje biwinenje heroje akto lâmgom manmaen. ⁴ Hâknenjaet uligiân manbaen ârândâj tat urutenje ariâkgât manmaen yuyai olop manman are pandenje ariâkgât. Dâ hâk katipnenje tâmbâje kotgânegât bo aknengimap. Are yendoâk irakje lugum nengimbo geâkgât aknengiwiap gât nângâenje humo akmap. Aregât momogât pat agak are mammangât patjande kawulâkgât manmaen. ⁵ Wan me wan âlepje miawaknengiâkgât mem umale aknengiep i are Anutuje hain aknengim dowâk Heak katnengim lugu nengiep.

⁶ Hain nângâm nângâ nângânenje kârikjeâk kinmâ âgâwaen. Akto nen hâknenje olop aregât hânân manmaen amâ himbimân Humonenje olop boâk manden. ⁷ Nen âmâ Yesu nângajmaen dâ wan me wan dewun nenje ekmaen are âmâ bo nângajmaen. ⁸ Benje nen nângâ nângânenje kârikjeâk kinbaen. Akto hâk ire in hepunmâ âgâm âmâ Humonenje olop manbaen dâenje biwinenje sândugemap. ⁹⁻¹⁰ Akto nen hârok wan me wan hânân ire mendenje aregât Kristoje den makmâ kotgâ neneckbiapgât welam ginnjân kinbaenâ hâknenje olop hânân manmâ wan âlepje me bâleje meyiongât hâuje âlepje me bâleje nengiwiapgât manmaen amâ Kristogât kambiamje heroje agâkgât ikiye âi

memaen. Akto mombaen sop ain âmâ Yesugât kambiamje heroje agâkgât kotje mem agatbaen.

Paulogât keije amâ hârokje nângajî.

¹¹ Akto Humonenjande hâuje bâleje me âlepje nengiapgât aregât hamep akmâ hanâk luâk âmbâle makyengim hâwât yekmaen. Akto Anutuje wan dâep are hârok mendenje nenekmâ âlepje dâmap. Akto ye hainâk biwiyenân nângâm bunje dâi me? ¹² Akto emelâk maktân are nângâm nengât kotnenje mem agatjetgât bo maktân. Amâ hingât maktân. Luâk bâleje bikje wan me wan ekmai aregâlak nângâmbiâ humo akmap arekje wan me wan biwinenjân tatmap are nângâmbiâ gemap. Hain akto yengâlan togomai arekje yengumbiâ âmâ nengât pat nângâm den hâuje makyengim mem ge kat yekbai aregât yu kulemoân. ¹³ Akto nenje ye heroje akbaigât hain akmaen. Akto luâk âmbâle bâlejande nengât den nângâm hin dâyi, "Woe, Pauloma âmâ sinduk akmai." hain dâyi. Are amâ hanâk Anutugât âi mem malion aregât nângâm hain dâyi. Are amâ ukenyejaet. Dâ nen amâ hanâk nângâ nângânenje hulaj agep aregât tân yenguwerâm Anutugât âiâk mem agatbaen. ¹⁴ Nen hain aktenje Kristoje okot nângâ nengim han kalemjje arekje nen goajnenekto nen hin nângâm hejgemgomaen. Yesu je ikihe hâkjaet bo nângâm âmâ nengât dosa mem moep sop ainâk nenje yâkgât akmâ hainâk moyion. ¹⁵ Yesu je luâk âmbâle ukenyeje watbâi dâm aregât moep. Mondo Anutuje Yesu momojânba goajdo agalep aregât nen hâknenjaet bo nângâm manbaen. Amâ Yesu je nengât akmâ moepgât nenje yâkgât akmâ manbaengât moep.

¹⁶ Akto ulikjân nen hângât pat mem manminionâin ain âmâ hângât nângâ nângâ watmâ Kristo âmâ luâk yâanje dâm nângâyion. Gârâmâ hinje, hain bo nângâmaen. Luâk âmbâle amâ hângât nângâ nângâgât pat bo nângâyion. ¹⁷ Amâ hin. Anutuje Kristogât akmâ âmâ irakje ketugunenegep. Agak meme tâmbânjande katip nenguep ainba olojnenekmâ dâp irakjân katnenegêp. ¹⁸ Are amâ Anutu konok yâkje nângâm hejgem nengiep arekje ulikjân nengât bâleje aregât kuk nengim nanje hunjung anjo gembo kuk are yâkgâlân kato moep aregât kuk are sândugembo nâ olop biwi konok akjet dâm oloj nenegep. Dâ areâk bo. Anutu olop biwi konok akbaengât den pat makyengimaen aregât den pat nengiep. ¹⁹ Den pat aregât keije hin. Anutuje hin nângâep, "Luâk âmbâle nâ olop biwi konok akbaen." dâm dosayene puliwiapgât Nanje hunjung anjo gembo dosanenje yâkgâlân kato moep. Aregât Kristo dumnenjân kilepgât den pat luâk âmbâle makyengijet dâm maknengiep. ²⁰ Hain gârâmâ Kristogât akmâ lau lokom kinmâ Yesu nengât moep aregât den makyengimaen amâ hin. Anutu ikinjak biwinenjân kinmâ luâk âmbâle yengonmap aregât ye Korinti gâtje kulem esenje ire oyañdâi ye den ire nângâm hejgemgom Kristo amâ nengât akmâ moepgât Anutu olop biwi konok akjet. ²¹ Akto Anutuje dosanenje bo akto luâk âmbâle âlepje nengonberâm Yesu je agak meme bâleje me dosa bo akmap are mem âmâ dosanenje yâkgâlân kato dosa luâk hain are agep. Yâkje hain akto benje agak meme âlepje mem malep are nengâlân miawakto Anutuje nenekto huragumap.

6

Aposoloje kembugât âi membiâ umatje siâ siâ miawakyengiep.

¹⁻² Akto Anutuje makto Yesaiaje kulemoep bikje hin tatâp, "Humonenje hin dâep, "Nâje han kalemaet sopje miawaktâpgât ulitniybiâ nângâyengiâ. Akto hejgemgoyenjîan sopje miawaktâpgât tânyenjguân." dâep." are kulemoep bunje akto Anutuje mem purik katnenekbiapgât sop akto nen Anutu olop den kârikje hin hâwâtyekne. Bâin. Ujâk amâ Anutuje hejgem nenguwerâpgât sopje are Anutuje hejgem yenguwerâp are hâkâj akmâ bo panbai. Bo. ³ Nen luâkje âi meme nenje makmâ sârekowâigât akto âi mendenje nen ekmâ girijnengiwâigât âi ârândâjâk mem âmâ luâk âmbâle dop yeqâj kâwâwâj kârâwâigât bo panmaen. ⁴ Bo. Nen Anutugât âi luâk manmaen nen hilâm ârândâj nenjaet agak meme âlepje are

mendenje luâk âmbâle hârok nenekbiâ ârândâj agâkgât âi bo memaen. Bo dondâ. Hin miawak nengimbo âi hanâk mendenje nenekbiâ ârândâj akmap. Umatje bâleje dondâ akto âine humo akto wan me wan hâkoko olowâk are amâ bo hâkâj akmaen. ⁵ Akto gasanje bugâne nengumai akto kala busiân kat nenekmai akto ândenengim kot bâleje nengonmai, akto âi humo mem me sot bâlâk manmâ asiâj bo yemaen, ⁶ arekje miawak nengimbo hanâk dâm âiâk mem agak meme âlepjeâk mem âmâ nângâ nângâ âlepje are memaen. Akto kuk dowâk bo akmaen. Akto luâk âmbâle hârok agak meme âlepje akyengim hejgemgomaen. Akto Anutugât Heak kârikje arekje meme aknengimbo biwi konok akmâ manmaen. ⁷ Den bunjeâk lau elek bo maktenje Anutugât kârikje miawakmap. Hain aktenje luâk âmbâle yânje nenekbiâ ârândâj akmap. Akto areâk bo. Tembe lokoje yenguwerâm akmâ unam tâwât mem arimai nenje hainâk bâtnenneje biken ain agak meme âlepje mem Anutugât kârikjân kinmâ makyengimaen. ⁸ Akto luâk âmbâle bikje agak memenenje ekmâ ukenje nângâm kotnenje mem agatmai. Dâ siânbauje nenekbiâ bâlimbo kotnenje mem ge katmâ den bâleje magaŋgi nengimai. Akto nengât den bunje are siânbauje nângâm hiangimai dâmai. ⁹ Akto hânâr luâk âmbâleje bonângâ nengimai. Dâ Anutuje amâ nângâ nengimap. Akto umatje humo miawakto bâsok mondendirje ainâk Anutuje meme aknengimbo âlepje manmaen. Akto gasalupnenjande mojet dâm tâk dâtâ dâtâne ore nenekbiâ Anutuje damunnenje akto bo moyion. ¹⁰ Nen okot umburuk aknenginjande hanâk biwi kauâr manmaen. Umburukje hanâk luâk biwirâ hejgemyengumaen. Siâ me siâ mesakmaen amâ hanâk unsambe humo olop manmaen.

¹¹ O galalupne Korinti gâtje, nenje tek tekjân makmaen amâ ye okot dondâ akyengimaen. ¹² Akto biwinenje bo gangerâmaen. Dâ yeje âmâ biwiyeje gangerâmai aregât nen olop agak memenenje konok bo aktâp. ¹³ Akto apone nanlupyere makyengimai dop hainâk hin makyengiwe. Nen agak meme wan me wan ire akyengimaen aregât yekâ hainâk nen okot âlep nângâ nengiwei.

Bâleje akto âlepje gala konok bo akbat.

¹⁴ O galalupne, ye âmâ luâk âmbâle biwiyeje Yesugâlân bo kali are yengât agak meme are amâ siâne ye yâk olop biwi konok bo akbei. Akto agak meme âlepje akto bâleje amâ dopyetje konok mon? Akto hilâm hândâk amâ dopyetje konok mon? ¹⁵ Haingât Kristogât gasa kautje olop gain gain han konok akbiandat? Me Anutu nângajmapje Anutu bo nângajmap are gain gain ârândâj akbat. Bo. ¹⁶ Akto nen âmâ Anutugât emet âlepje hainare akmaen aregât nen me luâk siâne lâpiogât kotje mem agatmâ are olop biwi konok bo akmaen. Akto nen âmâ Anutu manman Ambojaet emet âlepje aregât keiye makbe. Ulikjân Anutuje makto Propete bikjande hin kulemgoyi,

“Nângât kâmolân gâtje ye olop tatmâ hutyerjân bam gutbaen. Akto nâ yengât damunyeje akbian. Akto ye nângât kâmolân manbai. ¹⁷ Aregât nângât den bo nângâniŋmai are hepunekmâ yeneâk manbei. Akto siâ me siâ bâleje are mem bo howaiwai. Bo howaimbiâ âmâ âlepje meyektere nângâlân dewatim manbai. ¹⁸ Hain akbiâ nâje yengât Eweyeje akbian. Akto nâje ye nan baratlupnerâm yengonbian.” dâep. Humoje hain dâep.

Pauloje Korinti yengât pat nângâm biwiye heroje agep.

¹ Galalupne, Anutuje makmâ kalep ire nângâm hejgemgom hâknenje akto biwinenjaet helej are hepunmâ Anutugât hamep akmâ agak meme âlepje huragumap are membaen.

² Han nângâ nângâyeje bo gangerâwei. Nen ulikjânbaek luâk âmbâle bo akmâ bâliyion akto biwiyeje bo mem helej akyengiyion. Akto siâ me siâ bo kâmbu meyengiyion aregât ye nengât nângâm biwiyerjande nengât okot âlep nângâwei. ³ Akto nâ ye hâkyeje tunmâ bo maktân. Bo. Nâ emelâk hin maktân. Nen yengât okot âlep nângâmaen. Aregât umatje miawakto bâsok mombiâ âmâ âlepje nen gai hainâk bâsok mombaen. Akto wan

me wan kârikje nângâm heroje akbiâ nen âkâ hainâk heroje akbaen. ⁴ Ye biwiyene Yesugâlân kali hainâk manmâ âgâwai aregât agak memeyerjaet luâk âmbâle makyengim âmâ bo ajuun aنجiman. Akto nâ umatne hinje miawak nindo yengât pat nângâm mâruje humo nângân aregât biwine sândugemap.

⁵ Galalupne, umatne âgâlân miawaknengiep aregât keiже makyengire nângâjet. Nen Makedonia hânân ain ari malion. Ain mandenje nengâlân umatne wan me wan dondâ nengâlân miawakto hâknenje bo hutuk âgâep. Akto hâknenjân kuk humo miawaknengimbo biwinenje hamep agep. ⁶ Hain aktenje Anutuje luâk âmbâle biwiyene umatne are mem yeukje ketugumap arekje nengât biwinenje sândugeâk dâm Tito huŋgun ando togom nengât biwinenje mem giep. ⁷ Akto Titoje nengâlân togom yene gala aganji aregât den pat maknengimbo nângâenje biwinenje sândugiep. Akto Tito togom yengât den pat maknengiep amâ hin. Yene nâ nekberâm kârikje akmâ tatâi akto bâleje agi aregât biwiyene indiep, akto nângât den amâ âlepnerâm nângât den pat are nângâne dâm magi aregât den pat maknengimbo nângâenje nune biwine sândugiep.

⁸ O galalupne, nâ âgâlân yengât kulem esenje kulemgom katere yengâlân togoep arekje biwiyene mem bâlimbo nângâre âlepje agep. Âgâlân kulem esenje pup pup oyanji ainâk kulem esenje arekje biwi umat ketuguyegep aregât nâkai biwine umatne agep. Dâ hinje bâlejeyeje makmâ miawakmâ hepunmâ han biwiyene purik kali aregât nângâm heroje aktân. ⁹ Akto nâ yengât biwi umat aregât heroje bo âgân. Bo. Nen âmâ nângâ nângâyeje âlepje agâkgât Yesugât den pat makyengiyion amâ Anutu ikiŋjak biwi umat ire mem agat yengimbo bâleje yene makmâ miawakmâ hanyeye purik kali are nângâm heroje akmâ mâruâ. Amâ dennenjande bo mem bâliyegepgât.

¹⁰ Akto agak meme iregalâk Anutuje makto umatne miawakmap arekje biwi umat mem miawakto bâleje nenje makmâ miawaktenje Anutuje mem hengemgo neneckmap are nângâm biwi umat amâ âlepje dâm nângâmaen. Amâ siâñ nângâenje bo bâliwiâp. Dâ hângât luâk biwiyene umatne akto bâlejeyeje bo makmâ miawakbiâ amâ momogât dâp miawak yengimap. ¹¹ Ekjet. Biwi bâle owâiñjande yengâlân bunje dondârje umalâk mem miawagep arekje wan akyengiep? Arekjeak hâwât yekto Anutugât hamep akbiâ biwiyene indembo agatmâ, “Paulo nengâlân togom hengem nenguâk.” dâm den hengemgoyi. Akto arekjeak goaŋ yekto luâk bâleje agep are kukdâ aŋi. Hain akbiâ agak memeyerje âmâ tekketjân hain miawakto ârândâj agep. ¹² Akto kulem esenje kulemgore oyanji are nâ luâk siâ akmâ bâlimbo aregât bo kulemgoâ. Akto nâ luâk bâleje miep aregât bo kulemgoâ. Bo. Anutugât dewunjân yengât hin kulemgoâ, yene nengât akmâ biwiyene humo yemap are nângânetgât kulemgoâ. ¹³ Aregât miawagâk dâm kulemgore oyanmâ nengât biwinenjande heroje dondâ akto nângâm heroje dondâ agion. Heroje akmâ biwinenje sândugiep.

Korinti gâtyjande Tito biwi âlep aganji.

Akto areâk bo. Yene Tito gala aganjiâ biwije hutuk âgâep. Hain akto Titoje hepun yekmâ nengâlân togom den are maknengimbo heroje dondâ agion. ¹⁴ Ulikjân nâje Tito magajmâ yengât agak meme âlepje aregât pat magajân. Hain magajdere hepun nekmâ yengâlân arimbo yengât agak memeyerje magajân are bunje hainâk akniři dâm purik katmâ togom maknijep. Hain makto nâje Tito magajân ina bunje agep aregât bo ajuun aŋgiān. ¹⁵ Akto Titoje yene hârok yâkgât hamep akmâ dowâk laurje lokoyi aregât nângâm yengât heroje dondâ nângâmap. ¹⁶ Aregât yengât keiyene nângâre bunje akbiapgât pat nângâm heroje aktân.

Makedonia gâtyjande puli kali aregât den.

¹ Galalupne, hinje Anutuje ikiŋje kâmot Makedonia hânân manmai are damunyene akto wan me wan miawakyengiep aregât den pat makyengire nângâjet. ²⁻³ Akto âgâlân Makedonia luâk âmbâle biwiyene Yesugâlân kali are umburuk dondâ mali. Hain akmâ

heroje humo agi. Hain akmâ Yesugât kâmot siâ umburuk dondâ mali are yengât den pat nângâm okotyeje nângâyenjim tâwât dewunje han owârjeâk kârikje yengât dop are ewangim katmâ menduguyi. Hain akbiâ umburuk dondâ miawak yengiep.⁴ Hain akto, “Hanâk kepia hârok hain agi aregât nen âkai âi are mem Anutugât kâmot umburuk dondâ mandâi are tân yenguenje ârândâj akbiap.” dâm hâwât nenenkiâ yâk yengât wan me wan hârok mem arim yengiyion.⁵ Akto nen ulikjân hin nângâyion, “Makedonia gâtne umburuk mandâi areyengât wan me wan are getegâk katbai.” dâm nângâyion. Dâ yâk Anutu Humonenje dâmai aregât launenje lokom wan me wan hârok kali.⁶ Hainare gârâmâ Tito han kalem âi ire keije kalep are goađdenje ye hutyejân wan me wan potatmâ kali aregât âi âlepje are mem metewiap.⁷ Akto ye agak meme bikje emelâk âlepje dondâ akmâ amâ hin. Biwiyeje Anutugâlân katbiâ tato nângâ nângâ yene emelâk humo akto den pat âlepje makyengimai. Akto Anutugât âi memberâm kârikje dondâ akmâ nen okot nângâ nengim akmâ. Akto aregât hainâk agak meme âlepje dondâ akmâ âi ire mem âmâ tâwât dewunje katmâ menduguwei.

Korinti gâtjande puli makmâ hâreyi are mem meteyetgât magep.

⁸ Akto yu maktân are den kârikje katmâ bo hâwâtyektân. Nâ yengât han kalem gain gain yendâp akto bikjande Anutugât pat akmâ âi mem manmai aregât keije miawagâkgât maktân.⁹ Akto areâk bo. Humonenje Yesu Kristo Eweje olop manmâ kotje siâ siâne hârok dondâ mem malep arekje okot nângâ nengim hanâk dâm hânân gem luâk umburuk hainare akmâ malep. Hain akto âmâ ye siâ siâ dondâ membaigât dâp miawakyengiep.¹⁰ Ye hin akbiâ ârândâj akbiapgât hin nângân. Ye hombaj amukjân tâwât dewunje nenje katbaen dâyi aregât hinje âi are mem metewei.¹¹ Ulikjân âi iregât ukenje nângâyi aregât ye dop yejânâk katmâ metebiâ tâwât dewunje huragumbo umburuk dondâ arekje membai ain âmâ âiyeje bo akbiap.¹² Akto ye hain akmâ wan me wan tatyenjâp aregât dopyenjânâk katbiâ Anutuje agak meme aregât ukenje nângâwiap. Dâ ye wan me wan bo tat yengîap aregât Anutuje bo hâwât yekto katbai. Dopyenjân katbiâ Anutuje ekto huraguwiâp.¹³ Akto ye wan me wan tatyenjâp a hârok katmâ yengimbiâ siânbanje dondâ akbiâ umatje miawak yengiwapi aregât bo kulemgoân. Bo. Ye akto siânbanje hârok dop konok akbaigât kulemgoen.¹⁴ Akto hinje ye Yesugât kâmot hârok ârândâjâk tatengât nângâm uŋak yene yâk yengimbiâ âmâ benje siân yâkje wan me wan tân yenguwai are yengimbiâ ye membai. Agak meme ain âmâ ârândâjâk akbai.¹⁵ Akto aregât Anutuje makto Moseje hin kulemgoep, “Luâk siâ sot dondâ miep are unsambeje bo akto âmâ ârândâj agep. Dâ siâ getek miep are gai umburuk bo akmâ âmâ ârândâj agep.” Akto den bunje agâkgât ye yengât bikje are mem yenginjet.

Tito akto galalogâtje okot âlep akyenjinetgât magep.

¹⁶ Akto nâje yengât akmâ han kalem nângâyenjîan. Anutuje dop hainâk okot âlepgât gala tân agu agu aregât âi Titogât biwijân totokombo biwiye agalep aregât Anutu mepaije mendân.¹⁷ Aregât gâ ari Korinti gâtje yekben dâm magađdenje âi aregât ukenje dondâ nângâep. Aregât Anutugât mepaije mene.¹⁸ Akto nenje galalogâtnenje lâuwâ siâ hunjung yetkire olop ariwai. Siâ amâ Yesugât kâmot hârokje, “Luâk ire den pat âlepje maknengimbo ektenje dâtje akmap.” dâmai.¹⁹ Anutugât kâmotje luâk are yâk âmâ okot kaugât puli mem ariwaigât âi tânnenguâkgât mem kali. Âi are Kembu nângajmâ biwi owâiâk memaen.²⁰⁻²¹ Akto nen Humonenjaet dewunjân âlepje agâkgât konok âi ire bo memaen. Akto luâk âmbâle siâne pei nenenkiâgât Anutugât pat dâm puli katmai âi are luâk âmbâle yengât dewunyenjân mem manmaen. Aregât siâne nenenkiâ makmâ sârekowâigât puli humo are ârândâjâk yengawaen.²² Haingât galanenje siâ yâk olop ariwai yâk âmâ hilâm dondâ âi wan me wan dop koenje âi miep are âlepje akmap. Akto hinje yâkje âmâ ye nengât launenje dowâk lokomai are yekberâm aktâp.²³ Akto galane Tito âmâ tân nuguep arekje tân yengumap. Akto luâk lâuwâ olop ariwai are Yesugât kâmot yâkje âi miet dâm hunjung yetkimbiâ âi membela luâk âmbâle

dondâ yelekmâ Kristogât kotje mem agatmai. ²⁴ Aregât yâkje ye penâyenjimbiân amâ okot âlepgât tân yeñguwei. Akto yeje agak meme âlepje memai aregât keiyeje yâk makyenjienje nângâyi den are bunje agâkgât ye tân yeñgumbiâ Yesugât kâmot hârokje nângâmbiâ ârândâj akbiâp.

9

Puli katmâ manjetgât makyenjiep.

¹⁻² Akto nâje Yesugât kâmot Makedonia hânân mandâi are hin makyengiân. Korinti Akaia hânân gâtje hombaj uliknjân tâwât dewunje katberâm ukenje nângâyi. Hain dâm makyenjire agak memeyerje nângâm hainâk tâwât dewunje katberâm ukenje nângâyi. Aregât yeñgât biwiyeje âi iregât ukenje agâkgât lâuwâje bo kulemgowerân. ³ Gârâmâ nâje Yesugât kâmot Makedonia hânân manmai are hin makyengiân, Korinti gâtje emelâk wan me wan potatmâ katberâm agi dâm galalupne huñgun yengire togom agak memeyerje yekbai. Yekbiâ nângât den bunje akto heroje akbaen are miawagâkgât wan me wan nângâm heñgemgowi. ⁴ Dâ Makedonia gâtje siâ nâ olop togom yekbiâ bo heñgem aguwai âmâ nâ gain gain akbaen? Nâ den magân are bunje bo akbai aregât anjun angiwaen. Akto yekâ hainâk anjun angiwai. ⁵ Aregât hinje galalupne bikje soj huñgun yengire yengâlân togom okot âlepgât tâwât dewunje katbaen dâm makmâ hâreyi are bunje agâk dâm hâwât yekbai. Hain akmâ puliyeje bikje potatmâ katbiâ talep are hamijân nunak yengâlân togom tâwât dewunje yeje emelâk menduguyi are katjet dâre dowâk owâißeâk katbai. Hain akbiâ mem arim yengiwian. Are âmâ bo hâwât yekbiangât.

⁶ Hin nângâyengiwegât maktân. Luâk siâ âigât hâkâj akmâ siâ getegâk kâmetmâ âmâ sot bunje yendoân getek mem manbiap. Dâ luâk siâne âi kalam umatje manbiapje bunje sopnjân umatjeâk mem nembiap. ⁷ Akto ye siâkâ siâkâ ikiyeâk ikiyeâk biwiyejân nângâm heñgemgowi. Aregât yeje yengâlân bikje bo hâwât yekbai. Anutuje luâk âmbâle yengiwaigât ukenje nângâmai are okot âlep akmâ tân yeñgumap. Aregât bo hâwât yekbiâ siâkâ ikiyak ikiyak ukenje nângâm katbei. ⁸ Akto Anutuje han kalemjæt akmâ wan me wan yengimbo mem sambelem manbai aregât hinje hilâm ârândâj wan me wan yengâlân tatâp are potatmâ bikjeâk âi âlepje siâ yengiwaigât âiyene âlepje sambelewiap. Are miawagâkgât Anutuje bo pâpkomap. ⁹ Aregât keiye Anutuje makto luâk siâne hin kulemgoep,

“Luâk âmbâle bikjande sot me wan me wan yengimbiâ âmâ Anutuje agak meme âlepjaet meme akyengimbo agak meme âlepje akmâ âgâm manbai.” hain kulemgoep.

¹⁰ Anutuje han kalem akmâ kalam amboje alekjje wañmap me sot bunje me wan me wan aknengimap arekjje yekai âi kalam kâmetgât alekjje peniajmâ yengim yengât agak meme âlepje sambeleâk dâm meme akyengimbo ¹¹ hokboâk hokboâk han kalem akmâ wan me wan potatmâ katbiâ tato are nenje mem Anutugât kâmot umburuk are yengienje mem âlepje manmâ Anutu okot âlep agajmâ mepaij meajbai.

¹² Galama, yeje Anutugât kâmot wan me wan bo tatyengiâp are yengimbiâ âiyene ârândâj aktâp. Gârâmâ areâk bo. Yengiyâin ain bikjande agak memeyerje ekmâ Anutu mepaije mem manbiâ Anutu gâlân ârândâj akmâ âgâwiap. ¹³ Hain akto ye Kristogât den pat âlep bo heambukmaigât lauñe lokomai. Aregât keiye han kalem yeñjande mem miawakto Yerusalem kepia gâtje akto Yesugât kâmot bikje hârok yergât han kalam agak memeyerje ekmâ Anutu mepaije mem heroje agajbai. ¹⁴ Hain akmâ Anutuje yengât han kalem ewangimapje ðamunyeje akmapgât ekmâ han biwiyejande hikoyekmâ kinmâ yengât akmâ Anutu ulilañbai. ¹⁵ Galama, Anutu han kalemje are gain gain makmâ miawakbaen? Aregât hanâk yei dâm mepaije mem magajmâ âgâwaen.

10

Anutugât tembe saut lokom yeñgumaen.

¹ O galalupne, Kristoje amâ lumbe yeukje akyengimbo yâkgât wâtjân kinmâ yeukje akyengiman. Aregât yejgât bikjande hin dâyi, “Woe, Paulo âmâ han lâuwâ akmâ togom benje yeukje aknengimap. Dâ kâlewângen manmâ âmâ peinenekmâ kulemgoep.” ² Aregât siân togom peiyekbian. Dâ den are bo agâk dâm âmâ dowâk agak memeyeje hejgemgowei. Hain bo akbiâ amâ luâk bikjande, “Pauloma âmâ hângât nângâ nângâ watmai.” dâyi aregât denyeje kom miwindik yekbian. ³ Akto nenje hânân bam gutmaen. Dâ amâ hângât luâkje agumai hain bo agumaen. ⁴ Akto hângât luâk tembe saut lokom yenjumai. Dâ nen âmâ hain bo akmaen. Nen âmâ Anutugât wâtjân kinmâ Bâleje Amboje akto yâkgât sinduk baniara are yenguwerâm manmaen. ⁵ Aregât arim luâk bikje Anutugât bo nângâ anberâm akmai are arim makyengienje nângâm ukenje bo akmai. Akto pâlâmje akmai. Akto luâk bikje Anutugât hâkâñ akmâ Anutugât den bo lokomai are agak meme âlepje akjet dâm âi humo mem hâwât yekmâ makyengimaen. Amâ luâk âmbâle bikjande hângâlâk nângâmai are Kristoje damunyeje agâkgât makyengimaen. ⁶ Akto yenjâlân gâtje bikjande hinje launenje bo lokomai arekje kulem esenje ire oyajmâ agak meme âlepje akbai. Dâ bikjande den nenje hâkâñ akmâ hângâlâk nângâm manmâ âgâwai are nenje togom den makyengim miwindik yekbaen.

Luâk bikjande Paulogât nângâmbiâ giep.

⁷ Wan me wan siâ yu miawaktâp are ekjet. Akto yenjâlân gâtje bikjande hin dâyi, “Kristoje emelâk damunnenje akmap.” dâyi. Luâk hain dâyi are hin makyengire nângânet. Kristoje ye damunyeje akmap hainâk nen damun nenje akmap. ⁸ Akto areâk bo. Humoje hin maknengiep, “Korinti gâtje nângât hârogâk nângâwai.” dâm damun akjetgât âi nengiep. Akto gulip akyengiwen dâm bo nengiep. Akto nângât âi aregât âi mendere Anutuje ekto ârândâj akmap aregât kotne bo mem ge katbei. Akto bo anjun angiân. ⁹ Gârâmâ kulemgore ekmâ hamewakjetgât yu bo kulemgoân. Bo. ¹⁰ Akto yenjâlân gâtje bikjande nângâ yâkgât hin dâyi, “Woe, Pauloje den umatje kulem esenjân kulemgom kato oyanjenje dâtje akmap. Dâ ikinjak togom maknengimbo âmâ den are nângâenne âmâ yeukje akmâ yânje akmap.” nângât hain dâyi. ¹¹ Aregât siân yenjâlân togowianân âmâ den umatje kulem esenjân kulemgoân are hainâk launân makyengire nângâmbiâ dâtje akto hamep akbai. ¹² Akto yene hin akmai. Ye yene dopyenjânak manmai. Yenjâlân gâtje konokje amâ siâgât nângâm agak meme are dop agumap. Hain akmâ koteje mem agatmâ yenzaet nângâ anjimbiâ humo akmap. Aregât ye sinduk akmai nângân. Dâ nen âmâ hain bo akmaen akto nen yenjât dop bo memaen.

¹³ Akto nennaet dop horat aregenâk arim makyengimaen. Nen Anutuje âi nengiep aregâlâk nângâm ari makyengimaen. Anutuje âi are âmâ hânje hânje hârok potatmâ nengiep. Ain horalân makyengimaen. Akto hainâk ye makyengiwaen aregât âi nengiep. Gârâmâ aregât kotnenje bo mem agatmaen. ¹⁴ Ulikjân dowâk Anutugât lauñe lokom kâlewângenba dowâk yenjâlân togom makyengienje Yesugât keije pup pup nângâyi aregât âi memaengât hâk mem agat agatgât den bo makmâ sambelemaen. Dâ togom bo makyengiân dâine dennenje bunje bo akbop. ¹⁵ Gârâmâ âi are bo mem meteyion aregât luâk bikjande âi mem meteyi yâk yenjât âiân hanâk watmâ kinmâ aregât hâknenneje bo mem agatmaen. Bo. Ye hanyejande Yesu Kristo nângajmâ kepilâm âgâmbiâ âmâ benje yenjât akmâ âinenje mendenje humolem âgâkgât bundâk hannerje aregât kindo manmaen. ¹⁶ Aregât luâk âmbâle hamiyenâgen manmai yâk yenjâlân den pat âlep makmâ ariwaen. Dâ luâk siâgât âi bunje mem kinmâ mem metiep aregât âgâ âgâje bo akbaen. ¹⁷ Aregât keije Anutugât kulemje hin maktâp, “Luâk siâ egâliaj den makmâ âgâ âgâje akberâm âmâ benje Kembugât akmâ âgâ âgâgât makbiâp.” ¹⁸ Akto areâk bo. Luâk âmbâle yenzaet koteje mem agatbai are amâ Anutuje luâk âmbâle yânje dâm yekto gemap. Dâ Humoje luâk âmbâle bikje meyekmap are âmâ Humoje yekmâ luâk âmbâle âlepje dâm yekto huragumap.

11

Pauloje ikiye keije makyengiep.

¹ O galalupne, luâk yeñgâlai togom kotoyeje mem agatmai are yeñgât makyengiwe. Yâkje nângât kotne mem ge katmai aregât nunaet keine makyengire yeje nângâm yâk yeñgât keiyeje nângâmbiâ yânje akbiâp. Dâ keine maktere nângâ yâkgât sinduk akmap dâwai amâ hanâk makbe. ² Anutuje yeñgât okot akmâ nângâ nângârhe humo katmâ nângâlân togojet dâm yeñgonmap. Agak meme aregât dâm nâje yeñgât nângâmâk akman aregât luâk siârje ikiye âmbâle dâtârje âlepje memberâm nângâmap dop hainâk ye Kristogât dâtârje aregât meyegâk dâm ai yeñgât hutyenjân ai mem hâk hilâlâm kakjân malân. ³ Gârâmâ ulikjân niambi mulum humo arekje yorjâk togom Ewa hiangiep dop hainâk luâk hinje yeñgâlân togoji arekje agak memeyeje âlepje are akto Kristo okot âlep agarjmâ denje lokom kinmai are gulip komberâm nângâ nângâyeje akto han biwiyeje heyengiwerâm akmai are nângâre biwine dondâ bâliâp. ⁴ Akto luâk arekje Yesugât keije makyengimai aregât hâkâj akmâ Yesu siâgât den makyengim âmâ Anutugât Heak kârikjande kautyejân miep aregât wâtjân bo kinmâ hiangi den makyengimbiâ dowâk nângâyi. Den pat are nângâre umatje humo miawaktâp. ⁵ O galalupne, hiangi luâk arekje hin dâmai, "Nen âmâ Aposolo hârok ewangi yekmaen." dâmai aregât nâ Aposolo ire amukyengân bo manman aten. ⁶ Nâmâ den makmakgât keije siârje bo hekatniredo makman. Gârâmâ nângâ nângâne âmâ âlepje. Aregât keije hin me hain makyengienje nângâm meteyi.

⁷ Dâ nâje yeñgâlân togom Anutugât keije makyengiâin ainâk ye wan me wangât bo ulit yeñgiân. Ye umatjân manbâi dâm yân togom makyengiâin. Aregât yeje nângât nângâniñbiâ geâp mon? ⁸ Bo. Nâmâ tânyenjuguwerâm âmâ Yesugât kâmotje siângen manmai yâk ulyteyengienje niñbiâ are mem manmâ ye makyengiyion. ⁹ Akto hutyenjân mandere ain siâ me siâgât umburukje akniñdoân âmâ umatje bo yeñgiân. Bo. Yesugât kâmot Makedonia hânâr manmai arekje togom wan me wan niñi. Aregât umat bo yeñgire âmâ owâñjân mali. Nâ hain agân aregât nângâre âlepje aktâpgât hain akbian. ¹⁰ Aregât den pat yeñgâlân sambeleâk dâm akto Akaia hânâr hainâk sambeleâk dâm Kristo dewunjân kinmâ Paulo bunje maktâp dâjetgât ya kulemgoân. ¹¹ Aregât keije amâ nâje okot bo nângâyengim kotne mem agatman me? Hain bo. Nâje Anutugât dewunjân kinmâ hain dâm okot dondâ nângâ yeñgiman.

¹² Akto hiangi luâk arekje yejaet nângâyengimbiâ humo akto hin dâmai, "Anutuje Pauloma wâtje akyengimbo ai memai hainâk nen gai wâtje aknengimbo ai memaen." hain dâmai arewa den hiangi miawakto nângâjet dâm nunaet keine kulemgom metewe. ¹³ Hiangi luâk are âmâ Aposolo nengâlân gâtje bo. Yâkje nen Aposolo ai memaen dâm hiangim ai hanâk hanâk mem hiangim Kristogât ai dâmai. ¹⁴ Akto Niambi hainâk akmâ henengiwerâm ikiyaet hâkje mem purik katmâ ajealo pagaleje amboje hainare akmap. ¹⁵ Aregât Niambigât ai luâk hâkyeje mem purik dâm, "Nen agak meme âlepjeâk akmaen." dâm hiangim hainâk akmâ heyengiwerâm akmai. Hain akmai aregât hâmbâi Anutuje wan me wan memai aregât agak memeyeje dopyerjân akyengiwiap.

Paulogât kakjân umatje humo miawagep.

¹⁶ Maktân aregât gaetje maktere nângât den are nângâmbiâ nâ luâk kopa hin are bo akbian. Dâ hanâk makberâm âmâ keine mem miawaktere nângâniñbiâ hâknaet bâlensiâ makmâ mem agatbe. ¹⁷ Dâ den ire makberâm âmâ Kembugât lau bo makberâm. Nunaet hâknaet mem agat agat gât hanâk sinduk denje hainare makberâm. ¹⁸ Luâk dondârje hângât nângâ nângâyeje watmâ hâk mem agat agat den makmaigât nâ hainâk yu makberâm. ¹⁹ Yene nângâ nângâyeje nângâmbiâ humo akmapgât hiangi luâk yeñgâlân togomai are dowâk nângâ yeñgim manjan yekmai. Aregât nâ hainâk den hembalik makyengire dowâk manjan nekbai me? ²⁰ Akto siârje togom ai yeñgim hâkânyeje akmâ ondopyeje hogom yeñgât nângâmbiâ gembo bâleje akyengimbiâ âmâ yene âlepje dâm manjan yekmai. ²¹ Akto nâmâ yeukje akmâ manjan yekmai aregât hâkâj akmâ

henijmai. Âlepjé nâ hainâk kotne mem agatmâ makyengire dowâk nângâ niqbai me? Hiangi luâk are wan me wan akmâ manmai. Nâkai hainâk akbom. ²² Yâk, “Nen âmâ Yuda gâtje kotnenje siâ Hebraioâk tiŋ tiŋ dâm makmaen.” dâmai. Akto nâkai hainâk Hebraio yengâlân gâtje. Akto yâk, “Nen âmâ Israegât hakulupjé.” dâmai nâkai hainâk makman. Akto yâk, “Nen amâ Abrahamgât hakulupjé manden.” dâmai nâkai hainâk manman. ²³ Yâk, “Nen âmâ Kristogât âi luâk akmaen.” dâmai. Benje aregât nâkai hain akmâ hin makman, “Kristogât âiâñ nâne hârok yâk ewangiyekman.” hain makman amâ nune ukennaet bo maktân. Yerje hâwât nekbiâ aregât sinduk akmai hain akmâ maktân. Akto areâk bo. Âi humo mem ewangiyekman. Akto âi iregât kala busi kâlegen katnekbiâ bo yeugeminiâñ aregât nâne ewangiyekman. Luâk dondâne bugâne nugumbiâ momberâm akman. ²⁴ Akto Yuda luâk yengât humomolupyenjande tâk dâtâ dâtâne haminâñ orem orem pan nekbiâ sop 39 agep a hamijâñ hainâk hainâk akbiâ momerâk agep. ²⁵ Akto sop âlâwu bugâ meân. Akto siâñ kâtje panmâ nuguyi. Akto sop âlâwu arim arim makyengiâñ sop ain haruâñ wanga bâlimbo haruâñ geân. Akto aregât hutjâñ hilâm konok akto hândâk konok haru kakjâñ bam gutmâ malâñ. ²⁶ Akto hilâm dondâ dâp kâlewângén manmâ togoâñ. Akto tu humo hâtikoâñ ain âmâ bo akberâm agân akto dâwâñ mandere luâk kâmburâ bâlenjande nuguwerâm akbiâ nângâyekmâ malâñ. Akto nângât kâmolâñ Yuda luâk galalupnande mem bâli nekberâm agi. Akto Yuda luâk bo arekje mem bâli nekberâm agi. Akto kebia humoâñ âgâre hainâk kebia humorje mem bâli nekberâm agi. Akto kebia hepunmâ hân pumângén arire ainâk luâk biknjande mem bâli nekberâm agi. Akto haru hâtikore ainâk bâlerje miawaknijep. Akto luâk biknjande nen Yesugât kâmolâñ gâtje dâm heninbiâ mem mañgan yektere ainâk mem bâli nekberâm agi. ²⁷ Akto areâk bo. Âi humo mem hâk hilâlâm dondâ nângâm hândâk âi mem asij âlepjé bo yem sotgât mopne agu agu tatminiâñ. Akto tugât momberâm agân. Akto seru niido hâk pekegât umburuk agân. ²⁸ Akto areâk bo. Hilâm ârândâñ luâk âmbâle Yesugâlân biwiyeje kali are nângâ nângâyeje bâliwop dâm damunyeje akberâm hanokoakmâ nângâmâk dondâ nângâñ. Akto âi humo meân. ²⁹ Hain akmâ Yesugât kâmolâñ gâtje siâne yeukje akto nâkai yâkgât pat nângâre biwine gemap. Me Niambiye siâ biwiye olondo dosa akto benje nâ biwine umatje dondâ akto nângâñ.

³⁰ Akto nâ aregât wan arekjaetne makmâ humolewian? Manmanne yeukje miawagâkgât âlepjé maktere ârândâñ akbiap. ³¹ Akto Anutu Humonenje Yesu aregât Eweje kotje tatmâ âgâwiap yâkgât kotje mem agatne yâk âmâ nâ bo hiangiâñ nângâp. ³² Akto wan siâne nângât yeukje miawaknijep aregât makbe. Ire ulikjâñ Damasko kebia âgân. Âgâm kindere luâk kotdâ siâ kotje Areta yâkgât kiap akto tembe lokolupjé dâp kautrjâñ kinmâ mem nuguwerâm agi. ³³ Hain akbiâ nângâm Yesugât kâmolâñ gâtje biknjande hândâgâñ haka humoâñ lugunekmâ kâtje haot humo ketugumai are dâpñânbâ tâk ulikjâñ yaiwâk mem pan nekbiâ gem gem ge kinmâ haka kâlegenba agatmâ kinmâ âlepjé pârigim arire kiapgât tembe lokolupjande bo menegi.

12

Anutuje ulikjâñ Paulo kulem hekalajdo ekto dâtje agep aregât magep.

¹ O galalupne, ye wan den magangi niqmai are nângâñ. Aregât ye hinje nângât den pat bunje nângâjetgât hin makbe. Maktere âmâ âlepjé bo tân nuguwerâp. Akto aregât ukeneje bo nângâman gârâmâ hanâk Humonenjenjande wan me wan heambukmâ kalep are hekat niqejp are makyengire nângâjet. ² Nâ ujak gemân hombaj 14 bo akto Anutugât himbim kâlegen ain âgân. Akto nâ hâkne olop âgân me otmenande âgân amâ bo nângâñ. Anutuje konok nângâp. ³ Nâ hâkne olop âgân me otmenande âgân amâ bo nângâñ. Anutuje konok nângâp. ⁴ Anutuje wan hekat niido me wan me wan nângâñ are âmâ kâmbokje dondâ luâkje bo makmai are nângâñ. ⁵ Ya maktân luâk are yâkgât akmâ maktere ârândâñ akmap. Gârâmâ nunaet bo maktere humo akmap. Bo. Yeukjene maktere sambelem ariâk dâm makman. ⁶ Dâ kotne mem agatman dâine ârândâñ akbop.

Akto luâk kopaje bo akbom. Akmâ nângât nângâmbiâ âgâ âgâje dondâ akbopgât aregât bo akbian. Wan me wan akmâ mendere ekmâ nângâm hejgemgowai areâk yembiâp.

Paulogât hâkjân dâtje metje siâ miawagep.

⁷ Akto Anutuje wan me wan hekat nijecte are nune kotne mem agatbomgât makto Hiangi Ambojaet hoj bawa siâje hâknân hâk hilâlâm nijmâ dop nugumbo nângâre umatje agep. ⁸ Umatje are miawak niido Humone hin ulilajân. Hâknân ire watmenâ ariâk dâm ulilajân. ⁹ Ulilajdere âlâwu akto hin maknijep, “Luâk âmbâle yenjât kârikjeyeje bo tatyenjimap ainâk nângât kârikjye âlepje miawak yenjimbo ârândâj akbiap. Aregât hinje han kalemeje damunge akmangât nângâmenâ ârândâj agâk.” dâm maknijep. Aregât kârikjene bo tatnijdâp aregât nângâre âlepje aktâp. Kristogât kârikjande tân nuguâkgât nângân. ¹⁰ Kârikjene bo tatnijdâp me luâk âmbâle nângât makmâ bâlimai me umatje miawaktâp me gasa siâje mem bâlinekmai me wan me wan arekje gulip nuguwerâmbo ainâk kârikjene bo are miawakbopgât Kristoje dowâk tân nugumap are nângâm heroje humo akman.

Pauloje Korinti luâk âmbâle yenjât hanoko agep.

¹¹ Den yu maktân ire âmâ sinduk akmâ hinare maktân. Amâ yeje goaj nekbiâ makmâ hilipkoân. Hiangi luâk yenjâlân togoji are amâ yârje gârâmâ ewangiyekman. Akto nâje yâk yenjât amuk yenjân bo mandân aregât yeje nângât kotne mem agali dâine ârândâj akbop. ¹² Akto Aposologât tirip kulem dondâ hutyerjân mem manmâ bo hâkâje agân are negi. ¹³ Aregât wangât Yesugât kâmot bikje yekbiâ âgâmbo yenjât nângâmbiâ giep? Dâ ire konok bo akyenjire nângâmbiâ bâliâp mon? Umatyenjigwomgât bo ilityenjîan are nângâmbiâ âlepje agâk.

¹⁴ O galalupne, nâ hinje yenjâlân âlâwunje togowian. Togom âmâ puli me sot me wan me wan nijecte dâm âmâ bo ilityenjîan. Akto nanaj lepat arekje ewe memelupyene bo damunyeje akmai. Dâ ewe memelupyejande âmâ nananjupyeje damunyeje akmai aregât dopje watmâ hain togom yenjât tâwât dewunje me sot wan me wan aregât bo ulit yenjîan. Bo. Nâ okoyeje nângâ nijectgât egâliajbian. ¹⁵ Akto nâje tân yenjuiwangât hanâk hanâk nângât wan me wan bo akbiapgât ukenje nângân. Me yenjât nângâm âlepje manbaigât âi mem manmâ mombiangât aregât hamep bo akman. Hain akmâ nâje ye biwinande dondâ nângâ yenjiman aregât wangât yekâ bâlensiâ nângât han kalem akmâ nângânijdâi? ¹⁶ Akto yenjâlân gâtje bikje nângâ yâkgât hin dâmai, “Pauloje amâ bundâk bo ulit nengimap gârâmâ Anutugât pat dâm puli katbiâ mem arim yenjîan dâm henengimbo warjdenje ikiye miep.” dâm hiangimai. ¹⁷ Hain dâmai aregât hin nângâm hejgemgowei. Nâje luâk bikje hunjun yenjire yenjâlân togoji arekje amâ Paulo siâ siâ waject dâm ulit yenjimai me bo? Bo. ¹⁸ Amâ Tito yenjâlân togoâkgât hâwâtmâ magajân. Magajmâ âmâ galanenje siâ hunjunajdere olop olon akmâ togojat. Togom âmâ Titoje siâ me siâ ilityenjim meyenjiep mon? Net Heak konok akto dâp konok bo manmaet mon? ¹⁹ Me den makmaen are nângâm gambiâ âmâ kotnenje gewopgât akmap mon? Aregât hain bo. Nen Kristogât akmâ Anutugât dewunjân den makmaen. Hain makmâ âmâ galama yenjât akmâ tânyengunegât akmâ den makmaen.

²⁰ Galalupne, nâ yenjâlân togom wan me wan memai are mem miawakbiangât hamep akmâ ajuñ aنجiwan. Akto nâje togom wan me wan akmai are bo akjet dâre nângâmbiâ umatje akbiap. Nâ togo ye wan akbai are mem miawakbian me? Den kuk akmai me galagât egâliajmai me ye yeraelâk nângâmbiâ humo akmap me ye siâgât hamijângen makmai me koteje mem agatmai me agak meme gulip akmai. Nâ togore hain akbiâ nângâre umatje akbiap aregât yenjâlân togowerâm hamep aktân. ²¹ Akto nâje yenjâlân togom yenjâlân gâtje bikjande agak meme bâleje akmâ egâliaj bâleje akmâ dâp gulip akmini arekje agak memeyene bo makmâ miawakmâ âmâ hanyere bo purik katmai are nângâm Anutuje hâwât nekto indem manmâ âgâwian. Aregât ajuñ aنجiwan.

13

Pauloje bâliwâigât kârikje kenunju yegep.

¹ Galalupne, nâ ujuk âlâwuje yengâlân togowerâm aktân. Togowian ain âmâ luâk siâ denân katberâm akbiâ âmâ luâk lâuwâ me âlâwu arekje den are makniñbiâ âmâ den potatbian. Dâ luâk konokgât bo. ² Akto yengâlân lâuwânge togoânân âmâ luâk âmbâle bâleje agi akto âlepje akmai are hârok amâ den kârikje makyenjîan. Akto hinje kulem esenje iren den kârikje hainâk makyenjîan. Nâ togowianân âmâ makmâ miwindik yektere ajuun aŋgiwai. ³ Akto ye âmâ han lâuwâ akmâ hin dâmai, “Paulo amâ Kristogât den makmap me bo?” hain dâm nângâm hejgemgowerâm aktâi aregât makmâ miwindik yektere nângâm Kristogât kârikje nângâmbiâ dâtje akbiap. Akto aregât Kristo âmâ yeukjeâk bo aknijmap. Aregât yengâlân togore ikiye kârikje miawak yengiwiap. ⁴ Akto bundâk Yesu je ulikjân âmâ kârikje bo akto lâwinân kombiâ moep. Amâ benje Anutugât kârikjân golâ akmâ agatmâ manmap. Aregât nen yâkje agep hainâk nenâkai yâkgât hojlpne kârikje nenje bo akto yengâlân togom Anutugât kârikjân kinmâ Kristo olop manmâ tânyenguwai are makmâ miwindikyektenje dondâ ajuun aŋgiwai.

⁵ Akto yekâ yejeak hilâm ârândâj biwiyeje dopkom nângâm hejgemgowej. Akto ye Humogâlân biwiyeje kârikje katâi me bo? Yejeâk mem potalakbei. Akto siâje biwiye Yesugâlân bo kali are Yesu Kristo olop bo manmap. ⁶ Nen âmâ Anutu bo nângajmai dopyeje konok bo nângâjetgât egâliajman. ⁷ Anutuje damunyeje akto bâleje bo akjetgât ulilajmâ manmaen. Nen nenekebiâ Anutugât kâmot bunje akbaen me bo? Aregât bo makmaen. Ye Anutugât den lokombiâ ârândâj agâkgât makmaen. ⁸ Amâ nen den bunje gasa gain gain agarbaen? Gala aganbaengât dâp areâk tatâp. ⁹ Akto nen tân yengum yeukje aktenje kârikje akbai aregât nen heroje akmaen. Akto ye Anutugât dewunjân salek salek kinmâ âgâwaigât Anutu ulilajmaen. ¹⁰ Nâ yengâlân togom metje akyenjwomgât kâlewângen manmâ sami den yu kulemgojengîan. Kembuje kârikje niject arekje itin gulam yengiwiangât bo niject. Amâ hingât. Ye mem kârikje ketugu akyenjwiangât niject.

Den bâije.

¹¹ O galalupne, nâ bâije makbe. Ye âi mem agak meme âlepje dondâ are menegât egâliajmâ kautyeje orewei. Ye nângât kulem esenje ire oyajmâ hejgemgowej. Akto ye biwi konok manbei. Akto kuk hejgân bo akbei. Hain akbai âmâ Anutu nângâ nângâ amboje akto kambiamnenje sându geâkgât meme aknengimap arekje damunyeje akmâ ye olop tattmâ âgâwiap. ¹² Akto nâ yengât nângân aregât ye konok konok hârok magangi goangi akmâ bâtyeje koangiwei. ¹³ Akto Yesugât kâmolân gâtje kepianje kepianje manmai arekje yengât nângâm heroje akmai aregât den pat ire ye nângâwai dâm hâwât nekbiâ yu kulemgoân.

¹⁴ Kembuje Yesu Kristo yâkgât han kalem âlepje akto Anutugât han kalem akto Heakgât limbâp are yengâlân yem âgâwiâp.

Galatia

Anutujeâk Paulo aposolo âigât waydo meminep.

¹⁻² O galalupne, hân kotje Galatia aregât ambolupje ye âmâ emelâk biwiyene Yesugâlân katmâ menduguyi aregât kulem esenje ire katyengire togoâp. Nâ Paulo, akto Yesugât kâmot nâ olop manmaen nenje kulem ire katyengienje togoâp. Akto nâje Yesu Kristogât âi aposolo ire âmâ luâk siâje bo katnegep. Yesu Kristo akto Eweje Anutuje Yesu momorjânba goanjo agalep yâkje nâ âi ire ninjat. Aregâlâk lâuwârje maktere nângâjet. Luâk siâje maknirido âi ire bo meman. Bo. Anutu akto Yesu yâkje tân nugumbela yâk yetgât hoj bawa manman. Aregât den ire makyengiwerâm aktân.
³ Ewenenje Anutu akto Humonenje Yesu Kristo yâkje han kalem akmâ damunyene akbela han kalem akto lumbe yengâlân hâtikom yendo biwiyene sândugewiâp. ⁴ Akto Anutu Ewenenjande han nângâ nângâjaet bunje makto Yesuje lau je lokom nengât akmâ hâu nenje mem moep. Ewejaet lau je lokom gembo kombiâ mondo dosanenje bo agep. Akto Yesu je nengât hin magep, “Nângât kâmot hâmbâi miawakbai are gasalupyenjande bâleje akyengiwâi dâm Ewejaet lau lokom menekjet.” dâm kindo mem kombiâ moep aregât wan me wan bâlejande hilip nenguwiapgât dop bo tatâp. ⁵ Aregât nenje sop ârândângâk kotje mem agatmâ manmâ âgâwaen. A bundâk.

Den pat âlepje konogâk tatâp.

⁶ Galalupne, yenjât den pat nângâm biwine bâliâp aregât den metje makyengire nângâjet. Anutuje yenjât okotje nângâm makyengimbo biwiyene Yesugâlân kali are dowâk hâkâj akmâ biwiyene siâgâlân katberâm aktâi me? Hain akberâmbiâ nângâre biwine dondâ bâliâp. ⁷ Ye gain gain akmâ biwiyene siâgâlân katberâm aktâi? Yesugât den pat âlepje are konok yendâp aregât siâgâlân biwiyene katbai aregât dâp bo tatâp. Gârâmâ siâje Yesugât den pat gulip agâk dâm akto luâk biwiyene Yesugâlân kali areyengât biwiyene gulip agâk dâm den pat angâ makyengimbo are bo nângâwei. ⁸ Akto aregât hin dâm. Nengâlân gâtje siâje nengât den hainâk bo lokom âmâ den irakje makyengiwiap aregât Anutuje hilipkoâk dâwe. Akto Anutugât hoj bawa dâp pâjnâ manmai koteje anjelo areyengâlân gâtje siâje me luâk siâje me nengâlânba luâk siâje den emelâk nângâyi hainâk bo mem âmâ den irakje makyengimbo âmâ aregât hin dâman. Anutuje hilipkombo hemem kâlâwân geâk dâman. ⁹ Den ulikjân magion areâk gaetje ire maktân. Niçande pat âlep den hekatyengiep a hilipkom angâ siâ makyengiwiap yâk hemengât pat akbiap. ¹⁰ Galama, nâmâ luâkjeak nekjet hain dâman me Anutuje nekto huraguâk dâm akman mon? Akto nâje luâkje kotje mem agatjet dâman dâine Yesugât den pat âlepje makyengiman aregât âi emelâk hepunbom.

Paulo ikiñaet akmâ miep aregât pat.

¹¹ O galalupne, nunaet pat are makyengire nângâjet. Ulikjân den pat âlepje makyengire nângâyi are âmâ luâk siâje ikiñaet nângâ nângâjân bo maknirido makyengiân. Bo kârikje. ¹² Amâ luâk siâje siâ bo makmâ hekatniijep. Yesu Kristoje ikiñak miawakto ektere ainâk den pat âlepje aregât keiñe maknirido. ¹³⁻¹⁴ Akto nângât pat ulikjân agân are emelâk nângâyi. Amâ hin agân. Nâje Anutugât kotje mem agatbe dâm Yuda nengât agak meme watmâ agân. Hain akmâ Yuda luâk hutyenjânba luâk kâmjje hôrok nâje bâgilupnenje yenjât agak meme are hôrok memberâm kârikje dondâ akmâ ewangiyegân. Aregât luâk âmbâle biwiyene Yesugâlân kali bikje mem hilipyenguân. Akto Anutugât kâmot Yesu je damunyene akmap are hôrok bo akjet dâm âi humo meân. ¹⁵ Dâ nâmâ ulikjân memenande boâk menektoân Anutuje, “Gâ nângât dâtâje.” dâm makmâ hôreniijep arekje ikiñak okot âlepgep nâ humo aktore ain hanne mem purige. ¹⁶ Hain akmâ ikiñaet nanje Yesu are hekatniijmâ hin dâm maknirido, “Gâ nângât nanne iregât den pat âlepje are Yuda luâk âmbâle bo are makyengiwiat.” dâep. Hain dâmbo

aregât sop ain âmâ nânje luâk bikje bo aiyeñguân. ¹⁷ Akto Yesugât aposoloje son Yerusalem kipian mali are bo aiyeñguân. Anutuje âi keiße hekatniñmâ aposologât âi niject aregât yânâk Arabia hânâr arim tatmâ benje arewa purik katmâ Damasko kipian ari malân.

¹⁸ Ain manmâ hombaŋ âlâwu bo akto âmâ Petoro ekberâm Yerusalem kipian arim Petoro olop tatmâ den dât magangi goangi akmâ tatetje hilâm 15 bo agep. ¹⁹ Sop ain Petoro akto Humo nenjaet emije Yakobo areâk yelegân. ²⁰ Amâ nâmâ bunjeâk makman aregât Anutuje nânjâmap. ²¹ Akto aregât siâkâ makbe. Nâ Petoro hepunmâ ainâk hân kotje Siria akto hân kotje Kilikia ain arim malân. ²² Akto Yesugât kâmot Yudaigen manmai yâkje bo nânjâniñmini. ²³ Yâkje nânjât den pat hin amâ nânjâyi, “Nengum watnenekmâ den bunje gâlikoâkgât magepje hinje Yesugât keiße makyengim man-map.” ²⁴ Hain nânjâm Anutugât kotje mem agali.

2

Petoroje Yerusalem âgâmbo Aposolo bikje olop biwi konok agi.

¹ Akto arewa nâ hân siân siân arim mandere hombaŋje 14 bo akto ainâk Anutuje miawakniñmâ hin maknijep, “Yerusalem kipian ariwen.” dâmbo Banaba akto Tito olop Yerusalem kipian ariyion. ² Ain arienje humomoâk mendugumbiâ yân manbomgât Yuda luâk âmbâle bo manmai are makyengiman are bundâk me bo dâm makyengire nânjâmbiâ bunje agep. ³ Nânjâmbiâ bunje akto Yuda luâk bo are hâkyeje gâimbiâ Anutuje yekto ârândâj akbiap aregât keiße bo makniji. Akto galane Tito yâk âmâ Girik hânâr gâtje aregât hâkye gâi gâigât bo magaji. ⁴ Akto sop ainâk luâk bikje bâleje aknengiwerâm Yerusalem kipian yonâk âgâm nengâlân yaiwâk penânengiyi arekje, “Yesu Kristogât kâmotje Mosegât den lokoenne Anutuje nenekmâ luâk âlepje dâwiap dâm hain bo makmai are makyengienje Mosegât den lokom biwyenje aregâlâk nânjânet.” dâm penânengim umatje kaknenjân katberâm agi. ⁵ Luâk bâleje arekje hain dâm hâwât nenekbiâ nenâmâ bo dâm Yuda luâk bo are den pat âlepje nânjâmbiâ biwyenje owâiâk dâm luâk bâleje yengât den are bo nânjâyion. ⁶ Akto Yesugât kâmot arekje Yakobo, Petoro akto Yohane yâkje nengât humomolupnenje dâm yengonli yâk Anutuje biwyenjân ekmap arekje nânjât den bo koyi. Akto humomolupnenje dâm yekmai are yektere humo bo akmap. ⁷⁻⁸ Hain akmâ Anutuje den pat âlepje Yuda luâk bo are makyengiwen dâm maknijep aregât pat makyengire nânjâm, “Woe, Anutuje Petoro Yuda luâk âmbâle are den pat âlepje makyengiwen dâm magajmâ tângomap yâkje hainâk Paulo Yuda luâk âmbâle bo manmai are makyengiwen dâm aregât tângomap.” dâm nânjâmbiâ bunje akto den bikje siâ bo dewatiyi. ⁹ Akto Kembuje âi niject are Yakobo Petoro akto Yohane yâkje Yesugât kâmot yâk yengât tân maliye nânjâm kotgâm nâ akto Banaba gala menelekmâ bâtnetje koyi. Akto net Anutu bonângajmai yâk yengâlân âi mendetje yâk yenjak Yuda luâk tiripdâ yâk yengâlân arim makne dâm magi. ¹⁰ “Akto den konogâk tatâp are nânjâet. Yuda luâk âmbâle umburuk aregât bo nelâm yetkiwiap.” dâm maknetkimbâ Yuda luâk âmbâle umburuk mali areyengât okot âlep akyengimaet aregât âlepje dâyiot.

Petoroje âi mem hilipkoep a Pauloye nânjâmbo bo huraguep.

¹¹ Akto hilâm siân Petoroje Antiokia kipian togom manmâ âmâ agak meme bâleje akmâ hilipkombo den meteje magajnân. Amâ hin. ¹² Ulikjân Yuda luâk âmbâle bo manmai are penâyengimbo olop mali. Ainba Yakobogât galalupnjande âkâ hainâk Antiokia kipian togombiâ Petoro hâk gâi anginjet dâmai are yengât hamep akmâ Yuda luâk âmbâle bo manmai are hepunyekmâ Yakobogât galalupje are penâyengiep. ¹³ Petoroje hain akto aregât Yuda luâk âmbâle biknjande hainâk akmâ Yuda luâk âmbâle bo manmai are hepunyegi. Akto sop ain Banabaje galalupnjande Yuda luâk âmbâle penâyengiyi are yekmâ hainâk Yuda luâk âmbâle bo manmai are hepunyegep. ¹⁴ Akto pat âlep dengât dâp ârândâj bo tâlimbiâ yekmâ luâk bikje yâk yengât dewunyenjân

Petoro hin maganjân, “Gâ Yuda luâk nennaet agak memeân bo akminen. Anutu bo nângajmai yâk yeñgât agak memeân akmenâ ârândâj agep. Dâ himje Yuda gâtje bo are Yuda nengât agak memeân akjetgât makmenâ amâ bo ârândâj aktâp.¹⁵ Nen Yuda hânân gâtje nenne amâ ulikjân Mosegât den kârikjje lokoенje Anutuje luâk âlepje dâm nengolâk aregât Yuda luâk bo are yekmâ luâk bâleje dâm yeñgonminion.¹⁶ Gârâmâ hinje nângâ nângâ irakjje mem amâ nen den kârikjje lokoенje Anutuje nenekmâ luâk âlepje dâm nengonbiap aregât dâp bo tatâp. Bo. Yesu Kristo nângajdenje amâ dosa bâlâkgât pat miawknengiwiap, a nângâmaen. Aregât nen biwinenje Yesu Kristogâlân katenje Anutuje nenekmâ, “Nannande dumyeyân kinlep aregât dosayeje bo agep.” dâp.”

Yesu moepgât Paulokâ hainâk manmanje hepunmâ momogât dâp agep.

¹⁷ Dâ Kristogâlân dewatim mandenje Anutuje nenecko huraguâkgât mannegât bâleje nenne miawakmap. Aregât gain gain dâwaen? Are Kristorje hâwât nenecko bâleje akmaen mon? Bo. Hain bo tatâp.¹⁸ Wan me wan bâlejerâm hâkâj akmâ hepublân are gaetje lâuwâje mem gangerâm manbian amâ bundâk nâ den koko luâk akbian.¹⁹ Dâ den kârikjje Moseje kulemgoep arekje nugumbo mondere den kârikjande lâuwâje bo damunne agep. Are Anutu manajberâm agân.²⁰ Hain akmâ Anutuje nanje hunjunajdo gem nângât dumnân kinmâ moep aregât nâ momogât dop agân a nunaet akmâ bo. Kristorje biwinâr manmap hâk olop manman. Hain akmâ Anutugât nanje nângajmâ yâkgâlâk manman. Yâkje amâ han kalem aknijmâ manmanje nângât akmâ hepunmâ moepgât.²¹ Aregât hin nângâ. Den kârikjje lokoенje luâk âlepje dâm nengonbiapgât dop tatâp dâine Yesu Kristo moep aregât den are yâne akbop are nângâ. Akto Anutuje nanje damun nenne akbiap dâm hunjunajep pat are nângâm hilipkowom.

3

Biwinenje Anutugâlân katenje Anutuje nenecko huragumap.

¹ O galalupne, Galatia hânân gâtje ye ulikjân Yesu Kristo moep aregât pat makyengire nângâm meteyiân ainâk den pat are dowâk nângâmbiâ biwiyejân gem kârikjje agep. Dâ hinje amâ niñande biwiyeje mem gulip milip mângiyegep?² Aregât hin aiyenkuwe. Yerje den kârikjje lokombiâ Anutuje ikiňaet Heakje yeñgiep me den pat âlepje makyengire dowâk biwiyeje Yesugâlân katbiâ ainâk Anutuje ikiňaet Heakje yeñgiep mon?³ Aregât wangât yerje kârikjeyeje watmâ aregâlân biwiyeje katâi? Dâ Anutugât Heakje yâkgât kârikjande ulikjân tânyengumbo mali aregât hinje manman tâmbâjaet dâwân ariwai me?⁴ Wan me wan humo are yâñ hanâk miawakeyengiep mon? Bo.⁵ Are lâuwâje makbe. Luâk âmbâleje den kârikjje lokombiâ Anutuje ikiňaet Heakje hunjunajdo meme akyengimbo kulem siâ siâ akmai me bo? Bo. Nenne biwinenje Yesugâlân katenje Anutuje ikiňaet Heakje âlepje hungun ardo kârikjje nengimbo kulem siâ siâ memaen.

Abraham Anutu nângajdo kârikjje agep.

⁶ Abrahamje Anutuje den bunje maktâp dâm kambiamje âlepje akto biwiye Humogâlân kato amâ Anutuje dosage bo aktâp dâm konlep.⁷ Aregât hainâk nen âkâ biwinenje Anutugâlân katenje Anutuje nenekmâ Abrahamgât kâmot dâm nengonbiap.⁸ Akto aregât siâkâ makbe. Anutugât dennjande siâñ Yuda luâk âmbâle bo manmai areyenjgâlân gâtje bikjande biwiyeje nannaelân katbiâ dosayeje bo tatyengiâp dâwian dâm aregât Abraham hin magajep, “Siâñ gângât kâmolân gâtje konok miawakbiap sop ain amâ luâk âmbâle hân biken biken manbai are hârok tân yeñgumbo herone akbai.”⁹ Aregât nen hin nângâmaen, “Biwinenje Anutugâlân katmaen nenne amâ Abrahamje Anutu lau lokoajminep yâkgât kâmolân mandenje Anutuje tân nenguwiap.” hain nângâmaen.

Yesu nengât akmâ sait den bâleje kakjân âgâep.

¹⁰ Akto Moseje kulemgoep bikje hin tatâp, “Luâk âmbâle den kârikje hârok bo lokowai yâk Anutuje kuk akyengimbo bâliwai.” hain tatâp. Aregât den kârikjaet ainjande tânyengumbo manbai yâk âmâ sait membai. ¹¹ Akto luâk âmbâle bikje biwiyeje Anutugâlân katbiâ tânyengumbo manman âlepjân manbai a nângâmaen aregât den kârikje kâlegen manmâ Anutugâlân dosa bâlâk akbaengât bo tatâp. ¹² Den kârikje denâr amâ biwi kat katgât keiye bo. Amâ hin magep, “Luâk âmbâle bikje den kârikje lokowai yâk âmâ manman âlepjân manbai.” ¹³ Anutugât denjande hin dâep, “Luâk siâ lâwin parâjân hokatbiâ kinbiap are Anutuje sait bâleje kaknjân katbiap.” Aregât Kristo nengât hain are akmâ sait bâleje miep. Mem âmâ den kârikjaet sait are mem nengâlân togowopgât gulip koep. ¹⁴ Hain akmâ Anutuje Abrahamgât makmâ hâriep are Yuda luâk bo manmai yâk yengâlân ariwiapgât moep. Akto nen Yesu nângajdenje Anutuje ikiye wâtgât meme Heak are makmâ hâriep are nengâlân togowiapgât moep.

Den kârikjande amâ bât samulânba bo hâkokonenebiap.

¹⁵ Galalupne, nengât agak meme âmâ hin. Luâk siâje den makmâ kalep aregât siâje den are dewatim katbiap me bikje hârewiapgât dop bo tatâp. Borondâ. ¹⁶ Akto Anutuje bât samut are Abraham akto hakune siâgât magep. Akto Anutugât den kulemje amâ kâlelupje biwirâ yâk yengât bo magep. Konokgât magep amâ Kristo are. ¹⁷ Akto Anutuje den makmâ kalewânbak hombaj 430 bo akto ainâk Anutuje den kârikje makto Moseje kulemgoep. Den kârikje arekje Anutuje Abraham magajdo den makmâ kalep are mem ge katbiapgât dop bo tatâp. ¹⁸ Aregât lâuwâje makbe. Anutuje, “Gâ den kârikje lokowiat âmâ gâ akto gângât kâmolân gâtje siâ wan me wan yetkiwan.” dâep dâine benje Anutuje den lumbe are bo makmâ katbop. Gârâmâ Anutuje Abraham yân âi bo miepgât den lumbe makmâ hâriep.

Anutugât den kârikjande dosanenje tektekjân kalep.

¹⁹ Wei, Mosegât den kârikjande amâ wangât dâmap? Hingât. Anutuje luâk âmbâle nengât agak memenenje bâleje miawagâkgât den kârikje kalep. Gârâmâ den are tattmâ âgâwiapgât dop bo tatâp. Abrahamgât kâlegen den pat Amboje miawakto hularj akmâ ariâkgât makmâ kalep. Akto den kârikje are amâ ajelo launje makmakgât miawagep. Akto yân bo. Luâk mendugunenekmapje bâtjân mem katnenegep. ²⁰ Dâ mendugunenekmap luâk yâk amâ luâk konokgât bo akmâ manmap. Biwirâ nengât akmâ manmap. Dâ Anutu amâ konok. ²¹ Akto den kârikje arekje Anutugât pat âlep den mem ge katmâ hâlânjmâ aنجâ miawakbiap mon? Hain bo. Den kârikje arekje luâk biwi golâ mânjineneckmap dâine âmâ bundâk den kârikje lokoenje dosa bâlâk agak meme are miawaknengiwop. ²² Gârâmâ Anutugât denjande luâk hârokje bâlerjaet tâgân dâgâm gisap konenekmap. Amâ hingât. Anutuje Yesu Kristogât akmâ luâk âmbâle bikje Yesu nângajmai aregât makmâ hâriep den are bunje agâkgât. Amâ nen Yesu nângajmaengât. ²³ Dâ Yesu bo nângajmâ kepilâyionâ âmâ nen Yuda luâk are den kârikjande hikonenecko tâgân yem mandenje Yesu nângajmâ manbaengât patjande miawakmâ tek tegiep. ²⁴ Akto aregât den kârikjande damunnenje akmâ Kristogâlân katnenegep. Arekje Yesu nângajmâ dosa bâlâk manbaengât hain aknengiep. ²⁵ Dâ nen biwi kat katgât dâp miawakto are tâlienje miwindik neneckmapgât tâk togep. ²⁶ Amâ ye hârok Yesu Kristo nângajmaigât hârok Anutugât nan baratlupje agi mandâi. ²⁷ Akto tu puliyegiân âmâ Kristogâlân dewatiyi. Ye hârokje Kristo luguakmâ lugumbiâ giep. ²⁸ Aregât Yuda luâk âmbâle me Yuda luâk âmbâle bo me luâk kotdâ, me luâk yânje, me luâk me âmbâle ye hârok Yesu Kristogât akmâ kâmot konok manbiâ Anutuje yekmâ âmâ dop konok dâm yengonlep. ²⁹ Anutuje hain dâm yengondo Kristogât kâmot agigât Anutuje Abrahamgât den lumbe makmâ kalep den bunje yengâlân miawaktâp.

¹ Nengât agak meme âmâ hin tatâp. Nan baratlupnenje nen mombaenân nengât wan me wan are membai. Gârâmâ nanajyejânbak yân manmai. ² Akto nenje hoj bawalupnenje hin makyengimaen, “Nan baratlupnenje damun yeje akbei.” dâmaen. Hain makyengim nan baratlupnenje irawot humomo akbiâ ainâk bâin dâenje wan me wan are memai. ³ Nengât dop hainâk tatâp. Tâmbâje hinnenjande gurukje manmâ hângât wan me wan yânje hoj malarjion. ⁴ Ye akto nen hain aktenje Anutuje bâin dâmân Nanje hunjung anjo âmbâle siâgât tepnjân miawakto mendo Yudagât den kârikje aregât amukjân malep. ⁵ Manmâ luâk âmbâle den kârikjande damunyeje akmap are Anutugât kâmolân dewatiwai nengât dosa mem den kârikje damunyeje akmap a bo agâk dâm dumnenjân kilep. ⁶ Anutugât Nanjande hain agep aregât ye âmâ Anutugât nan baratlupne agi. Aregât Anutuje Nanjaet Heakje nengât hunjung anjo gem meme aknengimbo ainâk, “Ewenenje Ewenenje.” dâenje kambiamnenje owâiep. ⁷ Aregât gâ hoj luâk bo manmat. Gâmâ Anutugât nanje manmat. Hain akmâ nanje manmâ Anutu biwi âlepjaet akmâ bât samut aregât amboje gai manmat.

Kotje siâ bâleje hamianjon are lâuwâje bo membaen.

⁸ Akto ye ulikjân Anutu bo nângâmini sop ain hângei den nângâm siâ siâ yânje areyengât hoj bawa akmini. ⁹ Akto beirâ Anutuje yekmâ nângâyejgimbo âmâ ye gai hainâk yâk nângaji. Hain akmâ âmâ wangât hinje wan me wan bunje are hepunmâ âmâ wan me wan bunje bo akto kârikje bo are mete katmâ hoj manajmai? ¹⁰ Hain akmâ hombaj keije keije aregât nângâmbiâ bunje akto tatmai amâ bo ârândâj akmap. ¹¹ Yeje hain agi aregât nâje âi yenjât meân are bâliwiapgât dop miawakto kambiamne bâliâp.

Galatia gâtyande Paulo hâkâje dâm hamiaji.

¹² Galalupne, nâ ulityengim makbe. Nâje yenjât akmâ wan akman aregât nângât dop hainâk akbei. Ye ire manmâ gam wan me wan bâleje siâ bo ninj. ¹³ Akto nâje kundat agân aregât den pat âlepje pup pup makyengiâni are emelâk nângâyi. ¹⁴ Akto sop ain kundat nugumbo yeje tân nugum âi humo mem nângât hâkâj bo agi. Akto ye ajeleo me Yesu Kristo hoj bawa akyengimai dop hainâk hoj bawa akniñi aregât wangât hinje hepun negi? ¹⁵ Yei, sop ain makmâ egâliaj agi are wangât bo aktâp? Ye dewunyeje koanje kâwutmâ nâ niqbâigât dâp tato dâine niqbâi. Are bunje nângâm hejgemgom maktân. ¹⁶ Akto nâje yenjât okotne nângâm aregât den bunje makyengiâni, aregât wangât gasa akniñdâi? ¹⁷ Luâk bikjande yenjât ukenje akmai, amâ bunje bo akyengimai. Akto yâk ukenje akyengijetgât ye yânnjângen katyekmai. ¹⁸ Akto luâk are bunje tân yenguwerâm akmâ togoyi dâine nâje tân yenguwiangât dop bo tato heroeje dondâ akbom. Gârâmâ nâ ye olop bo talân. Akto luâk are hilip yenguwerâm togoyi. ¹⁹ Nan baratlupne, nâ yenjât akmâ metjande nigimbo hâk hilâlâm nângân areâk totokom nângân. Aregât Kristogât towat yengâlân miawakmâ pagaleâk hâk hilâlâm are nângâm manbian. ²⁰ Nâ yenjât hanokoak dondâ akmangât yengâlân dowâk togom den makmâ purik gurik akmâ makyengiwerâm akniñdâp.

Sara akto Haga yâk yetgât den ginje.

²¹ Galalupne, den kârikje lokowerâm aktâi aregât makyengire nângâjet. Moseje den kârikje kulemgoep are hin tatâp. ²² Are amâ Anutugât denjande hin dâep, “Abrahamgât nanañ lâuwâ miawagi. Siâ hoj manman âmbâle Haga arekje miep. Dâ siâ Isaka âmâ âmbenje bunje Sara arekje miep. ²³ Akto hoj manman âmbâle Haga arekje miep are âmâ yânnjângen miawagep. Dâ âmbenje bunje Saraje miep Isaka âmâ Anutu makmâ hâriepgât dopnjân miawagep. ²⁴ Akto den aregât bikje hin tatâp, Âmbâle lâuwâ amâ Anutuje den dewatiakbiandatgât agak meme lâuwâ aregât dopje agiat. Siâ âmâ Sinai gimbâje agakje yâkgât kâmotje amâ hoj manman agi. Aregât dopje amâ Haganje agep. ²⁵ Haga are Sinai gimbâje Arabia hânân tatâp aregât dop. Dâ Yerusalem kipia are Sinai gimbâje olop dopyetje konok aktat. Yâkgât kâmotje hoj manmanâk gai akmai. ²⁶ Dâ

Yerusalem kipia egon himbimân tatâp arekje amâ Sara âmberenje bunje yâkgât dop kipia arekje âmâ memenenje bunje aktâp. ²⁷ Anutugât denjande hin dâep,

“Âmbâle gupinje nanaj bo memat gâ biwi kau nânjgâwen. Akto nanaaj bo mematgât herone maroje akben. Nanajlupgande amâ âmbâle luâkdâ yâkgât nanajlupje ewangiwai.” dâep.

²⁸ Den are bunje akto nen Anutuje Abrahamgât nanje Isaka yâkgât den makmâ kalep are nengâlân miawagep.

²⁹ Dâ ulikjân nanaj yânjande nanaj bunje Anutugât Wâtgât meme arekje tângombo miawagep are gasa aganep. Dop hainâk hinje aknengimai. ³⁰ Aregât Anutugât denjande gain gain maktâp? Hin. Hoj manman âmbâle yâk nanje olop watyelekmenâ ariet.

Hoj manman âmbâlegât nannjande âmbâle bunjaet nanje olop bât samut bo membiâp. ³¹ Aregât galalupne, nen hoj manman âmbâlegât nanlupje bo. Nen âmâ âmbâle bunje yâkgât nanlupje dop agion manden.

5

Yesuje emelâk tâgânba olojnenegep.

¹ Galama, tâk bâlâk mannegât Kristoje hulañ nenegep, aregât bikjande tâgân katyekberâm akbiâ âmâ hâkâñ akbei. ² Nâ Paulone makyengire nânjânet. Ye hâkgât tirip membiâ âmâ Kristoje yengâlân wan me wan yânje hainare akbop. ³ Gaetje totokom makyengiwe. Siâ hâkjân tirip membiapje den kârikje hârok lokombo ârândâñ akbiap.

⁴ Den kârikje lokom dosa bâlâk manberâm akbiâ âmâ ye Kristo olop dewatiyi are toktâp. Akto han kalem yengâlân bunje bo akbop. ⁵⁻⁶ Akto nenje biwinenje Yesu Kristogâlân kalion nen hâknenje gâi aنجiyion akto bo gâi aنجiyi nen âmâ kâmot konok akmâ biwinenje Yesugâlân hokboâk hokboâk katmâ hoj bawa aŋajmâ okot âlep aŋajmaen. Aregât akto Anutugât Heakjande tân nengumbo Yesuje âi miep aregât hâjuje âlepje membaen aregâlâk nânjâm miawagâk dâm kondenje kambiamnenje sândugem âlepje akmap.

Luâk den hanâk makmai are yengât den bo nânjâniâm.

⁷⁻⁸ Galalupne, ye ulikjân den pat âlepje nânjâm Yesu hoj bawa aŋajbiâ yektere ârândâñ agep. Gârâmâ hinje Yuda luâk amon siâñe Humonenjande ye oloŋyekmâ manman âlepjaet dâwân katyegip arekje bo huŋgunyengiep arekje yengâlân togombiâ âmâ denyeje dowâk nânjâyi aregât pat nânjâre bo ârândâñ agep. ⁹ Amâ hin. Bau wije bâlensiâ solân gembo hârok bâlimap. ¹⁰ Akto nâ biwine Humogâlân katmâ manman aregât hin nânjân. Ye hinâk nânjâwai. Luâk bâleñe akyengimap are âgâ âgâje me gegeje bikje Anutuje hâjuje wañdo umatje membiap.

¹¹ Galalupne, nâ tiripdâ akjetgât luâk makyengiman dâine wangât dâtje metje siâ akniñbâi? Hain akman dâine lâwin parâjaet nânjâm bâli bâli are olop bo akbop. ¹² Yuda luâk arekje hâkyeje gâi aŋajgetgât nânjâñ.

Yesuje hulañ nenegepgât ujak amâ kotje siâ hanâk bo akbaen.

¹³⁻¹⁴ Galalupne, yeje wan me wangât hoj bawa akmini ainba Anutuje olonyekto âlepjân manmai aregât hâkgât siâ siâ aregât bo ukenje akmâ watbei. Aregât den kârikjaet keiñjande hin dâp. Ye yeje aŋajimai hainâk luâk siâ aŋajbei. Hain maktâp aregât den are lokom yeje hoj bawa aŋajim okot âlep aŋajim âmâ den kârikje hârok lokowi. ¹⁵ Ye âmâ dâtyejande igiakmâ agu agu dondâ akmâ bo akbâigât sami den makyengiâñ.

Heakgât den akto manman tâmbâjaet den.

¹⁶⁻¹⁷ Galalupne, hâkyejeje olonyekto aregâlâk nânjâm watbiâ âmâ hâkyejeje Anutugât Heakjje are mem ge katberâm akto ye wan me wan âlepje memberâm akbai aregât dop bo akbiâp. Aregât hâkyejaet bo nânjâmbiâ agato Anutugât Heakjande

wan me wangât makyengimbo aregâlâk nângâmbiâ âmâ agak meme bâlenjande kam-biamyerjân heyengimbo are bo nângâm âlepjânâk manbai. ¹⁸ Anutugât Heakje olonyekmâ mem owâine akyengimbo amâ den kârikje arekje luâk kembu bo akyengi-wiap.

¹⁹ Galalupne, hâkgât agak meme amâ miapjân tatmap. Amâ hin. Âmbâle mem hepun hepun akto nângâ nângâ bâleje, ukenjaet kotje siâ siâ, akto bâlenjaet kotje siâ siâ, ²⁰ akto tukup kotje mem agatmai akto kâmbokje kârikje me sait memai akto galagât hogo hogo, akto galayengât wan me wangât nângâmbiâ âgâmap akto kuk hejgân agangimai akto yaelâk nângâmbiâ âgâmap, ²¹ ewangiak gowangiak kakjân manmai, tu kârikje nem gulip akmâ akto sot songo kâmdâk nene akmâ bâleje siâ siâ hârok akmai. Akmâ ire gaetje makyengiwe. Agak meme are luâk âmbâle hârokje hain akmai amâ Anutuje bo damunyene akto Yesugât kâmolân bo dewatiwai. ²² Dâ luâk âmbâle bikje Anutugât Heakjande meme akyengimbo hin akmai. Anutu akto luâk bikje yengât okotejye akmai, akto Anutuje damun nenje akmap dâm aregât heroye dondâ akbiâ biwiyeje sândugemap, akto umatje me gasa me wan me wan akberâmbiâ umatje miawakyengimbo âmâ biwiyeje kârikje tatyengimbo yaiwâk yaiyenjum manmâ âgâwai. Akto agak meme âlepjêâk akmâ manmai. Akto wan me wan makmâ katmai aregâlâk nângâm watmâ manbai. ²³ Akto yaelâk nângâmbiâ gembo galalupyeyen yengât nângâmbiâ âgâmbo tân yengum manbai. Akto biwiyejande wan me wangât egâliajdo ainâk mem ge katmâ manbai. Luâk âmbâle hain akmai arekje den kârikjande mem ge katyekbiapgât dâp bo tatâp. ²⁴ Akto Kristogât pat manmai amâ agak meme tâmbâneyeje egâliaj akto bâlenjaet egâliaj are lâwin parânjân kombiâ bo agep.

²⁵ Anutugât Heakjande meme aknengimap âmâ benje aregât dowâk biwinenne yâkgâlân katmâ laurje lokowaen. ²⁶ Akto galayengât siâ siâ are ekmâ egâliajmâ kotje gulip bo mem agatbaen. Akto hâknenje bo mem agatbaen akto galagât bo mem ge kalaŋgiwaen.

6

Gala siâje umatje lokombo tângowaen.

¹ Galalupne, luâk siâje yeugem dosa peniajdo ye wât meme akmaiye biwi sânduk akmâ hainare makmâ miwindik yekbei. Akto gâ gugak bâleje akbom dâm yeugewâtgât damunge akben. ² Wan me wan yengim mem umatje mângi yekmap are anji goanji akmâ tân agu aguân membei. Hain akmâ Kristogât den kârikje âlepjê lokowai. ³ Luâk siâ wan me wan bo akmâ ikiyaet nângâmbo âgâwiap hain arekje ikiyaet hanje mem agatâp dâwaen. ⁴ Aregât siâ ikiye agak memene ekmâ nângâniâp. Akto egâliaj den are ikiyaet akmâ mem miawakbiâp. Luâk anjâ siâgât akmâ bo. ⁵ Âigât umatje kâmot kat katje are ambojân ambojân lokowaen. ⁶ Akto yengât humomolupyeyande Anutugât keije makyengiwai are wan me wan bo tatyengimbo âmâ dowâk tânyengum wan me wan bo tatyengiwiap are yengiwei.

Agak memenenjaet hâuje manmâ peniarjbaen.

⁷ Yerje guwur angiwâgât ire nângâwei. Anutuje siâ siâ hârok ekmâ nângâmap aregât luâk âmbâleje wan me wan akbiâ âmâ yâk hainâk akyengimap. ⁸ Dâ luâk âmbâleje hâkyerjeâk mem agatbiâ âmâ siân Anutuje hâkyerje kondo hambuwiap. Dâ luâk âmbâleje Anutugât Heakje aregâlâk nângâenje âmâ tân nengumbo ain manman âlepjân manbaen. ⁹ Galalupne aregâlâk nângâm âi âlepjêâk mem luâk âmbâle tân yengum umatje miawak nengiwiap me hâknenje yeukje miawak nengiwiap are hanâk âiâk mem âgâwaen. Nen hain aktenje irawot Anutuje hâuje nengiwiap. ¹⁰ Are nângâm âmâ sop nenje tatoân hin akbaen. Luâk âmbâle yânje umatjân manbai are tânyengiwaen. Akto Yesugât kâmot umatjân manbiâ are âkâ hainâk hâk hilâlâm kakjân tânyengiwaen.

Pauloje Yesu lâwinân kombiâ moep aregât den makmâ heroye agep.

¹¹ Galatia hânân gâtje, kulem esenje ire luâk siâ magajndere kulemgoâp. Dâ biken ire âmâ nunak kulemgoân aregât bât tiripne humo ekmâ hin dâwei. Bunje kulem ire âmâ Pauloje kulemgoep. ¹² Yuda luâk hâkyeje gâi anginjet dâmai arekje luâk âmbâle hârokje nenekbiâ âgâk dâm hâkyeje gâinjet dâmai. Akto areâk bo. Yuda siânbanje nenguwâirâm Yesu lâwinân moep aregât hamep akmâ Anutuje dosayeje bo akyenjiâp dâmap aregât den bo makyengim hâkyeje gâi gâigâlâk makyengimai. ¹³ Akto luâk are hâkyeje gâiyi gârâmâ den kârikje bo lokomai aregât Galatia hânân gâtje hâkyeje gâienje galalupnenjande nenekmâ kotnenje mem agatbairâm aregât ye hâwâtyekmai. ¹⁴ Dâ nâmâ kotne mem agatbaigât bo nângân aregât nâmâ hin nângân. Humonenje Yesu Kristo lâwinân kombiâ moep aregâlâk nângâre humo akmap. Yâkgât akmâ hânân gâtje wan me wanje mendere lâwin parânjân monijep. Akto nâ hainagâk lâwin parânjân hânân wan me wan are moaŋân. ¹⁵ Aregât lâuwâje makbe. Hâknenneje gâi angiyion me Yuda luâk bo manmai arekje bo gâi angiyi are amâ yânje. Dâ Anutuje mem irakje ketugu nenekmap aregâlâk nângâman. ¹⁶ Hewum horat ain kinmai dopñân yengâlân biwi limbâp hâtikom yembiâp. Akto Anutuje ikiŋe kâmot Israe bunje nengâlân olowâk malâk.

¹⁷ Galalupne nâmâ Yesugât hoŋ bawa bunje aganjmâ hâk hilâlâm humo nângâm aregât hâknân panda tatâp aregât luâk siâŋje mem ge katnekbiapgât dop bo tatâp.

¹⁸ Galalupne, Kembunenje Yesu Kristogât han kalemje âlepñjande hanyenjân yem âgâwiâp. A bundâk.

Epeso

Pauloje Epeso gâtje yenjât Anutu ulilajep.

¹ Galalupne, nâ Paulo Anutuje makto Yesu Kristoje Aposologât âi nijmâ hunjun njido âi memâk manman nânje Epeso kepian gâtje yenjât kulem esenje ire kulemgom katyenjiân. Ye Yesu Kristo nângâ ajmâ lauqe lokomai ye kulem ire mem oyaqbei.

² Ewenenje Anutu akto Humonenje Yesu Kristo yâk yetje damunyeje akmâ han kalem akmâ okot âlep akyenjimbela biwiyeje sândugeâkgât ilityetkiman.

Anutuje Yesugât akmâ dâp âlepjân katnenegep.

³ Anutu amâ Humonenje Yesu Kristogât Eweje yâkje nengât kambiamnenje sândugeâk dâm nengât akmâ nanje hunjun ando giep. Gem mondo himbimân nengât agak meme âlepjre are miawak nengiep aregât Anutugât kotje mem agatne. ⁴ Akto areâk bo. Anutuje hângejre dondâ hângât keihe boâk miawaktoân metenân dosa bâlâk kinbai dâm han kalem akmâ Kristo olop mem mendugu nenegep. ⁵⁻⁶ Hain akmâ Kristoje wan me wan akbiapgât ulikjân nângâm kinmâ okot nângâ nengiwiapgât makmâ hâre anjep. Akto nan baratlupje nengonbiapgât ikihaet nângâ nângâ watmâ ikihe nanje okot dondâ nângajmap are hunjun ando giep, yâk nângajmâ mepaije mem kotje mem agatmâ manmâ âgâwaen. ⁷ Yesugât hepje puli nenecko âmâ Anutuje dosanenje kutigitnengiwiapgât dâp miawaknengiep. Amâ han kalemjaet bâtgumje yendâp aregât dopjân hain aknengiep. ⁸ Akto dopje hin. Anutuje nângâ nângâne kotgâm bunje umatdâk hain nengiep. ⁹ Akto aregât bikje hin. Anutuje ikihe biwijân den ulik gulik nângâm tigiep are bunje miawakto hinje nen Kristogât keihe hekat nengiep. ¹⁰ Amâ hin. Anutuje Kristo hunjun ando giep are âmâ siâ siâ hârok himbimân me hânân mendugum kautnenje akbiapgât hunjun ando giep. Dâ Anutuje wan nângâm makmâ kalep are bo akbiapgât dâp bo tatâp. Kristogât akmâ akbiawâk hârok.

¹¹ Yâkgât akmâ siâ me siâ hârok hanjân nângâm kârigem nângâmapje tâmbâje dondâ nenekmâ kepilâ nenegep. ¹² Anutuje makmâ hâriegpât aregât nen Yuda manmaenje biwinenje Kristogâlan katenje kilep nenje âmâ Anutugât kotje mem agatmâ agak meme âlepjre mem âgâwaengât Anutuje nângâm makmâ nengiep. ¹³ Dâ hinje Yuda bo manmai yene hainâk den bunjande hejgem nengumap den pat âlepjre are mem biwiyejân katmâ Kristo nângajbiâ Anutuje ikinjandeân Heak kârikje makmâ kalep arekje gem biwiyeje mem kepik yekto yâkgât tiripje agi. ¹⁴ Akto areâk bo. Anutugât Heak kârikjande âmâ nengât pat himbimân yenjât dâtâje aregât keihe nângâjet dâm biwinenje kepigep. Aregât ukenje nângâm mandenje are bunje nengiwiap. Aregât kotje mem agatne.

Pauloje Heakje kârikje ketuyekbiapgât ulilajep.

¹⁵ Yu kulemgoân iregât akto ye Humo Yesu nângajmai akto Yesugât luâk gala akyenjimai aregât gai den pat nângâm âmâ ¹⁶ Humonenje âlepjerâm mepaije mem yenjât akmâ Anutu ulilajman. ¹⁷ Hin. Humonenje Yesu Kristogât Anutu Pagaleje Amboje yâkje Heak hunjun ando biwi nângâ nângâyeje mem kepikto kârikje nângajbiâ ârândâj akbiapgât ulilajman. ¹⁸ Akto biwiyeje mem kepikto âmâ Humoje yenjgonmâ meyekmâ himbimân manman âlepjrepat katyenjiere aregât nângâmbiâ bunje akbiap. Akto wan me wan luâk âmbâle yâkgât nanje baratje yenjoniapgât nângâm makmâ hâriegp arekai nângâmbiâ bunje akbiap. Aregât yenjât ulilajman. ¹⁹ Akto areâk bo. Anutuje nen nângajmaen nen tân nenguwiapgât bo pâpkomap. Amâ yâkgât kârikjene humo arekje dowâk tân nengumap. Akto wan me wanje mem ge kat nenekbiaspgât dop bo tatâp a hainâk nângâmbiâ bunje agâkgât Anutu ulilajman. ²⁰ Akto Anutugât kârikje are emelâk ektenje bunje agep amâ hin. Anutuje Kristo momojânba goajdo golâ akto ikihe bâtje bungen ain himbimân ain kalep. Aregât kârikje. ²¹ Gawaman me luâk kotdâ

kembu me luâk âgâ âgâne yâk yengât luâk Kembu Humo kalep. Amâ sop hinnaelâk bo. Hainâk tatemâ âgâwiapgât Anutuje Kristo kato tatemâ âgâwiap. ²² Âgâm siâ siâ hârok ikiye keijân menduguyekmâ kembuyeje agâkgât kautje Humonenje kato talep. Akto tatâp. ²³ Akto nenje yâkgât hâkje keije bârje aktenje mem kârigenenekmâ bam gutmâ manmâ siâ me siâ hârok ewangim ârândâj aknengim manmap.

2

Epesogâtje ulikjân hanâk hanâk manmini.

¹ Galalupne, Epeso kepian gâtje ye ulikjân wan me wan agi are nângâi. Dâ yu Anutuje wan akyengiep aregât maktere nângâ nângâyeje hulanagâk. Ye ulikjân bâlenjeyenande katipyengumbo âmâ momogât dâp miawakyengiep. Dâ âlepje akbiâ manman âlepjaet dâp miawak yengiwiapgât dop bo tatyengiep. ² Ye ulikjân hângât agak meme aregât ukenje nângâm mali. Akto hângât kembu hân hârok damunje akmap Bâleje Amboje akto kâmotlupje arekje luâk âmbâle bâleje den koko akmai are hâwâtyekto bâleje higenje akmâ mali. ³ Akto nen hârok hainâk luâk âmbâle are gala kalakmâ dâp hainâk akmâ manmâ biwi tâmbâje akto hâknennaet ukenje walion. Aregât Anutuje hângât kuk bâleje akyengiwiapgât nengâlân hainâk miawaknengiep.

Anutuje mem agatmâ dâp âlepjaet katnenegep.

⁴ Hain ina Anutuje okot âlep aknengim han kalemjé bâtgumje pikmâ yemap hainare yeanjdâpgât biwi nângâ nângânenje hulanengimbo Yesu je âi wan miep aregât manman âlepje katnenegep. ⁵ Dâ imâ nengât nângâ nângânenje bo. Akto kârikjenenne bo tatnengiewân Anutuje goaÿnenekmâ hulanenenegep. Bo. Hin akmâ hularnenenegep. Nen bâlenenjande katipnengumbo momo dâwân malion ain han kalem akmâ Kristogât akmâ manman dâpñân katnenegep. ⁶ Anutuje Yesu Kristo olop goaÿnenekmâ ikiyaet himbimgât manmanân katnenegep. ⁷ Amâ siân Anutuje okot âlepgât agak meme âlepje akto lumbe akmap akto yaiwâk aknengim dosa nenje puliwiapgât pat miawagâkgât himbimgât pat katnenegep. Akto Yesu Kristo je âi miep aregât nângâm Anutuje okot âlepjaet ye meyekto biwyene Yesugâlân katbiâ hengemgo hengemgogât pat miawak yengiep. ⁸ Dâ yenzaet nângâ nângâyejande bo hengemyenguep. Anutuje ikiye okot âlepjaet hain akyengiep. ⁹ Akto yenze âi siâ siâ meyi arekje bo hengem yenguep. Âi yenzande bo tânyenguep. Bo dondâ. Anutuje ikiye han kalemgât tân yenguep. Dâ Anutuje nengât âi oyaÿmâ hâu nengiep dâine kotnenje mem agatbâengât dâp tatbop. Gârâmâ nennjaet nângâenje humo akbop aregât Anutuje ikiye ukene watmâ nângâ nengiep. ¹⁰ Aregât keije hin. Anutuje agak meme âlepje mem âgâwaengât Yesu Kristo dumnenjân kilep aregât dosa pulinengim irakje ketugu nenegep. Akto dâp âlepje watbaengât Anutuje makmâ kalep are hulan aknengiep.

Yesu je kâmot konogân katnenegep.

¹¹ Galalupne, ye yenzaet keiyeje nângâi. Hângejeje ye Anutugât kâmolân gâtje olop bo mali. Akto sop ain âmâ Yuda luâk nenje yekmâ luâk yânje Anutuje damunyeje bo akmap dâm yenþonminion. Akto ye Yuda yengât pat bo wali aregât Yuda gâtjande yekmâ hâkyeje bo gâi aÿgimai dâm dewunnenjân gemini. Dâ agak meme are âmâ umatje bo. ¹² Dâ sop ain Kristo bâlâk mali are âmâ umatje. Aregât Israe Anutugât kâmot are yengâlân bo dewatiyi. Bo dewatimbiâ Anutuje den patrje âlepje makmâ kalep are yengâlân bo miawagep. Aregât biwyene sândugeâkgât bo miawakto umatjân manmâ Anutu damun aknengimap are bâlâk mali. ¹³ Akto ye hândâk kâlegen manbiâ Anutuje Yesu Kristo moep aregât âlepjaet oloþyekto manman âlepjaet dâp miawakyengiep. ¹⁴ Akto Kristogât akmâ nengât biwi sândugeâkgât hin makbe. Ulikjân nen Israe kâmot akto ye siâgen gâtje aregât kâmot nen konok bo mandenne umatje bâleje miawaknengiep. Akto Kristo je nen kâmot konok aknegât dâp miawagâkgât âi miep. ¹⁵⁻¹⁶ Âi humo mem Yuda nengât den kârikje lokom metem âmâ lâwinân mondo aregât Anutuje den kârikje makmâ hâriep ina are bunje bo agep. Bo agep aregât nen Israe

gâtje akto ye siân gâtje nen hârok kâmot konok aktenje Anutugât kuk bo agep aregât menenekbiap. Amâ yân bo. Kristoje miawagâkgât hânân manmâ mondo ainâk gasagât me kuk agak meme are bo agep. ¹⁷ Are bo akto Yesu je togom makto nen Israe gâtje nengâlân akto ye kâmot aŋgâ mali yengâlân den pat âlepje miawaknengimbo hândâk me hamepgât pat are bo akto biwinenje sândugiep. ¹⁸ Akto Anutugât Heak amâ nengât tân konok arekje miawakmâ Anutugâlân kewugunenekto yâkgâlân baenje Ewenenje aknengimap.

Yesugât kâmot nen amâ Anutugât emet bunje.

¹⁹ Maktân are sop hinje ye ambo bâlâk bo mandâi. Akto ye lombo hinare bo mandâi. Anutugât kâmolân dewatiyi aregât Anutuje nan baratlupne dâm yengonmap. ²⁰ Ye Aposolo akto propete hambo memeje hain are agion nengât den kârikjande tân yengumbo Anutugât emet kârikje akmâ kinmai. Dâ Yesu Kristo ikinjak amâ emet tetembeje kârikje kinmâ tân yengumbo Anutugât emet kârikje akmâ kinmai. ²¹ Dâ nen miawagion aregât Israe gâtje akto ye kâmot siân gâtje nen dewatiakmâ Heakgât emetje kâmbokje akmaen. ²² Aregât ye hain agâk Anutuje mâŋgiyekto nen olop Anutugât emet miawakto Heakje âlepjande ain manmap.

3

Pauloje Anutu bo nâŋganji yengât den pat âlepje makyenjieg.

¹ Galalupne, nâmâ ye luâk âmbâle yânje manmini Paulo nâŋje yengât âi mem mandere bikjande hâkâŋ akniŋmâ kala busi kâlegen katnegi. Katnekbiâ yu mandân. Aregât nâ hin makyenjire nâŋgâjet. ² Anutuje yengât han kalem akmâ âi niŋep a nâŋgâmai aten. ³ Amâ hin. Ye yânje mali are den pat âlepje yengâlân miawakbiapgât pat Anutuje ulikjân bo makmâ miawagep. Den pat are ikinjak hekatnijep. Den are emelâk getek kulemgore nâŋgâm meteâi. ⁴ Akto hinje kulemgore Kristogât keije tiktik yiep are nâŋgâman are yekâ hainâk nâŋgâwerâi. ⁵ Amâ Kristogât keije are hâŋgeiye luâk manmâ gayi yâk yengâlân bo makmâ miawakto nâŋgâyi. Dâ hinje makto ikiye Heak arekje propetelupje yâk akto aposololupje nen âlepje manmaen Kristogât keije are hekatnengiep. ⁶ Kristogât keije tiktikje yiep amâ hin. Anutuje Yuda luâk âmbâle nen nan baratlupje nengolep. Dâ hinje hainâk ye gai luâk âmbâle yânje den pat âlepje nâŋgâmbiâ Anutuje mem olonyekmâ nen olop kâmot konok mendugunenekto kâmot konok aktenje nan baratlupne nengonmap. Aregât nen hârok Yesu Kristogât akmâ makmâ hâriep are lâmgom manmaen.

⁷ Dâ hinje Anutuje pat âlepje are miapnjân katmâ makyenjwiangât âi niŋep. Akto Anutuje âi ire yân bo niŋep. Anutuje okot nâŋgâ niŋmâ aregât kârikje olowâk niŋmâ tân nuguep. ⁸ Akto nâ luâk gegeje dondâ nâ Yesugât kâmolân âgâm manbiangât dâp bo tatniŋep. Dâ amâ Anutuje hanâk dâm tân nugumbo Yuda bo manmai are yengâlân arim Kristo gâlânba sambe humo bo ekmâ hengemgomaen yemap aregât keije makyenjire nâŋgâm metewaigât dâp bo tat niŋdâp. Dâ amâ hanâk tân nugumbo makyenjiman.

⁹ Akto areâk bo. Anutu hân himbim me wan me wan mem miawak yegep arekje luâk âmbâle hânje hânje manmai are hârok den pat âlepje tigimbo yoŋâk yem gaep are hinje nâŋgâjet dâm tân nugumbo aregât manmâ makyenjiman. ¹⁰ Akto Anutuje hânânak bo ketuguep. Himbimângâ âgâje manmai akto kârikje akmâ manmai yâk hainâk Anutugât nâŋgâ nâŋgâje siâ siâ akto kulemjye keiye keiye nâŋgâjet dâm Yesugât kâmotlupje nenjaelân Kristogât keiye mem miawagep. Mem miawakto nenekmâ nâŋgâm hengemgoyi. ¹¹ Akto yu kulemgoân ire âmâ Anutuje hâŋgeiye biwinjân makmâ kârikje ketuguep. Are hinje miapnjân katberâm Humonenje Yesu Kristo hñgun aŋmâ mem miawagep. ¹² Akto Kristoje dâp hekatnengimbo nâŋgâmâ biwinenje yâkgâlân katenje kindo hamep bâlâk Anutu enemjân kinmâ ulilajmaen. ¹³ Aregât hin makyenjire nâŋgâjet. Nâ yengât akmâ hâk hilâlâm nâŋgâm mandere aregât nâŋgâm

biwiyeje bo umatje akbiâp. Bo. Anutuje âmâ ye âlepñân manmâ âgâwaigât dâm makto umatje miawaknijmap.

Pauloje Epeso luâk âmbâle yengât akmâ Anutu ulilajep.

¹⁴ Akto Anutuje wan nângâm hejgemgoep are miawagâkgât nângâm âmâ dowâk hânân kângom Ewenenje are ulilajman. ¹⁵ Ewenenje hânje hânje manmaen akto himbimân manmai are nengât Ambonenje are ulilajman. ¹⁶ Amâ yengât hin ulilajman. Anutuje pagaleje humo dondânjande Heak hujgun ajdo biwiyeje mem kepikto hanyejande kaulem kârikje akbiap dâm ulilajman. ¹⁷ Akto areâk bo. Kristo nângarbiâ biwiyejân talmâ malâk. Akto ye lâwin kândârâje gem kârikje akmâp ye dop hainâk okot âlep agaŋgimai ye kândârâyeje Kristo yâkgâlân okot âlep nângajmâ manbei. ¹⁸ Hain manmâ âmâ Yesugât kâmot nen olop Kristoje okot nângâ nengimap aregât tâje parâje keiye keiye hârok nângâm metewaengât. ¹⁹ Akto Kristogât biwi tângo tângo aregât keiye hârok nângâm metewaengât dop bo tatâp, are hârok nângâwaigât ulilajman. Akto Anutugâlân biwi sambe pikmâ yendâp arekje mem pikmâ meteyekbiap. A hainâk ulilajman.

²⁰ Akto Anutu kârikjaet keiye nengâlân wan me wan mem miawakmap yâk siâ siâ hârok ketugumap yâkje nengât ultinenje akto nângâ nângânenje are hârok ewangimap. Nen yâkgât dop bo. ²¹ Aregât nen Yesu Kristogât kâmot nenje Anutuje nengât akmâ hujgunando giep aregât nângâenje humo agâk. Akto humo akmâ âgâwiâp. A bundâk.

4

Heakje mendugu nenecko kâmot konok agion.

¹ Galalupne, nâ wan kulemgoân are siâkâ makbe. Nâ Humogât den makman aregât kala busi kâlegen katnegi. Katnekbiâ hâk hilâlâm nângâm manmâ gan aregât nâ ire hâwâtyekmâ makyenjire nângâjet. Anutuje olonyegep are dopñânâk nângâmbiâ humo akto manbei. ² Manmâ yenzaet nângâmbiâ gembo yeukje akmâ okot âlep agaŋgim biwiyejande tânagum kârigem kinmâ dosayene hepun angiwei. ³ Akmâ Anutugât Heakjande menduguyegep are hâre akbopgât yaiwâk damungom tân agumbiâ biwiyeje konok akto manbei. ⁴ Akto Yesugât kâmot amâ konok akto Anutugât Heak akai konok akto Anutuje olonyegep gârâmâ hâmbâi yâk olop himbimân manbaen aregât konok nângâmbiâ humo akbiâp. ⁵ Akto Humonenje a konok akto biwinenje Yesugâlân sop konok katenje kilep arekje kârikje akmâ âgâwiâp. Akto sop konok tu pulinenegep are. ⁶ Akto Anutu Ewenenje konok yâkje konok âmâ Amboje akmâ wan me wan kotje hârok damunnenje akmâp.

Kembuje âiŋaet akmâ luâk unduwâk kepilâyegep.

⁷ Dâ nengât wan me wan Kristoje nengiep amâ dondâ. Kristoje okot âlep aknengimap aregât dop nenjânâk wan me wan nengimap. ⁸ Aregât amâ Anutugât denjande hin dâep, “Humonenje egon dondâ âgâep. Âgâm emelâk gasalupje yengumbo yeukje akbiâ kewugu yegep. Sop ain wan me wan are ikiye kâmolân katyenjieg.” hain kulemgoep. ⁹ Aregât keiye amâ iŋgon soj malep arewa egon âgâep. ¹⁰ Humonenje iŋgon iŋgon dondâ gem malep arekje purik katmâ himbim kakñân âgâm siâ siâ hârok damun yere akberâm agep are. ¹¹ Humonenje hain akmâ wan me wan ikiye kâmotlupje nengiep amâ hin. Luâk bikje Aposologât âi nengimbo meyion. Bikje Propete âi yengiep. Bikje Yesu bonângajmai are yengâlân arim makyenjigaigât kârikje yengimbo meyi. Bikje Yesugât kâmot damunyeje akbaigât âi yengiep. Bikje Yesugât kâmot are hengemgom makyenjigaigât kârikje yengiep. ¹² Amâ Yesugât kâmot nen hârok ikiŋaet kârikñânâk manbaengât akto den sambelem arimbo luâk âmbâle Yesugât keiye bo nângâm manmai are biwinenje Yesugâlân katenje tato mammâ makyenjienje dewatimbiâ hainâk manmâ âgâwaengât kârikje nengiep. ¹³ Hain nengiep aregât âi memâk manmâ nen biwi konok akmâ mandenje kârikje are hainâk talmâ âgâwiap. Akto

Kristoje âlepje akmap nen dop hainâk Anutugât nannje nânjâm hengemgom âlepjeâk manbaengât Anutuje tân nengumap. ¹⁴ Nen gurukje hain are bo akmâ kârikje akmâ manbaen. Hain mandenje hiangi luâkje den bunje bo arekje henengimbiâ yâk yeñgât hiangi den akto lau elekgât seruje mem waitnenekto bo hâkukniâm. ¹⁵ Bo. Yeukje han kalem akmâ âmâ den bunje pañâk mem mandenje biwi tânnenjande miawakmâ sambelembô kautnenje Kristo yâkgâlân dewatim kârikje akbaen. ¹⁶ Dewatim kârikje aktenje kautnenje Kristo arekje damunnenje akmâ mendugu nenekmâ katnenekto kâmot konok akmâ hâkje akmaen. Hain akmâ hârok ikiyeâk ikiyeâk âinenje mem biwinenje tân agum kaulem kârikje manbaen.

Yesugât kâmot dâp irakjân ariwaen.

¹⁷ Galalupne, nâ Humogât meterjân makyengire nânjâm hengemgojet. Ye luâk âmbâle hângâlât nânjâmbiâ humo akmap are olop hero bo manbei. Luâk hangâlât nânjâmai arekje wan me wan âlepje nânjâwerâmbiâ umatje akto pâpkomai. ¹⁸ Hain akmâ han biwyerje kârikje akto aregât biwi nânjâ nânjâyeje hândâk akto Anutugât manman hepunmâ aknjângen manmai. Are olop gala bo akbei. ¹⁹ Gala okot bo nânjâ angim sot soñgogât nânjâmbiâ ukenje akto nem gulip akmâ egâliaj bâleje keiye aregât ukenje humo nânjâm gulip akmai.

²⁰ Dâ ye âmâ manman bâleje hainare manjetgât nenne Kristogât keiye bo makyengiyion. ²¹ Ye âmâ Yesugât keiye bunje are makyengimbiâ nânjâm metem âmâ nânjanji. ²² Akto ye âmâ agak memeyerje ulikjân meyi arekje olon yekmâ hilip yeñguwopgât wan me wan are âmâ mem petâm panbei. ²³ Hain akbiâ nânjâ nânjâyeje irakje miawakyengiwiap. ²⁴ Hain akmâ manmanyere irakje luguakmâ manbei. Amâ Anutuje yeñgât katyerjieg are mem manbiâ agak memeyerje are Anutuje ekto huraguwiap. Akto hainâk manmâ âgâwai. Den ire hârok emelâk makyengienje nânjâyi.

Bâleje keiye keiye hâkokom manbaen.

²⁵ Aregât hiangi are hepunmâ den bunje konok makbei. Akto nen kâmot konok agion aregât den bunje konok maganji goangi aktenje ârândâj akbiâp. ²⁶ Akto kuk akbai ain âmâ bo bâlim metewei. Akto kuk hengân sop kâlep bo mem tatbei. ²⁷ Hain akbiâ Bâleje Ambojande yeukje ketugu yekbopgât biwyerje damunje akbei. ²⁸ Akto yeñgâlân gâtreje yâk kâmbu agi arekje hinje kâmbu siâ bo akbei. Akto bâtyerjande âi mem sot me wan me wan miawakyengiwiap. Hain manmâ âmâ benje galalupyere siâ wan me wan umburuk akbai are bikje potatmâ yeñgimbiâ âlepje manbai.

²⁹ Akto ye hârok hin maktere nânjâjet. Den bâleje lauyenjânba bo makbei. Den âlepjeâk hârok âmâ tân aguwei. Hain akbiâ âmâ denyenjande biwyerje tângombo âmâ wan me wangât umburuk akmai are tân yeñgumbo âlepje manbiâ biwyerje sându gewiâp. Aregât den âlepjeâk maganji goangi akbei.

³⁰ Galama, Anutuje ye nânjât pat dâm ikiye Heak hunjung ando biwyerjân Anutuje meyekbiapgât nânjâjet dâm kepik yekto nânjâ nânjâyeje hulanagep. Aregât Heak âlepje are bo kom watmâ hâkâj akbiâ bâliwiap. ³¹ Akto gasa den me kuk bo akbei. Akto galagât hogo hogo me wan me wan bâleje aregât kalakje urutmâ panbei. ³² Dâ hin akbei. Anutuje Kristogât akmâ dosayerje hepulsep, aregât ye hainâk Kristogât kâmot gala agarjim heñgem agum dosa hepun angiwei.

Pagalejânâk manbaen.

¹ Galalupje, Anutuje Kristogât akmâ nan baratlupne dâm yeñgonmâ okot âlep akyengiepgât Anutuje wan me wangât akmap are akmâ manbei. Akto Anutugât tirip towat akmâ manbei. ² Akto Kristoje okot âlep aknengim nengât akmâ Anutugât sumbe âlepje aganep aregât nânjâmbiâ humo akto Kristoje han kalem aknengimap a hainâk mem âmâ han kalemgât agak meme pañâk mem manmâ âgâwei.

³ Akto areâk bo. Ye amâ Anutugât kâmolân gâtje agi aregât dopnân dâp gulip bo manbei. Akto bâleje keiye keiye bo membei. Akto luâk âmbâle yengât wan me wangât bo egâliajbei. Akto hângât siâ siâ aregât nângâmbiâ humo bo akbiâp. ⁴ Akto den bâleje me metepirikgât den me girijet dâm den yânje makbiâ bo ârândâj akmap are bo makbei. Dâ hin amâ makbei. Den âlepje makmâ Anutu aktô galalupyere mepaiangjawai amâ âlepje. ⁵ Ye hin nângâm hengemgom kârigewei. Luâk âmbâle egâliaj bâleje me galagât siâ me siâ ekbiâ humo akmap amâ lâpio tugupgât nângâmbiâ humo akmap hinare yâkje âmâ Kristogât aktô Anutugât welam kulâgâtbiâ bo miawakyenjwiap.

⁶ Galalupne, luâk âmbâle Anutugât lau bo lokomai are Anutuje kuk humo akyenjwiap. Aregât luâk âmbâle bikje heyerjim den bunje bo makbiâ âmâ yeje yâk yengât den are nângâmbiâ biwiyene bo yeukje akbiâp. ⁷ Akto yâk yengât bâlejân bo tân yengumbiâ humo akbiâp. ⁸ Aregât lâuwârje makbe. Ye ulikjân hain manbiâ hândâkje katipyenjuep. Dâ hinne Humonenjande olojyekto pagalejân mandâi. Aregât pagalejân arim ain kârikje manbei. ⁹ Amâ biwi âlepje olop manmai aktô den bunjeâk makmai aktô agak meme ârândâjâk manmai amâ pagalejân manmai dop hain. ¹⁰ Dâ siâ siâ akberâm âmâ Humoje nângâmbo huraguwiap are ulik gulik nângâm hengemgom akbei. ¹¹⁻¹² Galama, luâk âmbâle den koko arekje nengât agak meme nângâwâi dâm wan me wan yojâk akmai are amâ makmâ nângâm âmâ ajuñ aنجimaen. Aregât bâleje akmai are bo tânyenjguwei. Yeje agak meme bunje bo aregât hâkâj akmâ agak memyeje makmâ miawakbiâ nângâwai. ¹³⁻¹⁴ Nen hin dâmaen. Asiј yemai amâ momogât dâp hainârba agatbiâ Kristoje mem pagaleje ketugu yekbiap. Den are bunje aktô pagalejande mem miawakbiap.

¹⁵ Aregât ye agak meme yenaet damun akmâ manbei. Akto biwi nângâ nângâyene damun akmâ manbiâ âmâ bo gulip akbiâp. ¹⁶ Sop hutjân ire kâlegen bâlejande sambelemapgât sop bikje bo hepunmâ âi kârikje membei. ¹⁷ Aregât nângâ nângâ bâlak dop hain bo manbei. Humoje âi makmâ yengiep are ekmâ hengemgowei. ¹⁸ Akto tu kârikje nem gulip bo akbei. Arekje biwiyene hilip kombo hengem yenguwiapgât dâp bo tatbop. Aregât tu kârikjaet ukenje bo nângâm âmâ Anutugât Heakjande yengâlân tatmap aregât ukenje nângâwai. ¹⁹ Hain nângâm Heakje tânyenjguwiapgât kep mem biwi owâi owâi akbei. Akto Humoje ukenje agakgât kep kejgu Dawidiije kulemgoep are hainâk biwiyenjân katbei. Katmâ nângâm magangi goangi akbei. ²⁰ Humonenje Yesu Kristogât akmâ mepaijne mem Anutu Ewe nenje siâ siâ keiye katmap aregât âlepjerâm makmâ heroje akbei.

Luâkdâ âmbendâ yengât den.

²¹ Galalupne, ye hârok hin makyenjive. Ye Kristogât hamep akmâ lau lokomai aregât lau loko aŋim tân agum âgâwei. ²² Âmbâlema ye Humogât hoj bawa mandâi ye hainâk luâklupyene yengât lau lokowi. ²³ Amâ Kristoje ikiye kâmot hârok nengât kautje akmap hainâk luâklupyenjande âmbenlupyene yengât kautyeje akbai. Akto areâk bo. Kristoje ikiye kâmot are hengem nengumap. ²⁴ Hengem nengumbo aregât Kristogât lau lokomaen. Aregât hainâk âmbenlupyenjande luâklupyene yengât lau hârok lokoyenjivei.

²⁵ Galalupne, yengât hutyenjân gâtje âmbendâ yengât hin makyenjire nângâjet. Kristo arekje ikiye kâmot nângât âmbâle dâtâje dâm biwi tân agangim okot âlep agangim moep. Aregât dop hainâk luâklupyenjande âmbenlupyene yengât okot âlep akyenjivei. ²⁶ Aregât lâuwârje makbe. Kristoje ikiye âmbâle dâtâje are agak meme âlepjeâk akmâ mem manmâ âgâwiap dâm Anutugât den bunjande aktô tuje gem agak meme helej a puliep. ²⁷ Aregât ikinjaelân dewatiakmâ ikiye dâtâje helej siâ me siâ hârok bâlak manbiapgât hengem agum dosaje a puliep. ²⁸ Aregât luâk yeje hâkyene agangimai dop hainâk âmbenlupyene are okot âlep akyenjivei. ²⁹ Hain akmâ luâk siâje ikiye hâk gasa bo aganjâ âmâ tângomâk manmap aktô Kristoje ikiye kâmot hainâk âlepje akyenjimap aregât luâklupyenjande âmbenlupyene tânyenjivei. ³⁰ Amâ

hin. Nenje Kristogât kâmolân manmaen amâ yâkgât hâkje hinare akmaen aregât âmbenlupyere olop okot âlep akmâ tân aguwei. ³¹ Aregât Anutuje makto Moseje hin kulemgoep, “Luâkje ewe memelogâtje hepun yelekmâ âmbenjaelân dewatimbo biwi me hâk konok akmâ manbiandat.” ³² Moseje hain kulemgoep tatâp aregât keiye umatje amâ hin. Kristo amâ luâknenne hainâk akmap. Dâ ikiye kâmot nenje amâ yâkgât âmbâi dop hainare akmaen hain nângân. ³³ Aregât hin makyengire nângâjet. Luâk hârok yeje hâkyeje tângomai dop hainâk âmbenlupyere tân yenguwei. Dâ âmbâle yeje âmâ luâklupyere yengât den nângâmbiâ bunje akbiap.

6

Nan barat akto ewe meme yengât den.

¹⁻³ Galama, yengât nan baratlupyere yengât hin makyengire nângâjet. Anutuje makto Moseje den kârikje hin kulemgoep, “Nan barat ye ewe memelupyere yengât lauyene lokoyengiwei. Lokombiâ âmâ Anutuje makto hânân ire sop kâlewâk manmâ âgâwai.” Akto den are âmâ den kârikje makmâ âmâ bunje miawakbiapgât olowâk makmâ hâriep. Amâ den kârikje are lokombiâ Anutuje hânuje âlepje yengimbo hânân sop kâlewâk manmâ âgâwai. Are miawagâkgât luâk âmbâi sisik ye meme ewelupyere yengât lau lokowi. Arekje âmâ dâp âlepje. ⁴ Akto ewelupyere hin makyengire nângâjet. Nanajlupyere orem miwindik yekbiâ ârândâjâk mammâ âgâwei. Akto Humogât den are makyengimbiâ Humonenjande ekto ârândâj akbiâp. Dâ kuk bâleje akbâigât hanâk hanâk âmâ bo oreyekbai. Hain bo. Bâleje akmâ âgâwâigât yaiwâk akyengim koratyengum dopyejânâk orem miwindikyekbei.

Luâk kembu akto hoj luâk yengât den.

⁵ Akto hoj bawa yengât hin makbe. Yeje Kristo wan me wan agajmai hainâk hân luâk kembulupyere tân yengum yâk yengât hamep akmâ nângâyengiwei. Akto âi membaigât âmâ han lâuwâ bo akbai. ⁶ Akto ye Kristogât hoj akmaiye Anutu dâp magep are biwi owâijeâk membiâ ârândâj akmap aregât luâk kembulupyere yengât lau lokowi. Akto nenekbâi âlepje agâkgât hain bo akbei. ⁷ Hanâk Kristoje nângâmbo ârândâj agâkgât imâ yâk yengât bo dâm han biwijaet âiyere mem manbei. ⁸ Akto ye emelâk hin nângâi. Nen hârok hoj bawa me luâk kembu me luâk yânnje nenje âmâ wan me wan âlepje aktenje âmâ Humonenjande hânuje hainâk nengiwiap.

⁹ Galama, ye luâk kembu akmai yengât hin makbe. Ye hoj bawalupyere hainâk akyengiwei. Akto himbimân Humonenje mandâp arekje ye konok bo damunyeje akmap. Bo. Hoj bawalupyere akto ye hainâk kembuyeje akto ye dop konogâk akmai aregât hojlupyere bo hâwâtyekbei. Akto Anutuje luâkgât han watmâ bo potatnenekmap aregât hojlupyere makmâ bo hâwât yekbai.

Yesugât kâmot nen Niambije menenekbopgât tembe loko akmâ kinbaen.

¹⁰ Galama, ye hârok hin makyengiwe. Humogâlân dewatimbiâ Humoje kârikje yengâlân potatmâ yengimbo kârikje akmâ manbei. ¹¹⁻¹² Akto nen hânân bugâ aguwerâm akmaen. Gârâmâ nengât gasa bunje amâ ire, hângât kembu tembe loko kârikjande hândâk damunje akmai akto sinduk baniara bâleje himbimân akto hânân manmai yâkje amâ gasa aknengimai aregât Anutugât mâron are lugu akbei. Akto Hiajgi Amboje arekje bâleje akjet dâm heyengimbo kârikjeâk kinbiâ hepun yekbiap. ¹³ Aregât Anutugâlânba tembe bisârâj bugâ mâron are mem manmâ bugâ koko sopjân tâlim kârigem kinbiâ gasa togom âsiyekmâ hepunmâ ariwai. ¹⁴ Ye âmâ hin kinbei. Den bunje are tâk kârikje hinare pañâk lalakbei. Dosa bâlak manmanje dijenyejaet pekeje luguakbei. ¹⁵ Lumbegât pat âlep den mem owâim kinmâ mem manbiâ biwyerje sândugemap den are kei pekeje dop hain luguakbei. ¹⁶ Dâ aregât memeje humo âmâ Kristo nângâjmâ kepilâm manmai aregât mâron dop hainâk mem kinbiâ amâ Bâleje Ambojande saut soj soj kâláp mem arekje erâyekberâm pando peweweñ katmâ bokbiap. ¹⁷ Akto kautyeje gulip akbopgât Yesuþe henjemyerjuep are tâmbulum irimut

kârikjē dop hainâk kautyenjān kauñbei. Akto Anutugât Heakjande bugâ yenjumap are mem manbei. Amâ Anutugât den kulemgoyi are. ¹⁸ Akto areâk bo. Ye sop ârândâj Heakgât kârikjân Humo hokboâk hokboâk ulilajmâ manbei. Akto konam bo akmâ âmâ hokboâk hokboâk biwiyeje damun agañgim manbei. Akto Yesugât kâmot hânje hânje mandâi are yenjât ulilajbei. ¹⁹ Hain akmâ nângât gai ulilajmâ manbei. Hain ulilajmâ manbiâ âmâ Kembunenjande laune mem owâinje ketugunekto pat âlep den tikjân yem gaep are miapjân hañañjân makmâ miawakbiâm. ²⁰ Nâ aregât miawagâkgât maktere luâk biknjande nugum hikonekbiâ tâgân yem gam malân. Aregât hamep bâlâk Anutugât den makmâ maktere ârândâj akbiapgât nângât Anutu ulilajbei.

Den bâije.

²¹ Galama, nâ gain gain manmangât nângât keinaet nângâm pâpkowâigât Tikikone togowiap. Yâkje nângât wan me wangât makyenjimbo nângâniñbai. Tikikone âmâ gala âlepjne akniñmap. Akto Humogât hoj bawa akmâ den pat are tân nugumap. ²² Yâkje nengât pat makyenjimbo biwiyeje sândugewiapgât hñgun ajdere togowiap.

²³ Galalupje nâ yenjât hin ulilajman. Anutu Apo akto Humonenje Yesu Kristo yâkje tân yenjumbela biwiyeje yâk yetgâlân katbiâ sândugembo gala agañgim biwiye tân agum manbei. ²⁴ Akto luâk âmbâle arekjje Humonenje Yesu Kristo han biwi hârok yâkgâlân nângâm kârikjē akmâ han kalem akmâ âgâwai are Anutu yem agâkgât dâm ulilajdân.

Pilipi

Galagât den.

¹ Galalupnetje, net Paulo akto Timoteo net Yesu Kristogât hoj bawa manmâ gaet. Netje Pilipi kebia Yesu Kristogât kâmot ye akto yengât damunlupyene yengât kulem ire kat yengiwerâm kulemgoet. Kulemgom katetje mem oyajmâ nângâm hejgemgowej.

² Ewenenje Anutu akto Humonenje Yesu Kristo yâkje damunyene akmâ okot âlep akyenjimbela biwiyene sândugeâkgât ulilajmaet.

Pauloje Pilipi yengât akmâ Anutu ulilajep.

³ Nâ yengât Anutu ulilajberâm âmâ Anutuje wan me wan akyenjimbo manman âlepje akmâ manmai aregât Anutu âlepjerâm mepaimje meman. ⁴ Nâje ye hârokât hokboâk hokboâk ulilajman âmâ ainâk yengât pat nângâm arekjeak biwinân miawakto heroje akman. ⁵ Akto yere nâ den pat âlepje makyenjim manmangât hokboâk hokboâk tân nugum gambiâ huragumap aregât heroje akman. Akto Anutuje wan akyenjiegip aregât mepai ajmâ heroje akmâ ulilajman. ⁶ Akto areâk bo. Anutuje yengâlân âi keije kalepgât mem metembo Yesu Kristoje purik katmâ miawakbiapgât sopje miawakto ain ye huraguwaigât nângân. Amâ Anutuje ye huragum kinbaigât dâp nângâmap.

⁷ Galalupne, nâ ye hain nângâ yengiman aregât nângâre huragumap. Akto Anutuje nekto ârândâj akmap. Amâ hingât. Nâ den pat âlepje makyenjire siânbajje den aregât hâkâj akmâ kala busi kâlegen katnegi. Akto den pat âlepje bunjerâm siânbajje makbiâ den pat âlepje are gewop dâm âi humo mem malân. Aregât Anutuje nâ tân nugumap yâkje ye hainâk tân yengumap aregât nâ yengât okot âlep nângân.

⁸ Galalupne, ire maktere Anutuje ekto bunje aktâp. Yesu Kristoje okot âlep akyenjimap dop hainâk nâkai ye okot âlep akyenjiman. ⁹ Are hainâk humo akmâ âgâwiapgât ulilajdân. Hingât ulilajdân. Wan me wan bâleje me âlepje are oyajmâ potatmâ âmâ okotyeje dondâ nângâ angiwaigât ulilajdân. ¹⁰ Ye hain akbai âmâ benje yere wan me wan bunje dondâ potatmâ hengemgowai âmâ Kristo miawakbiap sop ain ye biwi salek salek dosa bâlâk manbai. ¹¹ Akto Yesu Kristoje tân yengumbo wan me wan bunje ârândâj unsambe olowâk mem manbai. Hain akbiâ biknjande yekmâ Anutugât kotje mem agatbiâ kot akto pagaleje humo talajmâ âgâwiâp.

Biknjande ewangi gowangiânen den pat âlepje makyenjiyi.

¹² Galalupne, pâpkowâigât nune keine makyenjire nângânet. Nâ den pat âlepje maktere aregât kala busi kâlegen katnegi are nângâmbiâ biwiyene bo bâliwiâp. Bo. Iren nâ siâ siâ miawakniyep are âmâ pat âlepjaet dâp miawakmâ hengemgowiap dâm aregât miawagep. ¹³ Amâ hin. Nâ Kristogât âi mendere aregât kala busi kâlegen katnegi. Den pat are tembe loko in mandâi arekje hârokje nângâyi. Hamijân kebia hârok nângâyi. ¹⁴ Akto kala busi kâlegen katnegi aregât galalupne biknjande uliknjân hamewâk mali arekje Humogât nângâm owâi ajmâ Anutugât den pat hamep bâlâk makyenjim mandâi.

¹⁵ Akto hinje kâmot lâuwâ miawaktâp amâ hin. Luâk biknjande Kristogât pat makberâm âmâ nângât nângâmbiâ gemap akto ewangiak gowangiak kaknjân makmai.

¹⁶⁻¹⁷ Hain akmâ nâ yu kala busi kâlegen mandân ire hâk hilâlâm kaknjânâk niijberâm hianjim Kristogât kot makmâ sambelem yeraet nângâmbiâ humo akmap. Hain akmâ kotoyeje mem agatberâm akto Yesugât kâmot potalakjetgât Kristogât den makmai. Dâ biknjande âmâ hain bo akmai. Arekje âmâ nâ den pat âlepje yaigoman aregât kala busi kâlegen katnegi are nângâm han okot âlep aknijmâ den pat âlepje makmai. ¹⁸ Are nângâm âmâ hanâk Yesugât keije biwiyenjande bunje bo makyenjimai, me biwiyene kau kau akmâ makmai amâ âlepje nângân. Kristogât pat makbiâ sambelem ariâkgât makmai aregât nângâm mandere biwine âlepje akmap.

Paulo manmangât me momogât ukenje konogâk nângâep.

¹⁹ Akto areâk bo. Pilipi ye âkâ nângât akmâ Anutu ulilajmâ manbiâ Yesu Kristogât Heaknjande tân nugumbo siâ siâ miawaknijep arekje kârikje niñmap aregât bunje heroje humo miawaknijmâ âgâwiap. ²⁰ Akto ajuñ bo aنجiwian are nângâre kârigembo hannande nângajmâ manbian. Akmâ gan hain âgâk akbian. Manmangât akto momogât hâkne owâinje âgâk Kristo kotgâm wañdere arekje egâliaj âlepje akbiâp. ²¹ Aregât lâuwârje makbe. Hânâr manman amâ Kristogât akmâ manman. Dâ hinje mombian amâ hainâk wan me wan âlepje dondârje miawaknijbiap. ²² Dâ hânâr dewatim manbianâr amâ âigât bunje gaetje mem miawakbian. Dâ aregât amâ wan arekjaetgât owâiwe dâm makmâ han lâuwâ aktân. ²³ Nâ siâ me siâ miawaknijdo han lâuwâ akman aregât biwine umatje aktâp. Hinje mom amâ Kristo olop manmâ âgâwian. Aregât nângâm ukenje aktân. ²⁴ Dâ ye mându akbâi gârâmâ yengât akmâ hânâr gaetje dewatim mandere ârândârj akbiap. ²⁵ Aregât hin nângân. Anutuje makto nâ ye olop manmâ tân yengure nângâ nângâyeje humo akto biwiyeje Yesugâlân katbiâ kindo heroje akbai. ²⁶ Akto nâje hinje togom tân yenguwian aregât Yesu Kristogât akmâ nângâniñmâ heroje akbai.

Tân agu agu akmâ manbaen.

²⁷ Galalupne, den umatje ire makyengire nângâjet. Nâ togom yekbian me kâlewâr- gen manmâ yengât pat âlepje nângâwian aregât hin akbei. Ye Kristogât pat bâliwopgât agak meme âlepje areâk mem manmâ âgâwei. Hain manmâ biwi konok akmâ tân agum den pat âlepje makmâ hâk hilâlâm olowâk hanâk manmâ âgâwei. Akto gasalupyeyande mem ge katyekberâmbiâ amâ hanâk hamep bâlâk âi mem manmâ âgâwai. ²⁸ Tân agu agu akbiâ gasalupyeyande hamep meyengimbiâ kârikjeyeje bo yeugewiâp. Hain akto Anutuje yâk hepunyekbiap dâ ye meyekbiapgât keiñe mem miawaktâp. ²⁹ Aregât lâuwârje makbe. Anutuje ye biwiyeje Kristogâlân kali areâk bo nângâ yengimap. Amâ Anutuje ye biwiyeje yâkgâlân kali akto yâkgât akmâ hâk hilâlâm kaknjân manjetgât hârok Anutuje nângâ yengimap. ³⁰ Nângâ yengimbo ye hainâk akmâ nâje hâk hilâlâm kaknjân âi meân are egi. Dâ hinje mandere aregât pat nângâi are amâ manman âi areâk yere hainâk mandâi. Anutuje ye hain akbaigât magep gârâmâ gasalupyeyene yengât hamep bo akbei.

2

Yesu je ulikjân aknengiepgât nenâkâ areâk akbaen.

¹ Galalupne, Kristoje tân yengumbo biwiyeje sândugemap aregât akto Kristoje okot akyengimbo heroe akmai aregât akto Anutugât Heaknjande tân yengumbo okot âlep aganjim han kalemjé miawakyengimap ² aregât nângâ nângâ konok katbei. Akto hanyejande konok tânaguwei. Akto gala konok manbei. Hain akbiâ amâ okot âlep nângâm heroje humo nângâwian. ³ Akto areâk bo. Yenjaet nângâ aنجimbiâ bo agatbiâp. Bo. Hin akbei. Yenjaet nângâ aنجimbiâ gembo amâ galalupyeyene yengât nângâ yengimbiâ âgâwiap. ⁴ Akto siâje ikiñaelâk siâ siâ akmâ hejgemgowiap akto aregâlâk bo. Galalupyeyene yengât nângâm wan me wan bâlim yendo hejgemgowe. Ye hârok hain akbei. ⁵ Yesu Kristo hânâr manmâ gain gain agep? Ye han hainâk nângâwei. ⁶ Yâk amâ ikiñiaet nângâmbo bo âgâep. Yâk amâ Anutuje manmap dop hainâk manmap. Akto Anutugât dop bo gangerâep. ⁷ Bo. Yâk ikiñje manmanje hepunmâ amâ Anutu olop dop konok malep are hepumâ hoj luâk hainare akmâ malep. ⁸ Yâkgât gegeje akmâ manmâ Anutugât lau lokom amâ moep. Akto lâwinâr momberâm aregât hamep bo akmâ moep. ⁹ Akto Yesu je hain agepgât Anutuje mem agatmâ kotje humo kondo are nângâenje humo akmâ kot patnenje ewangiâp. ¹⁰ Akto Anutuje hânâr manden me himbimâr mandâi me hân amuknjân mandâi nen hârok Yesugât kotje mem agatbaengât kotje konlep. Aregât nen hârok Yesugât kotje mem agatmâ pâwut ligjanbaen. ¹¹ Akto nen hârok Yesu Kristo amâ Humonenje Anutuje hungun ando giep dâenje Ewenenje Anutugât kotje âgâwiap.

Heygem agum mannegât kârikje akniâm.

¹² Galalupne, Ye âkâ nâ ulikjân ye olop malângât laune lokomini. Dâ hinje ye olop mandereânâk bo. Akjângén mandere patne nângâm laune hârok lokowi. Aregât akmâ hejgemgo yeraet bunje peneyerjîkgât hanokoagâk akmâ kaut orewei. ¹³ Imâ yengât dop bo. Anutuje yekto âlepje âgâkgât ukenjaet akmâ tân yengumap arekje yeje laune lokonjetdâm kârikje yengimbo biwiyeje owâiye akmâp.

¹⁴ Akto ye dosa me konam bâlâk manbiâ Anutuje yekto huraguwiapgât siâ siâ akberâm den kakjân bo hogoangim hâkâj akbei. ¹⁵ Hain akmâ âmâ dosa bâlâk akto han kau manbiâ Anutuje nanne baratne yektere huraguâp dâm yengondo luâk âmbâle bâleje gulip manbiâ bâlimap yâk yengât hândâk hutjân diâ hinare akmâ pagaleyekmai. ¹⁶ Pagalem kinmâ manmangât den are pañâk mem manbei. Hain akmâ makbiâ âmâ Kristoje lâuwârje miawakmâ âmâ nârje tân yenguman aregât nekto huraguwiap. Hain akto nâ heroje akbian. Akto hinje hâk hilâlâm nângâm âmâ âi bo mem hâumgoân amâ Kristoje ekto huraguwiapgât heroje aktân. ¹⁷ Akto yeje Anutugât sumbe katberâm nângajmâ ulilañmai aregât ye tân yenguwiapgât Anutuje makto mombian amâ Anutugât sumbe akbian. Are amâ hanâk aregât heroje akmâ ye olop okot âlep nângâm han biwi konok akbaen. ¹⁸ Akto yeje hainâk heroje akniñbai âmâ nen hainâk heroje nângâ aŋgiwaen.

Timoteogât den.

¹⁹ Galalupne, den siâ amâ hin makbe. Humo Yesu je nângâm âlepje dâmbo âmâ galane siâ Timoteo are huŋgun ajdere yengâlân togowiap. Togom yengât pat ekmâ nângâm purik katmâ nângâlân togo makniñdo nângâm biwine âlepje akbiap. Aregât dowâk huŋgun arbian. ²⁰ Akto Timoteogât hin makbe. Luâk siâje yengât nângâm han kau olowâk tân yengumap dop hinare siâ bo tatnijdâp. ²¹ Amâ luâk bikjande yejaelâk nângâm âmâ Yesu Kristogât ukenje bo nângâmai. ²² Akto Timoteogât keiye nângâmai are. Nannjande eweje tângomap dop hainâk Timoteoje nâ den pat âlepjaet âi tân nugumap. ²³ Yâk âlepje akmâp gârâmâ aregât gain gain miawakniñbiap âmâ are nângâm hejgemgowianân âmâ huŋgun ajdere togowiap. ²⁴ Akto areâk bo. Humoje nângâ niñdo nunak gai yengâlân dowâk togolian. Hain nângân.

Epapodito kundat agepgât den.

²⁵ Akto den siâ hin. Yeje yengâlân gâtje Epapodito are huŋgun aŋbiâ togo tân nuguep aregât makbe. Aregât hanâk bât tângone akto tembe loko galane yâk dowâk huŋgun ajdere yengâlân purik katmâ togowiapgât nângâre ârândâj aktâp. ²⁶ Yâkje nâ umatjân mandere tân nuguep yâkje yekbian dâm nângâmbo humo agep. Gârâmâ kundat akto aregât nângâmbiâ umatje akto aregât Epapodito yâk okot bâle akmâ umalañdâp. ²⁷ Amâ kundat momoje kondo momberâm agep. Hain akto Anutuje okot âlep akmâ tângom hejgemgoep. Akto yâk konok bo. Epapodito mondo nângâ yâkje âmâ kambiamne dondâ bâliwop dâm aregât hejgemgoep. ²⁸ Akto hanâk yeje ekmâ biwiyeje âlepje agâkgât akto nâ nângâm hanokoakmâ manbomgât yâk bo gangerâm hinjeâk huŋgun ajdere yengâlân togowiap. ²⁹ Togombo aregât okot âlep nângâ aŋmâ Humogât akmâ gala agaŋbei. Akto yeje luâk hainare tângom nângâbiâ humo akbiâp. ³⁰ Amâ hingât. Yâkje yengât lau lokom âmâ ye tân nuguyigât dâp bo tatyengiepgât akmâ tân nugum Kristogât âi hâk hilâlâm olowâk mem âmâ momberâm agep.

Propete hiangi luâkje Pilipi yengâlân ariyî.

¹ Galalupne, Bâin. Den siâ makbe. Humogât akmâ okot âlep olop heroje maroje manbei. Ulikjân kulemgoân are lâuwârje kulemgom nângâre amâ bo umatje aktâp. Dâ lâuwârje kulemgoân irekje âmâ ye kârikje ketuguyektâp.

² Amâ hin, hiangi luâkje yengâlân togoâi. Yâk âmâ hâkyeje gâi gâigât ukenje nângâmai. Akto agak meme bâleje akmâ. Luâk hainare âmâ heyengimai. Akto pugaiyaje bau me wan me wan kawutyekmai amâ luâk arekje dop hainare akmâ

kâwutyeberâm togomai. Aregât yenzaet damun agançim manbei. ³ Dâ nen âmâ Anutugât kâmot. Nen Anutugât Heakjande tân nengumbo âmâ Anutugât kotje mem agatenje huraguwiâp. Akto Yesu Kristoje hengem nenguep aregât nângâm heroje akmâ manbaen. Akto hâkgât wan me wan aregâlâk biwinenje bo katmâ âmâ arekje tân nenguâkgât ukenje bo nângâwaen. ⁴ Akto hâkgât wan me wanje tân nengumbo huragumap dâine nâ hâkgât siâ siâ dondâ tatniimap aregât nângâre humo akbop. Dâ hiangi luâk hâk gâigât ukenje nângâmai are amâ hâkgât siâ siâ tatyengimap are nângât hâkgât hârok arekje ewangiyekbop. ⁵ Aregât nângât hâkgât amâ hin maktere nângânet. Nâ Israe gâtje, Bensamij yâkgât kâmolân gâtje miawakmâ yendere hilâm 8 akto hâknân kulem gâinegi. Hebraio nengât agak meme nângâre âgâminep. Akto den kârikjaet meme akmâ parisao malân. ⁶ Kârikjenaet akmâ Yesugât kâmot yengât gasa agân. Akto den kârikje are lokore siâje nekto huraguminep.

Pauloje Kembugât akmâ kotje siâ siâ hârok hamiajep.

⁷ Akto yu kulemgoân iregât âmâ ulikjân nângâre humo agep. Dâ hinje âmâ ektere yânje aktâp. Hinje amâ Kristogât akmâ nângâre wan me wan are hârok âmâ yânje akmap. Akto aregât ukenje bonângân. ⁸ Nâ Humone Yesu Kristo yâkgât keije ekmâ nângâre humo akmap. Aregât hângât siâ siâgât nângâre humo akminep are hinje nângâre yânje aktâp. Akto nâ Kristogât akberâm yâkgât pat akmâ siâ siâ hârok ekmâ gagap dâm hepumâ meteân. ⁹ Akto nâ Moseje kulemgoep are lokom dosa bâlâk manbiandân amâ hinje hepulân. Akto nâ Kristogâlân dewatim nângâ ajdere aregât Anutuje nekto ârândâj akbiap aregât ukenje nângân. Akto nângâ nângâne are Anutuje ekto ârândâj akbiapgât dop bo tatniyâdâp aregât nângâ nângânaet nângâre giep. ¹⁰ Gârâmâ hingât nângâre humo aktâp. Momonjânba agatbiangât nâ Kristo biwinande nângâ ajdere Kristo momojânba agalep arekje wâtje ninjo yâk hâk hilâlâm nângâm moep ¹¹ are dop hainâk akmâ nângâm yâkgâlân dewatim momojânba agatbiangât nângâm bo mesokbian are nângâre humo akbiap.

Pauloje kârikje akmâ horalân pirâm ariep.

¹² Galama, yu kulemgoân imâ emelâk hârok mendere huraguâp dâm aregât bo maktân. Bo. Yesu Kristoje menegepgât agak meme âlepje mem miawak niijâkdâm âi kârikje mem manmâ gan. ¹³ Akto agak meme âlepje are miawaknijbiap are pâjân boâk meaktân. Aregât hin konok akman. Nâ nunaet nângâre hain bo aktâp. Dâ siâ me siâ hepulân are hamianjman. Akto wan me wan meân are ektere yânje aktâp. Dâ agak memene âlepje huragumap are hârokogât ukenje nângâm are miawaknijâk dâm âi humo meman. ¹⁴ Akto Anutuje Yesu Kristogât akmâ himbimgât pat olor nekmâ hâurje âlepje katniyep are mem miawakberâm dewunnande tâjâk ekmâ âi humo mem pirâm kaut oreman.

¹⁵ Nâ hain akman aregât kaulem humo agion nen hârokje aregâlâk kârigem nângâm maniâm. Dâ siâ me siâ siâgât nângâmbiâ dâpje siâ akbiawân âmâ âlepje Anutuje hanyerje mem pagalembo âlepje nângâm kotgâwai. ¹⁶ Akto nen hârok hin aktenje huragumap. Nen keijân agak meme âlepje are hârok emelâk mendenje ârândâj agep are hârok miawagâkgât agak meme âlepje hainâk mem metewaen.

¹⁷ Galalupne, ulikjân akyenjire nekmâ hainâk watnekbei. Akto luâk bikjande nen manmaen dop hainâk manmâ akyenjimai are ekmâ nângâm hengemgowi. ¹⁸ Dâ luâk bikjande Kristo lâwinân moep aregât den mem ge katberâm akmai are hain bo akbei. Yâk yengât keiyeje emelâk makyenjim mandân. Imâ indem kambiamne bâliâpgât lâuwârje makyenjive. Yâk âmâ Yesu lâwinân moep aregât den pat âlepje gasa aganjmai.

¹⁹ Akto luâk âmbâle hainare âmâ hâmbâi hâurje bâleje umatje miawakyenjimbo itij gulam akbai. Dâ hinje âmâ sotgât akmâ aregâlâk nângâmbiâ humo akmap. Akto siâ me siâ ajuanje olowâk aregâlâk nângâm heroje maroje manmai. Akto hângât kotje siâ siâ han nângâ nângâ yenande lâwindâk mem metemai. ²⁰ Dâ nen âmâ hain bo akbaen. Nengât kepia bunje amâ himbimân tatâp. Ainba Humonenje Yesu Kristoje hengem

nenguwiap Humo arekje lâuwâje gewiap yâkgât lâmgom manmaen. ²¹ Hain mandenne miawakmâ luâk siâ me siâ hârok mem ge katyekmâ ikiye amuknjân hâwuruyekbiapgât kârikje yeajndâp. Kârikje arekje hâknенje mem manmaen ire mem purik kato ikiye hâkje hainare pagaleje olowâk miawakbaen.

4

Pauloje galalupje biwi konok kinmâ heroje akjetgât magep.

¹ Galalupne, biwinande yejgât dondâ nângâmâk aktâp. Ye âmâ nângât egâliajlpne aregât wan kulemgoân are watmâ âmâ benje Kembu olop manmâ kârigem hejgem-gowai.

² Akto yejgâlân gâtje âmbâi lâuwâ kotoyetje Euodia akto Sintike yet kuk akmandat are yetgât hin makyekire nângâet. Humogât akmâ biwi konok akmâ manbiandat. ³ Akto yejgât damun siâ tânnugumat gâ hin makgiñdere nângâ. Gâje âmbâi lâuwâ yetkondân are tân yetkumenâ biwi konok akmâ âlepje manbiandat. Akto areâk bo. Luâk siâ kotje Kelemento akto gala bikje yâkje pat âlepjaet âi aregât tân nuguyi are yejgât kotoyeje amâ manman kârikjaet kulem esenjân kulemgoep aregât tân nenguyiat aregât tânyetkuwen.

⁴ Galalupne, ye hârok yejgât hin makbe. Ye Humogât akmâ biwi kambiamyeje heroje akmâ manbei. Aregât lâuwâje makbe. Humonenjande wan me wan akmap aregât nângâm âmâ biwi kambiamyeje heroje manbei. ⁵ Akto Humonenje ewumâk aknengiapgât luâk hârok yeukje lumbe akyejgimbiâ nângâwai. ⁶ Akto wan me wangât nângâm âmâ horat gorat me hanokoak bo akbei. Bo. Hin akbei. Hokboâk hokboâk hingât me haingât akmâ Anutu mepaimje mem ulilañmâ makmâ manbei. ⁷ Hain akbiâ aregât Anutuje memeje akyejgimbo biwiyeje sândugewiap are luâk nen ewanginenekmapje han nângâ nângâyeje Kristo Yesugâlân mendugum kondangombo yem kârigewiâp.

⁸ Akto galama den bâije ire makbe. Wan me wan bunje me wan me wan siâ âlepje agakje olop are nângâmbiâ humo akto aregâlâk nângâm manbei. Akto wan me wan siâ luâk âmbâleje nângâmbiâ âlepje akmap me Anutuje ekto ârândâj akmap me wan me wan bâleje bo aregâlâk nângâm manbei. Akto wan me wan ekmâ Anutu mepai ajmâ heroje akmai are hârok nângâm manbei. ⁹ Akto nâ wan me wan akmâ meân a hainâk akmâ manbei. Akto siâ siâ makmâ ligim yejgire nângâyi a hainâk akmâ manbei âmâ Anutu lumbe ambonjande ye olop mando biwiyeje sândugewiâp.

Pilipi gâtjande Paulo tângombiâ Pauloje Anutu mepaimje miep.

¹⁰ Galalupne, uliknjân wan me wan akniyberâm dâpgât kulâgâtmâ hâumgoyi. Hâumgombiâ umatje miawagep. Dâ hinje dâp miawak yejgimbo kambiam owâinjân tân nugum puli katbiâ togoep. Togombo okot âlep humo nângân. ¹¹ Akto puligât me siâ siâgât umburuk akmâ bo kulâgâtmâ manman, akto niijetgât bo makyejgian. Akto siâ siâgât bo egâliajman. Nâ wan me wan siâ tatniyndâp me umburuk mandân aregât kambiamne bo bâlimap. ¹² Nâ mesak gosak umburuk mandân me wan me wan undup yeniyndâp amâ âlepje mandân. Nem tepne pikto manman me mop manman aregât keiye hârok nângâm meteân aregât hin me hain siâ me siâ miawakniido âmâ âlepje manman. ¹³ Aregât keiye hin. Kârikje niijmapje yâkje tân nugumbo âmâ wan me wan hârok akmâ meteman.

¹⁴ Dâ yeje âmâ kambiam bâliân mandere tân nugum hejgem nuguyi aregât nângâre huraguâp. ¹⁵ Akto ye emelâk nângâi. Nâ den pat âlepje mem yejgât hân humo kotje Makedonia ain togoân. Ain pup pup togom âmâ makyejgire nângâm metembiâ âmâ hepunyegân. Hepunmâ hân siângan ain mandere Yesugât kâmot siâ siâ bo tân nuguyi. Pilipi gâtje yeje konok amâ tân nuguyi. ¹⁶ Akto ye hepun yekmâ Tesalonike kepian mandere hâkgât siâ siâne tân nuguâkgât katbiâ togoep. ¹⁷ Akto nâ ito me puligât bo egâliajân. Bo. Yeje tân nugumbiâ aregât Anutuje hâuqe âlepje akyejgimbo manman âlepjân manjetgât nângâman. ¹⁸ Akto wan me wangât uliknjân undâgâtmâ mandere Epapoditorje yejgâlânba mem togo niido âlepje mandân. Akto yeje nâ wan me

wan niji aregât nângâre benje Anutuje âkâ nângâmbo sumbe âlepje higenje olowâk heroje akmâ âgâmbo nângâmap dop hainâk aktâp. ¹⁹ Akto yeje tân nuguyi aregât hin nângân. Anutu damunne akmap yâkje Yesu Kristogât nângâm akyenjigiwiap. Akto wan me wan akyenjigiwiap amâ yânje bo. Pagalenjânba Yesu Kristogât akmâ wan me wangât yeje umburukje akbai are ârândâj akyenjigiwiap. ²⁰ Akto Anutu Ewenenje yâkgâlák âmâ kotje mem agatmâ heroje marone akmâ âgâwaen. A bundâk.

Den bâije.

²¹ Galalupne, nângât den bo aktâpgât nâje Yesu Kristogât kâmot yejgâlân manmai are yengât nângân are makyenjigiwei. Akto galalupne Yesugât kâmot nâ olop mandâi yâkje hainâk yengât nângâ yejenjai. ²² Akto in âmâ Roma luâk Sisa yâkgât hoj bawalupne yengâlân gâtje bikje biwiyeje Yesugâlân kali yâkje gai nângâyejenjai.

²³ Akto Humonenje Yesu Kristone damunyene akto biwiyeje sândugeâkgât ulilanjdân.

Kolosai

Pauloje Kolosai yengât akmâ Anutu ulilajep.

- ¹ Nâmâ Paulo Anutuje ikiñjaet hanjaet akmâ meme akniñdo Yesu Kristogât Aposologât âi mem manman. Nâ akto galanenje Timoteo yengât kulem ire kulemgoet. ² Netje Kolosai kepian gâtje han biwiyenjande Yesu nângajmâ kepilâmai yengât kulem ire katyengiet. Anutu Ewenenje yâkje han kalem akyengimbo biwiyeje sândugeâkgât nângân.

³ Net Kembunenje Yesu Kristo yâkgât Eweje Anutu are yengât akmâ sopje ârândâj mepai meajmâ ulilajmaet. ⁴ Yenje Yesu Kristo nângajmâ kepilâmai akto yâkgât kâmot kebia bikje bikje manmai yâk han kalem akyengimai aregât Anutu mepaimje memaet. ⁵ Amâ Anutuje himbimân wan me wan katyengiep gât egâliajmâ manmai arekje tânyengumbo Yesu nângajmâ luâk âmbâle okot âlep akyengimai. Aregât keije âmâ den bunje nângâmbiâ miawakyengiep. ⁶ Akto den pat âlepje are yengâlân togombo emelâk nângâyi. Nângâm biwiyeje Yesugât katbiâ kinmap aregât bunje are yenje bo ewum pâpkomai. Akto Anutuje okot âlep akyengim damunyeje akberâm akto aregât den yengâlân togombo bunjânâk nângâm agak meme hanâk hanâk hepunbaen dâmbiâ bunje yengâlân miawagep hainâk den pat âlepje are hânje hânje arimbo aregât nângâmbiâ bunje miawakbiâp. ⁷ Akto galanenje Epaparaje Kristogât den lokomâk manmâ âi ire biwiyande lokom tân nengumapje Kristogât keije dâm makyengimbo nângâyi. ⁸ Hain makyengimbo nângâm lokombiâ purik katmâ netgâlân togom hainâk Anutugât Heak âlepjande memeje akyengimbo gala konok aganjimai aregât den pat dâm maknengiep.

⁹ Yengât den pat are nângâm arekjeak netje keije katmâ yengât nângâm Anutugât keije nângâjetgât biwiyenâ denje katbiap aregât ulilanjoet. Akto ikiñje Heak âlepje are hungun ando yengâlân gem biwiyeje mem pâroj pando Anutugât keije nângâmbiâ âmâ nângâ nângâyeje miawakyengiwiap. ¹⁰ Kembuje hain akyengimbo manmanyenjande yâkgât keije makmâ miawakto yekto âlepje akbiâp. Akto areâk bo. Manman âlepje bunje are miawakyengiâkgât âi membei. Hain akmâ Anutugât keije nângâm hejgemgom manbei. ¹¹ Akto Kembuje Wâtrje humo pagaleje olop are akyengimbo wâtrjân kinmâ bâleje siâ siâ akyengiwaiâñ biwi helej bo nângâm kârikjeâk manmâ âgâmbiâ biwiyeje bo umalewiâp aregât heroye akmâ manbeigât ulilanjoet. ¹² Akmâ Ewenenje nen egon pagalejân wan me wan katnengiep are yâkgât kâmot olop membaengât ambojân ambojân aregât keije aknengiep. Aregât okot owâiâk Ewenenje mepaimje memaet.

Yesuje amâ Humonenje.

¹³ Akto Anutuje Hândâk Ambojaet kârikjânba mem kotgâ nenekmâ âmâ nanje okot humo nângajmap yâkgât amukjân katnenegap. ¹⁴ Nanjaet keije hin. Yâkje hejgemgonenekmapgât dosa puligât mânginengimap. ¹⁵ Akto areâk bo. Nanjande Anutu bo ekmaen yâkgât tirip towat akmâ manmap. Akto hân bo miawagewân me kalewân ain Nanjande soj gem malep. ¹⁶ Manmâ âmâ himbimân manmai are akto hânâñ manmai are akto luâk gegeje akto âgâ âgâje akto ajele, akto luâk niambi akto hat sinduk akto sinduk baniara egekje akto bo egekje akto hutyejân luâk keije keije wan me wan egekje akto bo egekje are hârogâk kalep. Hain akto Ewejande nanjaet pat dâm hâreajep. ¹⁷ Yâk siâ me siâ hârok aregât ulikjân malep. Akto wan me wan emelâk ijgon me egon wan me wan keije keije bo kalewân kârikje manmâ gaepgât manmâ gap aregât kautje manmap. Aregât wan me wan keije keije nanjaet wâtrjân kinmap. ¹⁸ Akto nen yâkgât kâmotlupje manden nengât kautje manmap aregât wâtrjânâk kinmaen. Akto yâk wan me wan keije aregât kautje humo malâk dâm aregât Anutu Ewejande momojânba yâk soj mem agalep. Akmâ siâ me siâ hârok aregât

lâwinje kalep. ¹⁹ Aregât keiже hin. Anutugât wan me wan arekje nanjaelân talep are Anutuje nângâmbo ârândâj akmap. ²⁰ Akto wan me wan keiже keiже himbimân hânân haru kâlegen manmap arekje nen olowâk gala konok akmâ menduguakmâ Anutu ikijsaelân dewatiwaengât nanje hungunajdo hânân gembo lâwinân kombiâ gilâmje gembo mondo arekje nen Anutu olop gala konok mannegât dâp miawagep.

Yesugât momorjande golâ menenegep.

²¹ Akto ye emelâk Anutu gasa agajmâ hamiajmâ hepun nenegâk dâmini agak meme arekje bâleje keiже keiже akmâ gam biwiyejân lugum gaep. ²² Hain agep gârâmâ Kristo hâk sunum olop luâk akmâ miawakmâ mando kombiâ mondo Anutugât kuk bo akto Anutu olop gala konok manmâ gayi. Amâ Anutuje sop humoân biwi nângâ nângâyeje âlep salek salek dosayeje bo katyengiwiapgât magep. Anutuje hain makto Yesu je moepgât Anutuje yekto ârândâj akto gala akyengiep. ²³ Aregât akmâ Anutuje Yesugât den pat âlepje are nângâm lokomâk kinmâ âmâ den pat âlepje makmâ yengiyi are gulip akbop dâm biwiyejande hikom manbei. Akto ulikjân siâje Yesugât den pat âlepje are dâm makyengiep. Den arekje luâk kepijje kepijje hârok arimbo nângâjetgât den bunje Paulo nâje hoj bawaje agajman.

Pauloje Yesugât kâmot yâk yengât akmâ âi humo miep.

²⁴ Akto Kristoje, ikiже kâmotlupje yengât keiже bâtje aregât hâk hilâlâm manmâ gaep. Hâk hilâlâm aregât bikje siâ tatâp aregât âi meman. Hain akmâ yengât dâm hâk hilâlâm nângâm manman aregât nângâre ârândâj aktâp. ²⁵ Akto Kristogât kâmotlupje ikiже hâkje hainare yengât hoj bawa akmâ Anutugât den keijsânbak dâm kepikmâ potatmâ yengire nângâjetgât Yesu je âi aregât dâm hârem nijecte. ²⁶ Akto den aregât keiже yoj yoj talep aregât ulikjânba luâk hârokje nângâwerâm manmâ gambiâ gambiâ yâk hârokje aregât ewum pâpkoyi, are âmâ ujak ire gârâmâ Anutuje dâm miawakmâ kâmotlupje maknengiep. ²⁷ Den yoj yoj talep are ujak Anutuje mem miawakmâ kâmotlupje maknengiep. Amâ hin. Kristo biwiyejân manmap aregât heroje akmâ Kristo nengâlân miawakbiapgât nângâenje kârikje akto manden. Akto Anutuje makto luâk âmbâle hânje hânje manmaije agak memeyerje bâleje hanâk hepunbiâ Kristo biwiyejân himbimgât manman kârikje are Yuda luâk nengât dâm makmâ hâriepl hainâk yengât pat dâm hâre yengiwiapgât dâpje tatâp. ²⁸ Haingât nenje âmâ luâkje luâkje are yengât nângâ nângâyeje gulip akto nângâm hilipkowâigât akto Kristogât kâmot aknetgât Yesugât keiже dâm kepikmâ biwiyejân katmaen. Aregât nângâ nângâyeje kepik akto konogâk akto nângâ nângâyeje walakmâ humo akmâ âmâ Anutugât dewunjân salek salek kinjetgât akmaen. ²⁹ Hain aktere Kristoje kârikje mem owâinekto âi aregâlâk mem metewiangât kaut orem meman.

2

Pauloje Kolosaigât akmâ hanokoagep.

¹ Galama, nâje keine nângâjetgât hin makyengiwe. Ye akto Laodikea kepijje manmai arekje bo nekmai Yesugât kâmot yengât nângâm kinmâ aregât âi ire biwinande kepeim kinmâ hâk hilâlâm owâirje bo nângâ. ²⁻³ Akto Yesu Kristogât keiже yorjâk yorjâk talep aregât keiже tek tekjân ekmaen are hin. Anutuje ulikjân nângâ nângâ keiже heambugep arekje hinje nângâ nângâ amboje Kristo are hungun ardo ikijsaet kâmot are miawakyengimap. Nâ aregât nângâm ye akto Laodikea gâtje gala konok agangim Anutugât keiже Kristoje mem miawagep are nângâm hengemgom bundâk dâm heroje maroje akbiâ biwiyeje owâi akmâ manjet dâm aregâlâk nângâm nâje âi ire biwinande kepeim ketugum hâk hilâlâm nângâman. ⁴ Akto luâk siâje hiangi den makto aregât ukenje nângâmbiâ biwiyeje hâreakto ariwopgât aregât hain kulemoân. ⁵ Haingât ye kâlewân manbiâ biwine yengâlân arimbo yengât nângâyejgim manman. Akto biwiyeje Yesugât kârikje katmâ kepeim manmâ damungom kindâigât biwine âlepje aktâp.

Luâk bikjande hângât nângâ nângâgât den makbiâ bo nângâwaen.

⁶ Akto ulikjân ye Yesu himbimânbâ giep are Kotdânenje dâyi aregât hainâk yâkgât amukjân manbei. ⁷ Akto lâwin bâlensiâ tiŋ tiŋ dâmbo kândârârje panmâ kârikjye akto miawakmâ âgâm humo akmâp dop hainâk biwiyeje ari kindo biwiyejande Yesu kepeim kârikjye manbei. Akto ye olowâk biwinenje Yesugât katmâ Anutugât den lokom manmaen aregât denje emelâk dâm kepikmâ makyenjyion are watmâ arim kârikjye akmâ Anutu âlepje dâm mepaimje humo mem manmâ âgâwai.

⁸ Dâ hinje wan me wan kâmbokjje dâmai aregât keiye makyenjire nângâjet. Luâk bikjande yeje hanyejeâk akmâ hiangi den makyenjimbiâ nângâm biwiyeje bâliwop dâm aregât biwi golâ manbei. Den are âmâ emelâk humomolupyenaet biwiyejân miawakto luâk kâmotjje kâmotjje dâm gambiâ den are âmâ hângât wan me wan kârikjye akto lâuwârje makmâ manbai amâ Yesu Kristo yâkgât den bo. ⁹ Nângâi? Anutugât dâp are Kristo hâk biwiyejân sambelem pikmâ ârândâj akmâ yendâp. ¹⁰ Aregât ye yâkgâlân wan me wan siâ bo mesakbai. Yâkje âmâ dâtje meme akto luâk kotdâ hârok yâk yengât kautje damunyeje akmâ manmap. ¹¹ Yâkgâlân ba gai tirip yeje gai meyi. Bâtje hâknenejân tirip gâi gâigât aregât bo. Kristoje meyekmâ ikiye tirip hâk biwiyejân kulemgom yengiep. ¹² Akto Kristo hâkgât agak meme mem mondo hangoyi dop hainâk akmâ hâkgât agak meme hepuniâ tu puli yekbiâ yâkgâlân dewatiyi. Akto Anutuje wârje âlepje talajmapgât Yesu mem momojânba mem agalep dop hainâk biwiyeje Yesugât katbiâ tu puliyegigât Anutuje mem agatyekmâ manman kârikjye aregât pat dâm hâreyenjiep are mendâi. ¹³ Akto ye emelâk hâkyejenjân tirip bâlât manmâ Anutugât dopnâi bo akmâ bâleje maleje keiye keiye mem maligât hememgât pat akbiâ momogât dâp miawakyenjiep. Amâ uŋak ire gârâmâ Anutuje dosayenje hepunmâ Yesu Kristo momojânba mem agato mandâp hainâk golâ katmâ meyekto himbimgât manman aregât pat emelâk aktâi. Dâ yengâlât bo. Dosa nenje hârok hepunnengiep. ¹⁴ Aregât hin agep. Mosegât den kârikjye den âiân katnenekto dosanenje miawagep nângâenje lokowaen dopje bo tatnengimbo umatje dondâ bâleje miawaktâp. Umatje are Anutuje Yesugâlân kato aregât lâwinâ kombiâ moep. Mondo ainâk den kârikjye Mosejne kulemgoep arekje damunnenje agepgât âi bo agep. ¹⁵ Hain akto âmâ Yesu je sinduk baniara hewukjje akto luâk niambi akto luâk emet amboje keiye keiye areyengât wâtyeje mem gem âmâ keiyeje tânjâk yârje are tek tekjân mem miawakto aŋjun humo yengimbo luâk âmbâle heroje nângâyion. ¹⁶ Haingât luâk bikjande âmâ sot tu nem manbiâ bo ârândâj akmâp me hombaj keiye keiye tatmai me wan me wan akmâ manbai me âi bo meme sopje me delem dewunje aregât hilâm tatmâ nângâmai aregât dâm mem katyekberâm akbiâ âmâ den koyengiwai. Wangât? Hingât. ¹⁷ Makmâ wârakyengimai are âmâ bunje bo. Bunje âmâ titnan miawakbiap. Kristoje mem miawakbiap. ¹⁸ Akto luâk bikjande yengâlân togom hin dâm makyenjimai “Hâkyeje mem ge katmâ aŋjelo kotejne mem agatbiâ ainâk Anutuje yekto huraguwiâp.” dâm hiangimai. Luâk hain aregât keiye hin. Biwi nângâ nângâyeje purik âgâmbo kulem are ekmâ aregâlât nângâm bunje dâm bâlejeâk nângâm hanyenjande nângâm âmâ hâkyejaet ukenje are memai. Hain arekje yengâlân togom hain dâmbiâ âmâ Anutuje egâliaj olop katyengiep are mesokbâen dâm bo nângâ yengîwei. ¹⁹ Dâ areâk bo. Yesu nengât kautnenje manmap dâm hiangimai arekje biwiyeje Yesugâlân bo katmai yâk yengât denyeje bo nângâwei. Yâk âmâ ye biwiyeje âlepje kali are nângâenje bo ârândâj aktâp dâmai aregât ye mem ge kat yekberâm akmâ aregât denyeje bo nângâwei. Akto Yesu nengât kautnenje manmap dâm kulemgoân aregât keiye hin. Nenje yâkgât bâtje keiye ongâje me hagitje mandengât Anutuje meme aknengimbo biwi konok akmâ Anutugât wâtnâjân kinmâ humo akmaen.

Ire bo nemben, are bo nemben, are bo nângâwei.

²⁰ Akto Yesu Kristo moep dop hainâk akmâ luâk areyengât biwiyejân den are hamiaŋim Yesugâlân dewatiyigât yeje luâk âmbâle dondâ arekje Yesugât hâkâje akmâ hamî aŋmai are yengât denyeje hanyejeâk akmâ hân luâk yengât den are dâm

makyengimbiâ are hanâk lokombiâ bâliâp. ²¹ Hân luâk arekje hin makyengimai, “Are bo mem nejet.” dâm koyengimai. Akto, “Are bo mem ekjet” dâm makyengimai. ²² Dâ den hainare luâkjeak hanyenjande nângâm dâmai akto sot wan are nembiâ biwiyejân gem yânnjân hin gem bo akmap. Aregât akmâ den hain are bo lokom manbei. ²³ Akto yâkje yengât nângâm biwiyeje wan me wan aregât akto sot bâlât manmâ aregât hâkyeje mem agatmâ yaelâk nângâm den hain dâm makyengimai, “Hain aktenje hâknenne egâliajmaen are bo akto Anutugât den kârikje âlepje lokoenje nenejmâ âlepje dâwiap.” Hain dâm nângâmai amâ nângâm gulip komai. Den hain arekje biwi nângâ nângâyeje bo tângomap. Akto han biwiyeje egâliaj gogâlean are bo mem ge kato yeukje akmap aregât bo nângâwei.

3

Anutuje Yesu olop nen golâ katnenegep.

¹ Anutuje Kristo momojânba mem agalep hainâk momo dopjânba meyekto agali aregât âuren himbimâ Anutugât bât bungen ain Kristo tatmap aregât han biwiyejande nângâmâk manbiâ humo akbiâp. ² Amâ hânâni siâ me siâ yendâp aregât bo nângâwei. Egon siâ me siâ yendâp aregâlât han nângâ nângâyeje katbiâ tatbiâp. ³ Akto Kristoje moep ye hainâk akbiâ aregât nângâ nângâyeje tâmbâje are bo agep. Aregât Anutuje Kristogât akmâ manmanyere damunje akmâ kindo manmanyere yem âgâwiap. Akto bo bâliwiap. ⁴ Aregât Kristo yengât manman kârikjaet ambojande lâuwâje miawakmâ gembo âmâ ye hainâk miawakmâ agatbiâ pagaleje âlepje dondâ ain olowâk manbai.

Agak meme irakjân kinmâ tâmbâje hamianjbaen.

⁵ Hângât me hâkgât agak meme hamianjmâ hâkyeje damunje akmâ hejgemgowi. Amâ hin. Dâp gulip agak meme me biwi helej me nângâ nângâ bâleje me egâliaj bâleje are lâpiogât nângâmbiâ humo akmap hainare are hârokje damunje akbopgât hâkyeje damun akmâ manbai. ⁶ Wan me wan are hârokgât âmâ Anutugât hânuje kuk bâleje hain akmai yâk yengâlân miawakbiap. ⁷ Akto ye ulikjân hângei agak meme are nângâmbiâ humo akto watmâ manmini. ⁸ Dâ hinje bâleje ire amâ hamianjmâ manbei. Akto kuk bo aganjiwei. Biwiyejân kuk bo akbei. Akto bo bâleje nângâ yengim dâm mem ge katyekbei. Akto galagât hogo hogo bo akmâ manbei. ⁹ Akto den bâleje bo makyengiwei. Hiangi den bo makyengiwei. Bo heyengiwei. Emelâk hângât nângâ nângâje akto agak memereje are hamî pali. ¹⁰ Panmâ Yesugâlân dewatiyi aregât Anutu manman irakje aregât amboje arekje biwi nângâ nângâyeje âlepje anjâ lugu yengim ikiñaet dopje akjetgât meme aknengimapgât aregât bâleje keije keije hamep panmâ manbei. ¹¹ Aregât Kristogâlân purik katmâ biwi konogâk katenje mem mendugu nenegep. Nen Yuda luâk me ye siân gâtje me Anutugât pat dâm hâk gâi nengiyi me bo gâiyengiyi me ninjelân dewatim dop ketugu yengiep me haruân gâtje me halângen gâtje me luâk kâit yengâlân gâtje me hoj bawa me hoj bawa bo me mându me nanluprje okotne dâm yengim mendugu yektâp yâkje hanyerjeâk akmâ âi ketugumai are Anutuje nen hârok nenejto dop konogâk akten. Akto Kristo Kembu konok yâkgâlân dewatim manmaen âmâ nengât kautnenje mandâp.

¹² Akto Anutuje han kalemjaaet akmâ yekmâ nângât dâtâne dosayerje bo dâm han kalemjaaet akmâ olojyekmâ ikije nanje baratje yengonlep aregât biwiyejande konogâk akmâ manmâ âmâ agak meme âlepje ire âmâ akmâ manbei. Umburuk me gegeje manmai are yekmâ okotyeje nângâ yengim tân yenguwei. Akto nângâm bâli yengimbiâ âmâ biwi kau akmâ damun akyengiwei. Akto galalupyeraet nângâm bo makmâ mem ge katyekmâ yeraet hâkyeje bo mem agatbai. Akto denyeje kaknjân dâmbiâ den hânuje bo makyengiwei. Akto biwiyejân tuk tuk ewuyekbiâ âmâ bo biwi aguwei. A hârok lugu akmâ manbei. ¹³ Akto gala konok akmâ tân aguwei. Akto den umatje yengât hutyejân miawakto ain biwi kau akmâ, “Humonenjande emelâk dosanenje pan nengiep.” dâm aregât nângâm dosayerje hepunañgiwei. ¹⁴ Akto siâ me

siâ aregât kakjân han kalem are mem luguakmâ manbiâ arekje siâ me siâ are mem mendugum kinmâ katipkombo agak meme konok ârândâj akbiâp. ¹⁵ Aregât Kristo lumbe amboje yâkgâlâk nângâmbiâ biwiyeje sândugewiâp. Amâ ye kâmot konok akto han hâkyeje konogâk manjetgât Anutuje kepilâyegepgât Anutu makmâ mepaimje mem agatmâ manbei. ¹⁶ Akto biwi nângâ nângâyeje gulip akto hilip aguwâigât den dâm yengiep are nângâm lokomâk mammâ biwi nângâ nângâyeje umbunjânbak Kristogât den aregât keije kepikmâ magangi goangi akmâ âmâ aregât dâm kârikje agangiwei. Akto ain âmâ mitigât kep are membai. Akto emelâk Dawidi hakunenje are akto luâklupje arekje Anutugât kep kulemgoyi are nângâm membei. Akto Anutugât Heakjande biwiyejân tatmap aregât Anutu âlepje dâm mepaimje mem herone akmâ aregât kep kengu membei. ¹⁷ Akto Yesu je ikihaelân purik katmâ manjetgât Anutugât dâpje meyejgiep. Aregât Anutu mepaimje mem âlepje dâm biwi yengande nângâmaiân akto bâtyeñjande mem ketugumiâin ain Yesu Kotdânenje yâkgât nângâm biwiyejande kepeim manbei.

Luâkdâ âmbendâ nanajdâ yengât den.

¹⁸ Âmbâlema, yeâmâ luâklupje lau lokoyerengim manbei. Agak meme hainare Humonenjande ekto huragumap. ¹⁹ Dâ luâk yeje âmâ âmbenlupje damunyeje akmâ han kalem akmâ biwiyeje yâk yengâlân katbiâ ain kinbiâp. Akto den dâtje âmâ bo dâm makyengiwei. ²⁰ Dâ nanaj lepat ye âmâ hainâk ewe memelupyejaet wâtyeñjân kinmâ lau lokoyerengiwai. Hain akbiâ Anutu Humonenjande yekto ârândâj akbiâp. ²¹ Ewe memelupyeje yeje âmâ nanaj lepatlupyeje biwiyeje bâliwop dâm den sârek yengum âmâ dewun yejân bo gem biwiyejân bo ewuyekbei.

Hoj bawa yengât den.

²² Hoj bawa yeje humomolupyeje yâk yengât lau hârok lokom metewei. Amâ humomolupnenjande nenekmâ kinbiâk âi mene hain bo nângâwei. Hanâk âi memâk manbei. Akto Kembu Humonenje yâkgât hamep akmâ biwi kau kau akmâ âi memâk manbei. ²³ Akto âi are ketugum hin dâwei, “Âi ire luâk yengâlâk bo. Humogât ketugum manden.” hain dâm âi are hâk hilâlâm kakjân ketugum manbei. ²⁴ Hain akbai dâm aregât Humone pat dâm hâreyengiep are hâuqe hâmbâi himbimân membiâ Humonenje Kristo are Kotdânenje humo manmapgât âi ketuguwaiân aregât nângâm biwiyejande kepeim hain akbai. ²⁵ Akto Anutuje luâk âmbâle âgâ âgâne me gegeje keiyeje konok nângâmap aregât bâleje akmâ mandâirje dosa mem aregât hâuqe hâmbâi membai.

4

Luâk kotdâ yengât den.

¹ Luâk kotdâ yengande hoj bawalupyeje siâ me siâ ârândâjâk akyeñgiwei. Anutu Kotdâ yengande hoj bawalupyejeet damunyeje akmâ tâj tânjâk akyeñgiwei.

Kembu hokboâk hokboâk ulilajbaen.

² Akto Kolosai kebia ambolupje yeje kârikje mammâ Anutu manganmâ ulilajmâ âmâ biwinenje golâ agâkdâm manmâ mepaimje manbei. ³ Hain akmâ nengât ulilajbai. Nenje luâk âmbâle yânnjân manmai are Kristogât keije dâm makyenginetgât Anutuje dâp menengiâkgât dâm ulilajbei. Den are dâm miawakmâ makyengireân den are hâkâj akmâ aregât lope kâlegen katnekbiâ tatman ⁴ aregât ulilajmâ tân nugumbiâ âmâ Kristogât den tikeje are makmâ miawakyengire ârândâj akto hârokje nângâwai.

⁵ Anutugât den bonângâmai yâk olop peniajgim kinmâ siâ me siâ akberâm ekmâ nângâm hejgemgewei. Hain akmâ âi meme sopje bo hilipkowi. ⁶ Akto denyeje are kâtembe pulimbiâ ukenje akbiapgât hainare akbei. Aregât benje luâk bikjande den ire me are purik gurik makyengiwerâm akbiâ den hâuqe ainâk owâinjeâk makbei.

Tikiko akto Onesimo yâk yetgât den.

⁷ Nunaet den pat amâ Tikikoje makyengiwiap yâk âmâ gala aknijmap akto dengât tânnugumbo ârândâj akmap akto Kembugât hoj bawa manmap. ⁸ Yâkje âmâ manman nennaet den pat makyengiâk akto biwiyeje hionjakbopgât tânyenjuguâkgât hungunajdere togoâp. Akto aregâlâk nângâre humo aktâp dâm hungunajdân. ⁹ Akto galanenne Onesimo yengât kepien gâtje arekje âi wan me wan mendo ektenne ârândâj akmap yâk olop hungunyektere togom iregen wan me wan miawknengiep aregât den pat makyengiwiandat.

Den bâije.

¹⁰ Aristako yâk olowâk Roma yengât lope kâlegen katneleksiâ mandet yâkje yengât akmâ gala akyengiâp. Akto Banabagât nepâne Mareko yâk gai gala akyengiâp. Dâ ye âmâ emelâk Marekogât keiye makyenjîan yâk togowiawân gala agaimei. ¹¹ Akto luâk siâ kotje Yosua, kotje siâ Yusto yâkje yengât nângâ yengiâp. Akto Anutuje damunnenje akbiapgât âi tân nugumai yâk yengâlânba luâk ya yengondân are konok Yuda luâkje tân nugumai. Hain akmâ okot kauâk aknijmai. ¹² Akto yengâlân gâtje siâ kotje Epapara in togom mandâp. Manmâ Yesu Kristo hoj bawa agaimei. Arekje nângâ yengim gala den katyengiâp. Yâkje yengât Anutu ulilañdâp. Amâ Anutuje keiyene nângâmap aregât keiye amukjânbak nângâm lokom manmâ amâ aregât han lâuwâ bo akjet dâm aregât kârikje ulilañmâ mandâp. ¹³ Akto nâje Epaparagât keiye emelâk nângângât yâkgât den pat bâlensiâ makyengiwe. Yâk yengât akmâ Yesugât kâmot arekje Laodikea akto Hierapoli kepien mandâi are yengât nângâm tân yengum hâk hilâlâm kakjân mandâp. ¹⁴ Galanenne Luka yâk âmâ dokta âlepnej akto luâk siâ kotje Dema yâkje den gala katyengiwerâm aktat. ¹⁵ Akto nâje Yesugât kâmot arekje Laodikea kepien mandâi akto âmbâle siâ kotje Nimpasi yâk akto yâkgât emetjân menduguakmâ ain Yesugât akmâ mendugumai, yâk yengât nângâyengim heroje akyengiman are dâm makyengiwai. ¹⁶ Luâk âmbâle menduguakmâ kinbiâ âmâ kulem esenje ire mem dewunyerjân kinmâ oyañbiâ nângâmbiâ aregât kakjân Yesugât kâmotje Laodikea kepien mandâi are oyañmâ nângâwaigât katbiâ ariwiap. Akto yâk yengât kulemgoân a hainâk are yengimbiâ oyañmâ nângâwai. ¹⁷ Akto luâk siâ kotje Arikipo amâ hin dâm maganbai, “Humonenjande âi makmâ gjep aregât biwigande kepeim lokom manmâ âgâmenâ bo agâk.” ¹⁸ Bâin luâk siâne kulem esenje ire kulemgom kindâpgât gâwu are ninjdo mem kotne kulemgowe Paulo. Akto lope kâlegen mandângât nângât nângâ nijmâ Anutuje yengât okot akmâ damunyeje akmâ ye olop manbiâp.

1 Tesalonike

Pauloje Tesalonike yengât akmâ Anutu mepaimje miep.

¹ Nâ Paulo akto galalogâtne Sila akto Timoteo nenje Tesalonike kepian gâtje Anutu Ewenenje akto Humonenje Yesu Kristo yâkgât kâmotoyetje ye oloonyegiat aregât kulem esenje ire kulemgoen. Yengât hin nângân. Anutuje yengât okot âlep akyenjimbo biwiyeje sândugeâkgât nângân.

² O galalupne, ye hârokogât hokboâk hokboâk Anutu mepaimje mem ulilajmaen.
³ Amâ hingât. Ye biwiyeje Yesugâlân katmâ okot âlep agajmai aregât agak meme âlepje mem âgâmai. Akto Humonenje Yesu Kristo are lâmgom han biwi golâk manmai aregât âiâk âlepje memâk manbiâ biwiyeje bo hioñmap. Aregât Anutu Ewenenje mepaimje memaen.

⁴ Galama nen hin nângâmaen. Anutuje han kalem akyenjim mem kepilâyegep.
⁵ Hain akyenjiegât pat âlep den mem arim makyenjienje den yânje bo agep. Are kârikje olop akto Heakje olop akto okot owâiñe olop agep. Akto yengâlân malionân yengât akmâ siâ me siâ akmâ meyion are nângâi. ⁶ Aregât agak memenenje meyi. Dâ areâk bo. Sop ain luâk siâne bâleje akyenjimbiâ are hanâk dâm Anutugât den membiâ umatje kakyenjân dondâ âgâmbô Anutugât Heakje tân yengumbo okot âlep humo nângâyi, aregât Humonenjaet agak meme akto nengât agak meme meyi. ⁷ Ye hain akmâ hâk hilâlâm dondâ nângâyi aregât benje hanâk dâm heroje agi. Aregât Yesugât kâmolân gâtje Makedonia hânân akto Akaia hânân manmai arekje yengât pat nângâm agak meme yeje hainâk meyi. ⁸ Akto Makedonia akto Akaia areâk bo. Biwiyeje Anutugâlân katmâ manmâ âgâyi aregât pat sambelem arimbo kebia bikje bikje hârok nângâyi, aregât yengât dengât âi lâuwâje bo memberen. ⁹ Akto nen pup pup yengâlân togoyion amâ den pat âlepje nângâm heroje akmâ okot âlep aknengim manjan neneckmâ lâpio hepun yekmâ Anutu konok manman âlepje akto den bunje damunje are hoj bawa agaji a hârok makmâ miawakbiâ sambelem arimap. ¹⁰ Dâ areâk bo. Anutuje nanje momojânba olondo agalep yâkje kuk bâleje miawakbiap aregât nengât moep aregât nen Yesugât kâmolân gâtje kugân bo kinbaen. Aregât yeje himbimâンba purik katbiapgât lâmgom manmai.

2

Paulomaje Tesalonike yengât akmâ âi meyi.

¹ Galalupne, nen yengâlân togom makyenjienje bunje miawak yengiep are emelâk nângâyi. ² Akto ulik gulik Pilipi kebia ain ariyion ain umatje metje aknengiyi pat are emelâk nângâyi. Ainba Anutugât den pat âlepje are ye makyenjiverâm togoenje sop ainâk Tesalonike gâtje bikjande kuk bâleje humo aknengimbiâ hanâk dâm den pat âlepje makyenjiyion aregât pat ye emelâk nângâyi. ³⁻⁴ Akto aregât lâuwâje makbe. Anutuje nengât nângât den pat âlepje arim makyenjiwai dâm hungun nengiep aregât luâkje neneckbiâ huraguâk bo dâm âmâ Anutuje kambiam nenje ekmap yâkje nenecko huraguâk dâm aregât den pat bunje makmâ agak meme âlepjeâk mem manmâ lau tu den bo makmaen. ⁵ Aregât ye lau tu den bo makyenjiminongât pat are nângâyi. Akto hângât wan me wan bo egâliajminion are nengât Anutuje nângâep. ⁶ Akto Kristogât âi luâk kotnenje Aposolo nenje âmâ Anutuje nângâmbô huraguâkgât makyenjimaen. Dâ nen âmâ hain akmâ âmâ luâk bikjande akto yeje kotnenje mem agatbaigât âi bo mem makyenjiminion. ⁷ Gârâmâ nen âmâ âmbâleje nanarjupyere yaiwâk damunyene akmai dop hainâk akmâ yaiguâk akyenjiyion. ⁸ Akto okot âlep akyenjim aregât Anutugât den pat âlepje are makyenjiyion. Dâ areâk bo. Yengât okot âlep dondâ nângâm aregât hâk biwinenne yengiwaengât nângâyion. ⁹ Akto nenjaet hâk tângogât âi kârikje mem manmâ hândâk hilâm hârok âi mem, “Tesalonike gâtjande sot me wan me wan

nengimbiâ yengât wan me wan bo akbop.” dâm aregât âinenjaet pulije nenâkâ sot wan puligoyion. Akto sop ainâk âi are hutjân den pat âlepje makyengim malion are nângâi.

¹⁰ O Galalupne, nenje ye biwiyeje Yesugâlân kali yengât wan me wan akyengienje ârândâj agep are ye akto Anutu nenebkiâ agak meme âlepjeâk akto wan siâ bâleje bo agep. ¹¹ Akto luâk siâje nanajlupje damunyeje akmap dop hainâk nen âmâ yengâlân ikiyeâk ikiyeâk ¹² nângâ nângâyeye mem owâihe ketugum biwiyeje heroje agâk dâm makyengiyion. Akto Anutuje damunyeje akmâ ikiyaet manman âlepjân katyekbiapgât yengonmap are luâk yânjande nângâyengimbiâ bâliwopgât agak meme âlepjeâk mem manmâ âgâwei hain dâm makyengiyion.

Tesalonike gâtjande umatje miawak yengimbo kârikje akmâ kili.

¹³ Akto ulikjân Anutugât den makyengienje ainâk den ire amâ den yânje hain are bo dâyi amâ Anutugât den bunje dâm meyi den irekje ye biwiyeje Yesugâlân kali yengât biwiyenjân âi kârikje memap. Aregât Anutu hokboâk hokboâk mepaimje memaen.

¹⁴ O galama, Yuda luâk Yuda hânâ manmâ Anutugât kâmolân gâtje biwiyeje Yesu Kristogâlân kali are yâk yengât kâmolân gâtjande bâleje akyengimbiâ hâk hilâlâm mendâi ye aregât pat nângâm watbiâ yengât kepien gâtjande bâleje akyengimbiâ hâk hilâlâm hainâk nângâm manmâ gayi. ¹⁵⁻¹⁶ Akto Yuda luâk biwiyeje Yesugâlân bo kali yâk yengât pat makyengiwe. Yâk yengât hakulupyeje ulikjân Anutugât Propete yengumbiâ moyi. Akto hinje Yesu Humo gai kombiâ moep. Akto areâk bo. Hinje Aposoloje Yuda luâk bo manmai are makyengimbiâ biwiyeje Yesugâlân katbiâ hejgemgo yekbop dâm wat nenemai. Hain akmai aregât luâk âmbâle hârok bâleje akyengimai. Akto Anutuje yekmâ bâin bâleje akto dosayerje humo aktâp dâm kuk bâleje akyengimbo umatjân mandâi.

Pauloje Tesalonike yekberâm ukenje nângâep.

¹⁷ Gârâmâ galalupnenje, umatje arekje yengâlânba watnenekto hepunyektenje sop bâlensiâ yu aktâp. Are han biwinenje bo. Hâknennjandeâk bâlâk manmâ mesak gosak agiongât yekbaengât nângâenje humo akto yengâlân togowerâm agion. ¹⁸ Aregât togom yekne dâm magion. Dâ nâmâ Paulo nune âmâ sop siâk akto siâk togowerâm dâre Niambirje dâp tiginegep. ¹⁹ Gârâmâ nenje yengât nângâm mâruyeye akmâ kotnenje âgâkgât akmaen aregât hâmbâi Humonenje Yesu Kristo togomboân âmâ enemjân kinmâ âmâ yengât kambiam âlep akbaen. ²⁰ Ye amâ nengât egâliaj gogâlea jenje akto yekâ nângâm âmâ heroje maroje nângâmai.

3

Pauloje Timoteo huñgunajdo ariep.

¹ Galalupne, nen hain manmâ nem dewunyeje ekne dâm malion aregât bâin lâuwâje bo lâmgoweren dâm nâ akto Sila netjeak Atej kepien manmâ Timoteo yengâlân huñgun anjot. ² Akto galanetje Timoteo net olop Kristogât den pat makyengim Anutu hoj bawa aganmaengât huñgun andetje yengâlân togoep. Net Tesalonike kepien gâtje biwiyeje kârikje kilâkgât Timoteo arim den sami makyengimene biwiyeje sândugeâk dâm huñgun andetje yengâlân togoep. ³ Ye dâtje metje kakjân manmâ yeugewâigât Timoteo huñgunanajot. Ye hin nângâi. Nen hârok nengâlân umatje hinare miawaknengimbo ârândâj akmap. ⁴ Aregât akmâ nen ulikjân yengâlân manmâ den hin makyengiyion. Luâk biknjande bugâje nenguwi, dâyon den are emelâk kârigiep a nângâi. ⁵ Aregât, “Ye gain gain mandâi? Biwiyeje Yesugâlân kârikje kindâp me Hâwât Amboje Bâleje yâkje hâwâtyekto den nenje hepunbiâ yân gem bo agep me?” dâre kambiamne indembo bâin ageine umatje iregât hirik dâm indâjân bam bâliwâigât Timoteo huñgun andere yengâlai togoep.

Timoteoje purikatmâ Tesalonike yengât pat Paulo magajep.

⁶ Wei galalupne, Timoteoje ye hepun yekmâ purik katmâ hinjeâk netgâlân togo hin maknetkiep, “Yesugât kâmot Tesalonike kepien manmai arekje okot âlep aknengim

biwiyeje Yesugâlânâk katbiâ talep. Akto nengât nângâ nengimâk manmai. Akto nenje ye nem dewunyerje ekberâm agion yeje hainâk nen neneberâm aktai.” dâm maknetkimbo heroje dondâ nângâyiot.⁷ Aregât ire âmâ umatjân manden akto bugârje nengumaiânenje nâmâ biwiyeje kali hainâk katmâ mandâi den are nângâenje biwinenje kârikje ketugu nenecko kambiammenje sândugeâp.⁸ Aregât âmâ ye Humogâlân kârikje tatberâi amâ benje nen gai âlepjânâk manberen. Amâ nângâ nângânenje bo gulip akberâp.⁹ Aregât nenje Anutunenjaet enemjân kinmâ âmâ yengât dondâ mârumaen. Akto hain akmaigât gain gain Anutu okot âlep humo wajmâ mepaimje mendenje bunje akbiap?¹⁰ Aregât hilâm hândâk âi humo dondâ mem hin ulilajmaen, “O Anutu, Tesalonike gâtje yâkje biwiyeje kat katgât bâlensiâ yeukje akto âmâ nenje âlepje ârândâj ketuguwaen aregât dâp hekat nengimenâ arim tân yenguwaen.” dâm ulilajmaen.¹¹ Nen hain ulilajmaen aregât bikje amâ hin, Anutu Ewenenje akto Yesu Humonenje yâkje dâp hekat nengimbela âlepje dowâk yengâlân togowaen.¹² Akto nenje okot âlep nângâ yengimaen dop hainâk Humonenjande tânyengumbo okot âlep agajmâ akto luâk âmbâle yârje okot âlep akyengiwei.¹³ Aregât miawagâkgât biwiyeje mem kârikje ketugu yekbiâp. Hain akmâ benje hâmbâi Humonenje Yesu are akto ikiye kâmolân gâtje ârândâj manbai are olop peniajgim ye akto nen menenekbiap. Sop ain âmâ Tesalonike gâtje yengât biwiyeje Anutu Ewenenjaet dewunjân katmai are bunje akbiapgât ulilajmaen.

4

Manman nenje ârândâjâk yeâkgât damunje akbaen.

¹ Galama, den bâije ire makmâ kepikmâ Yesu Humonenje yâkgât akmâ makyengienje nângâm hejgemgowej. Ulik gulik agak meme Anutuje egâliajmap are mem manbiâ âmâ heroje akmap. Aregât keije makyengienje nângâyi. Nângâm mem manmâ âgâmbiâ unjak miawaktâp aregât dondâne mem âgâwei.² Akto ulikjân Humonenje Yesu je wan me wan akjet dâmap yâkje wâtje aknengimbo keije makyengiyion are nângâi me?³ Anutuje agak meme âlepje mem manjet dâm yengonlep aregât luâkdâ âmbendâ bo hepun akmâ ba aŋgâ hanâk hanâk bo meyekbei. Aregât Anutuje nângâmbo bo huragumap.⁴⁻⁵ Akto kambiamyeje egâliaj are âlepjeâk kilâk dâm luâk âmbâle Anutu bo nângâmai are biwiyeje hanâk hanâk egâliaj akmâ manmai nen hain akbâen dâm kambiamyeje damunje akmâ manbiâ luâk yârje akto Anutu yâkje yekbiâ huraguwiapgât âmbâle membiâ huraguwiâp.⁶ Akto Humonenjande bâleje akmai areyenjât umatje kutigitbiap aregât keije makyengiyion. Aregât galalupyeyeje bâleje akyengiwâigât galalupyeyejaet âmbâle olop bo manbei.⁷ Aregât keije hin. Anutuje agak meme âlepje mem manjet dâm nengonlep amâ agak meme are helej ketugujet dâm bo nengolep.⁸ Aregât luâkje den ire hamianjmai amâ luâk den bo hamianjmai amâ Anutu ikiyaet Heak yengimap are hamianjmai.

⁹ Galama, imâ den siâ. Emelâk galalupyeyeje hârok kambiam âlep yengimai aregât keije Anutuje makyengimbo nângâyi aregât gala okot âlep aganjiyet dâm siâkâ bo makyengiweren.¹⁰ Akto yeje Yesugât kâmolân gâtje Makedonia hânânenje manmai are hârok okot âlep akyengimai. Aregât nenje ye wan akmai are wârakmâ membiâ miawakmâ yembiapgât hain kulemgoen.¹¹ Akto den siâ hin hâwâtyekmâ makyengiyion. Bam gutmâ ariwai me togowai me kepia siânenje manmâ âmâ den kot kamboj agak bâlak bo akbei. Akto bâtyenjande âi mem manbei dâm makyengiyion.¹² Hain akbiâ âmâ Anutu bo nângâmai yâkje yekbiâ ârândâj akbiâp. Akto mop miawakyengimbo bikjande tân yengumbiâ bo dâweigât makyengiyion are nângâm hejgemgowej.

Yesu togom mem agatnenekbiapgât den.

¹³ Galama, luâk âmbâle Anutu bo nângâmai yâk âmâ momo kârikje mombai aregât nângâm hamewakmâ biwiyeje umatje akto hanyenje bokto indem tâgâiak akmai. Manmâ indem kambiam bâle akmâ manmai. Dâ ye âmâ hain akbâigât

siâkâ makyengienje nângâjet. ¹⁴ Nen Yesu mondo hangombiâ sumânba agalep are nângâmaen aregât Anutuje Yesugât kâmot bikje mombiâ hanyeñguyi are momojânba goajyekto agatbiâ Yesu olop hunjung yengimbo purik katbai. Aregât okot bâle bo nângâyenjwei. ¹⁵⁻¹⁶ Amâ hin. Humonenje maknengiepgât makyengien. Anutuje bâin dâm kot kondo ajelo yengât humo konokje Anutugât lâmun waito mun humo indembo âmâ sop ain amâ Humonenje denje kâriknjande ikiye himbim hepunmâ gewiap. Dâ nen bikje boâk mombaenâ âmâ Humonenje togowiap ain âmâ luâk âmbâle Yesugât kâmolân gâtje emelâk moyi arekje sonj agatbai. ¹⁷ Hain akbiâ âmâ hamiyenjân luâk âmbâle golâ bikje manbaen amâ yâk olop hamandat kâlegen ain mendu agum Humonenje togombo olowâk himbimân âgâm manbaen. Ain Humo olop dondâne manmâ âgâwaen. ¹⁸ Are âlepje. Bâin den irekje galalupyene mem biwiyeje manmâ kârikje ketugu yekbei.

5

Yesu pututugâk togowiapgât biwi owâim kinbaen.

¹ Galama, Humonenje togowiap are lâuwâje makyengienje nângâjet. Humonenje Yesu togowiapgât sopje aregât keiye emelâk nângâyi aregât den makyengim kulem esenje kulemgowaengât âi lâuwâje bo tatâp. ² Gârâmâ yejeak yu nângâi are Humogât sopje amâ luâk kâmburâje hândâknjân boâk nângâmbiân togomai dop hainâk ³ luâk âmbâle hândâk kâlegen manmai are, “Nen âlepje tatenje kambiamnenje sândugem âgâwiap.” dâmbiâ âmâ ainâk Humonenje purik kato hilip yengu yengugât dopje dowâk yâk yengâlân miawakbiap. Akto âmbâleje nanaj memberâm hâk hilâlâm akmai dop hainâk umatje humo miawak yengimbo hepunakmâ bo ariwai. ⁴ Gârâmâ galalupne, ye hândâknjân bo tatâi aregât luâk kâmburâje togomai dop hainâk Yesu purik katbiap sopje are yâk bo nângâmbiâ miawak yengimbo otneyeje ariwiap. Dâ ye âmâ hain bo akbai. ⁵ Ye âmâ hârok pagaleñjân akto dewutân manmai. Akto nen hârok omoj me hândâk kâlegen bo manmaen. ⁶⁻⁷ Haingât luâk âmbâle yânje asin yeye amâ hândâknjânâk yemai akto luâk âmbâle tu kârikje nem âmâ hândâknjân gulip akmai. Nen hain akbâengât kambiam nenje damunje aktenje pâlâmje bo akto âmâ tu kârikje bo nendenje âmâ nângâ nângânenje hulañ akbiâp. ⁸ Akto nen hilâmgât luâk âmbâle nângâm hejgemgoenje kambiamnenje âlepjeâk talâk dâm biwinenje Humogâlânâk katenje kinbiâp. Akto Humo olop âlepje maniâm. Akto tembe lokoye, “Dijennâr erânekbâi.” dâm dijenjaet peke luguakmap nen dop hainâk kambiamnenje âlepjeâk talâk dâm biwinenje Humogâlânâk katenje kinbiâp akto Humo okot âlep agajne. Akto tembe lokoye kautne kom hioñbopgât dâm kautyenjân irimut kârikje kauñmai nen dop hainâk nângâ nângânenje gulip akbop dâm Anutuje bunewâk hejgemgo nenebiap are miawagâk dâm lâmgomaen. ⁹ Akto Anutuje nen âmâ ikiye kâmot dâm olonneneko Yesugât biwinenje kalion aregât kuk bo aknengiwiap. Hingât olonnenegep. Humonenje Yesu Kristo arekje hejgemgonenekbiapgât olonnenegep. ¹⁰ Akto Humonenje Yesu Kristo arekje, nen yâk olop mannegât nengât akmâ moep aregât purik katmâ gewiawân mombaen me hânân manbaen nen hârok agatmâ yâk olop golâ manmâ âgâwaen. ¹¹ Haingât ye biwiyeje kârikjeâk kinbiâp dâm magangi goaŋgi akmai hainâk ye galalupyene den âlepjeâk makyengimbiâ biwiyeje kârikjeâk kinmâ âgâwiâp.

Damunlupnenje yengât amukyeñjân manbaen.

¹² O galama, den siâ ire wârakmâ makyengienje nângâjet. Humonenje arekje damunlupyene katyekto kinmâ hutyeñjân manmâ âi mem Humogât keiye makyengim biwiyeje gulip akbop dâm den kârikje makyengimai yâk yengât yekbiâ bo gewiâp. Gârâmâ yâk yengât den nângâm amukyeñjân manbei. ¹³ Akto damunlupyene âi memai aregât okot âlep akyengim lau lokoyengim hanâk amukyeñjân manbei. Akto yengât hutyeñjân kuk hejgân miawakbop dâm gala agaŋgi biwi konok akmâ manbei.

Konam bo akbaen.

¹⁴ O Galalupne, yengât den kârikje hin ye makyenjengât yengât hutyenjân luâk âmbâle siâ konam akbiâ makyenjim kârikje ketugu yekjet. Akto luâk âmbâle wan me wan hârok hamep akmai are tân yengumbiâ biwiyeje kârikjeâk kinmâ âgâwiâp. Akto luâk âmbâle hâkyeje yeukje aktâp are hainâk tân yengunjet. Akto luâk âmbâle hain akmai are titnan titnan yaiwâk akyenjwei. ¹⁵ Akto luâk âmbâle bâleje akyenjimiâ âmâ hainâk bâleje bo akyenjim âmâ âlepjeâk akyenjinjet. Dâ hin akbei. Sop ârândânjâk agak meme âlepje akmâ gala akyenjwei. Akto bikje bo potatyekmâ âmâ luâk âmbâle hârok yengâlâk akbei. ¹⁶ Akto hokboâk hokboâk mâru humo akbei. ¹⁷ Akto hokboâk hokboâk Anutu ulilanjbei. ¹⁸ Akto Anutuje Yesu Kristogât akmâ nângât kâmot nâ mepaine membei dâm egâliajmap aregât wan me wan âlepje me umatje miawak yengimbo ainâk Anutu okot âlep agajmâ mepaimje membei. ¹⁹ Akto Anutugât Heakje kâláp hinare are bo limbâpkowei. ²⁰ Akto luâk âmbâle agatmâ Anutuje wan me wan akbiap aregât den makbiâ ye den are bo hâkâj akbei. ²¹ Akto den are miawakto yeâmâ hârok dowâk bo membei. Dâ hin akbei. Den are nângâm hejgemgom ire âmâ âlepje ire âmâ bâleje hain dâm den potatbei. Hain potatmâ den akto agak meme âlepje parjâk mem marimâ ²² den bâleje akto agak meme bâleje hepunbei.

Den bâije.

²³ O Galalupne, nenje yengât Anutu hin ulilanjen, Anutuje kambiam nenje mem âlepje ketugumbo sândugemap yâkje meyekmâ ârândâj hârok ketugu yekbiâp. Hain akto benje Humonenje Yesu Kristo are purik katmâ lâuwâje togowiawân han biwiyeje âlepjeâk kindo ekto ârândâj akbiapgât ulilanjen. ²⁴ Akto Anutuje oloj yekmap arekje âmâ ârândânjâk hârok akmap aregât wan me wan hain miawak yengiwiap.

²⁵ O Galama, yeje hainâk nengât Anutu ulilanjbei. ²⁶ Akto ye hârok gala konok akmâ lokom mangjan akbei. ²⁷ Nâ Humogât kârikjân kinmâ hin maktân. Ye nâ yu kulemgoân ire mem âmâ hainâk Yesugât kâmolân gâtje hârok oyañbiâ nângâwei. ²⁸ Akto Humonenje Yesu Kristo arekje damunyeje akmâ okot âlep akyenjâkgât ulilanmaen.

2 Tesalonike

Mepai den.

¹ O galalupne, ye amâ Tesalonike kepiān gâtje Anutu Ewenenjande oloj yekto biwiyeje Humonenje Yesu Kristogât kali. Yengât kulem esenje ire kulemgoân. Nâmâ Paulo akto galalogâtne Sila akto Timoteo tân nugumbela kulem esenje ire kulemgoen. ² Akto yengât Anutu Ewenenje akto nenne Humonenje are olop ye okot âlep akyengim damunyeje akbela biwiyeje sândugeâk.

³ O Galalupne, nen âmâ yengât nângâm Anutu âlepjne dâm hokboâk hokboâk mepaije memaen. Akto nenne ye biwiyeje Yesugâlânâk katbiâ kindo manbiâ sambelemap akto okot âlep agangim gambiâ dondâ miawaktâp. Aregât pat nângâm Anutu je wan akyengiep aregât âlepjne dâm mepaimje mendenje ârândâj akmap. ⁴ Aregât luâk âmbâle bikje yânjande gasa akyengimai akto umatje miawak yengimbo hanâk dâm Yesugât lauqe lokom âlepjne manmai aregât den pat nângâm Anutugât kâmot kepiâne kepiâne manmai are yengât pat are makyengimaen.

Anutugât hâuqaet den.

⁵ Akto umatje ya miawak yengiep aregât keihe hin. Anutu je agak meme âlepjnaet potat neneakmap aregât agak meme are ye hekat yengiwerâm makto umatje miawagep. Akto Anutu je, "Nângât kâmot Tesalonike kepiâ manmai are siâñ manman âlepjân manbai." dâm makto umatje miawakto hâk hilâlâm nângâm hanâk lokom manbiâ aregât hâuqe Anutu je yengim damunyeje akbiâp. ⁶ Aregât Anutu je wan me wan mendo ârândâj akmap arekje siâñ luâkje umatje yengimai are hainâk umatje yâk yengimbo ârândâj akbiâp. ⁷ Akto areâk bo. Ye umatje lokomai nen olop biwinenje sândugeâkgât Anutu je siâñ meneneko manman âlepjân manbaen. Akto sop aregât keihe makyengire nângâjet. Sop bâihe Humonenje Yesu are lâuwârje hungun ando himbimâンba gem ajele kârikje olop kâláp panmâ gewai. ⁸ Luâk Anutu bo nângajmai akto Humonenje Yesugât den pat âlepjne are nângâm bo lokomai are âmâ hâuqe umatje hamepjne olowâk yengiwiap. ⁹ Humonenjande ikihe enemjânba akto ikihe pagaleje kârikjânba watyekto kâláp bo bokbiap ain gem âmâ hâk hilâlâm humo nângâm âgâmbiâ bâli bâli kârikje miawakyengiwiap. ¹⁰ Akto sop ain Humonenjaet kâmotlupne nengâlân pagaleje akto egâliaj gogâlea j miawak nengiwiap are bunje miawagâkgât Yesu je togowiap ain nengâlân pagaleje mem agat agatje mem agatbiap. Akto nenne den pat makyengienje biwiyeje Yesugâlân kali aregât yâk togowiawân meyekbiap. Sop ain nen akto ye olop biwinenje Yesugâlân kalion nenne Humonenje ektenje dâtje akto kotje mem agatmâ manmâ âgâwaen. ¹¹ Are âlepjne akmâ kârikje agâkgât Anutu hokboâk hokboâk ulilaqmaen. Anutunenje damunnenje akmap yâkje yengonlep are wan me wan makmâ hâreyi are bunje agâkgât meme akyengimbo wan me wan magi are bunje miawakto biwiyeje Yesugâlân kali are mem metem âmâ âi humo membai. ¹² Hain akbiâ âmâ Anutunenje akto Humonenje Yesu Kristo yetje damunyeje akmâ okot âlep akyengimbela luâk âmbâle yânjande yekmâ Yesu Humonenjaet kotje mem agatmâ âmâ agak meme âlepjne akbiâ ârândâj agâk hain dâm ulilaqmaen.

Mitigât gasa kautje miawakbiapgât den.

¹ O Galalupne, Yesu Kristo Humonenje Anutu je lâuwârje hungun ando gewiap aregât akto nenne menduguakmâ peniajbaengât keihe makyengire nângâjet. ² Luâk bîkjande, "Bâin. Humonenje togowiap aregât sopje tâlâguâp." dâm yengât, "Paulomanje kulem esenje ire kulemgobijâ mem togoen." dâm heyengimbiâ âmâ den are dowâk bo nângâm biwiyejân sâñ sâñ bo akto âmâ den aregât bo nângâwai. ³ Akto luâk

âmbâle hiaŋgi den makmâ hain dâmbiâ bo nâŋgâwei. Hin nâŋgâwei. Humonenje togowerâmboân âmâ sop ainâk âmâ ulik gulik amâ luâk âmbâle dondâ Anutugât hâkâŋ akmai hutyejân gâtje siâ miawakmâ luâk den koko den kârikje hamiajmâ panbiap are wan me wan âlepje are gasa agajmâ hami ajmâ âmâ Anutuje bâlenjân manbiap dâep yâkje soj miawakto sop humo tâlâguwiap. ⁴ Akto luâk âmbâle hânje hânje manmai arekje wan me wan kotyene mem agatmai are yengât dumyejân kinmâ âgâwiap. Hain akmâ wan me wan hârok nâŋgâmbiâ gembo nâŋgât nâŋgâmbiâ âgâk dâm wârakbiap. Dâ areâk bo. Luâk âmbâle hârok humoyeje akberâm nâŋgât kotne mem agatjet dâm Anutugât sumbe emetjân kinmâ nâ Anutu dâm tâwâim kinmâ âgâwiap. ⁵ Dâ den ire âmâ pup pup bo nâŋgâi. Nâ yengâlân manmâ aregât keije makyengiân are nelâm yengiâp mon? ⁶ Dâ hinje âmâ wan me wan siâŋje luâk are mendo bo miawagep aregât keije nâŋgâmai. Akto luâk bâleje meme hinje bo miawakto âmâ sop bâiŋe tâlâgumboân âmâ miawakbiap. ⁷ Ire âmâ emelâk den koko luâk bâlejande tigân âiŋe memap. Akto horat kalaŋmap yâkje tâgân hikom mendâp. Dâ irawot akto hulaŋ akto den koko luâk are tektekjân miawakbiap. ⁸ Den koko luâk are tektekjân miawakto âmâ Humo Yesuŋe lau biwinjaet heakjande den koko luâk are hâkokombo gewiap. Gembo ain âmâ Humo Yesu togowiapgât pagalenjande erâm itij gulam mendo bo akbiap. ⁹ Den koko luâk are yâkgât togo togogât keije hin. Yâk âmâ Niambiye meme agajdo kârikje siâ me siâ keije keije olop miawagajmâ hiaŋimâŋ kulem akto siâ me siâ dewunnenjande bo ekmaen are membiap. ¹⁰ Akto den koko luâk togowiawân âmâ luâk bikje den bunjaet keije nâŋgâm heŋgemgom hâkâŋe dâm heŋgemgo nenekbiapgât dâp tâpâkom mesokmâ âmâ bâlejaet pat akbai. Hain akbiâ âmâ den koko luâkgât togo togogât keije mem miawakbiap. ¹¹ Luâk bikje hain akmaigât Anutuje hiaŋgigât memene akto kautyeje gulip agâkgât kârikje makto miawakto hiaŋgi are nâŋgâm bunje dâm nâŋgâm pâpkowai. Hain. ¹² Akto areâk bo. Den bunjaet kautje âmâ hâkâŋe dâm siâ me siâ bâlejaet ukenje akmai luâk are yâk yengâlân aregât hânuje togo yengiâkgât hain are akbiap.

¹³ Galalupne, ye amâ hain bo akbai. Anutuje ulikjân dondâ okot âlep akyeŋgim kepilâm yekmâ ikiŋe Heakje huŋgun aŋdo kaut yeqâŋ mendo den pat âlepje nâŋgâm agak meme âlepje akbai are nâŋgâm heŋgemgoep. ¹⁴ Anutuje hain nâŋgâep aregât Tesalonike gâtje bikje Humonenje Yesu Kristogât pagalenjân manbai dâm huŋgun nengimbo den pat âlepje makyengienje dowâk nâŋgâyi aregât Anutu mepaimje mem okot âlep nâŋgâm kotje mem agatenje ârândâŋ akbiâp. ¹⁵ Aregât den pat âlepje makyengiyion me kulem esenjân kulemgoenje nâŋgâyi are kârikje lokom manmâ âgâwei.

¹⁶ Kembunenne Yesu Kristo akto Ewenenje Anutu yâkje han kalem aknengim damunnenje akmandat arekje biwinenje bâliwopgât wât nengimbela tatmâ âgâwaen akto himbimâŋ wan me wan âlepje aknengiwiapgât keije maknengimbela biwinenje sândugemap. ¹⁷ Anutu hain arekje hinje gai meme akyeŋgimbo kambiamyeje humo agâk. Akto âi kârikje âlepje ketugum den âlepjeâk makbiâ Anutuje yekto huraguâk.

3

Pauloje Anutuje tânnenguâk dâm makyengiep.

¹ O Galalupne, den bâiŋe hin makyengire nâŋgâjet. Yeje Anutu nengât ulilaŋbiâ Humonenje tân nengumbo âmâ benje ulikjân den makyengienje ye nâŋgâyi are hainâk kepijane kepijane arim makyengienje dondâŋe nâŋgâwai. Nâŋgâm amâ dondâŋe biwiyeje Yesugâlân katbiâ Humonenjaet den are dowâk sambelem humo akbiâp. ² Akto nen arienje luâk âmbâle hânje hânje manmai dondâŋe âmâ biwiyeje Yesugâlân bo kali aregât luâk bikje han hioŋ bauŋ bâleje maleje akmai arekje menekberâmbiâŋ âmâ Anutuje bâtyenjânba mem kotgâ nenegâkgât Anutu ulilaŋbei. ³ Akto Humonenjande âmâ wan me wan dâm hârem are miawakmap arekje Bâleje Amboje arekje meyekbop dâm kondo gembo tânyenguwiapgât bo pâp komap aregât Anutu hain akbiapgât nâŋgâmaen. ⁴ Akto ye den makyengienje lokom manmâ ariwai aregât Kembugât

akmâ yengât han lâuwâ bo akmaen. ⁵ Aregât galama yengât hin dâm Anutu ulilañbe. Amâ Humonenjande Anutu ye okot âlep akyengimap are akto Kristoje kârikje kinmâ umatje lokom tân nengumap are hekat yengimenâ nângâwai hain dâm ulilañdân.

Konam bo manbaengât magep.

⁶ O Galalupne, Humonenje Yesu Kristoje maknijdo den dâtje umatje ire makyengienje nângâjet. Yengâlân gâtje siâne konam manmâ âi bo memai. Are den makyengiyion are bo lokomai luâk are olop bo manbei. ⁷ Akto nenje yengât hutyeñân manmâ nenje dâp keihe katmâ âiâk memâk memâk malion are ekmâ nângâyi. ⁸ Akto nenje sot hâu bâlâk yân bo mem neyion wan me wan nengimbiâ hâk hilâlâm yengiwâen dâm hândâk hilâm âi wan me wan ketugum yengienje siâne puli nengimbiâ are mem sot hâuje aregât yengiminiyion. ⁹ Akto nen hain bo agion dâine ârândâj akbop. Akto Anutuje sot hâuje bo yengiwei dâm bo makmâ hâre nengiep. Bo. Nen âmâ yene nenekmâ hain akjetgât sot hâuje yengiminiyion. ¹⁰ Akto yengâlai manmâ den hin dâm makyengiyion, “Luâk âmbâle bikje konam akbiâ âmâ sot are bo yengiwei.” dâm makyengiyion. ¹¹ Gârâmâ hinje yengâlaiwa den hin togombo nângâyion. Luâk âmbâle bikenjande konam akmâ siâgât âi bâleje mângim âiyeje hepunmâ yân mandâi dâmbiâ nângâyion. ¹² Luâk âmbâle hainare yengât âmâ Humonenje Yesu Kristogât den sami hin dâm makyengienje nângâm hejgemgowai, “Ye âlepje hejgemgom âiyeje yeneak âi mem sot mem nembai. Dâ yân âmâ bo tatbei.” ¹³ Akto ye hârok hin makyengire agak meme âlepje are hokboâk hokboâk akmâ manmâ âgâwei. Akto bo hâkâj akbei. ¹⁴ Den kulem esenje ire kulemgoân ire luâk âmbâle siâne hâkâj akmâ hepundo âmâ yengâlânba watbiâ ajuun angiâk. ¹⁵ Akto gasa aganjetgât bo maktân. Dâ amâ yaiwâk agarbiâ biwiye purik kato gala aganbiâ ye olop manbeigât maktân.

Den bâije.

¹⁶ O Galalupne, yengât Humonenje ulilañbe. Humonenje âmâ Lumbe Amboje wâtje aknengim biwinenje mem sândugemapje biwiyeje sândugeâkgât hokboâk hokboâk bikenba bikenba ikihe sândukje totokoyekto ârândâj huragum yem âgâwiâp. Akto Humonenje ye olop manmâ âgâwei dâm ulilañdân.

¹⁷ Galama, nâ Paulo, nâje luâk siâ magajdere yu kulemgoâp. Dâ den bikje ire nunak kulemgoân. Nângât bât tirip ire ekmâ nângâm hejgemgowei. Ire amâ Paulogât bât tiripje hain nângâjet. ¹⁸ Humonenje Yesu Kristoje ye hârok okot âlep akyengim damunyeje agâkgât ulilañman.

1 Timoteo

Den hiangi aregât keiye.

¹ O galane Timoteo nâmâ Paulo, Anutuje âi makmâ hârenijepgât Yesu Kristogât laugât Aposolo âi meman. Amâ Anutuje hengem nengumapje akto Yesu Kristoje dumnenenjân kilepgât nângajmâ manmaen yâk lâuwâ lâuwâ âi ire ninjat. ² Timoteo nanne gângât kulem ire kulemgoginjdân. Anutu Ewenenje akto Kembunenje Yesu Kristo yâk yetje han kalem âlepjre akgijmâ damunge akbela biwige sândugeâk. ³ Nâ Makedonia hânân ariwerâm akmâ âmâ makgijân aregât hain akben. Amâ luâk biknjande hutyenjân kinmâ den aŋgâ siâ makyenjiyi yâk makyenjimenâ hepunbai. ⁴ Yâk bem patje kâmotje kâmotje makmâ gam mali yâk yengât koteje makmâ magangi goangi akbiâ âmâ den gulip milip bunje bo are miawakto Anutu nângajmâ hoj bawa manmaen are gembo bâlimap. ⁵ Gârâmâ Anutuje makmâ hârenengiep are hin akmaen. Han lâuwâ bo akmâ âmâ biwi kau kau akmâ Yesu nângajmâ manmâ pânjân mem kepilâmaengât biwi konok akmaen. ⁶ Dâ luâk biknjande âmâ den are hâkâj akmâ yengât den are makmâ mem magangi goangi akbiâ bunje bo miawakyenjieg. ⁷ Yâk hain akmâ hin makmai, “Nen Mosegât den kârikje are makyenjenje nângâwai.” dâm âmâ wan me wan ire bunje dâmai den aregât keiye bo nângâm hengemgoyigât gulip makmâ manmai.

Den kârikje arekje dosanenje mem miawakmap.

⁸ Gârâmâ nenâmâ den kârikje aregât hin nângâmaen. Den kârikjande agak meme âlepjre are mem miawakmap aregât den kârikje nângâenje ârândâj akmap. ⁹ Den kârikje are luâk dosa bâlak manmai yâk yengât bo. Anutuje âmâ den kârikje hingât kalep. Luâk Anutugât den hâkâj akmâ komai me Anutu hamiajmâ agak meme bâleje akmai me biwi helej olop manmai me ewe memelupyene hilip yengum bugâ yengumai. ¹⁰ Me luâkdâ âmbendâ yengât pat hâremai me luâkjeak egâliaj bâlejeâk akmâ bikje meyekmâ puligât kâmbu meyekmai me den hiangimai me Kembugât kotje konmâ âmâ hiangimâ makmâ kârigemai. Me siâ me siâ bikje den bunje gasa aganmai yâk yengât âmâ Anutuje makto den kârikje arekje bâleje yeje mem miawakyenjimap. ¹¹ Akto den bunje gasa aganmai amâ den bunje are amâ Anutu manman âlepgât amboje yâkje den pagaleje olowâk nijep arekje hain makmâ miawaktâp.

Yesu je Paulo dosanje hepunajmâ âi âlepjre wajep.

¹² Kârikje nijmâ mem kârikje ketugunegep Kembu nenje Kristo Yesu yâk mepaimje meman. Yâkje nângânindo ârândâj akto tân nugum âi ire nijep. ¹³ Gârâmâ nâ ulikjân Yesugât nângâre gembo yâk makmâ gasa aganmâ luâklupje gasa akyenjire hanâk dâm nâ Kembugât keiye pâpkom manmâ bonângajmâ malângât han kalem aknijmâ okot nângânijmâ yai nuguep. ¹⁴ Yai nugum han kalemje nângâlân lugumbo pikto Kristo Yesu nângajmâ okot âlep aganbiangât kârikje nijep. ¹⁵ Den ire bunje akmâ sambelem ariâk. Arimbo ârândâj akbiâp. Yesu Kristo amâ nen bâleje akmâ hâkje hâkje akmaen nen hengem nenguwiapgât giеп. Akto hâkje hâkje akmaen nengât âgâ âgârje amâ nâ ire. ¹⁶ Gârâmâ Yesu Kristoje yai nugum han kalem umatje nijep, a yân bo. Nâ bâleje meme luâk yengât kautyenje nâ han kalem nijdo luâk beirâ are ekmâ nângâm amâ Yesu Kristo nângajmâ kepilâmbiâ manman kârikje yengwiapgât hain aknijep. ¹⁷ Manman kârikjaet Kembu humo bo mombiap akto bo ekmaen Anutu konok yâkgât kot pat egâliaj pagaleje are yem âgâwiâp kârikje. A bundâk.

Timoteo âigât bugâ mem kârikje akmâ manbiapgât magep.

¹⁸ Timoteo nanne gâ hain aknijmat gângât den umatje hin makmâ gjñân. Gâ den ire mem manmâ âmâ luâk biknjande gâ wan akbiatgât den guguyi den arekje kârikje gjñdo âigât bugâ mem kârikje akmâ manben. ¹⁹ Hain akmâ manmâ Kristo nângajengât hainâk nângajmenâ han biwige kau kau akmâ tatgijmâ âgâwiâp. Dâ luâk biknjande han

kau kau manman dâp are hamianjigât Yesu nângajbiâ nângâ nângâ yeje tatyenjieg are hulañ akto bâliyi. ²⁰ Yâk yençâlân gâtje luâk siâ Himenao akto siâ Alesande yâk lâuwâ are Hiangi Ambojande hâk hilâlâm yetkimbo Anutugât kotje hâkâñ akmandat aregât agak meme are hepuletgât yâkgâlân katyelegân.

2

Yesugât kâmotlupyjande ulilajbaigât den.

¹ Galane, nâ den ire nângâre umatje akmapgât makgijbe. Kâmotlupgande Anutu ulilajberâm âmâ hin akbei. Hokboâk hokboâk Anutugât nângajbiâ ârândâñ akmapgât mepaimje membei. Akto luâk âmbâle hârok yâk Anutuje tânyenguâkgât ulilajbei. ² Luâk kembu, kiap, gawaman hârok tânyenguâkgât ulilajbei. Aregât luâk humomolup-nenjande damun nenje akbiâ âmâ âlepne lumbe kaknjân manmâ Anutugât lau lokoenje biwinenje sândugembo luâk bikrjande nângâ nengimbiâ âgâwiâp. ³ Are amâ âlepne akbiap. Akto Anutu heñgem nengumap yâkje are nângâmbo ârândâñ akmap. ⁴ Anutuje âmâ luâk hârokje den bunje nângâmbiâ heñgemgo yekbiapgât egâliajmap. ⁵ Anutu konok manmap. Akto Anutu akto luâk hut nenjân mendugu neneksiapgât luâk konok kindâp, Yesu Kristo yâk luâk agep mannengiâp. ⁶ Yâkje manmanje bo gangerâm âmâ nen hârokgât sumbe nenje agep. Aregât patje amâ sopnân miawagep. ⁷ Aregât Anutuje nâ pat aregât keiye makmâ miawakyenjwiangât Aposologât âi niijep. Âi nijmâ Yuda luâk bo manmai den bunje nângajbaigât makmâ hârenijep. Den are bo hiañgim âmâ bundâk maktân.

⁸ Galane, hingât nângâre humo aktâp. Kepianje kepianje hârnje hârnje gasa bo agañgim âmâ bâtyeje mem agatmâ Anutu ulilajbei.

⁹ Dâ âmbâi yençât hin maktân. Yâkje hâk peke egâliajje olop bo luguakmâ âmâ yenzaet nângâmbiâ gembo kângom manbei. Dâ kautyeje dumutje kulem melem dondâ me donet me hâk peke pulije âgâje are bo mem manbai. ¹⁰ Gârâmâ hin mem manbei. Âmbâle nen Kristogât kâmot manmaen dâmaiye âi âlepje membiâ ârândâñ akbiâp.

¹¹ Âmbâleje luâk yençât amuk yenzaet manmâ kângom ondop katmâ nângâ nângâ âi membei. ¹² Âmbâle siâje Kristogât keiye hekat yençiverâm akbiap arekje luâk ewangi yekmâ kinbiâp dâm aregât nângâre bo ârândâñ aktâp. Aregât hain bo akbiâp. Yâk yân kângom yonjâk manbiâp. ¹³ Amâ Anutuje Adam âmâ ulikjân mem miawagep. Dâ âmbenje Ewa amâ yâkgât hamijân mem miawagep. ¹⁴ Akto Adamje Hiañgi Ambojaet den bo nângâep. Âmbennjande âmâ Hiangi Ambojaet den nângâm Anutugât lau kondo lau koko are miawaganjep. ¹⁵ Dâ âmbâle âmâ Kristo nângajmâ han kalem olop manmâ han kau kau manmâ yenzaet nângâmbiâ gembo âmâ nanaj membai amâ Anutuje heñgemgo yekbiap.

3

Yesugât kâmot damunlupyenjaet den.

¹ Luâk siâje nâ Kristogât kâmot damunyeje akbiangât âi membe dâwiap amâ are nângâenje ârândâñ akmap. ² Gârâmâ Kristogât kâmotgât damunnenje luâk are âmâ hin akbiâp. Dosa bâlâk manmâ âmbâle konok olop manbiâp. Akto han biwiye damunje akbiâp. Akto akmâ hilipko hilipko bâlâk âlepje manbiâp. Akto lombo togombiâ dowâk tânyenguwiâp. Akto luâk âmbâle Kristogât keiye makyenjimbo nângâmbiâ ârândâñ akbiâp. ³ Waij tuje dondâ bo nembiâp. Bugâ koko bo akmâ âmâ lumberje akto yeukje akbiâp. Akto kâmotlupyje potalakjetgât bo makbiâp. Akto puli sikumgât bo makmâ tâgâi akbiâp. ⁴ Ikiye ginbailupje damunyeje akto ârândâñ akbiâp. Akto nan baratlupje makmâ miwindiyekto lau lokom nângajbiâ ârândâñ akbiâp. ⁵ Dâ yâk ginbailupje ârândâñ bo damunyeje akbiap âmâ yâkje gain gain akmâ Anutugât kâmot damunyeje akbop? ⁶ Akto siâje hinjeâk Yesugâlân han biwi katmâ manbiapje amâ dâtje memegât âi bo membiâp. Gârâmâ dâtje meme âi membiap âmâ âgâje akto Anutuje makmâ

Hiangi Amboje sârekoep hainâk agaŋbopgât. ⁷ Dâ yâkje wan me wan mendo luâk âmbâle Anutugât kâmolân bo dewatiyi yâkje nâŋgâmbiâ ârândâj akbiâp. Yâkje makmâ sârekombiâ Hiangi Ambojande biwiye mem gâlikombo yâkgât hami komân âgâmbo membomgât.

Biwigât âi meme luâk yengât den.

⁸ Bât tângo yâkje gai hainâk girij hembalik bâlák manbiâp. Ele omai olop bo manbei. Waiŋ tu humoâk bo nembei. Puli sikumgât bo makmâ tâgâiakbei. ⁹ Akto Kristogât keiye yoŋâk manmâ gaep are pâŋân mem han kau kauân makyengimbiâ miapnjân miawakbiâp. ¹⁰ Gârâmâ ulikjân mem dop koyekbiâ agak memeyerje ekbiâ huragumbo âmâ âlepje bât tângogât âi membei. ¹¹ Âbenlupyene hainâgâk kâŋgom manbei. Ele omai bo akbei. Han biwiyeje damunje akbiâ ârândâj akbiâp. Akto wan me wan mem manbiâ âmâ bunje miawakbiâp.

¹² Dâ bât tângo luâk arekje âmâ âmbâi konok olop manbiandat. Nan baratlupje ginbailupje damunyeje âlepje akto huraguwiâp. ¹³ Amâ hingât. Bât tângo are âiŋe âlepje membiâ âlepje akto kin kin âlepje kin yengiwiâp. Akto Yesu Kristo gâlân dewatim kinmâ âi mem heŋgemgowai.

Anutugât âi memejaet keiye.

¹⁴ Nâ gâŋgâlân dowâk togowerâm nâŋgân gârâmâ hanâk den ire kulemgogindân. ¹⁵ Siâ me siârje hiko nekto mandere kâlep akto Anutugât kâmot damun yeje akbiatgât keiye pâpkowâtgât yu kulemgoân. Akto Anutu manman Amboje yâkgât kâmot âmâ den bunje mem manmâ den bunjaet tân akto keiye mandâi. ¹⁶ Humogât keiye amâ nâŋgâ nâŋgâgât dop bo. Hin. Yâk luâk akmâ nengât hâk mem miawagep. Akto Heakjande yâkgât keiye mem miawakto ârândâj agep. Anjeloje egi. Yuda luâk bo manmai yâk yengâlân arim makyengienje nâŋgâyi. Makyengienje hânje hânje luâk âmbâle manmainje nâŋganji. Akto Anutuje yâk mendo pagaleŋjân âgâm mandâp.

4

Hiangi dengât keiye.

¹ Anutugât Heakjande hin kârikjeâk makmâ miawagep. Beirâ luâk bikjande Kris-togât keiye hepunmâ han gulipgât den sinduk baniaraje makmai are nâŋgâmbiâ humo akto watmâ lokowai. ² Lokom âmâ hanyenje hiangim manbaigât kâlápne oepgât hin dâm makyengimai. ³ Âmbâi bo mem luâk sigan manmâ sot bikje bo nem aregât sapa meaŋgim manbai. Sot are amâ luâk âmbâleje Kristo nâŋgajmâ den bunje nâŋgâmaenje mepaimje meajmâ nemaengât Anutuje kat nengiep. ⁴ Are amâ Anutuje wan me wan liulep are amâ âlepje dâmaen. Âlepje dâm mepaimje meajmâ bo hamiajmâ panbaen. ⁵ Amâ Anutuje ketuguep hârok amâ Anutugât denjande miapnjân miawak yekto Anutu mepaimje mem meakmâ mandenje ârândâj akbiâp. ⁶ Gâmâ Kristogât kâmot den are makyengim âmâ Yesu Kristogât hoj manman luâk den loko loko olop manbiat. Akto Yesu nâŋgajmaengât den pat akto Kristogât keiye nâŋgâm gaen. Arekje han biwigaet tân akgindo manben. ⁷ Dâ hânge den yânnje makbiâ Anutuje nâŋgâmbo bo ârândâj akmap are bo nâŋgâyengiwen. Amâ hâkâne dâwen. Dâ Anutu nâŋgajmâ manbengât hangande owâiwen. ⁸ Aregât hâk nenje owâiâkgât âi meme arekje bunje bo tân nengumap. Dâ han biwi mem owâim Kembu nâŋgajmâ egâliaŋ agajmai amâ bunje. Arekje hânâr iren manmaen akto manmâ himbimâr manbaengât kârikje nengiâk gât tân nengumap. ⁹ Den are bunje dondâ. Aregât luâk âmbâleje are nâŋgâmbiâ humo agâkgât nâŋgân. ¹⁰ Akto aregât bunje memegât âi humo memaen. Amâ Anutu manmanje yâkgât nâŋgajmâ mandenje biwinenje owâiŋe akmap. Yâkje âmâ luâk âmbâle hânje hânje manmai yâk yengât heŋgemgoyekbiapgât mandâp. Akto nenje nâŋgajmaen nen heŋgemgo neneke map. A Bundâk. ¹¹ Yu maktân ire hârok makmâ hekatyenjewen.

Timoteogât âi memejaet den.

¹² Galane, gâ luâk sigan mandât aregât luâk biknjande gângât nânjâmbiâ bo gewiâp. Gârâmâ han kalem olop Kristo nânjajmâ den ârândâñjâk makmâ agak meme salek han kau olop memenâ agak meme âlepje nânjgâm herjemgowe. ¹³ Nâ togowian aregât lâmgom manmâ âmâ Anutugât den kulemje oyajmenâ nânjâwei. Akto aregât keihe makmâ potatmâ yenjim manben. ¹⁴ Ulikjân dâtje meme luâkje bâtyeje gângâlân katmâ gâ wan akbiatgât makmâ hâregini are gulip akbopgât damunje akben. ¹⁵ Gâ aregât nânjgâm hanoko akmâ âige mem manmenâ bunje miawakto ekbiâ ârândâj akbiâp. ¹⁶ Akto guge han biwige damunje akmâ Kristogât keihe makyengimat are ârândâj târârâgâk damunje kinben. Den are panjâk mem manben. Hain akbialân âmâ denge nânjâmai yâk akto guge hârok manman âlepjân togawai.

5

Âmbâi kambut yenjât den.

¹ Galane Timoteo, luâk sâmbâ siâje wan me wan siâ mendo ârândâj bo akto âmâ yeukjân magajmâ ewege agajmat hainâk agajmenâ agak meme âlepjeâk membiâp. Luâk sigan tân yejguwerâm âmâ emige teuge akyengimat hainâk akyengiwen. ² Akto âmbâi sâmbâ tân yejguwerâm memege agajmat hainâk akyengiwen. Akto âmbâi sigan âkâ hainâk tâulupnerâm gugaet damun kinmâ luâk âmbâle dewunyerjân den siâ me siâ makyengiwen.

³ Akto âmbâi kambut ginbailupyeje bo manmai are nânjâ yengimenâ humo akto tânyenjguwen. ⁴ Dâ âmbâi kambut siâje âmâ nanje baratje bâgilupje manbai are bo tânyenjguwen. Nan barat bâgilupjande âmâ Anuturje makmâ hâreyerjieg den are lokom amâ luâk âmbâi sâmbâ damun yeje akbei. Hain akmâ umbuñân ewe meme yejande tânyenjuyigât hâu kutigitbei. Are âmâ Anuturje nânjgâmbo ârândâj akbiap. ⁵ Dâ âmbâle kambut ikiheâk manmâ Anutu nânjanjo biwihe owâine akto hândâk hilâm Anutu tân nuguâk dâm ulilañmap. ⁶ Dâ âmbâi kambut siâ hâkje egâliañmap âmâ hâkje golâ mandâp dâ biwihe emelâk moep. ⁷ Den are makmâ kârigem makyengimenâ nânjgâm dosa bâlâk manbei. ⁸ Gârâmâ siâje emi teu me meme ewe me ginbailupje bo tânyenjumap arekje Kristo nânjanjep are hâkâj akmâ âmâ luâk biknjande Kristo bo nânjajmai yâk yenjât dosa ewangim akmap. ⁹ Âmbâi kambut siâje hombarjje 60 akto âmâ luâk konok olop malep hainareâk kepilâm kotje kulemgowen. ¹⁰ Akto wan me wan miep aregât keihe miawagâkgât hin aikowen. Nanañ meyekmâ âlepje damun yeje akmâ gaep me bo? Me lombo yâkgâlân togombiâ damun yeje agep me bo? Kristogât kâmot me umburuk manmai tân yenquep me bo? Me han kalem âi keihe keihe miep me bo? Keiyeje hain ekmâ nânjgâm âmâ koteje kulemgowen.

¹¹ Dâ âmbâi kambut sigan amâ kotejeje âmâ bo kulemgowen. Yâkje makgiñbiâ borâwen. Hain are yâkje manmâ âmâ Kristo nânjgâm hâkâj agajmâ âmâ luâk memberâm akmai. ¹² Hain akmâ âmâ ulikjân den makmâ hâreyi are gulip kombiâ dosa yeje miawakbop. ¹³ Akto areâk bo. Âmbâi kambut sigan âi bâlâk manmaigât gulip milip akmâ konam manmai. Konam akmâ emet hârok âgâm den kâmbu mem den bo makmakje are makyengimai. ¹⁴ Aregât nâ hin maktân. Gasa nennjande nengât makto gewâengât âmbâi kambut sigan yâkje luâk mem nanañ damun yeje akmâ emet yenjân lâmgom tatbei. ¹⁵ Dâ emelâk âmbâi kambut sigan bikje âmâ Hiangi Ambojaet dâp tâlim gulip agi.

¹⁶ Akto Kristogât kâmotlupjande puli yân panbâigât kambut gupin bunje areâk tânyenjwaigât lâulupyerje Yesu nânjajmaiye tâuyerje kambut are tângowi.

Yesugât kâmot yenjât damunlupyeje yenjât den.

¹⁷⁻¹⁸ Anutugât kâmot damunlupyeje yâk yenjât hin makgiñdere nânjâ. Anutugât denjande hin dâep, “Gângât bulimakaoje sejgo bunje tâlim hâkje gagaiâkgât âi mendo âmâ gâje bulimakaoje sot nembop dâm lauje bo dâgâm gisapkowen.” Akto siâ hin, “Âi mengijmap luâk arekje âi hâujuje mendo âmâ ârândâj akmap.” Aregât Kristogât kâmot

yengât luâk kautlupyene âi mem manmâ Kristogât keiже makyengimbiâ âmâ hâuje yengim nângâ yengimbiâ humo akbiâp. ¹⁹ Luâk konokje damun siâ den âiân katberâmbo bo nânganben. Luâk lâuwâ me âlâwuje makbiâ âmâ nângâm hengemgowen. ²⁰ Dâ damunyene bikjande hanâk hanâk kautyene orem bâlejaet agak meme yeje gangerâm mem manbiâ âmâ Kristogât kâmot yâk yengât dewunyenjân makmâ miwindikmenâ biknjande are ekmâ hamewakbai.

²¹ Nâ Anutu akto Yesu Kristo yâk yetgât dewunyetjân akto ajele bikje Anutunge potatyegep yâk yengât dewunyenjân hin makmâ hâregindân. Den makgindân ire yaiwâk damun akmenâ bo gewiâp. Hain akmâ guge hangaet luâk âmbâle siâ me siâ ewangiak gowangiak bo akyengiwen.

²² Akto gâne Kristogât kâmot damunlupyene yâk yengât âi yeje dowâk bo yengim bâtge kautyenjân bo katben. Hain akmenâ âmâ yâk yengât dosanje gângâlân âgâwopgât. Guge han biwige akto hâkge damun akmenâ kau kau yembiâp.

²³ Gâ tepgân gigimapgât akto hâk hilâlâm manmatgât tuâk bo nemben. Waiñ tu are getek nemben.

²⁴ Luâk bikje yâk yengât bâleje aregât keiже nângâm dowâk hengemgomaen. Dâ bikje âmâ yâk yengât bâleje tigâk yemapgât beirâ miawakmap. ²⁵ Aregât dop hainâk agak meme âlepjande âmâ tektekjân miawakmap. Dâ hain bo akmapgât tiwâk yem âgâwiapgât dop bo tatâp. Beirâ miawakmâ kinbiap.

6

Hoj manman yengât den.

¹ Hoj bawa hârokje Anutugât kotje akto den pat âlepje bâliwopgât luâk kembulupyene yekmâ kângoyeñgiwei. ² Dâ luâk kembulupyene Kristo nângajî âmâ yâk yengât hoj bawalupyenjande hin bo nângâwei, “Kembulupnenje Yesu nângarbiâ dop nenje konok agep aregât lauyenje bo lokowaen.” hain bo nângâwei. Bo. Luâk kembulupnenje Kristogât nângarbiâ han kalem akyengimaengât hoj bawa âi owâiâk akyengienje ârândâj akbiap. Hain dâwaigât gâ den are makmâ makyengim mem kârikje ketugu yekben. ³ Dâ luâk siâje den are makmâ hilipkom den aŋgâ makmâ Kembu nenje Yesu Kristo yâkgât pat âlep den hâkâj akmâ denjande hengem nengumap are hamiajmap yâkgât hin nângâwaen. ⁴ Yâk âmâ ikiже nângâ nângâne mem agatmâ han gulip akmâ kâmotnenje potalakjet dâm hâre hâregât den are egâliajdo humo akmap. Akto den yângâ magangî goangi akjet dâm egâliajmap. Hain arekje egâliaj bâleje miawakmap. Akto luâk âmbâle bikjande den are nângâm potalakmâ galagât hogo hogo hâk yeje tunmâ nângâ aŋgimbiâ gemap. ⁵ Akto gai luâk bikjande han nângâ nângâ yeje bâleje higenje akto den bunje bâlâk manmâ nen Anutugât lau lokom mandenje puli sikum miawak nengiwiap dâm bembegât pat nângâmbiâ humo akto gulip manmai.

Hângât puli sikumgât den.

⁶ Akto puli sikumgât hin makbe. Anutugât nângâenje humo akto lau je lokomaen âmâ bundâk hâk tângo peninengimbo horat korat bâlâk mem maniâm. ⁷ Amâ hingât. Memelupnenjande menenegiân âmâ hâk hololok miawagion. Akto manmâ mombaenân âmâ hainâk hâk hololok Humogâlân ariwaen. ⁸ Aregât sot akto hâk pekenenje ârândâj tatnengimbo nângâenje ârândâj akto maniâm. ⁹ Dâ bikjande puli sikum humo mem mannerâm manbai yâkje egâliaj bâlejaet lâm kâli kâliân gembîâ ewuyekbiap. Ewuyekto siâ me siâ yângâet keiже egâliaj bâleje nângâmbiâ arekje katipyengum mem bâliyekbiap. ¹⁰ Puli sikumgât egâliaj gogâliaj arekje bâleje hârokgât tânnje miawakmap. Aregât luâk bikjande puli sikumgât egâliajbiâ humo akto Kristogât den pat hâkâj akmâ hepunmâ puli memberâm akmâ manbiâ âmâ hâk hilâlâm humoje penâyengimap. ¹¹ Dâ gâmâ Anutugât luâk manmat aregât siâ me siâ hainare hamiajben. Manman âlepje egâliajma Anutugât lau lokom Kristo nângajmâ han kalem kârikje olop manman akberâm aregât kârikje akben. ¹² Akto Kristogât keiже miawagâkgât

bugâgât âi kârikje mem manben. Akto ulikjân Kristogât kâmotlupjande makmâ hâregiñbiâ nângâm luâk âmbâle dewunyerjân magen den are lokom manman kârikje pajâk memben. ¹³ Anutuje siâ me siâ manman golâ yengimap yâkgât metejân akto Yesu Kristo kiap Pilatogâlân den kârikje bunje magep yâkgât metejân makmâ kârigegiñdân. ¹⁴ Hin. Den kârikje lokom manmenâ biknjande gekmâ gângât makbiâ gewopgât kârikjeâk kinmenâ Kembunenne Yesu Kristo togowiâp. ¹⁵ Aregât sopne Anutu pagaleje Amboje akto Kârikje Amboñande makto miawakbiâp. Yâk âmâ luâk kembu yâk yengât Kembu humo. Akto agat agatje yâk yengât kautyeje humo. ¹⁶ Yâk ikiňak ulikjân bak manmâ gaep akto momo bâlâk manmap. Akto pagaleje humo nen bo arimaenân ain manmap. Yâk luâk siâje bo egep. Akto ekbaengât dâp bo tatâp. Yâk luâk hârokje kotje konmâ mem agatmâ denje lokombiâ yâkgât kot pat sambelem arimbo damunnenje akmâ âgâwiâp. A bundâk.

Luâk puli sikumdâ yengât den.

¹⁷ Luâk hângât puli sikum humo umalâk yeyengimap yâk makyengimenâ hâkyeje bo mem agatmâ siâ me siâ bâliwiap aregât nângâm imâ tân nengumbo manman nenje miawak nengiwiap dâm bo nângâwei. Dâ Anutuje unsambe humo nengimbo heranje maroje manmaen yâkgâlân nângâjbiâ biwiyeje humo akbiapgât makyengiwen. ¹⁸ Akto luâk sikumdâ hin makyengiwen. Han kalem akmâ agak meme âlepje mem siâ me siâ hâu bâlâkgât yengiwei. ¹⁹ Hain akmâ âmâ manman kârikje siân miawak yengiwiapgât keiye katmâ manbei. Katmâ manmâ âmâ beirâ manman bunje membai.

Pauloje Timoteo mem kârikje ketuguep.

²⁰ O galane Timoteo, gâ Kristogât keiye makgijion aregât pat damun akmâ mem manben. Akto luâk siâje Anutugât pat hâkâj akmâ nângâ nângâgât den hengemgone dâm magangi goangi akmâ hilip kombiâ bunje bo miawakto den are hâkâje dâwen. ²¹ Luâk hainare akmaiye âmâ Kristogât keiye nângâwerâm ewum hâunjomai. Anutugât han kalemje yengâlân yembiâp.

2 Timoteo

Pauloje Timoteogât akmâ Anutu ulilajep.

¹ O galane Timoteo, Paulo nâ Yesu Kristo yâkgât Aposolo. Anutuje emelâk Yesu Kristogât manman âlepjé makmâ hâriepgât nâ Aposologât âi niject. ² Timoteo nune nanne dâm gogondân gângât kulem ire kulemgogijdân. Anutu Ewenenje akto Kembu nenje Yesu Kristo yâkje damunge akmâ han kalem akmâ tân gugum okot nângâgirjbelâ biwige gembo sândukje akbiâp.

Pauloje Timoteo kârikje kilepgât Anutu mepaimje miep.

³ Bâgilupnande han kau akmâ Anutugât lau lokoyi yâk yengât Anutu nângajmâ han kau akmâ Anutugât lau lokoman. Yâk hokboâk hokboâk gângât akmâ mepaimje agajmâ ulilajman. ⁴ Amâ ulikjân indem tâgâiak humo agen aregât nângâm âmâ hilâm hândâk nângâ gjjmâ gektere heroje maroje miawaknijâk dâm mandân. ⁵ Akto nângâgijdân ainâk gai deige Rosi akto memege Eunike Kristo nângajbela yetgât biwi kat kat nângâ are hâtikom gângâlân gai yendâp hain nângâ. ⁶ Aregât nâ nângâgijjmâ makbe. Nâ bâtne kautgân katere Anutuje wâtje gjep are nelâmgijnbopgât utungomenâ utunjeâk miawakgijbiâp. ⁷ Amâ Anutuje wâtje nengimap amâ hamewakmâ manbaengât bo nengiep. Kârikje olop akto han kalem olop akto han biwi damun aknegât nengiep. ⁸ Aregât gâ Kembunenjaet pat makmâ hulanjdâm ajuñ bo angiwen. Akto nâ yâkgât akmâ tâkje hikonekbiâ lope kâlegen talân nângât akmâ ajuñ bo angiwen. Gâ Anutuje kârikje gjnbiap nâ hâk hilâlâm nângâman a hainâk akmâ pat âlepgât dengât akmâ hâk hilâlâm kakjân manben. ⁹ Yâkje menjâlenenekmâ den patje âlepjande olorjenegep. Are âmâ ulikjân tâmbâje dondâ Yesu Kristogât akmâ han kalem akyenjywian dâm makmâ hâriep. Makmâ hârem manmâ gambo nen miawakmâ mandenje âi nenje me agak meme nenjaet bo akmâ ikijaet han watmâ potat nenekmâ hejgem nenguep. ¹⁰ Amâ ulikjân tâmbâje nângâm hejgemongo yiep. Dâ bunje sop ire Yesu Kristo hejgem nengumapje miawaktoân Anutugât han kalemje miawaknengiep. Akto Yesu Kristoje momogât kârikje kondo mondo den pat âlep arekje mem manman kârikje akto pagalejân manbaengât miawaknengiep.

Pauloje pat âlepgât âiân hâk hilâlâm humo nângâep.

¹¹ Akto Anutuje den pat aregât akmâ nâje makyenjwiangât Aposolo âi membiangât akto Kristogât keiye hekatyenjwiangât âi niject. ¹² Âi niendo nâ aregât akmâ hâk hilâlâm kakjân manman. Nâ nângajmâ hejgemgomangât yâkgât han lâuwâ bo manman. Bo. Nâ hin nângâm kârigeman. Yâk kârikje olop manmâ gam âmâ agak memene âlepjje damun aknijdo sop humo are miawakbiap. ¹³ Den bunje aregât dâpjje hekat gjâñ areâk kendetben. Are âmâ Yesu Kristo nângajmâ hangande hikom kinmâ hain akben. ¹⁴ Akto Heak han biwi nenjân manmap yâkje den bunjaet keiye gjep are pañâk mem yaiwâk damun akmâ manben.

Onesiporoje âmâ Paulo tângom malep.

¹⁵ Galane, galalupne hârok Asia hânân manmai yâkje hepun nekmâ meteyi, are nângâen. Yâk yengât hutyerjân âmâ Pigerô akto Hermogene hepun negiat. ¹⁶ Kembuje Onesiporogât ginbailupje han kalem akyenjwiapgât ulilajdân. Amâ hingât. Tembe lokoje hiko negi ain Onesiporo arekje bo hâkâj aknijmâ kambiamne owâiâkgât tân nugum malep. ¹⁷ Hain akmâ âmâ Roma kepian togom undâgât niymâ kârikje akmâ penâniject. ¹⁸ Aregât Kembuje sop humoân han kalem aganbjapgât ulilajdân. Onesiporo arekje Epeso hânân gai hoj bawa âi humo aknijep are gugak ekmâ nângâen.

¹ O galane Timoteo, Yesu Kristoje han kalem akmâ okot nângâ giñmâ damunge akmap aregât nângâm biwigân katmâ biwige kepeimbo hamep bâlak âi memben. ² Akto luâk âmbâle biwirâ yâk yengât dewunyenjân den dâtâne makgiñjân are âkâ hainâk luâk bikje Humogât dâp tâlimai den are makyenjgiwen. Makyenjgimenâ arim yâkâ hainâk den are potatmâ luâk bikje makyenjgim kepilâwai. ³⁻⁴ Gâne tembe loko yâk yengât agak meme ya nângât are. Yâkje humoñande wan me wangât dâmbo emetgât me kalamgât me ginbailupje are yengât bo nângâm ikiñe ukenje hepunmâ hâk hilâlâm nângâm lauñe lokomap. Aregât gâ dop hainâk Yesu Kristogât akmâ yâkgât tembe lokoje akberâm hâk hilâlâm nângâm bo hâkâñ akben. ⁵ Luâk siâ hilip agu agu âi mem âmâ luâk humoñe den makmâ hâriep den are bo lokomaije âmâ hânuñe bo membiap. ⁶ Âi kalamgât âi humo mem hâk hilâlâm nângâmapje sot bunje mem nendo ârândâñ akbiap. ⁷ Humoñe han biwige mem kepikto aregât den yu kulemoñire ire hokboâk hokboâk aregâlâk nângâm potatmâ kotgâm manben.

Yesu Kristo nângâm kârigeajmâ yâkgât âián kârikje kinbaen.

⁸ Yesu Kristo nângajmâ manben. Yâk Dawidigât kâmolân gâtñjande momojânba golâ akmâ agalep. Aregât dop hainâk yâkgât den pat âlep hain makman. ⁹ Pat âlep den aregât akmâ hâk hilâlâm umatje nângâman. Hâk hilâlâm nângâm âmâ luâk bikjande nâ bâleñe meme luâk hainare hiko nekbiâ tatman. Dâ Anutugât den amâ bo hikombiâ kârikjeâk miapjân tatmap. ¹⁰ Aregât nâ hâk hilâlâm âi hârok are Anutuñe yengonmâ makmâ katyegep yâk yengât akmâ akman. Yâk âmâ Yesu Kristoje heñgemgoyekto pagaleñe manman kârikje manmâ âgâwaigât âi mem hâk hilâlâm nângâm âmâ bo hâkâñ akmâ hepunman. ¹¹ Den hin yendâp amâ bundâk. Yâkgât momoñan dewatiyiongât manman âlepñjân gai hainâk dewatiwaen. ¹² Yâkgât akmâ hâk hilâlâm nângâm âgâwaengât yâk olop hâñje hâñje luâk âmbâle damunyeje akbaen. Dâ muneñ agañbaen âmâ yâk gai hainâgâk munerj aknengiwiap. ¹³ Gârâmâ yâkje ikiñe den lau bo lokowiapgât dop bo yendâpgât nenje nânganjenje yeukje akbiawâñ yâkje nengât akmâ ikiñe dennje watmâ kârigemap.

Âi luâk bunje arekje amâ Kembugâlân kotje tatbiap.

¹⁴ Timoteo gâne den are nelâm yengiwopgât makyenjgim heñgemgowen. Hain akmâ Anutugât meterjân den yâñje bunje bo arekje luâk âmbâle gulip milip yengumap den are bo maganji goanji akbaigât makmâ hârem kârigem kinben. ¹⁵ Anutuñe nângâgiñdo ârândâñ agâkgât hanoko akmâ manben. Hain akmâ âi luâk siâñe luâk humoñæt den lokombo nângâmbo ârândâñ akto bo ajuñ angimap dop hainâk akmâ den bunje dopñjân makmâ manben. ¹⁶ Dâ den yâñjande luâk âmbâle kewuguyekmâ olonyekto Anutugât nângâmbiâ yâñje akmap den are bo nângâm âmâ hamiajñmâ panben. ¹⁷ Hiangi den yengande diwi metje hainare akmâ sambelewiap. Luâk hainare yâk yengât hutyenjân âmâ siâ Heminaio akto siâ Pileto manmandat. ¹⁸ Lâuwâ arekje den bunje hamiajñmâ hin dâm mandat, “Nen momojânba agatbaen dâyi âmâ emelâk agalion.” hain dâm makyenjimbela denyetjande luâk âmbâle bikje ulikjân Kristo nângâni yâk gulip koyenjgim mandat. ¹⁹ Gârâmâ Anutuñe kât hambo humo kârikje kato giep akto kârikje akmâ kindâp aregât tirip kulemje hin yendâp, “Kembuje ikiñe luâk âmbâle dâtâne heñgemgomap.” Akto siâ hin, “Kembugât kot konmâ manmai hârokje bâleñe hamiajbei.”

²⁰ Opmân humoñan amâ kondo goli akto siliwa mâñgi mâñgiñje areâk bo lâwinje akto hâñje mâñgi mâñgiñje are hârok tatâp. Kondo bikjân siâ me siâ âlepñje gewiap. Dâ kondo bikje yâñjân siâ me siâ yâñjande gewiap. ²¹ Aregât dop hainâk siâñe bâleñe siâ me siâ are hâkâñje dâmbo biwi nângâ nângâñje kau kau akto opmân ambojande makmâ imâ nângât dâtâne dâm mem mando arekje âi âlepñje keiñe membiap.

²² Luâk âmbâle siganje egâliañ bâleñe akmai aregât hamewakben. Hamewakmâ âmâ hanyene âlepñje akmaiñje Kembu ulilañmai yâk olop agak meme âlepñje membiâ Anutuñe yekto huraguâkgât akto biwi kat kat humo yeyenjâkgât akto han kalem agañgi

goangi akbiâ biwiyene sândugeâkgât kârikje akmâ manbei. ²³ Hanân gege den kopanje akto yânje are hâkokowen. Amâ luâk âmbâle hain makmâ papalakbiâ âmâ den bunje bo miawakmap are nângât. ²⁴ Kembugât hoj manman luâknej makmâ den kaknjân magangi goangi bo akbiâp. Yâk luâk hârok gala akyengim mitigât den owâiâk makmâ yengiwiâp. Dâ aŋgâne kuk aganbiâ âmâ dowâk kugân bo akyengiwiâp. ²⁵ Hain akmâ luâk âmbâle biknjande den gulip sambeleâk dâm makmai are yeuknjân makmâ miwindik yekto Anutuje ikinjak biwiyene mem gembo âmâ biwiyene purik kato den bunje are nângâwai. ²⁶ Akto hanyene pâroj âgâmbo Hiaŋgi Amboŋjande ikiŋe den lokonjetgât hamî komân hâwâtyekto gembia meyegep are hârem panbai.

3

Sop bo akbiapgât den.

¹ Galane Timoteo, gâ hin nângâwen. Sop humo ewumâk akmâ tâlâguwerâmbo âmâ umatje hamepjre olowâkje miawakmâ sambelewiap. ² Sop ain luâk hin arekje manbai. Yâkje yengâlâk nângâmbiâ âgâmbo puligât egâliajmâ agat agatje akmâ hâk mem agatmâ luâk âmbâle sârekyengum makmâ meme ewegât den kom hâkâŋ yekmâ han kalem bâlâk wan me wan Anutuje ekto ârândâŋ akmap are hâkâne akmâ panbai. ³ Akto areâk bo. Yâkje okot bo akyengim âmâ dosa mem manmâ ele omai. Akto han muner akmâ bugâ koko, siâ me siâ âlepje hâkâne akmâ ⁴ hanân gege hanâk hanâk manmai. Akto âgâ âgâne akmâ hâkgât egâliaj humo mem manmâ âmâ Anutu bo mepaimje memai. ⁵ Akto hâkje miti luâk tirip mem manmâ miti kârikje bâlâk mem manmai yâk hamiyengiwen. ⁶ Luâk ya maktân are yengâlânba biknjande tik panmâ yonjâk yonjâk manmai. Hain manbiâ âmâ âmbâle nângâ nângâyene gulip arekje dosayejaet umatje are nângâmbiâ umatje akto egâliaj bâleje akmâ horat gorat akmâ ⁷ den bunje bo peniajmai, âmbâle hain arekje luâk yonjâk manmai yâk yengât den nângâmbiâ mem yeukje mâŋgi yekmâ olon yekmai. ⁸ Tâmbâje dondâ Yane akto Yambere yâkje Mosegât den koyiat. Luâk ya maktân hainâk den bunje mem bâliwerâm âmâ hanyene gulip akto biwi kat katgât pat hiaŋgim mem manmai. ⁹ Yâk hain manmaigât sambelem humo akberâm âmâ pâpkombiâ hârokje ekbai. Yane akto Yambere yâk yetgât nângâ nângâyetje gulip hârokje egi dop hainâk luâk ya maktân yâk yengât nângâ nângâ yene gulip are hârokje ekbaen.

Paulo umatje keiŋe keiŋe miawagajep.

¹⁰ Gala, gâ olop manmaetgât âmâ nângât pat ekmâ metien. Nângât den dâtne akto manmannaeet âi meman, Kristo nângajmangât han kalemnaet, kârikjene a hârok ekmat. ¹¹ Akto gasalupnande nugum hâk hilâlâm niŋmâ gasa nekmai are akto Antiochia kepian, Ikonioŋ kepian akto Listera kepian gasa nekmâ hâk hilâlâm akniŋbiâ umatjân malân akai egen. Dâ Kembuje hanâk dâm umatje hârok ainba mem kotgâ negep. ¹² Aregât luâk bikje gai Yesu Kristogâlân dewatim kinmâ mandenje Anutuje nenekto huraguâk dâmbiâ âmâ gasalupyenjande hâk hilâlâm yengiwi. ¹³ Hâk hilâlâm yengim âmâ hiaŋgi âi are mem maine bâlim hengemgowai. ¹⁴ Dâ gâmâ den makgijmâ kepilâgezion are lokom manben. Akto nen makgijion gai nângânengim hengemgowen.

Anutugât denjaet keiŋe.

¹⁵ Gâmâ nanajgânbak miti kulem are oyajmâ nângâm hengemgom manmâ gaen. Arekje hange mem pagalembo Yesu Kristo nângajmenâ menjâleak giŋep. ¹⁶ Akto miti kulem hârok amâ Anutugât Heakjande makto kulemgoi are oyajmâ nângâenje mitigât keiŋe hekat nengimap. Akto biwi nenjân tuk tuk ewumbo dosa nenje miawakto makmâ miwindik nenekmap. Akto manman ârândâŋgât dâp hekat nengimap. ¹⁷ Hain aknengim mem owâi nenekto nen Anutugât luâk bunje akmâ hengemgo hengemgo âi keiŋe keiŋe are âlepje peniajbaen.

Paulo mombian dâm Timoteo den umatje magajep.

¹ Nâ Anutugât metejân akto Yesu Kristo miawakbiap sop ain luâk golâ me momoje damun nenje akbiapgât den âiân katnekmâ potatnenekbiap yâkgât metejân makgijndere nânjgâ. ² Hokboâk hokboâk mitigât den makyenjimenâ biknjande denge hâkâj akbiâ âmâ âsiyekmâ hâwâtmâ makyenjigen. Hokboâk hokboâk bâleje yeje miawagâk dâm makyenjimenâ den kârikjande biwiyejân ewuwiâp. Makmâ miwindik yekmâ aregât âiye yeukjân hâkâj bâlâk memben. ³ Maleine sop siâ miawakto âmâ luâk âmbâle biknjande mitigât den are nânjâmbiâ yânje akto hâkâje dâwai. Hâkâje dâm âmâ luâk siâje den yânje makyenjimiâ nânjâmbiâ humo akbiap areâk nânjâmâk manmâ luâk hain areâk olonyekbiâ kâmot humo akbai. ⁴ Humo akmâ âmâ den pat âlep bunje are hamiajmâ bem patje areâk mem manmâ nânjâmbiâ humo akbiap. ⁵ Dâ gâmâ sopje ârândâj hange kârigembo ârândâjâk manben. Bo duwuj akben. Hâk hilâlâmje kakgân âgâmbo kârikje akmâ bo hâkâj akben. Pat âlep den are makmâ sambelewen. Akto dengât âi gjinjion are kârikje akmâ memenâ bunje miawagiñbiâp. ⁶ Dâ nâmâ nânjât manmanje emelâk manmanne sumbe hinare dâm kâiakberâmbo sumbegât akberâm aktân. Nâ mombiangât sopje ewumâk aktâp. ⁷ Akto bugâgât agak meme âlepje mem metere âlepje agep. Akto dâp pirâm tâlim gam malân aregât horat bâijângen emelâk togoân. Akto Kristogât den pat bunje are pañâk mem âmâ bo mesokmâ gan. ⁸ Aregât himbimgât egâliaj nânjât pat dâtâje yendâp are maleine sop humoân Kembu makmâ kotgâ kotgâ yâkje ârândâjâk niñbiap. Amâ nâ konok bo. Kembuje togowiap are lâmgom manmai luâk âmbâle are nen hârok nengiwiap.

Luâk biknjande Paulo hepunbiâ ikiyeâk talep.

⁹ Gâ hâgân kâlâwân akmâ dowâk nânjâlân togowen. ¹⁰ Amâ Demaje hângât siâ me siâgât nânjâmbo humo akto hepun nekmâ Tesalonike kepian ariep. Dâ Kereske Galatia hânâr ariep. Dâ Tito âmâ Dalimatisa hânâr ariep. ¹¹ Ire in net Luka olop netjeâk mandet. Togowerâm âmâ Mareko nâ âigât âlepje tân nugumapgât kewugumenâ olop togowiandat. ¹² Tikiko âmâ hunjunañdere Epeso kepian ariep. ¹³ Akto togowerâm âmâ dâpgât hâk pekeje Troa kepian Kapo yâkgât emelan katere talep are menijmâ togowen. Hain akmâ kulem esenje yânje akto soñgo hâkje kulem siâ tatâp are olowâk menijmâ togowen. Dâ soñgo hâkje aregât nelâmgijbop.

¹⁴ Umbâ akto siâ siâ kârikje mâñgimap luâk kotje Alesande bâleje dondâ niñep. Aregât maleine Kembuje hâruje warjbiap. ¹⁵ Den nenje dondâ mem ge kalep aregât ekmâk hamep akben.

¹⁶ Den âiân ulik gulik katnegi sop ain galane siâje dengât bo tânnuguep. Bo dondâ. Hârok hepun nekmâ meteyi. Yâk yengât dosayeje bo tatmâ yembiapgât ulilanjdân. ¹⁷ Dâ sop ain Kembuje nânje Yuda luâk bo manmai hârokje makyenjire nânjâm meterjetgât tânnugum mem kârikje mâñginegep. Hain akmâ soñgo metje laiongât laujânbâ mem kotgâm negep. ¹⁸ Kembuje bâleje ire me are akniñi aregât tân nugum himbimgât pagalenjân katnekbiap. Yâkgâlân kot humo yem âgâwiap. A bundâk.

Den bâije.

¹⁹ Nâ Pirisila akto Akuila akto Onesiporo ginbailupje hârok nânjâ meteyenjîan are makyenjigen. ²⁰ Erasto Korinti kepian hepundere malep. Dâ Tropimo kundat akto Miletê kepian hepulân. ²¹ Gâ tânâk sopje boâk miawaktoân dowâk togowen. Eubulone nânjâ giñdâp. Akto Pudenj, Lino akto Klaudia akto Kristogât kâmot hârokje hainâgâk nânjâgijndâi. ²² Kembuje otnege olop manbiap akto Anutugât han kalemje gângâlân yem âgâwiap. A ulilanjdân.

Tito

Anutuje Paulo âi âlepjye waject.

¹ Galane Tito, nâmâ Paulo, Anutugât hoj bawa âi meman. Akto Yesu Kristoje Aposolo âi niject are mem manman. Are âmâ Anutu mem kepilânenernekmapje Kristo nângajmâ kârikje akmâ âgâwaengât akto den bunje nângâm kotgâm nângajbiâ agak meme ârândâj miawakyenjwiapgât den pat are Anutu hengem nengumapje makmâ kârigje niject. ² Den are amâ Anutu bo hiangimapje tâmbâje dondâ malep ain nângâm manman kârikjaet makmâ hâriep. ³ Hârem âmâ manmâ sopjânâk miawakmâ ikiye denjande akmâ makmakgât âi niject. Amâ Anutu hengemnengumapje makmâ hârem âmâ makyenjwiangât âi niject. ⁴ Tito gâ nângâlân ba den pat âlepjye nângâen aregât nanne dâm gogonman. Anutu Ewenenje akto Yesu Kristo hengemnengumandatje han kalem akmâ damunge akbela biwige sândugeâkgât ulilañdân.

Dâtje meme yengât den.

⁵ Âi bikje boâk mem meteân are mem kotgâwengât Kreta haru tânâmjân hepun gegân. Aregât makginjân hain akmâ kepia ârândâj tânlpuyeye kat yekmâ ariwen. ⁶ Luâk siâ dosa bâlâk akto âmbâle konok olop manmâ gaep akto nan baratlupjande Kristo nângajmâ âmâ âgâ âgâje bâlâk akmâ eweyejaet lau dowâk lokomai luâk hainare katyekben. ⁷ Dâtje meme siâ Anutugât âi damun akmapje bâlerje bâlâk manmap. Akto âgâ âgâje bâlâk akto bugâ kuk dowâk bo akmap. Akto tu kârikje umatjeâk bo nemap. Akto bugâgât biwi owâi akto puli sikumgât egâliaj bâlâk hain manmap. ⁸ Akto lombo togombiâ dowâk han kalem akmâ tân yengumap. Akto siâ me siâ âlepjye hârok egâliajmap. Akto han biwi damunje akmâ âlepjye mando Anutuje ekto ârândâj akto siâ me siâgât sapanje olop manmap. Hainare damungât âi wajecten. ⁹ Akto Kristogât keiye magaŋi are paŋâk mem luâk âmbâle nângâ nângâyeje yeukje are makyenjim âmâ biknjande denje mem ge katberâmbiâ makyenjimbo yeukje akbiapgât bo pâpkomap. ¹⁰ Amâ luâk biknjande den bunje koko akmâ den yânje makmâ hianjim munej olop manmai. Aregât hutyejân âmâ Yuda luâkje dondâje Yuda hâkgât tirip are nângâmbiâ humo aktâp yâk owâiye manmai. ¹¹ Luâk hain arekje puli sikum aregât akmâ den makmakje are dop bo are kâmot siâ siâ makyenjim hilip yengumai. Aregât luâk hainare yâk yengât den lauyenje bupkowen. ¹² Kreta gâtje yâk yengâlân gâtje propete siâne hin dâep, “Kreta luâkje âmâ sopje sopje hârok hianjimai. Songo metje hinare siâ me siâ umatâk nemai.” ¹³ Nâ den are nângâre bunje aktâp. Aregât gâje makmâ miwindik yekmenâ Kristogât keiye bundâk nângâ nângâ yenjande nângâmbiâ mem golâ katyekto golâ manbei. ¹⁴ Hain akmâ Yuda luâk yâk yengât hânge den are akto luâkje den bunje hamiaŋmâ hianjigât makmai den are bo nângâwei. ¹⁵ Han kau kau olop manmaiye âmâ siâ me siâ hârok gâtje nângâmbiâ kau kau akmap. Dâ luâk bikje bâleñande biwiyeje bigeimbo Kristogât hâkâj akmaiye âmâ nângâ nângâ yene akto han biwi yene hârok helen agepgât siâ me siâ nângâmbiâ kau kau bo akmap. ¹⁶ Yâkje Anutugât keiye nângâmaen dâm lauyenjande hain dâmai. Dâ agak meme yengjande Anutugât kot mem bâliwerâm manmai. Luâk bâleñande are amâ den koko akmaigât nângâ yengienje gembo âi âlepjye membiâ ârândâj akbiapgât dop bo tatâp.

Luâk âmbâi sâmbâ yengât den.

¹Gâmâ Kristogât keiye den bunje tatâp aregât dopjân makmâ hekatyenjim kepikben. ²Hain akmâ luâk sâmbâ yâk hin makyenjigen. Tu kârikje me siâ me siâ dondâ bo nembei. Metepirik bo akmâ âmâ han biwi yenaet damunje akbei. Kristogât pat âlepjye are nângâm hengemgowe. Han kalem akmâ angi goangi akmâ bo hâkâj akbei.

³ Dâ âmbâi sâmbâ hin makyenjawi. Anutuje yekmâ mandâp are nângâm hamewak-bei. Galagât den hogo hogo akto den kakjân bo makbei. Akto tu kârikjaet nângâmbiâ humo bo akbiâp. Akto manman dâp âlepje aregât keije âmbâi sigan makyenjwei. ⁴ Makyenjimiâ luâklupyereje nananljupyereje han kalem âlepje akyenjwei. ⁵ Hain akmâ yenzaet ajuun aنجim egâliaj bâleje bâlak manmâ emetgât siâ me siâ yeje damunje akmâ mem hengemgom kinmâ luâklupyereje tânyenguwei. Amâ bikjande Anutugât den hâkâje dâwâigât hain akbei.

Luâk sigan yengât den.

⁶ Dâ luâk sigan hin makmâ hâwât yekben. Han biwiyeje damunje akmâ egâliaj bâleje bâlak manbei. ⁷ Akto gâmâ siâ me siâ âlepjeâk hârok mem manmenâ luâk âmbâle bikjande gekmâ hainâk akbai. Akto den miti are umatâk mem kâmot katmâ makyenjawi. ⁸ Hain akmâ dâp kârikje yendâp aregât doprân makmâ hengemgomenâ gasalupnenjande henengiwerâm kulâgâtbiâ bo akto ajuun aنجim hepunbai.

Hoj bawa yengât den.

⁹ Dâ hoj bawa hin makyenjawi. Luâk kembulupyeje yâk yengât den lokom kinmâ hoj akyenjwei. Hain akmâ yâk yengât den kakjân bo makbei. ¹⁰ Hain akmâ kâmbu bâlak manmâ siâ me siâ damunje akmâ hengemgombiâ humomolupyejande yekbiâ ârândâj akbiâp. Hain akmâ âmâ hengem nengumap Anutu yâkgât den bunje are loko akmâ tângombiâ bikjande ekbiâ ârândâj akbiâp.

Yesu je pulim hengemnenguepgât ikiňaet lâmgom manbaen.

¹¹ Amâ hâanje hâanje luâk hârok âlepje akbaengât Anutugât han kalemjande miawagep. ¹² Hain arekje mem hulañ nenekmâ hengem nengumbo Anutugât den bo nângâmai akto hângât siâ me siâ egâliaj are hepunmâ hân iren ârândâj mandenje Anutuje nenecko huraguâkgât hanoko akmâ maniâm. ¹³ Hain manmâ Anutu Humo hengem nengumapje Yesu Kristo yâkgât pagaleje miawakmâ tektekjân manman kârikje togoâkgât owâim akmâ maniâm. ¹⁴ Anutu humo hengem nengumap yâkje Yesu Kristoje nengât hâu mem bâlejânba hulañ nenegepgât akto kâmotlupje bunje manmâ agak meme âlepje kârikje akmâ mannegât ikiňaet manmanje bo gangerâm moep. ¹⁵ Gâ kârikjeâk akmâ den are makyenjim sami den makmâ orem miwindik yekmâ makmâ hengemyenguwen. Luâk bikjande gâ gekbiâ gewopgât damunge manben.

3

Yesugât kâmot yengât agak meme âlepje.

¹ Galane, Yesugât kâmot Kreta kepian manmai are hin makmâ totokom makyenjawi. Kiap gawaman akto luâk kotdâ den yeje lokowi. Akto âi keije keije âlepje yendâp aregât owâineâk membei. ² Hain akmâ makmâ hilip balit akto den kuk hengân bo akbei. Yeukje manmâ luâk hârok yeuge yengim metewei. Akto yenzaet nângâmbiâ gewiâp. ³ Dâ nen ulikjân hainâgâk han gulip manminion. Sop ain den koko akmâ han biwi bo damunje aktenje siâ me siâne dowâk olojnenecko awam akmâ manminion. Akto egâliaj bâlejande hikonenecko manmâ ukennenjaet akmâ sop ârândâj kuk aknengimiâ kuk bugâ humo miawaknengiminep. ⁴ Dâ hengem nengumap Anutu han kalemjaaet akto okot âlepje miawak nengim tek tegembo ⁵ yâkje nen ârândâj manmâ âi siâ meyiongât bo han kalemjaaet akmâ meyion. Bo. Yâkje ikiňe han kalemjaaet akmâ manman irakjaaet tuje akto Heakjânba miawak miawak irakjande mem hengem nenguep. ⁶ Amâ Yesu Kristo hengem nengumap yâkgât akmâ konam bo akmâ hengem nenguep. ⁷ Are amâ nen Kembugât han kalemjande dosanenje kutigit manman kârikjaet lâmgom mandenje biwinenje owâi akbiapgât aknengiep. ⁸ Den are amâ bunje dondâ aregât kârikje akmâ makmâ kepikmenâ Anutu nângajmaije âi âlepje memâk manbei. Den hain arekje amâ luâk tânyengumbo agak meme âlepje miawakyenjimap. ⁹ Dâ luâk bikjande den bambo guto aknerâm bâgilupyejaet kotoje

konmai are me kuk hejgân den me Mosegât den nângâm hilipkom magaŋgi goaŋgi akmai den arekje bo tân yenŋumap. Aregât hepunben.

¹⁰ Akto luâkje kâmotje potalakjet dâm makyenjimap yâk den memeje konok me lâuwâ magaŋmenâ denge bo nângâmbo amâ hepunmenâ ikiŋjeâk manbiáp. ¹¹ Luâk hainare amâ nângâ nângâne pâit pâitje aregât hanŋande hâwâlanndo bâlenjân manmâ âgâwiap aregât hamiaŋmâ hepunben.

Den bâije.

¹² Akto hâmbâi galane Atema me galane Tikiko are hunjunyetkire gâŋgâlân togombela tânâk sopnân Nikopoli kepian manbiangât ain nângâlân dowâk togom penâniŋben. ¹³ Akto hinje luâk den dâtje tângo tângo siâ kotje Sena akto siâ Apolo wan me wan dâpgât yetkim hunjgun yetkimenâ âi yetŋân dowâk ariwiandat. ¹⁴ Akto luâk âmbâle kâmotlupnenje yâkje gai yân tatbâigât hengemgo hengemgogât âi mem âmâ luâk umburuk manmai are tânyerŋguwei, aregât keiŋe makyenjewen.

¹⁵ Akto galalupne luâk nâ olop mandâi hârokje gâ nângâ giŋdâi. Akto gâŋje luâk âmbâleŋje han kalemjé aknengimai yâk ain manmai nenje nângâ yenŋimaengât makyenjewen. Kembugât han kalemjé yenŋâlân yem âgâwiáp.

Pilemon

Pauloje Pilemoj makmâ manganlep.

¹ Galane, Pilemoj, nâmâ Paulo den ire yu kulemgoân. Nâ Yesu Kristogât âi mendere bikjande den aregât hâkâj akmâ kala busiân katnegi. Nâ akto Timoteo netje nângâ gjijmaet. Gâje âigât tân netkumat aregât hin makgijndetje nângâ. ² Gâje âmbâle kotje Apia Yesugât kâmolân gâtje akto luâk kotje Akipo tembe loko dop hainare gala netje yâk akto niñema gângât emelan Mitigât mendugumai are yengât netje okot âlep nângâmaet aregât makyenjiwen. ³ Ewenenje Anutu akto Humonenje Yesu Kristo yâkje damunyeje akmâ okot âlep akbela biwiyeje sândukje akmâ âlepne akbiâp.

Pauloje Pilemonjât akmâ Anutu ulilajep.

⁴ Galane nâ Anutuje gâ tân guguâk dâm nângâm âmâ ain dowâk Anutu mepaije mem ulilajman. ⁵ Pilemon gâje Humo Yesu hangande nângajmâ kotgâm manmat akto Yesugât kâmotlupje yâk yengât okot nângâ yengimat aregât pat nângâm Anutu âlepjerâm mepaimje mem magajman. ⁶ Nâje âmâ gâje luâk âmbâle Yesu nângajmatgât keiye makyenjimenâ nângâwaigât Anutu ulilajdân. Hain akmâ Kristoje wan me wan âlepne aknengiep are nângâm metewengât Anutu ulilajdân. ⁷ Akto areâk bo. Gâje Yesugât kâmotlupje tânyerjumenâ biwiyenjande okot âlep dondâ nângâi aregât pat nângân akto okot nângâ niñmatgât nângân aregât nângâm heroje aktore biwine sândugeâp.

Pilemonje Onesimo hoj bawa luâk are mem manganlepgât den.

⁸ Galane, nâ Kristogât akmâ gâ hin me hain akben dâm makmâ hâwâtgektere ârândâj akmap. ⁹ Gârâmâ nâ hin me hain akbomgât hin makgijbe. Nâ emelâk sâmbâ akmâ Yesu Kristogât âigât akmâ kala busi kâlegen katnekbiâ mandân aregât akto han kalem agaنجimaetgât yâñ makmâ ewum hin den yeukjân ultigijbe. ¹⁰ Ulikjân gângât hoj bawa luâk yâñje kotje Onesimo are nângât? Yâkje bâleje akgijmâ âigât hâkâj akmâ hepun gekmâ yâñ yoñâk ariep. Yâkje manmâ gambo nâ kala busiân malân ain Yesugât keiye magajdere biwiye Yesugâlân kalep. Aregât nângât nanne hainare agep. Yâkgât makgijndere nângâ. ¹¹ Yâkje hâjgeiye âi menjijdo bâliep. Dâ hinje âmâ tân nugumap. Akto gâ tân guguwiapgât dâp miawaktâp. ¹² Aregât nâje yâk biwine koanje ina hanâk hungun aijdere gângâlân togowiap. Akto yâkje gângâlân togowiap are âmâ nângât ukenaet bo. Gârâmâ hanâk hungun aijdere togombo manganben. ¹³ Yâkje okot nângâ niñmâ tân nugumap, aregât yâk arimbo âmâ gain gain akbian? Kambiamne bâlimbo âmâ okot nângâ aibian. Akto nâ pat âlepjaet akmâ kala busi emetjân tatmâ âmâ gângât dumgân hoj aknijâkgât gangerâwerâm nângân.

¹⁴ Hain akmâ âmâ gâ bo nângâmenâ hâwâtgektere nângât nângâmenâ bâliwopgât Onesimo bo gangerân. Amâ biwigânâk nângâ niñmâ tân nuguwen aregât yu hungun aijdere gângâlân togowiap. ¹⁵ Galane hoj bawa Onesimo yâk hepun gekto olop bo maliat amâ keiye hingât me gain? Purik katmâ togombo gâ olop sop kâlep manmâ âgâwiandatgât mon? ¹⁶ Dâ gângâlân purik katbiap âmâ hoj bawa konok bo akgijmâ manbiap. Onesimo âmâ Humogâlân gâtje aregât gala agajben. Nâ hainâk Humogât akmâ gala aknijepgât nângâre humo aktâp. Aregât gâje Humogât akmâ akto hoj bawa akgijepgât manganmâ nângajmenâ humo akbiâp.

¹⁷ Gâ nângât nângâmenâ galage aktân aregât hin makgijbe. Dâ dâp tat gjido dâine togo mangan nekbât. Aregât yâk gângâlân togombo âmâ, “Imâ Paulo hinare.” dâm manganben. ¹⁸ Akto hoj bawa âi mem hilip kogijep me wan me wan siâ wanmenâ aregât hâuþe purikje bo gjijep aregât maknijmenâ hâuþe âmâ nâje gjibian. ¹⁹ Aregât lâuwâje makgijndere nângâ. Nâ Paulo. Nâ gâwu mem yu kulemgoân. Nâje hâuþe kutigit gjibian. Akto wan me wan siâ aregât nângâmenâ bo hâumgowiâp. Nâje ulikjân den

pat âlepnje makgiñdere Yesugât kâmolân dewatiен aregât gângât nângâ nângâge akto biwi kat katgât amâ nângâlânba miawak giñep, aregât mařganbiatgât. ²⁰ Nâ Kristogât akmâ yu makgiñbe. Dosage tatgiñdâp aregât akto Humogât akmâ nângâ niymâ laune lokomenâ biwine heroje akto manbian. ²¹ Akto gâ laune lokomat are bunjerâm nângâm den ire kulemgogijndân. Akmâ nângâm makgiñdân are konok bo akmâ biwigaet siânba dewatiwiat. ²² Akto Yesugât kâmot gângât emelan mendugumai arekje Anutu ulilañbiâ nângâm âmâ nâ kala busi emetje kâlegenba nâ mem purik katnekto gângâlân togowian. Aregât gâ nângât emet kom hâre hâreje siâ heŋgemgonijben.

Den bâije.

²³ Akto Epapara Yesu Kristogât âi mendo kala busi kâlegen katbiâ tatâp yâkje nângâ giñdâp. ²⁴ Hain akto galalupne tân nugumai koteje Mareko, Aristako, Dema akto Luka, yâkje hainâk nângâ giñdâi. ²⁵ Humo Yesu Kristone damunge akmâ okot âlep akgindo biwige sândugeâkgât ulilañdân.

Hebraio

Anutugât Nanyande den pat âlepye maknengiep.

¹ Ulikjân tâmbâje dondâ Anutuje hakulupnenje makyenjiverâm âmâ propetelupje den tiripje keiye keiye makyenjim hunjungun yengimbo sop siân siân makyenjigi. ² Hain makyenjim gambiâ gambiâ beirâ bâinângen hinje sop miawakto maknengiwiapgât Nanje hunjungun ando miawakmâ maknengiep. Akto ulikjân Anutuje Nanje are âmâ wan me wan hârok damunyeje akbiap dâm hin dâm magajep, “Hâmbâi hân himbim miawakbiap are gâye damunye akmâ amboje akbiat.” dâm magajep. Magajdo âmâ Nanyande hân himbim ketuguep.

Anutugât Nanyande ajelo ewangiyektâp.

³ Akto Nanje arekje Anutugât pagalejân manmap, akto Eweje olop dopyetje konok manmandat. Akto Nanyande makto den kârikje arekje hân himbim me wan me wan hârok tângombo manmaen. Akto Anutugât Nanyande hânâ gem manmâ dosanenje bo akbiapgât mondo dosanenje bo akto sumâンba agato ektiâ agatmâ himbimâ âgâm himbimgât Amboje Humo yâkgât bâtje bungen tatmap. ⁴ Âgâ tato Ewejande kot irakje wañep. Kot arekje ajelo yengât koteje ewangiâp. Dop hainâk Anutugât Nanyande ajelo are ewangiyekmap. ⁵ Aregât Anutuje ajelo siâ hin magajep me? “Gâmâ nâñgât Nanne gârâmâ nâye uñak menjektân.” me hin magajep mon? “Sop ain, nâ Nannaet nunak Eweje bunje akbian akto ekmâ Nanne dâwian.” ⁶ Akto Anutuje Nanje okotje akmap are hunjungun ando miawagep sop ain Anutuje hin magep, “Anutugât ajetolupjande luâk iregât kotje mem agatjet.” ⁷ Akto areâk bo. Anutuje ajetolupje yengât keiyeje hin magep, “Ajetolupje hunjungun yengim hâkyeje mem purikato seru hinare akmai. Dâ hoj bawalupje hâkyeje mem purikato kâláp ululunje akmai.”

⁸ Gârâmâ Nanyaet keiye hin dâep,

“Anutu gângât luâk Kembu tat tat are kârigem âgâm tatbiâp ain âgâ tatbiât. Akto gâye luâk âmbâle damunyeje manbiatgât huwangande amâ miwindik yekmenâ ârândâñ akbiapgât tirip towat hinare. ⁹ Akto agak meme âlepyeâk are egâliajmâ âmâ agak meme bâleje are kuk heñgân aganmat. Aregât Anutu amâ gângât Anutu yâkje heroje maroje akbiatgât kelunjande puligijmâ towatje gjido gângât kâmotlupge hârok ewangi yekmat.”

¹⁰ Akto den siâ hin,

“Humo, ulikjân hân korânje hârok ketuguen. Akto himbim amâ bâtgande liulen.

¹¹ Gârâmâ hân himbim ketuguyelegen are hâmbâi bo akbiandat. Dâ gâmâ tatmâ manmâ âgâwiat. Hâmbâi sângum tâmbâje akmâ tokmap dop hainâk hân himbim tâmbâje akmâ bo akbiandat. ¹² Akto gâye hân himbim mem ligim katmâ sângum ligimaen hainâk ligim katbiat. Me sângum siâ siâ lugum panmâ panmâ akmaen gâ hainâk panyelekbiat. Dâ gâmâ tatmâ manmâ hainâk hainâk âgâwiat. Akto sopge hombanje bo boakbiap.”

den are âmâ Anutuje ikiye nanyaet magep.

¹³ Dâ Anutuje ajelo siâ hin dâm magajep me? “Gâ bâtne bunje ain togom tatmenâ gasalupge keigaet amukjân kâmot katere tâliyekbiat.” Den ya kulemgoân are amâ ajelo yengât bo. ¹⁴ Dâ Anutuje ajetolupje hunjungyenjieg kâmot potat yegep are heñgem yenguwaigât hunjungun yengimbo gem hoj bawa aknengiwai aregât ajetolupje makyenjim hunjungyenjieg.

¹⁻² Dâ ulikjân Anutuje hakulupnenje makyenjiverâm ajeļo hujgun yeŋimbo gem den bunje makyenjiyi. Makyenjimiâ luâk âmbâleje den are hâkâj akmâ hamiaji are Anutuje dowâk kuk akyenjiep aregât bikjande maknengiyi den are mesokmâ mandenje kuk humo metje miawak nengiwop dâm lauje lokom manmâ âgâwaen. ³ Aregât heŋgemnengumap are hâkâj akmâ pandenje amâ kuk humo arekje miawak nengimbo gain gain akmâ âlepne arim manbaen? Akto den pat âlepne aregât keiже Humonenje yâkje soj makmâ miawagep. A hamijân den are nâŋgâyeje imâ bunje dâm maknengiyi. ⁴ Hain maknengimbiâ âmâ Anutuje, “Nannaet den amâ bunje.” dâm aregât kulem keiже keiже mem mâŋgim ikiже Heakje yâkgât kâmolângen hujgun ando hanjaet akmâ meme akyenjimbo wan me wan owâiже akmâ meyi, are yekmâ Anutugât Nanjaet den bunje dâm nâŋgâm heŋgemgoyion.

Yesuje amâ sop tâlâwâk siâ ajeļo yeŋgât amukjân malep.

⁵ Kepia beirâ miawakbiapgât denje makmaen are âmâ Anutuje ajełolupnjande âiже menjetgât bo magep. ⁶ Aregât siârje hin kulemgoep,

“O Anutu, gâ luâk are wan akmapgât nâŋgaŋmat? Akto luâkgât nanaj wanjaet ekmâ nâŋgaŋmat? ⁷ Gâ sop pâŋ konok dondâje ajeļo yâk yeŋgât amukyejân manbiapgât magajen. Gâ pagaleje kot patnjande akmâ heŋgemgoajen. Akto wan me wan bâtrjande mâŋgiep are damunje ak dâm kalaŋen. ⁸ Hain dâm magajmenâ hân himbim hârok damunyeje akmâ manmap.”

dâm kulemgoep. Aregât Anutuje wan me wan hârok amukjân kato tâliwiap amâ siâ siâ are akyângen bo tatmap. Gârâmâ den are boâk miawakto ekten. Irawot bunje akbiap, aregât hinje wan me wan siâ nanjaet amukjân boâk manden. ⁹ Dâ Yesu yâk âmâ ekmaen. Yâk sop pâŋ konok dondâje ajeļo yeŋgât amukjân manmâ momogât hâk hilâlâm nâŋgâm metembo âmâ Anutuje makto pagaleje akto kot pat humo lokom mem mandâp. Yâk Anutuje han kalem aknengiâkgât dâmbo momogât hâk hilâlâm kalakje luâk hârok nengât akmâ nâŋgâep.

Yesu amâ nengât teu mamanenje.

¹⁰ O Galalupne, Yesu Anutugât nanje yâkgât siâkâ makbe. Wan me wan ketugum damun nenje akmap are Anutuje, “Nâŋgât kâmot pagalenjân katyekbian.” dâm nanje heŋgem nenguwiapgât keiже kalep, are hujgun ando hâk hilâlâm nâŋgâmbo heŋgem nengu nengugât dâp miawagep, are âmâ ârândâj agep. ¹¹ Akto Anutugât nanjande heŋgem nengumap are akto nen heŋgem nengumap nen amâ Ewenenje konok tatâp aregât dopnenje konok akten. Aregât Yesuje nen emi garilupne dâm nengonmâ âmâ nengât bo ajuŋ angiep. ¹² Aregât hin dâep, “O Anutu nâŋgât emi garilupne gâŋgât kotge makyenjewian. Akto kâmot are yeŋgât hutyenjân kinmâ kotge mem agatbaen.” ¹³ Akto siâ hin dâep, “Nâŋje biwine Anutugâlânâk kâmot manbian.” dâep. Akto siâ hin dâep, “Anutuje yâkgât kâmot niŋdo yâk olop yu kinmâ miawakten.” dâep.

¹⁴ Akto den arekje keinenje maknengimap. Nenâmâ Yesugât kâmot akmaen nen hâknenje yu mem manmaen aregât Anutugât Nanjande Niambi momogât dop damunje are kondere bo agâk dâm aregât luâk hainare akmâ moep. ¹⁵ Hain akmâ âmâ nen momogât dâp hain aregât hamewakmâ manmâ hâk hilâlâm nâŋgâm gayion nen oloŋ nenecko hamep bo akto biwinenje owâiже agep. Are miawagâk dâm moep. ¹⁶ Aregât keiже hin. Anutugât Nanje arekje ajeļo yeŋgât âi bo miep. Nen Abrahamgât kâmot nen heŋgem nenguwerâm giep. ¹⁷ Aregât kâmotlupje nen manmaen are wan me wan hârok akmâ manmâ giep. Gem âmâ Anutugât sumbe kat kat luâk areyengât humo arekje luâk âmbâle yeŋgât dosayene bo agâk dâm songo sumbe katminep, dop hainâk Anutugât nanje luâk akmâ okot nâŋgâ nengim Anutugât lauje hârok lokom Anutuje kuk bo agâkgât sumbe aknengiep. ¹⁸ Hain akmâ âmâ Niambi dop nengumap ain nen tân nenguwerâm âmâ luâk akmâ mando Niambi yâkje dop kombo hâk hilâlâm nâŋgâep. Hâk hilâlâm nâŋgâepgât nen Niambi je oloŋ neneckerâm akto sop ainâk tân nengumap.

Yesuuje Mose ewangimap.

¹ O Galalupne Anutuje yekto huragumap ye olop Anutuje oloj nenekto kâmot konok agion ye Yesugât keiye are Yesu nengât sumbe kat kat luâk humo akto hoj bawaŋe yâkgât den pat âlepje makmaen are ekmâ nângâm heŋgemgom âmâ hanyenjande bigeimbiâ kârigiep. ² Moseje Anutugât emetgât âi mem lauŋe lokom malep aregât Yesuuje hainâk âi ambojande makto lauŋe lokom malep. ³ Emet mân̄gimap yâkgât kot patje agatmap aregât emetgât kot pat ewangimap dop hainâgâk Yesu agak memejande Mosegât agak meme ewangimap. ⁴ Akto aregât den dopje makbe. Nen âmâ emet ketugumaen. Dâ Anutuje âmâ wan me wan hârok ketugu nenekmap. ⁵ Dop hainâk Mose Anutugât emelan damun akmâ siân den miawakbiap are hârok makyenjimbo Anutuje ekto huraguminep.

Yuda gâtjande biwi kârik agi.

⁶ Dâ Kristo âmâ Anutugât Nanjande emet amboje akmap. Emet amâ nen ire. Akto are yân bo. Nenje Anutugât metejân kârikje kinbaengât akto pagaleje miawak-nengiwiapgât biwi owâi akmâ manmaengât paŋâk mem manmâ bo hâkâŋ akbaen âmâ Anutugât emetje akbaen. ⁷ Aregât keiye Anutugât Heakjande hin dâep,

“Anutuje emelâk makto nângâyi aregât ⁸ uŋak biwiyene kârikje bo agangim denje hâkâŋ bo akbei. Akto hakulupyeje ulikjân hân kamitjâŋen mali ainâk dop yengure hâkâŋje akmâ lauŋe bo lokoyi. ⁹ Akto kulem keiye keiye hekat yengim tân yengure homban 40 akto hanâk dâm dop nugum manmini. ¹⁰ Aregât nângâre bâlimbo kuk akyenjim hin magân, Yâkje hanyenjande sopje sopje gulip akmai akto nângât dâp bo ekmâ nângâm heŋgemgoyi. ¹¹ Haingât kuk akyenjim den kârikje hin magân, Yâkje nângât manmâ nângâmbiâ biwiyene sândugeâkgât kepia hân ain bo ariwai. Bo kârikje.”

Yudaje agi are nângâm hamewakbaen.

¹² Galalupne aregât hin akbei. Yenjâlân gâtje bikjande hanyenjande den pat âlepje are bunje borâm hâkâŋe dâm Anutu Manman Amboje hamianjbâigât damun agangim manbei. ¹³ Hain akmâ âmâ bâleje hiangiye yenjâlân gâtje siâ hiaŋdo han biwi kârikje akbopgât hokboâk hokboâk uŋak hole miawakmawâŋ arândâŋ mem kârikje mân̄gim akmâ magangi goangi akmâ makbei. ¹⁴ Akto nen Kristo olop manmâ gayiongât han biwinenje owâimap. Are kilâkgât pâŋâŋ tijâk mem manmâ aregât horatjân togonegât akmâ âgâwaen. ¹⁵ Akto Heakje magep yu kulemgoâŋ,

“Anutuje emelâk makto nângâyi aregât uŋak biwiyenjande kârikje bo agangim denje hâkâŋ bo akbei. Akto hakulupyeje ulikjân hân kamitjâŋen mali ainâk dop yengure hâkâŋje akmâ lauŋe bo lokoyi.”

¹⁶ Akto niŋema yengât magep? Akto niŋande Anutuje den makyenjimbo hâkâŋ agi? Amâ Israe luâk âmbâle Moseje oloj yekto Aigita hân hepunmâ hân kamitjâŋen ariyî are. ¹⁷ Akto niŋema homban 40 bo akto tân yengumbo hamianjbâi nângâmbô bâliep? Are âmâ hainâk bâleje agi aregât hâuŋe hân kamitjâŋen mombiâ hâkyeje ain hambuep. ¹⁸ Akto Anutuje niŋema hin makyenjieg, “Kuk akyenjire biwiyene sândugeâkgât kepia hân ain bo ariwai.” dâep? Amâ hin. Anutugât lau bo lokoyi are. ¹⁹ Aregât hin nângâen. Luâk âmbâleje biwiyene Anutugâlân bo katmâ mali aregât Anutuje kuk akyenjieg. Hain akto biwiyene bo sândugiep. Aregât ye hainâk akbâen dâm biwiyene damunje akbei.

Biwinenje sândugewiapgât kepia.

¹ Akto Anutuje biwinenje sândugembo tatmâ hutuk âgâwaengât makmâ kalep aregât nelâm nengiwop dâm âi mem manne. Dâ hain bo akbaen amâ Anutuje nenekto arândâŋ bo akto hâuŋe nengimbo biwinenje umatjeâk tatmâ âgâwiap, are akbop dâm hamewakne. ² Akto aregât keiye lâuwâŋe makbe. Ulikjân luâk âmbâle hân kamitjâŋen manminiâŋ Anutuje ikiye keiye makyenjieg. Hain makyenjimbo biwiyene yâkgâlân

bo kali aregât Anutugât denjande bo tânyenjuep are nângâm hejgemgone. Akto nenâkai ulikjân hainâk Anutugât keiже bo nângâyion. Gârâmâ hamijân maknengimbiâ nângâyion aregât âi humoâk mem manne. ³ Akto nen biwinenje yâkgâlân kalion nen âmâ emelâk biwinenje sândugembo tatmâ hutuk âgâen. Gârâmâ Yuda kâmot hân kamitjângen manmini arekje hain bo agi. Aregât Anutuje magep,

“Hainingât kuk akyengim den kârikje hin magân, Yâkje nângât manmâ nângâniybîâ biwiyeje sândugeâkgât kepia hân ain bo ariwai. Bo kârikje.” Anutuje hain dâep.

Dâ Anutuje hân himbim katyelekmâ âi mem metem ain âmâ hâk sânduk geâk dâm makmâ kalep. ⁴ Aregât keiже Anutuje siân hin magep, “Anutuje hilâm bât biken lâuwâ akto ain yân tatmâ hutuk âgâep.” ⁵ Gârâmâ emelâk kulemgoân ain hin dâep, “Han biwiyeje sândugeâkgât kepia hân ain bo ariwai. Bo kârikje.” Anutuje hain dâm makmâ kalep. ⁶ Akto âmâ hân kamitjângen manmini yâkje den pat âlepje are hâkâñ akmâ bo lokoyi aregât bo tatmâ hutuk âgâyi. Hain akbiâ benje luâk âmbâle bikje yâk yengât dumyejân âgâm Anutu olop tatmâ hutuk âgâwaigât dâp miawaktâp. ⁷ Aregât beirâ Anutuje bâindâm Dawidi magajmâ emelâk kulemgoân are hin dâep, “Anutuje emelâk makto nângâyi aregât uŋak biwiyeje kârikje bo agangim denje nângâm hâkâñ bo akbei.” dâep a emelâk kulemgoân. ⁸ Dâ ulikjân Yosuaje malep sop ain manman sândukgât Anutuje makmâ kalep are miawagep dâine aregât kakjân Anutuje manman sânduk siâkâ bo makmâ katbop. ⁹ Aregât hin nângâmaen. Anutugât luâk âmbâlelupje yâk yengât nângâm manbiâ biwiyeje sânduge akmâ âgâwiapgât kepia hân tatnengiep. ¹⁰ Anutuje âi mem mando hilâm bât biken lâuwâ akto ainâk tatmâ hutuk âgâep aregât nen hainâk âi memâk tatmâ mandenne Anutuje bâin dâmbo manman sânduk âlepje miawak nengiwiap. ¹¹ Aregât Anutuje manman sândukje nengiwiapgât makmâ kalep are bunje miawaknengiâk dâm âi humo mem hakulupnenjande lauje bo lokoyi aregât Anutuje makto biwiyeje bo sândugiep, are nen hainâk akbâen dâm Anutugât lau lokom manbaen. ¹² Amâ wangât? Hingât. Hângât tembe loko âmâ tâwât metje mem armai. Dop hainâk Anutugât den amâ golâ manmanje akto metje dondâ. Tembe lokoyejât tâwât âmâ metje arekje luâk siâgât okot kambiamje ewum hionjmap dop hainâk den metje dondâ arekje nângâ nângânenjaet biwinenje akto hannerje are potatmâ mem miawakmap. Mem miawakto agak memenenje miawakto den âiân katnenekmap. ¹³ Akto siâ me siâ Anutugât dewunjân tigâk bo yemap. Akto Anutu enemjân kinmâ keinenje makmâ miawakbaen yâkje amâ hârok ekto amâ miapnjân akto katip bâlak miawaktenje ekmap.

Yesu je sumbe kat kat yâk yengât luâk kautje malep.

¹⁴ Galalupne, nengât sumbe kat kat luâk humo amâ Yesu Anutugât Nanje yâk âmâ himbimâ âgâep. Aregât Yesugât akmâ magion are kârikje mem manmâ âgâne.

¹⁵ Nengât sumbe kat kat luâk amâ yânje bo. Yesu sumbe kat kat Humonenje yâkje amâ Anutugât Nanje yâk hânân malewân sop ain Hiangi Amborjande olon nenecko bâleje akberâm akmâ malion ain Yesu je nângâ nengimapgât dâp bo pâp komap gârâmâ bâleje bo agep. ¹⁶ aregât Anutu ulilajberâm âmâ bo hamewakmâ dowâk yâk ulilajbaen. Akto lumbe tat tatjân tatmap yâkje dowâk okot âlep aknengim damun nenneje akmap aregât umatje miawaknengimboân ain dowâk ulilajbaen.

Yesu je nengât akmâ sumbe âi miep aregât Anutuje kot humo wajep.

¹ Galalupne, sumbe kat kat luâk areyenjât kautlupyene yâk yengât keiyeje makyengire nângâjet. Anutuje luâk areyenjât hutyenjânba mem miawakyekto Anutugât kambiamje sândugeâkgât luâk âmbâle yengât akmâ Anutugât enemjân kinmai. Kinmâ dosayeje aregât sumbe omai. ² Hain akmai gârâmâ yeukjeyenjaet yengumbo aregât luâk âmbâle bikje Anutugât den lokowerâm pâpkomai yâk yengât okot nângâ yengim yeukje akyengimai. ³ Aregât luâk âmbâle yâk yengât dosayejaet sumbe akmai. Akto areâk bo.

Yenjaet dosayerjaet sumbe akmai. ⁴ Akto yâk ikietaet hanje watmâ âi are bo miep. Bo. Ulikjân Anutuje sumbe kat kat luâk Aroj yâk soj olojmâ âi waþdo miep hainâk gam gam sumbe kat kat luâk hârok ikiþak oloj yekmâ âi yenjimap. ⁵ Hainâk Kristoje ikietaet ukenje bo walep. Anutuje âi iregât waþberâm den hin dâep,

“Gâmâ nângât Nanne gârâmâ nâje uþak menjektân.” dâep,

yâkje âi are waþmâ hunjung anjep. ⁶ Akto Anutuje Nanjaet den siâ hin dâep,

“Ulikjân sumbe kat kat luâk siâ kotje Melkisede are âi are waþdere mem âgâep hainâk sumbe kat katgât kat giþdere sumbegât âi mem âgâwiat.” dâep.

⁷ Akto Yesuþe luâk akmâ hânân manmâ indem konmâ momogât dâwânba olojnekben dâm yâk ulilaþdo biwiþe yâkgâlân kalep aregât Ewejande nângajep. Amâ Yesuþe Anutugât akmâ hamewakmâ malepgât Ewejande nângajep. ⁸ Yesu âmâ Anutugât Nanje gârâmâ hâk hilâlâm nângâep. Dâ Ewejaet lau lokomap aregât agak memeje miawagep. ⁹ Hain akmâ agak meme ârândânjâk akmâ nen biwinenje yâkgâlân katmâ lauþe lokomaen nen âmâ Yesuþe heþgem nenguwiapgât dâp miawagep. Amâ yogan bo. Heþgem nengumbo manman kârikjân manmâ âgâwaengât. ¹⁰ Akto areâk bo. Anutuje sumbegât âi Melkisede waþdo mem âgâep. Hainâk Nanje waþdo mem âgâmap. Aregât heþgem nenguwiapgât bo pâpkom manmap.

Nen nanaj gurukje yengât dop bo manbaen.

¹¹ O Galalupnenje, nenje Yesugât keiþe hârok makyenþiwaengât ukenje nângâmaen. Gârâmâ ondopyerje kârikje aktâi âmâ gain gain makyenþiweren? ¹² Akto ye dennenje emelâk makyenþiyion are nângâm heþgemgoyi dâine bâin hinje yene luâk âmbâle bikje den kepikmâ makyenþiwâi. Yengât hin nângâm hilipkoân luâk âmbâle siâ emelâk makyenþiwerâigât sop aktâp dâm makmâ hilipkoân. Gârâmâ hain bo aktâi. Aregât ye nanaj gurukje dop hainâk manmai. Namâk nemai. Dâ sot bunje yengienje gain gain nembai? ¹³ Yengât agak memeyeje aregât den dopje makyenþire nângâjet. Nanaj gurukjande namâk nem manmai akto gam gam sot bunje nemai. Ye dop hainâk hinje nanaj gurukje akmai den keiþeâk getek getek makyenþienje nângâm heþgemgomai. Dâ Yesugât den patje hârok heþgem nengumbo agak meme âlepjeâk miawakmap are makyenþienje bo nângâmai. ¹⁴ Akto nen sot bunje nanaj gurukje bo waþmaen. Nanaj emelâk nam hepumâ handâ akto are sot bunje waþmaen. Dop hainâk luâk âmbâle agak meme âlepje me bâleje potatmâ heþgemgom mali aregât nângâ nângâyeje humo agep are âmâ den pat âlepje hârok makyenþimaen.

6

Anutu hamiajymâ âmâ biwi purik kat katgât dopje bo tatâp.

¹ Akto Kristogât den keiþânbak lâuwâje bo makyenþiwerân. Dâ hin akne. Han biwi nângâ nângânenje kârikje kilâkgât agak meme âlepje mem mandenje Anutuje nenecko huraguwiap. Akto den keiþe keiþe dondâ agak meme momoje aregât ye hanyenje purik kato biwiþe Anutugâlân katbei aregât lâuwâje bo makyenþiwerân.

² Akto hâk biwi puli puli aregât keiþe lâuwâje bo makyenþiwerân. Akto bâtnenje kauþyenjân kalion akto momojânba agatbaen akto Anutuje denâni katyekto âgâwaigât keiþe lâuwâje bo makyenþiwerân. ³ Gârâmâ Anutuje âlepje dâmbo âlepje agak memenenje huraguâkgât mene. ⁴ Amâ luâk âmbâle bikjande den pat âlepje nângâm himbimgât wan me wan ukenje nângâmbiâ Heakjande kauþyenjân miep are makyenþienje han biwiþe lâuwâje purikatbaigât dop bo tatâp. ⁵ Akto Anutugât den aregât ukenje nângâm manman kârikje aregât ukenje nângâyi. ⁶ Hain nângâyi gârâmâ aregât hamijân Anutugât hâkâj akmai akto Anutu Nanjande moep aregât hainâk hâkâj akmâ yâkgât âi amâ yâne dâm nângâmbiâ gembo aregât makyenþienje han biwiþe purikatbaigât dop bo tatâp. Amâ Anutugât nanje lâuwâje lâwinâni moâkgât akbiâ bikjande ekbiâ gemap. ⁷ Aregât den dopje makbe. Hân siâni âmâ tâñâk âlepje gembo hân ambolupjande sot alekjë kâmet yekbiâ hân arekjë tânyenþumbo sot âlepje

pâtkowiap. Pâtkombo Anutuje meme aganjo hân ambojande âlepje manbai. ⁸ Akto hân siâ sot âlepje bo pâtkomap ain hewukje bâleje arekjeak pâtkomap aregât Anutuje sait den makto kâlápje om metewiap.

Yuda gâtyande âi humo membiâ Anutuje nângâmbo huragumap.

⁹ Galalupne, ya kulemgoân amâ yeje agak meme are ewangimaigât kulemgoân. Amâ wan me wan hejgemgo hejgemgo keiye are nângâenje humo akmâ tân nengumap. Amâ hin. ¹⁰ Ye âi humo mem Yesugât kâmolân gâtje okot nângâ yengim tân yenguyi are Anutuje nângâmap. Aregât hinje akmai. ¹¹ Akto ye agak meme âlepje keiye keiye mem mali aregât hainâk Anutuje wan me wan egâliajmap aregâlâk ukenje ikiyeâk ikiyeâk nângâm manmâ âgâwei. Are miawagâk dâm manden. ¹² Aregât Anutuje makmâ katmâ hâriep are mem manmâ konam bo akmâ âmâ Anutuje hinje wan me wan boâk yengiâp aregât bo hâkâj akbei. Akto ulikjân Anutugât kâmolân gâtje bikje Anutuje makmâ kato aregâlâk nângâm bo hâkâj akmâ âmâ kili. Hain kinmâ siâ me siâ miawak yengiep aregât nângâmbiâ biwiyeje humo agâk. Akto mesokbiâ gewopgât hainâk den are panjâk mem manmâ âgâwei.

Manman nenjaet kândârâ kârikje tatâp.

¹³ Akto Anutuje Abraham aregâlân den dâm makmâ kalep aregât luâk âmbâle siânbanje Anutu bo ewangimai aregât ikiye kotje konmâ wâtnjân kinmâ Abrahamgât hindâm makmâ kalep, ¹⁴ “Hâmbâi âmâ nunak memeje akgindere âmâ hakulupge dondâ sambelem ariwai.” dâep. ¹⁵ Hain dâmbo Abrahamje den are nângâm bo hâkâj agep. Aregât Anutuje den pat âlepje are yâkgât makmâ kalep.

¹⁶ Akto agak memenenje hin. Nen mendugum magaŋgi goangi aktenje kâmot lâuwâ akto den bunje kârikje makberâm âmâ ainâk Anutu ewanginenekmap yâkgât dewunjân kinden dâm makmâ katmaen. Hain makmâ katenje den bunje dâm nângâmbiâ den bo akmap. ¹⁷ Aregât Anutuje ikiye kâmolân gâtje nengât den makmâ kalep are Anutuje den bunje maktâp are bo bâliwiap dânet dâm ainâk den pat kat katje are ikiye kotje konmâ agonakmâ magep. ¹⁸ Are dâp lâuwâgât Anutuje henengiwiapgât dop bo tatâp aregât nen gulip nenguwop dâm Anutugâlân togom manmâ wan me wan hârok miawak nengiwiap aregât nângâenje biwinenje humo akbiâp. Are nângâm panjâk mene. ¹⁹ Anutuje den pat kalep aregât nângâm biwinenje gulip akto aregât han lâuwâ bo akmaen. Amâ wangât anga hinare. Akto biwinenje sândukje amâ sumbe emetjaet sângum hamirjân ain ariep. ²⁰ Ain âmâ nengât sumbe kat kat kautje Yesu arekje nengât Sumbe kat kat luâk humo bo mombiap yâkye nengât dumnenjân kinmâ himbimân Ewejaelân nengât sumbe kato huraguep. Hain akmâ âmâ Melkisede ulikjân sumbe kat kat luâk areyenjât kautje malep yâkgât dopnâp miawagep. Hainâk miawakmâ manmâ âgâwiapgât. Yesu je hain agepgât nengât biwi sânduk âmâ himbimân tatmâ âgâwiap.

Melkisedegât keiye.

¹ Galalupne, luâk kotje Melkisede yâkgât keiye makyenjire nângâjet. Melkisede âmâ kepijane kotje Salem aregât luâk kembu akminep. Akto Anutu Humonenje kârikje yâkgât sumbe kat kat luâk akminep. Akto Abraham ikiye tembe lokolupje olop hilâm siân arim kepia siâ siâ are yengât luâk kembulupyeje yengum metem purik katbiâ Melkisede arekje Abraham are dâwân ekmâ peniajmâ manganmâ gulam den magajep.

² Hain dâm majgando Abrahamje wan me wan talanjep are bikje potatmâ Anutugât pat wanjep. Akto Melkisede are âmâ kotje purikje amâ hin, “Agak meme âlepje aregât amboje.” Akto yâkgât kepia kotje Salem kot aregât purikje amâ, “Biwi sânduk aregât amboje.” ³ Akto Melkisedegât eweje memeje me ginbailupje bo miawagi akto ikiye miawagepgât sopje me moepgât sopje bo miawknengiep. Aregât Anutugât nanje sumbe kat kat hinare ulikjânbak manmâ gaep, hainâk manmâ âgâwiap. Dop hainâk

Melkisede amâ sumbe kat kat luâk ulikñânbak manmâ gaep hainâk manmâ âgâwiap dâmaen.

⁴ Akto Melkisede amâ luâk yâmje bo. Abraham amâ Israe nengât hakunenne yâkje wan me wan luâk kembu siânba yengât miep are potatmâ Anutugât pat wanje. Aregât Melkisedeje Abraham ewangiminep. ⁵ Akto aregât kakñân Abrahamgât hakuje siâ kotje Lewi yâkgât kâmolân gâtjande sumbe kat kat luâk akmini. Akto Mosegât den kârikje are Lewi kâmot gâtjye yengât galalupyene Israe luâk âmbâle bikjande wan me wan tat yengiep are potatmâ Lewigât kâmot are yengiyi aregât magep. ⁶ Dâ Melkisede amâ Lewigât kâmolân gâtjye bo are Abrahamje Anutugât pat wando Anutuje Abraham makmâ kalep aregât gulam den magajep. ⁷ Akto aregât niijande ewangiminep? Luâk arekje âmâ luâk gegeje den dâtârje makyengimap. Aregât Melkisedeje Abraham ewangiminep. ⁸ Akto ujak nengât sumbe kat kat luâk wan me wan tatnengiep, are potatmâ bikje yengimaen are âmâ luâgâk aregât momogât dop miawak yengimbo momai. Dâ ulikñânbak Melkisede amâ wan me wan biken meminep are momogât dop bo miawagep aregât amâ Melkisedeje sumbe luâk bikje ewangi yekminep. ⁹⁻¹⁰ Akto areâk bo. Lewigât kâmot are boâk miawagi ainâk Abraham Lewigât hakuje arekje Melkisede wan me wan wanje. Aregât Lewi hainâk Abrahamgât kâlegen gâtjye malep arekje dop hainâk wanje dâmaen.

Sumbe kat kat luâk tâmbârje mali amâ âiyeye âlepje bo.

¹¹ Galalupne, Lewigât kâmolân gâtjye sumbe kat kat luâk akmini arekje den kârikje luâk âmbâle bikje makyengimini. Hain akmâ sumbe katbiâ Anutuje nenecko huragumap dâine sumbe kat kat luâk siâ Melkisede hinare bo miawakbop. Akto Lewigât kâmot âi are membiâ ain agak meme âlepjeâk membaen aregât dâp miawak nengiep dâine Arongât kâmot âi hainâk mem âgâwâi. ¹² Aregât sumbe kat katgât âi tâmbârje are dâp tato irakje siâ miawakto âmâ tâmbârjaet den kârikje hainâgâk dâp kalanjo irakje siâ miawakbiap. ¹³ Hain akbiapgât bunje âmâ Yesu Lewigât kâmolân gâtjye bo. Yâk âmâ Yudagât kâmolân gâtjye gârâmâ Yudagât hakulupje amâ sumbe kat katgât âi bo meyi. ¹⁴ Akto Kembunenne Yudagât hakulupje yâk yengâlânba miawagep. Aregât hin nângâmaen. Yudagât kâmotlupjande sumbe kat katgât âi aregât Moseje bo magep. ¹⁵ Aregât keije siâ gai miawakmâ hengemgoâp. Hingât. Sumbe kat kat angâ siâ Melkisede yâkgât dopñân miawagep aregât Yesu Sumbe kat katgât âi mendo ârândâj agep. ¹⁶ Yâk âmâ hakujaet kotje aregât dopñân bo miawakmâ sumbe âi miep. Bo dondâ. Yâk âmâ manman kârikjaet bo boakbiapgât kârikjeje akmâ manmâ sumbegât âi miep akto mem manmâ âgâwiap. ¹⁷ Aregât Anutuje hin dâep,

“Ulikñânbak sumbe kat kat luâk siâ kotje Melkisede are âi wandere mem âgâep hainâk sumbe kat katgât kat giijdere âi mem âgâwiat.” dâep.

Yesu Melkisedegât dop hainâk akmâ sumbe âi mem mandâp.

¹⁸⁻¹⁹ Akto Mosegât den kârikjande agak meme âlepje mem manmaengât kârikje bo nengiep. Akto bo tân nenguep, aregât Anutugât den irakjande Anutugâlân ariwaengât dâp miawak nengiep, are nângâenje biwinenje humo akmap. Amâ ulikñângât ewangimap. ²⁰ Are amâ yân bo. Amâ Anutuje ikihe kotje konmâ makmâ kalepgât. Ulikñânbak Lewigât kâmolân gâtjye yâkje sumbegât âi membaigât amâ Anutuje den yâmje makmâ kalep. ²¹ Dâ hinje amâ Anutuje Nanje sumbegât âi wanberâm âmâ ikihaet wâtrjân kinmâ makmâ kalep aregât hin magep,

“Humoje wâtrjân kinmâ han lâuwâ bo akbiapgât hin makmap. Sumbegât âi mem âgâwiat.”

²² Aregât Yesu âi âlepje mendo den pat irakjande miawak nengimbo tatmâ âgâwiap arekje Mosegât den kârikje are ewangimap.

²³ Akto areâk bo. Lewigât kâmolân gâtjye sumbegât âi meyi are amâ luâk dondâ. Amâ moyi ainâk nanajlupyejande dumyeyânbak kinmâ âi memân moyi hain akmâ gambiâ gambiâ yu miawagi. ²⁴ Dâ Yesu âmâ bo mombiap aregât sumbegât âi memâk memâk

manmâ âgâwiap. ²⁵ Aregât hokboâk hokboâk nenne Yesu nengât dumnenjân kilep dâm Anutugâlân arienje âmâ Yesu je nengât Anutu ulilarjo Anutu je Yesugât âlepjaet akmâ aregât dowâk hejgem nengum âgâwiap.

Yesu je sumbenenje katmâ hejgemgoep.

²⁶ Sumbe kat kat Humonenje yâk âmâ ârândâj akto dosa bâlâk akto wan me wan mendo Anutu je ekto ârândâj akmâp akto luâk âmbâle bâleje akmâi yâk yengât tiriwân bo manmap akto himbimân âgâm ewangim âgâepgât mandâp. Hain mannengimbo ârândâj aktâp. ²⁷ Dâ sumbe kat kat luâk âmâ hânân manmai arekje hokboâk hokboâk yenaet dosa are bo agâkgât sumbe ombiâ bo akto hamijân luâk âmbâle yengât sumbe omai are âmâ Yesu je hain bo akmâp. Yâkgât dosa bo talajmap aregât ikiject sumbe bo omap. Akto nengât dosa bo agâkgât hilam konok nengât sumbe akmâ moep aregât hokboâk hokboâk bo akmâp. Lâuwârje âi bo talandâp. ²⁸ Akto Mosegât den kârikje arekje luâk yeukje mem sumbegât âi yengiep. Gârâmâ Anutu je den kârikje makmâ kato bo bo agepgât Nanje sumbegât âi wando bo mom âmâ âiâk memâk memâk âlepjeâk manmâ âgâwiap.

8

Yesu je egon sumbe opmân bunje ain âije memap.

¹ Akto yu kulemgoân aregât keije amâ hin. Nengât sumbe kat kat luâk amâ Humogât tat tatje himbimân manmap aregât bungen manmap ² Yesu arekje Sumbe kat kat uligi luâkje ketuguyi ain âi bo mem manmap. Yâk âmâ himbimân Anutu je ketuguep ain âi mem manmap. ³ Akto sumbe kat kat luâk hârok Anutu je meme akyengimbo wâtjân kinmâ okot âlepgeât akmâ sumbe kat katgât âi memai aregât Anutugât Nanjande hainâk wan me wan Anutu waanjapgât bâlâk bo manmap. ⁴ Dâ Yesu hânân mandâp dâine sumbe kat kat bo manbop. Hânân den kârikjegât dopnjân sumbe ogogât luâkje âlepje manmâ sumbegât âi mendâi. ⁵ Aiyeje âmâ sumbe opmân yânje ain âi memai. Dâ sumbe opmân bunje amâ himbimân tatâp. Moseje sumbe kat kat uligi mânjiwerâm akto Kemburje hin magarjep, “Nângât. Gimbarjân sumbe opmân himbimân tatmap aregât towatje hekatgijân aregât dopnjân siâ me siâ hârok are hânân mânjiwen.” ⁶ Dâ Yesu je âmâ dewatiak dewatiak âgâ âgâjaet sumbegât âi humoâk memap. Amâ hingât. Anutu je Yesugât akmâ den pat âlepje makmâ hâriep arekje Moseje makmâ kalep are ewangimap.

Dewatiak dewatiak irakjaet den.

⁷ Akto Mosegât den kârikje arekje wan me wan hârok âlepjeâk mem miawagep dâine Anutu je den pat irakje bo makmâ katbop. ⁸ Gârâmâ Anutu je Mose maganjo den kârikje kulemgoep are ekmâ hârok âlepje bo mem miawagep den pat are nângâm irakje âlepje makmâ kalep aregât keije Anutu je hin magep,

“Humoje hin dâep, “Siân Israe kâmot akto Yuda kâmot are yengâlân den pat âlepje irakje makyengiwian. ⁹ Ulikjân Israe luâk Aigitawa olor yegân are den pat âlepje makyengire den pat aregât hâkâj akmâ longaiyi aregât nâkai yengât hâkâj agân. Den kârikje ain kalân amâ hainare bo. ¹⁰ Imâ den âlepje irakje sop are bo aktoân Israe kâmot yengâlân makmâ hârewian. Siân den pat irakje âlepje ire han biwyenjân totokom katere kepikmâ bigeim kinbiap. Hain akmâ damunyeje akmâ tân yenguwian. Akto nâje amâ yengât Kembu akto ye amâ nângât kâmot akbai. ¹¹ Akto sop ain siâje siâ bo hâwâtbiâp, “Humo nânganben.” dâm maganjiâp. Hain bo. Sop ain âmâ luâk âmbâle hârok âgâ âgâjaet gegeje nângâ nijsbai. ¹² Hârok nângâ nijsbiâ bâlejeyene aregât yaiwâk akyengim dosayerje bo oyajmâ nângâm manmâ âgâwian.” Humoje hin dâep.”

¹³ Aregât keije amâ hin. Anutu je den pat irakje dâm magep aregât den pat tâmbâje are bo agâk dâm makmâ kalep. Aregât den pat tâmbâje amâ emelâk bâliet akto siâ me siâ torokmâ bâlimap hainâk arekje bo akberâm aktâp.

Sumbe kat kat uligi aregât keiye.

¹ Akto den kârikje tâmbâje amâ siâ siâgât hârok Anutuje keiye makyengiep. Akto uligi kâlegen âgâm âmâ ikiye kotje mem agatjetgât hekatyengiep. Akto hângât emetgât makmâ hâriepl. ² Akto sumbe kat kat uligi aregât keiye hin. Ulik gulik amâ mâron humo panmâ emet mângiyi. Aregât kâlegen amâ pagaleje kat kat siâ akto sot Anutugât enemjân katmai are me wan me wan Anutu kotje mem agatbaen dâm kali. ³ Akto emet kom hâre hâreje siâ talep amâ sângum kâkâlep aregât hamijân Anutuje ekto ârândâj agâkgât welamje. ⁴ Ain sumbe ogogât kat katje goliye mângiyi are talep. Akto dewatiak dewatiak gât emetje goliye mângiyi are akto Arongât huwan momoje kâmje gam golâ agep are akto kât papaue Anutuje ain den kârikje kulemgoep are hârok talep. ⁵ Akto Anutugât pagaleje miawakbiapgât ajelo dopje lâuwâ kotje Kerubim ain kiliat. Arekje Anutuje gem mañgan neneckmap welam aregât damunje agiat. Akto wan me wan yu kulemgoân amâ hinje keiye hârok makyengiwerengât dop bo tatâp.

Sumbe kat kat luâk ulikjân mali yengât âi amâ bunje bo.

⁶ Dâ kom hâre hâreje siâ ain Lewigât kâmolân gâtje wan me wan are katbiâ kindo amâ hokboâk hokboâk sumbe kat kat luâk poj kâlegen âgâm bam gutmâ Anutu okot âlepgât wan me wan ulilajmini. ⁷ Gârâmâ uligi kâlegen are âmâ sumbe kat kat luâk areyengât kautjeyeje konok arekje hombaj konok kâlegen amâ hilâm konok ain âgâm ikiye dosaje bo agâkgât akto Israe luâk âmbâle dosayene bo agâkgât songo gilâmje mem âgâm Anutugâlân wajminep. ⁸⁻⁹ Aregât keiye amâ Anutugât Heakjande maknengimbo hin nângâen. Uligi kilewâan amâ luâk âmbâle Anutugâlân hanâk bo âgâmini nângâen. Akto sumbe kat kat luâk arekje sumbe me wan me wan Anutugât okot âlep agajmini are ekmâ luâk âmbâle hârokje hin dâyi, “Wei, ire âmâ hângât me hâk puli puligât me sotgât aregâlâk tângomap. Dâ han biwinenje amâ bo tângomap.” dâm nângâmbiâ biwiyeje bo sândugiep. ¹⁰ Amâ yoganjaet pat. Yoganje aregât benje sotgât me tugât me hâkje puli puligât. Akto agak meme irakje miawakbiapgât miawagep.

Yesuje ikiye gilâmjande hâukonenegep arekje bunje aktâp.

¹¹ Hainâk hainâk manmâ gambiâ Anutuje bâin dâm Nanje Kristo are hungunanjo sumbe kat katgât âi luâk bunje miawagep. Hain akmâ manmâ hângât sumbe kat kat emetje ketuguyi ain bo âgâm sumbe kalep. Bo. Wan me wan âlepje miawakbiap aregât sumbe akmâ opmân bunje tiripje siâ ain âgâep. ¹² Ain âgâm âmâ hilâm konogân Anutugât enemjân bam âmâ nâniy akto makao nanje songogât gilâmje bo miep. Amâ ikiyaet gilâmje wanjo nen hengem nenguwiapgât dâp miawak nengiep. Are manmâ âgâwiap akto bo bo akbiap. Bo dondâ. ¹³ Dâ makao âmbengen kâmje aregât hâkje om derembiâ kau akto songo makao nâningât gilâmje olop hâk yenje puliâkgât sumbe luâkje lapyunguminep. Lapyungumbo sumbegât emetjân âgâmini. ¹⁴ Gârâmâ Kristoje gembo Anutugât Heak âgâm yembiap arekje memeje aganjo ikiyaet gilâmje are sumbe dâm kato Anutuje ekto huraguep. Arekje han biwinenje pulimbo nen wan me wan mendenje bâlimap aregât umatrje bo akto âmâ Anutu amâ manmangât amboje yâkgât âi mem manmâ âgâwaen.

¹⁵ Aregât Kristoje dewatiak dewatiak irakjaet miawagepgât Anutu akto nen hutnenjân kilep. Kinmâ dewatiak dewatiak tâmbâje hârienje dosanenje miawaknengiep are bo agâkgât moep. Aregât akmâ Anutuje kepilânenekto manden nen manman kârikjaet bât samut menegât welamnenjân kinmâ moep.

¹⁶ Bât samutgât amâ hin yendâp. Ambojande mondoâk âmâ memaen. ¹⁷ Dâ ambojande golâ manmawâan âmâ bât samutjaet magep aregât den yân yembiap. Dâ mondoân âmâ den are bunje miawakmap. ¹⁸ Dop hainâk Mosegât den kârikje are Anutuje makto miawakto ainâk songo gilâmje gembo mondo den kârikje are hamepje olowâk miawagep. ¹⁹ Akto Mosene den kârikje are luâk âmbâle makyengimbo nângâmbiâ kârikje agâk dâm akto aje hewukje esenje siâ akto yo hâkje siâ arekje

mem tu akto songo gilâmje lapyungum luâk âmbâle hârok akto den kârikje kulemgoep are lapkombo gilâm agi. ²⁰ Hain akto hin dâm makyengiep, “Anutuje makmâ kalep are kârikje agâkgât gilâm yu lapkoân ire ekmâ nângâm hejgemgowej.” ²¹ Akto Moseje hainâk lapkombo uligi are akto wan me wan kâlegen Anutugât akmâ katbiâ talep are gilâmâk hârok akmâ metiep. ²² Akto aregât den kârikje tâmbâje arekje talewân ainâk yo kombiâ mondo gilâmje lapkombiâ dosayene bo agep. Dâ gilâmje bo lapkombiâ dâine âmâ dosayene tatmâ gawop.

Yesu je dosanenje bo agâkgât hâukonenegep.

²³ Akto yu kulemgoân amâ himbimân tatmai aregât towat otneyeje bunje bo are yengât bâleje ariâk dâm Moseje gilâm lapkombo ârândâj agep. Dâ himbimân wan me wan bunje dondâ are ârândâj agâkgât gilâm yânje amâ lapkombiâ dâine ârândâj bo akbop. ²⁴ Aregât Kristoje uligigât otneyeje are akmâ âi luâkje uligi ketuguyi ain bo âgâep. Akto himbimân uligi bunje ain âgâm nengât dumnenjân kindo Anutuje ekto âlepje dondâ akmap. ²⁵ Akto ain hokboâk hokboâk gilâmje bo wañmap. Hilâm konok kâlegen gilâmje kâimbo ârândâj agep. Dâ sumbe kat kat luâk are yengât kautneyeje arekje songo gilâmje kârikje bo aregât hombaç ârândânjâk ikiye gilâmje bo mem âgâ kâiminep. ²⁶ Dâ Kristo âmâ hain bo agep. Hain akmâ dâine ulikjânbak hâk hilâlâm hokboâk hokboâk nângâm gawop. Dâ yâk âmâ hain bo agep. Yâkje âmâ hinje sop bâinje tâlâgumbo ain miawakto dosa bunewâk bo agâk dâm ikiye hâkje arekje sumbe agâk dâm hilâm konogân kâinengiep. ²⁷ Akto Anutuje hilâm konogân bâin dâmbo mondenje sop ain denâk nenebiap ²⁸ dop hainâk Anutuje hilâm konogân luâk âmbâle dondâ are yengât dosa bo agâk dâm Kristo wâtje agando moep aregât Kristoje lâuwâje miawakmâ dosanenje lokombo bo akbiapgât bo gewiap. Bo dondâ. Aregât nenje togowen togowen dâm aregât ukenje nângâm etemgom konmâ olojmâ mandenne nen bunewâk hejgem nenguwiapgât gewiap.

10

Den kârikjaet amukjân sumbe kali amâ bunje bo.

¹ Den kârikje amâ yân beirâ bunje miawakbiapgât patje yânje aktâp. Dâ bunje dondâ bo. Aregât sumbe kat kat luâk yânje den kârikje lokom hombaçje hombaçje sumbe katmai arekje Anutugât mepaije agarjmai yâk âlepje biwi kau bo meyekmap. ² Akto dosayene bunewâk bo agep dâine sumbe kat kat luâk arekje âi are hepunmâ sumbe siâ bo katmâ âmâ yân manbâi. Akto dosayerjaet nelâm yengimbo biwyereje sândugewop. ³ Gârâmâ hombaç ârândâj sumbe kat kat luâk kautneyeje sumbe memberâm ⁴ nâniij me bulimakaogât gilâmje are mem uligi kâlegen âgâm kato dosayerje bo agepgât dâp bo talep aregât dosayerjaet nângâmbiâ biwyereje umatje tatoâk mali.

⁵ Akto Kristo hânâk miawagep ain hin dâep, “Gâ Anutu, gâ sonjogât gilâmje aregât ukenje bo nângâmat. Dâ hâkne hejgemgonijen. ⁶ Akto songo hâkje ombiâ aregât bunje bo dâmat. Akto sumbe katmâ ombiâ ukenje bo nângâmat. ⁷ Ain âmâ hin dân. O Anutu, wan me wan makmenâ kulemgoi aregât denge lokom ukenge akmâ mem metewiangât togoân.” dâep. ⁸ Den aregât keiye hin. Kristoje âmâ hânâk miawakmâ Eweraelân magajep, “Gâ sonjogât gilâmje kâimai me hâkje omai aregât ukenje bo nângâmat. Songo hâkje ombiâ aregât bunje bo dâmat. Akto sumbe katmâ ombiâ ukenje bo nângâmat.” dâm magep. Amâ den pat kârikje tâmbâje makto kali. ⁹ Kristoje den siâ hin dâm dewatiep, “Denge lokom ukenje akmâ mem metewiangât togoân.” dâep. Hain dâm âmâ den tâmbâje are urulep. Dâ den pat irakje are mem kârigiep. ¹⁰ Areâk bo. Yesu Kristoje ikiye hâkje mem Anutugât sumbe dâm sop konogân wañdo ârândâj agep aregât agak meme âlepje mem manmâ âgâwaengât dâp miawak nengiep.

Dâ Yesu amâ sumbe bunje dondâ kalep.

¹¹ Galalupne, aregât lâuwâje makbe. Sumbe kat kat luâkje hokboâk hokboâk âiyenje mem sumbe omâk akmâ manmai arekje dosanenje bo boagep. ¹² Hain agi aregât

âmâ Kristo hilâm konogân sumbe konok kato Anutuje ekto ârândâj agep. Hain aktô aiже bo akto Anutugât bâtje bungen tatmâ mandâp. ¹³ Mandâp aregât siân Anutuje nanjaet gasalupje yenjumbo yeukje akbiâ Yesuje damunyeje akmâ tâliyekbiapgât lâmgom tatmap. ¹⁴ Akto ikihe kâmot nengât huragunjetgât ikihe hâkje mem Anutugât sumbe dâm wanje. Wanjo Anutuje nenecko huraguep. Huragumbo âmâ Kristoje tân nengumbo agak meme âlepje mem mandenje sumbe kat katgât âi bo agep. ¹⁵ Akto aregât keihe Anutugât Heak arekje bunje agâkgât hekat nengiverâm hin magep,

¹⁶ “Humoje hin dâep, Siân den pat irakje âlepje ire han biwiyejân totokom katere kepikmâ bigeim kinbiap.”

¹⁷ Akto siâ hin,

“Dosayerje bo oyanjmâ nângâm manmâ âgâwian.”

¹⁸ Den aregât keihe amâ dosanenje bo oyanbiapgât dâp miawknengimbo âmâ benje sumbe kat katgât luâk âiyeje bo agep. Lâuwârje bo membiap.

Yesuje sumbe âi miepgât nen Anutugât enemjân owâi akmâ bam ulilaybaen.

¹⁹ Galalupne, Yesugât hepnejande hângi menengiepgât yâkgât opmân kâmboknân âgânegât owâiâp. ²⁰ Aregât dâp irakje manmanje mem owâinenegep. Aregât dâp miawagâk dâm hâkjande âgâwâigât pekerje hârembo dâpje miawknengiep. ²¹ Aregât akmâ sumbe kat humo Anutugât opmân bunje kautje akmâ mannengimap.

²² Aregât hamep bo akmâ dosanenje bo agep dâm Anutugâlân arim biwinenje Yesugâlân katenje kindo nângâenje biwinenje sândugemapgât Anutugâlân arine. Hain manmaen aregât wan me wan umatjaet memeje biwinenjân katberâm miawakto ain nen Yesugât kâmolâr manmâ âgâwaen dâyion are nângâenje biwinenje humo agep. Akto sumbe kat luâk kautjeje are galalupyenjande tu puli agajmini nen dop hainâk tu bunje puli nengiep. Aregât Anutugâlân arim den nângâenje bunje akbiap. ²³ Humo Anutuje wan makmâ hâriep arekje den are bâliwiapgât dop bo tatâp aregât den maktenje biwinenje sândugiep are mem hâk hilâlâm nângâm âgâm manbaen. ²⁴ Hain akmâ manmâ mendugum kinmâ gain gain biwinenje kârikje ketuguenje kilâkgât akto agak meme âlepje mem okot âlep aganbaengât are nângâm hengemgom tân aguwaen. ²⁵ Dâ luâk âmbâle bikje bo mendugum kinmai. Dâ nen âmâ hain bo akbaen. Mendugum kinmâ sop humo tâlâguwerâp dâm biwinenje tân aguwaen.

Den pat âlepje nângâm âmâ bâleje aktenje dosanenje lâuwârje miawkbopgât hamep akbaen.

²⁶ Gârâmâ den pat âlepje nângâm hengemgoyion amâ beirâ agak meme bâleje aregât ukenje nângâm agak meme bâleje membaen aregât dosanenje bo agâkgât sumbe bo tatbiap. Bo dondâ. ²⁷ Hain aktenje âmâ Anutuje denân katnenekto kâlâwân manmâ âgâwaengât dop miawakbiap. Akto Anutugât gasa are kâlâpje oyekbiap. ²⁸ Aregât hin makbe. Luâk âmbâle siâje Mosegât den kârikje longaimbo luâk âmbâle siânba lâuwâ me âlâwu arekje ekmâ keihe makmâ miawakbiâ humomolupyenjande luâk âmbâle bâleje agep are okot bo nângajmâ kombiâ moep. ²⁹ Dâ hinje luâk âmbâle siâje Anutugât Nanje yâkgât hâkâj akmâ den pat âlepje aregât keihe amâ Yesu yâkgât gilâmjande hengem nenguep aregât hâkâj akmâ Anutugât Heakje damun nenne akmâ okot âlep aknengimap are hepulep luâk âmbâleje hain akto âmâ Humonenjande kondo hâk hilâlâm humo dondâ nângâm âgâwiap. ³⁰ Luâk âmbâle hain akbai aregât Anutuje hin dâep, “Nâje bâleje yenzaet dosa aregât hâunje yengire umatrjân manmâ âgâmbiâ ârândâj akbiap.” dâep. Akto den siâ hin dâep, “Humoje ikihe luâk âmbâle den âiân katyekbiap.” dâep. ³¹ Akto areâk bo. Anutu Manman Ambojande den âiân katyekto hâk hilâlâm hamepje olowâk nângâm manmâ âgâwai aregât yâkgâlâk hamewakmâ manbei.

Âi humo mem hâk hilâlâm nângâm manbaengât bo hâkâj akbaen.

³² O Galalupne, nângâi? Ye ulikjân den pat âlepje nângâmbiâ biwiyeje âgâmbo âi humo mem hâk hilâlâm nângâyi. Amâ bo hâkâj agi. ³³ Akto gasalupyenje togom luâk âmbâle dewunyerjân kat yekbiâ kinbiâ bugârje yenjum giriyyenyigi. ³⁴ Akto miti

gasanjande galalupyene bâleje mângiyekmâ kala busi kâlegen kat yekbiâ kili are yene okot nângâ yenjim tânyenguyi. Akto areâk bo. Miti gasa arekje puli me wan me wan tatyenjieg are kâmbu meyi sop ain nen hâmbâi iregât hâunej âlepje kârikne himbimân tatnengiâp dâm heroje agi.

³⁵ Aregât Anutu nângajbiâ biwiyeje sândugiep aregât bo hâkâj akmâ panmâ âmâ hâunej âlepje humo membai. ³⁶ Amâ siân hâunej bâlak manbâen dâm biwiyeje Yesugâlânâk kilâkgât âi humo mem hâk hilâlâm nângâm hanâk Anutugât lau lokom manbei. ³⁷ Aregât lâuwârje makbe. Anutuje hin magep,

“Hâmbâi sop getek manmâ nângât hoj bawa hungun ajdere dowâk miawakbiap.

³⁸ Akto hinje nângât luâk ârândânjâk manmapje amâ nângâniido manmanje miawaganjbiap. Hain. Gârâmâ yâk âigât hâkâj akmâ hepun nekto âmâ ekmâ bo heroje aganbian.”

³⁹ Akto nen âmâ aregât kâmolân gâtje bo. Yâk âmâ hâk hilâlâm aregât hamep akmâ Anutugât âi hepunbiâ Anutuje makto gulip akbai. Dâ nen âmâ hain bo akbaen. Nen âmâ biwinenje Anutugâlân kilâk dâm nângâm mandenje Anutuje otnenenje membiap.

11

Biwi kat katgât keije.

¹ O Galalupne, nen biwinenje Anutugâlân kilâk dâm nângâm manbaen aregât keije makyenjire nângâjet. Biwi kat kat keije amâ hin. Wan me wan bo egekjje are bunje miawak nengiwiap aregât nângâm han konogâk manbaen. ²⁻³ Akto nenje biwinenje Anutugâlân kalion aregât Anutu bo egekjje arekje wan me wan mendo hân himbim egekjje miawagep are bunje dâm nângâmaen. Akto Anutugât kâmot ulikjân biwiyeje Anutugâlân kali are Anutuje yekmâ âlepje dâep.

Abe, Enoko akto Noa yengât den.

⁴ Aregât yâk yengâlân gâtje siâ Abe yâkje biwiye Anutugâlân kalep aregât sumbe ondo Anutuje âlepje dâm nânganep. Nângando Abegât teuje Kaij arekje biwi kat katgât keije hâkâj akmâ sumbe yân ondo Anutuje ekto âlepje bo agep. Aregât teujande emije kondo moep. Amâ emijande biwiye Anutugâlân kalep aregât. Aregât pat nângâm nen hin dâmaen. Abe moep gârâmâ yâkgât biwi kat katgât keije arekje maknengimap.

⁵ Akto hamijân luâk siâ kotje Enoko yâkje biwiye kalep are Anutuje ekto huragumbo aregât bo mombiap dâm olonjo hâkdâk tiij tijâk âgâep. Aregât galalupjande Enoko yâtendâm undâgâtbiâ bo agep. ⁶ Akto luâk âmbâle bikjande hanyenjande Anutu bo nângajmai âmâ Anutuje yekmâ heroje bo akmap. Dâ Anutu mandâp bundâk nângâm hejgemgomaen akto hannenjande kulâgâlanmaen nen hâunej âlepje nengiwiap dâm nenjeak yâkgâlân togone.

⁷ Akto hamijân Noa hainâk biwiye Anutugâlân kalep aregât Anutuje wan me wan miawakbiap aregât magajdo dowâk sân sân mem kâmotlupne bâliwâen dâm waŋga ketuguep. Yâkje hain akmâ luâk dosayenjaet keije mem miap palepgât akmâ Anutu nângajmâ dosa bâlak agak aregât bunje amboje agep.

Abrahamgât den.

⁸ Akto hamijân Anutuje Abrahamgât makmâ kalepgât magajdo bunjerâm biwiye katmâ âlepje hân niŋbiat dâm hân siângen bo ekminewângen ain ariep. ⁹ Akto hân are mem miawakmâ biwi kat katgât Anutuje hakulupge in manbei dâep are bunje dâm hân ain yogan manmâ emet bunje bo mâron uligiâk panmâ yem malep. Akto nanje Isaka akto bâgiye Yakobo yâkje hainâk uligi mâron uligiâk are panmâ maliat. Akto Abraham akto Isaka akto Yakobo Anutuje makmâ kalep den konok are amâ nengâlân miawakbiap dâm nângâm mali. ¹⁰ Akto Abrahamje Anutu bunjeâk makmap dâm nângâep aregât Anutuje kepia âlepje himbimân kalep ain amâ bunje dondâ ain manbaen dâm nângâep.

¹¹ Akto Abrahamgât âmbenje kotje Sara yâkai hainâk biwiye Anutugâlân kalep. Aregât

Anutuje gâne nanañ membiat dâm maganep are nânjâmbo bunje akto sâmbâ akmâ ain nanañ miep. Amâ makmâ kalep yâkje amâ bunje dâepgât. ¹² Akto luâk konok kâmotlupje manmâ sambelem gam gam yu miawakten. Amâ diâ himbimân tatâi dop hainâk me nupi harugât ginjân tatâp dop hainâk. Gârâmâ Abrahamje sâmbâ akmâ ain nanje Isaka miep. Yâk âmâ emelâk momaen sopje ewangiep ain Isaka miep.

¹³ Luâk yu yenjondân arekje Anutu nânjarmâ manmâ âmâ mom meteyi. Amâ siâ me siâ Anutuje makmâ hâreyengiep are bunjerâm indâgen anjângen yendo ekmâ mepaine mem heroje mali. Dâ bo meyi. Hain akmâ aregât keije hin nânjâyi, nen hânâñ lombo akto yogan manden dâyi. ¹⁴⁻¹⁵ Luâk âmbâle arekje hân iregâlânâk nânjâyi dâine purik katmâ hân ulikjân gâtje ain arim manbâi. Hain bo akmâ âmâ hângât kezia hain are bo amâ kezia bunje himbimân tatmap are Anutuje maknengim kalep ain manbaen dâm aregât lâmgom mali. ¹⁶ Lâmgom manbiâ Anutuje kezia are yenjât kalep are âlepje ire amâ nânjât kâmot dâm damunyeje akto hân are membiâ ârândâñ agep. Hân arekje hân ire ewangimap are miawaknengiwiap dâm lâmgom mali. Aregât Anutuje yâk yenjât akmâ Anutuyeje dâm agonakmapgât bo arjun akmap.

Isaka akto Yakobo yetgât den.

¹⁷ Akto Abraham den makmâ hâriepgât yâk Anutuje dop koep. Hin. Nanje Isaka Anutuje wanep are sumbe omberâm akmâ mem ariep. Aregât yâkgât biwi kat kat âlepje miawagep are nânjâmaen. Akto nanje Isaka are amâ luâk yânje bo. ¹⁸ Anutuje Abraham hin dâm maganep, “Nâne Isaka gjâñ are amâ gângât kâmot are yenjât hakuyeje akbiap.” dâep. ¹⁹ Akto Abraham Anutuje luâk momoje momojânbâ mem agat yekto golâ manmai are nânjâm Isaka mem sumbe omberâm ariep. Aregât luâk momojânbâ agatmai Isaka dop hainâk alatanba sopanmâ agalep dâmaen.

²⁰ Akto hamijâñ Abrahamgât nanje Isaka arekje biwiye Anutugâlân kalep aregât nanlogâtje Yakobo akto Esau wan me wan beirâ miawakbiapgât den gulam makyetkiep. ²¹ Akto hamijâñ Yakoboe hainâk biwiye Anutugâlân kalep, aregât momberâm akmâ huwanje tânamum Anutugât kotje mem agatmâ nanje kotje Yosepe yâkgât nanlogâtje den gulam makyetkiep. ²² Akto hamijâñ Yosepe hainâk momberâm akmâ Anutuje Israe kâmot are Aigitawa oloñ yekbiap den are bunje dâm ginbailupje mombian dâm ikiñe hagitjaet makyenjiegip.

Mosegât den.

²³ Akto hamijâñ Mosegât eweje memeje biwyetje Anutugâlân kalias aregât Aigita luâk humoje Israe nanlupyeje gurukje yengumbiâ moyet dâep den are longaim nanyetje Mose are ekbelâ huragumbo heambukbela yendo dewutâ âlâwu bo agep. ²⁴ Akto Mose amâ nananjâñ Aigita luâk humogât baratjande Mose amâ nânjât nanne dâep. Dâ Moseje humo akmâ are nânjâm âmâ bo dâep. ²⁵ Bo dâm, “Anutugât kâmot Israe nengât bikje umatrjân manmai are olop marbaen.” dâep. Akto Aigita yenjât agak meme bâleje aregât ukenje bo nânjâm ginbailupje penâyengiep. ²⁶ Akto Moseje Kristogât akmâ ukenje akto Israe gasalupyejande Mosegât keije nânjâm hâkâje akmâ umatje wañi. Hain akbiâ Moseje hanâk dâm siâñ Anutuje wan me wan wanbiapgât are amâ âlepje dondâ, dâ Aigitagât sikum amâ yânje dâminep. ²⁷ Hain dâm Aigitagât humoyeje yâkgât kukgât bo hamep akmâ âmâ Aigita hepulep. Akto Anutu bo egekjje are nânjâ ajminep aregât Aigita hân akto sikum are hepun yekmâ ariep. ²⁸ Anutuje ikiñe anjelo hunjung ando gem Aigita yenjât nanlupyeje ulik gulik are yengumbo moyi aregât nenguwop dâm emetyeje lamagât gilâñ lapkoyi. Akto Moseje biwiye Anutugâlânâk kalep akto Anutuje wan magep are bunje dâm nânjâyi aregât Aigita hepunmâ haru Gilâñ are hutjânbâ hâtikom âlepje arimbiâ âmâ Aigita gâtrje arekje hainâk hâtikowerâm haru hutjânbâ bam arimbiâ haruje kawut yekto moyi.

Yeriko ikiñak hogoakmâ agum awam agep.

³⁰ Akto hamijâñ Israe luâk âmbâle biwiyeje Anutugâlân kali aregât kepia kotje Yeriko haot kârikje kâtje ketuguyi are gam ândeajbiâ hilâm bât biken lâuwâ bo agep. Bo akto ainâk biwiyeje kali aregât bunje haot humo tâmbâ are ikiñjak patak agum awam agep. ³¹ Akto âmbâle dâp gulip malep kotje Rahaba arekje biwiye Anutugâlân kalep aregât Israe luâk lâuwâ togoyiat are gasaje meyelekbâi dâm mem heambuk yelegep. Rahaba hain agep aregât Israe luâk kepia âgâm Anutu hâkâñ aganmini are yengum âmâ Rahaba bo koyi.

Anutugât luâk bikje yengât den.

³² Wei, galama hakulupnenje dondâ biwiyeje Anutugâlân kali areyengâlân gâtje bikje hin Gideoj akto Barak akto Simsoj akto Yepita akto Dawidi akto Samue akto Anutugât Propetelupje are amâ gain gain keiyeje kulemgowian sop bo aktâp. ³³ Luâk ya yengondân are amâ hân siâ siâñ âgâm ambolupje yengum meteyi. Akto luâk âmbâle bâleje denân katyekbiâ dosayerje miawak yengimbo aregât hâunje yengiyi. Akto Anutu je makto bunje dâm lâmgom kinbiâ yengimbo mem mali. Akto Anutugât gasalupjande Anutugât luâk siâ bau metje kotje laion are hutyejâñ panbiâ âmâ Anutu je maknengiep are bunje dâm kinbiâ bo neyegi. ³⁴ Akto Anutugât gasalupjande Anutugât kâmot luâk kâlâwân panyekbiâ gembîâ Anutu je maknengiep are bunje dâmbiâ bo oyegep. Akto gasalupyenjande oreykberâm agi ina âlepje yân ariyi. Akto luâk bikje yeukje akbiâ Anutu je makto kârikje agi. Akto Gasalupyenje togombiâ Anutu je makto kârikje akmâ gasalupyenje yengum meteyi. ³⁵ Akto Anutugât kâmolân gâtje âmbâle bikje are yengât ginbailupyenje biken mombiâ Anutu je makto momojânbâ agali. Akto Anutugât kâmolân gâtje bikje, “Siâñ Anutu je momojânbâ goajnenekto manman âlepje dondâ miawak nengiwiap.” dâm aregât gasalupyenjande togom Anutugât pat hepunjet dâm hâk hilâlâm yengimbiâ borâm âmâ kârikje akmâ manmâ âgâyi. ³⁶ Are yengâlân gâtje bikje gasalupyenjande giriñ yengim bugâje yenguyi. Akto tâk kârikje kotje sein arekje hiko yekbiâ kala busi kålegen tali. ³⁷ Akto bikje âmâ gasalupyenjande kât panmâ yenguyi. Bikje gasalupyenjande segeje tepyeje hâreyekbiâ pânyeje lâuwâ akto moyi. Me tâwâtje yengumbiâ moyi. Dâ bikjande âmâ gasalupnenjande menenekbâi dâm bau hâkje luguakmâ halângén heambukmâ bam gutmini. Akto bikjande mop mali akto sot me sângum me kotje siâ siâ hârok bâlâk mop mali. Akto umatje humo miawak yengiep. Akto luâk âmbâle yânjande yekmâ bâleje akyengimini. ³⁸ Akto Anutugât kâmolân gâtje ain mali arekje hângât luâk âmbâle ewangi yegi. Akto areâk bo. Bikjande âmâ hân kamitjângen manmâ gimbâñjân manmâ kât akto hân kålegen mali.

³⁹ Luâk âmbâle arekje âmâ yân hain bo agi. Biwiyeje Anutugâlân kali aregât kârikjâñ kinmâ hain agi. Anutu je biwi kat katyeje are ekto ârândâñjâk agep. Aregât bunje hâmbâi membai. Dâ mali sopñâñ Anutu je makmâ kalep are bo egi. ⁴⁰ Gârâmâ Anutu je yâk yengât okot nângâm hin dâep, “Hâmbâi nângât kâmot biwiyeje nannaelân katbiâ tato are olop luâk âmbâle umatjâñ mali are olop manman âlepjâñ manbai.” dâep. Aregât hakulupnenje luâk âmbâle umatjâñ mali arekje wan me wan aregât Anutu je makmâ kalep are hânâñ bo mem manmâ moyi. Amâ hâmbâi tat tatnenje miawakbiapgât dâm agi.

12

Yesuje âi miep are nângâm herjemgom hainâk akbaen.

¹ Galalupne, nengât hakulupnenje biwiyeje Anutugâlân kali aregât keiñe yu kulemgôan. Yâk âmâ hâk hilâlâm nângâm Anutugât âi memâk mali. Aregât nenâkai yâk yengât pat nângâm hainâk aknerâm wan me wanje biwinenje mendo gemap are akto agak meme bâleje hikom andânenekmap a hârok hepunmâ Anutugât âi kârikjeâk mem hâk hilâlâm nângâm âmâ bo hâkâñ akbaen. ² Hain akmâ Yesu yâkje nengât biwi kat katgât agat meme mem miawakmâ hekat nengim ikiñjak mem metiep are ekmâ hainâk akbaen dâm nângâm herjemgowaen. Akto Yesuje hâmbâi, “Ewene olop himbimâñ tatetje

biwine heroje akbiap.” dâm nângâep aregât lâwinân kombiâ hâk hilâlâm nângâm aregât hâkâj bo agep. Akto girij aji aregât bo hâkâj agep. Are hârok lokom manmâ mondo Anutuje mem olojdo Anutugât tat tat bunjângen tatmâ manmap.

³ Galalupne, luâk bâlejande Yesu hain aganjigât pat nângâm hain akmâ umatje siâ siâ aregât bo hâkâj akbei. Akto hinje umatje miawak yengimbo aregât Yesugât pat nângâm hengemgom âmâ benje biwyene bo bâlimbo manmâ âgâwei. ⁴ Ye bâlejande kawutyekberâm akto âmâ kârikje akmâ hâkyeje membiâ kepilâ akto gilâmyeje gembo moyi ye hainare boâk miawakyenjiegip.

Anutuje orem miwindiknenekmap.

⁵ Galalupne, Anutugât den bikje nanajlupne dâm makyengimap aregât nelâmyenjiegip mon?

“Nanne Humoje gugum miwindik gekberâmbo âmâ aregât hâkâj bo akben. Akto Anutuje hain bo akben dâm makgiymâ guguwiap âmâ hanâk âlepje dâmenâ biwige bo bâliwiâp. ⁶ Akto Humoje okot nângajmap yâkgât ikiye kâmolân dewatiwiapgât hain akmâ hengemgombo miwindik akmâ ikiyae nannje konbiap.”

Hain tatâp are oyajmâ umatje miawak yengiwawân hanâk dâm âi membiâ biwyene bo bâliwiâp.

⁷ Akto nengât agak meme hin. Nanajlupnenje bâleje akbâirâm bugâje yengum miwindik yekmaen. Dop hainâk Anutuje makto umatje miawak yengimbo hin nângâwei, “Wei, ire âmâ âlepje, Anutuje nan baratlupne dâm nengonmap aregât nengum miwindik nenektâp.” hain nângâm heroje akbei. ⁸ Akto makmâ miwindik miwindik dop are luâk âmbâle hârok aknengimap aregât Anutuje bo yengum miwindik yekmap âmâ benje nanaj kâit hainare akbai. ⁹ Akto areâk bo. Ewelupnenje hânân manmai arekje nengum miwindik nenekbâi are âlepje bo dâm hâkâj agion aregât Ewenenje otnenenje damunje akmâ manmap arekje hain aknengimbo dowâk âlepjerâm bo hâkâj akmâ âmâ mandenje tân nengumbo heroje akbaen. ¹⁰ Akto ewelupnenje âmâ ukenyejaet akmâ yogan aknengiyi gârâmâ Anutuje âmâ nâ olop manmâ âgâwaigât âlepje akjet dâm hain aknengimap. ¹¹ Akto Anutuje nengum miwindik nenekmap aregât hâk hilâlâm nângâmaen gârâmâ Anutuje nengum miwindik nenekmap dâm nângâenje benje siâ nengât agak memenenje âlepje miawakto biwinenje sândugewiap.

Nen kârikje tiijtiyâk kinmâ tân aguwaen.

¹² Aregât bâtyeje keiyeye momoye are hejgemgom kârikjeâk tâlim kinmâ ariwai.

¹³ Akto dâp bâleje watbâigât keiyeye damunje akbei. Akto bam gutbai ain keiyeye bâlimbo amâ dondâ bâliwopgât akmâ damun akbei.

¹⁴ Yeye luâk âmbâle hârok gala akyengiwaigât akto agak memeyeje Anutuje ektô ârândâj akmâ aregât tân yengum hâwât agangiwei. Dâ agak meme âlepje ârândâj a bâlâk manmainje amâ Anutu bo ekbai. ¹⁵ Akto yengâlân gâtje siâ Anutuje damunje akmâ aregât kâmolân gâtje Anutuje okot akyengimap are mesokmâ tâpkowopgât ikiye tân aguwiâp. Akto kuk hejgân miawak yengimbo kalakje kândârâje pâtkombo potalakbiâ kuk hejgân sambelewopgât yeye tân aguwei. ¹⁶ Akto yengâlân gâtje siâne bâleje maleje akbopgât damun agangiwei. Me Anutu bâlâk manbai amâ Esaugât dop hainâk akbai. Yâkje âmâ ewejaet bât samut bâije aregât hâkâj agep. Hain akmâ sotgât nângâm emiye ulilando sot wando ewejande wan me wan niybiap are âmâ giybian dâm emiye makmâ kalep. ¹⁷ Esaugât keije nângâi. Yâk beirâ bât samut bâije memberâmbo bo miawagep. Yâk han siâ akmâ ewum hâumgom indem umaliakmâ bo akto hepulep.

Nen Sioj gimbâjân mete kalion.

¹⁸ Galama, ye âmâ gimbâje mambâje me kâlapje omap ain bo togoyi. Me hândâk hamandat me tânâk kaujmâ kindâp ain bo togoyi. ¹⁹ Yudagât hakulupyene Aigita hânânba togom gimbâje siâ ain togom kili. Ain togom kinbiâ munje humo akto den siâ nângâwâen dâm ulit hanokoak agi. ²⁰ Hain agi aregât Anutuje hin dâep, “Luâk me âmbâle me bau me yo me wan gimbâje iren tâlimbo kât mem panmâ

kombiâ moâk.” dâep. Den kârikje are nângâmbiâ umatje agep. ²¹ Hain akto hamepje olowâk miawakmâ gambo Moseje hin magep, “Nâ hamewakmâ sân sân mendân.” dâep. ²² Gârâmâ ye Anutuje hain bo akyenjieg. Ye âmâ irakjaet pat gimbâje kotje Sioj ain togoji. Ain âmâ Yerusalem kepia Anutu manman kârikjaet Amboje yâkgât kepia ain togoji. Akto ajele dondâ himbimâ manmâ heroje akmâ manmai ye hârok yâk yengâlân togoji. ²³ Akto uliknjân manmâ gaep yâkgât kâmot âmâ koteje himbimâ kilep yâk yengâlân togoji. Are akto luâk âmbâle Anutuje mem kepilâyekto huraguyi yâk yengât otneyeje yâk yengâlân togoji. Are akto Anutu hân himbim Ambojande denân katnenekbiap yâkgâlân gai togoji. ²⁴ Akto areâk bo. Yene Yesugât den pat âlepje kârikje agâkgât moep yâkgâlân togoji. Dâ uliknjân Abe teujande kondo mondo yâkgât gilâmjande magep. Dâ Yesu je mondo yâkgât gilâmjje âlepje arekje Abegât gilâmjje ewangiep. ²⁵ Aregât Anutuje makyenjimbo bo hâkâj akbei. Akto Anutuje Mose maganjo hânâni mali are den makyenjimbo are hâkâj akmâ hepuli aregât hâuje umatje miawak yengiep. Dâ Anutu himbimâ gâtjande nen maknengimbo hâkâj aktenje âmâ hâuje hamepje bâleje olowâk miawak nengwiap.

Anutuje nengât wan me wan kârikjeâk nengwiap aregât kotje mem hamep akbaen.

²⁶ Akto Anutuje Sinai gimbâjân Mose maganje p aîmâ hân duwuj agep. Akto aregât kaknjân hin dâep, “Magân a hâmbâi hainâk bâin dâre hân akto himbim duwuj akmâ bo akbiandat.” dâep. ²⁷ Anutuje hain magep aregât keihe hin. Yâkje, “Uliknjân magân a hainâk bâin dâwian.” dâm makto hân himbim bo akbela benje wan me wan kârikjeâk bo duwuj akbiap are miawakmâ tatmâ âgâwiap. ²⁸ Are âmâ nengât Anutuje makmâ katnengiepgât magep. Galalupne, Anutuje nengât wan me wan kârikjeâk nengwiap aregât kotje mem hamep akbaen. ²⁹ Akto kâlâpje siâ siâ hârok om metemap dop hainâk Anutunenjande hârok gulip nenguwiap aregât Anutugât hamep akbaen.

13

Sami den.

¹ Galalupne, ye uliknjân gala kalakmini are hainâk kalakmâ manmâ âgâwei. ² Akto uliknjân lombo togombiâ luâk siâje imâ luâk yânje dâm tânyenjum âmâ ajele tânyenjuep aregât nângâm lombo yengâlân togombiâ âmâ hanâk dowâk tân yenguwei. ³ Akto bikje kala busi kâlegen manmai areyengât nelâm yengiwopgât nen yâk olop kala busi kâlegen taten dâm nângâm tân yenguwei. Akto yengâlân gâtje bikje gasalupyejande bâleje akyenjimbiâ hâk hilâlâm nângâmai nen olop hâk hilâlâm nângâmaen dâm dowâk tân aguwei.

⁴ Akto luâk âmbâle meakbaigât Anutuje magep aregât âlepje luâkje âmbâi meyekbiâ ârândâj akbiâp. Akto âmbâleje luâk meyekbiâ ârândâj akbiâp. Gârâmâ Anutuje luâk âmbâle hanâk hanâk mem hepun hepun akmâ are den âiâni katyekto dosayerje miawakto aregât hâuje umatje yengwiap aregât luâk âmâ âmbenlupyeye areâk meyekmâ manbai.

⁵ Akto Anutuje hin dâep,

“Nâ bo hepunekbian akto bo hamî yengire yân manbai. Bo dondâ.” dâep.

Aregât puligât nângâmbiâ humo bo akbiâp. Akto wan me wan tatyenjâp are amâ ârândâj dâm siâ me siâ bo egâliajbei. ⁶ Akto Anutuje yu magep aregât Anutuje kep kenju siâ hin magep are memberen,

“Humonande tân nugumap aregât luâk bâlejande menekberâm pâpkomai are yengât bo hamep akbian.”

kep kenju are kulemgoep nen hain dâm mendenje biwinenje bo hiojakmap.

Uliknjân aknengim miti maknengiyi areâk mem Yesu watmâ manbaen.

⁷ Akto yengât humomolupyeje Anutugât den makyenjimini areyengât biwi kat kat akto agak memeyerje nângâm hain akbei. Akto manmanyere nângâm hengemgowiei.

⁸ Akto Yesu Kristo are wan me wan uliknjân akminep are hinje hainâk akmâ akto hilâmjje hilâmjje hainâk akmâ manmâ âgâwiap. ⁹ Aregât luâk siânbâje yengâlân togom

hin makyenjiyi, "Sot are bo nembiâ âmâ Anutuje meyekbiap me sot ire nembiâ ârândâj akbiâp." dâmbiâ âmâ bo nângâyenjwei. Aregât hin makyenjire nângâjet. Sot siâ me siâje biwinenje bo tângomap aregât den bâleje are hepunmâ Anutuje okot âlep nângâm damun nenje akmap are nângâmbiâ biwiyeje kârikje agâk. Togoyi are amâ sotje biwiyeje bo tânyenguep aregât denyejande nen oloj nenekbop dâm bo nângâyi. ¹⁰ Nengât sumbe âmâ bunje. Dâ mâron uligi ain âi mem malihe âmâ nengât sumbe kat katnjânba wan me wan siâ membaigât dâp bo tatyenjîp. ¹¹ Aregât keihe hin. Sumbe kat kat luâk songo gilâmje katmai. Hain akbiâ âmâ songo hâkje luâk me âmbâle dosayenje bo agâk dâm âmâ kepia hâkjângen ombiâ bo akminep. ¹² Dop hainâk luâk bikjande Yesu mem kepia hâkjângen lâwinân kombiâ moep. Akto Yesu je are âlepne dâm nunaet kâmot gilâmjande hengem yeñguwiap dâm kepia hâkjângen arimbo kombiâ hâk hilâlâm nângâm moep. ¹³ Aregât Yesu kepia hâkjângen kilep ain girinajmâ sârek koyi nenâkai hainâgâk kepia hâkjângen kinmâ ajuñ kaknjân manbaengât bo hâkâñ akne. ¹⁴ Hain akmâ kinmâ kepijanenje kârikje in bo tatnengiâp dâm kepia âlepne siâñ miawaknengiwiap aregât lâmgom manmâ hannenjande owâim manbaen.

¹⁵ Akto Yesu je tân nengumbo Anutugât sumbegât akmâ kotje mem agatbaen. Hain akbaen âmâ benje nen Yesu humonenje nen yâkgâlân gâtje dâmaen den are bunje akto ârândâj akbiap. ¹⁶ Luâk me âmbâle siâ âlepne aganjmâ wan me wan tân yeñgumap are potatmâ bikje wanbai aregât ukenje nângâwei. Hain akbai aregât agak meme are Anutuje imâ sumbegât dopne dâm ekmâ âlepne dâwiap.

¹⁷ Kâmotlupyenje damunenje akmâ yâk yeñgât lau lokom amukyengân manbei. Yâkje âmâ âi mesokmâ membiâ yeñgât biwiyeje bâlimbo âmâ aregât keihe Anutu enemjân makmâ miawakbai. Aregât yeñgât akmâ âigât ukenje nângâwai. Dâ âigât hâkâñ akbai amâ bo tânyenguwai.

¹⁸ Akto biwinenje owâihe akmâ aregât hokboâk hokboâk nenje agak meme âlepneâk mem manne dâmaen are akbaengât yeñgât ulilañbei. ¹⁹ Ulityenjande tân nugumbiâ Kemburje mem purikatnekto yeñgâlân togowiangât kârikjân makmâ kârigeân.

Anutu ulilajep.

²⁰ Akto galalupne, yeñgât Anutu ulilajdere Anutugât kuk bo akto damunnenje akto biwinenje sândukje akmâp, yâkje damun akto Humonenje Yesu are den pat âlepne kârikje akmâ âgâwiapgât gilâmje gembo moep are momojânba mem agalep. Mem agatmâ, "Nângât kâmot damunenje akben." dâm makmâ kalep. Aregât ye meme akyenjim tânyengumbo lauñe lokom ²¹ wan me wan egâliajmap are mem manbiâ ârândâj agâk. Akto wan me wan yeñgât dâm egâliajmap are Yesu Kristogât akmâ meme akyenjimbo membai. Aregât kotge sopne sopne mem agatbaen. A bundâk.

Den bâije.

²² Galalupne, okotyeje akmâ biwiyeje kârikje agâkgât kulem esenje ire kulemgoân imâ bo ekmâ hâkâñ akbei. Amâ kâlep bo. Ire oyajmâ nângâm hejgemgowej.

²³ Akto tembe lokonje makto Timoteo kala busi kâlegenba sopanmâ âlepje mandâp. Akto yâkje togom penâniñbiap âmâ âlepje netje togom yekbaet. ²⁴ Akto humolupyeje akto luâk âmbâle hârok lokom manjan yekbei. Akto ire âmâ luâk âmbâle Italia hânânbâ togoyi arekje yeñgât okotyeje nângâmai are nângâjet dâm yu kulemgoân. ²⁵ Akto Anutuje okotje akyenjim damunenje agâk dâm ulilañdân. A bundâk.

Yakobo

Yakoboje den keiже kulemgoep.

¹ Nâ Yakobo, nâ Anutu akto Humonenje Yesu Kristo yâk yetgât âi luâk. Nâne Yuda luâk kâmot 12 kepiayeren tij tij hepunmâ arim hân aŋgân aŋgân manmai yengât ire kulemgom katere yengâlân togoâp.

Umatjande biwi kat katgât kârikje kenuyguep.

² Galalupne yengâlân umatje keiже keiже siâ siâ miawak yengimap aregât heroje maroje akbei. ³ Wan me wan umatje miawak yengimap arekje âmâ biwyerje Yesugâlân kali aregât dop yengimap. Aregât âmâ yene kârikjeâk kinmâ umatje lokowaigât wan me wan miawakmap aregât umatje miawak yengimap sop ain heroje maroje akbei. ⁴ Hain dâm heroje maroje akmâ kârikjeâk kinmâ umatje lokowi. Umatje are bo hâkâj akbai âmâ benje agak meme arekje âmâ yengâlân han biwyerje kârikje ketugumbo âlepje manmâ Anutugât agak meme siâgât umburuk bo dondâ akbai. Hain akbiâ yengâlân ârândânjâk yembiap.

Nângâ nângâgât kulâgâtmâ Kembu ulilajbaen.

⁵ Akto luâk âmbâle wan me wangât umburuk akbiâ Anutuje yengiwerâm kuk bo akyengim âmâ owâiheâk nengimap aregât yengât hutyeñân gâtje luâk siâne nângâ nângâ âlepjaet umburuk akmâ âmâ yâk hanâk ninjâkdâm Anutu ulilajdo dowâk wañbiap. ⁶ Akto luâk are Anutu ulilajberâm âmâ yâkgâlân biwije kârikje katmâ hanjande nângajmâ ulilajbiap aregât den ginje makyengire nângâjet. Seru je haru waito gulip agatmâ gem panmap. ⁷ Dop hainâk luâk siâne Anutugâlân biwije bo katmâ heñgemgom nângâ nângâne gulip akto kinmâ aregât Anutu ulilajmâ ire niñberâp me bo dâm han lâuwâ akmâ ulilajdo Anutuje bo wañbiap. Amâ hingât. ⁸ Luâk siâ hainare âmâ nângâ nângâne lâuwâ akto han lâuwâ manmap.

Puli sikumje amâ bunje bo akmap.

⁹ Galalupne, yengâlân gâtje siâ umburuk manmâ âmâ Anutuje mem agatbiap aregât heroje akbiâp. ¹⁰ Dâ yengâlân gâtje siâ kotje siâ siâ dondâ talajmap are âmâ hin nângâwiâp. Lâwin buluñjande gagai akmâ dowâk bererek âgâm gemap nâ dop hainâk akbian dâm ikiже puli me wan me wan are nângâmbo gembo ârândânjâk map. ¹¹ Dewutâ kârikje pando emet kâlâp akto lâwin buluñje pekmâ gem kulemje âlepje are bo akmap dop hainâk luâk siâ kotje siâ siâ dondâ talajmap arekje âi aregâlân nângâmbo humo akto âmâ ainâk Anutuje agando bo akbiap hain nângâwiâp.

Umatjande dop nengimap.

¹² Galalupne, Anutuje okot âlep niñmai are âlepjeâk manmâ âgâwaigât yengiwian dâm magep aregât dop keiже keiже togombo niñjande kârikje kinmâ umatje are hârok lokomap âmâ heroje akmap. Hârok lokom siâñ umatje ire bo aktoâñ nâne hanâk lokowerâm aktore âmâ Anutuje âlepjeâk manmâ âgâwiapgât wañbian dâm magep are bunje niñbiap dâm heroje akbiap. ¹³ Akto wan me wan bâlenjande luâk siâgât biwije dop kombo âmâ yâk hin bo dâwiâp, “Anutuje dosa kakñâñ âgâk dâm henijdâp.” hain bo dâwiâp. Bo kârikje. Dosagât agak meme arekje Anutugât kârikje bo olojñmâ ge katbiap. Akto Anutuje dosagât luâk heyerjiwiapgât dop bo tatâp. ¹⁴ Luâk konok konok hârok ikinenjaet ikinenjaet biwinenjande olojnenekmap. Akto yâkje egâliaj bâleje arekje hiangim biwije mem agato dosa akmap. ¹⁵ Akto biwi agat agatgât agak meme bâleje arekje dosa keiже keiже miawaganjmap. Akto dosa arekje sambelem humo akto momai.

¹⁶ Galalupne, den nângâm âmâ bo gulip akbei. ¹⁷ Apo pagaleñe Amboje han lâuwâ bo akmap akto purik gurik bo akmap yâkje âlepje akmâ kotje siâ siâ egonba nengiwerâm

okot âlepgât tân nengumap. ¹⁸ Akto ikiже nângâ nângâ watmâ kinmâ, “Siân nângât kâmot humo akbai.” dâm nenje soj wan me wan liuleyegep are ewangiyekbaengât den pat âlepjande oloj nenekmâ miap pan nenektô yâkgât kâmot agion.

Dowâk ondopnennejande nângâwaen. Dâ launenjande dowâk bo makbaen.

¹⁹⁻²⁰ O galalupne, luâk siâje kuk hengân akmâp kuk arekje agak meme Anutuje egâliando ârândâj akmap are bo mem miawakmap. Aregât ye den nângâwerâm âmâ dowâk owâiwei. Hain akmâ den dowâk bo makberâm âmâ nângâmâk manbei. Akto kuk hengân akmâ âmâ sop kâlep bo mem manbei. ²¹ Hain akmâ âmâ yejaet nângâmbiâ gembo Anutu den pat âlepjande luâk hengemgoyekmap aregât nângâm agak meme bâleje turujnenekmap are akto han bâleje are hepunbei. ²² Gârâmâ ye Anutugât den pat are yânâk bo nângâwei. Dâ nângâ nângâyeje bâliwopgât den are nângâm lokombiâ agak meme âlepje miawak yengiwiap. ²³⁻²⁴ Aregât den ginje lâuwâjne makbe. Luâk siâje dunguân nem dewunje egakmâ benje hâkjângen sopanmâ gem arim ikiже enem dewunje gain gain hinare egakmâ ariâp aregât dowâk nelâm aijmap dop hainâk yengâlân gâtje siâje den pat âlepje nângâm aregât ikinaet agak meme ekmâ hengemgom âmâ den pat are bo lokombiâ âmâ agak meme are nelâm yengiwiap. ²⁵ Gârâmâ yengâlân gâtje bikje Anutugât den pat âlepje are nângâwei, “Den irekje biwinenje tângombo kambiamnenje âlepje akmâp.” dâmbiâ aregât bo nelâm yengimbo lokom manmâ âgâwai yâk âmâ Anutuje damunyeje akmâ tânyengumbo heroje akmâ âgâwai.

²⁶ Akto yengâlân gâtje siâje, “Nâmâ hokboâk hokboâk Anutugât kotje mem agatman.” dâmap âmâ den hanâk hanâk dâm makmâ âmâ ikiже han biwiyeje hiajajmap. Hain akmâ Anutugât den pat lokoman dâm yân hiajimap. ²⁷ Dâ yeje âmâ Anutugât kotje mem agatbiâ Ewenenjande yekmâ dosa bo tatyengiâp dâwiapgât hin akbei. Nanaj mându manmai are tânyenguwerâm yânâk yâk yengât umatje are lokowi. Akto âmbâle kambut umburuk yekmâ hanâk tânyengum yâk yengât umatje are lokowi. Akto bâleje akmâ hângât pat akbâigât biwiyeje damunje akbei.

2

Umburuk akto siâ siârâ are han kalem akyengiwaen.

¹ O galalupne, ye Humonenje Yesu Kristo himbim damunje akmâ Ewejaet agak meme hekat nengimap aregâlân biwiyeje kali aregât akmâ luâk siâ me siâ yengâlân togombo hanâk mangan akbei. ²⁻³ Aregât siâkâ makbe. Luâk siâ sikumdâ me himbân mâron âlepje me donet âlep âlepje are mendugumaiân ain âgâmbo âmâ ye luâk kotdâ dâm manganmâ, “Nâ olop tate.” dâmenâ hamijân luâk umburuk mâronje hambuje are hainâk den emetjân âgâmbo hamiajmâ, “Gâ yânjângen tat.” dâm âmâ biwigânâk galanje galanje mem potat yelekmenâ bo ârândâj akmap. ⁴ Ye hain akmâ nângâ nângâyeje bâleje watmâ luâk nângâ aijbiâ humo agep amâ bo ârândâj akmap. ⁵ Galalupne, aregât keiже makyengire nângâjet. Anutuje luâk nan baratlupje yâk yengât dâm hin magep, “Okot nângâ niijmai are manman âlepjân katyekbian.” dâm magep, aregât luâk âmbâle umburuk manmai are tânyengumbo yâkgâlân biwiyeje kat katgât âlepje miawakto manman âlepjeâk manbai. ⁶ Gârâmâ ye âmâ umburuk manmai yâk dewun gingin yekmai. Akto niijemaje kâláp mânjiyekmâ kiapgâlân katyekmai? Amâ sikumdâje akmai. ⁷ Hain akmai âmâ menenekmap yâkgât kot humo nângâenje humo akmap kot are makmâ pilâkomai.

⁸ Akto den umatje kautje Anutuje makto Moseje kulemoep are keiже hin. Yenjaet agangimai hainâk luâk âmbâle aijâ are hainâk akyengiwei. Hain akbiâ arekje ârândâj akbiap. ⁹ Dâ den are bo watmâ siâ âgâ âgâjerâm luâk siâ gegeje dâmbiâ âmâ den kârikje Moseje kulemoep arekje dosa luâk dâm yengonmap. ¹⁰ Aregât lâuwâjne makbe. Luâk âmbâle den umatje lokowerâm akmâ bikje lokom konok bo lokombiâ âmâ den kârikje arekje, “Ye luâk âmbâle den kârikje hamiajmai are hainâk akmâ

den kârikje are longaimai.” dâm makyengimap. ¹¹ Amâ aregât Anutuje hin dâep, “Luâkje âmbâle hepunmâ siâ bo membei.” dâep yâkje hainâk hin dâep, “Luâk siâ bo kombiâ mombiap.” dâep. Aregât gâje âmbenge bo hepunmâ manbiat gârâmâ luâk siâ konmenâ moep arekje amâ den koko luâk akbiat. ¹² Akto Anutuje magep are Yesu je lokombo aregât Anutuje dosa luâk bo dâm yenjgonmap den arekje den âiân katyekbiap gât nângâm hejgemgowaenân âmâ den makmâ wan me wan akberâm akbiâ ârândâj akbiâp. ¹³ Aregât keiye hin. Luâk siâje luâk âmbâle yenjât okotyeje bo nângâm âmâ hanâk hanâk akyengimbo âmâ Anutuje hainâk aganjiap. Gârâmâ Anutuje han kalem aknengimap arekje den âiân katnenegâkgât pat are ewangimap.

Biwi kat kat akto âi membaen are dopyetye konogâk.

¹⁴ Galalupne, luâk siâje hin makbiap, “Nâ Yesugâlân nângâ nângâne katman.” dâwiap. Dâ yâk agak meme âlepje dondâ are bo akmap aregât yâkje, “Humogâlân nângâ nângâne katman.” dâmap are âmâ yânje akmap. Akto nângâ nângâne hain katmâ agak meme âlepje bo mem manmap yâkgât agak meme are dop âlepjân katmâ hejgemgowiap me bo? Bo kârikje. ¹⁵ Aregât siâkâ makyengire nângâjet. Luâk me âmbâle Yesugâlân biwiye kalep yâkgâlân gâtje siâ mâron bo lalakmâ sot bâlâk mando ¹⁶ amâ yenjâlân gâtje siâje ekmâ hin maganjiap, “Gâ mâron luguakmâ sot nem tepge pikto aregât âlepjeâk tattmâ arimenâ kambiamge sândugeâk.” dâm âmâ benje mâron me sot bo wanjiap âmâ denje arekje bo tângowiap. Akto ye hain akbiâ âmâ bo ârândâj akbiap. ¹⁷ Dop hainâk Humogâlân nângâ nângâyeje akai dop hainâk yendâp yekâ yân tattmâ agak meme âlepje siâ bo mem miawakbai âmâ momo bâlâpje agakje dâmaen.

Anutuje Abraham akto Rahaba yelekto ârândâj agepgât keiye.

¹⁸ Akto luâk siâje are nângâm hin makniybiap, “Gâmâ biwi kat katgât nângâmenâ humo akmap dâ nâmâ agak meme âlepje nângâre humo akmap.” dâmbo nâje hin maganbian, “Nângâ nângâ kat katgât akto agak meme âlepje are lâuwâ lâuwâ hekatnijmenâ benje nâkâ nângâ nângâ kat katgât akto agak meme âlepje akman aregât lâuwâ lâuwâ hekatgirjian.” dâm maganbian. ¹⁹ Aregât lâuwâne makbe. Gâje, “Nâ hin nângâman, Anutu amâ Humonenje konok.” dâmat are âlepje gârâmâ sinduk baniara bâleje hain dâmai Anutu humo konok manmap dâm yâkgât hamewakmai aregât gângât nângâ nângâye yânje aktâp. ²⁰ Gâ sinduk akmat. Biwi katman dâmat amâ bunje bo aregât keiye hin makgirje. ²¹ Abrahamje Isaka are alata kaknjân katmâ Anutugât sumbe omberâm agep aregât sop ain Anutuje agak meme âlepje ekmâ aregât luâk âlepje dâm kolep. ²² Aregât keiye hin. Agak meme âlepje arekje biwi kat katgât keiye mem miawagep akto Abraham humogâlân biwiye katmâ mando Anutuje memeje aganjo agak meme âlepjeâk mendo biwi kat katgât kârikje humo wanje. ²³ Anutugât kulem bikje hin dâp, “Abrahamje biwiye humogâlân kato ain Humonje, “Dosage bo aktâp.” dâm kolep.” aregât âmâ hin dâmaen, Abraham âmâ Anutugât galanje. ²⁴ Aregât keiye nângâm hejgemgomai me? Biwi kat kat yânje aregât âmâ Anutuje dosayeje bo aktâp dâm bo nengonmap. Bo. Dâ âi âlepje membaen aregât akmâ Anutuje nângâ nengimbo dosanenje bo aknengiwiap. ²⁵ Akto hainâk uliknjân Yosuaje luâk lâuwâ hunjun yetkimbo kebia kârikje are ekberâm yoñâk ariyat. Hain arimbela kebia aregât âmbâle dâp gulip malep kotje Rahaba yâkje damunyetje akmâ heambukyelegep. Akto gasalupyetjande luâk lâuwâ are gembela yelekmâ âmâ mem yetkuwâi dâm dâp siâ yoñâgângenba hekat yetkimbo ariyat. Rahaba hain agep aregât Anutuje ekmâ hin magajep, “Gâ dosage bo tatgiñdâp.” dâm kolep. ²⁶ Aregât amâ nen hin nângâmaen. Hâknenje iregât kâlegen otnenenje bo tatâp dâine emelâk mom bo akbâen. Akto dop hainâk luâk siâje yân biwi kat kat akmâ âmâ agak meme âlep bo miawakmap amâ luâk aregât biwi kat katje amâ emelâk moep.

¹ Galalupne, hâmbâi Anutuje Yesugât kâmot are yeñgâlân âmâ âi titnan mem potat yekbiap. Dâ Yesugât kâmot are yeñgât makmakyere nen are nengâlân âi kârikje mem potat nenekbiap. Aregât yeñgât hutyeñjânba luâk dondâne bo makyengiwai. Amâ konok konok arekje agatmâ bikjeâk makyengiwai. ² Aregât keije hin. Hokboâk hokboâk nen hârokje wan me wangât gisik bâsok akmaen akto luâk âmbâle denjande dosa bo akmap amâ luâk âlepje dondâ haingât yâk hâkje hârok âkâ âlepje damunje akbiap. ³ Akto nenne nengât nângâ nângâ watjet dâm âmâ tâk kârikjande bau luâk soko yeñgât lauyenjân hikom mem tatenje dâp siâ siâ watmap aregât dop hainâk launenje are âmâ hâknenje humo agak meme wan me wan damunje akto siâ me siâ watmaen. ⁴ Akto nen wangagât âkâ hainâk nângâne. Waŋga amâ humo dondâ. Dâ âmâ seru kârikje panmâ waitmâ pando haru tânâmjângen suguguk dâm arimap. Akto waŋga aregât bât meme are âmâ bâlensiâ dondâ gârâmâ waŋga ambonjande yâgâten me yâgâten ariwerâm âmâ bâtje are mem puririk dâmbo âmâ waŋga aregen arimap aregât ⁵ dop hainâk launenje bâlensiâ arekje âi humo âlepje me bâleje hanâk akmap. Akto kâláp ululunjé bâlej siârje hewukje kâlegen gem humo akmâ agatmâ siâ siâ hârok om metemap. ⁶ Akto elewetnenje âmâ kâláp ululunjé hainare arekje âmâ hâknenje akto kei bâtnenje bikje ewangiyekmâ hâknenje hârok bâleje aknengimap. Hain aknengim manmannennaet tân ondo om bo akmap. Akto ikiye âmâ hememgât kâlápje utunaŋdo omap. ⁷ Akto aregât siâkâ makbe. Luâk nenne lâut me niambi sâmbâ me kotje siâ siâ haru kâlegen yemap me soŋgo kâit me yânnje soŋgo keije keije metje are mem yeukje ketuguuenje ukenyehe hepunmâ âi nenne mem âlepjeâk manmai. ⁸ Dâ nenne launenje âmâ damunje bo akmaen. Bo dondâ. Launenjande hokboâk hokboâk purik gurik akmâ agatmâ den bâleje makmâ hâme hewukgât lauŋe tuŋe bâleje hainare akmap. ⁹ Akto dennenjande âmâ Humonenje akto Ewenenje yâkgât kotje mem agatbaen akto Anutuje luâk nen ketugu nenegep ire âmâ ikiye hain are manbaengât ketugu nenegep ina launenjande âmâ den bâleje makmâ luâk bikje mem bâliyekmaen are bo ârândâŋ akmap. ¹⁰ Hain akto Anutugât kotje mem agatmaen akto galalupnenje yeñgât den hogo hogo akmâ mem ge katyekmaen aregât galalupne nângâre bo ârândâŋ akmap. Borondâ. ¹¹ Galalupne aregât aiyenjuwe. Tu dewunje konogân ainba tu limbâpje akto tu kalakje mendugu akmâ gem mandat mon? ¹² Akto lowolân puka miawakbiap mon? Me hamân lowot miawakbiap mon? Bo. Aregât haruŋe amâ tu ukenje bo mem miap panmap.

Nângâ nângâ bunje Kembugâlânba gemap.

¹³ Akto yeñgât hutyeñjân gâtje, “Nâ nângâ nângâ luâk akman.” dâmap amâ benje agak meme âlepje mendo ekbiâ huraguâk. Akto ikiŋaet nângâmbo gewiap. Hain akto âmâ nângâ nângâ bunje miawaganjmap. ¹⁴ Dâ ye luâk siâgât nângâmbiâ bâlimbo âmâ bâleje akyengimai aregât den âlepje hamianjmâ koteŋe mem agatbiâ bâlimap. ¹⁵ Ye hain akbiâ âmâ nângâ nângâ hainare âmâ Anutuje bo hekat yengimap akto âmâ hânânbâ ire miawak yeñgimap akto hâkyeñjânba ukenje miawakmap. Akto sinduk baniara bâlejande hekat yeñgimbiâ hain akmai. ¹⁶ Aregât keije amâ hin. Luâk bikjande luâk siârje yeñgât nângâm bâliyengim agak meme keije keije akmâ yeñgimap akto hânânbâ ire miawak yeñgimap akto hâkyeñjânba ukenje miawakmap. Akto sinduk baniara bâlejande hekat yeñgimbiâ hain akmai. ¹⁷ Dâ Anutuje luâk bikje nângâ nângâ âlepje totokom yeñgimbo âmâ luâk are agak meme âlepjeâk dowâk akmâ luâk bikje olop han biwi konok akmâ luâk bikje yeñgât lau lokom okot nângâ yeñgim agak meme âlepje akyengimai. Akto areâk bo. Luâk arekje hain akmâ manmâ wan me wan akmâ biwyenjân nângâmbiâ ârândâŋ akto bo hiaŋgimai. ¹⁸ Akto lumbegât âiŋe memai yâkje lumbegât alekje mem kâmet gomet akbiâ aregât bunje ârândâŋ manman miawakyengimap.

¹ O galalupne, yeŋgât pat nângâre bo ârândâŋ agep. Keiŋe wanje âmâ yeŋgât hutyerjân gem kuk heŋgân mem miawakmap? Nângâm bâli bâligât agak meme are amâ yeŋgât biwiyenjân yendâp arekje âmâ yeŋgât hâkyeŋe hutnjân gem kuk akmap. ² Yene wan me wangât egâliaŋ humo akmai amâ bo memai haingât yeŋe luâk yeŋguenje mojet gâlâk nângâmai. Akto wan me wan ekmâ egâliaŋ akbiâ aregât yeŋe kuk bâleŋe akmâ yeŋgumai. Akto wangât wan me wan membaigât dâp bo tatyengimap? Hingât. Yene wan me wan menegât Anutu bo ulilajmai. ³ Dâ bikje, “Nen ulilajdenje bo miawak nengimap.” dâmai. Amâ wangât Anutuje bo yeŋgimap? Hingât. Hângât akto hâkgât ukenje nângâm ulilajmai. ⁴ Yei, ye dâp gulip manmai hainare. Hânân wan me wan egâliaŋmai arekje Anutu hamianjmai. Are bo nângâmai mon? Aregât luâk siâŋe hânân siâ me siâ hanâk gala agaŋbiapje âmâ Anutu gasa agaŋbiap. ⁵ Akto Anutugât den makmap aregât keiŋe siâ amâ hin, “Anutuje Heakje han biwinenjân kalep arekje nen yâkgât pat mannegât kârikje humo akmap.” ⁶ Akto Anutugât han kalem arekje dondâ miawaknengiâkgât Anutugât denjande hin magep,

“Luâk âgâ âgâje akmai amâ Anutuje hâkoko yekmap. Dâ luâk bikje yeŋaet nângâmbiâ gemap are amâ Anutuje okot nângâyeŋgimap.”

⁷ Aregât yeŋaet nângâmbiâ gembo Anutu hoŋ bawa aganbei. Hain akmâ âmâ hanâk Hiangi Amboŋe are hâkokombiâ ainâk hepun yekmâ gem ariwiap. ⁸ Ye hain akmâ Anutugâlâk nângâm âgâmbiâ yâkâ hainâk yeŋgât nângâm okot nângâyeŋgwiâp. Dâ dosa luâkje bâtyeŋe pulimbiâ salek salek akmap dop hainâk agak meme bâleŋe hepunmâ Anutu hoŋ bawa aganbei. Akto ye han biwiyenjânba nângâ nângâ lâuwâ bâleŋe are makmâ miawakmâ panbiâ gem ariâk. ⁹ Bâleŋe yeŋe are biwiyenje umatje akto giringât agak meme are hepunmâ indewei. ¹⁰ Hain akmâ Anutugât dewunjân yeŋaet nângâmbiâ gembo Humoŋe mem agat yekbiap.

Kembu ewangim gala hâkyeŋe bo tunbaen.

¹¹ Galalupne, ye galalupyene den bâleŋe bo makyenjwei. Are lâuwâŋe makbe. Luâk siâŋe galanje peim den aŋâ hogom togo hâkjân katâp aregât Anutu den kârikje aregât dâm kalep ina peiâp akto den aŋâ hogom togo hâkjân katâp. Akto den kârikje kat katje aregât hâkjân den aŋâ hogom togo hâkjân katâi are âmâ ye den kârikje are bo watmai. Hain akmâ humomo yeŋgât gewâk mem tatmâ den mem potatmai hain are akmai. ¹² Dâ Humoŋe den kârikje kalep akto nen hâk tunnengim denâŋ katnenekbiap, are konok tatmap yâkje âmâ dâp âlepjân katnenekmâ benje luâk bikje mem bâlyekbiap. Aregât gâŋe âmâ wangât galage den hâuŋjân katbiat? Amâ bo ârândâŋ aktâp.

Anutugât dewunjân agat agatje bo akbaen.

¹³ Akto ye hutyerjânba bikjande hin makmai, “Uŋak me agatmâ kepia humo ain arim puligât âi mem mandenje hombaj konok bo akto puli dondâ membaen.” hain dâmai aregât nâje ye hin makyenjire nângâjet. ¹⁴ Yei, ye hole siâ me siâ hin me hain miawakbiap are bo nângâmai. Dâ manmanyene âmâ gain gain? Amâ dâwokje agatmâ sop getek bo akto bokmap, dop hainâk manmanyene âmâ getek tatmâ bo akbiap. ¹⁵ Amâ hin makbiâ ârândâŋ agâk, “Anutuje ikiŋe ukenjaet akmâ âlepje dâmbo âmâ nen âlepjeâk manmâ âi ire membaen.” dâwei. ¹⁶ Gârâmâ ye hain bo akmai. Yene âmâ kotoyene mem agatmai. Hain akmai amâ bâleŋe akmai. ¹⁷ Aregât luâk siâŋe agak meme âlepje are nângâm heŋgemgom âmâ hanâk dâm bo akmap are dosa memap.

Luâk puli sikumgât egâliaŋmai yeŋgât den.

¹ Bâin. Sikum luâk âmbâle ye umatje akto hâk hilâlâm miawakyenjwiap aregât keiŋe makyenjire indem tâgâiakmâ manbei. ² Sikum unsambe yeŋe are torokmâ metiep. Akto hâk pekeyene dukiŋe nem hârembo togep. ³ Akto tâwât dewunjê puliyene are âmâ motmot akmâ yâŋje akbiap. Gârâmâ motmot arekje yeŋaet keiyeŋe mem miap panmâ hâkyeŋe are kâlâp pat kom om nem kiriŋ panyekbiap. Amâ yeŋe âmâ sop humo ewumâk

aktoân sikum siâ me siâ mem emetyeñjân katbiâ humo aktâp aregât.⁴ Akto luâk sikumdâ yeje hoj bawayeje yengât âi membiâ are heyenjim bo oyañmâ getegâk puli yengiyi. Yenjât umatje Anutuje hânân siâ siâ akto himbimân siâ siâ mandâi are damunyeje arekje nângâmbo bo ârândâj akmap.⁵ Akto nen songonenje kom omabaen dâm sot yengimaen dop hainâk luâk sikumdâ sot unsambe mem manmai benje siân Anutuje kâlâwân katyekbiap.⁶ Akto yeje luâk agak meme âlepje memai are hiangim mem ge katbiâ ainâk luâk âlepje are yân kinmâ hâuqe bo yengim bikje umatjân manmai dâm bikje umatjân manmâ moyi.

Yesu Humonenje purikatbiapgât lâmgom manbaen.

⁷ Galalupne, ye biwiyeje Yesugâlân kali yengât hin makyenjire nângâjet. Wan me wan umatje miawak yengimbo ainâk hanâk dâm Yesu Humonenje lâuwâne togowiap aregât umatje yân lokone dâm lokom kinmâ âgâwei. Aregât den ginje makbe. Âi kalam amboje yâkje âmâ hânânba sot âlepje miawakbiap aregâlâk nângâmbiâ kambiamyeje owâije akto siân tânâk gemboân sot âlepje miawakbiap dâm manmâ âgâmap.⁸ Ye dop hainâk sop tâlâguâp aingât Yesu Humonenje lâuwâne togowiap aregât biwinenje bâliwop dâm hokboâk hokboâk biwiyeje damunje akbei.

Galalupnenje hâkyeje bo tunbaen.

⁹ Galalupne Anutuje hâknenne tunbop dâm galalupyeje hâkyeje bo tunbei. Akto Anutu luâk âmbâle hâkyeje tunbiap yâkje gewerâm akto aregât galalupnenje bâleje akmai dâm bo makbei.¹⁰ Akto ulikjân Anutuje makto propetelupje kulemgoyi areyengât den pat nângâm hejgemgowej. Anutugât propetelupje luâk are luâk biknande mojet dâm yengumbiâ hanâk dâm Anutugât den makmâ manmâ hâuqe bo mem yânâk manmâ âgâyi, aregât ye hain akbei.¹¹ Nen âmâ hin dâmaen. Luâk siâje umatje hanâk lokom yânâk lokom manmâ âgâmap are âmâ heroje maroje akmap dâmaen. Aregât ye hain akbei. Amâ umatje lokom yânâk kinbei. Akto ulikjân Anutugât luâk kotje Hiobe yâk hâk hilâlâm kaknjân manmâ kârikje akmâ malep are nângâmai. Akto hamijân Kembuje wan aganjo âlepje agep are gai nângâmai. Amâ Kembu lumbe akto han kalem akmâ manmap.

Kembugât dewunjân makmâ âmâ hanâk hanâk bo makbaen.

¹² Galalupne, den umatje siâkâ makyenjive. Ye hin akbei. Den makmâ katberâi are siân bo lokombiâ Anutuje den âiân katyekto bâliwâigât bo makmâ katbai. Hain akmâ himbimângât me hângât siâ siâ are bo konmâ makbe. Hain biwiyenjân den kinbiap areâk makbiâ ârândâj akbiap.

Kundat akmâ ultil âlepjeâk makmâ tatbaen.

¹³ Galalupne, yengâlân gâtje bikje hâk hilâlâm nângâm âmâ ainâk aregât Anutu ulilanjbei. Akto yengâlân gâtje bikje heroje akmâ ainâk Anutugât kep kom kotje mem agatbei.¹⁴ Akto yengâlân gâtje siâ kundat kondo yem âmâ ainâk Yesugât kâmot are yengât humomolupyeje yengondo nângâm yâkgâlân togom gamândianjmâ tatmâ Yesu kotje konmâ lâwin kelune howaim âmâ Anutu ulilanjbei.¹⁵ Hain ulilanjbiâ biwiyeje Anutugâlânâk kârikjeâk kindo âmâ Humorje tângombo kundat are âlepje akto wan me wan bâleje miep are Anutuje dosa are pulianjbiap.¹⁶ Aregât bâlejeyeje magaŋgi goaŋgi akmâ miawakmâ galagât Anutu ulilanjbei. Akto galalupyeje yâkje hainâk akmâ Anutu ulilanjbei. Ye hain akbiâ umatneyeje bo akbiap. Akto Anutu ulilanjmaen aregât siâkâ makbe. Luâk âmbâle bikje dosayerje bo akyenjieg arekje Anutu ulilanjbiâ ainâk siâ siâ âlepje miawakbiap.¹⁷ Akto ye Anutugât propete siâ kotje Elia yâkgât keiye emelâk nângâi. Yâk âmâ ulikjân nen yeukje akmaen hainâk akminep gârâmâ kârikjeâk tânâk bo togowiap dâm Anutu ulilanjdo bo togom kindo hombaŋ âlâwu akto dewutâ nâmbulân konok kindo sot hârok bo agep.¹⁸ Sop ain bo akto Eliae Anutu ulilanjdo tânâk gembo sot pâtkom sambeliep.

Galanenje siâ dâp mesokto mem purikatbaen.

¹⁹ Galalupŋe yengâlân gâtŋe siâ den pat âlepŋe are hamiaŋmâ arimbo âmâ ye dowâk arim magaŋmâ kewugumbiâ lâuwâŋe penâyeŋgiapi. ²⁰ Aregât hin nânŋâwei. Yerje Yesugât kâmolân gâtŋe siâ hepunyegep are magaŋbiâ bâleŋeŋe makmâ miawakmâ hanŋe purik kato luâk aregât dosa dondâ bo akto manman âlepŋâŋ manbiap.

1 Petoro

Petoroje kepia siân siân manmini yâk yengât akmâ kulemgoep.

¹ Galalupne, nâmâ Petoro, Yesu Kristogât hoj bawa akto Aposolo nâje kulem esenje ire Anutuje mem kepileyegep yengât kulemgoân. Ye amâ hânâni ire yogan mandâi, akto hânyenjaet kotoyeje hin, Ponto, Galatia, Kapadokia, Asia akto Bitinia ain yogan tatmâ mandâi. ² Anutu Ewenenje nen bo miawagionânbak ekmâ nângâepgât yendâp. Imâ nângât kâmotlupne dâm magep. Makto miawaktenje Anutugât Heaknande Yesu Kristo ire yengât akmâ mondo dosayene bo akto Yesu Kristogât lau lokom agak memeyeje huraguâk dâm biwiyejân âi miep. Âi mem owâiye ketuguyengiep yengât kulem ire kulemgoân. Anutuje han kalem akmâ damun yengum akto biwiyeje sândugem âgâwiâp.

Manman kârikjande lâm nengimap.

³ Nen Yesu Kristo Humonenje yâkgât Eweje akto Anutuje kotje mem agatne. Amâ hingât. Anutuje nengât okotje dondâ nângâmap arekje Yesu Kristo momojânba mem agalep. Mem agatmâ âmâ wâtje aknengim mem miawak nenekto nângâ nângânenje irakje miawagep. Are nângâm heroje akmâ lâmgom manbaen. ⁴ Akto Anutuje nen himbimân manmâ pagaleje membaengât ikiňaet pat kat negegep. Are irakje dondâ akto bo bâliwiap. Are Anutuje himbimân yengât kato talep are tatmâ âgâwiap. Anutuje kalep are bâliwiapgât dop bo tatâp. ⁵ Yenje hanyenjande Anutu nângâm kepilemajai aregât Anutugât kârikjende han biwiyeje bâliwopgât manmâ maleine sop humoân miawakbiawân ain Anutuje bunewâk hejgemyenguiap. ⁶ Yenje aregât nângâm heroje dondâ akmai. Dâ ujak âmâ umatje siâ siâ arekje miawakyengim agak memeyeje dop yengumbo sop getek bo akbiap. ⁷ Are âmâ yenje biwiyeje Anutugâlân katbiâ talep aregât agak memeyeje dop komap. Den ginje hin. Âi luâk goligât dop komberâm âmâ kâlâwân kato aregât keije miawakmap. Dop hainâk Anutuje nângâmbo wan me wanje biwi kat katyeje dop yenguiap. Akto biwi kat katyeje arekje goli ewangiâp aregât biwi kat katyeje dop komap are âmâ biwi kat katyeje kârikje ketuguwerâm aregât dop yengumap. Kârikje ketugumbo âmâ hâmbâi Yesu Kristo togowiap sop ain âmâ biwi kat katgât agak meme aregât kot humo membiap. ⁸ Dâ ulikjân âmâ Yesu Kristo âmâ bo egi. Dâ amâ okot âlep agajmai. Akto hinje amâ boâk ektâi gârâmâ biwiyeje yâkgâlân katbiâ talep aregât biwiyeje owâimbo heroje dondâ akmai. Heroje ire siâje bo mem gewiap. Akto heroje ire âmâ wanân dop katmâ makbe? ⁹ Akto yenje biwiyeje yâkgâlân katbiâ kilep arekje kârikje akto ain âmâ Anutuje meyekmâ bunewâk hejgem yenguiap. Aregât lâmgom manmai heroje are hârok ewangim meteâp.

Propeteje âi miawakbiapgât magi a bunje miawagep.

¹⁰ Galalupne, Anutuje bunewâk meyekmâ hejgem yenguep aregât lâuwâje makbe. Ulikjân propetelupne Anutugât okot âlep iregât magi are ujak yengâlân miawaktâp aregât keije propetelupjande nângâm hejgemgowerâm âi umatje meyi. ¹¹ Hain akbiâ Kristogât Heaknande biwiyejân tatmâ Kristoje hâmbâi hâk hilâlâm keije keije nângâmbo bo akto kot humo membiapgât makyengimbo kulemgoi. Anutugât propetelupne Anutuje hñgun anjo gewiap a sop amuten âmâ togowiap aregât keije nângâm hejgemgone dâm ulilađi. ¹² Aregât Yesugât keije urjak yu yengâlân miawaktâp aregât yâk hekatiyengimbo kulemgoi amâ ujak yu miawaktâp. Amâ yâk yengât bo, ye hinje mandâi yengât den are bunje akto Anutuje Heaknande himbimânba hñgun anjo gem luâk bikje hñgun yengimbo yengâlân togom Yesugât keije makyenjigi. Makyenjibiâ ye nângâm meteyi. Akto ajelo gai den ire nângâwerâm egâliajmai.

Anutuje âlepye manmapgât nen âkai salek salek manbaen.

¹³ Hain gârâmâ ye nângâ nângâyeje mem kârikje ketugum hengemgowej. Yesu Kristoje miawakmâ ambo akyenjwiapgât lâmgombiâ biwi kambiamyeje owâiwiapgât agak memeyeje damunje akbei. Akto damunje akmâ kârikje akbei. ¹⁴ Akto nanaj bikjande ewelupyeye yejgât lauyenje lokomai ye dop hainâk Anutugât lau lokowei. Akto hângejene yejaet hâkyejaet nângâmbiâ âgâminep aregât nângâ nângâ gulip aregât bo egâliajbei. ¹⁵⁻¹⁶ Anutugât denje hin dâmap, “Anutuje hin dâp, Nâ âlepje tatmâ wan me wan hârok mendere huragumap aregât ye hainâk akbei.” hain dâep. Aregât Anutuje emelâk yengonlep yâk âmâ âlepje dondâ gârâmâ yekâ hainâk manbei. ¹⁷ Akto yeje Anutu konmâ Apo dâmai. Amâ yâkgât keije hin. Yâk âmâ kot nenjaet akmâ bo potat neneckmap. Bo. Yâkne âmâ agak meme konok akmaen aregât dopnenjânâk potat neneckmap. Aregât ye hânân ire amâ amboje borâm manbiâ Anutuje yekto bâliwopgât agat meme âlepjeâk akmâ mem hamewakmâ manbei. ¹⁸ Akto ye ulikjân agak meme bunje bo aregât nângâmbiâ kârikje akminep are bâgilupyeyande hekatyenjimbiâ meyi. Amâ bo tânyejguminep. Dâ amâ Anutuje emelâk puligoyegep. Yâk âmâ hângât siâ siâ puli siliwa me goli bo akmap arekje bo puligoyegep. ¹⁹ Bo. Yuda gâtrje âmâ dosanenje bo agâk gât lama kombiâ gilâmjue geminep. Gârâmâ Anutuje dosanenje hârok pulinengiwerâm nanje lama âlepje hainare kondo gilâmjue gembo agak meme meyi arekje bunje bo agep ainba olonyegep. ²⁰ Akto Anutu yâkgât nanje aregât keije hin bâlensiâ makbe. Anutuje hân boâk liunlewân Kristoje âi ire membiapgât bunewâk magep. Magep amâ emelâk sop humoân yengât akmâ miawagep. ²¹ Miawakmâ mando Anutuje momonjânba olojdo agato kot humo wajep. Are nângâm Anutuje kârikje ketugu neneckbiapgât dâp tatâp dâm biwyeye yâkgâlân katmai.

Pat âlep denjande mem hulajnenegēp.

²² Galalupne, ye den bunje are nângâm aregât kambiamyeje biwyeye nângâ nângâyeje hengemgoyi. Are hengemgombiâ galalupyeye okot âlep akyenjimaigât dâp miawaktâp aregât galalupyeye kambiam âlep dondâ akyenjivei. ²³ Akto ye emelâk Anutuje nan baratlupje dâm yengondo irakje lâuwâje miawagi. Anutugât den pat arekje amâ kârikje akmâ âgâwiapgât. Akto ye den ire nângâm âmâ irakje lâuwâje pâtkom miawaktâi. ²⁴ Amâ Anutugât denje hin dâmap,

“Luâk âmbâle hârok âmâ dakerâ akto buluqe dop hainare akmai. Sopjân huragum kimâ benje pekmâ gemap. Umiliy bulurjande kunjukj kârâmap akto bererek âgâm gemap. ²⁵ Dâ Humogât den âmâ dondâje kârikje tatmâ âgâwiap.”

Den are amâ hingje luâk bikjande den pat âlepje mem togom makyenjimbiâ nângâm irakje miawakbiâ biwi nângâ nângâyeje hengemgoep.

2

Yesuje amâ nengât hambo kârikje manman olop kindâp.

¹ Galalupne, den kulemgoân are oyajmâ âmâ hin akbei. Agak meme bâlejhe hepunmâ den bâlejhe are bo makbei. Akto galagât hogo hogo are bo akbei. Akto kândâlângen den bo magangiwei. Akto nângâ nângâyejân siâ tato lauqeâk den bo hogoangjivei. Akto galagât kotje siâ siâ talajdo aregât nângâmbiâ bo bâliwiap aregât bo nângâm egâliajbei. ² Akto nanaj gurukjande namgâlâk dondâ akmai ye âkâ dop hainâk den âlepje Anutuje makto kulemgoi areâk egâliajmâ nângâm âgâwei. Den arekje âmâ tânyejgum nângâ nângâyeje hengemgombo humo akmâ Anutu olop âlepje tatmâ âgâwaigât. ³ Akto ye emelâk Anutugât heroe akmâ okot nângajmâ ukenje dondâ nângâmai areâk dewatim Anutugât den aregât ukenje hainâk nângâm manbei.

⁴ Kristo kunkun manmanje are luâkjje ekmâ sârekombiâ âmâ Anutuje nângajndo agat agatje akto mem kepilâep aregât yeje yâkgâlân togom kârigewi. ⁵ Hain akbiâ Anutuje ye kât manmanje hainare meyekmâ mângiyekto Heakgât opmân akbai. Hain akmâ Anutugât sumbe kat kat kâmot akmâ hanyejande Anutugât sumbe bunje agaŋbiâ

Anutuje Yesu Kristogât akmâ nângâmbo âlepje akbiap. ⁶ Aregât Anutugât den bikñande hin maktâp,

“Nâ Sioj gimbâjân ain kât siâ katân. Kât kunkun are emelâk ekmâ kepilâm âmâ nângâre humo dondâ akmap. Aregât luâk siâne han biwiñe yâkgâlân bigeawiap âmâ âlepje bo hilip aguwiap.

⁷ Akto yeje yâk nângajmai âmâ siâ me siâ hârok nângâmbiâ gemap. Akto yâk nângajbiâ humo akmap. Dâ bo nângajmai âmâ yâk yengât keiyeje âmâ Anutugât kulemje hin makmâ miawagep,

“Emet mângimainje kât kunkun are sârekje dâm pali. Arekje âmâ kât kunkun kârikje kindâp. ⁸ Akto kât kunkun ain keiyeje erâwai. Akto kât ain kâwâwâj âgâwai.”

Den are bunje akto Anutugât den hâkân akmâ âmâ tâlim kâwâwâj âgâwai. Are âmâ Anutuje hain nângâm hejgemgombo miawagepgât.

Anutuje potatnenekto nen Anutugât kâmot agion.

⁹ Galalupne, ye hain bo akmai. Anutuje emelâk ikiye pat katyekto yâkgât luâk âmbâle akmâ tatmai. Ye amâ kembu akmâ sumbe kat kat luâk hain are akmai. Ye amâ luâk âmbâle kâmot âlepje akbiâ Anutuje yekto huragumap. Akto Anutuje emelâk yengondo hândâk hepunmâ âmâ pagalejân mandâi aregât kotje mem agatmâ agak meme âlepje akyengimap are makjetgât olojyegep. ¹⁰ Akto hângejje ye amâ luâk âmbâle yânnje mali. Dâ hinje âmâ Anutugât luâk âmbâle bunje akmâ mandâi. Akto ulikjân âmâ Anutugât okot âlep are âmâ bo nângâmini. Dâ hinje âmâ okot âlep akyengimbo nângâm meteâi.

Egâlian bâleje hâkokom manbaen.

¹¹ Galalupne, ye amâ kepia siângen gâtje akto hânân ire amâ yogan manmai aregât hin makyengiwe. Ye âmâ egâlian bâleje are hârok mem hamî panbei. Egâlian bâleje are amâ nengât gasa arekje nengât biwinenje hilipkomap aregât mem hamî panbei. ¹² Akto ye âmâ luâk âmbâle Anutu bo nângajmai are yengât hutyenjân manmai. Aregât yâkje hinje yengât den bâleje makbai âmâ are bo nângâm agak meme âlepje membiâ yekmâ sop humoân Anutuje menenekberâm miawakbiap sop ain âmâ kotje mem agatbai.

Humomolupnenje yengât lau lokom hejgemgowaen.

¹³ Galalupne, ye gain gain akbai aregât hin makbe. Ye Humogât lau lokomai aregât hainâk luâk nengât kembu akto kotdâlupnenje yâk yengât lau lokowei. Akto luâk kembu humo yâk âmâ luâk kembu bikje damunyeje akmap yâkgât amukyenjân manbei. ¹⁴ Akto yâkgât hoj bawalupje amâ nengât humomolupnenjande luâk bâleje akbiâ are yengât hânuje kutigit yengimai akto luâk âlepje akmai are yengât kotejje mem agatmai are âmâ luâk kembu konok arekje hunjung yengimbo togom damunnenje akmai. Aregât yâk yengât amukyenjân manbei. ¹⁵ Aregât hin nângâwei. Anutuje yeje hain akjetgât egâliajmap. Ye agak meme âlepje akbiâ luâk nângâ nângâyeje gulip yâkje yekmâ yengât makmai denyeje are gewiap. ¹⁶ Akto yengât damunyeje amâ Anutu konok yâkje ye owâijeâk manbei dâm makto biwiyeje owâimbo manmai. Dâ aregât nângâm hin bo dâwei, “Mandenje huragumap aregât hanâk hanâk bâleje mem mandenje ârândâj akbiap.” hain bo dâwei. Bo. Ye âmâ Anutugât âi luâk tatbei. Aregât Anutu hoj bawa agaŋbei. ¹⁷ Ye luâk hârok yengât kambiamyeje bâliwopgât yaiwâk akyengiwei. Akto Yesugât kâmot are okot âlep akyengiwei. Akto Anutugât hamep akbai. Akto luâk kembunenje yâkgât lau je lokowei.

Hoj bawa yengât den.

¹⁸ Akto ire âmâ hoj bawa yengât hin maktere nângâjet. Ye hanâk damunlupyene are yengât hamep akmâ amukyenjân tatbei. Damun âlepje yengâlâk bo me yeukje akyengimai are yengâlâk bo. Metje hârok gai lauyeje lokowei. ¹⁹ Yeje Anutugât nângâm manbiâ yâkje hâk hilâlâm keiye bâlâk akyengimbiâ hâk hilâlâm are hanâk lokowei. Are amâ âlepje Anutuje agak meme hainare akmai are yengât egâliajmap. Aregât humomolupnyeje âlepje me bâleje are yengât lau hanâk lokowei. ²⁰ Akto

humomolupyenande âi yengimbiâ lau bo lokom bâleje akbai âmâ orem miwindikyekbiâ âmâ niijande nângâmbo ârândâj akbiap? Amâ bo. Dâ âi âlepje akyengimbiâ dosa boân kuk akyengimbiâ bo nângâm bâlim âgâm manbiâ âmâ Anutuje nângâmbo ârândâj akbiâp. ²¹ Agak meme hainare akjet dâm Anutuje ye olonyegep. Aregât keihe hin. Kristoje yengât hâk hilâlâm nângâep. Yeje hainâk akmâ watbei dâm agak meme ikiijandeân are hekatyengim âmâ hâk hilâlâm kaknjân malep. ²² Hain manmâ bâleje siâ bo agep. Akto den bâleje bo magep. ²³ Akto luâk âmbâle biknjande den bâleje aktô den hembalik maganbiâ aregât hâuue siâ bo makyengiep. Akto hâk hilâlâm aganbiâ âmâ aregât kuk me den hâuue siâ bo makyengiep. Bo. Humoje den potatmâ makmap yâkgâlâk nângâjep. ²⁴ Nen dosagât agak meme are hârok hepunmâ agak meme âlepje akbaengât Yesurje ikihe hâknej arekje nengât dosa are lokom lâwinân âgâmbo dosa nenje bo agep. Akto yâkgât diwi pandaje humo arekje hengem yenguep. ²⁵ Akto ye amâ uliknjân âmâ lamahe akmini. Dop hain akmâ dâp hepuli. Dâ hinje purik katmâ damunyeje aregâlân dewatimbiâ biwi nângâ nângâyeje damunje akyengimap.

3

Âmbâle yengât den.

¹ Hinje amâ âmbâle luâkdâ yengât hin makyengire nângâjet. Ye hanâk luâklupyene yengât amukyengân manbei. Akto luâk bikje Anutugât den bo lokomai gârâmâ âmbâilupyene yekbiâ den undup bo akmâ âmâ yân ârândâj ² manmâ hamep akmâ yaiwâk akyengim manbiâ Yesugât kâmolân dewatiwai. ³ Tâulupne, kulemyeje amâ wan me wan buluue me sângum kulemyeje donet bata butu goline ketugumai are me sângum âlepje are luguakbiâ kulemyeje bo miawakmap. Borondâ. ⁴ Kulemyeje amâ dop hin. Biwiyeje hengemgowe. Akto okot âlepje me lumbe are akbei. Are âmâ Anutuje ekto dondâ huragumap. Huragumbo kulemyeje miawakmâ yem âgâwiâp. ⁵ Aregât hin makbe. Uliknjân Anutugât nângâm tali arekje biwi nângâ nângâyejaet kulem aganjinimi âmbâle arekje luâklupyene yâk yengât amukyengân tatbiâ hâkyeje âlepje hainare miawakminep. ⁶ Are yengâlân gâtje Sara arekje agak meme hainare agep. Hain akmâ Abrahamgât den lokoajminep. Akto luâk humo dâm konminep. Dâ yeje agak meme hainare akmâ âmâ wan me wangât hamep bo akbai amâ Saragât kâmolân gâtje hainare akbai.

Luâk yengât den.

⁷ Galalupne, luâk âmbendâ ye hainâk âmbenlupyenae nângâyejgimbiâ âlepjeâk akbiâp. Akto âmbâle yengât hâkyeje amâ kâriknej bo, gârâmâ hengem yenguwei. Akto Anutuje ye me âmbenlupyene dop konok manbiâ manman âlepje yengiwiâp, aregât Anutu ulilañdenje bâliwop dâm âmbenlupyene yaiyenguwei.

Gala konok akmâ manbaen.

⁸ Bâin. Hinje âmâ ye hârok yengât hin makmâ metewerân. Ye hârok nângâ nângâ konok tatbei. Ye galalupyeje yâk yengât nângâmbiâ âgâmbo âmâ yengimbiâ gewiâp. Akto gala konok akmâ manjan akmâk manbei. ⁹ Akto luâk âmbâle biknjande nângâm bâliyenjgimbiâ me den bâleje peiyekbiâ âmâ hâuue bo akyengim âmâ Anutuje tân yengum hengem yenguâkgât ulilañbei. Are amâ Anutuje ye hain akjet dâm yengondo âlepjeâk mem manbiâ Anutuje tân yengum hengemyenguwiap. ¹⁰ Luâk siâje manmangât egâliajmap me sop âlep are peniajberâm nângâmap âmâ yâknej lau biwiye damun akto bâleje bo membiâp. Akto lau biwitje tigimbo hiangi dengât bo akbiâp. ¹¹ Akto bâleje hârok hamiajêmâ siâ me siâ âlepje akbiâp. Akto lumbe akmâ aregât âihe kaut orem membiâp. ¹² Haingât Kembuje luâk âmbâle ârândâj manmai yâk yengâlân dewunje katmâ âmâ indem tâgâiakmaiân ainâk ondopje katmap. Dâ bâleje meme luâk âmbâle amâ Kembuje yekmâ hâkânyeje dâmap.

Umatje siâ siâ miawaknengiwiap aregât den.

¹³ Akto ye siâ me siâ âlepjaet han owâim katmâ manbiâ âmâ niijande bâleje akyengiwiap? ¹⁴ Dâ yere agak meme ârândâj akbiâ âmâ bikjande hâk hilâlâm yengimbiâ are Anutuje yekmâ damunyeje akmâ okot âlep nângâyengiwiap. Gârâmâ luâk bikjande bâleje akyengimai are yengât hamep bo akbei. Akto aregât kambiamyeje bo bâliwiâp. ¹⁵ Bo. Biwiyenâ amâ Kristo konok Humonenje dâm nângâwei. Aregât luâk âmbâle bikjande yekmâ hanyerande wan me wan nângâm mem manbiâ biwiyenje sândugemap aregât keiye aiyengumbiâ âmâ owâineâk keiye makmâ miawakbei. ¹⁶ Dâ Anutuje nenekto huraguâkgât den yeuknâ makyengiwei. Den hâuwe makyengiwerâm âmâ biwiyenje salek salek agâkgât agak memeyeje damunye akbei. Damunye akmâ ye den âlepje makbiâ âmâ bikjande gain gain akmâ heyengienje gejet dâm hâkyeje tunmâ sârikyengumbiâ âmâ ye Kristogât akmâ agak meme âlepje memai arekje yâk yengât hiangiyenjaet keiye mem miawakto ajuun aنجim hepunyekbai. ¹⁷ Nenje agak meme âlepje aktenje Anutuje makto umatje bâleje miawak nengimbo hâk hilâlâm nângâm âmâ hanâk dâm âi mendenne Anutuje ekto ârândâj akmap. Dâ bâleje aktenje umatje miawakeyengimbo âmâ bo ârândâj akmap. ¹⁸ Akto Kristoje gai umatjân malep. Yâk âlepjân malep yâkje luâk bâleje nengât agep, amâ Anutuje nenekto ârândâj aktomenenebiapgât nângâmbo kombiâ moep. Dâ lâuwârje mombiapgât dop bo tatâp. Akto nengât hâk miep are âmâ kombiâ moep. Dâ biwije me otneje are âmâ bo moep. Anutugât Heakje biwine tângoep. ¹⁹ Aregât kâriknjân arim uliknjân luâk âmbâle tuje kawutyekto mom meteyi are yengât otneyeje kala busi kâlegen tali are Yesugât otnejande makyengiep. ²⁰ Akto luâk âmbâle ire hângejne Noagât sowân Anutugât den koyi. Dâ amâ Anutuje aregât hâuwe dowâk bo yengimbo mali. Bo. Yânâk lâmyenguep. Lâmyengum tato Noaje waŋga ketugum metembo bâin dâmbo tânâk humo giep. Tânâk humo gem âmâ luâk âmbâle kawutyegip. Dâ luâk âmbâle bât biken âlâwu areâk waŋgan âgâyi. Akto waŋga kâlegen tali are âmâ tuje gâunyengiep. ²¹ Akto tu arekje Noama hikâyekto âlepje agi dop hainâk ye biwiyenje Yesugâlân katbiâ tato tu puli yengiyi aregât ye âlepje aktâi. Akto tu puli yengiyi are âmâ hâk yeneâk gagap puliâkgât bo puli yegi. Amâ Yesu Kristo momojânba agato dosanenje bo akto biwinenje irakje agep dâm nângâmbiâ Anutugât dewunjân ârândâj akmapgât tu puli yegi. ²² Akto Yesu Kristo momojânba agalep are amâ emelâk himbimân âgâep. Âgâm Anutugât bâtje bungen tattmâ ajelo hârok yengât kot keiye keiye akto kârikje hârok tatyengimap are hârok yâkgât amuknjân mandâi.

4

Yesune hâk hilâlâm nângâepgât bâleje hâkokowaen.

¹ Galalupne, Kristoje emelâk nengât akmâ hâk hilâlâm nângâep. Aregât nângâm nenâkâ hainâk hâk hilâlâm nângâm manbaen. Amâ hâk hilâlâm nângâm mandenje dosagât agak meme arekje bo menenekmap. ² Hain akmâ hinje âmâ hânân manmâ Anutuje wan egâliajmap are konok nângâm hâkgât are âmâ bo egâliajbei. ³ Akto hângejne âmâ Yesugât keiye bo nângâminiân amâ galalupyeje bâleje akmini. Bâleje âmâ luâkje âmbâle hanâk mem hepunmâ dâp gulip manmini. Akto wan me wan hanâk egâliajmini. Akto tu kârikje nem bâleje hanâk akmini. Akto Anutugât den kom bâlejaet hoj agajmâ tukup lâpio aregât ukenje nângâmini. Dâ aregât sop emelâk bo aktâp dâm hepulli. ⁴ Akto uŋak âmâ agak meme bâleje are luâk âmbâle bâleje memai are olop bo akmâ hepunyekbei. Hepunyekbiâ yâkje, “Uliknjân nen olop bâleje agion. Dâ hinje wangât hepun nenektâi?” dâm nângâmbiâ bâlimbo yâkje yengât den bâleje makyengimai. ⁵ Aregât hâmbâi Humonenje yâkgâlân luâk emelâk moyi me golâ taten me hâmbâi manbai nengât agak memenenje potatberâm aktâp yâkgâlân siâkâ ikiňaet ikiňaet keinenje maktenje hâuwe aknengiwiap. ⁶ Momoje yengât keiye hin makbe. Luâk âmbâleje âmâ hâkdâk manmini ain hâkgât hâugât âi memai. Dâ Anutuje amâ otneyeje ekmâ nângâ yengimbo manmai aregât hinje moyi are bikjande den pat âlepje makyengimbiâ nângâyi.

Sop ewumâk aktâpgât gala tân aguwaen.

⁷ Galalupne, kotje siâ siâ bo akbiapgât sop tâlâguâp. Hain gârâmâ ye han biwyenye damunye akmâ hengemgom manmâ hokboâk hokboâk ulilañbei. ⁸ Hain akmâ âmâ yeje luâk âmbâle okot âlep are nângâm bâliyençgimbiâ âmâ dosayeren hepunyengimai aregât ye gala tân agum okot âlep agaŋgim manmâ âgâwei. ⁹ Akto areâk bo. Ye hanâk galalupyene togo ye olop tatbai are damunyenye akmâ hengemyenguwei. Gala tân yenguwerâm âmâ biwyenjân hengân bo nângâwei. ¹⁰ Galalupne, ye Anutune emelâk konok konok meme akyençgip aregât gala tân yenguwerâm âi âlepne membei. Hain akbiâ âmâ Anutune aregât wan me wan unduwâk akyençgimbo yeje hainâk luâk âmbâle dop yengâp potatmâ yengiwei. ¹¹ Aregât lâuwârje makbe. Anutune dengât kârikje luâk siâ wanjo âmâ âlepne Anutugât den aregât hanokoagân makyençgiwiap. Dâ Anutune tânyençguâkgât meme agaŋdo âmâ âlepne Anutune kârikje agaŋmap aregât wâtjân kinmâ âi mem tân yenguwiap. Nen hârok âlepne aktenye luâk âmbâle bikjande nenekmâ Yesu Kristogât akmâ Anutugât kotje mem agatbai. Akto Anutugât kot humo akto kârikje dondâ akto pagalene humo hokboâk talanjmâ âgâmap. A bundâk.

Yesu olop kinmâ umatje lokowaen.

¹² Galalupne, hinje yengâlân dâp siâ togowiap amâ yengât nângâ nângâ yeje dop yenguwerâm hâk hilâlâm umatje siâ yengâlân togombo biwyenye bo hioŋbiap. Akto yeje hin bo nângâwei. Imâ siâjaet pup pup ekteneje ârândâj bo aktâp. Hain bo nângâm sâñ sâñ membei. ¹³ Bo. Dâp are âmâ hâk hilâlâm Kristoje lokoep are hainâk lokom heroe nângâm manbai. Hain akmâ âmâ miawakmâ pagaleñân kinbiawân nen hârok damun nenje akbiapdâm heroe humo akbei. ¹⁴ Akto yeje Kristogât kotje mem agatbiâ aregât dâm den bâleje peiyekbiâ âmâ ye Anutugât Heakje pagaleñajet tirip towat yengâlân yem manbiap aregât nângâmbiâ ârândâj akto heroe akbei. ¹⁵ Hain akmâ Yesugât akmâ hâk hilâlâm nângâwei. Dâ bâleje siâ siâ mem manbiâ hâk hilâlâm miawakeyengiwopgât are bo akbei. Amâ hin. Siâ konbiâ mombiap me kâmbu akbai me agak meme bâleje akbai me siâgât wan me wan mendenye âlepne agâk dâm hilipkom akbai amâ bo ârândâj akbiap. ¹⁶ Dâ ye Kristogât kâmot akmâ manbiâ aregât bâleje akyençgimbiâ aregât hâk hilâlâm nângâmbiâ biwyenye yeukje bo akto âmâ bo aŋun angiwei. Bo. Ye âmâ koteje Kristogât kâmot aregât Anutugât kotje mem agatbei. ¹⁷ Akto hinje Anutune ikiñe kâmotlupne nen soj den âiān katnenekmâ mandâp. Akto sop emelâk miawakto hâk hilâlâm nângâm manden. Aregât luâk âmbâle bikje yâkgât den pat âlepne lâmgomai are amâ gain gain Anutune den âiān kat yekto yâkje âmâ hâk hilâlâm dondâ nângâm âgâwai? ¹⁸ Aregât luâk âmbâle bikje âmâ Anutune menenegâk dâm manmâ âmâ hâk hilâlâm olop manmai âi humo membiâ ârândâj akmap. Aregât luâk âmbâle bikjande âmâ Anutu hamianjmâ agak meme bâleje akbiâ Anutune hâruje bâleje akyençgimbo âmâ gain gain akbai? ¹⁹ Hain gârâmâ benje Anutune makto hâk hilâlâm kakjân manmaen nen hin akne. Anutune nen liunnenegep akto hokboâk hokboâk damun nenje akmap aregâlâk nângâm âi âlepneâk mem manmâ âgâwaen. Hâk hilâlâm aregât hamep bo akbaen.

Dâtje memo yengât den.

¹ Galalupne, hinje damunlupne yengât hin makbe. Nâ gai âmâ yâk olop Yesugât kâmot damunyenye akmaen. Dâ nune Yesu Kristo hâk hilâlâm nângâm moep are ekmâ malân. Aregât sowân Anutune miawakmâ meme akyençgimbo pagaleñân manmâ âgâwai amâ nâ hainâk yengât akmâ hutyenjân tatmâ pagaleñân manmâ âgâwian. Nâ hain akbiangât hin makyençgiwe. ² Anutune ikiñe kâmot potatyeggepgât damunyenye akjetdâm âi yengiep aregât ye damungât âi menjet. Ye amâ hanâk dowâk Anutugât luâk âmbâle damunyenye akmâ hengem yenguwei. Dâ imâ luâkjeak âi ire menjet dâm kârikje me hâkâj akmâ yâñ akbai amâ bo. Dâ âi ire puli memberâm aregâlâk bo membei. Bo.

Anutuje ye âigât owâinjân mejet dâmbo are biwiyejân nângâm kârikjeâk membei.

³ Akto ye amâ luâk kembu akmâ Anutu ikiye kâmot damunyeje akbaigât bo makyenjieg. Gârâmâ luâk âmbâle bo mem ge katyekbei. Bo. Hin akbei. Ye, “Nen wan akmaen are ye hain akmâ wat nenekbei.” dâm agak meme âlepjeâk dewunyenjân mem manbei.

⁴ Hain akmâ kâmotlupyeyeje damunyeje akmai aregât damun nenje Humo konok are miawakbiap sop ain amâ hâunje pagaleje olowâk bo bâlimap are yengimbo mem manmâ âgâwai.

⁵ Galalupne, luâk sigan yekâ luâk damunlupyeyeje yengât amuk yenjân manbei. Dâ yeje hârok yejaet nângâmbiâ gewiâp. Dâ galalupyejaet nângâmbiâ âgâwiâp. Aregât Anutuje hin makto siâje kulemgoep, “Luâk âmbâle bikjande kotyeje mem agatmâ yejaet nângâmbiâ âgâwiap amâ Anutuje mem ge katyekbiap. Dâ bikjande yejaet nângâmbiâ gemap âmâ Anutuje okot âlep akyenjim damunyeje akmap.” hain kulemgoep. ⁶ Aregât hâmbâi Anutuje ikiye sowân âmâ mem agat nenekbiapgât Anutu ikiyaet amukjân tatmâ manbei. ⁷ Akto ikiyak okot âlep akyenjim damunyeje akmap aregât umatyeye are hârok magarbiâ mendo biwiyeje sândugewiâp.

Biwinenje damunje akbaen.

⁸ Akto ye han biwiyeje damunje akbei. Akto gasanenne Niambi are amâ dop hin akmap. Sojgo metje kotje laion mopje agumbo âmâ luâk âmbâle neyekberâm are yengât kulâgâtmâ kambojmâ munje humo akmâ bam gutmap. Dop hainâk Niambi menenekberâm manmap aregât ⁹ ye Yesu hanyenjande nângajmâ bigeim kârikje manbei. Akto bo hanoko akbei. Akto galalupyeje hân hârok tatâi yâk gai hâk hilâlâm hainâk nângâmai are nângâm hengemgom âmâ biwiyeje Anutugâlân katbiâ talâk. Aregât Niambi hâkokom panbei. ¹⁰ Akto ye hain akbiâ âmâ Anutuje damun akmâ bo hâkâj nenekmap arekje Kristogât akmâ yâkgât pagaleje mejetgât yengonlep. Arekje hâmbâi ye hâk hilâlâm sop tâlâwâgân manmâ gambiâ ainâk meyekto âlepje kârikje lâuwâje akbiâ hâk sândugembo manbaigât tân yenguwiap. ¹¹ Aregât yâkgâlân kârikje dondâje tato damunje akmap. Akto tatmâ âgâwiap. A bundâk.

Den bâije.

¹² Galalupne, imâ den bâije. Silaje tânnugumbo kulem esenje ire kulemgom tânyenjuâ. Anutuje bundâk damun nenje akmâ bo hâkâj akmap aregât kulem esenje pâj konok kulemgoân. Ye aregât kulem ire oyajmâ kârikje kinbei. ¹³ Akto Yesugât kâmot iren kevia Babiloñ konmaen ain tatmai amâ emelâk Anutuje ye olop yengonlep yâkje yengât okot nângâ yengiâi. Akto galane Marekoje gai yengât nângâm maktâp. ¹⁴ Akto ye hârok nengât akmâ galalupyeje yengât okot âlep akmâ bâtyeje koanjim mangan angiwei. Akto Kristogât kâmot yengât ulilandere biwiyeje sândugeâk.

2 Petoro

Petoroje kepia siân siân manmâ ariyi yâk yengât akmâ kulemoep.

¹ Galalupne, nâ Petoro kotne siâ Simonj. Nâmâ Yesu Kristogât Aposolo akto hoj bawa luâk manman. Nâje kulem ire yengât katere oyajmâ nângâm hejgemgowe. Yesu Kristo Anutunenje damunnenje akmap akto hejgem nengumap arekje nângâ nângâ kepilâ kepilâ egâliajne olowâk are nengiep biwinenje yâkgâlân katmâ hennenjande nângajion hain âgâk yengiep.

² Galalupne, yeje Anutu akto Yesu Humonenje nângâ yetkimbiâ damunyeje akmâ okot âlep nângâyengimbela biwiyeje sândugeâk aregât han kalem amâ yengâlân yem âgâwiâp. Hain.

Anutuje ikijaet pat katnenegep.

³ Galalupne, nen wan me wan mem mandenje Anutuje ekto huraguwiapgât amâ emelâk Anutu kârikje arekje nengiep. Wan me wan manmangât umburuk akbâengât Anutuje iki je pagalejaet dâp hekat nengimbo ekmâ nângâenje manman âlepjaet dâp miawaknengiep. ⁴ Hain akmâ Anutuje nângât kâmot hilip aguwâi dâm den pat humo agat agatje makmâ hâriepl. Hârembo den pat âlepje arekje tân nengumbo Anutu Humonenje olowâk manman âlepjân manbaengât nângâm hejgemgoenje are bunje miawaktâp. Miawakto âmâ hânâh bâlejje hilip agu agugât egâliaj gogâleanj arekje ye bo hilip yenguwiapgât akto Anutugât manman âlepjaet pat akbaigât makmâ den dâtârje katnengiep. ⁵ Aregât ye biwi kat katgât pat are olop mandâigât kârikje akmâ manbaigât dâp miawakyenjâp. Are kârikje agâkgât nângâ nângâyene totokom wârakbei. ⁶ Akto nângâ nângâyene aregât meteyenjân katbiâ bunje biwiyenjân miawakbiapgât biwiyeje damunje akmâ kârikje kin kingât totokom wârakbei. Akto biwiyeje damunje akmâ kârikje kin kingât agak meme mem kinmâ umatje lokoweigât totokom wârakbei. Akto hain akmâ kinbaigât Anutuje yekto huraguwiapgât pat are totokom wârakbei. ⁷ Aregât hamijân kârikje akbiâ âmâ âlepje gala agakgât totokom wârakbei. Akto hamijân gala okot âlep agangim manbai. ⁸ Siâ siâ hârok yem miawakmâ âmâ humo akmâ manmâ âgâwiap âmâ âlepje Yesu Kristo Humo nângajbiâ bunje akbiap. Akto manman âlepje aregât wan me wan bâlâk manbâigât tânyenguwiâp. ⁹ Dâ biknjande wan me wan yu kulemoâan are bâlâk manmâ âmâ biwiyeje gulip akto hângejne dâp bâlejân mali dewunyeje bokbokje dop hainâk akto Anutuje dosayerje puliep a nelâm yengiâp.

¹⁰ Galama, ye âmâ emelâk Anutuje uliknjân, “Nângât pat akbei.” dâm kepilâyegep. Akto hamijân yengonlep. Are kârikje agâk dâm mem gange dâwei. Ye hain akmâ âmâ biwiyeje bo gewiâp. ¹¹ Hain manmâ Humonenje Yesu Kristoje hejgem nenguep yâkje hâmbâi bunewâk hârok damunyeje akbiâp are miawagâkgât Anutuje mañganyekto heroje humo kakjân manmâ âgâwai.

Petoroje mombiapgât sopje nângâep.

¹² Galalupne, Yesugât keirje emelâk makyengiyion are nângâm kârikje akmâ hejgem-goyi are nângân. Dâ hanâk nelâm yengiwopgât lâuwâjje dewatim makyengiwe. ¹³ Akto hâkne ire mem manman âmâ den ire makyengim goaňyektere ârândâj akbiap. ¹⁴ Aregât âmâ Humonenje Yesu Kristo hâkne tâmbâjje ire hepunbian gât makniñepgât ewumâk aktâp ¹⁵ aregât akmâ âmâ nâ mondere nângâ nângâyene hulanj agâkgât yu kulemoâan ire hokboâk oyajmâ nângâm manmâ âgâwai.

Petorama Yesu pagaleje akto egigât magep.

¹⁶ Nenje nennaet nângâ nângâ humo watmâ bo makyengimaen. Akto luâk biknjande den yârje nângâm hejgemgombiâ yekbiâ humo akmap den are hainâk bo makyengimaen. Bo. Humonenje Yesu Kristo Kârikje Amboje yâk miawakbiapgât pat makyengiyion. Amâ dewunnenjande ñânjâk egion. ¹⁷ Dewunnenjande ñânjâk ektenje

Anutu Ewejande ikiŋe pagaleŋe kulem egâliaŋ âlepje olop wajmâ himbim pagaleŋânba hin magep, “Imâ nanne âlepje ekmâ egâliaŋman.” dâmbo yâkgât keiŋe humo nâŋgâm heŋgemgoyion. ¹⁸ Amâ nen Yesu olowâk borâŋân mandenje den are himbimânba gembo nâŋgâyion. Akto borâŋe are amâ kâmbokrje are nâŋgâmaen. Aregât nenje Kristogât pat are bo hiaŋgimaen. Bo. Dewun nennjande are egiongât are makyengimaen.

¹⁹ Akto areâk bo. Anutuŋe makto propetelupjande kulemgoyi den are bunje wan egion are tâŋgombo bunje dondâ akmap areâk nâŋgâwei. Arekje kemdâ pagaleŋe hainare akmâ hândâkñân dâp hektyengimbo pagaleŋe âlepje biwiyeŋân emet haŋbiap akto hanyenâŋdiâ kâmje humo gawiap. Den are paŋâk mem biwiyeŋân katbei. ²⁰ Akto ulik gulik siâ hin nâŋgâm heŋgemgowe. Anutuŋe makto propeteŋe kulemgoyi aregât keiŋe yâk yeŋe nâŋgâ nâŋgâyeŋân bo kulemgoyi. ²¹ Amâ Anutugât den are luâk bikjande yeŋe nâŋgâ nâŋgâyeŋe watmâ bo makmini. Bo. Luâk amâ Anutugât Heakje biwiyeŋe mem owâŋe ketugumbo Anutugâlânba den ire makmâ kulemgom mali.

2

Propete hiangi yengât keiŋe.

¹ Galalupne, imâ hiaŋgi luâk areyengât keiyeŋe makbe. Ulikjân Israe yengâlân propete hiangi miawkmâ hutyeŋân mali. Akto yengâlân gai hainâk hiangi luâk miawkmâ den bunje bo are makyengiwerâm manbai. Yâkje hilipko hilipkogât den mem miawakbiâ yengâlân galagât gasa miawakbiap. Akto Humoje dosanenne miep aregât hâkâŋ akmâ hâkje tunbai. Hain akbiâ hilip agu agu are sâŋ sâŋâk miawakyengiwiap.

² Luâk arekje bâleŋaet âŋe membiâ luâk âmbâle dondâŋe are yekmâ hainâk akbai. Bâleŋe hainâk membiâ âmâ bikjande yekmâ den bunje aregât dâp nâŋgâmbiâ gewiap.

³ Akto luâk den makyengiwerâm togowai arekje puli siâ siâ aregâlâk ukenje nâŋgâwai. Aregât heyengim âmâ siâ siâ yeŋaet ukenje humo akmâ âi bâleŋe mem âmâ yengât wan me wan kâmbu membai. Luâk hainare âmâ Anutuŋe dowâk den âiān katyekto bâliwai. Akto hilip yenguwiapgât makmâ kalep are âmâ pâlâmje bo akbiap. Bo. Amâ lâmyengum tatâp.

⁴ Akto aregât keiŋe hin. Anutuŋe aŋelo bâleŋe akbiâ bo yaiyenguep. Bo. Are âmâ hemem kâlâwân hikom menduguyekmâ hândâk kâlegeng panyekto geyi. Aregen hâuŋe yeŋaet sop miawakbiapgât lâmgom tatmai. ⁵ Akto hâŋgeiŋe hainâk Anutuŋe luâk âmbâle me wan me wan bo yaiyenguep. Bo. Anutuŋe makto tu ugurupje kawutyegēp. Akto Noa âmâ manman âlepjaet pat makyengiminep are akto yâkgât kâmot bât biken lâuwâ yâk yaiyengumbo golâ mali. Dâ bâleŋe mem mali are âmâ tu ugurupje kawutyegēp. Aregât hin nâŋgâen. Anutu ikiŋe kâmot umatjân manmaen nen tân nengumap. Dâ luâk âmbâle bo nâŋgâ aŋmai are âmâ hâk hilâlâmâkat yekbiapgât nâŋgâ yengimbo mandâi.

⁶ Akto hainâk Sodom akto Gomora keapia hainâk bâliep. Amâ luâk âmbâle bâleŋe akmai me hâmbâi akmâ âgâwai are hârok hainâk oyekbiapgât nâŋgâjetgât oyegep. ⁷⁻⁸ Akto sop ain Loti âmâ Sodom keapia are ambolupje are yengât hutyeŋân malep. Ain manmâ âmâ hanje ârândâŋ akmâ manminepgât bâleŋe higenje hokboâk hokboâk akmini are ekmâ nâŋgâmbo gembo hâkâŋ agep. Ain mando Anutuŋe kâlâp pando âmâ Loti are siâ me siâ âlepje akminep are keapia ainba are olondo arimbo bâleŋe agi are âmâ kâlâpje om meteyegep. ⁹ Aregât hin nâŋgâjet. Anutuŋe luâk âmbâle agak meme âlepje akbiâ ektô ârândâŋ akmap are âmâ umatjân manbiâ tân yenguwiapgât bo pâpkomap. Dâ luâk âmbâle bâleŋe akmai are âmâ hâuŋaet sowâŋ hâk hilâlâm makmâ yengiwiapgât kala busi kâlegeng katyekto hâk hilâlâm nâŋgâm tatbaigât hainâk bo pâpkomap. ¹⁰ Akto luâk âmbâle bâleŋe akberâm kambiamyerje agato egâliaŋmâ bâleŋe akmâ kembu akto humomolupyenaet nâŋgâmbiâ gembo hâkâŋ akmai. Are âmâ Anutuŋe kala busi kâlegeng dowâk katyekto ain dondâŋe yem âgâwai. Luâk agat agatje arekje hamep bâlâk galagât hogo hogo akmâ himbimân pagaleŋe olop manmai are yengât hogoyengim pilâyengumai. ¹¹ Dâ hain akbiâ benje aŋeloje âmâ hain bo akmai. Aŋelo âmâ luâk

nengât kârikje ewangimai. Gârâmâ Humogât enemjân hâkyeje tunmâ bo makmai. ¹² Luâk are âmâ nângâ nângâyerje bo. Songo wan om neyekmaen yâk âmâ hainare. Yâk siâ me siâ aregât keiye pâpkomaigât are hanâk makmâ pilân konmai. Aregât songo hilip yengumai hainâk hilip aguwai. ¹³ Akto luâk âmbâle ire siâ bâleje akyengimbiâ âmâ Anutuje bâleje yejaet hânuje yengimbo membai. Yâk âmâ dewutâ kârikjân tu kârikje nem akto sot nene arekje herone yeje akmap. Akto aregâlak nângâmai are yengât hutyejân manbiâ âmâ areyengât helej bâleje arekje yengâlân dewatimap. ¹⁴ Akto hokboâk hokboâk luâk âmbâleje bâleje meme areyengâlân nângâk ekmâ dâp gulip agak meme bâleje are bo hepunmai. Akto luâk âmbâle bikje han lâuwâ akmai are hâwât yekbiâ bâleje hainâk dowâk akmai. Akto yâk âmâ puli me wan me wan siâ siâgât egâliajbiâ hanyene agep. Luâk hainare amâ kâlâpgât pat manmai. ¹⁵ Yâkje dâp nângâk are hepunmâ gulip akmâ Bileam Beoro nanje yâkgât dop hainâk akmai. Bileamje âmâ hânggeiye bâleje akmâ aregât hânuje puli mem aregât egâliaj humo nângâminep. ¹⁶ Hain akto ikiye denje bo arekje kuk akmâ luâk den akmâ maganjep. Kuk aganepgât Bileam sinduk akberâm agep aregât agak meme ain dâp tigianjep. Bileam puligâlak nângâminep dop hainâk luâk âmbâle ire hain akmâ puligâlak nângâmai.

¹⁷ Luâk hain arekje tu dewunje hainare akmâ seruje haru waitmâ pando gako gako akmap hainare. I are âmâ yâkje hândâk pañ pañ dâgâm yemap are watbaigât dâtâje. ¹⁸ Luâk hain arekje âmâ den bunje bo are makmai. Akto luâk âmbâle bikje dâp âlepjaet den pat âlepje nângâm dâp âlepjaet keiye katberâm âmâ galalupyenaet agak meme bâleje akto nângâ nângâ gulip malî are âi humo mem hepuli. Are lâuwâne dâp bâlejân manjet dâm hâkgât agak meme bâleje egâliajmai aregât keiye makyengimbiâ are akberâm dâp âlepje hepunmâ dâp gulip akmai. ¹⁹ Akto areâk bo. Luâk âmbâle biken han lâuwâ akmai are hin makyengimai, “Nen watnenekmâ âmâ hanâk hanâk ukenyenaet akmâ manbiâ ârândâj akbiâp.” dâm hianjimai. Dâ agak meme wan me wangât egâliajmai arekje hâwâtyekto aregât hoj bawa aganmai. ²⁰ Akto luâk areyengât keiye lâuwâne makbe. Hain akmâ amâ ulikjân Humonenje Yesu Kristo hejgem nenguep are nânganji. Hain akbiâ hângât bâleje arekje biwiyejân bo giep. Dâ aregât hamijân âmâ hângât bâleje lâuwâne nângâm ukenje nângâ arbiâ âmâ bâleje humo miawak yengiep. ²¹ Luâk hainare dâp âlepjaet pat bo nângâyi dâine bâleje owâine nângâwâi. Dâ agak meme âlepje aregât pat nângâm hejgemgom âmâ benje hamijân den pat âlepje aregât hâkâj agi. Aregât âmâ hânuje bâleje dondâ miawak yengiwiap. ²² Luâk hainare yengât den ginje hin makmaen. Duanje sot nem mugatmâ areâk lâuwâne nemap. Akto bauje tu puli akmâ âmâ benje ainâk hamajân lânjakmai. Dop hainâk luâk irekje agak meme bâleje ulikjân hepuli are lâuwâne ukenje nângâm memai.

3

Kembuje magep are yem bo boakbiap.

¹ Galalupne, yengât den kulem esenje lâuwâne yu kulemgore sop lâuwâ aktâp. Nâne biwiyeje are goajdere den âlepje are nângâm hejgemgojetgât kulemgoyengiân amâ ulikjân kulemgore oyajmâ meteyi. Akto lâuwâne ire. ² Akto Anutugât propete âlepjande hânggeiye den makmâ kulemgoyi are akto Aposololupyene nenje Humonenje hejgem nengumap yâkgât den makyengiyion are hârok nângâm manbei. ³ Akto ulik gulik hin nângâm kârikje akbei. Sop tâlâguwerâm akto hiangi luâk miawakmâ den hembalik makmâ yeqak egâliaj bâlejeyeje areâk watbai. ⁴ Akto yâk hin makbai, “Humo purik katbiapgât mak makje are amuten miawakbiap? Bâgilupnenje moyi akto siâ siâ hân miawagewânbak yem gaep. Are hainâk yem âgâwiap.” hain dâwai. ⁵ Hain dâm makmâ munej akbai. Dâ hânggeiye Anutugât denjande himbim mem liulep. Akto hân tuâk yiep ain makto tu potalakto hân miawagep. Are nângâm den bunje are kombiâ bo akto hamî panbai. ⁶ Akto areâk bo. Hamijân tujeak luâk akto kotje siâ siâ are hilip yengumbo mom meteyi. ⁷ Amâ Anutuje, “Hân himbim ire sop humo luâk âmbâle

bâleje den âiân katyektere gulip akbai.” dâep ain bâin makto hân himbim kâlâwân yem âgâwiandat. Anutuje den magep arekje hân himbim tân yetkumbo yem gayiat.

⁸ Galalupne, aregât hin maktere nângâmbiâ bo nelâm yenjigiâp. Humoje âmâ ai meme sopje konokgât nângâmbo âmâ kâlep akto bo boakmap. Dâ sop kâlep aregât nângâmbo pâj konok akmap. ⁹ Aregât Humoje den makmâ hâriepl are bunje mem miawakbiapgât luâk biknjande nângâmbiâ kâlep akto nângâm hilipkomai. Hainare bo akmap. Borondâ. Anutuje nângâmbo den kârikje magep are dowâk miawakyenjigiap. Titnan bo. Gârâmâ Anutuje luâk âmbâle hârok bâliwâigât hanyeje purikatjetgât dâm lâm yenjumbo den magep are bunje akbiap.

Hân himbim lâuwâk bo akbiandat.

¹⁰ Akto Humogât sop âmâ sân sânâk miawakbiap. Miawakto hân akto himbim akto wan me wan kârikje are hârok âmâ mun humo akmâ bâliwiap. Akto kâlâp humoje wan me wan hârok om metewiap. ¹¹ Wan me wan hârok bâlim metewiap aregât ye gain gain akmâ manbai? Hin. Anutuje agak meme ekto ârândâj akmap are mem manbei. ¹² Hain akmâ Anutuje sopgât magep are dowâk miawagâk dâm aregât lâmgom manbei. Manbiâ sop miawaktoân âmâ himbim âure âmâ kâlâpje om derewiap. Akto kotje siâ siâ ire kâlâp ululunyande olalaþdo tu akmâ kirij âgâm bo akbiap. ¹³ Dâ nen âmâ Anutuje hân himbim irakje mem miawaknengiapgât magep aregât etemje manden. Akto kepia ain âlepje manmâ âgâwaen.

Humonenjande sop makmâ kalep are titnan lâmgomap.

¹⁴ Galalupne, den yu maktân iregât etemje mandâi aregât biwiyejande bâleje bâlak manmâ Yesu olop han biwi konok manbaigât ai kârikje membei. ¹⁵ Akto Humonenjande sop makmâ kalep aregât titnan lâmgomap. Amâ mem menjâlenenekbiapgât dâm lâmnengumap. Aregât bo nelâmyenjigiâp. Akto luâk âmbâle lâmnengumap aregât galanennej Paulo yâk Anutuje nângâ nângâ âlepje wajdo yâkje den ire hainâk kulemgomap. ¹⁶ Yâk kulem esenje are kulemgom den ire dopjânâk makmâ miawakmâ ariep. Akto den kulemân are bikje bo miawakmâ hulan agep. Are nângâwerâm ai humo memaen. Akto den hainare âmâ luâk âmbâle biknjande Anutu bo nângâ ajmâ han undup akmai. Hain akmâ Anutuje makto Paulorje kulemgop are hârok mem hilipkomai. Akto yâkgât kulem are konok bo. Anutugât den kulemje hârokje are hainâk hilipkomai. Nângâ nângâyeje arekje hilip yenguwiap.

¹⁷ Galalupne, den yu maktân are emelâk nângâyigât biwi nângâ nângâyeje emelâk kârikje akmap. Are gulip akbopgât hin akbei. Luâk gulip manmaiye hiangi den makyenjimbiâ âmâ bo nângâyejwei. Hain akbai aregât ye hamep akmâ manbei. Akto han biwiyeje damunje akmâ manbei. ¹⁸ Hain akmâ Humonenje Yesu Kristo hejgem nengumap arekje damunnenje akmâ kambiam âlep nângâ nengimap yâkgât keije nângâmbiâ humo akto kârikje akmâ manbei. Yâkgât kulem pagaleje are akto kârikje are hainâk dondâje yem âgâwiap. A bundâk.

1 Yohane

Manmangât den.

¹ Manmangât den amâ keirjânbak manmâ gam malep. Akto ondopnennejandeak nângâyion. Dewun nenjande egion. Ekmâ nângâm âmâ bâtnenjande mem howaiyion. ² Are amâ manman bunje miawagep. Miawakto yâkgât manman kârikje aregât keije makyengimaen. Yâk Apo olop malep ainba nengâlân togombo egion. ³ Aregât akmâ siâ me siâ ekmâ nângâyion areâk makyengimaen. Makyengienje nângâm âmâ nen olop mendugumai. Akto nenâk bo. Ye nen akto Apo akto Nanje Yesu Kristo olop mendugum manganganjim heroje maroje akmaen. ⁴ Hain akmâ âmâ heroje maroje humo aktenje ârândâj akbiapgât yu kulemgoen.

Anutu amâ pagaleje bunje.

⁵ Akto den pat Yesugâlânba hin nângâyiongât makyengien. Anutu âmâ pagaleje dondâ akto yâkgâlân hândâk pipirje wan siâ bo tatâp. ⁶ Aregât nenje âmâ hândâknjân manmâ Anutugâlân dewatimaen dâm maktenje bunje bo akmap. Akto den bunje bo mem manbaen. ⁷ Gârâmâ Anutu pagalejaet keije aregât nângâm lokom manmap nen âkai pagalejân manbaen âmâ âlepje nenâkâ gala olop biwi konok katmâ âlepje tatbaen. Akto nen bâleje aktenje aregât dosa Anutugât nanje Yesu Kristo nengât akmâ gilâmje gembo mondo dosanenje bo akto salek salek agion. ⁸ Dâ nen bâleje bo akmaen dâweren âmâ hiajgiweren. Akto den bunje biwinenjân bo yemberâp. ⁹ Dâ bâleje nenje makmâ miawakbaen âmâ Anutu âlepje amboje akto den bunje amboje arekje bâleje nenje pulim dosanenje mem metembo bo akbiap. ¹⁰ Aregât lâuwâne makbe. Nen bâleje bo akmaen dâmaen âmâ benje Anutu hiajgi hinare aktâp dâm hiajgimaen. Akto Anutugât den biwinenjân bo yembiap.

2

Yesuje dumnenjân kilep.

¹ Nan baratlupne, yeje ageine bâleje mem manbâi aregât hanokoak akmâ den ire kulemgoyenjîan. Dâ siâ bâleje membiap âmâ âlepje Yesu dosanje bâlâk manmap amâ nen tân nengum manmap Yesu Kristo agak meme ârândâjâk memap ² arekje nengât dumnenjân kindo Anutuje nengât kuk agajdo mondo dosanenje bo agep aregât Yesuje Eweje ulilajdo dosa nenje pulinengimap. Akto areâk bo. Yesuje âmâ luâk âmbâle hânjie hânjie manmai areyenjât dumyenjân kilep. ³ Akto nenje Anutugât den lokomaen amâ âlepje Anutu nângajdenje bunje akmap. ⁴ Dâ luâk âmbâle siâje nâ Anutu nângajman dâm âmâ denje bo lokomap âmâ hiajgimap akto den bunjaet keije bo nângâmap. ⁵ Dâ siâje Anutugât den lokomap amâ Anutuje okot âlep nângâ aijmap are miawagajmâ sambelem humo akmâ kârikje akmap. ⁶ Akto yâk âmâ Anutugâlân dewatiwerâm amâ Yesu malep a hainâk manbian âmâ âlepje Anutugâlân emelâk dewatiep dâwaen.

Han kalem akmâ tân aguwaen.

⁷ Galalupne, nâ den dopje aijâ siâ bo kulemgoân. Amâ tâmbâje miawagewân bak nângâm gam manmai are lâuwâje yu kulemgoyenjîan. ⁸ Dâ den kulemgoân ire amâ irakje aktâp hainare. Amâ Yesuje den are lokombo emelâk hândâk hulanj akto pagaleje bunjande miawagep akto yekai hainâk lokombiâ miawakmap aregât.

⁹ Akto luâk siâ amâ galaje siâ mem ge katmâ, “Nâ pagalejân tatân.” dâmap âmâ hândâknjân malep hainâk manmap. ¹⁰ Dâ siâje galaje biwinjande tângowiap amâ pagalejân âlepje manmâ âgâwiap. Akto pagalejân mando wan me wanje bo mem ge katbiap. ¹¹ Dâ siâje galaje mem ge katbiap amâ yâk hândâknjân manbiap. Akto hândâkgât dâwâni ariwiap. Arim dewunje pando hâumgombo gain gain dâp are ekmâ

watbiap? ¹² Nanaŋ lepat ye Anutuŋe Yesugât kotgât akmâ bâleŋe yeŋe puliyenjiegpgât akmâ kuleŋ ire kuleŋgoyenjîan. ¹³ Dâ ewelupyereŋe ye amâ Yesuŋe keiŋânbaŋ manmâ gaep are nâŋganjmai aregât ire kuleŋgoyenjîan. Dâ ye luâk sigan mandâi ye âmâ Bâleŋe Amboŋe are hâkokoyi aregât ire kuleŋgoyenjîan. Dâ nanaŋlupyereŋe Eweyene bunje yâk nâŋganjmai aregât ire kuleŋgoyenjîan. ¹⁴ Dâ ewelupyereŋe ye amâ yâkje keiŋânbaŋ manmâ gaep are nâŋganjmai aregât ire kuleŋgoyenjîan. Dâ ye luâk sigan mandâi âmâ kârikje akmâ âmâ Anutugât den biwiyeŋân tato Bâleŋe Amboŋe are hâkokoyi aregât ire kuleŋgoyenjîan.

Nen hâŋgât kot siâ siâgât bo egâliaŋbaen.

¹⁵ Akto ye hârok hin makyenjire nâŋgâŋjet. Ye hâŋgât me hâŋgât siâ siâ aregât ukenje bo nâŋgâŋjet. Amâ siânbaneŋ biwiyeŋe hâŋgâlâk katbiâ yemap, yâk âmâ Anutugâlân biwi âlep bo aganjmai. ¹⁶ Akto luâk âmbâle bikjande hâŋgât egâliaŋmâ me dewunyerjande wan me wan ekmâ ainâk egâliaŋmai me koteŋe mem agatmai me wan me wan tatyenjîap aregâlâk nâŋgâmbiâ humo akmâp amâ yâk âmâ hânâŋ gâtne, Anutugâlân gâtne bo. Haingât ye hâŋgât wan me wan biwiyeŋân bo katbiâ yembiâp. ¹⁷ Aregât siâkâ makbe. Hâŋgât wan me wan hânâŋ egâliaŋje olop amâ bâliwiap. Dâ siâŋe Anutugât den lau lokowiap âmâ manman kârikjân manmâ âgâwiap. Aregât hâŋgât wan me wan bo egâliaŋbei.

Yesugât gasa miawakbiapgât den.

¹⁸ Nanaŋlupne, sop bâiŋe tâlâguwiap. Akto ye Kristogât gasa kautje miawakbiap gât makmakje are nâŋgâi. Are luâk âmbâle dondâ Kristogât gasa akmâ manmai dop hainâk emelâk miawagi aregât emelâk sop humo are tâlâwâk dondâ aktâp. Are nâŋgâen. ¹⁹ Akto ulikjân nengâlân gâtne bikjande keiyeŋe bo nâŋgâyeŋgiyionâŋ amâ nen olop malî. Hamiŋjân amâ hepun nenekmâ Kristogât gasa akmâ mandâi. Dâ yâkje nen olop gala bunje akmai dâine bo hepun nenekbâi. Akto hepun neneŋi amâ keiyeŋe ekmâ nen olop bo manmai dâm nâŋgâyion.

²⁰ Galalupne, ye amâ Âlepje Amboŋe arekje biwiyeŋân giep aregât nâŋgâ nâŋgârâ olowâk hârok manmâ den bunje keiye nâŋgâmai. ²¹ Aregât ye den bunje bo nâŋgâmai dâm kuleŋ ire bo kuleŋgoyenjîan. Bo. Den bunje nâŋgâmbiâ amâ hiaŋgi hârok biwiyeŋân bo miawakmap aregât kuleŋgoyenjîan. ²² Akto hiaŋgi luâk are niŋaet dâwaen? Luâk siâŋe, “Yesu amâ Anutuŋe bo hunjunganjo giep.” dâmap yâk amâ hiaŋgi luâk dâwaen. Yâk amâ Apo akto Nanje muneŋ akmâ keiyeŋe tigimap. Yâk amâ Kristogât gasa kautje akmâp. ²³ Yâk amâ Anutu Yesugât Eweŋe bo dâmap aregât Anutuŋe bo membiap. Dâ nenâmâ Anutugât Nanje nâŋganjâ makmâ miawakmaen amâ Anutu Ewenenje yâkje nanje olowâk tân nengumandat.

²⁴ Akto ye ulikjânbaŋ den pat âlepje nâŋgâm gam malî are nâŋgâm biwiyeŋân katmâ nâŋgâm manmâ âgâwei. Hain akmâ manbiâ amâ Anutu akto Nanje yâkâ hainâk nâŋgâyeŋgiyionâŋ manmâ âgâwiandat. ²⁵ Siâ me siâ ire Yesuŋe makmâ hârenengiep amâ manman kârik are.

²⁶ Galalupne, yu kuleŋgoân imâ biwi gulip akyenjimai yâk yeŋgât keiyeŋe makyenjigerâm yu kuleŋgoyenjîan. ²⁷ Dâ yeŋgât amâ hin maktân. Heakje puli yegep are yeŋgâlân tatbiâp. Aregât luâk siâŋe makmâ hekatyenjewiapgât dâpje bo. Heakje meyi yâkje den hârok makmâ hekatyenjim akmâp. Dâ bo heyenjimap. Yâkgât den keiye amâ bundâk. Emelâk Heak arekje dâp hekatyenjiegpgât aregât kâlegen kulukmâ manbei.

²⁸ Nan baratlupne yeŋe Kristogât nâŋgâ nâŋgâ manbei. Akto maleine nen olop yâk miawaktoân kârikje akmâ hulaŋ akmâ anjun aŋgim bo kinmâ amâ kârigewaen. ²⁹ Akto yâk wan me wan mendo ârândâŋ akmâp aregât nâŋgâmbiâ amâ benje siâŋe wan me wan mendo ârândâŋ akmâp yâk ekmâ hin nâŋgâmai, Imâ memelupnenjande menenegi dop hainâk Anutuŋe mendo miawagep.

Anutugât nan baratje mandengât keiye.

¹ Galama, nângâi. Anutu Ewenenje âmâ biwi kalem humo aknengimap are siâ siâ hârok ewangimap. Anutuje nan baratlupne dâm nengolep arekje hârok ewangimap. Nen yu manden ire nan baratlupne dâm nengolep amâ bunje makto miawagion. Dâ luâk âmbâle Anutu bo nângajmai arekje nengât keinenje bo nângâmai. Amâ Anutu ikiye bo nângajmai aregât. ² Galama, nen hinje Anutugât nan baratlupje manden are nângâen. Dâ siân manbaen aregât dopje gain hin are manbaen amâ hinje bo nângâen. Hin amâ nângâmaen. Humonenje miawakto egekje bunje ekmâ nângâm hengemgom âmâ dop hainâk akbaen. ³ Aregât niyande Anutu nângajdo humo akto yâkgât mârum lâmgomap âmâ Humonenje kau kau manmap hainare manbiapgât biwiye hengemgoabiap.

⁴ Galalupne, dosagât pat hin makbe. Siâ bâleje memap amâ den kârikje komap. Den kârikje koko arekje amâ bâleje dondâ. ⁵ Akto Yesugât âmâ nângâmai. Yâk âmâ dosa puliwerâm miawagep. Dâ ikiye âmâ bâleje bo akmâ yân malep. ⁶ Akto siâje han biwiye Yesugâlân katmâ manmap amâ bâleje bo akmap. Aregât luâk âmbâle bikjande bâleje akmai amâ Yesu bo ekmâ nângajji.

⁷ Nanaylupne luâk bikjande ye biwi gulip akberâm makyengimbiâ biwiye gulip akbopgât hin makbe. Kristo are amâ wan me wan mendo ârândâj akmap aregât siâ amâ Kristogât dâp wato ârândâj akmap. ⁸ Dâ luâk bikjande bâleje akmâ manmai are amâ Bâleje Ambojaet kâmolân gâtje. Amâ Bâleje Ambojande miawagewânbak bâleje akmâ manmâ gaep aregât. Akto Anutugât Nanjande amâ Bâleje Ambojaet âi koarberâm miawagep. ⁹ Aregât siâkâ makbe. Memelupnenyande menenegi dop hainâk Anutuje menenekto gurukje manmaen nenje bâleje maleje bo mem manmâ âgâwaen. Anutu gâlânba manmangât kârikje yenengimbo aregât bâleje maleje bo mem âgâwaen. Anutuje menenekto dâp irakjân manbaenje bâleje gain gain mem âgâwâen? Amâ bo. ¹⁰ Akto Anutugât nan baratlupje nengât akto Niambigât nan baratlupje are yengât keiyeje amâ hin miawakto ekbaen. Siâ amâ manman âlepje bo memap akto galaje bo tângomap aregât amâ Anutugâlân gâtje bo dâwei.

Han kalem akmâ tân aguwaen.

¹¹ Galalupne, ye Yesugât keiye pup pup nângâyiânbak hin makyengimbiâ nângâm gamai. Nen biwinenje tân aguwaen. ¹² Dâ Kaingât dâp bo watbaen. Yâk amâ Bâleje Ambojaet nanje ikiye agak meme bâleje akmâ emijaet agak meme âlepje are ekto gembo emije kondo moep. ¹³ Aregât hinje luâk âmbâle bikjande hângât agak meme aregâlâk nângâmai, arekje hainâk yekbiâ gembo peiyekmai aregât sâñ sâñ bo membei. ¹⁴ Nenje amâ Yesugât kâmot areyengât biwiye tângomaen aregât hin nângâm hengemgone. Emelâk momogât dâp hepunmâ manman âlepjân manmâ gaen. Akto siâ bikje biwi tângo tângo bâlâk manmai amâ momorjeâk manbiap. ¹⁵ Akto siâje galaje peim kuk aganjo amâ bugâ koko luâk yâk yengât nângâi. Yâk yengât biwiyejân manman kârikje bo miawakmâ yembiap.

¹⁶ Akto Yesu je nengât akmâ manmanje hepunmâ moep aregât biwi tângo tângogât keiye egion. Aregât nenje hainâk galalupnenje yengât akmâ manmannenje hepunmâ mombaen amâ ârândâj akbiap. ¹⁷ Aregât hin makbe. Luâk siâ sot sojgo me sikum siâ siâ dondâ yearndo galaje wan me wangât umburuk mando ekmâ biwiye hâkâj akto aregât biwijân Anutugât pat âlepje yendâp me? Bo. ¹⁸ Nanaylupne, gala tânyenjguwerâm amâ lau biwitnenyandeâk bo tânyenjguwaen. Bo. Nen amâ han biwi nângâ nângânenyande tânyenjguwerâm wan me wan yengim gala akyenjgiwaen.

Anutu nângâmaenje yâkgât hamep bâlâk manbaen.

¹⁹ Hain akbaen amâ benje den bunjaet kâmot manmaen are nângâenje bunje akbiap. Akto agak meme âlepje are nângâenje amâ Anutuje nenekto biwinenje owâiye akmap. ²⁰ Dâ sopje sopje biwinenjande den âiân kat nenekberâmbo amâ hin nângâwaen. Anutu amâ biwinenjaet dopje bo. Yâk dop siâ manmâ siâ me

siâ nângâm metemap aregât biwinenjande umatje akbiapgât dâp bo. ²¹ Galama, okot akyengimangât hin makbe. Biwinenjande denân bo kat nenekto amâ Anutugât enemjân âlepje kindenje biwinenje bo gemap. ²² Akto den lauje lokoajmâ kinmâ wan me wan akmâ mandenje Anutuje nenekto huragumapgât wan me wangât ulilañdenje nengimap. ²³ Akto Anutuje den kârikje hin kato talep. Nanne Yesu Kristogâlân biwinenje katmâ haddenjande nângajmâ âmâ benje galalupnenje han kalem agangi goangi akmâ tân agu agu akbaen. Hain akbaengât maknengiep. ²⁴ Akto luâk bikjande Anutugât den kârikje lokowerâm akmâ Anutu olop biwi konok akmai. Aregât ikiye Heak nengimbo âmâ Anutu ikiye biwinenjân manmap dâm nângâmaen.

4

Heak bâleje akto âlepje yetgât den.

¹ Galalupne, luâk âmbâle propete hiangi dondâje heyengiwerâm akmâ Anutugât Heakje tân nengumbo makyengimaen dâm hiangimai aregât imâ Anutugâlân gâtje me borâm âmâ nângâm hejgemgowerâm damun akbei. ² Akto nângâm hejgemgowaigât hin makbe. Luâk siâ Yesu amâ Anutuje hungun aido luâk akmâ miawagep dâmap amâ Anutugât Heakje tângomap. ³ Dâ hiangi heak arekje Anutuje Yesu bo hungunañdo miawagep dâmap amâ Anutugâlân gâtje bo. Amâ Kristogât gasa kautje yâkgât sinduk baniara arekje hain dâmap. Yâk miawakbiapgât dâtâje are ye nângâi amâ emelâk hânâñ miawaktâp. ⁴ Nananjupne, Anutuje amâ hânâñ gâtje are ewangimap aregât Anutuje ye olop manmap arekje propete hiangi yâk yengât amboje ewangimap. ⁵ Akto propete hiangi yâk amâ hânâñ gâtje aregât hângât nângâ nângâ are makmai. Makbiâ hânâñ gâtjande ondop katmai. ⁶ Dâ nenâmâ Anutugâlân gâtje. Gârâmâ siâje Anutu nângajmâ âmâ den nenje nângâmap. Dâ Anutugâlân gâtje bo arekje amâ bo nângâ nengimai. Amâ dennenje komai. Aregât den bunjaet Heak akto den hilipkomapgât sinduk baniara yâk yetgât keiyetje hainângen ekmâ potatmâ nângâm hejgemgomaen.

Anutuje han kalem aknengimap.

⁷ Galalupne okotne nângâ anjimaen, biwi tângo tângo aregât keije makbe. Biwi tângo tângo bunje amâ Anutugâlânba miawakmap. Miawakto Anutuje menenekto Anutu nângajmâ manmaen aregât biwinenjande tân agum manne. ⁸ Akto areâk bo. Anutu amâ biwi tângo tângo aregât Amboje aregât luâk siâ biwi okot âlep bo akmâ manmapje amâ Anutugât keije bo nângâmap. ⁹ Akto Anutuje nanjaet manman âlepje nengâlân miawagâkgât Nanje konok hungunañdo hânâñ giep aregât Anutugât okot âlep are nengâlân miawagep. ¹⁰ Akto biwi okot tângo tângo aregât keije hin yendâp. Nenne Anutugât biwi bo tângoyion. Bo. Ikiñak sonj okot nângânengim Nanje hungunañdo gem bâleje nenjaet akmâ kindo Ewejande nengât kuk aido hâk hilâlâm nângâm mondo dosanenje bo agep. ¹¹ Anutuje biwi okot âlep hainare humo aknengiepgât nenâkâ hainâk biwinenjande tân agu agu akmâ manbaen. ¹² Akto luâk siâje Anutu bo ekmap. Gârâmâ nenje biwi okot âlep agangiwaenâñ âmâ Anutuje biwinenje tângombo Anutugât okot âlep are biwinenjân sambelem humo akmâ kârikje akmap.

¹³ Akto Anutuje ikiye Heakje nengiep aregât hin nângâne. Yâk amâ nen nângâ nengimap akto nenje yâk nângajmâ yâk olop manmaen. Akto hainâk manmâ âgâwaen.

¹⁴ Akto Ewejande Nanje hân ârândâj luâk âmbâle hejgem nenguâkgât hungunañdo giep. Akto nenje dewun nenjande ekmâ bunjerâm den ire makmâ miawakmaen.

¹⁵ Akto luâk siâje Yesu amâ Anutugât Nanje bunje dondâ dâm den are makmâ miawakmap amâ Anutuje biwijân manmap. Akto yâkje Anutu nângajbiap. ¹⁶ Aregât Anutugât biwi tângo nengâlân miawagep are nângâm hejgemgoyion. Anutu amâ biwi tângogât kautje akto siâje biwi tângo olowâk manbiap yâk amâ Anutuje nângajmap. Akto yâkje gai Anutu nângajmap. Akto hainâk manmâ âgâwiap. ¹⁷ Haingât nengâlân biwi tângo tângo miawakmâ sambelem arekje tân nengumbo Yesu manmap hainâk nenâkâ hânâñ manmaen aregât siâñ hâuñaet sowân kambiamnenje umatje bo akto

hamep bâlâk kinbaen. ¹⁸ Aregât lâuwârje makbe. Nenje okot âlepje akmâ manmaen aregât siâ siâgât hamep bo akmaen. Akto biwi târgo târgo bunjande hamep are wato bo akmap. Akto siâje kârikje akmâ siâ denân katberârbo âmâ hamep akmap aregât okot âlepgât pat bo akmap. Hain akto âmâ luâk âmbâle hamep akmâ arekje âmâ okot âlepgât pat bo akmâ manmai. ¹⁹ Dâ nen âmâ hain bo akmaen. Anutuje soj okot âlep aknengiepgât biwi târgo târgo olop manmaen. ²⁰ Akto luâk siâje Anutugât okot âlep agajman dâm âmâ galaje mem ge katbiap yâk hiajgi luâk hain are dâwei. Nângâi. Siâje galaje ekmap are mem ge katmâ âmâ gain gain akmâ Anutu bo ekmap are biwi je tângowiap? Amâ bo. Dâp bo tatâp. ²¹ Akto Yesugât den hin yenengâp. Anutu biwi okot âlep agarberâm âmâ âlepje galalupnenje hainâk okot âlep akyeñgiwaen.

5

Anutugâlân dewatiyiongât hângât kotje siâ siâje bo mem ge katnenekbiap.

¹ Akto siâje âmâ Yesu âmâ Anutuje hungunajdo luâk akmâ giep dâwiap aregât keije amâ Anutuje uliknjân meajnepgât gurukje miawakmâ gaep. Hain akmâ Ewenenje Anutu are okot âlep agajmapgât Anutugât nan baratlupje hârok hainâk okot âlep akyeñgimbo ârândâj akbiap. ² Hain akto Anutu okot âlep agajmâ denje kârikje laurje lokom âmâ benje âlepje Anutugât nan baratlupje bikje okot âlep akmâ tânyengguwaen. ³ Aregât keije hin. Anutugât biwi târgo târgo amâ yân bo akmâ den kârikje lokom âmâ biwi târgo agajbaen. Akto Anutugât den kârikje amâ den umatje bo. ⁴ Amâ Anutuje menenekmâ tân nenguepgât hângât siâ siâ are hârok kondenne gemap. Akto aregât kârikje amâ biwinenje Anutugâlân katenje talep aregât hângât siâ siâ kondenne gemap. ⁵ Aregât lâuwârje makbe. Niçande hânan kârikje akmâ siâ siâ hârok ewangiyeckbiap? Luâk siâje Yesu amâ Anutugât Nanje hain dâm nângâm hejgemgowiap arekje âmâ hain akbiap. ⁶ Yesu Kristo amâ tu akto gilâm akmâ togoep. Tu areâk bo. Aregât tu olop akto gilâmje olop hârok togoep. ⁷ Akto Anutugât Heakje den bunje kautje are amâ Yesugât keije makmâ miawakmap. ⁸ Aregât âlâwu akmâ arekje tân agum âi memai Heak akto tu akto ikiye gilâmje. Akto âlâwu are âmâ keiyeje konok miawakmap. ⁹ Luâk bikje den tân agum makbiâ nângâenje bunje akmap. Dâ Anutuje den siâ tângombo den arekje amâ bunje dondâ akmap. Hain akto Anutuje Yesu amâ nângât Nanne dâmbo imâ bunje dâm nângâyion. ¹⁰ Akto areâk bo. Siâje Anutu Nanjaet nângâ arbiap yâk Anutugât den bunje biwijân kinbiap. Dâ siâ Anutugât den bo nângâm hejgemgowiap amâ Anutu hiajciep dâm nângâm hilipkowiap. Luâk hain arekjande Anutuje Nanjaet den magep aregât nângâmbo bunje bo akbiap aregât Anutu amâ hiajciep dâm nângâm hilipkowiap. ¹¹ Akto den bunje amâ hin yendâp. Anutuje manman kârikje nengiwerâm Nanje hungun ajdo giep. Aregât manman kârikje amâ Nanjaelânba miawaknengiep. ¹² Aregât biwinenje Nanjaelân katenje manman kârik miawaknengiep. Dâ luâk âmbâle bikjande Anutugât Nanje bo nângâjbiâ âmâ manman kârik bo miawak yengimap.

Anutu ulilajbaengât keije.

¹³ Galalupne, nâ den ire hin nângâjetgât kulemgoyengiân. Anutu Nanje nângajmai ye âmâ manman kârikje miawak yengimap. ¹⁴ Akto nen wan me wan Anutu ikinjak nângâmbo yendâp aregât biwinenje humo katmâ ult aktenje nângâ nengiwiap aregât akmâ Anutugâlân hamep bâlâk ulilajmaen. ¹⁵ Aregât lâuwârje makbe. Wan me wan ulilajdenje ainâk dowâk nângânengimap dâm nângâmaen amâ âlepje emelâk ultinenje aregât nengiep dâm nângâwaen. ¹⁶ Aregât luâk siâje galaje siâ bâleje siâ momo bâleje bo are mendo ekmâ ainâk aregât akmâ yâkgât ulilajdo Anutuje galaje manman dâwân katbiap. Amâ momo bâleje aregât bo maktân. Akto bâleje siâ amâ hememgât bâleje yendâp. Hain aregât ult aiye meâkgât bo maktân. ¹⁷ Bâleje siâ siâ amâ dosagât pat. Dâ bâleje konok amâ momogât dosa mem miawakmap.

Anutu Bunje Amboje amâ biwinenjân tatmap.

¹⁸ Akto nen hin nângâmaen. Anutuje ikiŋe luâk me âmbâle siâ mendo bâleŋe hâkje hâkje bo akmâ manmap. Amâ Anutugât Nanjande memapgât horat korat agarjo aregât Bâleŋe Amboŋande bo memap. ¹⁹ Aregât nen Anutuje menenekmâ korat nengumap dâmaen. Dâ luâk âmbâle dondâ Yesu bâlâk hârokje âmâ Bâleŋe Amboŋe yâkgât amuknân yemai. Hain nângâmaen. ²⁰ Akto hin gai nângâmaen. Anutugât Nanje yâkje gem nângâ nângâ mem miawknengimbo Anutu Bunje Amboŋe are nângâm biwinenŋân katmaen. Akto Bunje Amboŋe amâ Anutugât Nanje Yesu Kristo yâk biwinenŋân yendâp yâkgât akmâ Anutu Bunje akto Manman Kârik Amboŋe. ²¹ Galalupne, den bâiŋe ire. Lâpio me hiangi humo arekje heyengiwâigât damun agaŋgim hepunmâ manbei.

2 Yohane

Yohaneje yu kulemgoep.

¹⁻² Tâune, nâmâ sop kêlep Yesugât kâmot damunyeje akmâ gan. Kulem ire Anutuje mengekmâ potatmâ gihep gâ akto nanajlupge yeñgât kulemgoân. Akto nen Yesugât den bunje lokoенje biwinenje tângomap, akto tângom âgâwiap, aregât gâ okotne dondâ nângâgiñdân. Nâ konok bo. Nen den bunje aregât ukenje nângâmaen nen hârokje gâ okotnenje dondâ nângâgiñden. ³ Anutu Ewenenje are akto Nanje Yesu Kristo are yâkje damun nenje akmandat. Akto okotyetje nângâ nengimandat. Akto tânnengum mandat aregât biwinenje sândugembo heroye humo nângâmaen.

Han kalemjaet keiye.

⁴ Wei, tâune, nanajlupge bikje Ewenenje Anutu arekje den kârikje ikiñjandeân makyenjieg are lokom den ire bunje dâm lokom manmai areyenjât keiyeje hain nângâm biwine dondâ âlepje agep. ⁵ Akto den kârikje siâ makgiñdere nângâ. Den aŋgâ bo. Miawagewânbak nângâm gam manmaen areâk makgiñbe. Biwiye tân agum manbaen aregât miawagâkgât yu kulemgoân. ⁶ Dâ den ire amâ nângâlâk bo. Gâmâ keiñânbak nângâm gaen amâ hin. Anutuje hin dâm makmâ hârenengiep, “Nângât den kârikje hârok lokowi. Dâ den konok amâ umatje dondâ amâ biwi tân agu agu akmâ okot âlep agangiwei.” dâm maknengiep, den are keiñânbak nângâen. ⁷ Akto hinje hiangi luâk âmbâle dondâ miawagi. Akto kepianje kepianje arim hin makyenjimal, “Anutuje Nanje hungunajdo gewiap amâ Yesu bo. Yesu amâ Anutugâlânba bo gem luâk agep.” dâm hiangimal. Are yeñgât damun amâ Yesugât gasa kautje are. ⁸ Aregât biwiyeje damunje akbei. Akto âi humo meyi aregât hâu yânje akbopgât biwiyeje damunje akmâ yâk yeñgât den bo nângâwei. ⁹ Akto luâk âmbâle bikje yeje nângâ nângâyeje watmâ Yesu amâ Anutugât Nanje bo dâmai amâ Anutugât kâmolân gâtrje bo. Dâ luâk âmbâle bikje Yesu amâ Anutuje Nanje hungunajdo gem luâk akmâ malep dâmai amâ Anutu akto Nanje yâk lâuwâ arekje damunyeje akbela manmai. ¹⁰ Aregât luâk bikjande Yesu amâ Anutugât Nanje den are bo dâmai arekje gângâlân togombiâ emetgân bo olojyekmâ katyekmâ tânyenjguwen. ¹¹ Amâ niñjande gala akyenjimap amâ agak memeyeje bâleje tânyenjgumap bâleje arekje makmâ miawagañbiap.

Den bâije.

¹² Tâune, nâje den bikje dondâ makgiñberâm aktân. Aregât gâwuje kulem esenje kulemgom katere gângâlân togowiap are bo nângân. Amâ hin nângân. Nâ gângâlân dowâk togore egakmâ denân magaŋgi goaŋgi akbaet. Hain akmâ okot âlep humo mem miawakbaet aregât ukenje nângân. ¹³ Akto gângât garige Anutuje nângâm kepilâ anjep are in manmap yâkgât nanajlupje gângât okotyeje dondâ nângâ giñmai hain nângâwen.

3 Yohane

Yohaneye Gaiogât den kulemgoep.

¹ Galane Gaio, nâmâ luâk sâmbâ sop kêlep manmâ gan. Nâje kulem esenje ire gângât kulemgoân. Gala gâmâ Yesugât kâmolân gâtje aregât den bunje aregât akmâ gângât okotne dondâ nângân.

² O Gala, nâ gângât akmâ Anutu ulilañdere wan me wan hârok gât gai umburuk akmenâ are hârok âlepje miawak giñbiap aregât ulilañman. Akto Anutuje tân gugumbo biwige âlepje akmap aregât nângâm âmâ hinje hâkgaet ulilañman. ³ Akto ulikjân Yesugâlân gâtje biknjande gângâlânba nângâlân togoyi akto togom gângât makniñi. Amâ den bunje nângâm watmenâ agak memege âlepjeâk miawakmap. Are amâ bundâk. Gâmâ den bunje watmat. ⁴ Galane, nâje ulikjân luâk me âmbâle makyengire biwiyeje Yesugâlân kali are yengâlân gâtjande den bunje lokom manmâ gayi a nângâm heroje humo nângâman. Akto heroje irekje heroje siâ ewangiâp.

Gao amâ âi âlepje miep.

⁵ Galane, gâje Yesugâlân gâtje tân yenquen âi are amâ âlepje. Akto Yesugât kâmolân gâtje tirip bo nângâmat amâ hanâk dâm tânyenquen are âi âlepje dondâ mien. ⁶ Akto are yengâlân gâtje biknjande hepun gekmâ nângâlân togom gângât keige âlepje are Yesugât kâmot hutyejân kinmâ maknengiyi. Gala, gâje okot âlep akyengim dâpgât siâ siâ tân yengumat den are nângâm heroje humo nângân. Gâ wan akmat amâ Anutugât âi dâm nângâm âmâ hainâk akmâ âgâwen. ⁷ Akto Yesugâlân gâtje yu maktân arekje Yesugât keiye makyengiwerâm kepiaje kepiaje arim Yesugât kâmolân gâtje bo manmai are yengâlân puli me wan me wan bo ult yengimai. ⁸ Hain akmâ nengâlân togombiâ âmâ âiyeje amâ nengât âi hainâk dâm dowâk tân yenquenje ârândâj akmap.

Diotrepegât den.

⁹ Nâje âgâlân Yesugât kâmot yengât kulem siâ kulemgom katere ariep. Dâ luâk siâ kotje Diotrepe yâkje ikinjaet nângâmbo âgâmap are nângât den bo nângâm âmâ kondo gemap. ¹⁰ Akto areâk bo. Yesugât kâmot siânba je togombiâ bo tân yengumap. Dâ luâk âmbâle biknjande tân yenguwerâm akbiâ Diotrepeje tân yenguwâigât nengât kâmolân bo togojet dâm wat yekto yânjângen manmai. Hain gârâmâ nâje hâmbâi yengâlân togowianân âmâ yâkgât den kom âmâ dennenje kom agak meme bâleje akmap are mem miawaktere ekbai.

Demetriogât den.

¹¹ O Galane, gâ agak meme bâleje bo watben. Gâ agak meme âlepje watben. Akto luâk âmbâle agak meme âlepje akmai amâ Anutuje memeje akyengimbo hain akmai. Dâ luâk âmbâle bikje agak meme bâleje akmai amâ Anutugât keiye bo nângâmai. ¹² Akto luâk agak memeje âlepje Demetrio are luâk âmbâle dondâje yâkgât agak meme nângâmbiâ ârândâj akmap. Akto bunjande hainâk keiye miawakto ârândâj akmap. Akto nenâkai yâkgât nângâenje ârândâj akmap. Akto gâ nengât den amâ bundâk dâm nângâmat.

Den bâije.

¹³ Nâje den bikje dondâ makgiñberâm aktân. Aregât gâwuje kulem esenjân kulemgom katere gângâlân togowiap are bo nângân. ¹⁴ Gârâmâ nâ dowâk togom gâ gektere egakmâ magaŋgi goaŋgi akbaetgât ukenje nângân.

¹⁵ Galane, Anutuje damunge akto kambiamge yeukje talâkgât ulilañdân. Akto Yesugât kâmolân gâtje nâ olop tatâi amâ gângât nângâm heroje aktâi. Akto gângâlân Yesugât kâmolân gâtje tatâi are konok konok nengât makyengimenâ heroje akbei. Areâk.

Yuda

Yudaje yu kulemgoep.

¹ Galalupne, nā Yuda Yesu Kristogât hoj bawa akto Yakobogât emiже nā yeñgât kulem esenje ire kulemgoân. Ye âmâ Ewenenje Anutuje okot âlep akyenjim potatmâ oloñyekmâ Yesu Kristogât akmâ damunyeje akmâ âgâmbo âlepñâñ manmai. ² Yeñgât ulilanjdere Anutuje okot âlep dondâ akyenjim damunyeje akto biwiyeje sândugem âgâwiâp.

Mitigât gasa yâk yeñgât keije.

³ Galalupne, Yesu je hengem nenguepgât keije kulemgowerângât nâñgâre humo aktâp. Gârâmâ umatje siâ hinje miawakyenjimbo aregât Yesu Kristogât keije nâñgâm biwinenje yâkgâlân katenje kilep aregât pat amâ emelâk miawaknengiep are nâñgañmâ âmâ nâñgâ nâñgâyeje yeukje akbopgât yu kulemgoân. ⁴ Luâk bikjande nâñgâ nâñgâyeje yeukje agâkgât yoñâk yeñgâlân togom mali. Luâk are amâ Anutuje ulikñâñ makto hâuþe bâleje miawakyenjwiapgât siâje kulemgoep yeñgât hâuþeje amâ yâk yeñgâlân miawakbiap. Akto yâk hin akmai. Anutugât bo hamep akmai. Akto Anutuje hanâk tân nengumap aregât nâñgâm gulip akmâ hanâk hanâk mandenne âlepñâñ Anutuje dosanenje kutigitnengiwiap dâm bâleje olowâk manmai. Akto areâk bo. Humo kautnenje konok Yesu Kristo yâk are hâkokomai. Akto Yesu âmâ hânâñ gâtñerâñ luâk yânnje dâm nâñgâmbiâ gemap. Luâk hain akmai are âmâ hâuþe bâleje miawakyenjwiap.

⁵ Galalupne, hâuþe aregât keije makbe. Den imâ emelâk nâñgâm meteyi areâk makyenjim nâñgâyeñgiwe. Ulikñâñ Humo Anutuje amâ Israe luâk âmbâle kâmot humo Aigita hânâñba kewuguyekto umatje hepunmâ ariyi. Akto are hamijâñ are yeñgâlân gâtñe bikjande Anutugât nâñgâmbiâ giep are Anutuje hâuþe bâleje kakyeñâñ kato hilip aguyi. ⁶ Akto areâk bo. Arjelo bâleje arekje damun âiyere gagaim panmâ welamyene hepuli yâk âmâ Anutuje hâmbâi sop humoân hâuþe bâleje akyenjwiapgât lope kârikje aregât kâlegen katyekto hândâkje katip yeñguep. ⁷ Akto siâ hin. Kepia lâuwâ Sodom akto Gomora akto kebia ginje ginje tatmâ ariep aregât ambolupñjande hanâk hanâk manmini. Hain akmâ luâk âmbâle egâliañgât dâp gulip bâleje dondâ akmâ keije aŋgâ dondâ mem miawakbiâ Anutugât luâk âmbâle nenje ire ekmâ hamep akbaen dâm kâlâp pando om meteyegep. Amâ siâñ bikjande kâlâp kârikñâñ manmâ âgâwai yâkje nâñgâm heñgemgowaigât.

⁸ Akto hâuþe bâleje yu maktân imâ hainâk luâk hinje yoñâk yeñgâlân togom hutyenjâñ miawagi areyenjâlân miawakbiap. Luâk ire yâkje gai hainâk hiangi den aregât ukenje nâñgâm dâp gulip manmâ Anutu akto damunlupyene yeñaet hâkâj akmâ anelogât nâñgâmbiâ gemap. ⁹ Dâ arjelo yeñgât humoyeje kotje Mikae yâkje Mose moep aregât hâkjaet Niambi olop makmâ papalakmâ mendo gembo âgâmbo akmâ are kuk den bo magajep. Bo. Yâk ikiñjaet nâñgâmbo bo âgâepgât den yâñ hinâk magajep, “Humoye hâuþe bâleje giñbiâp.” dâmbo aregât nâñgâmbo hâumgoep. ¹⁰ Dâ luâk irekje âmâ wan me wan pâpkomai aregât makbiâ gemap. Akto nâñgâ nâñgâyeje bo watmâ âmâ hâkgâlâk nâñgâm bau dua hinare akmâ egâliañbiâ ain âmâ hâuþe bâleje miawakto hilip agumai.

¹¹ Woe, yâk arekje âmâ manmâ wan akmai? Amâ Kaiñje emiже kondo moep yâkgât dâp watmai. Akto puli me sikumgât ukenje akmâ luâk kotje Bileamje puli egâliañepgât Anutu hepulep hain akmai. Akto luâk kotje Kora yâkje Moseje damunyeje akminep yâkgât hâkâj akmâ âgâ âgânaet hilip aguep hainâk âgâ âgâye yeñaet hilip agumai.

¹² Galama, luâk are âmâ yeñaet okot nâñgâ aŋgim mendugum kinmâ sot om nembiâñ âmâ hutyenjâñ kinmâ aŋjun bâlâk sot songo aregâlâk nâñgâmai. Amâ aregât dop wanâñ katmâ maktere nâñgâwerâi? Hin. Damunlupyene âmâ yeñaet tepyenjaelâk nâñgâmai. Tânâk

bo togombo hamandatje yân dâgâm yemap. Akto seruñe togom âmâ waitmâ pando bo akto tânâk bo gemap. Gârâmâ luâk ire âmâ dop hain yâkje bo tân nengumai. Akto dop siâ hin. Lâwin yânje tuje bo kândârâne momoje akto pâit pâitje bunje sopjân âmâ bo yemap dop hainâk luâk irekje akmai. ¹³ Akto seruñe haru waitmâ pando bam guto barak barak akmap, dop hainâk luâk irekje bam gutmâ den dondâ makbiâ agak meme bâleje miawakto ektenje gemap. Yâkje bâleje ajuñje olowâk pagaleje bo diâ bokmâ gulip agu agu akmai dop hainâk akmai. Akto Anutuñe hândâk welamje humo yengât makmâ hârembo yem âgâwiap are âmâ luâk hainare yengât pat.

Enokoje hâuje membaigât keije magep.

¹⁴ Akto luâk ire Enokoje ulikjân yâk yengât keiyeje makmâ miawagep. Enoko amâ Adamgât hamijân miawakmâ gambiâ gambiâ kâmot 7 akto Enoko miawakmâ hin dâep, “Siân Humo akto ajelel alepje kâmot hamepje olowâk miawakbai. ¹⁵ Arekje gem âmâ luâk bâleje yâk bâleje yengât keije mem miawakbiap. Akto Anutu bâlâk manmâ agak meme bâleje akto den bâleje Anutu mem ge katberâm makmai are hainâk mem miawakyekbiap, aregât hâuje yengiwiap.” dâep. Enokoje hain dâep ina luâk hainare miawaktâi. ¹⁶ Miawakmâ galagât hogo hogo luâk akto siâ siâ hârokogât kambiam bâle akmai. Akto ukenyeje bâleje watmâ den agat agatje makmai me luâk puli me sikumgât makmâ lau keluâk ulit agak hain are manmai. Luâk hainare manbiâ Anutuñe makto hâuje bâleje emelâk kulemgoân are yengâlân miawakbiap. Hain.

Tân agum kârikje manbaengât den.

¹⁷ Galalupne, Humonenje Yesu Kristo yâkgât Aposololupjande makyengiyi aregât nângâmâk manbei. ¹⁸ Hin magi, “Sop tâlâgumbo luâk bâleje miawakmâ ukenyeje bâleje watmâ Anutu mem ge katberâm makbai.” dâyi. Aregât nângâmâk manbei. ¹⁹ Luâk hain arekje Anutugât Heakje bâlâk manmâ hângâlâk nângâm âmâ Yesugât kâmot potatyekberâm âi humo membiâ potatmai. ²⁰ Galalupne, yeje âmâ den pat alepje kulemgoyi are oyañbiâ âmâ nângâ nângâyeje bunje kârikje akto biwiyenje Yesugâlân kârikjeâk kinbiapgât tân agum kârigem manbei. Akto Anutu ulilanjerâm âmâ Heak kârikjande tân nenguâk dâm ulilarjmâ manbei. ²¹ Hain akmâ Anutuñe okot alep yengimap aregât nângâm manbei. Akto Humonenje Yesu Kristoje okot dondâ nângâ nengimap aregâlâk nângâm lâmgom manbei. Hain akbiâ manman kârikje yengiwiap.

²² Akto yengaelâk bo nângâwei. Luâk âmbâle Anutugât akmâ han lâuwâ akmai are nângâ nângâyeje kârikje agâkgât olop den magangi goangi akmâ yaiwâk yaiyenguwei.

²³ Akto bikje kâlápje oyekbopgât bâlejânbâ oloj yekbei. Dâ bikje âmâ hain akbâen dâm aregât yeneak okot nângâ anjim biwiyenje damunje akmâ manbei. Hain akmâ âmâ biwinenje bâlejande ewum gulipkowop dâm hamep akmâ hanokoakbei.

Anutugât kot yem âgâwiâp.

²⁴ Galalupne, den bâije hin makbe. Anutu kotje mem agatmâ makbe. Anutuñe damunyeje akmâ tân yenguiâp gârâmâ aregât yeukje bo manmâ yâkgât pagalejnâ dosa bâlâk akto heroje olop katyekto ajuñ bâlâk manmâ âgâwaigât kârikje yearjdâp.

²⁵ Anutu yâkje konok âmâ hengem nengumap aregât nenje Humonenje Yesu Kristogât akmâ kotje mem agatne. Yâk âmâ pagaleje damun akmap. Kotdâ Humo tâmbâ konok manmap. Akto kârikje wâtje hângejîe sop boân yearjep hainâk yu yearjdâp akto yearjmâ âgâwiap kârikje. A bundâk.

Yesunje Yohane wan me wan miawakbiapgât makmâ hulan anjep.

Yohaneye egep aregât den.

¹ Nâmâ Yohane ire kulemgoân. Anutuňe den ire heambukmâ kalep arekje Yesu Kristo hin maganjep, “Nângât kâmot ulikjân den heambukmâ kalân hinje makyenjimenâ nângâjet.” dâm magandjo Yesurje ikiňe arjeloňe siâ hungun ardo den ire maknijep.

² Maknijido Anutugât den akto Yesu Kristogât den pat hârok egân are yu kulemgowerân.

³ Sop humo are tâlâguâp aregât luâk siâne wan me wan miawakbiapgât den ire oyajmâ Yesugât kâmot makyenjowi are akto luâk âmbâle bikje den ire nângâm lokom manbai are âmâ Anutuňe memeňe akyenjimbo heroe akmâ manbai.

Yohaneye kepia 7 yengât yu kulemgoep.

⁴ Agon aktere nângâjet. Nâmâ Yohane nâ Asia hânâń Yesugât kâmot kepiare kepiare bât biken lâuwâ mandâi areyengât kulem yu kulemgowerân. Ire oyajmâ nângâjet.

O Galalupne, yengât akmâ Anutu ulilaňman, Anutu manmâ gaep akto manmâ âgâwiap, yâk akto yâkgât Heakje âlepne nâmbulân lâuwâ akmâ Anutugât tat tat enemjân manmai arekje ye biwiyeňe Yesugâlân kali are damunyeňe akbiâ biwiyeňe sândugeâk. ⁵ Akto Anutuňe Nanje hungun aňdo gem Anutugât pat miawagâk dâm hânâń mando kombiâ moep arekje hâmbâi momojânbâ agatbai dâm aregât dâp hekatnengim momojânbâ agalep. Akto Yesu arekje hângât luâk kembu akto kotdâ akto humomolupnenje hârok damunyeňe akto amukjân manmai. Akto nâje Yesu are hainâk ulilaňdere damunyeňe akto biwiyeňe sândugeâk.

Akto Yesugât keiňe amâ hin. Yâkje âmâ okot nângâ nengimap. Akto dosanenjande damunnenje akbopgât akto Anutuňe dosa nenjaet kuk aknengimbo bo akbâengât nengât dumnenjân kindo Anutuňe makto kombiâ gilâmjé gembó moep. ⁶ Aregât hinje han kalemjaet mânjinenekmâ âmâ damunnenje akto yâkgât kâmolâń manmâ âgâwaen. Hain aktenje Yesunje memeňe aknengimbo Eweňe Anutu aregât sumbe kat kat hainare akmâ manmâ Anutu okot âlepât wařmaen. Aregât Yesu kotje mem agatne. Akto hain akmâ âgâne. A bundâk.

⁷ O Galalupne, makyenjire nângâjet. Yesu hamandat kakjân togowiap. Hain togombo âmâ luâk bugâje kom lâwinâń koyi arekje ekmâ indembiâ kambiamyeňe bâliwiap. Akto luâk âmbâle hânje hânje manmai arekje ekmâ hainâk indem bâliwai. Are miawagâkgât ukenje nângâmaen. A bundâk.

⁸ Anutuňe hin dâp, “Nâ Anutu Humoje manmâ gan. Akto mandâń. Akto manmâ âgâwian akto kârikje hârok tatniňdâp. Nunak ulikjânbâk manmâ gan. Akto manmâ âgâm bo boakbian.” dâp.

Yohaneye Patimo gimbâjân mando biwiye hulan akto Yesu egep.

⁹ O Galalupne, ye Asia hânâń manmâ Yesugât kâmolâń dewatiyi ye amâ den iregât keiňe makyenjire nângâjet. Nâ Yohane, nâ ye olol Yesugât âi mendenje Yesugât gasalupnjande nen bâleňe aknengimai. Hain aknengimbiâ âi humo mem hâk hilâlâm nângâm hanâk dâm Yesugât lau lokoenje Yesunje damunnenje akto manmaen. Akto nâje Anutugât den pat makyenjiman aregât akto Yesugât keiňe makyenjiman aregât Yesugât gasalupnjande menekmâ haru tânâmjân gimbâje bâlensiâ kotje Patimo in katnekbiâ talâń. ¹⁰ Tatkâ Anutugât hilâm tat talâń ain tatere Anutugât Heakje âlepnejande hutgombo biwine purik kato den humo tâmbâ lâmun hinare haminâń miawakto ¹¹ hin nângâń, “Yohane, gâne wan me wan ekberât ire kulemgom nângât kâmot bât biken lâuwâ ireyengâlai katmenâ arimbo oyařbei. Epeso kepiar akto Simirna kepiar akto Peagamoj kepiar akto Tiatira kepiar akto Sarde kepiar akto Piladepia kepiar akto Laodikea kepiar Asia hânâń manmai ain ire kulemgom katmenâ arimbo oyařbei.” dâep.

¹² Akto nâ niijande maknijdâp dâm purik katmâ egeine pagaleje emetje 7 goliye ketugu ketuguje egân. ¹³ Akto areyengât hutnjân âmâ luâk hinare egân. Luâk hinare are âmâ sângum kâlep luguagep. Dâ imbenjân âmâ tâk goliye ketugu ketuguje kilep. ¹⁴ Akto kautje akto kautje dumutje kau kau dondâ hamandat kauje hinare. Akto dewunje kâláp ululunje hinare. ¹⁵ Dâ keiye amâ melu kâláp ombiâ om yemap dop hainare. Akto denje amâ tu panpan munje hainare. ¹⁶ Akto diâ 7 bâtje bungen mem kilep. Akto tâwât okotje hamije dâtjeâk hain arekje laujânbâ ge kilep. Dâ enem dewunje amâ dewutâ erâmap dop hainâk pagalem kilep.

¹⁷ Hain miawakmâ kindo ekmâ hamewakmâ keijân momoje hainare kângom yeân. Dâ amâ bâtje bungen menekmâ hin maknijectep, “Gâ hamep bo ak. Nâ ulik gulik dondâ ain malân akto hinje manman akto hâmbâi manmâ âgâwian aregât gâ hamep bo ak. ¹⁸ Dâ nâmâ Manman Amborre aregât nâ moân, dâ benje momojânbâ agatmâ manmâ gan akto manmâ âgâwian. Akto momogât dâp akto hememgât dâp are nâje konok damunyetje akmâ manman. ¹⁹ Nâje siâ siâ hekat gjindere ektât akto hinjeâk miawaktâp akto hâmbâi miawakbiap are hârok kulemgom metewen. ²⁰ Gâ bâtne bungen diâ 7 yektât ire akto pagaleje emetje goliye ketugu ketuguje hârok yu yektât iregât keiye makgijndere nângâ. Diâ 7 amâ kepijje kepijje kâmot yengondân areyengât nângât kâmot kepijje kepijje manmai areyengât anjelolupyeje. Akto pagaleje emetje 7 ire amâ kâmot 7 are yengât tirip hainare.” dâep. Yesuje hain dâm maknijectep.

2

Epeso yengât den.

¹ Yesuje âmâ hin dâm maknijectep, “Yohane, gâje Epeso kepijje gâtje yengât hoj bawayeje hin kulemgomenâ oyanjo nângâwai. Nâ Yesu. Nâje bâtne bungen diâ 7 meyekmâ pagaleje emetje 7 goliye ketugu ketuguje are hutnyenjân bam gutman.

² Nâ agak memeyeje hârok nângâre âlepjje aktâp. Akto âi humo mem hâk hilâlâm nângâm hanâk dâm âiâk memâk kârikje kinmâ bo hâkâj akmaj aregât den pat nângâ. Akto areâk bo. Ye luâk bâleje yengât hâkâj dondâ aktâi. Luâk are hin makyengiyi, “Nen âkai Aposolo.” dâyi. Hain dâmbiâ ye yâk yengât denje dop yengumbiâ bo ârândâj agep aregât watyegi. Den pat are nângâre âlepjje aktâp. ³ Akto luâk bâlejande ye kotnaet akmâ nângât kâmolân gâtje bâleje akyejgimbiâ hanâk dâm nângât laune lokom âmâ âi humo iregât bo hâkâj agi, are nângâre âlepjje aktâp. ⁴ Dâ agak memeyeje konok ire nângâre bo ârândâj aktâp. Amâ hin. Ulikjân Anutugât den pat âlepjje pup pup yengâlân togombo ain okot nângâ nijmâ heronej agi. Dâ hinje amâ okot âlepgât agak meme are hepuli. ⁵ Aregât ulikjân agak meme âlepjje agi are nângâm hengemgom hainâk mem manbiâ sambelewiâp. Akto han biwiyeje purik katmâ bâlejeyeje makmâ miawakbei. Ye hain bo akbiâ âmâ benje yengât pagaleje gewâkje goliye ketugu ketuguje yu kindâp ire pandere gulip aguwiap. ⁶ Dâ agak memeyeje ire nângâre âlepjje aktâp. Kâmot siâ kotejene Nikolao hâwât yekbiâ borâm kuk akyejgim watyegi. Nâje hainâk kâmot ire kuk akyejgiman. Yenje Nikolaogât kâmot are hâkâj akmâ watyekbiâ nângâre ârândâj aktâp. ⁷ Nângât kâmot ye Anutugât Heakje yu makyengiâp ire nângâm hengemgoweji. Akto yengâlân gâtje kuk humo miawak yengiwiawanâ âi humo mem hâk hilâlâm nângâm nângât âi bo hâkâj akmâ mombai âmâ benje nâje âlepjje dâre lâwin manman âlepjje mem miawakmap aregât koanje nembiâ arekje tânyengumbo manman kârikjân manmâ âgâwai. Akto lâwin are Anutugât kalamân kindâp.

Simirna yengât den.

⁸ Gâ luâk âmbâle Simirna kepijje manmâ biwiyeje nângâlân kali areyengât den hin dâm kulemgom katmenâ yâk yengât hoj bawayeje oyanjo nângâwai. Nâmâ Yesu ulikjânba manmâ gan akto hainâk manmâ âgâwian. Akto mondere kât kâlegem katnekbiâ agatmâ golâ manman. Nâje hin dâm makyengire nângâjet.

⁹ Gasalupyejande mem miawakyekbiâ hâk hilâlâm nângâm umburuk dondâ manmai are nângân. Gârâmâ memerje akyengire biwiyeje hutuk âgâmap. Akto aregât hâu yejgiwangât emelâk hejgemgoyenjîan. Akto Yuda luâk bikjande den bâleje makyenjyi arekai nângân. Akto luâk ire Yuda yengât kâmolân gâtje bunje gârâmâ Anutugât kotje bo mem agatmai aregât amâ Niambigât kâmolân gâtje yengonman.

¹⁰ Akto siâ me siâ bâleje lâuwâje miawakyengiwiap aregât bo hamep akbei. Aregât hin makyengire nângâjet. Niambigâlân gâtjande dop yengune dâm yengâlân bikje kala busi emetjân katyekbai. Hain katyekbiâ hâk hilâlâm nângâmbiâ hilâm âi meme 10 dop hainare manbiâ bo akbiap. Akto ye hâk hilâlâm aregât bo hâkâj akmâ âmâ kotne mem agatmâ manbai aregât gasalupyejande yengumbiâ momberâm akbai âmâ aregât âlepje manman kârikjaet kulem yengiwian. ¹¹ Akto nângât kâmotne ye Anutugât Heak âlepjande makyengimbo nângâm hejgemgowe. Akto yengâlân gâtje âi mem metembiâ âmâ momogât kârikjande bo yengum ge katyekbiap.

Peagamoj yengât den.

¹² Gâ luâk âmbâle Peagamoj kepian manmâ biwiyeje nângâlân kali are yengât hin dâm kulemgom katmenâ yâk yengât hoj bawayenjande oyanjo nângâwai. Nâmâ Yesu tâwât dâtje metje okotje hamije dâtje metje meman nâ yengât hin maktere nângâjet.

¹³ Kepia mandâi aregât keiye nângân. Kepia ain âmâ Hiangi Amboje yâkgât tat tatje tatmap. Hain akmâ nângât kâmolân gâtje kotje Antipasi laune lokom nângât den makyengiminep are mem Hiangi Amboje manmawân ain bâleje agaibiâ moep. Hain akbiâ mondo ye are ekmâ bo hamep akmâ nângât laune lokom manmai are nângâre ârândâj akmap. ¹⁴ Gârâmâ yengât agak meme hin konok nângâre bâliâp. Yengâlân gâtje bikjande luâk kotje Bileam yâkgât agak meme watmai. Bileamje âmâ ulikjân luâk siâ kotje Balak hekalando Israe gâtje lâpio kotje mem agatjet akto agak meme bâleje menjetgât hâwât yegep, aregât Bileam dosa agep. Akto yengâlân gâtje bikjande hainâk dâm bikje hâwât yekmai. ¹⁵ Akto areâk bo. Yengâlân gâtje bikjande Nikolaogât kâmot are yengât agak meme memai. Are nângâre bo ârândâj aktâp. ¹⁶ Haingât han biwiyeje purik katmâ bâlejeyeje makmâ miawakbei. Akto yu maktân ire hâkâj akmâ biwiyeje bo purik katbai âmâ nâje sop bâlensiâ manmâ yengâlân togowian. Ain ye Nikolaogât kâmot hainare akmai akto Bileamgât agak meme hain akmai yâk kuk akyengim tâwât launân tatâp irekje orem yenguwian. ¹⁷ Akto are Anutugât Heak âlepjande kâmotlupne makyengimbo nângâm hejgemgowe. Dâ luâk âmbâle bikjande kârikje akmâ manbai âmâ nâje sot kâmbokje heambugân are yengire nembai. Akto kât kau yengiwian ain kotejye irakje yengeak nângâwai are kulemgowian.

Tiatira yengât den.

¹⁸ Yohane, gâ Tiatiragât kâmot yengât hoj bawa manmai are yengât hin kulemgo. Nâ Anutugât Nanje. Dâ dewunne âmâ kâláp ululunje hainare akto keine melu kâláp omai hainare aregât den ire nângâm herjgemgowe.

¹⁹ Agak memeyeje emelâk hârok nângâm meteân. Âi humo mem manmai. Akto okot nângâ nijmâ biwiyeje nângâlân kali hainâk katmâ manmai. Akto luâk âmbâle okot nângâ yengim âi humo mem tânyengumai. Akto hinje miti gasanje bâleje akyengimbiâ hanâk dâm nângât kotne bo hepunmai. Akto areâk bo. Ulikjân agak meme âlepje meyi amâ âlepje. Gârâmâ hinje âi humo memai arekje agak meme tâmbâje are ewangimap are amâ âlepje dondâ miawaktâp are nângâre biwine heroye aktâp. ²⁰ Gârâmâ yengât agak meme konok ire bâleje akmai. Hiangi âmbâle siâje yengâlân miawakmâ, “Nâmâ Anutugât Propete âmbâle.” dâmap. Gârâmâ yâk âmâ hiangimap. Ulikjân âmbâle siâ kotje Isebe bâleje akminep akto nângât kâmot Israe luâk âmbâle bâleje akjet dâm hâwât yekminep. Akto âmbâle hinje miawaktâp yâkje Isebe hainare akmâ hoj bawalupne ye bâleje akmâ manmâ sot lâpio yengât enemyenjân katmai are nejet dâm hâwât yekmap. Akto hanyenjân gemap. ²¹ Galama âmbâle arekje han biwi purik kalâkgât

lâmgom talân. Hain tatere borâm kârikje akmâ gaep. Kârikje akmâ gam âmâ bâleje agep are bo makmâ miawakmâ hepulep. ²² Aregât hâmbâi kundat humo hâk hilâlâmje olop wañdere hâk hilâlâm bâleje humo nângâm manmâ âgâwiap. Akto luâk âmbâle yâkgât lau lokoyi are bâlenjeyeje bo makmâ miawakmâ han biwiyeje bo purik katbai âmâ âlepje nâne umatje humo yengiwian. ²³ Dâ nan baratlupje yâk yengure mom metewai. Hain aktere nângât kâmot hâgne hâgne manmai arekje are nângâm hin dâwei, “Wei, Humonenje amâ nângâ nângânenje akto biwinenje potatmâ hejgemgomap. Akto yâkje wan me wan akmaen aregât hânuje nengwiap.” dâm hamep akbai. ²⁴ Dâ Tiatira manmai yengât bikjande âmbâle bâleje iregât bo nângâ ajmai akto den pat bâleje ire Hiangi Ambojaet yoñâk katmap dâmai ire bo memai ye âmâ hin konok makyengire nângâjet. ²⁵ Laune âlepje lokom ulikjân mem mali hainâk mem manmâ âgâwei. Âgâmbiâ gem meyekbian. Aregât konok hâwât yektân. ²⁶ Akto yengâlân gâtje kârikje akmâ manmâ laune lokom âgâwiap âmâ nâne memeje agajdere âlepje luâk âmbâle hâgne hâgne manmai are damunyeje akbiap. ²⁷ Aregât yâk ain huwan mem manmâ damunyeje akbiap. Hain akmâ umbâ hânan pandenje hogoakmap hain akyengiwiap. Dâ Ewenande memeje akniyep nâ hainâk meme agajbian. ²⁸ Akto diâ kâmjje humo wañbian. ²⁹ Akto Anutugât Heak âlepjande nângât kâmot akmâ manmai ye wan me wan makyengimbo ainâk nângâm hejgemgowej.

3

Sarde yengât den.

¹ Yohane gâ hin kulemgom katmenâ Sarde gâtje yengât hoj bawa yâkje oyanjo nângâm hejgemgowej. Nâ Yesu, nâne Anutugât Heak nâmbulân lâuwâ akto diâ bât biken lâuwâ meyekmâ kinman.

Nâ yeje agak meme akmai are hârok nângâre bo ârândâj akmap. Yeje wan me wan akmai aregât luâk âmbâle dondâje yekmâ yengât hin dâmai, “Woe, luâk âmbâle ire âmâ han biwiyejaet damunyeje akbiâ pâlâmje bo tatmap.” dâmai. Hain dâmai amâ makmâ hilipkomai. Dâ nâne âmâ biwiyeje ekmâ emelâk moep nângân. ² Aregât goajakmâ agatjet. Nângât Anutu arekje yengât agak memeyeje ekto bo huraguâp akto nâkai hainâk agak memeyeje ektere bo huraguâp. Aregât agak meme yeje ulikjân meyi arekje emelâk bo akberâm aktâp are ye kârikje ketugumbiâ huraguwiâp. ³ Ye ulikjân nângât den âlepje are nângâm emelâk meyi are âlepje lâuwâje nângâm mem bâlejeyeje makmâ miawakmâ han biwiyeje purik katjet. Dâ bo goajakbiâ âmâ benje luâk kâmburâ yoñâk togomap dop hainâk nâne yengâlân togowian. Aregât sop are bo nângâwai. ⁴ Dâ Sarde kepia yengâlân gâtje siânbanje sângumyeje hamajân bo pali are yektere huragumap aregât hâmbâi nâ olop manmâ sângum kau kau luguakmâ âgâwaen. ⁵ Akto yengâlân gâtje bikjande âi kârikje mem manbiâ âmâ nâne siân sângum kau kau dondâ yengire luguakbai. Akto manman âlepje aregât kulem esenje ain luâk âmbâle koteje kulemgoân tatâp are ainba bo hârem watyekbian. Bo. Nâne âmâ Ewene akto aŋelolupje yâk yengât dewunyenjân yengât koteje yengondere âlepjân manbai. ⁶ Akto Anutugât Heak âlepjande nângât kâmot ye wan me wan yu makyengiep ire nângâm hejgemgowej.

Piladepia yengât den.

⁷ Nângât kâmot Piladepia manmai yengât hoj bawa yâkgât hin kulemgo. Nâmâ Yesu agak meme âlepjeâk akmâ mem manman akto den bunjeâk makman. Akto Anutuje ulikjân hin dâm makmâ kalep, “Siân Dawidigât kâmolân gâtje yâkje manman âlepje aregât hângije mem katbiap amâ luâk siâje bo mem tigiwiap. Akto hângi are mem tigiwiap amâ siâje bo mem katbiap.” hain dâm maknijep. Akto den are hinje bunje miawaktâp are Dawidigât kâmolân gâtje nâ. Hângi are damunje akman.

⁸ Agak memeyeje nângâre âlepje akmap. Nâ emelâk hângi mem katere egi. Akto siâje tigiwiapgât dopje bo. Akto ye kârikjeyeje amâ bâlensiâ tatyengiâp. Gârâmâ

nângât kotne bo munej akmâ denne bo hâkâj agi are nângâre âlepje aktâp.⁹ Akto Yuda luâk bikjande yengâlân togom hin dâmai, “Nen âmâ Yuda luâk are yengâlân gâtje tiŋ tijâk.” dâmai arekje Anutugât kotje bo mem agatmai aregât luâk hiangi akto Niambigât kâmolân gâtje dâman. Akto luâk ire nâje oloj yekmâ kewugu yektere yengât keiyejân hâwuruwai amâ tâliyekbiâ hiangi luâk arekje hin dâwai, “Woe, Yesuŋe yâkgât kâmot in manmai are okot âlep akyengimap.” dâwai.¹⁰ Akto hinje umatje miawak yengimbo kârikje akmâ manbaigât magân are lokom mali. Aregât nâje damunyeje akbian, aregât hâmbâi umatje bâlenjande hânje hânje luâk âmbâle dop yenguwiap are hamepje olowâkje hân hârogân miawakbiap are âmâ yengâlân bo togowiap.¹¹ Gârâmâ nâje sâñ sâñâk pirâm togolian. Siâje yengât hâu membâigât aregât hamep akmâ kârikjeâk manbei.¹² Akto yengâlân gâtje bikje gasalupyenjande bikje mem ge katyekbiâ kârikje akmâ manbai are âmâ nâje kun kun hinare nângât Anutugât emetjaet ain anuŋyektere Anutugât emet hinare kinbai. Aregât luâk âmbâle are âmâ Anutugât kâmolânâk manmâ âgâwai. Akto Anutugât kotje yâk yengâlân kulemgowian akto yâkgât kepia humo aregât kotje hainâk kulemgowian amâ Yerusalem irakje Anutu gâlânba akto himbimânba gewiap aregât kotje hainâk kulemgowian. Akto nunaet kotne irakje akai hainâk yâkgâlân kulemgore kulem wan me wan are hâkyenjân miawakbiap.¹³ Akto are Anutugât Heak âlepje arekje nângât kâmot ye makyengimbo nângâm hejgemgowej.

Laodikea yengât den.

¹⁴ Yohane nângât kâmot Laodikea manmai are yengât hoj bawa aregât hin kulemgo. Nâ Anutuje wan me wan makmâ kalep are bunje miawakto nâ bunje miawagewânbak nâ miawagân. Akto nâje Anutugât den bunje dondâ ârândârjâk makman. Akto Anutugât keiye bunje hekat yengiman. Akto Anutuje wan me wan boâk ketugu yegep ain âmâ nâ ulikjânâk miawakmâ manmâ gan.

¹⁵ Nâje yengât agak meme akmai are nângâre pâlâmje aktâp. Akto ye kâláp bo aktâi me bâlâpje bo aktâi. Akto ye kâláp aktâi me bâlâpje aktâi dâine nângâre humo akbop.¹⁶ Gârâmâ ye kâláp bo aktâi me bâlâpje bo aktâi aregât nem lâliyekbian.¹⁷ Areâk lâuwârje makbe. Ye amâ yenaet hin dâmai, “Nen âmâ sikum amboje akto siâ siâ dondâ tatnengimap. Akto siâ siâgât umburuk bo akmaen. Nen wan me wan owâije meyion aregât wan me wangât bo kulâgâtbaen.” dâmai. Hain dâm âmâ pâpkom kinmâ mesak gosak akto umburuk akto dewunyeje bokbokje hain are mulâj sângum bâlâk manmai. Are bo nângâm ekmâ hejgemgomai.¹⁸ Haingât nâje ire akjet dâm makyengire membiâ huraguwiap. Nângâlân gutmâ goli kâlâpje ondo âlepje dondâ akmap aregât ultniŋbei. Ultiniŋmâ hâukombiâ yengiwian. Akto sângum kau kau nen hâk bâlâk manmaen are ajuŋ angiwâen dâm ultiniŋmâ hâukowai. Akto dewunyeje âlepje akbiapgât tunje ultiniŋmâ hâukowai. Akto wan me wan hârok ultniŋbiâ yengiwian.¹⁹ Dâ nâ luâk âmbâle yengât okot âlep akyengim egâliaj yekman are nâje yengum miwindik yekmâ agak memyeje hejgemgo yengiwian. Yengâlân togom oreyekbomgât ye bâlejeyeje makmâ miawakmâ hepunmâ agak meme âlepjaet nângâm hejgemgowej.²⁰ Akto nâje yengât hângiân kinmâ yengonman. Akto luâk âmbâle denne nângâm hângi mem katbiâ kindo âmâ âlepje nâ ye olop tatmâ sot nembaen.²¹ Akto nâje ulikjân âi humo mem manmâ kotgâm gan aregât Ewene olop tatmâ hârok damunyeje akmaet aregât yengâlân gâtje laune lokom âi humo aregât bo hâkâj akmâ âmâ memâk âgâwai âmâ nâ olop wan me wan damunyeje akbaen.²² Akto Anutugât Heak âlepjande nângât kâmot ye hain makyengiâp are nângâm hejgemgowai.” Yesuŋe hain dâep.

Yohaneye himbimân kep keygu membiâ yegep.

¹ Akto are bo aktoân himbimân hângi siâ lewulakmâ kindo egân. Akto den humo tâmbâ uruwaku hinare emelâk nângân ina lâuwârje maknijdo hin nângân, “Wan me wan hâmbâi miawakbiap aregât pat in gamenâ hekat girjbe.” dâep.² Hain dâmbo

ainâk dowâk Anutugât Heak âlepje arekje kautnân mendo biwine purik kato hin egân. Himbimân wansiâ humo ikiye tat talân tato egân. ³ Dâ egâliaj tatalân talep yâk tiripje âmâ golâ golâ akto gilâm gilâm. Arekje ârândâj agakje. Akto tat tat aregât ulikjân âmâ kulem egâliajje âlepje arekje katipkom kilep tiripje amâ mulumugat hinare. ⁴ Akto yâkgât tat tat humo ain tat tatje siâ siâ 24 ândeajmâ tali. Akto luâk kautje 24 are âmâ sângum kau kau akto luâk kotdâ yengât irimut goliye ketuguyi are kautyenâ kaujmâ tali. Akto luâk kautje 24 arekje tat tatyenâ tatmâ tat tatyenje humo are ândeajmâ tali. ⁵ Akto tat tatje humo hutyenâ talep ainba belek dâm gutmâ erâm kilep. Akto denje himbim munje kundunduj dâmap mun humo hainare agep. Akto tat tatje humo aregât enemjân amâ kâláp ululunje 7 om kilep. Pagaleje are amâ Anutugât Heak bât biken lâuwâ âlepje dop hainâk agep. ⁶ Akto tat tatje humo aregât enemjân amâ wansiâ arekjaet talep amâ haru humo hainare akto dungu hainare akmâ miawakmâ yiep.

Akto tat tatje humo imbât aregât ginje baije amâ songo humomo manmanje imbât are amâ dewunyeje dondâ arekje enemyeje akto hamijeje tigiep. ⁷ Ulik gulik amâ dopje Laion hinare. Dâ lâuwâje amâ bulimakao luâkgen hinare. Dâ âlâwuje amâ nem dewunje luâk dop hainare. Dâ imbâtje amâ purjdâk hinare. ⁸ Hârogâk konok konok amâ pikyeje bât biken konok. Akto dewun yejeâk biwirâ hârogâk arekje hâkyeje kakje amukje tigim yiep. Are hâkjângen akto kâlegen gai. Akto hândâk hilâm yâkje hin makmai, “Anutu Humo nennej gâkârikje amboje, gâmâ wan me wan akmat amâ ârândâj akmâ manmat. Wan me wan akmenâ ârândâj akmap. Gâmâ siâ me siâ ârândâjâk akmat. Gâ ulikjânbak tatmâ gaen akto hinje tatmâ gat akto hainâk tatmâ âgâwiat.” dâmai. ⁹ Akto songo manmanje humo tâmbâ imbât arekje Anutu tat tat humo ain kakjân tatmâ manmâ âgâmap aregât okot âlepgât kotje mem agatbiâ amâ ainâk ¹⁰ luâk kautje 24 arekje amâ hainâk kotje mem agatmâ manman Amboje enemjân kângom kotdâgât irimut goliyeje are panbiâ humo tat tatgât enemjân gembo hin dâmai, ¹¹ “Kembunenje Anutu egâliaj gogâleaj kot pat akto kârikje are gâne Ambo akmenâ ârândâj akmâ hurugumap. Gâne amâ siâ me siâ hârok mem miawagen akto gângât laugât wan me wan are miawakmâ gam tatâp.” dâmai.

5

Yohaneye kulem esenje tigim kat katje egep.

¹ Akto Anutu Humo tat tatjân talep aregât bâtje bungen are kulem esenje humo siâ tato egân. Are kulemje talep hâkje akto kâlegen gai kulemje hârok. Akto kulem esenje are tâkje 7 dâgâm gisap koyi arekje ekbâirâm dâgâm korat koyi. ² Akto nâye anjelo kârikje siâ egân arekje kârikjeâk hin dâep, “Niже luâk ewiâk arekje esenje ire âlepje melalakombo ârândâj akbop? Akto tâk are hârewop?” dâep. ³ Dâ himbimân tatmai akto hânân gai tatmaen akto hân amukjân tatmai are nengâlân gâtje siâje esenje are melalakombo amâ bo ârândâj akmap. Akto siâje esenje are melalakom ekbiapgât dâp bo talajep. ⁴ Nâ ektân yâkje luâk siâ bo mem miawakbâi arekje âlepje esenje ire melalakowop. Akto luâk bikje kârikje bo tatyenje aregât nâ dondâ indeân. ⁵ Hain indere luâk kautje 24 are yengâlân gâtje konokje hin dâm maknijep, “Âlepje, Yuda kâmolân gâtje songo metje siâ kotje Laion hainare akmap akto Dawidigât hakune arekje gasalupje hârok gulip yenguep aregât tâkje hârem mem miawakberâp gât kârikje talanjdâp aregât bo inde. Hepun.” dâm maknijep.

Yohaneye Anutugât Nanje Lama hinare egep.

⁶ Akto Anutugât tat tatje hutnjân akto songo humomo manmanje imbât are yengât hutyenâ akto luâk kautje 24 hutyenâ ain amâ lama nanje siâ kindo egân. Lama are emelâk kombiâ mom amâ golâ akmâ agalep hainare arekje kilep. Akto lama are amâ sâlije 7, akto dewunje 7 are amâ Anutugât Heak bât biken lâuwâ âlepje dop hainâk agi are amâ Anutu je emelâk hujung yengimbo hânjie hânjie bam guli. ⁷ Lama nanje arekje bam tat talân talep yâkgâlân âgâm bâtje bungen ainba kulem esenje are mem

olojep. ⁸ Emelâk kulem esenje are mendo bâin songo humomo manmanje imbât tali akto luâk kautje 24 are lama nanje ginnjân tali yâk hârogâk yâk bâtâ konok konok meyi akto kondo goli akto kau higenje âlepje hârogâk kondo are pikmâ yiep. Are amâ Anutugât luâk âmbâle are yengât ulit aregât dopje a hârok mem Lama enemnjân kângom yeyi. ⁹ Hain akmâ kep irakje siâ hin meyi, “Gâje kulem ire mem andâmap are mem hâremenâ ârândân akberâp. Gâ gem hânân manmenâ Anutu ikiye kâmolân yengât dosagât gugumbiâ momenâ gilâmgande giep aregât Anutugât kâmot yâk dosa bâlâk manmâ âgâawai. Akto gâne luâk âmbâle kâmotje kâmotje akto denje denje akto hâk kulem keiye hârok ainba bikje hâukoyekmenâ Anutugât kâmot agi. ¹⁰ Anutugât kâmot akbiâ meme akyengimenâ Anutugât sumbe kat kat hainare akmâ ulit giñmai. Hain akmâ hânje hânje damunyeje akmai aregât gâ âlepje kulem esenje mem tâk are hârewerât aregât kârikje tatgiñdâp.” hain dâm kep meyi.

Himbimân Anutugât Nanjaet kot mem agatbiâ yegep.

¹¹ Hain mem metembiaj ajebo dondâ oyan oyanjât dop bo are Humogât tat tatje are akto songo humomo imbât manmanje tali are akto luâk kautje 24 are ândeanyekmâ kinmâ konbiâ nângân. ¹² Arekje kârikjeâk konmâ hin dâyi, “Lama kombiâ moep aregât kotje mem agatne. Akto wan me wan kârikje humo akto siâ siâ hârok akto nângâ nângâ hârok akto pagaleje humo akto kot humo talando ârândân agepgât kotje mem agatne.” dâyi. ¹³ Ajebo dondâje hain dâmbiâ nanje siâ siâ himbimân akto hânân manmai akto hân amuknjân manmai akto haruân manmai a hârok hin makbiâ nângân, “Kembugât tat talân tatâp akto lama nanje lâuwâ lâuwâ arekje âlepje okot âlep akto kot humo akto pagaleje humo akto kârikje âlepje tatyekimbo manmâ akmâ âgâwiandat aregât kotejetje mem agatne.” dâyi. ¹⁴ Wan me wan hârok hain dâmbiâ songo humomo imbât manmanje tali arekje hin dâyi, “A bundâk.” dâmbiâ luâk kotdâ 24 yâkje pâwut ligim kângom Anutugât kotje akto Lamagât kotejetje konmâ meyelekmâ agali.

6

Lama arekje tâk hâriep.

¹ Nâje egân âmâ Lama arekje kulem esenje are mem kindo egân. Tâk 7 are yengât hutyenjân gâtje yâkje tâk konok hâriep. Akto songo humomo manmanje are yengât ulik gulikyeje arekje den agep. Dâ hanje munje nângân amâ himbim kundunduj dâmap dop hainâk yâkje, “Gam auj.” dâep. ² Akto nâ lâuwâje ekmâ hin egân. Bau luâk soko kau kau are kaknjân luâk hinare arekje tembe meakmâ tato egân. Bau luâk soko are kaknjân tato luâk kotdâ yengât irimut bau dâtje imbenjân siâ wañbiâ kautnjân kauñmâ bâin dâm kuk humo akyengim gasalupje hârok watyekberâm agep. ³ Arimbo âmâ Lama arekje tâk lâuwâje are hârembo ainâk songo humomo manmanje areyengâlân gâtje lâuwâje arekje hin dâmbo nângân, “Gam auj.” dâep. ⁴ Hain dâmbo ainâk bau luâk soko lâuwâje gilâm gilâm miawagep. Are miawakto luâk hinare siâje ain tato tâwât humo tâmbâ wañbiâ miep. Wañbiâ mendo Anutuje memeje agarjo, “Bâin. Luâk âmbâle hânân âlepje tatbiâ kambiamyeje huraguâkgât sop bo agâk.” dâm kuk agançim aguñjetgât tâwât are mem ariep.

⁵ Hain arimbo âmâ lama arekje tâk âlâwuje hârembo songo humomo manmanje are yengât âlâwuyeje arekje hin dâep, “Gam auj.” dâmbo nângân. Hain dâmbo nângâm hin egân. Bau luâk soko heley miawakto luâk hinare siâje kaknjân tatmâ âmâ siâ siâ potat potatgât bâtnjân miep. ⁶ Den lauje wan siâ hinare arekje songo humomo manmanje imbât tali areyengât hutyenjânba arekje den hin magep, “Gâ umbâ bâlensiâ potatmenâ hâmbâi siâ siâ hâjuje âgâwiâp. Akto sot itik matik âlâwu potatmenâ puli âgâwiâp. Dâ tu akto keluje amâ bo magajmenâ âmâ âlepjeâk puli gegejeâk talâk.” dâep.

⁷ Akto lama arekje tâk imbâtje hâriep. Hârembo songo humomo manmanje areyengât imbâtyeje arekje hin magep, “Gam auj.” dâmbo nângân. ⁸ Hain dâmbo ainâk bau luâk soko gimbañ miawakto luâk hinare siâje kaknjân talep aregât kotje

amâ momogât dâp. Akto momogât dâp aregât hamijân amâ hememgât pat arekje watmâ togoep. Lâuwâ arekje amâ luâk âmbâle potat yekbela kâmot imbât akbai. Hain akto lâuwâ arekje amâ kâmot konok yengumbela mombaigât kârikje tatyetkiep. Akto makbela mop humo miawakto bikje mombaigât akto kundat humo miawakto bikje mombaigât. Akto songo metje miawakmâ bikje yengumbiâ mombaigât kârikje tatyetkiep. Akto are miawakjetgât ariyat.

Tâk 5 hârembo luâk otneyeje yegep.

⁹ Arimbela Lama arekje tâk 5 are hâriepl. Hârembo hin miawakto egân. Alata siâ miawakto aregât amukjân luâk âmbâle golâ manmai are yengât otneyeje golâ tatbiâ yegân. Yâk yengât keiyerje amâ hin. Ulikjân hânâni maliân miti gasanjande Anutugât den akto luâk âmbâle Yesugât kotje konmini are mojet dâm yengumbiâ moyi areyengât otneyeje yegân. ¹⁰ Akto otneyeje arekje Anutu hin dâm kommâ ulilanji, “O Humonenje, siâ siâ hârok gât damun nenje gâ âlepje agak meme âlepjeâk hârok akmat aregât hin ulit gjindenje nângâ. Sop amuten makmenâ wan me wan hârok ârândâj akbiap? Akto sop amuten luâk âmbâle hânâni mandâi arekje nengumbiâ moyion aregât hâuju humo gâje yengimenâ umatjân kinbiâ ârândâj akbiap?” dâyi. ¹¹ Hain dâmbiâ siâje sângum kau kau siâ konok konok yengimbo membiâ hin makyenjieg, “Hâlik, ye getek tatmâ nângâwei. Akto ye yengumbiâ moyi hainâk galalupyene hain yengumbiâ mom metembiaâ amâ hâmbâi Anutu je oyanjekto ârândâj akto âlepje Anutu je gilâm yejaet hâuyene membiap.” dâep.

Tâk 6 hârembo hân himbim akto wan me wan hârok duwuñ agep.

¹² Akto lama arekje tâk 6, are hâriepl. Hârembo hin miawakto egân. Hânâni wârij humo miep. Akto hilâmgât dewutâne arekje helen agep. Akto hândâkgât dewutâne bim âgâm gilâm gilâm agep. ¹³ Akto himbimâni diâ hârok hânâni geyi. Lâwin esenje momone yendo seru je waito bererek dâm gemap dop hainâk akmâ diâ hârok dowâk hânâni geyi. ¹⁴ Akto nen sângum bigeimaen dop hainâk himbim biken ba biken bigei agep. Akto gimbâje hârok akto haru tânâmjân gimbâje arekje gewâkyeje hepunmâ duwuñ akmâ indânjân purik âgâm geyi. ¹⁵ Akto hângât luâk kembu akto kotdâ akto bugâ luâk akto luâk sikumdâ akto luâk kârikje akto luâk âmbâle hoj bawa akto yâk yengât ambolupyeje are hârogâk hamep akmâ hân dâpjângen akto kât dâpjângen akto gimbânjân gem heambukmâ mali. ¹⁶ Heambukmâ manmâ hin dâyi, “Wâuk, sop humo miawaktâp aregât nen hârok bo akberen. Haingât kât me gimbâje hârokje Lamagât kuk akto Anutu Humogât tat talân tatmap aregât enim dewunjande kârikje nenekbopgât tigi nenekjet. ¹⁷ Anutu akto Lamagât kuk bâleje miawaknengiwerâpgât sop miawaktâp aregât niijande kinmâ âlepje akbiapgât.” hain dâyi.

Luâk metejân kulem siâ miawakto egep.

¹ Akto are bo akto aregât hamijân Ajelo imbât kinbiâ yegân. Ajelo imbât arekje hân biken biken kinmâ seru je hân akto haru akto lâwin waityekbop dâm seru pekeje akmâ kinbiâ yegân. ² Akto ajelo siâ miawakto egân. Yâkje dewutâ gamap ain miawakmâ Anutu Manman Amboje yâkgât tirip miep. Hain akmâ den kârikje ajelo imbât seru hepunbiâ haru akto hân bâliwiap aregât hin makyenjieg, ³ “Ye hinje seru are bo panbiâ hân haru lâwin wailâk. Nenje soj Anutugât hoj bawa yengât meteyenjân Anutugât tirip ire ketuguene je kindo âlepje seru are panbei.” dâep. ⁴ Akto luâk âmbâle oyanjekje nângâ arekje Anutugât pat agi yâk 144,000. Israe luâk âmbâle yengât kâmolân gâtje hârok. ⁵ Yudagât kâmolân luâk âmbâle 12,000 arekje dop meyi. Akto Rubengât kâmolânba 12,000. Akto Gadagât kâmolân 12,000. ⁶ Akto Asagât kâmolân 12,000. Akto Naptaligât kâmolân 12,000. Akto Manasegât kâmolân 12,000. ⁷ Akto Simeongât kâmolân 12,000. Akto Lewigât kâmolân 12,000. Akto Isasagât kâmolân 12,000 ⁸ Akto Sebulongât kâmolân 12,000. Akto Yosepegât kâmolân 12,000. Akto Bensamijngât kâmolân 12,000.

Luâk âmbâle dondâje Anutugât kotje mem agatmâ kinbiâ yegep.

⁹ Are hârok bo akto âmbâle dondâ mendugum kinbiâ yegân. Akto luâk âmbâle are luâkje bo oyañyekbai. Dâ luâk kâmot humo âmâ kâmotje kâmotje denje denje hâk kulem keiye hârok ainba Kembu tat tatjaet ginnjân kili. Akto Lama yâkgât enemjân kili are hârok sângum kau kau kâkâlewâk hârok luguakmâ matuk esenje mem ¹⁰ kâriknejâk konmâ hin dâyi, “Anutu damunnenje, gâ amâ tat tat humo ain tatmat. Gâ bâlenjânba menenegen. Akto nange Lama are nengât dosa mem âmâ mondo aregât unjak âlepje manmâ taten.” dâyi. ¹¹ Akto ajelo hârok kinmâ humogât tat tat ândeajni. Akto luâk kotdâ are akto songo humomo manmanje imbât tali ain ândeajnyekmâ kângom tatmâ Anutugât kotje mem agatmâ hin dâyi, ¹² “A bundâk. Akto nen Anutunenje okot âlep dondâ nânganjen. Akto pagaleje kârikje talajmap. Akto lumbe aknengimap. Aregât kotje mem agatne. Yâk nângâ nângâje âlepjeâk hârok. Haingât mepaimje mem manganimâ heroje kalajmâ kotje mem agatne. Yâk kârikje bundâk. Kârikje hârok yâkgâlânâk hârok tatâp. Siâ siâ imâ hârok yâkgâlânâk hârok hilâmje hilâmje tatmâ gamap. A bundâk.” dâyi.

¹³ Hain dâmbiâ luâk kotdâ yengâlân gâtje siâje hin ai nuguep, “Luâk âmbâle ire emelâk sângum kau kau kali amâ niye hinare? Akto wânân gâtjande togoâi? Nângât me bo?” dâmbo ¹⁴ nâje hin maganjân, “Apo, gâ gugagâk nângât.” dâre hin maknijep, “Luâk âmbâle ire âmâ emelâk umatje humo mem nârgâm hâk hilâlâm nângâm gasalupyenjande bâleje akyengimbiâ momogât dâwân mali. Akto emelâk Lama gilâmje sângumyeje pulimbiâ kau kau agep. ¹⁵ Haingât Anutugât enemjân kinmâ hilâmje hândâkje ârândâjâk yâkgât sumbe emetjân hoj bawa agajmai. Akto Kembu tat talân tatmap arekje korat yengum damunyeje akmâp. ¹⁶⁻¹⁷ Akto Lama are tat tatje kâlegen tatmap arekje hainâk damunyeje akmâ kewugu yekmâ manmangât tu dewunje aregen ariwiap. Akto Anutu je dewunyeje tuje are puliwiap. Aregât lâuwâje mopyeje bo aguwiap. Akto tugât lâuwâje bo mombai. Akto dewutâje lâuwâje bo kâuñgo yekbiap. Akto kâlápje lâuwâje bo oyekbiap.” dâep.

8

Tâk bâije hâriepl

¹ Akto Lama arekje tâk 7 bâije are hâriepl. Hârembo ainâk himbimân nâj nâj dâm ariep. Nâj nâj dâm arimbo sop getek bo agep. ² Sop getek bo akto Ajelo 7 Anutugât enemjân kili are yegân. Akto siâje lâmun 7 yengimbo meyi. ³ Akto Ajelo siâje kondo goliye mânji mânjiye are mem togom sumbe kat katgât ginnjân mem kindo siâje siâ me siâ higenje âlepje dondâ katbiâ giеп. Gembo egâliaj tat tat metejân sumbe kat katgât goliye mânji mânjiye talep aregât kaknjân katmâ Anutugât kâmotje ulilajmai ulit are olop dewatim oep. ⁴ Waþdo ondo higen suk suk akto dâwokje akto Anutugât luâk âmbâle yengât ulit are olop Anutugât enemjân âgâep. ⁵ Âgâmbo bo akto ajelo arekje kâláp alatanba mem kondo kâlegen lugumbo om kilep. Om kindo ajelo arekje kâláp pando hânâk giep. Hânâk gembo hamandat hogoakto mun humo miawagep. Hain akto denje denje humo akto hamandat pagaleje arekje belek belek dâm erâm arimbo wâriñ humo miep.

Ajelo 7 arekje lâmunyeje waitberâm kili.

⁶ Akto ajelo bât biken lâuwâ arekje lâmunyeje mem waitberâm akbiâ yegân.

⁷ Akto bâin ajelo ulik gulik arekje lâmunyeje kolep. Lâmunye kondo bâin tânâk kât akmâ giep akto kâláp akto gilâm miawakmâ mendugu akmâ hânâk giep. Hânâk gembo lâwin dop koyi akto hân koyi are âmâ dopje âlâwu ârândâj akto kâlápje bikje oep. Akto hewukje golâ golâ hârok ondo bo agep.

⁸ Hain akto ajelo lâuwâje arekje lâmun kolep. Kondo bâin wan siâ panbiâ giep amâ borâje hinare kâláp humo arekje sopanmâ haruâñ giep. Haruâñ gembo haru dopkoyi amâ bikje âlâwu ârândâj agep. Dâ bikje amâ purik âgâm gilâm agep. ⁹ Akto wan me

wan haruân manmai hârembiâ hewum âlâwu miawagep. Âlâwu miawakto bikje moyi. Akto haru waŋgaŋaet oyanyene gai hainâk dopkoyi are dopje âmâ kâmot âlâwu akto haru waŋgaŋe kâmot siâ amâ bikjeâk bâliyi.

¹⁰⁻¹¹ Akto ajelo âlâwuyene arekâ lâmunye kolep. Kondo bâin diâ humo siâ kotje Kalak kâláp ululunye hinare oep. Arekje himbimânbâ gem tu hâgâm neyi are amâ hewum dopje âlâwu hainare akto tu kâmot siâne purik âgâm tu kalakje miawagep. Hain miawakto luâk bikjande tu are nembia kalak yengumbo mom meteyi.

¹² Akto ajelo imbâtje arekje lâmunye konlep. Akto bâin dewutâ akto diâ akto dewutâ golane are hârok pâne âlâwu ârândâj agep. Akto dewutâgât bikje konok hilip koyi. Akto dewutâ golane aregât bikje akto diâ bikje hârok. Dâ pagaleŋaet sowân amâ hogoakmâ hewum âlâwu bo agep. Dâ pagaleŋe bikjande âmâ hândâk miawagep. Hândâkgât dewutâ pagaleŋe bikje amâ bâliep. Akto hândâk bikje gai hainâk bâliep. ¹³ Akto puŋdâk humo siâ pukukuk katmâ laparjângen himbim tânâmjângen arimbo egân. Ektore kârikjeâk konmâ magep, “Wâuk, wâuk, luâk âmbâle hânân tatâi. Ajelo âlâwu lâmun konberâm aktâi umatje humo luâk yengâlai miawakbiap aregât kambiamne bâliâp.” dâep.

9

Ajelo momerâkjande lâmun kondo dikon keiye ondop miawagi.

¹ Akto ajelo momerâk arekje lâmunye wailep. Waito bâin diâ siâ himbimânbâ gembo egân. Akto siâne lâm iŋgon kâlep timopje bo aregât ki waŋdo diâ arekje ki are miep.

² Mem lâm timopje bo aregât hâŋgiye mem kato arewa dâwok humo gaep. Akto arekje gam himbimângâm dewutâ akto himbim tigiep. ³ Akto dâwok hutnjânbâ kendemuj dondâ hân hârok ârândâj miawagi. Arekje dâwok hepunmâ hânân geyi. Gembia Amboŋjande hundumdâ kândârâŋjân kârikje yengimbo meyi. ⁴ Aregât kârikje membia Amboŋjande hin dâm makyenjieg, “Ye âmâ sot me hewukje me lâwin bo hilipkowi. Akto luâk âmbâle Anutugât tirip yengât mete yeqâŋ bo yekmâ âmâ are âlepje hâk hilâlâm yengiwei. ⁵ Hâk hilâlâm yengim âmâ momogât dopje bo yengiwai. Hain akbiâ dewutâ momerâk bo akbiap.” dâm makyenjieg. Akto duki arekje luâk âmbâle bâleŋe yengiwai. Haingât hâme hewuk yâkje âmâ luâk hâk hilâlâmje yengiwiapgât waŋbai. ⁶ Sop ain âmâ luâk âmbâle yengimbiâ momogât dâp kulâgâtbai. Kulâgâtbiâ âmâ bo mem miawakyekbiap. Hain akmâ gain gain mondenje hâk hilâlâm ire bo agâk dâm aregât dâp âsim kinbiâ bo miawak yengiwiap.

Kendemuj towat yengât den.

⁷ Akto kendemuj arekje kuk akberâm bau luâk soko arekje tâlâgum kinmai dop hainâk kinbiâ yegân. Dâ kautyeŋe amâ kotdâ yengât irimut goli hainare aligit akmâ kinbiâ yegân. Dâ enem dewunyeŋe amâ luâk nengât enem dewunnenje hainare. ⁸ Dâ dumutyenje amâ kâkâlep dondâ. Dâ dâtyenje amâ kâkâlep metje dondâ pugaiyagât dâtyenje hainare. ⁹ Akto dijenyeŋaet pekeyenje amâ kapa hainare. Dâ pikyenje munje amâ bugâgât waŋga munje bau luâk soko oloŋmâ pirâm arimai munje hainare. ¹⁰ Akto dâtyenje amâ hâme hewukgât dâtyenje hainare. Akto luâk âmbâle hâk hilâlâm yengiwaigât kârikjeyeŋe amâ dakeyenjân are tato luâk âmbâle yengumbiâ hâk hilâlâm nâŋgâm manmâ âgâmbiâ dewutâ momerâk bo akbiap. ¹¹ Akto kembuyeŋe siâ talep. Kembu are amâ ajelo siâ dâp timopje bo aregât damunje. Dâ ajelo aregât kotje amâ Yuda yengât denâŋ amâ Ambondoŋ. Dâ Girik yengât denâŋ amâ Apolioŋ. Dâ den purikje amâ hilipko hilipko amboŋe.

¹² Bâin, umatje ulik gulik amâ bo aktâp. Akto umatje lâuwâŋe akto âlâwunye tâlâguwerâp ire.

Ajelo bât biken konok arekje kondo bugâ humo miawagep.

¹³ Akto ajelo bât biken konok arekje lâmunye kolep. Kondo den siâ alata goli Anutugât enemjân talep tuŋguŋe imbât arewa kune ain hin miawagep. ¹⁴ Miawakmâ

Ajelo bât biken konok are hin makmâ miawaganjep, “Gâje ajelo imbât yâk tu humo yiep kotje Euparat ain kala busi kâlegen katyekbiâ tali are hepun yekmenâ arijet.” dâep.
¹⁵ Hain dâmbo ajelo bât biken konok arekje ajelo imbât tu humo kotje Euparat ain tali are hepun yekto luâk âmbâle hârok potatmâ hewum âlâwu kali aregât hewum konok yenğunne monet dâm ariyi. Akto ajelo imbât are yençât keiyeje are hin. Emelâk Anutuje sop makmâ kalep are tâlâgumbo owâihe akmâ arim yengwaigât sop lâmgom wan me wan emelâk heñgemgoyi.

¹⁶ Akto are yençât tembe lokolupyeje bau luâk soko kaknjân tali are yençât oyanjeje amâ oyan oyanjât dopje bo arekje makbiâ nângân. ¹⁷ Akto biwine purik kato giwelân hin egân. Luâk bau luâk soko kaknjân aregât bugâgât hâk peke kapa luguakbiâ kapa kulemyeje amâ gilâm gimbañ gâme akto kau gâwu agep. Akto bau luâk soko areyençât towatyere amâ hin. Kautyene amâ Laion hainare akto lauyenjânba âmâ kâláp ululunje akto bugâgât dâwok higenje bâleje puñgum puñgum erâep. ¹⁸ Akto yâkje luâk âmbâle potalakmâ hewum âlâwu akto hewum konok are kâláp lauyenjânba arekje oyekmâ yençum om meteyegep. ¹⁹ Akto bau luâk soko areyençât kârikje amâ lauyenjân akto dakeyerjân talep. Akto dakeyerje âmâ niambi sâmbâ hinare akto niambi sâmbâ arekje luâk âmbâle hilip yengumbiâ hâk hilâlâm nângâmai.

²⁰ Akto luâk âmbâle bikje wan siâ me siâ bâleje iregât boâk moyi areyençât bâleneyeje bo makmâ miawakmâ hanyeje purik kali. Are yençât bâleje hin. Hat sinduk me sinduk baniara yâk yençât nângâmbiâ humo akmap. Lâpio me wan me wangât nângâmbiâ humo agâkgât goli me siliwa me kapa me kât me lâwin arekje mem ketuguyi. Ketugumbiâ bo ekmai. Akto bo nângâmai akto bo bam gutmai areyençât koteje mem agatmâ ulilajmâ mali. ²¹ Hain akmâ âmâ luâk âmbâle yengumbiâ moyi akto sait bâleje mângi yegi. Akto dâp gulip mali. Akto kâmbu konda akmini. Agak meme bâleje aregât bo makmâ miawakmâ hanyeje bo purik kali.

10

Ajelo siâje kulem esenje siâ Yohane wajdo niep.

¹ Akto Ajelo humo kârik siâ himbimânba gem âmâ hâkje hamandatje tigimbo kautjân mulumugat gam talep. Akto ajelo aregât enim dewunje amâ dewutâgât pagaleje hainare. Akto kei pâwutre amâ kâlâprje ululunje om kinmap hainare. ² Akto bâtnjân kulem esenje melalakom yendo miep. Akto keiye bungen âmâ haru kaknjân tâlim kilep. Dâ keiye kanegen âmâ hân kaknjân tâlim kilep. ³ Hain akmâ bâin kot kârikjeâk kolep amâ laionje kambojmap hinare. Hain kondo bâin hamandat bât biken lâuwâ ainâk hogoakto den humo tâmbâ miawagep. ⁴ Den humo tâmbâ miawakmâ makmâ metembo âmâ nâje den are kulemgowerâm aktore den siâ himbimânba hin miawakto nângân, “Yohane, hamandat bât biken lâuwâ mun aktâi are yençât den amâ biwigânâk kat. Bo kulemgo.” dâmbo nângân. ⁵ Akto ajelo humo haruân akto hânân kilep arekje bâtje bungenje melalakom himbimâgen panmâ kinmâ ⁶ Anutu Manman Kârikje Amboje himbim akto hân akto haru akto wan me wan ain tatmai are ketuguyegep aregât kotje konmâ hin dâep, “Bâin, sop tâlâguâp aregât Anutuje lâuwâne bo lâmgowerâp. ⁷ Dâ titnan ajelo bât biken lâuwâ yençâlânba bâiye arekje lâmunje konberâm akto ainâk Anutuje den yoñâk are hoj bawa propetelupje makyençiep are bunje miawakbiap.” dâep.

⁸ Akto kot humo himbimânba miawakto emelâk nângân are lâuwâne maknijdo hin nângân, “Gâ ari ajelo haru akto hânân kindâp aregât bâtnjân âmâ kulem esenje melalakom tatâp are me.” dâep. ⁹ Hain dâmbo arim Ajelo are hin maganjân, “Gâje kulem esenje bâlensiâ are niñ.” dâre hin maknijep, “Âlepje mem ne. Arekje âmâ laugân âmâ hâlâmgât ukenje hainare akberâp. Dâ gem tepgân âmâ tatmâ kalak giñberâp.” dâep. ¹⁰ Hain dâm ninjo bâtnjânba mem neân. Mem nendere launân âmâ ukenje agep. Dâ nem metere gem âmâ tepnân tatmâ kalak niñep. ¹¹ Hain akto hin maknijep, “Gâ hanâk

luâk âmbâle âgâ âgâne gegeňe denje denje kepia kepianje manmai are yeňgâlân wan me wan miawak yeňgiwiap are makmâ miawakyerjewen.” dâm makniňep.

11

Luâk lâuwâ Anutugât den dâtâye yetgât den.

¹ Akto lau himbimânba konlep yâkje huwan siâ dopko dopkogât niňep. Huwan niňmâ hin dâm makniňep, “Gâ agatmâ Anutugât Sumbe kat katgât emetje alata dopje me. Akto luâk âmbâle âgâm Anutugât kotje mem agatmai areyengât oyarjeje oyarjek. ² Dâ lope hâkjângén are amâ dop bo me. Hepun. Lope ire luâk âmbâle Anutu bo nângâ aňmai arekje tâlim bâleje agaňbiâ dewutâ 42 ain bo akbiap. Aregât lope are dop bo me. ³ Akto nâne hoj bawalogâtné lâuwâ siâ hainare me kemdâ lâuwâ siâ meme akyetkire sângum tok tokje luguagiat. Hain akmâ nângât den makmâ miawakbela hilâm 1,260 bo akbiap.” hain dâep. ⁴ Hoj bawa logâtné areyetgât keiyetje hin. Yâk amâ lâwin lâuwâ kotje oliwa hainare me kemdâ lâuwâ hainare hân hârok aregât Damunjé Anutu yâkgât enemjân kinmandat hainare. ⁵ Dâ luâk bikjande bâleje akyetkiwerâmbiâ âmâ kâláp lauyetjânba waitbela kâláp arekje punduň katmâ oyeko mombai. Monjetgât dâp are Anutuje makmâ kalep. ⁶ Akto Anutuje wâtyetje akyetkimbo tânak bo gewiapgât nângâm makbela ainâk âlepje tânak bo gewiap. Akto tu hârok mem purik katbela gilâm akbiap aregât nângâm makbela âlepje hainâk akbiap. Akto kundat humo miawagâk dâm makbela ainâk kundat humo miawakbiap. Aregât ukenyetje miawagâkgât kârikje tatyetkiwiap. ⁷ Akto lâuwâ arekje Anutugât âi den mak mak are makmâ metewiandat amâ songo humo tâmbâ metje lâm timopje boângenba arekje gam gasa yetkimbo mombiandat. ⁸ Yetkumbo mombela âmâ hâkyetje amâ kepia siâ kotje den dopnjân Sodom akto kotje siâ Aigita ain Humoyetje lâwinân kom hikombiâ moep kepia aregât sombeimân ain yembiandat. ⁹ Ain yembela luâk âmbâle mitigât gasaje hârok hâne hâne akto denje denje togom hâkyetje yelekmâ mem han yetkuwâi dâm damunyetje kinbiâ bo han yetkuwai. Amâ hilâm âlâwu akto bikjeâk bo akbiapgât. ¹⁰ Hain akmâ hânan manbai hârokje, “Wei, hoj bawa lâuwâ arekje nen hâk hilâlâm nengiwerâm togoiat ina emelâk moyiat.” dâm aregât heroje humo akbai. Akto okot âlepât wan me wan galalupyere jeňgiwei. ¹¹ Hain akbiâ hilâm âlâwu akto bikjeâk bo akto Anutugât Heak âlepjande mom yembiandat areyetgât kautyetenjân mendo golâ akmâ kinbela luâk âmbâle kinbai arekje yelekmâ hamep humo agi. ¹² Hain akbiâ ainâk lau siâ himbimânba kot kârikje siâ hin kondo nângâyi, “Yet iren gaet.” dâmbo hamandat kakjân âgâmbela gasalupyetjande yelegi. ¹³ Âgâmbela yelekbiâ ainâk wâriy humo miep. Mendo kepia humo are bikje bâliep. Wâriy humo mendo kepia bikje hogoakto luâk âmbâle 7,000 yeňgumbo mom meteyi. Akto luâk âmbâle bikje bo moyi arekje aregât hamep dondâ akmâ Anutuje himbimân mandâp are nângâm kotje mem agali.

¹⁴ Bâin umatje humo lâuwâne aregât keiňe hain. Dâ wâuk sop bâlensiâ tatâp umatje âlâwuje miawakbiap.

Ajelo 7 bâije arekje lâmunje wailep.

¹⁵ Akto ajelo 7 galayene bâije arekje lâmunje wailep. Waito bâin himbimânba kot kârikje siânbajne konmâ hin dâyi, “Humonenje akto hujgun aido giep arekje hân hârok damunje akbiandatgât dâp miawaktâp. Akto himbimân damunnenje akmâ manmâ âgâwiap.” dâyi. ¹⁶ Akto luâk kembu 24 tat tatyenjân Anutugât dewunjân tatmai arekje kângom yem âmâ Anutugât nângâmbiâ humo agep. Humo akto Anutu hin maganji, ¹⁷ “O Anutu gâ Kârikje Amboje manmâ gat akto manmâ âgâwiat. Gâne âmâ kârikjnene miawagâk dâm hâne hâne damunyenje akbiatgât keiňe katât aregât mepaige mem heroje katgekmâ mem agatgekne. ¹⁸ Akto luâk âmbâle bo nângâ gjymai arekje kuk akgijbiâ ainâk kuk akyerjien aregât bâin dâm luâk âmbâle momorje den âiân katyekberâtgât sop miawakto aregât kotge mem agatne. Akto uňak hoj bawage Propete akto luâk âmbâlelupge kotgaet kângomgijmai are hâne âlepje yeňgiwerâtgât sopje

miawaktâp. Akto luâk âmbâle âgâ âgâje gegeje gângât hamep akmai are hâuqe âlepje yenjiwerâtgât sopje miawaktâp aregât kotge mem agatne. Akto luâk âmbâle bikjande wan me wan hânân âlepje tatmap are bâleje akyenjieg are hilip yenjuwerâtgât sop miawaktâp aregât kotge mem agatne.” dâyi.

¹⁹ Akto luâk kembu 24 arekje hain dâm maganbiâ ainâk Anutugât Sumbe kat kat emetje bunje himbimân tatmap aregât hângi humo lewulakto den kârikje kâlân kulemgoep aregât emetje miawakmâ kilep. Ain kindo belek belek akto himbim kundunduj dâmbo denje denje humo miawakto wâriñ humo mendo hân hârok ârik tânâk kârikje giep. Are hârok miawakto egân.

12

Âmbâle siâ akto pugaiya yetgât den.

¹ Akto kulem siâ himbimân miawakto egân amâ hin. Âmbâle siâ talep are hâk pekeje amâ dewutâ hâwâ liliqe hainare luguagep. Akto dewutâ golaje keije amuknjân talep. Dâ kautjân âmâ kotdâgât irimut diâ 12 kilep. ² Akto âmbâle amâ tepdâk akto nanaj miawakberâmbo hâkje hilâlâm agajdo kamboj kârikje kambojep. ³ Hain akto kulem siâ himbimân miawakto egân amâ hin. Pugaiya hinare gilâm siâ miawakto egân yâk âmâ kautje bât biken lâuwâ. Akto kautje siâ siâ ain kembu yenjât irimut konok konok kaujep. Akto sâlije bât biken lâuwâ. ⁴ Akto pugaiya hinare arekje dakenjande diâ kâmot siâ ñârâñ orem urutmâ pan yekto hânân gembîa yegân. Akto diâ kâmot lâuwâneak himbimân âlepje tali. Akto Pugaiya arekje âmbâle are nanaj memberâm akto aregât enemnjân kilep. Kinmâ nanaj miawakto ainâk nemberâm akmâ lâmgom kilep. ⁵ Hain kindo âmbâle arekje nanaj luâk miep. Nanaj irekje hâmbâi luâk âmbâle hârok huwan kârikjeje damunyeje kârikje akbiap. Akto nanaj are mendo Pugaiyaje nanaj are nemberâm akto ainâk siâje nanaj are mem olonjo himbimân âgâmbo Anutu ikihaet tat talân katbiâ talep. ⁶ Akto âmbâle are hamep akmâ pârigim arim hân kamitjângen luâk âmbâle bo manmai aregen ariep. Ain arimbo Anutuje emet emelâk hejgemgom hin dâep, “Âmbâle ire in mando tângowian âmâ hilâm 1,260 bo akbiap.” dâep. Emet ain ari malep.

Himbimân kuk humo miawakto Niambi hâkokombiâ hânân giep.

⁷ Akto ainâk kuk humo himbimân miawagep. Ajelo humoyerje kotje Mikae akto anjelolupjande Pugaiya are akto anjelolupje kuk akyenjiyi. Akto Pugaiya akto yâkgât anjelolupje yâkâ hainâk kuk humo akyenjiyi. ⁸ Kuk humo agangim Mikae yâkgât kâmotlupjande Pugaiyagât kâmot are ewangi yekbiâ yeukje akmâ himbimân welamyene bo talep. ⁹ Yeukje akmâ himbimân welamyene bo tato aregât Anutugât kâmotlupjande Pugaiya are hâkokom panajbiâ ingon ge yiep. Akto Pugaiya aregât kotje hin, Niambi yâkgât agak meme amâ hin akmap. Luâk âmbâle hârok heyengim den âiân katyekmap. Niambi are akto anjelolupje olop yâkje hânân geyi. ¹⁰ Akto himbimânba kot kârikje siâ kondo hin nângân, “Hâkyeje tunmap Amboje arekje Anutu dewunjân kinmâ Anutugât kâmotlupje are hokboâk hokboâk hilâm hândâk hâkyeje tunmap gârâmâ uňak Anutuje makto anjelolupjande Niambi hâkokom watmâ panbiâ geâp aregât Anutu nengât Humonenje yâkgât kârikje akto luâk âmbâle hejgem yenjuwiapgât dâp kârikje miawaktâp. Are miawakto yâkgât kâmot ikiňak damunyeje akto manman âlepjân manbai. Akto areâk bo. Niambi geâp aregât uňak Anutugât Kristo yâkgât memeje akto wâtje miapjân miawakto ekten. ¹¹ Akto Anutugât kâmotlupje areyenjât manman aregât ukenje bo nângâm âmâ Anutugât gasalupje togombiâ hanâk dâm Anutugât kotje bo heambukbiâ âmâ yenjumbiâ moyi aregât Anutugât nanje Lama moep aregât gilâmjande akto denyenjande Niambi are mem hâkokom ge kali. ¹² Haingât ye hârok himbimân mandâi ye okot âlep nângâm heroje akbei. Dâ hânân mandâi amâ yenjâlan umatje humo miawakberâp aregât okotne bâliâp. Amâ Niambi hin nângâp, “Nângât

sop tâlâgu akniŋberâp.” dâm nân̄gâp aregât kuk humo akmâ yeŋguwerâm aktâp aktô umatje humo miawakberâp aregât okotne bâliâp.” kot kârikje hain dâm kolep.

Pugaiyaje âmbâle gasa agajep.

¹³ Akto pugaiya hânâr panbiâ giep amâ ainâk âmbâle nanaŋ miep are gasa agajep. ¹⁴ Hain dâm wato âmâ Anutuje makto puŋdâkgât pikje lâuwâ âmbâle are wanbiâ mem âlepje pukukuk katmâ agatmâ hân kamitjângen ikiŋje emetje ain ariep. Akto emet ain âmâ Anutuje emelâk heŋgemgom, “Âmbâle are pugaiyaje membopgât in mando tângore sop siâ siâ aktô sop bikjeâk bo akbiap.” dâm ketuguep. ¹⁵ Âmbâle arekje lalakmâ arimbo Pugaiya humo gilâm arekje tuŋe âmbâle are hilip koâk dâm aregât lauŋânbâtu humo mugalep. ¹⁶ Tu mugato tu arekje âmbâle are wato ainâk hânne âmbâle are tângom hogoakmâ dâp humo miawakto tu ainâk pugaiya arekje mugalep are hân kâlegeng yân gembo âmbâle are âlepje kilep. ¹⁷⁻¹⁸ Âlepje kindo Pugaiya humo arekje âmbâle are âlepje kilep are ekmâ nân̄gâmbo bâliep. Akto kuk humo agajep. Kuk humo agajmâ âmbâle aregât nan baratlupje bikje yeŋguwerâm agep. Akto âmbâle aregât nan baratlupjande Anutugât den kârikje lokomai. Akto Yesugât keiŋje makyengimai aregât pugaiyaje kuk humo nân̄gâm yeŋguwerâm ariep. Arim haru dâtñâŋ tengâ kilep.

13

Songo dâtje metje miawakbelâ yelegep.

¹ Arim haru dâtñâŋ teŋgâ kindo songo metje siâ haruânbâ gambo egân. Songo metje are amâ sâliŋe bât bip bip hârok. Akto sâliŋânbâ amâ kembu yeŋgât irimut konok konok aligilakmâ talep. Akto kautje amâ bât biken lâuwâ ain den bâleŋe Anutugât kotje mem ge kat katgât den ain talep. ² Akto songo metje amâ dowâk keiŋje kârikje hainare miep. Akto kei bâtje pikje amâ kâkâlep. Akto dâtje amâ Pugaiyagât dâtje hainare. Akto Pugaiya emelâk egân arekje ikiŋje kârikje akto wâtje tat tatje amâ songo metje waŋep. ³ Akto songo metje amâ aregât kautje amâ siâŋe emelâk koep. Kondo diwi agep amâ emelâk pandagep. Akto luâk âmbâle hânne hânne mali arekje songo metje are olop manberâm ekbiâ dâtje akto kotje mem agali. ⁴ Akmâ pugaiyaje songo kârikjene waŋepgât makmâ egâliaŋ agaŋi. Hain akmâ songogât hain âgâk konmâ mem agatmâ hin dâyi, “Songo hainare niŋjande mandâwo? Akto niŋjande bugâŋe kondo gewiawo?” dâyi.

⁵ Akto âmâ songo metje arekje Anutugât kotje mem ge katbiapgât kârikje miawaganje. Mem ge katmâ kot humo kamboŋmâ indiep. Hain akmâ manmâ kârikje akmâ âgâmbo dewutâ 42 bo akbiap. ⁶ Akto songo metje arekje Anutugât kotje patje akto manmanjaet welamje mem bâleŋe ketugum âmâ himbimâñ manmai are hainâk bâleŋe akyenŋiep. ⁷ Akto Anutugât kâmot are kuk kârikje akyenŋiākgât kârikje miawaganje arekje yeŋgumbo yeukje agi. Akto areâk bo. Songo metje arekje Pugaiyagât kârikje miep aregât luâk âmbâle kâmotje akto denje denje akto hâk kulem keiŋje hârok yeŋgât kembu agep. ⁸ Akto luâk âmbâle hârok koteŋe manmangât kulem esenjâñ bo tatâp arekje songo metje aregât kotje mem agali. Akto manman kârikjaaet kulem esenje aregât keiŋje hin. Lama moep arekje hân bo miawagewâñ ikiŋje kâmot areyeŋgât koteŋe kulemgoep. Aregât luâk âmbâle bikje koteŋe ain bo kulemgoep. Arekje songo metje aregât kotje mem agali. ⁹ Akto ye den ire oyanjbai yeje den ire oyanjmâ nân̄gâm heŋgemgowei. ¹⁰ “Âlepje, luâk âmbâle bikje kala busi emetjâñ katyekbiâ aregât agak meme miawak yeŋgimbo âmâ ainâk ain arim kala busi kâlegeng manbai. Akto luâk siâŋe siâ tâwâtje kondo mombiapgât pat miawakbiap amâ âlepje luâk siâŋe luâk are kondo mombiap.” den hain tatâp aregât Anutugât luâk âmbâle âmâ kârikje tatmâ manmâ âgâmbiâ biwiyene Anutugâlânâk kinmâ âgâwiâp. Akto umatje bâleŋe aregât hamep bo akbei.

Hân kâlegengba songo dâtje metje siâ gambo egep.

¹¹ Akto songo metje siâ egân amâ hân amukjânbâ petakmâ hân kakñâñ gaep. Songo metje ire amâ sâliŋe lâuwâ lama luâkgen hainare. Dâ denje amâ Pugaiya hainare. ¹² Dâ

songo metne lâuwârje amâ songo metne siâ ulik gulik egân aregât kârikje miep. Akto yâkgât enemjân âi miep. Akto songo metne lâuwârje arekje kârikje akmâ hân akto luâk âmbâle hânâr manmai are hâwât yekmâ songo metne ulik gulik egân are kautje hârembo pandakto malep aregât kotje mem agatjetgât hâwât yekto hain agi. ¹³ Akto songo metne lâuwârje arekje kulem keiye keiye hârok humo mendo ekmini. Akto luâk âmbâle dewunyenjân kâláp humogât makto himbim hepunmâ hânâr gembo egi. ¹⁴ Akto songo ulik gulik aregât enemjân kinmâ kulem siâ membiapgât kârikje miawaganjepgât luâk âmbâle hârok heyengiep. Heyengim hin makyenjieg, “Ye songo metne tâwârje kautje hârembo pandagep aregât otneje lâwin wan hâwim ketugurjet.” dâep. ¹⁵ Hain dâm hâwâtyekto ketugumbiâ songo metne lâuwârje arekje heakje are otnejân are waiot otneje arekje den makmâ kilep. Hain ageine luâk âmbâle biknjande otneje aregât kotje bo mem agali are yenjumbo moyi. ¹⁶ Akto areâk bo. Otneje arekje hoj bawalupje makyenjimbo luâk âmbâle hârok âgâ âgârje gegeje me kotdâ me koteje bo me sikumdâ me umburuk me luâk kembu me hoj bawa hârok are yenjât bâtyeje bungen akto enem yenjân tirip kali. ¹⁷ Amâ luâk âmbâle bikje are borâm âmâ tirip are bo miawakto are sot me wan me wan hâukowaigât dâp bo miawagep. Akto puli memegât âi bo miawagep. Akto tirip amâ songo metne aregât kotje. ¹⁸ Imâ tirip towat in yendâp luâk siâ nângâ nângâ humo yearndâwân âmâ songogât kot kulem aregât keiye mem miawakbiap. Kot kulem are luâk siâgât kot amâ 666.

14

Yesu akto kâmotlupje Sioŋ gimbâjân kinbiâ yegep.

¹ Nâ Yohane nâ giwelân hin egân. Lama moep arekje gimbârje kotje Sioŋ aregât kautjân kilep. Ain kindo luâk âmbâle 144,000 areyengât enem dewunyenjân âmâ Lamagât kotje akto Eweŋaet kotje kulemgombo miawakto olop kili. ² Akto ainâk mun âlepje humo tu humogât munje hinare me hamandat kundunduj dâmap hinare me luâk dondârje bâtâ kombiâ miawakmap hinare himbimârba gembo nângâ. ³ Akto luâk âmbâle arekje kep keŋgu irakje siâ kembu tat tat akto songo humomo manmanje imbât are akto luâk kembu 24 are yenjât enemyenjân meyi. Dâ luâk âmbâle 144,000 are Anutu ikiye pat oloŋ yegep arekjeâk kep keŋgu irakje are meyi. Dâ luâk âmbâle bikje âmâ kep keŋgu are bo nângâmai. ⁴ Akto luâk âmbâle âlepje ire âmâ hânâr maliâr dâp gulip bo mali. Akto agak meme âlepjeâk memâk mali akto lama arekje luâk âmbâle iresoj Anutugât kâmolân dewatiwai dâm dumyenjân kinmâ moep. Aregât bâleŋaet dâwârba oloŋyegep. Lama arekje hain agep aregât Lamaje wan me wan makto laurje dowâk lokom manmai. ⁵ Akto den hiaŋgi siâ bo magi. Akto den âlepjeâk makmâ han kau kau akmâ mali.

Ajelo âlâwuye den akbiâ yegep.

⁶ Akto ajelo siâ miawakto egân. Are âmâ den pat âlepje tatmâ âgâwiap are luâk âmbâle denje denje hârnje hârnje manmai are hârok makyenjewian dâm lapaŋjân pâp pâp katmâ dâp pâŋjân tânâmjhân ariep. ⁷ Hain arim kârikjeâk konmâ hin dâep, “Anutuje den âiâr katyekbiapgât emelâk sop tâlâguâp. Haingât ye hamep akmâ kotje mem agatjet. Akto Anutu hân himbim haru akto tu dewunje ketuguegep aregât kotje mem agatmâ âgâwei. Hain akmâ âgâmbiâ ârândâr akbiâp.” dâep.

⁸ Akto aregât haminjân ajelo lâuwârje siârje miawakmâ hin dâep, “Kepia humo kotje Babiloŋ aregât ambolupjande luâk âmbâle hârnje hârnje manmai are hâwât yekmâ nenje bâleŋe akmaen yekâ hainâk akjet dâm makyenjimbiâ hainâk akmâ meyi. Aregât kepia Babiloŋ are emelâk gulip agep.” dâep.

⁹ Akto aregât haminjân ajelo âlâwuyene siârje miawakmâ kârikjeâk konmâ hin dâep, “Luâk âmbâle biknjande songo metne akto otneje kotejetje mem agatbiâ kotejetje enem meteyenjân me bâtyenjân kulemgombo memai are ¹⁰ Anutuje kukjaet waij tu dârje metne dondâ are kondoârba waŋdo Ajeloŋe kâmbokje akto Lama yâk yenjât

meteyenjân bugâ kâláp ululunnjân gem hâk hilâlâm metje manmâ âgâwiap. ¹¹ Oyekmâ âgâmbô hâk hilâlâm dondâ nângâmbiâ dâwokyere hokboâk hokboâk egon âgâm yembiap. Akto luâk âmbâle songo metje aregât kotje mem agatmai akto otneje hainâk mem agatmai are songo metje yâkgât kotje enemyenjân me bâtyenjân kulemgombo memai are Anutuje kuk bâleje akyengimbo hâk hilâlâm hândâk akto hilâm nângâm manmâ âgâwai akto hâkyeje mem bo tatmâ hutuk âgâwai.” dâep.

¹² Akto ye biwyene Yesugâlân kali arekje biwyene hainâk kilâkgât akto Anutugâlân den lokom âgâwaigât ire oyanmâ nângâm hengemgowej. Akto biwyene damunje akbei.

Luâk akmâ giep arekje âi bunje orem mem menduguep.

¹³ Akto nâje himbimânba kot siâ gembo nângân. Arekje hin dâep, “Yohane gâ den ire kulemgo. Humogât kâmot are gasalupyenjande yengumbiâ mombai arekje siân heroje humo akmâ manmâ âgâwai.” dâep. Hain dâmbo Anutugât Heakje âlepjande gai hin magep, “Bundâk. Yâk âi âlepje meyi aregât hâuqe Anutuje mombaiân ain manman âlepje yengimbo biwyene sândugembo tatmâ hutuk âgâwai.” dâep.

¹⁴ Akto ainâk dewunne panmâ hin egân. Luâk akmâ gem manmap hainare miawakmâ hamandat kau kau kakjân tatmâ irimut goli kaujmâ tâwât metje bâtjân miep. ¹⁵ Akto anjelo siâ âmâ himbimân sumbe kat kat emetje talep ainba giep. Arekje hamandalân talep are hin dâm konmâ magajep, “Bâin. Gâ tâwâtgande âi bunje orem mem menduguak. Hânân âi bunje akmâ metiepgât orem mem mendugu mendugu agâkgât sopje miawaktâp.” dâmbo ¹⁶ hamandalân talep arekje tâwâtje are mem hânân oriep.

¹⁷ Orem mando anjelo siâ sumbe emetjânba miawagep arekje tâwâtje metje miep. ¹⁸ Aregât hamijân anjelo siâ alata hepunmâ giep. Anjelo are amâ kâláp damunje akmap. Arekje kârikjeâk anjelo tâwât metje miep are konmâ hin magajep, “Woe, hânân tâk kotje waij aregât koanje âlim yendâp aregât tâwât mendât arekje hânân arim sot waij are orem me.” dâep. ¹⁹ Hain dâmbo anjelo arekje tâwât mem arim orem waij koanje hârem meyegep. Meyekmâ waij tâli tâligât kondo humo Anutugât kuk miawakbiapgât ain panyekto geyi. ²⁰ Ain gembiaâ kukgât kepia betgen ain waij tâli tâligât kondo humo aregât kâlegen tâlimbiâ kondo kâlegenba hep humo gem yiep. Gem yiep amâ bâtgum miawakmâ âmâ bau luâk soko bâtyeje titiwutje hainare agep. Dâ kâleprjaet dopje âmâ 300 kilomita hainare agep.

15

Luâk âmbâleje kep membiâ yegep.

¹ Akto kulem siâ miawakto ektere dâtje agep. Amâ hin. Anjelo 7 arekje siâ siâ bâleje 7 meyi. Akto bâleje are amâ bo akbiawân ain Anutugât kambiam bâle amâ bo akbiap.

² Akto ain âmâ nâje hin egân. Haru humo hinare dunju akto kâláp mendugum kinmâ haru humo hinare akto egân. Akto luâk âmbâleje wârakmâ songo metje akto otneje akto kotje hainâk ewangiyegi arekje Anutuje bâtâ yengimbo mem haru dunju hinâk aregât ginjân kili. ³⁻⁴ Akto Mose Anutugât hoj bawa yâkgât kep meyi akto Lamagât kep meyi. Kep amâ hin, “O Anutu Humonenje, gâ kârikje hârok tatgindâp. Akto âi agat agatje akto ekmâ hulilihe olol memenâ ektenje dâtje akmap. Akto agak meme ârândâjâk memat. Akto luâk âmbâle yengât Humoyere akmâ manmâ gaen akto hainâk akmâ manmâ âgâwiat. Aregât niijande gekmâ âmâ bo hamep akbiap? Dâ niijande kotge bo makmâ egâliajbiap? Akto gâ konok âlepje akmat aregât kotge mem agatne. Akto gâje luâk âmbâle den âiân katyegen are luâk âmbâle hânje hânje manmai arekje ekmâ gângâlân togom kotge mem agatbiâ ârândâj akbiap.” dâyi.

Anelone 7 arekje kundat siâ siâ 7 mem kâimbiâ yegep.

⁵ Hain dâmbiâ dewunne pandere hin miawakto egân. Sumbe kat kat emet are mâron emet kâlegen himbimân talep aregât hâjgi lewulakmâ kindo ⁶ arewa anjelo 7 kundat bâleje siâ siâ mem kili are sopali. Anjelo are amâ sângum pagaleje lalagi. Akto himbân dijenyenjân tâkje goli. Akto bâleje 7 meyi are amâ kundat keiye bum bum miawakmap

dop hainare. ⁷ Akto songo humomo imbât manmanje areyengâlân gâtje konokje anjelo 7 goli kondo 7 konok konok yeŋgiep. Akto kondo are amâ Anutuje manmâ âgâm manbiap yâkgât kuk akmâ peimai aregât kâlegen pikmâ yemap. ⁸ Akto Anutugât pagalene humo aregât akto kârikjaet dâwok âgâmbo dâp gisap kombo siâne sumbe kat kat emetjân âgâwiapgât dopje bo. Hain akto Anjelo 7 arekje kondo siâ siâ bâleje kâimbiâ miawakmâ metembiân âmâ âlepje âgâwaigât dopje miawakbiap.

16

Anjelo 7 arekje Anutugât kuk are lokom kâimbiâ gembo egep.

¹ Akto sumbe kat kat emetjânba den kârikje humo siâ gembo nângân. Amâ anjelo 7 areyengât kârikjeâk yeŋgonmâ magep, “Ye arim kondo 7 are kâimbiâ Anutugât kuk akto heŋgân hânân miawakberâp.” dâep.

² Hain dâmbo anjelo ulik gulik arekje arim kondoje are hânân kâimbo kâlegen Anutugât kuk arekje giep. Gembo diwi kârikje keiже hârok hârok arekje luâk âmbâle songo metje yâkgât tiripje hâkyejân miawagep akto ikiже otneje kotyeje mem agatmai areyengât hâkyejân miawagep.

³ Akto anjelo lâuwâne arekje amâ kondoje are haruân kâiep. Akto haru arekje purik âgâm gilâmâk hârok miawakmâ puŋgum âgâm luâk momoje yeŋgât gilâm hainare agep. Akto haruân siâ siâ tali are hârok mom meteyi.

⁴ Dâ anjelo âlâwuŋe arekje amâ tu humoân kondoje kâiep. Kâimbo tu dewunjângen kâiep. Akto tu are hârokje purik âgâm gilâm agep. ⁵⁻⁶ Hain akto tugât anjelo arekje Anutu hin magajep, “Luâk âmbâle bikjande gângât kâmotlupge akto propetelupge bikje yeŋgumbiâ gilâmyeje gembo moyi. Aregât gâne gilâm siâ luâk bâleje ire yeŋgimenâ nembiâ ârândâŋ aktâp. Aregât gâ ulikjân tatmâ gaen akto manmâ âgâwiat gâ âlepje den âige bundâk âlepje miawakbiap. Den âige bundâk miawakto luâk âmbâle potatyekmâ den âiân katyekmenâ ârândâŋ akbiap.” dâep. ⁷ Dâm metembo âmâ ainâk sumbe kat kat welamje arekje Anutu hin kondo nângân, “Bundâk Anutu Humogât kârikje hârok tatgiñdâp luâk den âiân katyekmat are bundâk akto ârândâŋâk hârok.” dâep.

⁸ Dâ anjelo imbâtje arekje amâ kondoje dewutân kâiep. Kâimbo Anutuje dewutâ hepundo kâlâpje luâk âmbâle kâunjgoyegep. ⁹ Dewutâgât kâlâp humo are utunje dondâ arekje luâk âmbâle are dondâ om kâunjgoyegep kârikje humo talanjâp siâ siâ bâleje mem agatbiapgât Anutugât kotje are mem bâliyi. Dâ han biwi bo purik katmâ kotje bo makmâ egâliaŋi.

¹⁰ Dâ anjelo 5 yeje arekje amâ songo metje yâkgât humo tat talân kondoje are kâiep. Kâimbo hândâk humo songo metje yâkgât luâk âmbâle kâmot humo tatmai areyengâlân hândâk humo dâgâep. Hândâk humo dâgâmbo yâk hâk hilâlâm humo meyi hain akmâ elewetyeje neyi. ¹¹ Yâk diwigât hâk hilâlâmyeje are nângâyi aregât Anutu himbimângâtje aregât sait den makmâ den bâleje magaŋi. Dâ yâk han biwi bo purik katmâ bâleje agi aregât hain akmâ bâlejeyeje bo makmâ miawakmâ âmâ mem hamî bo pali.

¹² Akto anjelo 6 yeje arekje kondo are tu humo kotje Euparat ain kâiep. Kâimbo tu are hârok bo agep. Amâ luâk kembu dewutâ gaganjângenba togowai areyengât dâp heŋgemgo yeŋgiep.

¹³ Akto nâ ain ekmâ kinmâ sinduk baniara metje sâkok tiripje hinare âlâwu yegân. Pugaiya lauŋânbâ akto songo metjaet lauŋânbâ akto propete hiangiye yâkgât lauŋânbâ gambiâ yegân. Akto Pugaiya aregât lauŋânbâ sinduk baniara bâleje siâ sâkok hinare sopando egân. Akto siâ âmâ songo kâit lauŋânbâ sopando egân. Dâ siâ âmâ Propete hiangi luâk yâkgât lauŋânbâ sopando egân. ¹⁴ Sinduk baniara bâleje sâkok hinare âlâwuŋe amâ bâleje dondâ arekje kulem keiже hârok hârok memai. Arekje amâ hângât luâk kembu are yeŋgâlân hârok arimai, amâ kuk akjetgât mendugu yekberâm arimai. Amâ Anutugât kârikje hârok talanjâp aregât sopnâk kuk humo miawakbiapgât kembu hârok areyengâlân arim menduguyekberâm ariwai. ¹⁵ Akto sop aregât Yesuŋe hin dâep,

“Nâmâ hâmbâi yençâlân luâk kâmburâje togomai dop hainâk yoñâk togowian. Haingât luâk âmbâle bikje bo yembai akto himbânyeje latmâk yembiâ dowâk togore mulâj bo ariwai. Akto luâk âmbâle yekmâ ajunyejaet bo akbai. Aregât biwiyeje damunje akbei. Hain akmâ luâk âmâ okot âlep humo akmâ heroje akbai.” dâep. ¹⁶ Akto sinduk baniara bâleje âlâwu arekje kembu luâk dondâ are iregen menduguyegi. Dâ kepia aregât kotje amâ Hebraio yençât denân âmâ Hemageron.

¹⁷ Dâ Ajelo 7 yeje arekje âmâ kondoje are lapanâンba kâiep. Kâimbo sumbe kat kat aregât emetje kâlegen Anutugât tat tat arewa kot kârikjeâk kolep. Kot arekje gam hâkjângen giep arekje hin magep, “Bâin, emelâk bo aktâp.” dâep. ¹⁸ Dâmbo hamandat pagalerje ingon belek belek erâmbo mun humo miawagep. Mun humo miawakto hamandat hogoagep akto wârij humo miep. Wârij hinare amâ luâk manmâ gayi ainbak siâ bo miawagep. ¹⁹ Wârij mendo kepia humo Babiloñ are bâleje humo miep aregât Anutuñe kuk hengân bâleje nângâm Babiloñ nângâ ando hogoakmâ hewum âlâwu agep. Kepiaje kepiaje hârje hogoakmâ gulip agi. ²⁰ Akto haru tânâmjân gimbâje tali are hârok purik kali. Akto gimbâje hârok hogoakmâ bo agi. ²¹ Akto tânâk kârikje bâleje humo giep. TÂNâk kârikje humo aregât koanje kât humo hinare arekje gem luâk âmbâle yençum meteyegep. Himbimâンba gembo luâk âmbâle hâk hilâlâm bâleje nângâm aregât Anutugât den bâleje maganji.

17

Âmbâle bâleje dondâ mem dâp gulip malep are egep.

¹ Akto ajelo 7 kondo 7 meyi are yençâlân gâtje siâje hin dâm maknijep, “Gawot. Gamenâ hin hekat giñbe. Âmbâle bâleje meme dâp gulip malep are tu humo kaknjân tatâp. Akto hinje âmbâle ire Anutuñe den âiân kato dosaje miawakto hâk hilâlâm humo miawak arberâm aktâp are hekatgiñdere ek. ² Amâ hingât. Hângât luâk kembu humo irekje âmbâle ire olop bâleje sop dondâ akmâ gayi. Hain agi aregât luâk âmbâle hânâñ malî arekai hainâk bâleje sop dondâ agi. Hain akbiâ bâlenjeyeje arekje mem biwiyeje gulip ketugumbo sinduk agi. Aregât gamenâ hekat giñdere ek.” dâep. ³ Akto Ajelo are hekatnijep arekje menekto Anutugât Heak âlepñande kautnân mendo biwine purik kato hân pumângen ain miawagân. Ain kinmâ hin egân. Âmbâle siâ songo metje gilâm siâ kaknjân talep. Songo metje are amâ kautje 7 akto sâlije 10. Akto hâkjâñ den bâleje Anutugât kotje mem ge katmap den are yiep. ⁴ Akto âmbâle are amâ sângum gâwu akto gilâm hutbit luguagep. Akto wan me wan humo goli akto kât puliñe humo akto donet luguagep. Akto bâtnâñ amâ tu hâpuñe goliñe ketugu ketugunjie miep. Hâpu ain âmâ kâmbu konda bâleje arekje ain pikmâ yiep. ⁵ Akto âmbâle aregât metejâñ ikiñe kotje talep kot are âmâ mem heambugi. Dâ kotjeâk âmâ hin, “Babiloñ kepia humo aregât hân ârândâñ egâliañ bâleje aregât memeje akto dâp gulip akto agak meme bâleje. Akto lâpio kotje mem agat agat gât amboje.” den are metejâñ hain talep. ⁶ Akto âmbâle irekje emelâk Anutugât luâk âmbâle hârok Yesugât pat makmâ miawakmâ âmâ bo heambugi are yençumbiâ moyi. Akto âmbâle are gilâmyeje nem sinduk dondâ agep. Hain akto ekmâ sâñ sâñ mem hamewakmâ nângâ nângâne undup nângâm âmâ dâtne igim kilâñ.

⁷ Hain akmâ kindere ajelo arekje hin maknijep, “Wangât dâtge igim kindât? Âmbâle iregât akto songo metje iregât kautje 7 akto sâlije 10 akto songo metje sokoân tatmap areyetgât keiyetje makgiñbe. ⁸ Songo metje ektât aregât keiñe hin. Hâñgeije âmâ tatmâ manmâ gaep. Dâ hinje âmâ bo tatâp. Dâ hâmbâi âmâ hân dâpje timopje bo are hepumâ gawiap. Gam tatmâ manmâ âmâ kâlâwân ariwiap. Akto luâk âmbâle kotoyeje hân miawagewânbak manman âlepje aregât kulem esenjâñ bo talep arekje songo metje ekmâ hin dâwai, “Woe, ire âmâ ulikenjân malep. Hinje bo mandâp. Dâ hâmbâi lâuwâñe miawakbiap.” hain dâm nângâ nângâ undup nângâm dâtyeje bâtyeñâñ igim kinbai. ⁹ Akto luâk âmbâle bikje nângâ nângâyeje âlepje arekje âmâ siâ iregât

nângâm heñgemgowai. Kautje 7 amâ gimbâje 7 akto âmbâle aregât dopje amâ kepia gimbâje 7 aregât hutñân talep are. Akto areâk bo. ¹⁰ Kautje 7 areyengât dop amâ luâk kembu 7. Akto kembu 5 moyi. Akto siâ hinje damunyeje aktâp. Dâ bâiже amâ hâmbâi miawakbiap. Miawakmâ sop bâlensiâ damunyeje akmâ bo akbiap. ¹¹ Akto songo metje ire uliknjân talep keiже hin. Uŋak amâ bo tatâp. Dâ hâmbâi kembu 7 are miawakmâ metembiâ âmâ 8 arekje hainâk miawakbiap. Hainâk miawakmâ luâk kembu sop getek manmâ kâlâwân ariwiap. Keiже hain. ¹² Akto sâlije 10 ektât are âmâ luâk kembu 10 boâk miawaktâi yâk yeñgât dop. Dâ songo metje are olop kârikje membai. Amâ hinje Anutuje boâk makto mendâi. Gârâmâ makbiap âmâ mem damunyeje akmâ sop tâlâwâk manmâ bo akbai. ¹³ Akto luâk kembu are nângâ nângâyeje akto hanyene konok manbai. Akto kârikjeyeje songo metje waŋbai. ¹⁴ Kârikjeyeje waŋmâ Lama olop aguwerâm akbai. Aguwerâm akbiâ Lama arekje kârikje akmâ ewangiyekbiap. Akto Lama arekje humomo yeñgât humoyerje akto kotdâ hârok yeñgât kotdâyeje akmâp aregât kârikje akmâ gasalupje ewangiyekbiap. Akto luâk âmbâle Lama olop manbai âmâ hin. Anutuje ukenjaet akmâ potatyekmâ yeñgonmâ olorjyekto Anutugât den pat bo hepunmai.”

¹⁵ Akto ajelo arekje den dewatim hin dâm makniјep, “Âmbâle kondarâ arekje tu humo are kaknjân tatâp. Tu are amâ luâk âmbâle kâmotje kâmotje akto denje denje hâñje hâñje manmai dop hainâk aktâp. ¹⁶ Gâ sâlije 10 ektât are âmâ luâk kembu siâ songo metje olop âmbâle kondarâ aregât gasa akbai. Akto âmbâle aregât kina tâkje mem hârembiâ bâlâk kindo sunumje hârok nembai. Akto kâlâwân ombai. ¹⁷ Akto Anutuje ikiже nângâ nângâye biwiyejân katmâ totokombo han biwiyeje konok akmâ kârikjeyeje songo metje waŋmâ âmbâle are bâleje aganbai. Hain agajmâ manmâ âgâmbiâ âgâmbiâ sop Anutuje siâ siâ akbiapgât sop uliknjân magep are bâiже miawakto bo akbai. ¹⁸ Akto âmbâle kondarâ are âmâ kepia humogât dop kepia humo hângât kembu are hârok yeñgât kautyeje tatâp.

18

Babiloj itij gulam agep.

¹ Akto aregât hamijân ajelo siâ himbim hepunmâ gembo egân. Are kârikje humo talañep. Akto pagaleje humo arekje hân ire kulemgombo hâñân pagaleje humo miawagep. Pagalejande hân ire katipkom yendo egân. ² Yâk kârikjeâk konmâ hin dâep, “Kepia kotje Babiloj humo are emelâk hilip agum meteâp. Uŋak âmâ sinduk baniara bâleje ain manmai akto niambi kotje hârok akto lâut bâleje maleje are hârok ain tatmai. ³ Amâ hingât. Kom metiepgât. Akto luâk âmbâle kâmot hârok yâk emelâk yâk olop bâleje akbiâ bâleje arekje biwiyeje mem olojdo gulip milip mali. Akto hângât kembu yâk gai hainâk emelâk yâk âmbâle are olop bâleje agi. Akto hângât luâk âmbâle yâk gai hângât bâleje aregât âi mem puli dondâ memai aregât kautyeje gulip akto kagawu akbai.” dâep.

⁴ Akto himbimâ Kot humo siâ kondo hin nângân, “Nângât luâk âmbâle ye hârok kepia bâleje are hepunmâ gam hâkjângen manjet. Ageine bâleje arekje howaiyekto bâleje akmâ âmâ kundat bum bum humo membâi. ⁵ Kepia iregât amboluprjande bâleje humo akmai yâk yeñgât bâlejande kaknjân kaknjân âgâm himbim ewangiâp dop hainâk manmai aregât Anutuje bâleje iregât gewâkje nângâp aregât hâu же yu yeñgiâp. ⁶ Anutuje âmbâle iregât agak meme âmbâi konda akmâp aregât den âiâni katmâ hâu же bâleje waŋbiap. Âmbâle are emelâk agak meme bâleje mendugumbo unduwâk miawaktâp aregât hainâk kuk kârikje yâkgât are mendugum waŋbiâ neâk. ⁷ Akto âmbâle irekje emelâk ikiже kotje mem agalep. Akto âgâ âgâje keiже hârok aktâp haingât hâk hilâlâm dondâ aganjet. Âgâ âgâje aregât dopjânâk aganjet. Akto hain akbiâ âmâ inde dondâ indewiâp. Dâ kambiamjân hinje amâ hin nângâmap, “Woe, nâ kârikjeâk mandân. Akto luâk âmbâle damunyeje akman. Akto âmbâle kambut hainare mandân aregât umatjande nângâlân togowiap aregât dopje bo. Akto nâ inde dondâ bo indewian.”

dâmap. ⁸ Hain dâmap aregât siâ siâ bâleje keiŋe hârok are yâkgâlân togowiap. Amâ hilâm konok kâlegen kundat dondâ mem miawakbai aregât indewiap. Akto mop humo miawakbiap. Akto kâlápnej ombiap Humo Anutuje hâuŋe humo potatmâ yenjim umatje kutigit yenjuwiap aregât umatje dondâ yenjwiap.

Hângât kembu arekje Babiloŋ ondo dâwok gambo ekmâ indem kamboŋbiâ biwiyeje bâliep.

⁹ Akto hângât kembu are ulik gulik agak meme bâleje Babiloŋ olop agi. Akto yâk olop âgâ âgâŋe keiŋe hârok agi. Haingât hângât kembu arekai ekbiâ kebia aregât dâwok gambo kâlápnej ombiap. Hain akto yâk âmâ indem kamboŋbiâ biwiyeje bâliwiap. ¹⁰ Hain akmâ hâuŋe hâk hilâlâm bâleje nâŋgâwiap aregât hamep humo akbai aregât Babiloŋ ginnjân bo tatbai. Amâ akjâŋgen kinmâ hin dâwai, “Yei, Babiloŋ kebia amboje gâ kebia kârikje ain malen. Dâ sop konok kâlegen bâlejege aregât hâuŋe hâk hilâlâmje are emelâk gâŋgâlân togoâp.” dâwai. ¹¹ Akto anjim nene amboje Babiloŋ âgâm âi mem gem gem akmai arekje âi nenje bo aktâp dâm nâŋgâm aregât indewai. ¹² Sikum are amâ hin aganji goanji agi. Goli akto siliwa donet puli humo kât âlepnej aregât kulemnej âlepnej dondâ akto sâŋgum gilâm gâwu keiŋe hârok hârok akto sâŋgum bawalap akto sâŋgum gilâm akto lâwin kotje hârok higenje ukenje akto bau salijande hâwi hâwiŋe kotje siâ siâ hârok amâ lâwin puliŋe humomoŋe ketugumini. Akto siâ siâ mânjimini ain akto kapaŋe kât kulem melem ketuguyi. ¹³ Akto himi lâwin hâkje akto kârik metâ akto pâwu turje higenje akto kau higenje akto kelu keiŋe keiŋe higenje âlepnej akto kau higenje âlepnej akto keiŋe keiŋe are higenje âlepnej akto waiŋ akto kelu kau akto bulimakao kâmje akto nâniŋ akto bau luâk soko akto hân waŋga bau luâk soko hikombiâ bau luâk soko arekje oloŋminjep akto âi luâk puligoyekmini are hârokje hin dâwai, ¹⁴ “Woe, wan me wan egâliaŋminen are hârok hepun gekmâ ariâp. Akto luâklupnjande wan me wan egâliaŋmai are hârok bo agep. Akto lâuwâŋe bo miawakbiap.” ¹⁵ Akto sikum amboje akto anjim nene amboje luâkje hâkgât âi ain manmâ puli dondâ meyi arekje, kâláp arekje ondo hamewakmâ kâlewâŋgen kinmâ indem tâgâiak akmâ kinbai. ¹⁶ Hain kinmâ hin dâwai, “Wâuk, wâuk. Kebia ire bâliâp aregât kambiamnenje bâliâp. Ulikjân sâŋgum âlep âlep gâwu akto gilâm luguakminep. Akto hâkje âlepnej agâkgât goli akto kât âlep âlepnej akto donet akto delem puliŋe humo are itik matik lugu akminep. ¹⁷ Dâ hinje amâ sop getek kâlegen puli me keiŋe hârok are nârâŋ bâliâp.” dâwai. Akto waŋga amboje akto luâkje waŋga puligom kebia siâŋgen âigât ariyi akto haruân hâkgât âi memini are hârok Babiloŋgât kâlepnejgen kinbai. ¹⁸ Hain kinbiâ Babiloŋ oep aregât dâwok âgâmbo ekmâ konmâ hin dâwai, “Woe, kebia ire kebia siâ siâ hârok ewangiyekminep ina, wâuk hinje âmâ bo aktâp.” dâwai. ¹⁹ Hain dâm kinmâ biwiyeje bâliwiap aregât nukum kendâm kautyenjân panakbai. Panakmâ indem indem kambiamyenje umatje akto hin dâwai, “Wâuk, kebia humo indâre sop getek kâlegen nârâŋ bâliâp. Akto waŋga ambolupnej yeje ain arim âi mendenje sikum dondâ miawak yenjieg. Dâ hinje amâ bâliâp aregât umburuk aktâi. ²⁰ Dâ himbim are akto ye Anutugât luâk âmbâle akto Aposolo akto propete ye hinje okot âlep humo nâŋgâwei. Anutugât kebia iregât ambolupnjande ye bâleje agi aregât hâuŋe yenjimbo umatjân mandâi aregât nâŋgâm okot âlep humo nâŋgâwei.” dâwai.” dâep.

Ajelo siâ kârikje arekje Babiloŋ pum akbiapgât makmâ hâriepl.

²¹ Hain dâmbo ajelo siâ kârikje arekje kât humo siâ mem agatmâ iŋgon haruân pando gembo hin magep, “Nâ ū kât pandere geâp dop hainâk Anutuje kebia humo Babiloŋ ire âmâ mem kârikjeâk hâkokom pando iŋgon gembo lâuwâŋe bo miawakbiap. ²² Ulikjân luâk uruwaku waitmini a hainâk Babiloŋ kâlegen bo waitbai. Akto lâmun me bâtâ me wan me wan lâuwâŋe munje bo nâŋgâwai. Akto luâkje nâŋgâ nâŋgâyenje âgâmbo âi keiŋe keiŋe hârok akmini arekje amâ hain bo akbai. Akto lâuwâŋe bo miawakbiâ ekbai. Akto âi membiâ mun miawakminep are bâlâk hâlik nâŋgâ dâm yembiap. Akto lâuwâŋe bo miawakto nâŋgâwai. ²³ Akto ulikjân kemdâ pagalejande âmâ dâpyeje mem pagaleje akminep are bo akbiap. Akto lâuwâŋe bo miawakto ekbai. Dâ Babiloŋgât ambolupnjande

âmbenlupyene meyegi âmâ heroje maroje aregât munje humo akmini mun are bo akbiap. Lâuwâŋe bo miawakbiap. Akto ulikjân Babilongâtje luâk hâkgât âi meyi arekje hângât luâk âmbâle tali. Hain tatmâ târâ sait keiŋe membiâ luâk âmbâle dondâŋe are ekmâ nâŋgâ nâŋgâyene gulip akto denyeje hiaŋgi are bunje dâm nâŋgâm hilip koyi. ²⁴ Aregât ambolupnjande propetelupje akto luâk âmbâle Anutuje yekto huragumap are akto hâŋje hâŋje mali are yengumbiâ moyi aregât hâŋje miawakbiap.” dâep.

19

Yohaneye himbimâŋ heroje humo akbiâ yegep.

¹ Akto aregât hamijân mun siâ hin nâŋgân. Kot humo dondâ konmâ himbimâŋ luâk âmbâle humo tatmai arekje hin dâyi, “Anutunenje hengemgo hengemgo amboje, pagaleje akto kârikje talandâp aregât kotje nâŋgâenje humo agâk. ² Akto âmbâle kondarâ irekje agak meme bâleje mem luâk âmbâle hâñâñ manmai are hainâk akjet dâm hâwât yegep. Aregât hâŋje Anutuje wajdo gulip agep. Haingât Anutugât kotje mem agatne. Akto âmbâle ire Anutugât kâmot bikje hilip yengumbo mom meteyi aregât Anutuje agak meme bâleje are kutigit aŋep. Aregât kotje mem agatne.” dâyi. ³ Hain dâm kinmâ lâuwâŋe hin dâyi, “Kepia are ondo dâwokje yem manmâ âgâwiap aregât Anutugât kotje mem agatne.” dâyi.

⁴ Akto luâk kembu 24 akto songo humomo imbât manmanje arekje kâŋgom Anutu ulilaji yâk kembu tat talân talep yâkgât makmâ hin dâyi, “A bundâk. Âlepje dondânen Anutugât kotje mem agatbaen.” dâyi. ⁵ Anutuje Humo tat talânba kot siâ hin kondo gembô nâŋgân, “Ye amâ Anutugât hoj bawalupje yeje amâ Anutunenjaet hamep akmai ye luâk gegeje akto âgâ âgârje ye hârok Anutugât kotje mem agatjet.” dâep. ⁶ Akto ainâk nâ mun siâ hin nâŋgân. Den hinare luâk âmbâle dondâ mendugum tatmai hainare me tu dondârje mun humo akmap hainare me hamandat hogoakmap dop hainagâk konmâ hin dâyi, “Nen Anutugât kotje mem agatne. Humonenje Anutu arekje kârikje akmâ hârok damun nenje akmap. ⁷ Aregât okot âlep akmâ ukenje humo dondâ akne. Akto makmâ egâliaŋ agajne. Amâ Lamaje âmbenje dâtâŋe membiapgât sop aktâp sâŋgum kau âlepje bata butu luguaktâp. ⁸ Anutuje sâŋgum kau egâliaŋ olop wajep amâ Anutugât kâmot agak memeyeje membiâ Anutuje ekto ârândâŋ akmap.” Arekje hâk pekeyeje aktâp.

⁹ Akto aŋeloŋe arekje hin dâm maknijep, “Gâ den ire kulemgo. Lama ikiŋe âmbâi dâtâŋe membiapgât sop tâlâguâp. Akto Anutuje heroje akjet dâm luâk âmbâle yengonlep are Lama olop heroje akbai aregât okot âlep nâŋgâwai.” dâep. Benje den dewatim hin maknijep, “Den imâ Anutugât den lauŋe bunje.” dâep. ¹⁰ Hain dâm maknijido nâ kâŋgom kotje mem agatberâm agâñ. Hain akberâre hin dâm maknijep, “Woe, hepun. Nâmâ gâ akto galalupge Yesugât kot hamep bâlâk makmâ miawakmai ye olop dop konok akmâ Anutu hoj bawa agajmaen. Aregât Anutu ikiŋeâk mepaiŋe mem ulilan. Yesugât kot hamep bâlâk makmâ miawakbai amâ propeteŋgât kârikje hainâk.” dâep.

Yohaneye Yesugât tembe lokolupje yegep.

¹¹ Nâŋe himbim dâpje pâroj âgâmbô egâñ. Akto bau luâk soko kau kau siâ tato egâñ. Luâkje kakjân talep aregât kotje hin, “Luâk siâŋe âiŋe heŋgemgom damunje akmâ. Akto luâkje agak meme bundâk akmâ. Gârâmâ yâkje luâk âmbâle den âiâñ katyekmâ potat yekmap. Akto yâkje kuk keiŋe katmap. Âlepje yâkje âmâ agak meme âlepjeâk watmâ are akmâ.” kotje âmâ hain. ¹² Dewunje amâ kâlâp ululunje hainare. Akto yâk âmâ kembu yengât irimut kautjân dondâ tatbiâ yegâñ. Akto kakjân kulem siâ talep amâ kotje yâkje konok âmâ kot aregât keiŋe nâŋgâmap. Dâ luâk siâñba âmâ bo nâŋgâmai. ¹³ Sâŋgum kâlep kâlep kalep arekje gilâmâñ puliep. Akto yâkgât kotje hin konmai, Anutugât den dâm konmai. ¹⁴ Akto himbimgât tembe loko arekje bau luâk sokolupye are yengât kakyenjân tali amâ kau kauâk hârok. Hain tatmâ sâŋgum kau

kau dondâ lalakmâ bau luâk sokoyerje kau kau areyengât kakyenjân tatkâ damunyeje are watmâ ariyi. ¹⁵ Akto damunyeje luâk aregât kotje Anutugât den are bau luâk soko kaknjân tato tâwât metje laurjân talep. Akto tâwât arekje âmâ luâk âmbâle kâmot hârok yenguwiap. Akto luâk arekje luâk âmbâle hârok huwan kârikjene akmâ damunyeje akbiap. Akto Anutu humo dondâ arekje kuk akyengiwian dâm waij tâli tâligât kondo hinare ketuguep. ¹⁶ Akto yâkgât sângumân akto keijân kot amâ hin tatâp, “Kembu hârok yâk yengât Kembu. Akto kotdâ hârogâk yengât Luâk Kotdâ.”

Yesuŋe gasalupje yengum metembo egep.

¹⁷ Akto ajelo siâ dewutâ dewunjân kindo egân. Arekje lâut hârokje pâp pâp katmâ dâpnyân arimai are hin yengonlep, “Ye hârok togo mendugunjet. Anutuje sop humo kalep aregât okot âlep sot humo omberâp aregât gejet. ¹⁸ Gem luâk kembu hârok hânân manmai areyengât sunumyeje nejet. Akto kembu yengât tembe lokolupyeje are yengât sunumyeje akto luâk kârikjene areyengât akto bau luâk soko areyengât sunumyeje akto luâk âmbâle hârok âgâ âgâne gegeje kotdâ me hoj bawa are hârok yengât sunumyeje nejet.” dâm makyengiep. ¹⁹ Akto songo metje akto hângât luâk kembu akto bugâ luâklupyeje olop yâk emelâk menduguyi. Arekje âmâ luâk bau luâk sokoân talep kotje Anutugât den are akto yâk yengât bugâ luâk olop aguwerâm agi. ²⁰ Dâ amâ songo metje akto Propete hiaŋgi are kala busiân katyelegep. Propete arekje ulikjân kulem keihe hârok dondâ songo metje yâkgât kârikjân miep. Hain akmâ luâk âmbâle bikje songo metjaet kot kulem mem mali akto otneje pâwut ligiaŋi are han gulip akyengiep. Aregât luâk kembu akto bugâ luâk olop arekje songo metje akto Propete hiaŋgi lâuwâ are golâk meyekmâ pan yelekbiâ lâm humo ain kâláp humo om pan pan dâm yemap ain geyiat. ²¹ Akto luâk bau luâk soko kaknjân talep arekje laurjânba tâwât kâlep kâlep ge kilep arekje luâk bikje yengumbo moyi. Akto lâut hârokje luâk aregât hâk sunumyeje nembia tepyene pigep.

20

Niambi kala busi emetnjân katbiâ egep.

¹ Akto ainâk ajelo siâne himbim hepunnâ gembo egân. Ajelo arekje bâtjân âmâ lâm timopje bo aregât hâŋgi tâkje akto tâk kârikjene meyelegep. ² Akto yâkje niambi pugaiya hinare hâŋgejne gâtje are kotje Hâk tun Amboje are mem tâk kârikjande hikom bigeim hombaj 1,000 tâk are olop yeâkgât magep. ³ Makmâ âmâ lâm timopje bo ain hâkokombo giep. Gembo luâk âmbâle heyengiwopgât lâm dâpje hombaj 1,000 gât mem tigimbo sop are bo akto âmâ âlepje lâmâna gam sop tâlâwâk heyengim manbiap.

⁴ Akto kembu tat tat biknjân tatbiâ yegân. Akto Anutuje âi makmâ hâreyengimbo memai luâk arekje tat tat ain âgâ tatbiâ yegân. Akto aregât hamijân luâk âmbâle otneyeje dondâ momorjânba agatbiâ yegân. Yâkje ulikjân hânân maliân Anutugât den paŋâk mem mali. Akto Yesugât kot patje makmâ miawakmâ âmâ bo heambugi. Akto songo metje akto ikihe otneje yetgât kotoyetje bo mem agali. Akto enemyenjân me bâtyenjân songo metje aregât tirip bo talep. Aregât gasalupyejande hanyeje hârem panbiâ moyi. Akto areyengât otneyeje momorjânba agatmâ Kristo olop luâk kembu tatkâ âgâmbiâ hombaj dopje 1,000 akbiap. ⁵ Hain akto âmâ luâk âmbâle ulik gulik sumâna agatbai. ⁶ Luâk âmbâle sop ire ulik gulik agatbai yâkje âmâ okot âlep akmâ hâlik hâlik tatbai. Akto momo dâp lâuwâne arekje luâk âmbâle ire lâuwâne damunyeje bo akbiap. Bo. Yâk âmâ Anutugât akto Kristogât Sumbe kat kat luâk akbai. Akto Kristo olop hombaj 1,000 luâk kembu tatbai.

Niambije lâuwâne agatmâ luâk mem bâliyekbiap.

⁷ Akto hombaj 1,000 bo akto âmâ bâin siâne lâm timopje bo aregât gisapje mem kato âmâ Hâk Tun Amboje gam manbiap. ⁸ Gam manmâ luâk âmbâle hânje ginje ginje manmai are heyengiwiapgât arim manbiap. Hain akmâ hân kotje Gogo akto hân siâ kotje Magago areyetgât ambolupyeje âmâ Anutugât gasanje akmâ manmai are

mem miawak yekmâ kukgât bugâgât hunjung yenjiwiap. Akto Anutugât gasa areyenjât oyañyeje amâ haru ginjân nupi ekmaen dop hainare.⁹ Akto arekje Anutugât kâmot bo akjetgât hân hârok manmâ togowai. Togom togom bâin Anutugât luâk âmbâle akto kepia Anutuñje egâliañmap are ândeñbai. Hain ândeñbiâ Anutuñje makto kâláp bâleñje himbimânbâ gem gasa are om mete yekbiap.¹⁰ Om mete yekto Hiangi Amboje han gulip akyengim malep aregât kâláp bâtgumne om yemap ain panmâ hâkokombiâ giep. Amâ songo metje akto propete hiangimne ain manmandat ain hâkokoyekbiâ gem olop manmâ âgâwai. Manmâ hândâk hilâm hâk hilâlâm nângâm manmâ âgâwai.

Luâk âmbâle momoñje hârok momoñjânba agatmâ kinbiâ yegep.

¹¹ Akto nâ Yohane kembu tat tat kau kau humo siâ miawakto egân. Akto tat tat ain siâñe âgâ talep yâkje ain tato hân himbim yâkgât hamep akmâ potalakmâ lâuwâ lâuwâ agiat. Hain akmâ gewâkyetje lâuwânge bo miawakbiap.¹² Ain luâk âmbâle moyi are hârok âgâ âgâje me gegeje hârok momoñjânba agatmâ tat tat enemjân kinbiâ yegân. Akto tat talân talep arekje kulem esenje siâ siâ melalakoyegep. Akto manman kârikjaet kulem esenje arekai melalakoep. Akto luâk âmbâle momoñje hârok hânâni mali sop ain wan me wan meyi aregât kulem esenje ain kulemgombo talep. Aregât tat tat kau kau ain talepje kulem esenje are oyañmâ luâk âmbâle hârok den âiân katyegep.¹³ Akto are miawagâkgât haruñje purik katmâ luâk momoñje tali ain hârok miapjân panyekto miawagi. Akto momogât dâp akto hememgât dâp hainâk purik katmâ luâk âmbâle momoñje tali are hârok mem miapjân panyekto miawagi. Hain akto miawakmâ Humo enemjân kinbiâ tat tatjân talep arekje den âiân katyekmâ agak memeyeje agi aregât hâuñje yengiep.¹⁴ Hain akmâ momo akto hememgât dâp pan yelegep. Pan yelekto ingon kâláp bâtgum ain geyiat. Akto kâláp ire âmâ momogât dâp lâuwânge.¹⁵ Dâ Humoje luâk âmbâle bikje koteñje manmangât kulemjân ain bo tatbiap âmâ benje pan yekto hemem kâláp om yemap ain gewai.

21

Hân himbim irakje miawakbiandat.

¹ Akto aregât hamijân hân himbim ulikjân gâtje bo agiat akto haru hainâk bo agep aregât hân irakje akto himbim irakje tatbela yelegân.² Akto kepia kâmbokje Yerusalem irakje Anutuñje ketugum kato himbimânbâ gembo egân. Amâ âmbâle luâk patje dâtâñe hâkje heñgemgombiâ egâliañmâ membiapgât owâim tatmap dop hainâk Anutuñje kepia are heñgemgoep.³ Akto kot siâ kembu tat talânba gembo nângâm arekje kârikjeâk konmâ hin dâep, “Nângâjet. Anutu âmâ luâk âmbâle olop manmap. Amâ hutyeñjân tatbiap. Akto damunyeje akbiap. Akto luâk âmbâle Anutugât kâmot akmâ manbai.”⁴ Akto tâmbâñe bo agep aregât dewunyeje tuje ikiñjak pulimbo kamilembo biwiyeje sândugewiapi. Momogât dâp amâ bo akbiap. Akto kambiamyeje lâuwânge bo umatje akbiap. Anutuñje mañganyekto biwiyeje sândugembo girâpgât âi lâuwânge indem hâk hilâlâmân bo manbai.” dâep.

⁵ Akto tat tat humoñan talep arekje hin magep, “Nângâjet. Nâje kotje siâ siâ ire ketugure irakje aktâp.” hain dâep. Hain dâm hin maknijep, “Yohane den ire kulemgo. Den ire âmâ bunjeâk hârok âlepje luâk hârok den ire âlepje nângâwaigât dâp tatâp.”⁶ Bâin. Nâje kotje siâ siâ hârok ketugum meteân. Nâjeak ulikjân nâjeak ham. Nâ kotje siâ siâ hârok gât keiñje akto nâ âi keiñje keiñje ketuguñan are hârok meteân. Dâ luâk âmbâle bikje tugât nângâwai âmâ âlepje nâje okot âlepât manman âlepje aregât tu yengire nembiâ han biwiyeje âlepje akbiap. Amâ hâu bâlak.⁷ Akto nângât kâmot kârikje akmâ biwiyeje damunje akbai âmâ âlepje kotje siâ siâ irakje membai. Akto nâje yâk yengât damunyeje akto amboyere akmâ nan baratlupne dâm yengonbian.⁸ Dâ luâk âmbâle bikje mitigât gasa hamep akmâ kotne mem heambukmai are akto biwiyeje nângâlân bo katmai are akto dâp gulip manmai are akto kuk akmâ yengumbiâ momai are akto sim sait memai are akto lâpiogât kotje mem agatmai are akto den hiañgim makmai

are hârok âmâ kâláp humo om yemap ain gem hâk hilâlâm nângâm manmâ âgâwai. Ire amâ momo dâp lâuwârje.” dâep.

Yerusalem irakje.

⁹ Akto ajelo siârje nângâlân togoep. Amâ ajelo 7 kundat bâlinjande luâk âmbâle hâmbâi hilip yenguwai aregât kondo 7 are meyi are yengâlân gâtje konok arekje hin dâm maknijep, “Gamenâ Lamagât dâtârje Lamanje memberâp are hekat giñdere ek.” dâep. ¹⁰ Hain dâmbo Heak âlepjande kautnân mendo ajelo arekje lokonekmâ borârje humo kâkâlep ain kat negep. Ain kat nekto kindere Yerusalem kepia himbim hepunmâ giep are hekat niñdo egân. Kepia ire amâ Anutuñje ketugum kato âlepje akmâ giep. ¹¹ Akto Anutugât pagaleñe amâ kepia ain pagalemap. Pagaleñe amâ goli puliñje humo hainare akto dungu pagaleñe hainare. ¹² Kepia aregât pekeje amâ kâlep ain âmâ hârji 12 talep akto ajelo 12 arekje hârji damunje kinmai. Akto Israe luâk âmbâle kâmot 12 are yengât koteje amâ hârji ârândârje tatmap. ¹³ Akto hârji amâ hin kinmai. Dewutâ gagajângen âmâ hârji âlâwu. Akto dewutâ gemawângen hârji âlâwu akto biken siâ âlâwu akto biken bârje âlâwu. ¹⁴ Dâ kepia aregât pekeje âmâ kât 12 amukje are mem kârikje ketuguâkgât tatmai. Akto kât ain Lamagât Aposololupje are yengât koteje amâ ain tatmap.

Yerusalem irakje aregât towatje egep.

¹⁵ Ajeloje wan me wan are maknijdo ektere arekje kâli siâ goli are amâ kepia are dop memegât akto hârji akto pekejaet dop memegât miep. ¹⁶ Ajelo arekje ikiñje kâli arekje Yerusalem irakje are dop koep. Dop kondo tunguñje akto parârje akto bin binje âmâ dopje konokgât amâ 12,000. ¹⁷ Akto pekeje aregât dopje amâ 144 dopje amâ luâkje dop siâ siâ memai hainare ajelo arekje peke are dop miep. ¹⁸ Akto peke amâ kât kotje Yasipa golâ golâ dondârje arekje ketuguep. Akto kepia dâpje amâ goliñje ketuguep. Akto are amâ dunguñje hin pagalem yemap. ¹⁹ Kepia aregât kât hambu âmâ Anutuñje kât puliñje humo arekje ketuguep. Hambo ulik gulik âlepje kepia aregât amukje pekeje amâ kât kau kau. Dâ lâuwârje amâ kât gâme gâme. Dâ âlâwuje amâ golâ golâ. Dâ imbârje amâ golâ kâtok metok. ²⁰ Dâ momerârje amâ gilâm akto kau kau hutbit. Akto aregât hamijân âmâ gilâm gilâm. Akto hamijân amâ gilâm hâmoknjande. Akto hamijân gâwu hain arekje, hamijân bâik bâikje, hamijân gilâm akto golâ hutbit, hamijân hep hinare. Dâ bârje amâ hâmokje. ²¹ Akto hârji 12 amâ kau kau amâ donet kotdâ humo delem hinare pagaleñe âlepje arekje kulemgoep. Dâ hârji siâ âmâ delem humo konok arekje kulemgoep. Akto kepia aregât dâp amâ goliâk hârok irakjeâk âlep âlepje dungu hinare. ²² Akto aregât kepia ain Anutu humo kârikje talajmap are akto Lama arekje sumbe kat kat emet akyengimap aregât Sumbe emet bo tatmap akto bo egân. ²³ Akto Anutugât pagaleñjandeak pagalem yemap. Akto dâpgât kemdâ amâ lama arekje pagaleñe akmap. Aregât kepia ain amâ dewutâ hilâmgât akto hândâkgât lâuwâ are pagaleñaet âi bo memandat. ²⁴ Akto kepia are pagalembo aregât pagaleñjân luâk âmbâle hârnje hârnje manmai are ekbai. Akto hângât kembuñje âmâ puliñje mem ain tatbai. ²⁵ Dâ hârji âmâ bo tigiwai. Akto hândârje âmâ kepia are bo tigiwiap. ²⁶ Akto luâk âmbâle hârnje hârnje manmai arekje puliñje me kotje siâ siâyeje are mem miawakmâ kâlegen âgâm katbai. ²⁷ Dâ kotje siâ siâ bâleje me luâk âmbâle bâleje akmai me den hiangi makmai are âmâ ain bo âgâwai. Ulikjân lama arekje manman âlepjaet kulem esenjân luâk âmbâle bikje koteje kulemgoep arekjeâk amâ âlepje kepia are kâlegen âgâm manmâ âgâwai.

Manmangât tu akto manmangât lâwin yetgât den.

¹ Akto ajelo arekje manman âlepjaet tu humo hekat niñdo egân. Tu amâ dungu pagaleñe hinare. Amâ Anutugât tat tatjârba akto Lamagât tat tatjârba togom yemap.

² Ainba togom kepia humo aregât tânâmijârba togom gem yemap. Akto tu aregât

ginnâŋgen bikŋe bikŋe amâ manman âlepjaet lâwin kinmâ arimap. Arekŋe bunŋe yemap amâ dewutâ 12 hârogâkgât, dewutâ siâgât bunŋe siâ akto dewutâ siâgât bunŋe siâ hainare yemap. Dâ lâwin esenje amâ luâk âmbâle kâmotje kâmotje hânje hânje manmai are heŋgem yengwiapgât yemap.³ Dâ kotje siâ siâ Anutuje hâkâŋ akmap are âmâ hârok bo akbiap. Akto lâuwâŋe bo miawakbiap. Akto Anutugât tat tatjâŋ akto Lamagât tat tatjâŋ tatbiandat ain âmâ hoŋ bawalupjande hoŋ aganbai.⁴ Akto luâk âmbâle ain kinbai amâ Humoyeŋaet enim dewunne ekbai. Akto aregât yâkŋe âmâ ikiŋe kotje meteyeŋâŋ kulemgowiap.⁵ Akto kebia ain âmâ hândâk lâuwâŋe bo miawakbiap. Akto Anutu Humoyeŋe yâkŋe ikiŋaet pagaleŋe yengwiap aregât dewutâ pagaleŋe are lâuwâŋe bo miawakbiap. Akto kemdâŋe sagombiâ bo om̄biap. Akto luâk âmbâle arekŋe âmâ bikŋe damunje akmâ mem tatmâ âgâwai.

Yesu togowiapgât den.

⁶ Akto Aŋelo arekŋe hin dâm makniŋep, “Den ire âmâ bunŋeâk hârok. Akto imâ âlepje Anutu humoyeŋe Propetelupje tân yengumap arekŋe hoŋ bawane Yohane are nâŋgât dâm hunjung niŋdo wan me wan miawakbiap are hekat giŋdere ektât.” dâep.

⁷ Akto Yesu arekŋe hin dâep, “Nâŋgât. Nâmâ dowâk togowian. Akto ye kulem ire oyaŋmâ nâŋgâm lokom manbai âmâ âlepje Anutuje tân yengumbo heroje akmâ manbai.” dâep.

⁸ Akto nâmâ Yohane. Nâmâ den ire nâŋgâm âmâ kotje siâ siâ ire ekmâ meteân. Ekmâ nâŋgâm metere aŋeloŋe wan me wan hekat niŋep aregât kotje mem agatberâm pâwutne ligim keiŋâŋ kâŋgoân.⁹ Hain aktore hin dâm makniŋep, “Woe, hepun. Nâmâ gâ hinare. Net Anutu hoŋ bawa agajmaet. Gâ akto galalupge âi yeje amâ Propete akto kulem esenje iregât den lokomai nen hârok amâ dop konok akmâ Anutu hoŋ bawa agajmaen. Aregât Anutu ikiŋeâk mepai mem ulilan.”

¹⁰ Akto sop humo tâlâguâp aregât gâ Anutugât den ire âmâ kulemân iren tato bo heambukbiat akto bo gangerâwiat.¹¹ Aregât bâleŋe meme siâ bâleŋe memberâm âmâ âlepje meâk. Dâ heleŋ heŋgân olop manberâm âmâ âlepje malâk. Dâ agak meme âlepje mendo Anutuje ekto ârândâŋ akmâpje âlepje agak meme âlepjeâk meâk. Dâ han kau manmapje âlepje hainâgâk membiâp.

¹² Akto hain dâm makniŋdo Yesuŋe hin dâm makniŋep, “Nâmâ dowâk togowian. Nâŋe wan me wan luâk âmbâle hânâŋ meyi aregât hâuŋe yengiwian.¹³ Nâ nunagâk ulikŋâŋ akto nâ nunagâk ham. Akto nâ ulikŋânbak manmâ gan. Akto manmâ âgâwian. Nâmâ siâ siâgât keiŋe akto kautje. Akto wan me wan ketugu yegâŋ are hârok mem metewian.¹⁴ Akto luâk âmbâle sâŋgumyeŋe pulim manmâ âgâmbiâ âmâ âlepje meme akyeŋgire kebia humogât hâŋgiâŋ âlepje âgâm manman âlepjaet lâwin koanje nem ârândâŋ manmâ heroje akmâ âgâwai.¹⁵ Dâ kebia hâkŋâŋen manbai âmâ luâk âmbâle dua hainare akbai, yâkŋe sait me wan me wan membai akto dâp gulip akmâ manmai, akto lâpio yengât nâŋgâmbiâ âgâ âgâŋe akmâp akto agak meme bâleŋe aregât egâliaŋmâ watmai are hârok âmâ Anutugât kebia are hâkŋâŋen tatmâ manbai.¹⁶ Nâ Yesu, nâŋe Aŋelone hunjung anydere togom den ire hekat yengiâp. Amâ nâŋgât kâmot are yengiwengât. Nâmâ Dawidigât hakune. Akto nâ diâ kâmje gamap hainare.” dâep.

¹⁷ Yesuŋe hain dâm makniŋdo Anutugât Heakŋe akto Lamagât dâtâŋe arekŋe hokboâk hokboâk hin dâmandat, “Yesu dowâk miawakmâ geâk.” Aregât luâk âmbâle bikŋe den ire nâŋgâwai âmâ hainâk makbai, “Yesu miawakmâ geâk.” Akto siânbâŋe tugât nâŋgâm âmâ âlepje arim âmâ manman âlepjaet tu egâliaŋmap aregât âlepje hâu bâlâk yâŋ mem nem manmâ âgâwai.

Yohaneŋe minao den magep.

¹⁸ Akto nâŋe hin dâwe, Luâk siâŋe den iregât dewatim den siâ makbiap âmâ wâuk, Anutuje siâ siâ bâleŋe akto kundat Anutuje magep kulem esenje iren yu kulemgooân are amâ Anutuje luâk me âmbâle aregâlân mendugum wanđo mem bâliwiâp.¹⁹ Dâ luâk siâ kulem esenje ire potatmâ hârewiap amâ bâin Anutuje makto manman âlepjaet

lâwinânba sot bikje bo mem nembiap. Akto yâk âmâ kepia âlepjân ire bo tatbiap. Kulem esenje irekjje aregât maktâp. ²⁰ Akto den ire ekmâ, Amâ bunje dâmap yâkje hin dâmap, “Nâ makyeñgire nângâjet. Nâ dowâk togowian.” dâmap. A bundâk. Aregât âlepje Yesu Humo gâ togo. ²¹ Akto Yesu Humo aregât kambiam âlep arekjje nen okot âlep nângâ nengim damunnenje agâk. Bâin.

Read the New Testament daily

January

date	Scripture
1	Mataio 1:1-2:12
2	Mataio 2:13-3:6
3	Mataio 3:7-4:11
4	Mataio 4:12-25
5	Mataio 5:1-26
6	Mataio 5:27-48
7	Mataio 6:1-24
8	Mataio 6:25-7:14
9	Mataio 7:15-29
10	Mataio 8:1-17
11	Mataio 8:18-34
12	Mataio 9:1-17
13	Mataio 9:18-38
14	Mataio 10:1-23
15	Mataio 10:24-11:6
16	Mataio 11:7-30
17	Mataio 12:1-21
18	Mataio 12:22-45
19	Mataio 12:46-13:23
20	Mataio 13:24-46
21	Mataio 13:47-14:12
22	Mataio 14:13-36
23	Mataio 15:1-28
24	Mataio 15:29-16:12
25	Mataio 16:13-17:9
26	Mataio 17:10-27
27	Mataio 18:1-22
28	Mataio 18:23-19:12
29	Mataio 19:13-30
30	Mataio 20:1-28
31	Mataio 20:29-21:22

February

date	Scripture
1	Mataio 21:23-46
2	Mataio 22:1-33
3	Mataio 22:34-23:12
4	Mataio 23:13-39
5	Mataio 24:1-28
6	Mataio 24:29-51
7	Mataio 25:1-30
8	Mataio 25:31-26:13
9	Mataio 26:14-46
10	Mataio 26:47-68
11	Mataio 26:69-27:14
12	Mataio 27:15-31
13	Mataio 27:32-66
14	Mataio 28:1-20
15	Mareko 1:1-28
16	Mareko 1:29-2:12
17	Mareko 2:13-3:6
18	Mareko 3:7-30
19	Mareko 3:31-4:25
20	Mareko 4:26-5:20
21	Mareko 5:21-43
22	Mareko 6:1-29
23	Mareko 6:30-56
24	Mareko 7:1-23
25	Mareko 7:24-8:10
26	Mareko 8:11-9:1
27	Mareko 9:2-29
28	Mareko 9:30-10:12

date	Scripture
1	Mareko 10:13-31
2	Mareko 10:32-52
3	Mareko 11:1-26
4	Mareko 11:27-12:17
5	Mareko 12:18-37
6	Mareko 12:38-13:13
7	Mareko 13:14-37
8	Mareko 14:1-21
9	Mareko 14:22-52
10	Mareko 14:53-72
11	Mareko 15:1-47
12	Mareko 16:1-20
13	Luka 1:1-25
14	Luka 1:26-56
15	Luka 1:57-80
16	Luka 2:1-35
17	Luka 2:36-52
18	Luka 3:1-22
19	Luka 3:23-38
20	Luka 4:1-30
21	Luka 4:31-5:11
22	Luka 5:12-28
23	Luka 5:29-6:11
24	Luka 6:12-38
25	Luka 6:39-7:10
26	Luka 7:11-35
27	Luka 7:36-8:3
28	Luka 8:4-21
29	Luka 8:22-39
30	Luka 8:40-9:6
31	Luka 9:7-27

date	Scripture
1	Luka 9:28-50
2	Luka 9:51-10:12
3	Luka 10:13-37
4	Luka 10:38-11:13
5	Luka 11:14-36
6	Luka 11:37-12:7
7	Luka 12:8-34
8	Luka 12:35-59
9	Luka 13:1-21
10	Luka 13:22-14:6
11	Luka 14:7-35
12	Luka 15:1-32
13	Luka 16:1-18
14	Luka 16:19-17:10
15	Luka 17:11-37
16	Luka 18:1-17
17	Luka 18:18-43
18	Luka 19:1-27
19	Luka 19:28-48
20	Luka 20:1-26
21	Luka 20:27-47
22	Luka 21:1-28
23	Luka 21:29-22:13
24	Luka 22:14-34
25	Luka 22:35-53
26	Luka 22:54-23:12
27	Luka 23:13-43
28	Luka 23:44-24:12
29	Luka 24:13-53
30	Yohane 1:1-28

date	Scripture
1	Yohane 1:29-51
2	Yohane 2:1-25
3	Yohane 3:1-21
4	Yohane 3:22-4:3
5	Yohane 4:4-42
6	Yohane 4:43-54
7	Yohane 5:1-23
8	Yohane 5:24-47
9	Yohane 6:1-21
10	Yohane 6:22-40
11	Yohane 6:41-71
12	Yohane 7:1-29
13	Yohane 7:30-52
14	Yohane 7:53-8:20
15	Yohane 8:21-30
16	Yohane 8:31-59
17	Yohane 9:1-41
18	Yohane 10:1-21
19	Yohane 10:22-42
20	Yohane 11:1-53
21	Yohane 11:54-12:19
22	Yohane 12:20-50
23	Yohane 13:1-30
24	Yohane 13:31-14:14
25	Yohane 14:15-31
26	Yohane 15:1-27
27	Yohane 16:1-33
28	Yohane 17:1-26
29	Yohane 18:1-24
30	Yohane 18:25-19:22
31	Yohane 19:23-42

date	Scripture
1	Yohane 20:1-31
2	Yohane 21:1-25
3	Aposolo 1:1-26
4	Aposolo 2:1-47
5	Aposolo 3:1-26
6	Aposolo 4:1-37
7	Aposolo 5:1-42
8	Aposolo 6:1-15
9	Aposolo 7:1-29
10	Aposolo 7:30-50
11	Aposolo 7:51-8:13
12	Aposolo 8:14-40
13	Aposolo 9:1-25
14	Aposolo 9:26-43
15	Aposolo 10:1-33
16	Aposolo 10:34-48
17	Aposolo 11:1-30
18	Aposolo 12:1-23
19	Aposolo 12:24-13:12
20	Aposolo 13:13-41
21	Aposolo 13:42-14:7
22	Aposolo 14:8-28
23	Aposolo 15:1-35
24	Aposolo 15:36-16:15
25	Aposolo 16:16-40
26	Aposolo 17:1-34
27	Aposolo 18:1-21
28	Aposolo 18:22-19:12
29	Aposolo 19:13-41
30	Aposolo 20:1-38

date	Scripture
1	Aposolo 21:1-16
2	Aposolo 21:17-36
3	Aposolo 21:37-22:16
4	Aposolo 22:17-23:10
5	Aposolo 23:11-35
6	Aposolo 24:1-27
7	Aposolo 25:1-27
8	Aposolo 26:1-32
9	Aposolo 27:1-20
10	Aposolo 27:21-44
11	Aposolo 28:1-31
12	Roma 1:1-17
13	Roma 1:18-32
14	Roma 2:1-24
15	Roma 2:25-3:8
16	Roma 3:9-31
17	Roma 4:1-12
18	Roma 4:13-5:5
19	Roma 5:6-21
20	Roma 6:1-23
21	Roma 7:1-14
22	Roma 7:15-8:6
23	Roma 8:7-21
24	Roma 8:22-39
25	Roma 9:1-21
26	Roma 9:22-10:13
27	Roma 10:14-11:12
28	Roma 11:13-36
29	Roma 12:1-21
30	Roma 13:1-14
31	Roma 14:1-23

date	Scripture
1	Roma 15:1-21
2	Roma 15:22-16:7
3	Roma 16:8-27
4	1 Korinti 1:1-17
5	1 Korinti 1:18-2:5
6	1 Korinti 2:6-3:4
7	1 Korinti 3:5-23
8	1 Korinti 4:1-21
9	1 Korinti 5:1-13
10	1 Korinti 6:1-20
11	1 Korinti 7:1-24
12	1 Korinti 7:25-40
13	1 Korinti 8:1-13
14	1 Korinti 9:1-18
15	1 Korinti 9:19-10:13
16	1 Korinti 10:14-11:1
17	1 Korinti 11:2-16
18	1 Korinti 11:17-34
19	1 Korinti 12:1-26
20	1 Korinti 12:27-13:13
21	1 Korinti 14:1-17
22	1 Korinti 14:18-40
23	1 Korinti 15:1-28
24	1 Korinti 15:29-58
25	1 Korinti 16:1-24
26	2 Korinti 1:1-11
27	2 Korinti 1:12-2:11
28	2 Korinti 2:12-17
29	2 Korinti 3:1-18
30	2 Korinti 4:1-12
31	2 Korinti 4:13-5:10

date	Scripture
1	2 Korinti 5:11-21
2	2 Korinti 6:1-13
3	2 Korinti 6:14-7:7
4	2 Korinti 7:8-16
5	2 Korinti 8:1-15
6	2 Korinti 8:16-24
7	2 Korinti 9:1-15
8	2 Korinti 10:1-18
9	2 Korinti 11:1-15
10	2 Korinti 11:16-33
11	2 Korinti 12:1-10
12	2 Korinti 12:11-21
13	2 Korinti 13:1-14
14	Galatia 1:1-24
15	Galatia 2:1-16
16	Galatia 2:17-3:9
17	Galatia 3:10-22
18	Galatia 3:23-4:20
19	Galatia 4:21-5:12
20	Galatia 5:13-26
21	Galatia 6:1-18
22	Epeso 1:1-23
23	Epeso 2:1-22
24	Epeso 3:1-21
25	Epeso 4:1-16
26	Epeso 4:17-5:2
27	Epeso 5:3-33
28	Epeso 6:1-24
29	Pilipi 1:1-26
30	Pilipi 1:27-2:18

date	Scripture
1	Pilipi 2:19–3:6
2	Pilipi 3:7–4:1
3	Pilipi 4:2–23
4	Kolosai 1:1–20
5	Kolosai 1:21–2:7
6	Kolosai 2:8–23
7	Kolosai 3:1–17
8	Kolosai 3:18–4:18
9	1 Tesalonike 1:1–2;9
10	1 Tesalonike 2:10–3:13
11	1 Tesalonike 4:1–5:3
12	1 Tesalonike 5:4–28
13	2 Tesalonike 1:1–12
14	2 Tesalonike 2:1–17
15	2 Tesalonike 3:1–18
16	1 Timoteo 1:1–20
17	1 Timoteo 2:1–15
18	1 Timoteo 3:1–16
19	1 Timoteo 4:1–16
20	1 Timoteo 5:1–25
21	1 Timoteo 6:1–21
22	2 Timoteo 1:1–18
23	2 Timoteo 2:1–21
24	2 Timoteo 2:22–3:17
25	2 Timoteo 4:1–22
26	Tito 1:1–16
27	Tito 2:1–14
28	Tito 2:15–3:15
29	Pilemon 1:1–25
30	Hebraio 1:1–14
31	Hebraio 2:1–18

date	Scripture
1	Hebraio 3:1-19
2	Hebraio 4:1-13
3	Hebraio 4:14-5:14
4	Hebraio 6:1-20
5	Hebraio 7:1-19
6	Hebraio 7:20-28
7	Hebraio 8:1-13
8	Hebraio 9:1-10
9	Hebraio 9:11-28
10	Hebraio 10:1-18
11	Hebraio 10:19-39
12	Hebraio 11:1-16
13	Hebraio 11:17-31
14	Hebraio 11:32-12:13
15	Hebraio 12:14-29
16	Hebraio 13:1-25
17	Yakobo 1:1-18
18	Yakobo 1:19-2:17
19	Yakobo 2:18-3:18
20	Yakobo 4:1-17
21	Yakobo 5:1-20
22	1 Petoro 1:1-12
23	1 Petoro 1:13-2:10
24	1 Petoro 2:11-3:7
25	1 Petoro 3:8-4:6
26	1 Petoro 4:7-5:14
27	2 Petoro 1:1-21
28	2 Petoro 2:1-22
29	2 Petoro 3:1-18
30	1 Yohane 1:1-10

date	Scripture
1	1 Yohane 2:1-17
2	1 Yohane 2:18-3:2
3	1 Yohane 3:3-24
4	1 Yohane 4:1-21
5	1 Yohane 5:1-21
6	2 Yohane 1:1-13
7	3 Yohane 1:1-14
8	Yuda 1:1-25
9	Den hulanj agep 1:1-20
10	Den hulanj agep 2:1-17
11	Den hulanj agep 2:18-3:6
12	Den hulanj agep 3:7-22
13	Den hulanj agep 4:1-11
14	Den hulanj agep 5:1-14
15	Den hulanj agep 6:1-17
16	Den hulanj agep 7:1-17
17	Den hulanj agep 8:1-13
18	Den hulanj agep 9:1-21
19	Den hulanj agep 10:1-11
20	Den hulanj agep 11:1-19
21	Den hulanj agep 12:1-18
22	Den hulanj agep 13:1-18
23	Den hulanj agep 14:1-20
24	Den hulanj agep 15:1-8
25	Den hulanj agep 16:1-21
26	Den hulanj agep 17:1-18
27	Den hulanj agep 18:1-24
28	Den hulanj agep 19:1-21
29	Den hulanj agep 20:1-15
30	Den hulanj agep 21:1-27
31	Den hulanj agep 22:1-21